Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 77 (11575) | 1981 чылдың апрель 1, среда | 1925 чылда үдезилеттингеш | Өртээ 2 кеп.

СЭКП ТК-ДА БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

«Уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» болгаш «Чонның социал хандырылгазын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарны СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

«Уругларлыг өг-бүлелерге» күрүне дузаламчызын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалда демдеглээнин болза, чонның чазагай чоруун бедидеринче угланышкынны Коммунистиг партия болгаш Совет күрүне чайгылыш чок чорутпушаан, чонның өзүлдезинге база аныяк салгалдың кижизидилгезинге эң-не таарымчалыг байдалдарны тургузарынче улуг кичээнгейни угландырып турар.

Уруглар кижизидеринге өг-бүлелерге дузаламчыны СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бистиң ниитилелиствистиң социал программазының чугула угланышкынны кылдыр көрбүшаан, уругларның хөй-ниити болгаш өг-бүле кижизидилгезин боттуг холбаштырарын хандырар, ажылдап турар иелерниң байдалын чигедир, аныяк өг-бүлелерниң амыдырап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар соругла-биле уругларлыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирериниң немелде хемчеглерни боттандырарын чугула деп санаан. Доктаалда айтыканы болза:

Бир чылдан эвээш эвес ниити күш-ажыл стажтыг ажылдап турар иелерге, а ол шыкаш ажылдавайн өөренип турар херээжеңнерге уруун бир хар назы чедир доруктурар талазы-биле чамдызын төлээр шөлээнин чурттуң районнарының айыл-биле үе-чадавлар бырымдаалап 1981 чылдан эгелеп доктаадыр. Ол шөлээнин Бүраскы Чөөл чүктүң, Сибирьнин районнарынга болгаш чурттуң соңгу районнарынга айда 50 рубль хемчээлдиг, арткан районнарга айда 35 рубль хемчээлдиг кылдыр төлээр;

Айтыттынган шөлээнин доктаатканы-биле чергелештир ажылдап турар херээжеңнерге бичии уругну бүдүп чартык хар назы чедир, а оон соонда ийи хар назы чедир доруктурар талазы-биле төлевир чок немелде шөлээнин үзүктелишкин чок ниити күш-ажыл стажын болгаш мергежил талазы-биле ажыл стажын күштүг хевээр арттырбышаан, бээр эргенин доктааткан.

Чаш болгаш бичии уругларны доруктурар талазы-биле шөлээнин хуусаазын үзадыр база төлевириниң деннелин бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырарын оон ийиги беш чылда үргүлүлээр.

Уруглар садтарының болгаш ясилериниң, үзаткан хүнүг школаларының болгаш бөлүктериниң, пионер лагерьлериниң болгаш өске-даа уруглар албан черлериниң четкизин бүгү талабиле калбартырын оон бирги болгаш оң ийиги беш чылдарда хандырар. Школа назының четпээнинериниң доктаамал болгаш сезонныг албан черлериниң хереглеглерин улам-на долу хандырарын, ниитилел бүдүрүлгезинге херээжеңнериниң киржилгезинин деңпели бедик районнарда ол албан черлериниң чедишпезин эң чоокку чылдарда чайладырын планнар төлевиглерге айтырын ССРЭ-ниң Күрпланынга, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга дааскан.

Эргежок чугула таварылгаларда бичии уругларны хондурар, оон иштинде воскресеньеде болгаш байырлалдар хүниеринде ажаар школа назыны четпээнинерин албан черлерин азы бөлүктерин тургузар, районнарның болгаш ведомстволарның уруглар ясилеринге база садтарынга олуттарны солчурун калбаа-биле практикалаар үжүрлүг.

Уруглар ясилерин, ясли-садтарның ясли бөлүктерин болгаш уруглар бажыңнарын мергежилдиг кадрлар-биле хандырар төлээде, он бирги беш чылда ол албан черлеринде ажылдап турар медицина сестраларынга, уруглар садтарының кижизидикчилеринге доктааттынган 6 шактыг ажыл хүнүн болгаш 36 хүнүг шөлээнин тыпсырын шинтирлээн.

Школа назыны четпээнинерниң албан черлеринге аъш-чемнин чарыгдаарының нормаларын он бирги беш чылда ортумаа-биле 10-15 хуу бедидерин, а ол шыкаш өг-бүле кежигүнүнге онаайтыр айда ортумак оруглганың ниити хемчээли 60 рубльден ашпас өг-бүлелерин ясилерге, садтарга болгаш школа-интернаттарга уругларын уруглганы дээш төлевирден хостаары көрдүнген.

Ниитилел бүдүрүлгезинге күш-ажылын ажы-төлүнүң кижизидилгези-биле холбаштырар арганы херээжеңнерге бээр улам таарымчалыг байдалдарны тургузар соругла-биле:

Таарыштыр кылдынган (эптиг) график ёзугаар долу эвес ажыл хүнүг азы долу эвес ажыл неделялыг чурум-биле херээжеңнерниң ажылдаарының, а ол шыкаш бажыңнырга ажылдаарының практиказын калбаа-биле иептередир талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, ССРЭ-ниң министерстволарынга болгаш ведомстволарынга сүмелээн;

Ажылдап турар болгаш 12 хар чедир назылыг ийи болгаш оон-даа хөй уруглардың херээжеңнерге 1981 чылдан эгелээн үш хүнүң төлээр немелде шөлээнин (шөлээнин ниити хуусаазы 28 календарьлыг хүнүнден ашпас үжүрлуг); чыл бүрүнүң шөлээнин чайгы азы оларга таарымчалыг үеде бирги ээлчеге алыр эргенин; будүрүлге байдалдарынга таарымчалыг үеде администрация-биле дугурушканын ёзугаар уругларын ажаарынга ийи неделя чедир төлевири чок немелде шөлээнин алыр эргенин тыпсыр;

Ларыг уруун ажаарының төлевирлиг үезининг хуусаазын он бирги беш чылда 14 хүн чедир үзадыр болгаш ам күштүг хөойлуда бар уругланынга немешкен хүниерин шалының 50 хуузу хемчээлге төлеп бээр.

Бичии уруглардыг өг-бүлелериниң материалдыг хандырылгазын бедидер талазы-биле элээн хөй дараазында хемчеглерни доктаалда айыткан:

Ажылдап турар азы ажылдавайн өөренип турар иелерге он бирги беш чылда хары угла тыпсыр күрүне дузаламчызын баштайгы уруун божаанда 50 рубль хемчээлдиг, ийиги болгаш үшкү уругларын божаанда 100 рубль хемчээлдиг кылдыр доктааткан болгаш дөрткү база дараазында уругларын божаанда тыпсыр дузаламчының амгы хемчээлдерин хевээр арттырган;

Бот иелерге күрүне дузаламчызының хемчээлин 16 хар чедир назылыг бир уругта онаштыр 1981 чылда ай санында 20 рубль чедир бедидер (стипендия албайн өөренип турар иелерге — уруу 18 хар назы четкиже төлээр).

Беш болгаш оон-даа хөй уругларны азы чажында-ла инвалид болган уруун азырап өөскүрген долу эвес ажыл стажтыг херээжеңнерге пенсия тыпсырда назы талазы-биле немелде чингелделерин 1981 чылда доктаадыры көрдүнген.

Бичии уругларлыг өг-бүлелер болгаш чаа өглегеннер күрүенин чуртталга шөлүндең, а ол шыкаш хуузунда база кооператив тудуундан чуртталга бажыңын алыр талазы-биле артык эргелерлиг болуурун калбартыр талазы-биле чамдык хемчеглерни толаргайлап айыткан. Өг-бүлезинин кежигүннери эвээш хамаатылардан тыртар үндүрүгүү чаа огленгеннер бадылашкан үезининден сойгаар бир чыл хуусаа иштинде олардан тыртарын он бирги беш чылда соксадырып шинтирлээн.

Бичии уруглага херектиг бараанналрның үүрмектеп садар күрүне өртектерин чингеделиг болдурарының политиказын моон соңгаар-даа үргүлүлээри эргежок чугула деп санаан. Бичии уруглага херектиг бараанналрны будуруп турар министерстволарның болгаш будүрүлгелеринин ол бараанналрга хамаарыштыр оруглазының деннели ангызыңгы өг-бүлелерниң хереглеглерин хандырар дээш харыысалгазын белиткен болгаш бичии уругларының чонга херектиг чиик өртектиг бараанналрын будүрерин эвээжелиг болбас деп айыткан.

Өг-бүлеге күш-ажылды чингедир болгаш бажыңга ажылагый кылырыга үеин кызырар соругла-биле садыгның хөй-ниитиниң чемненилгезинин, амыдырал хандырылгазының будүрүлгелеринин ажылын шинтирлиг экижидер талазы-биле соругларны доктаалда тодаргайлаан.

Сааттыг херээжеңнериниң болгаш бичии уругларның кадыкшылыг камгалаар база бижыглаар соругларлыг хемчеглерниң системазын боттандырарын айыткан. Он бирги беш чылда пионерлер лагерьлеринге путёвкалар өртээнин талазы-биле немелде чингелделерни доктаадыры, өг-бүле дыштанылгазынга пансионаттарның болгаш өске-даа кадыкшылга албан черлериниң четкизин улам ынай калбартырын хандырары көрдүнген.

Демографияның, өг-бүлениң, ашак-кадай болчурунун гигиназының, бичии уругларны кижизидерининң, чонның кадыкшылын бижыглаарының, оон ажыктыг дыштанылгазын организастаарының талазы-биле, социалистиг ниитилелдиң мораль талазы-биле дээди үнелиг үүлдерининң бирээзи болур өг-бүлени бижыглаар соругларлыг кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле номнарны парлаарын көвүдедир дугайында хамаарышкан организацияларга айтыышкынарны берген.

* * *

«Чонның социал хандырылгазын улам ынай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалда демдеглээни болза, совет хамаатыларының назылап кыраанда, ааранда, ажылдаар аргазын бүрүн азы кезиин чидиргенде, а ол шыкаш азыраар кижизин чидиргенде, материалдыг хандырылга алыр эргелерин боттандырар арганы берген социал хандырылганын күрүне системазы бистиң чуртувуста социал-экономиктиг хаңы чаартылгаларның түпкеминде тургустурган болгаш доктаамал сайзырап турар.

Социал хандырылганың системазын экижидер соругла-биле ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның назы-харының талазы-биле пенсиязының адаккы хемчээлин 1981 чылда айда 50 рубль чедир бедидери, а ол шыкаш инвалид болганда база азыраар кижизин чидирген таварылгада пенсияларның адаккы хемчээлдерин улгаттырары көрдүнген. Колхоз кежигүннериниң назы-харының талазы-биле пенсиязының адаккы хемчээлин он бирги беш чылда айда 40 рубль чедир көвүдедир, инвалид болганда, азыраар кижизин чидирген таварылгада пенсияларның адаккы хемчээлдерин хары угла бедилер дугайында Колхозтарның эвилел чөвүлелиниң саналын хүлээп алган.

Моон мурнунда 10 ажыг чылдар бурунгаар пенсияже үнген ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның иштинден пенсионерлериниң мурнунда алган пенсияларының хемчээлдерин он бирги беш чылда бедидер болгаш домей хевиринин квалификациязының ажылдакчыларына ам тыпсын турар пенсияларның деннелинге оларның пенсияларын чоокшуладыр. Бо хемчеглерни айда 60 рубльден эвээш пенсия ап турар пенсионерлерге хамаарыштыр бирги ээлчеге боттандырар. Айыткан хемчеглерни он ийиги беш чылда чорударын үргүлүүлээр.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилериниң амыдырал байдалдарын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглерни амгы беш чылда боттандырары көрдүнген, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге чогуур саналдарны ВЦСПС-биле кадыг киирерин ССРЭ-ниң Күп-ажыл күркомитединге, ССРЭ-ниң Күрпланынга, ССРЭ-ниң Сан министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Камгалал министерствозунга дааскан.

Назылап кырааннарга болгаш инвалидтерге бажың-ниститтар четкизин дыка калбартырын, оларның чаагайжыдылга, байдалының болгаш социал-амыдырал хандырылгазының деңпелин бедидерин хандырар дугайында айтышкынарны эвилелдешкен республикаларның Министолер Чөвүлелдеринге болгаш Колхозтарның эвилел чөвүлелиниң саналын хүлээп алган.

* * *

Айыткан хемчеглерни боттандырар чурумуун болгаш хуусаалырның дугайында саналларны ВЦСПС-тиң, союургалдыг министерстволарның болгаш ведомстволарның киржилгези-биле белеткээрин болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинге киирерин ССРЭ-ниң Күп-ажыл күркомитединге, ССРЭ-ниң Күрпланынга болгаш ССРЭ-ниң Сан министерствозунга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

СОВЕТ-МООЛ ЭКИПАЖТЫҢ УЖУДУУШКУНУ ЧЕДИИШКИННИГ ДООЗУЛГАН

Космонавтылар Владимир Джанибеков биле Жугдэрдэмидийн Гуррагча Черде ээп келген СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

Орбитаның «Салют-6»—«Союз Т-4» —«Союз-39» комплекизиниң бортунга кады шинчилеэдерниң болгаш шенелделерниң чедиишкинниг күүсеттингениниң соонда корабльдиң командири Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Владимир Джанибеков болгаш космонавт-шинчилекчи, Моол Арат Республиканың хамаатызы Жугдэрдэмидийн Гуррагча составтыг каттышкан экипаж 1981 чылдың март 30-де Москваныы-биле 14 шак 42 минута турда Черде ээп келген. Космонавт эштер Ковалёнок биле Савиных «Салют-6» станцияда ажылын уламчылавышаан.

«Союз-39» корабльдиң бадырар аппарады Совет Эвилелиниң девискээринде айытынган райониунда — Джезказган хоорайның элээн мурнуу-чөөн талазында 170 километр черде ээп хонупкан. Черге хонганының соонда эштер Джанибеков биле Гуррагчаның кадыкшыл байлалы эки.

Орбитаның «Салют-6»—«Союз Т-4» — «Союз-39» комплекизиниң бортунга каттышкан экипаждың ажылының үезинде Совет Эвилелиниң болгаш Моол Арат Республиканың эртемденнериниң кады белеткээни, планнаттынган шинчилелдер болгаш шенелделер чедиишкинниг доозулган.

Кгсмонавтылар Ковалёнок, Савиных, Джанибеков, Гуррагча олар Черниң бойдус курлавырларын шинчилээр болгаш долгандыр турар бойдусту өөренип көөр, ол ышкаш аартаашкын күүш ээзээш турда чаа каттыжыышкыннарны алыр соругла-биле кады чамдык технологтуг шенелделерни күүсеткен. Эртем-техниктиг янзы-бүрү соругларны космоска шинтирлээр дээш объектилерниң голографиялыг хевир-дүрзүлерин биинириниң болгаш дамчыдарының чаа методтарын эдиктирип чаңчыктырар талазы-биле шенелделер ужудуушкун программазының чугула кезээ болган.

Кижиниң организминге болгаш биологтуг объектилерниң өзүп сайзыраарынга космоска ужудуушкун факторларының салдарын өөренир талазы-биле улуг хемчээлдиг эмнелге-биологтуг шинчилелдерни болгаш шенелделерни боттандырып чоруткан. «Салют-6» станцияга боттарының ажылының үезинде моон мурнундагы каттышкан экипаждарның эгелээн шинчилелдерин уламчылаан.

Орбитаның «Салют-6»—«Союз Т-4»—«Союз-39» комплекизиниң бортунга шинчилелдерниң калбак программазын күүсеткениниң түңнелинде социалистиг дем каттыштырылга чурттарының улус ажыл-агыйын база космос эртемин болгаш техниказын улам ыңай хөгжүлериниң эрге-ажыктарынга таарыштыр ажыглаар апаар чаа сан-мееэлер алдынган.

«Интеркосмос» программазын ёзугаар космоска эвлчеглиг ужудуушкуннуң челиишкинниг доозулганы тайбыңның болгаш эртем-техниктиг депшилгениң нүүрүнде космос делгемин шинчилээринге болгаш шиңгээдип алырынга акы-дуңмэ социалистиг чурттасның үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының чаа үлегер-чижээ белүр.

Моол улусчу революциянық тиилээнинден бээр 60 чылының чылында моол космонавтының киржилгези-биле космоска боттандырган кады ужудуушкун совет болгаш моол улустарның хөй чылдардагы бузурбас найыралының улам ыңайгы хөгжүлдези болгаш быжыгыышкыны болуп турар.

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш В. А. Джанибековту Ленин ордени-биле болгаш «Алдын Сылдыс» ийиги медаль-биле шаннаар дугайында

ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-6» — «Союз» эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну чедиишкинниг боттандырганы база оон-биле кады эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көрүскени дээш

Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы эш Владимир Александрович Джанибековту Ленин ордени-биле болгаш «Алдын Сылдыс» ийиги медаль-биле шаннаар.

Совет Эвилелиниң Маадыры эш В. А. Джанибековтуң эрес-маадыр чоруун демдеглээри-биле Маадырның төрүттүнген черинге хүлер хорек тураскаалды тургузар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1981 чылдың март 30.

МАР-ның хамаатызы космонавт-шинчилекчи Жугдэрдэмидийн Гуррагчага Совет Эвилелиниң Маадыры атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Орбитаның «Салют-6»—«Союз» эртем-шинчилел комплекизинге космоска ужудуушкунну чедиишкинниг боттандырганы база оон-биле кады эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруун көрүскени дээш МАР-ның хамаатызы космонавт-шинчилекчи Жугдэрдэмидийн Гуррагчага

Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыспышаан, ону Ленин ордени-биле болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаннаар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. БРЕЖНЕВ.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары М. ГЕОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.
1981 чылдың март 30.

КОСМОНАВТЫЛАРГА МАР-НЫҢ ШАҢНАЛДАРЫ

МАР-ның Улустуң Улуг Хуралының Президиуму Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы полковник В. А. Джанибековка болгаш МАР-ның баштайгы космонавтызы Ж. Гуррагчага Моол Арат Республиканың Маадыры атты тывыспышаан, оларны Сухэ-Батор орден-биле болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаар деп чарлыктар үндүрген.

Орбитаның «Салют-6» — «Союз» эртем-шинчилел комплекизинге совет-моол ужудуушкунну космоска кады чедиишкинниг боттандырганы дээш космонавтыларны Моолдуң ол дээди шаңналдары-биле шаңнаан.

(СЭТА).

СЭКП ТК-ның Чикгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Леонид Ильич Брежневтиң «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткели болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгалары» деп илеткели тыва дылда ном кылдыр үнген.

ТЫВА ДЫЛДА ҮНГЕН

Ол номну дүүн республика найысылалының болгаш районнарда ном магазиннеринде садып эгелээн. Ол пропагандистерге, агитаторларга, политиктиг болгаш экономиктиг өөреникчилерге системазының дыңнакчыларынга, кижи бүрүзүнге чугула херектиг ном болур.

Тыванын ном үндурер черинде ол номну 3 муң экземпляр тиражтыг кылдыр парлап үндүргеш.

ИДЕОЛОГИЯ АКТИВИНИҢ СЕМИНАРЫ

Дүүн, СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын базыныга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын өөренир талазы-биле өөредилгениң бүгү хевирлериниң пропагандистериниң, политинформаторларының, агитколлективтериниң удуртукчуларының, лекторларның болгаш илеткелчилериниң семинары болуп эртикеп.

СЭКП Кызыл хоорай комитединиң бирги секретары А. И. Пожидаев семинарны ажыткан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хоорайның идеология активиниң киржикчилеринге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң дугайында делгерентей чүве чугаалаан.

— Бистиң партиязыстың XXVI съездизи совет улустуң амыдыралынга улуг рольду ойнаар—деп, Г. Ч. Ширшин чугазының эгезинде демдеглээн— СЭКП болза бүгү делегейниң ажылчын аңгызының мурнакчы отряды. Партияның болгаш чонуң чаңгыс эвининг улам быжыкканын съезд коргускен. Партияның коммунизм дээш, тайбың дээш демиселин, оон ленинчи национал политиказын коммунистерниң шуулганы дегдээн, партияның стратегтиг шугуумуш-шын деп бүгү чон үнелээн. Эрткен 70 чылдар бистиң чуртувуска улуг хөгжүлдениң үези болганын аңаа демдеглээн. Оон коску чижектерни бистиң республиканың амыдыралындан көрүп болуруп эш Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн.

Оон соонда оратор экономиканың шапкын хөгжүлдезин чедип алыры, мал чемнерин хумагалыг чарыгдаары, күш-ажыл курлавырын ажыглаарын экижидери, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидери, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары, чаа кижиин хевирлеп, кижизидери дээш чижектиг айтырыгларга тодаргай доктааган. Идеология ажылын эде көөр, эде кылырын, оон ажыктыын, дайынчы арга-шинээн бедидерин чедип алырын ол айыткан. Ол ышкаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга, ылаңгыя ону чон ортузунга пропагандалаарынга пропагандистер, политинформаторлар, лекторлар, илеткелчилер идепкейлиг киржип, чонның күш-ажылчы болгаш политиктиг активчи чоруун кодурбүшаан лекция, беседаларны күш-ажылчы коллективтериниң чедиишкиннери, оларның байлак арга-дуржулгазы-биле ханы холбаарының чугулазын Г. Ч. Ширшин демдеглээн.

Семинарның киржикчилери экономика эртемнериниң доктору, ССРЭ-ниң Улус ажылагый академиязының профессору Н. Н. Гвоздевтиң «СЭКП-ниң XXVI съездизи партияның экономиктиг стратегиязының дугайында» болгаш философия эртемнериниң кандидады, Совет Армияның Политиктиг эргелелиниң лектору Ю. И. Рачевтиң «СЭКП-ниң XXVI съездизи партияның даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазының дугайында» деп илеткелдерни улуг сонуургал-биле дыңнаанар.

Бистиң корр.

— Малчын кижиниң кол-ла хүлээлгези — ниитиниң малының баш санын өстүрери, оон продуктулуг чоруун бедидери болгай. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ол талазы-биле салган соругларын амыдыралга күүседирип-биле улам кызымак ажылдап, хойдан-на хураган камгалап алыр соругланы мурнувуста салган бис — деп, «Тес-Хем» совхозтуң № 2 хойжу бригадазының хойжузу Чагар-оол Шомбаевич Чооду болгаш оон өөнүң ээзи Херелмаа Сагаадамовна Санчат ажыл-ижиниң болгаш соругларының дугайын ыпчаар чугаалаарлар.

Малчын өг-бүле төрээн 300 хойдан 326 хураганы мендя камгалап алган.

Сакманчылар: пенсионер Д. Санчат, Берт-Даг школазының өөреникчилери Марта, Роберт, Мерген, Радик, Омак Санчаттар хураганнар ажаарынга мергежээннер.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТАРДА: улуг кадарчы Ч. Чооду. Сакманчы Д. Санчат.

Б. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Тувинская республиканская библиотека им. С. Пушкина

Национально-краеведческий отдел

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: күүселдениң хыналдазы

ДОКТААМАЛ, ДЭЭШТИГ БОЛДУРАР

СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде партия организацияларының организаткчы ажыл-чорудулгазын сайзыраткайжыдар талазы-биле айтырыгның кадрларның ажылының ленинчи стили-биле дорт холбаалының айыткан. Ленинчи стильниң бир эң чугула хевири — хүлээп алган шиитпирлериң күүселдезинге организаткчы ажылды, доктаамал база дээштиг контрольду чорудары болур.

Партияның Бии-Хем райкому, эге организациялар күүселденiң хыналдазын ленинчи айтыышкынарга дүүштүр чорударынче кичээнгейни күштелдиргеи. Ол болза сагылга-чурумну быжыглаарының, дазыдырган ажыл-херекке ажылдакчыларның харысалгазын бедидериниң, удуртулганың бүгү системазының чорудулгазын экижидериниң идегелдиг чепсээ болуп турар.

Контрольду боттандырбышаан, ону боттуг, доктаамал, дээштиг болдурарын, күш-ажылчы коллективтериниң аммдыралының бүгү адырларын анаа хаара тударын чугулалап көрүп турар бис. Планныг онаалдаалары, социалистиг хүлээлгелерии күүседир дээш ажыл-агыйлыг удуртукчуларының, специалистериниң, парторганизациялар секретарьларының харысалгазын бедиптиишаан, партия райкому бүдүрүлгениң ажыктыың бедидериниң факторларынче кичээнгейни кошкатпайн келген.

Партияның XVIII область болгаш XXIV район конференцияларының доктаалдарын күүседир талазы-биле хемчегларин ажылдап кылган. Районнуң партия конференциязынга коммунистериниң киирген шүгүмүлелдериниг, саналларында дүүштүр тургузуп турар. Чижээ, партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистер-биле ажылды райкомнуң кошкак чорутканының дугайында шүгүмүчелдер болгулаан. Ол четпестерии чайладыр соругла-биле партия райкому дугайын райком кежигүннериниге пленумнар үезинде информастап турар. Чижээ, улус ажыл-агыйынга кадрларны быжыглаар дугайында айтырыг талазы-биле райком пленумунга хүлээп алган доктаалдың күүселдезии райкомнуң IX пленумунга информастаан. Районнуң XXIV партконференциязының доктаалын күүседир талазы-биле хемчеглерии бисте ажылдап кылган. Ында районнуң партия организациязының ажыл-чорудулгазының бүгү талаларынга, партия райкомунуң киидистериниге, райкүүскомнуң киидистериниге болгаш эргелелдериниге холбашкан чугула айтырыгларын киирген.

Адрезиниге болгулааны шүгүмчелдиг саналларны бүгү организацияларже ол дугайын дыннадып, ону күүселдериниң хуусаазын айтып турар. Шүгүмчелдиг саналларга хамаарыштыр алдынган харыларның учёдун райкомда шыгыы тургускан. Шүгүмчелдерге харыы бербес удуртукчулар-биле беседаны райкомга чорудуп турар.

Хүлээп алган доктаалдар күүселдезин контрольдаар талазы-биле тускай папканы тургускан. Районнуң XXIV партконференцияга хамаарышкан материалдарны ында мөөнеп, ай саныңы сөөлгү понедельникте киидистер эргелекчилери доктаалдарның болгаш шүгүмчелдиг саналларның чоруп турарын илеткээрии чурумчуткан.

Райком бюрозунуң ажылының перспективтиг болгаш ай, квартал планнарын партияның XVIII область болгаш XXIV район конференцияларына коммунистериниң киирген шүгүмчелдерине, саналларында дүүштүр тургузуп турар. Чижээ, партияга хүлээп алыышкын болгаш аныяк коммунистер-биле ажылды райкомнуң кошкак чорутканының дугайында шүгүмчелдер болгулаан. Ол четпестерии чайладыр соругла-биле партия райкому ону экижидеринче угланган хемчеглерни ажылдап кылган. Ооң күүселдезии хүн-бүрү контрольдап, партийжи хүрээлеңниң өзүлдезиниче кичээнгей күштелген. Бо айда «Саян» совхозта парткомнуң хүрээлец өзүлдезиниң болгаш аныяк коммунистер-биле ажылының дугайын райкомнуң оргкилдизинге дыннаары көрдүнген.

Партияның үстүкү органнарының болгаш бодунуң хүлээп алган шиитпирлерии күүседир талазы-биле «Өөк» совхозта парткомнуң ажылының дугайында СЭКП обкомунуң доктаалының күүселдезин контрольдаар соругла-биле СЭКП райкому 1981 чылдың январьда совхозта партком секретары М. Д. Кара-Салдың информациязын дыннаан. Обкомнуң бюрозунуң доктаалын күүседир дээш партком элээп ажылды чорутканын анаа демделээн.

Контрольлаза чогуур айтырыгларны тодаргай айтып, ол талазы-биле картотеканы тургускан. Доктаалларның күүсеттингеининиң хире чергезинбиле оларны партия хуралларының азы парткомнуң шиитпирлээри-биле контрольдап ушгур. Парткомнуң бо айтырыг талазы-биле ажылында четпестерии райком бюрозу демделээн. Ол айтырыгны болунга шиитпирлеп турза-даа бригала парторганизацияларында ону ам-даа чогуур деннелеге чедир тургуспаан.

Районнуң партия организациязы сөөлгү чылдарда партияга хүлээп ап турарларың шынар составын көскүзү-биле экижидип, аныяк коммунистерниң бүдүрүлгечи болгаш хой-ниитичи-политиктиг идепкейии элээп бедиткен. Сөөлгү беш чылда партия кежигүнүнге кандидаттарга хүлээп алган 219 кижиниң 69,2 хуузу ажылчыннар, 63 хуузун комсомолду дамчыштыр хүлээп алган. Амгы үеде-даа ол айтырыгны доктаамал кичээнгейге ап, партияга хүлээп алыышкын айтырыгларынга хамаарыштыр информацияларны аппараттың хуралдарынга неделя саныида дыннап, киидистер чер-черде эге организацияларга ажылды чорудуп турар.

Пленумнарга болгаш бюрога чугаалажыр айтырыгларны өөренип көөрүнге болгаш белеткээринге райкомнуң кежигүннерин, партия активин, дүржулгалыг специалистерии калбаа-биле хаара тудары чугула айтырыгларны ханызыбиле сайгарарынга, шын шиитпирии хүлээп алырынга, ооң күүселдезии эки организастаарынга идиглиг болуп турарын практика бадыткаан.

Ынчангаш ылаптыг шын шиитпирии хүлээп алырын, чугула айтырыгларны бүгү талалыг өөренип көөрүн, ханы анализти кылып, түннелдерии үндүрерин, тодаргай соругларны аңаа айтырын чугулалап көрүп турар бис. Хүлээп ап турар шиитпирлерге соругларны ылаптыы-биле айтып, кымның, кандыг айтырыгны харыылаарын, негелдеии кымдан тургузарының дугайын тодаргай көргүскеи планныг турда, чугле ынчан эки түннелдер чедип алдынарын дүржулга көргүскеи.

Ынчалза-даа кымга чүүдаа кылырын дааспайн турар, ниити сөстер-биле, эрегей бижиттинген шиитпирлер хүлээп алыр чорук чамдык партия организацияларында ам-даа бар. Ындыг доктаал,-шиитпирлерде тодаргай соругларны айытпаан, четпестерии чайладырының аргалары, күүседир хуусаазы болгаш харысалгалыг күүседикчилерии билдинмее болгулаар. Ындыг эрецгей шиитпирлерии контрольдаары, ооң күүселдезии чогуур үезинде боттандырары берге.

Партия райкому партияның үстүкү органнарының шиитпирлериниң күүселдезии контрольдаарын онзалап көрүп турар. Ол доктаалдарга дүүштүр боттарывыстың шиитпирлеривисти хүлээп ап, ону боттандырарының хемчеглерии ажылдап кылып, контроль карточкаларын тургузуп турар бис.

Райкомнуң хүлээп алган шиитпирлерии партия эге организацияларында канчаар күүседип турарын база хайгаарап, парткомнарда контроль карточкаларын тургускан. Райкомнуң аппарады, ооң киидистери хүлээп алган шиитпирлерии эге организациларже дүрген чорудуп, черчерге ооң күүселдезии организастаарынга боттуг дузаны чедирип келген. Ону боттандырып тура чугле четпестерии айтыр эвес, харын ажылда чаа, депшилгелиг чүүдерии өөренип көрүп, өске организацияларга ону неитередирии оралдажып турар бис.

Партия эге организацияларының шиитпирлер күүселдезии контрольдаарынга коммунистерии хаара тудуп, оларга даалгаларны берип, янзы-бүрү комиссияларның составынга киириштирип турар. Мурнунда хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезииниң дугайын партия хуралдарынга информастап турар апарган. Бо чорук даандыргап ажыл-херек дээш кадрларның харысалгазын көскүзү-биле бедидип, коммунистериниң инициативазын кодуреринге, эге организацияларның дайынчы арга-шинээзии бедидиринге улуг идигии берген.

Күүселдени организастаарын болгаш контрольдаарын партияның XXVI съездизииниң шиитпирлериие дүүштүр тургузар дээш ажылды сайзыраңгайжыдып, он бирги беш чылда районнуң партия организациязының мурнунда соругларны күүседиринче парткомнарның, эге организацияларның, совет, ажыл-агый болгаш өске-даа хой-ниитя организарының күженишкинии мөөнеэр апаар.

Т. ПОПОВ,
СЭКП Бии-Хем райкомунуң оргкилдизиниң эргелекчизи.

ПАРТИЯ ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ ИДЕПКЕЙИ

Магнитогорскиик металлургия комбинадының ажылчыны В. Наумкин СЭКП-ниң XXVI съездизинге санал бергеш, алдарлыг будурулгенин коллективи чаа күчүлерни немей ажыглалга киирбейн тургаш, шой, кан, прокат будурерин дыка көвудеткенин дыннаткан. Ону канчап чедип алыр аргалыг болганыа? Мында эде дерилгелерни шудургу чорудуп, мурнакчы технологияны неитередип турар.

— Ынчалзажок херектиң ужуру чүгле ында эвес — деп, хоочун ажылчын медеглээш,— мээң бодап турарым-биле алырга өске чугула чүүл бар. Партия Төп Комитединиң айтыышкынын күүсетпишаан, комбинаттың сес мун кежигүннүг партия организациязы кижини сорук киирип, көдүреринии, оон арга-шинээзин ажыглаарының, будурулгени эргелеп башкарарыига, коллектив амыдыралының бүгү айтырыгларын шиитпирээрииге оон идепкейлиг киржилгезин хандырарының аргаларын дилеп тып турар — дээн.

СЭКП 414 мун эге организацияларыиг, Коммунистиг тургузуушкуннуң хой талалыг соругларын боттандырарынга оларга бирги черчениң ролю онаажыр. Массаның шуут-ла ортузунга ажылдавышаан, олар күш-ажылчы коллективтерии сырый каттыштырып, партийжи шиитпирлерни күүседиринче оларның күжүн мобилизастап турар. Ол звеноларның ажылын улам идепкейжидери — бистиң ниити ажылывыстың бүгү участоктарынга ажыл-херекти экижидериниң чаа курлавырларын ажыглалга киирер дээни ол-дур.

Партия эге организацияларын күш-ажылчы коллективтериин удуртукчу озээ деп чөптүү-биле адап турар. Коммунистер будурулгениң ажыктыы болгаш ажылдың шынары дээш социалистиг чарыштың эгелекчилери, чоннуң байлаан ажыл-агыйжы ёзу-биле көөрүнүн пропагандистери, чаа база мурнакчы чүүлдүң неитередикчилери, бурунгаар шимчээшкинге шаптыктаар бүгү чүүлдерге удур демиселчилер болган тавариглага ол бүгү талалар улам тодаргай илергейлеттинер.

Коммунистериин үлегер-чижээнден, массага салдарындан, перспективаны көрүп билириндеи болгаш өске чоннуң эвилеллээриндеи партия эге организациязының ат-алдары, ажыл-агыйга, кижилериин идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзүг-шынар кижизидилгезиниге саллары улуу-биле хамааржыр.

Амгы үеде СЭКП-ниң XXVI съездизииниң түннелдериие болгаш ТК-ның Отчёт илеткелинге, съездиниң өске-даа документилериие дүүштүр соругларга холбаштырган хуралдар партия эге организацияларында өртиң турар. Заводтуң азы фабриканың, колхозтуң азы совхозтуң, тудугнуң азы албан черинии байдалынга таарыштыр партияның шиитпирлерии, он бирги беш чылдың даалгаларын боттандырар талазы-биле бүгү черлерге дээштиг хемчеглерии ажылдап кылыр херек. Ынчангаш партийжи ажылдың бүгү талаларынга, бүгү участоктарга—политиктиг организакчы, идеологтуг ажылдарны сайзырангайжыдарының аргалары тодаргайлаттынган турар ужурлуг.

Партийжи хүрээлецниң улам ынай быжыглаарының, кадрларны шилиринiң база таарыштыр тургузарының, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартырының талазыбиле, парторганизацияларның амыдыралының өске-даа айтырыгларының талазы-биле съезд принципиалдыг, оон-биле кады тодаргай соругларны салган. Ол соругларны чедишкинии боттандырары, чедип алган дүржулгаиы көвудедири, четпестерии дүрген чайладыры— коммунистериң эн чугула хүлээлгези.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаалааны: «Кадрлар айтырыыны-даа, ажыл-агый планнарының күүселдезиинии-даа, азы кижилериин күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын экижидериниң дугайында-даа чугаа чоруп турда, партия организацияларды, бир эвес администрация шын эвес чүүлдү кылып турар болза, оон аайынга кирбейн, принципиалдыг чоруун көргүзер ужурлуг. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, партийжи угланыышкынны быжыы-биле боттандырар херек».

Маңаа чедишкиннер чүден хамаарыгыл? Ол дээрге бирги чергенин соругларыи тодарадып билири база оларны боттандырарынче күженишкиннерии мөөнеэрн-дир. Ол дээрге бүгү участоктарга күүселденiң хыналдазын ой-өйде таварылга кылдыр эвес, а доктаамал, бедик негелделиг тургузары, оон шалыпкын, неитередиг болгаш массалыг болурун чедип алыры-дыр. Администрацияның ажыл-чорудулгазын контрольдаар талазы-биле комиссияның ат-алдарын бедидер, дидим эвес, шүшпеи болгаш ёзу барымдаалаар чоруктарны узуткаар херек. Аппараттың ажылы дээш контрольду боттандырарда министерстволарыи болгаш ведомстволарның коммунистери улам шудургу, принципиалдыг, чүткүлдүг болур ужурлуг.

Бодунуң организациязының ажыл-херээ дээш СЭКП кежигүннериниң харыысалгазын бедидер талазы-биле партия эге организацияларында эвээш эвес шылгаттынган арга-методтар болгаш хевирлер бар. Организацияның хүн бүрүдегн ажылынга коммунистериин идепкейлиг киржири —оларны дайынчы шынарга, организакчы чанчылдарга, идепкей чок чорукту эптеш чок көөрүнге кижизидериниң эң чугула негелдези болур. Амгы үеде чаа соругларның негелделериие дүүштүр партийжи даалгаларны хуваарының, кол черлерге күштерии таарыштыр тургузарының практиказын аналиэтеп көөрү эргежок чугула. Хүлээп алган шиитпирлериің күүселдезиң организастаарының айтырыглары оиза кичээнгейни негеп турар.

Коммунистериің бодалдарының, тура-соруунуң болгаш ажыл-херектериин чангыс ай болуру партийжи хуралдарга хевирлеттиишп тургустунар. Бир эвес кижилер чугле айыттынган шакта баш удур белеткеп каан ораторларны дыннаары-биле чыглып кээр болза, партия эге организацияларының ажылы ажыктыг эвес болур. А ындыг таварылгалар ам-даа бар. Күш-ажылчы коллективтерге болгаш чоннуң чурттап турар черинин айбыбиле партийжи организастыг болгаш кижизидилге ажылында шынгыы четпестер база бар.

Партия эге организацияларының ажыл-херекчи идепкейи — эвилеллекген республикаларның компартияларының ТК-ларының, партия обкомнарының, хооркомнарының, райкомнарының удуртулгазындан улуу-биле хамааржыр. Устүкү комитеттериің хүн бүрү кичээнгейии болгаш бүзүрели, мергежилдиг дузазы коммунистериин сорук киирип турар. Ынчалзажок чамдык черлерде эге звеноларны болурчогуурy-биле удуртпайн, черчерден хүн бүрүде-ле хой шынзылгалар база медээлер негээр, секретарьларны удаадараа хуралдарже болгаш төөвүлел хуралдарже кыйгыртыр, ёзу барымдаалаи сургаалдалар кылыр чоруктар ам-даа бар дээрзиниң дугайын «Правдага» кээп турар чагаалар бадыткап турар. Ындыг чоруктуи ажыы эвээш, а харыидаа ажыл-херекке шаптыктаар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерии боттандырар талазы-биле тургузукчу улуг ажылдар бүгү черлерде эгелээнин. Маңаа чугула черии партия эге организациялары ээлээр апаар. Оларга даандырган бедик харысалганы оларның кайызы-даа алдарлыы-биле күүседип, шынзыктырып турзун!

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛУ).

ПЛАННЫГ ОНААЛДАЛАР-БИЛЕ ХОЛБАП ТУРГАШ...

Барыын-Хемчик районнуң ажыл-ишчилери бүгү совет кижилер-биле бир дөмей партияның XXVI съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Чигзшие секретары Л. И. Брежневтиң кылганы хаиы уткалыг Отчёт илеткелии улуг совуургал-биле өөренип, партияның иштики болгаш дашкы политиказын бүрүнүбиле деткип, аиаа хей-аът кирип, моон-даа соңгаар улам соруктуг ажылдаарын хүлээнии турарлар.

Районнуң күш-ажылчы 50 ажыг коллективинге митингилер болган. Анда дөрт муң ажыг кижи киришкен. 741-ги КМК-да комплекстиг тудуг бригадазының бригадири Ш. С. Күжүгет мынча дээн:

— Бригадам бирги кварталдың планын февраль 17-нии хүнүнде чедишкинниг күүседип, 55,3 мун рубльдиң тудуг-монтаж ажылын шингээдип, партияның XXVI съездизин күш-ажылчы чедишкин-биле уткаан. Бо чылын 240 мун рубль тудуг ажылын кылыр планын 300 мунга чедирип, ону октябрь 7-ге чедир күүседиптерии хүлээнгеи.

Районнуң харылзаа черииң ажылдакчылары Борис Күжүгет, Владимир Куулар эрткен ийи айның планнарын база-ла хуусаа бетинде күүсеткеннер. Шоидан Саая, Семис-оол Монгуш, Борис Ооржак, Бири Ооржак олар съездиге уткуштур алган хүлээлгелерии чедишкинниг күүседип, техника сепгелгезиниң шынарын улам экижидип тургаш, чыл планын он ай иштинде күүседир деп хүлээнгеннер.

«Хемчик» совхозтуң ажылишчилери кыштаглаашкынны чедишкинниг эрттирип, кышкы үеде малдан алыр продуктуларны бүдүрерии көвудедир дугайында кыйгырыг үндүргеш, бирги кварталда күрүнеге 40 тонна эът садар планын 100 хуу күүсеткен. Совхоз күрүнеге 35,1 тонна сүттү саткан.

Иниизи-биле районда күш-ажылчы 14 коллектив съезд мурнунуң социалистиг хүлээлгезин күүсеткен. Ийи ай планын күүсеткен организацияларга Кызыл-Мажалыктың аптеказы, септелге-тудуг участогу, эът комбинады, Суг-Кажаа, Ыйгылак сүт-барааи фермаларың хамаарыштырып болур.

Культура бажыңнарында съездиге тураскаатхан кежээлер, кинолекторийлер болуп турар.

Съездиниң материалдарын улам хаиы өөредир, ону планныг онаалдаалары күүседирбиле холбап тургаш, чонга таныштырары-биле пропаганда ажылын чорудуп, СЭКП райкомунуң харысалгалыг ажылдакчылары, лекторлар, илеткелчилер фермаларже бригадаларже, күш-ажылчы коллективтерже үнүүшкүннерни организастап турар. Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлериниң талазы-биле чорудар политика-массалыг ажылдың планын тургузуп, анда үндезилээш чер-черлерге партияның хоочуннары, райоинуң партия, совет ажылдакчылары-биле ужуражылгаларны база эрттирери көрдүнген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии чонга калбаа-биле тайылбырлап, пропагандалаар, амыдралга боттандырар дээш бүгү күштүү мөөнеп, районнуң мурнунда салдынган соругларны күүседиринче ажыл-ишчи бүрүзүи мобилизастаар бис.

И. ОЧУР.
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация киидизиниң эргелекчизи.

ПРАКТИКТИГ ДУЗА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын ажылчы чонга хаиызы-биле тайылбырлаар, оларның ортузунга лекция пропагандазын улам күштелдирер соругла-биле СЭКПниң Чөөн-Хемчик райкому агитация-пропаганда бөлүк тургускан. Ол бөлүкте 82 кижи хаара туттунган. Ында партия райкомунуң болгаш райкүүскомнуң харысалгалыг ажылдакчылары, тускай эртемнигер, лекторлар кирип турар. Олар районнуң 10 совхозунче, 9 салбырынче үнүүшкүннерни кылырлар.

Бөлүктүң кол соругазы— СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын көдээ ишчилерге өөредир ажылдарга дөрт киржилгелиг болбушаан, малчыннарның культурлуг амыдыралын сонуургап, кыштаглаашкынның байдалын көрүп, практиктиг дузаны чедирери болур.

Д. ООРЖАК,
СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация киидизиниң эргелекчизи.

ПРОПАГАНДИСТЕР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

СЭКП обкомунуң Политиктиг чыдыышкын бажыңы теоретиктиг семинарларның удуртукчуларының үш хонук семинарын эрттирген. СЭКПниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелии болгаш съездиниң материалдарын ханы өөренир талазы-биле лекцияларны олар дыннаан.

ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый академиязының профессору, экономика эртемнериниң доктору Н. Н. Гвоздевтиң «СЭКП-ниң XXVI съездизиң партияның экономиктиг стратегиязының дугайында», Совет Армияның Политэргелелиниң лектору, философия эртемнериниң кандидады Ю. И. Рачевтуң «СЭКП-ниң XXVI съездизи партияның даштыкы политика талазы-биле ажылчорудулгазының дугайында», Делегей экономиказының болгаш улустар аразының харылзаазының институдуның ажылдакчызы, юридиктиг эртемнериң кандидады И. В. Хаманевтиң «Амгы үеииң эң чидиг айтырыглары» деп лекцияларын дыннакчылар улуубиле сонуургаан.

Кызылдың педагогика институдуның проректору В. А. Петренко, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының экономика болгаш үлетпүр будурулгезин организастаарының институдуның лабораториязының эртем ажылдакчызы А. Д. Бегзи болгаш өскелер-даа семинарга лекцияларны номчаан.

СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация киидизиниң эргелекчизи А. К. Кандай семинарга сос алгаш, СЭКПниң XXVI съездизиниң иштипирлериие дүүштүр пропагандистериң соругларын чугаалаан.

А. ООРЖАК.

Советтер амыдыралы

УЛАМ ЭКИЖИДЕР СОРУЛГА-БИЛЕ

Эрзин районнуң көдээ Советтериниң ажыл-чорудулгазын улам ыцай сайзырангайжыдып, экижидер соругла-биле Мөрен көдээ Советтиң базазынга Советтериин күүскомнар даргаларының болгаш секретарьларның база райкүүскомнуң киидистер эргелекчилериниң семинарын органнзастап эрттирген.

Семинарның ажыл планын баш бурунгаар эки белеткээи болгаш семинарга кылган илеткелдер солун болган. Эң ылаигыя райкүүском даргазы Н. В. Чыидыгырның «Онгу беш чылдың планнарының күүселдези болгаш он бирги беш чылдың планнарын күүседиринге көдээ Советтериин роло» болгаш Нарын көдээ күүскомунуң даргазы Л. А. Саныганың Нарын көдээ Советиниң доктаамал комиссияларының ажыл-чорудулгазының дүржулгазының дугайында илеткелдерии семинарның киржикчилери сонуургааннар. Иниизи-биле семинарга көдээ Советтериң ажыл-чорудулгазының ролюн бедидиринге ажык-дузаны чедирип турар 6 илеткелдерни кылган болгаш олар эки белеткеттингеи, шынарлыг, солун болгулааның семинарның киржикчилери үнелеп көргеннер.

Семинарның киржикчилеринге Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң улус депутаттарының көдээ болгаш суур Советтериниң хөрек эмгелелиниң дугайында саавырын күүседиринiң талазы-биле дузалыг дүржулга солчулгазың организастаан болгаш Мөрен көдээ күүскомунуң хөрек эмгелелии херек кырында таныжып көргеи.

Т. САЯ.

Кооператорларда

ТӨЛЕПТИГ БАРААН БОЛУР

Тываның кооператорлары Коммунистиг партияның ээлчегliг XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш улуг соругларны салган ажылдап турарлар.

Эрткен онгу беш чылда республиканың кооператорлары планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерии чедишкиннии күүсеткен. Онгу беш чылдың дүргузунда хереглекчилер кооперациязының шүгүмүнүн барык бүгү адырлары планныг онаалдазын бүрүи боттандырган. Бараан саарылгазының планы хуусаадан эрте — 1980 чылдың декабрь 25-те күүсеттинген болгаш көдээнниг чонуига пландан ажыр 3900 мун рубльдиң бараины саттынган. Эрткен чылдың дүргузунда бараан саарылгазының темпизи 22,2 хуу өскен, тоскү беш чыл-биле деиээрге 26,2 хуу өзүлделиг болган. Ол-ла үеиің дүргузунда хереглекчилер кооперациязының материал-техиниттиг баазазы улам быжыккан болгаш 4506 дөрбелчин метр шөлдүг 32 магазин ажыглалга кирип, чаартынган, ниитиниң чемненилгези 357 олутка өскен. Ооң-биле кады 550 тонна ногаа шыгжаар ийи склад, үш универсал магазин, хонукта 14,4 тонна хлеб быжырар пекарня, 2320 дөрбелчин метр шөлдүг чурттарга бажыңнары ажыглалга киргеи. Ооң түнелиидe капитал салыышкынының планы 1980 чылда 110 хуу күүсеттингеи, азы 1872 мун рубльге боттанган, оон иштивде тудуг-монтаж ажылдары 112,6 хуу күүсеттинген.

1980 чылда садыг организациялары боттарының күжүг-биле 738 мун рубльдиң капитал салыышкынын шингээдип алган. Чижээ, ол арга-биле Мугур-Аксы, Бай-Хаак, Ак-Даш, Хөнделеи суурларда чаа магазиннер, Арыг-Узуунде, Элегесте складтар. Чадаана хоорайда төп одалга системазы. Балгазында пекарня ажыглалга киргилээп. Бо чугула тудугларны хуусаазында ажыглалга киирерине хереглекчилер ниитилелдериниң баштаар черлериниң даргалары дорт киржип, ону холга ап, боттуг дузаны көргүскеи. Үстүнде чүүлдер кооператорларны улам будурукчулуг ажылдап, көдээниң чонунуң негелде-хереглелдерии долу хандырарына идиглиг болган.

Республиканың кооператорлары аразында социалистиг чарыштыг, оон мурнуку одуруунда Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Кызыл, Тожу районнарның хереглекчилер ниитилелдери, «УТКА 25 чылы» ажылчын кооперациязы, Кызылдың дилги фермазы, Абаканда болгаш Кызылда садыг баазалары чорун турар.

Эрткен онгу беш чылдың дүргузунда көдээниң чурттакчыларының хандырылгазын экижидер талазы-биле көскү хемчеглер алдынган. 1980 чылда он беш магазин бараанна садып алыкчы боду шилип алыры-биле ажылдаарынче шилчээп, онгу беш чылда ол ергаже 70 магазин шилчээп. Амгы үеде ол магазиннериниң бараан саарылгазының денизгүүрү ниити бараан саарылгазында 40 хуу болуп турар.

Белеткел талазы-биле база көргүзүглер багай эвес, эрткен чылдарның планы эки күүсеттингилээп. Чижээ, бода болган шээр мал кежи, дүк, ан кежи, эът, ары чигирп, күш эъди дужаарының планы бүрүи күүсеттингеи. 1980 чылда 900 тонна эът садын ап, белеткээр план 1000 тонна четкеи.

Тываның кооператорлары он бирги беш чылдың баштайгызын будурулгечи белик көргүзүглерлиг эгелээш, партияның эвилеглиг XXVI съездизин төлептиг уткаан. Тус-тус коллективтер партияның улут шуулганынга алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерии чедишкиннии күүсеткеи. Хереглекчилер ниитилелиниң шүгүмүидэи сес коллектив, дөртеи беш бригада, тос чүс кижи съездиниң ажыттынар хүнүнүи будуузүиде ийи айларның планын күүсеткенинии дугайын рапортаан. Чижээ, Кызыл райпозуиуң коллективи ийи айларның планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүсеттинээн, пландан ажыр 20 мун рубльдиң бараанын саткан. Улуг-Хем районнуң кооператорлары хүлээлгелерии база бүрүи күүсеткеш, хуусаа бетинде рапорттаан.

Съездиге алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнакчылары-шолбаннарының саны хой. Олар күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көрүп, үлегерлиг ажыллаап, шаңнал-макталга төлептиг болганнар. Тес-Хем райпозуиуң Самагалдай суурда ном садыының садыгжызы М. Арапиуп, Кызыл, Каа-Хем, Улуг-Хем, Өөур райполарының садыгжылары Н. Семёнова, Л. Грек, Д. Матвей, А. Ондар, Д. Ооржак болгаш өскелериің ажыл-ижи макталдыг.

Республиканың кооператорлары тәрээи партиязының XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерии амыдыралга боттандырбышаан, көдээниң чонунуң хандырылгазының бедик культуразын чедип алышаан, төлептиг бараан болур дээш социалистиг чарышты улам калбартып турар.

К. САТ.

Кызылдың аъш-чем садыында мурнакчы магазиннер, бригадалар хой. Оларның бирээзиие аъш-чем бараанныарының № 40 магазининиң коллективи хамааржыр.

Магазининиң киидистер аразында калбарган социалистиг чарышка Н. Смирнова эргелекчилээи ногаа садар киидис мурнап турар. Ук киидистиң садыгжылары январь, февральдың планын февраль 20-де күүседип, 20 мун рубльдиг бараанын сатыан.

Эът, балык аймаа садар киидис база мурнакчыларның бирээзи. Бараан саарылгазының эрткен ийи айларда планныг онаалдазын киидис 102 хуу күүсеткеи.

ЧУРУКТАРДА: хоорайның № 40 аъш-чем магазининиң мурнакчы киидистериниң садыгжылары Н. Коновалова, Н. Смирнова (солагай талада), В. Мыңынкова, Н. Катрук олар ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолалары.

Космос эразының хүн демдеглели

1961 чылдың апрель 12-де Москваныы-биле 12 шакта Совет Эвилелиниң бүгү радиостанциялары боттарының дамчыдылгаларын үскеш, космосче кижинин баштайгы ужудушкунуңун чедишкинниг боттанганының дугайын дыңнаткан. Юрий Гагарин Байконур космодромдан 9 шак 07 минутада ужудуп үнген. 108 минута ужуткының соонда «Восток» корабль Совет Эвилелиниң девлскээринде саиап кааи районунга хонган. Делегейнин бирги космонавтызы хонган черинден мынча деп дамчыткан: «Черге кээп хонуушкун чогумчалыг болду, бодумнун байдалым эки... деп партияга болгаш чазакка илеткээрин диледим». Ол-ла хүн делегейнин бүгү радиостанциялары ужудушкун дугайын дыңнадып, ону делегейге депшилгенин төөгүүнде эң улуг болуушкун деп санаан.

1961 чылдың август 6-да Байконур космодромдан ужудуп үнген ийиги совет космонавт Герман Титов бөмбүрзектн 17 долганган. Ол ужудушкуннуң соругалаарының бирээзи болза, үр хуусаалыг космос ужудушкунунуң үезинде кижинин ажыл кылып болур аргаларын шинчилээри турган. Хонук хуусаалыг ужудушкунунуң программазын № 2 космонавт долузу-биле күүседткен болгаш космос бедииниң бистиң бөмбүрзээвисти тырттырган баштайгы чуруктарын Черге эккелген. Оон корабли Юрий Гагариниин хонган черинден ырак эвеске кээп хонган.

1962 чылдың март 16-да совет эртемденнер космосту болгаш Чер чоогун «Космос» сериянын автоматтыг станцияларының дузазы-биле шинчилээринин калбак программазын боттандырып эгелээн. 1962 чылда ол сериянын 12 спутниктерин салган. Олар Хүн-Чер харылзааларын, Черниң магнитосферазын, радиациялыг куржагларын доктаамал хайгааралга алган. Оларның бортунга космос аппаратарының тургузуун сайзырангайжыдарының, башкарылга системаларын хынаарының талазы-биле инженер болгаш конструктор соругаларны шиитпирлеп турган.

1962 чылдың август 11-12-де космонавтылар А. Николаев, П. Попович оларның башкаргылааны «Восток-3», «Восток-4» корабльдер орбитаже ужудуп үнген. Ол дээрге корабльдер аразынга харылзааны тургузарының аргаларын, ажыл-чорудулганы дүүштүрериниң, чангыс аай байдалдар ийи космонавтыга кандыг салдарлыг болурун хынаарын төлевилээн программалыг ийи космос кораблиниң кады ужудушкунунуң баштайгы дуржулгазы болган. Николаев бирипкен.

де Попович 71 шак үргүлчүлелдиг болук ужудушкунну кылгаш, август 15-те Карагандадаи ырак эвеске хонупкан.

1963 чылдың июнь 14-те ужудукчу-космонавт В. Быковскийиниң башкарганы «Восток-5» космос корабли ужудуп үнген, а ийи хонганда барык ол-ла орбитаже «Восток-6» корабльге бирги хераажен космонавт В. Терешкова ужудуп үнген. Ол ужудушкун үезинде болук корабльдерни башкарарын сайзырангайжыткан. «Востоктарның» аразынга идегелдиг радио харылзаазын тургускан. Валентина Терешкова космоска 71 шак ужуткан.

1964 чылдың январь 30-де «Электрон» деп ийи станциядан тургустунган (Черниң спутниктери) космос системазын салып үндүрерин чедишкинниг боттандырган. Ийи аппараттарны бот-боттарындан ангы чоруур кылдыр күүлүг чангыс чедирикчи ракета-биле салып үндүрген. Оларның бирээзиниң Черден эң ыраары 7100, өскезинии — 68200 километр боол турган. Ол эртем станцияларының дузазыбиле совет эртемденнер Черниң иштики болгаш даштыкы радиациялыг куржагларын, а ол ышкаш оларның-биле холбашкан физиктиг болуушкунарны шуут дөрт өөренип киripкен.

1964 чылдың апрель 2-де «Зонд-1» деп автоматтыг станцияны хөй чадалыг чедирикчи ракета-биле шенелде кылдыр салып үндүрген. Шенелдениң соругазы болза, планеталар аразынга ырак ужудушкунарга космос системаларын ажыллап кылыры турган. Олла чылдың ноябрь 30-де «Зонд-2» автоматтыг станцияны салып үндүрген. Ону Марс планетаже углай ужуткан. Ол космос аппарадының бортунга космос байдалдарына плазма шимчедикчизин бир дугаар шенээн.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: космонавтылар Валентина Терешкова биле Валерий Быковский олар.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Л. И. БРЕЖНЕВ: чавырлыышкын болгаш кады ажылдажылга дээш

РИМ. (СЭТА). «Леонид Ильич Брежнев. Амыдыралдын арынары» деп номну Италияның ном үндүрер улуг черлериниң бирээзи — «Группа Риццоли» деп ном үндүрер чер итали дыл кырынга парлаан.

Италияның номчукчуларынга Л. И. Брежневтиң бижээни:

«Группа Риццоли» деп ном үндүрер черниң силерниң кичээнгейиңерге бараалгаткан номну делегейниң хөй чурттарынга парлаан. Ол факт болза, Совет Эвилелинге, ооң төөгүзүнге, ооң кижилеринге сонуургалдын улгатканының херечиин кылдыр санап турар мен. А бот-боттарын эки билип алыры боттарын эки билчиринге эргежок чугула. Мээн салгалымда совет кижилериин янзы-бүрү салым-чолларында иниити чүүлдер хөй. Дайын чылларнын деңгелге чок кадыг-дошкунун, тиилелгенин төрүшкүзүн, күш-ажылывыстың чоргаараалын көрген бис. Бистиң амыдыралывыстың алыс утказы болза, чурттуң коммунистиг чаартылгазы дээш, чоонун аас-кежин дээш, тайбың дээш ажылдазары, ажылдаары база катап ажылдазары болур.

Кижи бодунун намдарынга кирилде кыллыр чүүлдү бижиири — белен эвес дээрзинге чөпшээрежиң көрүнер. Совет Эвилелиниң болгаш Италияның аразынга харылзаалар дугайында чамдык бодалдарны солчур арганы бээр дээрзии барымдаалаш, бо кириллдени бижиринге чөпшээрешкенимни илергейлеп көрейн.

Кижи төрелгетенге Леонардо да Винчини болгаш Микеланджелону, Дантени болгаш Вердини, Гарибальдини болгаш Грамшини берген силерниң чурттуларга бистиң чонувус чаагай сагыш-сеткилин шагдан бээр илергейлеп келгеи. Бистиң күрүнелеривистии аразынга харылзааларның төөгүзүн бөдүүнчүткеи хереэ чүү боор. Ол төөгүге чырыткылыг-даа, қарангы-даа арынар турган. Ынчалзажок бөдүүн болгаш ылаптыг шынны төөгүнүң дуржулгазы бадыткаан: тайбың болгаш дугуржулга бистиң улустарывыска, Европага кеззээде ажыктыг болуп келген.

Совет Эвилели болгаш Италия кады ажылдажылганың оруу-биле дыка буруигаар чорун болур дел бодаар мен. Манаа холбаштыр ийи талалар эвээш эвес чүүлдерни кылган. Ынчалзажок чедир кыллыымайн эрте берген чүүлдерниң эвээш эвези хомударыг-дыр. Ол чүге ыиыг болганыл? Кол чылдагаанынары — илегежир чоруктуң эвээжинде, «соок дайынлан» артып калган коргуушкунда, боочепсекти эндере бүдүрүп турарынла-дыр.

Шелээн болгаш чогумчалыг тайбыңче орук Барыын Европаның чурттарынга чаа америк ракеталарны энкеп тургузарын дамчыыр эвес, а удур туржуушкуниу кошкадырын, кады ажыллажылганы калбартырын дамчыыр дээрзинге бүзүрээр бис.

Бистиң чурттарывыс чавырлыышкынның политиказын эдерип, кады ажылдажылганы калбартпышаан, Чер ортузуиуң далайында болгаш Европага политиктиг байдалды экижидерииге боттуг салыышкынны киирип болур.

Италия Республика-биле чогум-на ыиыг кады ажылдажылга дээш Совет Эвилели тодаргай туржул турар.

Номиун номчукчуларынга. бүгү итали өөнүктерге чаагай чорукту болгаш аас-кежиктн киирилде чүүлдүң түшелинде күзээр бодаан мен».

Номиун парлаттынганы-биле холбаштыр байырлалдың тускай ёзулалыкка Италиянын сураглыг политиктиг болгашлей-ниити ажыллакчылары, парламентиниң депутаттары, сенаторлар, дипломаттыг корпустуң кежигүннери олурушкан.

«Группа Риццоли» деп ном үндүрер черниң чиргизе директору П. Джуали чаа номну көргүзүүшаан, мынча деп медеглээн: «Амгы үеиң шылгарангай ажыллакчызы президент Л. И. Брежневтиң чүгаалары-биле итали номчукчуларның танышары олза чүгула ужур-дузалыг болур. Номнун парлаттынганы — улуг болуушкун-дур. Чаа номну парлааны Хельсинкиниң илеэларын хөгжүдеринге. улустар аразынга кады ажылдажылганы калбартырынга чугула салымшкын болуп турар».

(СЭТА).

ФИНЛЯНДИЯ ДЕТКИП ТУРАР

Финляндияның Коммунистиг партиязының даргазы Аарне Сааринен СЭКП-нин XXVI съездизинге олурушкан даштыкы аалчыларның бирээзи. ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазынга оон чугаалаанны болза:

Ленинчи партияның XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткели бүгү делегейге кайгамчык улуг соиуургалды болдурган. Хөй чурттарның политиктиг болгаш күүне ажылдавчылары илеткелди кичээнгейлиг өөренип көрүп турар. Ол черле тавариыга эвес. СЭКП ТК-ның Отчёт илеткели —ол дээрге, делегейнин бүгү улустарынга болгаш оларның удуртукчуларынга чалбыыштыг кыйгырыг, тайбының өндүр-чаагай угуулгазы-дыр. Ол илеткел шөлээн байдал-биле болгаш мерген база ханы угааныыг чорук-биле кылдынган. Ыыткыр сөстер болгаш кыжаныышкынның демдээ илеткелде көнгүс чок. АКШ-тың болгаш НАТО-иуп чамдык удуртукчуларының чугаалары, медеглелдери эш Л. И. Брежневтин Отчёт илеткелинге болгаш чугааларынга бичии-даа дөмейлешпес.

Улустар болгаш күрүнелер аразынга идегежир, бүзүрежир чорукту быжыглаарынче углапган чаа совет саналдар амгы үеде өөза чугула ужурдузалыг. Ол саналдар СЭКП-ниң Тайбын программазын улам-на сайзырадып, немеп турар. Тайбынга янак чаа совет саналларга Финляндия сеткил ханыышкыны-биле байыр чедирип турар, а Финляндияның Коммунистиг партиязы чаа совет инициативаларны бүрүн деткип турар.

Чавырлыышкынның чорудулгазын уламчылаар дээш, боочепсекти эндере бүдүрерии соксадыр, чепсегленишкиниерии дүжүрер дээш дем каттыштырган демиселди улам-на күштеллирери делегей байдалды чидингленген амгы үеде эргежок чугула. Коммунистиг партияларның инити чугула соругазы — империализмге болгаш дайын белеткелдеринге удур чаңгыс аай фронт-биле демисежири болур. Ол чорук — социалистиг болгаш социал-демократтыг партиялар, ажылчы чоннарның массалыг организациялары болгаш өске-даа күштер тайбың дээш улам дээштиг, улам сырый-каттышкаш, демисежиринге идиг болур.

Финляндияның Коммунистиг партиязының XIX съездизи бо чылдың майда болур. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идип үндүргени тайбың чаа инициативаларны бистиң партиявистың ол съездизи чугаажок бүрүн деткиир болгаш тайбың совет инициативаларның амыдралга чедиишкиниг боттанырынга төлептиг салыышкынын киирер.

Тайбынга янак совет саналдарны амыдралга дээштиг боттандырарынга идигни бээр бүгү-лө чүүлдерни Финляндияның чаза болгаш оон даштыкы политика талазы-биле удуртулгазы кылыр дээрзинге идеген турар бис. Совет тайбың саналдарның боттанышкынын күрүнелер төлээлекчилериниң янзы-бүрү ужуражыышкыларынын, шуулганарыныи, ийи болгаш хөй талалыг чугаалажыышкынарының аргазы-бзле чедип ап болур. Ол бүгү хемчеглериниң чедиишкинниг болурунга бистин партиявыс төлептиг үлүгн киирер.

(ПМА).

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛ

ВАРШАВА. (СЭТА). ПУР-иуп чазааның төлээлекчилерибле чугаалажыышкыннары довзулган соонда «Солидарность» дээр профкаттыжыышкын март 31-де Польшага бүгү-нинти ажыл соксадыышкыны эрттирер дээнин ара соксадыр деп шиитпирлээн.

ЭЭЛЧЕГЛИГ «САГЫНДЫРЫГГА» ХАМААРЫШТЫР

АКШ-тың администрациязы «сагыш човашкын» азы янзыбүрү «сагындырыглар» дээр медеглелдерни сөөлгү үеде делегейнин ол-бо чурттарының адрестеринге удаа-дараа кылын турар апарган. Элчеглиг ындыг «сагындырыгны» Польша Улус Республиканың адресинге кылган. Ак бажыңның ол медеглелин АКШ-тың массалыг информация органнары калбаа-биле чарлап турар.

Польшада байдалды улам баксырадырын, саидаргай чорукту күштелдирерин, чурттуң экономиктиг амыдралын кризиске чедирерии күзээн антисоциалистиг күштериин хөделиишкиннерии соксадыр, хоойлу-дүрүмиу болгаш корум-чурумиу быжыглаар талазы-биле Польша Улус Республиканың чазааның ап чорудуп турар иштики хемчеглериигге холбаштыр «сагыш човашкының» Ак бажың ол медеглелинге илергейлээн.

«Вашингтон пост» солуига берген интервьюзунга Р. Рейган айтырыгны улам каржыбиле тургускан. Чуртта тургуетунган ийымдыг байдал-биле холбаштыр «ПУР-иуп чазаа кандыг-даа шиитпирлиг хемчеглерии албас ужурлуг» деп, Р. Рейган медеглээн.

А бүрүи эргелиг өске күрүнеге ындыг негелдерии кылыр эргени анаа кым бергеиил? деп айтырыг дүрүм ёзугаар тургустуиуп келир-дир.

Польшада иштики айтырыгларны шиитпирлээриие кандыг хемчеглерии алыры эргежок чугула дээрбии Вашингтон эвес, а чүгле-Польшаның удуртулгазы шиитпирлээр эргелиг. Бодуиуи иштики айтырыгларын шиитпирлээри — ол дээрге, чүгле Польшаның бодуиуи хереэ болуп турарын Башингтонда кижилер билгеи турар ужурлуг.

Бүрүи эргелиг күрүнеер аразынга харылзааларга ындыг хевирлиг «сагыш човашкыныларны» илергейлээри делегей харылзааларының норма-чижектериие хуулээи көрүлмээнин Вашингтониуи кара сагыштыг болгаш авыластыг медеглелиие холбаштыр Польшаның парлаалгазы өөнүүбиле бижии турар. Каттыжыышкыны Штаттарның администрациязының медеглеп турар ындыг «сагыш човашкыныларын» Польша хереглевейн турар.

Шыны-биле чугаалаарга, Ак бажыңның ол медеглели Польшаның иштики хөрекгелиие ажыы-биле каржы холгаарлаашкын болгаш Польшаның чазаанга удур күштерии күткүүр дээн оралдажыышкыидыр.

АКШ-тың администрациязы өске чурттарга «сагындырыг» кылыр эвес, а Польша Улус Республиканың иштики хөрекгелиие кандыг-даа холгаарлаашкынны соксадыр ужурлуг. Ынчаарга Польша социалистиг күрүне болуп келген болгаш болуп-даа турар, моон соңгаар-даа социалистиг болуп хевээр артар.

(СЭТА).

«ЖОЛНЕЖ ВОЛЬНОСТИ» СОЛУННУҢ ДЫҢНАДЫЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның хамаатызы 65 харлыг З. Козел деп кижи Ярослоо хоорайга (Кросненск воеводство) амы-тынынга четтинерии чоокта чаа оралдашканын «Жолнеж вольности» солун дыңнаткан. Хоорайның кол кудумчузунга ол кижи кеткен хевинче бензинии куткаш, өрттелипкеи. Оон өрттенгеи хевиниң одуи өөүрген болгаш ону эмнелгеге дорааи чедирген. «Солидарность» деп профэвилел каттыжыышкынынга болгаш Польша Улус Республиканың прокуратуразынга ооң бижээн чагаазында айтыканы болза: «Чаңгыс ада-чурттугларымга кыйгырыг кылып, дилеп тур мен. Ада-турувуска кайы хире улуг когаралды, айыылдыг хораашкыиыиы чедирип турарынарны черле билип, бодап көрүнер. Боттарынарның үүлгедиглерицер-биле чуртту национал халапка чедирер деп турарынарны көрбейн турар, согур силер бе. 200 чыл бурунгаар Польшаның ынчаардагы чагырыкчылары чоиуи хосталгазын узуткаарынга чедиргениер. Амгы үеде бистин дайынарывыс ажылчыиарның холу-биле чогум-на ыиыг үүлгедигни кылып, дайын соолунде улуг күжениишкин-биле катап тургустунган чуртувусту база дагын үргедээри ораллажып турар-дыр. Чуртуң салым-чолун ынчаар шиитпирлээр эргени силерге кым бергеиил? Төөгү силерии өрүшээвес. Мээи өлүмүмге силер буруулуг силер».

НАЦИОНАЛ ЧАҢГЫС ЭП ДЭЭШ

КАМПАЛА. (СЭТА). Улус массаларның эрге-ажыынга дүүштүр национал чаңгыс эпти быжыглаарынче Угандаиың чоиун чуруттуң президентизи М. Оботе кыйгырган. Экономиканы катап тургузар болгаш чоиуң амыдыралын экижидер талазы-биле Уганданың чазаанның күжениишкиниери үрегдекчи күштерии калчаалыг удурланышкынарынга таваржып турар деп, М. Оботе массалыг митингге чугазында демдеглээн. Хоралакчы күштер политиктиг байдалды баксырадыр дээш боо-чепсекти безии ажыглап, тайбың хамаатыларже халдаашкыннарны кылып турарын ол айыткан.

Чуруттуң чоиуиуң хөй иуруузуиуң эрге-ажыын илергейлээн дүрүм ёзугаар чазактың туруштарын божаннадыр дээш оралдажыышкыннар бүгү уганда инитилелге удур дайын болуп турар-дыр деп, президент демдеглээн.

АКШ-ТЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ АМЫ-ТЫНЫНГА ХАЛДААШКЫН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Март 30-де президент Р. Рейганның амы-тынынга халдаашкын болган. Р. Рейган профэвилел конференциязынга чүве чугаалаан соонда Вашингтонуун төвүнде гостиницадан уиун олурда, 25 харлыг Джон Хинкли деп кижи өлче револьвер-биле алды улай бооланган болгаи бир ок-биле оон хөраажче балыглаан.

Вашингтон аттыг университеттиң эмнелге төвүнге президентиии дораан-на чедире берген болгаш аиаа кезиишкин кылып, оон екпезинден окту ужулган. Оон байдалы «экн» деп, эмчилер санаи турар.

Президентиниң амы-тынынга халдаашкын үезинде Ак бажыңның парлалга секретары Дж. Брейди бажыиче аар баларында, ол чорудуп турар иштики хемчеглериие холбаштыр «сагыш човашкының» Ак бажың ол медеглелинге илергейлээн.

Р. Рейганның амы-тынынга халдаашкын дугайында мөдээни дыңнаап, ораллакчы президент Дж. Буш Техасче бар чоруй, Вашингтонче өруя ара ээп келген.

АЛГЫ-КЕШ—ЧУГУЛА ЧИГ-ЭТ

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүллезиниң кол угланыышкыннарында» агроүлетүүр комплекизиниң адырларын чаңгыс аай планнаарын, дең-дески болгаш балансылаштыр хөгжүдерин хандырар, белеткел ажылдарын организастаарын база аргаметодтарын сайзырангайжыдар дугайын тодаргайы-биле айыткан. Аиаа холбаштыр алгы-кеш курлавырларын ажыглаар болгаш оон шынарын экижидер талазы-биле ажылды экижидери негеттиниң турар.

Алгы-кешке хереглел чыл келген тудум-на улам улгадып турар. Ынлыг хереглелди хандырар дээр болза, быжыг чигэт бааза-зын тургузар ужурлуг. Ынчаарга ындыг базаны тургузарынга бистин чуруттуң он ажыг министерстволары болгаш ведомстволары идепкейлиг киржир. Бистиң республикада янек болгаш чыл-гы малдың, тевенин, хой-өшкүүн, ивиин болгаш чаш малдарның кештерин совхозтар, белеткел черлери болгаш хуу кижилер белеткеп, дужаап турар. Ол бүгүнү хереглекчилер кооперациязы хүлээп ап турары биллингир. Онгу беш чылда оларга улуг малдарның кежиинн 37 хуузу болгаш хой-өшкүүн—30 ажыг хуузу онаажып турган. Оон артканы кеш чиг-эдиң Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары дужаап турган. Ынчаарга анвыыр-тывыш ажыл-агыл эргелиниң бүдүрүлге черлери аиай-хураганнарның кештерин дужаап турар.

Республиканың ажыл-агыйлары болгаш хуу чон-даа онгу беш чылда 220 муң мал кежии, хой-өшкүүн—1,5 млн. кежии, хаванның 63,4 муң кежии болгаш алгы-кештиң 136 муң рубль өртектиг чиг-эдии дужаганнар. Оон түнелиинде чурттуң чиик үлетпүрү чылдың-на Тывадан ортумаа-биле 352 муң янзы-бүрү кеш аймаан ап турар-дыр.

Кеш чиг-эдиниң үлетпүрге ужур-дузазын болгаш оларга хереглелдиң улгадын турарын барымдаалаш, партия болгаш чазак сөөлгү чылдарда элээи каш чугула шиитпирлерии хүлээп алган. Чижээ, 1976 чылда кештн садын алырының өртээи улгаттырган, күрүнеге садар чиг-эттиң сорттаар шынарын чиигеткен болгаш сандаа, шынар-даа талазы-биле хуу кижилериң болгаш ажылагыйларның-даа эрге-ажыктарыгга таарымчалыг негелдерии салган. Ол ышкаш ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң 1979 чылда доктаалын ёзугаар совхозтарга болгаш өске-даа көдээ ажылагый бүдүрүлгелеринге дужаган алгы-кежиниң 95 хуузундан эвээш эвезинге 30 хуу чедир немелде төлевирии база берип турар. Чылгы малды азы тевени соккаш, кежии союп, чогуур негелдё ёзугаар дузап, белеткээни дээш ол бүгүнү кылган кижиге 5 рубль 50 көпеек, мыйыстыг бода мал дээш—4 рубль болгаш хаван, хой-өшкү, аныяк чылгы мал дээш, бир хар чедир тевс, мыйыстыг бода мал дээш—2 рубль 50 көпеек төлээри доктааттынган. Халдавырдыг эвес аарыглардан өлген мал кежии сойганы болгаш белеткээни дээш ооң кежиниң өртээнин 50 хуузу чедир хөлзинии совхозтарның азы өске-даа көдээ ажыл-агый черлериниң оиу кылган ажылчыиарынга төлээри база көрдүнгеп.

Алгы-кешти кадагалаары болгаш күрүнеге саларының талазы-биле совхозтардан болгаш өске-даа көдээ ажылагый черлериидеи томуйлаткан ажылдакчыларга бода малдың кежиниң I болгаш II сортуиун 20 хуузу болгаш тон даарап болур хой кежиниң 30 хуузу немелде төлевирии бээр.

Үстүнде айыттынган негелдерии Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң 1980 чылдың сентябрь 25-теги болгаш октябрь 9-тагы тускай доктаалдары-биле күштүг кылдыр бадылаан. Оон аигыла ССРЭ-ниң Төп статистика эргелеги алгы-кешти дужаарынга болгаш кадагалаарынга-даа отчёт-үчётту чурумчудар соругга-биле совхозтарга болгаш ажыл-агыйлар аразының өске-даа будүрүлгелеринге ажыглаар квартал аайынын статистика хуудузун тургускан. Ону ёзугаар отчётту квартал санының-на 8-ки хүүнде киирген турар.

Алгы-кешти күрүнеге дужаар талазы-биле байдал республикада кандыгыл? Иинтизи-биле онгу беш чылда республиканың белеткел черлери үүгээр ажыллаан деп болур. Күрүнеге беш чыл планындан ажыр 80,2 муң хой кежии болгаш 56,6 муң рубльдиң алгы-кеш чиг-эдии олар дужаганнар. Ынчалза-даа мыйыстыг бода малдың 42,8 муң болгаш хаванарның — 51 муң кежи чедир дужааттынмаан.

Республиканың совхозтары боттарының хереглелиие сокпаан азы аарыглардан өлген малдан янзы-бүрү 169,5 муң алгы-кешти дужаар ужурлуг турган. Ынчалза-даа ооң үүле 61,6 хуузу азы 104,5 муң алгы-кеш дужаттынган. Артқан 65 муң алгы-кеш кайнаар барганы? Совхозтардан статистика эргелелиигге кээп турар медээлерии ёзугаар алырга, 6,7 муң баш малды кежиибиле катай хаара эът-сөөк заводунга дужаган болгаш 2925 баш мал агаар-бойдустуң айыылдыг болуушкуннарындаи өлген болганда, кежи сойдунмаан боол турар. Ол ышкаш халдавырлыг аарыглардан өлген малдың баш саны 1175 кылдыр дыиатгынган. Ынчаарга Кёдээ ажылагый министерствозуиуң ветеринария киллизиниң дыиадыы-биле алырга, малдың кежии союп болбас аарыглар республикада чок боол турар. Совхозтарның хереглелиигге ажыглаан болгаш ажылчыиарга, албан-хаавчыларга сатқан алгы-кештиң саны тустузунда 1509 болгаш 9519 болган. Дүрүм ёзугаар алыр болза, алгы-кешти оларга садары хоруглуг болгай. Ол бүгүнү алгаш көөрге, алгы-кешти белеткеп, дужаар талазы-биле совхозтарында болгаш респотребсоюзтуң шугумуида-даа дыка четпес тургуетунганын хереченл турар. Оон түнелиинде ажыл-агый иштинге хереглээриие ажыглаан болгаш өлген-даа мал кештери иг чок чидер товарылгалар үргүлчү боол турар.

Бир эвес малчын кижи алгы-кешти дужаавааи болза, оон өртээи төлээр ужурлуг. Чижээ, хой кежии 3 рубльге, шарыжыгаш кежии—6 рубльге чедир төлелири көрдүнген. Оиу херек кырында күүсетпейн турары дыка четпес. Ол чылдагаан-биле четпейн турар алгы-кешти совхозтарның отчёттарынга «ажылчыиарга болгаш албан-хаавчыларга саткан» деп айтып турар. Ол бүгүнүң түнелиинде үстүиле айытканывыс 65 муң алгы-кеш кайнаар-даа барганы билдинмейн турар.

Оон аигыла республиканың совхозтары «24-кож» дээр майык ёзугаар отчёттү озалдып берип турарын база айтыр херек. Отчёт келзе-даа, оиу долдурганы дыка будулгактыг болгулаар. Чижээ, С. Тока аттыг совхоз бода малдың 156 болгаш шээр малдың 3267 кежии күрүнеге дужааган деп отчётта айытқан. Ынчаарга белеткел конторазының киргени түнелиинде ол совхозтан бода малдың 91 болгаш шээр малдың 3373 кежии дужаттынган деп каан болган. Ынчаарга «Кызыл тараачын» совхоз бода малдың 219 кежии күрүнеге дужаган хирезинде, отчётта 154 деп айтып каан болган.

Алгы-кештин курлавырының 95 хуузуи күрүнеге дужаганы дээш оларның өртек-үнезиниң 30 хуу хемчээлдиг немелде төлевир алыр эргезии совхозтар ажыглавайн турар. Эрткен чылын үүле ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз 1159 рубльдн немелде төлевир кылдыр алган. Бир эвес совхозтар боттары алгы-кешти союп, консервалаар болза, олар дужаттынган чиг-эттиң өртээнин 7 хуузу немелде төлевир алырын ажыл-агыйларның удуртукчулары база уттупканнар.

Белеткээн алгы-кештиң шынары база куду боол турар. Чижээ, 1980 чылда хереглекчилер кооперациязының системазын дамчыштыр белеткээн бода малдың 16,2 муң кежиниң үүле 16 хуузу бирги болгаш ийиги сорттуң болган. Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Чөөл-Хемчик, Эрзин, Тес-Хем, Кызыл районнарның дужаган алгы-кежиниң шынары үүле 4-ку сорттуң болбушаан, стандартка шуут дүүшпейн турар.

Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттарында алгы-кешти белеткээриниң шынары база куду боол турар. «Сукпак» совхоз күртиеге эң-ие семне-чаагай малды дужаап турар хирезинде, оларның кежиидеи чидирии улуг боол турар. Инек кештери дёка хөй черде чара кестиигеи азы урулап ойбак боол турар. Эрткен чылдың октябрь айда Кызыл-Мажалыктың эът комбинады Барнаулдуң алгы заводунче 6912 хой кежи чөрүткеи. Оларның хөй кежии чылаан, стандартка таарышпае болганындан үүле 173 кешти III болгаш IV сорт кылдыр хүлээп алган. Ындыг чижектерни хөйиу көргүзүп болур.

Республикада алгы-кеш курлавырлары улуг боол турар. Чүгле бо талазы-биле ажылды чогуур деңгелге организастап, чорудары негеттиниң турар. Ынчангаш республиканы Кёдээ ажыл-агый министерствозу болгаш белеткел организацияларыла-даа немелде хемчеглерни алыр, организастаг ажылдарны чорудар ужурлуг.

Г. ЕВТЕЕВ,
кодээ ажыл-агый продуктуларын садарының болгаш ымарының талазы-биле Тыва АССР-де күрүне инспектору.

АКШ. «Расисчи дерзии үлегелдерии соксадыр», «Бистии урулгарывыстың өлүрүкчүлериие кеземче онаарын негеп тур бис!» деп лозуннарыиы адаа-биле Атлантага (Джорджия штат) негр хөөиитиниң чыскалы болган. Вашингтомдан, Хьюстондан, Балтиморлан болгаш Майамиден келген хөй-иитн организацияларының болгаш профсоюзтарииің төлээлери АКШ-та расизмге, кара кештиг чурттакчыларын ылгай көөр чорукка удур боттарының удурланышкынны илередир-биле Атлантаның кудумчулары-биле эртнеп.

Негр урулгарны өлүрер чорук Атлантада будун чартыс чыл уламчылап келген. Дерии үүлегелдерии түнелии ыидыр: 20 уруг өлүр тыныгган, ийи бичии кижи ис чок читкеи.

ЧУРУКТА: чыскаал үезинде.

ЮПИ—СЭТА-чын фотозу.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ШКОЛАЧЫ АРТИСТЕР

Школачыларның часкы дыштанылгазының хүнеринде районуң школачыларының көрүлдези болуп эрткен. 18 школадан мун ажыг кижи анда кирвишкен. Көрүлде нинти негелдеге дүгжүп, байдал элээн экижээни демделеттинген. Концерттериң кол темазы — Ленин, партия, Төрээн чурт.

Муриуку чылдарга бодаарга нинти ырлар хөй кижи киржикчилиг апаргылаан. Ылангыя Чадаананың № 1, Суг-Аксы, Шеми, Алдан-Маадыр ортумак, Хорум-Даг, Теве-Хая, Ак-Даш сес чыл школаларында нинти ырларның болгумнери доктаамал ажылдап турар. Школаларда танцы болгумериниң ажылы көскү болуп турары тодаргай. Школачылар хөөмей, сыгытты күүседип, национал хөгжүм херекселдеринге ойнап турары эки.

Баян-Тала, Элдиг-Хем, Хөр-Тайга школалары көрүлдеге киришээни четпес. Хөндергей школазының өөренчилерин совхоз транспорт-биле багай хандырган.

Сес чыл школаларындан Хорум-Даг, Чадаананы № 3, Теве-Хая школалары бирги, ийиги, үшкү черлерни дараалаштыр эээлээнер. Ортумак школалардан бирги черни Чадаананың № 1, ийиги черни Суг-Аксы, үшкүзүн — Шеми, Алдан-Маадыр школаларының бот-тывынгыр артистери эзлээн.

Н. ДАЖЫНМАЙ.
Чөөл-Хемчик район.

НОМЧУЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

Чогаалчы Салим Сүрүн-оолбиле ужуражылга Эрзинниң Культура бажыңынга эрткен. Оон «Өске кадай» деп номун номчукчулар сайгарып, солун чугаану чоруткан. Номчулга конференциязын район библиотеказының ажылдакчылары калбак масса номчукчуларның киржилгези-биле эрттирген. Чогаалда көргүстүнген айтырыларга хамаарыштыр сайгарылгага янзы-бүрү мергежилдин кижилери киришкен.

Кежээнии киржикчилери «Өске кадай» деп романга хамаарыштыр база тыва литературага хамаарышкан солун айтырыгларны чогаалчыдан салганнар. Чогаалчы бодунуң чогаадыкчы планы-биле номчукчуларны таныштырган. Аныяктар кижизидилгезинге хамаарышкан чугаа солун болган.

А. ДАМДЫН.

АРАЗЫНДА ХАРЫЛЗААЛЫГ

Бистиң кырганнар интернадынга «Красное знамя» совхозтуң бот-тывынгыр артистери бо-ла аалдап келир. Чоокта чаа бот-тывынгыр артистер биске оюн көргүзүп чораан. Оларны совхозта партком секретары Виктор Кызыл-оол, Культура бажыңының директору Раиса Орай удуртуп алгаш келген. Аалчыларывыстың солун концертин кордувус, ылангыя музыка талазы-биле үделгени Серен-оол Тадар-оол эки күүседеткен.

Оюн-концерт соонда кыш үдээшкинии база эрттирдилер. Совхозтуң директизязы, көдээ Совет кырганнар бажыны-биле бижыг харылзааны тургускан. Эрткен чылын кырганнар боттарывыска хереглээр мал чеминден аңыда, совхозка база белеткеп берген бис. Харылзаавыс моон соңгаар-даа уламчылаар.

М. ТОПУЛ.
Каа-Хем район.

ЫРЫ-ХӨГЖҮМ, ТАНЦЫ-САМ-ДАА

СЭКП-ниң XXVI съездизинге кылган Отчёттуг илеткелинге эш Л. И. Брежнев чурттуң амыдыралынга профессионал-техниктиг өөредилгениң онза чугулазын база эң бедии-биле үелээн болгай. Бистиң республикада ажылчын кадрларны беш профессионал-техниктиг училищелерде белеткеп турар. Ында чүгле бедик мергежилдиг ажылчыннарны белеткеп турар эвес, а өөренири-биле хаара туттунган бүгү сургуулдарның политиккижизидилгезинче болгаш спортчу өөрүлдезинче, хостуг үе-шагны чөп, ботгарынга ажыктыг кылдыр ажыглаан турарынче база эвээш эвес кичээнгей салдынып турар. Ылангыя бот-тывынгыр уран чүүл чер-черлерде шапкын хөгжүлдени ап турар дээрзин эрткен дыштанып хүннерде болуп эрткен профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң республика фестивалы бүрүнүзүнде херечилээн. Көрүлде хоорайның № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң концерт залынга болуп эрткен. Көрүлде эрттирер комиссияның даргазы, Тыва АССР-ниң профессионал-техниктиг өөредилге эргелелиниң ыры болгаш танцы ансамблиниң директору С. Ш. Монгуш көрүлдениң киржикчилериниң чедниккиннерин күзеп чүве чугаалаан, фестиваль дээрге оларның кижи бүгүдезиниң чүректеринге артар ужурлуг онзагай байырлал дээрзин демделээн.

Көрүлдениң темазыктазы СЭКП-ниң XXVI съездизинин төөгүлүг шиитпирлеринге дүүшүр оолдар, кыстарны совет патриотизмге кижизидиринче углангай. Сценада бир үеверге аныяктар. Болар — Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң сургуулдары. Оларның артыы чартыында көжегеде бажыттынген «Партия — ол дээрге бистиң үениң угааны, алдары болгаш арыг-нүүрү» деп мерген сөстер тода көстүр. Баштайгы концерт «XXVI партийжи съезд» деп литература музыкалыг композиция-биле ажыттынган. Ынчангаш ук концерттиң хүнүң негелдези, көрүлдениң тематиказы-биле бүрүн дүгжүп турары эгезинден илден. Концерт бүрүзү тематиканы шак-ла ынчаар шын сагып турган. Дараазында-хөйүн ыры композитор А. Б. Чыргал-оолдуң «Ленинчи партия» деп ырызын бедик денгелге күүседеткен соонда ийи-чанчыстың көргүзүглери улашкан. Олардан Мерген Монгуштуң сыгыды, ыры-хөгжүм ансамблиниң күүседеткени «Сенээ, инак Төрээн чүртүм» деп ырызы көрүкчүүн бедик үнелелин алган.

Оларны Чадаана хоорайның № 6 профессионал-техниктиг училищезиниң бот-тывынгыр артистери солаан. Б. Ховецмейиң «Тыва — богун» деп шулуун Любовь Шойдак чедимчелиг номчаан. В. Көк-оолдуң К. Мүзүкүүң сөзүнге бижээн «Аныяктар» деп ырызыны ансамбли дыңнаксанчыгла кылдыр бадырган.

Дараазында Ак-Довуракның № 3 училищезиниң сургуулдары сценага үүнүп келген. Барык 30 ажыг иштиг чон ажылдап, чурттап турар чалыы хоорайның төлөлекчилери оолдар, кыстар совет чурттуң улустарының акы-дүмна найыралыг, чангыс эвин кымдап-даа артык цлереткеш-барган. Маңаа «хамаарышкан ырлар, шүлүктер-биле чергелештир чүгле танцылар безин 6 янзы: украин, узбек, татар, тыва... Ол ышкаш ак-довуракчыларның ойнаш кедер идик-хевиниң каас-шинии, таарымчалыы жорииниң үнелелии база алган.

Сценада Кызылдың № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищезиниң бот-тывынгыр артистери. Колдуу-ла оолдар. Уруглар мында эвээш, толгайлаарга, бешле кижи. Ындыг болзажок, «Дортелээ бис, бежелээ бис» —деп ырлажып турары ышкаш олар шыпаңнаа «Эр хейлер» дээрзи шиитиниң ырызының база өске-даа номерлер күүседелдезиниң үезинде илереэн. Ол ышкаш Александр Тангыт-оол «Кызыл аът» деп ырыны күүседеткени демделекселиг.

Балгазының № 2 профессионал-техниктиг училищези республикада көдээ черде тургустунган кара чангыс училище. Оларның концертиниң белеткелээ өске коллективтерден бичиидээ дүдек чок болганын көрүкүү эскерип, удаа-дараа адыш часкаашкыларын-биле шаңнап турган. Ылангыя оларның ырыхөгжүм ансамбли ышкаш бедик деңнелдиг ансамбль өске концерттерден илереттинмээн.

Күүседир ыры, шүлүүнүң сөзүн уттуптар, танцы күүселедезиниң үезинде чангыс эвин шимчээшкиннерни сагывас, кижизидилге утка-шынары чавыс пантомима азы интермедия көргүзе бээр дээш үүрмек четпестер турзажок, көрүлде сургуулдар ортузунга бот-тывынгыр уран чүүлдүң хөгжүлдезин чедип алыр, олардан уран талантыларны улам хөйү-биле илередип тывар бодунуң сорүлгазын күүседип шыдаан. Фестивальга бедик идей-тематиктиг, утка-шынарлыг концерт дээш ийи бирги черни Кызылдың № 4 болгаш Ак-Довуракның № 3 училищелериниг тывыскан. Балгазының № 2 көдээ профессионал-техниктиг училищезин шаңналдыг 3-кү черни эзлээн.

С. МОНГАЛ,
«Шынын» тускай корр.

ЧУРУКТАРДА: Ак-Довуракган келген танцучулар көргүзүг үезинде. Кызылдың № 4 профессионал-техниктиг училищезиниң сургуулу Антонина Сат бызаанчыга тыва улустуң «Одарладып семиртиилиг» деп ырызын күүседип орары.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

ХООЧУННАР МАРГЫЛДААЗЫ

Тес-Хемниң спортчулары Бе́лдир-Арыг суурунуң спорт залынга чыглып келген. Улугбиче көрүкчүлер-ле хөй. Спортчу аныяктарның дагдыныкчылары Мөңге Доржу, Эрес-оол Сырат, Баллан Барый-оол болгаш өскелериндээ командалары спортчу формаларын кедипкен турда тааржыры — кижиниң сеткилин сергедиптер. Хоочуннарның бо мәргылаазынга алды команда киришкен. Оларның хар-назыны бети дээрге-ле 30, а бир чамдыктарының 40 үсчок ашкан. Бо дээрге эвээш эвес назын. Ынчалзажок, халас халыш килбас, азы бөмбүктү «холга тудуп» ылап билир ёзулуг спортчу дагдыныкчының чылдары.

Оюн үези көрүштүг. Бо ылангыя аныяктарга өөреништи маргылдаа болган. Артык көдүрүг-даа, күштүг кагыт-даа эрттирбезин хоочуннар «хүдээлези» деп билип турганы чугаажок. Адаккыр, чиик, чараш кагыгларны Мөңге Доржу, Баллан Барый-оол, Руслан Дөвүт улай-улай кылгылаан. Аныяктар адыш часкаашкыннары-биле оюнну удаа-дараа деткип турган.

Маргылдаага бирги черни «Кызыгаар» совхозтуң командазы ээлээн. Ийиги, үшкү черлерни Белдир-Арыг суурунуң болгаш район төвүнүң спортчулары үлешкен.

Маргылдаанын төнчүзүнде хоочуннар болгаш аныяктарның аразында эш-хуузунуң ужуражылгазы болган. Манаа 3:2 санга хоочуннар тиилээн. Мындыг маргылдааны район чергелиг бир дугаар эрттирип турар. Спорттуң үгле бо хевиринге эвес, а өске-даа бүгү хевирлеринге хоочуннарны улам хаара-туду, оларның арга-дружулгазын аныяктарга дамчыдып бээрни ужуражылгага илергейлээн.

М. ТИРЧИН.

ШЫДЫРААЖЕ САГЫШ САЛЗА

Районуң «Урожай» киитилелиниң чемпиону ат дээш шыдыраа маргылдаазы Чадаанага үш хүн үргүлчүлээш доозулган. Анаа шупту 20 ойнакчы киришкен. Эрткен маргылдаа шыдыраачыларның арга-мергежилиниң бедии орарын көргүскен. Бир дугаар киржип турар Сергей Куулар. Саар-оол Монгуш олар боттарының эки ойнаарын көргүскеннер.

Чидиг спортчу демиселлии түнелиинде Бады-Белек, Сат, Ким Донгак, Владимир Сарыглар (шупту Чадаана хоорай) 13,5 санныг болуп шыдараанар.

Маргылдаага «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтардан ангыда черлерден ойнакчылар киришээни четпес. Маргылдаа эгелээринин бетинде чартык ай бурунгаар совхозтарже маргылдааны эрттирер чурумунуң дугайында тускай бижикти чоруткан турзажок, хереэжеи шыдыраачылардан чангыс-даа ойнакчы келбээн. Ону харыламнар, горнистер!». 18.45—Бүгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00— Телемедээлер 19.15—«Шынчы чорук». Телефильм. 19.30—Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45—«Аркадий Райкин-биле ужуражылышкын». Телефильм. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Эрестиг чоруктуң чадалары». ГТО-ның 50 чылынга. 22.20—Н. Добронравовтуң шүлүктеринге А. Пахмутованың ырларын ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Магомаев күүседир. 22.45—Бүгүн делегейде. 23.00—ССРЭниң футбол чемпионады. «Спартак» (Москва)— «Динамо» (Тбилиси). Тбилисиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Адыглар кожалар». 19.15 — «Эрги шагның байлары». Н. В. Гоголь-ның тооржузун И. В. Ильинский номчуур.

МОСКВАДАН

19.00 — «Бистиң садывыс». 19.30—М. де Фалья—«Үш булуңначак» деп балеттен ийиги сюита.

КЫЗЫЛДАН

19.45—20.15—Бичии хөгжүмүлерниң республика конкурузунуң киржикчилериниң концерти.

КАИ экраны

ОЗАЛ-ОНДАККА ЧЕДИРЕР

КАИ-йин дыңналыының бөгүнгү үндүрүлгезинге орук шимчээшкиниин хажыдыышкыныын үкүп келир чылдагаанарыныг бирээзи — транспортту эзирик башкарар чоруктарга хамаарыштыр чугаалажыр бодай-дыр бис. Чүге дээрге транспортту эзирик башкарып чорааныың түнелиинде орук шимчээшкиниериниң чурумун хажыткан ийикпе, азы транспорт озал-ондаа болган чоруктарның саны белеи-ле кызырылбайн турар. Оон болуп турарының бир чылдагааны — автобүдүрүлгелерде, тус-тус албан организацияларда чолаачылар ортузунда кижизидилге ажылын, профилактиктиг хемчегларни негелдеге дүүштүү тургусканында. Чижээ. № 3 АТБ-де, Садыг министерствозунуң АТБзинде. Көлээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазында болгаш чамдык өскедаа автобүдүрүлгелерде ук айтырыгны тургусканы негелдеге дүүшпее.

Ук автобүдүрүлгелериниң чолаачыларының талазындан транспортту эзирик башкарып чорааш чоруктарның хөйүү-биле илереттинин турары-даа таварылга эвес. Ону сан-түнге көргүзерге мынаар. Бо чылдың эрткен үезинде Көлээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазының 16, Садыг министерствозунуң АТБ-зинден 10, № 3 АТБ-ден 18 чолаачы транспортту эзирик башкарып чораан, КАИ ажылдакчыларына туттурган. Эрткен чылдың бо үезиниг деңнээрге, бо чылдың ол-ла үезинде транспортту эзирик башкарар чоруктуң саны элээн өскен. Руль артында эзирик чолаачының бурузу чамдыкта орук-транспорт озал-ондаанга чедирер болгай. Аңаа хамаарыштыр дараазында чижекти маңаа киирейн. Бо чылдың март 24-түн хүнүнде Садыг министерствозунуң АТБ-зинин чолаачызы С. Курулев транспортту эзирик башкарып чораан. Кызыл хоорайның Дружба кудумчузунга чалаг ийи кижиниг тавараан. Озалондактың түнелиинде оларның бирээзи амы-тынын оскунган. Мындыг ялыглыг болгулаан транспорт озал-ондаа эвээш эвес.

Чае дүжүп, чылыг үе келген. Транспорт шимчээшкиниң кышкы үеге бодаарга көвүдээр. Хамаатылар хууда машиналарын база ажыглап эгелээр болгай. Ынчангаш автомашиналарны чөпшээрел чок черге тургусказы чугула. Хайгаарал чок каапкан машинаны оорлап башкарып чоруй баар чоруктар бо-ла болгулаар. Оон түнелиинде транспорт озал-ондаа болгулаан таварылгалар бар. Чижээ, А. Давыденко дээрзи март 3-түн хүнүнүң кежээзинде автомашиназын хайгаарал чокка тургузуп каапкаш, оорлаткан. А ону оорлапкаш, башкарып бар чораан кижи орукка турган ЗИЛ-554 маркалыг автомашинага үстүрген. Ол-ла машина чалаг кижиниг база тавараан. Оон түнелиинде ук кижи кемдээшкинге тавартыкан.

Бо чылдың эрткен үезинде Кызыл хоорайның автоорук тарынга болгулаан транспорт озал-ондаан эрткен чылдың ол-ла үезинде болгулаан озалондак-биле сан талазы-биле деңнештирип көөрге, колдуунда карышпайн турар. Ындыгдаа болза, автотранспорт озал-ондаандан амы-тынын оскунары дөрт кижиге хөй болуп турар.

Автооруктарга үстүнде чугаалашканывыс ышкаш транспорт озал-ондаа болдурбас сорулга-биле автобүдүрүлгелерге, албан организация черлеринге чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирип, профилактиктиг хемчегларни ап чорудары чугула.

В. КЛЯВИНА,
ГАИ инспектору.

телевидение

АПРЕЛЬ 1-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05—«Экранда — кинокомедия». «Автомобильден овадартыг» деп уран-чечен фильм. 10.35—«Кино аян-оруктарының клубу»; 11.35—Медээлер. 11.40—12.00—Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

12.00—«Орус дылды өөренип тур бис». Телекичээл. 12.15—14.30—Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30—Медээлер. 14.50—Социалистиг чурттарның телевиденнезиниң документалдыг фильмилериниң программазы: «Бурунгу Эрфурт хоорайның аян-шинчизи» (ГДР), «Аътты кижи база катап тутсунгу» (БУР), «Космосче эжик». (Куба). 15.40—Аныяктарга хөгжүм кежээлери. 18.05—«Съездиниң делегаттарыга сес». Таджик ССР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черииң бирги секретары М. Каноаттың чугаазы. 18.15—«Кыйгыга харыламнар, горнистер!». 18.45—Бүгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00— Телемедээлер 19.15—«Шынчы чорук». Телефильм. 19.30—Телемедээлер. 19.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.45—«Аркадий Райкин-биле ужуражылышкын». Телефильм. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—«Эрестиг чоруктуң чадалары». ГТОның 50 чылынга. 22.20—Н. Добронравовтуң шүлүктеринге А. Пахмутованың ырларын ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Магомаев күүседир. 22.45—Бүгүн делегейде. 23.00—ССРЭниң футбол чемпионады. «Спартак» (Москва)— «Динамо» (Тбилиси). Тбилисиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Адыглар кожалар». 19.15 — «Эрги шагның байлары». Н. В. Гоголь-ның тооржузун И. В. Ильинский номчуур.

МОСКВАДАН

19.00 — «Бистиң садывыс». 19.30—М. де Фалья—«Үш булуңначак» деп балеттен ийиги сюита.

КЫЗЫЛДАН

19.45—20.15—Бичии хөгжүмүлерниң республика конкурузунуң киржикчилериниң концерти.

Республиканың киноэкраннарынга

«ШАГДА ЭРТКЕН ХҮННЕРНИҢ КОМЕДИЯЗЫ» деп чаа кино үүнүп эгелээр. Кинокомедияны «Мосфильм» киностудиязы үндүргеп.

«БИР ЭВЕС НАЧАЛЬНИК БОЛГАН БОЛЗУМЗА» деп чаа кино база удавас үүнүп эгелээр.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барын чүк угланышкынның хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 3—8 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар. Барын чүк угланышкынның хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 7—9 градус чылыг болур.

Кино

АПРЕЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шагда эрткен хүннерниң комедиязы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шокар рейс» 9.10, 11.00, 12.50, **«Киискээн гусарлар эскадрону»** (2 сериялыг) 14.40, **«Мөге кадайы»** (2 сериялыг) 17.20, 20.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынак Раджам» (2 сериялыг) 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хлеб, алдын, наган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ДОСААФ-тың Кызылда каттышкан техниктиг школазы секретарь - машинакчыларның хүндүскү болгаш кежээки курстарынга өөренирлерни чыып турар. «А» болгаш «В» категорияның чолаачыларын кежээки курстарга чыып турар.

Кичээлдер 1981 чылдың апрель 1-де эгелээр.

Айтырар черн: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу, 49. Телефоннар 2-25-28, 2-27-75.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Элегес-Аксының тууйбу заводунга доктаамал ажылдаары-биле ажылчыннар хереглеттинип турар:

Кол инженер, кол энергетик, кол технолог, директорнуң оралакчызы, техниканың айыыл чок чоруунуң инженери, механиктер, электромеханиктер, мастерлер, бус-биле ажылдаар котёлдар машинистери, бус-биле ажылдаар котёлдар септээр механик, электриктер, гидроаппаратураларга слесарь-эдиичилер, бульдозеристер, токарьлар, электрогазосварщиктер, төп складка эргелекчи, материал-техниктиг хандырылга кылдызынге инженер, нормировщик.

Ажылга хүлээп алганнарыг 2 ай дургузунда квартира-биле хандырар.

Айтырар адреси: Элегес-Аксы суур. Тууйбу заводу.
Телефоннар: 2-43-51, 51-102.

АЙНЫҢ ЧААЗЫ, ХҮННҮҢ ХӨГЛҮҮ

Харыы

Апрель бир. Ажыл шагы чаа шак-биле эгелээн. Албан кижилери чаа чаңчыл ёзугаар шупту ажылга келгеннер. Чүгле Адар-оол бир шак аалдап келген. Өөрү оон кайгап айтырганнар:

— Адар, ажылче бир шак бурунгаар үнериң билбес кижи сен бе?

— Билбейн канчаар. Шупту дыңнадывыс чоп.

— А ынчаарга чүге озалдап келдиң?

— Апрель бири — «мегечи хүн» ышкажылай. Каткы, шоодуг хүнү аан. Ойнап турарлары ол ирги бе деп бодадым.

Шын шак

— Даарта ажылче бир шак бурунгаар үнер болгай, кижи-даа озалдай бээрийне. Кажан меңээ чаа шак садын бээр кижи боор сен?— деп, кадайы ашаандан айтырган.

— Шагың бар ышкажыгай.

— Ону кандыг шак дээрил, бир шак журнай бээр эт ышкажыл.

— Ол-дур харык. Ёзулуг шын шак ол-дур. Бурунгаарлатпаска-ла чаа үе-шакче шилчий бээр шакган эки кандыг шак керек чүвел?

Өөрүшкү база хомудал

Бажымайлаар биле Пактаар ийи ужуражып келген. Бажымайлаар бөгүн хөглүү кончуг хөөрен-тир эвесче:

— Өөрүнчүг-дүр, өңнүк, оорүнчүг. Бөгүн кылаң-каравыс садыы бир шак эрте ажыгтынарын дыңнадың ыйнаан?

— Ийе, а меңээ харавадан-чыг-дыр, эш.

— Чүге?

— Чүге дээрге, садыг кежээ бир шак бурунгаар хаглынар ышкажыл. Хүн ашкыже чедир чеже шак бар-дыр че?

Бажымайлаар биле Пактаар удур-дедир хоржуп алгаш, элээн ур турганнар.

Маргылдаа

Опай суггa чаа үе-шак дугайында маргылдаа үнүп келген.

— Бир эвес чаш уруг март 31-ниң дүнезинде тапгыг-ла шак солчуп турар үеде төрүттүнзе, апрельде төрүттүнген болур-дур аа?— деп, кырган-ава чугаалаан.

— Ынчанмайн канчаар, дүнекиниң 12 шак — эрги хүн эрткен ышкажыл. Черле ынчаш чаңгыс-даа хүн аныяк боору-ла эки ыйнаан — деп, өгнүң хереэжеи ээди үзе киргеп.

— Мен-не болза, ооба бирдаа хонук улуг болза эки ышкаш. Дүргеп пенсия үнер болгай — деп, Опай сеткилин илереткен.

— Кижи бодаарга апрель 1-де (чайгы үе-шак-биле) деп кагза улам солун болгу дээ— деп, кырган-ава немээн.

В. СЕРЕН-ООЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажылырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, кадрлар ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 921

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыының херектериинң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00118.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 78 (11576) | 1981 чылдың апрель 2, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеш | Өртээ 2 көп.

ОНЗА ЧУГУЛА ХЕРЕК

1921 чылдың апрель 1 бистиң чуртувустуң төөгүзүнге база бир көскү үе-чада боон кирген — Улус Комиссарлар Чөвүлели В. И. Ленинниң ат салганы «Көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң дугайында» декретти хүлээп алган.

Ук документ Совет күрүнениң аграр политиказының стратегиязын тодаргайлаан. «Көдээ ажыл-агый машина тудуушкунун күрүне ужур-дузалыг онза херек деп санаар» деп декреттиң бирги пунктузунда бижээн. «Массалыг бүдүрүүшкүнүн болгаш ону специализастаарының принцивин ёзугаар көдээ ажыл-агый машина тудуушкунун организастаарының кол планын кыска хуусаада ажылдап кылыры» документиде көрдүнген.

Чурттуң көдээ ажыл-агыйын социалистиг оруктыбиле хөгжүдеринге, бистиң аграр бүдүрүлгевисти делегейде эң-не калбак механизастаттынганнарның бирээзи болдурарынга ленинчи декрет канчаар-даа аажок улуг рольдуг болган деп, СЭТА-ның корреспондентизинге интервьюзунга мал ажылынга болгаш мал чеми бүдүрерине машина тудуушкунунуң министри К. Н. Беляк чугаалаан.

Ленинчи идеялар болгаш туңнелдер бистиң партиявыстың аграр политиказында уламдаргайлаттынып, сайзыраан. Амгы үеде чонну аъш-чем-биле хандырарын экижидери бирги чергениң сорулгазы болур деп, эш Л. И. Брежнев СЭКПниң XXVI съездизинге нлеткелинге демдеглээн. Айтырыгны чогумчалыг шинтпирлээри-биле тускай аъш-чем программазын ажылдап кылыры чугула деп шинтпирни хүлээп алган.

«Көдээ ажыл-агый машина тудуушкунунуң бүгү адырларының бүдүрүлгелериниң хөгжүлдезин болгаш эде дериишкинин дүргедедири ында чугула черни ээлеп турар деп, министр демдеглээн.

Көдээге чаа техниканы көдээ ажыл-агый бүдүрүүшкүнүн комплекстиг механизастаар талазы-биле машиналарның чаңгыс аай системазынга дүүштүр кылып турар. Ол системада 3700 хевирнин машиналары болгаш дериглери кирип турар, оларның 800 ажыын мал ажылынга болгаш мал чеми бүдүреринге тааръштырган.

Кол угланыышкынарда: «Көдээ ажыл-агый бүдүрүүшкүнүн индустрия баазазынче болгаш депшилгелиг технологияже шилчидерин дүргедедир» деп бижээни ленинчи декреттиң утказынга бүрүн дүгжүп турар. (СЭТА).

КӨСКҮ АГИТАЦИЯ

Чонну коммунистиг ёзуга кижизидериниң хөреэнге масса-политиктиг ажылдың системазында чугула черни көскү агитация ээлеп турар. СЭКПниң XXVI съездизиниң салган сорулгаларын, он бирги беш чылдың өндүр улуг онаалдаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырарынга совет кижилериниң күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейин улам көдүреринге ооң ролю улуг. Бо хүннерде партияның XXVI съездизинин төөгүлүг шиитпирлерин таныжып, ону деткип, амыдыралга боттандырар дээш, ол улуг сорулгаларны көскү агитация дамчыштыр көргүспейн турар ындыг коллектив чок.

«Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде болгаш «Тыва кобальт» комбинатта парткомнар, Тыванын автосептелге заводунда, «Росводпром» каттыжыышкынның демир-бетон кылыглар заводунда, Кызылдың сүт заводунда партия организациялары ажылчы чонну коллективтин мурнунда салдынган сорулгаларны күүседиринче мобилизастаарынга көскү агитацияның дээштинин чедип ап турарлар. Чижээ, «Тыва кобальт» комбинаттың девискээринде он бирги беш чылдың сан-чурагайын тодаргай көргүскен. Күш-ажылчы алдар тугун бүдүн коллективтерге, тус-туе мурнакчыларга алдар болдуруп көдүрүп турар. Күш-ажылчы чедиишкиннерни бижээн самбыраларны кылганы эки. Цехтер санында «Хожудап турарлар чок ажылдаар»» деп кыйгырыглар бар. Суурнуң кудумчуларында, албан организация черлериниң бажыңнарында, спорт шөлдеринде, ясли-садтарда лозуң, плакаттарны чуруп, бижээни көрүштүр.

Ындыг болза-даа көскү агитацияның хөй янзы аргаларын ам-даа чедир ажыглавайн, харын чамдыкта ооң кижизидикчи болгаш мобилизакчы ролюн чедир үнелевейн, ол ажылды ала-чайгаарлаашкынче киириптер чоруктар бар. Чамдык партия комитеттери, эге организациялар көскү агитацияны ёй-шаанда чаартырынче, ону дериринче кошкак кичээнгей салып турар. Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунуң Кызыл-Даг, Найырал салбырларында, Таңдының Кочетово, Владимировка суурларында, Өвүрнүң Торгалыг, Солчур, Эрзининиң Мөрен, Нарын, Каа-Хемпин Суг-Бажы, Дерзиг-Аксы суурларында болгаш өске-даа чурттакчылыг черлерде көскү агитацияны амгы үениң негелделеринге дүүштүр тургуспаан. Ылангыя «Тээли» совхозтуң төвүнде, Найырал салбырының девискээринде каракка илдигер кааспалга чок. Үениң негелдезинге, эстетикага дүгжү бээр хире лозуннар, плакаттар, самбыралар көзүлбес. Эрги үүлдерни чогуур үезинде үсвайн турар.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалында бүгү идеология ажылын эртемге үндезилеп, ажыл-херекчи, тодаргай болгаш дээштиг, амыдырал-биле сырый холбаалыг чорударын чугулалап айыткан. Ынчангаш көскү агитацияны чурттуң амгы хөгжүлдезиниң байдалынга, кижилерниң эртем-билининиң, культуразының болгаш эстетиктиг негелделериниң бедик деңнелдеринге дүүштүр тургузары негеттинип турар.

Бистиң мурнувуста салдынган сорулгаларның, оларның күүселдезининиң дугайында медээлерни көскү агитацияны дамчыштыр кижи бүрүзү билип алыр кылдыр тургузары чугула. Ынчангаш ол бедик идейлиг тодаргай болгаш чараштыр бижиттинген турар. Үлетпүр бүдүрүлге, район, хоорай, суур бүрүзүн көскү агитация-биле чаңгыс аай комплекстиг дерип-шимээринин планын ажылдап кылырын практикалаар херек.

Партия организациялары көскү агитацияның бедик идейлиг, кыйгырыкчы уткалыг, эстетика талазы-биле негелдеге дүгжүп турарынче, өй-шаанда чаартынган болгаш шын хувааттынып дериттинген турарынче кичээнгейни доктаамал угландырар ужурлуг. Бүдүрүлге, хоорай, суурларны дериринииң эң эки хевирлерин, политиктиг плакаттың болгаш монументалдыг пропагандаңын чедиишкиннерин долузу-биле ажыглаар болза чогуур.

Көскү агитацияга удуртулганың чангыс аай системазы сөөлгү чылдарда тургустунуп турар. Хөй-хөй бүдүрүлге, тудуг черлеринде, колхозтарда, совхозтарда, албан организация черлеринде партия комитеттериниң ийикпе бюронуң чанында көскү агитация талазы-биле методиктиг чөвүлелдер тургустунган. Оларның ажылын чогуур деңнелге тургузар херек.

Он бирги беш чылдың баштайгы чылы хайныышкынныг чоруп турар. Бистиң республиканың ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизинин материалдарын ханызы-биле өөренмишаан, бүгү улустуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш бүгү күжүн салып турар. Бо херекке политмассалыг ажылдың, ылангыя оон база бир чугула хевири — көскү агитацияның дээштиин, салдарын улам бедидеринче партия организациялары доктаамал кичээнгейни салыр ужурлуг.

Көскү агитация партияның сөзүн, бистиң планнарывыстың өндүр улууп, коллектив бүрүзүнүң тодаргай планнарын кижи бүрүзүнге чедир көскү болгаш допчузу-биле тайылбырлаан турар кылдыр партияның XXVI съездизинин негелделеринге дүүштүр ынчалдыр тургузар херек.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА!

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Шуурмакта ыяш белеткээр пунктузунуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың планныг онаалдазын март 12-де-ле 1400 кубометр кылдыр күүседткен. Демниг, бот-боттарынга дузалажып чанчыккан ажыл-ишчи бо бригаданың кежигүннери ай планын доктаамал 120—130 хуу күүседип турар.

В. А. Лёшинниң удурткан бригадазы чартык чыл планын май 1-де күүседирин хүлээнген ажылдап турар.

М. КАЛЧАН.

ЧУРУКТА: бригадир В. Лёшин.

В. Кара-Салдың фотозу.

АПРЕЛЬ 18-
ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

КҮШ-АЖЫЛ БАЙЫРЛАЛЫНГА

Күш-ажылдың байырлалы — коммунистиг субботникти организастыг, бедик деңнелге эртирер дээш Улуг-Хем районнуң күш-ажылчы коллективтеринде белеткелдер улам калбарып турар. «Кызыл суббота» эртиреринииң чер-черде тургустунган штабтары ол хүн кылыр ажылдың хемчээлин, кымнарның каяа ажылдаарын тодаратказ болгаш анаа белеткелдерже кичээнгейни күштелдирген. «Найырал» совхозка коммунистиг субботник эрттиреринииң штавын ажыл-агыйның директору С. К. Текеев баштап турар.

Коммунистиг субботникте бо совхозтуң ажыл-ишчилериниден 800 ажыг кижи ажыл-агыйның бүгү будүрүлге участоктарынга болгаш суур чаагайжыдылгазынга ажылдаар. Чижээ, механизаторлар шык базырышкыныче кириптер, чамдык ажылчынар чер суггарарынга болгаш ону аштап-арыглаарынга киржир. Чоланчылар боттарының камнап алган кывар, чаар чүүлдери-биле ол хүн чүк сөөртүп ажылдаарлар.

Хөй санныг малчынар турлагларга ажылдаар. Ынчаарга совхозтуң төвүнден оларга келген кижилер чуртталга бажыңнарын чугайлажыр, мал кажааларын септээр болгаш көргжении хооруп бээр. Сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары ол хүн боттарының тус-тус ажылдаар черлеринге туруптар, ажыл-агыйның төп суурундан хөй-хөй коллективтер Чаа Чаа-Хөл суурнуң чагайжыдылгазынга киржири-биле белеткенип турар.

Бо совхозтуң ажыл-ишчилери субботник хүнүнде 4450 рубльдиг ажылын будүрүп кылыр. Оон 830 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерин олар шиитпирлээн.

Техника септелгези

ДЕТКИМЧЕ ТУРДА

Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниг «Сүт-Хөл» совхозтуң ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлериниге хей-аът кирип, шудургу ажылдап турар. Оон чижээн чүгле машина-трактор мастерскаязының ажылындан бээри көрүп болур.

Машина-трактор мастерскаязының ажылчыннары септезе чогуур 24 тракторнуң 20-зин бо хүннерге чедир септеп дооскан. Оларның-биле чергелештир көдээ ажыл-агый машиналарын база септеп турар. Амгы үеде 12 андазын, 13 сеялка, 5 кожуг, 80 плинр болгаш өске-даа техника часкы ховуу ажылдарынга белен. Механизаторлар ам комбайннар септеп турар. Он үш комбайнның чедизи беленнин шугумунда тургустунган. Сиген кезер машиналарын септелгези база эгелээн.

Бий-Хем районнуң совхозтарының болгаш райсельхозтехниказының механизаторларының, инженер техниктиг ажылдакчыларының кыйгырыын бистиң механизаторларывыс деткиишаан, социалистиг чарышты улам калбартканнар. Олардан Шойдак Айыжының, Эрелчин Маадыр-ооллуң звенолары мурнуку одуругда чоруп турар. Ылангыя Куулар Данзын-оол, Монгуш Оюн-оол, Альберт Монгуш олар шалыпкын ажылдап турар.

Совхозтуң дирекциязы, ажылчын комитеди септекчилериниң ажылдаарынга тааръмчалыг байдалды тургускан. Чинр чеминиң өртээ бээри осске улустуундан 50 хуу эвээш. Септекчилериң артык кезектер-биле хандыртынганы база мурнуку чылдардан оранчок эки. Социалистиг чарышты багай эвес организастаан. Оон түңнелин үргүлүү үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап турар. Лекция, мурнакчылар-биле ужуражылгалар бо-ла болур. Бо бүгү ажылга деткимче болуп келген.

С. БИЧЕ-ООЛ.

Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар

СОРУК КИРДИВИС

«Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның доктаалын Тываның сүт комбинадының коллективи изиг үүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган болгаш бирги кварталдың планныг онаалдаларын коллектив чедиишкинниг күүсеткенинге улам-на сорук кирип, ажылдың темпизин бичии-даа кошкатпазын шиитпирлээн.

Бирги кварталда Кызылдың сүт заводу, Шагаан-Арыгның, Чадааның саржаг заводтары планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин кол көргүзүглер талазы-биле бүрүн күүсеткеннер. Ынчангаш чылдың социалистиг хүлээлгелерин күүседип болурунуң аргаларын комбинаттың коллективи чыл эгезинден тура тургузуп алган. Коллективтиң 1981 чылда алган социалистиг хүлээлгелеринде мындыг пунктулар бар: продукция сайгарарының планын декабрь 25-те күүседир болгаш пландан ажыр 50 муң рубльдиг продукциязын сайгарар; бараанныг продукция будүрериниң планын база декабрь 25-те күүсеткеш, пландан ажыр 52 муң рубльдиг бараанныг продукциязын будүрер. Саржаг будүрерин пландан ажыр 10 тонна чедирер.

Бирги болгаш дээди сорттарның продукциязын будүрерин планда көрүнгенинден 1,1 хуу нөвүдедир, күш-ажылдың будүрүмчүлүүн 1 хуу бедидер.

Заводтарның күш-ажылчы коллективтери социалистиг чарышта бүрүнү-биле хаара туттунган болгаш бедиткен социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседиринге бүзүрелдиг ажылдап турарлар.

А. КУРАГИНА.

Тыванын сүт комбинадында килдис эргелекчизи.

Кижиниң чаагай чоруу дээш

ЧОРГААРАЛ

Бистиң нам, чазаавыстың кижи дугайында, ооң чаагай чурттагазының дугайында сагыш салыышкынын боттарывыстың хүн бүрү амыдыралывыс-ла көргүзүп турар. Амыдырал байлак, шыырак апарган, ооң культуразы бедээн. Ол моон сонгаар-даа улам чаагай апаар. Коммунистерин чоокта чаа Москвага доозулган улуг шуулганынга кижи дугайында, ооң чаагай байдалының дугайында сагыш салыры — бистиң намывыстың, чазаавыстың дээди кол соруглазы дээрзин база катап улам тодаргайы-биле айыткан болгай.

Бо талазы-биле бистиң нам, чазаавыс чоокта чаа база бир онза чугула доктаалды хүлээп алган. Ында урутларлыг өөрүлелерге болгаш иелерге улуг чинглелдериниң, артык эргелериниң болгаш оларга көргүзер күрүне дузаламчызының дугайын, а ол ышкаш ниитизинбило хамаатылар назылап кыраанда, азыраар кижизин чидиргенде, нивалчд апарганда материалдыг хандырылга алыр эргелериниң дугайын кончуг тодаргай айыткан болду.

Хөй урутларны өстүрүп, кижизиткен не кижи болганымда, бистиң намывыстың Төп Комитединиң болгаш чазаавыстың ол доктаалын, өске чон-биле бир демей, чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкин-биле хүлээп ап, чоргаараалдың сөстерин чугаалап тур мен. Бистиң хөй ажы-төлүвүс ам шуптузу өскен. Оларның араазында партия ажылдакчызы, башкы, зоотехник, инженер дээш өскедаа мергежилдиг кижилери бар. Ол бүгү дээрге бистиң нам, чазаавыстың улуг дузаламчызының ачызы-дыр.

Тес-Хемге коллективтиг ажыл-агыйлар тургустугандан эгелээш, амгы «Чодураа» совхозка чедир нинтининг малын ажаан-тежээн, колдуунда-ла хойжулап келдивис. Мурнунда төрүүр хой кадарын тургаш, күрүнее чүс-чүс хураганны остүрүп, он-он тонна дүктү бүдүрүп бердивис. А амгы үеде 300 ажыг ирттер кадарын турар бис. Оларның нинти байдалы хүр чаагай кыштап турар. Намның улуг шуулганының мал ажылынга салган сорулгаларын күүседириниге хире шаавыс-биле улут-хуувустуң кирер дээш ам-даа шудургу ажылдаар бис.

Өнермаа СУВАНДИЙ.

«Чодураа» совхозтуң хойжузу.

УРАН ЧҮҮЛ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛ ЭВИЛЕЛИ

СЭБП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлериниге хөлбаштыр Россияның чурулга уран түүлүнүң мастерлериниң сорулгаларын РСФСР-ниң Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинии Москвага март 31-де болган пленумунга чугаалашкан. Эвилелдин баштаар черинин даргазы С. Ткачев илеткел кылган.

Боттарының чурулга чогаалдарының идейлиг, уран-чечен деңнелин бедидерин, совет кижиниң угаан-бодалының чараш чаагай чорун төлептиг туруп көргүзерин чуруур болгаш чонар мастерлер кол сорулгазы кылдыр көрүп турар деп пленумга демдеглээн. Шалыпчы тудугларже — БАМ-че болгаш Атоммашче, КамАЗ-че болгаш Кара эвес хөрээнүүр зонаның көдээ черлериниче чурукчуларның чогаадыкчы барышкыннары быжыг чаңчыл апарган. Уран түүлдүң болгаш күш-ажылдың эвилелин улам ынай быжыглаарынче онза кичээнгейни салып турар. Чурулга уран түүлүнүң мастерлериниң хамааты идепкейлиг туруш-бодалын сөөлгү чылдарның «Совет Россия», «Тюмень чери», «БАМ-ны тудуп тур бис», «Мээң Кара эвес хөрээнүг черим» деп чурулга делгирлери тодаргай көргүскен.

Бүдүрүлгелер болгаш организациялар-биле кереэлерге үндезилээш, улуг картина-чуруктарны чуруур күш-ажылчы коллективтер-биле чурукчуларның чогаадыкчы демнежилгезиниң чаа хевири апарган. Чижээлээрге, Федерацияның Чурукчулар эвилели ам «Алтайның тараалаң ховуулары» деп делгелгени белеткеп турар. Делгелгеге кирген бүгүле чурулга чогаалдары Алтай крайның ажыл-ишчилеринге дедир ээп чеде бээр — ол байлак крайның Культура ордуларын, клубтарын, кызыл-булуңнарын каастап шимей бээр. Россияның чурукчуларының дузазы-биле чоннуң чурук гадареалларын республикада тургузуп турары үениң демдээ апарган.

Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың чурукчуларының V съездизин 1981 чылдың ноябрьда эрттирерин пленум шиитпирлээн.

Пленумнуң ажылынга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. И. Кочемасов киришкен.

(СЭТА).

БОЛГАР КОММУНИСТЕРНИҢ СЪЕЗДИЗИ

СОФИЯ. Март 31-де Болгарияның Коммунистиг партиязының XII съездизи ажыттынган. Болгар найысылалдың дал ортузунда Культураның «София» дээр улусчу ордузупка делегаттар — ажылчыннарның, таразчыннарның, интеллигенцияның төлээлекчилери чыылган. Социалистиг чурттарның акы-дуңма партияларының, коммунистиг болгаш ажылчын өске-даа партияларның, улусчу-демократтыг партияларының болгаш национал-хозталгалыг шимээшкиннериниң делегацилары ол съездиде барган. Алдчыларның аразында СЭКП-ниң делегациязының баштыны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий бар.

ТК-ның отчёт илеткели болгаш партияның ээлчеглиг сорулгалары деп илеткелин БКП ТК-ның Бирги секретары Т. Живков кылган.

Болгарияга сайзырааңгай социалистиг шинтилелди тургузарының программазын БКП хүлээп алганының соонда баштайгы он чыл эрткен деп, ол чугаалаан. Ол үеле кылдынган чүүлге партияның ТКзы таарымчалыг үнелээшкинни берип турар. Үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, тудугга, культурага, шинтилел амыдыралының бүгү талааларынга улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Бистиң социалистиг Төрээн чурттувус чаартынган, Болгария бодунуң хөгжүлдезинге чаа чаа бедиктерни чедип алган.

Партияның X—XII съездилериниң аразындагы үеде чурттуң, национал орулгазы ийи ажыг катап улгатказ. БУР-нуң кол фондулары 1970 чылда 33 миллиард лев акшатурганындан 1980 чылда 77 миллиард акша чедир, азы ийи ажыг катап көвүдээн.

«Чедиги (1976—1980 чылдарда беш чылда «партияның ажылының. БУР-нуң социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүлдезинин дугайында, сески беш чылда (1981—1985 чылдарда) болгаш 1990 чылга чедир үеле сорулгалар дугайында БКП-ниң XII съездизинин тезистерин» партияның Төп Комитеди көөр болгаш бадылаар кылдыр киирип тур деп, Т. Живков чугаалаан.

Болгарияга сайзырааңгай социализмни улам ынай сайзыраңгайдырынга үндезилээш, чоннуң үргүлчү озуп орар материалдыг, угаан-бодал болгаш социал хереглелдерни комплекстиг хандырарынче шугумну уламчылаар.

Чурттуң хөгжүлдезинге ам кол, шинтпирлиг чүве улус ажыл-агыйын, ниитилел амыдыралының бүгү талааларын интенсификастаары болур кылдыр партияның ТК-зы санаан турар.

Болгарияның даштыкы экономиктиг политиказының кол чүүлү ийи болгаш хөй талалыг үндезинге, хамыктың мурнунда БУР-нуң болгаш ССРЭниң аразында бүгү талалыг кадыы ажылдажылгага база чоокшулажышкынга үндезилээш, делегейниң социалистиг экономиктиг интеграциязынга бистиң киржилгевисти моон сонгаар-даа хамыладыры болгаш калбартыры болур деп, Т. Живков онзалап демдеглээн.

Делегейде байдалды болгаш партияның даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазын тодаралып көргүспүшаан, илеткелни эрткен он чыл тайбыкны болгаш дүшкүүрлүг чоруктун чавырылышкынын быжыглаарының хереэнге шылгаразйгай чедиишкиннериниң болгаш тиилелгелериниң үезин болган деп демдеглээн.

СЭКП-ниң Тайбың программазы амыдыралда чоорту, чайгылыш чок боттанып орар. ССРЭ-ниң болгаш эш Л. И. Брежневтиң инициативазын ёзугаар Хельсинкиге төөгүлүг чедиишкиннер чедип алдынган. ССРЭ-ниң, Болгарияның, социалистиг каттыжылгазының өске-даа чурттарының инициативаларының болгаш сананалдарының салдары-биле чеңсегленишкинни дүжүрер болгаш шерниг талазы-биле дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дугайында чугаалажышкынар эгелээн, олар делегей харылзааларына тайбының ёзугуур бадыткаарынга таарымчалыг фактор болуру чигзиниг чок.

Отчёттуг үеде БУР-нуң даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазына кол кичээнгейни социалистиг дем каттыжылгазының сырый каттыжыышкынын, чаңгыс эвин быжыглаарынче, Совет Эвилелиниң, Вьетнамның, ГДР-ниң, Кубаның, Лаостуң, Моолдуң, Польшаның, Румынияның, Вейгрияның болгаш Чехословакияның партиялары-биле болгаш улустары-биле найыралды база бүгү талалыг кадыы ажылдажылганы хөгжүдеринче, байлакшыдарынче утландырын келген дёп, илеткелчи айыткан.

Болгария Улус Республика социалистиг дем каттыштырылгазының кезээде быжыг звенозу болуп келген болгаш болур-даа. Бистиң хоталгавыс, хамаарышпас чоруувус, бүгү талалыг сайзыралывыс бистиң шынчы болгаш ак сеткилдиг эвилелчиливис — бистиң-биле акы-дуңмалышкы чурттарның салым-чолу-биле сырый холбаалыг. Бистиң политиктиг болгаш камгалал эвилеливис.—Варшава Кереэзининг организациязын быжыглаарынга бүгү үүлдерни кылып келген болгаш кылыр-даа бис.

Болгар-совет пайыралыг чечектелишкинниге, делегейниң социалистиг дем каттыжылгазының бүгү талалыг күчүзүн быжыглаарынга кылып келген бүгү-ле үүлдери дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинин СЭКП-ге, совет улуска, бистиң ооруувус, эживис, акывыс Л. И. Брежневке XII съездиниң индиринден партияның, бүгү болгар улустуң мурнуунан чугаалаарын күзей-дир бис деп, Живков түңнелинде чугаалаан.

БКП-ниң XII съездизи ажылын дүүн уламчылаан.

В. БЕСКРОМНЫЙ,
И. МАСЛЕННИКОВ,
СЭТА-ның тускай корр.

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин ~амыдыралга

АЖЫЛДЫҢ АЖЫКТЫЫН ЧЕДИП АЛЫР

Тываның автотранспорт эргелелиниң бүдүрүлгелериниң коллективтери он бирги беш чылдың эгезин ажылынга чамдык чедишкиннер-биле демделээн. Автовокзалдарның бүдүрүлге каттыжышкынының коллективи, 13 бригада, 278 чолаачылар болгаш септекчилер СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнде боттарының ийи ай планнарын күүседипкеш, кампаң алганы оттулар чүүл болгаш материалдар-биле ажылдаанар. Бистия эргелелдиң автобүдүрүлгелеринде мурнакчыларның саны улам көвүдеп турар. Чолаачылар П. М. Петрик, А. Ф. Икунин, Н. А. Кловин болгаш өскелер-даа бо хүннерле 1981 чылдың ийиги кварталының үлүүнде ажылдап турарлар.

Транспорт эргелелиниң ажылдакчыларының он бирги беш чылда шиитпирлээр, ужурлуг сорулгазы улуг чүгле чүк сөөртүлгезиң бедик алырга ол тодаргай: автомобиль парыгын долузу-биле ажыглаарын чедип албышаан, чүк сайгарарын 45—50 хуу немештир көвүдедир болган күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн бедидерниң күсели-биле транспорт продукциязының сөөртүлгениң бүгү хевирлериҢе 50—55 хуу немештир өскерий чедип алыр ужурлуг.

Ол сорулганы шиитпирлээринге транспорт чүүлдерин долузу-биле ажыглаары, автомобильдериҢ курут чоруурун кызырары улуг ужур-дузалыг боон турар. Чижээ, Абаза станциязын бистиң республикаже чыл санында-ла ортумаа-биле 80—100 муң тонна янзы-бүрү чүктү киир сөөртүр ужурлуг. Оон иштинде чүгле садыг черлериҢе 30—40 муң тонна чүктү чедирер. Бо таварылгала даг-дүгү сөөртүүрүге тускайлаан автомобильдериҢ дедир кээрде чүк чок, куруг маңнаарын 45 хуу чедир эвээжедир болза, республикага идепкейлиг киржир болза, республиканың улус ажыл-агыйынга чүк сөөртүлгези шапкы кыйчыыр.

Амгы үеде хөй чүк алыр автомобиль чангыс-ла талаже шимчээшкин үезинде чүүгүн чүдүүрүп-дүжүрер ажыл үезинде барык-ла бир чолаачының бүдүн ажыл хүнүн, тодаргайлаарга, 6-дан 8 чедир шакты чидирип турар. Ынчаарга республика иштинде сөөртүлге кылып турар автомобильдер доктаатты-ган норма-чижектен 10—12 катап хөй үеде аңаа туруп турар. Автомобильдерни чедир ажыглавайн турарының чижектерин тодаргай факт-барымдаалар-биле көргүзүп болур. Электри станцияларыга хөмүр-дашты дүжүрерин ус-кууллуг тракторларның дузазы-биле кылбышаан. Оон чыдагааны-биле автомобильдерниң кузов-хааржактары үрелип, хөй үе-шак үнүп турар. Элегес-Аксының туйбу заводунга дой довурак сөөртүп турган 5—6 автомобиль оон хүнүң-не куруг эвээ кээп турар. Чүге дээрге кежээкинни алды шак соонда найысылалдың тудуг организациялары түүйбүну хүлээп алыр аргазы чок. Кызыл-Мажалыктың Чадаанаже кээп, хөмүр-даш алыр автомобильдер база-ла куруг чоруп турар. Шыны-биле алырга, Чадаанаже баар автомобильдерни Кызыл-Мажалыктың түүйбузу-биле чүдүрер болза, дыка ажыктыг болур иҢик.

Амгы үеде автомобильдерни оттулар чүүл-биле хандырарынга улуг бергелер бар боон турар. Автомобильдерни оттулар чүүл ажыглаар норма-чижээн амгы үеде 1 тонна-километрге онаалштыр доктаадын тургускан. Оон түкиелинде чолаачылар болгаш автобүдүрүлге черлерй-даа ону камнап ап турза-даа, чүк сөөртүр планны күүселиринге оттулар чүүл чедишпейн турар. Чижээ, Минусинск АТБ-зиң ийи ай иштинде 23,3 муң литр бензинни камнап алза-даа, орук аймыбиле транспортту долдур чүдүрбейн турарының уржуундан квартал планын күүседир кывар чүүл-биле чедир хандыртынмайн турар.

Он бирги беш чылда пассажирлер аргыштырылгазы 19 хуу немежир. Автобустар парыгының амгы үениҢ таарымчалыг хевирлиг болгаш чаа маркалыг автобустары немежир. Көдээ черлерге 10 ажыг маршруттарны ажылдар. Маршрутта чоруп турар автобустарның саны 6 хуу немежир болгаш шимчээшкин калбарар. Пассажир транспортунуң ажылдаарын бригаларның керээлиг ажылдаар аргазынче улам калбаа-биле шилчидер. Амгы үеде маршруттарның 30 хуузу ол арга-биле ажылдап турар. 1981 чылда Кызыл хоорайның бүгү маршруттарын ол аргаже шилчидерин доозар. Пассажир транспортунуң шимчээшкинин башкарар технологтуг харылзаа дериг-херекселдерин улам калбартып, сайзыралдыр ужурлуг. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «РСФСР-ге хоорайларның пассажир транспортун улам хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» 1981 чылда доктаалын амыдыралга боттандырарының дугайында чамдык боттуг хемчеглерни республиканың автотранспорт эргелери ажылдап кылып турар. Ол хемчеглер пассажирлериҢ хереглел-негелделерин долдур хандырарынга идиг болуру чугаажок.

Эргелелдиң автобүдүрүлге черлери автомобиль транспортуның үзүк-соксаал чок ажылдаарынга эргежок чугула санның артык кезектер-биле чедир хандыртынмайн турза-даа, автопарктың чогумчалыг ажылдаарын хандырар хемчеглерни ап чорудуп турар. Ол сорулганыле автомобильдериҢ техниктиг ажаалгазын болгаш техниктиг септелгезин чогуур үезинде кылып, шынарын экижидерни чедип ап турар. Ол мыскаш III кварталда Кызылдың бирги болгаш IV кварталда — МинусинскиниҢ автобүдүрүлгелериҢе- бүдүрүлге чорудулгазын башкарарының төпчүткен системазын ажыглап эгелээр деп турар бис.

Тываның транспорт эргелелиниң бүдүрүлге баазазын калбартып, бижыглаарынга болгаш чурталга тудуун чорударынга он бирги беш чылда 10 миллион ажыг рубльди чарыгдаары көрдүнген. Бо талазыбиле хөй ажылдарны кылып чорудары негеттинип турар. Чүгле бүдүрүлге тудугларынга безин 7 миллион рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр ужурлуг. Ол дээрге Чаа Шагаан-Арыг хоорайга 200 автомобильдиг АТБ-ниң баазазы, Кызыл хоорайга 500 олуттуг автовокзал, Арадан, Абакан, Кызыл хоорайларга автомобильдерниң техниктиг хандырылгазын кылыр черлиг чолаачыларның дыштанылга бажыңнары, 350 кижи өөренир автошкола комплексин дээш өске-даа чугула тудуглар-зыр. Оларның-биле чергелештиҢ Кызылдың пассажирлер АТБ-зинде болгаш Тываның автосептелге заводунда будүрүлге цехтерин шуут чаартып кылыр.

Он бирги беш чылда болгаш 1981-дээ чылда тыва автотранспортчуларның мурнунда салдынган улуг сорулгалар, планныг даалгалар күүсеттинер дээрзинге быжыы-биле бүзүрел болур. Оон бадыткалы транспорт эргелелиниң будүрүлгелеринде СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлериге сорук киргеи күш-ажылчы коллективтериҢ болгаш тускайлаан кижилериниң-даа белик көдүрүлүүшкүнүг күш-ажылы боон турар.

В. ПАРУНИН,
Тываның автотранспорт эргелелиниң начальныги.

ТАЙГА МАЛЫ

Иви—тайга малы. Тывада оон чүгле Каа-Хем биле Бии-Хем баштарында нептерээнни бодаарга, тайга бүрүзү база тоарышпас. Ол малдың колкол түрлер черлери— Чазаглыг тайга, Хыргылыг тайга болгаш аттыг-сураглыг Өдүгей тайга. Ол черлер янзы-бүрү аң-мең-биле байлак. Ол ыяачар черлик ивилер база бар.

Тайганың от-сигеннең иштик черинниден көҢгүс өске, аңаа аңаа мал таарышпас. Ында шулуң кончуг хөй. Шулуң дээрге чиңгистиг, чымчак болгаш шык чердей үнер салбагар ак от. Ол шагдыгы чаашкы соонда хоол, көвүдээр, ынчан ивилер ону дамырап оттаар. Ивиниң оон өске оттарны база чиир. Чазын, чайын хылба үезинде ивиниң суду хылбазыг азы кулчазыг апаар. Чамдыкта чекпе, моогу дилеп, тояап чоруп каар. Ол үеде кадатты шыгымрадыры чугула. Оон башка ййи-үш болуп алгаш, өзеннер санай быларааи малды болуп алыры дыка бергө чүве. Ол үеде тывылбаан ивилер, бир эвес дириг чоруур болза, чүгле күзүн ээп келир. Ынчалза-даа ынчан эдержилге эгелээр черлик ивилер орук ара өскээр сүре берип болур. Өскээр чоран ивилер ацыг бээр.

Ивиниң — кужурзаачал мал. Кужурзааны ханмас болза, черле доктаавас, арт-сын ажып чоруп каар. Ынчангаш, олар маңнаашпазын дээш, кодаига дусту үргүлүү белеҢ тургузары чугула. Ынчанмас болза, бөрүлерни безин, оларның артырып каан шыгын чылгаар дээш, истеп чоруп каарлар.

Ивиниң эдержилгезин сентябрь 25-тең октябрь 25-ке чедир организастыг чорудар херек. Ынчан оларны бөлүп, кажаалап, баглап-даа тургаш, шуптузуп эдериштирери чугула. Оон соонда ынча ивиден ынча анайны алыр мен деп социалистиг хүлээлгени дидим ап болур.

Апрель, май айларда тайганың хары эриир, суг улгадыр. Ол үеде мындылар төрүүр. Ынчангаш чазагны кадыр эрик, улуг хемден ырак, айгадаҢ-ажык черге шилип алыр. Аңайларны бичизинде-не баглап өөредиир, коладан ырагтаза чогуур. Ынчанмас болза, кэш-ла хонгаш, алдыртнайн баар.

Тожу районуң «Май 1» совхоз 1100 ажыг ивилиг. Оларны чеди кезек черде малдап турар. Ам оларның төрүүр үези келген. Аңаа баш удур белеткенир херек. Бо хүнериҢ байдалы-биле алырга, ивиҢ кодаиларында дус чок, сакманчылар болгаш оларның майгыннары белеткеттинмээн, фонарь, ынчеек чедишпес. Ивижилер турлагларынга чоокта тускай эртемнигнер, кино болгаш концерт четпээн.

Эрткен чер-чер СоветтериҢе сонгулдалар үезинде Арзанак хемни көвүрүглеп бээрин дилээн сонгукчуларның чагыы амдыгаа чедир күүсеттинмээн. Ам дош баткан соонда, ивижилер-биле харылзаа шуут үстүр.

«Май 1» совхозтуң Чазылар салбырының ивижилери он бирги беш чылдың баштайгызында чүс мындыга онааштыр 95 анайны доруктуруп алырын хүлээнген. Ук хүлээлгени долдур болгаш ажыр күүседир дээш, СЭКП-ниң съездизиниң шиитпирлериге хөй-аът кирген ивижилер шудургу ажылдап турар.

В. КУРТҮЖЕК.
Чазылар сууры.

ХОРАТПАС

Чөөн-Хемчикте «Октябрь 30 чылы» совхозта оруур 6600 хой бар. Оларның барык-ла шуптузу бо хүннерде төрүпкен. Хураган-оол Куулар, Бадый Куулар, Шагдыр-оол Куулар болгаш ооң-даа өске оң-оң хойжулар бо чылын бедик коргүзүглерни чедип алган. Мындыг байдал мал бажыңы өзериҢе дуза болуру чугаажок.

Эрткен чылга деңнээрге малдың чаш төлү онча алдынып турар. Ынчалза-даа кыш хүр болуп турда-ла малдың хораар чоруу бо совхозта уламчылавышаан. Чижээлээрге, эрткен чылдың бо үезиниге чедир 61 баш мал өлүп хораан болза, бо чылын өлгеи малдарның саны 120 чедип турар. Ооң чылдагааны чүдел? Мал ажылының түскай эртемнигнериниң чугаазындан алырга, малдың өлүп хораарының кол чылдагааны — малды чайыр эки семиртип албайн турарында. Шынап-ла, совхозтуң малчынарындан чүгле 4-5 малчын тайгага чөйлаар. Өскелери ынаар көшпес, малдың чайгы семиртилгезинче кичээнгей салбас. Арган мал-хыштың ажып шыдавайн турар. Чаш төлүн база тоттурбас.

Чамдык малчынар боттарының хуу малын совхозтуубиле кады ажаап турар. Хөй хой чаңгыс черге туррарга, одар чедишпес, ооң уламынчерле доктаавас, арт-сын ажып чоруп каар. Ынчангаш, олар маңнаашпазын дээш, кодаига дусту үргүлүү белеҢ тургузары чугула. Ынчанмас болза, бөрүлерни безин, оларның артырып каан шыгын чылгаар дээш, истеп чоруп каарлар.

Ивиниң эдержилгезин сентябрь 25-тең октябрь 25-ке чедир организастыг чорудар херек. Ынчан оларны бөлүп, кажаалап, баглап-даа тургаш, шуптузуп эдериштирери чугула. Оон соонда ынча ивиден ынча анайны алыр мен деп социалистиг хүлээлгени дидим ап болур.

Апрель, май айларда тайганың хары эриир, суг улгадыр. Ол үеде мындылар төрүүр. Ынчангаш чазагны кадыр эрик, улуг хемден ырак, айгадаҢ-ажык черге шилип алыр. Аңайларны бичизинде-не баглап өөредиир, коладан ырагтаза чогуур. Ынчанмас болза, кэш-ла хонгаш, алдыртнайн баар.

Тожу районуң «Май 1» совхоз 1100 ажыг ивилиг. Оларны чеди кезек черде малдап турар. Ам оларның төрүүр үези келген. Аңаа баш удур белеткенир херек. Бо хүнериҢ байдалы-биле алырга, ивиҢ кодаиларында дус чок, сакманчылар болгаш оларның майгыннары белеткеттинмээн, фонарь, ынчеек чедишпес. Ивижилер турлагларынга чоокта тускай эртемнигнер, кино болгаш концерт четпээн.

Эрткен чер-чер СоветтериҢе сонгулдалар үезинде Арзанак хемни көвүрүглеп бээрин дилээн сонгукчуларның чагыы амдыгаа чедир күүсеттинмээн. Ам дош баткан соонда, ивижилер-биле харылзаа шуут үстүр.

«Май 1» совхозтуң Чазылар салбырының ивижилери он бирги беш чылдың баштайгызында чүс мындыга онааштыр 95 анайны доруктуруп алырын хүлээнген. Ук хүлээлгени долдур болгаш ажыр күүседир дээш, СЭКП-ниң съездизиниң шиитпирлериге хөй-аът кирген ивижилер шудургу ажылдап турар.

В. КУРТҮЖЕК.
Чазылар сууры.

КАРА-ШАТТЫ ДУРГААР

Кайнаар-даа көөрге, ак-чайт харга кижиниң караа чылчыыктап турар. Орук туржук дыралчак далбай истери безин нургулайында муңгаш, үүгле сөөлгү хүннерде тыртканнер, харын, кара. Тес-Хемниң Кара-Шат девискээрингө чоруп орарга мынды. Ында «Чодураа» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының малчынары чүртээн турар.

— Хар кылын, хөртүктээн черлер база бар. Далбайлапла тур бис. Чылдың бо үеинде малчынарның ажылы черле бергө болур. Ынчалза-даа ниити байдал эрткен чылдагызындан оранчок дээре— деп, ук бригаданың бригадири Серен Шимит тайылбырлайдыр. Черле ынчаш, кирген аал, ужурашкан кижи бүрүзүндеи хоочун бригадирниң чугаазы бадыткаттынып турду.

— Мооң мурнунда ынек малдап чордувус. Ынчангаш хой ажылы-биле шоолуг таныш эвес. Ынчалза-даа төрээн хойларывыстың төлү шуптуменди-дир. Ам арткан чээрбе ажыг хоюустуң хураганнары база хорамча чок болур боор —деп. Татьяна Ашак-оол мээң айтырыыма харыы берди — Хоюустуң чогум кадарчызы комсомолчу Зоя мээң уруум чүве. Ам чаш уруглуг, эмчиден бо хонуктарда үүп кээр. Уруумнуң кызып малдап орган хой, хураганын хорадып каар ирги мен бе дээш сестип турдум. Хой түлүк төрүп турар үеде дуржулгалыг малчын, «Хүндүлелдиң демдээ» орденниг Айдышаа Алыштың бригадириниҢ эккеп дузалаштырды. Аңаа улуг-ла четтирдим!—деп чалбарып ор.

Малчынның кажаазының ишти чылыг, кургаг. Ам төрүүр болгаш чаа төрээн хойларны даштын чадагай кажаада сигнедип турар. Сигеи четчир. Мен баргашымда база бир машина иогаан сиген дүштү. Ону дузалакчы кадарчы Оюн Удумбораа чаш хураганнарга бээри-биле үзе оваалап кагды.

Кара-Шат аалдарынга сугну Лодай-оол Нияан хүнүң-не чедирип турар болду.

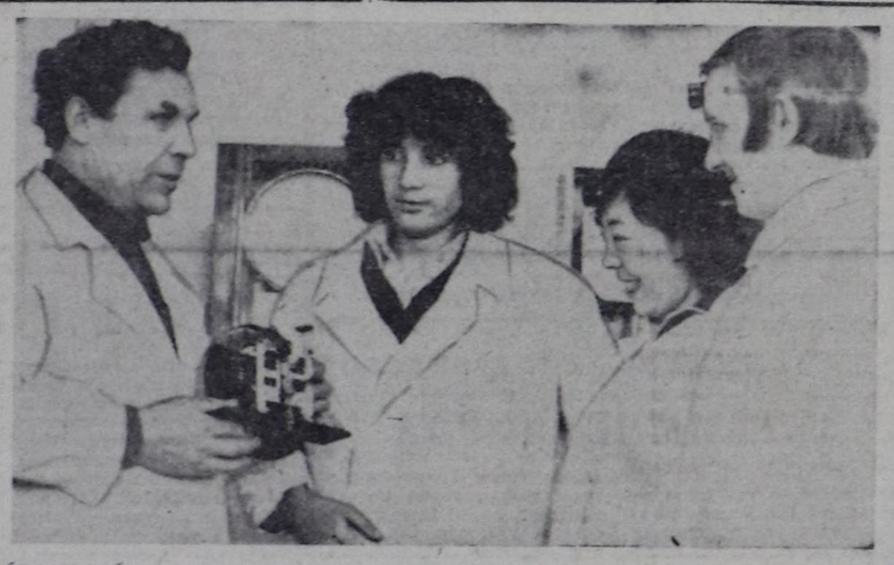
Бригада төвү Ак-Кожагарда Мария Захарованы кыштап турар. Үш чүс ажыг хойлуг. База-ла барык дөгерези төрүпкеи, шуптузуның төлү менди-дир. Черле мында малчынарның хою хүр кыш ажып турар. Мал чеми четчир. Кажа-хораазы эки.

Ук кыштаг алызы бригада төвү болгаш, көргүзүг материалдары-биле байлак. Ылаңгия бригаданың девискээрин, кыштагларны чураап, оларның болгаш ол кыштагларның ээлериниң аттарын бижип кааны солуш: ол черге чорбаан-даа кижи баар аалын дораан тып аптар.

Бригадада 2265 хой төрүүр, оларның 1800-зү төрээн, чаш төлүнде хорамча чок. Черле ынчаш, бригаданың хоюнуң байлалы эрткен чылдың бо үезинден оранчок дээре. Ленин орденниг эдилекчизи, хоочун малчын Максим Сувандиинин-даа, комсомолчу хойжу Зоя Күндүүнүң болгаш Миндиң Шулуунун-даа хою хүр кыш ажып турар. Бригаданың хойжулары он бирги беш чылды чедишкиннig эгелээнинге өөрүп, хей-аътты болгаш деминг ажылдап турар.

К. ЧООДУ.

«Тыва рембыттехниканың» шак септээр цехиниҢ коллективи 1981 чылды эки эгелээн. Олар партияның XXVI съездизиниҢ шиитпирлериниде техника септелгезин ий-шаанда, шынарлыг чорударынче кичээнгейни күштедирерин айыткан болгай. Ол дээрге бистиң ажылывыска дөрт хамаржыр-дыр. Од мыскаи бижээш самбырата азып, кижи бүрүзүнге дыңналып турар.

1974 чылда «Тыва рембыттехниканы» тускай бүдүрүлге кылдыр организастаанындан бээр шак септээр төп мастерскаяның бүдүрген продукциязының хемчээли чылдан чылче өзүп келген. Бо мастерская районнарда хүлээп алыр 9 пунктулар дамчыштыр алдынган чагыларны база күүседип турар. Көдээниң чонунуң чагыглары мастерскаяның продукциязының 50 хуузу чедип турар.

Цехтиң ажылын бедик мергежилдиг, бешки разрядтың мастери Юрий Антонович Орлянский удуртуп турар. Ол бодунуң мергежилин ёзугаар ам 30 чыл ажыг ажылдап келгеи. Цехте шупту 20 мастериниң күш-ажылын ол биледиглиг организастап, планныг онаалдаларын, хүлээлгелерин күүседириче коллективтиҢ күжүн мөөнней, каттыштырып шыдаан. Юрий Антонович кижилерге арга-сүмени берип, аныяктарны ажылга өөредип, кижизидерииге үе-шагын харамнанмас. Ажыл-херек дээнде ол негелделиг.

БүдүрүлгениҢ ниити чедишкиннеринде боттарының төлептиг үлүг-хүүзүн киирип турар мурнакчылар мастерскаяда бар. Оларга түүүн-даа мурнунда бедик мергежилдиг, бешки разрядтың мастерлери коммунистиг күш-ажылдың шалычызы А. М. Губин, Г. Кузьмин, П. И. Берняцкий, Н. С. Моигуш, цех начальныги Ю. А. Орлянский олар хамаржыр. Хоочуларның аргадуржулгазын өөренип, билигмергежилиг бедилерииге чүткүлдүг аныяк мастерлер Р. Оюн, В. Галактионов, В. Черепанов болгаш оон-даа өскелер онаашкай планын ажыр күүседип, эки ажылдап турарлар.

Он бирги беш чылдың башгайы чылында шак септээр мастерскаяның коллективиниң мурнунда салдынган сорулга ээзээш эвес. Чыл плавын декабрь 25-те күүседирии олар социалистиг хүлээлгезинде айыткан. Бо чылдың ийиги чартыында мастерская электроннуг шактар септээр чаа дериг-херекселди алыр. Билиг бедидериниң курстарынче 3 кижини өөредип чорудар. Олар электроннуг болгаш кварцтыг шактар септээриниң курстарынга өөренирлер.

Шак септээр мастерскаяның коллективи планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседирии дээш социалистиг чарыштa идепкейлиг киришпишаан, апрель 18-те коммунистиг субботникче чаңгыс кижи дег организастыг үнер.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: (солагай талада) аныяк мастер А. Онищенко; цех начальныги Ю. А. Орлянский (солагай таладан бир-дугаарындаз) болүк ажылдакчылар-биле.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БАДЫТКААР

Саман-оол Мандынович Ондар 1959 чылда чолаачылар белеткээр курсту доозкаш, III класстың чолаачызының шынзылгазын холга туткаш, Чадаана АТБ-зинге ажылдай бергеи. Ук будүрүлгеге он беш чыл дургузунда автомашина башкарып келгениниҢ үезинде улус ажыл-агыйынга хереглиг янзы-бүрү чүктү сөөртүп, мун-мун километр кадыр-берт оруктарны ол эрткеи.

Бо үениҢ иштинде ооң аргадуржулгазы байып, дыка хөй аныяк чолаачыларга болуунун ынак мергежилиниҢ чажыттарын айтып берип келгеи. Хоочун дагдыныкчының өөренижилери аныяк кыс Сендажы Ховалыг, Нарын-оол Ховалыг амгы үеде дуржулгалыг чолаачылар, будүрүлгениң мурнакчылары апарып, өске эш-өөрүнге боттарының үлегерии көргүзүп турарлар.

Алган хүлээлгезин эй, квартал санында күүседип келген чолаачы С. Ондар Чадаана хоорайның райпозунда чолаачылап турар. Район төвүнден ырак-узак черлерде турар суурларның садыгларынче чоннуң хереглел барааның сөөртүр хүлээлгезин база-ла ак сеткилдии-биле күүседип келген. Бо ажылга ол алды чыл иштинде бараан боон келгеш, онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыын көргүзүп, будүрүлгениң мурнакчызы болу берген.

Дуржулгалыг чолаачы алган хүлээлгезиий ажыр күүседириидеи аңгыда, эдилээн техника зыига камныг болуп, квварчаар материалдарны камнап ап келген. Мурнакчы чолаачының күш-ажылчы чедишкиннерии Ленинчи юбилей медалы, «Социалистиг чарыштың тинлекчизи» деп хөрек демдээ болгаш хөй санныг мактал бижиктер бадыткаар.

В. И. Ленинниң төрүттүнеи хүнүиден бээр 111 чыл болур оюнда ол камнап алганы кввар-чаар чүүлү-биле чоннуң хереглел бараанын сөөртүрүи шиитпирлээн.

Ш. ДУВЕНДЕЙ.
Чөөн-Хемчик район.

УЛАМ ДҮРГЕДЕДИР

Техника септелгези

Чадаананың районнар аразында сельхозтехника каттыжышкынының коллективи бирги кварталда 201,5 муң рубльдиң продукциязын будүрер тургаш, херек кырында ону 210 муң рубльге күүсеткен. Каттыжышкынның начальныги Сергей Дамдынович Ондар-биле бистиң корреспондентивис ужурашкаш, ажылхерек канчаар чоруп турарын чугаалап бээрин дилээн.

— Бо үе болза, часкы ховуажылдарынга көдээ ажылагый машиналарын септеп белеткээриниң харыысалгалыг үези-дир. Чоокта чаа болуп эрткеи партияның XXVI съездизиниң шиитпирлериниде техника септелгезин ий-шаанда, шынарлыг чорударынче кичээнгейни күштедирерин айыткан болгай. Ол дээрге бистиң ажылывыска дөрт хамаржыр-дыр. Од мыскаи Бии-Хем районнуң механизаторларының үндүрген эгелээшкинии бистиң коллектив долузу-биле деткивишаан, көдээ ажыл-агый техниказын кышкы үеде эки шынарлыг септеп белеткээри дээш эвээш эвес күжениишкиннерни үндүрген.

Септелге мастерскаазы — бистиң каттыжышкынның кол будүрүлгези. Мастерскаяның коллективи бо чылдың эгезинден тура багай эвес ажылдап келген. Бирги кварталда олар 135 муң рубльдиң ниити продукциязын будүрер, 136 муң рубльдиң продукциязын сайгарар планныг онаалдазын күүседип шыдаан.

Тракторлар септелгези — бирги чергенин айтырыы боон турар. Апрель 1-ге чедир 55 тракторнуң септелгезин доозкан бис. 20 автомобильди, 19 дизель шимчедикчизин, 109 автомобиль моторун септээри планда көрдүнген, херек кырында 29 автомобильди, 3 шимчедикчилерни дес-дараазалаштыр аайы-биле 31-ни базза 54-түү септеп кылган.

Оон аңгыда ажыл-агыйларга тракторларны болгаш өске-даа техниканы септээринге дузаны көргүзүп турар бис. Совхозтарда инженер-механиктерни быжыглаан. Од мыскаш часкы тарылга үезинде техниканы үзүктел чок ажылдаарын хандырар сорулга-биле артык кезектерниң фондузун тургузарын белеткеп турар. Часкы ховуажылдарының үезинде техниктиг хандырылганы экижилерииниң хемчеглери алдының турар. «Искра», «Чыраа-Бажы». СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг. «Тыва», «Большевик» — бо беш совхозка часкы, күскү ховуажылдарының үезинде техниканы сеңеп, ажаап-хайгаараарын долузубиле чедип алыр деп болган турар бис. Ол ажылды ынчаар чорударын шингээдип алыр болзувусса, ажылга дыка чедишкин болур.

Комбайннар септелгезин май 1-ге чедир доозар ужурлуг бис. Бо талазы-биле байдал шоолуг эвес. Районда шупту 136 комбайн бар, оларның 20-зин бистиң мастерскаяга септээри көрдүнген. Амгы үеде сельхозтехниканың девискээринде 7 комбайнны киирген, олардан 3 комбайнның септелгези барык дооступ турар. Маңаа септээр ужурлуг 13 комбайнны совхозтар ам-даа дужаавааи.

«Сүт-Хөл», XXII съезд аттыг, «Искра», «Тыва» совхозтар комбайн септелгезин эгелей бергеи. А артканнары ам-даа эгелеэзин. Комбайннар септээр тускай звеноларны совхозтарга тургузар, оларны өске ажылдарже чардыктырбас дугайында тускай айтыышкын бар болгай. Ындыг звеноларны кайы-даа совхоз ам-даа организаставаан. Совхозтардан комбайннар септээринге чеже, кандыг кезектер негеттинери, кандыг дуза херегил деп чүрени амга чедир чаңгыс-даа ажыл-агый бистиичe киирбээн.

Каттыжышкынның талазындан трактор, комбайн болгаш оон-даа өске техника септелгезин ий-шаанда доозар дээш бүгү хемчегларни алырын көрүп турар бис.

Удавас чай келир, сүт-бараан фермаларынга дериг-херекселдерниң техниктиг ажаалдазын, септелгезин чогуур деңнелге тургузары бистеи негеттинер. Фермаларга техниктиг ажаалда чорудар станцияда слесарьлар чедишпес, ынчангаш ажыл шуут хекүвейи турар. Совхозтарның улуг сүт-бараан ферма бүрүзүнге-де бир слесарь тургузар, ол кижи аңаа доктаамал ажылдап, чурттаар.

Боттарының төлептиг ажылажи-биле эки үлегер-чижекти көргүзүп турар мурнакчылар бар. Бедик мергежилдиг септекчилер Доржулдай Сат, Калдар-оол Кара-Монгуш, Иван Зайцев, Дыртык-оол Ховалыг олар хүүда таныышын, салыр эргени чедип алганнар. Олар шуптузу 12—15 чыл дургузунда мында ажылдап келген хоочунарга санадыр. Моторист Доржулдай Сат, дарган Иван Зайцев боттарының байлак дуржулгазын аныктарга дамчыдып, өөредип келген дагдыныкчыларывыс болгай.

Мергежилдиг кадрлар чедишпес, ажылчыннарның ажылдан үнер-кирери хөй, артык кезектер чедишпейн баар база күш-ажылдың сагылга-чуруумун хажыдар таварылгалар дээн ышкаш бергелер Сельхозтехниканың күркомитединиң бо салбырында бар.

Чалаананың районнар аразында Сельхозтехника каттыжышкынының чаа будүрүлге баазазының тудуун № 463 КМК кылын турар. Бо чылын ол баазаның кол кезии ажыглалга кирер ужурлуг. Сентелге мастерсказының, автомобильдерге техниктиг ажаалда станциязының, сүт-бараан фермаларынга техниктиг ажаалда станциязының корпустарының тудуу дооступ, ажыглалга кирер. Чаа баазаже шилчиири-биле бо каттыжышкынның техниктиг баазазы быжыгар, ажылга таарымчалыг байдал тургустунар.

О. НАМЧАЛ.

Беш чылдың кижилери

ДААЛГА

— Саинчылар чедишпес, Константин — деп, бир катап «Подгородний» совхозтуң директору М. П. Чуба инек кадарчызы Еремеевке чугаалаан. — Билир-ле болгай сен. Азы сен шенеп көрүң бе?

— Кочулаар болгайлар, Михаил Порфирьевич. Саанчылар боттары-ла кочулаарлар.

— Чүге? Сен кадайыңныц инек саарына дузалажып турар-дыр сен. Ким-даа сени кочулзвады. Харын, мактаар чорду. Че, аргалап көрем. Даалга-дыр.

Еремеев ол чугааның соонда элээн үр дадагалзап келген. «Саанчылап болбайн аан, дээрын. Ынчалза-даа бөлүк иектер хүлээп алыры кадайынга дузалажыры ышкаш эвес-ле болгай. Айтырыг болза ажылдаарында эвес, а ажылды канчаар кылырында».

Ынчалзажок ол инекти хүлээп алган. Чээрби инек болган. Чаа саанчылап эгелээн кижиниц кызын турары саанчыларга илдең турган. Ону көргеш, кочулаар-даа турган. А ол «кым сөөлүнде каттырар эвес, көргей-ле бис» деп баштайтанып.

— Чүү деп турарың ол?— деп аспырак Галина Крук айтырган.—Мээң-биле чаржыр болдаң бе?

— Ынчап-даа болур-ла, харын.

Галина Крук-биле чаржыры берге дээрзин Константин эки билир. Ынчаиган даа хавазында-ла фермаже далажыптар: инектерни чемгерер, саалда аппараттары белеткээр болгай.

Бир-ле кежээ Галина Крук айтырган:

— Четтингип тур сен бе? Инектен-не каш литрни аптур сеп?

— Сести.

Оон кочуургаан шырайын эскергеш, удур айтырган:

— Арай эвээш-тыр бе?

— Ажырбас-ла-дыр, а мээнин он үш.

Оон соонда Константин чаржып турар эжиниң-даа, өске саанчыларныц-даа ажылын хайгаарап эгелээн. Элээп каш хонганда Галина бо келген:

— Че, ам каш чедип тур моң? Мээнии бөгүн он беш болду.

— Чүгээр-ле. Он чеди.

Галинаның кайгааны илдең болган. Ынчалза-даа... байыр чедиргеп.

Чыл ынчаар эрткеп. Сөөлүнде, чаршы түңнеп турда, санаарга, Константин бир инекке оналштыр 4382 килограммны (Галинаныңдан 50 килограмм хөй) саггаи болган.

— Сен тиилээн-дир сен, Константин Павлович. Улуг байыр чедирдим!—дээш, ол холуп тутканы.

— Сенээ база байыр чедирдим, Галина Илларионовна. Чаршы кайгыска-даа ажыктыг болган-дыр.

Эр саанчының ол чедишкинииге эки-ле бүзүревес улус база турган. «Душ болган чүве ыйнаан» суг дижир. Ынчалза-даа дараазында чылын оон көргүзүү база-ла дөрт мунну ажа берген. Ылаңгыя 1977 чыл кайгамчык болган. Ынчан Улуг Октябрьның 60 чылынга алдар болдуруп, инектен-не 4500 килограмм сүттү, а шүптүзүиден 100 тонианы саарын хүлээнген. Күжүн чөрле харамнанмаан. Зоотехииядың бүгү негелделерии күүседип турган. Оон-түңнели — инектен-не 4609 килограмм сүт! Совхозта эң хөй, а Днепропетровский районда эң эки көргүзүглериниң бирээзи ол болган. Ам эр саанчының мергежээнинге кымда чигзиимес апарган.

Районнуң көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының хуралынга Еремеевти беш чылдың мурнакчыларының санынга оназалап демделгээн. Украинаның Коммунистиг партиязының Днепропетровск обкомунуң бирги секретары Е. В. Качаловский аназ «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медальды тывыскан.

1979 чылда саанчы Константин Павлович Еремеев базала социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Ынчан ол оңгу беш чылдың сөөлгү чылында инектен-не 5000 килограмдан эвээш эвести саарын аазаап. А аазаап аксын ол ылап-ла эзлээр, оиу шупту билир. Ынчалза-даа оиу совхоз директору келдиртип алган чугаалаан:

— Сен, Константин Павлович, саанчылаш бистя алдаржыттың, ам фермадан эргелекчилеп көрем. Кожавыста ферма черле аргажок тур: корум-чурум сулараан, малды чемгерип турары багай, хүнде инектен саар сүдү дөрт-ле килограмм. Байдал мындыг. Оиу сегидип көр. Коммунист болгай сен. Даалга-дыр.

Хожудангай ажылдыг ол ферма ам мурнакчыларның одуруунда кирген. Эрткен чылын инектен-не алган сүдү үш мүн килограмм ажа берген. Дужаагап сүдү шупту бирги сорттуң болган. Корум-чурум база экижээн.

А. ЛЕВИТ.

ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

Коллектив, албан организация, бүдүүлге бүрүзүнге күш-ажылдың быжыг сагылга-чурумун тургузуп, социалистиг хөөлу-дүрүмниң негелделерии хажык чок сагыырының айтырыгларын чогуур кичээнгейге алыры чугула. Күш-ажылчы коллективтерде хоойлу-дүрүм айтырыын тургускаиы эки болза, оон түңнелинде күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр болгаш өске-даа чамдык хажыдышкынар кылыр чоруктарның саны черчерде кызырылган болгулаар. Оон чижээн Эрзин районнуң девискээринде ажыл-агыйларның, бүдүүлгелериниң, албан организацияларның ажыл-амыдыралындан "база көрүп болур. «Мөреп» — районда улуг ажыл-агыйларның бирээзи. Сөөлгү чылдарда ында хоойлу-дүрүм хажыдышкынары көскүү-биле эвээжээн. Социалистиг хоойлу-дүрүмиу тайылбырлаар айтырыгны негелдеге дүүштүр тургузуп, хажыдышкын бүрүзүн шыгыы сайгарын көрүп турары күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарны эвээжеткеп. Үк хемчеглериниң дээштин чедип аллының турар болганда, ону улам быжыглап күштелдирери чугула.

Районнуң чамдык ажыл-агыйларында хоойлу-дүрүм хүндүлеп көрбес, шыгыы хажыдышкынар кылыр чоруктар бар. Оон чижээнге «Чаа орук» совхозта байдалды ап көрээлиңер. Үк совхозтуң директциязының, партия, профэвилел, комсомол организацияларының, көдээ Советтиң талазыидан хөй-ниитиниң корум-чурумунуң үрээшкинеринииң бүгү хевирлеринге удур профилактиктиг, тайылбыр болгаш кижизидилге ажылын кошкак тургускаиындан, ажыл-агыйның девискээринде хоойлу-дүрүм хажыдын, кем-херех үүлгедир, хулиганнаар чоруктарның саны кызырылбайн турар. Социалистиг өөрү-хөреигии төтчеглээр, самчыгдаар чоруктарның саны хөй болуп турар. Ажыл-агыйда шиитиниң малының кадагалалы багай, ынчангаш мында шиитиниң малының баш саиының чыл саиында хорап турарының чылдагааны-даа ында дээрзин айтыры чугула. Мал-магаиның баш саны яизы-бүрү чылдагаинардан хорап, эвээжеп турарын көрүп, билип тура, совхоз удуртукчуларының талазындан дээштиг хемчеглер алдынмайи турары канчап-даа таарышпас. Оон-биле кады ажыл-агыйның малының отчет-учёдун совхозтуң тускай эртемниглери чорудуп, ону хайгаарап турарлар. Оларның бодалы чүл? Сагыш-сеткилии, арын-нүүрүн чүү-даа дүвүретпейн турар бе? Ындыг турбуже, администратиитиг органнарга кээп, бүрүүлүг кижилерге хамаарыштыр хемчег онаап, херек оттурар негелдеге ыракта дүүшпес. Күш-ажылчы коллектив улуг күш, оон аттадары улуг. Ынчангаш бир эвес коллектив кежигүннериниң талазындан корум-чурум үрээшкиннери, хажыдышкынар илереттинер болза, ону доп-дораан шыгыы кичээнгейге ап, чайладыр ийикпе, азы сагыырар. Ону сайгарып көрүп тура, оон үнүп келгенииң чыллагаанын база тодарадыр апаар.

Н. ОНДАР,
юрист.

Кол угланыышкыннарда бижиттинген

ЭЪТ КОМПЛЕКСТЕРИНИҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

«Мал ажылын көдээге шалыпчы фронт кылдыр санаар. Ук адырның продукциязын бүдүрериниң улам ыңай өзүлдезин хандырар... Эът бүдүрерин чылда ортумаа-биле 17—17,5 млн. тонна чедирер...»

Кемерово областың Юрга районунуң «Искитим» совхозунда мал семиртилгезин үлетпүр үидезиииче шилчидип турар. Мында мал ажылыиың даа комплекизииың бирги эзлээзиин тудуунче кирген, ийигзиичче — чылдың ортан үезииде кирер.

Юргада комплекс — областа эң улуг. Механизастаан он беш корпустарга хары угда 10 мүн баш бызааиы азыраар. Чоокку районнарныи 39 колхоз, совхозтарны кооперастажып, азыраар малды бээр. Төрүттүнгеш 20 хонган бызаа чыл иштиниде 400—420 килограмм чедир озуп улгады бээр. Ажыл-агыйларның салымшкынын барымдаалап дужаагаи эътти оларның чыл планнарынга киириштир санаар. Хуучу кежигүннери ажыл-агыйлар комплекси мал чемнери-биле хандырар.

Комплекстиг механизацияның үидезиииге эът бүдүрерии түгле улгаттырарый эвес, харын оон бот-үнезии дыка чиигедирии планнап турар.

Комплексте ажылдап турар түс хире кижи чыл саиында 40 мүн центнер инек эъдии бүдүрер.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин херек кылында күүседириичe кирген кемеровчулар бо беш чылда ам база ийи улуг комплекси кооперастажып тударын шиитпирлээн.

— Эът айтырыын шиитпирлээри бир-ле дугаарында инек эъдии бүдүрерин көвүдеприбиле холбаалыг—деп, ол дыиналыгны тайылбырлап тура, ССРЭ-ниң Көлээ ажыл-агый министерствозунуң мал ажалыиың кол эргелелиниң иачальиигы П. Корнеев чугаалаан.—Бо херекке кол-ла курлавыр — малды интенсивтиг өстүрерии болгаш семиртирии калбаа-биле пептередиря болур. Эътким угланыышкыиныг мал ажылынга специализацияны болгаш концентрациияны боттандырып, ийи угланыышкынга — хаглыг хевириниң комплекстерии база механизастаан ажык семиртилге шөлдерии тудуп турар.

Ажыл-агыйларда амгы үеде инек эъдии бүдүрер үш түс комплекстер ажылдап турар. Индустрия технологиязынче шилчиивээн фермаларныиыга болаарга, оларда хоиукта ортумак немелде деиэи бүдүи чартык катап белик.

Бистиң чуртувуста эң-не улуг эът «фабрикалары»—Подмосковьеде «Вороново», Брест областа «Мир», Башкирияда «Юматовский». Оларның бирээзи чылдың-на беш мүн ажыг тонна инек эъдин күрүнеге садып турар.

Ам ажыл-агыйларда 5, 10 болгаш 20 мүн баш бода малга таарыштырган алды яизы төлевилел ёзутар механизастаан комплекстерии тудуп турар. Оон аңгыда даштыкы специалистер-биле кады демисежирии боттарының хүлээлгези кылдыр көрүп турар деп, Х. Фариа онзалап демделгээн.

(«Владимировский» комплекс) ГДР-ниң специалистериниң дузазы-биле чемнй белеткеп бээриин болгаш үлээриниң чаа системазын шиитээдии эгелээн, аназ 18 мүң баш мал турар. А Пенза областың «Дергевский» совхозунда комплексте малга курган ногаан чемнерии итали технология ёзугаар берип тургаш семиртирии планнаан.

Мал ажылының үлетпүржүткеп комплекстериниң «дүңмалары»— механизастаан ажык шөлдер. Чуртта оларның саны ийи мүң ажыг. Олар ылангыя Ростов, Оренбург, Кустанай, Сонгу-Казахстан областарда, Краснодар крайда дыка неперээи.

Семиртилге шөлдери улуг капитал салымшкыннары чокка инек эъли бүдүрерии үлетпүр үидезиииче шилчидер арганы берип турар. Чарыгдалдарның бедик эгидилгезиниң дугайын мындыг факт хереченлп турар: Оренбург областа ажыл-агыйлар аразыиы 46 ындыг шөлдерии тударынга 33 миллион рубльди чарыгдаан, а сөөлгү чылдарда алган ырыг орулганың хемчээли 100 миллион рубль ашкан.

Партияның XXVI съездизиниң салган сорулгаларын күүседириигe хаван ажыл-агыйы чугула черии ээлээр. Амгы үеде беш чүс ажыг механизастаан улуг комплекстер үлетпүр үидезиииге ажылдап турар. Оларның 28-ии чылда 108 мүң малды семиртириигe таарыштырган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиң чуртка эът бүдүрерии көвүдеприи бирги чергениң сорулгазы деп тодаргайлаан деп, П. Корнеев демделгээн. Ону күүседир дээш, көдээниң ажыл-ишчилери бүтүү күжүи үидүрүп турар. Амгы үеде мал ажылының 3 мүн ажыг бүдүрүлгелери ажылдап турар, оларның иштинде инек болгаш хаван эъли бүдүрер сес чүс хире улуг комплекстер бар. Оларның курлавырларын улам долузу-биле ажыглаары чуртувуз мал ажылдакчыларының кол сорулгазы.

Ю. ГОВОРУХИН,
СЭТА-ның корр.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ШЫЛГАРАҢГАЙ БОЛУУШКУН

КАРАКАС. (СЭТА). СЭКП-ниң XXVI съездизи — түгле совет улуска эвес, харын чер бөмбүрзээнии тайбын, демократия болгаш социал дешилге даэш демисежин турар бүгү-ле революсчу күштеринге база төөгүлүг өндүр чаагай ужурдузалыг болуушкун-дур деп. Венесуэланың Компартиязының Чиигине секретары Хесус Фариа Венесуэланың баштайгы коммунистиг организациязын тургускан хүнден бээр 50 чылын чуртта калбаа-биле демдеглеп турарынга холбаштыр Каракаска байырлыг хуралга түве чугаалап тура мелеглээн.

Компартиянын 50 чыл ажыл-чорудулгазының түңнелдерин үидүрбүшаан, венесуэла пролетариаттың дайынчы авангарды марксизм-ленинизмниң өшпес идеалдарынга ол ышкаш аңгының эй-сеткил каттыштырылгазының болгаш пролетаржы интернационализмнин принциптеринге шынчы болуп келген болгаш болур-дал деп, Х. Фариа онзалап демделгээн.

Совет коммунистериниң шүүлганы экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң төөгүде туруп көрбээн чаа улуг сорулгаларын төлевилеп, ажыл-чорудулганың тодаргай болгаш билдингир программазы-биле совет улусту чепсеглээп, ону күүседири оларны коммунизмче улам чоокшуладыр деп, венесуэла коммунистериниң удуртукчузу чугаалаан.

СЭКП ТК-ниң Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң съездиге кылган Отчёт илеткели — совет ажылчы чоннарның чаагай байдалын чайгылыш чок бедидер дугайында, бызыг тайбың болгаш бүгү улустарның аас-кежиинин дугайында ленинчи партияның сагыш салымшкыныиың эң чырыткыланчак херечизи-дир. Совет күрүнеиин тайбынга ынак даштыкы политиказы болгаш күчүзү — империализмнин агрессчи бодалдарынга болгаш милитаризмнин чимзениишкиннеринге орукту моондактаан идеелдиг шивээдир.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдеринге сорук киргеи венесуэла коммунистер Октагайның бүгү-ле ак сеткилдиг кижилери-биле бир демей, ССРЭ-ниң тайбың иницизативаларын деткиирин, делегей байдалын кадыкшылдар, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар болгаш бүгү улустарның национал хосталгазы даэш дешилгелиг өске күштер-биле кады демисежирии боттарының хүлээлгези кылдыр көрүп турар деп, Х. Фариа онзалап демделгээн.

М. ФАРХАДТЫ ХОСТАЗЫННАР!

ДАККА. (СЭТА). Бангладештиң Коммунистиг партиязының ТК-зының секретариадының хуралы болуп эртиен. Бангладештиң Компартиязының Төп Комитединиң Чиигине секретары М. Фархад бир чыл дургузунда хоргудалда чыдарын хуралга хүлээп алган медеглелде айыткан. Оон надыкшылы бо эртиен үениң дургузунда баисыраан.

БКП ТК-ның Чиигине секретары хоргудатиан хүнден эгелээш, ону хостаар дээш шимчээшкин бүгү чуртта калбарган. Ол шимчээшкинге демократтыг бүгү партиялар болгаш массалыг хөй-ниити организациялары, парламент оппозициязының удуртукчулары, ажылчы чоннарның яизы-бүрү кезектери киржип турар.

«Бангладештиң улус массаларының организакчызы эш М. Фархадка удур мөге буруудадыышкынарны күш чок болдурарын, ону доп-дараан хостаарын база катап негеп тур бис» деп, БКП ТК-ның секретариадының медеглелинде айыткан.

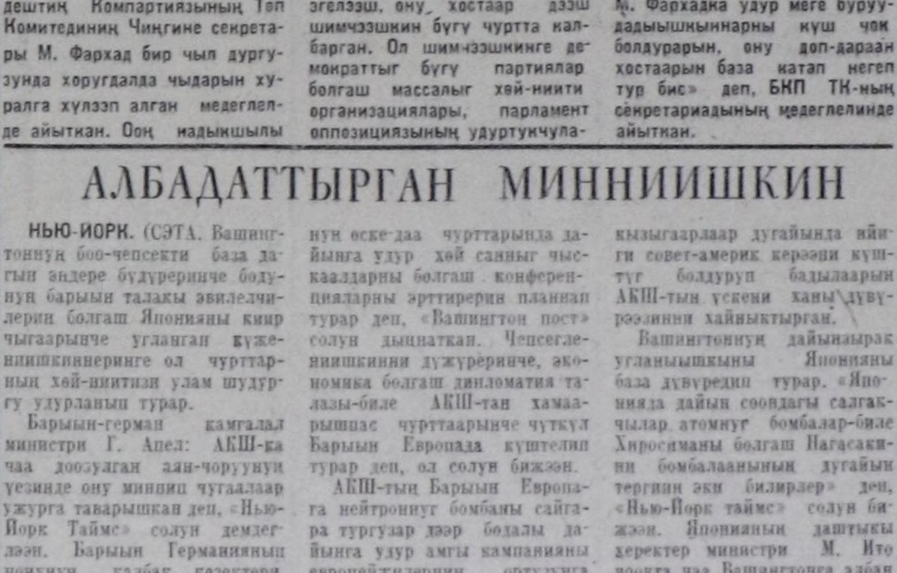
АЛБАДАТТЫРГАН МИННИИШКИН

НЬЮ-ИОРК. (СЭТА. Вашингтоннуң боо-чепсекти база дагын андере бүдүрериие бодунуң барыын талакы эвилелчилерин болгаш Японияны киир чыгаарынче угланган күжениишкиннериие ол чурттарның хөй-ниитизи улам шудургу удурланып турар.

Барыын-герман камгалал министри Г. Апел: АКШ-ка чаа доозуган аян-чорунуи үезинде ону минниш чугаалаар ужурга таварышкан деп, «Нью-Йорк Таймс» солуи демделгээн. Барыын Германияның чонунуң калбак кезектери, оларның аразында дыка хөй башкылар, шажынчы ажылдакчылар болгаш аныктар тайбың даэш туржуп турарын Вашингтонга чугаалажыышкыннар үезинде ол айыткан. Дайынга удур хөөннер барыын-европейжи өске-даа чурттарда база өзүп турар. Голландияда Бельгияда, Англияда, Норвегияда, Данияда болгаш НАТО-ның өске-даа чурттарында дайынга удур хөй санныг чыскаалдарны болгаш конференциаларны эрттирерин планнап турар деп, «Вашингтон пост» солуи дыиаткан. Чепсегленишкинни дүжүрериие, экономика болгаш дипломатия талазы-биле АКШ-тан хамаарышпас чурттаарынче чүткүл Барыын Европада күштелип турар деп, ол солуи бижээн.

АКШ-тың Барыын Европага нейтроииуг бомбаны сайгара тургузар дээр бодалы дайынга удур амгы кампаниаиы европейжилериин ортулунга өөскүдүп үидүрген дээрзин «Вашингтон пост» демделгээн. Барыын Европа күрүнелериинин девискээринге НАТО-иуи бодуиуп ядролуг күчүзүи «чаартыр» болгаш калбартыр дээи шиитпирии, «кызыгаарааддыг ядролуг дайынга» белеиин Вашингтоннуң илергейлээни болгаш стратегтиг шавар халдаашкыиның боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында ийиги совет-америк кереэни күштүг болдуруп бадыласрын АКШ-тын үскени ханы дүвүрээзиинии хайныктырган.

Вашингтоннуң дайынырак угланыышкыны Японияны база дүвүредип турар. «Японияда дайын соовдагы салгакчылар атомнуг бомбалар-биле Хиросиманы болгаш Нагасакини бомбалаанының дугайын тергиин эки билирзер» деп, «Нью-Йорк таймс» солуи бижээн. Японияның даштыкы херектер министри М. Ито чоокта чаа Вашингтонга албан хуузунда чоралаш, «тайбын даэш шимчээшкин Японияда күш болу берген, ону херекке алыр апаар» деп медеглээн. Солуиларның бодалы-биле алырга, Германияның Федератиртиг Республиказында болгаш Японияда ундаргай хөөннер Вьетнамга дайын соонда дыка хөй американнарның хөөннерии сагышка киирер».

САГЫНДЫРГАН

ЛИССАБОН. (СЭТА). Португалияда өлүрүкчүлериниң идепкейжээнииге удур Португал компартияның Чиигине секретары А. Куньял шыңгыы сагыидырыг кылып, чүве чугаалаан. ПКП-ниң 60 чылынга тураскаткан Санта-Мариядаг-Азойа хоорайга болган массалыг митингиге ол чүве чугаалаан, өлүрүкчү кандыг-даа үүлгедиглерии сый шаварын чазактан шыигыы негээи: «Апрель 25-тиң улусчу күштери» деп адаттынган өлүрүкчү организацияи чурттуң яизы-бүрү районнарынга өнчүк-чөнгээлерии болгаш дерзии үүлгедиглерии кылган соон ларый Португалияның Коммунистиг партиязының Чиигиие секретары ындыг медеглелди кылган.

Өлүрүкчү чорук чүгле барының үзелдиг күштерге кезээде бараан болуп келген деп, А. Куньял чугаалаан. Апрель революциязы-биле бодуи «харылзаалыг» кылдыр чагдынган дерзин организацияның ол-үүлгедиглери Португалияның бүзүлүг революсчуларынга удур каржы өнчүк-чөнгээ болуп турар. Ол өнчүк-чөнгээлер хамыктың мурнуида ажылчын шимчээшкиннинге, боттарының амыдыралчы эрге-ажыктары дээш ажылчы чоннарның калбаа-биле ажыглаи турар.

Португалияда өлүрүкчү чорук чуртта демократияга шыгыы кыжаныышкын болуп турар деп, А. Куньял медеглээн.

НҮГҮЛДЭЭШКИН

ДЕЛИ. (СЭТА). «Агаар дээрбечктериие болгаш өлүрүкчүлерге хоргадаашкыны берип турар чурттар делегейге өлүрүкчү чорукту калбарарыгга идиглиг берип турар-дыр» деп, Пакистаның чазаанын тускай төлээлекчизи медеглээн. Пакистаның хамааты авиакомпаниязының самолёдун чоокта чаа хуиаан ап турганы-биле холбаштыр ындыг медеглелди ол кылган.

Ынчаарга тайбың амыдыралды тургузуп турар демократтыг Афганистанга удур өлүрүкчү үүлгедиглерге Пакистаның эрге-чагыргаларының дорт кижилгезиниң фактылары делегейиин хөй-ниитизиигe билдинмээн болза, ындыг медеглелге түгле байыр чедирер турган ийик. Афганистанга удур контрреволюстуг дээрбечилер Пакистаның девискээринге чепсеглеиип алгаш, АДР-ге удур халдаашкыннарны кылып, тайбың чурттакчыларны өлүрүп турар барымдааны хоозуи чулчуруушкуи-биле чажырары черле болдунмас. Америк, англи болгаш кыдат чиксек-биле дижиигe чедир хандыртыган контрреволюстуг дээрбечилер Пакистаның девискээринден Афганистанның кызыгаар районнарынче үргүлчү халдап, чурттуң тайбың амыдыралын үреп турары бүгү делегейгe эки билдингир болларын чөрүлдээни шиитпирлээриниң үидезиии кылдыр хүлээп алырыл, дайын чорудулганын соксадыры-биле чергелештир ираи девискээрден ирак шериглерни хары угда үидүрерии ираи тала негеп турар деп, Банисадр онзалап демделгээн.

Иракның национал эргелерии Иран бүрүи хүлээп көрбес болза, Ирак бодуиуң шериглерии Ираидан аткаарлатпас деп, Ирактың президентизи С. Хусейи мелеглээн. Девискээрлерии Иран «оларның дурум өзүгаар араб ээлериигe» эгидер болгаш Шатт-эль-Араб хемге Ирактың эргезии катап тургузар үжурлуг деп, ол моон мурнуида база медеглээн.

ИРАН-ИРАК ЧӨРҮЛДЭЭ

КУВЕЙТ. (СЭТА). Иран-ирак чөрүлдээни таарыштыр шиитпирлээр талазы-биле ислам күрүнелериниң эптештирер төлээлери чугаалажыышкыннарны катап эгелээр сорулга-биле Тегеранда челии келгеии Кувейтиден алдыиган медээлерден билдиие берген. Иран бодуиуң негелделериигe тодаргай харыиы алыр болза, ол төлээлериниң хүлээлгези түгле ындыг таварылгада ам чедиишкиииг болур деп, Иранның президентизи А. Банисадр чурттуң камгалалыиын дээди чөвүлелиниин хуралыиың совлуиде Тегераниың телевидениезиннн корреспондентизиигe берген интервьюзугa медеглээн. Ирактың хөделиишкиннерии истеп хынзарын, 1975 чылдагы Алжир дугуржулгаларын чөрүлдээни шиитпирлээриниң үидезиии кылдыр хүлээп алырыл, дайын чорудулганың соксадыры-биле чергелештир ираи девискээрден ирак шериглерни хары угда үидүрерии ираи тала негеп турар деп, Банисадр онзалап демделгээн.

Ирактың национал эргелерии Иран бүрүи хүлээп көрбес болза, Ирак бодуиуң шериглерии Ираидан аткаарлатпас деп, Ирактың президентизи С. Хусейи мелеглээн. Девискээрлерии Иран «оларның дурум өзүгаар араб ээлериигe» эгидер болгаш Шатт-эль-Араб хемге Ирактың эргезии катап тургузар үжурлуг деп, ол моон мурнуида база медеглээн.

ГФР. Висбаденге болган чыскаалга каш-даа мүн барыын-герман өөреиикчилер башкылары-биле кады киришкен. Чырыдышкынның негелде-херегледерииге акша-хөреигилерии чуртта үргүлчү кыпырып, чепсеглеиишкиигe чарыгдаадарны өстүрүп турарынга боттарының удурлашкынын медеглээр дээш олар хоорайның кудумчуларынга үнүп келгеинер. Олариың ап чораан плакаттарының бирээзиидe 80 миллион марка акша ортек-үнелиг «Торнадо» дээр эң чаа истребитель-бомбардировщиктi чуруп көргүскеи бижиглел бар болган. Ол акша-хөреигa-биле будүрүлге ийи мүн өөреиикчилер ажылдаар черии тургузуп болур-дур дээнии ол бижиглелдиң дынналып турганы ол. Профессиоиал эртем-билиг чедип алырда Гессен черииң аныяктарынга 30 мүң ындыг ажылдаар чер чедиишпейн турар. Ол черииң школаларынга таарымчалыг өөредишкиииң хандырарынга 20 мүң башкылар чедишпес.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЖЫЛДАП КЫЛГАН

«Шын» солуига парлаттынган «Корум-чурум сулараан» деп эгелиг чагаага улус делутаттарының Барыын-Хемчик район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы Ш. Ооржак дараазында харыыны чоруткан.

Солуига үнген үүлдү «Шекпээр» совхозтуң парткомунуң болгаш көдээ Совет күүскомунуң каттышкан хуралынга сайгарып көрген. Чагаада бижиттинген үүлдер колдуунда шыныг болган. Партком, көдээ Совет күүскому, совхоз директциязы болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары корум-чурумну быжыглаар талазы-биле ажылдарны чорудуп турза-даа, оон дээштии болгаш үре-түнненлдии четпес болуп турар деп каттыгкан хурал демделгээн.

Парлаттынган чагаада ады кирип турар кем-херек үүлгедикчилериие кеземче херээн онааган, арагалаар болгаш ажылдан былдаар кижилерни үчётта алган. Оларны эде кижизидери-биле күүском болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары хайгаарал-га алган болгаш олар-биле ажылды күштелдирген.

Чагаада демделгеттиигеи четпестерни чайладыры-биле кылып чорудар ажылдар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган болгаш оларны амгы үеде боттандырып турар. Эрткен чылдың декабрьда болгаш бо чылдың эгезиинден бээр профилактиктиг хемчеглерни чорутканы, оларга корум-чурумуу кошкак 47 кижиини сайгарып көрген. Иштики херектер килдизиниң доктаамал ажылдаар участок толээзин суурда тургускан. Ажылдап кылдынган хемчеглериң боттанышкынын партком, көдээ Совет күүскому доктаамал контрольдап турар.

КОСМОНАВТИКАНЫҢ ТӨӨГҮЗҮ МООН ЭГЕЛЭЭН

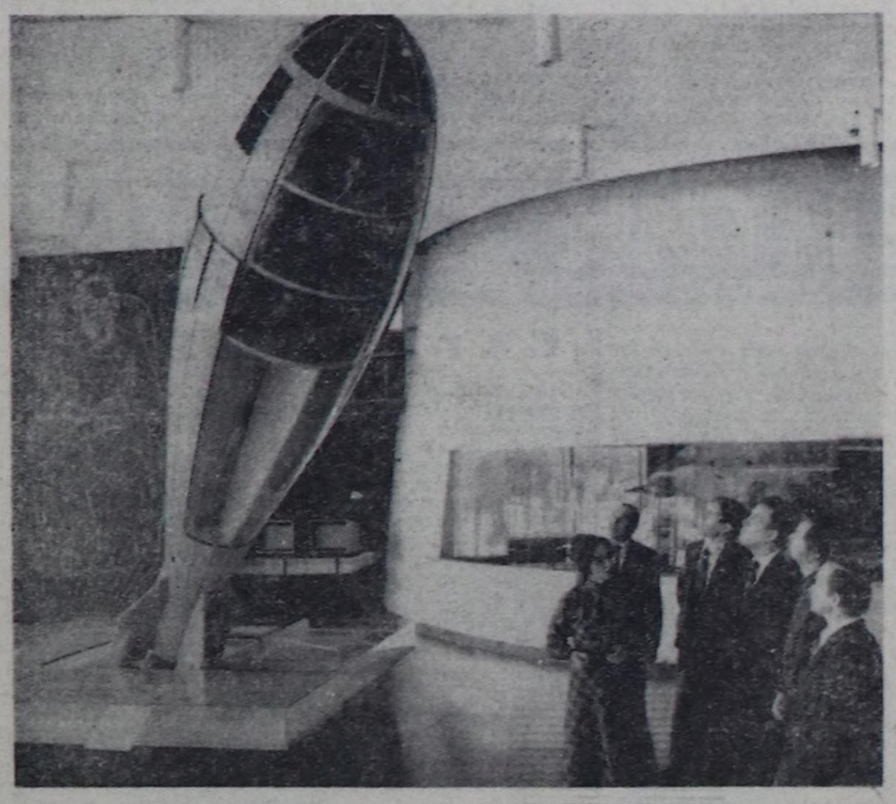
Калуга. Черни долгандыр орбитаже иштинде кижилиг баштайгы космос кораблин Совет Эвилелиндеп салып үндүргенинден бээр апрель 12-де 20 чыл болур. Космос делегеминге кижиниң бүттүүмес ышкаш турган ажыл-чорудулгазын космосче бирги орук изекчизи Юрий Гагарин эгелээн.

Космонавтиканың төөгүзү Калугага эгелээн. Математика болгаш физика башкызы К. Э. Циолковскийниң — планеталар аразынга харылзааларның теориязының үндезилекчизиниң бодүүл кабинединге, маңаа оон тинделгелиг эге базымы кылдынган. ССРЭ 1957 чылда бирги кылымал спутникти салып үндүргеш, делегейни космос шинчилелдеринге кады ажылдажылгаже кыйгырган. Юрий Гагариниң төөгүлүг ужудуушкун кылган хүнде бистиң чуртувустуң кижи төрелгетенге медеглели бүгү диптерге чангыланган: «Космосту шингээдириңге чедиишкиннеривисти чүгле бистиң улузувустуң эвес, а харын бүгү кижи төрелгетенниң чедиишкини» деп санап турар бис. Бис ону Чер кырында бүгү кижилериң аас-кежиннге болгаш чаагай чоруунга, деп-шилгенин херээнге өөрүшкүбиле бараалгадыр бис».

Эрткен 20 чылдар Совет Эвилели алган ол хүлээлгезин күүседкп турар деп чүвени бадыткаан. Юрий Гагариниң «Космос шултувуска четчир» дээн сөстери боттанып турар.

ЧУРУКТАРДА: К. Э. Циолковскийниң ракетазының моделн Калугада космонавтика төөгүзүүн музейинде: Калугада К. Э. Циолковскийниң бажың-музейинде бон ажылдаар кабинедп.

С. БЕЛЯВОЙНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АДА-ИЕНИҢ БЕЛЭЭ

Бистиң чуртувуста страхованиениң хевири ангы-ангы. Оон бир хевирииге өг-бүле түдүп уругларның страхованиези хамаарыжыр. Ону канчаар тургузуп ап болуруп? Ол страхованиеииң чогум-на ужур-дузазы кандыгыл?

Ук страхованиеип ада-иелерниң кыллыртып алыры ажыктыг. Кажан уруг-дарыг өглеиип, өг-бүле тудуп турда силерниң аныяктарга белээнер ол болур. Керээни чарып турар хамаатының назыны 18 хардан өрү болур болгаш 75-тен ашпас ужурлуг. Ооп азы кыс 6 айдан 15 харга чедир назылыг турда, камгаладып ап болур. Уругларның ол камгалалын оларның ада-иези, кырган-авазы, кырган-ачазы, чоок кижилери кылдыртып болур. Бир эвес уруг керээ чарган үези төнмээнде озал-оиданкка таварышкаш, бертингенде ийикпе часкы, күскү үелерде саргыга ызырткаш, аар эрааида, ол ышкаш перви зарыидан, кортканыпдан угааны четпес апарган, азы амы-тынындан чарылган таварылгада курстрахование албаны камгалаткан керээ ёзугаар акшаның чогуур хуузун төлеп бээр.

Ук страхованиеиң дадывыры камгалаттырган оолдуң азы кыстың назы-харын барымдаалап, ССРЭ-ниң Сангөө министерствозунуң 1980 чылдың август 5-те үндүрген дужаалын ёзугаар доктаттынган тариф-биле тыртар. Керээ чардынган соопда, оон баштайгы дадывыры күрүне страхованиезиниң агар санында киргенде, ону күштүг деп санаап, херечилелди тыпсыр.

Бир эвес камгалал керээзии көрдүнген хуусаа четпээнде үзүлген болза, бо удаада кандыг болуруп? Кандыг-бир чылдагаан-биле дадывыр ийи ай улаштыр төлеттинмейи барган болза, ук керээни күш чок деп санаар болгаш бир эвес ол алды айдан хөй үе дургузунда үзүктел чок төлеттиниң турган болза, ону дедир згидип бээр. Камгалады тургускан кижи бодунуң күзелиибиле керээни үзүп болур. Оонбиле кады камгалал керээзи үстүнгенден бээр чыл четпээн болза, ону катап тургузуп ап болур. Бо таварылгада дадывырны хары угла төлээш, бир ай бурунгаар ажыр төлээр апаар. А бир эвес керээ үзүлгенден бээр чыл ажыг үе эрткеи болгаш камгалал керээзиниң төнер хуусаазы эрте берген болза, ол катап тургустунмас. Оон-биле кады тыртып тургапы дадывыр акшазын дедир згидип берипкеи таварылгада ону катап тургузарының кандыг-даа барымдаазы чок.

Камгалал керээзиниң төнгенин барымдаалап, акшаны бүрүү-биле төлээр. Өг-бүле тутқан аныяк оол, азы кыс өглешпкеи дугайында хереченлелин эккелгенде, курстрахование албаны акшаны оларга төлеп бээр. А бир эвес уруг, азы оол 18—25 харлыынга чедир өг-бүле тутпас болза, бир чылда камгалал түңүнге 3 хуузу немээр, чээрби беш хар чедерге — 21 хуузу немей төлээр.

Кандыг таварылгада камгалаткан түңүү төлевейи барып болурул? Уругга камгалал тургускан кижи ай санында төлээр ужурлуг дадывырын 12 ай чедир төлевейи чораап, амы-тынындан чарылганда камгалал күш чок болур. Чижээ, бир эвес ол кижи болуиуп буруузу-биле шошка кирижишкеш, амы-тынын оскуиганда, боду амы-тынынга четкеи таварылгада, арагадан хоранапганда, озал-оидакка таварбжып, өлгенде уругга камгалал акшазын бүрүи төлевес, чүгле камгалакчының төлеп турганы дадывыр акшазын эгидер.

Хүндүлүг, ада-иелер! Страхованиенни бо хевириигге уругларынарны камгаладып алырнарны күзедивис. Өг-бүле тутқан уруг-дарыпарның байырлалыг хүнүнде оларга силериңп белээнер болур.

М. ЭРГЕП.

СОНУУРГАК КӨРҮКЧҮЛЕР

Он бир чыл мурнунда, 1970 чылдың март төнчүзүиде, Тываның хөгжүм-шии театрының артистери делегейде сураглыг коммунист Назым Хикметтиң «Ынакшыл дугайында тоол» деп ийи көжеге беш көргүзүглүг шиизии ойнап эгеледнвис. Ону Кадр-оол Ооржакович Сагды тургускан. Ол дээрге аныяк режиссёрнуң эң баштайгы ажылы. Ооң шиилер тургузар талазы-биле онзагай, кымга-даа дөмейлешпес тускай талалантызы оон эгелээн үүве.

Ынаи «Ынакшыл дугайында тоолдуң» рольдарынга хоочун-даа, аныяк-даа артистериң ойнап турганы ам-даа сагыштап ыравас. Мен хуумда хаан ыыс Мехменэ Баиуиуң ролюнга ойнап турдум. Ооң дуңмазы Ширииниң ролюнга Мария Солун-оол, чуруккчу Ферхадка Кадр-оол Сагды боду, дүжүмөттиң ролюн РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Мунзук, азыракчы кадайга Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Ольга Еизак болгаш өске-даа артистер кирипкеп.

Аныяк режиссёр баштай тургускан шиизии чок канчаар хүлээп алыр ирги» дээш иштинде канчаар-даа аажок дүвүреидиг турганы илдеп. Шиниң чамдык болуушкуиларын көрүкчүлер В. Көк-ооолдуң «Хайыраан бот» деп шиизи ышкаш сеткил хайныышкыиыиг хүлээп ап, муңгарап-даа, карактарының чаштарын чотқулап турганын эскерип турдувус. Көрүкчүлер шиинии эгезинден төнчүзүнге чедир шимээи-даап чок, үнүп кирбейи, бүгү кичээнгейии салыпкан олургулаар турду. Бо дугайында чаңгыс чижек. Май төнчүзүиде үүве, Улуг-Хем районнуң Арыг-Бажы суурга чеде бердивис. Клуб септелгеде. Ам канчаар «чайгы театр» шинчилиг үүг-даа болза олурар сандайларлыг черге, дашгаа ойнаар деп шиитпирледи.

Кежээликтей шии көргүзер уе чоокшулап келген. Улуг, биче чон ажылындан кээп турганнар. Өштүг үүве дег, улуг карэ булуттар оон-моон даглар ажыр диргелип, удатпайи дээрии бүргей алы берген. Чаъс кудуп-ла эгелээн. шынап-ла, хуундан суг кудуп турганы-биле дөмей. Мындыг чаъстыгда үүг ижки шии көрүп келирил дишкеш, артистер кеттинген идик-хевии уштуп, будук гримии аштап, хамык керекселдерии сценадан үндүрүп каапкан.

Чаъс аяыр-даа хире эвес. Бистиң бодаанывыс дег ындыг үүве каяа турар. Хөй чон чогуур шагында чыглып келген. Мындыг чаъстыгда канчап шии көөр силер деп тайылбырлап чадашкан бис.

— Чаъс-боран-даа биске улуг шаптык болбас, шиийи ыиап-ла көөр бис—деп иитпя харыы мыидыг.

— Мындыг чаъстыгда бичии чаш кижилер безии бар ышкажыл, ийи шак иштинде уруг-дарыг бергедээр-дир — деп, Кадр-оол Ооржакович дыка сагыш човап чугаалап турду.

— Ажырбас бис, бичии кижилерни чылыглап, шуглап алган бис — деп, шуиту чон мындыг.

Ойнаар чер сери адаа-даа болза, демей-ле дэмдылаар болган. Режиссёрувус ойнаар деп айтыпкын берди.

— Кайдыг-даа уеде чонуига бараан болуру ыдыктыг хүлээлге болгай, ынчангаш кызыл ажылдап чоруурувус-даа бо-дур — деп, Кадр-оол Ооржакович чугаалап турду. Бистер он минута иштинде белеп болдувус. Анаада бир шак будуттуиар Мария Солун-оол безии чүгле он минута четпээнде дыка онза үжүп келди.

Шии-даа эгелээн, кижи бүрүзү боттарын яизы-бүрү чүве-биле шыптының алган, эрээи шокар-ла чүве. Бичии чаш уруглар куспактаан нелер безии эидерик хөй. Көрүкчүлер шиинии төнчүзүнге чедир шимчеш дивээпнер.

Эртеииде дүүи чонуң шии көрүп олурган сандайларының аразынга кылаштап чоруурунга бичии уругиуң ийи саарзыл бопуу болгаш бөрт чыдыр. Оларны силгий туткаш, херимге кургады азып каап, боданып турдум. Күжүр чонумиуң уран үүлге ыпаан. Олар амыдыралдың яизы-бүрү болуушкуиларын уран үүл дамчыштыр боттарының сеткил-түрээн биляп алырының бир аргазы ыида чүве-дир ийин деп иштимде аажок-ла боданган мен. Ол чорук кижиии хей-аът кииирип кээр чораан

Суурнуң бажыңнарының чаиында кургаткан хеп кудумчу дургаар. Шиинии улуг чедишкиии аныяк режиссёр Кадр-оол Сагдыиың баштайгы базымы оон эгелээн. Чоокта чаа Кадр-оол Ооржакович Сагдыга Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи деп бедик атты тывыскан. Ол дээрге чонуи үнелеп, моон соигаар аиаа улуг идегел-дир.

Кадр-оол Ооржакович элээи хей шиилерниң режиссёру. Бодуиуң чогаадыкчы ажылынга шүүт бердинген, талантылыг артист. Оон ам-даа хөйү маиаар бис.

КАРА-КЫС МУНЗУК, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

УЛАШКАН МАРГЫЛДААЛАР

Бистиң чуртувуска чанчыл болган делегейниң шыдыраа маргылдаазы Таллиигe чоокта чаа доозулган, а апрельдиң эгезиинде Москвага база бир делегей маргылдаазы эгелээр. Делегей чемпионуиуң киржилгези-биле гроссмейстерлер маргылдаазы аиаа эртер. Кысказы-биле чугааларга, шыдыраа маргылдааларының уламчылалы болуп турар. Таллиигe ол маргылдааның чеди дугаары ол, ону ам үш удаа Пауль Кереске тураскаады эрттирген. Бүгү Эстониядан эрткен Кереске тураскаатқан шыдыраа фестивалының (ооң программазынга «шыдыраа неделялары», яизы-бүрү маргылдаалар, кежээки байырлалдар, хары угда ойнарының сеанстары, беседалар, лекциялар киргеи) түнелп Таллиигe эрткен ол маргылдаа болган.

Аиаа элээи каш чуруттардан 16 шыдыраачы кириишкеи. Делегей чемпиону чораан Михаил Таль бирги черже үнген.

Апрель 3-тен 24-ке чедир Москвага чүгле гроссмейстерлериің маргылдаазы эртер. ССРЭ-деи аиаа, Анатолий Карповтан аигыда, делегей чемпионнары чораан Тигран Петросян, Василий Смыслов, а ол ышкаш Юрий Балашов, Александр Белявский, Гарри Гаспаров, Лев Полугаевский олар киржир. Даштыкыдан Ульф Андерссон (Швеция), Флорин Георгиу (Румыния), Энтони Майлс (Англия), Лайош Портиш (Венгрия), Эугенио Торре (Филиппины), Ян Смейкал (ЧССР) болгаш Ян Тимман (Голландия) олар келир.

Шыдыраа делегейиниң «сылдыстары» Делегей садыының болгаш эртем-техиикти харылзааларның конгресс-залыига маргылдажыр. Аиаз оларның оюнуи 1000 ажыг кижи көрүп болур.

В. БАБКИН, СЭТА-ның корр.

Бөгүн — Уруглар номунуң делегей хүнү

НОМНАРНЫҢ ТӨНЧҮ ЧОК ДЕЛЕГЕЙИ

Чыл бүрүде апрель 2-де, алдарлыг дани чогаалчы Х. К. Андерсеннии төруттунген хүнүнде, Уруглар номунуң делегей хүнүи демдеглеп турар. СЭТА-ның корреспондентизи Ленинград чоогунда улуг тоолчуиуң адын эдилээн бир онзагай хоорайга литература байырлалыының бүдүүзүиде четкеи болгаш номчукчуларны ынаар аяи-чорук кылырынче чалаан.

Ленинград областың аныяк үлетпүр төвү Сосновый Бор хоорайның чуруттакчылары уругларга кайгамчык эки белекти бараалгаткан. Ортаакы вектериии шивээнии бичииледи тутқаи, улуг тоолчуиуң номнарының маадырларын ооң иштинде шимеп тургускан. Ол хоорайжыгашты Андерсенград деп адаан.

Ооң төвүнде чогаалчының музейи бар. Ону уругларның чурулга школазының өөреникчилери эгелээн. Оларның өнеп-даа, карандаштап-даа чураан чуруктарында Дюймовочка болгаш чүдекпей Өдүрекоглу, туруштуг ак-демир Солдатчыгаш болгаш домбу иштинде Даигына диригжиттинген. «Тоолдар хаанының» номнары — музейниң бир тускай кезээ болган. Номнарның амыдыралы ам-даа уламчылап турар: Андерсеннии чогаалдары чүгле бистиң чуртувуста дөртеи дылдарда иинти тиражы бөстеи миллион хире экземплярлыг унген. Хөй дылдар кырында ол чыльданы тургузарынга бүгү республикалар дузалажып турар. Амгы үеде бүгү делегейниң уругларының тоолчузу апарган чогаалчының 176 чыл бурунгаар төруттүнген чери Оденседен медээлерни мында база маиап тутгарар.

Тоолчуиуң төруттүнген хүнүи боду ам-даа бир чыл четпээн. Андерсенград база демделгээр. Харыкчок бичии сценага бодуиуң баштайгы ойнаарактар шиизии уругларның студиязы бир дугаар бараалгадыр. Ленинградтың С. М. Киров аттыг үлегерлиг опера болгаш балет театрының артистери маңаа база келир. Олар «Хар даңгыиаиың» утказынга дүүштүр С. Баневичиниң чогаатканы «Кай биле Герданың төөгүзү» деп чаа операдан үзүндүлерии көргүзер.

О. СЕРДОБОЛЬСКИЙ, СЭТА-ның корр. Ленинград облазы.

САННАР, ФАКТЫЛАР

«Ном үндүрүлгезиниң херээн хогжүдер. Парлалга продукциязын, ылаигыя уругларга болгаш улуг улуска чечеи чогаалды парлап үндүрерииге хереглелди улам долу хандырар. Ном парлалгазының полиграфтыг күүседгезиниң шынарын бедидер» — деп, «1981-1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хогжүдезиниң кол угланыышкыннарында» бижээн.

Уругларга чечеи чогаалды М. Горький «Улуг-делгем оран» деп адаан.

* * *

ССРЭ-де үиүп турар алды номиуң бирээзи уруглар номнары.

* * *

Чурттуң тускайлаан 80 хире ном үндүрер черлери чыл санында үш муи ажыг аттыг иинти тиражы 500 миллион экземпляр номнарны уругларга парлап турар.

* * *

ССРЭ-де 160 солуину болгаш 72 журиалды уругларга үндүрүп турар.

* * *

Бистиң чуртувуста бичии номчукчуларга номнарны ССРЭ-ниң улустарының 58 дылдарында болгаш 37 даштыкы дылдарда парлап турар.

* * *

Совет эрге-чагырганың чылдарында уругларга номнарны 10 миллиард экземпляры үндүрген.

* * *

Уругларга ном парлаар кылдыр тускайлаан черлериии бирээзи — «Детская литература» — 1933 чылда тургустунган. Ол чыл бүрүде 650 аттыг 200 миллион номиу үндүрүп турар.

(СЭТА).

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ «Частың тыныжы» деп фотоэтюду.

Агаар

Республикага бөгүн булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүк утланыышкынныг хаттың секундада 5—10 метр чедер. Дүне 5—11, чамдык черлерге 13—18 градус чедир соор. Хүндүс 5—10 градус чедир чылыр. Кызылга база-ла эдир булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүк утланыышкынныг хаттың секундада дургени 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 6—8 градус соор, хүндүс 5—7 градус чедир чылыр.

телевидение

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05 —«Алешканың ынакшылы». Уран-чечен фильм. 10.30—«Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес» 11.30—«Медээлер. 11.35—14.30—Чапсар. 14.50—Документалдыг фильмнер программазы. 15.35 —«Шыдыраа школазы». Разрядтыглар класы. Ооиның ортузу. 16.05—«Партияның дайынчызы». СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады. РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутады. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры «Кадыыр болгаш Маска» заводтуң кан ээилдиркизи В. П. Контевтиң дугайында телефильм. 16.35—«Орус чугаа». 17.05—«Москва чоогунга ужуражыышкыннар».

КЫЗЫЛДАН

17.35 —«Делегей байдалының допчулалы». Дамчыдылга. 17.50 — «Көдээ ажыл-агый ажылдарының допчулалы».

МОСКВАДАН

18.00 — «Миллионнарның ленинчи университединден». Магнитогорскиниң металлургия комбинадының коллективтериниң социал-экономиктиг сорулгаларны шиитпирлеп турарының дуржулгазының дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (тыва болгаш орус дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Москвада час». Киноучурмал. 19.05 — «Европага—быжыг тайбың». Политиктиг тайылбырлакчы Э. Мнацаканов эрттирер. 19.20 — «Төп телевидениениң экранында бир дугаар». «Ак пароход» деп уран-чечен фильм Ч. Айматовтуң ыдыг аттыг тооижузун ёзугаар. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35—22.55 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Нестеренконуң концерти. Төнчүзүиде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.35 — Болгар композиторларның чогаалдарын Софияның күрүне филармониязының оркестри көргүзер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Аркалий Гайдар». Документалдыг фильм.

МОСКВАДАН

18.30 — Улустуң аялгалары.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — 19.15 — «Нашелла Курганкина танцылап тур». Фильм-концерт.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Кино

АПРЕЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шагда-ла эрткен хүннериің комедиязы» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (уэаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шокар рейс» 9.10, 11.00, 12.50, 14.40, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ынак Раджам» (2 серналыг) 14.50 17.30, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Хлеб, алдым, маган» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уэаткан) шактарда.

Элээдилер, өг-бүле, школа

БУРУУ КЫМДАЛ

Арапчорнуң «Идегелдиң көруңу» деп чүүлү школа амыдыралы-биле ханы холбаалыг болган ужурунда, ол чүгле башкыларның болгаш ада-иелерниң эвес, а өөреникчилерниң безии сеткил-сагыжыига дыка дегген. Ынчангаш бо чүүлге хамаарыштыр дыка хөй кижилерниң санал-оналын бижип турар ужуру-даа ол.

Бачыттыг херек Сан Сановичиниң клазындан өөскүн үнген. Ваня Моңге — чартык өскүс оол. Ол оналаганы күүседип албайн (чалгаазындан эвес, а өг-бүленің иинти байдалындан-даа күүсеттинмейи барганы чадавас), кожа олурар эжи Сергейниң кыдыраажыиче харангаш, башкының айтырыын бодал чокка харыылаптар. Ваняның оналга күүсетпейи, харанып олурарын Сергей математика башкызынга чугаалапканы-биле бо маргылдаа эгелээр.

Эжин куду көргеш, Сергей Ондар Ваня Моңгени арагачы чүвениң оглу дептерге, Ваня ону шанчыптар. Кайызы буруулугул? Кайызы-даа. Хөй буруу харын-даа Сергейде боон болур. Бүгү класстың мурнунга эжин арагачының оглу дээри дыка дорамчылал-дыр. Шоолуг чүве эскербес чаштар эвес, элээди анарган оолдардыр. Оолдар шуут чокшу бээрге, башкы Сан Сановичиниң Моңгени тудуп алыр. Чүге дээрге Моңге арай күштүг болгаш Ондарны эттей берген хевирлиг.

Сан Сановичиниң мында ийи кол буруулуг: «хулиган, үшүп чор!» дээни болгаш Моңгениң холуи долгапканы. Ынчалзада-даа бо эттиниң болур үүлгедиглер дээрзин болуушкуиларның моон соңгааргы хөделишшкиннери көргүзүп турар. Бир эвес бо оолдар хаи үндүр чогушнаан болза, Сан Сановичиниң бо частырыглары кылыр бе? Кадес шимээргей берген-дир. Мында Сан Сановичиниң буруудалып шимээргей бергени база билдинчес. Ийи содаачыларында-даа буруудалып турулар-ла ыйнаан.

Амыдралга чүү-даа турар дижири ышкаш, өөреникчилер чокшуптар-даа таварылгалар турар, а башкы өөреникчиниң мурнунга буруулуг бооп болур-ла болгай, ынчангаш Сан Сановичиниң үстүнде ийи частырыы бар-даа болза, мен ону ат-алдар чок, окта кагдынган кижи кылдыр санаваспн мен.

Сан-Сановичиң чогум соопда, дүне када өөреникчилерин база хайгаарап, «чаныдар, кичээлинер кылынар» деп чаңын чоруур башкы-дыр. Ооң-биле кады ол кем-херек үүлгедиишкинин база баш удур болдурбайи барган. Ооң башка ол үш ооп каттыжып алган, арагалап, база бирээни үүлгетседа хөпну турган.

Ваня Моңге башкызын амдаа хүндүлээр болгаш Блатной Соян башкыже халдый бээрге, Ваня чарып алды чоп.

Бир эвес Сан Санович Ваняны үргүлүү хомудадып, ыя карып турган болза, Ваня аиаа иштинде хорадцар болгаш ону ол хире камгалап турбаа дег. Ынчангаш кол буруу Сан Сановичиде черле эвес.

Мен бодаарымга, мында колла ондактыг кижи Блатной деп шелалыг Соян дээр оол. Хирезин бодаарга, ол класста үүг болуп турарын аиаа Саша Сарыг барып дыииадыл турар, а оон ужук алгаш, Блатной өг-бүле хайгааралы арай кошкай берген оолдарны черле соора көрбес, чыгчы ыт дег, бодунче дораан-на элдеп ап, оларны оон-даа улуг кем-херектер үүлгедиринче ыдалап турар кижи.

Мында Ваня Моңге-даа, Саша Сарыг-даа чартык өскүстер. Оларда өг-бүленің хайгааралы кошкак, ынчангаш ол оолдар ам чайгаар-ла Блатнойиуң салдарынче кире бергени коскүдүр. Блатной бо ийи оолду арага ижерииге өөредип («Дона бердиңер бе? Моон аэптинер!»), үптээшкии кылырынче база албадаан. (Комиссиянын-хуралын көр). Блатной Соян коичуг кажар, херек илереп кээрге, бүгү бурууну Моңгенин кырынче чая каапкан. Үптээшкинии Моңге баштаан деп каар хевирлиг. А шынында бо шуиту Блатнойиуң үүлгедиглери.

«Бо херекти мен үүлгеткен мен деп өүвес болзунза, сени өлүрер мен» деп багай Моңгении ол албадап-даа болур. Ынчангаш мен бодаарымга, бо чүүлдүң кол утказы кандыг-бир башкыны азы аваиы буруудадыр дивээп, а кошкак хайгаарапда турар школачы элээди оолдар кандыг-бир багай саддарга чиигп-биле алзын, бодал чок кем-херек үүлгедип болурун көргүзүп турар.

Моон кандыг түңнел үндүрүп болурул дээрге, школачы элээди оолдарны кандыг-бир кем-херек үүлгедиринче көгүдүп-даа, коргудуп-даа турган, чыгаптар таварылгалар болгулаарын баш удур чайладырын угаадып турары болур.

Ада-ие, хөй-иитии болгаш школаның талазындан элээди өөреникчилерге ылаигыя оолдарга хайгааралды күштелдирер дижириистий ужуру бо. Оолдарның кымнар-биле кады чоруурун азы ойнаарын хамаан чокка көрүп болбас. Башкылар-даа, хөй-иитии организациялары-даа боттарының бажыңнарындан кирип өөренип турар уругларның амыдыралчуртталгазынче кошкак кичээнгей салып турарын бо чүүл көргүзүп турар ышкажыл. Хөөкүй бичии Уранмаа кандыг бажында олурар-дыр? Кедээ болгаш суур Советтеги интернатка кымнарның уругларын киирип алза экил дээрзин бүгү талазы-биле эки өөренип көөру база чугула. Чартык өскүстерни кичээнгейге албайн баар таварылгалар бо-ла тургулаар.

Күжүр аваы арагачы деп каичаар буруудадыр боор, ажыг-шүжүүнге алыскаш, бичии ижиитер апарган кижидир. Ону оглу Ваня база билип турар. Комиссия хуралынга уругларымны-ла азыраи алзымза, менээ чүү-даа херек чок деп турар ие болгай. Аиаа дузалазары херек турган. Ону школа-даа, кедээ Совет-даа улуг-ла херекке албаан. Мону, мындыг таварылгаларны школа-даа, ада-ие болгаш өске хөй-иитии организациялары-даа кичээнгейикди төвүнге алза эки.

М. ЭРГЕП.

Редакциияның адреси: Кызыл, Шетинкии-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмыдырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Типаж 17866 Чагыг № 922

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыының херектериниң талазы-биле эргелелдиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкии болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00129

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 79 (11577) | 1981 чылдың апрель 3, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң даргалааны-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң хуралы апрель 1-де Кремльге болуп эрткен.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринде улам ыдай сайзыраткан партия Төп Комитединиң ленинчи угланыышкынын, бистиң Төрээн чүртувустуң экономиктиг болгаш камгаланыр күүжүн улгаттырарынче, чоннуң чагай байдалын бедидеринче, бышкап социализмниң нинтилелиниң угаан-бодал чечектелиишкинине, делегейге тайбыңчы камгалаарынче болгаш бызыглаарынче угланган практиктиг ажыл-чорудулгазын изин-биле деткээнин хуралдың киржикчилери чангыс эп-сеткилдиг илергейлээн.

Хүн чурумунуң бирги айтырыының талазы-биле — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр улус депутаттарының Советтериниң сорулгаларының дугайында **Л. И. Брежнев** хуралга дыңналыг кылган.

Съездиниң сөөлүнде эрткен үр эвес үе безин ооң мобилизажыңы кайгамчык улуг салдарын көргүзүп турарын бүзүрел-биле чугаалап болур деп, ол демдеглээн. Партияны, бистиң политиктиг системавыстың бүгү звеноларын биилдингир болгаш тодаргай программзыбиле съезд чепсеглээн. Ам кол чүүл — ол программаны боттуг ажыл-херектер-биле долдурары. Ленининиң өөреткенин ёзугаар миллион-миллион кижилерниң дем каттыштырган бижиг болгаш найырааллыг ажылы экижидеп болур.

Съездиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле амгы үеде тодаргай сорулгаларны республикаларның, крайларның болгаш областарның паотия организацияларының боттарының активтеринге, ВЦСПС-тиң болгаш комсомол ТК-ның пленумнары, күш-ажылчы муниумун коллективтер тодаргайлаан.

Бүгү чоннуң бо ажылынга улус депутаттарының Советтериниң эң-не идепкейлиг киржири дыка чугула. Олар дээрге сонгулдалыг 50 мун ажыг органнар, 2 миллион ажыг депутаттар, он-он миллион активчилер болгай. Советтериниң кайгамчык улуг чогаадыкчы күүжүнүң дугайын бо саннар тодаргай хереченген турар-дыр.

Съездиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле боттарының ажылының программазын Совет бүргүзү бүгү талалыг чугаалажып көргеш, тодаргайлап алыр болза, ол ышы болур. Бо ажыл ам чоруп турар. Кижилер-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле дорт харылзаалыг Советтерден, адаккы чададан бо ажылды хөй черлерде эгелээни корчуг эки. Районнар, хоорайлар, суурлар болгаш көдээ Советер дугайында чугаалап турарым бо-дур. Чоннуң инициативазы хамыктың мурнуунда чогум-на ынча илергейлеттинип, планнар күүсеттинип, социалистиг чарыш эгелеп, калбарып турар болгай.

Саналдарының чангызы-даа халас барбазын, чоннуң эгелээшкини эң-не хөй үре-түнелдя берзин дээш адаккы чаланың совет органнарының ялкып үндүрери үнелиг бүгү саналдарыңа областар болгаш крайлар Советтери, а ооң дараазында республикаларның Дээди Советтери эң-не кичээнгейлиг көөр үжурлуг.

Партияның съездизиниң шиитпирлерин күүседиргиниң Советтериниң звено бүргүзү киришпишаан, бодунуң эрге-хүлээлелериниң хемчээли-биле ажыллаан турар үжурлуг. Эрге-чагырганың чер-чер органчарының хамаарыштыр ол дээрге, хамыктың мурнунга кижилерниң хандырылгазын экижидеп, аъш-чем программазының боттандырары, чоннуң хереглел бараанарын бүдүрери көвүдериниң, чурттаага бажыңнарын, школаларны, эмнелгелерин, уруглар салтарыч тудар планнарны күүседиргидир. Бо айтырыларга хамаарыштыр Советтер болгаш олардың күүскомнары диленикчилер эвес, а шыңгыы болгаш негелделиг ээлер болуру, олар боттарының холбаштырар болгаш контрольдаар эргелериң эки ажыглаары чугула. Ажылагай тургузуушкунуга Советтериң ролюн бедидер дугайында партия Төп Комитединиң, Дээди Советтиң Президиумунуң болгаш чазактыч чоокта чаа хүлээп алган доктаалы аңаа эки идиг берипшкини болган турар үжурлуг.

Хоойлужудулга ажылын эргелеп башкарылга болгаш контроль-биле улам сырый холбаштырары ам дыка чугула дээрзин, Дээди Советтериниң дугайында чугаалап тургаш, онзалап демдеглээр болай-дыр мен. Бисте идепкейлиг болгаш плай ёзугаар сайзыраптурар хоойлужудулгаже киченгейни кошкатпайн, организакчы хайнылыкшынныг ажылды күштелдирери, хоойлуларны болгаш планнарны чигези-биле база чайгылыш чок күүседирин хандырары эргежок чугула. Бистин партиявыстың политиказы болгаш социалистиг эрге-хоойлу чангыс даай принциптерден уктылып тывылган болгаш чангыс сорулганы — күш-ажылчы чоннуң чаагай чоруун бедидерин боттандырып турар. Бо буянныг сорулга дээш хоойлулаар база бүгү күжү-биле ажылдаар үжурлуг.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң муриунда бо талазы-биле оңза сорулгалар туруп турар. Биргээр чугаалазырга, ССРЭниң Дээди Соведи дээрге, бистин эрге-чагырга органнарывыстың бүгү тургузуунуң эң бедик өндүрү болбушаан, эң-не калбак эргелерни эдилеп турар. Силерниң чугаалажып көөрүнерге киирген Дээди Советтиң бо чылын чорудар ажыл планың чогум-на оңу барымзаалап чогаатkан. XXVI съездиниң тургусканы кол айтырылары, хөй республикаларның Советтер ажылының дружуулгазы, тайбың болгаш улустарның каны ажыллажыгазы дээш даштыкы чурттарның парламентилери-биле харылзааларны калбарыпты эргечагырганың дээди органының кичээнгейинин төөгүнге турар кылдыр бо планны белеткээн.

Партияның салган сорулгаларың шиитпирлээринге Советтерини бүгү системазын идепкейжидер дугайында бөгүн чугаа болуп турарын адактыч сөөлүнде онзалап демдеглээр бодай-дыр мен. А ол сорулгаларның күүсеттинген турарынга кандыг-даа чигзиниишкинер турбас ужурлуг деп, Л. И. Брежнев чугаалаан. Совет эрге-чагырганың күжү — улус массалар-биле ооң сырый харылзаазында. Совет эрге-чагырга оларның инициативазыңа болгаш идепкейлиг чоруунга даянгаш, чоннуң күжениишкинелерин чангыс аай угланыышкыже организастап база башкарып турар. Бистин чедиишкинеривистин үндезини, социалистиг күрүне тургузуун бызыглаарының болгаш хөгжүлериниң үндезини — шак ында.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Отчёт иletкелинде базз съездиниң бадылазы 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында айыткан сорулгаларны боттандырары улус депутаттарының Советтериниң кол сорулгазы болуп турарыл ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу хүлээп алган доктаалында демдеглээн.

Хамаарышкан девискээрлерге экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүлдеял, бүдүргелгин ажыктыын өстүрерин, совет кижилерин амыдыралының болгаш чурттаганың бүгү талаларын эжиндерин, оларның материалдыг болгаш культурлуг негелделерин күүседирин, канналга чурумун күштелдирерин, күрүнеии болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун бижыглаарын хандырар төлөөде, улус депутаттарының Советтери, олардың күүсевчи болгаш шиитпирлекчи органнары ССРЭ Конституциязының тывыскан эргелерин долу хемчээлдиг ажылдаар ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниг дүүштүр боттарының мурнунда турар сорулгаларны чугаалажып көөрүн болгаш ол шиитпирлерни амыдыралга боттандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни ажылдап кылыры ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму бүгү Советтерге сүмелээн.

Аъш-чем программазын боттандырарынга, чоннуң хереглел бараанарын бүдүрерни көвүдеринге болгаш олардың шынарын экижидерииге чер-черниң аргаларын ён долу ажылгаарынче, чурттаага бижынарын болгаш социал-культура хемчеглерин ап турарын дыңнадыгза демдеглээн. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайзырангайжылар, пиитилел бүдүргелгинин ажыктыын бедидериниң курлавырларын ажыглаар, бистин пиитилелливистин экономиктиг болгаш социал депшилгезин дүргелдир айтырыларже улуг кичээнгейни утландырып турар. Күрүлиниң ажылын организастаарын экижидериче болгаш оон ролюн бедидериче утланган шиитпирлерни сөөлгү үеде белеткээн болгаш хүлээп алган. Күрүне эргелериниң чёмдык адырларын экономиктың негелделеринге дүүштүр эде организастаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының Доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның хөй саналдарын-база сүмелерин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң дөртку сессиязының сөөлүнде чазактың хүлээп алган шиитпирлеринге барымдаалап көрген. Индустрияның баззалыг адырларының ажылын экижидер, ажыл-агый механизмин сайзырангайжылар, улус ажыл-агыйының чамдык адырларының ажыл-чорудулгазында четпестерни чайлаар талазы-биле хемчеглерни ажыллап кылган. 1981—1985 чылларда демир-орук транспортуну ажылын экижидер болгаш ону комплекстиг хөгжүлер талазы-биле хемчеглер дугайында, одалга-энергетиктиг курлавырларның ажыглалыгын кол угланыышкыннарын болгаш ажыктыын бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында, кара металлдарын металл продукциязын бүдүрериниң база ажыглаарының ажыктыын бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында болгаш өскедаа доктаалларны СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели сөөлгү үеде хүлээп алган.

Социал программаны боттандырарынче, чурттакчыларны аъш-чем болгаш чоннуң өскедаа хереглел бараанары-биле хандырарын экижидеринче онза кичээнгейни утландырып турар. Көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерни болгаш белеткээрии планнаарын база аңаа экономиктиг идиг бээрин экижидер, хамаатыларның хүүнда дузалал - ажыл-агыйларына көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерни көвүдедир, чоннуң социал хандырылгазын улам ыңай экижидер, уруглардың ёт-бүлелерге күрүнеии дузаламчызын күштелдирер талазы-биле хемчеглер ажылдап кыдыңган болгаш амыдыралга боттанып турар. Бо бүгү айтырыглар талазыбиле ТК-ның болгаш чазактың доктаалдарын хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Палаталарының Доктаамал комиссияларының болгаш депутаттарның кирген хөй саналдары болгаш сүмелери 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында киргени билдингир болгай. Ол саналдар болгаш сүмелер беш чыл планнарыга база көрдүгеп турар.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, министерстволар, ведомстволар болгаш ажыл-агый органнары 1981 чылдың — чаа беш чылдың баштайгы чылының планының чугаажок күүселдезин хандырарынче кол кичээнгейни амгы үеде угландырып турар.

Бо айтырыг талазы-биле саналга берген **Л. И. Брежневтиң** чугаалааны болза:

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң доктаалдарын күүседир, Палаталарның Доктаамал комиссияларының болгаш тус-тус депутаттарның саналдарын боттандырар талазы-биле ССРЭниң Министрлер Чөвүлели кандыг хемчеглерни ап турарын сөөлгү чылдарда ургулчуг дыңнап келген бис. Бо дээрге чугула чаа үүл-дүр. Оон ачызында социалистиг демократияның механизми тодаргай болгаш дээштиг ажылдап турар апарган.

Депутаттарның сүмелерин болгаш саналдарын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели бо удаада база улуг кичээнгей-биле көргеп-дир деп түңнелдя эш Н. А. Тихоновтуң дыңнадыгындан кылып болур-дур. Съезд мурнуу чарыының соруг киргеп байдалынга ажылдап эрткен ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сөөлгү сессиязының материалдарының дугайында чугаа чоруп турары улам өөрүнчүлүүр. Сессияга саналдарыга депутаттар үүле бо чылдың дугайында эвес, харыы-даа бүгү беш чылдың дең-дескн эки болурунуң дугайында сагыш салыышкынны илергейлеп, улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг саналдарын киргеннер.

Планнар материалдарын комиссияларда аналиэтеп турарыл улам-на ханы болуп бар чылдарын сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур. Ында ажылдап кылдыңган сүмелер улам-на ханы үндезиннерлиг болуп турар. Оң дээрге —эрге-чагырганың дээди органының контролюнуң улам бышканының коргузуу-дур. Ындыг контроль отчёдуп бээр органнарның ажылын эки углап, ажыл-агый механизмин сайзырангайжылар арганы ССРЭ-ниң Дээди Соведиже берип турар. Ынчаарга ол чорук күрүне амыдыралының нинти хүсениишкинин бедидеринге биче эвес идиглиг болуп турарын съездиге демдеглээн болгай. Ынчаарга бистиң Конституциявыста айыткан үүлдер практика-биле хыналаны чедиишкинге эрттирип, амыдыралчы, боттуг утка-шынар-биле долдуруп турар-дыр.

Палаталар комиссияларының дыңнаткаының ёзугаар алырга, министерстволардан болгаш ведомстволардан алдынган чамдык материалларда ажыл-херектин байдалын экижидер дээш үүле нинти аазаашкынныңыг бар болуп турары хомудавчыг-дыр. Ол чорук бистерге канчап-даа таарышпас. Депутаттарның саналдары үүле билиишкин-биле аас кырынга хүлээп алыр эвес, а тодаргай ажыл-херектер-биле күүседири кончуг чугула.

Бистин бо саналывысты ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели барымзаалап көөр апаар деп болап тур мен. Сонгулдалыг органнарның саналдарын ёзугаар ажыллап кылдыңгач чемчеглерни министерстволар болгаш ведомстволар, республикаларның чазактары күүсеткен турар дугайында ССРЭниң Министрлер Чөвүлели моон сонгаар-даа сагыш салыры чугула. Палаталарның доктаамал комиссиялары боттарының ээлчээнде контрольду база кошкатпас ужурлуг.

Бо бүгү ажылдың перспективтиг улуг ужур-дузазы тодаргай-дыр деп, Л. И. Брежнев онзалап демдеглээн. Ол ажыл хамыктың мурнунда он бирги беш чыл планының төлевилелин улуг хемчээлге байлдар, шиитилелдің болгаш бистин совет кижилериң негелделеринге дүүштүр ол документини экижидериге дузалаар.

(Төнчүзү 2-ги арында).

Тываның аар үлетчүрүнүң баштайгызы «Тыва кобальт» комбинаттың цехтери, участоктары болгаш бригадалары депшилгелиг аргаларны калбаа-биле ажыглап турар. Ооң түңелиңде онгу беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталының планның дазалгалары чедиишкинниг күүсеттинген. Ындыг аргаларның бирээзин бригаданың керээлиг ажыллазы боюп турар. Үш чыл мурнунда Анатолий Анатольевич Щегловтуң комплексилиг бригадазы ол аргаже шилчээн. Ооң бөөр коллектив планның дазалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин үргүлчү ажыр күүседип келген.

Бригадада В. Ооржак, В. Мезенин, А. Щербинин, И. Муравьев болгаш өскелер-даа март айның планын 110—120 хуу күүсеткилээн.

ЧУРУКТА: бригадир А. Щеглов (оң талазында) слесарьлар В. Ооржак болгаш В. Мезенин олар-биле тур.

А. ЗАПЦЕВТИҢ фотозу.

ОРБИТАГА ҮШ НЕДЕЛЯДА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Владимир Ковалёноктуң болгаш Виктор Савиныхтың орбитага ужудуушкунунуң үшкү неделязы доозулган. Станцияның дериг-херекселдерин болгаш борт системаларын хынап көөр база эдилге кылыр талазы-биле ажылдарны экипаж чедиишкинниг күүсеткен. Чылыг таарыштырар системаның херекселдерин арыглаан болгаш суг шүүрээр системаның блокгарының бирээзин солаан. Биологтуг шинчилелдерниң программазын ёзугаар «Вазон», «Оазис», «Малахит» деп үнүш өстүрер савааларга чечектиниң ажаалдазын космонавтылар чоруткан.

«Елена» деп грамм-телескоп-ту ажылдадып эгелээр сорулга-биле ону экипаж шенеп көрген. «Союз Т-4» космос кораблиниң шимчедикүн установказын ажыглавышаан, орбита комплекизиниң ужугар угланыышкынын база тааныштыр башкарган.

Монокристалды болгаш кадмий-мөңгүн суу-теллур составтыг чартык дамчыдыкчы материалды алыр сорулга-биле электри чылыдылгалыг «Салаң» суугуга шеңеделерни кылып эгелээн. Ол ажыл алды хонук үргүлчүлээр.

Апрель 2-де орбита комплекизиниң экипажынын медицина шинчилелдери болган. Владимир Ковалёноктуң болгаш Виктор Савиныхтың кадыкшылы эки.

АПРЕЛЬ 18 — ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

В. И. Ленининиң төрүттүнгеи хүнүнден бээр 111 чыл оюнга тураскаатkан коммунистиг субботникти апрель 18-те эрттирер дугайында Москваның мурнакчы будурулгелериниң эгелээшкинин Тываның суг комбинадының коллективи көдүрүүшкүнүг деткээн.

Комбинатта болгай тус-тус заводтарда коммунистиг субботникти штабтары тургустунган. Ол хүн каяа чеже кижи, кандыг ажыл кылыры тодаратtыган. Субботник хүнүнде эң-не бедик будурукчулуг ажылдаарын чедип алырын. Кызылдың суг заводунуң, Чадаананың, Шагаан-Арыгның саржаг заводтарының ажылчыларын хүлээнгеннер.

Коммунистиг субботникке ниитизи-биле 200 кижи киржир, олардан 85 кижи боттарының ажылчын туруштарынга, цехтерге ажыллаар.

Суг комбинадының коллективи хүнүнде 12,2 мун рубльдин ниити продукциязын будурер болгаш суг аймаанның продуктуларын 45 тоннаны, саржагны 900 килограммны бээр.

Дыка хөй ажылчыннар, инженер-техниктер ажыллакчылар, албан-хаакчылар заводтарның девискээрин чаагайжыдарынга, цехтерни, складтарны болгаш оон-даа өске орнаваларны чугайлап-арыглаарынга, будурунга киржир.

А. КУРАГИНА.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ БОЛУР

Кызылдың дааранылга фабриказының, Тыва электри четкизинин, «Х Улуг хурал», «Малчын» совхозтарның болгаш өске-даа организациялардың коллективтери Москваның мурнакчы будурулгелериниң инициативазын деткип, апрель 18-те болур коммунистиг субботниккке бедик будурукчулуг ажылдаарын шиитпирлээннер.

Оларның эгелекчи саналын республиканың күш-ажылчы бүгү коллективтери деткип турар. Ам чер-черде коммунистиг субботник эрттирериниң штабтары тургустунган. Ындыг штаб «Тыва суг тудуг» трезинде база ажылдап турар. Штабтың удуртулгазыбиле «Кызыл суббота» хүнүнде кылыр ажылдарның хемчээлин тодаратkан. Ол хүн 500 ажыг механизатор бодунуң ажылдаар черлерин эзлептер. Олар «Күш-ажылдың хостуу» совхозка, Чөөн-Хемчик районнуң чамдык ажыл-агыйларынга онгарларга сай төп, чалдар дескилеп ажыллаарлар. «Саян» болгаш «Кызыл тараачын» совхозтарның сяген шөлдерин экижидерииге, тодаргайлаарга, дөңгеликтер дескилээр, харагаинар сөгеринге киржирлер.

Апрель 18-те Тываның мелиораторлары эң будурукчулуг чангыс демниг ажылдаан, он бирги беш чылдың фондузунче мун-мун рубльди шилчидер.

* * *

Апрель 18 — Барыын-Хемчикте «Хемчик» совхозтуң ажыл-ишчилериңе бедик будурукчулуг күш-ажылдың хүну кылдыр демдеглеттинер. Ол хүн совхозтуң механизаторлары 35 гектар черинң шыгын базырар, 100 гектарга часкы чер андарылгазын чорудар, 200 гектар шөлге тараа культураларының үрезинин чажарлар. Оон ыңай шээр болгаш бода мал кажааларын аштап, септээринге хөй кижи киржир.

Совхозтуң ажыл-ишчилери «Кызыл суббота» хүнүнде 3000 рубльдин ажылын будургеш, ооң бир мунун он бирги беш чылдың фондузунче шилчидип бээр сорулганы салып турарлар.

Л. БОСЕНКО.

Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар

ДЕТКИП, КИРЖИП ТУР БИС

Улус ажыл-агыйының кайызаа адырынга күш-ажылдың ажыктыын болгаш будурукчулүүн бедидеринче, продукциязы будурериң улам ыңай көвүдедиринге база шынарын экижидеринге, кандыг-даа чүүлге кампалганы күштелдиреринге чарыштың ролю дыка улуг дээрзи кижи бүрүзүнге билдингир. Чогум-на ынчангаш социалистиг чарышты кала-даа калбарып, дээштиг организастаарынче бистиң партия, чазаавыс онзагай кичээнгейни салып турар.

«Он бирги беш чылдың онаалдаарын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш бүгү-эйилеттин социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң доктаалын каш хонук бурунгаар улуг сонуургал-биле номчуп таныштывыс. «Социалистиг чарыш дээрге массаларның боттуг чогаадылгазы, совет кижилериң бедик мергежилдиинге үндезилеттинген патриоттуг шимчээшкин. коммунистиг тургузуушкунунуң планнарын амыдыралга боттандырарынче ажылчы чоннуң мобилизастарының күчүлүг быразы, будурулгениң курлавырларын тывар болгаш ажыглаарынга, ажылдың ажыктыын база шынарын бедидеринге дузалаар, будурулгени эргелеп башкарарынга чоннуң киришпиреринии, күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге кижилериниң дээштиг аргазы болур» деп, ынаа бижээни дыка-ла шын-дыр. Ооң чижектерин бис бодувустуң амыдыралывыстан-даа хүн бүрү көрүп чор бис.

Социалистиг чарыш бистиң совхозтуң бүгү ажыл-ишчи коллективтериниң болгаш туспуспе ажылчыннарның аразында калбарган. Бистерниң, хойжуларның болгаш хойжу бригаларның аразында шиитпиниң малын кыштан эки ажырар, чаш төлүнүң болгаш улуг бодунун-даа баш санын хоратпас дээш чарышты доктаамал организастап келген. Оон түңнелии ай, квартал. санында база чыл төнчүзүнде үндүрүп, чедиишкинниг ажылдаан бригаларны, кижилерни шаннап, мактап турар.

Бистиң үшкү хойжу бригаланың малчыннары база чарышка багай эвес көргүзүглерни чедип ап, чангыс эвес удаа типлекчилер болуп келген. Бо хүннерде бистиинде хой оолдаашкыны адакталып турар. Кадарган малын кыштан хүр ажырар болгаш чаш төлүн менди камгалап, дорукторар талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алганнар ам безин илереп келгеннер. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Совет чазактың бедик шанналарының эдилекчизи Орус Намдал бо хүнде төрүүр 100 хоюнга онааштыр 110, Иван Сади — 101, Анатолий Самыяа — 100 хураганны камгалап алган. эки өстүрүп турарлар.

Амгы үеде бисте кыштаглаашкынны эки доозар, СЭКПниң XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар- он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседир ажыл хайныккан.

Ч. САДИ,
Эрзин районнуң «Мөрен» совхозунуң хойжузу.

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдериниң болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң пленумунга чугаалашкан.

Ацаа клеткелчи — СЭКП райкомунуң бирги секретары **И. М. Сувандин** болгаш санал бергеннер партияның аграр программазын боттандырары районнуң партия организациязының ажыл-чорудулгазының ён чугула айтырыгларының бирээзи болуп турарын демдеглээн. Съезд мурнунуң чазыжылга бедик көдүрүүшкүнүг ажылдааш, чөөн-хемчикчилер бо чылдың бирги кварталында күрүнеге ээт, сүт садар планын съездиниң ажыттынарының мурнунда күүсеткен. Эрткен чылдың ол үезинге деңнээрге малдың чаш төлүн камгалап турарының деңнели эки. Төрүүр 54 мун ажыг хойнуң 48 мун ажыы оолдаан, бо хүннерде төрүүр чүс хойга онааштыр 71 хураган камгалап алдынган. Бо талазы-биле ажыл «Чырза-Бажы», «Искра», «Алдан-Маадыр» совхозтарда эки тургустунган.

Бо чылын районнуң мурнунда улуг сорулга — кыштаглаашкынны хүр-чаагай эрттирер талазы-биле байдалды пленумга анализтеп, ажылда четпестерни бүгү талалыг сайгарып көргеп. Ылангыя көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң ажыктыы, продукциянын шынары ам-даа чавыс. Малдың яязы-бүрү чылдагаанындан өлүп-хораары хөй. Төрүүр чүс башка онааштыр чаш төлдү ап турары эвээш.

Пленумиуң хүлээп алган доктаалында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниг дүүштүр он бирги беш чылда улуг сорулгаларны шиитпирлээр дээш районнуң партия организациязының ажыл-чорудулгазын бүгү талалыг сайзыраңгайжыдарының оруктарын тодаргай айыткан.

«РСФСР-ниң алдарлыг зоотехниги» хөрек демдээн тургузар дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

1. «РСФСР-ниң алдарлыг зоотехниги» деп хүндүлүг атты тывыскаа кижилерге бээр «РСФСР-ниң алдарлыг зоотехниги» хөрек демдээн тургузар, ооң тайылбырын бадылаар болгаш ол демдекти хөректиң оң талазынга кадаар кылдыр чурумчудар.

2. «РСФСР-ниң алдарлыг зоотехниги» хөрек демдээн ол хүндүлүг атты бо Чарлыктың үнеринин мурнунда тывыскаа кижилерге база бээрии чурумчудар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1981 чылдың апрель 1.

Национально-краеведческий отдел

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ХУРАЛЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Доктаамал комиссияларныч болгаш депутаттарныҢ саналдарын база сүмелерин күүседир талазы-биле хемчеглерин ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлели, ССРЭ-нин министерстволары, күрүне комитеттери болгаш ведомстволары, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерин боттандырыр турарын ССРЭ-нин Дээди СоветиниҢ Президиуму дааскан.

Чоннуң садыг хандырылгазының экижидер талазы-биле ССРЭ-ниҢ Садыг министерствозунуҢ болгаш Центросоюзтуң ажылының дугайында айтырыгны Президиумуның хурал-лынга ооң дараазында чугаалажып көрген. Бо айтырыг талазы-биле ССРЭ-ниҢ садыг министри **А. И. Струев**, Центросоюзтуң баштаар черинiң даргазы **А. А. Смирнов**, ССРЭ-ниҢ Дээди СоветиниҢ Эвилел СоветиниҢ чоннуң хереглел бараанныларының болгаш садыг талазы-биле комиссиязының кежигүнү **Н. Ф. Аксенов**, ССРЭ-ниҢ Улусчу контроль комитединиҢ даргазы **А. М. Школьников**, ССРЭ-нин Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазының оралакчызы **И. И. Бодюл** олар чүве чугаалаан. СЭКП-нин шинтирлерин, күрүнениҢ планныг даалгаларын күүсеткен түңнелинде чамдык хереглел барааннырын бүдүрери болгаш оларны чонга садары эрткен беш чылда көвүдээн чорук совет улустуң чаагай чоруун улам ынай экижидеринге чугула ужур-дузалыг болганын хуралга демдеглээн. Садыгны организастаарының мурнакчы хевирлерин шинглээдип, ооң материал-техниктиг баазазын быжыглап, садыг бүдүрүлгелерiниҢ четкизин калбартып турар.

Ооң-биле чергелештир, ССРЭ-ниҢ Садыг министерствозунуң, Центросоюзтуң болгаш оларның организациязының ажылында улуг четпестер бар. Чоннуң садыг хандырылгазының деңнели кижилерiниҢ улам өзүлделиг хереглелдерiниге, бо айтырыг талазы-биле партияның болгаш күрүненiҢ салган сорулгаларынга чедир харыылавайн турар. Четчир хемчөэлдиг кылдыр үлетаүрге бүдүрген болгаш баазаларда база складтарда бар бирги черге ажылчыннар хөй. Идик аймаанын хууда чагыгларын күүседир болгаш септээр цехтин ажылчыны Михаил Ошаров коллективтин хоочуну, бүдүрүлгенiҢ, мурнакчызы. Калы ажылдап турар эжи Серимбил Серендюк-биле февраль айда 300 рубльдиң чагыгларын кылыр планын 330 рубльге күүсединнер. Ук цехте МР-2 марканың идик кылыр болгаш септээр универсал комбайның чоокта чаа тургускан. Оон түңнелинде оларның бүдүрген продукциязының шынары болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу бөлээн. Ынчангаш олар эвилел үлүүн ажыр күүседип турарлар.

Чурттакчы чонга ачы-дуза чедирериҢге боттарының төлептиг үлүүн Мая Алдын-Хереддиң үдуртканы даштыкы хөй даярлар болгаш септээр бригада кирип кёлген. Ук бригадада бёш кижи бар. Олар онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг болуп, февраль айда 680 рубльдиң продукциязын кылыр тургаш, ону 690 рубльге күүседткеш, мурнакчыларның одуруунда киргеи.

Комбинаттың ажылчыннарының аразында чагыкчыларның хүндүткелин чаалап алган, хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келген хоочунар базы бар. Район СоветиниҢ депутады, коммунист Наталья Билчеймаа парикмахерниң хүлээлгезин күүседип турар. Ол үр үениң дүргузунда ажылдап келген-даа болза, түр курстарга өөренип, болдунуң мергежилин доктаамал бедидип келген. Бажың чазай кылдырып алыр дээш келгеннериҢ сеткилиҢге таарышкан модельдиң причёскаларын кылып берип турар.

Комбинатта тыва национал хеп аймаан (хөвеңнiг тон, хөректээш) база даярап турар. Национал хепти даяраарынга мергежилдиг даараныкчыларның бирээзи — «1980 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээнин эдилекчизи Намаш Оюн. Ол комбинатта ажылдаа-ла чээрби чылдың иүүрүн көре берген, ынчангаш ооң арга-дуржулгазы улуг. Хоочунарның үлегерин эдерип, алган хүлээлгезин ажыр күүседип келген мурнакчылар хөй. Ынчалзадаа ук коллективтин ажыл-ишчилери ден-деңи эвес ажылдаанының түңнелинде бо чылдың февральда 4 муң рубльдин ачы-дузазын чедирер планының чүге чартының күүседир аргалыг болганнар. Планныг онаалдаалар чүнүң чылдагаанындан күүсеттинмейн барганы?

Амыдырал-хандырылга комбинады-биле чурттакчы чоннуң харылзазазы кошкак. Ыракузак черлерде чурттап турар ажылчыннарга, малчыннарга комплекстиг ачы-дуза чедирери-биле үнүшкүнiнерни удаа-дараа кылып турар болза комбинаттың план күүселдезинге-даа, чонгадаа ажыктыг дээрзи билдингир. Чоннуң киргеи чагыгларын чогуур үезинде күүсеткеи, үзамдыктырар таварылгалар бар. Ол дугайын «Хомудалдар болгаш саналдар» деп-тириидe чагыкчыларның бижээн чүүлдери хереченлеп турар.

Ук комбинатта «Улус ажылагыйынга күш-ажылдың сагыл-га-чүрүмүн улам быжыглаар болгаш кадрларның ажылдан үнер-киреңи кызырар дугайында» СЭКП ТК-нын, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинiң, ВСЦПС-тиң доктаалын амыдыралга боттандырар талазыбиле дээштиг ажылдарны кылып чорутпаанындан чамдык цехтерде ажылчыннар челиштей турар. Планныг даалгаларның күүселдези кадрларбиле четче бүрүн хандырганындан база хамаарыжыр. Комбинатта быжыктыларыны үнүшкүнiнерни удаа-дараа кылып турар болза комбинаттың план күүселдезинге-даа, чонгадаа ажыктыг дээрзи билдингир. Чоннуң киргеи чагыгларын чогуур үезинде күүсеткеи, үзамдыктырар таварылгалар бар. Ол дугайын «Хомудалдар болгаш саналдар» деп-тириидe чагыкчыларның бижээн чүүлдери хереченлеп турар.

Ук комбинатта «Улус ажылагыйынга күш-ажылдың сагыл-га-чүрүмүн улам быжыглаар болгаш кадрларның ажылдан үнер-киреңи кызырар дугайында» СЭКП ТК-нын, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинiң, ВСЦПС-тиң доктаалын амыдыралга боттандырар талазыбиле дээштиг ажылдарны кылып чорутпаанындан чамдык цехтерде ажылчыннар челиштей турар. Планныг даалгаларның күүселдези кадрларбиле четче бүрүн хандырганындан база хамаарыжыр. Комбинатта быжыктыларыны

Эгези 1-ги арында.

Партийжи информация

ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЛЫ

СЭКП-нин XXII съездизи аттыг совхозтa часкы тарылгага белеткелдин байдалы СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бюрозунга чугаалашкан.

Совхоз бо чылын 4360 гектарга кёдээ ажыл-агый культураларын, ооң иштинде тараа культураларын 3000 гектарга тарыыр планныг. Нинти тарылга шөлүүң 3400 гектарын, тараа болгаш мал чеми культураларың, ногаа аймаанын үрезиннерин часка үткүштүр элээн белеткеп алган. Механизаторларны ийи ээлчегге ажылдаар кылдыр четчелеэн. Тарылга үезинде тракторларны техниктиг хайгааралыг чорудар ийи звенону тургускан. Хөвү ажылдарын эрттиреринiң планын совхозтa тургузуп алган.

Ынчалза-даа часка белеткелде улуг четпестерниң барын бюро демдеглээн. Совхозтa бар кызыл-тастын, арбайның, суланың үрезиннерин кондициялыг-даа болза, олар I болгаш II класска чедир эки эрыглаттынмаан. Үрезинге 30 тонна картофель белеткеп алыр турган, чангыс-даа тоннаның белеткеп албааны хыналда үезинде илерээн. Рассадалар өстүрер шөлдү, теплицаны белеткээр, анаа ажылдаар ажылчыннарны четчелээр талазы-биле ажылда улуг четпесстер бар.

Часка белеткелде өске-даа четпестерни райком бюрозу шынгыы сайгарын көргеи болгаш бо чылдың часкы хөвү ажылдарын агротехниктиг бедик деңнелге, кыска хуусаада эрттирер талазы-биле организастыг хемчеглерни күштелдирерин, бүгү белеткелди өйшаанда доозарын совхозтуң директориязынга, парткомга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга дааскан.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ДӨРТКҮ УЛДУҢЧЕ КИРИП ТУРА

СЭКП Өвүр райкому районда коммунист башкыларның семинар-куралын эрттиргеи. Тус-тус школаларда өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар-биле холбашкан илеткелдерни семинарның киржикчилери дыннаан.

«Совет кижилериң интернационалчы кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле СЭКП-нин XXVI съездизиниң салган сорулгаларынга дүүштүр школада өөренiкчилер ортузунга ажыл дугайында» Саглы ортумак школазында класстан дашкаар ажылдар организакчызы О. Күнземмаа, «СЭКП-нин XXVI съездизиниң аныяктарның коммунистиг кижизидилгезин улам сайзырангайжыдар дугайында айтышкыннарынга дүүштүр партия эге организациязының ажылының дугайында» Хандагайты ортумак школазында партия эге организациязының секретары П. Донгак, «Ниити биллиг школаларының өөренiкчилериниң күш-ажыл кижизидилгезин улам ынай сайзырангайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга үндезилээш «өөренiкчилер ортузунга профуланныкшыны болгаш күш-ажыл кижизидилгезин боттандырып турарының дугайында» Торгалыг ортумак школазында класстан дашкаар ажылдар организакчызы С. Дарыжыктың кылган илеткелдери ханы уткалыг болгаш солун болган.

Семинар-хураалдың түңнелинде СЭКП райкомунуң бирги секретары Ч. Х. Ооржак партияның эзлеглиг съездизиниң шинтирлериниге дүүштүр школаларның парторганизацияларының, улус өөредилге ажылдакчыларының мурнунда шинтирлезе чогуур сорулгаларны анализтеп чугаалаан.

Э. МОНГУШ.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге чоруп тур

АРГА-СҮМЕНИ ЧЕДИРЕР

Ажылчы чоннуң коммунистиг ёзугга кижизидериниге «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы партияның бүгү идеологтуг ажылынга чугула болуушкун болган. Райондa партияның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң системазында чамдык дуржулгалар немежип, боттуг ажылдар чоруттунуп турар.

1980—1981 өөредилге чылында партия өөредилгезиниң 65 школазында 1353, экономиктиг өөредилгениң 92 школазында 282 база 46 комсомол өөредилгезиниң политболгүмнеринде 996 дыңнакчы хаара тутунган. Районда 203 пропагандист ажылдап турар. Өөредилге чылының эгезинден тура СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң харыысалгалыг ажылдакчылары, районда методиктиг чөвүлелдиң болгаш идеология комиссиязының кежигүнүнери «Сүт-Хөл», «Искра», «Алдан-Маадыр», Карл Маркс аттыг болгаш СЭКП-нин XXII съездизи аттыг совхозтарда, Чадаана хоорайда политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерниң бүгү хевирлеринде кичээлдерни чорудуп турарын хынаап, түңнелин ол-ла черлерге сайгарып, чогуур арга-сүмелерни берип, четпестерни эдип алыры-биле рекомендациялаар дээш келген.

Ол ышкаш дыңнакчыларның билиин хынаан. СЭКП-нин XXII съездизи аттыг, Карл Маркс аттыг совхозтарда политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгениң школаларының дыңнакчылары быжыг билиин көргүзүп, шынарлыг рефераттарны болгаш конспектилерин доктаамал кылып турарлар.

Районда политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелер «Тыва», «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр» болгаш СЭКП-нин XXII съездизи аттыг совхозтарда, Чадаана хоорайның № 1 ортумак школазында, суттарылга системазының эрге-леринде, амыдырал-хандырылга комбинадының даараныр цехинде багаа эвес чорун турао.

Үнүшкүнүүт хынаалдалар түгле политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерниң шынарын хынаарынга эвес, а ылангыя көдээ черлерде агитквартираларда политиктиг өөредилгелерниң байдалын бедидеринге база дузалыг болуп турар.

Бо өөредилге чылында политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерниң школалары «Ленинчи Коммунистиг партия — биштиң үениң үгааны, аъзлары болгаш ярын-шүүрүү» дёп тема-биле эгелээш, кол программазындан аңгыда СЭКП ТК-ның июнь, октябрь Пленумнарының материалдарын база партия, чазактың кол-кол доктаал, шинтирлерин өөренiп келген.

Өөредилге чылының эгезинде СЭКП райкомунуң бюрозунга бажылаан пропагандист кадрларның өөредилгезиниң планын барымдаалаан семинарлар эртип келген.

Өөредилгениң бүгү хевирлеринге эртип турар кичээлдерниң шынары пропагандист кадрлардың кол хамаарыжыр деңгээлин билир бис. Районда 203 пропагандистен 135 кижи дээш болгаш доозлаан дээш эртемнир.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев СЭКП-нин XXVI съездизинге болгунуң илеткелинге мынча дээн: «Партия чыдыышкынында кол айтырыг болза ооң үре-түңнелдиг болурунда. Чүнү чедип алырын күзеп турар бис? Бистер партияның политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң системазында чамдык дуржулгалар немежип, боттуг ажылдар чоруттунуп турар.

Ынчангаш, дыңнакчыларның билиин хынаарынга, СЭКП райкому экономиктиг кабинетке салыр столдар-биле дузалаан. Чоокку үеде «Чыраа-Бажы» совхозтуң базазынга экономиктиг кабинеттерин дерип тургузар талазы-биле партком секретарьларының семинарын эрттиреринi СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң планнап турар. Келир 1981—1982 өөредилге чылында совхозтар төптеринге, улуг-улуг будүргелге, албан организация черлеринге экономиктиг кабинеттерин дерип тургузар бис.

СЭКП-нин XXVI съездизи ажылдап турда, ооң материалдарын бүгү коллективтерге чаңгыс аай политхүндe 245 кезек черге таныштырып, организастыг эрттиргеи. Анаа саналдың бергеш, оларның өөрүшкүзүн деңге үлежип келген ажылчыннар хөй. Идик аймаанын хууда чагыгларын күүседир болгаш септээр цехтин ажылчыны Михаил Ошаров коллективтин хоочуну, бүдүрүлгенiҢ, мурнакчызы. Калы ажылдап турар эжи Серимбил Серендюк-биле февраль айда 300 рубльдиң чагыгларын кылыр планын 330 рубльге күүседткеннер. Ук цехте МР-2 марканың идик кылыр болгаш септээр универсал комбайның чоокта чаа тургускан. Оон түңнелинде оларның бүдүрген продукциязының шынары болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу бөлээн. Ынчангаш олар эвилел үлүүн ажыр күүседип турарлар.

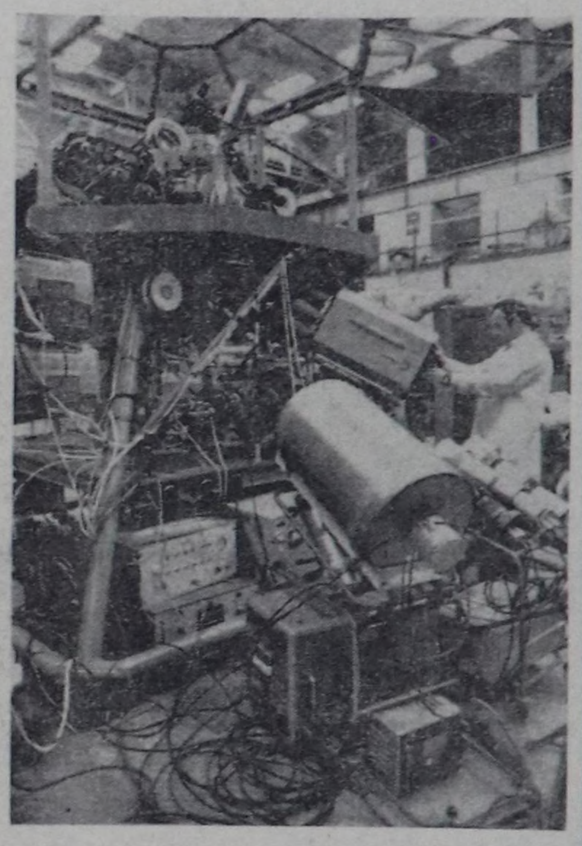
Чурттакчы чонга ачы-дуза чедирериҢге боттарының төлептиг үлүүн Мая Алдын-Хереддиң үдуртканы даштыкы хөп даярар болгаш септээр бригада кирип кёлген. Ук бригадада бёш кижи бар. Олар онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг болуп, февраль айда 680 рубльдиң продукциязын кылыр тургаш, ону 690 рубльге күүседткеш, мурнакчыларның одуруунда киргеи.

Комбинаттың ажылчыннарының аразында чагыкчыларның хүндүткелин чаалап алган, хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келген хоочунар базы бар. Район СоветиниҢ депутады, коммунист Наталья Билчеймаа парикмахерниң хүлээлгезин күүседип турар. Ол үр үениң дүргузунда ажылдап келген-даа болза, түр курстарга өөренип, болдунуң мергежилин доктаамал бедидип келген. Бажың чазай кылдырып алыр дээш келгеннериҢ сеткилиҢге таарышкан модельдиң причёскаларын кылып берип турар.

Комбинатта тыва национал хеп аймаан (хөвеңнiг тон, хөректээш) база даярап турар. Национал хепти даяраарынга мергежилдиг даараныкчыларның бирээзи — «1980 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээнин эдилекчизи Намаш Оюн. Ол комбинатта ажылдаа-ла чээрби чылдың иүүрүн көре берген, ынчангаш ооң арга-дуржулгазы улуг. Хоочунарның үлегерин эдерип, алган хүлээлгезин ажыр күүседип келген мурнакчылар хөй. Ынчалзадаа ук коллективтин ажыл-ишчилери ден-деңи эвес ажылдаанының түңнелинде бо чылдың февральда 4 муң рубльдин ачы-дузазын чедирер планының чүге чартының күүседир аргалыг болганнар. Планныг онаалдаалар чүнүң чылдагаанындан күүсеттинмейн барганы?

Амыдырал-хандырылга комбинады-биле чурттакчы чоннуң харылзазазы кошкак. Ыракузак черлерде чурттап турар ажылчыннарга, малчыннарга комплекстиг ачы-дуза чедирери-биле үнүшкүнiнерни чоруттайын келген. Бир эвес ылыг

«ДЕЛЬФИН-1» ТУРГУЗУГНУ АЖЫЛДАТКАН

МОСКВА. ССРЭ-ниҢ Эртемнер академиязының П. Н. Лебедев аттыг Ленин орденниг физика институдунда академик Н. Г. Басовтуң удурткан коллективи «Дельфин-1» деп күчүлүг лазер тургузуун ажылдаткан. Ол тургузуг башнартынар лазерлиг термоядролуг синтезти шинчилээринге хереглеттинер.

Электроника, оптика болгаш эң шын санаттынган механиканың комплекстеринден тургустунган ол тургузугну институтка элээн наш чылдарның дургузунда чогаадып кылып келген. Башнартынар термоядролуг синтезти боттандырарынга лазерни ажыглаар дугайында бодал база бо институтка тывылган.

Амгы үеде «Дельфин-1» тургузугда термоядролуг синтезке херектиг түүлдерни изидериниҢ эге шенелделери чоруп турар.

ЧУРУКТА: тургузугнуң термоядролуг синтезке херектиг камеразы болгаш көргүзүглер комплекизи.

О. КУЗЬМИННИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

РСФСР-ниҢ «Биллиг» нинтилел организациязын тургускандан бээр 25 чылы болган. Бо үениҢ дургузунда организация чоннуң мурнунга коммунистиг кижизидилгенi пропагандалаар талазы-биле партияның шынчы дузалакчызы болуп, болдунуң ат-алдарын кёдүрүп база организас талазы-биле быжыккан. РСФСР-ниҢ «Биллиг» нинтилелинде 1,7 млн. хөй-нинтичи лекторларның киржилгези-биле чылда 15 миллион лекция номчуттунуп турар.

Бистиң республикада «Биллиг» нинтилелиниҢ 282 эге организациязында 4750 кежигүн бар. Чон ортузунга лекция пропагандазы идепкейжээн. Чыл келгеи тудум-на лекторларның саны көвүдеп, оларның ажылының шынары экижип орар. Ажылчы чонга чылда 25 муң ажыг лекция номчуттунуп турар.

Тывага лекция пропагандазының ажылын, арга-дуржулгазын, организастыг тургузуун быжыглап, экижидерниге идепкейлиг киржип турар хөй-нинтичи лекторлар бар. Оларга А. О. Толгар-оол, А. Ф. Емельянов, В. Л. Бичe-оол, В. А. Копеёл, В. А. Дубровский, Ф. А. Житков, А. С. Поляков, Г. Ч. Канчыыр-оол, В. С. Тамдын-оол, М. А. Хадаханэ, М. А. Рамазанова, В. В. Китайкин хамааржыр.

Республиканың «Биллиг» нинтилел организациялары СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ шинтирлерин улуртулга болдурбушаан, лекция пропагандазын экижидер талазы-биле чамдык хемчеглерни ап эгелээн. Амгы үеде «СЭКП-ниҢ XXVI съездизинге СЭКП Төп КомитединиҢ Отчёт-илеткели болгаш иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның ээлчеглиг сорулгалары» деп СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелин, «1981—85 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниҢ экономиктиг база социал хөгжүлдезинiҢ кол угланыышкыннары» деп ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ Даргазы эш Н. А. Тихоновтуң илеткелин болгаш съездиниҢ өскедээ чугула материалдарын ажылчы чоннуң ортузунга чаа негелделерге дүүштүр тайылбырлаары хөй-нинтичи лекторларның кол сорулгазы болур. СъездиниҢ материалдарын пропагандалап тайылбырлаары республикада хүн келген тудум-на калбарып, номчуттунуп турар лекцияларның саны көвүдээн. Республикада номчуттунуп турар лекцияларның дөрттүн үш кезин эге организацияларга онаажып турар. Ынчангаш оларның ажылын экижидеринче, лекцияның дээштиин белдер талазы-биле улуг ажылды чорудары негетинкен турар. «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниҢ XXII съездизи аттыг, «Мөрен», «Мөгеп-Бүрен», «Ак-Туруг», «Х Улуг хурал» совхозтарда, Ак-Довурак хоорайның төп эмнелгезинде, республиканың агрохимлабораториязында, Красноярскинiң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалында база «Тыва тудуг» тресте «Биллиг» нинтилелиниҢ эге организацияларының ажылының дуржулгазын өөренип, нептередири чугула. Моңу барымдаалаш, барыын зонаның районнарынын эге организациялар даргаларының ийи хүнүг семинарын Кызыл-Мажалыкка организастап эрттирген болгаш чоокку айларда мурнуу зонаның ыңдыг семинарын Кызыл хоорайга эрттиреринi белеткеп турар. Республиканың «Биллиг» нинтилел организациязының баштаар черi СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ материалдарын пропагандалаар талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап кыдаан. Чоокку хүннерде нинтилелдиң республика, район, хоорай организацияларының пленумнарынга бо айтырыгны тускай чугаалажып көөрүн планнаан. Бо чылын лекторлар эвилел ужурдузалыг болгаш республика семинарларынга билинип белединип, арга-дуржулгазын солчур. СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ материалдарының дугайында бөлүк лекциялар номчуттунар.

Лекция пропагандазы

«Биллиг» нинтилелиниҢ баштаар чери лекторларга дузалыдыр 25 аттыг лекция материалдарын орус, тыва дылдарга белеткеп, хөй тираждыг кылдыр үлүрер. ССРЭ-ниҢ болгаш РСФСР-ниҢ «Биллиг» нинтилел организациялардан дыка хөй материалдарны, лекцияларны, техниктиг херекселдерни, суме-тематикаларны хөй-нинтичи лекторлар алыр.

1980 чылда «Биллиг» нинтилел организацияларының амыдыралында бир кол чүүл — лекторларын хөй-нинти аттестациязын эрттиргеи болур. Ол аттестациялыг түңнелинде лекторларның шынар составы экижээн.

Аттестацияны чорудуп турар үеде 145 нинтилел кежигүнү лектор адын балыткап шыдаваан. Ынчангаш бо талазыбиле ажылды улам ынай күштелдирип чорудар.

«Массаларга партияның бодалдарын чедирип, ооң политиказын тайылбырлап турар кижилерiниҢ улуг армиязынга — коммунистерге болгаш партия кежигүнү эвестерге — өөрүн четтиришкинiҢ сөзүн илерглээн. Олар дээрге лекторлар болгаш пропагандистер, агитаторлар болгаш илеткелчилер-дир. Оларның ажылы эки тура-биле, болдунуң хостуг үезиниҢ күсели-биле ажыктыг болгаш херектиг ажыл-херекти кылып турарлар, оларга улуу-биле четтирдивис» — деп, Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниҢ XXVI съездизинге чугаалаан үнелиг, ханы уткалыг база лектор кижиниң чоргаарадып кээр чугаазынга сорук киргеи республиканың «Биллиг» нинтилелиниҢ хөй-нинтичи лекторлары СЭКП-ниҢ XXVI съездизиниҢ материалдарын база шинтирлерин Тываның ажылчы чоннарының ортузунга бедик деңнелге номчуп, коммунистиг кижизидилгениң мурнуку одуруунга турар дээрзинге чигзинiг турбас.

К. БУДУК-ООЛ,
республиканың «Биллиг» нинтилел организациязының баштаар черiниҢ харыысалгалыг секретары.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИП...

Даштыкы эжинде «Самагалдайның амыдырал-хандырылга комбинады» деп биржээн чангыс кат ыяш бажыңның чингежек коридорунче кире бергеш, комбинаттың директору Александра Монгушовна Иргит-биле ужуражып таныжарывыска, ол болдунуң кабинединче бистi чалады.

— КоллективиннериҢ ажылынжин биске сонуургадып көрүнерем, Александра Монгушовна? — деп дилединивис.

— Чоокта чаа болуп эрткеи коммунистерниң улуг шуулганын төлептиг уткуур дээш бүгү үлустуң социалистиг чарыжынга киришкёш, бо чылдың февраль айның планныг даалгаларын күүседипкеи ажылчыннар, бригадалар комбинатта бар — дээш, чурттакчы чонга ачы-дузазын көргүзүп турар коллективтиң ажыл-ижин биске таныштырды.

Киирип келген чагыгларны чогуур хуусаазында, эки шынарлыг кылгаш, эдерiнге хүлээдип бергеш, оларның өөрүшкүзүн деңге үлежип келген ажылчыннар хөй. Идик аймаанын хууда чагыгларын күүседир болгаш септээр цехтин ажылчыны Михаил Ошаров коллективтиң хоочуну, бүдүрүлгенiҢ, мурнакчызы. Калы ажылдап турар эжи Серимбил Серендюк-биле февраль айда 300 рубльдиң чагыгларын кылыр планын 330 рубльге күүседткеннер. Ук цехте МР-2 марканың идик кылыр болгаш септээр универсал комбайның чоокта чаа тургускан. Оон түңнелинде оларның бүдүрген продукциязының шынары болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруу бөлээн. Ынчангаш олар эвилел үлүүн ажыр күүседип турарлар.

Чурттакчы чонга ачы-дуза чедирериҢге боттарының төлептиг үлүүн Мая Алдын-Хереддиң үдуртканы даштыкы хөп даярар болгаш септээр бригада кирип кёлген. Ук бригадада бёш кижи бар. Олар онаашкан ажылынга ээ-харыысалгалыг болуп, февраль айда 680 рубльдиң продукциязын кылыр тургаш, ону 690 рубльге күүседткеш, мурнакчыларның одуруунда киргеи.

Комбинаттың ажылчыннарының аразында чагыкчыларның хүндүткелин чаалап алган, хөй чылдарда үре-түңнелдиг ажылдап келген хоочунар базы бар. Район СоветиниҢ депутады, коммунист Наталья Билчеймаа парикмахерниң хүлээлгезин күүседип турар. Ол үр үениң дүргузунда ажылдап келген-даа болза, түр курстарга өөренип, болдунуң мергежилин доктаамал бедидип келген. Бажың чазай кылдырып алыр дээш келгеннериҢ сеткилиҢге таарышкан модельдиң причёскаларын кылып берип турар.

Комбинатта тыва национал хеп аймаан (хөвеңнiг тон, хөректээш) база даярап турар. Национал хепти даяраарынга мергежилдиг даараныкчыларның бирээзи — «1980 чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээнин эдилекчизи Намаш Оюн. Ол комбинатта ажылдаа-ла чээрби чылдың иүүрүн көре берген, ынчангаш ооң арга-дуржулгазы улуг. Хоочунарның үлегерин эдерип, алган хүлээлгезин ажыр күүседип келген мурнакчылар хөй. Ынчалзадаа ук коллективтин ажыл-ишчилери ден-деңи эвес ажылдаанының түңнелинде бо чылдың февральда 4 муң рубльдин ачы-дузазын чедирер планының чүге чартының күүседир аргалыг болганнар. Планныг онаалдаалар чүнүң чылдагаанындан күүсеттинмейн барганы?

Амыдырал-хандырылга комбинады-биле чурттакчы чоннуң харылзазазы кошкак. Ыракузак черлерде чурттап турар ажылчыннарга, малчыннарга комплекстиг ачы-дуза чедирери-биле үнүшкүнiнерни чоруттайын келген. Бир эвес ылыг

КОСМОС ЭРАЗЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1964 чылдың октябрь 12-де башкарылгалыг космонавтикага чугула үе-чада әгелээн. Үш олуттуг «Восход» космос кораблиин орбитаже салып үндүрген. Бир хонук ужудуушкунга ужудукчу-космонавт В. Комаров, әртем ажылдакчызы-космонавт К. Феоктистов болгаш әмчи-космонавт Б. Егоров олар чораан.

1965 чылдың март 18-те ийиги «Восходка» П. Беляев биле А. Леонов ужудуп үнген. Ийиги долганыгның әгезинде болу хандырылгалыг скафандр кеткен А. Леонов кораблдең ажык космосче үнген, беш метр ырай берип, хайгаарал-дарыны кылып чоруткан. Корабль Черже әәп бадып турар үезинде ону хол-биле башкарып хондурган.

1965 чылдың апрель 23-те шейдүнчек эллипс орбитаже «Молния» деп харылзаа спутнигин үндүрген. Черден оон ән ыраары 40 мун километр. Ол дээрге космос дамчыштыр идегелдиг харылзааны тургузарынга баштайгы космос «антеназы» болган. Амгы үеде ол-ла хире ыраар янзы-бүрү хевирияң хөй спутниктерин дамчыштыр чурт иштинге болгаш дашткы-биле дамчыдыл-га, харылзаны түзүп турар.

1965 чылдың июль 18-те Айже «Зонд-3» станцияны ужуткан. Ол бистиң боду бүткен эдериичивистин артыы талазында «Луна-3-түң» тыртырбаны арткан девискээрлерни чурукка тырттырган.

1965 чылдың октябрь 4-те. Черниң баштайгы кылымал спутнигинин сес чыл ооңда Айже «Луна-7» автоматтыг станцияны ужуткан. Дөрт хонук ужуткан, ол Айның кырынга бир-ле дугаар чымчак хонупкан.

1965 чылдың ноябрь 16-да «Венера-3» автоматтыг станцияны салып үндүрген.

Ол 1966 чылдың март 1-де Венера планетага четкен болгаш Совет Эвилелиниң Сүлдези силиәәп вымпелди ооң кырынга октаан. Ийиги, ушку «Венераларны» салгаш, совет әртемденнер ол планетаны дөрт шинчилээринин баштайгы шенелдезин кылган.

1966 чылдың февраль 4-те Ай кырының телечуруун планеталар аразының «Луна-9» автоматтыг станциязының бортундан Черже бир дугаар дамчыткан. Әртемденнер Ай кырының байдалын чоок хемчээлге көөр аргалыг болган.

1966 чылдың апрель 3-те Айның кылымал спутнигинин хүнү. Дөрт хонук бурунгаар Черден ужуткан совет «Луна-10» станция Айны 1000 хире километр хемчээлге дээскинин эгелээн.

1966 чылдың декабрь 24-те «Луна-13» Черже Айның ийиги телечуруун дамчыткан. Ай довураанның механиктиг шынарларының дугайында баштайгы дөрт медээ база ынчан алдынган.

1967 чылдың апрель 23-те башкарылгалыг чаа хевирияң «Союз» кораблиинин шенелде ужудуушкуну эгелээн. Баштайгы ол кораблыге Владимир Комаров чораан. Корабльдиң шенелдезин бүрүнү-биле доозукаш, В. Комаров Черже хонуп бадыкан. Апрель 24-те хонуп бадып турар үеде корабльдиң парашюдунуң хендири ораашканының чылдагаанындан корабль хөлчок дүрген баткан, космонавт мөчээн. В. Комаровту Кызыл шөлде Кремль ханазының чанында хөөржүткен. 1967 чылдың октябрь 30-де космос аппараттарының делегейге бир дугаар тутчулгазын боттандырган. Ол дээрге «Космос-186» биле «Космос-188» болган.

«Чер-Ай-Чер» деп маршрутка ужудуушкуну «Зонд-5» автоматтыг станция бир дугаар кылган. 1968 чылдың сентябрь 15-те Черден ужуткаш, Айны дээскинген Черге дедир әәп кээп, Индий океанның девискээринге санап каан район-унга кээп хонупкан. Ужудуушкун үезинде Ай чоогунга хөй хемчээшкиннерни ооң дузазы-биле кылган.

1968 чылдың октябрь 26-да чаа хевирияң кораблиинин башкарылгалыг ийиги ужудуушкунун боттандырган. «Союз-3-ке» ат-сураглыг совет шенекчи-ужудукчу Совет Эвилелинин Маадыры Георгий Береговой ужудуп үнген. «Союз-3» ооң мурнунда хүн салып үндүрген «Союз-2»-биле чоок-шулашкан.

1968 чылдың ноябрь 10-да Айже ужуткан «Зонд-6» автоматтыг станция Айны дээскингеш, Черге әәп келген. Ол суута әвес, а кургаг черге кээп хонган. Ол ужудуушкунга черже хонуп бадарда аэродинамиктиг күштүң дузазы-биле доктаалырының аргалын бир дугаар ажыглаан.

1968 чылдың декабрь 20-де космос орбитазынга делегей кады ажылдажылгазын хөгжүдериниң оруунга эге базым болур «Космос-261» деп спутникти салып үндүрген. Ооң программазын тургузарынга БҮР-нүн, ВҮР-нүн, ГДР-нин, ПҮР-нүн, РСР-нин, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң әртемденнери киришпен.

1969 чылдың январь 5 болгаш 10-да Черден Венераже баштайгы десант аътанган. «Венера-5» болгаш «Венера-6» деп автоматтыг станциялар Венераның чоогунга дөрт ай болганда четкен. Май 16-да болгаш 17-де олар планетаның атмосферазынга ооң мурнунда батканын.

1969 чылдың январь 16-да башкарылгалыг ийи кораблдиң бир дугаарғы тутчулгазын боттандырган. «Союз-4» кораблыге В. Шаталов, а «Союз-5-ке» Б. Волынов, А. Елисеев, Е. Хрунов составтыг экипаж чораан. Тутчулганы холбиле кылып чорутканының соонда, А. Елисеев биле Е. Хрунов В. Шаталовтуң кораблинче скафандрлыг шилчип кирген. Черже олар үжелээ әәп келген. Б. Волынов дараазында хүнде кээп хонган.

1969 чылдың август 8-те Айже «Зонд-7» ужуткан. Ол Черниң болгаш Айның аңгыларынга хемчээлдерден баштайгы өөнүг чуруктарын эккелген.

(СЭТА).

Болбурзектиң судалы

СЭТА-ның КОРРЕСПОНДЕНТИЛЕРИ ДЫҢНАДЫП ТУР

БОЛГАР КОММУНИСТЕРНИҢ СЪЕЗДИЗИНДЕ

БОЛГАРИЯНЫҢ Компартиязының XII съездизинге СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **В. В. Щербицкий** байыр чедирип чүве чугаалаан. СЭКП ТК-ның, коммунистерниң, совет кижилерниң өмүнээзинден акы-дүнма Болгар компартиязының съездизинин делегаттарынга ол изиг байыр чедирген.

Улусчу Болгарияның бүгү коммунистеринге, ажыл-ишчи бүрүзүнге СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтен чүректиң ханызындан байырны, сайзырангай социализмни тургузарының херээнге чечектелиишкинниг, чаа-чаа чедиишкиннерлиг, чазагай кежик-чолдуг болунар деп күзээшкинни силерге дамчыдар өөрүшкүлүг болдувус, эргим эштер деп ол чугаалаан.

БКП ТК-ның Бирги секретары эш Тодор Живковтуң кылганы ТК-ның отчёт илеткелинде эрткен беш чылдың түңнелдеринге бердинген ханы анализ БКП-ниң XI съездизинин соонда хөй талалыг аажок улуг ажыл чорутуп-ганының бүзүрелдиг көргүзүп турар-дыр.

Сөөлгү он чылда болгар улустуң чедиишкиннери — дүрүм ёзугаар патриотчу чоргаарланышкынның үнер дезу, социализмниң кызыгаар чок аргаларының чырыткылаачак үлегери-дир. Силерниң чедиишкиннериңер совет кижилерни сеткилдиң ханызындан өөртүп турар. Болгар компартия болгар улустуң хүлээп көрдүнген политиктиг удурткучулу дээрзин силерниң съездинер дагын-дагын бадыткап турар-дыр.

Амгы болгар ниитилелге БКП-ниң авангардчы ролю — партияның ажылының, БҮР-нүн партиязының болгаш күрүнезиниң ат-алдарлыг удурткучузу, делегейнин коммунистиг шимчээшкининиң көскү ажылдакчызы, Совет Эвилелинин үлүг болгаш шынчы өөнүү эш Тодор Живков баштаан Төп Комитеттиң марксисчи-ленинчи чайгылыш чок шугумунун, организакчы улуг ажылының түңнели-дир.

Бистиң чүртүвүстүң дугайында. СЭКП-ниң дугайында эвилен, чылыг сөстер бо залга чугаалаттынды деп, СЭКП-ниң делегациязының баштыны уламчылаан. Бистиң партиявыстың XXVI съездизинин делегейге ужур-дузазын бедии-биле үнелеп турары, ооң шинтпирлерин Болгарияга калбаа-биле деткээн бистиң сеткилдивистин ханы өөрүшкүзүн хайныктырып турар. Бузулбас совет-болгар найыралды коммунистер, бүгү совет кижилер үнелеп, бистиң чүрттарывыстың демниг хөделиишкиннери, улустарывыстың акы-дүнма ёзуу чайгылыш чок бижыксын дээш бүгү түүлдерни кылып турар.

Совет-болгар бүгү талалыг аажок улуг күштүүн, бистиң партиявыстың идейлиг болгаш политиктиг чангыс эптиин, ТК-ны, улуг Ленинниң херээнии шылгарангай уламчылакчызы, тайбың болгаш деп-шилге дээш моогаг чок демиселчи эш Л. И. Брежнев баштаан ооң Политбюрозун долгандыр бүгү партияның болгаш чоннуң сырый каттышканын СЭКП-ниң XXVI съездизи бузүредиг көргүскен.

СЭКП-ниң съездизи чүгле селди моогаг чок чорудуп келген болгаш чорудар-даа бис. Делегей байдалы боттуу-биле кадыкшыдарынче угланган дыка хөй чаа саналдарны бистиң партиявыс бодунуң XXVI съездизинге кодурген, оларны Тайбыңның совет программазының дөрт үрүлүүледи болгаш хөгжүдели кылдыр делегейге ээ калбаа-биле үнелеп көрген.

Делегей амыдыралының айтырыгларын шиитпирлээрин хынамчалыг, боттуг, принциалдыг ёзу-биле көрүп турар бис. Ол көрүүшкүн делегейниң улустарының үндезин эрге-ажыктарын, депшилгенин, социализмниң эргеажыктарын илергейлеп турар.

Чугаазының түңнелинде В. В. Шербицкий болгар коммунистерниң съездизинге үреңүнелдиг ажылды күзеп, БКП-нин, бүзүлбас совет-болгар найыралдың, тайбынның болгаш коммунизмниң алдары дээш йөрээлдер салган.

* * *

Болгар Компартиязын XII съездизи партияның болгаш чоннуң бижыг чангыс эвинин байдалында уламчылап турар. БКП ТК-ның Бирги секретары Т. Живковтуң кылганы БКП ТК-нин отчёт илеткелин, недир он чылда социалистиг Болгарияның социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүдезинниң сорулгаларын делегаттар чугаалажып турар.

БКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязының даргазы С. Караджов комиссиязын ажылының дугайын илеткевишаан демократтыг централизмниң ленинчи принциптери БКП-де чайгылыш чок боттанып турарын онзалап демделээн. Бодунун дээш шуулганынга бистиң партиявыс чангыс ээй болгаш сырый каттышкын ужурашкын келген. БКП—делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң бодунун патриотчу болгаш интернационалчы хүлээлгезин херек кырында күүседип турар бердинген, илеткелчи отряды-дыр деп, илеткелчи чугаалаан.

Акы-дүнма партияларның делегацияларының удурткучулары болгар коммунистерниң шуулганынга байыр чедирген. Георгий Димитровтуң марксизм-ленинизм болгаш пролетарждың интернационализм принциптеринге шынчы партиязы бүгү делегейниң коммунистериниң чангыс ээй болгаш сырый каттышкынызы дээш чайгылыш чок демисеежин турарын олар боттарының чугааларынга онзалап демделеп турар.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **В. В. Щербицкий** баштадып СЭКП-нин делегациязы апрель 1-де Софияның металл кезер станоктар заводунун коллективинге залдап чораан. Делегация кежигүнери будурулгени көрүп, ажылчыннар, инженерлер-биле хөөрежип, болгар машина тудушкун кылыгларының үлегер-хевирлериниң делгелгезин көргеннер.

В. БЕСКРОМНЫЙ,
И. МАСЛЕННИКОВ.
СЭТА-ның тускай корр.

ОБЪЕКТИВТЕ — АФГАНИСТАН

Афганистанның мурнуу-чөөн чүгүнде Нангархар можула күрүнениң механизастаан фермаларында маслиннерниң бедик дүжүдүн ажаап алган. Өөң хөй кезинин ол-ла районда туруп турар фабрикага консервалап турар. Консервалаан маслиннерни чурт иштинде болгаш даштыкыга садып турар.

ЧУРУКТА: консервалаан маслиннерни чүдүруп чорударынга белетиеп турары.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу. СЭТА-чың фотохрониказы.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

ЛИОН. (СЭТА). Делегейниң бо француз хоорайда ажыттынган чаңчылчаан садыг ярмарказының тайбың утланымышкынынын демдээ кылдыр ак-ак көге-бугаларны дээрже салып үндүрген. Бо чылын ында Совет Эвилелин киряштыр 28 чурт киржип турар.

Француз-совет садыг палтазының информация төвү келген хөй санныг кижилерни бодунче хандымышдып турар. СЭКП-ниң XXVI съездизинин шинтпирлеринге холбаштыр ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинниң материалдары улуг сонуургалды болдуруп турар. Лион ярмарказында дыка хөй күрүнелерниң киржилгези якзы-бүрү чурттарның аразында садыг-экономиктиг солчуушкуннарны улам калбартып, ханылдырының амыдыралчы эргежок чугулазының дугайын хереченип турар-дыр деп, ярмарканың директорну Альбер Ромэн чугаалаан. Совет Эвилели бистиң ярмаркавыстың чаңчылчаан киржикчизи болу бергенин демделээри менээ онза өөрүнчүг-дүр деп, ол чугаалаан. Француз-совет кады ажылдажылганын хөгжүдези Лионнуң болгаш Франциянын мурнуу-чөөн талазының экономиктиг районунуң ажыл-чоруудулгазынга таарымчалыг салдарын чедирип турар деп ол айыткан.

Р. РЕЙГАННЫҢ КАДЫЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Рейганның кадыы солагай талаку өкпезинден октар үштүр дээш келиишкин кылганының соонда коңчуг эки болуп турар деп, Вашингтон аттыг университеттиң чанында клиника эмчилери медеглээн.

Ханының базышкынны, чүрээнин ажылдары болгаш температуразы анаа-ынчангаш Р. Рейган амеделгее бир неделдеден эрттир чыпшаа кылдыр бодап турар.

Индиядан медээлер

ДАШТЫКЫ ПОЛИТИКАНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫН ЧУГААЛАШКАН

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның дашткы политиказының айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарның солчуушкуну парламентиниң хуралыңа болган. СЭКП-ниң XXVI съездизинге кодурген Совет Эвилелиниң тайбың чүа инициативаларын парламент кежигүнүнери белии-биле үнелеэн. СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң илеткелинге айыткан совет саналдарны чүүлдүргүүшкүн-биле уткааның Индийның политиктиг сураглыг ажылдакчызы, Национал конгресс партиядан депутат Я. Б. Чаван медеглээн. Төлептиг, бүзүредиг болгаш ээ чугула база тодаргай совет саналдар АКШ-тың администрациязының дайызырак политиказынан мырынай ылгалдыг-дыр деп, оратор демделээн. Америк боо-чепсекти Пакистанга хөйүг-биле берип турары, Диего-Гарсия ортулукта америк шериг баазазын калбартканы Индияга улуг хыжанышкыч болуп турарын Я. Б. Чаван демделээн.

Пакистанны көдергей милитаристеп, даймына белеткеп турары-биле холбаштыр Индияның чазза дүрүм ёзугаар дүүрээшкинни илергейлеп турар деп, депутат чугаалаан. АКШ-тың болгаш Пакистанның дайызырак шериг эвилели тургузар дээш айылдыг плян Индияга улуг хыжанышкыч болуп турарын Я. Б. Чаван демделээн.

Индий океанын тайбыныың зонаазы болдурарынче шала күрүнелерниң чүткүлүг Американың Каттыжкан Штаттары херекче албайн, делегейниң ол районунга бодунун шериг күжүн мөөнеп туроры Мурнуу-Чөөн Азияның улустарының дүрүм ёзугаар кыленээшкинин хайныктырган. АКШ-тың дээшкээраак болгаш эвелеги 50 политиказы тайбының база улустарның аймак чок чорууга онза аймаллыг болуп турар.

ЧЕЖЕ КИЖИ ЧУРТТАП ТУРАРЫЛ?

Совет Эвилели-биле найыралдыг күрүнелерниң бирээзи— Индия чурттакчы чоннуң санының талазы-биле делегейде ийиги черни эәлеп турар. Чоннуң чизээни кылыр чүгула болгаш кедергей чымыштыг кампания Индияда доозулган. 1981 чылдың март 1-де турганың ёзугаар алырга, оон чурттакчыларының саны — 683 миллион 810 мун 51 кижи болган. Оларның аразында 353 миллион ажыг эр, 330 миллиён ажыг херээжен кижилер бар.

Моон мурнунда чоннуң чизээни Индияга 1971 чылда чоруткан. Оон бээр чурттакчы чоннуң саны 24,75 хуу өскен болгаш чыл бүрүде 13 миллион 500 мун кижи немежип келген. Амгы үеде чуртта 158 миллион 837 мун 215 эр, 79 миллион 154 мун 717 херээжен кижилер бижик билир болуп турар.

Индияның кижи санының талазы-биле эң улуг хоорайы — Калькутта, ында 9 миллион 165 мун ажыг кижи чурттап турар. Чурттуң найысылалы Делизе — 5 миллион 277 мун 700 ажыг кижи бар. Чурттакчы чоннуң санының талазы-биле чуртта бирги черни Уттар-Прадеш штат эәлеп турар. Оон чурттакчыларының саны — 110 миллион кижи.

1971 чылдың чизээнин ёзугаар алырга, Индияның чоннуң иштинден эр кижилерниң назынының узуну 44, херээженнериниң — 46 чыл турган. А 1981 чылдың чизээнин ёзугаар алырга, эр кижилерниң— 54, херээженнериниң — 53 чыл болган.

1981 чылдың чизээнин чурттакчылыг 575 мун черлерге чоруткан болгаш анда будун чартык миллион чизечилер киришкен.

(ПМА).

ТРЭ-НИҢ ҮҮЛГЕДИГЛЕРИ

ДЕЛИ. (СЭТА). АКШ-тың төп разведка эргелелиниң чурттаа үргедекчи үүлгедиглериниң күштелгени-биле холбаштыр шинчы сагыш човаашкыны Индияның хөй-ниитизи илергейлеп турар. Делегей харылзааларының талазы-биле америк эргелелдиң Делиде төлээ черинин бажыңында улуг электроника-саналга машиназын төп разведка эргелели тургусканын Индияның Коммунистиг партиязының парламент бөлүүнүн удурткакчузу Бхупеш Гупта парламентиге чугаазында медеглээн. АКШ-тың төп разведка эргелелиниң ол тургускан машинязы Индияның политиктиг ажылдакчыларының, чазактың албан-хаакчыларының дугайында медээлерни чыыр соруглалыг болуп турар.

Америк шпион албан черлери Индияның иштики херектериңге холгаарлап киржирин соолгу уеде күштелдирип турар. Америк монополияларга ажыктыг кылдыр шпион үүлгедиглерни кылган кижилерни Индияның айыл чок чорук органнары тудуп хорутдаан.

Америк шпион албан черлери Индияның иштики херектериңге холгаарлап киржирин соолгу уеде күштелдирип турар. Америк монополияларга ажыктыг кылдыр шпион үүлгедиглерни кылган кижилерни Индияның айыл чок чорук органнары тудуп хорутдаан.

Чажыт медээлерни америк төлээлекчилерге үргүлүү дамчыдып келгенни Индияның минералдыг курлавырлар корпорациязының даргазы турган Дж. Раманатхан байысалга үезинде миниир ужурга тавтырышкан.

Дж. Раманатхан 1981 чылдың мартта илеретиргеп шпион болүүнүң бар болуп турарының дугайында медээ Индияның чазак кежигүнериниң ортузынга шингы дүүрээшкинни болдурганын «Таймс оф Индиа» солун демделээн.

ХҮРЕШ ДҮРҮМҮНГЕ ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

Чоокта чаа Кыргыс ССР-ниң пайысылалы Фрунзе хоорайга ССРЭ-ниң бирги чери дээш хостуг хүреш маргылдаазы Москвага эрткен Олимпий оюнларының соонда Хостуг хүрештин делегей федерациязының үндүргени чаа дүрүмнерни ёзугаар эрткен.

Маргылдаа бүдүүзүнде бистиң чүртүвүста спорттуң бо хевириниң талазы-биле дүүжүлгелиг ажылдакчыларының, судьяларының улуг семинары болган.

Бодум ук маргылдаага, ССРЭ-ниң Спорт комитединиң даалгазын ёзугаар судья болуп киришкен мен, чаа дүрүмде чамдык кол өскерилгелериниң дугайын мөгелерге, бо талазы-биле сонуургалдыг эштерге таныштырайн.

Бир-ле дугаарында мөге кижи бир хүнде үштен хөй эвес кижи-биле хүрежир дээрзин билип алыры эргежок чүгула. Дензилээшкин 30 минута иштинде доозулган турар, оон соонда маргылдааны 2 шак эрткенде эгелеп болур. Дензилээшкин соонда, мөге кижи болу дугаар тырташ, хүрежир удурланыкчызын шилип алыр. Эжеш эвес дугаар шилип алган мөге «А» бөлүкке, а эжеш дугаар алганы «Б» бөлүкке хувааттынар.

Хевис кырынга хүрежири ам 6 минута апарган. 3 минута хүрешкеш, 1 минута дыштаныр. Ол-ла. Бичии оолдар 4 минута дүргүзүнүл хүрежир. Ийи улай тиилеттирген мөге оон ынай хүрежир эрге ёзук апаар.

Финалче «А», «Б» бөлүктерден шилиптиишген үш-үш мөгелер үнер. Бодунуң бөлүүнге шенелдезин бүрүнү-биле доозукаш, В. Комаров Черже хонуп бадыкан. Апрель 24-те хонуп бадып турар үеде корабльдиң парашюдунуң хендири ораашканының чылдагаанындан корабль хөлчок дүрген баткан, космонавт мөчээн. В. Комаровту Кызыл шөлде Кремль ханазының чанында хөөржүткен. 1967 чылдың октябрь 30-де космос аппараттарының делегейге бир дугаар тутчулгазын боттандырган. Ол дээрге «Космос-186» биле «Космос-188» болган.

«Чер-Ай-Чер» деп маршрутка ужудуушкуну «Зонд-5» автоматтыг станция бир дугаар кылган. 1968 чылдың сентябрь 15-те Черден ужуткаш, Айны дээскингеш Черге дедир әәп кээп, Индий океанның девискээринге санап каан район-унга кээп хонупкан. Ужудуушкун үезинде Ай чоогунга хөй хемчээшкиннерни ооң дузазы-биле кылган.

1968 чылдың октябрь 26-да чаа хевириның кораблиинин башкарылгалыг ийиги ужудуушкунун боттандырган. «Союз-3-ке» ат-сураглыг совет шенекчи-ужудукчу Совет Эвилелинин Маадыры Георгий Береговой ужудуп үнген. «Союз-3» ооң мурнунда хүн салып үндүрген «Союз-2»-биле чоок-шулашкан.

1968 чылдың ноябрь 10-да Айже ужуткан «Зонд-6» автоматтыг станция Айны дээскингеш, Черге әәп келген. Ол суута әвес, а кургаг черге кээп хонган. Ол ужудуушкунга черже хонуп бадарда аэродинамиктиг күштүң дузазы-биле доктаалырының аргалын бир дугаар ажыглаан.

1968 чылдың декабрь 20-де космос орбитазынга делегей кады ажылдажылгазын хөгжүдериниң оруунга эге базым болур «Космос-261» деп спутникти салып үндүрген. Ооң программазын тургузарынга БҮР-нүн, ВҮР-нүн, ГДР-нин, ПҮР-нүн, РСР-нин, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң әртемденнери киришпен.

1969 чылдың январь 5 болгаш 10-да Черден Венераже баштайгы десант аътанган. «Венера-5» болгаш «Венера-6» деп автоматтыг станциялар Венераның чоогунга дөрт ай болганда четкен. Май 16-да болгаш 17-де олар планетаның атмосферазынга ооң мурнунда батканын.

1969 чылдың январь 16-да башкарылгалыг ийи кораблдиң бир дугаарғы тутчулгазын боттандырган. «Союз-4» кораблыге В. Шаталов, а «Союз-5-ке» Б. Волынов, А. Елисеев, Е. Хрунов составтыг экипаж чораан. Тутчулганы холбиле кылып чорутканының соонда, А. Елисеев биле Е. Хрунов В. Шаталовтуң кораблинче скафандрлыг шилчип кирген. Черже олар үжелээ әәп келген. Б. Волынов дараазында хүнде кээп хонган.

1969 чылдың август 8-те Айже «Зонд-7» ужуткан. Ол Черниң болгаш Айның аңгыларынга хемчээлдерден баштайгы өөнүг чуруктарын эккелген.

(СЭТА).

КЫЗАГДАЛДЫ СОКСАДЫР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Социалистиг Кубага хамаарыштыр Вашингтонуң администрациязының өжээтен политиказынга депшилелиг америк хөй-ниитизи удураныл турар. Хосталгы оргулуул кызагдалрын соксадыры деэш бирги национал конференциязын Джорджтаун университединге организастап эрткирген. Анаа профессилелдерниң; ажыктарының болгаш хөй-ниитиниң 25 организациязының төлээлекчилери киришкен.

Латин Американың чурттарының ишчи-хөрекчилериниң бодунун каржы холгаарлашкынын Кубага удур калгалыг кампаниязы-биле чажырлыры орадашкан Вашингтонуң айылдыг хөделиишкиннериниң хамаарыштыр хаан дүрүзүшкинни конференциязының делегаттары илергейлээн. Кубага удур чимээниишкиннериң соксадырынче Ак бажыңның АКШ-тың хостаңга министри турган Р. Кларк кыйгырган. «Кубаның чазаан хүлээп көөрүп болгаш хамаарышпас ол чурт-биле харылзааларны бүрүн экижилерни иеп турар бис» деп, ол мелеглээн.

Кубаның политика болгаш экономика талазы-биле кыматтарынга удур доктаамал национал комитетти тургузар талазы-биле белеткеп ажылын чорудар дугайында шиитпирлер конференциязының делегаттары хүлээп алган.

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Сунчтото хоорайның чоогунга дээп келген хамаатыларның лагеринче хунтаның солдаттары болгаш полициязы халдаашкын кылып, кем-буруулуг дээш чаа херектерни үүлгеткен. Херээженнер болгаш бичии уруглар чурттап турган лагерьни шаажылакчылар эжелеп, 25 кижини тудуп алган. Дескенниерге дузаламчы чедиерин олар Кызыл крестиң төлээлекчилериге чөпшээреп турар. Ижер суг болгаш аъш-чемниң, эм аймаанын чедишпес болганының ужурунга лагерьле 1500 бичии уруглар аштап, суксап өлүр чыгаан.

Дерзин хунтаның өлүрүкчү үүлгедиглери китикеп турза-даа, Сальвадорның патриоттары демиселди чурттуң делгем ле-виискээринде чорудуп турар. Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң даймчылары Морасан болгаш Чалатенанго департаментилерде Мосоте база Санта-Роса деп чурттакчылыг черлерге хунта шеригнериниң халдаашкынарын чедишкинниг ойтур шапкан. Сүчиитого болгаш Гуазапа хоорайларда партизаннарның эелеп алган турушгаларынче халдаашкыннарны хунтаның шеригнери 20 ажыг хүннериниң дургузунда кылып, оортан партизаннарны үндүр кызарыч ораладажып турар.

Сальвадорның чазаанның кежигүннери — министрлери чораан болгаш журналист база шажык-чүүлгелиг 150 ажыг кижилерниң хамдызын хунта чарлаан болгаш «өлүрүкчү херектер үүлгедиг» деп бларны нүүлдээшкин-биле бурууладкан.

Башкы дугайында сөс

ЧҮТКҮЛ ТУРДА

Кижизидилгениң болгаш эртемниң оруу узуру төнүү чок. Ында амыдыралдың эртемниң ыдыр ылымнары, шапкын агымнары бар. Ол орукту шилип алган башкылар бүүнүг мергежилдиг кижилери болуур. Оларны кезээде уруглар долганыпкан чоруур. Башкы болуру бодунга үениң улуг харыысалгазын алыры — салгалдарның келир чолун үлежири болуур. Башкы деп чаңгыс-ла сөсте эртем биле кижизидилге каттышкан. Ынчангаш ол ажылды шилип алган кижи бүгү назынында бурунгаар - ковер апаар. Бо орукту боттарының күзели-биле шилип алган, аңаа берлингенниер амыдыралдың деңнелгенин чоңу-биле деңге аргажыр чоруурзар. Ындыглар бистең дыка хөй. Оларга чон илередир.

Эртеңнер шупту тудуш харылзаалыг. Оларның аразында физика онзагай черде турар. Ону башкыларны солун болган амыдыралды.

Аныяк башкы Мерген Олегович Намдараа беш чыл бурунгаар бир-ле чайын Эрзин ортумак школазынга ажылдаары-биле чедип келген. Чаңгыс каът эрги бажыңнардан тургустунган школага кээрге, кидиң түлүк септелге чоруп турган. Чоңнуң чугаа-аялгазында хоорай кижилериниң бир янзы дыңналыр. Бедик эриктырындан көөрге улуг борбак даштарга саарыгланган шапкын хем чүглүп бадып чыдар болган. Суурның мурнунче көөрге дүдүскектиг делгемнер ышаар-ла арлы берген, артын көөрге ырак сиртеринде вргалар чүктээн куу-куу даглар шөйлүп чыдар.

Өөредилге чылы эгелээн. Ада-иелер уругларын эдертеп кеш, кээп турган. Чаа келген башкыларны ада-иелерге болган өөреникчилерге таныштырып, чечектер тудускан. Баштайгы конга, бирги кичээлди бот башкарып эртирерин сүрээденчиг болган харыысалгалыг, берге. Ол башкы кижиниң сагыжында кезээде артып калыр.

Аныяк башкылар баштайгы үеле бергелерге черле таварыжыр апаар. Эртемниң кол утказын кижилерге билиндирип дамчыдарында амыр чүве турбас. Ылаңгыя физикага өөргүүглер, лаборатория ажыллары кылыр хереклеринең чогу, бар-даа болза үрелгени бир берге болган. Оон ыцай ортумак класстарның өөреникчилериниң ийи чаңгыс хай чоктарның кичээлге шаптыктаары, олар чамдыкта ескерге өөреникчилериниң кичээнгейин үзе кире бээри база бир шаптыктаашкын. Мынчап кээрге өөреникчилериниң сонуургалын кичээлдиң кол темазынче хаара тударының уран аргазы херек деп чүвени ол билген. Башкы кижиниң арга-дуржулгазы деп чүве ол дээрзин ам-на медереп, ону канчап чедип алырын бодай бээр. Арга-дуржулганы шылгарангай педагоггарның өөреникчилерниң өөренирин номчуп өөренип, оон уг-шиңе билип ап болуур, а ону амгы үениң ажыллап турары школазының ниити байдалына таарыштыр ажыглап ажылдазарынга башкының бодуунуң чогаалыкчы мергежили херек дээрзин Мерген Олегович билгеп.

Институтка чедип алганы эртеми-биле кызыгаарлаттынмайн, школага хөй чылдарда ажыллап келген (кандыг-даа эртеми ылгал чокка) хоорай башкыларның арга-дуржулгазын өөренип көрүп, ол ышкаш янзы-бүрү журналдарны, номнарны номчуп, боду өөренип, оон билип алганы түүлдерни кичээлдерге ажыглап эгелээн Мерген Олеговичиниң башкылал ажылынга улуг идигни берип эгелээн. Ынчалза-даа башкы бүрүзү кымга-даа дөмейлешпес тускай сөс чугаалыг, арга-мергежилдиг болур.

Башкы кижиге база бир чүгула чүве өөреникчилерниң онзагай байдалдарын, оларның ажыл-чанын, мөзүг-шынар культуразын билип алырының шинээзин билген турары. Маңаа ада-иелер-биле харылзаа херек. Бо бүгүнү бодап көөрге чаа-чаа рольдарны улаштыр тып боданып, амыдыралдан дилээшкиннерде чоруур артист кижи ышкаш, башкы база шак-ла ылыг чүве-дир дээрзин ол школага элээн каш чыл ажылдапкаш ам билген. Ол боду Тываның төөгүзүнде артып калган кайгамчык артистиң оглу болганда, парын берге рольдарны ачазы канчаар дилеп чоранының көрүп өскен болган башкы ажылы база ында хүн бүрүде соксаал чок дилээшкиннерде турарын ам келгеш боданып чоруур.

М. О. Намдараа — аныяк башкы. Оон оске эш-оөрүнден онзалаңгы ылгалы берген чүвези-даа чок. Амыдыралдың ажыл-херээн, угаан-болалын олар-биле аргажып алгаш, кадыг бүрүүгээрлап орар. Мерген Олегович өөреникчилерге бижыг билигни берип турар. Оон боду ажылынга бедик негелдеиг. Ада-иелер-биле ниити дылды-тып турар. Аныяк кижилерге бо ындыг-ла амыр эвес айтырыг.

Ол районда физика талазы-биле методиктиг каттыжышкының удуртукчузу. Элээн каш ажык кичээлдерни органзастаан. Нарын, Бай-Даг ортумак школаларынга болган Ленин аттыг совхозтуң төвүнде 8 чыл школаларынга ындыг кичээлдер болгулаан.

Бодуунуң удуртуп турары 8 «в» класска Мерген Олегович өөреникчилерниң ажыл-чан, мөзүг-шынар культуразын бедидер дугайында ада-иелер-биле чугаалажып турар. Оон соонда өөреникчилерниң кичээлдерге олурары-даа, ниити байдалы бир өске апарган. Класста өөреникчилер шупту комсомолчулар. Ол классты комсомол райкому шефке алган, а аразында харылзаазы эки.

Аныяк башкы М. О. Намдараа уран чүүлге колчуг хандыкшылдыг. Ол боду шүлүктер чугаалаарынга мергежилдиг, танцыга киржип, чарлакчы-даа болуп тургулаан. Эрткен чылын оон класының өөреникчилери Эрзин суурда уруглар садигинге орус улустуң «Колосок» (Тараа бажы) деп тоолун шижиктеңнин көргүскеннер. Бичии көрүкчүлер кедергей сонуургааннар. Школага кежээлерге физика темазынга көргүзүглерни организастажыр-даа. Башкы боду интермедияларны очуллуруп белеткеп алгаш чугаалаар.

Башкылар хөй-ниити ажылындан хоорлу бээр болза, оларның кижизидилге ажылы дораан-на саарзыкталы бээр. Хоочун-даа, аныяк-даа башкылар хөй-ниитиниң кандыгдаа ажылынга киришкеш, кижизидилге ажылынга чугула хүн бүрүүн амыдыралчы харылзааларындан ажыктыг чүүлдерни тып алырлар. Мерген Олегович Намдарааның хөй-ниити ажылынга киржилгези чыл келген түдүм идепкейжип, элээдилерни кижизидериниң, оларны амыдыралдың ажыктыг күш-ажылынче чоокшуладырының бир аргазы-ында дээрзин ол көрүп турар. Ада-иелерге лекция, беседа кылыры, шефтерге киржири, чүрттакчы чоңнуң хуралдарынга олуржуру, школа септелгезинге ажылдаары дээш чүве-ле хөй.

Чон-биле чоок харылзаа кижиниң амыдыралын олар-биле тудуштуруптар. Хоорай черге өскен-төрээн чамдык кижилер көдээге ажылдаашаа, бичии-ле хостуг уеде, шөлээзинге безин четтикпейн, хоорайже караш дээрэн болаар. Мерген Олегович ындыг эвес, чайын харын катының азылыга барып, оон ажылынга дузалажып, сиген кесчин, оттулар ыяш белеткежир. Оон кадайы Алдын-кыс Сыңновна орус болгаш тыва дыл башкызы, дээдп эртемниг кижи. Оларның ниити ажылхерээ чоңнуң ажы-төлүп эртем-билиглерге өөредири болган кижизилери болуп турар. Бүүнүг-ла иш.

А. АРАПЧОР.

Школа, класс, өөреникчилер. Бо үүлдер Елена Константиновна Соколовага амыдыралының чарылбас тудуш кезээ. Ол Шагаан-Арыгның № 2 ортумак школазынга тыва уругларны хөй чылдарда орус дылга, литературага өөредип, оларны амыдыралдың улуг оруунче кирип келген. Оон доостурган өөреникчилери улус ажыл-агыйының бүгү адырларында боттарының үлүүн киирип чоруур хамаатылар апарган. Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкызы Е. К. Соколова ам-даа ол школазында ынак ажыл-херээн уламчылавышаан.

ЧУРУКТА: Е. К. Соколова өөреникчилериниң аразында.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ фотозу.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ ЧУРТУНГА

1. Аэропортка

Москвадан ужуткаш, 3 шак четпээнде-ле, Пловдив хоорайның аэропортунга хонуттувус. Эки, Болгария, өңнүктериниң чурту, ногаан хевис-биле шыптынган магалыг оран!

Самолёттан үнүп келириивиске, автобустар чанында ийи бөлүк улустар хол чайып байырлавышаан, ураладылар. Бөлүктүң бирээзи Болгарияның бичии чурттакчылары, садик уруглары аңаа аян чорук кылып чорааннары ол болган. Бичии өңнүктер тукчугаштарны чайып, бистерни уткудулар. А өңнүктериивиске янзыбүрү демдектерни, открытказларны, номчугаштарны барып тудустувус. Ак-Довуракта арыглал фабриказының ажылчыны Т. Саян биле Тээлиден башкы С. Сат олар «Азияның төвү» деп демдектерни открытказар-биле кады оларга барып сундулар. Ийнги бөлүк совет туристер болган. Олар Москваже ужуптарынга белеткенип турганнары бо.

Тывадан, Курскиден, Пермьден, Кургандан барган туристерни бир аныяк уруг үткүп алды.—«Экии, эштер! Силерни үткүп келдим. Гид-хелемечи кижи мен»—деп чугаалаашаан, чазык хүлүмзүрбүшаан. Лилиана Говердарова автобустарже чалады. Автобустарга олурупкаш, Хисаря кайда-сен дээш хаптывыс.

Туристериң омак-хөглүү ажаок. Орук дургаар хелемечиниң тайылбырын кижи бүрү-зү кичээнгейлиг дыңнап, сонуургаан чорлар. Суурларның тудутлары холчок шеверглиг. Ийи каът бажыңнарлыг, кырын черелпица-биле шыптынган кааң. Ажыл-ишке машина-техниканы көөрге Совет Эвилелинии. Ону көргеш, аңы-дунма чурттарның дем-каттыжышкынының дугайында кижиниң сеткили хайныгып, өөрүп келир.

Аэропорттан курортка чедир 25 километр. Гидвистиң чугаазындан Болгарияның агаарбойдузун, чонунуң болгаш экономиказының дугайын допчузу-биле билип алдывыс. Удаваанда хоорай көстүп келди. Ногаан аргаларлыг дагның эдээнде ак-ак бажыңнар көстүлүр. Лилиана хүндүлүг ажылларга байыр чедирип, ырлап бээр күзелин илередип. Чараш оранче совет өңнүктерни чалап алгаан кыстың үнү автобустуң сонгазындан хоову-шөлдерже долгандыр куттулуп чоруу.

2. Хисаря — курорт ораны

Хисаря. Ол Болгарияның Ортаа-Балкан дагларының эдээнде турар. Хоорайның кол кудумчузун эрткеш, яңгежек доора кудумчуга келдивис. Каш-ла минута болганда «Аугуста» деп санаторийниң чанынга кээп доктаадывыс. Национал хевин кеткен бир аныяк оол аккордеон ойнаан, херээжен кижи дуструг хлебти каас аржыылда туткан, ырыгөгжүм, катка-хөглел долган өңнүктер совет туристерни шак ыңналдыр уткуп алды. Үш каът дыштанылга бажыңы. Аңаа бирээзиниге-ле ийнии кижи чүрттаар өрээлдерге чыттырып кагды.

Кежээки чем соонда, бистерни улуг залга чыгаш, курорттуң байдалы-биле таныштырып, эки дыштанып, эмнедириви-сти олар күзеди. Курорттуң эргелекчизи Пенчо Касабов, кол эмчи Петко Нейчев оларның тайылбыр чугаазын дыңнап олура, социалистиг чурттарның, Совет Эвилели биле Болгарияның аразында кайы хире хаңы харылзаалыын, найыралдыын сактып келир. Ол Болгарияга чоруп турган хүниериниге кажан-даа сагыштан ыравас. Аңы-дунма чоннуң хүндүлээчели, оларның ыдүмзүрүү, ырыы, чараш чурумалдыг чурту, аңаа чораан кижиниң сеткилиниге бүгү назында артар.

Эртенинде докторлар бисти хүлээп алгылаан. Мени доктор Бонка Колева Ангелова хүлээп алгаш, курортка кандыг диагностуг келгениимни, канчаар эмнедиримни тайылбырлап берген. Бо доктор аңаа 15 чыл ажылдаан. 1980 чылда Совет Эвилелинге, ылаңгыя Сочиге чоранын ол аажок сонуургап чугаалады. Орус болгаш болгар дыллар аразында дөмейлешкек. Чамдыкта ооңум чугаалажырга, очулга чокка-ла утказын билип алтар. Циркуляр душтан, бассейниге киреринден аңгыда, доктор менээ «Мамона слеза»—«Кыстың карак чажы» дээр аржаанны хүнде үш катап ижерии сүмеледи.

Хисаря — улуг эвес хоорай. Оон чурттакчылары 10 муң ажып турар. Ону 1965 чылда хоорай кылдыр эде тургускан. Мында он алды дөс аржаан бар. Совет Эвилелиндеи келген улустуң дыштаныры «Аугуста» санаторийден ангыда, кожавыста Болгарияның коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ажаок улуг санаторийда база бар. Хисаряның курорттарынга эрткен чылын 150 муң хире кижи, оон иштинде Совет Эвилелинден 2100 кижи дыштанган. Бо сураглыг курортка Польшадан, Кубадан, ГДР-деп, Ливиядан, Франциядан, Эквадордан болган өске-даа чурттардан улус кээп дыштанып. Курорттуң аржаанын Францияже, ГДР-же чорудуп турар.

3. Байырлалдың хүннеринде

Бистиң чоруп турганывыс үеэнде Улуг Октябрьның 63 чыл ооң Болгария база байырлап эрттирген. Хоорай, суурларның кол-кол бажыңнарынга Совет Эвилелиниң, Болгарияның, өске-даа социалистиг чурттарның, Совет Эвилели биле Болгарияның арагында кайы хире хаңы харылзаалыын, найыралдыын сактып келир. Ол Болгарияга чоруп турган хүниериниге кажан-даа сагыштан ыравас. Аңы-дунма чоннуң хүндүлээчели, оларның ыдүмзүрүү, ырыы, чараш чурумалдыг чурту, аңаа чораан кижиниң сеткилиниге бүгү назында артар.

Эртенинде докторлар бисти хүлээп алгылаан. Мени доктор Бонка Колева Ангелова хүлээп алгаш, курортка кандыг диагностуг келгениимни, канчаар эмнедиримни тайылбырлап берген. Бо доктор аңаа 15 чыл ажылдаан. 1980 чылда Совет Эвилелинге, ылаңгыя Сочиге чоранын ол аажок сонуургап чугаалады. Орус болгаш болгар дыллар арагында дөмейлешкек. Чамдыкта ооңум чугаалажырга, очулга чокка-ла утказын билип алтар. Циркуляр душтан, бассейниге киреринден аңгыда, доктор менээ «Мамона слеза»—«Кыстың карак чажы» дээр аржаанны хүнде үш катап ижерии сүмеледи.

Хисаря — улуг эвес хоорай. Оон чурттакчылары 10 муң ажып турар. Ону 1965 чылда хоорай кылдыр эде тургускан. Мында он алды дөс аржаан бар. Совет Эвилелиндеи келген улустуң дыштаныры «Аугуста» санаторийден ангыда, кожавыста Болгарияның коммунистиг партиязының Төп Комитединиң ажаок улуг санаторийда база бар. Хисаряның курорттарынга эрткен чылын 150 муң хире кижи, оон иштинде Совет Эвилелинден 2100 кижи дыштанган. Бо сураглыг курортка Польшадан, Кубадан, ГДР-деп, Ливиядан, Франциядан, Эквадордан болган өске-даа чурттардан улус кээп дыштанып. Курорттуң аржаанын Францияже, ГДР-же чорудуп турар.

4. Журналистиң орук демдеглелинден

Бистиң чоруп турганывыс үеэнде Улуг Октябрьның 63 чыл ооң Болгария база байырлап эрттирген. Хоорай, суурларның кол-кол бажыңнарынга Совет Эвилелиниң, Болгарияның, өске-даа социалистиг чурттарның, Совет Эвилели биле Болгарияның арагында кайы хире хаңы харылзаалыын, найыралдыын сактып келир. Ол Болгарияга чоруп турган хүниериниге кажан-даа сагыштан ыравас. Аңы-дунма чоннуң хүндүлээчели, оларның ыдүмзүрүү, ырыы, чараш чурумалдыг чурту, аңаа чораан кижиниң сеткилиниге бүгү назында артар.

Эртенинде докторлар бисти хүлээп алгылаан. Мени доктор Бонка Колева Ангелова хүлээп алгаш, курортка кандыг диагностуг келгениимни, канчаар эмнедиримни тайылбырлап берген. Бо доктор аңаа 15 чыл ажылдаан. 1980 чылда Совет Эвилелинге, ылаңгыя Сочиге чоранын ол аажок сонуургап чугаалады. Орус болгаш болгар дыллар арагында дөмейлешкек. Чамдыкта ооңум чугаалажырга, очулга чокка-ла утказын билип алтар. Циркуляр душтан, бассейниге киреринден аңгыда, доктор менээ «Мамона слеза»—«Кыстың карак чажы» дээр аржаанны хүнде үш катап ижерии сүмеледи.

Хисаря — улуг эвес хоорай. Оон чурттакчылары 10 муң ажып турар. Ону 1965 чылда хоорай кылдыр эде тургускан. Мында он алды дөс аржаан бар.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 80 (11578) | 1981 чылдың апрель 4, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

КОЛХОЗТАРНЫҢ СОҢГААРЛАТТЫНМАС СОРУЛГАЛАРЫ

Чылда продукция бүдүрерин ортумаа-биле 12—14 хуу көвүдедирин хандырары — он бирги беш чылда чурттуң көдээ черлериниң ажыл-ишчилериниң қол соруғаларының бирээзи. Ону чедип алырын индустриалдыг угланыышкынарже адырны шилчидеринге, эртемниң эң чаа чеднишкиннерни болгаш мурнакчы дуржулганы нептередиринге үндезилээш чедип алырын планнап турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизининг шиитпирлеринге, эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыттынган чүүлдерге болгаш түңнелдерге хамбаштыр колхозтар чөвүлелдериниң болгаш колхозчу тараачыннарның соруғаларын Колхозтарның эвилел чөвүлелиниң апрель 2-де Москвага болган хуралынга чугаалашкан.

Колхозтарның эвилел чөвүлелиниң даргазы, ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый министри В. К. Месяцтың кылган илеткелинге, хурал киржикчилериниң санаадарынга онгу беш чыл планының чылдарында адырны хөгжүдеринге улуг чеднишкиннер чедип алдынганын демдеглээн. Тарааның чылда ортумак нити чылдазы 205 миллион тонна болган. Хөвеңчилер, торгужулар, ногазжылар болгаш виноградчылар эки ажылдаан. Күрүнеге сүт, чуурга болгаш фермаларның өске-даа продукцияларын садары көвүдээн.

Ынчалзажок адырның хөгжүлдезинин деңнели чурттуң чонунуң улам өзүп эрар хереглелдерин ам-даа долдур хандырып шыдавайн турар. Колхозтарның дыка хөй кезиинде чер ажылының культуразы чавыс. Техниканы, минералдыг чемишчидилгелерни, мелиорастаан черлерни арбын ажыктыг кылдыр четче ажыглавайн турар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү оожум бедип, продукция чидирии улуг болбушаан. Колхоз бүдүрүлгезинин орулгалының кудуладыр чорукту болдурган.

Четпестерни чайладырының хемчеглерин Колхозтарның эвилел чөвүлели төлевилээн. Көдээ ажыл-ишчилериниң күш-ажылының болгаш амыдырал-чурттал газының байдалдарын экижидер талазы-биле улуг ажылды чорудар.

Колхозтарның эвилел чөвүлелиниң хуралының ажылынга СЭКП ТК-ниң Көдээ ажыл-агый кылдызының эргелекчизи В. А. Карлов киришкен.

(СЭТА).

ПАРТИЯНЫҢ СӨЗҮН—КИЖИ БҮРҮЗҮНГЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизининг төвгүдүг шиитпирлерин Тыванның коммунистери, ажылчы чону канчаар-даа аажок улуг күш-ажылчы көдүрүлүшкүн-биле утпаан болгаш ону амыдыралга боттандырар дээш хей-аът киргең ажылдап турар. СЭКП-ниң XXVI съездизининг түңнелдерин болгаш партияның область организациязының соруғаларын тодаратқан, март 20-де болуп эртикен, республиканың партия активиниң хурэлынга ол дугайын демдеглээн. Ам бо хүннерде республиканың районнарында, хоорай- суурларында съездининг материалдарын тайылбырлап, таныштырар ажыл кидин түлүк чоруп турар. Ол ышкаш СЭКП райкомнарының пленумнарында партия эге организацияларының хуралдарында съездининг материалдарын чугаалажып көрүп турар.

Ам партия организацияларының мурнунда туруп турар чугула соруғга болза, съездининг материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап таныштырары, хандыр өөренип көөрү болур. Партияның XXVI съездизининг материалдарын таныштырып, пропагандалаар тускай бөлүктерни районнарда, хоорайларда, суурларда тургузуп турар. Чижээ, СЭКП Чөвүн-Хемчик району 82 кижи составтыг ындыг бөлүктү тургустынаш, 10 совхозтуң төп суурларынче болгаш салбырларынче оларны чоруткан. Олар түгле суурларда эвес, а харын хойну кодан бүгүдезинге чедип, кижи бүрүзү-биле беседалажып даалганы алган. Ол бөлүктү аътиарар мурнунда район төвүнге семинар болган. Аңаа СЭКП ТК-ниң лекторлары лекция номчаан. СЭКП Тыва обкомунуң бөлүк лекторлары база чеде берген турган. Ындыг медээлер район бүрүзүнден редакцияга кээп турар. Эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылган Отчёт илеткелин Тыванның ном үндүрер чери тыва дылдэ парлап үндүрген. Ынчангаш съездининг материалдарын көдээ черлерге тайылбырлап, таныштырарынга, өөрениринге эргежок чугула байдал тургустунган.

Съездининг материалдарын чонга таныштырарда, ыяап-ла республиканың, районнуң, совхозтуң, күш-ажылчы коллективтиг амыдыралы-биле холбаары чугула болур. Зң ылаңгыя партияның экономиктиг стратегиязының дугайын чугаалап тура, чеднишкиннер-биле чергелештир чедир кылдыннаан, шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларже онза кичээнгей салыр апаар. Бүдүрүп турар продукцияны көвүдедир, оң шынарын экижидер дээш чүнү кылза экип? Ол дугайын чугаа, беседа үезинде тодарадыры чугула. Четпестерни эдип алырының оруктарын дилээр болгаш чаа хүлээлгелерни ап, чаартыкчы, эгелекчи саналдарны киирери пропаганда ажылының күзенчиг түңнели болур. Ол бүгү он бирги беш чылдың бирги чылының планнарын долдур болгаш ажыр күүседиринге дузалаар.

СЭКП-ниң делегей политиказын тайылбырлап тура, СЭКП Төп Комитединиң, оң Политбюрозунуң база СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң тайбыңны быжыглаары дээш, делегейге дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш шудургу демиселин онзалап көргүзер херек. Ону көргүзерде съездининг тайбыңны камгалаарынче угландыр идип үндүрген саналдарын делегейде деткип, чүүлдүгзүнүп турар дугайында парлап турар хөй санныг материалларны ажыглаары чугула.

Партия активиниң хуралы съездининг материалдарын пропагандалаарда ону хүн бүрү шиитпирлеп турар айтырыгларбиле, он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседири-биле холбаарын чер-черде партия организацияларынга, совет органнарга, профэвилел болгаш комсомол организацияларынга дааскан.

Онгу беш чылда чедип алганывыс улуг чедиишкиннерни чугаалап тура, ажыл-агыйда чедир шиитпирлеттинмээн ажылдарже кичээнгейни угландырар апаар. Ылаңгыя көрүмчүрүмну экижидери, капитал тудугну үргүлчүнүң кичээнгейинге тургузары, малды оорлап, чидирер, төтчегленчи чорук-биле демисел, ниити культураны бедидери дээш ышкаш өскедээ айтырыгларны хандыр аналитеп, сайгарып көрүп, оларны экижидери-биле дээштиг хемчеглерни алырын организастаап.

Съездининг материалдарын пропагандалаар чугула херекке партия организациялары ажыл-агыйларның специалистерин идепкейлиг киириштирер болгаш оларның харыылап турар ажылының байдалын сайгарып көрүп, ону экижидеринче угланган боттуг ажылдарны чорудар херек.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң апрель 1-де болган хуралынга Леонид Ильич Брежнев чүве чугаалап тура, съезд болгандан бээр үр эвес үе эртикен, ынчалза-даа оң мобилизакчы кайгамчык улуг салдары илдең көстүп келген деп чугаалаан. Шынап-ла ол ындыг. Съезд сөөлүнде дораан СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ийи улуг доктаалы парлаттынган. Ол болза «Он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында», «Уругларлыг ег-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» болгаш «Чонның социал хандырылгазын улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдар-дыр. Съездиге айыткан программаны бистиң партиявыс болгаш чазаавыс амыдыралда боттандырып эгелээни бо-дур.

Съездининг материалдарында айыттынган иштики-даа, даштыкы-даа политика талазы-биле программа боттанып эгелээн. Ол бүгүнү пропагандистер амыдыралдың көскү чижээ кылдыр ажыглаза чогуур. Төп Комитеттиң Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежнев «Эки чурттаар дизе, эки ажылдаар херек» деп чугаалаан болгай. Ол ханы уткалыг чугазаны кижи бүрүзү билген турар ужурлуг. Ажылывыстың кол утказы ында.

«СЭКП-ниң XXVI съездизининг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар!», «Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар!» деп ыйгылар наяа-даа чаңгыланыр болгаш көскү чер бүгүдезинге бижиттинип астыңган турар ужурлуг. Ону боттандырар дээш партия организациялары боттарының хөй санныг активин дээштиг болгаш шын ажыглаар ужурлуг.

СЭКП-НИҢ XXVI СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН—АМЫДЫРАЛГА!

УЛУГ КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизининг шиитпирлеринге дүүштүр партия организацияларының соруғаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан СЭКП Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды райкомнарының пленумнары дүүн болуп эртикилээн.

СЭКП Таңды райкомунуң пленумунга СЭКП райкомунуң бирги секретары В. В. Дунаевский илеткел кылган.

Районнуң коммунистери, ажыл-ишчилери он бирги беш чылды шалыпчы ёзу-биле эгелээн. Бирги кварталда ажыл-агыйлар күрүнеге эът садар планын 131,3 хуу, сүттү 125,2 хуу күүсеткен. «Россия» совхоз, Көдээ ажыл-агыйның дружулга станциязы эът садарының, «Коммунизмнин херели», «Революцияның чалбыыжы» совхозтар, Дружулга станциязы сүт садарының планнарын ажыр күүсеткен. Кыштаглаашкынны эки доозар, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, часкы тарылгага бүтүү талалыг белеткенир талазы-биле ажылдар бо хүннерде хайныышкынныг.

Пленумга илеткелчи болгаш санал бергенер: «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң директору В. И. Жирнов, ССРЭ-нин 50 чылы аттыг совхозтуң хөвү бригадири В. Г. Рекаль, «Россия» совхозта инек кадарчызы Д. Л. Иргит, № 585 КМК-да парторганизация секретары Л. И. Иванова болгаш өскелер-даа съездиниң негелдеринге дүүштүр районга көдээ ажыл-агыйны хөгжүдериниң перспективтиг соруғаларынга, ылаңгыя чер ажылының культуразын бедидер, мал чеми культураларның шөлүн калбартыр, суггаттыг черлерни чөп ажыглаар талазы-биле чүгула айтырыгларже кол кичээнгейни салганнар.

Кызыл-Мажалыкка болгаш Шагаан-Арыгга болуп эртикилээн СЭКП райкомнарының пленумнарынга ол айтырыг талазы-биле илеткелдерни СЭКП райкомнарының бирги секретарьлары — К. А. Маспык-оол, Ш. П. Куулар олар кылган. Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир талазы-биле районнарның партия организацияларының ажыл-чорудулгазын аңаа сайгарып көрген. Пленумнарның киржикчилери кылдынган ажыл-херектерни бүгү талалыг анализтеп, он бирги беш чылда будүрүлгени интенсификастаарының, ажылчы чоннарның ортузунга организакчы болгаш политиктиг ажылды улам ыңай сайзыраңгайжыдарының соруғаларын тодаратканнар.

СЭКП-ниң Төп Комитединиң, эш Л. И. Брежнев удуртқан Политбюроунуң иштики болгаш даштыкы политиказын бир үн-биле деткивишаан, СЭКП-нин XXVI съездизининг шиитпирлерин, он бирги беш чылдың соруғаларын чедиишкининг күүседир дээш районнуң коммунистерининг, ажылчы чоннарның шиитпирлинн илергейлээн доктаалды пленумнар хүлээп алган.

Часкы хову ажылдарынга белеткел

МЕХАНИЗАТОР КАДРЛАРНЫ ЧЕТЧЕЛЭЭР

Бо чылдың часкы хову ажылдарын кыска хуусаада, эки шынарлыг эрттирер, аңаа машина-техниканы ийи эзлчеглиг ажылдадып, эң будүрүкчүлүг ажыглаар төлээде, механизатор кадрларны четчелеп белеткээри оларның болгаш өске-даа чер ажылдыгларның мергежилин бедидери — чугула соруғаларның бирээзи. Көдээ ажылишчилерниң өөредилгезинниң эң не эптиг болгаш ажыктыг хевири агротехника, зоотехния бөлүмнери, школалары база семинарлары дээрзин амыдырал бадыткаан. Ынчангаш совхозтарның хөй-хөй удуртукчулары, специалистери чер болгаш мал ажылының ажылдакчыларын өөредирде чогум-на ол аргаларны ажыглап турар.

Бо чылын механизаторларның болгаш малчынарның өөредилгезин «Өөк», «Кызыл тараачын», «Тиилелге», «Шамбалыг», СЭКП-ниң XXV съездизэй аттыг, «Алдан-Маадыр» дээш өске-даа совхозтарга эки организастаан. Ынчангаш үк ажыл-агыйларда техниканы эки ажыглап, янзы-бүрү культураларның элбек дүжүдүн өстүрүп, малдан хөй продукцияны ап турары-даа таварылга эвес. Оларда түгле ажылдап турар механизаторларны болгаш малчынарны курстарже хаара тудуп, мергежилин бедидип турар эвес, а харын үшкү класстың механизаторларынга аныяктарны өөредириче чугула кичээнгейни салып турар. Кичээлдерни кол инженерлер, агрономнар, зоотехниктер, экономистер эрттирип турар. Олар түңнел кичээлдерни, аттестацияларны ой-шаанда чорудуп, өөренип турганнарга билиинин деңнелин ёзугаар класстарны тыпсып турар.

Ынчалзажок Таңды, Каа-Хем, Бии-Хем, Улуг-Хем, Кызыл районнарның хөй совхозтарынга хову ажылдарының кызыг-чай чок, берге үелеринде хөй санныг механизаторлар — чолачылар, трактористер, суггат машиналарының машинистери, комбайнерлер чыл бүрүде чедишпейн турар, Чижээ, бо чылын часкы хову ажылдарын чорударынга база улуг трактор-ларны ийи эзлчеге ажылдадырынга Таңды районнуң совхозтарында 327 механизатор, Каа-Хемнинде—262, Бии-Хеминдеде — 224, Кызыл болган Чөөн-Хемчик районнарның ажыл-агыйларында 208 база 71 кижи хереглеттинип турар.

Бо чылын часкы тарылгага 278 К-700, К-701 тракторлар, 1221 ДТ-75-тер болгаш янзы-бүрү маркалыг 1430 МТЗ-лер ажылдаар. Күчүлүг тракторларны ийи, дугуйлуг тракторларны чаңгыс эзлчеге ажылдадырынга республикага шупту 4436 механизатор херек. Ынчаарга ам совхозтарда 3251 кижи бар, 1180 ажыг механизатор чедишпейн турар.

Хереглеттинип турар механизаторларны четчелеп белеткээр талазы-биле совхозтарда чамдык хемчеглерни ап чорудуп турар. Ажыл-агыйларның тыпсырыла дөрт ай хуусаалыг курстарга 818 кижини, көдээнин профессионал-техниктиг училищелеринге база оларның районнарда салбырларынга 430 ажыг кижини өөреткен, өске будүрүлгелерден, организациялардан 127 механизаторну часкы ажылдарже хаара тудары көрдүнген. Бар тракторларны механизаторлар-биле бүрүн четчелээринге ам-даа 300 ажыг кижи чедишпейн турар. Ынчангаш районнарның көдээ ажыл-агый эргелелдери, совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери, партия, профэвилел, комсомол организа-ры моон сонгаар-даа янзы-бүрү категориянын механизаторларын погаа, картофель болгаш мал чеми белеткээр бригаларга, звеноларга ажылдаар кижилерин өөредип белеткээринче, оларның мергежилин бедидеринче кол кичээнгей салып, ол ажылды шыңгыы контрольга алыры эргежок чугулалыр.

Ынлыг турбуже, Эрзин, Тес-Хем, Каа-Хем, Улуг-Хем районнарның совхозтарынга механизаторларның болгаш чер ажылдыгларның өөредилгезин бо чылын багай организастаан. Кичээлдерни доктаамал эвес эрттирер, үзүптер таварылгалар хаая эвес турган. А «Х Улуг хурал», «Совет Тыва», «Кызыгаар», «Кызыл тук» (Каа-Хем), «Бурунгаар», «Коммунизмче орук» болгаш «Торгалыг» совхозтарга механизаторлар өөредилгезин шуут организаставаан. Адаттынган совхозтарның удуртукчулары механизатор кадрлар өөредип белеткээр ажылды чугулалап көрбейн турары канчап-даа таарышпас болгаш партия райкомнары, көдээ ажыл-агый эргелелдери олардан шынгыы негээр үжүрлүг.

Он бирги беш чылдың башгайы чылының часкы тарылгазын чедишкининг, эрттирери, СЭКП-ниң XXVI съездизининг салган соруғаларын амыдыралга боттандырарары бедик мергежилдиг кадрлардан кол чугааражыр дээрзин кем-даа утпас үжүрлүг.

М. ХАЗБУЛАТОВ,
Көдээ ажыл-агый министерствозунуң кол агроному.

Кижиниң чаагай чоруу дээш

КОНЧУГ ЧҮҮЛДҮГЗҮНДҮМ

Чонның чаагай чоруун белиринче угланыышкынны бистин партиявыс болгаш Совет күрүневис чорудуп, уруглар кижизидер, өстүрериңге чогумчалыг бүгү-ле чүүлдерни болдурарынче улуг кичээнгейни салып турарын СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа хүлээп алганы «Уругларлыг ег-бүлелерге күрүне дузаламчызын күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаазы херечилел турар болгаш ону бистиң амыдырал, чурттал-гавыс, ажыл-ижиниз, өөредилгевис бадыткап турар.

Мен бодум хөй уругларлыг малчын ег-бүленің улуг уруу мен. Бистиң аравыста ийис-даа уруглар бар. Авам даанган ажыл-ижин багай эвес күүсетпишаан, уруг-дарының база эки кижизидерин кызыл чоруур кижи. Мен ам Кызылдың эмчи училищезин бо чылын чеднишкининг доозуп турар мен. Бодум тускай ег-бүлелиг, бир оолдуг мен. Бистиң ег-бүлевиске удавас база бир чаш кижи немежир.

Аныяк ег-бүлелерниң амыдырап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, ол ышкаш ажылдап азы өөренип турар нелерниң байдалын чигедир дээш немелде хемчеглерни боттандырар дээн ол доктаалды кончуг-ла чүүлдүгзүнүп таныжып, уругларымны төлептиг кижилер кылдыр кижизидип, эки ажылдаарымны бедик хүлээлгем кылдыр көөр-дүр мен.

А. ОПУК-ООЛ.

Республиканың школачылары боттарының чаңчыл болган часкы дыштанылгазын солун болгаш ажыктыг кылдыр эрттиргеннер. Оларның бир чамдыызы төрээн школазының адын камгалап, школачыларның уран чүүл көрүүдегинге киржип, а чамдыктары адаезинин ажыл-ижинге дузалажып эрттиргеннер. Тес-Хем районнуң Берт-Даг ортумак школазының өөреникчилери Роберт, Мерген, Радик, Омак болгаш комсомолчу Марта Санчаттар Көжээ-Өдээ деп черде малчын аал-иезинге дузалашканнар. Чедиги классчы Марта Санчат чыл сайында-ла төрээн совхозунга 80-ден 120 чедир хураганнарны ажаажып, өстүржүп келген. Ол аныяк сакманчы кыс ам бодунуп ынак херээнге дузындалып өөредип, оларны күш-ажылга хандыкшыдыг кылдыр кижизидип турар.

ЧУРУКТАРДА: сакманчылар Марта, Роберт болгаш Мерген Санчаттар ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Апрель 18— коммунистиг субботник хүнү

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИНГЕ ШЫНЧЫ

Совет кижилерниң күш-ажылчы көдүрүлүшкүнүнүң чаймыныачак көргүзүүн, партияның херээнге оларның шынчызын, чаа ниитилелдиг тургузарынга ажылчы чоннарның калбак массаларының чогаадыкчы киржилгезин, ленинчи идеяларның боттанышкынын коммунистиг субботниктер көргүзүп, амыдыралга бадыткап турар. «Кызыл субботалар» совет кижилерниң тургузукчу күш-ажылынга чаа хевирни киирип турар.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнга тураскаактан коммунистиг субботникти эрттирер дугайында Москваның муракчы будүрүлгелериниң болгаш организацияларының коллективтери эгелекчи саналды үндүргеннер. Москвачыларның ол инициативазы бүгү улустуң деткимчезин алган. Партия комитеттеринге, солунар редакцияларынга, телевидение болгаш радиога совхозтар, будүрүлгелер, цехтер, участоктар, бригалалар, фермалар коллективтеринин субботник хүнүнде эң бедик көргүзүглерни чедип алырын бижээн дыңнадыглары үргүлчү кээп турар.

Кызылдың Дараныллга фабриказының, Тыванын электри четкилериниң, «Малчын», «Х Улуг хурал» совхозтарның, «Тыва көдээ тудуг» АТБ-зинин, «Тыва тудуг» трестин № 48 тудуг эргелелиниң болгаш өске-даа коллективтерниң митингилеринге база хуралдарынга москвачыларның эгелээшкинин бүрүн деткээн болгаш ленинчи коммунистиг субботник хүнүн бедик будүрүкчүлүг, шалыпчы ажылчын-биле демдеглээрин шиитпирлээннер. Ооң-биле кады будүрүлгелерде болгаш тудугларда, организацияларда, совхозтарда субботник эрттиреринин штабтары тургустунгулаан. Олар ажылдың хевирлерин болгаш хемчээлин тодарадып, субботникке киржир бүгү кижилерни бүрүн хандырарының айтырыгларын шиитпирлеп турарлар.

Республиканың хөй-хөй ажыл-ишчилеринге апрель 18 календарьлыг ажыл хүнү болур. Чамдык үзүктел чок ажыллыг будүрүлгелер ол хүн болур субботникке кириштир амгы хүннерде ажылдаар деп белеткенип турар. Субботник хүнүнде камнап алганы чыг-эдп, материаллары, энергиязы-биле ажылдавышаан бүйырлыг күш-ажылчы эзлчег хүнүнде эң бедик көргүзүглерни чедип алырынга белеткеннп турарлар. Моон совет кижилериниң коммунистиг бедик медереляинин илерели, В. И. Ленининиң чагыгларынга оларның шынчызы, СЭКП-нин XXVI съездизининг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чаа чеднишкиннерни чедип алырынга шиитпирлеп көстүп турар.

Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниктерниге киришкеш, эки тура-биле халас ажылдааныңын беримчези чыл келген тудум-на өзүп орар. 1971 чылдан эгелээш 1980 чылга чедир субботниктерге киришкен кижилерниң саны 120 миллион турганындан 150 миллион кижиге чедир көвүдээн. Ол-ла үелерде будүрүлгендурген үлетүр продукциязының хемчээли 553-тен 842 миллион рубль чедир өскен.

СЭКП Төп Комитединиң, Совет чазактың болгаш ВЦСПС-тиң шиитпирни ёзугаар Бүгү-эвилелдиң бирги коммунистиг субботникгинин үезинде ажылдап алган акша-хөреңгини Онкологияның эртем төвүн тударынче, Сибирьнич болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң көдээ ажыл-агыйын хөгжүдер эртем-шинчилел комплекизин тургузарынче шилчиткен. Москвада Кашираның чазагныг оруунун лоогунда эртем болгаш эмнелге комплекизинин чаа корпуетарының тудуу бедип үнүлел берген. Эртемденнер болгаш эмчилер ында онкология аарыглары-биле демисел чорударының чаа арга-методтарын ажыллап кылып турар. Ам эртем төвүнде клиниканың 24 каът бажыңын, кезиишкин кылыр чээрби салбырлыг хирургия блогун, тускай лабораториялыг диагностика албанының черин болгаш өске-даа салбырларның тудуун ажыглалда киргеп. Кадык камгалалының албан черлериниң, иениң болгаш бичии уруглар санаторийлериниң, көдээ школаларның, школа назының четпээн уруглар албан черлериниң болгаш профтехөөредилге черлериниң сургуулдарының күш-ажылдың Бүгү-эвилел кадыкшылга лагерииниң бирги ээлчээниң тудуунче сөөлгү чылларда болгулаан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниктериниң кирген акша-хөреңгини шилчиткеа. Сөөлгү алды чылда ниитилел фондузунче бир миллиард рубль шилчиттинген. Ол түгле улус ажыл-агыйынга улуг язмере эвес, а совет кижилериң чаагай чоруун экижидериниң чаа аргалары болган.

Коммунистиг күш-ажылдың байырлалдары — интернационалны эп-сеткил каттыштырылгазының байырлалдары болу берген. Субботниктерге ажылдап алган акшазын боттарының хосталгазы дээш демисежип турар чоннарга дузалаарының фондузунче шилчидер дугайында шиитпирий сөвет кижилер улуг сеткил хамыкшыл-биле хүлээп ап-тураплар.

Ленинчи коммунистиг субботниктер бистин республикада ажылчы чоннарның күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик көдүрлүүшкүнүнүң байдалынга болуп эртип турар. Субботник киржикчилериниң саны өзүп турар. 1969 чылдан 1979 чылга чедир субботниктерге кирнкен улустуң саны 91-деп 135,5 мунга чедир өскен. Ол-ла үелерде будүрүп үндүргеп үлетпүр продукциязының хемчээли 108-тен 240,4 муп рубль чедир, а беш чылларның фондузунче шилчиткен акша 69-тан 187,6 мунга чедир көвүдээн.

Бо чылын коммунистиг субботник СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү улустуң демиселиниң байдалынга эртер. Бүгү чурт — совет кижи бүрүзү — апрель 18-те күш-ажылчы эзлчеге үнер. Миллион-миллион кижилерниң күш-ажылы В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнга тураскааттынар.

Кижилерни эвилелдеп, күш-ажылдың эң бедик будүрүкчүлүүн чедип алырынче оларның хей-аът киирери — партия организацияларының, лекторларның, агитаторларның, политинформаторларның чугула соруғазы. Күш-ажылчы коллективтерге политмассалыг ажылдаарны күштелдирбишаан, ажылдап турар чер бүрүзүнге «кызыл субботаны» күш-ажылдың эң будүрүкчүлүг хүнү болдурарындан ангыла, Ленининиң чагаалы ышкаш, ону коммунистиг күш-ажылдың чырык байырлалы кылыр херек.

Национально-краеведческий отдел

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

КҮҮСЕЛДЕНИ ЧЕДИП АЛЫР

№ 463 КМК-ныҢ коллективиниҢ мурнунда он бирги беш чылдың баштайгы чылында салдынган соруглар эвээш эвес. 1981 чылда тудугжулар 1900 муң рубльдиҢ тудуг-монтаж ажылдарын кылып бүдүрерин планнаан.

Он бирги беш чылда чуртталга шөлүүҢ тудуунче кичээнгейин улам-на күштелдирер дугайында партияның XXVI съездизиниҢ шиитпирлеринде бижиттингенин КМК-ның тудугжулары изин-биле чүүлдүгүнүмүшаан, чуртталга шөлүн ажыглалга киирериниҢ чыл планын бүрүн күүседиринге шиитпирлиглер. 1981 чылда бистиҢ КМК 1996 дөрбелчин метр шөлдүг чуртталга бажыңнарын тудуп, ажыглалга киирер. Ону күүседири мындыг-ла белен эвес, чүгле чуртталга бажыңнарының тудуунга безин 356 муң рубльди шиигээдип алыр үжурлуг. Эрткен айларда чуртталга шөлүн ажыглалга киирериниҢ планы күүсеттинген. Бирги кварталда 411 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирдинвис, а планнаттынган 291 дөрбелчин метр. Квартал төнчүзүнде ийи квартыралыг база бир бажыңны ажыглалга киирер бис.

БистиҢ КМК-да бо чылын ажыглалга киирер үжурлуг оон аңгыда-даа улуг объектилер бар. ПрофтехучилищениҢ комплексизиниҢ тудуун Чадазында чорудун турар бис. Бо чылын он комплекстен өөредилге корпузун, котельнаязы, трансформатор подстанцизиин ажыглалга киирер.

СельхозтехкүркомбинуҢ Чадазында каттыжышкынының бүдүрүлге базазының септелге мастерскаязын болгаш оон-даа чамдык бажын-балгаттың тудуун доозуп, чагыкчыларга дужаар бис.

Кылдынган ажылдарның түңнели чүүҢ-даа мурнунда тудугжу бригадаларның ажылының шынарындан хамаарыжыр болгай. БистиҢде хөй чылдарда төлептиг ажыл-ижи биле эки үлегер-чижекти көргүзүп келген мурнакчы бригадирлер Ховалыг Сүүр-оол, Калган-кыс Куулар, Доңгак Дуран-оол, Аянбуу Куулар, Ким-оол, Ооржак, Орус-оол Монгуш болгаш оон-даа өскелер бар. Тыва АССР-ниҢ алдарлыг тудугжузу, район СовединиҢ депутады Х. Сүүр-оолдуҢ удурткан бригадазы чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Крановщиктер В. Пушкарёв, М. Монгуш, чазанакчы Сат Бүрбү, сварщик К. Самбу, электрик Н. Монгуш, бызаңчы Кунгажап Монгуш оларның ниити чедниишкиниеривисте киирген үлүг-хуузу эвээш эвес.

БистиҢ КМК-ның ажылында четпестер болгаш чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй. Оңгу беш чылда янзы-бүрү чылдагаанындан түдүт-монтаж ажылдарының планы чедир күүсеттинмээн, күрүне мурнуңга өрелиг артқан бис.

Маңаа чүүҢ-даа мурнунда миниҢ чугаалаар апаар — бригадаларда күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар таварылгалар бар. Эрткен чылын ажыл шагының бүдүрүкчүлүг эвес чидириглери 1860 кижи-хүн (оон иштинде прогулдар 567 кижи-хүн) четкен болгаш оон үламындан 80 муң рубльдиҢ тудуг-монтаж ажылдары чедир кылдынмаан. Ол ышкаш ажылчыннарның ажылдан үнер-кирери ам-даа хөй болуп артпышаан. Профтехучилище дооскан аныяктар чылдың-на немежин турар болза-даа, оларны ажылга өөредир, кижизидер ажылды четпес чорудуп келгенивистен аныяктарның хөй кезин ажылга доктаавас, үр болбайн-на ажылын каар. Бо четпестерин ажып эртер дээш хөйүү кылыры бистен негеттинер.

Оон аңгыда чамдык бергелерни база чугаалаар апаар. БистиҢ КМК-да пилорама бар, ынчалза-даа транспорт, дериг-херекселдер бистиннде чедишпес. Чудук дооразар херексел чок. Ажылчыннарны объектилерге чедиреринге ажыглаттынып турган эрги автобус шуут үрелген. Ол ышкаш өске-даа машина-техника чогу ажылга бергедээшкиннерни болдуруп, шаптыктап турар.

Ажылды механизастаар талазы-биле база кошкак, дериг-херексел чедишпес. ПрофтехучилищениҢ комплекизи ышкаш улуг объектиде ажылдап турар бригадаларда бетономешалка чок. БүгүКМК-да чүгле чагыс бетономешалка, хоюдуг кылыр 2 машина, 3 вагончик бар. Сес бригаданың бежи вагончиктер-биле хандыртынмаан.

Ынчангаш «Тыва көдээ тудуг» трестиҢ бүдүрүлге-техниктиг четчелээшкин эргелениниҢ талазындан бистиҢ КМК-га деткимче-дузаны көргүзүп келгени „кончуг кошкак болгай турарын чугаалавас арга чок. Бо чылдың бирги кварталында алыр тудуг материалдарыныҢ чагыын баш бурунгаар-ла эргелелге киирген бис. Ам бо хүннерге чедир-ле 60 кубометр тудуг ыяжы, 49 тонна металл болгаш металл прокадыл 100 кубометр демир-бетон болгаш чазанылга кылыглары чедир алдынмаан. Хандырылга мындыг турда тудугжу бригадалар чүүҢ-биле план күүседирил? Ынчангаш олар долу күш-биле ажылдаар арга чок болуп, бир объектиден өскезинче көжүп, үүрмек ажылдар кылырына өлчежип турары ховар эвес.

Он бирги беш чылдың эгезинден эгелеп планнаашкынның чаа аргазынче шилээш бис. Ол объектиниҢ тудуп доозарынга сонуургалды улгаттырып турар. БанкыныҢ талазындан объектиниҢ тудуун өй-шаанда, шынарлыг кылып тударын дээш чээли бээр, а кажан объект дужааттынарга ажылдың төнчү түңнели дээш шаңнал-төлевирни база бээр. Ынчангаш бо арга — тудугну арга кагбайн, ону доозарынга сонуургалды көдүрүп, ажылагыйжы болурунга, планнаашкын чүрүмүн сагыырынга өөредип, тудутнуҢ хуусаазын узатпазынга негелдеин күштелдирген. Ынчангаш доозулбаан тудугларның хемчээлге чоорту кызырлып, объектилерни ажыглалга киирерин дүргедээр ужурлуг.

Чаа беш чылда күш-ажылдың дешпилгелиг аргаларын ажыглаарынче кичээнгейин үгландырган. Бригаданың кереэлиг ажылдаар аргазы-биле амгы үеде бисте чүгле чаңгыс бригада ажылдап турар. Ол дешпилгелиг, чаа аргаже бо чылын беш бригаданы шилчидери көрдүнүп турар.

Баштайгы чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бистиҢ коллективиниҢ бээр. «Он бирги беш чылдың онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын № 463 КМК-ның тудугжулары бүрүн деткип, бригада бүрүзү-ле чыл эгезинден-не чаа хүлээлгелерин алган, социалистиг чарышта идепкейлиг киржин турар. «Чарыштың девизи: «Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар!» болур үжурлуг деп СЭКП ТК, ССРЭ-ниҢ Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК онзалап демделеп тур... Чаржып турарларның күжениишкиннерин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өөрүдезин дүргедедиринче, продукцияның шынарын бедидеринче, чиг-этти, материалдарны, одаар чүүлдүг болгаш электри энергиязын кампаарынче, кол фондуларны эки ажыглаарынче, продукцияны бөзиниҢ планнарын айыттырган хуусааларында болгаш номенклатура өзүгаар чугаа чок күүседиринче мөөнүзээр» деп үк доктаалда айыттынганы бистиҢ ажыл-херээвиске дорту-биле хамаарыжыр болгаш оңу удуртулга болдуруп ажылдаар бис.

Он бирги беш чылдың баштайгы кварталы доозулган. Алган хүлээлгелериниҢ күүселдези ажыл-херек-биле харышпазы чугула болгай. Ынчангаш мурнуңгы хожудаашкыннарны чайладып, планныг онаалдаларның күүселдезин чедип алыры бүгү-ле арга-курлавырларны ажыглап, ажыгагыйжы болурувустан хамаарыжыр.

Н. НОСОВ,
№ 463 КМК-ныҢ начальныгы.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Ортумак сыныт, орлан-шоваа характарлыг, үжен хар иштинде иазылыг, оюн-баштак аажы-чаңныг аныяк эр «Тыва» совхозтуң автогаражынче углай эртеминиҢ-не бар чыдарын бо-ла көрүп болур. Ол болза «Тыва» совхозтуң мурнакчы чолаачыларының бирээзи Доңчут-оол Белекович Ооржактыр. Мурнакчы чолаачы болдуунуң эдилеп келгени «ГАЗ-53» маркалыг автомашинаазы-биле хөй тонна-километр ажылдарны кылган. Эң ылангыя найысылал Кызылдан совхозтуң теп складынче комбикорм сөөртүүнге толептиг үлүүн киирип келген.

Тыва улустуң «Кижи болуру чажындан» дижип чугаалажыры ышкаш, Доңчут-оол Ооржак школачы чылдарында-ла ала-иезинин идепкейлиг дузалакчызы апарган. Бодунуң хостуг үелерин кандыг-бир үүле бүдүрериге чарыгдаар. Ынчангаш ол күш-ажылга дамыгып, аңаа хандыкшый берген.

1967 чылда шериг албанындан халашкаш, төрээн совхозунга эвээ чедип келгеш, бүдүрүлгеге ажылдай берген. Удатпаанда аныяк оол чолаачылар белеткээр курска өөренип кирген. Ону чедишкиниҢ дооскаш, үшкү класстың чолаачызының шынзылгазын холунда туткан оол руль артында олуруп, автомашинаны башкара берген. Арга-дружулгазы эвээш болганындан баштайгы үеде бергелерге бо-ла таваржы бээр турган. Ынчалза-даа ол аңаа улуг дыка ундаравайн, хоочун эш-өөрүндеи аргасүмеен айтырыя ап, өөренип алган билиин практика-биле холбап эгелээн.

Хөй чылдарда ажыллап келген дружулгалыг чолаачылар Семис-оол Ондар, Маадыр-оол Сарыглар, Төгүс-оол Ондар аныяк чолаачыга байлак дружулгазын харам чокка айтып берип, улуг дузаны көргүскенер. Оон түңнелинде ол шилип алган мергежилиниҢ чажыттарын чоорту шиигээдип ап, машинаның үрелиишкинин чотуур үезинде эскерип каап, ону эдип алыр апарган. Билиг-мергежили чоорту өзүп, машиназының техниктиг ажаалдазын чогуур үезинде кылып алырынга ол чаңчыга берген.

Чылдар эрткен. Доңчут-оол Ооржак бүдүрүлгениҢ мурнакчызы, дружулгалыг чолаачы апарган. Эрткен чылда 66 муң тонна-километр ажылды кылыр планын 88,6 муң тонна-километрге күүселкеш, элээн хөй тонна бензинни камнап алгаш, чолаачылар аразында чарышка бирги черни эзээш Москвада УАЧД-же баар путёвка-биле шаңнаткан. Мурнакчы чолаачы оон бирги беш чылдың баштайгы чылын база күш-ажылчы чеднишкиннерлиг эгелээн. Кышкы үеде оон ажылы улам чымыштыг апаар. Могаг чок чолаачы ниитиниҢ малынга саван, сиген сөөртүр ажылдарга бодуүүн үлүүн киирип, шудургу ажыллап келген. Ол — аныяктарның дагдынмакчызы. Хөй чылдарда чолаачылаап, чыпп алган дружулгазын аныяктарга дамчыдып берип чоруур. Аныяк чолаачылар Владимир Монгуш, Маннай-оол Түлүш, Анатолий Ондар болгаш оон-даа өскелерге боттуг дузаны челяпип келген. Олар ам бүдүрүлгениҢ мурнакчылары, алган хүлээлгелерин күүседип турар.

Оон өөнүң ээзи Валентина Бавүүевна Ооржак база мурнакчы бүдүрүлгени болгаш инепкейлиг хөй-ниитичи. Ол Теве-Хая суурда мурнакчы ажылдыг агитквартираның удуртукчузу. Валентина Ооржактың баштааны агиткварталадың чурттакчылары ниитиниҢ малынга чем белеткээриниҢ ажылдарынга идепкейлиг киржип келгеннер.

Найыралдыг өг-бүлениҢ кежигүннери төрээн совхозунуң экономиказын хөгжүдер дээш кызымаккай ажылдап, чурттап чоруур.

М. КАВАА-САРЫГ.
Чөөн-Хемчик район.

БААЗАЗЫ БЫЖЫГЫП ТУРАР

Чоннуң амыдырал хандырылга черлериниҢ ачы-дуза чедириишкиниҢ болгаш чаагайжыды туттунган бажыңнарның тудуунуң калбарганын барымдаалаан база Кызыл хоорайга улуг эвес хемчээлдиг котельнаялар-ның ковудээни-биле холбаштыр Тыва АССР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ шиитпири ёзугаар 1967 чылда котельнаяларның болгаш чылыг четкилериниҢ каттыжышкынын тургузуп, тускай будүрүлге чери болдурган. Ынчаарда чаа тургустунган будүрүлге каттыжышкынының кол-ла соруглазы чурттакчы бажыңнарын болгаш социал-культура албан черлерин чылыг энергиязы-биле хандырары, котельнаяларның ажылын үглап-башкарары болгаш оон дериг-херекселдерин тургузуп, септээри бооп турган.

Баштайгы удаада чурттакчылыг бажыңнарны болгаш албан черлерни чылыг-биле хандырарынга болгаш бо талазы-биле ажылды организастап, чорударынга-даа улуг бергелер турганы таварылга эвес. Чылыг энергиязы бээр тоо-быдаргай бичии күчүлүг котельнаяларның ажылы чогуур негелдеге четпейн турган.

Котельнаяларның дериг-херекселдер-биле хандырылгазын экижидип, удуртулганы төнчүдери-биле ол будүрүлге чери 1973 чылда республиканың «Тыва коммунэнерго» будүрүлге каттыжышкынынга бот-орулга-чарылгалыг энергия районуң эргелиг кылдыр каттыжып киргеп. Энергия районунуң коллективиниҢ ажылы улам калбарган. Оон ажылдакчылары Кызыл хоорккүскомунуң чагыргазында турар чурттакчылар бажыңнарының иштики одалга системаларын холга алгаш, оларның үзүкскоссал чок ажылдаарын хандырып келгеннер.

«Тыва коммунэнергонуң» составынга бистиҢ коллективтиҢ каттышканының соонда квартираларның одалга системаларының чогумчалыг ажылдаарын хандырары чедип алдынган. Септелге ажылдары шалыккын кылдынып турер апарган. Оон түңнелинде чурттакчыларның талазындан хомудал кылыр чорук эвээжээн.

1975 чылда Кызылдың төп электри станцизындан чылыг алырыне чуртталга-коммунал болгаш албан организация черлериниҢ бажыңнарын шилчидип эгелээн. Ол үеден бээр, оңгу беш чылдың дургузунда, чылыг четкизиниҢ кол болгаш хуваалдалыг-даа 40 ажыг километр узун дурттуг хоолайларын салган, чылыгның 25 ажыг төп пунктуларын туткан болгаш 200 ажыг бичии-бичии, тарамык котельнаяларны хаган. Ол бүгүнүң түңнелинде республика найысылалының коммунал бажыңнарының чурттакчыларының амыдырал байдалы улам чагаагайжып, чылыг-биле хандырылга экижээн. Ол ышкаш база бир чугула чүүл Кызылдың агаарының ыш-бустан хирлеиип, бакса-раарының деңнели кудулаан.

Үстүнде айыттынган ажылдарны кылырынга чылыг энергиязының районунуң коллективинден, оон ажылдакчыларындан улуг күженишкинии кылыры негеттиишин турганы билдингир. Эрткен үениҢ иштинде бистиҢ коллективтиҢ ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары чылыг четкилерни тургузуп, ажыглаарынын, оларны хайгаарап, септээриниҢ-даа талазы-биле ажыктыг мергежилдуржулганы мөңүнеп алганын демделээр херек.

Чылыг энергиязының районунуң материал-техниктиг базазы улам быжыгып, чаа дериг-херекселдерни ап, ажыглап турар. «Ритм-1» дээр телемеханиктиг комплекти РСФСР-ге бир-ле дугаарында ажыглап эгелээн хоорайларның бирээзи Кызыл бооп турар. Оон ачызында будүрүкчүлүг эвес ажылдан 50 кижиниҢ өске участоктарже хостаан болгаш ыйысылалдың чылыгбиле хандырылгазын шалыпкын болгаш идегелдии-биле башкарып, хайгаарап арга-лыг болган бис.

Амгы үеде бистиҢ чылыг районувустуң эргезинде Кызылдың 13 котельнаялары, ийи электри бройлерлиг болгаш чылыгның топ 23 пунктулары, 70 километр чылыг четкилери болгаш одалга системалары, а ол ышкаш 6,5 муң ажыг квартиралар кирип турар. Оон-биле кадыр республиканың хоорайларында, ылаңгыя Чаа Шагаан-Арыгда, Чадаанада, Туранда котельнаялар болгаш чылыг четкилери база биске хамаарыжып турар.

Чоону чылыг-биле хандырарының талазы-биле бистиҢ кылып турар ажылывыстың хемчээли кайы хире улугул дээрзи үстүнде айыткан үүлдерден көстүп турар-дыр. Чылыгны үзүк-соксаал чокка, чогуур деңнелге бээри ылаңгыя күштүг соок, кышкы үелерде дыка харыысалгалыг ажыл болур. БистиҢ коллективтиҢ кежигүнери боттарының шидыг харыысалгалыг ажыл-херээнге эвээш эвес чеднишкиннерлиг ажылдап келген-даа. Чижээ, чылыг району болуунуң котельнаяларынга чылыг будүреринең беш чыл планын 1979 чылдың декабрь 19-та күүседипкеш, В. И. ЛенининиҢ төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылынга холбаштыр Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан. Чылыгны хереглекчилерге бээрининиҢ беш чыл планы база-ла ажыр — 102,5 хуу кылдыр күүсеттингеп. Республиканың «Тыва коммунэнергозунуң» энергия районнарының аразынга ончу беш чылда калбарган социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришпишаан, бистиҢ будүрүлге чери 11 катап тиилелгеин чедип ап, шилчиир Кызыл туктар болгаш акшабиле-даа хөй удаа шаңнадып келген.

Үстүнде айыттынган чеднишкиннер дээрге бистиҢ будүрүлге черииҢ үндезилеттиишгенидеп бээр ажылдан келген, үлүг дружулгалыг кижилериҢ база ачы-хавыяазы-дыр. Оларның аразында Күш-ажылчы Алдар орденниҢ III чергезиниҢ эдилекчизи П. Т. Тараачы база бар. Ол оңгу беш чылда чеднишкиниҢ ажылы дээш база ГОЭЛРО-нуң 60 чылынга холбаштыр РСФСР-ниҢ Чурттагга-коммунал ажылагыйының министерствозуңуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаткан. Ол ышкаш мурнакчыларны хөйүү адап болуур. Оларга котёл машинистери В. П. Логачёва, Н. И. Котов, слесарьлар Н. Комассаров, К. Эсмонтов, сварщиктер Л. А. Юдников, А. Лебедев, К. Емельянович хамаарыжып.

Чылыг районуңуң коллективи онгу беш чылда шалыпчы темизии ам-даа оожумнатпайн, шалыпчы ёзу-биле ажыдап турар. СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар кылдыр 1981 чылдың башгайгы ийи айының планныг даалгазын долдур күүседир деп аазааның херек кырында боттандырып, ол дугайым съездиниҢ ажыттынган хүнүнде рапорттаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниҢ төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, он бирги беш чылдың планныг даалгазын чеднишкиниҢ күүседир дээш бүгү улустуң социалистиг чарыжында идепкейлиг киришпишаан, бистиҢ чылыг энергорайонуңуң коллективи 1981 чылдың бирги кварталының чылыг энергиязы бээр талазы-биле планын хуусаадан эрте күүсеткеп. Боттарывыстың бо күш-ажылчы чеднишкиниивисти улам быжыглавышаан, 1981 чылдың ниити планын-даа чеднишкиниҢ күүседири дээш бар арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаар бис.

В. НЕЛЮБИН,
чылыг энергорайонуңуң начальныгы.

ЭСТОН ССР. Таллинде «Марат» будүрүлге каттыжышкыны — чурттуң аргыглыг хеп кылыр эң улуг будүрүлгелериниң бирээзи. Каттыжышкында ажылчыннарының ажылдаар болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарыынче улуг кичээнгей салып турар. Оларның хөй кезии херээженнер болганда ажылдап, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны оларга таарыштыр кылган.

Делгем, чырык цехтерни чаарткаш, амгы үениң дериг-херекселдерин тургускан. Дыштанылга будуннарын эки каастап-шимээнинден кижиниң сагыш-сеткили кезээде омак-хөгүүт болур.

Ажыл аразында чапсар үезинде шөлээн кафеге баргаш, амданныг шайны ижип-даа, дүштээшкинде — делгем, чырык столоваядан аъш-чемни шилип тургаш, чемненип-даа болур.

«Мараттың» херээжен ажылчыннары дарыгны баш удур болдурбазынга болгаш экиртир эмнээринге улуг рольдуг калыкшылга профилактериязын база ажыглап турарлар. Ындл парикмахерская, ажаалга кассазы, аъш-чем магазини база ажылдап турар.

Ортумаа-биле чыл санында ол будүрүлге черииҢ социал хереглелдеринге барык 200 муң рубльди чарыгдап турар.

ЧУРУКТА: урулларга аргыглыг хеп даараар черде Татьяна СинкевичниҢ мурнакчы бригадазы. «Марат» каттыжышкын бо аныяк кыстарга дыка таарымчалыг болган.

В. РУДЬКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ЭРЕСТИГ ТУДУГЖУЛАР

«Октябрь 30 чылы» совхозта Сарыг-оол Санчыович Куулар-та удурткан алды кижи составтыг тудугжулар звеноузуңуң ажыл-ижи макталдыг. Ында онаашкан ажылынга хөй чылдарның дургузунда ажылдап келгеш, эш-өөрүүңүң хүндүткелии чаалап алган мурнакчылар бар. Оларның санында хоочун тудугжу Кертик-оол Сүүр-ооловичиниҢ Куулары хамаарыштырып болур. Баян-Тала суурда оон кылышпаан тудуу барык чок. Бир дугаар эге школаның тудуунуң эгелээш бо үениң чагагайжыды туттунган тудуг объектилерин ажыглаар өөреним, бөлүктү организастаан. Өөренип алган мергежилии олар практика кылырынга ажыглаарлар. СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация киллизиниҢ эргелекчизи, СЭКП райкомунуң инструкторлары, ВЛКСМ райкомунуң секретарьлары, прокуратура, милиция, тудуг, организацияларының болгаш көдээ ажыл-агыйның эргелелиниҢ ажылдакчылары, районуңуң күш-культура болгаш спорт комитединиң, пазы четпээнер аразынга ажыл чорудар район комиссиязының дараалары, районуң хамаалы камгалал штабының начальныгы бөлүктүң составында киргеннер. Олар пропагандаңың техниктиг чепсек-херекселдери, «Украина-4» деп киноаппаратты түр хуусаалыг курска өөренип эрткеш, теоретиктиг болгаш практиктиг биилглерин Кызылдан келген тускай комиссияга дужаганнар.

Курстук бүгү дыннакчылары шынзылгаларны холга алган. Олар ам СЭКП райкомунуң, бадылаан ажыл планыныҢ графигин өзүгаар ажыллап турарлар. Оларның кол соруглазы — кинофильмнерни көргүспүшаан, лекция, беседалар, илеткелдерни малчыннарга, механизаторларга кылыры болур.

Лекторлар бөлүү ССРЭ-ниҢ 50 чылы аттыг совхозче баштайгы үүүшкүүниү организастаан. Ажыл-агыйның Культура бажыңына малчыннар, механизаторлар, бригадирлер, тускай эртемниглер чыглып келгеннер. Баштай олар ниитилел-политиктиг темага хамаарышкан «Советтер чуртунуң чаа Конституциязы», делегей амыдыралының — «Америка 80 чылдарда», хоойлу-дүрүмнүң — «Оюң эртпенер», хамаалы камгалалының — «Хамаалы камгалалы — бүгү улустуң херээ» деп кинофильмнерни көргүскеннер. Оон соонда лекторлар чүве чугаалаанар. Чыылганнарга көргүскен киноларында чамдык үүлдерни тодаргай тайылбырлавышаан, районнуң, совхозтуң амыдыралыбиле лекцияларын олар холбап, чепчетерни эдип алырының оруктарын айтып турганнар. СЭКП-ниң съездизинге Отчет илеткелинге эш Л. И. Брежнев мынчаар демделээн: «Пропаганда чидиг темаларыны оюп кагбайн, берге дажырывис айтырыгларыны таймылбырлаарындан кортпас болуру коичуг чугула. БистиҢ партиявыстың политиказы биилдингир, ынчангаш бистер совет кижилерни сонуургалып турар кандыг-даа айтырыгларга харыылазарыңга белеп-бис».

Пропагандаңың техниктиг чепсек-херекселиниҢ дузазыбиле эрттирген лекциняны дыннакчылар сонуургаан. Оон соонда лекторлар бөлүү «Россия» совхозка, Дуржулга стаңциязынга чорааннар. Ам даараазында районнуң өске совхозтарынга, организацияларынга баарын планнаан.

Районнуң лекторлар бөлүү бөлүүнүң ажыл-херээн СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаадып, оон шиитпирлерин көдээниң ажыл-ишчилериниге хаңы болгаш бүгү талалыг пропаганда-лаап турганы. коммунистиг тургузуушкунуң улуг программазын амыдралга чеднишкиниҢ боттандырарынче угланган оларның күш-ажылчы идепкейин улам белик көдүрериңе киржүрү болур.

С. ТУШКОВ.

ТООРА-ХЕМГЕ ДОРААН ЧЕТСЕ-ДАА...

Чоокта чаа мен Тожу районга чедер, ажыл-херек бүдүрер ужурга таварышкан мен. Шаандатыын дег эвес, үр-даа болбайн, Л-410 дээр дүрген ужугар самолёт-биле Тоора-Хемниң аэропортуга дораан барып конуткан бис.

Амгы үениң ыыдыг дүрген машина-техниказы-биле чер чедип, чорук бүдүрүп алыры кайгамчык-ла таарымчалыг. Ынчалза-даа Тожуның аэропортундан ынай орук-суур чедип алыры, өске-даа ажыл-херек бүдүрери шала-ла таарымча чок, харын-даа ажылчы чоңга дыка эпчок деп болур. Херектиң ужуру мындыг. Аэропортка конутканывыс соонда Тоора-Хемге чедер «хөлге» тывылбастай бергеп. Элээн үр болганда «Май 1» совхозтуң бичии автобузунга олурар аргалыг болдувус. Мени уткуп келген эжим болгаш кады чоразинарывыс-даа бистиң ол автобуска олурупканывысты таварылга бооп, шалыпкын болганым чугаалажып чордулар.

Шынап-ла «Май 1» болгаш «Тоора-Хем» совхозтарның аразында орукта чадаг кылаштаан кижилерге бо-ла таваржы бээр чордувус. Кожаларым «бо ийи суур аразында тускай автобус шимчээшкинин ам-даа ажыктаан» деп бадыткап чордулар.

Тожуда эш-өөрүүң аал-чуртунга ынчаар четкеш, дедир чанар апарган бис. Тоора-Хемден ол үүн аэропортка чедип алыры база-ла берге айтырыг апарган. Экизи көргеп, мындагы-ла ол, «Май 1» совхозтуң ойбак-самдар автобузунга таварышкаш, чамдык пассажирлер-биле кады аэропортка чедип алдывыс.

Аңаа баргаш, пассажирлерниң самолёт маазар-ла черге боор оң, хензиг казанак бажыче кире бердивис. Оон иштиң-даштың кандыг-даа каастала-шимелде чок. Ийи азыгда улуг суугларны ында-ла турган кижилер шуптузу дээскинип алган турлар; соогу коичуг болган. Билет садар кассаны айтырарымга, ийиги каътта болду. Оон кызын, кадыр чалазын чанчыкпаан кижи эрай деп үнер, эпчүгүн чүү дээр. Билетти эзилеп маңан тургаш, салып алдым. Даштыгла үнүп келгеп көрүп турарга, аэропортта пассажирлер турар бажыңның байдалы дыка-ла көрүш чок. «Маңаа каймын-даа, кандыг-даа кижи келир болгай, чөгенчиин» деп бодал кирип кээр чораан. Артында-ла олаар ыяжы безин чок.

Самолёт Кызылдан келир үе чедип турда, чиик-даа, чүъкдаа автомобильдери кээп эгелээн. Бир чүък автомобилиниде (ол районнуң харылзаа черииниҢ) хөй-ле кижилер олурупалган келген. Оларны үдеп чораан дарга, «бо болза, Львовтан келген артистер-дир» дээн. Келген адчыларны безин ажык автомобильге эккеп турары — ук районда пассажирлер дугайында канчаар сагыш салып турары оон-на билдингир-дир.

Оларын мурнунда билеттиг пассажирлер бар-даа болза, артистер бир дугазында-ла үжүдүп чорупканнар. Ам канчаар дедир Тоора-Хемче чоруур апарган. Эртенгиниң 10 шактан кежээге чедир аэропортка доңуп турган хамык кижилер (оларның аразында чаш уругларлыг-даа, дарыг-аржык-даа кижилер бар) «Аэрофлот» деп каан автомобильге сыңмарлажып, мурнуп былаажып олуруп эгелээн. Ынчалзада колдуунда-ла десантниктер дээр мөге-шыырак 15 эрлер оларны мурнай кире бергеннер. База бир ужур-дүрүм чок чүүлдү көрдүвүс. Аэропорт-биле район төвүнүң аразында тускай автобус чорбайн турарын ол черниң чамдык чолаачылары ажыглап турар хирелиг. Чижээ, демги-ле ол «Аэрофлот» машиназының чолаачызы 13-ле километр черге чораанны дээш кижи бүрүзүнден 50-50 көпеек пеген турду.

Районнуң чурттакчылыг черлериниҢ аразында тускай автобустуң чогундан, кышкы соок оруукка айыылдыг таварылгадаа бооп турганын дыннаан мен. Ол дугайын районнуң удуртукчулары билир ужурлуг.

Мен бодаарымга Тожуның төвү — Тоора-Хем биле аэропорт аразында автобус шимчээшкинии организастаар үе келген-дир. Ол дугайын ук черниҢ чону-даа, оларның адчылары-даа чугаалажып турары таварылга эвес.

Б. ЧАМЬЯН.
Кызыл хоорай.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилиг ажылы дээш күш-ажылчы ачы-хавыяазын үнелеп көргенинең демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден **шаңнаары болза:**

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Семен Степанович **Андреев** — хоорайның харылзаа белдиринің одалга механиги.

Зара Георгиевна **Батурина** — улус өөредилге киллизиниң саналга бөлүүнүң улуг бухгалтери.

Валентина Петровна **Брагина** — республиканың, «Ростелькультторг» садыг баазазының склад эргелекчизи.

Агафья Васильевна **Герман** — столоваялар болгаш рестораннар трезиниң № 3 бүдүүлгезиниң садыгжызы.

Евдокия Родионовна **Гиро** — Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң «Водоканал» эргелелиниң ажылдакчызы.

Няна Дмитриевна **Голыгина** — «Тывамонтажспецстрой» трестиниң тудуг-монтаж эргелелиниң диспетчери.

Екатерина Платоновна **Горбунова** — пенсионер.

Людмила Михайловна **Горелова** — пенсионер.

Анна Екимовна **Гуркова** — «Саяна» ясли-садтың повары.

Анна Яковлевна **Гуркова** — Кызылдың Пионерлер бажыңының техниктиг ажылдакчызы.

Зоя Ивановна **Дёмина** — пенсионер.

Августа Ивановна **Ельшова** — № 48 тудуг эргелелиниң бригадири.

Георгий Андреевич **Загвоздкин** — Тыва Респотребсоюзтуң ак азыраар ажыл-агыйының бригадири.

Трофим Андреевич **Зубков** — Тыва Респотребсоюзтуң белеткел-саарылганы универсал баазазының директору.

Анастасия Ивановна **Зябликова** — столоваялар болгаш рестораннар трезиниң ажылдакчызы.

Елена Михайловна **Иванцова** — № 48 тудуг эргелелиниң штукатур участогунуң улуг прорабы.

Няна Андреевна **Ищенко** — Кызылдың Пионерлер бажыңының костюм складының эргелекчизи.

Анна Дмитриевна **Казак** — Тываның Автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш ажыглалының бүдүрүлге эргелелиниң эртем-шинчилел станциязының улуг инженери.

Зоя Николаевна **Калинина** — Тыва Респотребсоюзтуң коч бухгалтериниң оралакчызы.

Мария Алексеевна **Карпова** — пенсионер.

Вера Степановна **Касаткина** — пенсионер.

Екатерина Фроловна **Ковалёва** — «Тыва суг тудуг» трестиң № 5 КМК-зының техниктиг ажыллакчызы.

Василий Корнеевич **Кононенко** — Тываның электри четкилериниң хандырылга киллизиниң начальныгы.

Анна Васильевна **Крайнова** — Тываның кинопрокат конторазының склад эргелекчизи.

Лада Васильевна **Крапивина** — столоваялар болгаш рестораннар трезиниң № 1 бүдүүлгезиниң ажылдакчызы.

Ольга Анатольевна **Кудрявцева** — пенсионер.

Прасковья Ефимовна **Кудряшова** — столоваялар болгаш рестораннар трезиниң «Огонёк» кафезиниң ажылдакчызы.

Федор Андреевич **Легостаев** — пенсионер.

Ефросинья Васильевна **Лебастова** — республиканың уругдар эмиелгезиниң эмчи сестразы.

Анна Ефимовна **Ломакина** — хоорайның харылзаа белдиринің страхование цехиниң начальныгының оралакчызы.

Муза Дмитриевна **Маландина** — республика типографиязының парлаар цехиниң ажылчыны.

Прасковья Перфильевна **Михайлик** — Тыва Респотребсоюзтуң бажың эргелелиниң ажылдакчызы.

Иван Афанасьевич **Нагорный** — пенсионер.

Клавдия Павловна **Огородникова** — Карааа четпестериниң Бүгү-эвилел ниитилелиниң Кызылда өөредилге-бүдүрүлге четериниң даараныкчы-моторизи.

Валентина Федоровна **Пепилина** — пенсионер.

Пелагея Яковлевна **Питюкова** — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң ажылдакчызы.

Иван Кириллович **Пожидаев** — хоорайның харылзаа белдиринің почта механизациязының монтёру.

Вера Прокофьевна **Полуэктова** — пенсионер.

Агафья Кузьминична **Рассохина** — «Красноярскстройтранстың» Кызылда автобаазазының кладовщиги.

Мария Ивановна **Родина** — пенсионер.

Мария Федоровна **Родина** — пенсионер.

Ирина Михайловна **Санникова** — пенсионер.

Александра Егоровна **Смородникова** — «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкының Кызылда туулбу заводунуң эвлел мастери.

Валентин Ефимович **Строкин** — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезининг экскаватор машинизи.

Анна Андреевна **Тарасенко** — хоорайның харылзаа белдиринің оператору.

Дорофей Васильевич **Терентьев** — Тыва Респотребсоюзтуң бажың эргелелиниң ажылчыны.

Капитолина Емельяновна **Ускова** — столоваялар болгаш рестораннар трезиниң хлеб-булочка кылыглар бижырыкчызы.

Клавдия Ивановна **Филимонова** — Тыва Респотребсоюзтуң хыналда-ревизор киллизиниң ревизору.

Надежда Григорьевна **Хардина** — пенсионер.

Сагды Успунович **Хертек** — пенсионер.

Валентина Федоровна **Черногубова** — Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң улуг бухгалтери.

Николай Иванович **Шубин** — Тыва Респотребсоюзтуң бажың эргелелиниң ажылчыны.

Мария Федоровна **Южакова** — Тыва радиотелетептүн хөтельная машинизи.

(Уланчылыг).

БЫЖЫГ НАИЫРАЛ, КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Демниг кады демиселге болгаш күш-ажылга тывылган үвелел, четтинмес байлак болур совет болгаш венгр улустарның аразында найырал болгаш кады ажылдажылга шагдан бөөр хөгжүп келген. Оон эгези 1919 чылда салдынган. Ынчаарда Венгрия Совет республика апаргаш, социализмниң баштайгы чурту — Совет Россия-биле эвилелди чарлаан. Совет Эвилели Венгрияга фәшизмниң кинчизин үзе шапкаш чаа амыдыралды тургузуның оруунче киреряге дузалаан.

Амгы үеде бистиң чурттарывыстың экономиказында, эртем болгаш культура амыдыралында ажы-дүмма харылзааларның чаагай саддарынга бүргетпээн ындыг адыр чок. Кады ажылдажылганы, ажы-дүмма өске чурттар-биле Варшава Керээзиниң организациязының база Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң талазы-биле бир демниг хөделиишкинниң причиналдыг айтырыгларын шинитпирлеп көөрүнге бистиң чурттарывыстың сангыс эви болгаш ёзулуг интернационализмни илереп турар.

Кады ажылдажылганың хөгжүдезиниң чугула көргүзүү — садыг. 1947 чылда совет-венгр бараан саарылгазы 30 миллион рубль ашпайн турган, а эрткен чылын ол көргүзүг 5,3 миллиард рубль болган. Ам бистиң ийи чуртувус ийи хүн дургузунда бот-бодуунче бүдүн 1947 чыл дургузунда солушкаш хире хемчээлдиг бараанарны чорудуп турар. Венгрияга улус-чу эрге-чагырганың чылдарында совет машиналарны болгаш деригг-херекселдерни тургускаанының база ССРЭ-ниң дузалажылгазының ачызында 80 ажыг улуг үлетпүр болгаш өске-даа объектилерни тутқан болгаш чаарткан. Оларның аразында Дунайның металлургия комбинады, Дунайның нефть болбазазыдыр заводу, Боршодтун химия комбинады, Дебреценде подшипник заводу, Секешфехерварда алюминий заводу болгаш өске-даа бүдүрүлгелер бар. Ам Совет Эвилели Венгрияга дөртен ажыг чаа объектилерни тударынга техниктиг дузаны чедирип турар.

Бодуу- талазындан Венгрия с- улус ажыл-агыйынга эргежок чугула бараанналарны берип турар. Ол ССРЭ-же болбазыдырылга үлетпүрүнүң кылыгларын, көдээ ажыл-агыйының болгаш аъш-чем үлетпүрүнүң продукциязын чорудуп турар. Чижээ, Венгрияның даштыкыже үндүр садыл турар машиналарының болгаш деригг-херекселдериниң барык чартык кезиин ССРЭ садыл ап турар. Элээн үр үеним дургузунда Венгрия ССРЭ-ниң даштыкы садыг талазы-биле хырылзажыл турар күрүнелериниң аразында бешки черни эзлеп турары демдеглексенчиг.

Ийи чурттуң аразында экономиктиг болгаш садыг талазы-биле кады ажылдажылганы калбартырынга улус ажыл-агыйын хөгжүдерининг беш чыл планнарын дүүштүрүп турары, специализация болгаш будуүлгени кооперастаанны улуг идиган берип турар. Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын боттандырарының талазы-биле бистиң чурттарывыс оон бүгү киржикчилериниң белеге-хереглелдерин хандырарга калбарткан.

Культура, уран чүүл, литература талазы-биле совет-венгр кады ажылдажылганы национзал культураларның бот-бодуун байытчырының үлегери болур. Уран чүүл фестивальдары, кино болгаш ном хүннери, чогаалыкчы коллективтериниң дедегелгелери, солчулгалары чанчылчаан. Венгр авторларның чогаалдарын Совет Эвилелиниде калбак парлап турар. Чоокта чаа венгр литературазының он беш томузу библиотеказын парлап дооскан. Оон-биле чергелештир венгр номукчу, көрүкчү совет литература болгаш уран чүүл-биле эки таныш. Венгрияга орус болгаш совет авторларның 14.500 чогаалдарын 93 миллион ажыг тираждыг кылдыр үндүрген.

Совет киноэкраннарга венгр фильмнер удаа-дараа үнүп турар, венгр шын чогаалының эртинелери совет театрларының репертуарын каастап турар. Культура тургузуушкунунуң практиктиг айтырыгларының талазы-биле эртем симпозиумнарын болгаш консультациясүмележилгелерни эрттирип турар. Ол талазы-биле харылзааларны культура талазы-биле кады ажыллажылганың совет-венгр чазактар аразының комиссиязы таарыштыр организастап турар.

Амгы үеде совет-венгр харылзааларны бедик үре-түнеледдиг деп үнелеер апаар. Ук харылзаалар амыдыралдың бүгү талааларын хаара тудуп турар. Иштики политиктиг болгаш делегей ареназынга ажыл-ногрудулгада, экономика, идеология, эртем болгаш культура адырларында-даа кады ажылдажылга чаңгыс эртем көргүзүп турар. Коммунистиг болгаш социалистиг тургузуушкуннуң дуржулгазың бүгү тала-биле план ёзугаар солчуп турар чоруктуң ужур-дузазы үнелеттинмес улуг. Чаңгыс аай политиктиг угланышкылыны ажылдап кылырынга дээди деңнелге эрттирип турар ужуражылгалар оның улуг салыышкыныңыг. Совлгу чылдарда эштер Л. И. Брежнев биле Я. Кадарның аразында болгулаан ужуражылгаларга совет-венгр кады ажылдажылганың, делегей харылзаалар-ның чугула болгаш принципиалдыг айтырыгларының талазы-биле бодалдарны солушкаа. СЭКП-ниң дуржулгазын белии-биле үнелевишаан, ВСАП-ниң XII съездизинге «Венгр социалистиг ажылның партия Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле харылзааларны быжыглаарынче оның кичээнгей салып турар. Бистиң партивыска болгаш улузувуска Ленинниң партиязының, совет коммунистеринің төөгүлүг дуржулгазы үнелеттинмес ужур-утказы» деп, Я. Кадар демдеглээн.

М. ПОПОВ.
(СЭТА).

Бөгүн—Венгрияны хостаанының хүнү

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БКП-НИҢ СЪЕЗДИЗИНДЕ

СОФИЯ. Болгарияның Компартиязының XII съездизи оон ТК-зын долгандыр партияның бузулбас чаңгыс эвиниң, сырый каттыжыышкынының, ажыл-херекчи ёзунуң, чурттуң социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүдезиниң айтырыгларын шүүмүчүлекчи көөрүнүң байдалында эртип турар.

БКП ТК-ның отчёт клеткелиң, партияның келир үеде сорулгаларын чугаалашпышаан, улус ажыл-агыйын улам шапкын хөгжүдериниң, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринин, агроүлетпүр кооперастаашкынын ханыладырынын болгаш социалистиг ниитилелхарылзааларын сайзыраңгайжыдарының эргежок чугулазын делегаттар оңзалап демдеглеп турар. 825 муң болгар коммунистериң төлээлекчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шинтпирлерин, чаа тайбың совет саналдарны чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгүнүп, бузулбас совет-болгар найыралга, СЭКП-ниң болгаш БКП-ниң дайынчы чаңгыс ээвинге шынчызын көргүзүп турар.

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчы шимчээшкининиң быжыг звенозу болбушаан, БКП делегейниң коммунистериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкынын быжыглаарына дыка хөй чүүлдерни кылып турар. Акыдүмма партияларның делегацияларының баштыңнары Болгар компартиямның съездизинге байыр чедирип, чүве чугаалап тура ол дугайын демдеглеп турар.

Апрель 2-де дүшкү соонда съездиниң ажылы беш комиссияларга үлемчилаан.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүзү, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары В. В. Щербицкий баштадыр СЭКП-ниң делегациязы ол хүн Георгий Димитровтуң мавзолейинге, В. И. Ленинге тураскаалга, хостакчы Совет Армияга алдар болдурган тураскаалга болгаш Хосталга тураскаалынга чечектер салган.

В. БЕСКРОМНЫЙ,
И. МАСЛЕННИКОВ,
СЭТА-ның тускай хорр.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

СТОКГОЛЬМ. (СЭТА). **Дүшкүүрүг чорукту чавырыддырарын камгалаарының болгаш хамыладырының, чепсегленишкинни дүжүрериниң талазында боттуг түнелдерни чедип алырының мырынай эргежок чугулазын Данияның, Исландияның, Норвегияның, Финляндияның болгаш Швецияның даштыкы херектер министрлери швед найысылалга болган ужуражыышкынынга оңзалап демдеглээн.**

Делегейде байаалдың дорайтаанын дугайты ханы сагыышсырал ужуражыышкын түнелинде хүлээп алдынган дыңнадыгда илергейлеттинген болгаш делегейниң айыыл чок турарын быжыглаарынга, боочепсектя эңдере бүдүрерин кызыгаарлаарынга идепкейлиг ндиг бээринге ол чурттарның белен чоруун оңзалап демдеглээн.

Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери күрүнелериниң төлээлекчилериниң Мадридте ужуражыышкынынга Европага шериг талазы-биле дүшкүүрүлүг чорукту чавырыдырар болгаш чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле конференцияны чыылдырырынга чөпшээрежин алырын киришкир, дүшкүүрүлүг чорукту чавырылдырарының херээн уламчылаарының дугайында дугуржушкун чедип алырының эргежок чугулазын дыңнадыгда оңзалап демдеглээн.

Европа диңке бар ядролуг чепсекти кызырарынга чедирип болгу дег харылзажылгаларны Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттар уламчылаар боор деп идегелин соңгу талакы чурттарның даштыкы херектер министрлери илергейлээн.

КНО-ның Кол Ассамблеязының чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле ийиги тускай сессиязынга белеткелге идепкейлиг ндиг бээр деп соңгу талакы чурттарның ындыг бодалы дыңнадыгда айыттынган.

КОЛ КИЧЭЭНГЕЙДЕ ТУРБУШААН

БЕРЛИН. СЭКП-ниң төөгүлүг XXVI съездизиниң шинтпирлериң делегейниң херээженнери, бүгү депшилгелиг хөй-ниитизи ханы сорук киришкин-биле уткаан деп, **Делегейниң херээженнериниң демократтыг Федерациязының чиңгине секретары М. Вире-Туоминен** медеглээн. Тайбың тургузуушкунче, бүгү-нииги тайбың дээш демиселди үргүлчүлээринче, удурланыштыр туржур чорукту чавырылдырарынче болгаш улустар аразынга калбак кады ажылдажылганы хөгжүдеринче ССРЭ-ниң чайгылыш чок угланышкынының совет коммунистериниң шүүлганы база дагын бадыткаан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң иletкелинде делегей байдалынга тодаргай анализ бердинген, тайбынга кыжаныышкын АКШ-тың болгаш НАТО-ның империалистиг болуктеринден, делегей реакциязының өскедаа күштеринден үнүп турарын ол анализ тода көргүскен.

СЭКП-ниң XXVI съездизи, аңаа хүлээп алдынган шинтпирлер СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеиниң политиказының ханы буянныг соруулгаларын илередип турар деп, Федерациянын чиңгине секретары оңзалап демдеглээн.

ВЕНА. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кол сагыш салыышкыны тайбынны камгалаары болгаш быжыглаары болуп турарын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бүгү ажылы бүзүреллиг көргүскен деп, **Австрияның Компартиязының даргазы Франц Мури** парлалга конференциязынга чүве чугаалап тура медеглээн. Тайбыныың болгаш дүшкүүрүлүг чорукту чавырылдырарының политикалы эң Л. И. Брежневтиң Отчёт иletкелинде көдүрүлген дыка хөй чүгула саналдарда илергейлеттинген. Тайбыныың болгаш депшилгениң ол угланышкының СЭКП биле Совет Чазак чайгылыш чок чорудуп турар.

Совет коммунистериң шүүлганы партия амыдыралының деңнечи норма-чижектериниң чыыткылаачак боттанышкынының илереп болган деп, Франц Мури демдеглээн.

ДЕЛИ. (СЭТА). СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кадүргени чаа тайбың инициативалар хөрээженнериң бо чылдың октябрьда Прагага болуур Бүгү-делегей конгрезинге материалдар белеткээр талазы-биле ажылчы комиссияның индиң найысылалда чөвүлел хуралының кол кичээнгейинде турар. Индияның, аразында Совет Эвилели база кирип турар 18 даштыкы чурттуң хөрээженнер организациялариның төлээлекчилери ол чөвүлел хуралда киржип барган.

ССРЭ-ниң тодаргай бүдүштүг саналдары делегейниң чаа дайынының кыжаның чайладыр дээш, бистиң ажы-төлдеривиске аас-кежии болгаш тайбың дээш демиселдиң тодаргай программазы-дыр деп, **индий хөрээженнериң Национал Федерациязының чиңгине секретары Вилма Фаруки** медеглээн. Ол ажок улуг программаны амыдырал боттандырар дээш делегейниң хөрээженнери бөтарының күжеиишкиннерин каттыштырар ужурлуг.

АКШ-тың хөрээженнериниң Пентагонуң дайынзырак милитаристиг планнарынга Американың Каттышкан Штаттарының амыктары шыңгыы удурланып турар. Аныктар болгаш студентилер организациялариның (кыйгырыын ёзугаар удурлайышкынның митингилери бүгү чуртта болуп турар. Аныяк американнарны шериг албанынга кыйгыртырыбиле бүрүткээр дугайында Вашингтонуң администрациязының шинтпирин АКШ-тың ооллары болгаш кыстары шыңгыы шүгүмчүлеп, дайын белеткелдеринге удурланып турар.

Аныяктарның чөптүг удурланышкынынга харыы кылдыр АКШ-тың эрге-чагыргалары аныяктарга удур полицейжилерни ыдаапп, оларның төлээлекчилерин, митингилерниң киржикчилерин тудуп, хоргудап турар. Американың Каттышкан Штаттарының эрге-чагыргалары боттарын «кижи эргезинин камгалакчылары» кылдыр бүгү делегейге чарлап турар, а хөрек кырында АКШ-та бедүүн кижилерни полицейжилер хүн бүрүде хоргудап, хосталгазын боогдап турар.

ЧУРУКТА: Кэмбридж хоорайның (Массачусетс штат) полицейжилери ортумак болгаш дээди өөредилге черлериниң студентилериниң дайынга удур чыскаалын тарадыр сывырып турары.

АП—СЭТА-ның фотозу.

ЧУГУЛАЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Бистиң чуртувуста эң кол байлак — кижи, оон кадыынын дугайында сагыш салыышкын эң чугула социал сорулгаларның бирээзи. Ол талазы-биле улуг сорулгаларны боттандырбышаан, республиканың хөй-хөй күш-ажылчы коллективтеринде ажыл-ишчилериң ажылдаар байлдарын чигелил, таарымчалыг байдалдарны тургузар талазы-биле тускай хемчеглерни ажылдап кылган, оны боттандырып турар.

Ылангыя хол-биле кылыр аар ажылдар механизастаттынып, бүдүрүлгеде чаа техниканы, мурнакчы технологияны шингээдип ап турар. Ында ажылдан турарларга амыдырал хандырылганын, эмчи дузазының, санаториг байдалдың экижээни бүдүрүлгенин улуг салдарлыг болуп турар. Бо талазы-биле чамдык чижектиг ажылдар Кээ-Хем хөмүр-даш разрезинде, «Тыва септелге тудуг», «Тыва тудуг» трестериң организацияларында, Тываның электри четкилеринде база кылдынган.

«Кемдээшкин болгаш озал-ондах чокка ажылдазы дээш» деп, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Д. Басовтуң удуртканы Москвада тудугжулар бригадазының эгелээшкинин бистиң республикада сөөлгү чылдарда калбаа-биле нептереткен. Ол эгелээшкинчи баштай «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг», дугаары 48 тудуг эргелелдериниң тудугжулар бригадалары деткээнер. Амгы үеде «Тыва тудуг» тресте 33 бригада москвачыларның дуржулгазы-биле ажылдап турар. Ол патриотчу эгелээшкинин республиканың тудуг организацияларынга нептереткени бүдүрүлгеге кемдээшкиниң болгаш озал-ондактың санын эзээжедиринге ээлдектер, каттыжыышкычиар, трестер, профэвилел организациялары күш-ажыл камгалалының, техниканың аймыл чок чоруунуң талазы-биле инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдеги кошкак турган. Оон улампдан кадыышлганың комплекстиг планнары, күш-ажыл камгалалының дугуржулгалары чылдынга күүсеттинмейн келген. Бо сорулгага республикада чыл бүрүде 1,6 муңнан хөй түңнүг акша-хөреңгини үндүрүп турар болгай. Ындыг турбүже «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Скотопром» трестиң, Тываның транспорт, аъш-чем үлетпүр эргелелдериниң база хөй организацияларны техниканый аймыл чок чоруулга көрдүгеп акша-хөреңгиниң долу ажылап шылазаанныр. Респотребсоюзтуң, республиканың Көдээ ажыл-агый, Чырыдыышкын, Кадык камгалал министерстволарының, Чурт үлетпүр эргелелиниң чамдык организацияларында күш-ажыл камгалалының, техниканың аймыл чок чоруунуң дүрүмүн сагыыр талазы-биле байдал дүүренчиг. Тес-Хем райпозуң, Чадаананың үлетпүр комбиниди, Самагалдай ортумак школазын, Өвүрүнүң район эмнелгезин база маңаа хамаарыштырып болдур.

Бо коллективтерде күш-ажыл камгалалының, техниканың аймыл чок чоруунуң талазы-биле харыысалгалыг кижилер томуйлаттынмаан, бо талазы-биле дүрүмнерге ажылдакчыларны өөретпейн турар. Ол ышкаш күш-ажыл камгалалының дугуржулгазы чок. Оон ынай бир четпес чүве болза, чаа туттунган болгаш капитал септелге кылган тудугларны, чаа тургустунган механизмнерни ажытталга киирерде профэвилелдериниң, күш-ажылдың техниктиг инспекторларының чаштээрели чокка, техниканың аймыл чок чоруунуң дүрүмнерин хажыттышпаан хүлээп ап турар.

Озал-ондак бүрүзүн оңза болуушкун кылдыр шыңгыы көрүп, оон чылдагаанын илап тодарадып, ону күш-ажылчы коллективтерин бүгү ажытчыныарының хуралларынга сайгарар хөрек.

Күш-ажылдың аймыл чок болур чоруун бедидеря — кыска кампания эвес. Ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаар дээш хемчеглерня доктаамал ап чорудар, будүрүлге культуразын бедидер дээш боттуг ажылдарны чорудары күш-ажылчы коллективтериниң, ында профэвилел организацияларының чугула сорулгазы болур.

Ч. МОНГУШ,
профэвилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң күш-ажыл талазы-биле техниктиг инспектору.

Профэвилел амыдыралы

ТАИЛАНДЫДА ШЕРИГ ЭРГИЛДЕЗИ

НЬЮ-ПОРК. (СЭТА). Таиландының радиозунуң дыңнатканың ёзугаар алырга, чуртка апрель 1-де шериг эргилдези болган. Прем Тинсуланонну премьер-министриниң болгаш күргаг чер шериглериниң командылакчызының албан-дужаалдарындан дүжүрген. Күргаг чер шериглериниң командлакчызының оралакчызы генерал Саит Читпатима баштаан бедик албан-дужаалдардыг шериг кижилер эрге-чагыргаңы холга алган. «Революстуг комитетти» тургускан, оон составында чепсектиг күштериниң үш хевирлериниң төлээлекчилери кирген. Эргилдени деткээн шериглерни Бангкокта чазак бажыңнарының чанында эккелген. Прем Тинсуланон хаан ордузунда чаштына берген.

Конституцияны күш чок болдурган, парламентини болгаш министрлер кабинедин тараткан. Чуртка шериглерни ынайбээр көжүрерин «Революстуг комитет» хоралаан. Даштыкы чурттарже акша шилчидерни кызырар дугайында банкыларга дужаал берген.

Таиландының хаанны Пуминон Адульядетти муриуку хевээр хүлээп турарын «Революстуг комитет» чарлаан. Таиландының чепсектиг күштериниң кол командылакчызы генерал Сем Након комитеттиң чөвүлекчизинге томуйлаткан.

Каттышкан Нациялар Организациязының Уставынга шынчызының, Таиландының чарган бүгү керээлерин болгаш дугуржулгаларын хүндүлээриниң, бүгү чурттар-биле найыралдыг харылзааларны калбартырынга белениниң дугайында «Революстуг комитеттиң» удуртукчулары медеглээн.

ПАРИЖ. (СЭТА). Шериг эргилдезиниң үезинде чазаан дүжүрткен Таиландының премьер-министри турган Прем Тинсуланон чазак баштыны кылдыр мурнуку хевээр болуп санап турарын медеглээн болгаш дүжүп бээрин эргилдениң киржикчилеринге санадлаан.

Франс Пресс агентилелдиң дыңнатканын ёзугаар алырга, Тинсуланон Таиландының сонгу-чөөн девискээринде Корат хоорайның радиозуун дамчыштыр ындыг медеглелди кылган. Чүүттүң ийиги армиязы ол хоорайда турар болгаш Тинсуланону деткээн.

Таиландының хаанны ол армияның турар черинче Бангкоктан ужудуп чорутканың даштыкы информация агентилелдери дыңнаткан.

Профэвилел амыдыралы

денгелининн өзүп, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге улуг салдарлы чедирип турар. Бүдүрүлгениң культуразы белеп, ажылдаар черлериниң байдалы эңжиш, бүдүрүлгеде азыр ажылдарны механизастаары, автоматчыдарны улам нептерел, кемдээшкининиң деңнели кудулап турар.

Республикада 59 муңдан хөй кижи ажылдап турар бүдүрүлгелер болгаш организациялар эртken чылы кемдээшкин чокка ажылдаан. Чижээ, «Тыва кобальт» комбинаттың директциязы, ында профэвилел комитеди техниканың аймыл чок болуур чоруунуң деңнелин бедидип, цехтерге ажылдаар байдалдарны эңжидиринин тодаргай программазын ажылдап кылган. Эрткен чылын ол сорулгага 116 муң акшаныч ажылдарын кылып чорутканының түңнелинде бүдүрүлгеге кемдээшкин ээлээжээн. Ажылдарының байдалы чигээн. Бо чижектиг ажылдар Кээ-Хем хөмүр-даш разрезинде, «Тыва септелге тудуг», «Тыва тудуг» трестериң организацияларында, Тываның электри четкилеринде база кылдынган.

«Кемдээшкин болгаш озал-ондах чокка ажылдазы дээш» деп, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. Д. Басовтуң удуртканы Москвада тудугжулар бригадазының эгелээшкинин бистиң республикада сөөлгү чылдарда калбаа-биле нептереткен. Ол эгелээшкинчи баштай «Кызыл тудуг», «Кызыл үлетпүр тудуг», дугаары 48 тудуг эргелелдериниң тудугжулар бригадалары деткээнер. Амгы үеде «Тыва тудуг» тресте 33 бригада москвачыларның дуржулгазы-биле ажылдап турар. Ол патриотчу эгелээшкинин республиканың тудуг организацияларынга нептереткени бүдүрүлгеге кемдээшкиниң болгаш озал-ондактың санын ээлээжедиринге дөрт катап ажыл турар. Бо дээрге автобудурүлгелерниң удуртукчуларының, оларда профэвилел организацияларының талазында семдээшкиннерниң кемдээшкиннерниң болу бээринең чылдагаанын тып, ону болдурбас талазы-биле дээштиг хемчеглерни албайн турарының бир херечизи болур.

Чамдык күш-ажылчы коллективтерде кемдээшкиннер, озал-ондактар саны ээлээжээр тулум, харын көвүдеп турары дүвүреичиг. Ындагыя Чазаанның, Шагаан-Арыгның автобудурүлгелеринде, «Кызыл тараачын», «Большевик», «Бүрен», «Ленинчи орук» совхоздарда, Респотребсоюзтуң АТйзинде, Тываның сүт комбинидинда, Кызылдың пиво заводунда, Одалга үлетпүрүнүң эргелелинде болгаш өске-даа коллективтерде ындыг фактылар бар.

Анализтен алгаш көөрге, озал-ондактың, кемдээшкининиң хөй кезии күш-ажыл камгалалының, техниканың аймыл чок чоруунуң негелделерин кемдээшкиннерниң кижи саныга онзаштыр көргүзүү республиканың ортумак көргүзүүнден дөрт катап ажыл турар. Бо дээрге автобудурүлгелерниң удуртукчуларының, оларда профэвилел организацияларының талазында кемдээшкиннерниң кижи саныга онзаштыр көргүзүү республиканың ортумак көргүзүүнден өөренип турарындан. болгаш өске-даа чылдагааннардан болуп турар.

Чамдык министерстволар, эргелелдер, каттыжыышкычиар, трестер, профэвилел организациялары күш-ажыл камгалалының, техниканың аймыл чок чоруунуң талазы-биле инженер-техниктиг ажылдакчылардан негелдеги кошкак турган. Оон улампдан кадыышлганың комплекстиг планнары, күш-ажыл камгалалының дугуржулгалары чылдынга күүсеттинмейн келген. Бо сорулгага республикада чыл бүрүде 1,6 муңнан хөй түңнүг акша-хөреңгини үндүрүп турар болгай. Ындыг турбүже «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, «Скотопром» трестиң, Тываның транспорт, аъш-чем үлетпүр эргелелдериниң база маңаа хамаарыштырып болдур.

Бо коллективтерде күш-ажыл камгалалының, техниканың аймыл чок чоруунуң талазы-биле харыысалгалыг кижилер томуйлаттынмаан, бо талазы-биле дүрүмнерге ажылдакчыларны өөретпейн турар. Ол ышкаш күш-ажыл камгалалының дугуржулгазы чок. Оон ынай бир четпес чүве болза, чаа туттунган болгаш капитал септелге кылган тудугларны, чаа тургустунган механизмнерни ажытталга киирерде профэвилелдериниң, күш-ажылдың техниктиг инспекторларының чаштээрели чокка, техниканың аймыл чок чоруунуң дүрүмнерин хажыттышпаан хүлээп ап турар.

Озал-ондак бүрүзүн оңза болуушкун кылдыр шыңгыы көрүп, оон чылдагаанын илап тодарадып, ону күш-ажылчы коллективтерин бүгү ажытчыныарының хуралларынга сайгарар хөрек.

Күш-ажылдың аймыл чок болур чоруун бедидеря — кыска кампания эвес. Ынчангаш күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаар дээш хемчеглерня доктаамал ап чорудар, будүрүлге культуразын бедидер дээш боттуг ажылдарны чорудары күш-ажылчы коллективтериниң, ында профэвилел организацияларының чугула сорулгазы болур.

Ч. МОНГУШ,
профэвилелдериниң Тыва область чөвүлелиниң күш-ажыл талазы-биле техниктиг инспектору.

ӨҢНУКТЕРНИҢ ЧУРТУНГА

(Журналистиң орук демдеглелинден)

(Төвүзүү. Эгези № 79 «Шында»).

Санаторийде бүгү-ле байдал дыштаныырына таарымчалыг, ында болгар-совет найыралдыы клуву бар. Санаторийниң библиотеказында орус дылга номнар хөй. Найыралдың кежээлери, ужуражылгалар, танцы, солун черлерже экскурсиялар доктаамал болуп турар. Совет киноларны неделялда ийи катап халас көргүзер. Бистер Шипкаже, Софияже база Пловдив хоорайже эк-, скурсиялаан бис. «Тайга ээзиниң изи-биле» деп совет кинону хоорайның кинотеатрынга көрдүвүс. Болгар өҢнүктерге, Совет Эвилелиниң өске хоорайларындан келген өөрүвүске РСФСР-ниң улустуң артизи М. М. Мунзук Дерсу Узаланы ойнаан ээзээни чоргаарал-биле тайылбырлап турдувус.

«Аугуста» санаторийге турган. Хисаряның, Софияның, Пловдивтиң, Казанлыктың, Калоферниң солун музейлеря, тураскаадлыг черлери-биле танышкан бис. Хисаряда уруглар санаториязында ГДР-ден, Польшадан келген уруглар эмнедип, дыштанып турар. Хисаряның херээженнериниң төлээлери санаторийге келгеш, аяк шайны чоогларп ора, совет туристер-биле ужурашкан. Дараазында болгар өҢнүктерниң чалааны-биле совет херээженнериң чамдыктары Хисаряның херээженнериниң бажыңнарыга барып, амыдырал-чуртталгазы-биле танышкан. Болгар херээженнер божаанда, алды ай дургузунда шөлээлиг. Нинтизи-биле чаш уругну ажаары-биле оларга үш чыл дургузунда шөлээни бээр. Бир эвес ол үениң дургузунда база катап божуптар болза 10 хире хонук ажылдаап, улаштыр-ла база үш чыл шөлээлеп чоруй баар. Ол ышкаш уруг божаан санныларла, күрүне оларга шаниал акшаны уруг-дарыының саны-биле көвүдеп берип турар. Бо бүгү дээрге, болгар херээженнер дугайында социалистиг принциплиг. Болгарияның Коммунистиг партиязының сөстүң салыпкыныының ачызындыр.

4. Эки чанчыл

Санаторийниң бир эки чанчылы анаа дыштаныр келгенер концерт үндүрер. Гид — хелемелиг бөҢнүктерниң удурткулары-биле чугаалашкаш, концерт көргүзериниң графигин азып каан. Тывадан баргаш туристер Курган, Курскиниң туристери-биле кады бир бөҢнүк бис. Бистиң туристерниң составында ангы-ангы иштиялар бар.

Концертти ноябрь 16-да үндүрген бис. Анаа ниити ыры, ий-чангыстың номерлери, танцыны көргүстүвүс. Төөлиден башкы С. Сат биле Ак-Довуракта ажылчын Т. Сая олар «Хойжу сугга барыксаар мен» деп ырыны күүседкен. Сэт Самдар-оол часкаан ырлаан, «Совет Тыва» совхозтуң директору Павел Конгаров дыкала эки ырлады. Баштай ол орус дылга, а дараазында ие дугайында хакас ырыны ырлады. Ол Хакасияның «Жарки» ансамблиниң артизи турганы таварылга эвес. Оон ырларын көрүкчүлер хөлчок магадаан.

Хисаря дугайында Курскиниң удуртукчузунуң бижээни баштак ырларын бараалгаткан бис. Концертивистиң дээжизи «ХадыҢчыгаш» деп танны. Ону чүгле эр улус күүсеткен. Херээжен улус оларга бөдүүн материалдан хадың хевирлиг костюмнерин даарап берген. Хөгжүм бар эвес, хөрээжен улус залдың мурнунга олурупкаш оларны аксы-биле ырлап үлээн. Танцыларывыс залге кире бээрге, адыш часкаашкыны динмиттелип турду.

«Артистеривис» эр улус платьелер кеткилээш кыстардан дудак чок танцыларга көрүкчүлер хөлчок сонуургаан. Ылангыя Сат Самдар-оол сценаже катап үнүп кээрге, көрүкчүлериң кичээгейи ында барган. Ол бодун сцена кырынга туттунуп билир, баштак хөглүг кижи болган. Быктын даазыпкаш, бир холунда аржыылчыгажын чайгаш, танцылап турда кайгамчык. Ол концертке эң-не шылгараан, ону танывас кижи санаторийде чок апарган. Шынап-ла ырлавышаан, танцылавышаан улустуң хүндүткелин ёзулуг-ла чаалап алган кижи.

«Эр-хөлөр, солун-на концерт көргүстүкер», деп бистерни улус мактап турган. Оюнбаштак чүгле дээштиг. Концертивиске Грузиядан келген бөлүкту ойнай-сылдай шүгүмчүлей каапкан бис. Ынчангаш олар Тамбовтан, Краснодардан келген бөлүк-биле демнешкеш, бистин дараавыста концерт үндүрер ужурга тавзрышкан. «Суликo», «Тбилиси дугайында ыры» база казах, украин ырлар чангыланып турду.

5. Уделге кежээзи

Ноябрь 23-те санаторийниң столоваязынга уделгениң кежээзи болган. Ол кежээ уттундурбас. «Аугуста» санаторийниң удуртукчулары бистерге чылыг сөстерни чугаалап, бөлүктериң удуртукчуларынга белектерни тудускулаан. Бистер база-ла оларга өөрүп четтиргенивисти илередип, бөлүк-бөлүк айы-биле белектерни өҢнүктеривиске сеҢдиливис. Кежээге орус, болгар ырлар чангыланып, оюн-тоглаа үзүктелбээн.

Дараазында хүнде бисти «Балкантуристиң» автобустары Пловдивтиң аэропортунга экжеп каан. Экскурсияладып турган гидтеривис Татьяна Захарьева биле Лиляна Говедарова олар бисти үдеҢкеш, Совет Эвилелинден чаа келген туристерни үткүп алганнар. Олар автобустар-биле Хисаряже хаптап, а бистер Москваже ужудупкан бис. ӨҢнүктерниң аразында 25 хонук шак ынчалдыр билдиртпейн эрткен.

Болгария биле Совет Эвилелиниң аразында туристер солчуруп улам калбартыр дугайында 1980 чылдың августа Софияга дуржулгага ат салган. Ынчангаш бистиң Тывадан туристер Болгарияга моон соңгаар-даа баар ужурлуг. Оларга сүме кылдыр чугаалаан каар деп бодап турарывыс чүүл болза, төрээн Тывавыстың дугайында хөй-ле чүүлдерден — номнардан, чуруктардан, көрек демдектерин, сувенирлерден ап алынар. Санаторийниң бир эки чанчылы болзу, анаа дыштанып барганнар концерт үндүрери дидивис. Ынчангаш өҢнүктерге аян гудары-биле хомустан ап алыр болза, дыка-ла эки.

Бо чылын Болгарияның чону чурттун төөгүзүнде ийи улуг болуушкунну — Болгарияның Коммунистиг партиязының тургустунганындан бээр 60 чыл оюн болгар күрүненин тургустунганындан бээр 1300 чыл оюн байырлап эрттирер. «СЭКП — БКП!» деп сөстерняң бо-ла көрүп болур. Болгар күрүненин 1300 чыл оюнга тураскаадып, бо чылын 2 спутникти Совет Эвилелиниң дузаазы-биле салып үндүрер деп турар.

Акы-дуңма Болгария даартазы хүнче бүзүрелдиг базып орар.

С. ХЕРТЕК.

Хисаря — Кызыл.

ЛЕНИНЧИ ЧАГААНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

В. И. Ленинниң чогаалдарының долу чыындызының 47-ги томуун армян дылга үндүрериңге белеткеп турган эртемденнер сураглыг чогаалчы Костан Заряның намдарының билдинмес арыннарын немээр талазы-биле литературоведтерге дузалааннар.

Орус үндүрүлгеге бир-ле дугаар парлаан документилерни сайгарып көрүп тургаш, Делегейниң социалистиг бюрозуюн секретары К. Гюйсманга баштыҢының адрестээни ийи чагаазын соңуургай бергеннер, ол чагааларда Богдасарян деп фамилияны сагындырып турар. Ат-фамилиялар айтыр бижикте ол кижиниң дугайында ыынызыдыг бар болган: «Женеваның большевиктер секциязының кежигүнү, студент. 500 рубльдин билеттерни садып чоруп тургаш, Мюнхенге 1908 чылдың январь 5-те тудуп хоруддаттырган болгаш 1907 чылдың июнь 13-те Тифлистиң банк хавырыышкынынга холбагдалдыг деп сезиглеткеш, кара-бажыңнаткан. Богдасарянны болгаш өске-даа чамдык кижилерни кем-бурууллуг херектеннер кылдыр көргеш, оларны дамчыдып бээрин хаанныг чазак негээн. В. И. Ленинниң күжениишкинниң болгаш большевиктерниң калбарткан агитациязының ачызында, ол херек талазы-биле хоруддатканнарны хаанныг чазакче шилчидип бээрге боттанмайн барган. Карабажыңга он бет ай дургузунда олурган соонда, Богдасарян хоруддалдан хосталган».

Оон салым-хуузу дээш В. И. Ленинниң ол хире сагыш салып чорааны Богдасарян деп кымыл, ол кижиниң оон ыңайгы амыдыралы кандыг болганыл?

Ол айтырыгларга харыыны төөгү эртемиериниң доктору, профессор А. Карапетян тыпкан. СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң Төп партийжи архивинден ол «Радуга» деп журнал тып алган, оон редактору М. Адамов (Адамян) «Костан З» дээр чажыт ат-биле парлаттынган ийи шүүдүктүң автору кылдыр Тигран Богдасарянны ында сагындырган, Константин Егиазарян деп оон ёзулуг фамилиязын адап бижээн (сөөлүүредир ол ат Костан Зарян кылдыр эде адаттынган).

Оон ыңайгы дилээшкиннер шинчилекчилерни Абовян кудумчузунда, 17 дугаар бажыңга эккелген. Ук бажыңга чогаалчы бодунуң сөөлгү чылдарын эрттирген. Ам ында оон архитектор оглу Армен Зарян чурттап турар.

— Ачам өҢнүктериниң дугайында, большевик-ленинчилер М. Литвинов, Миха Цхакая, А. Бехзадян дугайында чылыбиле бо-ла сактып чугаалаан ышкынче шилчидип бээр.

Ол ат кырынга бижээн паспорт-биле Страсбург, Мюнхенче чоруп тургаш, анаа герман полициязга туттурган. Большевиктерниң организастаазы калбак кампаниязының түңнелинде Т. Богдасарянны хостап үндүргеннер. А 1909 чылда ол Парижке В. И. Ленин-биле ужурашкан. Тигранның акшахөреңгизин хавырып алганының дугайын ачам ажок чугаалаар чораан. Партийжи кассаны немеп алырының арга-лараның бирээзи ол болган. Партияның даалгазы-биле ачам болгаш оон эштери Европаның хөй-хөй чурттарынга ёндерик акша түңнүг купюра-саазынарны акшага орнап чоруп турганнар, оон дугаардары сөөлүүде кээп билдинген. Чогум-ша ынчан оон намдарынга идик даарактызы Тигран Богдасарян дээр иран албатының ады көстүп келген.

Ол ат кырынга бижээн паспорт-биле Страсбург, Мюнхенче чоруп тургаш, анаа герман полициязга туттурган. Большевиктерниң организастаазы калбак кампаниязының түңнелинде Т. Богдасарянны хостап үндүргеннер. А 1909 чылда ол Парижке В. И. Ленин-биле ужурашкан. Тигранның акшахөреңгизин хавырып алганының дугайын ачам ажок чугаалаар чораан. Партийжи кассаны немеп алырының арга-лараның бирээзи ол болган. Партияның даалгазы-биле ачам болгаш оон эштери Европаның хөй-хөй чурттарынга ёндерик акша-түңнүг купюра-саазынарны акшага орнап чоруп турганнар, оон дугаардары сөөлүүде кээп билдинген. Чогум-ша ынчан оон намдарынга идик даарактызы Тигран Богдасарян дээр иран албатының ады көстүп келген.

Ол ат кырынга бижээн паспорт-биле Страсбург, Мюнхенче чоруп тургаш, анаа герман полициязга туттурган. Большевиктерниң организастаазы калбак кампаниязының түңнелинде Т. Богдасарянны хостап үндүргеннер. А 1909 чылда ол Парижке В. И. Ленин-биле ужурашкан. Тигранның акшахөреңгизин хавырып алганының дугайын ачам ажок чугаалаар чораан. Партийжи кассаны немеп алырының арга-лараның бирээзи ол болган. Партияның даалгазы-биле ачам болгаш оон эштери Европаның хөй-хөй чурттарынга ёндерик акша-түңнүг купюра-саазынарны акшага орнап чоруп турганнар, оон дугаардары сөөлүүде кээп билдинген. Чогум-ша ынчан оон намдарынга идик даарактызы Тигран Богдасарян дээр иран албатының ады көстүп келген.

Ол ат кырынга бижээн паспорт-биле Страсбург, Мюнхенче чоруп тургаш, анаа герман полициязга туттурган. Большевиктерниң организастаазы калбак кампаниязының түңнелинде Т. Богдасарянны хостап үндүргеннер. А 1909 чылда ол Парижке В. И. Ленин-биле ужурашкан. Тигранның акшахөреңгизин хавырып алганының дугайын ачам ажок чугаалаар чораан. Партийжи кассаны немеп алырының арга-лараның бирээзи ол болган. Партияның даалгазы-биле ачам болгаш оон эштери Европаның хөй-хөй чурттарынга ёндерик акша-түңнүг купюра-саазынарны акшага орнап чоруп турганнар, оон дугаардары сөөлүүде кээп билдинген. Чогум-ша ынчан оон намдарынга идик даарактызы Тигран Богдасарян дээр иран албатының ады көстүп келген.

«Эргим эш Гюйсмен! Бо чагаакның беринчизин, эш Богдасарянны, бистиң партияның кежигүнүн Силерге сүмелээрин чөпшээреп көрүңер. Кара-бажыңдан чаа үнген бо эшке дөргүл-төрелдери кандыг-даа деткимче көргүзериниден ойталаан-дыр, ол ам университетке өөренирин, уламчылап шыдавас. Француз дылды дыка эки билир кижи-дир, ынчангаш угаанбиле кылыр кандыг-бир ажылды аҢаа тып бээрингe бергедевес бөөр Силер деп бүзүредим.

Баш бурунгаар өөрүп четтиргенимни Силерге илеретпишаан, акы-дуңма байырымны чедирип олур мен, В. Ленин».

Аныяк кижиге эштери дузалаан, өөредилгезин уламчылаарынга арга-хорга тывылган.

Эмигрант кижиниң салым-хуузу Тигранны янзы-бүрү чурттар кезикп кылдыр албадапкан. Парижке ол орус литература болгаш театр дугайында лекциялар номчуп турган. Француз дыл кырынга бижээн шүүдүктериниң баштайгы чыындызын анаа парладып үндүргеп. Оон соонда Венецияже чорупкан. Италияның чамдык солуунарының корреспондентизи болуп алгаш, Чоокку Чөөн чүктү ол кезээп, Колумбияның университединге, Бейруттуң колледжилериңге башкылап турган. Бо бүгүнү ол бодунуң сактышкынынарынга бижээн, СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизм институдунуң филиалы — Арменияның Коммунистиг партиязының ТК-ның чанында Партия төөгүзүүнүң институдунуң чогаалчының оглу уҢ сактышкынынарны чоокта чаа дамчыдып берген.

Төрээн чуртундан ыракка чоруп турган болгаштың, Улуг Октябрьниң сооңда Совет Арменияга болгулаан чаартылгаларның ужурун баштайгы дээреде тыппайн шаг-ла болган. Ол чүгле 1962 чылда төрээн чуртунга чедип келген. Төрээн черинде чаа амыдырал оңу кайгадыпкан. Ол амыдыралының дугайында «Мунгаралга алыскан корабль» деп кол номун улуг сорук киришкин-биле бижээн. Оон чогаалдарын хөй-хөй тиражтыг кылдыр республикада парлап үндүргеп. Чогаалчы 84 харлыында мөңээн болгаш ону Ереванда хөөржүткен. Хоорайынга ол бүгү назынында ынак чораан.

Л. АЗРЯН,
А. САВАЯН,
СЭТА-ның корр.

Ереван.

Барыын-Хемчик районнуң Кызыл-Мажалык Культура бажыңында уран чүүлге талантылыг кижилер хаара туттунган. Олар Ак-Довурак хоорайга болгаш районнуң суурларынга, малчыннарга, фермаларга барып күш-ажылчы кижилериниң хей-аъдын көдүрүп, аян тудуп турарлар.

СӨС БОЛГАШ ААЖЫ-ЧАҢ

Шыяны дээштин бодуң берил
Чырык черни чурттаан кижи —
Чүнү мурнай сөглээр сөзүң
Чүрээ-биле тыңгарыптар.
Уганы-биле кызыткан сөс,
Улуг, бичe чүрээн кыпсыр.
Ажыл-ишче хей-аът киирип,
Аъттандырып адактантар.
Ээлдек чымчак ажыы-чаңга
Эки сөстер каттышкаштын —
Амыдырал харылзаага
Алдын ышкаш дүлүүр болур.

Аваа МОҢГУШ.

КАТКЫ-ХӨГНҮҢ ХООРАЙЫ

Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугжуларының хоорайы—Саяногорскиге төрүттүнгени чаштаа беш муң болганының дугайын херечилеп турар тураскаал мэрдальды Витя Касьянов төрүттүнге-ле сес хонганда алган.

Хоорай Советиниң депутаттары беш муңгу оолдуң адазы — ол черниң ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының ажылчыны Николай Касьяновка болгаш оон кадайы, гидротудугжу Надеждага байыр чедиргенер. Оолдуң үргазы — Таня ол бүгүнү улуг соңуургал-биле көрген. Таня — ол хоорайның чажыттарының бирээзи, анаа баштай төрүттүнгеннериниң бирээзи-даа ол болган.

Статистика ажыллакчыларының санап турары-биле алырга, Россия Федерациязында чаштарның төрүттүнүп турарының талазы-биле Саяногорск хоорай эң өзүлделиглериң бирээзи. Ону билбейн-даа, ол хоорайның кудумчулары-биле кылаштаар болзуңарза, чаштар хоорайында келген-дир бис дел чүве оларның хөглүг катКЫ-шымээниинден-ие силерге дораан-ка билдинe бээр.

— Уругларның кавай-тергелери автомобильдерни безин кудумчуларга кызагдады берген болгай — деп, хоорай Советиниң күүскомунуң даргазы Н. Бугаев өөрүшкү-хөглүг чугаалады.— Хоорайның чамдык кудумчуларынче машиналарның кирери хоруглуг. Чүгле чаа бажыңнарже көжүп кирял тураралрның эт-сеэни чүдүрген машиналарның ышаар кирерин харын чөпшээрээн бис.

Хоорай Советиниң сессия бүрүзүнге, депутаттар бөлүктериниң хуралдарынга «уругларга айтырыглары» бо-ла тургуступ келир-дир. Ол айтырыгларны доп-дораан, билдилиг шинчирлээр ужурлуг бис. А депутаттарывыстың хөй-кезии башкылар, эмчилер, школа назыны четпээннериниң албан черлериниң ажылдакчылары. Хүлээп алдынган шинчирлерни күүседир дээш олар боттары база кызымак ажылдап турарлар. Бассейнниң болгаш хоккей шөлүнүң тудуунун хуусазының кызырар дугайында саналды депутат, кран башкарыкчызы Н. Рязанова күүскомга киирген болгаш тудугга субботникти ол боду баштаан.

Чайны уругларга четтикпейн манап турар. Енисейниң эриинде парктың оларга кылган. Чүсүүе харлыг халылар аразында чайганыр, янзы-бүрү оюннар ойнаар черлерни кылган. Автодром, дагаа буттарының кырында туттуурган бажыңчыгаштыг, күүүлүг маадырларлыг болгаш тоолдарның өске-даа маадырларын чураан чуруктарлыг ол хоорайжыгашка чылдың кайы-даа үелериңде чон чыглыр. А оон өске солуун чүүлдерге ынактарның эргезинде — чуруулганың болгаш музыканың үш школазы, «Пчёлка», «Орлёнок», «Пөш» деп клубтар бар.

Ол-ла бүгү чүүлдер — улус депутаттарының кичээнгейинде. Олар — бүдүүлгелерниң, школаларның, уруглар садтарының күзенчиг ааҢчылары.

Бүгү-ле айтырыглар бисте бүрүн шинтирлеттингеп дээр болза, частырыг болур. Уругларның албан черлерин планда көрдүнгенинден хөйүү тутсувусса-даа, олар ам-даа чедишпейн турар. Ону тургусчуруңга депутаттарның эң идепкейлиг киришкени — хоорайның бо беш чылда социал хөгжүлдезинин планында көрдүнгенин ёзугаар ол айтырыгны бүрүн шинтирлээр бис. СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде салдынган сорулгаларга болгаш чурттуң чөөн талакы районнуңга социал-культурамның тудугларын дүргедедир узун хуусазылг үеге ол план тазрыштыр тургустунган.

Ол хоорайже хөй-хөй аныяк ажылчыннар хүнүн немежип кээр. «Красноярскгэстудугнук» ажылчыннарының ортумак назызы хөй чыл улаштыр 25 хар болуп келген. Ынчангаш Енисейде бо хоорайга хүнүн-ле ийи куда болуп, үш уруг төрүттүнүп турар.

В. ВАСИЛЬЕВ,
СЭТА-ның корр.

Саяногорск.
Красноярск край.

АЯН-ЧОРУККА ХАНДЫКШЫЛДЫГЛАРГА

Профобларөвүдел биле республиканың туризм болгаш экскурсия чөвүлели бистиң калбак делгем Төрээн чуртувустуң төөгүлүг, тураскаалдыг, солун черлериге экскурсиялары хөй-биле организастап турар. Оон-биле чергелештир даштыкы чурттарже база солун экскурсияларны чыл бүрүде планнап түрар.

1981 чылда даштыкы чурттарже баар туристериң беш аҢгы бөлүүн чыып, тургузуп турар. Оларның аразындан Герман Демократтыг Республикаже ай айда планнаттынган экскурсия кончуг солун. Ынаар баар күзелдиг туристер аҢаа 12 хонуктуң дургузунда Берлинниң төөгүлүг, тураскаалдыг черлерн-биле танышар. Ол ышкаш немец ажылыы чонның алдарлыг башҢылары Клара Цеткин, Эрнст Тельман оларның ажылдап, чурттап чораан черлеринге солун аян-чоруктар экскурсияның программазында киреп.

Ол ышкаш ГДР-ниң улептүрүнүң улуг төвү Эрфуртка барааш ында этнография музейи-биле база танышар.

Июль айда Болгарияже турисчи экскурсия болур. Ынаар баарын күзээнер 18 хонуунуң 12-зин бүгү делегейде сураг-жаан Солнечный берег деп черге дыштанып эрттиреример.

Бистиң акы-дуңма кожавыс Моол Арат Республикаже аян-чорук бо чылын база бир онзагай маршрут-биле болур. Ынчангаш үстүкде адаанывыс социалистиг чурттарже аян-чорук кылырын күзээнер ажылдап турар черлериниң профвөвилел организацияларын таварыштыр ол аян-чоруктарже күзелдиглериң документилерин четчелеп турар.

С. ЧАМЗЫРЫН,
профобларөвүледдиң инструктору.

ЧАА КИНОНУ КӨРҮҢЕР

Республиканың кинозкраннарынга «УЖУГАР ГУСАРЛАР ЭСКАДРОНУ» деп чаа кино удавас үнүп эгелээр.

Хөнделеңде назылап кыыза-даа, ажыл-ишке туттунгур, амыдыралы үлегерлиг кырганнар хөй. Чижээ, оларны бирээзинге Ирбаа Кечилович Хомушкуну хамаарыштырып болур. Ол ядыы арат өг-бүлеге төрүттүнген. Нам кежигүнүге 1937 чылда кирген. Ол арбан даргалап, нам комитединге секретарылап, тус черге сууржуп амыдыралды хөгжүдеринге дорт киржип чораан.

Ирбаа Кечилович — ус-шевер болгаш үгүн салгаан дарган. Ол —тус черде шевер дарганнарның бирээзи. Чуртунуң, чонунуң төөгүзүн билирп аажок. Ол кижиден дыннааным бир тоолчургу чугаа бо.

КУНДАЙ ДАРГАН

Ирбаа ирейниң адазының, адазының адазы Кундай деп бүгү Тывага сураагаан дарган чораан. Оон кол ажылчын чепсээ — маска. Ол маска оглунуң оглунуң оглунда салгал дамчып арткан. Ирейниң кылып билбес чүвези чок. Кайгамчык ус-шевер. Оон соп кылган шоочалары кончуг көрүштүг.

Бир-ле чайын чүве. Оюннарның дараны Тарбаштай деп кижи-биле Кундай дарган мөөрейлеткен. Кайызы-даа хола хектер сокканнар. Чогуур хуусаазында кылып дооскаш, оларын чагылар баштарынга кадпаннар. Тарбаштайның кылган ажылы шала билдярбес хеккилештир эдер болган. А Кундайның ёзулуг-ла хек олчаан өткүт эдерии оон үнелээн. Ол мөөрейге демги дарган шак ынчаар аштыган. Моон алгаш көөрге, бурунгу өгбелериниң аразында хандыг салым-чаяанныг шеверлер турбаан дээрил. Оларның чаагай чанчылдарын салган, амгы амыдыралга неперетесс.

В. ХОМУШКУ.

Дыштанырынче чалап тур

Тываның туризм болгаш экскурсиялар талазы-биле область чөвүлели дараазында путёвкаларны сайгып турар:

Ленинград — Москваже апрель 22-ден эгелеп чоруур. Хуусаазы — 15 хонук. Путёвканың өртээ 160 рубль.

Зелёный Мыс—Новый Афонче апрель 11-де, 21-де чоруур. Хуусаазы — 20 хонук. Путёвканың өртээ 90 рубль.

Молдавияже апрель 23-тен эгелеп чоруур. Хуусаазы — 20 хонук. Путёвканың өртээ 120 рубль.

Чөөн Крымче апрель 3-тен эгелеп чоруур. Хуусаазы — 20 хонук. Путёвканың өртээ 90 рубль.

Крымче апрель 3-тен эгелеп чоруур. (Өг-бүленің ийи кижизинге). Хуусаазы — 18 хонук. Путёвканың өртээ 190 рубль.

Ленинчи черлерже болгаш Ленинградче апрель 1-ден эгелеп чоруур. Хуусаазы—18 хонук. Путёвканың өртээ 120 рубль.

Кавказтың Минералдыг суглары — Оожум Донче апрель 22-ден эгелеп чоруур. Хуусаазы — 20 хонук. Путёвканың өртээ 130 рубль.

Закавказ республикаларының найысылаалдарынче апрель 11-ден эгелеп чоруур. Хуусаазы — 20 хонук. Путёвканың өртээ 150 рубль.

Москваже апрель 1, 2, 4, 10, 11, 12-де чоруур. Хуусаазы — 12 хонук. Путёвканың өртээ 140 рубль.

телевидение

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». Информастыг программа. 8.40—Эртеңги гимнастика. 9.00—«Буратиноо делгеңгеш». 9.30—«Ада-иелер, силерге». 10.00—«Чурукчулар дугайында». Н. Наримановтың 10.30—«СЭКП-ниң XXVI съездизиннің шиитпирлерии — амыдыралга», «Белоруссияның демвр-оруктуларында». 11.00 — Удмурт АССР-ниң ырының болгаш танцының күүүзе ансамблиниң концерти. 11.45— «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 12.15—«Р. Ибрагимов ырлап тур». Казаньдан дамчыдылга. 12.45 —«Ужугуушкун. Ю. Гагарин» Документалдыг телефильм. 13.15— «Спортлотонуң» 14-ку тиражы. 13.25—«Дириг амытаннар делегейинде». 14.25—Бөгүн делегейде. 14.40 — Венгрияны фашистиг эҢеделчилерден хостаанындан бээр 36 чыл оюнга тураскаткан Венгрия Улус Республиканың телевидение программазы. «Венгрияны эргий». Кинодоңчулал. Венгр балет артистериниң концерти. «ЭҢээргей кудумчугга дыштанылга үезинде» деп уругларга ураи-чечен фильм. 16.55 — «Кино көрүкчүлериңе» 17.40— Совет композиторларның чогаалларын Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозүүнүң улуг симфония оркестри күүседир. 18.10 — Политистиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.40—«Экии, шупту!» деп ураи-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 1-ги, 2-ги серияларлы. 21.—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозүүнүң ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Силантьев удуртқан эстрада-симфония оркестриниң концерти. 22.00—23.55 —ССРЭ-ниң футбол чемпионады «Спартак» (Москва)—«Арарат» (Ереван). «Олимпийский» спорт комплекизинден дамчыдылга. Төңгенде — Мелөөлер.

Аграар

Кызылдың агаар станциязының медээзии ёзугаар алырга бөгүн республикага бүрген, аазыр, чамдык черлерге биче быскан хар чаар. Муруу-барыын чүк угланышкынныг хаттын дүргеин секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 2—7 градус сооң болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү угланышкынныг хаттың күжү кошкаң. Агаарның температуразы 3—5 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АПРЕЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Начальник турган болзумза» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кайгамчык чараш Василиса» 9.30, 15.40, **«Руслан болгаш Людмила»** (2 сериялыг) 11.00, 19.30, **«Хамааты Лешка»** 13.50, 17.10 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Хлеб, алдын, наган» 15.00, 18.40; **«Генерал Шубиниковтуң корпузу»** 16.50, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шокар рейс» 13.50, 18.10, **«Мегс кадайы»** (2 сериялыг) 15.40, 20.00 шактарда.

Сонуургактарга

ЮБИЛЕЙЖИ ТУГРИК

Космоска совет-моол каттышкан ужудуушкунга тураскаатказ чоосту МАР-да үндүрген. Оон арын талазында — Моол Арат Республиканың Сүлдези, а артында Чер бөмбүрзээн, ССРЭ-ниң, МАР-ның күрүне туктарын, совет база моол космонавтарның чуруктарын сиилбээн. Ук чоостуң үнези — бир тугрик.

КЫМ ЭҢ ДҮРГЕНИЛ?

Бижик машиназынга болгаш стенографияга дүргеи бижиринии талазы-биле ГДР-ниң бирги чери дээш маргылдаага эр кижи тиилээч: Лейпциг чурттуг Манфред Керер бир минутада 480 слогту бижип четтигипкеп.

ИНЕ ҮДҮНГЕ ӨЙ НОМ

Делегейде эң-не бичии ном Японияда көстүп келген. Ооч адын «Чечектер дылы» дээр. Ону англи дылга бижээн. Номну чүгле дыка улгаттырар оптуг шилдиң дузазы-биле номчуп болур. Оон башка ханчаар-даа арга чок, чүге дээрге ол ном ине үдүнден хос чыг бээр — ол хире бичии.

ЧҮС ДЫЛГА ЧУГААЛАЖЫР

Төөгүде хөй дылдар билир турган баштайгы кижи кымыл — ону тодаразыры белеп эвес. Англи Джон Боуринг (1792—1872) ийи чүс дылды болгаш диалектилерни билир, оларның чүзүнде чугаалаар чораан. Ватиканның библиотеказының ажыллакчызы Каспар Мезофанти (1774—1849) 114 дылдарлан база 72 диалектиден очулдуруп билир турган. АҢгы үеде Франция чурттуг Жорж Шмидт 30 дылга чугаалаар болгаш 66 дылдан очулганы кылып билир.

«СОВЕТСКАЯ РОССИЯ» солундан.

Редакциянуң адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмылыра болгаш совет гургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Типаж 17866. Чагыг № 924

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00136.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 81 (11579) | 1981 чылдың апрель 5, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ажылчы чоннарның чагаалары болгаш саналдары-биле ажылды улам ыңай экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында

Партияның массалар-биле дайын харылзаазының эң чугула оруу болур ажылчы чоннарның чагааларының болгаш саналдарының кайгамчык улуг ужур-дузазының дугайын СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде айыткан. Хамаатыларның чагаалары, дилегleри болгаш хомудалларын сагыш човангыр, киҥээнгейлиг ёзулуг-биле көөрүп партия ажылдакчы бүрүзү чоннуң мурнунга, партияның мурнунга болдунуп хүлээлгези кылдыр көөр ужурлуг.

Партияның XXV болгаш XXVI съездилериниҥ аразында СЭКП ТК-га 3 миллион ажыг чагаалар киргеп, ТК-га барып 100 муң кижилерни хүлээп ап, чугаалашкан. Ол-ла үениҥ дургузунда чер-черниҥ партия организациялары хамаатыларның 15 миллион чагааларын болгаш элс-биле киргеп биледиришкиннерни чугаалажып көөрүп. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң адрезинге 270 муң ажыг чагаалар, байыр чедиришкиннери, күш-ажылчы рапорттар киргеп, олар чурттуң хөгжүдүлезиниң социал-экономиктиг айтырыгларын шиитпирлээринге ажылчы чоннарның ханы сонуургалдын, күрүвениң болгаш нитилелдиҥ ажыл-херектериниң дугайында оларның сагыш салыышкыны илертейлеп турар. Ажылчы чоннарның хөй саналдарын болгаш сүмелерин съездиҥ документилерин белеткээринге ажылдаан.

Байдалды эки билип алырыга партия, совет ажылагый организациларының болгаш хөй-ниити организацияларының ажылын улам боттуу-биле үнелеп көөрүнге, четпестерин ылаптыг эскерип, оларны чайладырынга аргаларын тывырынга, СЭКП-ниң ленинчи үглениишкинниҥ болгаш негелделиг көрүктү улегрейлевейн, негелээр болгаш шүүмүлээҥин ээлп истеп сүрер көрүктериниң фактыларын, ажылда четпестериниң дугайында мелээлерни чагааларга аймтаның чилиибиле көрбейн турар. Хамаатыларның чагаалары сайгарып көөрүнүң доктаатынган чүрүүмүн сагывас көрүктүң таварылгалары база бар.

СЭКП Төп Комитединиң докладчызы болза:

1. Хамаатыларның чагаалары, дилегleрин болгаш хомудалларын сагыш човангыр, киҥээнгейлиг ёзу-биле көөрүп партия ажылдакчы бүрүзү чоннуң мурнунга, партияның мурнунга айыттынган эргелерин боттандырар аргаларының бирээзидир.

Хамаатыларның чагаалары-биле болгаш саналлары-биле ажылды партия болгаш совет органнар, ажыл-агый болгаш хөй-ниити организациялары сөөлгү чылларда боттуу-биле экижиткен. Ол чорук күш-ажылчы коллективтерге, албан черлериҥе болгаш организацияларга күш-ажылдың база амыдыралдың эки байдалдарын, мораль-психологтуг калык байдалды тургузарынга, бүдүрүлге планнарын чедиишкиниҥ күүседиринге биче эвес идиглиг болган.

Ооң-биле чергелештир дамаатыларның чагаалары база аас-биле киргеп дилегleрни чугаалажып көөр талазы-биле ышкыры четпестер күрүнеп, ажыл-агыйның болгаш хөй-ниитиниҥ чамдык топ органнарында, чер-черниҥ партия, совет болгаш өске-даа организацияларында бар болуп турарын СЭКП ТК демдеглээн. Дүрүм ёзугаар дилегleрни, үнелеринi барымдаалыг биллиришкиннерни тоомча чок дүжүметсиҥ ёзу-биле көөрүнүп, мурнунда берген даазаашкынарын күүсетпезинiҥ фактыларын боллуруп турар чорук үстүнде турар организацияларга база албан черлериҥе чедир хомудаар, боттарының дилегleрни хандырарын чедип алыр дээш ырак оруктарга чоруур кылдыр хамаатыларны албадап турар.

Ажылчы чоннарның чагааларын чугаалажып көөр талазы-биле дүжүметсиҥ болгаш чылзыр чорук болдуруп турар албан-дужаалдыг кижилерниҥ хөделиишкиниҥерiн үнелеп көөрде чамдык партия болгаш совет органнар ёзулуг принциалдыг болгаш негелделиг чорукту улегрейлевейн, негелээр болгаш шүүмүлээҥин ээлп истеп сүрер чоруктарының фактыларын, ажылда четпестериниҥ дугайында мелээлерни чагааларга аймтаның чилиибиле көрбейн турар. Хамаатыларның чагааларын сайгарып көөрүнүң доктаатынган чүрүүмүн сагывас чоруктуң таварылгалары база бар.

СЭКП Төп Комитединиң докладчызы болза:

1. Хамаатыларның чагаалары, дилегleрин болгаш хомудалларын сагыш човангыр, киҥээнгейлиг ёзу-биле көөрүп, мурнунда берген даазаашкынарын күүсетпезинiҥ фактыларын боллуруп турар чорук үстүнде турар организацияларга база албан черлериҥе чедир хомудаар, боттарының дилегleрни хандырарын чедип алыр дээш ырак оруктарга чоруур кылдыр хамаатыларны албадап турар.

Ажылчы чоннарның чагааларын чугаалажып көөр талазы-биле дүжүметсиҥ болгаш чылзыр чорук болдуруп турар албан-дужаалдыг кижилерниҥ хөделиишкиниҥерiн үнелеп көөрде чамдык партия болгаш совет органнар ёзулуг принциалдыг болгаш негелделиг,

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДИГ САНАЛДАРЫ БОТТАНДЫРАР

СЭКП-ниң XXVI съездизинге партия Төп Комитединиң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылаавы СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде партийжи ишти амыдыралдын, ылангыя шийтпирлер күүселдезинии, хуралдарга база конференцияларга коммунистерни шүгүмчүлелдиг саналдарын амыдыралга боттандырарының айтырыгларынче база улуг кичээнгей салдынган. Леонид Ильич мынча дээн: «Ол саналларыны утказы партийда болгаш чүртте кылдының турар-бүгү чүүлдер дээш, боттарының ажылы дээш коммунистерниң харыысалгалыг болурунуң дугайын чугаалап турар. Хуралларның, конференцияларның болгаш съездилерниң киржикчилери партийжи сөңгүлдалыг организацияның ажыл-чорудулгазын бедик негелделни-биле үнелеп көргенер. Четпестерни болгаш ээдип кылдыымаан чүүлдерни шүгүмчүлээнер. Үнелиг хөй саналдарны чугаалаан.

Бүгү чүрттазында ышкаш, бистии республиканың коммунистери база-ла отчёт-сөңгүдалыг хуралдарында болгаш партконференцияларга шүгүмчүлелдерни кылып, янзы-бүрү хөй санныг саналдарны киргеннер. Олар партияның болгаш чазактың шийтпирлерин амыдыралга боттандырарынче, партия, совет болгаш ажылагый органнарының база эскеда хөй-ниити организацияларының ажыл-чорудулгазын экижидеринче угланган.

Чамдык бүдүрүлгелерде күш-ажылды багай организастап, фонд эгидилгези чаяыс болуп, бүдүрүлге күүлерин четпес шиңгээдип ап турарының болгаш ажылдың ажыктыг база шынарын бедидерииниң айтырыглары четпес шийтпирлеттинип турарын коммунистер демдеглээн. Ылангыя В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниглиг коммунист С. О. Салчак, энергия цехинде парторганизация секретары Г. И. Сваильная болгаш эскеда коммунистер үстүнде айтырыгларның дугайын тоолгай шүгүмчүлээш, күш-ажылды организастарының, кижилер-биле ажылды чогуур деңнелге тургузарының эргежок чугулазынче кичээнгейин утландырганнар.

Кызылдың № 3 АТБ-зинин чолаачызы В. А. Жбанов Кызыл—Абакан аразының орууның байдалын экижидеринин, чолаачыларның ажылдаарыга, дыштанырыга таарымчалыг байдалды тургузарының, базаларга чүүкту дүжүреринии база чүдүреринии дүргедедириниде болгаш эскеда четпестерниң дугайын шүгүмчүлээн.

Көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинде улуг четпестерни коммунистер «ийи-биле шүгүмчүлээнер. Мында аргаларны болгаш күрлавырларны ыракта чедир ажыглавайн турар, малдың баш саны шоолуг өспээн, оон продуктулуу чаяыс, төрүүр үүс малга онаашпыр ап турар чаш тел эвээш. Мал ажылында механизацияның дериелги чаяыс, талевилел ёзугаар чангыс аай хевирииң бермаларын түзар, малчыларның амыдырал-чурттаалгазын болгаш хандырылгазын экижидер талазы-биле кичээнгей кошкак дээрзи санал-оналдарга илереелеттинген. Чижээ, «Большевик» совхозтуң сүт-бараан фермазынга улуг кажааның тудуун ийи чыл хире уламчылаш, дооспазының ында сураглыг саавчы Т. Д. Кара-Сал шүгүмчүлээн, ол ышкаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Кара-Булуң фермазының эргелекчизи Ф. А. Родионова бодунуң саналынга бүгү талазы-биле таарымчалыг инек база бызаа кажааларын тударының айтырыгынче кичээнгейин утландырган. Чер ажылыны культуразыя бедидеринче, эки шынарлыг үрезинерии белеткеп тарыырынга, сугтаттыг черлерни чөп ажыглаарынче, механизатор кадрларны белеткээринче кичээнгейни күштелдиреринге холбашкан шүгүмчүлелдер, саналдар бар болгулаан.

Партияның Кызыл хоорай, районнар организацияларыя хуралдарга болгаш конференцияларга коммунистерниң шүгүмчүлелдерии болгаш саналдарын янитилештирип, анализтеп көргеш, оларны боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, күүселдиң эгелээн. Министерстволарның, каттыжышкынынарның, эргелелдериии, ведомстволарның адрезиниге болган шүгүмчүлелдерии оларже чоруткан болгаш оон күүселдезиин партия, совет органнар доктаамал контрольга алган.

Партияның XVIII область конференциязынга болган шүгүмчүлеллерии болгаш саналдарыны боттандырар талазы-биле хемчеглерии ап турар. Ол конференцияның делегаттарының кылган шүгүмчүлелдиг саналларын канчаар күүселтиниң турарының дугайында партия, совет органнар доктаамал контрольга алган.

Партияның XVIII область конференциязынга болган шүгүмчүлеллерии болгаш саналдарыны боттандырар талазы-биле хемчеглерии ап турар. Ол конференцияның делегаттарының кылган шүгүмчүлелдиг саналларын канчаар күүселтиниң турарының дугайында айтырыгны чоокта чаа СЭКП обкомунуң ийиги пленумунга дыңнаан. Делегаттарның шүгүмчүлеллериие айыттынган планнаашкында, үлетпүрүнүң, тудугнуң, транспорттуң ажылында, көдээ ажыл-агыйда, чонның амыдырал хандырылгазында четпестерни үр үе эртпээн-даа болза, оларны чайладыр талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунганын аңаа демдеглээн.

Отчёт-сөңгүдалыг партия хуралдарынга, партконференцияларга коммунистерниң кылганы шүгүмчүлелдиг саналдарын боттандырар талазы-биле улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга холбаштыр боттуг чугула хемчеглерни амгы үеде ажылдап кылган. Ынчалзажок бир эвес оларның күүселдезии организаставаас болза, хемчеглер сазыын кырынга артар деп чүве база билдингир. Ынчангаш оларны амыдыралга практика кырынга боттандырары эң чугула харыысалгалыг сорулга болур.

СЭКП хооркому, райкомнары болгаш партия эге организациялары коммунистерниң шүгүмчүлеллери болгаш саналдары чер-черде канчаар күүселтиниң турарын кошкаш дивес контрольга алыры эргежок чугула. Ажыллап ылган хемчеглеринии күүселдезиниң дугайында ажыл-агыйларның, министерстволарның, ведомстволарның база күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының, специалистерниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның дыцналгыларын партия комитеттериниң бюроларынга, коммунистерниң хуралдарынга ёй-ёйде ап турар херек.

Партияның область база хоорай, районнар конференцияларынга, отчёт-сөңгүдалыг хуралларга республика организацияларының адрезиниге коммунистерниң кылган шүгүмчүлелдиг саналларының канчаар күүселтиниң турарының дугайында партия, совет болгаш ажыл-агыйлың органнары СЭКП обкомунуң киллистериниге бижимел информацияларны бо чылдың май-июнь айларда киирген турар ужурлуг. Эрткен чылдарның практиказында алырга, чамдык ажылагый органнары ол дугайында сагыш салбас фактылар база турган. Чижээ, партияның XVII область конференциязының делегаттары Тыва автооруктар тудуунуң болгаш ажыглалының эргелелиниң ажылдакчылары оруктарны тударын база сөптелгезин четпес чорудуп турарын шынгыы шүгүмчүлээн турган. Ынчалзажок бир эвес оларның күүселдезиниң организаставаас болза, хемчеглер сазыын кырынга артар деп чүве база билдингир. Ынчангаш оларны амыдыралга практика кырынга боттандырары эң чугула харыысалгалыг сорулга болур.

СЭКП хооркому, райкомнары болгаш партия эге организациялары коммунистерниң шүгүмчүлеллери болгаш саналдары чер-черде канчаар күүселтиниң турарын кошкаш дивес контрольга алыры эргежок чугула. Ажыллап ылган хемчеглеринии күүселдезиниң дугайында ажыл-агыйларның, министерстволарның, ведомстволарның база күрүне болгаш хөй-ниити организацияларының, специалистерниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның дыцналгыларын партия комитеттериниң бюроларынга, коммунистерниң хуралдарынга ёй-ёйде ап турар херек.

М. ТАХВАТУЛИН.
СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажылдар киллизиниң инструктору.

Бөгүн — Геологтуң хүнү

ЧЕРНИҢ БАЙЛААН — ТӨРЭЭН ЧУРТКА

«Чурттуң девискээрин геология талазы-биле шинчилээр, минералдыг чиг-эт курлавырларының, бирги ээлчегде байлактарның шинчилеттинген курлавырларын улгаттырар талазы-биле ажылдарның шапкын хөгжүүрүп хандырар».

(ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарындан).

Тываның геология-шинчилел экспедициязының ажылдакчылары боттарының профессионал байырлалы — Геологтуң хүнүн ажыктыг казымалдарны дилеп тыварының талазы-биле чедиишкиннери-биле үткүп турарлар. Олар СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш социалистиг чарышты калбартканаш, 1980 чылдың болгаш оңгу беш чылдың-даа социалистиг хүлээлгелерин хуусаадан эрте күүселткен.

Беш чылдың иштинде тыва геологтар 187 мун погон метр шинчилел орумнээшкинии кылган, чер иштиниң 6900 погон метр казыышкынарын, 319 мун кубометр оңгарларны каскан, 30.000 дөрбелчии метр девискээрии геогидрологтуг чуруккa тырттырган болгаш 800 мун ажыг хевирии анализтерин кылган. Оон-биле кады геология-шинчилел ажылдарының ажыктыы база улгаткан. Чижээ, экспедициянын коллективи Саында даг-дүгү бар черии девискээрин долузу-биле шинчилеп доозан. Оон курлавырларын ССРЭ-ниң курлавырлар талазы-биле күрүне комитеди бадылаан болгаш оңу келир үеде ажыглап эгелээриле үлетпүрге дужаагаи. Ол ышкаш цемент бүдүрелиге чугула чугай даштыг болгаш дой доңуракты черлерни кыска хуусаада шинчилеп тыпкан. Анаа үндезилээш, Чаа Шагаан-Арыг чоогунга цемент заводун тудар. Чести болгаш молибдении шинчилеп тыварының хемчээли барык ийи катап улгаткан. Ол байлактарның курлавырларын тодарадырының эрткен чылда планы хуусаадан эрте 130 хуу күүселтиниген. Кобальтының болгаш никельдин хөй курлавырлыг чаа черлерии шинчилеп тыпкаш, «Тыва кобальт» комбинатка дамчыдып берген.

Беш чылдың дургузунда экспедициянын гидрогеологтары республиканың көдээ ажылагыйының чагыларын база чедиишкиниг күүселткен. Тываның кандаашкыныг районнарында 1350 мун гектар девискээрлериниң чер иштиниң сугларын тыпкан, барыын районнарга келир үеде курорттарга ажыглаар аржаан сугларны шинчилеп эгелээн. Кызыл хоорай девискээрииден ижер сугнун курлавырын тодараткан, совхозтарга 20 кудуктарны хүлээдип берген болгаш эскеда шинчилел ажылдарын кылып чоруткан. Алюминий кылыр чиг-эт-биле байлак черии болгаш Чадаана разрезиниң чоогундан хөмүр-даштыг, тууйбу кылыр дой довуракты дерт черии шинчилеп тыпкан. Геология-шинчилел ажылдарының түңнелинде янзы-бүрү казымал байлактары-биле келир үеге эргежок чугула девискээрлерни тодараткан.

Үстүнде айыттынган чедиишкинниг түңнелдер кижилерниң, хамыктың мурнунда геологтарның болгаш бүдүрүлге хоочунарының ачызында чедип алдынган. Мастерлер П. С. Анисимов, Х. А. Чатаулин, В. А. Смольский оларның бурильщиктер бригадалары, Н. С. Холяловтуң дагжылар бригадазы хамаарыжыр. Бо коллективтер ай санында планныг даалганы 110—117 хуу чедир күүселдип турар. Геологтар болгаш техник-геологтар Г. Г. Дорошенко, В. М. Забелин, В. И. Семенов, В. А. Габеев, гидрогеологтар — Н. А. Фесенко, С. К. Кыныра, А. Н. Козелков, М. С. Сат, Л. Л; Данченко, Р. Г. Шайдулин, А. В. Касимова олар чогаадыкчы ёзу-биле кызымаккай ажылдап турарлар. Бисте аныяк специалист геологтар А. А. Русанов, Н. И. Горбунова, В. И. Вертипрахов, А. Г. Сафин, И. В. Глушкова, геофизиктер А. С. Кол, В. С. Кваша, Н. Я. Леляк болгаш өскелер-даа база үре-түңнелдиг ажылдап турарын демдеглээр херек.

Экспедиция лабораториязының (эргелекчизи З. Ф. Аврупкая) коллективи республиканың минералдыг курлавырларын шинчилеп көөрүнге геологтарга дыка улуу-биле дузалап турар. Ол лаборатория рудаларның шынарын, физиктиг тургузуун ялередип турар. Минералог З. И. Гуменюк, химиктер Н. П. Кравцова, А. М. Корж, Л. М. Коренкова, спектроскопистер Е. П. Ершова, геофизик Д. Д. Капанова үр чылдарда, үре-түңнелдиг ажылдап, бедик мергежилдиг специалистер дээрзин ажыл-херээ-биле бадыткап турарлар. Шыйыкчы В. Я. Чернова, машинакчы В. П. Разумова болгаш өскелер-даа чер байлаан шинчилээриге улуг дузаны көргүзүп турарлар.

Кылдынган чүүлдер хөй, чедиишкиннер эвээш эвес-даа болза, ам-даа мурнувуста улуг сорулга барын билир бис. Геология-шинчилел ажылдарының хемчээлин улгаттырар болгаш ажыктыг чоруун бедидер дээш бистин хөй кижилиг коллектививис партияның XXVI съездизиниң шиитпирлериге дүүштүр республиканың будуруқчу күштерии улам улгаттырарынга, оон минералдыг чиг-эт байлааның курлавырларын шинчилеп тыварынга идиглиг, боттуг хемчеглерни ажылдап кылгаш, амыдыралга боттандырып эгелээн. 1981 чылда хоовар металлдар-биле байлак черлерни, Чаңгыс-Халыының хөмүр-дажын, Ак-Сугнуң чезин, а ол ышкаш Шивилиғниң аржаанарын шинчилел тываарын доозар ужурлуг. Ол ышкаш мурнунда тыпкан алдыныг, честиг, полиметаллдыг өске-даа казар байлактарлыг черлерниң курлавырларын тодарадыр, 4000 дөрбелчии метр девискээрлиг черлерниң геологтуг чуруун тургузар, тудуг материалдарын болгаш чер иштиниң суун дилээр ажылдарны уламчылаар. Бо бүгү сорулгаларны күүседирде улуг күштүң үндүрери болгаш бүгү аргаларыны доолдур ажыглаары билдингир.

Экспедициянын ажылдакчылары Геологтуң хүнүн демдеглеп тура, 1981 чылдың башгайгы квартализың социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүселткенин Төрээн чурткa айыткап турарлар. Ол дээрге Тываның геологтарының бүгү он бирги беш чылда база-ла чедиишкиниг ажылдап шыдазарының бадыткалы-дыр.

Чер иштиниң байлак коммунистиг тургузуушкунга бараан болдурары-биле шинчилел тыварының талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң бистиң экспедициянын коллективи, оон геологтары амыдыралга чедиишкиниг боттандырар дээш социалистиг чарышты улам калбартып, чүгле коллектив эвес харын база түс-түс кижилер хууда социалистиг хүлээлгелерни алгаш, оңу күүседир дээш кызымаккай ажылдап турарлар. Оон түңнелинде республиканың девискээринден казар байлактарлыг чаа-чаа черлерниң тыптыры чигзиниг чок. Ол дээрге бистиң эң чугула сорулгавыс боон турар.

П. РОЛДУГИН.
экспедициянын геологтар хамдизиниң начальнигы.

ТАҢДЫ КЕЖИИ

Репортаж

Шаанда болза тыва улус «таңды кежии» деп чугаалаш, оон аң-мении, катчимизин үнелээнии ол деп билир чораан болгай. Ынчалза-даа эң баштайгы тыва бурильщик Дүмен-Хөөнуң чугаалааны-биле алырга, таңды-тайгалар чүгле оларның-биле эвес, харын оон-даа артык эртине — казымал байлактар-биле долдуган, оон ёзулуг шыгжамыры боор.

Элегес суурга марттың бир соолгу хүнүвле чеде бээрвиске, кудумчуларның хары эрип, малгашталган-даа болза, оон ынай, Таңды-Ууланың эдектеринде, хар кижиниң караан чылчырыктадып турар, эриввээн хевээр чылдар болду. Хову-Аксыиче баар оруқ оон ынай улам-на бедип бар чылары илден апаар.

Красноярскиниң геология эргелелиниң Тывада каттышкан экспедициязының № 18 бөлүүнүң конторазы «Тыва кобальт» комбинаттың чаа хоорайжыгажында эвес, а эрги суурда, Огнёвкада турар.

Чаңчыл ёзугаар байырлал будуүзүнүн айтырыгларын салырывыска бөлүктүң улуг геологу Александр Леонидович Кононенко:

— Бистер бо чылдан эгелээш, Сөңгу рудникте ажылдап турар бис. СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVI съездизиниге алдар кылдыр курлавыр тып ялередиринии ийи ай программазын дооскаш, комбинатка түңнээлип бээр хүлээлгевисти хуусаадан эрте, февраль 18-те күүселтиниес — деп, чугаалады. —Ынчларга эрткен, оңгу беш чылды база-ла хуусаадан эрте, июнь айда күүселткен бис.

Бисте үш бригада бар. Оларның аразынга социалистиг чарыштың чыдар черлери тывылган. Хөмүр-даштың шинчилеп тып каан курлавырларының хемчээли 200 млн. тоннадан дээ берген.

⊙ Курскиниң магниттиг аномалиязының болгаш Коми АССР-ниң девискээрлериниде бедик шынарлыг алюминийниң чиг-эдин тып белеткээн. Ол мышкаш боралуг руданың, йодбромнуг сугларның болгаш клавиктиг шпаттың шинчилеттинген курлавырлары тус-тус черлерде немешкен.

⊙ БАМ зоназында геологтар хөй ажылдарны кылып турар. Чес-биле байлак Удокан. Холодниконуң көргүлчүн-шиик, Чульмаканның хөмүр-даш-биле байлак черлериниң курлавырын шинчилел, илередиринии ажылды доеступ турар. Чара-Токкин районунда демир рудазының дыка хөй курлавырын тыпкан.

⊙ Якутияга оңгу беш чылдың дургузунда Мамонт-Таёлга деп черде хөй ак-коргулчуннуу шийчилел тыпкан болгаш Хабаровск крайда ак-коргулчун рудазының перспективазын калбарткан.

⊙ Черден казып тывар байлактарны илередиринге Черниэн-не хандыр өрүмнээри улуг ужур-дузалыг. Амгы үеде Колыскиниң геологтары Черже 10 км ажыр хандыр өрүмнээшкинии кылганнар. Черниң изиг кадынче кым-даа ол хире хандыр өрүмнээшкинии кылып көрбээн турган. Моон сонгаар Чер иштинче өрүмнээшкинии хемчээли 15 км чедер.

Геологтар Л. В. Иноземцева, Э. Ф. Шутова, бурильщиктер А. М. Мозолья, В. В. Жуков, Ю. П. Морозов, Н. Г. Федяев болгаш өскелер-даа Геологтуң хүнүнге алдар болдурган социалистиг чарыштың муруиуку одуруун эзлээннер.

Таңды-Ууланың сыныарының сиртинде тургустуган суургаларда ажыл дүн-хүн чокка соксавас. «Тыва кобальт» комбинат Төрээн чурткa үнелиг продукцияны үзүк-соксаал чокка берип турар. Ол дээрге геологтарның берге-даа болза, хүндүлүг ажыл-херээниң чедиишкиниг будуп турарының херсизин-дир.

Т. МОҢГУШ.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) улуг геолог А. Л. Кононенко болгаш геолог Э. Ф. Шутованың минералды шинчилеп турары; мастер С. Г. Козловтуң бригадазында; бригадир П. С. Анисимов (солагай талазындан бир дугаарында) болгаш бурильщиктер Ю. П. Морозов, Н. Г. Федяев олар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Бүгү-эвилел маршруду

Тайга-сында болгаш далайда-даа, тундрада болгаш ырак-узак өскө-даа черлерде геологтар демир, хөмүр-даш, нефть, газ-биле болгаш өскө-даа чүүлдер-биле байлак черлерни ажыдып чоруп турарлар. СЭКП-ниң XXVI съездизинге салдынган сорулга — чурттуң экономиказының чиг-эт базазын быжыглаарынга оларның кииреп үлүү улуг.

ЭҢ ХАНЫ ӨРҮМНЭЭШКИН

Тюменьниң геологтары профессионал байырлалының бүдүүзүнде Ортаакы Обь девискээринге эң ханы черни үттээш, дөрт мун ажыг метр чер иштиниң породазының хевирии үжүлганнар. Ол эң ханы өрүмнээшкинии Правдинонуң нефть-газ шинчилээр экспедициязының мастер Н. Скрябин удуртkан бригадазы кылган.

... Мастер бодуң сөңгу метрлерни өрүмнээн. Төлевилээн черинге чедип турда өрүмнээшкин хенертен дыка хүргеден, чиигей берген. Ол дээрге бедик базыышкынныг хос черде четкенинин илдэн демдээ-дир. Ынзыг таварылга үеринде частырыг чок, улуг мергежил-биле ажылдаар апаар. Бичии-ле частырыг кылыр болза, авария болуу берип чадавас. Бригада шылгалданы эки түлүп эрткен болгаш түскай дериг-херекселдер-биле скважинаны «оожургадып» алган.

Ол коллективке ындыг харыысалгалыг даалганы бергении таварылга эвес. Анаяк мастер Н. Скрябин нефть-биле байлак дыка хөй черлерни тываарынга киришкен. Оларның аразында Үстүү-Шапшинний, Сөңгу-Салымның, Ортаакы-Казымның болгаш өскө-даа черлерниң нефть-биле байлак девискээрлери бар.

Өрүмнээшкинии чедимчелиг болганы таварылга эвес: чуртта ийиги тонна бүрүзүнде казын тып турар Ортаакы Обь девискээринде нефть-биле байлак бир чер тывылганын чер иштинден үнген порода көргүскен.

Онгу беш чылда Главтюменьгеологияның коллективиниитизи-биле Тюменьниң нефть-газ комплекизинин картазынга нефть-биле байлак бежен ажыг черлерни демдеглеткен. Ынчалза-даа ол черлерниң эң-не хандыр өрүмнээни үш мун метрден хаяы эвес боон турган.

Геологтар партия съездизинин шиитпирлерин күүседирибиле черни улам-на хандыр өрүмнээриниң аргазын ажыглап турарлар.

В. ЖИЛЯКОВ.
ТЮМЕНЬ.

Саннар, факпылар

⊙ Геологтуң хүнүн ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумуиун 1966 чылдың март 31-деги Чарлыы-биле доктаадып тургускан болгаш чылдың апрельдиң баштайгы воскресеньезинде демдеглеп турар.

⊙ Онгу беш чылдың дургузунда чурттуң геологтуг картазынга нефть болгаш газ-биле байлак 160 ажыг черлер чуруттунган, оларның иштинден 50 черни ажыглаар эгелээриие белеткээн.

⊙ Хөмүр-даш шинчилеп тывары дыка калбарган. Донбасста, Кузбасста металлургия үлетпүрүнүң калбаа-биле хереглеп турары технологтуг хөмүр-даштың чыдар черлери тывылган. Хөмүр-даштың шинчилеп тып каан курлавырларының хемчээли 200 млн. тоннадан дээ берген.

⊙ Курскиниң магниттиг аномалиязының болгаш Коми АССР-ниң девискээрлериниде бедик шынарлыг алюминийниң чиг-эдин тып белеткээн. Ол мышкаш боралуг руданың, йодбромнуг сугларның болгаш клавиктиг шпаттың шинчилеттинген курлавырлары тус-тус черлерде немешкен.

⊙ БАМ зоназында геологтар хөй ажылдарны кылып турар. Чес-биле байлак Удокан. Холодниконуң көргүлчүн-шиик, Чульмаканның хөмүр-даш-биле байлак черлериниң курлавырын шинчилел, илередиринии ажылды доеступ турар. Чара-Токкин районунда демир рудазының дыка хөй курлавырын тыпкан.

⊙ Якутияга оңгу беш чылдың дургузунда Мамонт-Таёлга деп черде хөй ак-коргулчуннуу шийчилел тыпкан болгаш Хабаровск крайда ак-коргулчун рудазының перспективазын калбарткан.

⊙ Черден казып тывар байлактарны илередиринге Черниэн-не хандыр өрүмнээри улуг ужур-дузалыг. Амгы үеде Колыскиниң геологтары Черже 10 км ажыр хандыр өрүмнээшкинии кылганнар. Черниң изиг кадынче кым-даа ол хире хандыр өрүмнээшкинии көрбээн турган. Моон сонгаар Чер иштинче өрүмнээшкинии хемчээли 15 км чедер.

Съездиге ол дугайын чугаалаан

ЦЕГИМ–БАЖЫҢЫМ

«Кижи бодуюн амыдыралының үштүк биринден эвээш эвес кезиин эрттирип турары завод, ферма—ол кижиниң бажыны-дыр. Ажылдаар черден амыдырал хандырыгла болгаш столоваяга чедир маңаа бүгү-ле чүве таарымчалыг, үениң негелдезинге дүүшкен турар ужурдуг».

(СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң илеткелинден).

Горькийниң автозаводундан чаңып келгеш, бир-ле дугаарында ажылдаар столум кырын эмнелеп алдым дел, СЭТА-ның корреспондентизи В. Ионов бижээн. Херек чок салазыннарны октагылапкаш, столум кырында шилги кижилерни ойтур чүлүп каапкам. Ол бүгүнү ынчалдыр кылып алган, ажылчын Д. Федоровтуң мынча дел чугаалаанының кайы хире шынныын билип алдым: «Арыг-шевер — эки хөөнүүн үндезини, ынчан ажылдап турда амыр-ла болдур ийнзе».

Цех комиссиязы Д. Федоровтуң ажылдаар черинге бо чылын база тергиин эки үнелеп берген. Оон дериг-херекселдери, чап-чаа дозулап каан чүве дег, чайыннаныл чылар, кижи эртер черлери арыг тас. Дмитрий Яковлевичиниң хайгаарал турары хоюглаарының автоматтыг шугуму будүүрүлге корпузунда шоолуг эвес черни эзлеп турар болзада, ажылдаар черлерин үлегерлиг тургузар дээш мынча бүгү коллектив демисежип турар.

Федоровтуң ажылдап турары башкы өзектер цеги корпуста 25 муң ажыг дөрбелчин метр шөлдү эзлеп турар. Оон 19,5 ажыг дөрбелчин метрин будүүрүлгеле берген, анда металларны арыглап, кезип, хоюглап турар. Цехтиң делгем эртер черлеринде, хоорайның оруктарында ышкаш, электрокаралар, чүдүрүкчү машиналар шуужуп чоруп турар. Бок, хир-чэм черле бар болбайн аян. А ол канчаардаа аажок улуг шөлдү чүгле ийи кижи аштап, арыглап турар.

Ажылдап турар черинге корум-чурум дээш кижи бүрүзү чүгле бригадириниң, участок начальнигиниң мурунга эвес, а хамыктың мурунда эзлегге ону халап келир ажиинң мурунга харыысалгалыг. Ажылдаар черни хүниүн-не арыглап аштаар, неделяның сөөлгү ажылчын эзлүзөнде азы байырлал мурнунда, бажыңга сагыш човангыр эзлер ышкаш кол арыглаашкыны чорудзар. Чүп каян, чамдык херек апарган черлерин дозулаан участоктарны цех комиссиязыңа көргүзүп хүлээдир, ол дээш кижи бүрүзү беш балланыг системә ёзугаар үнелелди алыр, ол дугайын кижилер тускай стеяддиден билип, көрүп алыр.

Кол арыглаашкыга хөй үе-шак үилүбес дээш, бокту кижи бүрүзү бодуюн ажылдаар черинге бөлүп алыр. Ол шуут чаңчыл болу берген. Металлдар артынчыларын — бир хааржакка, а артынчы материалдарны — эске хааржакче урар. Ол хааржактарны улус салчаштырбазын дээш ангы-ангы аннерлиг кылдыр будаан.

— Кажан коллектив бедик культураның цеги дел ааданыр эрге дээш социалистиг чарыш че баштай кирип турда, барла стендилерни каяа тургузарының схемаларын кылыр, артынчылар болгаш бок чыыр черлерни ангылаар, суспагайчут кижилерни кижизидер дээш элээн ажылдаар ужурга таварышкан бис. Ам коллективтиң амыдыралы шуут өскерилген. Корум-чурум кижилерни эки чүвеге кижизидип, чаңчыскырып турар. Чижээлээрге, пехке шалаже япирос артынчызы октапкан азы столоваяга столум аштавайн каапкан таварылгаларны сөөлгү үеде черле көрбедим— дел, цех начальнигиниң орлакчызы В. Денежкин чугаалаар.

— Ынчалзажок арыг-шевер— ужур эзерген соругла эвестир. Бедик культураның коллективи дел атты чедип алганыыстан бээр зарып-аржыыр чорук, будүүрүлгеге кемдээшкин дыка кызырылгаа, кадарлыыл ажылдаш үмер-хирер чоруу эвээжээн, а күш-ажылдың будүүрүкчүүлүү «көскүзүбиле белээн. Будүүрүлгеге бедик культура чогаадыкчы күштү улам хайныктырар дет чүве бо-дур.

В. ИОНОВ,
СЭТА-ның корр.

Горький.

«СЕЛЬХОЗХИМИЯНЫҢ» БАЗЫМНАРЫ

«Чемишчидилгелерни тус черлерге тааржыр кылдыр чаштырарының аргаларын калбаа-биле шиңгээдир. Шыгжап кадагалаарының, сөөртүрүнүң болгаш ажыглаарының үезинде чемишчидилгениң үрелир чоруун көскүзүбиле эвээжедир. Органиктиг чемишчидилгелерниң нурлавырын улам долу болгаш чогумчалыг ажыглаарын хандырар». ССРЭ-нин экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында ынча деп айыткан. Ынчангаш Чадананың районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжышкынының ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын улуг сонуургал-биле өөренип турар.

СЭКП-нин XXVI съездизи он бирги беш чылда улуг соругларга салган. Ол соругларга белен эвес-даа болза, боттуг-биле күүсеттинер дээрзинге чигзиниг түрбас. Бистин чаа тургустунган коллективис оны херек кырынга боттандырар дээш бүгү күжүн салып турар.

Он бирги беш чылда химия болгаш нефть-химия үлетпүрү аажок хөгжүүр, ködээ ажыл-агыйга агрохимия алдының ролю улгадыр. Ылангыя минералдыг чемишчидилгелерни будүүрери кажангызындан-даа көвүдээр. Минералдыг чемишчидилге будүүрери 150—155 миллион тонна чедер. Оон-биле чергелештир чемишчидилгени ажыгларының болгаш кадагалаарының эң чугула аргаларын шинчээдири негеттинип келген.

Чаан-Хемчик районнуң хөрзүнүң чемиштиг бүүмелдербиле ядыы, сугаан болгаш хаттан үрелир баксыраан. Ынчангаш ында органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилге эргежок чугула апарган. Ук черге хөрдүнүң экижидериниң болгаш дүжүттү бедидериниң кара чаңгыс аргазы ол. Ук соругланы боттандырары бистиң коллективтен улуг хамаарыжыр.

Минералдыг чемишчидилгелерни район мурнуку чылдарда-ла ап, ажыглап келген. Ынчалза-даа оларны багай кадагалаанындан чемиштиг түүлү эвээжеп, чамдыкта шуут даштаалың каар турган. Бо хүннерде районнуң он ажыл-агыйының чедизинде чемишчидилге шыгжаар аймаар бар. артканнарынга ам тудар.

Минералдыг чемишчидилгени үрезин-биле деңге чажар сеңдкалар маңаа элээн ажыктыг болур. Чемишчидилгени черни кол болбаазырадыр үеде—күскү андырылга үезинде чажарга чедингир болур. Моон соңгаар чемишчидилгенин хөй кезиин ынчан чажарын планнап турар бис.

Районнуң кайы-даа ажылагыйының хөрзүнүңде фосфор кончуг эвээш. а фосфорлуг чемишчидилгенин маңаа кээп турары бага хөй эвес. Ынчангаш ук чемишчидилгени долу ажыглаары, дүжүүкүр черлерге чажары чугула.

Чадананың районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжышкыны он бирги беш чылдың баштайгы чылында 390 муң рубльдин агрохимиктиг ажылдарын кылыр. Шөлдерге чүгле органиктиг чемишчидилгелерни безин 33000 тонналы төгер. А чажар минералдыг чемишчидилгенин хемчээли 3,5 муң тонна. Оон-ынай 3000 гектар черниң химиктиг болбаазыралдыышкынын транспорт-биле, 20000 гектарга ыңдыг ажылды самолет-биле кылыр. Бистиң 12 тракторлуг, 16 машиналыг организациязыска ол белен эвес соругла. Бо соругланы күүсеп-дирде бир дем-биле, план үзүгаар, шудургу ажылдаар ужурлуг бис.

Бо хүннерде «Сельхозхимия» каттыжышкынының машиналары районче минералдыг чемишчидилге сөөртүп турар. «Искра», СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтарның күзүн чашкан бак-таралга немедле чемишчидилгени бага эгелеливис. Хованың Белек-оол биле Ооржак Кич-оол оларның бөлөр, чүүрер болгаш сөөртүр техникаларлыг «звенолары органиктиг чемишчидилге сөөртүп турар. Олар СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң өзөөн сөөртүп дооскан, ам «Хөндергей» совхозта барган.

Бистиң коллективистиң мурнунда улуг соругулар салдынган. Оны ажылдарга бөртандырары техниканы будүүрүкчүлүг ажыглаарынаан, кыыар-чаар материалдарны начылдалдыг чарыгдаарынаан бөлгаш ажылды шын организастаарынаан хамаарыжыр. Ол бүгүнү чогумчалыг кылырынче бүгү күжүвүстү салыр бис.

К. МОҢГУШ.

Чадананың районнар аразының «Сельхозхимия» каттыжышкынының дargазы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БЕРЛИН

ГДР-нин найысылалының ажыл-ишчилери Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ам болур X съездизин чаа-чаа чедишкиннеривиле үткүп турар. Бо чылдың үгүле баштайгы ийи айларында безин Бердиниин үлетпүр будүүрүлгелериниң коллективтери планнан ажыр 60 ажыг миллион марка акшаның продукциязын берген. Съезд мурнунуң чарыжында оларның аразындан эң шылгаранғай түннелдерни чедип алганнарны ГСЧП ТК-ның Хүндүлел. туктары-биле шаңнаан.

Чурттарга тудуу бо-даа чылын бедик темпилер-биле уламчылавышаан. Хоорайның чону бирги кварталда фарык 3 муң чаа квартираларны алган болгаш 700 ажыг квартираларга капитал септелгени кылган.

ПРАГА

Дадарбас кандан хоолайлар будүрериниң чаа цегин тударын тудугжулар болгаш эптекчилер Хөмүүлүн хоолай-прокат заводунга доосхан. Ынчангаш ЧКП-ниң XVI съездизиниг алдар кылдыр алдынган социалистиг хүзээлгелер чедишкиниг күүсеттинген.

Техника талазы-биле алыр-га, чаа цех ховар даөн будүүрүлге деп, заводтуң директору А. Горих чугаалаан. Ону дериинге электроннуг херекселдерни калбаа-биле ажыглаан, материалдарны болгаш белен кылыгларны ыяк контрольдарын чедир кылдынмаан чүүлдерни плередин хынаар автоматтыг система идегеллиг хандырын турар.

Бистиң заводтуң продукциязының эң хөй садыл алыкчызы Совет Эвилели деп. А. Горих демдеглээн. Социалистиг түргүзүшүбүн чылдарында бо будүүрүлге ямзы-бүрү хемчээлдиг 4 миллион ажыг тонна хоолайларны акы-дунма чүртче чорудуп берген. Советтер чүртүнүң хоолайлар будүүрүлгелери-биле үре-түнелдиг кады ажылдажылга үргүлүү хандыкшы олар.

БУХАРЕСТ

Румыния Социалистиг Республиканың Мүрнүү-Барының чүгүнде Олтения районунда нефть болгаш газ байлаттарлыг ийи чаа черни шинчилеп тышкан. 5 муң метр хаңы чердең скважиналар-биле ол үнелиг одаар чүүлдерни казып үндүрерин эгелей берген.

КУБА

Чонуун эртем-биллиг медерелин бедидер дугайында партиниң болгаш чазактың кыйгырыынга социалистиг Куба-ның ажылчы чоннары изиидиле каттыжып харыылаан. Ам безин 140 муң ажыг кижи улуг улус өөренир школаларга биллириишкиннерин киирген. чаа өөредилге чылында эгелээш, олар будүүрүлгеге ажылдавышаан, тос чыл өөредилгеин чедип алыр. «Тоску класс» дээш тулчуушкунчел Кубаның ажылчы чоннарының Профтөвү, Революция камгалалының комитеттери. Хосталга оргулуунун хөй-ниитилиинин чиээлыг өске-даа организациялары идепкейлиг киришкен.

(СЭТА).

ТОДАРГАЙ ДЕПШИЛГЕ

МАДРИД. (СЭТА. корр). Европага эймэк чок чоруг болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралдың киржикчилери 35 чурттарның төлөэлекчилериниң ужуражышкыны Испанияның найысылалында үргүлүлел турар. Ол ужуражышкынның амгы үе-чадазы түнел документиин ажылдап кылырынга турасхаттынган.

Ол шуулганның ажылында болгаш оон дузалаар организарының ажыл-чорудулгазында тодаргай депшилгениң барын Мадрид ужуражышкынында журналистер демдеглеп турар. Мадрид ужуражышкынының амгы үе-чадазынга таарымчалыг кол үүлдериниң бирээзи — Европага эймэк чок чоруктуң шериг айтырыларының талазы-биле конференциязын чыылырарын ниитп-европа чөвүлел хуралының киржикчилеря 35 күрүнелеэнниң бүгү төлөэлекчилериниң үүлдүг деп көргеш болур.

Ынчангаш «конференциянның ажылының утланыышкынзарын болгаш соругларын тодаргайлаар талазы-биле туруштарның тодаргай-ла чоокшулажып келгенин ам демдеглеп болур. СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге көдүрген даштыкы политиктиг чугула чаа инициативаларының Европаға шериг чаврылышкынының айтырыларының талазы-биле Мадрид ужуражышкынының ажылынга депшилгени чедип алырынга чаагай салдарны чедиргенин хөй дипломаттар болгаш хайгаарачылар онзалап демдеглеп турар.

Ынчазырга ужуражышкынның бүгү киржикчилери аңаа чаагай сеткилдиг чоруктуг илергейлеп, идепкейлиг киришкен болза, шуулганның ажылы шапкын болгаш амгызындаа-даа артык чедишкиниг болур турган ийик. Ынчалзажок ужуражышкынның чамдык киржикчилери оон ажылын үзерин, Европага шериг чаврылышкынын чедип алыр моондактаарын оралдажып келген. АКШ-тың болгаш НАТО талазы-биле оон чамдык эвилелчилериниң делегациялары Мадрид ужуражышкынының ажылынга амга чедир моондактаа таварыштырып турар. Олар боттарынга ажыктыг пропагандистиг шуугазыннарны кылып, Мадрид ужуражышкынының кол сорулгаларынга хамаарышпас чүүл-бүрү өске айтырыларны көдүрүп келгеннер. Социалистиг чурттарның яштыкы херектеринге каржызы-биле холгаалап киржирин АКШ-тың төлөэлекчиэн ам-даа оралдажып турар.

Мадрид ужуражышкының дүрген болгаш чедишкиниг дооварынга моондактаар дээш оралдажышкыннар НАТО-нуң чамдык чурттарының төлөэлекчилериниң чугааларында база илереп турарын эскербейн барып болбас.

Социалистиг чурттарга эвес, а барын талакы империалистиг күрүнелерге ажыктыг шинтпирлерни хүлээп алыр кылдыр социалистиг чурттарның төлөэлекчилерин албаадаар сорулга-биле ыңдыг тактиканы олар ажыглап турар. Социалистиг чурттарның төлөэлекчилери оларның негелдеперя-биле чөпшээрешпес болза, Мадрид ужуражышкын үстүр азы чүгле «ниитп шинтпирни» хүлээп алыр апаар деп, америк болгаш барын талакы күрүнелерниң төлөэлекчилери хөй удаа медеглеп келгеннер.

Совет Эвилели болгаш социалистиг өске-даа чурттар ыңдыг ыңмышкыннарга ойтур шавышкыны бербишаан, тайбынның болгаш айыл чок чоруктуң база кады ажылдажылганың херээн шинтпирлиг камгалап турар.

В. ГОНЧАРОВ.

РЕАКЦИЯ КҮШТЕРИНГЕ УДУР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Америк расистериниң негрлерге удур ханныг үүгедилгери Атланта хоорайда (Джорджия штат) ам-даа үргүлүлел турар. Расистериниң ол дерзин үүлгедилгелеринге удуралыышкының кампаниязы АКШ-тың өске-даа хоорайларында күштелип эгелээн.

Джерс-Сити хоорайга (Нью-Джерси штат) негрлериин хосталгазын болгаш эргежыын камгалаарының чыскаалынга 10 муң-ажыг кижи киришкен. Соңгу будун чартых чыл дургузунда ол хоорайга 23 негрлерни расистер дерзин ёзу-биле өлүрген. Расистериң негрлерге удур ханныг үүгедилгерин эрге-чагыргалар хереңнее албайн турарын чыскаалларын болгаш митингилериң киржикчилери шыгыы бүрүү шапкан.

Атланта хоорайда расистериин дерзин үүлгедилгери кончаш негрлерге удур ханныг үүгедиишкиннер Каттыжкан Штаттарның бүгү хоорайларында хүн бүрүде болуп турарын АКШ-тың Тайбың чөвүлели бодуюн мезеглелиңге айыткан.

АКШ-та расистериин дерзин үүлгедилгери эрге-чагырганың политиказы-биле сырый холбаалыг болуп турарын оң мезеглелде демдеглээн. Чурттуң милитаризастарының болгаш, дайынзырак халыыдаашкынче Вашингтонуң углаыышкыны расистерге ажыктыг болуп турар.

АКШ-та биче националдарның хамааты эргелерин камгалаар дээш демиселдиг калбартырынче ак сеткилдиг бүгү американдарны АКШ-тың Тайбың чөвүлели кыйгырган.

Премьер-министриниң сагындырыы

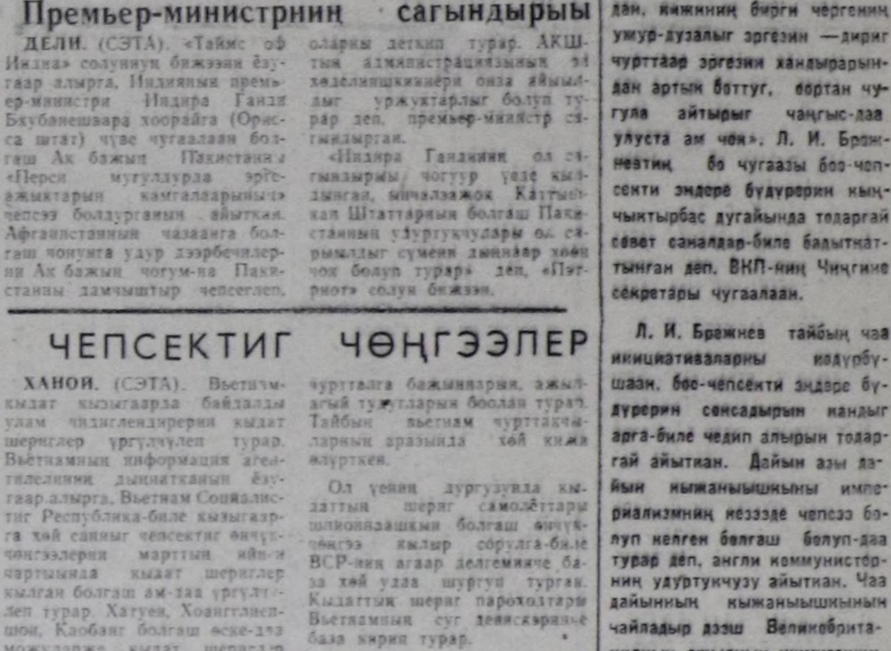
ДЕЛИ. (СЭТА). «Таймс оф Индиа» солуунуң бижээн ёзугаар алырга, Индияның премьер-министри Индира Ганди Бхубанешвара хоорайга (Орисса штат) чүве чугаалаан болгаш Ак бажың Пакистанга «Перси мугуллурда эргеажыттарын камгалаарыышкын чепсеэ болдурганын айыткан. Афганистанның чазаанга болгаш чонунга удур дээрбечилерни Ак бажың чогум-на Пакистанны дамчыштыр чепсеглеп, оларны деткип турар. АКШ-тың администрациязының эң хелелиишкиннери оңза ёйлыдыг уржуктарлыг болуп турар деп, премьер-министр сагындырган.

«Индира Гандиниң ол сагындырыы чогугур үеде кылдынган, ынчалзажок Каттыжкан Штаттарның болгаш Пакистанның удургукчулары ол сагындырыг сүмеин дыннаар хөөн чок болуп турар» деп, «Патриот» солуун бижээн.

ЧЕПСЕКТИГ ЧӨҢГЭЭЛЕР

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамскидат кыыгаарда байдалды удам чидиглендирерин кыдат шериглер үргүлүлел турар. Вьетнамның информация агентилелиниң дыңнатканын ёзугаар алырга, Вьетнам Социалистиг Республика-биле кыыгаарга хөй санныг чепсектиг өөрүчөңгээ кылыр сорулга-биле ВСР-ниң агаар делгемнеже база хөй удаа шугуун турган. Кыдаттың шериг пароходтары Вьетнамның суг деңискээниже база кирип турар.

Вьетнам Социалистиг Республикаанын талазындан хөй удаа сагындырыглар турбужа. Кыдат таланың чепсектиг ол өөрүчөңгээлери үргүлүлел турарын ВИА агентилел айыткан.

АКШ-тың администрациязы Сальвадорнуң иштики хереквтеринге чепсектиг холгаарлашкынны кылырынга база бир чаа базымны кылган. Латин Америкада ол реаксилиг эрге-чагырганы быжыглаар дээш Сальвадорнуң хунтазынга дайынчы техниканы, оон иштинде вертолёттарны, пулемёттарны болгаш өске-даа боо-чепсекти салып алырыга Вашингтон 25 миллион долларны иемей берген.

Америк шериг чөвүлелчилериниң удуртулгазы-биле хунтаның солдаттары болгаш полицейлери тайбың чурттакчыларны эң-не харжыы-биле ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: шаажылакчылар эзчеглиг операция мурнунда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

(Уланчыыл. Эгези № 80 «Шында»).

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Мария Серпионовна **Барков**а — Чаданна АТБ-зиниң ажылдакчызы.

Вера Фёдоровна **Белошапкина** — «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң Чаданна участогуунун ажылдакчызы.

Бак-Кара Чаштай-ооловна **Кара-Сал** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Билиш Шожун-ооловна **Куулар** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Хөпеек Намажаповна **Машпак-оол** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Александровна **Медведева** — пенсионер.

Вера Дондуковна **Номбулаа** —Бажың-Алаак ортумак школазының интернат ажылдакчызы.

Софья Васильевна **Казанцева**— «Бүрен» совхозтуң бызаа ажадакчызы.

Егор Николаевич **Недорезов** — № 1104 орук эргелелиниң паромчузу.

Татьяна Лазаревна **Смоленова** — «Бүрен» совхозтуң бызаа ажадакчызы.

Михаил Васильевич **Тюрин** — № 1104 оруг эргелелиниң ажылчыны.

Анна Михайловна **Харлашкина** — Сарыг-Септиң № 2 ортумак школазының интернат ажылдакчызы.

Пилчирмаа Тавааевна **Шыжаа** — СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Долзатмаа Батыкаевна **Эниктпен** — «Ленинчи оруг» совхозтуң ажылчыны.

ӨВҮР РАЙОНДАН

Өлчей Даңаевна **Борбаан** — «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Кызыл-Уруг Озай-Сүрүновна **Давын-оол** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Александра Сарыг-ооловна **Донгак** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Долзатмаа Кунгаевна **Доруйгу**—«Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Баймыты Сундуйевна **Иргит** — райпо ажылдакчызы.

Болат Амыргатовна **Куулар**— «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Шулуу Ойдупович **Кыргыс**— «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Сүрүнмаа Байыр-Белековна **Монгуш**— «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Чүсүк Солуизмовна **Монгуш** — «Коммунизмче орук» совхозтуң ажылчыны.

Дарый-Сүрүн Шавыраевна **Натпит-оол** — «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Картыыш Хоюг-ооловна **Ооржак** — «Кызыл Тук» совхозтуң ажылчыны.

Долгар Дамдыновна **Тумат**— «Торгалыг» совхозтуң ажылчыны.

Алексей Ойдупович **Шивит-Доржу** — «Торгалыг» совхозтуң хойжузу.

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Анна Ильинична **Казанцева** — район эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Фёдор Фомич **Шагалов** — «Шивилиг» совхозтуң ажылчыны.

Мария Ивановна **Шипулина**— райпо магазинииниң садыгжызы.

Илья Сергеевич **Шульгин** — Хадын ортумак школазының башкызы.

Николай Николаевич **Филичев** — «Шивилиг»» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Крестина Варфоломеевна **Беззубова** — Балгазын сельпозуңун садыгжызы.

Павел Степанович **Дударева** — Курбанк салбырының шеригжиткен таңныл албанының контролёру.

Евдокия Ивановна **Жданова**— Бай-Хаак ортумак школазының башкызы.

Варвара Григорьевна **Зозуля**— С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ольга Емельяновна **Иконникова** — Таңдының харылзаа белдириниң ажылдакчызы.

Анастасия Павловна **Коровина** — Таңдының киночетки-зиниң кассири.

Любовь Ивановна **Кутаревская** — Хову-Аксы суурнуң № 11 магазинииниң садыгжызы.

Евгений Михайович **Литвинов** — Хову-Аксының холушкак садының склад эргелекчизи.

Василий Андреевич **Макаров** — райкүүскомнуң чолаачызы.

Михаил Оруспзевич **Нордуп-оол** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Дажы-Доңдуп Асыгбаевич **Оюн** — С. К. Тока аттыг совхозтуң хойжузу.

Анна Васильевна **Семишина** — Хову-Аксы АТБ-зиниң улуг экономизи.

Тыртык Хаяевич **Ховалыг** — С. К. Тока аттыг совхозтуң хойжузу.

Мария Лаизыевна **Чульдум** — Дуржулга станциязының хойжузу.

Наталья Владимировна **Якунина** — таңныл албанының таңнылыы.

(Уланчылыг).

ӨСКЕНИҢ ҮНҮ-БИЛЕ

ПЕКИН. (СЭТА). Кыдаттың массалыг информация органнары Польшада байдалды империалистиг пропаганданың хөөнү-биле тайылбырлап турар. Кыдат парлалга, радио, телевидение америк политиктиг хартаачыларының үзүн өттүнүп, Совет Эвилелиниге «сегындырыгларны» кылып, антисоветтиг медеглелдерни чарлап турар. Барын талакы империалистиг күрүнелерниң парлалга органнарының материалларын Кыдаттың солуннары ажытлап, Польша Улус Республикада күрүне тургузуун нүүлдеп, оон-биле империалистерге болгаш антисоциалистиг күштерге дузалап турар. Чижээ, «ССРЭ бир эвес Полыпаже шургун кирер болза, од кедергей шыгыы ургжуктарлыг болур» деп, «Жэньминь жибао» солун «сагындырыг» кылырын оралдашкан.

Пекиниң чагырыкчылары бо айтырыг талазы-биле социализминиң эвес, а оон дайзынарының талазында туруп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Кыдаттың чагырыкчылары делегей империализми-биле, хамыктың мурнунда америк империализм-биле сулгээлежип алгаш, антисоциалистиг болгаш антисоветтиг пропагандаңы сөөлгү үеде улам өөскүдүп турар.

Польшаның Каттыжкан ажылчын партиязының ТК-зының IX пленумунуң дугайында дыңнадыгны «Жэньминь жибао» солун Польшада болуушкуннарны хажыдып, ПКАП-ны удур нүүлдээшкинзиле март 31-де парлаан. Польша Улус Республикаңын дүрүм ёзугаар чазаанга удур «Солидарность» профэвилел каттыжышкынының үүлгедилгерин деткирип эргежок чугула дээн утказыг болзалы ол солуунуң дыңнадыгында айыткан.

ЧУРУКТА: шаажылакчылар эзчеглиг операция мурнунда.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«ОСКАРНЫ» — СОВЕТ ФИЛЬМГЕ

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). Совет кино ураң чүүлүү кайгамчыктыг тиилелгени чедип алган. Лос-Анджелеске кино ураң чүүлүүн америк академизиниң чыл бүрү болур байырлыг ёзулалының үезинде «Мосфильм» киностудиязының будүрүп үндүргени «Москва карак чажынга бүдүүревес» деп совет кинону чылдың дыштыкы эң эки фильми деп санаан. Бодуюн бүлиниг үткады, амыдыралды шын көргүскени, хейзат кириишкинии-биле болган чөптүг чорукка, кижилерниң харылзаалармының шынныкка бүдүрели-биле специалистерниң болгаш көрүкчүлериниң хүлээп көрүүшкүнүү чаалап алган совет фильмге кино ураң чүүлүүн америк академизиниң дээди шаннары — пайгамчыктыг «Оскарны» тыыскан.

• • •

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «И. П. Обломовтуң амыдыралындан каш хүннер» дээр совет үранчечен фильмни көргүзери ынга улуг челишкиниг эртип турар. Үш неделя дургузунда ону барык 50 муң ынайорккулар көргеш. Делегейниң кинематографының хөгжүлдезинге ыяш улуг салыышкынны киирип турар совет кино ураң чүүлүүнүн шылгаранғай чинчыкшиниринии дугайын тозарғай хөрөчилеп турар ол фильмге аажок улуг сонуургалдыг америк көрүнүүлер илергейлеп турар.

БЕДИК ҮНЕЛЭЭШКИН

ЛОНДОН. (СЭТА). Великобританиянын Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары Г. Манленнан Туиекем хоорайга болган митингиге чүве чугаалаан болгаш тайбыңның база чавырлыышкынның хөрзээнге Совет Эвилелиниң шынчы политиказын бедик-биле үнелээн. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң партияның XXVI съездизинге көдүргени совет тайбың чаа инициативаларның чугула умур-дузазын ол онзалап демдеглээн.

«Тайбыңны намгаларыңдан, кижиниң бирги чергениң умур-дузалыг эргезин — дириг чурттаар эргезини хандырарындан артык боттуг, өртан чугула айтырыг чаңгыс-даа улустың ам чок». Л. И. Брежневтиң бо чугаазы боо-чепсекти эңдерер будүүрөрин кыңчыктырбас дугайында тодаргай совет саналдар-биле бадытнаттынган деп. ВКП-ниң Чиңгине секретары чугаалаан.

Л. И. Брежнев тайбың чаа инициативаларны көдүүбүшаан, боо-чепсекти эңдере будүүрөрин сенсадырын кандыг арга-биле чедип алырын тодаргай айытыкан. Дайын азы дайын кыжаныышкыны империализмниң нөзээде чепсээ болуп келген болгаш болуп-даа турар дёп, англи коммунистиниң удуртукчузу айытыкан. Чаа дайынның кыжаныышкынын чайладыр дээш Великобританиянын ажылчын шимчээшкини болгаш чурттуң депшилгелиг күштери болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылыр умурлуг дёп, Г. Манленнан онзалап демдеглээн.

Ю. А. Гагариннің космосче ужутканының 20 чылынга уткуштур

БҮГҮ ЧЕДИИШКИННЕРИМ — ООҢ АЧЫЗЫ:

ЧУРУКТАРДА: А. Т. Гагарина — бөмбүрзектиң бирги космонавтызының авазы; бирги космонавтының төрүттүнген болгаш өскен бажыңы (Смоленск областың Клушино суур).

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.

«Космосче орук» деп номунга Ю. А. Гагарин авазының дугайында ынча деп бижээн. Бо хүннерде чурт бодунуң бирги космонавтызы Ю. А. Гагариннің космосче «ужудушкунуның 20 чыл оюн демдеглээринге белеткенип турар үеде оон авазы Анна Тимофеевнага Гагарин хоорайда хөй-хөй чагаалар, хөй аалчылар кээп турар. Оон оруе самоварындан ким шай ишпээн дээр: шылгарангай эртемденнер болгаш күрүне ажылдакчылары, даштыкы аалчылар болгаш Тюменьниң нефтижилери-даа, делегейде сурагжаан артистер болгаш талыгырда Магаданнан школачылар-даа, Кузбасстың шахтёрлары болгаш Кольск чартык ортулуктан балыкчылар-даа.

Бөмбүрзектиң бүгү авазында бар эң эки чүүдерни бо неде чыып каан дег: топтуг болгаш ажык сеткилдиг, ээлдек чүректиг болгаш эвилең, негеделіг болгаш тавында шыңгыы ие. Анна Тимофеевнаны хоорайда билбес, аңаа ынак эвес кижи чок. Бодунуң районунда хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип, бистиң чуртувустуң хөй-хөй хоорай, суурларында пионерлер-биле күш-ажылчы коллективтер-биле чагаа харылзаазын тудуп келген.

Космостуң бежен маадырлары Анна Тимофеевнаны авазыве деп адаар.

КОСМОС ЭРАЗЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1969 чылдың октябрь 6-да космос шинчилелдериниң метеорология программазы эгелээн. Орбитажке «Метеор» спутникти салып үндүрген.

1969 чылдың октябрь 11-де Г. Шонин, В. Кубасов оларның башкарганы «Союз-6» корабль ужудуп үнген. Анда космоска баштайгы каннаашкынны чоруткан. Дараазында хүнде олча орбитажке үш космонавтылыг «Союз-7» ужудуп үнген. А. Филипченко, В. Волков, В. Горбатко олар «Союз-6» космос корабли-биле чоокшулажырының эдиглерин кылган. Дараазында хүнде бөлүк ужудушкунга В. Шаталов биле А. Елисеевтиң башкарганы «Союз-8» немешкен. Ол шенелделернин үезинде чеди космонавтылыг үш корабльдиң чеди хонукта кады ужудушкунунга оларны чоокшулаштырып, ырадып турган.

1969 чылдың октябрь 14-те социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазының «Интеркосмос» программазы боттанып эгелээн. Ол сериянып «Интеркосмос-1» спутниги Хүн-Чер хамаарылгаларын шинчилээрибиле салып үндүрген. Спутникке ССРЭ-ге, ГДР-ге, ЧССР-ге кылып бүдүрген аппаратуразының тургускан.

Ийи ай болганда Чернин ионосферазын шинчилээринге таарыштырган «Интеркосмос-2» спутникти салып үндүрген.

1970 чылдың июнь 1-де А. Николаев болгаш В. Севастьянов составтыг экипаж башкарган «Союз-9» корабль орбитаже ужудуп үнген. Ол даэрге башкарылгалыг ужудуушкунарында дуусаазын узадыр талазы-биле чугула үеде болган. Космонавтылар ынчаарда космоска 18 хонук ажыллаанар.

1970 чылдың сентябрь 24-те автоматтыг станцияның дузазы-биле Айның довураан Черже эң баштай аскелген. «Луна-16» станцияны сентябрь 12-де салып үндүрген турган. Айның кырынга ол чымчаа-биле хонган болгаш оон довураан алгаш, Черже эвп келген. «Луна-17» автоматтыг станция-биле кады бистин «Луноход-1» шинчилекчиниң 1970 чылдың ноябрь 10-да космосче салып үндүрген. Космосту шинчилээр талазы-биле калы ажылдажылга дугайында совет-француз дугуржулгага дүүштүр француз корунчуктуг аппаратка эптээн болгаш Айның кырын шинчилээн.

1971 чылдың апрель 19-та «Салют» деп орбита станциязын салып үндүрген. Оон соонда дөрт хонганда В. Шаталов, А. Елисеев болгаш Н. Рукавишников составтыг экипаж «Союз-10» корабль-биле станцияже углай ужудуп үнген. Космос аппараттарын тыварының, чоокшулажырының, оларны тудуштурарының методиказын космонавтылар ол ужудуушкунунуң үезинде боттандырган.

1971 чылдың май 28-те автоматтыг чаа станцияны Марсче чөрүткен. Чартык чыл болганда «Марс-3» станция Марстың кылымал спутнигинин орбитазынче киргеи болгаш ол планетаже хондурар аппаратты үгланырын чөрүткен. Нолбрь 27-де космонавтиканың төөгүзүнде бир-ле дугаарында Марстың кырынга аппаратты чымчаа-биле хондурган. Марстың кырынга чурүктар тырттырышкынын база боттандырган.

1972 чылдың февраль 25-те «Луна-20» станцияны Черге дедир каар аппаразы Ай довураан ийнги удаа кылдыр эккелген.

1972 чылдың апрель 4-те чедирикчи чангыс ракета-биле харылзааның «Молния-1» спутнигин болгаш француз «Мас» деп бичии спутникти космосче үндүрген. Ийи ай болганда ыңдыг ужудуп үндүрүушкүнүң база катаптаан.

(СЭТА).

ХӨЙ-ХӨЙ ЧУРТТУ ХӨӨМЕЙ ЭРГИИР

«Делегей улустарының уран чүүлү» деп телефестивальдың IV ээлчээ март төнчүзүнде Москвага ажыттынган. Эрткен фестивальдарга 17 чурт киржип турган болза, бо чылын 34 чурттарның телекампаниялары аңаа киришкен. Акы-думалышкы Моолдуң, Вьетнамның, Герман Демократтыг Республиканың, Болгарияның, Кубаның, Индияның, Францияның, Турцияның болгаш оон-даа өске даштыкы чурттарның мурнуудан жюриниң төлээлери — хүндүлүг аалчылар ажыдыышкынга келген. Фестивальдың эмблемазын сес-биле чуруурга мындыг янзылыг. Останкинода телестудцяның дээрже йлендир белээн суургазының фонунга бомбүрзектиң куржай алган төлээш чайбап турар. Ында «Радуга-81» деп электронныг табло чивецээн.

Өйлеп-өйлеп өңнүг дамчыдылгага көрүп турарывыс таныырывыс бо эмблемаже камера угланган соонда, фестивальдың музыкалыг медээлери дыңналып үнүп. Залда олурганнар — жюриниң даргазы ССРЭ-ниң улустуң артизи, Күрүне шаңналының лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Игорь Моисеев баштаан жюри кежигүнери туруп уткааннар.

Байырлыг концертти Бүгүзавилел радиозуунуң болгаш Төп телевидениениң улусчу оркестриниң программазы-биле ажыттыган. Ажыдыышкынга Совет Эвилелиниден 18 коллектив киришкен. Оон иштинде 8 хире фольклор бөлүктери бар. Оларның аразында Дагестанның, Грузияның улусчу ыры, танцы ансамблдери солун программаны көргүзүлер. Латаняның 40 хире күүселикчилериниг национал танцы бөлүүн көрүкчүлер база чылыы-биле уткаан.

«Челээш-81» деп чурттар аразында телефестивальче тыва хөөмейжилер ансамбли «Сыгырганы» чалааны — национал онзагай шынарлыг ансамблерни деткип турарының бөрүмдээзы болур.

Ансамбльдың программазының кол өзээн солистер Хунаштаар-оол Ооржактың, Аңоол Кара-Салдың, Дмитрий Отурнуң, Эрес-оол Кууларның күүселделеринге ооргалаңдыр тургускан.

Ранеа Хомушку, Людмила Саая, Ранеа Кара сүглер хомуставышаан, хөөмейниң үш үнге шынгы ыры фонум тутканда, Ак-оол игил-биле үдээш. Хунаштаар-оол чоорту белдиир сыгырткан. Очур биле Маржымал каргыраалдап баастаан — түнелиниде чайгаар каттышкан лирикалыг хөөмей ансамбли боон хөй-хөй көрүкчүлерни оңза сонуургаткан.

Ак-оолдуң хөөмейинде «чыдын чыпчас ыяап кара» деп тывызыыктаарывыс дамырактарның аяны, а Хунаштаар-оолдуңда — ак-кан хемнериниң ыяш күүселдези болур.

«Хөөмей чүгле түрк, моол уктуг 9 хире улустарда бар: тывалларда (эң-не сайгарзап), алтайларда, хакастарда, моолдарда, каракалпактарда, казактарда, ол ышкаш тибеттерде болгаш европа талада чүгле башкыларде». (И. Богданов «Музыкальная жизнь» журнал, № 1, 1979 чыл).

Тыва улуста ырлаарының ол уран аргазында хөөмей, сыгыт, саргыраа деп үш кол хевир барын билир бис. Ырлаарының ол түскайлап, үш аргазын янгызы-биле хөөмей деп доктаатса чүүлүүр боор деп саналдап турар бис. Чүге дээрге каргыраа-даа хөөмейден уктаган, сыгыт-даа база-ла оон чүгле бедик үнде хевирлидир.

Сөөлгү үеде хөөмей ырының чажыдын чүгле музыковедтер эвес, фонпатр эмчилер база шинчилеп турар. Хөөмейни оорепп алыксаан аныяктар ол шинчилелдерни помчуза чогуур. (В. Маслов биле Б. Черновтуң «Чангыс кижиниң дуэдинин чажыды» деп чүүлүн сүмелеп тур бис. «Советская типография» журнал, № 1, 1980 чыл. Ол-ла журналдарда төөгү эртемнериниң доктору С. Вайнштейнниң чүүлүнде хөөмейниң төөгүзүн бижээн).

«Сыгырга» ансамбльдиң сураа элээн алгыл турар. Ол ансамбль Москвага ам 3 дугаар барып турары бо. Бо удаада эң-не харыысалгалыг концертте киришкен. Мооң мурнунда анаа 2 минута берип турган болза, бо удаада арыг бижидилгеге 5 минута берген.

— «Радуга-81»-ниң бо өнүг бижидилгезин апрель сөөлзүрелиир Төп телевидениеде дамчыдар. Тыва хөөмейжилер, эр-хей болдунар! «Челээшке» боттарыңарны чугаажок көөр силер. Мен силерниң ансамбльди эң шыырак фольклор коллективтеринге хамаарыштырадыр мен. Экраннар дамчып, чурттар аразына элээн аян-чорук кылыр болган-дыр силер — деп, телефестивальдың кол редактору, РСФСР-ниң уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы Ирина Аненкова биске бүзүредиг чугаалады. Ансамбльди «Тыва» деп адап каан.

Ынчалза-даа кол шаңналды кымга тыпсырын (ССРЭ-ниң күртелерадиозуңуң түскай шаңналын) «Радуга» эфирже үзеп соонда, миллион-миллион телекөрүкчүлерниң саналын барымдаалап шиитпирлээр.

Хөөмейни хей-хөй улустарның ынак ырызы кылдыр сурталдарда, бир-ле дугаарында, оон профессионал деңгелеи бедидириве чугула. Оны чедип алырда Кызылдың уран чүүл училищезинин ыры салбырында хөөмейжилер бөлүүн ажылдар ейи келген. Оон ынай оон музыкалыг үделгезин тыважыдып, сайзыралыры чугула.

Ч. КУУЛАР,
республиканың эртем-методиктиг төвүнүң кылдыс эргелекчизи.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

ЧАРТЫК-ЛА САН ЧЕТПЭЭН

Республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш шыдыраа маргылдаазы Кызылдың шыдыраа клубунга неделя дургузунда үргүлчүлээш доозулган. Анаа Кызыл районнуң төлээзи Моңгун-оол Түлүш сөөлгү салыгда хоочун шыдыраачы П. Артомоновту уткаш, аңаа чогуур 17 сандан эң хөй санны ап, 1981 чылда «Урожай» ниитилелиниң республика чемпиону деп бедик атты чаалап алган. «Урожайның» чемпиону чораан Эрзинниң шыдыраачызы С. Идам тиилекчиге чартык-ла сан чедирбейн барган. Үшкү черде — оңла районнуң төлээзи Д. Бүдү.

Хереэжен улус ортузунга Тандыдан келген республиканың экс-чемпиону Эминда Ооржак 12 сандан 11.5 санны алгаш, тиилекчи болган. Барыын-Хемчиктен О. Сарыглар, Эрзинниң шыдыраачызы С. Хайдың шаңналдыг черлерни эвлээннер.

С. ХОЖУЯ.

ХҮРЕШ МАРГЫЛДААЗЫ

Тандыда Тока аттыг совхозтуң төвү Элегес суурга хуу болган команда талазы-биле бирги чер дээш хостуг хүрешке район маргылдаазы болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 76 мөге киришкен. Маргылдаага «Россия», «Коммунизминиң херели», Тока аттыг совхозтарның командалары идепкейлиг киришкен. Маргылдааның улуг судьязы И. Дайынчы «Командалар маргылдааны эгелээрине белен» деп, районнуң хостуг хүреш федерациязының даргазы Б. Балчий-оола илеткээн.

Ийи хүнүң дургузунда изиг-түлүк үргүлчүлээн спортчу чидиг демиселдин түнелинде «Россия» совхозтуң найыралдыг командазы эки бедеткенгенин бедик техниканы көргүзүп, бирги черже үнген. Тиилекчилер районнуң спорт комитединиң, ВЛКСМ райкомунуң шилчир кубогу болгаш вымпел-биле шаңналган. «Коммунизминиң херели» Тока аттыг совхозтарның командалары ийиги, үшкү черлерни эвлегилээн.

Түс-түс деңгилерни алырга, 45-тен 100 килограмм чедир деңгилиг мөгелер хүрешкен. Деңги аайы-биле шаңналдыг черлерни Александр Бегзи («Коммунизминиң херели»), Семен Наксыл («Россия»), Юрий Оюн (Тока аттыг), Александр Павлов («Россия») болгаш өскелер-даа эвлээн.

Эрткен маргылдаага бала бир солун үүл болза, 16 мөгениң иштинден тыва хүрештин тулган чемпионун илеткээринге

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 82 (11580) | 1981 чылдың апрель 7, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 кап.

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ПРАГАЖЕ ЧОРУПКАНЫ

Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының чалаанын ёзугаар ЧКП-ниң XVI съездизиниң ажылынга киржири-биле СЭКП-ниң делегациязы СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштадыр апрель 5-те Москвадан Прагаже чорупкан.

Делегацияның составында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының ийиги секретары И. З. Соколов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Саратов обкомунуң бирги секретары В. К. Гусев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчиниң А. П. Ботвин олар кирип турар.

Внуково аэродромундан ол делегацияны эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, СЭКП ТК-ның кежигүннери К. М. Боголюбов, Б. П. Бугаев, Г. С. Павлов, О. Б. Рахманин, С. К. Цвигун, Г. К. Цинев, Г. Э. Цуканов, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат А. И. Блатов, СЭКП-ниң Төп Ревизия Комиссиязының кежигүнү С. А. Лосев барып үдээнилер.

Үдекчилерниң аразында ЧССР-ниң ССРЭ-де херектеринге тур бүзүреттиргең З. Хебен турган.

Делегация-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнү СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец олар база чорупкан.

ТАРЫЛГАГА ЭКИ БЕЛЕТКЕНИР

Республиканың чер ажылдыглары он бирги беш чылдың баштайгы чазының хову ажылдарынче кирип турар. Оларның мурнунда улуг сорулгалар салдынган: **200 муң тонна тарааны, 20 муң тонна картофельди, 9,2 муң тонна ногааны будурери, 125 муң тонна сигенни, 400 муң тонна силосту, 65 муң тонна сенажты база 8 муң тонна витаминниг сиген долганын белеткээри социалистиг хүлээлгеде көрдүнген.** Ону чедиишкинниг боттандыларда, тарылга шөлүнүң гектар бүрүзүнден тарааның 10 центнер, картофельдиң—80, ногааларның—125, силостаар кукурузаның — 150 центнер дүжүдүн ажаап алыр ужурлуг. Ынчангаш маңаа чүүл-даа мурнунда чер ажылының культуразын, хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн бедидери, ажылчын күжүн болгаш материалдыг курлавырларны эң будурукчулуг, чөп ажыглаары, эртеминиң чедиишкиннерин, мурнакчы дуржулганы шиңгээдип ап, нептередири дээш өске-даа ажылдарны кылыры негеттинер. Бо дугайын партия райкомнары, ажыл-агый органнары, чергелерде партия, комсомол, профэвилел организациялары, көдээ Советтер, совхозтар директорлары, агрономнар, чер ажылдыг өске-даа кижилер часкы хүннерден эгелээп-ле бодап, ол дээш ажылдаар, демисежир хүлээлгелиг.

Часкы хову ажылдарының темпизи болгаш шынары техниканы канчаар септеп белеткээнинден кол хамаарыжыр. Бии-Хем районнуң механизаторлары, чер ажылдыглары ол дугайын эки билир болгаш, көдээ ажыл-агый техниказын кышкы үеде бүрүн септеп белеткээр талазы-биле республикага кыйгырыг үндүрүп, социалистиг чарышты калбартыкаш, боттарының сөзүнге эвээ болуп, машина-трактор парыгын хову ажылдарынга эки белеткээн. Ол шыкаш Кызыл районда «Тинлелге», Каа-Хемде «Улуг Октябрь», Таңдыда «Революцияның чалбыыжы». ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар, өске-даа районнарның чамдык ажыл-агыйлары часка эки белеткенген. Оларда көдээ ажыл-агый машиналарын шынарлыг септеп белеткээн, райончуткан эки үрезиннербиле четчир кылдыр хандыртынган. Ук совхозтарның удуртукчулары болгаш специалистери часкы тарылгага белеткелдиң бүгү участоктарынга ажылды дең-дески организастаанының, механизаторларның, септекчилерниң күш-ажылын материалдыг болгаш моральдыг дээштиринче улуг кичээнгей салганының ачызында ол эки түнелдер чедип алдынган.

Ынчалзажок техниканы хову ажылдарынга белеткээринде дүвүренчиг байдал ам-даа артышаан. Апрель 1-деги медээден алырга, республикада тракторларның белени 84 хуу. Ылаңгыя күчүлүг К-700, К-701 тракторларның техниктиг белени дыка куду деңнелде. Республикада бар 243 «Кировецтерниң» 70-и ажылдаарынга белен эвес. Оон кол-ла чылдагааны ук тракторларның септелгезин, техниктиг ажаалдазын бүрүнү-биле кылыр Сельхозтехкүркомнуң бүдүрүлгелеринге ажылды багай организастап, септекчилерни артык кезектер-биле четпес хандырын келгенинде. Чер ажылдарының хөй кезии бо тракторларга онаажыр болганда, оларның белеткеттинмээни тарылганың темпизин оожумадып, хуусаазын узамдыктырары чугаажок. Ол дээрге халас чидирген үнелиг үе-шак, түнелинде барып чедир аалыймаан хөй дүжүт-дур.

Дүжүттүң үндезини—үрезиннер. Оларны уруп белеткээр, чажар шынарынга чедир арыглаар ажылдар совхозтарның хөй кезинде багай эвес чоруттунган. Тараалап Таңды, Бии-Хем дээш өске-даа районнарның ажыл-агыйлары үрезиннерни четчири-биле белеткээш, эки шынарлыг кылдыр арыглап алган, ам хораннап турар.

Ынчалзажок «Хемчик», «Октябрь 30 чылы», «Күш-ажылдың хостуу», «Енисей» совхозтарда картофель үрезиннери хөйүү-биле чедиишкейн турар. А республикада ам-даа 3 муң 702 тонна картофель үрезинни сөөртүп алыры негеттинип турар.

Хөй-хөй ажыл-агыйлар күзүн үрезин уруп алырының планын күүсетпээн хирезинде, ону ам тыптынып, сөөртүп алырының чогуур хемчеглерин албайн турар. Ылаңгыя Эрзин, Тес-Хем районнарның совхозтары, Улуг-Хемде «Найырал», «Улуг-Хая», Чөөн-Хемчикте «Сүт-Хөл», «Чыраа-Бажы», «Искра», «Октябрь 30 чылы», Карл Маркс аттыг совхозтар күрүнеден берген үрезиннерин сөөртүп алырын озалдадып турар.

СЭКП обкомунуң бюрозунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң часкы хову ажылдарынга өй-шаанда белеткенир дугайында доктаалында соңгаарлатпайн шинтирлээр ужурлуг өске-даа чүүлүл сорулгаларны салган болгай. Ажыл-агыйларның механизатор кадрлар-биле бүрүн хандыртынган турарын чедип алырын, суггаттыг черлерни эң беримчелиг ажыглаары-биле суггатчы звеноларны баш бурунгаар организастап тургузарын, оларны бүгү-ле херек чүүлдер-биле хандырарын, суггарылга системаларын, машина-техниканы өй-шаанда септеп белеткээрин болгаш өске-даа ажылдарны кылырын ында онзалап айыткан. Ол негелдерни хажык чок күүседирин ажыл-агый удуртукчузунуң, специалистиң, көдээ ишчи бүрүзүнүң хүлээлгези.

Хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн эжиждери-биле шөлдерже өлекти үндүр сөөртүп, төгерин дүргедедир херек. Ол шыкаш минералдыг чемиштидилгелерни бедик эгидилгелиг ажыглаарынче, оларны сөөртүрде, шыгжап-кадагаларда чидиринии, үрелиш бакыраарын болдурбазынче хичээнгейни күштелдирер ужурлуг. Кывар-чаар материалдарны техниканы анаа туруушкын чок ажыглаарынга четчир кылдыр ажыл-агыйларга мөөнеп, өй-шаанда сөөртүп алыры база кол сорулгаларның бирээзи.

Чаа дүжүттү белеткээринии ажылдарын көдээнин партия организациялары удуртуп баштаар ужурлуг. Кампаниянын сорулгаларын болгаш онзагай талаларын ажыл-ишчилерге тайылбырлаары, коллективтерниң күш-ажылын бердинген планнарны болгаш бедик хүлээлгелерниң ыяап-ла күүседиринче угланган билдинг организастаары — оларның дорт хүлээлгези. Партиянын XXVI съездизиниң шынтирлерин амыдыралга боттандырары, продукция будуреринге бедик көргүзүглерни чедип алыры, ажыл-агыйларның экономиказының ажыктыгын өзүлдези дээш социалистиг чарышты чер болганга калбартыры чугула. Тараажыларын, погаажыларның будурукчулуг ажылдарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салыры, ниитинин чемненилгезин, культураамыдырал болгаш медицина хандырылгазын чогумчалыг организастаары—партия, профэвилел, комсомол комитеттеринин, өске-даа организациаларның чүгүлә сорулгазы.

МЕХАНИЗАТОРЛАР КЫЙГЫРЫЫ

«Он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарышының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын Улуг-Хем районнуң ажыл-ишчилери улуг кедүрлүүшкүн-биле хүлээп ап, ону амыдыралга боттандырып эгелээн. Районнуң ажыл-ишчилери бо чылдың бирги көрттаында күрүнеге эът садарының планын хуусаа бетинде 129 хуу, сүттүүн — 104.9 хуу күүсеткен.

Чаа беш чылды Төрээн чүрттүн чаагай чоруу дээш шалыпчы, идепкейлиг күш-ажыл-биле демдеглээр дээш партияның кыйгырыынга харыы кылдыр районнуң тараажылары бо часкы хову ажылдарынга база бүгү талалыг, хынамчалыг белеткенин турарлар. Ынчангаш районнуң мурнакчы механизаторлары, суггатчылары часкы ажылдарны чорударының арга-дүржулгазын солчуп хуралдааш, районнуң бүгү ажыл-агыйларының тараажыларынга, механизаторларынга болгаш суггатчыларынга кыйгырыгны хүлээп алган.

Улуг-хемчилер он бирги беш чылдың баштайгы чылында 21.300 тонна тарааны ажаап алыр деп сорулганы боттарының мурнунга салган. Бир гектар черден-не ортумаа-биле 10 ажыг центнер тарааны ажаап алыр. Ол бүгү чедиишкиннерни чедип алырының баштайгы чадазы — часкы хову ажылдарын эң кыска хуусаада бедик агротехниктиг байдалга чорударында. Ынчангаш часкы хову ажылдарының үезинде машиналарны болгаш тракторларны эки ажыглаарынче, оларны септээрии болгаш техниктиг ажаалда кылырын организастаарының чаа хевирлерни калбаа-биле нептерединнче, техниканы эки кадагаларынче, анаа туруушкунну кызырарынга, ажылдың шынарын экижидеринче, суггаттыг черлерни эки ажыглаарынче районнуң бүгү механизаторларын, суггатчыларын хуралдың киржикчилери кыйгырганнар.

«Улуг-Хая» совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазының механизатору Базыр-оол Тумат сөс алгаш, мынча дээн:

— Бистиң бригаданың тараажылары 1981 чылдың часкы хову ажылдарынга багай эвес белеткенген. Амгы үеде бригаданың бүгү техниказы белениинг шугумунда. Районнуң чамдык ажыл-агыйлары күскү чер аңдарылгазынче ыдыг-ла кончуг сагыш салбазыындан чазын дыка хөй черни удур аңдарар. А ол чорук часкы хову ажылдарын дүргеп, бедик темпилиг чорударынга улуг шаптыктыг. Ол бүгүнү өөренип көргеш бистиң бригаданың механизаторлары тараа шөлдерин күзүн-не удур аңдарып ап турар. Амгы үеде бисте чангыс-даа гектар удур аңдарар чер чок. Хову турлаанда механизаторларның чурттаар бажыңы, чунар-бажыңы, столоваязы бүрүнү-биле белеткеттинген. Бригаданың кежигүннери тарылганы 7 хонук иштинде чорудар деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. Ынчангаш районнуң бүгү ажыл-агыйларының механизаторларын бистиң үлегерлиси эдерериниче кыйгырып тур бис — деп, ол түнелинде чугаалаан.

Мурнакчы механизаторларның, суггатчыларның үндүрген кыйгырыын районнуң бүгү ажыл-агыйларының тараажылары, суггатчылары деткип, тус-тус коллективтерде ооң-биле таныжып эгелээн.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: Улуг-Хем районнуң мурнакчы механизаторларының, суггатчыларының хуралының бөлүк киржикчилери.

ПРАГАГА ӨӨРҮШКҮЛҮГ УТКУУШКУН

ПРАГА. (СЭТА). ЧССР-ниң найысылалы байырлалдыы-биле шиметтинген.

ЧКП ТК-ның чалаанын ёзугаар Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизинин ажылынга киржири-биле СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштадыр Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы ында барган.

Рузине аэропортун ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң күрүне туктары-биле шимээн. Ол черниий-биле 12 шак. Самолёт чадазының чанында барып Леонид Ильич Брежневти, делегация кежигүннерин ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак акы-дуңманын ёзуубиле өөрүшкү-хүндүткелдиг, чүректиң ханызындан байыр чедирип уткаан.

Эш Л. И. Брежневти болгаш СЭКП-ниң делегациязының кежигүннерин — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Грузияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-зының ийиги секретары И. З. Соколов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП-ниң Саратов обкомунуң бирги секретары В. К. Гусев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы А. М. Александров оларны аэропортка ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазаанын Даргазы Л. Штроугал, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери В. Биляк, К. Гофман, В. Гула, А. Индра, А. Капек, П. Кемпный, П. Корчак, П. Ленарт, П. Цолотка, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүннериниң кандидаттар М. Грушкович, М. Якеш, ЧКП ТК-ның Секретариадының кежигүннери уткаан. Уткааннарның аразында ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССРниң ССРЭ-де элчиниң Ч. Ловетинский, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчини, СЭКП-ниң делегациязының составында кирип турар А. П. Ботвин олар база турган.

Делегация-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец чеде берген.

Эш Л. И. Брежневке болгаш делегация кежигүннеринге чехословак болгаш совет пионерлер чечектер тудускан.

Леонид Ильич Брежнев биле Густав Гусак, делегация кежигүннери болгаш чехословак удуртукчулар автомашиналарга олурупкан болгаш СЭКП-ниң делегациязының съезд үезинде доктаап турары Прага ордузунче угландыр чорупкан.

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

ЧКП ТК-ның Чингине секретары Г. Гусактың СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев баштадыр ЧКП-ниң XVI съездизинде барган СЭКП-ниң делегациязы-биле найыралчы ужуражыышкыны апрель 5-те Прага ордузунга болган.

Оон соонда эштер Л. И. Брежнев биле Г. Гусактың беседазы болган. СЭКП-ниң болгаш ЧКП-ниң ажыл-чорудулгазының чугула айтырыгларының, совет-чехословак кады ажылдажылганың хөгжүлдезининң дугайын олар бот-боттарынга дыннатчып, делегейниң чамдык айтырыгларын дугайты санал-оналдарын солушкан.

Беседа чүректиң ханызындан акы-дуңма ёзуунун байдалынга эрткен.

ЧЕЧЕКТЕР САЛГАНЫ

ПРАГА. (СЭТА). Эш Л. И. Брежнев баштадыр СЭКП-ниң делегациязы апрель 5-те бүгү чехословак улуска тураскаалдыг черге—Прагада Витков даанда Пантеонга чораан. Пантеон залынга мындыг бижиглелдиг чечекти салган: «Чехословакияның баштайгы ажылчын президентизи, делегейнин коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниң шылгарацгай ажылдакчызы — Клемент Готвальдыга. ЧКП-ниң XVI съездизинде СЭКП-ниң делегациязындан».

Чехословакияның улуг оглу К. Готвальдыныи, чехословак улустуң өске-даа кескү революсчуларының тураскаалын делегация сактып ёзулаан.

Леонид Ильич Брежнев хүндүлүг аалчылар дептеринге дараазындагы бижиглелди кылган:

«Витков даанда Национал тураскаалга база катап. сеткилдиң ханы дүвүрели-биле чордувус. Клемент Готвальдының, Антони Запотоцкийнин, Юлиус Фучиктин, Людвиг Свободаның болгаш чехословак улустуң аас-кежиктиг келир үезии дээш сыныш дивес өске-даа демиселчилериң тураскаалынга мөгейдивис.

Чехословак улустуң эң эки ёолдарының болгаш кыстарының чедип алыр дээш демисежир чорааны буянныг идеалдар социалистиг Чехословакияда амыдыралда чедиишкиниг боттанып турар. Силериниң чүрттуларның хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш, фашистиг дарлалдан Европаның улустарыи камгалап алыр дээш амы-тынын берген совет дайынчыларның дугайында ында тураскаалды база хумагалалдыг кадагалап турар-дыр.

Бистин партияларывыстың, чүрттарывыстың болгаш улустарывыстың бузулбас акыдүмэ ёзуу амы-тынын берген маадырларга мөңге тураскаал болзуп.

Л. И. БРЕЖНЕВ».

Эш Л. И. Брежнев болгаш делегация кежигүннери хостакчы Совет Армияның дайынчыларын орнукшуткан Ольшан хөөрүнге чораан болгаш «Фашистиг эжелекчилерден Чехословакияны хостаар дээш амытынындан чарылган совет-маадыр дайынчыларга ЧКПниң XVI съездизинде СЭКПниң делегациязындан» деп бижиглелдиг чечекти тураскаалдың баарынга салган.

Эш Л. И. Брежнев болгаш делегация кежигүннери Октябрь революсунга шөлге чораан болгаш Владимир Ильич Ленинге тураскаалга чечек салган. Оон кызыл кожаазында: «Делегейниң ажылчын аңгызының баштыңчызы — улуг Ленинге. ЧКП-ниң XVI съездизинде СЭКП-ниң делегациязындан» деп бижээн.

Чечектер салырының ёзуладылыгга ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү В. Биляк, ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССРниң ССРЭ-де элчиниң Ч. Ловетинский, албанның өске-даа кижилери киришкеп. Чечектер салырының үезинде хүндүлел таныылдарын чыскаагаи болгаш ССРЭ-ниң база ЧССР-ниң күрүне гимнилерин ырладып күүсеткен.

АВСТРИЯЖЕ АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов федералдыг канцлер Б. Крайскийниң болгаш Австрия Республиканың чазааның чалаанын ёзугаар албанның аян-чоруун кылып апрель 6-да Москвадан Венаже чорупкан.

Аэродромга ону эштер М. С. Горбачёв, И. В. Башитонов, албанның өске-даа кижилери үдээн.

(СЭТА).

КЫЗЫЛДЫҢ КОММУНИСТЕРИНИҢ СОРУЛГАЗЫ

СЭКП-ниң Кызыл хооркомунга партия эте организациларының болгаш оларның оралакчыларының семинары болуп эрткен. Анаа СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин чүве чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинин ажылының дугайын чугаалаан, партийжи удуртулганың методтарын улам сайзыраигайжыдарының айтырыгларынга ол тодаргай доктаап, СЭКП-ниң XXVI съездизинге демдеглеттинген коммунистиг тургузуушкунуун сорулгаларын шинтирлээринге партия эте организацияларының бирги чергелиг ролдуун айыткан.

СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң айнги секретары Б. П. Свинцов чүве чугаалаан, бирги кварталда хоорайның бүдүрүлге черлериниң коллективтериниң кэнчаар ажылдаанын чыылганиарга таныштырган, партия активиниң ажыл-агый айтырыгларынче ханылап киредиринии чугулазын демдеглээн. Партия организацияларынга идеология ажылын улам экижиндериниң дугайын СЭКП хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш чугаалаан.

Партияның иштики ажылының талазы-биле ажыктыг арга-сүмезин семинарның киржикчилеринге СЭКП хооркомунуң партийжи-организастыг килдизиниң эргедекчизи В. А. Полруғин бергеи.

(Бистиң корр.)

ТОДАРАТКАН

Апрель 18-ге ленинчи коммунистиг субботникке үүтгериниң белеткелдери кидин түлүк. Чижээ, «Хемчик» аңныыртывыш ажыл-агыйының коллективиниң субботникке 29 кижи деминг ажылдап үнер. Достак деп черге Санат Чимиттың 10 кижи составтыг бригазазы 100 кубометр тудуг ыяжы белеткээр. Ол тудуг ыяжын машина оруунче улаштыр сөөртүп дажыглаарлар.

Иргит Кара-оолдуң удуртқан аңчылар бригазазы совхозтуң Айлыг-Ой деп черге 500 хой кирер кажаанын кырын маиза-биле шып, кургаг өдек-биле чылыглаар. Кажаалар девискээринин өске-даа аар-саар ажылдарын олар кылыр. Арткан 10 кижи аңныыртывыш черинин девискээрин арыглап, аштаар, 50 дөс ыяшты тарып олуртур. Херимнерии штакетниктерни септээш, чугайлаар. Чаагайжылганы оон девискээринге бүрүн чоруудар.

Ниитизи-биле коллектив субботникте 3500 рубльдин ажылын кылыр. Он бирги беш чылдың фондузунче 174 рубльди шилчидерин шинтирлээн.

А. ДОҢГАК.

Чөөн-Хемчик район.

АПРЕЛЬ 18-ГЕ ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

ШУПТУЗУ ҮНЕР

Апрель 18-те эртер ленинчи коммунистиг субботникче Тес-Хем райпозунуң коллективи чангыс деминг үнер. Ол хүн бүгү магазиннер доктаатынган чурум ёзугаар ажылдаар. Айытынган хүнде 17500 рубль түнге янзы-бүрү барааннар чоога саттынар. Чүтле ниитизиниң чемненилгезиниң талазыбиле безин 650 рубльдин орулгазы кирер. Бүгү аъш-чемнин дээжизи—хлеб кылыгларын үш тонналы быжырары кордүнген. Садыгжылар болгаш ниитизиниң чемненилгезинде хаара туттунган ажыллакчылардан өске эштер № 2, 3 болгаш ном магазиниериниң даштын, херимнерии сөлтээр, оларны чугайлаар болгаш будуур.

Д. МИЖИТ.

ҮРЕЗИН БЕЛЕН

«Сүт-Хөл» совхозтуң Киров салбырының төп шаңында янзы-бүрү тараз культураларының үрезин арыглаашкыны дооступ турар. Склад эргелекчизи Владимир Тойлуг-оолдуң удуртулгазы-биле 5-кижи «ОВП-2» деп агрегат-биле үрезинни үзүктелиишкин чок арыглап келгеннер. Олар 150 тонна кызыл-тасты, 120 тонна арбайны, 235 тонна суланы арыглаш, складта урганнар. Совхоз четчир кылдыр үрезинни белеткеп алганы ол. Үрезин арыглаашкынында Мотор Кыргыс, Дартан Ховалыг, Дыгыр Ондар олар эки ажылдап турарлар.

Б. ОНДАР.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛ-ИШ — ЧЕДИИШКИННИҢ ҮНДЕЗИНИ

Ак-Довурак хоорайның коммунистериниң хуралы болуп эрткеи. «СЭКП-ниң XXVI съездизинин түңнелдери болгаш хоорайның коммунистериниң сорулгаларының дугайында» «Тыва даг-дүгү трудуг» эргелелиниде партком секретары А. А. Федоровтуң илеткелии анаа дыннап, чугаалашкан.

Ак-Довуракты коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтирлерин бүрүн долузу-биле чүүлдүгүнүшаан, ону ажыл-чорудулгага хажык чок лаймичы программа болдурган ажыллап турзын илеткелчи хуралга демдеглээн. Партияның улуг шуулганынга аллар болдурган социалистиг хүлээлгелерин ыяа хөй коллективтер болгаш ажыл-ишчилер ажыр күүсеткен. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчилери съездиге төлептиг ужурашкан. Февраль 23-ке чедир пландан ажыр 100 тонна сорттуг даг-дүгүн будурген. 500 тонна даг-дүгүн чүдүрүп чоруткан болгаш 120 оруннуг ясли-салты ажыглаттынган айытырыглар, ажыглаттынмаан курлавырларже олар киҥээнгейни салып, СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтин Отчёт илеткелиниң, съезд материалдарының негелделериие дүүштүр четпестерни эдип, шудургу ажыл-даварын хуралга айыткан.

Коммунистерниң хуралы партияның XXVI съездизиниң шинтирлерин амыдыралга боттанлырарынче угланган хемчелерни айыткан доктаалды хүлээп алган.

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин~ амыдыралга

БЕДИК НЕГЕЛДЕНИҢ ТУРУЖУ-БИЛЕ

Бүгү совет улус-биле бир домей, Улуг-Хемниң коммунистери болгаш ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, анаа эш Л. И. Брежневтиң кылганы партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелинде чүүлдерни болгаш түнелдерни бүрүн долузу-биле чүүлдүргүүмүшаан, ажыл-чорудулгага хажык чоокка удуртулга болдуруп, дайынчы программа кылдыр хүлээп ап турар. Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр районга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуузуң улам ынай хогжудериниң тодаргай оруктарының болгаш партия организациязының сорулгаларының дугайында бүгү таладыг шынгыы партийжи чугаалар чоокта чаа СЭКП райкомунуң пленумунга болган.

Өнгү беш чылда болгаш чаа беш чылдың башгайгы чылында бирги кварталында районуңу күш-ажылчы коллективтериниң, ажыл-ишчилериниң чедип алган чамдык чедиишкиннериниң база шиитпирлеттинмээн айтырыгларының дугайын аңаа илеткел кылган СЭКП райкомунуң бирги секретары **К. А. Маспык-оол** хандыр анализтеп чугаалаан.

Чылдың бирги кварталының түнелдерни районуңу ажылчы чоннары он бирги беш чылы багай эвес эткээшкин көргускеп. Район күрүнеге эът садар планын 129 хуу, сүттүң—104 хуу күүсеткен. Үлетпүр-бүдүрүлгелер барык шуптузу база-ла планныг даалгаларны ажыр күүседиптер. Бүгү-ниитиг продукциязының көлемизи 3,3 миллион орун санаттыныл турган. ол дээрге делегейде эң бедик көргүзүглерниң бирээзи-дир.

Коммунистериң шуулганының сулгаш-биле, оон бирга беш чылдың даалгаларын күүседириниң бүгү күштүг мобилизастаар төлээде, съезд мурунуун социалистиг марыжының ачызында күш-ажылчы коллективтерге чедип алдыгаан чүүлдерин, бедик кедүрүлүшкүнүң улам быжыглаарының, бедик харыысалга-биле ажылдаарының эргежок чугулазынга илеткелчи болгаш санал берген эштер тодаргай доктаанар. Районуңу ажыл-агыйының көргүзүү эрткен чылдыңдан оң-дээрзин делегат чижектер-биле көргүскеш, кижиниң ажыл-ишчилериниң бот-тарыңдан база кол хамаарыжыр апаар-дыр.

Оон соонда оратор кадрларның, ылангыя ортумак эвеноңуң ажылдакчыларының, чамдык хойжуларның ажылга харыысалгазын улгаттырарының чугулазың айыткан. Совхозтарда ветеринария албанының денилели чавыс. Районда, республикада ыңдыг албан черлерии кандыг-бир мал азырыныл ону тодарадырын бир ай хире саададып кээр, харыысалга чок чоруктар, белеткелдер конторазы чондан шыңызылга, бижик чок, кайы хамаан чок мал, дүк садып алыр чоруктар база бар. А чоңуң хүүда хоюңуң саткан дүүн бир башка онаашпаа алырга 20-25 кг четкилей бээр. Олар кайын кээп турарыл? Од айтышкыны бистерге аажок улуг харыысалганы хүлээндирип турар-дыр—деп. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, «УТКА 25 чылы» совхозтун директорү **И. П. Гончарюк** саналының эгезинде демдеглээн. Ажыл-агыйда мал ажылының көргүзүү эрткен чылдыңдан оң-дээрзин делегат чижектер-биле көргүскеш, кижиниң ажыл-ишчилериниң бот-тарыңдан база кол хамаарыжыр апаар-дыр.

Оон соонда оратор кадрларның, ылангыя ортумак эвеноңуң ажылдакчыларының, чамдык хойжуларның ажылга харыысалганың улгаттырарының айтыкан. Совхозтарда ветеринария албанының денилели чавыс. Районда, республикада ыңдыг албан черлерии кандыг-бир мал азырыныл ону тодарадырын бир ай хире саададып кээр, харыысалга чок чоруктар, белеткелдер конторазы чондан шыңызылга, бижик чок, кайы хамаан чок мал, дүк садып алыр чоруктар база бар. А чоңуң хүүда хоюңуң саткан дүүн бир башка онаашпаа алырга 20-25 кг четкилей бээр. Олар кайын кээп турарыл? Од айтышкыны бистерге аажок улуг харыысалганы хүлээндирип турар-дыр—деп. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, «УТКА 25 чылы» совхозтун директорү **И. П. Гончарюк** саналының эгезинде демдеглээн. Ажыл-агыйда мал ажылының көргүзүү эрткен чылдыңдан оң-дээрзин делегат чижектер-биле көргүскеш, кижиниң ажыл-ишчилериниң бот-тарыңдан база кол хамаарыжыр апаар-дыр.

Оон соонда оратор кадрларның, ылангыя ортумак эвеноңуң ажылдакчыларының, чамдык хойжуларның ажылга харыысалганың улгаттырарының айтыкан. Совхозтарда ветеринария албанының денилели чавыс. Районда, республикада ыңдыг албан черлерии кандыг-бир мал азырыныл ону тодарадырын бир ай хире саададып кээр, харыысалга чок чоруктар, белеткелдер конторазы чондан шыңызылга, бижик чок, кайы хамаан чок мал, дүк садып алыр чоруктар база бар. А чоңуң хүүда хоюңуң саткан дүүн бир башка онаашпаа алырга 20-25 кг четкилей бээр. Олар кайын кээп турарыл? Од айтышкыны бистерге аажок улуг харыысалганы хүлээндирип турар-дыр—деп. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, «УТКА 25 чылы» совхозтун директорү **И. П. Гончарюк** саналының эгезинде демдеглээн. Ажыл-агыйда мал ажылының көргүзүү эрткен чылдыңдан оң-дээрзин делегат чижектер-биле көргүскеш, кижиниң ажыл-ишчилериниң бот-тарыңдан база кол хамаарыжыр апаар-дыр.

Оон соонда оратор кадрларның, ылангыя ортумак эвеноңуң ажылдакчыларының, чамдык хойжуларның ажылга харыысалганың улгаттырарының айтыкан. Совхозтарда ветеринария албанының денилели чавыс. Районда, республикада ыңдыг албан черлерии кандыг-бир мал азырыныл ону тодарадырын бир ай хире саададып кээр, харыысалга чок чоруктар, белеткелдер конторазы чондан шыңызылга, бижик чок, кайы хамаан чок мал, дүк садып алыр чоруктар база бар. А чоңуң хүүда хоюңуң саткан дүүн бир башка онаашпаа алырга 20-25 кг четкилей бээр. Олар кайын кээп турарыл? Од ай-

Ооң соонда оратор кадрларның, ылангыя ортумак эвеноңуң ажылдакчыларының, чамдык хойжуларның ажылга харыысалганың улгаттырарының айтыкан. Совхозтарда ветеринария албанының денилели чавыс. Районда, республикада ыңдыг албан черлерии кандыг-бир мал азырыныл ону тодарадырын бир ай хире саададып кээр, харыысалга чок чоруктар, белеткелдер конторазы чондан шыңызылга, бижик чок, кайы хамаан чок мал, дүк садып алыр чоруктар база бар. А чоңуң хүүда хоюңуң саткан дүүн бир башка онаашпаа алырга 20-25 кг четкилей бээр. Олар кайын кээп турарыл? Од ай-

Бөгүн—Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнү

БҮГҮ КИЖИЛЕРГЕ КАДЫКШЫЛ

«2000 чылда бүгү кижилерге кадыкшыл». Чаңчыл ёзугаар бөгүн демдеглеп эртер Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүнүң темазы ындыг. Ол программа бистиң чуртувуста канчаар боттанып турарыл? СЭТА-ның корреспондентизиниң бо айтырыынга ССРЭ-ниң кадык камгалал министри С. БУРЕНКОВ харыылап тур.

— Ук сорулга, шынап-ла, кончуг чүгүлә болгаш ооң-биле кады нарын болуп турар. Ынчалзажок эртем-техниктиг дешилгенин болгаш медицина эртеминиң чедиишкиннериниң өзүлдезин барымдаалап ап көөрге, ол сорулга чедип алдының болур. Делегейге улуг дузалыг ажылдар чедиишкинниг доозулган. Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязының ассамблеязы 1975 чылда делегейге оскана узуткаар деп сорулга салган. Бистин планетавыста ол аарының ам узуткаттынган дугайын 1980 чылда медеглээн. Кижи төрелгетенге чүгүлә ол айтырыгны шиитпирлээринге канчаар-даа аажок улуг салыышкынны Совет Эвилели кирген. Совет Эвилели янзы-бүрү чурттарже оспага удуур будүн чартык миллиард түң эмнерни чоруткан.

Кадык камгалалының бүгүделегей организациязының уставы үжен үш чыл мурунда күштүг болуп киргеи. Бистиң чуртувуе Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязының бирээзи болуп келген. Ол билдингир: кижи бүрүзүнүң кадыкшылын камгалаар дугайында сагыш салыышкын Совет күрүнеэнин бактаан тургустунган баштайгы хүннеринден эгелээш бирги чергениң чугүлә херээ болу берген. Чоңуң кадыкшылы дээш демиселдиң херээнче В. И. Ленин улуг киичээнгейни салып чораан. Кадык камгалалының улус комиссариадыны тургузар дугайында декретке ооң ат салганы болза ажылчы чоннарның кадының камгалаарының делегейде эң дешилгелиг системазына эге үнделип болган. Бодунуң бүгү хамаатыларыңга халас медицина дузазын күрүне бир дугаар хандырган. Оңгу беш чылдың төнчүзүнде чүртке эмнелгелерге 3,3 миллион орун санаттыныл турган. ол дээрге делегейде эң бедик көргүзүглерниң бирээзи-дир.

Ам делегейде үш эмчиниң бирээзи-ле — совет эмчи болуп турар, бистиң чуртувуста эмчилер өскө кандыг-даа чурттуунан хөй болуп турар. Оларның саны чоокта чаа миллион четкен. 10 мун кижиге 37 эмчи онаажыр. Кадык камгалалыңче күрүне чарыгдалары чылдык-на улгадып турар. 1980 чылда ол 17 миллиард рубль ажыг болган.

Партияның XXVI съездизи бистиң чуртувустуң чонунга медицина болгаш эм-таң дузазын улам ыңай сайзыраңгайжыдарының оруктарын айыткан. Бо дугайы Л. И. Брежневтин илеткелинде тодаргай илерттинген. Бирги медицина дузазының системазын бүгү тала-биле сайзыраңгайжыдарын кол сорулгавыс кыадыр көрүп турар бис. Ол дээрге хамыктың мурнунда поликлиникалар ажылын, дүрген дуза чедиреринің системазын, кедээде медицина албан черлериниң, бөжудулга бажыңының болгаш кадык камгалалының эге эвеноңуң өскө-даа организациялариның ажылын экижидеридир.

Бистер медицина эртеминиң интеграциялың практика-биле холбаштырарын күштелдирер бис. Бо чорук медицина дузазының түскайжыттынган хевирлерин хогжудеринге дузалаар, кадык камгалалының шынар талазын ол элээп хемчээлдерге тодарадыптар.

Чоңуң кадыы дээш эртемденнериң болгаш практиктериниң демиселиниң төвүнде профилактика бизеги хевээр артпышаан. Бистиң чамдык эртем албан черлеривис эртем талазы-биле чүгүлә ажылдан кылышкынналарны күүсеткилээн. Чүрек-хан-дамыры, онкологтуг, екпе, перви дээш ышкаш өскедээ нептерээн зарыгларның баштайгы профилактиказын сайзыраңгайжыдарыңче оруктуг ол чүүлдер ажыдып турар.

Ол хереке бүгү чурттактыларны, бирги эдлчегде уругларны диспансеризастаарының системазын экижидери, аарыг кижилерни доктаамал хайгаараары, ажыктыг эмнээшкинниң аргалары биче эвес роль-ду ойнаар.

Чоңга эм-таң дузазын сайзыраңгайжыдар талазы-биле ажыл бүгү эмчилерге чүгүлә онаалга болур. Бо талазында чайлаар ужурлуг четпестер ам-даа бар.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин медицина ажылдакчылары күүседир дээрзинге бүзүрээр бис. Совет кижи бүгүдезинге мергежилдиг болгаш чогуур үелиде дузаны чедиреринң хандырар дээш эмчилер, артемденнер, медицина ажылдакчылары бүгү-ле чүүлдерни кылыр.

Кадык камгалалының бүгүделегей организациязының идип үндүрген «2000 чылда бүгү кижилерге кадыкшыл» деп кыйгызы боттанырарынга идепкейлиг киришпишаан, совет эмчилер бөө-чепсекти эңдере будуреринин халыыңның болдурганы дувүрээзинин болгаш сагыыспараашкынны чүгүлевайн барып шыдавастар. СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң идип үндүргени совет тайбың инициативаларны бистер, совет эмчилер, изин-биле деткип база чүүлдүргүнүп турар бис.

З. ХРОМОВА.

Республиканың эмнелгезинде нейрохирургия салбырының коллективин дуржулгалыг эмчи В. П. Григорьева удуртуп турар. Ооң коллективи эмнелге салбырларының ортузунга калбарган социалистиг чарышка доктаамал мурнуку черни эзлеп келген.

ЧУРУКТА: республиканың эмнелгезинин кол эмчизиниң организастыг ажылдар талазы-биле оралакчызы Л. П. Карелинзиң В. П. Григорьевке КМК-да парторганизацияның секретары **В. И. Шуйнхина**, «Шагонартыжстрой» трестиң ээлекчизи **Л. Н. Ткаченко** олар тодаргай доктаанарнар. Районуңуң девискээринге ыңдыг тудугларының чогуур хуусаазында дооскан дээш, чыл бүрүде 20—25 миллион рубльлиг капитал салыышкынны шингээдип алыр ужурлуг, а эрткен чылын чүгле 9,4 миллион рубльлиин шингээдип алган. Бо чылдың январь-марттың планын кайы-даа КМК күүседи шылаваан.

Ооң кол чылдагааны тудуг объектилеринге күш-ажылды багай организастаанында, тудуг материалдарының, ажылчын күжүнүң чедишпезинге, «Шагонартыжстрой» трестиң, ында партбюронуң, Бүгү-эвилелдиң комсомолчу-шылгычы тудуг штавының талазындан тудугларының ажыллаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузар, тудугжу коллективтерни турумчудуп, быжыглаар хемчегерни четпес ап турар, «Главкрасноярскстройдан» тудуг планын барык-ла квартал, неделя санында өскертир, ол ышкаш төлевилел сметада база улуг четпестер бар. Керээлиг тудуг организациняларынга амдыызында чүгле сантехниктер, электриктер бар. Ол бүгү четпестерин шылыкын чайладырын пленум иегээн.

Районда үлетпүр, транспорт, салыг, амыдырал хандырылга организацияларының болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа ажырларында байдалды пленумга хандыр анализтээп. Шагаан-Арыгның амыдырал-хандырылга комбинадының директору **П. С. Карманович**, өске-даа эштер будуруглеринге ажыктыын бедидер, технологияны сайзыраңгайжыдар, хол-биле кылыр ажылды механизастаар, продукцияның шыларын экижидер талазы-биле тодаргай саналдарны киирген. Ынчалзажок чамдык эштер «бүзүредип тур бис», «хүлээнип тур бис» деп хөй-ле ниити чүүлдер чугаалаан, тодаргай саналдарны ээлээш киирген.

Даадырган ажыл-херек дээш кадрларның харыысалганың бедидерининг, партийжи ажылдың стилий болгаш эргаметодун сайзыраңгайжыларын, социалистиг чарышты нептередиг, дээштүг кылыр организастаарының эргежок чугулазынче улуг кичээнгейни салган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салганы улуг, харыысалганың амыдыралга боттанылар талазы-биле тодаргай хемчегерни айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

С. ШОЙГУ.

ЧАЛАЛГА ЭМЧИЗИ

Чырык өжүп, олуттарда улустуң бүгү кичээнгейи экранда барган. Залда улус кинонуң маадырлары-биле денге өөрүп, бир чамдыкта муңгарап-даа органнар. Ол аразында:

— Ламажап эмчи, үнер эжикче чедип кээп көрүүер— дээн шала дувүренгир үн эжик аксынан дыңналган. Хөй улус аразындан бир көк баштыг эр кижи тура халаш, эжикче дегиир углапкан. «Ким азрый бержик ирги, бичии ынай чаш, азы кандыг-бир ие дун төлүн божуп чадап, бергедеп чыдыр ирги бе» дээн бодал оон кылажын ала чайгаар дүргедипкен. Мынчаар өйде минута бүрүзү үнелиг. Фойеде ону кол эмчиниң оралакчызы С. Норбу манап турган:

— Дүрген дуза чедирер дежурный машинавыс Мөреи ыны Чөөп-Аксырже мырыңай чоокта чоруткан. Чер аразы херии, ол ам малгаштыгда дорааи келбеэи билдингир. Барыын ховуда хойжу С. Сояның бичии уруу аар араак, адазы сес чедирип, чаа шаап келдя. Ынаар барып, аарыг уругнуң байдалын көрүп көрүверем, эмчи? Даартагы дежурныйлаашкынынарның кезик чамдыын ам бөгүн, бо шакта эгелээр болган-дыр силер ийин.

— Ыңгыг-дыр, дүрген чоруптайн, а харыы херекселим... деп бар чыла, даштын бозага-биле чыпшыр турупкан машинаны ол эскерген.

Машина чырыының чидиг хереллери-биле дүмбей каранғыны кезе шаппышаан Кызыс-Салыр кежин кайы сеи дээш капкаи. Район эмнелгезинин мурнакчу чолаачызы «кодан чыдар кокла бүрүзүн билир» Седип Бичe-оол домей-домей бүүрелчиннериниң бирээзинин артында кыштаг өдээнче чазыг чоккы халып кирип келген. Машинаның доктаай бээрий бээп манаавайн чыткаш, хереэжея кижи оларже улур маиапкаи.

— Уруумнуң аңы-тыныи ап көрүпер, эмчи! Хеймер чассыг кызыыс чүве — дээш, ол ишкинигип, чылай берген.

Эмчи пенди сеткилии чүгле сестер-биле ооһурадып шыдавазын билир болгаш, болдунар бүгү чүүлдерни кылып кирипкен. Чырык черге чанаттынган чашты аиза чурттап арттырар дээш, биргээр чугаалаарга, кижи дээш демисел эгелээи. Ол болуи кезек када бээр келир бетинде көрүп органы кииода дайынчы кылдыр бодап каан. Ооң «боо-монгузу» — шприц, совет медицинаиың күүзүн делегейге шыызыткан хөй янзы, күштүг эмнер. Барык сөкээал чокка чөдүрүп, аакталып, ыглап чыдар чаштың эъдиниң изиин бадырары-биле сыкыртып каан. Улаштыр шинчилгени аарыгның төөгүзүн тодаргайлап ора чоруткан. Ол аразында чогужар ужурлуг эм база ижирти каапкан. Дегдиришкин дээрзи удаткан чок тода клерээн. «Элээп үр хуусалыг чыда эмнетпес болза хоржок» — чалалга эмчизиниң түүнели ыидыг болган. Ынчангаш дедир чөктаар кижилер ам дөрт апарган. Чаяаны көрүп, дүрген келгениери эки болган. Ооң башка та чүү болгу эртик. Бодаарга безин сагышка эпчок. Дежурный эмчи аарыг чаш уругну чедирип эккелген машинаны чада чанында барып утхуп алган. Уругнуң байдалын улаштыр көрүүер-биле ол хүлээнип алган, Кыргыс Ойдуповичиге дарый барып дыштанып алырын сүмелээн. Шында-ла эртенги чырык имирде дүрген дуза чедирер машинада фельдшер эштп база халаар апаар болгай.

Бажыңга келгеш дораан-на чык кылдыр удуй берген. Дүжүнде база катап хувискаалчы оолак апарган, үжен шаа тергелиг аттар-биле эмнелге тудар деп чудуктар сөөртken аныяктар аразында тутсуп турар болган. Коштуң бажында кызыл туктуг терге хем эриилде озанга изырны бээрге, ол кайиын чүве ийик дүрген дуза чедирер машина тып алган, тергеени үшта тырттырып эккелген. Шак ынчаар өөрүпкүмаңайлыг отту чаштап келгеи, үлаваг, апрель 18-те эртер ленинчи субботник дугайында кол эмчиниң кабинединге дүүнгү чугааны сагыпган...

Бо үе база магалыг. Кижи бүрүзү эртем-сургуулдуг, кылыр-тудар чүүлге биезги шыкаш аът-хөл безин шоолуг хереглеттинмес. Кайнаар-даа угланарга—техника, чепсек-херексел баш ашкан. Күскээр кыжын ажыглалга кирген үш каът район эмнелгезиниң чанғыс тудуунга безин миллион ажыг рубль үнген. Ишти, даштын-даа көөрге орду-ла. Шагда аыттар-биле ынча хөй тудуг материалын сөөртүп эккеп шыдаар турган бис бе? Чок. Ам арта ол ыяш эвес, а даштан бүткеи болгай. Ынчап кээрде мөңгеде турар апаар. Дүште кирген чылдарда бистиң Эрзинге түр курстар дооскан ийи-чангыс фельдшерлер турган. Амгы ышкаш Москва, Ленинград, Киев, Новосибирскиге дээдиі эртем чедип алгаш кээп турар эмчилер кайда боор. Ам дээдіі эртемниг эмчилер мында он ажыг. Артында кол эмчивис Роман Имажапович Калдар-оол РСФСРниң алдарлыг эмчизи деп бедик ааттыг, а эмчи Бөмбүрүк Ижиевна Эренчин — Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи болгай... Комсомолчу-аныяктар бөзин район эмнелгезинде 40 ажып турар. Эмчиниң бодалдарын өскүн херээжен ээзи: «Чем стол кырында эвеспе» дээн сөстери-биле үзе киргеи.

Зоя Никифоровна Ламажаптың тускай мергежили — бухгалтер. Ол «Күш-ажылдың хоочуну» медальдың эдилекчизи. Шагда-ла хүндүлүг дыштанылгаже үзүе-даа, аиаа олуруп шыдавааи. Удаткаи чок район төвүнүң далчылар бажыңынга дежурныйлап ажылдай берген. Ынчангаш эртекеи дүне хондур ажылдаан эжин солууру-биле ол эртежик үнүпкеи. Бо ийи назын дөгээи кижилер ам 20 ажыг чылдар иштинде кады чурттап чоруур. Ынчаарга Кыргыс Ойдуповичиниң өскүс-чаштыг арткаи ийи кызын төлептиг совет хамаатылары кылдыр өстүрүүп каан бүгүнүнү, эрий бааргыг не Зоя Никифоровна оларның аазының орнуна ёзулуг-ла не боор, ооң орнуи солуп шыдаан. Уг-башкылар улагдын келгеи, чаңгыс аай мергежилди шилип ап, башкылар болган. Светлана Кыргысовна бо хүннерде — районоода методист, а Ольга Кыргысовна ВЛКСМ Эрзин райкомунуң ийиги секретары. Өг-бүленің беш ургуларының эң улуу Михаил чырык черге балалбас иеги — хоорай-суурларны тудуп, төөгүге арттырып чоруур тудугжу. Ортун бирээзи Юрий «Тыва совхоз тудугкаттыжыышкынының» Эрзинде 5 дүтаар көжүп чоруур механизастаттынган колоиназының механиги болуп ажылдап турар. А эң хеймери Лора тоску классчы...

Ламажап бажыңындан үнгеле, часкы серии салгыны хөрээнче таалал-биле кинр тынмышаан, суур кедээзинде турар эмнелгезиниче далаштыг базыпкан. Удур келген кижи бүрүзүнүң медизинге ол эълдээ кончуг харыылап чораан. 1939 чылда Кызылга үш чылдыг фельдшерлер курстарын дооскаш, өскен-төрээн Эрзинниге ээп кээп, кижилериниң кадыкшылы дээш үн бүрү демисежип, эң буянныг үүлеви бүдүрүп чоруур болганда район девискээринде оны танывас, билбес кижи чок. Ынчангаш улуг, биче оны шупту хүндүлээр. Орукка бар чыда ол келир дүне өөнге туржук, районуңуң девискээринге безин хонмазын кайын билген деп. Чалалга эмчизин бо удаада узун орук манап турган. Орай дүне малчын өгге чедип чораанын барымдаалаш, ону кол эмчи үзлегелиг дежурныйлаашкындан хостаап, Кызылга республика эмнелгезинге эртер семинарга барын киржирип, а дедир ээп кээрде эмнелгениң чаа коруузунга тургузары-биле алгаш рентген аппарадын чедирип экээр даалганы берген. Хөй чылдарда кады ажылдап келген кол эмчи Кыргыс Ойдуповович Ламажапка кеткээде идегээр. Бо чылын алдан харже киринкеп, партийжи стажы үжен чыл барык хооюуллап хөгүн фельдшер эмнелгениң Кызыл чөөтаар машиназынга барып чаңгы-биле салдапкан.

С. МОНГАЛ.

БАРААН БОЛУР

Бистиң Тывавыс эрткен беш чылда кайгамчык хөгжүлдени чедип алган: чоннуң материалдыг болгаш культурлуг денелеи аажок бедээн, амыдыралы экижээн. Хоорайлар болгаш суурлар чаартынган, оларның ары-шевери, ногаанчыдылгазы экижээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизи совет чоннуң кадыкшылының дугайында сагыш салыышкынны социал сорулгаларның эң-не чугулазы кылдыр үнелээн. Чоннуң кадык камгалалын улам ынай экижидер талазы-биле хемчегер СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1977 чылда үүдүрген доктаалында база көрдүнген. Моон ап көөрге, Коммунистиг партияның кадык камгалалыче кичээнгейни үргүлүү улгаттырып турары илдең. Аиаа шуптузуе өөрүп турар бис.

Байырлалдар таварыштыр ажыл-ишти түнээри республика эмнелгезиниң ажылдакчыларынга чанчыл болу берген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынып турар үезинде база ынчанган бис: салбыр бүрүзү кылган ажылдарын тускай альбомнарга чыскаай бижээш, коллективтиң ажык партия хуралынга рапорттаан. Эмнелге коллективиниң он бирги беш чылды багай эвес эгелээнии ол рапорттардан көрүп болур.

Республика эмнелгези — янзы-бүрү аарыглар эмнээр эң-не улуг кадык камгалал черн. Ында шупту чөөрби салбыр бар. Беш чыл дургузунда оларда оруннарның саны 535 турганындан 600 чедир өскен. Эмнелгеде чаа салбырлар база немешкеи. Ам бистиң эмнелгеге чыл дургузунда оң муи ажыг кижи аарыын эмнедип ап турар апарган. Оларның үштүн бир кезии — районнар чурттакчылары.

Бистиң эмнелгевиске республиканың кайы-даа булуңуидан келген эмчилер боттарының мергежилии бедидип турар. Беш чыл дургузунда дээди эртеминг 35, ортумак эртеминг 153 эмчи маиаа өөредилге эрткен. Районнарда чамдык тускай эмчилер чедишпес болганындан бистиң эмчилериивис план ёзугаар районнарже чиуп, арга-сумеии берип, дузалажып турар. Совлгу үеде чоиду шиитпир, аарыгны баш бурунгаар илередир болгаи аарыг хлусту хайгаарарга алыр ажылдар дыка калбаргаи. Ылангыя Ада-чурттуң Улуг дайыныың кыржикчилеринче кичээнгейни улам улгаттырган. Эмнелгеге тус-тус аарыглар айыл-биле улус хүлээп алыр хүннерни база организастап турар бис.

Бодувустуң эмчилерквистиң мергежилии база үргүлүү бедидип келдивис. Чыл санында-ла үжен хире эмчилер тускай белеткелди эрттирип турар. Амгы үеде 125 эмчиниң үгле 18 хуузу белеткел эрттирип, а олар — өөредилге черлерии чаа дооскан азы ийи-бир чыл ажылдаан эмчилер-дир. Бисте дээди чергениң 11, бирги чергениң 26 эмчизи ажылдап турар. Оон ынай 11 кижи «Тыва АССР-ниң алдарлыг эмчизи», 2 кижи «РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи» деп хүндүлүг аттарны здилеп чоруур.

Республика эмнелгезинде болгаш ооң салбырларында социалистиг чарышты организастаарынче кичээнгей бедик. Чарышты организастаарының арталары чылдан чылче улам-на чаартынып турар. Ам бисте чарышче хаара туттунмаан кижи чок. Ылангыя нейрохирургия салбырының ажылдакчылары шилчиир вымпелди каш-даа катап чаалап алган. Ук салбырның эргелекчизи — В. П. Григорьев, улуг сестразы — П. Г. Кондрашева, профоргу—З. А. Сат. Г. Ф. Голубевааның удурткаиы физиотерапевт салбыры шилчиир вымпелди база бо-да апкан турар. Чарышка В. И. Наумов удурткан хирургия салбыры база идепкейлиг киржип келген.

Чоннуң хүндүткелии чедип алган, ажылынга кызымак эмчилер бисте хөй. Д. М. Монгуш, О. К. Соян, А. И. Канунников болгаш оон-даа өске он-он эмчилерни оларга хамаарыштырып болур.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин эмнелге ажылдакчыларын улам сорук киирген. Ылангыя эш Л. И. Брежневтиң «Совет кижи канаадаа, кажан-даа чогуур үезинде бедик мергежилдиг болгаш сагыш човаңгыр эмчи дузазын алыр кылдыр бүгү чүвени ынчаар тургузар херек» дээн чүгаазы черле уттугмас. Ол чугаа планнарны эде көөрүнче, бүгү четпестерни дарый чайладырынче болгаш черле ажылды экижидеринче киизнгейни улгаттырып турар.

Л. КАРЕЛИНА.

Республика эмнелгезиниң кол эмчизиниң организастыг ажылдар талазы-биле оралакчызы.

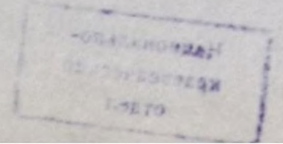
ӨӨРДҮМ

Одал-ондакка таварышкаш, Чадазна эмнелгезинге кестирип чыттым. Кезер эмчилерниң алдын хөлдарының ачызында кадыкшылым экижиди. Өске эш-өөрүм дег, ажы-төлүмүү алыран, чүрттаар аас-кежиктиг болдуу. Кезер эмчилер Д. М. Кара-Салга, эмчи сестралары А. У-Н. Монгушка, санитарка А. Кара-Салга өөрүп четтирленимни илерттим.

Санитарка А. Кара-Сал аарыг кижилерге кончуг аалдекэвилен. Оон ажылынга харыысалгалыын эмнеткен чон өөрүп чугаалажыр. Аарыг кижиге эмден аңгыза, эмнелге ажылдакчыларының аалдек, чылыг сөс-домаа, чагыг-сүмези өөда чугула. Мындыг мөзушынар зарыгдан дүрген сегиринге дузалыг.

К. ООРЖАК.

Чөөп-Хемчик район.

Туран хоорайның № 3 аптеказының ажылдакчылары районнуң суурларында аптекалар, эмнелгелер-биле быжыг харылзаалыг. Олар квартал санында совхозтарның малчыннар коданнарынче, фермаларже үнүүшкүнүү кылып, эмнерни чедирип бербишаан, шын ажыглаарының дугайында сүме, тайылбырны кылып берип келген. Хоочун ажылдаичы Маргарита Аркадьевна Нестерова аныяк специалистерге ажыктыг арга-дуржулгазын дамчыдып берип, кызыгмак ажылдап турар.

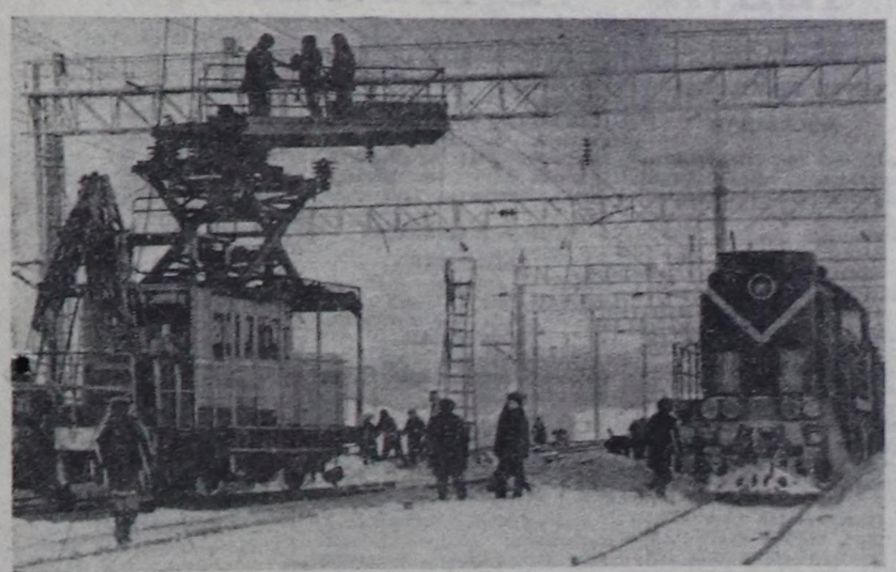
ЧУРУКТА: рецептор-контролёр **М. А. Нестерованың** эм берип турары.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТАЙШЕТТЕН ДАВАН ЧЕДИР

«Байкал-Амур демир-орук магистралының бүгү дургузунда поездилерниң аргыжарын эгелээр».

(«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүделиниң кол угланышкыннары»).

ИРКУТСК ОБЛАСТЬ. Чөөн Сибирьниң демир-оруунуң улуг сайгарылга бедирии— Тайшет БАМ-ның хаалгазы болуп турар. Байкал-Амур магистралының Звездный. Магистральный, Кунерма болгаш өске-даа участоктарынга тудуг материалдарын, дериг-хереклерни болгаш өске-даа чүктерни Тайшеттен чорудуп турар. Оортан чүк сөөртүлгези доктаамал көвүдеп турар. Ам ийиги бедирииң — Тайшет-Ленаның тудуу болгаш электрижидилгези эгелээн.

БАМ-ның күчүлүг тудуг индустриязының комплекизи Тайшетте тургустунуп турар. Чурттапга болгаш үлетшүр тудуунга материалдарны база дериг-хереклерни кылып бээр тускайжыткан заводтар аңаа тургустунар.

ЧУРУКТА: Тайшет—Лена участогунда демир-орук шугумнарын электрижидип турары.

З. БРЮХАНЕНКОНУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзиниң шаиаары болза:

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Артык-кыс Мартан-ооловна **Куулар** — «Шекпээр» совхозта столовая повары.

Кара-кыс Өктек-ооловна **Куулар** — «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Кончыр Сотпаевна **Монгуш** —«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Роза Дупчаевна **Каладр-оол** — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыны.

Чечек Адыг-ооловна **Монгуш** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Күжүгет Маскыровна **Хертек** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Шагбаевна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Ирина Шаваровна **Монгуш**— «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Чаш Бадыевна **Монгуш** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кара-кыс Доржуевна **Ойнарова** — Бижиктиг-Хая эге школазының башкызы.

Бичиклаа Ооржаковна **Ооржак** — «Дөн-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Зоя Копеековна **Ооржак** — «Дөн-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Караш Делгер-ооловна **Ооржак** — «Дөн-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Шуру Эмекеевна **Сая** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Оя-Сарыг Шожаловна **Сарыглар**— «Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Бичиктмаа Шиниевна **Сарыг-оол** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Кежикмаа Чылбаковна **Хомушкү** — «Хемчик» совхозтуң уруглар-ясизиниң кижизидикчизи.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Часкалмаа Кертиковна **Дамдын**— Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле эези.

Папын Бады-Бургутовна **Донгак** — «Хемчик» совхозта диспетчер.

Мария Базыровна **Күжүгет**— «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Ооржаковна **Күжүгет** — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Чүваар Сарыг-ооловна **Күжүгет** — «Барлык» совхозтуң Хөнделең салбырының ажылчыны.

Мария Дамбыевна **Монгуш** — Хөнделең суурда өг-бүле эези.

Чечекмаа Сүүр-ооловна **Ооржак** — «Дөн-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Бак-кыс Күдер-Караевна **Хомушку** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекмаа Кызыл-ооловна **Даржаа** —«Шекпээр» совхозтуң ажылчыны.

Долзат Ламаевна **Кан-оол**— «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Көк-кыс Байировна **Монгуш** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Ольга Ангыракпановна **Ооржак** — «Дөн-Терезин» совхозтуң ажылчыны.

Роза Дагбыевна **Сая** — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Чечейлаа Сарыг-Донгаковна **Сая**—Эрги-Барлык көдээ Совединиң күүскомунуң техажылчыны.

Ульяна Күжүгетовна **Тамдагай**—Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эези.

Кертинмей Назын-ооловна **Хомушку** — Эрги-Барлык ортумак школазының башкызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Аязатпаа Амырдаевна **Доржу** — Чадаанның будүрүлге комбинадының ажылчыны.

Алексаидра Кенденовна **Монгуш** — Чадаанның «Тувкоммунэнерго» участогунуң ажылчыны.

Седен Бавуевна **Сат** — СЭКП-ниң XXII съезизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Алефтина Бузур-Ламаевна **Кара-Монгуш** — «Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчызы.

Валентина Самбыновна **Монгуш** — Чадаанның № 1 уруглар ясизиниң кижизидикчизи.

Пиян-оол Монгушевна **Ондар** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Алдын-кыс Кууларовна **Конгар**—Чадаана хоорайда № 1 уруглар садыгының ажылчыны.

Ханды Сарыг-ооловна **Сат**— СЭКП-ниң XXII съезизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Елизавета Данзырыновна **Сат** — СЭКП-ниң XXII съезизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ольга Чүдүймазевна **Донгак** — Хайыракан суурда Культура бажыңының директору.

Соргулда Сатовна **Кара-Сал** — Чадаанның электростанциязының ажылчыны.

Валентина Чульдумовна **Монгуш**—район эмнелгезиниң санитарказы.

Раиса Комбу-Сюрюновна **Монгуш** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Калчан Ензаковна **Ондар** — Хайыракан сес чыл школазының техажылчыны.

Чечекпаа Шогжаевна **Ондар-Чадаана** хоорайда № 3 уруглар садыгының уруглар ажазакчызы.

Зоя Амыр-ооловна **Оюн** — «Октябрь 30 чылы» совхозтуң саанчызы.

Александра Даваевна **Ховалыг** — ОРС-тың Чадаана хоорайда магазин эргелекчизи.

(Уламчылыг).

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

СОФИЯ. Болгарияның Коммунистиг партиязының XII съездизи бодунуң ажылын дооскан. Ол болза 825 мүң болгар коммунистерниң амыдыралынга, социалистиг Болгарияның бүгү ажылчы чоннарының амыдыралынга улуг болуушкун болган. Шуулган партиязын болгаш улустуң бижыг чангыс эвиин, БКП-ниң марксизм-ленинизмниң идеяларынга, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге шынчызының көргүзүү болган.

БҮР-га сайзырангай социалистиг ниитилелди улам ынай тургузарының, СЭКП-биле болгаш Совет Эвилели-биле, ажыдунма өске-даа партиялар-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле найыралды, чангыс эпти болгаш кады ажылдажылганы бижыглаарының талазы-биле ТК-ның отчёт илеткелинде таймылбырттыңган угланышкын съездиниң бир эп-сеткилдиг деткимчезин алган.

Съезд «БКП-ниң XII съездизиниң партияның ажылының дугайында, чедиги беш чылда (1976—1980 ч.) БҮР-нүн социал-экономиктиг болгаш культура хөгжүдезиниң, сескн беш чылда (1981—1985 ч.) богаш 1990 чылга чедир үеде соруглагар дугайында Тезистерин» бадылаан.

БКП-ниң уставында БКП-ниң ТК-зының Чиигине секретары албан-дужаалды катап тургузарын көрүп турар өскерилгелер болгаш немелдер бадылаттыңган.

Съезд партиязын удуртур органнарын — Төп Комитетти болгаш Төп контроль-ревизия комиссиязын соңгаан.

Түннел хуралга ТК-га болган Төп контроль-ревизия комиссиязынга соңгулдаларның түннелдерин дыңнаткан. ТК-ның бирги пленумунга БКП-ниң ТК-зының Чиигине секретарынга Т. Живков соңгуткан.

Т. Живков түннел чугаазынга БКП-ниң XII съездизи Болгарияга сайзырангай социализмни тургузарынга төөгүлүг рольду ойнаар деп демдеглээн.

МАДРИД УЖУРАЖЫЫШКЫНЫНДА

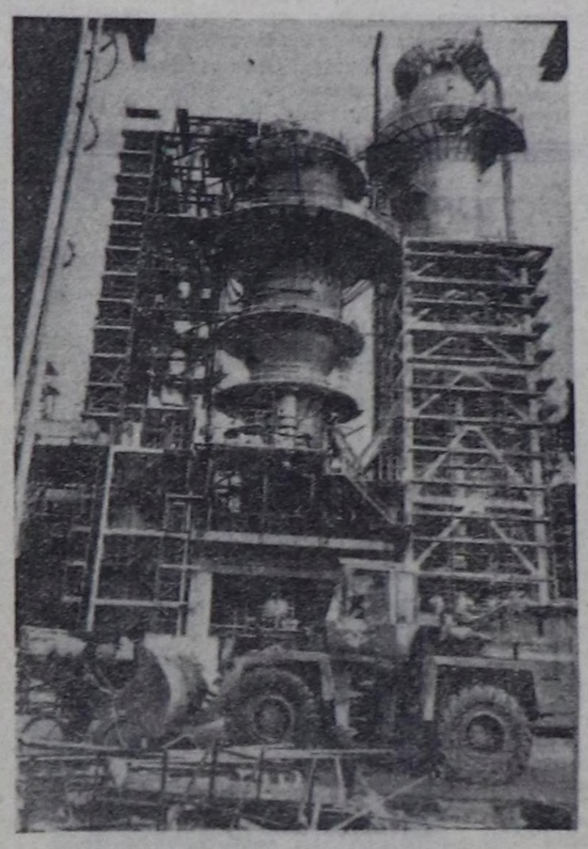
МАДРИД. Аңаа Мадрид ужуражышкыныңын плепарлыг хуралы болуп эрткен. Австрияның төлээлекчизиниң чугаазы-биле оон ажыттыганы журналистер бөлүктеринде биландыр берген. Ужуражышкынның ажылын үш неделя — апрель 11-ден майның 4-ке чедир үеде папсарлаарын ол саналлаан. Оон саналы хүлээп алдыңган.

Кайы-даа талаларга таарымчалыг эки чедишкиннерня, ужуражышкынарны чедишкиниг болгаш конструктивтиг доозарының аргалары бар болуп турарын дискуссия көргүзүп турар дээрзин ГДР-ниң делегациязының башкызы, ГДР-ниң даштыкы херектер министриниң бирги оралакчызы Г. Кроликовский демдеглээн. Бир эвес ужуражышкынның киржикчилери бүгү чурттар Хельсинкиниң түннел актызының принциптерин сагыыр болгаш чангыс талалыг артык чүүлдер чедип алырын ораллашпас болза, үстүнде чүүлдер чедип алдынар апаар.

Ынчалза-даа АКШ-тың делегациязының башкызы М. Кампелан мелегдээн.

Чапсарлашкын соонда — дөрт хире неделя дургузунда Мадрид ужуражышкынын доозулган турар кылдыр мындыг тодаргай хуусаанны айтырын ол саналлаан. Бир эвес ол хуусаала ужуражышкыны доозулбайн барза, ужуражышкынның түннелдеринге хамаарылга чокка долчу түннел документини ажыллап кылыры, аңаа Европа чөвүлел хуралының киржикчизи чурттарның чаа ужуражышкынын эрттиреринин ай, хүнүн чүгле айыткан турары чугула дээн.

Совет делегациязының башкызы ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң оралакчызы Л. Ф. Ильичев база чүве чугаалаан. АКШ болдунуп тодаргай принциптерни удуртулга болдуруп турар деп америк делегаттың мелеглелиниг хамаарыштыр чугаалаан, совет делегация болу база принциптиг, оон ол база ойталап шыдавас деп чугаалаан. Ынчалза-даа бо чорук кайы-даа талага таарымчалыг шиитпирлерин болгаш дугуржулгаларны дилээриниг мооидак болур бе? Мадрид ужуражышкынны эки түннелдерин берип, ужуражышкынның киржикчизи чангыс-даа чурттуң сонуургалынга когарал чедирбезин чедип алыры биспин кол принципиайнс болур деп ол чугаалаан.

ГДР. Герман Демократтыг Республикада нефть болбаазырадып кылыр «Шведт» комбинаттың коллективин республиканың ажылчы чоннарының социалистиг чарыжының мурнакчызы деп дүрүм ёзугаар санап турар. Германияның Социалистиг чангыс аай партиязының X съездизиниг уткуштур калбарган чарышка комбинаттың коллективи күш-ажылчы бедик түннелдерни чедип ап турар. «Эвээш чарыгдалды үндүрүп турган, хөй продукцияны алыр дээш» деп шимчээшкин комбинатта улам калбарган. Будүргенни чаартып, эргелел аппарадының ажылдакчыларының санын кызырып тургаш, продукция будүрерин көвүдедирии чедип алган. Нефть болбаазырадыр ийи дериглерни комбинатта эптээри ам доостур чыгаан. Оларны ажыглалга киирген соонда комбинат немелде чиг-эт чокка 1980 чылдаазындан 8 хуу хөй продукцияны бо чылын будүрер.

ЧУРУКТА: комбинаттың деанскээриниде ол дериг-хереклерниң бирээзин эптеп турары.

Фото АДН—СЭТА-ныы.

ЧЕР БӨМБҮРЗЭЭНИҢ ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-ның үнелеп көрүшкүнүнерин өзугаар алырга, чер бөмбүрзээниң чурттакчы чоннуң саны 1980 чылда 4 миллиард 437 миллион кижи болган. Мынчангаш, сөөлгү үш он чылда ол сан 1,9 миллиардка өскен. Нацнялар ниитилежилгезининң эксперттериниң баш удур санап турары-биле алырга, амгы чүс чылдың төнчүзүнде Черге 6,1 миллиард кижи. 2010 чылда 7 миллиард кижи болгаш 2025 чылда 8,3 миллиард кижи чурттаар.

Ол саиларны КНО-ның Чиигине секретарының «1981 чылда делегейниң чурттакчы чону» деп илеткелинде көргүскен, ындыг илеткелди ийи чылда-ла бир удаа парлаар. Амгы чүс чылдың төнчүзү чөөкшүлээ орарындан хамаарыштыр Черниң чурттакчы чонунуң саны кызырлып бар чыдарын бадыткаан хереченледдер улам көвүдеп орар деп ол документинде айытган. 15 чыл мурнунда ол өзүлде 2 хуугга деннежир турган, ам — 1,7 хуугга ден, а чээрби чыл эрткенде чүгле бүдүн чартык хуу болур. Ол кызырлышкынар ындыг-да улуг эвес-даа бол, доктаамал будүттүг болуп турар болгаш илергейле дүргедеп орар.

Ниити чурттакчы чоннуң санының көвүдээринге хөгжүп орар чурттарның ролю өзүп турарын илеткелде чугула угланышкын кылдыр демдеглээн. Ам, чижээлээрге, сайзырангай чурттарга — Европага, Сонгу Америкага, Совет Эвилелинге, Японияга, Австралияга болгаш Чаа Зеландияга немей өзүлденин чүгле он хуузу онаажыр. А чүс чылдың төнчүзүнде ол үлүг-хуу 7 хуу чедип кызырлыр.

2025 чылга чедир ындыг янзылыг угланышкын хевээр артар болза, ол дүшта делегейниң чурттакчы чонунуң 83 хуузу хөгжүп орар чурттарга чурттаар, а амгы үеде олорда 74 хуузу чурттап турар. Ол чүл дээрге, Африкага чурттакчы чоннуң саны ол үеге чедир үш катап, Мурнгу Азияга ийи катап, а Кызатка будун чартык катап көвүдээр дээни ол-дур.

Сайзырангай чурттарда өзүп төрүүр чоруктуң дыка кудулап уламчылавышаанын илеткелде айытган. 50 чылдарда оон деннели муң кижи бүрүзүнге оналаштыр 22 уруг турган болза, а ам — ортумаавиле 16 уруглар болуп турар. Бир эвес байдал өскерилбес болза, амгы чүс чылдың сөөлгү ийи он чылында сайзырангай чамдык күрүнелерге чурттакчы чон эвээжеп эгелээр.

Өзүп төрүүр чоруктуң ниити кудулаашкыны-биле холбаштыр Черниң чурттакчы чону тоорту «кырыыр». Хөгжүп орар чурттарга 14 хар чедир назылыг уругларның улугхуузу сөөлгү он чылда 42-ден 39 хуу чедир кызырылган. Ынчаарга сайзырангай чурттарга ол назының уруглары чурттакчы чоннуң чүгле 23 хуузу болуп турар. 65 харны ашкан кижилерниң улуг-хуузу аңаа дүштүр өзүп турар.

50-ден өвээш эвес чурттарга, кол нургулайында Африка чурттарынга чуртталганың ортумак уругулчулели амгы үеге чедир 50 хардан ашпайн турар.

Дыка хөй курүнелерниң, хамыктың мурнунда хөгжүп орар чурттарның, чазактары хоорайлар чурттакчыларының саны кедергей дүрген темпилиг өзүп турар дээш аажок сагыыспырап турарлар. Бистиң үүе чылывыстың ортан үезинден бээр ол чурттарга хоорайларның чурттакчы чону барын дөрт катап көвүдеп, бир миллиард кижи ашкан, а үүе чылдың төнчүзүнге чедир базындагын ийи катап көвүдээр. Демографиктиг чугула үе-чаа артер—көдээ районнарга бодаарга, хоорайларга бир-ле дугаарында хөй кижилер чурттаар. Ол чорудулганың онзагай чүүлү чүл дээрге, аажок улуг хоорайларның хамыктың дүрген өзери болур. Сөөлгү он чылда 4 миллион кижи болгаш оон-даа хөй чурттакчы чоннуг хоорайларның саны хөгжүп орар чурттарга 12-ден 23 чедир көвүдээн. 2000 чылга чедир ол сан 60 ажыг болуп.

ПЕКИНДЕ ПРОПАГАНДАЧЫ ШУУГААЗЫН

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылдап турган үезинде болгаш оон соонда эдээн үе иштинде кыдат пропаганда съездиниң шиитпирлериниң, оон индириидеи даштыкы политикага хамаарышкан кылган саналдар дугайында болдунуп тайылбырларын бербейн турган. Мынчалзажок Пекин мынчан-на совет тайбын саналларга удурланышкак хөөнүн калбаа-биле көргүзүп турган. Кыдаттың парлалгазы, телевидениези болгаш радиозу Барының чүктүн кедергей барының үзелдиг болгаш реаксылыг информация органнарының болгаш политиктиг ажылдакчыларының чангыс талалыг болгаш хоп-нүүлдүг чугааларын таладып турган болгай.

Совет коммунистерниң съездизиниң тайбыңга ынак программазын делегей хөй-ниитизинин деткип, оон иштинде хөй-хөй чурттарның чазактары болгаш саддарлыг болүктери безин оюп эртип шыдавайн турары бо үеде пекин пропагандистер чаа совет саналларга удур калчаалыг кампанияны калбарткан, оон кол-ла соруглагы болза ук саналларның ужур-дузазын кудуладыры, совет политиканың ак сеткилдинге карааныышкынны тыыдыраары болур. «Совет кажарлаашкынга» алыспазын, «Бүгү чүвени эки деп бодаазын» Барының чүктен Пекин мырынай-ла чанныр чыгыы дилеп турар.

ССРЭ-ниң даштыкы политиктиг инициативалары дээрге Барының чүкке «негүдүүшкүн чемин-тир», оон дузазы-биле Москва «Барының эвилелчилерни чарыдырарын оралдажып турара», ССРЭ «Барының чүктүң туружун чымчадырынче», «АКШ-ны чаасказанызралырынче» чүткүп турар даан ышкаш үй-балай даап бодаашкынарны кыдат парлалганың белүк чүүлдеринде болгаш тайылбырларында бижин турар.

Бо бүгү-биле пекин удуртукчулар боттарын чавырлышкынның калчаалыг удурланыкчызары деп база катап көргүскеннер. Олар бир-ле дугаарында ийи саналга — Европага ортумак ыракшылдың ракеталарын тургузарынга хоруушкунну доктаалырынга базаза Ыраккы Чөөн чүкке илеглежир чорүктүң хемчеглериге онза удурланып турарлар.

Совет тайбың шаан халдаашкынга Пекинниң ол хире шүгүлдээш, кылыктаның харылап турарын тайылбырлаары берге эвес. Делегейниң кандыг-даа районунга дүшкүүрлүг чорукту кошкадырынче, бот-боттарынга бүзүрежилгени катап тургузарынче угланган кандыг-даа базынар кыдат удуртулганың соруглаарынга дүүшпес, олар болдунуң улуг күрүнезирек гегемоиечи политиказын боттанлырын ап болгу дег «эң калбак антисоветчи фронтуну» тургузуп алыр идегелии амдаа кагбайн турарлар.

Мурнуу-Чөөн Азиага дүшкүүрлүг чорүктүң чаа одагларын кыпсырынче, бот догунваан Афганистанның херектеринче киржирии күткүүрүнче, өске-даа ёражок соруглаларже угланган пекинчи угланышкын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң идип үндүргени тайбың программага үндезини-биле дүүшпейн турары мырынай илдең болбайн. А ындыг кыдат угланышкынын АҚШ-тың редксылыг бөлүктериниң, НАТО чагырыкчыларының, шериглештүр монополиларының чорудуп турар политиказының соруглаларынга болгаш принциптеринге ылап-ла тааржып турар.

Совет чурттуң Кыдат-биле харылзаларын тайбын кожахелбээ үндезинге тургузарынга, оларның акжигирии чедип алырынга белеңниң дугайын СЭКП-ниң XXVI съездизинге бадыткаанын пекин пропаганда база-ла ындыг, тайбын, чарырлышкын болгаш кады ажылдажылга дээш сагыш човаашкын көзүлбес, боттуг эвес туруп-биле уткаан.

Пекинниң ындыг угланышкынны кыдат улустуң ёзулуг эрге-ажыктарынга дүүшпейн турар. Олар чүгле пекин удуртулганың Совет Эвилелинге, социалистиг дем каттыжылганынга удур өжээшкээн боттарының кара сагыштыг, империалистиг соруглаларынга ажыглаарын бодап турар Барының чүкте бөлүктерге дузалыг болуп турар-дыр.

(СЭТА).

К. ВАЛЬДХАЙМНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). КНО-ның Чиигине секретары К. Вальдхайм делегейниң экономиктиг харылзааларын чөптүг демократтыг үндезинге эде тургузарының тодаргай оруктарын дилээр талазы-биле күжешишкиннерии идепкейжидериче делегей ниитилежилгезин кыйгырган. Делегейге экономиктиг чаа ёзу-чурумну тургузары — КНО-ның мурнунда турун турар бир чугула соруглаганының бирээзи болур деп, Нью-Йоркка чүве чугаалаан тура, ол мелеглээн.

Колонизацияны дүжүрериниң төөгүлүг чугула черни эзелээн каттышкан нацнялар бүгү чурттарның экономиктиг хамаарышпас чоруун хандырарынга амгы үеде бодунуң үлүүн киирер ужурлуг.

«Чүүлдештирген ажыктыг хөгжүдении» чедип алыры мынчага болдунмаан деп, К. Вальдхайм онзалап демдеглээн. Хөгжүп орар чурттарның күзел турары, экономиктиг айтырыглар талазы-биле бүгүнинии чугаалажылшкынынарны КНО ам-даа эгелеп шыдавайн деп, ол айытган. Оон чылдагааны болза, бо айтырыг талазы-биле чамдык чурттар хамаарылгазын өскертир күзел чок болуп турарында.

КНО-ның Чиигине секретарының ол чугаазы делегейге экономиктиг чаа ёзу-чурумну тургузары дээш КНО-ның оралдажылшкын бүрүзүнге, экономика талазы-биле бүгү-ниити чугаалажылшкынынарны эгелээрииге шаптыктап турар АҚШ-ка база оон талалакчыларынга дөрт хамааржыр. Азианың, Африканың, Латин Америкаиың хөй-хөй чурттарындан экономиктиг үптээшкин политиказының аргазыбиле эмне-тик чок хөй орулгазындан ойталаар күзел чок Вашингтонуун туружу бүгүниити чугаалажылшкынынарны чорударынга белеткелдериниң ара соксаарынга чедирген.

АЛЖИР: аграр революциязы уламчылавышаан

Географтыг девискээр талазы-биле Алжир улуг чурт. Далай эриинде девискээриниң узуну—1200 километр, сонгу чүктеи мурнуу чүкке чедир — үш муң хире километр. Ынчалзажок Алжир Улус Демократтыг Республиканың чурттакчы чонунуң саны — 18 миллиондан бичии-ле ажыг. Девискээри улуг, чонунуң саны эвээш-даа болза, бир кижиге онаштыр ажыглал черниң шөлү чүгле 0,4 гектар. Ол чүге мындыгыл дээрэни билип алыр төлээде. Алжирниң физиктиг карта-чуруун көөрү чугула: чурттуң девискээриниң хөй хуруузуу сарыг элезин шыпкан болуп турар.

Франциияның колониалдыг тергиилелиниң чылдарында Алжирииң тараачыларыи дерзии дарлалга таваржып чораан. Тараачыларның үүшдүжүттүг эки черлерии француз эжелекчилер хунаап алган, оларны элезииниг районларже сывырыпкан турган.

1962 чылда Алжир хамаарышпас чорукту чаалап алганының соонда феллах тараачыларның амыдыралы түүлээр талазынче өскерлип эгелээн. 1971 чылда чурттуң аграр политиказының үндезии документизии — аграр хартиязы хүлээп алдынган. Ынчангаш алжир тараачыларның ок-боюу холга тудуп алган, демисежил чораан күзели боттанган: «Чер оку ажылдап кылып турар кижиге хамааржыр!» деп кыйгырыгны ол документиде бижип киирген.

Аграр революциязының мурнунга улуг соруглагар салдынган: улуг чер эзелекчилери байларның черии хураар, чер чок болгаш эвээш черлиг тараачыларга эки черлерии бээр, көдээге социал чаартылгаларны боттандырар болгаш кижини кижи дарлаар чорукту узуткаар дээш оон-даа өске айтырыгларны революция боттандырып эгелээн. Улуг помешиктерниң политиктиг болгаш экономиктиг туружун кошкатган. Амгы үеде 1,2 миллион гектар черии ялыы тараачынар ажыллап кылып турар. Олар 7 муң кооперативтерни тургузуп алганнар, оларга күрүне акша болгаш материалдыг дузаламчыны көргүзүп турар.

Көдээ ажыл-агый кооперативтериниң кежигүнериие чаа суурларны тудуп бээриче доктаамал кичээнгей салдынып турар. Чаагайжыды туттуган ындыг суурларны алжир тараачынар «социалистиг үлегерлиг суурлар» деп алай бергеннер. Чурттa бо хүниерге чедир 300 хире ындыг суурлар туттуган болгаш туттуиуп турар. Оларны электри, суг-биле хандырган, суур бүрүзү эмнелгелиг, школалыг.

Кооперастаашкыны бүгү талалыг детквиишаан, күрүне болгаш удурткучу партия Национал хосталганың фронтузуу (НХФ) хуу ажылдыг тараачынарга база-ла улуг дузаны көргүзүп турар. Чүге дээрге ажыглаттынып турар бүгү шөлдүң 60 хуузу хуу ажылдыг тараачынарның холунда боол турар. Оларга тракторларны, чемишчилилгелерии чиик ортөөке садарын, чер ажылынын талазы-биле специалистерини арга-сумезии кадарын организастаан.

Аграр айтырыы чурттуң сонгу талазында коллуунда шиитпирлеттингеп, а мурнуу районнарда болур-чогууру-биле боттачып эгелээн. Ол районнарның чурттакчылары колдуунда мал ажылдыг улус болур. Ында, 20 миллион гектар одар-белчиирлиг черде, 180 муң малчын өг-бүле чурттап турар. Мурнуу талакы районнарга күрүне мал ажылдыг кооперативтерни тургузуп, хуу ажылдыглара кудуктарны, суг хөөлбектерии кылып берип турар. Ындыг болзажок бо черде аграр айтырыы чедимчелиг шиитпирлеттинмейн турар. Чүге дээрге хөй малдыг байлар малының баш санын чажырып, күрүчеге эвээш эът, дук бээр дээш хөй янзы кажар аргаларны ажыглап турарлар. Ынчангаш партия болгаш чазак хуу ажылдыг малчынарның мээмелерилн белиндер дээш суртаал ажылын күштелдирип эгелээн.

Аграр революциянын кадыгдошкун демиселдин байдалында боттанып турарын Алжирнин «Эль-Муджахид» деп солуну поохта чаа бижээн. Хөреңгизин хавыртхан болгаш политиктиг эргезии казыткан феодалдар, помешиктер көдээде боол турар чаартылгаларга удурланып, боттарының эргиделеги байдалдарын катап тургузуп алыр дээш янзы-бүрү хемчеглерни ажыглап турар, деп ол солуи бижээн.

Алжир көдээ ажыл-агый продуктулары-биле бодуи бүрүи хандырып аптар аргалыг болза-даа, чуртта ындыг продуктулар чедишпейн турар. Ынчангаш чурттуң 1980—1984 чылдарда хөгжүдериниң планында чурттуң өске чурттардан хамаарылгазын кошкадыр, азы-чем продуктулары-биле бодуи бодуу бүрүи хандыртмнар арганы улгаттырар деп сорулганы салган.

Алжирде аграр революциязы үргүлүлеп турар.

А. БОЛМАТОВ,
СЭТА-ның корр.

ЧОРУУ ЧОГУЗУН

Калдак-Хамар. Бо Тывада сураглыг аттарның бирээзи. 1930 чылдарда тес-хемчилер:

Калдак-Хамар кадыр артын
Казып алза, аштап алза,
Хартыга дег чычаан мунгаш,
Хала чокка халдып орза —

дижип, күзелин илередип ырлажып чорааннар. «Демниг сваскан теве тудуп чиир» деп чоннуң чечен домаанда ышкаш, оларның ынчангы күзели бүткен. Амгы хүннерде каалама орук-биле аар-чиик машиналар янзы-бүрү чүктер сөөрткеи, дүн-хүн чок каржыңсолчуп-ла турар. Чаа беш чылда Кызылдан Самагалдайже асфальтылаан делгем орук Калдак-Хамар артын тавараш челип кээрин чон четтикпейн манап турар.

Калдак-Хамар артка ырак рейстер чораан машиналар бола доктаар чанчылдыг. Чүге дээрге чолаачылар могап-турупкаш, аңаа ярыг агаар тынып, дыштанып аарлар. Чоокта чаа ажыл аайы-биле бар чораан, артка кээривиске, ЗИЛ-153 деп бензин сөөртүр машина бо доктаараи тур. Оон-биле танышып чугаалажыры-

выска, «О. Шынаа» совхозтуң чолаачызы болган.

Оон адын Бады Амырбитович Сандык дээр. Ол бистин-биле хөөрежип тургаш, машиназын ыяк-ла хынагылап, оруун уламчылаарынга серемчилелдиг белеткенди. Чолаачының чугаазы-биле алырга, бо артка доктаары чаңчылчаан. «Эскертилмес үрелишкиннер туруп болгай» дээш, оон-маңаа доктаары шынап-ла чөптүт-дүр деп кордувус.

1967 чылдың күзү. Хоочун хойжулар Амырбит болгаш Быраат Сандыктарның 20 харлыг, хой каларжып турган оглу Бады суур баткаш, сургага барган. Кырганнар ужуруи тыппайн чугаалажып орган:

— Бады мынчаар читпес кижи ийикпе. Чоп читкен чоор — деп, аңазы чугаалаңган.

— Канчап билир. Школа дооскаш безин ийи чыл четкен. Эр апарган кижи-дир. Ye-

чергези-биле ойнап, хөглеп чор-ла ыйнаан. Бистиң чаңывыска чеже орар. Ам бир черже өөренир дээн ирги бе? — деп, аңазы чугаага улашкан.

Кырганнар чугаазын төңдүргелек чорда, ыт ээрзе-ле оглу бо келген. Кандыг-бир чүве айтырар дээш-ле оглунуң дидиимейн орарын ада-иези эскергеп:

— Кырганнар, бистер-биле чоруурга чалгаараачыг эвестир бе, оглум? — деп, аңазы тодаргайлаан.

— Чалгаарап канчаар оны, авай. Кызылга чолаачылар курузу ажыттынар-дыр. Аңаа барып өөренир чоор бе? — деп, ол харыылаан.

— Ээ, оглум, оон өске өөренир черлер тывылбас чүве бе? Чолаачы кижи арага-дарыга таваржыр. Оон кедерезе озалдаак болза канчаарыл. Че, че аңаң билгей аан — дээш, олче көрген.

Ол боданып оргаш:

— Кандыг-даа ажылга күзелчүткүл херек. Шаанда ышкаш болза, эки ат, эзер, чүген белеткеп бергей эртик. Амгы үеде машина-техника буруиттаар депшилгелиг хөгжүп турда, оны эки шингээдип аары база чугула — деп, С. Амырбит оглуңуң күзелии бүрүи деткээн.

Аңазының деткимчезиие ол хөлөк өөрээн. Өөренип чоруптарының бетинде, бир машина ыяшты, ол хире көрженни өг чаңында белеткеп берген. Аланези оглуиуң ажылгырын малаларлар. Кыштың соогу, чайның изин дивес, ол ажыл дээнде карак-кызыл. Ынчангаш олар Бадыга чоргаарланыр. Чолаачылар курузунче ол чоруур үезинде аттаңыпкан.

Эки кылган ажыл—элеп читпес мактал. Оон бээр он үш чыл биилдиртпейн шуужуп эртекен. Бо үеиин дургузунда бирги класстың чолаачызы Б. Сандык кандыг кадыр-берт оруктары, хат-шуурганныг карацгы дүнненри эрттирбээн дээрил. Ол уйгу чок чымыштыг хүнер шаңнал-мактал, эки сөстер-биле бадыткаттынган.

Бады Сандык совхозтуң эки ажылдыг чолаачыларының одуруунга кирген. Ол эрткен беш чылдың сөөлгү чылының планныг онаалдазын ноябрьда чеңиишкиниг күүсеткеш, Москваже аян-чорук баар халас путёвка база «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп хөрек демдээ-биле шаңнаткан. Ынчан ол пландан ажыр бир тонна кывар-чаар материалды камнап алган. Амгы хүннерде он бирги беш чылдың бирги чылының квартал планын февраль 20-де күүседир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар. Шалыпчының кезээде чоруу чогуп, үүлези будүүгүр болуруи күзеп каалы.

Ө. ЧИҢМИТ.
Тес-Хем район.

КҮЗЕЛИН ЧЕДИП АЛГАН

Эмчи кижиниң ажылы эң не харыысалгалыг. Маңаа хамаарыштыр биетин суурнуң аныяк эмчизи Елизавета Кыргысовна Доржунуң ажыл-ижин бижикседим.

Елизавета Доржу школага өөренип чорааш-ла эмчи болуруи күзеп чораан. Күзээнин чедип алыр, сураанын тып алыр дээр болгай. Ол Шагаан-

Арыг хоорайның № 2 ортумак школазын дооскаш, Кызылдың эмчи училищезинге кирип алган. Саныг чылдар биллиртпейн эрте берген. Елизавета Кыргысовна баштайгы ажылчы базымын оскен-төрээн суурү Ийи-Талга эгелээн. Эге үезинде ажыл-ижинге кандыг бергелер турбаан дээр. Ынчалза-даа ажылынга бердинген аныяк кыс Елизавета баштайгы бергелерге торулбайн, улам чүткүлдүг ажылдап, бодуиуң билинии бедидип ап турган. Ажылдаа-ла он чыл ажып чоруур. Ол ам дуржулгалыг эмчилерниң одуруунда кирген.

Бо үеиин дургузунда чеже-чеже иелерниң караан чыыттаан дээр. Эмнелгеиин өрээлеринде херек чүүлдерни таарыштыр белеткеп салып каапы, хаиаларда янзы-бүрү аарыгларга хамаарышкан плакаттарны азып каапы эмнелгеге келген улуг-биче чоннуң кичээнгейин дораан-на хаара туда бээр.

Кызымаккай күш-ажылы дээш Елизавета Кыргысовна каш удаа мактал бижиктер-биле шаңнаткан. Ол СЭКПнин XXVI съездизин, чаа-чаа күш-ажылчы чедишкиннербиле уткаан болгаи амгы үеде улам соруктуг ажылдап турар.

И. БЮРБЮ.

СПОРТ ⊗ СПОРТ ⊗ СПОРТ СПОРТ ⊗ СПОРТ СПОРТ СПОРТ ⊗ СПОРТ

МАССАЛЫГ АПАР ЧЫДАР

Хостуг хүрешке Тыва АССРниң чемпионады эрткен дыштанып хүннерде республика найысылалының Херел спорт залынга болуп эрткен. Аңаа районнардан, Кызылдан болгаш спорт ниитилелдериден ниитизи-биле 152 мөге киришкен. Оларның он дөртү ССРЭниң спорт мастерлери, а 25 ажыг кижи мастерге кандидат аттарлыг болган.

Маргылдааның ажыдыышкынынга республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы А. С. Нүрзет мөгелерге байыр чедирип, спортчу чедишкиниг болурун оларга күзээн. Оон соонда маргылдааның түгүн хостуг хүрешке Совет Эвилелиниң бирги чери дээш болган маргылдазының киржикчилери Александр Доржу, Александр Чылбак-оол болгаш элээди оолдар аразынга Россияның бирги чери дээш болган чемпионаттың ийиги шаңналының эдилекчизи Владимир Монгуш олар кедүргеннер.

Хостуг хүрешти болгаш часпортуи бистиң республикага сайзырадып, оон чон ортузунга массалыг чоруун чедип алыр дээш кылып чорудуп турар ажылы дээш ССРЭниң спорт мастерлери Валерий Маадыр-оолович Оюн биле Владимир Борисович Сырат оларны Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында Чарлык чоокта чаа республика солуинарынга үнген. Бедик шаңналдарны ол тренерлерге ук маргылдааның ажыдыышкынынын үезинде байырланчыг байдалга тывыскан. В. М. Оюн биле В. Б. Сырат олар бедик шаңналды ап тура аныяк өскенни спортче хөйүбиле хаара тудуп, спорттуң массалыг чоруун чедип алыр дээш моон соңгаар оон-даа эки ажылдаарын хүлээнгенеер.

Херел спорт залга чатткан ийи хевистин кырынга спортчу демисел шиигы болган. Оон бирги хүнүнде деизи бүрүзүнге финалче үнер эрге дээш хүрешти көрүкчүлер улуг сонуургалбиле хайгаарап, аваигыр-кашпагай аргаларны кылып турган, чараш техниказы-биле өскелерден ылгалып, турар мөгелерге байыр чедирип, оларны хей-аът киирип турганнар.

Эң солун ужуражылгалар воскресеньеде болган. Сөөлгүнии чыда 48 килограммга Тывaның эң шыырак мөгези деп санадып келген, чоокта чаа Фрунзе хоорайга ССРЭниң бирги чери дээш болган маргылдааның эң чиик дезизиннге дөртку черни эзлээн. Александр Доржу бо удаада база өскелерден артык күштүүи бадыткаан. Ол хевис кырынга үнүп келгеш, чараш болгаш нарын аргаларны улай-улай ажыглап тургаш, онаргларни чиги-биле ажып эртип турду. Оон өске мөгелерден кол-ла ылгалыр чүвези — хевис кырынга чыдып алгаш аваангыр-кашпагай аргаларны хөйү-биле ажыглап турар үеде оон бедик техникалыын айытпас арга чок.

Александрниң оон ынай бир онза талазы чүл дээрге, ол чеже-дээ саины ойнап ап турган черле оожургавазы. Хүрештиң эгезинден сөөлгү минуталарынга чедир оюнуи чүгле халдаашкын-биле төңдүрүп турду. Ол чорук оон күш-дамыр талазы-биле эки белеткелдиии, күжүи төнчүзүнге чедир шын хуваап билирии, бодунга бүзүреллиин бадыткап турду.

52 килограмм деизите амгы үеде Улуг-Хем районнуң Хайыракан чурттуг спорт мастери Владимир Күжүгет-биле деңге хүрежиптер хире шыырак мөге бистиң республикада чок деп чүвени болуп эрткен маргылдаа база катап бадыткаан. Владимир бодунуң онагларын шуптузуи арыг тиилелгелер-биле төңдүргеи. Ол алды ужуражылгазынга ниитизи-биле үгүле 12 ажыг минутаны үндүргеи.

Улуг-Хемден келген аныяк талантылыг мөге спорт мастерииге кандидат Роман Монгуш Совет Эвилелиниң бирги чери дээш болган маргылдаазының киржикчизи ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Чылбак-оол оларның 57 килограмма түнел ужуражылгазын залга олурганнар, аныяк мөгелер кан-чаар-даа аажок улуг сонуургал-биле көргеннер. Ындыг болбазының-даа аргазы чок. Чүге дээрге олар улуг маргылдааларга чаңгыс удаа эвес киржип, шаңналдыг черлерни ап чорааннар.

Хүрештиң сөөлгү он секундазынга чедир кым ойнап алырын тодарадыры берге болган. Олар ачыр-дачыр тутчуп, удуг самнарны бирде бирээзи, оон соонда өскези ойнап ап-ла турганнар. Эң сөөлүнде Роман Монгуш карак чивеш аразында бодунуң ыяк аргазын ажыглааш, бир баллды ойнап алган, а ол оон чемпион болуруига четкеи. Оон соонда үш секунда хире эрткенде ужуражылганын шагы төнгенииниң медээзин судья берипкеи.

Аныяк мөге Роман Монгуштуң ол тиилелгези таварылга эвес. Ол шериг албаның эртиринп тургаш, оолдар аразынга Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштеринии бирги чери дээш чемпионадынга төлептиг киржип, 52 килограммга кымга-даа октатпайн бирги черже үнгеи. Роман ам Красноярск хоорайның № 20 профессионал-техниктиг училищезинде өөренип турар. А хостуг хүрештиң чазыттарын, чараш аргаларын РСФСР-ниң алдарлыг тренери, ССРЭ-де билдингир тренерлериин бирээзи Владимир Петрович Зайцевтиң чорудуп турар секциязындан өөренип ап, башкызының ыяк өөреникчилериниң санында киргеи.

Хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Улуг-Хемге Булуң-Терек школазының башкызы Николай Монгуш бодунуң күжүи 62 килограммга шенээн. Ол ооң мурнунда чылдарда 57 килограмм деизите хүрежип чораан. Николай бо удаада база бедик арга-дуржулгалын бадыткап, республика чемпионуң атты чаалап алган. Ол түнел ужуражылганында мастерге кандидат Маадыр Биче-оол-биле хүрешкеп. Эң сөөлгү секундаларга чедир кайызы-даа чараш хүрешкеиер. Түнелиниде Н. Монгуш чаңгыс-ла санны артыкка ойнап алгаш, бирги черже үнгеи.

Чадаанада уруглариың спорт школазының тренери, ССРЭниң спорт мастери Чадамба Ооржак 68 килограммга эртken чылгы чемпион адын база катап бадыткаан. Ол хевис кырынга үнүп келгеш, бодунуи ыяк аргаларын аваангыры-биле ажыглап тургаш, удурлашкыларын ша-даа чедирбейн ажып эртип турган. Эң сөөлүнде Кызыл районнан келген спорт мастери Александр Оюнбиле хүрешкеш, ону сан талазы-биле ойнап алган. Аар деннилерге чемпион ат дээш хүреш база шиигы болган.

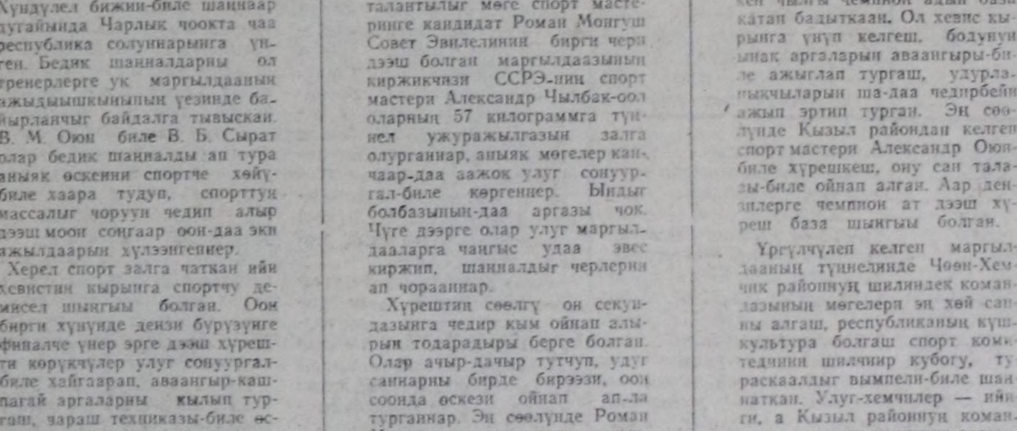
Үргүлчүлеп келген маргылдааның түнелиниде Чөөн-Хемчик районнуң шиляидек командазының мөгелери эң хөй санны алгаш, республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчиир кубогу, турасказылган призын-биле шаңнаткан. Улуг-хемчилер — ийиги, а Кызыл районнуң командазы — үшкү черлерни эзлээннер. Бо районнарда хостуг хүреш чогуур сайзыралды ап. аныяктар ортузунда массалыг апар чыдары өөрүнчүт. Аныяк, талаптылыг мөгелер хөйү-биле киржип, хевис кырынга үнүп келгеш бедик арга-дуржулгалыг мөгелерден дудак чок хүрешкеннер.

Ниитилелдер аразынга «Урожайның» мөгелери бирги черже үнгеи, «Спартак» биле «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелдери ийиги, үшкү черлерни эзлээннер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң даргазы А. С. Нүрзет аныяк мөге А. Мижит-Доржуга спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастериниң хөрек демдээн тыпсып турары (үстүнде); тренериниң ажыктыг сүмелери (ортузунда); көрүнчүлер; маргылдаа үезинде.

АПРЕЛЬДИҢ 7-ДЕН 12-ГЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.35— **«Хоорайлар болгаш чылдар».** Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.45 — ССРЭ-ниң улустуң артизи В. Дударевaның удурткажы Москваның симфония оркестри орус композиторларның аялгаларын күүседир. 11.30—Медээлер. 11.30—14.30 — Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50 Кадыкшылдың делегей хүнүнге. Документалдыг фильмнер программазы: «Красноярскиниң кадыкшылга черлери», «Кезер эмчиге чеди айтырыг», «Чүрек —хыналдада». 15.50 — «Төрээн бойдузувус». 16.20 —«Роза Тураева ырлап тур». Фильмконцерт. 16.45 — «ПТУ-га чүиү, канчаар өөредирил». 17.15 — «Ужудуушкун соонда хүнер болгаш чылдар». Совет-чехословак экипажтың ужудуушкунунуң дугайында документалдыг фильм (ЧССР). 17.40— Концерт. 17.50 —Фехтованиеге делегей маргылдаазы. Миискиден дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.05—«Сылдысчыгаш». 18.35 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00—«Чуруктуң болгаш үе» 19.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.45 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, СЭКПнин Свердловск обкомунуң бирги секретары Б. Н. Ельцин дамчыдылгага киржир. 20.00— «Кижилер болгаш хоорайлар» деп уран-чечен фильм. 2-ги серияэы. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35— «Ленинградский балет» деп хөгжүмнүг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.20—Фехтованиеге делегей маргылдаазы. Рапира. Херээжениер. Миискиден дамчыдылга. 22.45— «Бөгүн делегейде».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05—«Арага аярлы. Эмчиниң беседазы». 18.35— «Шуптузуи билип алырын күзээр мен». Киножурнал.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Чаартынган чер». Телефильм.

МОСКВАДАН

19.00—«Ырак болгаш чоок ыры».

КЫЗЫЛДАН

19.45 — Чарлаалар. 19.50 — 20.20 — «Ажыктыг чорук болгаш шынар дээш».

АПРЕЛЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00—«Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги гимнастика. 9.05—Төп телевидениеиии болгаш Бүгү-эвилел радиозуиуң үругларның ниити ырының аас чогаал болүүнүң концерти. 9.35 — «Хоорайлар болгаш чылдар». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 10.35 — «Кино аян-чоруктар клуву». 11.35—Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40—Үругларга — фильм. «Шайба! Шайба!» 12.00— —«Орус дылды өөренип турар бис». 12-00—14.30 — чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сээң күш-ажылың — сээң бедиин». Киноирограмма. 15.20— «Орус чугаа». 15.50 — «Шыдыраа школазы». 16.20 — «Горностер, кыйгыга харыылаңар!». 16.50 — «Аныяктарның адрестери». 17.50 — Хоккейге делегей маргылдаазы. ССРЭ биле ЧССР-ниң ийиги шиляидек командаларының оюну. Ленинградтан дамчыдылга. 2-ги, 3-кү үелерия. 19.00 —Бөгүи делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Кызыл болгаш кызылчылар». 19.50 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — Ю. А. Гагариниың космосче ужуткаиының 20 чылынга. «Космос веги. Чыл демделелиниң арыннары». Документалдыг телефильм. 2-ги фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — Краснодар крайиың Тихоречка районунуң Культура бажыңының улустуң казак ниити ырыныи концерти. 22.00—01.05 — Футбол кубоктарының үелериниң кубогу дээш. «Динамо» (Тбилиси) — «Фейеноорд» (Голландия). Тбилисиден дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүи делегейде. Хоккейге аныяктар аразынга Европа чемпионады. Финал. Минскиден дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Үругларга фильм. «Күзелдер оълуг». Одиаарактер фильми. 19.05. — Киножурнал.

МОСКВАДАН

19.15—20.00 — Кыска телефильмнер программазы. Чехословакия.

АПРЕЛЬ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05— «Горностер, кыйгыга харыылаңар!» 9.35 — Москваның Ленин орденниг шериг округунуң танцы ансамблиниң концерти. 10.25 — Кыска телефильмнер программазы. Чехословакия. 11.10 — Документалдыг телефильм. 11.40 — Медээлер. 11.45—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Чурттуң телестудиялариның документалдыг фильмнериниң программазы. 15.40 — «Улустуң аялгалары». 15.55 — «Мергежили — харылзаачы». Телеочерк. 16.25— ССРЭ биле Югославияның аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге ат салганынга. «Югославияны эргий». Кинопрограмма. 16.50 — «Чурагачы». Тележурнал. Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчукосмонавтызы Ю. И. Глазков эрттирер. 17.35 — Б. Мартину — Фортепианога квартет. 18.05 — «Миллионнарын леиинчи университеди». «Социалистиг экономиканы эргелеп башкарары». 18.35 — «Эрги ойнаарак». Мультфильм. 18.45 — Бөгүи делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — «Социалистиг чарыштың хүи демделели». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

20.00 — Ю. А. Гагариниң космосче ужуткаиының 20 чылынга. «Космос веги. Чыл демделелиниң арыннары». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.10 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Ковалёваның болгаш Ленинградтың телевидение болгаш радиозуиуң орус улустуң В. Андреев аттыг оркестриниң концерти. Төнгензе — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Документалдыг фильмнер программазы. 18.15 —«Шенекчилер». Телефильм. 18.30 — «Керчиниң оттуг чылдары». Телефильм.

МОСКВАДАН

19.00 — ЧССР-ниң Күрүении Неседы аттыг ыры болган таиың ансамблиниң концерти. 19.30—20.00 — «Эш бригада». Телеочерк.

АПРЕЛЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — «Бистиибиле кыл, бистиң дег, бистиидеи артык кыл». ГДР-деи дамчыдылга. 10.05 — Соңгу чүктүи орус ырларын Төп телевидениии болгаш Бүгү-эвилел радиозуиуң орус улустуң үлегерлиг ниити ыры күүседир. 10.35—«Дириг амытаннар делегейинде». 11.35 — Медээлер. 11.40—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Социалистиг чурттарның космос экипажтарының дугайында документалдыг фильмнер программазы: «Вьетнамның космос оруу», «Чаңгыс орбитала». 15.35 — «Аныяктарның уран чогаадылгазы». 16.05 — «Москва болгаш моквачылар». 16.35 —ССРЭ-ниң гандбол чемпионады. Эр улус. «Буревестник» (Тбилиси) — «Гранитас» (Каунас). Тбилисиден дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.15 — «Партия болгаш чоп — чаңгыс эптиг». Кызыл хоорайның бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң телефестивалы. Кызылда курүеиии педагогика институдуиуң бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниң концерти. 17.45 —Телемедээлер. 17.55 — «КАИ экраны». 18.20 — Телемедээлер. 18.35 — Чарлаалар.

МОСКВАДАН

18.40 — Бөгүи делегейде. 18.55 — «Гагариниың сылдыстары». Фильм-концерт. 19.15 — «Часкы хүи деиежилгези». Уран-чечен фильм. (ЧССР). 20.30 — «Ye». Информастыг программа. 20.55 — Космонавтика хүиүнге болгаш ССРЭниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагариниың башкарганы бирги «Восток» космос кораблиниң ужудукчу үгеииидеи бээр 20 чылынга тураскаатказы бүйрлыг хурал болгаш концерт. Эвилелдер бажыңының Колоииалыг залындан дамчыдылга. 01.00—01.10 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.15 — Улустуң хөгжүм хереклериниң үиү. Гитара.

КЫЗЫЛДАН

18.40 — «Тываның экраиларында». 18.55—20.05 — «Суургаларда чалбыраштар». Уран-чечен телефильм.

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.15 — «АЬВГДлээр». 9.50 — «Ада-иелер, салерге». 10.20 — «Г. Минасян ырлап тур». (Ереван). 10.55— «Эки бараанларны хөйүү». 11.25 — «Чурукчулар дугайында». Б. Кустолиев. 12.10 — «Спортлотоиуи» 15-ки тиражы. 12.20 — «Амыдыралче орук». 13.05 — Моцарттың ырларын П. Шрайер күүседир (ГДР). 13.55 — О. Сулеймаиов. «Чер, кижиге мөгей». Автор бодуиомчуур. 14.30 — Бөгүи делегейде. 14.45 — «Соңгу чүктүи оруктары-биле аян-чорук» деп уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.00 — «Бар-даа болза, бүренчиг эвес». Профессор С. Ч. Капица эрттирер. 17.05 — «Цирк ареназында». 17.50 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуиовтуи беседазы. 18.20 — Мультфильмнер программазы: «Виини-пух аалдан чорупкан», «Виини-пух болгаш чай чок хүи». 18.50 — Даарта — Чурттуң агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң Коп командылакчызы, ужар чүүлдүг маршалы, Совет Эвилелиниң ийи дакыр Маадыры А. И. Колдуиовтуи чугаазы. 19.05 — Концерт. Совет Армияның үлегерлиг Төп театрындан дамчыдылга. 19.50 —«Даңганың дүиү» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.35 — «Төрээн черимге ынак мен». Фильм-конперт. (Е. Пичкининиң ырлары). 22.25 — Классиктиг хүрешке Европа чемпионады. Швецияда дамчыдылга. Тоигенле — Медээлер.

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шимчээшкинче, чыскаалыңар!» 9.00 — «Оттурукчу». 9.30— «Совет Эвилелиигe бараан болуп тур мен!» 10.30 — «Кадыкшыл». Эртем-гайылбырлыг программа. 11.15 — «Эртенги почта». Хөгжүмнүг программа. 11.45— «Көдээге дамчыдылга». 12.45 — «Хөгжүмнүг клоск». 13.15— «Кижи. Чер. Октаргай». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң Маалыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. И. Севастьянов эрттирер. 14.00 — Концерт-вальс. 14.20 — Уругларга фильм. «Петька космоста». Уран-чечен телефильм. 15.25 — «Кино аян-чоруктарының клуву». 16.26 — Уран гимнастикага делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төп стадиониуң «Дружба» залындан дамчыдылга. 17.10 — «Делегей панорамазы». 17.55 — «Сылдыс минутазы». Уран-чечен документалдыг фильм. 19.00 — Хоккейге Европа чемпионады. ССРЭ биле Голландияның шилиидек командаларының оюну. 21.15 — «Ye». Информастыг программа. 21.45 — «Сорук киришкин». Космонавтика хүиүнге тураскаатказы концерт. 22.55—23.35 — Футбол тайылбыры. Төнгенле — Медээлер.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга бөгүи республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланышкынынг хаттың дүргени секундада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы 7—9 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү угланышкынның хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 6—8 градус чылыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Билдингир кижи ыйнаан». 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киискидер гусарларның эскадроиу» (2 сериялыг) 9.00, 12.00, 17.10, 20.20 шактарда; «Амыдыралдан бодуину тып» деп киноклуб»—15.00 шакта.

«КАА-ХЕМ»: «Хамаагы Лешка», 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Меге кадайы» (2 сериялыг) — 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КБ: «Хлеб, алдын, наган» 18.30, 20.30 шактарда.

Редакциияның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет турғузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизииии 2-31-75, культура киллизииии 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизииии 2-21-47, үлетпүр киллизииии 2-31-75, чагаа киллизииии 2-41-27 информация киллизииии 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерииың 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Типаж 17866. Чагыг № 926.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00139

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 83 (11581) | 1981 чылдың апрель 8, среда | 1925 чылда үндезилеттингеден. | Өртээ 2 көп.

Бөгүн «Шын» 'солун Күш-ажылчы алдар тугун аныяк коммунист Валерий Хажылайның бригадазының чедишкининге тураскаадып көдүрдү.

Тес-Хемде «О. Шынаа» совхозтуң В. Хажылай удурткан хойжу бригада төрээн хонуңар чүс бажынга онааштыр 101 хураганы алган.

Мурнакчыларга денне-жиңер!

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫР ЛАЛЫНДА

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүден бээр 111 чыл болур оюнга тураскаткан коммунистиг субботникти эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелеринин болгаш организацияларының коллективтериниң эгелекчи саналы чурттa бүрүн деткимчени алган. Бүгү совет улус-биле бир дөмей, бистиң республиканың ажылчы чоннары бо хүннерде ленинчи коммунистиг субботникке белеткел ажылдарын калбарткан.

Эрзин районнуң ажыл-агыйларында, бүдүрүлгелеринде, албан организацияларында күш-ажылдың байырлалы —коммунистиг субботникке белеткелдин канчаар чоруп турарын чугаалап бээрин ленинчи коммунистиг субботник эрттиреринiң район штабының начальниги, СЭКП райкомунуң секретары С. К. Оруспоолдан бистиң корреспондентивис В. Куулар дилээн.

— В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүңден бээр 111 чыл болур оюнга алдар болдуруп, чанчыл болган коммунистиг субботникти бо чылдың апрель 18-те эрттирер дугайында Москва хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелериниң, күш-ажылчы коллективтериниң ол эгелээшкинин районнуң ажыл-ишчилери бүрүн деткээн. Тус-тус коллективтерге болуп эрткилээн митингилерге болган хуралдарга көдээниң ишчилери, ажылчыннар, албан-хаакчылар москвачыларның үлегерин ёзугаар ол хүн шалыпчы ажылдааш, ону бедик бүдүрүкчүлүг ажыл-иш-биле демдеглээрин шиитпирлээнивер. Ындыг болбастың аргазы чок. Чүге дээрге, бо чылгы субботник онзагай, төөгүлүг чыл — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болган он бирги беш чылдың баштайгы чылында болуп эртеринде онзагай. Ынчангаш күш-ажылдың байырлалын организастыг, бедик деннелге эрттирер дээш аңаа белеткел районда улам калбарган.

Коммунистиг субботникти күш-ажылчы бедик көргүзүлерлиг уткууру — чаагай чанчыл. Районнуң совхозтарының ажыл-ишчилери, бүдүрүлге, тудуг черлериниң коллективтери апрель 18-те болур коммунистиг субботникке белеткенип тура, бо чылдың бирги кварталында ажылын түнээнивер. Районнуң күрүнеге эът, сүт садарының бирги кварталда планы чедиишкинниг күүсеттинген. Тус-тус коллективтериң шалыпчы ажылын база демдеглээри чугула. Чижээ, районнуң хереглекчилер инитилели, харылзаа белдири, септелге-тудуг участогу, коммунал ажыл-агый черi болгаш өске-даа коллективтер — он бирги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында алган социалистиг хүлээлгелерiн, планның онаалдаларын бүрүн күүсеткен. Ол көргүзүглерге сорук киргеи коллективтер ажылының темпизин бо хүннерде улам бедиткен.

«Кызыл суббота» эрттиреринiң коллективтерде штабтарын тургускан. Олар ол хүн кылыр ажылдарның хемчээлин, кымнарның каяа, чүүү кылып ажылдаарын толараткан. Штабтарның дыңналыгларын ёзугаар алырга, кылыр ажылларның хемчээли моон мурнунда чылдарда болуп эртип турган субботниктерге деннээрге улуг. «Кызыл суббота» хүнүнде көдээ ажыл-агыйның бүгү адырларынга улуг хемчээллиг ажыллар кылдынар болгаш чурттакчылыг черлер чаагайжыттынар.

Тус-тус коллективтериниң, совхозтарның коммунистиг субботник хүнүнде кылыр ажылларынга хамаарыштыр чүгаалаарга мындыг. Чижээ, субботникте «Нарын» совхозтуң ажыл-ишчилериниден 471 ажыг кижи ажыл-агыйның бүдүрүлге участоктарынга, суур чаагайжыдылгазынга ажылдаар. Малчынар турлагларга ажылдаар. Малчын коданнарга 140 онгачалы кылыры, 80 дөрт белчин метр тудуг материалдарын, 400 дөрбелчин метр ыяштың белеткээри, 200 погон метр штакетниктиң септеп тургузары көрдүнген. Совхозтуң төвүн чаагайжыдар талазы-биле улуг ажылдар кылдынар.

Бо совхозтуң ажыл-ишчилери субботник хүнүнде 1400 рубльдиң ажылын кылгаш, оон 700 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

«Мөрен», «Чаа оруқ», Ленин аттыг совхозтарның ишчилери база ол хүннүң күш-ажылчы ээлчээн бүдүрүлгечи ажыл-биле демдеглээрлер.

Районнуң албан организация, бүдүрүлге коллективтери күш-ажылдың байырлалынче күш-ажылчы бедик көдүрүлүүшүнүг үнүп, тус-туста улуг хемчээллиг ажылды бүдүрер.

Районнуң хереглекчилер инитилели улуг коллективтерниң бирээзи. Коммунистиг субботник хүнүнде 139 кижи ажылче үнер. 49 кижи боттарының тустуе ажылдаар черлеринге ажылдап хүнээр. Чүрттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазынга 60 кижи киржип, күдүмчуларга, аллеяларга хөй санныг тарымал үнүштерни олуртуплар. Кооператорлар ол хүн 775 рубль хемчээллиг ажылды бүдүргеш, оон 365-ни беш чылдың фондузунче, киперени дугурушкаңнар.

Эрзинниң септелге-тудуг участогунда тургустуган субботник эгттиреринiң штабының дыңнадыы-биле алырга, ук коллективтиң ажылдакчылары ол хүн 1000 рубльдиң ажылдарын кылып, оон 160 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Бо чылын чаагайжыдылга, тудуг талазы-биле улуг хемчээллиг ажылдар кылдынары көрдүнген. Эрзинниң № 6 КМК-зының коллективи «Кызыл суббота» хүнүнде ажылын колдуунда олче угландырар. Оларның күжү-биле 300 погон метр штакетник тургустунар болгаш 1200 погон метр штакетник будуттунар.

Районнуң амыдырал хандырылга комбинадының коллективи апрель 18-тин хүнүнде 300 рубльдин продукциязын будургеш, беш чылдың фондузунче 70 рубльди шилчидерин дугурушкаңнар. Өске арткан албан организациялар, күш-ажылчы коллективтер коммунистиг субботникке демнеглеп үнүп, будурүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээнивер. Ол хүн районга күш-ажыллын ёзулуг байырлалы болур.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫ

АШХАБАД. Амударья хемнин он талакы эриниң шөлдерин шингээдип ап турар Чарджоу областың кур чер бригадалары боттарының социалистиг хүлээлгелериниң чугула кезиин күүседип, хөвен тарылгазын Туркменистанда хамыкты мурнай доосканнар. Олар хөвен тарылгазын чүгле чедиг ажыл хүнүнде чоруткан. Техниканы бедик бүдүрүкчүлүг ажыттаар талазыбиле ипатовчуларның дуржулгалын калбаа-биле ажыттаан.

ЧИМКЕНТ. Тараа культураларының часкы тарылгазын область дооскан. Тус черниң бедик дүжүттүг сорттарын кызыл-тас шөлүнде чаштырган. Часкы хову ажылдарын эң эки агротехниктиг хүүсаадга чоруткан. (СЭТА).

Н. А. ТИХОНОВТУҢ АВСТРИЯДА ЧЕДЕ БЕРГЕНИ

Венаның Швехат деп делегей аэропортунга Н. А. Тихоновту Австрияның федералдыг канцлери Б. Крайский, даштыкы херектер министри В. Пар болгаш албанның өске-даа кижилери уткаан.

СССР-нин Австрияда алчыны М. Т. Ефремов болгаш өске-даа чурттарның дипломаттыг төлээчерлериниң баштыңнары база уткаан.

Аэродромдан Н. А. Тихонов Б. Крайский-биле кады аңаа тускайлап белеткеген резиденцияже чоруткан.

* * *

Н. А. Тихонов апрель 6-да Австрия Республиканың федералдыг президентиниң Р. Кирхшлегерге Хофбург ордузунда оон резиденциязынга барып чорган.

Н. А. Тихонов-биле кады ону үлеп чоруур албанның тускай кижилери база барган.

Р. Кирхшлегерниң болгаш Н. А. Тихоновтуң аразынга найыралдыг беседа болган.

ЗВЁЗДНЫЙНЫҢ БҮГҮ ЧЕЧЕКТЕРИ

«Интеркосмос» программазының киржикчилери чурттарның туктары-биле шиметтинген Москва чоогунуң аэродромун апрель 6-да көөрге, чечек шыпкан каас оран дег сагындырган. Байконур космодромга неделя дургузунда дыштанган, совет-моол космос экспедициязының кежигүнүнүң В. Джанибеков биле Ж. Гуррагча олар Звездный хоорайга чедип келгеннер.

Ракета-космос техниказының тургузукчулары, ужудуушкун башкылар төптүң болгаш космонавтылар белеткээр төптүң үлертүкчүлары, экипажтың кежигүннериниң төрелдери, чоок ажыглери оларны утпууру-биле чедип келгеннер. «Интеркосмос» төвүлелиниң төлээлери, МАР-ның ССРЭ-де онза болган бүрүн эргелиг элчиниң Д. Готов база аңаа турганнар.

Байырлыг маршtың уделгези-биле космонавтылар чаданы куду бадып келгеннер. Күрүне комиссиязының даргазының кыска илеткелиниң соонда шала эгенин хүлүмзүрээн космонавтылар өөнүктери-биле куспактатканнар.

Чер—Космос—Чер деп оруктуң эгези чангыс ай бурунгаар моон эгелээн. Ол кыска уеним дургузунда дыка хөй ажыл кылдынган. Космодромга старт мурнунуң белеткели, старт, орбита комплекси-биле тудуштуруглар. Р. Ковалёнок, В. Савиных олар-биле хайыышкынныг ажыл, «Салют-6»-ның бортунга үжен хире шенелделер.

В. Джанибеков биле Ж. Гуррагча олар Звездный хоорайже чедип келгеннер. Оон эстафетаны хүлээп алгаш, ук орук-биле тос чурттуң төлээлери чоруп граллар. Социалистиг аңы-дүмә чурттарның сесни каттышкан экипажының чедиишкиннери — кежиниң октавгай делгеминде өгленилеп бээр төөгүлүг ыштынде үезинде шудуруу ажиндан келгенинең түңнээ болур.

Кайгамчыктыг совет техниканың тургузукчуларынга болгаш ужудуушкуниу организастаарынга киришкен кижи бүрүзүнге өөрүп четтириишкинниң экипаж кежигүннери Культура бажыңынга болган митингиге илергейлээннер.

Митингиниң киржикчилери СЭКП ТК-га, СССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелинге байырлыг чагаанны хүлээп алганнар.

В. ОВЧАРОВ.
СЭТА-ның корр.
Звездный хоорай.

СЫЛДЫСТАРЖЕ ОРУКТУҢ ЧЭЭРБИ ЧЫЛЫНГА

Космоска башкарылгалыг ужудуушкуниуң төөрби чылынга тураскаатkан гагаринчи номчулгалар Москвага, Эвилелдер бажыңынын Колонналыг залынга апрель 6-да ажыттынгнаң.

Амыдыралдың янзы-бүрү талаларынга космонавтиканың киирген улуг-хуузунун болгаш оон бурунгаар базымнарының дугайында номчулганың дыка хөй организакчылары аңаа чүве чугаалаваш, демдеглээн. ССРЭ-нин Эртемнер академиязы биле Авиацияның болгаш Космонавтиканың төп бажыңындан аңгыда кежээн организастаарынга космонавтылар белеткээр төп болгаш Юрий Гагаринниң адын эдилээн шеригаагар академиязы, ССРЭ-нин эртем-техниктиг инитилелдериниң бүгү-эвилел төвүлели болгаш ужар чүүл спортунуң федерациязы база кирипшкеннер.

Юрий Гагаринниң изээн көпазы космоска ажылдаар орук апаргаң деп, номчулганы ажыдып тура академик А. Ишлинский чугаалаан.

ССРЭ-нин Эртемнер академиязының оралакчы президентизи, «Интеркосмос» төвүлелинин даргазы академик В. Котельников, ССРЭ-нин ужудукчу-космонавтызы ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Г. Титов, космонавтылар белеткээр төптүң начальныгы ужар чүүлдүң генерал-лейтенантызы Г. Береговой олар илеткелдер кылганнар.

(СЭТА-ның корр).

ТАЙБЫҢ КАМГАЛАЛЫНГА РЕЙС

Частың башкы айының бир дыштанар хүнү — суббота, март 28. Шагаан-Арыг АТБ-зинин коллективи ол дыштанар хүнүн күш-ажылчы ээлчег-биле демдеглеп эрттиргеш, ажылдаан акшазын Тайбың камгалалыныи совет фондузунче шилчидерин шиитпирлээн.

Будурүлгениң мурнакчы чоланчылары С. Н. Килин, Я. К. Кырлыг-Кара, Н. А. Верзилов, Пономарёв болгаш оон-даа өскелер Тайбың камгалалының рейзинге Чадаана, Абаза, Кызыл болгаш оон-даа өске угланыышкыныг маршруттарга ажылдаанар.

Ниитизи-биле ол хүн 1,5 мун тонна чүк соортуңген болгаш 40 мун тонна-километр ажылдап кылдынган. Коллектив Тайбың камгалалының совет фондузунче 700 рубльди шилчидер.

Л. ХАСАНОВА.

ҮЕНИ МУРНААННАР

ЧАА ШАГААН-АРЫГ—ШАЛЫПЧЫ ТУДУГ

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — Чаа Шагаан-Арыгның ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгаларын, ол бирги беш чылдың өндүр улуг онаалдаларын амыдыралга чедишкининг боттандырар дээш бүгү күжүн планныг онаалдаларны күүседиринче угландырган. Бо хүннерде шалыпчы тудутнуң бүгү коллективтери делегейниң ажылчы чоннарының эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1-ни толептиг уткуур дээш социалистиг чарышты бригадаларда, эвилчегларде, тус-тус кижилер аразында калбарткан.

СЭКП обкомунуң кежигүнү, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Иннокентий Маркелович Карноотуң удурткан тудугжулар бригадазы бо чылдың бирги кварталының планын хуусаа бетинде күүсеткеш, бо айда база бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турарлар. Тываның база бир бедик аргадуржулгалыг тудугжуларының бирээзи Иннокентий Маркеловичиниң бригадазында 23 кижи ажылдап турар. Оларның чартык кезии каңнакчыларның, дашчыларның, бетонщиктерниң болгаш слесарьларның холушкак мергежилдерин шиитгээдип алган. Ынчангаш комплекстиг бригадада алдын холдарлыг ажыл-ишчилерниң саны хөй.

Оларга берге участокту лаасканы-даа таварылга эвес. Коллектив амгы үеде район котельнаязының тудуунда хаара туттуунган. Районнуң эң чугула тудуун бригаданың кежигүннери Тудугжунуң хүнүнде күрүне комиссиязынга дужаар деп сорулганы боттарының мурнунда салган. Ынчангаш соглээн сөзүн ажыл-херек-биле бадыткаар дээш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар. Бригада амгы үеде апрель айның планныг онаалдазын күүседиринии кырында келген. Коллективтиң чоргаарлары Виктор Егоров, Байлак-оол Ооржак, Николай Черных, Алексей Чооду олар хүн бүрүнүң планын доктаамал 140—150 хуузга күүседип турарлар.

Амгы үеде бригаданың кежигүннери ленинчи коммунистиг субботникке белеткенип, ону эрттирер штаб кежигүннерин тургускан. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде тудугжулар шупту чангыс кижи дег ажылче үнүп, кижи бүрүзүн ол бедик будурүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээнивер.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: дашчы А. Чооду; комплекстиг бригаданың удурткукчузу И. М. Карноотуң (ортузунда) тудугжулар Виктор Шлапах, Байлак-оол Ооржак олар-биле чугаалажып турары.

СЕМИРТИЛГЕ ШӨЛҮНДЕ

Дүүн кежээ-ле болбаазырадып, белеткеп каан саванны, сагеинн, силосту, чарбаны дугуйлуг тракторлар семиртилге шөлүүге уурук-суурук эккеп-ле тур. Тракторлар мал чемин боттары-ла оңгачаларга үлеп төп бээр. Мал чемгерилгезин ынчаар механизастаан чорук хол-биле кылыр ажылды эвээжеткен болгаш мал чемгерериниге чарыгдаар үезин кызыргаан. Ам мал чемин чүдурериниге, соортурүнге болгаш инектерге үлеп бээрине мурнунда чүгле чүдурериниге үнүп тургаш хире үе негеттинер. Магалыг-ла апарган! Чөөш-Хемчиктеғ «Тыва» совхозтуң семиртилге шөлүүде мындыг.

Семиртилге шөлүнүң бир коданында-ла 300 шары кыш, чай чок турар. Ол коданы ийи кижи ажаап кадагалаар. Шарыларны кажаанын ийи талазында 150-150 кылдыр тургускаңы, оларның боттарынга шантыктаваан чем чиирииге болгаш чыларынга эртит. Шупту 2400 хире баш шөвү мындыг азыралда турар.

Семиртилге шөлүнге чылбай суг үргүлүү турар. Дус база мындыг. Өске чем аймаан болбаазырадып бээр. Ону белеткээр агрегат бүрүзүнде дөрт ажылчын бар. Олар, нүргулбышла аныяктар. Ук ажылчыннарның шудургу ажинин ачызында 1960 ажыл-агый чылы чедиишкиниг эртken. Ынчан совхоз семиртилге шөлүүде мялдан 220 тонна немелде денэни алырын планнаан турган. Ол сорулга 240 тонна кылдыр ажыр күүсеттинген.

Семиртилге шөлүнде социалистиг чарышты организастаан турары багай эвес. Оон түннелиниде шары ажаакчылары Ирина Куулар, Роза Доңгак, Ховалыг Калдар-оол олар кышкы үеде безин боттарының коданнарындан айда 4—5 тонна немелде денэнии ап турар. Ол дээрге бир башка онаштыр зонукта 600—700 грамм немелде денэи-дир.

Семиртилге шөлүнүң ажыын беш район көрүп турар. Ол районнарның ажыл-агыйларындан «Алдын-Маадыр», «Хөндергей», «Большевик», «Торгалыг» совхозтар керээни чайгылыы чок күүседип, мал чемин үргүлүү соортун берип келген. А «Сүт-Хөл», «Барлык», «Октябрь 30 чылы» совхозтар керээде айыттынган мал чемиин чүгле 20—40 хуузун эккеп берген. Бо ажыл-агыйлаар хүлээлгезин күүседип болза, күрүнеге сатkан шарыжыктарның денэзи оон-даа улуг турар ийик.

М. КАВАА-САРЫГ.

«ДУЖАКТЫГ» ТУДУГ

Он бирги беш чылды Чаа Шагаан-Арыгда РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Ф. Ягодинниң удурткаңы бистиң бригада мурнунда чылдарда ышкаш, багай эвес эгелээн. Хоорайда ажыглалга кирип турар чурттарга шөлүң көл пурузунда бистиң бригадавыс хандырып турар. Чоокта чаа база бир 24 аал ишти чурттаар ийи каът бажыңны ажыглалга киирдивис. Чурттакчыларның өөрүп четтирген сөстерии дыңнадывыс-даа.

Бо чылың бистиң бригадавыстың мурнунда турар эң пол сорулга — 312 олуттуг школа тудуун август айда бүрүн доозары. Район котельнаязы, арыглал тудуглары-биле кады школа тудуу 1981 чылда ажыглалга кирер эң кол объектилерниң бирээзи.

Ам бо хүнперде бирги каът тутпуңган. Ону эрткен-дүшкен кижилер чоргаарал-биле магадап көөр. Ынчалза-даа маңаа ажылчын күүнү эрттир чарыгдаңын ыяттавайн барып шыдавас бис. Тудугну эгелээрде оон лаваан алгыдыр эде кылдывыс. Анаа дыка хөй үе чарыгдатпыган. Оон Элегес-Аксыңче туйбу чүдүрүп халдың турбайн барып болур турган бе? Турган. Чыл эгезинде КМК-18-тин удуртулгазы (напальняги Г. И. Акуленко, кол инженери Г. Ч. Газизов) Элегес-Аксының заводу-биле керээ чарын алган турган болза, ниитизи-биле мун-мун акша чидирбес ийик бис.

Бистиң бригадавыс моон мурнунда колдуунда ыяш тудугларга ажылдап турган. Ам туйбу-биле ажылдаар апарган. А дашчыларывыс чүгле үш-дөрт кижи турду. Ам оларның саны школа тудуун чорударынга четчир болгаш оларның мергежилги профессионалдыг дашчыларлан дудак чок. Маадыр-оол Салчак, Франц Островский, Владимир Кечил-оол болгаш өске-даа эштерниң ажылдап турарын мактаваас арга чок.

Школаның бирги каъдын доозупкаш, ам колдуунда аңаа олурup бергенивисти биживес болзувусса хоржок апарды. Чүл дээрге биске хүнде 20 кубометр бетон херек. Шак ынчаар чагыны киирип-даа турар бис. А херек кырында 6—7-ле кубометр кээр-дир. 46 кижи составтыг бригадага ол дээрге, ажыы-биле чугаалаарга, эвээш чүве ышкажыл!

Школа тудуунда ажылагыйның организастааны, билдилиг инженер-техниктиг удуртулга четпес. Бо хире чугула объектиге мастер албан турар ужурлуг. А бис каш чыл улаштыр доктаамал мастер чок ажылдап келдивис. Төлевилелди чүгле ажылчыннарның бот-идепкейи-биле сагын турар-дыр бис.

Школа чоогунда он ийи аал ишти чурттаар ийи каът бажыңны май 1-ге чедир дужаар планныг бис. Мында база-ла катап кылыр ажылдар арбын болган. Бо бажыңны эрткен чайын студентилер салган. Өрээлдерни шын эвес планнаан болду. Хапаларны бускаш, катап эде салдывыс. А бир эвес бо объектиге мастер турган болза, студентилер өрээлдер аразының хапаларын мынчаар уг чок соора салбас турган.

Панельден эптээн 21 бажыңны ажыглалга киирер сорулгалыг бис. Бригаданың кежигүннеринин чамдыызын шпаар октаптар бе дээрге, чиңге брус, вагонка болгаш өске-даа тудуг материалдары чок.

Бистиң коллектививис коммунистиг күш-ажылдың бригадазы болгай. Бисте ажылдан чажам дээр кижи чок. Бистиң үре-түннелдиг ажылдаарывыска материал чедиишпези, инженер-техниктиг удуртулганың көшкаа канчаар-даа аажок шаптыктап турар.

О. КУЖҮГЕТ,
звено удуртунчузу,

К. ОЮН,
бригада чөвүлелиниң кежигүнү.

ЧЕХОСЛОВАК КОММУНИСТЕРНИҢ ШУУЛГАНЫ

ПРАГА. (СЭТА-ның тускай корр.). Апрель 6-да ында Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизин ажыктырган. Оон ажылында 1.450 ажыг делегаттар киржип турар. Съезд ЧКП ТК-ның ЧКП-ниң XV съездизиниң соонда партиянын ажыл-чорудулгазының болгаш ниитилелдиң хөгжүлдезинин дугайында «База партияның моон соңгаргы сорулгаларының дугайында» Отчёт илеткелии, ЧКП-ниң Төп контроль-ревизия комиссиязының отчёдуу, партияның 1981—1985 чылдарда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угланыышкыларының дугайында илеткелди чугаалажып көөр, ЧКП-ниң удуртур органнарының чаа составын соңгуур.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан СЭКП-ниң делегациязы ЧКП-ниң XVI съездиниң ажылында киржип турар. Ында социалистиг чурттарның акы-дүмә партияларының, делегейниң онон чурттарындан коммунистиг, ажылчын, национал-демократтыг, социалистиг партияларның болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннинин делегациялары база олуржуп турар.

Съездиниң ажылчын органнарын соңгазының соонда ЧКП ТК-ның Отчёт илеткелии ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары Густав Гусак кылган. Чехословак коммунистерниң амгы чыжы ЧКП-ниң 60 чылының будүүнде болгаш боттуг социализмниң күжүн база амыдыралчы аргалыын бадыткап көргүскен СЭКП-ниң XXVI съездизиниң соон дарый эртип турарын илеткелчи чугаалаан. Ол съездиге Леонид Ильич Брежневтиң кылган илеткелии кижи төрелгетенин салым-хуузу дээш ханы уткалыг болгаш бедик харысалгалыг чорук-биле синниккенин Г. Гусак онзалаң демдеглээн.

Бистиң съездивистиң индиринден СЭКП-ге, В. И. Ленинин херээнин чайгылыш чок уламчылакчызы, бистиң улустарывыстың улуг оңнүү, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиниинiң шылгарангай төлээлекчизи, делегейге тайбың болгаш бурунгаар депшилге дээш могаг билбес демиселчи, аңаа бистиң съездивиске канчаар-даа аажок улуг байыр чедиргенивис, эш Леонид Ильич Брежневке баштаткан оон Төп Комитединге эш хуузунуң даймичы байырын чедирип тур бис деп, оратор чугаалаан.

Эрткен беш чылдарда чехословак улус Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле социализм тургузуушкунун чедиишкининг үргүлүүлээнин Г. Гусак уламчылап чугаалаан. Иштики болгаш даштыкы-даа экономиктиг байдалдарның нарыыдааныдаи ажыл-агый хөгжүлдезинин ниити динамиказы шала ооржум болган-даа болза, алдыгы беш чылда үлетпүр будүрүлгези дөрттүң бирээнге, көдээ ажыл-агый будүрүлгези 9 хуу өскен. ЧССР-ниң социалистиг экономиктиг интеграцияга киржилгези дыка ханылаан. ССРЭ-биле бүгү талаалыг кады ажылдажылга улус ажыл-агыйын үзүк-соксаал чокка хөгжүдер болгаш эртем-техниктиг дөгжүлдениң чугула айтырыгларын шиитпирлээр аргаы берип турар. 1980 чылда национал орулга 1975 чылдааы-биле дөннээрге, оон 20 хуу хөй болган. Ол багай эвес чедишкин-дир. Ынчалза-даа беш чылда национал орулганы улгаттырарының планда көрдүнген темпизи чедип алдынмаан. Алдыгы беш чылда XV съездиниң айыткаңы социал программаны боттандырып чорудары үргүлүүлээнн. Чоңнуң хуу орулгалары болгаш ниитилел хереглелиниң фондулары улгатkаан.

Илеткелчи чедиги беш чылга холбаштыр чүве чугаалаан. сайзыраңгай социалистиг ниитилели тургузарының көл угланыышкыны куштуг боон артарын демдеглээн. Кижиниң чаагай чоруу ЧКП-ниң эң-бедик сорулгазы турган болгаш моон-даа соңгаар ыңдыг боон артар-даа.

Социалистиг ниитилел харылзааларын улам хөгжүдериниң айтырыгларынга доктаагаш, Г. Гусак, ажылчын аңгының авангардчы ролюн моон-даа соңгаар бедидеринiң, кооперастаттынган тараачыннар болгаш социалистиг интеллигенция-биле оон эвилелиң быжыглаарының, профэвилелдериниң болгаш өске-даа хөй-ниитии организациязарының ажыд-чорудулгаларын сайзыраңгайжыдарының чугулазын демдеглээн.

Чурттуң камгалаңар аргазын быжыглаарының эргежок чугулазын илеткелде демдеглээн. Бистиң армиявис техниканың эң сөөлгү чедишкиннери-биле чепсеглеңгей болзуун, партияга болгаш улуска кызыгаар чоокка бердинген, Совет Армия болгаш Варшава керээниң киржикчилери күрүнелериин армиялары-биле тайбыңнаң болгаш социализмниң чаалаа алыышкыннарын камгалаарынга белең турзуун дээш күжүвүстү-даа, акша-хөреңгини-даа харамнаймас бис деп, ЧКП ТК-ның Чиңгине секретары онзалап демдеглээн.

Кижилерни аңгы талазы-биле серемчилелдиг болуруңга база буржуаз идеология-биле эптеш чок чоруктуң ёзугузуңга кижизидериниң негелдези моон-даа

(Уланчызы 3-кү арыда).

Национально-краеведческий отдел

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

АЖЫЛ-ХЕРЕКЧЕ ХАНЫЛААР

(СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пленумундан)

Барыын-Хемчиктиң коммунистери болгаш ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле бир дөмей СЭКП-ниң XXVI съездизинге партия Төп Комитединиң Отчёт илеткелинде эш Л. И. Брежневтиң түңнелдерин болгаш айтыышкыннарын, съездиниң шиитпирлерин чүүлдүгүнмүшаан, Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүенииң иштики база даштыкы политиказын долузубиле бир эп-сеткилдиг деткип турарлар.

СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң эвелгиг пленумунга «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Партияның съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар хемчеглер дугайында ацаа тодаргай чугаалашкан.

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлериниң, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелинде, областың партия активиниң хуралынга, салдынган сорулгаларның дугайында партия райкомунуң бирги секретары **Ш. П. Куулар** илеткелинге делгереңгейи-биле чугаалаан. Партияның шуулганынга күш-ажылчы белектерлиг ужуражыр дээш районнуң ажыл-ишчилери съезд мурнуунуң социалистиг чарышжыга иденкейлиг киришкен. Оон түңнелинде бүгү үлетпүр бүдүрүлгелери ийи айның планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, даалгадан ажыр 100 тонна сорттуг даг-дүгүн, 30 муң түүйбүну бүдүрген. Совхозтарның малчыннары күрүнеге эът садарының планын 106 хуу күүсеткен.

Бо чылдың эрткен үш айында районнуң үлетпүр бүдүрүлгелери планнан ажыр 126 муң рубльдиг продукциязын бүдүрген. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, түүйбу заводу, № 3 орук тудуг эргелели, эът комбинады болгаш оскелер-даа бирги кварталда багай эвес ажылдаан. Районнуң тудугжуларының эрткен чылдың бо үезинден тудуг-монтаж ажылдарын 20 хуу хөйнү кылган.

Районнуң ажыл-ишчилери бо чылдың эгезинде чамдык эки көргүзүглерни чедип алган-даа болза СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде, эш Л. И. Брежневтиң Отчет илеткелинде айтыскан сорулгаларга ам-даа дүүшпейн турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер пленумга демделээш, районнуң партия организациязының съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле сорулгаларыга тодаргай доктаагаан. Съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин 1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир комплекстиг планын ажылдап кылырының эргежок чугулазын айыткан. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, бүдүрүлгенин кол фондуларының ажыглалын, фонд эргилдезин экижидери, камналга чурумун күштелдирери, план болгаш күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн быжыглаары районнуң, бүдүрүлгелериниң амгы үеде чугула сорулгазы болуурун пленумга демделээн.

«Тыва даг-дүгү» комбинат бо чылдың бирги кварталында планныг онаалдазын күүсеткен, ылчалза-даа ооң ажылында четпестер, чедир шиитпирлестинмейн турар айтырыглар барын пленумга шүүмүүлээн. Арыглал фабриказы төлевилел күүзүн оожум шингээдип, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң арга-курлавырларын четпес ажыглап турар. Дериг-херекселдериниң акаа турар чоруу хөй, артык кезектер-биле хандырылгазы четпес. Күш-ажылдың чуруму кошкак. Бо четпестерни эдер талазы-биле хемчегларни ап турза-даа ооң дээштин четпес. Арылакчыларның мергежили чавыс, ону бедидер хемчеглерни кошкак чорудуп келген. «Тыва даг-дүгү» комбинатта партком секретары **В. Х. Суге-Маадыр** саналынга кадрбиле ажылды экижидериниче кол кичээнгейни уландырган. Комбинаттың директизязы, партком кадрлар-биле ажылче кичээнгейни салып турза-даа, анда четпестер, эв-харысалга чок чоруктар бар.

Съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарыбиле комбинаттың ажылын экижидер бүгү хемчегларын алырын пленумга айыткан. Кадрлар-биле ажылды үндезинин-биле чаартыр, арыглалга фабриказын эде дериир, ажылдың шынарын, бүдүрүкчүлүүн бедидер болгаш өске-даа хемчеглерни алырын айыткан.

Ол бирги беш чыл—районнуң тудугжуларына шыгыы шылгалда. Тудугнуң хемчээли эрткен беш чылдан улгаткан. Ынчалза-даа тудуг организациялары бирги кварталда долу күүжү-биле ажылдаваан. № 1, № 741 көжүп чоруур мехколонналар, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели планныг онаалдаларын күүсетпээн. Ажыглалга кирер объектилерни тударын дүргедедир, доозулбаан тудугларның санын кызырар дугайында съездиниң шиитпирлерин тудуг организациязының удуртукчулары четпес күүседип келгенин пленумга шүүмүүлээн, бо талазы-биле тодаргай сорулгаларны салган.

«Хемчик» совхозтуң директору **О. Д. Сарыглар**, райкүүскомуун көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги **С. И. Ильенков**, улус депутаттарының Аксы-Барлык көдээ Советиниң күүском даргазы **П. К. Хомушку**, «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырының эргелекчизи **С. С. Сүрүң** олар саналынга, мал болгаш чер ажылында четпестерниң үнүп келир чылдагаанын, бо талазы-биле съездиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырарда чүү кылырын тодаргай чугаалааннар. Мал ажылының чедишкинниг болуру кадрлардан хамаарыжыр. Ылаңгыя хөйжуларны шилип алыр, кижизидер, харысалгазын бедидер айтырыгларны чугулалап көрген. Районда 300 хире хөйжу колдуунда чылдың-на планныг онаалдаларын күүсеттпейн, шиитпирлерниң малын ээ-харысалга чок кадарып келген. Оларны ажылындан халаар дээргө, солуур кижилер чөп болуп турар. Ооң уламындан хөй малды өстүрер, ооң ук-саазын экижидер, продуктулуун бедидер хемчеглер четпес күүсеттинип турарының чылдагааны ында. Район бо чылдың эрткен айларында чүс баш төрүүр хөйдан чүгле 66 хураганны алган, эрткен чылдың бо үезинге деңнээргө 1200 ашаа, хураган эвээш. Шээр малдың кыштаглаашкынында бергелер таваржып турарындан эрткен чылдың бо үезинин деңнеликтеи ийи катап хөй шээр мал хоранн.

Партияның съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар совхоз төптеринге, фермаларга, бригадаларга, малчын коданиарынга көдээниң ишчилериниң ажылдаарынга, чурттаварынга, өөренирингге, эмнелге, садыг хандырылгазынга, уруглар өөредип, кижизидеринге таарымчалыг байдалдарны тургузар дээш районнуң партия организациязы моон соңгаар кандыг ажылдарны кылып чорударын дугурушкан. Ол ышкаш партия организацияларының дайынчы арга-шинээн, коммунистерниң даандырган ажылхерек дээш харысалгазын бедидериниң, хүлээп алган шиитпирлериң күүселдезиниң хыналдазын экижидерин илеткелчи болгаш санал бергеннер демделээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдериниң дугайында айтырыгны районнуң партия организацияларының бүрүзү чугаалашкаш, съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар хемчегларни ажылдап кылгаш, оны күүсединп эгелей берген. Амгы үеде партия организациялары съездиниң материалдарын, эш Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелин, областтың партия активиниң хуралының шиитпирлерин чонга калбаабиле тайылбырлап, өөредип турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган сорулгаларын боттандырар дээш партия райкому, парткомнар, партия эге организациялары, совет, көдээ ажыл-агый органнарының удуртукчулары ажылда четпестерни шыгыы чайладып тургаш, үлетпүр, көдээ ажыл-агый болгаш культура тургузушкунунуң айтырыгларынче хамылап кирип, негелдеге дүүштүр ажылдарны пленум чугула деп санаан.

Съездиниң шиитпирлерин амыдыралга чедишкинниг боттандырар хемчегларни айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

Т. ХЕРТЕК.

АК-КӨК ОТТУҢ ЧАА ШЫГЖАМЫРЫ

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин Көл угланыышкынларында» нефтини болгаш газты шинчилээр, ажыглаар талазы-биле чер өрүмнээр ажылды калбартырын, газ тывыжын 81—83 миллиард кубометр чедирерин көрүп турар.

Мурнуу-Чөөн Каракумнарда Даулетабад-Донмезтин газ-биле байлак черни ажыглалга киирери үргүлчүлеп турар. Специалистерниң чугаалап турары-биле алырга, ол чер республиканың газ үлетпүрүнүн улуг баазазы болу бээр. Эртемденнернин саналары-биле алырга, ол газ курлавырының талазы-биле Ортаакы Азияда Шатлыктың газтыг черинден бүдүн-чартык катап ажар. Анаа үндезилээш, орта газ тывыжының автоматтыг комплекизин тургузар деп турар.

Даулетабад-Донмез девискээринде бойдус газын дилеп турар Чөөн геология-геофизика экспедициязының коллективи чыл эгезинден бээр шинчилел ажылын ийи катап улгаттырган. Газтыг элээн хөй черлерни тыпкан. Сейраб, Утамерген, Яшлар деп шөлдерде шинчилел ажылдары үргүлчүлевишаан.

ЧУРУКТАРДА: Даулетабад—Донмезтин газтыг шөлүнде чер өрүмнээр суурга; геология-геофизика экспедициязының мурнакчы бригадазы (солагай талаадан он талазынче) бурильщиктин дузалакчызы М. Розыев, бригадир В. Погадаев, бурильщик дузалакчызы В. Нестерин болгаш мастер Н. Линкевич олар.

С. РОЗЫЕВТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

«Шынга» чагааларның изи-биле

СЕССИЯГА ЧУГААЛАШКАН

1981 чылдың февраль 19-та «Шын» солунга **«Сагыга-чурум каяа-даа херек»** деп мурнуку үүл парлаттынган. Ында оске чамдык районнар-биле кады Кызыл районнуң чамдык суурларында корум-чурум кошкак дээрзи демделеттиргеп. Мурнуку үүлдө ол шүүмүүлелге харыны Кызыл район Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы **А. К. Бакулин** «Шын» солун редакциязынга чоруткаш, мынчаар бижип турар:

«Мурнуку үүлде шүүмүүлелдиг үүлдү райкүүскомга сайгарып көргеш, ону шынныг деп саналн болгаш районнуң чурттакчылыг черлериниге ниитиниң корум-чурумун экижидер талазы-биле хемчеглерни алган. Бүгү чурттакчылыг суурларже райкүүскомуун болгаш ооң кылдистериниң харысалгалыг ажылдакчыларын чоруткан. Олар барган черлериниге ниитиниң сагылга-чурумунун болгаш хоойлу-дурум сагылгазының байдалын сайгарып көрген. Чер-черде байдалдарга дүүштүр чогуур ажылдарны кылып чоруткан. Аңаа холбаштыр эки тура улусчу дружиниктерниң район слёдуп эрттирген.

Корум-чурум камгалалыының ниити байдалын аналнзтеп көргеш, райкүүском ол айтырыгны район Совединиң сессиязынга чугаалажып ооруу чугула деп шинтирлээн. Ону ёзугаар район Совединиң эвелгиг V сессиязынга үк айтырыгны март 11-де хайызы-биле сайгарып көрген болгаш ниитиниң корум-чурумуун быжыглаар, хоойлу-дүрүм сагылгазын экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни сессия хүлээп алган. Амгы үеде ол хемчеглерни чер-черде боттандырып турар болгаш райкүүском шынгыы контрольга алган. Оон ангыда райкүүскомуун хуралынга Сукпак көдээ Советтин ажылчы чон ортузунга чорудуп турар кижизидилгелиг ажылыының дугайында айтырыгны база чугаалашкаш, чогуур доктаалды хүлээп алган.

ТРАКТОРИСТЕРНИҢ БОДАЛЫ

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлери бүгү совет улустуң сагыш-сеткилин хайыктырбышаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидерниче хей-аът киирген. Оон бир тодаргай чижээ кылдыр ырак-узак. Тожу районда «Май 1» совхозтуң ийи аныяк механизаторунуң дугайында маңа каш сөстү бижикселим.

Дүктүг-оол Чалама, Донгар-оол Чалдурбен хүлээнген ажыл-ижинге ээ-харысалгалыг, боттарынга кезээде негелделиг. Ийи суурда хамаан чок, районда оларны билбес кижи ховар дизе хөөрем эрес. Амыдырал-чуртталга дугайында ажыт-чажыт чокка чугаалаштывыс. Дүктүг-оол Чалама тургаш мынча диди: «Бо үеде ажыллаары, чурттаары-даа магалыг-дыр. Ам моон соңгаар-даа улам экижилер бүзүрээр мен. СЭКП Төп Комитединиң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң илеткелиниң улуг сонуургал-биле өөренип тур бис. Кылган ажыл хөй-дур, келир үеде сорулгалар улуг-дур. СЭКП-ниң болгаш Совет күрүенииң иштики база даштыкы политиказы бүгү делегейге кезээ мөңгеле бижиг тайбыңны тургузарынче, эндере четпестелинр чорукка удур демиселди калбарыпынче бурупгаар депшилгелиг кижилерни кыйгырып турарынга бүрүн каттыжар мен».

Оон ээжи Донгар-оол Чалдурбен мынча деп катгы:

— Бистер чаа трактор алыр дээш келген бис. Оны ап алдывыс. Ол биске улуг өөрүшкү. Ам Тожура баргаш, эки ажыллаары үүлге бистерден хамааржыр. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң илеткелинде көдээ ажыл-агый продукциязының немей өзүлдези чонның кижи санынга онаалтыр эрткен беш чылга бодаарга ийи катап хөй болур. Ону чедип алыр дизе, черни эки ажыглаар, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаарыының болгаш концентрастаарының деңнелиги бедидер, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг баазазын быжыглаарын, ону индустрия үндезинниче база дешилгелиг технологияже шилчидерин уламчылаар, көдээ ажыл-агый ажылдарын, хамыктыг мурнуда мал фермаларына механизациянын деңнелин бедидер сорулганы салып тураа дээнин хамыгы-биле бодадым.

Ажыл-херээже бердингеа аныяк трактористер ийи дакпыр күженишкин-биле ажылдап тургаш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг чоруун чедип алырын хүлээнген. Ону дерек кырынга күүседиря — оларның сорулгазы. Ол ынаа-ла боттанып дээрзинге чигзинмейн барып болур.

К. ТАБУРАК.

АЛГЫДАР

«Бүтнестээн аазаашкыны» деп эгелиг, Бай-Хем районнан чагаа бо чылдың февраль 5-те парлаттынган. Республиканың кинофикациязының эргелелиниң удуртукчулары Сесерлиг суурда чаа Культура бажыңынга ийи чыл бурунгаар кинону делгем экраннаг кылдыр көргүзерин аазаап, күүсетпээнин ында бижээн.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Кинофикациязының эргелелиниң начальниги К. К. Саяның редакциязынга дыннатканы:

Сесерлиг суурда Культура бажыңынга делгем экраннаг кино аппарадын тургузар дээш чугааны кылып турганы шын. Ынчалзажок ол бүтпээн. Чүге дизе, ында кино аппарады тургузар чер ажок тар. Кино аппарады тургузар черни алгыткан соонда ол айтырыг шинтирлеттинер.

ТУСКАЙ ЧЕРНИ ШИЛЭЭН

«Чылгыга турлаг херек» деп эгелиг А. Европтуң чагаазы февраль 8-те парлаттынган. Барыын-Хемчик районда бүгү ажыл-агыйлардан болген чылгыны «Хемчик» совхозта мөөнүзээн. Чылгыга тускайлаан турлаг чогуур автор шүүмүүлевишаан, чамдык чылгычыларның санал-оналын ол бижээн.

«Хемчик» совхозтуң кол зоотехниги Д. Л. Сааяның тус үүлге хамаарыштыр редакциягга харылааны болза:

Эрги-Бардык көдээ Совединиң күүсекомуун болгаш совхозтуң специалистериниң каттышкан хуралынга солунда материалды сайгарган. Авторнуң четпестерни илереткени чөптүг.

Четпестерни чайладырының хемчеглерни ап турар. Амгы үеде чылгы Шарлан-Оруктa турар. Чылгычылар чурттаар бажыңны ында кылып эгелээн. Кышкы үеде чылгычыларны, чылгы тоннар, хөвеңнер хеп болгаш майгыннар-биле хандырган. Олар беш хонгашла солчуп, дыштанып ап туурарлар.

ФАКТ БАДЫТКАТТЫНГАН

Редакциягга январь төнмүзүнде Овур райондан чагаа келген. Хандагайгы суурда аъш-чем садыының садыгжылары чем аймаан чедир калдевейн турарын чагаада бижээн.

Улус депутаттарыының, район Совединиң күүсекомуун даргазы А. Б. Семис-оолдуң харылааны болза:

Садыгда байдалды тускай комиссия хынап көргеш. Баштайгы хынаалданың түңнелинде чедир деңзилеттинмээн барааннар садып турганы бадыткаттынган. Комиссия 7 янзы бараанның 115 пачказын хынаан. Чедир калдеттинмээни 13 ш 045 грамм, азы ортумаа-биле бир пачкадан 85 грамны чедир деңзилевээни илереэн. Хынаттынган бараанларның чедир деңзилеттинмээнинин ниити түңү 19 рубль 59 копеек болган.

Комссияның хыналда түңнелии районга чугаалашкан болгаш моон соңгаар садыының чурумун хажыттазыбиле хемчегни ап чоруткан.

* * *

Бай-Хемниң Туранда Ч. Маадының «Сүт маңаан кижилер» деп чагаазы редакциягга келген. Тус черниң садыынга сүт үзүктели бээрининн дугайын ында шүүмүүлээн. Чагаада айыткан четпестерни хынаш, хемчег алыры-биле райкүүскомче чоруткан.

Район Совединиң күүсекомуун даргазы М. Дамчай ол дугайын мынчаар дыннаткан.

Чагаада айыттынган фактылар хыналдаан бадыткаттынган. Кызылдың сүт заводундан сүт кээп турар. Бо чылдың февраль 18—19 хүнеринде сүт өөрүп эккелбээн. Оон чылдагааны өөртүп эккелбээн. Оон чылдагааны өөртүр машина чогундан болган. Чамдыкта келген сүттүн кислотноозу улуг болур. Районда сүттүн шынарын тодаргадыр лаборатория чок. Сүттен кылган чемниң ассортиментизин коичуг кызыы. Сүт өөртүлгеэнин үзүктелдирбезинин талазы-биле хемчеглерни райкүүскомга ап чоруткан.

ДОКТААМАЛ КОНТРОЛЬДА

1980 чылдың декабрь 19-та үнген «Шын» солунга Улуг-Хем районнуң Чаа-Хөл суурунуң бөлүк чурттакчыларының «Бажың эът-тендирбес» деп эгелиг чагаазы парлаттынган. Ол чагаада Чаа-Хөл көдээ Советтиг девискээринде арагалаар, хулиганнаар чоруктарның көвүдеп турарын, бо талазы-биле көдээ Совет күүсекомуун, «Найырал» совхозтуң директизязының, парткомуунун, профэвилел ажылчын комитединиң болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының дээштиг хемчег албайн турарын база районнуң милиция ажылдакчыларының четпес ажылдап турарын бижээн.

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары Ю. Д. Лопсан «Шын» солун редакциязынче харыы чоруткаш, бижип турары мынчаар.

«Чагаада бижиттинген үүлдери СЭКП райкомуунун секретары, райкүүском даргазының орлакчызы сайгарып көргеш, Үк айтырыгны партком-уун калбак хуралынга чугаалажып көрген. Чагаада айыттынган фактылар бадыткаттынган.

Корум-чурумну экижидер-биле хемчеглерни алган: суурларга чурттакчыларның ниити хуралдарын эрттирген, оларга совхозтуң удуртукчулары болган СЭКП райкомуунун, райкүүскомуун төдээлекчилери олурушкан. Эрге-чурум хажыдыкчылары-биле ажылды экижидериниң немелде хемчеглерин ажылдап кылган. Улусчу дружиналарның, эш хүү сударының составларын четчелээн, улусчу дружиналар командирлеринге салбырап эргелекчилерни сонгаан. Комсомолчулар болгаш аныяктар-биле ажылды, клубтарның ажылын, спорт-массалыг ажылды экижидер хемчеглер алдынган.

Райкүүскомнуң иштики херектер килдизиниң чамдык ажылдакчыларының кошкак ажылдап турарының дугайында шүүмүүлелди районнуң администрativtиг органнарының партия организациязының хуралынга чугаалашкан.

Ол-ла чагаага хамаарыштыр хөрыны улус депутаттарының Чаа-Хөл көдээ Соведининиң күүском даргазы К. Д. Бичеоол база чоруткаш, алдынган хемчеглерни болгаш арагчыларны, хулиганнап турганнарны хемчег алганын дыннадып турар.

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИР ДЭЭШ

1980—1981 чылдың кышкы үезинде мал кыштаглаашкынын чедишкинниг эрттирер, эът болгаш сүт бүдүрениң база күрүнеге садарын көвүдедир талазы-биле «Хемчик» болгаш «Революциянын чалбыжы» совхозтарның ажылчыннарының болгаш мал ажылының специалистериниң инициативазын Тес-Хем районнуң «Кызыгаар» совхозунуң ажыл-ишчилери бүрүнү-биле деткип, партияның, XXVI съездизиниң шиитпирлеринге хей-аът киргени-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Амгы үеде арга-курлавырларны долузу-биле ажыглаар, мурнакчы ажыл-агыйларның деңнелинге чедер болгаш эртер деп бедик сорулганы салган ажылдап турар.

Мал ажылының ажылдакчылары съезд мурнуунун чарыжынга киришкен, март 20-ге чедир күрүнеге эът, сүт садар талазы-биле 1 кварталдың планын күүсеткенер. Совхоз мал кыштаглаашкынынга багай эвес белеткенген. Малчыннарның харысалгазын бедиткенинин түңнелинде малдын өлүп-хораар чоруу кызырылган. Төрүүр 7 муң хөйнүн 5590 хөй төрээн, 5567 хураганны бо хүннерде камгалап алган. Мурнакчы малчыннардан Б. Борбак-оол бо хүннерде төрээн 324 хөөндан 328 хураганны, а Дажы 284 хөйнүн 284 хураганны. Суван 348 хөйнүн 348 хураганны, С. Хайың 321 хөйнүн 321 хураганны, Ч. Дижитмаа 300 хөйнүн 300 хураганны бүрүн менди камгалап алган.

Совхозтуң № 2 хойжу бригадазының (бригадири Э. Орус-оол) 3000 хөөндан 2774 хөй төрээн, оон 2771 хураганын камгалап алган. Ниити бригадада шээр мал 16 коданда кыштап турар. Үш айның иштинде бригададан 21 хөй өлүп хораан. Малчыннарның 60 хуузу улуг малдың баш санын хүр, менди кыш ажырып турар. Бо хүннерде бригадада мал чеми — сиген, көк-сула, комбикорм четчир Үш трактор далбыйда доктаамал быжыглаттынган. Малчыннарга дуза чедирери-биле культура албан черлери, агитквартиралар доктаамал ажылдап турар.

Малчыннарга шеф дузазын көргүзеринге Ак-Эрик суурда № 1, № 15 агитквартираларның чурттакчылары идепкейлиг киржип, быжыглаан коданнарынга доктаамал барып турар. Мал ажылынга Ак-Эрик ортумак школазының 9-10 класстарының өөреникчилери идепкейлиг киржип, 6 коданның көрженин коптарып бергеннер.

Кыштаглаашкынның доостурулдам-даа ырак, бергелер удаадараа таваржыр апаар. Ынчангаш мал кыштаглаашкынын чедишкинниг доозар дээш күженишкинин кошкатпайн, болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылыр апаар.

Партияның улуг шуулганы малчыннарның улам кызымак ажылдаарынче сорук киирген. Мал ажылы — шалыччы фронт дээрзин бедии-биле үнелеп, улам күженишкинниг ажылдап турарлар. Хөй-ниити организацияларны болгаш культура албан черлери малчыннарның чедишкиннерин улам быжыглап, оларга хүн бүрүнүн дузалын чедирип, шеф дузазын көргүзери чугаажок. Бо талазы-биле Кызыл-Чыраа көдээ Советтиг күүсекому агитквартираларны, округтарны болгаш депутаттарны дамчыштыр организастыг ажылдарны совхоз дирекциязы, партком болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары-биле кады кадбартып чорудуп турар.

У. ЗРЕНДЕЙ,
Кызыл-Чыраа көдээ Советтиң күүсекомунуң даргазы.

ЫНДЫГ-ЛА БОЛЗУНАМ

СОВЕТ КӨДЭЭНИҢ КИЖИЛЕРИ

Марттың сөөлгү хүннериниң бирээзи. Бускун-Ховуну өрү халдып ор бис. Оруктa харның эрип чыдары аажок: шалбаа, малгаш машинаның сонгазын шывай шаап-ла чор.

Бууларган Буураны,
Бугаланган Демир-Сугну!
Кажаараарган Буураны
Кажааланган Демир-Сугну!

Бууры эдээнче чоокшулаан тудум-на орук улам дөштелип ор. Бир өөрганы ажа халдып кээривиске, кыштаг көстүп келди. Сүраглап чораан малчыныывыс Аракчаа Биче-оолдун далы ол болду. Ырышоорга киргеш, алдар-аттыг черде чурттап орар малчынга ужурашканым ам-даа үүтүүдүрбээн.

Аракчаа Биче-оолович Бичё-оол — Улуг-Хем районда «Улуг-Хая» совхозтуң хоочул малчыннарының бирээзи. Ол мал малдаан үезинин дургузунда үргүлчү мактанып, бедик көргүзүглерни удаа-дараа чедип ап келген. Онгу беш чылды база чедишкинниг дооскан. Эрткен чылын безин хойжулар аразынга калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, чүс хойга онааштыр 102 хураганны дорукгуруп, совхозуйда хойжуларның мурнуку одургуун эалаан.

— Кышты хүр ажырары дээрге-ле, чайлаглаашкынны организастыг эртирери-дир — деп, ол чугаалап ор — Малдың кышты шыдамык ажары-даа, чаш төлүнүн менди-чаагай болуру-даа чайгы семиртилгеден улуг хамаарыжыр. Ону бодум көрүп кедим. А оон ынай мал чемин белеткээри, кажаа-хораанны чылыглаары база чайын-на болгай.

Оон ол чугаазы чөп. Ону мен сеткилим ханып дыннап ордум.

Ол аразында хайда азып каан социалистиг хүлээлгени сонуургап көрдүм. Ында хөй бүрүзүнүн хураганын алыр, мал бажын хоратпас, бир хойга онааштыр үш килограмм дук кыргыыр, он тонна сигенни болгаш ол-ла хире өдекти белеткээр сүт-суг деп бижээн. Ону номчуурум солуп болду, а херек кырында кыла бээрге, та кандыг янзылыг чүве. Шыдаар-ла кижи шыдаар ыйнаан, оон башка малчын бүрүзү-ле бо Аракчаа Биче-оолович ышкаш бедик көргүзүглерни чедип алган тургай артык.

Чадагай кажаада ногаан сигенни база көрдүм. Ону бодуу кезип алган. Саазын шоолайларда далганнап каан сиген база бар. Ында суда, дүс дээш шупту четчир. Оз бүгүнү чиген хойга чылыг суг база белеп. Сугну казанакка чылдын берип турар. Одарга таарымчалыг кадарып, немедге чем берип турар хойларның деңгели күскү өлчээн. Бо дээрге малчынның күш-ажылының ачызы-дыр.

Малчын 352 хойлуг, оларды төрүнкен, чаш төлүнде чаңгыс-даа хорамча чок. Хураганнар ам сиген чип турар апарган. Эрте төрээн хураганнарның дүгү элбек, боттары келир кышка чедир өзе бээр. Оларны дорукгурарынга Шилинмаа Дунгаар-оол, Владимир Сүктер дузалажып турар. Малчынның кадайы Антонина база анаа орбас — дузалакчы кадарчы хүлээлгезин күүсетпишаан, сакманчыларга дузалажып, оларга арга-сүмени берип келген.

— Буурала бөрүлер тыптып каап-дыр. Дарта оларны истээр бодап ор мен, копчуг көкайларны. Эрткен чылын бирээнга даяладым. Ам база шенеп көрейн — деп, дерде азып каан боозунче көре-көре чугаалап ор. Бо-даа мал бажын хоратпас дээш бүгү хемчеглерни ап турар кижи-дир деп бодап ор мен.

Биче дүш эртип чорда аалдан унуптувус. Ам машинавые кудургайны куду алзы бодула чуглуп ор. Чоруунун чогаанынга амыран, иштимде ырлап ор мен:

Хондур-даа бол чоруп чораам,
Хойжу сугга барыксаар мен...

Ажыы-биле чугаалаарга, хойжу Аракчаа Биче-оол он бирги беш чылды база чедишкинниг эгелээн. Ындыгла болзунам.

О. ДАҢГАА.

КОСМОС ЭРАЗЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1972 чылдың апрель 14-те шәйдүнчек аллипс орбитаже (Чердеи эң ыраары 200 мун хире километр) Хүнүн корпускулярлыг хереледенишкинин шинчилээри-биле «Прогноз» деп автоматтыг станцияны салып үндурген. Ийи ай болганда Хүн талазынга ол хире шәйдүнчек орбитаже ийнги ындыг станцияны салган. Ол шенелделериниң үезинде, чижээ, «хүн хадының» ортумак дургени секундада 300 километр чедип турар деп чүве тодаратыынган.

1973 чылдың январь 16-да «Луна-21» автоматтыг станциязы Ай кырынга боду чоруур ийиги аппаратты «Луноход-2-ни» чедирген. Айның беш хүнүнүн дургузунда (бир Ай хонуң Чернин-биле 15 хонук хире) 37 километрни эрткен болгаш Черже 86 панорама база 80 мун хире теле-чуруктарны дамчыткан.

1973 чылдың апрель 19-та «Интеркосмос» сериянын тоскуу аппарады болуп «Коперник-500» деп спутникти салган. Оон эртем программазын совет болгаш польша эртемденнер поляк улуг эртемденниң төрүттүнгенинден бээр 500 чыл болганынга тураскаадыы бедеткээн.

1973 чылдың сентябрь 27-де В. Лазарев болгаш О. Макаров оларның башкарганы «Союз-12» корабль ужудуп үнген. Анаа ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң специалистериниң чогаадып кылганы хөй өнге чурук тырттырар МКФ-6 деп фотоаппаратты бир дугаар шенээн.

1973 чылдың декабрь 18-те «Союз-13» корабльге астрономияның улуг херекселдериниге хамаарыжыр «Орион» деп телескопту космосче үндурген. Космонавтылар П. Климук биле В. Лебедев олар недела дургузунда сылдыстарның спектрлерин, рентген хереллериниге Хүнүң тырттырган, космос ужудушкунунга сылдыстар аайы-биле угланышкын тодарадырынга хөйүү кылганнар.

1974 чылдың июнь 25-те орбитаже «Салют-3» деп автоматтыг эртем станциязын салып үндурген. Он хонгандэ анда П. Попович болгаш Ю. Артюхин составтыг экипаж «Союз-14-ке» чеде берген. Ийи недела дургузунда космонавтылар хөй-хөй шинчилелдерни болгаш шенелделерни кылып чоруткан.

1974 чылдың август 26-да «Союз-15-ке» космонавтылар Г. Сарафанов биле Л. Демин олар ужудуп үнген. Ийи хонук дургузунда «Салют-3» станция-биле чоокшулажырының сеанстарын кылгаш, Целиноград чоогунга дүнеки хонуушкуну кылганнар.

1974 чылдың декабрь 2-де «Союз-16» корабльди «Союз» болгаш «Аполлон» корабльдерниң шенелде кады ужудушкунунуң планынга дүүштүр салып үндүрген. Анаа тутчулганың чаа кезектерни хынаан.

1974 чылдың декабрь 26-да орбитаже «Салют-4» деп чаа станцияны салган.

1975 чылдың январь 11-де «Союз-17» корабльге А. Губарев болгаш Г. Гречко составтыг экипажты «Салют-4-ке» чедирген. Үжен хонук дургузунда хөй чүүл шенелделерни космонавтылар кылып чоруткан.

1975 чылдың апрель 19-та делегейниң бәза бир күрүнези —Индия—космос оруунче үнген. ССРЭ биле Индияның аразында эртем кады ажылдажылгазының дугайында дургуражулга ёзугаар баштайгы индий «Ариабата» спутникти салган.

1975 чылдың май 24-те «Салют-4» станцияже П. Климук болгаш В. Севастьянов составтыг ийиги экспедиция ужудуп үнген. Олар бирги экспедицияның шинчилелдерин уламчылаан болгаш калбарткан. Бойдус курлавырларын өөренир соруулга-биле олар 63 хонук ужудушкунунуң үезинде ССРЭ-ниң девискээриниң 5, 6 миллион дөрбелчин километр шөлүн чурукка тырттырган.

1975 чылдың июнь 8-те болгаш 14-те Венераже углай ийи автоматтыг станцияны салган. Олар ийилдираи дөрт ай эрткенде планетаның чоогунга чедип, оон кылымал спутниктери апарган. «Венера-9-тун» хонуп бадар аппарады планетаның кырынга чымчак хонган болгаш оон кырының хөвар дээн чуруктарын дамчыткан.

1975 чылдың июль 15-те «Союз-Аполлон» программа эгелээн. Ийи хонук эрткенде совет болгаш америк корабльдер тудуштунган. Космонавтиканың төөгүзүнде бир-ле дугаар кады ужудушкунга ийи чүүттарның космонавтылары киришкен. Каттыжкан космос комплексизиниң А. Леонов, В. Кубасов, Т. Стаффорд, В. Бранд, Д. Слейтон составтыг экипажы элээн каш хонуктуң дургузунда чоокшулажышкынның болгаш түтчулганың аргаларын шенеп, эртем шинчилелдерининг янзы-бүрү программазын күүсеткен.

1976 чылдың июнь 22-де «Салют-5» станцияның космоска артем эзлүзэ эгелээн. Ийи неделя болганда анаа Б. Волынов В. Жолобов составтыг экспедицияны «Союз-21» корабль чедирген. 48 хонуктуг ужудушкунунуң программазын технологтуг шенелделер-биле немээн. Денги чок байдалга кристалларның өзөрин, янзы-бүрү эанадириглерниң эстиринин болгаш холбуун кадырының байдалын өөренип көрген.

(СЭТА).

ЧУРУКТА: ■ **совет-америк космос шинчилелдеринге киришкен «Союз», «Аполлон» корабльдерниң совет болгаш америк экипажтарының кежигүннери: (солагай талазындан) Д. Слейтон, Т. Стаффорд, В. Бранд, А. Леонов, В. Кубасов олар.**

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕХОСЛОВАК КОММУНИСТЕРИНИҢ ШУУЛГАНЫ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыңда).

соңгаар ЧКП-ниң бүгү идеологтуг ажыл-чорудулгазының кол-ла сорулгазы боон артар, ЧКП культура политиказын чорударда уран чүүлдүң янгилел ролюн соксаал чокка уламдырарывче чүткүп турар. Отчеттуг үеде партияның марксизм-ленинчи чаңгыс эвн болгаш ажыл-ишчи күжүүн бижигары үргүлчүлээн, оон хүрээлени 321 мун кижиге немешкен. 1981 чылдың январының 1-де ЧКП-ниң хүрээлениге оон 45.564 эге организациларында 1.538.179 кежигүннер болгаш кандидаттар санаттыныр турган.

Отчеттуг үе ЧКП-ниң даштыкы политиктиг шугумунуң шынчыын бадыткаан. Совет Эвилелиниң болгаш бүгү социалистиг дем каттыжылгазының хөй талайыг харам чок хулзаламчыызының ачызында чавырлышкынның байдалын калбартыр, тайбың дээш демисселге чаа-чаа чедишкиннерни чедип алыр аргалыг болган. ЧКП Тен Комитеди Совет Эвилели болгаш акы-дүүмә өскедаа чурттар-биле эвилелди база кады ажылдажылганы калбартыр, хаңыладырынче кол кичээнгейни салып турганың илеткелчи чугаалаан. Ол дээрге ✦ чехословак даштыкы политиканың кол үндезини боон турар. Чехословак улустуң үндезини эрге-ажыктары болгаш күзел-соруу Совет Эвилели-биле кады ажылдажылгада боттанып турар. Социализмнин, делегейде бүгү-де революстуг болгаш бурунгаар дешилгелиг чүүлдериниң шинтирлиг төлевилгинни Совет Эвилелиниң ролюн чехословак коммунистер, бүгү улус бедиибиле үнелеп турар, оон күүшидалындан империалистиг болгаш милитаристиг күштериниң өске улустарга боттарының күзел-соруун албадаар дээш оралдажышкыннары бүстүн дужүп турар. Совет Эвилелиниң ол ролюн СЭКП-ниң XXVI съездизи долузу-биле база катап көргүскен.

ЧКП чоокку үеде акы-дүүмә социалистиг чурттарның колкол төлээлекчилериниң ужуражышкынын кылып, анаа экономистиг политиканың принципиалдыг айтырыгларын чугаалажыры дээш туржуп турарын Г. Гусак чугаалаан. Варшава керээзиниң организациязының органнарының ажылын сайзырангайжылдырынга, социалистиг чурттарның даштыкы политиказын холбаштырарын улам ханыладырынга моон-да соңгаар ядыг кылырынга ЧССР-ниң белеңин ол илереткен.

Польшада болуушкуның байдалынга холбаштыр сагыш салып турар чорук илеткелде илереттинген. Социализмниң даштыкыда дайзыннарынга деткиткен болгаш күткүткен антисоциалистиг күштер акы-дүүмә социалистиг чуртка контрреволюстуг эргилдени кылырын оралдажып турарын Г. Гусак чугаалаан. Антисоциалистиг кампаниялары өөскүдери-биле Польшада болуушкуннарны таарыштыр ажылгаар дээш оралдажып турар-ла бүгү кижилерге социалистиг тургузуушкуну камгалаары социалистиг күрүне бүрүзүнүң хереэ болбушаан, боттарының эрге-ажыктарын болгаш боттарының улустарының социалистиг чедишкиннерин камгалаар долу шиитпирлиг социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң нинти хереэ база болурунуң талазыбиле бистиң тодаргай туружуусту оларга сагындырары эргежок чугула.

Куба, Вьетнам, Лаос, Кампучия-биле харылзаалариның хөгжүддезим илеткелде демдеглээн.

Кылаттың удуртукчуларының гегемониязын политиказын, чавырлышкынга удур демисежир, боо-чөпсекти эндере бүдүрерин күштелдирер дээш империализм-биле оон сүлчээзин ЧКП ТК-ның Чингине секретары бүрүү шапкан.

Г. Гусак делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шинчээшкинниң айтырыгларында доктаагаш, амгы үеде бүгү коммунистиг болгаш ажылчын партияларга хамаарыжыр дыка хөй айтырыгларның четчириби-биле мөөнеттингенин чугаалаан. Оларны шупту кады чугаалажын көрзе эки боор деп бодаар бис деп, ол чугаалаан. Совет Эвилелиниң афган революциянга харам чокка берип турар акы-дүүмәниң дуваламчызынга бүрүү-биле каттыжып турарын ол чехословак коммунистериниң өмүнээзинде илереткен.

Эш Леонид Ильич Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге кылганы чаа чугула эвилелчи саналдары болза улустар аразының дүшкүүрлүг чорууң кара-ажегээр чидиглендиреринин империалистиг политиказының орнуга айтырыгны боттуг, тайбың ёзу-биле шинтпирлээринин кара чангыс аргазын сүмелеп турар. СЭКП-ниң тайбың программазын ынчаар чайгылып чок үргүлчүлеп, хөгжүдүп турарын бистиң партиевис амгы үеде улустар аразының амыдыралының эң чугула, ыяшгы айтырыгларын шинтпирлээрин болдурар идегелдиг болгаш дээштиг арга кылдыр көрүп турар деп, Г. Гусак демдеглээн.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

У. КЕККОНЕННИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). Финляндияның президентизи У. К. Кекконен СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге кылганы тайбың саналдары улуг күрүнелериниң аразынга, Чөөн болгаш Барыын талаларның аразынга идегежир болгаш бот-боттарын билчир чорукту калбартып тургаш, улустар аразының амгы нарын байдалында эки талаже эглишкинни чедип алырынче угланган деп, фин телеграф бюрозунуң айтырыгынга харыылаан, демдеглээн.

Совет-финн харылзаалариның байдалын СЭКП-ниң XXVI съездизинге эң-не эки деп демдеглээнинге бистер мында, Финляндияда, сеткил ханыышкынныг өөрүп турар бис дээрзин У. К. Кекконен медеглээн.

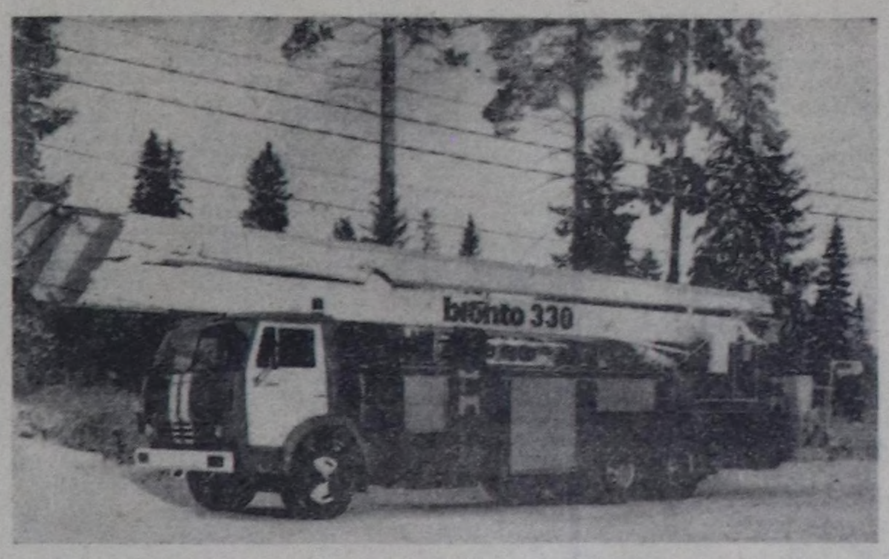
Улустар аразының харылзааларының амгы үеде нарыдаштыкының байдалында Финляндия-биле Совет Эвилелиниң харылзааларны конъюнктурлуг чалгыларга хамаарыштырбайн тудуп болурунуң болгаш оон-биле ындыг харылзааларны ден-дески, ажык-дузалыг кылдыр магадылап шыдаарының чаа херечизин ол бооп турар-дыр.

Европаның айыыл чок чоруун быжыгларының хереэтте Финляндияның салыышкынын Л. И. Брежневтиң бедиибиле үнелээнин Финляндияның даштыкы политиктиг шугумунуң быжыкканын хүлээп көргени кылдыр билип турар мен деп, Финляндияның президентизи уламчылап чугаалаан. Финляндия чавырлышкынының болгаш тайбың кожахелбээ догуннаашкынының барла аргаларының дузалы-биле болбаздырадылга. Светогорскиде целлюлоза-сазыын комбинаттарын болгаш ССРЭде өске-даа объектилерни кады тутканнар.

ССРЭ болгаш Финляндияның садыг талазы-биле кады ажылдажылгазының көскү чижээ кылдыр «Конель» деп совет-финн акционерлиг ниитилелдиң ажыл-чорудулгазын кирип болур. Тургустунганындан бээр үжен чылларның дургузунда ол улуг эвес сеппелге мастерскаязындан күчүлүг будүрүлге кылдыр өскен. Ниитилел ам садыглажышкындан ангыда ангы-ангы маркаының совет автомобильдерин септеп, техниктиг чогаадылга ажылынга база киржип турар.

ЧУРУКТА: «Конелдин» специалистериниң совет «КамАЗ» автомашинаның базазынга кылганы универсалдыг көдүрүкчү. Оон дузазы-биле 30 метр бедиикке монтаж болгаш өске-даа ажылдарны кылып болур.

О. ИВАНОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ТЕЛЕТАЙП ЛЕНТАЗЫНДАН

БЕРЛИН. ГДР-ниң металл сайзырадыы ажылдаар үлетпүрүнүң барык бүдүн чартыс миллион ажыл-ишчилери боттарының профессионал байырладын—Металлист хүнүн демдеглээн.

Бо чылын олар байырлалын Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизинге аллар болдурган күнажылчы белектери-биле демдеглеп, пландан ажыр 464 миллион марканың продукциязын эртиен үш айда бергенСъезд мурнунуң социалистиг чарыжының мурнакчыларының аразында—Ф. Геккерт аттыг комбинаттың ажылчыннары бар, программа-биле башкарар чаа станоктарны будүрерин олар шингээдип алган. Ол машиналарны социалистиг дем каттыштырылга чурттарының станок тудушкунуун хөгжүдерининң программазынга үндезиэээн тургускан.

* * *

МАПУТУ. Бистиң сорулгавыс—шериг эртемининң болгаш техниказының чедишкиннерин ажыгдап билир, революсчу сорук кирген, бистиң хосталгавысты, хамаарышпас чоруувусту, бот-эргевисти камгалап шыдаар аргалыг амгы үеним армиязын тургузары болур деп, **ФРЕЛИМО** партияның даргазы, Мозамбик Улус Республиканың президентизи Самора Машел медеглээн. Бейреде шериг училищезинге чүве чугаалап тура, Мозамбиктиң хосталгазының улусчу күштерин ээйынчы белең чоруун соксаал чок бедидеринче, шеригниң уран аргазын ханы өөрениринче, мозамбик улустуң революстуг чаалап алышкынныарын быжыы-биле камгалаарынче ол кыйгырган.

* * *

ДЕЛИ. Индияның күрүне секторунуң металлургиа будүрүлгелери көскү чедишкиннерни чедип алган. Эртиен 1980—81 сан-хее чылында «Стил осорити оф Индиа лимитед» дээр күрүне компаниязында бактаган кан шуткулгазының будүрүлгелери 4 миллион 746 мун тонна бараанныг кадыы будүрүп, эртиен чылдың чогуур көргүзүүнден 154 мун тонна кадыы хөйнү берген.

* * *

КОЛОМБО. Чурттуң көдээ районнарын хөгжүдеринин талазы-биле Шри Ланканың чазаанын ажылдап кылган программазынга дүүштүр чер чок тараачыннарга ийи чыл дургузунда бир миллион 60 мун акр чернн (1 акр 0,4 га хире чер) дамчыдып бээр. Тараачын бүрүзү бажың тудуп алырынга 0,25 акр черни болгаш көдээ ажыл-агый культураларын тарып өстүрер бир акр шөлдүг черни алыр. Чер чок 1 миллион 250 мун ланкы тараачынар чер хуваалдазымдэ черлерни алыр.

* * *

РАНГУН. Бирманың чуоттакчы чону 34 миллион кижи ашкан. Чөөнүң чайгаар өзүлдезининң төмпилери 1980 чылта 2,3 хуу болган. Чазактың сан-медээлерин ёзугаар алырга. Бирмада хереэженнер эр улустан 1,22 миллион кижи хөй. Күш-ажыл кылып шыдаар чуоттакчы чөөнүң саны 13,4 миллион кижи чедип турар, олардан 8,5 миллион кижи көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар.

* * *

ДЖАКАРТА. Индонезияда 12 миллион чедир ажыл чоктар санаттыныр турар. Даштыкы капиталды киприштиреринин хузазы-биле ажыл чокталы бээр чоруктуң айтырыын шиитпирлээр дээн чазактың орадажышкыннары түннел чок болган деп, оралакчы президент А. Малик билиргеи.

(СЭТА).

«ЕВРОПАГА КАНДЫГ-ДАА АТОМНУГ РАКЕТА ТУРБАЗЫН!»

БОНН. «Европага кандыгдаа атомнуг ракета турбазын!» — ГФР-ниң улут үлетпүр болгаш далай портунуң төлтеринин бирээзи — Бременге массалыг митинг ындыг лозунгнуң адаа-биле эрткен. НАТО чурттарының болгаш ССРЭниң ортумак ыракшылдын чаа ракета-ядролуг чепсээн Европага тургузарының мораторийин тургузар дугайында совет саналды анаа чүве чугаалаан хөй-ниитн болгаш аныяктар организацияларының, күрээхиит бөлүктериниң төлээлекчилери, көскү хөй-ниитн ажылдакчылары чангыс эң-сеткилдиг деткээннер.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң кииргени ол тодаргай саналды «хүлээп алдынган турары болгаш бүгү делегейге тайбының хандырарының сонуургалынга таарымчалыг эки харыыны алган турары» чугула деп Бундесвериниң курлавырда генералы Г. Бастиан медеглээн.

Бижыг тайбының хандырарынче оруктуу ажылып турар ыяшгы янзылыг аргаларны «хүн бүрүзү-ле саналдаваан турара» деп, Г. Бастиан демдеглээн.

Барыын Европага чепсеглешкинниң улам ынай көвүдиринче углаган НАТО чурттарының политиктиг болгаш шеригг удуртукчуларының хөделинишкиннерин Баварияның ийи үлетпүр төптери — Мюнхенниң болгаш Нюрнбергтиң металлистериниң профэвилел организацияларыр бүрүү шапкан.

Ортумак ыракшыллың ракета-ядролуг америк чаа чепсээн ГФР-ге тургузарындан ойталазарынче болгаш чепсеглешкинниң дүжүрер дугайында чугаалажышкыны чорудары дээш туржурунче олар федералдыг чазакты кыйгырган.

ЛОНДОН. Хоорай девискээрине ядролуг чепсекти будүрерин болгаш тургузарын хоорай резолюцияны Г. Шеффилда хоорайның хоорай соведи хүлээп алган.

Ол дээрге пацифизмче аналээвес кыйгырыг болуп турар деп «Нау» журналга интервьюзунга Хортонның муниципиалдыг чөвүдлелиниң кежигүнү медеглээн. Ядролуг чепсеглешкинниң мөөнеттеринге удурланып турар бис. Миллион-миллион кижилерниң олуп-кырлырын күзевейн турар бис. Чогум-на ынчангаш Шеффилдның эрге-чагыргалары ону «ядролуг чепсектен хостуг зона» кылдыр чарлаан.

Ынгы хоорайларны боттарын «ядролуг чепсектен хостуг зоналар» кылдыр чарлаан кампаниянуң инициатору Манчестр болуп турар. Амгы үеде оон үлегерин он-он ынгы хоорайлар эдерген.

СТОКГОЛЬМ. Чөөн үзелдиг партиянын — Швецияның коммунистериниң (КЧП) парлалга органы — «Арбетартидningen-ню Даг» солуун АКШтың планнарын шүгүмүлээн чүүлдү парлаан.

АКШ-тың чангыс талалыг туруш-биле өөскүдүп турары ядролуг боо-чөпсекти эндере будүрер чоруктуң чаа хөделиишкинни сокгалырынче угланган күжениишкиннерин амгы үеде калбартыры эргежок чугула деп, солуун айыткан. Ол туруш Швецияның айыыл чок чоруунуң болгаш Швецияның кача-даа каттышпазының политиказының сонуургалыргына дүжүп турар.

Европага болгаш Европаның соңгу талазынга политиктиг байдалдың бакчыраанды дээш харыысалга долузу-биле Каттышкан Штаттарга онаажыр апаар. Чугаалажышкыны столуунга АКШ-тың киришкен турары чугула. Делегейде тайбынны камгалаар талазы-биле күжениишкиннерни амгы байдалдарда быжыглаары эң-не чугула болуп турар.

(СЭТА).

САЛЬВАДОРДА БАЙДАЛ

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтузунуң информация кидизининг дыкнадып турарын ёзугаар алырга, Пентагон Сальвадорнуң диктаторжу эрге-чагыргазының аг-шеринн дуву-далаш-биле чепсеглеп турар. Кезектерде болгаш каттыжышкынарда офицерлерни американнар-биле солуп турар. Оон-биле чергелептир америк шериг чөвүлекчилер патриоттуг күштерге удур демисежир тускай отрядтарны база тургузуп турар.

Дыннадыгда демдеглээнин-биле алырга, чүгле эрткен айның дургузунда безин кыдыг 9 отрядты тургускан боон турар. Олар хунтаның чепсектиг күштери-биле чергелештир тускай кезектер боон хөделбишаан, тускай сорулгалыг шеригглер болуурге чагыртыр. Ынчаарга ол белүк АКШ-тың Панама каналының девискээринде шериг базаларында турар. Ол болуктуу Вьетнамга хан-чинниг дайынга киржин турган шаажылактылар-биле күштелдирген.

* * *

МЕХИКО. (СЭТА). Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг Фронтузу (НХФ) болгаш Революстуг-Демократтыг фронт (РДФ) мыда таратхан кады кылган медеглеинде сөөлгү үеде АКШ чурттук реводюстуг күштериниң шаан халдаашкынын ойтур шаварыбиле орадлажыр дээш Сальвадорнуң улуска удур хунтазынга экономиктиг, ылангыяда шериг дузаламчызыг дыка күштелдиргенин чугаалап турар. Вашингтонуң амгы чагырыкчыларының политиказы сальвадор улустуң хамаарышпас чорук дээш демисселиите кандыг-даа каражаны үндүрүп тургаш, шантыктаары боон турарын документтиде айыткан.

Сальвадорже шуут-ла шаан халдаашкын кылыр кирөри-биле кыжаанын турарын медеглелде онзалап демдеглээн. Пентагон Панама каналының девискээрин дээр черде тускай сорулгалыг америк кезектерде бактаап турар өлүрүкчүлер — 15 «мун иогаан довурзактыгларны» мөөнеп алган турар. Олар «шалыпкын хөделиишкининиң күштериниң» кезектери-биле кады чогуур дужаалды майнап турарлар.

* * *

МАНАГУА. (СЭТА). Сальвадорнуң патриотчу күштери сөөлгү хүнеринин иштинде чурттуң ангы-айгы райониарында диктаторжу корум-чурумнуң аг-шеригларине удур дайынчы чорудулгаларын удуртуп келген. Ынчалзажок Вашингтон аттыг университетте эмнелгенинг эмчилери «ындыг хевирлиг кезиишкининиң сөөлүнде байлап черле ындыг турup болур» деп санаан турар. Эът изиишкининиң чылдагаанарыи эмчилер тодаргайлап эгелээн.

Президентиниң мага-болуунче ок-биле кадыы хораныг будүмөл киргеи чадавас деп, АКШтың администрациязының төлээлекчизи парлалга конференциязынга медеглээн.

Р. РЕЙГАННЫҢ КАДЫКШЫЛ БАЙДАЛЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

ВАШИНГТОН. (СЭТА). АП агентилелдин дыннаткаын ёзугаар алырга, АКШ-тың президентизи Р. Рейганның кадыкшылының байдалы элээн бакчыраан, эът изии белээн болгаш өөлезинге дегдиришкин болурунуң айыылы тыптыр келген. Ынчалзажок Вашингтон аттыг университетте эмнелгенинг эмчилери «ындыг хевирлиг кезиишкининиң сөөлүнде байлап черле ындыг турup болур» деп санаан турар. Эът изиишкининиң чылдагаанарыи эмчилер тодаргайлап эгелээн.

Президентиниң мага-болуунче ок-биле кадыы хораныг будүмөл киргеи чадавас деп, АКШтың администрациязының төлээлекчизи парлалга конференциязынга медеглээн.

ГСЧП-ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-зының пленуму болуп эрткен. Партияның X съездизинге ГСЧП Тен Комитединиң Отчёт илеткелинин төлевилелин пленумга «1981—1985 чылдарга Германияның Демократтыг Республикаының улус ажыл-агыйын хөгжүдерининң беш чыл планчыын талазы-биле» ГСЧП-ниң X съездизининң директиваларының төлевилелин пленумга чугаалажып көрген.

ГСЧП-ниң Тен ревизия комиссиязының хуралы база болуп эрткен болгаш партияның X съездизинге ол комиссияның отчёдүнүн төлевилелин ында бадылаан.

ТӨРЭЭН ЧУГАА КУЛЬТУРАЗЫНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫ

Шуугаарының мурнунда боданыр.

Шугум чазаарда шыгаар.

Алыс үтказын алырга, бо үлегер домак кандыг-даа херекти бодамчалыг хынап кылыр херек деп өөредип турар. Оон ынай ол чугаа культуразы-биле дөрт холбаалыг.

Чугаалаарда чүүл-даа мурнунда бодалды шын, тода дамчыдар сорулга туруп турар. Ону чедип алырда дылдың таарыжыр аргаларын шилип алыр, дылдың чурумнарын ёзугаар сөстерин, домактарны алаар, чугааны тургузар. Чугаанын сорулгазынга, боон турар үезинге, чугаалажып турар кижилериң аразында хамаарылгаларынга дүүштүр ажыглаар аргалар база тускай системалыг. Ол болза дылдың стильдери болур. Чижек-биле алырга, албан ёзу-биле чугаага, эш хуузунуң - чугаазынга, эртем чугаазынга, бичии уруглар-биле чугаага таарыштыр шилип ажыглаар аргалар ангы-ангы, ынчангаш чугаа бүрүзү тускай аянныг болур. Олла бүгү чугаа культуразы-биле холбашкан.

Чугаа культуразы дээрге чоннуң ниитиү культуразының чардынмас кезээ болур. Ниити культура сайзыраан түдүм, чоннуң чугаа культуразы бедип орар. Бедик культуралыг чурумнуг, делгем билиглерлиг кижиниң чугаазы безин аянныг, төлептиг, а чуруму багай, чавыс культуралыг кижилерниң чугаазы безин үен-даян, бак сөстер чыылган болур. Ынчангаш кижи бүрүзүнүң чугаазы оон иштики шынарын черле тода көргүзүп турар.

Дыл дээрге кижилерниң чугаалажып билчиринин, кады ажылдап, чурттаарының чепсээ, бойдус, ниитилел базы үгаан-бодал талазы-биле билиглерни чедип алырының, быжыглап кадагалаарының, дамчыларының чепсээ. Ынчангаш ону кижи бүрүзү чогумчалыг ажыглаарын кызар.

Чугаа культуразы — ол болза бодалдарны, сеткил-сагышты тода, чедингир кылдыр дамчыдар дээш дылдың байлак аргаларын чогумчалыг шилип ап, дылдың чурумнарын ёзугаар ажыглаары болур. Чугаа культуразы аас-даа, бижимел-даа чугаага хамааржыр.

Чугаа культуразы деп термин ийи үткалыг деп айтыры чугула: бирээзе, дылдың бодуңу культуразы, ийиде, дыл культуразының үндезинниерин тодарадып тайылбырлаар, нептередир сорулгалыг эртем.

Тыва дылда бижимел чугаа культуразы элээн бедик, бо талазы-биле хажыдыышкыннар эвээш деп чугаалап болур. Ынчалза-даа амгы үеде бижимел чугаада, ылангыя аас чугаада дылдың чурумнарын хажыдар чорук келтерингей боон турар. Тыва чугаа культуразының айтырыы моон ужурунда кончуг чидиг айтырыгларның бирээзи апарган. Ол дугайын Тыванын хоочун башкыларының бирээзи М. Д. Биче-оолдуң «Тыва чугаа культуразы» (1970) деп номундан көрүп болур. Чугаа культуразының дугайын солуннарга база бижип турган.

Моон адаанга тыва чугаа культуразының чамдык айтырыгларының дугайын чугаалаар бодаан бис.

1. Тыва дылда ийи сөстен тургустунган дыка хөй нарын сөстер бар: көк-хат, киш-кулаа, далган-өер. Олар ышкаш нарын сөстерден тургустунган черлер, суглар аттары база хөй: Улуг-Хем, Сүт-Хөл, Бай-Хаак, Кызыл-Чыраа болгаш оон-даа өскө. Оларны дефистеп бижиир-даа болза, барыкла тудуштур адаар, сөөлгү ажык үннери күштүг адаттынар. Ындыг инити адаар турбуже, сөөлгү үеде нарын чер аттарын аңгы кылдыр адап, ударемиезин мурнунче көжүрер, таварылгалар көвүдээн, (чижээлээрге: [Улуг Хем], [Бай Хаак], [Кара Хөл], [Барыын Хемчик]. Бис болзарывыска, чоннуң шаандан тура адап чаңчыкканын ёзугаар [Улуг-Хем], [Бай-Хаак], [Кара-Хөл], [Барыын-Хемчик] кылдыр тудуштур адаары шын болур үжурлуг.

Ынчалза-даа дефистеп бижиир-даа болза аңгылай адаттынар черлер, суглар аттары база бар (адаарын скобкалар иштинде киирген): Алдыы-Ишкин [Алдыы Ишкин]. Аныяк-Чыргакы [Аныяк Чыргакы], Улуг-Ур [Улуг Ур], Мугур-Аксы [Мугур Аксы].

2. Чер-черниң аялгаларында эвээш эвес аңгы-аңгы адаар сөстер бар: млангый-ылаңгыйлеңгыя; мырнай-мырнай мырай-мырай; та-тан [мйнаан]; аңгы-айынгы; чукгу-чукгуучуңгу; дүдүскек-дүдүскөк. Бо дээрге чугле чижектер-дир. Херек кырында чаңгыс аай эвес адаттынар сөстер хөй.

Үстүнде санап адаан сөстерниң баштайы янзылары литературлуг норма кылдыр бижыга берген.

3. Аас-даа, бижимел-даа чугаага бо-ла таваржы бээр кылыг сөзүүң ийиги эриинң хөйүң санының кожумактары, ат сөстериниң хамаарылга коонг-биле керээ-дугуржулга-даа чарбайн, июнь эгелинде 80 баш инекти аңаа хүлээдип берген. Ак-оол биезги чаңы-биле инектерин кадарбайн, арагалап чоруп турда, чамдык инектер читкен.

Совхозтуң бригадирлери, зоотехниктери «кадарчының» инектерин санап келирге, Ак-оол кожазында аалдарның инектерин кадып алгаш, санадырга, олары «онча-менди» деп түннелди үндүрүп турганнар. Оны төтчеглекчи канчаар ажыглап турганын байысаалга үезинде «олар дугаар, өңүзүн көөр эвес. сан, баш-ла бар болза ол-ла боор чүве» деп өчээн. Ынчангаш ол бир инекти соккаш, эдин базаарлаш, 300 рубльди кармактап алган, үш инекти таныш-көрүштериниң «күзээнинге дүүштүр» орнаан. 14 баш инекти, оларның суггарар черин таарыштырып албайн турган. Тес суунун хараалчыгайынга дүжүрүп өлүрген. Ажырымчы самчыгдакчы болгаш төтчеглекчи күрүне өнчүзүнге удур үүлгеткен кемниг херээ дээш чогуур яланы хүлээген.

Тес-Хем районнуң улус суду мурнунда «Тес-Хем», «Чодураа» совхозтарның малын малдап турган, хөй баш мал чидиргеш, шиттирген келирге база катап мал ажылынга киирип каарга, хөй санныг малды самчыгдаан. чидирген болгаш оорлаткан Иван Ендаанын, Серен-оол Севилбаның херектерин 1979 чылда база көргеи-И. Ендан ниитиниң малын ажаап турган, ээ-харыысалга чогу-биле хөй баш мал чидирии болдурганы дээш ийи удаа шиттирип чоруан. Ол херээден хосталып келирге, база катап инек малдарын каарга, 42 баш инекти чок кылган. С. Севилбаа моон мурнунда 4 удаа узун хуусааларга шиттирип чоруан. Ол хпреде-ле «Чодураа» совхозтуң директиязы 1979 чылда аңаа шээр мал кадартын каарга, 65 баштыг чок кылгаш, шиттирип турганы ол.

Ниитиниң малын оорлаан, самчыгдаан болгаш чидирген дугайында херектерни ылаңгыя үстүнде адаан кижилерниң херектерин көрүп турган. районнуң улус суду мурнунда материалдыг үнелиг үүлдер харыылап турган, өре-самчыгдал кылган кижилерни мал ажылынга киирбес дугайында тускай доктаалды хүлээп алган, оларны «Тес-Хем», «Чодураа» совхозтарның директияларынче чоруткулаан. Ынчалза-даа районнуң совхозтарының директорлары болгаш мал ажылының специалистери оон чогуур түннелдерни кылбайн турар болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо талазы-биле 1975 чылдың февраль 20-де хүлээп алган докталлын күүсетпейн турарының фактылары ам-даа үргүлүлеп турар. Моод-биле кады ол докталда удуртукчу ажылдакчыларга хамаарышкан негелделерни күүсетпээн ажылагай удуртукчуларынга харыысалга онаарын база көрүп турар дээрзин сагындырары артык эвес боор.

Материалдыг үнелиг үүлдер харыылаарынга идеген болбас хире кижилерни үстүнде фактыларын сөөлүнде безин мал кадарып, ажаарынга хевээр туруп турганы ажыл-агыйларга улуг когаралды чедиргеи. «Кызыгаар» совхозка чоокку жумактары бар: көрүнер≈көргер, барынар≈барыгар, кылыылынар≈кылыылыгар; тонуңар≈тоңуугар, бажыңнар≈бажыңыгар. Бо вариантыларның баштайгыларын литературлуг нормалар деп санаар.

4. Ол ышкаш кылыг сөзүңүң ритмиктиг вид деп адаар хевирииниң кожумаа база ийи янзылыг таваржып турар: сыңайындыр≈сыгайныр, чиңейнир≈чиңгейнир; чиядинейнир≈чиңдигайныр≈ (база: чиядинайныр), көгереиейнир ≈ көгереңайныр. Айыткан янзыларның баштайгыларын кол литературлуг нормалар деп адаар. Үстүнде 1-4 пунктуларда көргүскен чайгылыышкынар тыва орфоэпияның чурумнарын доктаадырын, орфоэпия словарын тургузарын негеп келген.

5. Сөстерни чер-чер аайы-биле литературлуг нормага дүүшпес солушкак азы өскө уткалыг кылдыр ажыглаары ховар эвес. Чамдык чижектерден көрээлиер. Литературлуг дылда **сээк**, **ымыраа** деп ийи сөс бар. Ынчаарга Чөөн-Хемчик болгаш Барыын-Хемчикте литературлуг **сээк** деп сөс орнунга ымыраа [ывыраа] деп сөстү ажыглаар, а **ымыраа** деп сөстү **ыргак-сээк** деп сөсбиле солуп турар. Литературлуг норма **сээк** (муха), **ымыраа** (комар). **Урар, кудар** деп сөстерни, чижээлээрге, Тандыда **сүт урар, тараа кудар** чижектиг ажыглап турар. Литературлуг нормазы: суук үүлге хамаарыштыр **кудар** дээр, курраг үүве болза **урар** дээр. Дагаа чуургазын **дагаа оглу** дээр, саржагны үс дээр улус база бар. Мындыг таварылгаларда тыва дылдың словарьларында киирип каанынга чагыртыр апаар.

6. Совет үеде тыва улус ийи дылдыг апарган. 1979 чылдың чизезин ёзугаар тываларның 58,8 хуузу орус дылды эки билир бис деп санаан. Ол — улуг чеднишкин-дир.

Ынчалза-даа тываларның орус дылды билири ам-даа ындыг-ла эки эвес. Орус дылды улам хандыр өөренири негеттинип турар.

Сөөлгү чылдарда, ылаңгыя аныяктарның иштинден дыка хөй кижилер, студентилер, өөреникчилер безин тыва чугаазын үлегерлеп албаан орус сөстер, сөс каттыжыышкыннары-биле холуп чугаалаары дыка нептерээн. Тыва сөс бар турда-ла оны ылап-ла орус сөсбиле солуй бергилээр улус хөй. Шак ындыг холуп-бүлүп каан хойпак чугааны дыл эргилдезинде макароннуг чугаа дээр. Улустуң чугаазындан алган чижектер: «Универмагта джинсовый брюкилер садып тур», «Мен заниматься ялап турдум». «Танцевальный кружокка кирип аар бис бе». «Мен мамамга чугаалаар мен». «Сени хуралга разбиратьтаар дээр чорду». «Доскага бар». «Труд урогу болур». «Лыжага маргылдаа болган» Үстүнде киргеи чижектерни аңаа-ла мынчаар тывалап каап болур-дур: «Универмагта джинс чүвүрлер садып тур». «Мен кичээлден (азы өөренип) турдум». «Танцы бөлгүмүнче кирип алыр бис бе?». «Мен авамга чугаалаар мен». «Сени хуралга көөр дээр чорду». «Самбырага бар». «Күш-ажыл кичээли». «Хаак маргылдаазы болган». Ийи дылды шак мынчаар холуй ажыглаары чугаа культуразын кудуладып турар.

Негелде чүл дээрге, кым-даа кижи кайы-даа дылды камнуг көөр, холуп-бүлүп туруп бербейн, кайы-даа дылга арыг чугаалаар ужурлуг. Кижиниң **төрээн** дылы чоргаарланыр, хүндүлээр үүлдериниң бирээзи, иезиниң дылы — төрээн дыл дээнин ылап-ла шын. Төрээн дылының дузазы-биле кижиниң үгаан-бодал үндезинин тыптыр.

7. Радионуң болгаш телевидениеиниң дикторларының чугаазында тук, тиилелге, Хемчик чижектиг сөстерни дук, диилелге, Кемчик кылдыр адай бээрин база чугааның интонациязын (эки белеткенин албаанының чылдагааны-биле) соора тургузуптарын база дыңнап болур. Дикторларның, артистериң чугаалаары улуска үлегер болур дээрзин кым-даа билир.

8. Бижимел чугаа культуразының чугула элементилери — шын бижиириниң болгаш бижик демдектериң салырының дүрүмнери хажык чокка сагыры болур.

Практикадан алгаш көөрге, парлалгада-даа, чечен чогаалдарда-даа орфографиж болгаш пунктуация чазыглары эвээш эвес таваржып турар. Ындыг чазыгларны студентилер безин кылыптары ховар эвес. Албан организация черлериниң бижиктеринде-даа частырыглар бар болгулаар-дыр. Чижээлээрге, Кызылда үран чүүл училишезиниң адында **уранчүүл** деп дефистеп бижип каан. Ол училищениң сургуулдары ынчаар соора бижип каанынга чаңчыга берип болур. Черле хөйге көскү бижиктерни шын болгаш аянныг кылыры чугула. Ындыг негелде турбуже чамдык школаларда, өөредилге черлериниң чарлалдарны бичии ынай, ыт дылы дег саазынга шорбалчылаап, азып каан болур. Хана солуннарын чудукаралап үндүрүп-турарын база көрүп болур.

Бис бодаарывыска, суурларда болгаш хоорайларда кудумчулар аттарын болгаш өскедаа аттарны орус, тыва дылдарга дараалаштыр парлаап азары чугула, түге дээрге чүгле орустаан аттарны азып каарга тыва дылга безин, чижээлээрге, орузу-биле хевээр «Зеленая улица-да», «Пушкина остановказынга». «Зеленый театр» суг-суг деп чугаалар оон тыптып турар.

Хоорайлар болгаш суурлар аттарын орустап, тывалап адаары дөмей эвес болза, оларның ийилдирзин бижээш азары чугула, чижээ: «гор. Шагонар, Шагаан-Арыг хоорай», «гор. Чадан, Чадаана хоорай», «пос. Арыг-Узүү, Арыг-Үзүү суур» дээш оон-даа өске. Хоорайларже, суурларже кирер черлерде тураскаал хевирлиг кылган аттарны база ынчаар кылыр болза таарымчалыг. Чугаа культуразының чамдык айтырыглары ындыг-дыр.

Түннел чугаалаарга, тыва чугаа культуразын бедидерри эргежок чугула апарган. Бо талазы-биле теория болгаш практика талазы-биле боттуг ажылдарны чорудары негеттинип турар. Төрээн дыл болгаш литературга башкылары школага азы өске-даа өөредилге черлеринге чугаа сайзырадырынче онза кичээнгейни салыры чугула. Солуннар, радио болгаш телевиденне база лекция пропагандазын дамчыштыр тыва чугаа культуразынга хамаарыштыр тускай хемчеглерни системажыдып чорударын үе негеп келген.

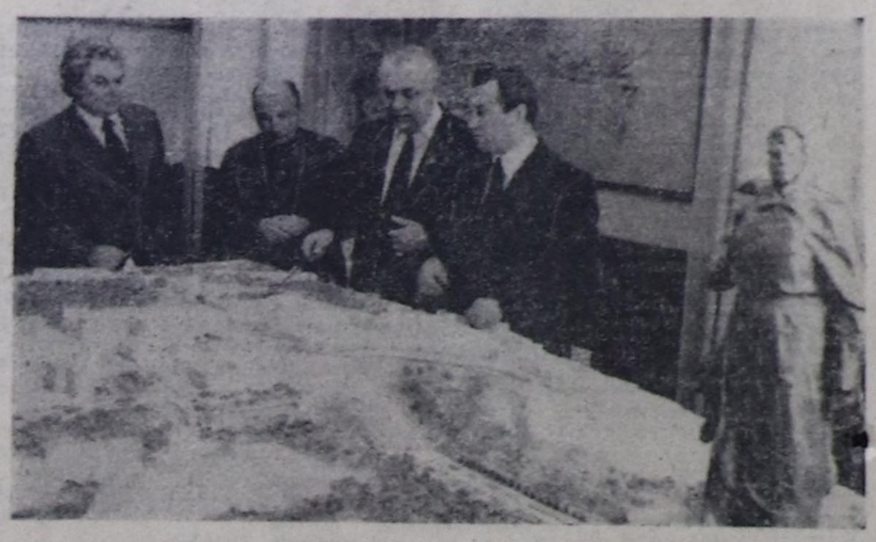
Бо херекке башкыларның, культура ажылдакчыларының, удуртукчуларның, чогаалчыларның болгаш өске-даа чоннуң ажылдап чоруур ажыглеринең үлегерлиг чугаазы дегүм болуру чугаажок.

Чугаа культуразын бедидерде ниити чугаа, четпестерин айтыры-биле кызыгаарлаттынмайн, дылдың уран-чечен аргаларын, толаргай нормаларын тодараткаш нептередирги дээштиг болур.

Төрээн чугаа культуразының дугайында бодалдарын, кылыш турар чүүлдерин сонуургалдыг кижилер парлалга дамчыштыр ылерелрин база ажыктыг деп бодап турар бис.

Ш. САТ.
Филология эртемериниң доктору, профессор.

БУРУНГУ БОЛГАШ ЧАА СМОЛЕНСК

Смоленск — Днепр эриинде көрүштүг чараш тейжигештерде чаптылган бурунгу орус хоорай. Орус чыл демдеглелдеринде ону улуг болгаш хөй кижилиг хоорай деп 863 чылдан бээр бижээн. Хоорай бодунуң 1100 чыл боганын демдеглээн.

Смоленскиниң үш улуг хемнериниң —Волганың, Днепрниң, Барыын Двинаның эгелээн бажында туруп турар байдалы шаг-шаандан бээр оон чугула ужур-дузалыг болурунга салдарлыг боон келген. Ол орус чернин таныылы, Орус күрүжниң камгалалы кылдыр алдаржаан. Ол дугайын дайынчы алдарның тураскаалдары хереченлеп турар.

XVIII—XIX вектерде хоорай садыг-мешан байдалче шилчип, чударгай байдалдыг апарган. Улуг Октябрьның тиилелгезинин соонда Смоленск кайгамчык хөгжүдени алган. Баштайгы беш чылдарда улуг үлетпүр будүрүлгелерин туткан, хоорай чаагайжыттынган, чурттаалга болгаш будүрүлге тудуглары ону аян кирген. Дайын үезинде Смоленск, оон мурнундаазында ерлерде дег, дайзынның оруун моондактай доскан. Ада-чурттуң Улуг дайынынга эрес-маадырлыг чоруу дээш Смоленск чурттуг 250 ажыг кижиге Совет Эвилелинин Маадыры атты тывыскан.

Дайын соондагы эрткен 35 чылдарның дургузунда хоорайның ажылчы чоннары ону үлетпүрүүр болгаш культураның сайзырангай төвү болдурган. Оон будүрүлгелери самолёттарны, орук машиналарын, мебельди, хендир удазындан пөстерни, идик-хепти будүрүп үндүрүп турар. Смоленскиге кылган деп таймалыг кылыгларны 30 ажыг даштыкы чурттарже сөөртүп турар.

ЧУРУКТА: хоорайның кол архитектору Г. Г. Соосар, РСФСР-нин алдарлыг чурукчузу, скульптор А. Г. Сергеев, архитектор С. В. Шестопал болгаш хооркүүскомнуң даргазы А. С. Емельянов (оң талазында) олар Смоленскиниң төп кезинин чаартырының планын чугаалажып турарры.

Г. КАЛАЧЬЯННЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХҮНДҮЛЕЖИП БИЛЧИР

Амыдыралым чодаачының ажылы-биле холбашкан. Руль артынга олуруп, транспорт башкарарын үемден бээр таптыг-ла үзэрби беш чыл эрткен. Хуусаа эвээш эвес. Бо үеним дургузунда орук шимээшкининиң чурумун хажыдар ийикпе, азы транспортту эзирик башкарары дээш чижектиг ындыг чурум үрээшкиннерни мээн таламдан болбаан. 1971 чылдан эгелээш, «Тиилелге» совхозта гараж эртелекчилел ажылдап тур мен. Чолаачы кижиниң ажылы чиик эвес дээрзин бодумнуң амыдыралымдан билир мен. Ынчангаш аңаа харыысалгалыг болуру негеттипер.

Бо чылдың февраль 12-ниң хүнүнде ажыл аайы-биле Кызыл кирип чорумда мындыг таварылга болган. Көк оңнуг КАИ машинаазы менээ доктаар дугайында медээ берди. Хүлээлгем күүседип, доктаантым. Сержант ийи аныяк кижи келгеш, документинер дии. Ап чоразыным орук бижии-биле кады чолаачылаар эргемни бадыткаан шынзылгамны сундум. Демги ийи сержантының бирээзи мөңээ үүнү-даа чугаалавайн, кандыгдаа сагыдырыг бербейн, сагындырыг талонумнуң 7 дугаар кезээ үттей тыртып кагды. Үүү болганын айтырарымга, он талазы көрүнүүрүн чок диштилер. Көрүнүүн чогушын харыы. КАИ ажылдакчыларының ат-сывын айтырарымга, ыытташпадылар.

Талонумну кайы-хамаанчокка үттеп каанынга дыка хомудаан мен. Ол-ла сеткилим-биле хоорайның КАИ-зинге келдим. Аңаа келгеш, чогуур удуртукчуларга ужураштым, чок болдурар. Канчаар боор республиканың КАИ начальнигинге келгеш, хомудалымны илередип, чүвенин ужуруп тайылбырладым. Билдиришкин бижиирин ол мөңээ сүмеледи. Хоорайга ажыл кылып чорааш, көрүнүүмүнү оорлатт

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 84 (11582) | 1981 чылдың апрель 9, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 кеп.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизинге

эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эш Гусак!

Эргим эштер!

Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизинии делегаттарынга, чурттуң бүгү коммунистеринге болгаш ажылчы чонларынга демисел талазы-биле силерниң эштеригерден — совет коммунистерден, бүгү совет улустан найыралдың болгаш аку-дунма чуруктуң сестерин дамчыларын чөпшээрел көрүкер. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Болум дугайтыр чугаалаарга. Чехословакияга келген сынымда, меңээ улуг өөрүшкү болуп турар. **(Адыш часкаашкыны).** Силерниң кайгамчык экү чуртунар-биле сагыш-сетки-лиң ханызындан төрелдешкен кижи-дир мен. Людвик Свободаның корлузунуң дайынчылары-биле кады, бистиң армиявыстың кезектери-биле кады бүрүк дөртен чылдар бурунгаар силерниң черинерге келгеи мен. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязын баштап, ЧКП-ниң съездизинге дөрт удаа олуржуп турарым бо. Силерниң-биле кады тарар аргалыг болганывыңы бо алдарлыг хүнде үнелеп турар мен, эргим өөруктер. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Эш Гусактың кылганы ЧКП ТК-ниң Отчёт илеткелиниң СЭКП-ниң делегациязы улуг сонуургал, кичээнгей-биле дыңнаан. Эрткен чылдарның түңнелдерин тодаргай болгаш бот-туу-биле анализтеп көргени, иштики болгаш даштыкы политиканга улуг, ынчалзажок ылап боттанып сорулгаларны салганы, социалистиг демократияны, чоннуң инициативазын улам ыкай сайзырадырыңе тодаргай үгланылыкын — бо бүгү марксизм-ленинизмниң туруштарынга ЧКП-ниң бижиы-биле туруп турарының дугайында тодаргай, бадыткап турар-дыр. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).** Ол дээрге — социал болгаш экономиктиг дешилгении чаа-чаа чадаларынче силерниң төрээн чуртуңарның бүзүреллиг бурунгаарлаарының эң-не идегелдиг магадылалы-дыр.

Эштер! Чехословакияның Коммунистиг партиязының тургузугларынган бээр алдан чылын бо чылын демдеглээр болгай силер. Силерниң партиянар политиктиг демиселдиң болгаш инитилелди удуртурунуң улуг база үнелиг дуржулгазын шингээдип алган дайынчы болгаш бышкаң инитилел күжү болуп, бодуңун юбилейинге чедип келгеи. Ол дуржулга — Чехословакияның бодунга социалистиг инитилелдиң чедишкиннит тургузарының үнделиишидир. Ол дуржулга өске партияларга, делегейниң коммунистиг шимчээшкиниге база бичe эвес ужур-дузалыг болуп турар.

Буржуаз республиканы берге байдалдарыга ажылчыг ангының мурнакчы кезээн организастаар талазы-биле идепкейлиг политиктиг демисел, гитлержи эжелекчилерге удур чажыт байдалга демисел, төрээн чуртуңуң хосталгазы болган хамаарышпас чоруу дээш, оон социал чаартылгазы дээш фронтуларга фашистиг эжелекчилерге удур тулчуушкуннар, чоннуң тура халыышкынарыг организастааны ол дуржулганы байыткан.

1948 чылда социалистиг революцияның тилээни ёзулулга төөгүлүг ужур-дузалыг болган. Кайгамчыктыг революсчу Клемент Готвальд баштап ЧКП хоорай болгаш көдээниң ажылчы чонларының миллиончи-миллион массаларын бодуңун соо-биле эдертип шыдаан болгаш социализм тургузуушкуңуңуң оруушче тайбың шилчилеринии ханзырган. **(Адыш часкаашкыны).**

1968 чылда контрреволюцияның күштерии ажып тилээнии, ол үениң болуушкуңнарындан узуп хуусаала ужур-дузалыг политиктиг ханы түңнелдерни кылып шыдаар аргалыг болганы — ол дээрге, делегейниң революстуг чорудулгазының хөгжүлдезинге чехословак коммунистериниң кииргени бичe эвес салыышкыны, аку-дунма бүгү чурттарның мурнугга оларның улут ачы-хавыяазыдыр. **(Адыш часкаашкыны).**

Чангыс сөс-биле чугаалаарга, ЧКП бодуңуң марксисчи-ленинчи түгүн белии-биле көдүрбүшаан, биче эвес бергелериң болгаш шылгалдаларны алдарлыы-биле эрткеп. Силерниң совет эштинер болгаш өөруктерниер, бистер сагыш-сеткилвистиң ханызындан: —чехословак коммунистериниң партиязынга аллар!—деп чугаалап турар бис. **(Дыңмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

ЧКП-ниң шылгарангай удуртукчузу болгаш республиканың президентизи, коммунистиг болгаш ажылчыг шимчээшкиниинии сураглыг ажыллакчызы эш Густав Гусакка—бистиң онза хүндүткелиивисти илергейлеп турар бис. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).** Партияның ол хоочуну, оон ажыл-чорудулгазының шинтпирлиг ёзугла ус-чадаларында чугула роольду ойнаан.

ЧКП амгы үеде чехословак улусту бышкан социалистиг инитилелди тургузарының оруу-биле бүзүреллиг удуртуп башкарып турар. Чурттуң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезинии үндезин айтырыглары силерде социалистиг ёзу-биле шинтпирлеттинип турар. Улус массаларның материаллыг чаагай чоруунуң ЧССР-де чедип алдынган деңнелинге чоргаарланыр бүрүн үндезин силерде бар. Силер болунарыңың улустарыңарның байлак культура салгалың камның-биле кадагалавышаар, социализмниң кол сорулгазынга — инитилелдиң кежигүннергиин доктаамал өзүлделиг материаллыг болгаш культурлуг негелделерии үлам долу хандырарынга, кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга бараан болур бүгү-ле түүлдерии — эртемниң, уран түүлдүң, чоннуң өөредилгезиниң, кадык камгалалының, спорттуң чайгылыы чок көдүрлүүшкүүн чедип ап турар-дыр силер.

ЧКП-ниң кайгамчык улут ачы-хавыяазы, оон политиктиг угланыышкынының шыяныының болгаш мерген угаанныының херечизи — бо бүгү түүлдерде илергейлеттинип турар-дыр. **(Адыш часкаашкыны).**

Бодунарның чедишкиннерии-нерни төлептан-биле үнелеп көрбүшаан, бергелерии үезинде тодаргай эскерип, бар четпестерни чидии-биле шүтүмчүлеп, оларны чайладырының эң дүрe аргаларын идепкейлиг тып ап турар-дыр силер. ЧКП ТК-ниң Отчёт илеткели болгаш съездиге ону чугаалажып көрүп турары бо дугайын бадыткап турар-дыр.

Бодуңун ажыл-чорудулгазыңашак ынчаар негелделиг болгаш харысалгалыг көөр чоруң бистиң партиявыстың чоохтаа болуп эрткеи XXVI съездизиниң ажылынга база турганың билир болгай силер, эштер. Силерниң совет эштинер болгаш өөруктерниер, бистер сагыш-сеткилвистиң ханызындан: —чехословак коммунистериниң партиязынга аллар!—деп чугаалап турар бис. **(Дыңмиттиг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

ЧКП-ниң шылгарангай удуртукчузу болгаш республиканың президентизи, коммунистиг болгаш ажылчыг шимчээшкиниинии сураглыг ажыллакчызы эш Густав Гусакка—бистиң онза хүндүткелиивисти илергейлеп турар бис. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).** Партияның ол хоочуну, оон ажыл-чорудулгазының шинтпирлиг ёзугла ус-чадаларында чугула роольду ойнаан.

ЧКП амгы үеде чехословак улусту бышкан социалистиг инитилелди тургузарының оруу-биле бүзүреллиг удуртуп башкарып турар. Чурттуң социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезинии үндезин айтырыглары силерде социалистиг ёзу-биле шинтпирлеттинип турар. Улус массаларның материаллыг чаагай чоруунуң ЧССР-де чедип алдынган деңнелинге чоргаарланыр бүрүн үндезин силерде бар. Силер болунарыңың улустарыңарның байлак культура салгалың камның-биле кадагалавышаар, социализмниң кол сорулгазынга — инитилелдиң кежигүннергиин доктаамал өзүлделиг материаллыг болгаш культурлуг негелделерии үлам долу хандырарынга, кижиниң бүгү талалыг сайзыралынга бараан болур бүгү-ле түүлдерии — эртемниң, уран түүлдүң, чоннуң өөредилгезиниң, кадык камгалалының, спорттуң чайгылыы чок көдүрлүүшкүүн чедип ап турар-дыр силер.

ЧКП-ниң кайгамчык улут ачы-хавыяазы, оон политиктиг угланыышкынының шыяныының болгаш мерген угаанныының херечизи — бо бүгү түүлдерде илергейлеттинип турар-дыр. **(Адыш часкаашкыны).**

Бодунарның чедишкиннерии-нерни төлептан-биле үнелеп көрбүшаан, бергелерии үезинде тодаргай эскерип, бар четпестерни чидии-биле шүтүмчүлеп, оларны чайладырының эң дүрe аргаларын идепкейлиг тып ап турар-дыр силер. ЧКП ТК-ниң Отчёт илеткели болгаш съездиге ону чугаалажып көрүп турары бо дугайын бадыткап турар-дыр.

Бодуңун ажыл-чорудулгазыңашак ынчаар негелделиг болгаш харысалгалыг көөр чоруң бистиң партиявыстың чоохтаа болуп эрткеи XXVI съездизиниң ажылынга база турганың билир болгай силер, эштер. Оон өскээр болдунмаан болгаш болдунмас-даа ужурлуг. Бодуңун ажылын бодамчалыг болгаш шүтүмчүледдиг ёзу-биле үнелеп көөрүнге бистерии В. И. Ленин өөреткеп. Ол чагыгны коммунистер эдерер болганда, кандыг-даа сорулгаларны олар күүседип шыдаар! **(Адыш часкаашкыны).**

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерии бистиң чуртувуста изии-биле үткүп, хүлээп алганын, коммунистер болгаш бүгү совет улус хачы чүүлдүзүнүүшкүн-биле үткаанын сагыш-сеткилдин ханыышкыны-биле силерге дыңназын болур мен, эштер. Партияның херээн совет кижилер боттарының хан-дамырыдан тудуп хереэ кылдыр хүлээп албышаан, съездиниң айыткаңы коммунистиг тургузуушкуниуң калбак планнарын херек кырында күүседип киришкеп.

Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттары бышкаң социализмниң инитилелиниң улам ыкай хөгжүлдезиниң оруунда хөй талалыг улам ханы болгаш нарын сорулгаларны шинтпирлеп турар. Ол сорулгаларны империализмниң эң-не дайынзырак күштерииниң талазындан улам күштелген удур хөделишкиннериниң, а чамдыкта ажыы-биле өөзээтеп акцияларының байдалдарында шинтпирлеп турар бис.

Бо байдалда дараазында чүүлдер биске чедишкиннии хандырарынга кажаңгызындан артык чугула дүлүүр болур. Бирээде, экономикавысты, культуравысты, социалистиг демократиявысты хөгжүтпүшаан, боттарывыс улам эки, ажыктыг, организастыг ажыллаар ужурлуг бис. Ийиде, аку-дунма чурттарның чаңгыс эвин соксаал чок бижиглаары, бүгү талааларга оларның хөй талалыг, улам ханылаан кады ажылдажылгазын калбартырыс. бистиң чурттарывыстың кайызының-даа, бүгү дем каттыштырылгазының шуптузуңуң-даа эрге-ажыктарынга дүүлүүр күштерии болгаш курлавырларны улам боттуу-биле хол-баштырып каттыштырары болур.

Бо талазы-биле хөй чүүлдерии кылып турар болгаш моон сонгаар оон-даа хөйлеп кылырын эки билир болгай силер, эштер. Бистиң бүгү талалыг, ханы кады ажылдажылгавыс чайгылыш чок социалистиг үезинге — дең эргеге, хүндүлеживиринге, бот-боттарының эргежыктарын барымдаалаарынга, ёзулуг революстуг эп-сеткил каттыштырылгазынга үндезинлээш, улам хөгжүп турарын онзалап демдеглээр херек. **(Адыш часкаашкыны).** Чогумна оон ужуруида, ленинчи сестер-биле алырга, бистиң «социалистиг кооператививисте оон киржикчилериниң тускай хамаарышпас эргелерии чүгле кандыг-бир янзылыг кызыпкыйбайн турар эвес, харын-даа оларга идегелдиг чөлегиниг боол турар.

Чогум-на Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шүтүмчүлеп аку-дунма чурттар бөгүн боттарының экономика талазында эң чугула негелде-хереглелдерии хандырып ап шыдаар апаргаанының чаңгыс-ла чижээн оон көрүп болур-дур.

Газты болгаш демир рудазын казып тыварыңың талазы-биле кады ажылдажылгачы дыка хөгжүдер деп турарыг болгай силер. Чехословакия ССРЭ ышкаш, атомнуг энергетиканы тургузары-биле дыка хөй ажылларны кылып турар. Атом энергиязы бистиң болгаш өске-даа аку-дунма чурттарның хереглелдериниң улуг кезиин хандырар аргаңы бээр. Ол хире улуг хемчээлдиг сорулганы чурт бүрүзү болу ангы шинтпирлээри дыка берге деп чүве билдингир болбайн аан.

Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң болгаш Варшава Керээзиниң организациязының ажыл-чорудулгаларын үргүлчү сайзырадыгайдыры социалистиг дем каттыжылгазының чурт бүрүзүнүң амыдыралчы эрге-ажыктарынга дүгжүп турар деп бүзүреллиг-биле чугаалап болур-дур, эштер. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң чедишкиннеривис аңгы талазы-биле дайынчыларга амыр-дыш бербейн турар. Олар социализмниң тура дүшпес бурунгаар шимчээшкиниге шаптыктаар, ону иштинден чоорту баксырадыр дээш бүгү чүүлдерии кылырын оралдажып турарлар. Ынчаар дээш олар бүгү-ле аргаларны — экономиктиг кызагдаашкыны болгаш чөнгээлиг үүлгедишкиннерии, хөп-мегечи пропагандаиы, чашпаалаашкыны болгаш хоозун чудуруушкуну ам-даа арткан черлериие — контрреволюстуг күштерии детклирии болгаш өске-даа хоралакчы үүлгедишкиннерии ажыглап турарлар.

Бо бүгүнү бодуларның хуудa дуржулганардан билир болгай силер, эштер. Реакциякия планнары перспектива чок деп чүвени ол көргүскен болгай.

Амгы үеде ыдыг ораллажыышкыннарны Польша Улус Республикага хамаарыштыр кылып турар. Ынчалза-даа поляк коммунистер Польшаның бүгү-ле ёзулуг патриоттарының дузаламчызының лаңгаш. Польшаның хамаарышпас чоруунуң база дайзыннары боол турар социалистиг тургузугнуң дайзынарыңа эргежок чугула ойтур шавыышкынны берип шыдаар, социализмниң херээн, болунуи улузунуи ёзулуг эрге-ажыктарын, боттарының Төрээн чуртунуи. алдарадыы болгаш хамаарышпас чоруун камгалап шыдаар деп идегеп чугаалаар херек. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

(Төнчүзү 3-кү арыида).

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ

ВЕНА. (СЭТА-ның тускай корр.). Албанның тускай аян-чоруу-биле ында чоруп турар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов Австрияның Национал чөвүлелинге (парламентизинге) барып чорааи.

Парламентиниң бирги даргазы А. Бенья бедик совет аалчызынга байыр чедирген.

Австрияның болгаш Совет Эвилелиниң аразында чаагай кожа-хелбээ харылзаалар-ның чөгүмчалыг улуг ужур-дузазын база катап онзалап демдеглеп, ажаа көргүскен чылыг, найыралдыг хүлээп алышкыи дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин Н. А. Тихонов харыы чугаазынга илергейлээн.

Ол харылзааларны улам ынай бижиглаары— Австрияга бистиң аян-чоруувустуң кол сорулгазы болуп турар деп, Совет чазактың башкыны чугаалаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң өөрүзээзиидеи австри парламентарийлерге ол байыр чедирген болгаш Австрияның парламентизинии бүгү депутаттарынга оларның тайбынны хандырар болгаш улустар аразынга найыралдыг кады ажылдажылганы калбартыр талазы-биле чаагай ажыл-чорудулгазынга улуг чедишкиннерни күзээн.

Совет чазактың баштыны парламентинии бажыныи база сонуургап көргеи.

Ол оон соодa Австрияның найысылалының төвүнге барган болгаш совет хостакчы дайынчыларның тураскаалынга чечектер алган.

Бодуңун төрээн чуртунуң хосталгазы дээш өлген австрия хамаатыларның тураскаалынга база чечектер салган.

Чечектер салыышкыннарының үезинде хүндүлүг таңнылды чыскаап тургускан.

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА. (СЭТА-ның тускай корр.). Австрияның Федералдыг каншлери Б. Крайский-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң чугаалажыышкынnары эгелээн.

Найыралдыг, ажыл-ишчи байдалда эртип турар чугаалажыышкынnарның үезинде совет-австрия харылзааларыны улам ынай калбартыр база бижиглаар айтырыгларның талазы-биле, а ол ышкаш делегейниң чүгула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарыңы солчуушкуну болган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң көдүргени ССРЭ-ниң тайбың чаа инициативаларынче болгаш чамдык чурттарның күрүелер база чазактар баштыннарынче чоруткан чагаалаарынче оиза кичээнгейии утландырган.

Европа дииче чавырлыышкынның чорудулгазын камгалаарынга болгаш хөгжүдеринге, делегей тайбының болгаш айыыл чок чорукту бижиглаарынга ийи талаларның сонуургалдыын чугаалажыышкынnар бадыткаан.

ССРЭ-ниң болгаш Австрияның аразынга янзы-бүрү адырлар айы-биле ийи талалыг харылзааларның чедишкиннит хөгжүлдезинге сеткил ханыышкыны ийи талалар илергейлээн, ынчаарга ол харылзаалар ботботтарының эрге-ажыктарынга дүгжүп, Европага тайбың кады ажылдажылганы бижиглаарынга идиглиг болуп турар.

Совет-австрия экономиктиг болгаш садыг харылзааларының айтырыглары болгай энергетика болгаш металлургия талазы-биле узун хуусаалыг тодаргай чамдык төлевилелдерни ханызы-биле чугаалажып көргеи.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛДАРЫ-БИЛЕ!

Онгу беш чылдың онаалдаларын болгаш алган социалистиг хүлээлгелерии күүседиринге чедишкиннери дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму (1981 чылдың март 17, 19, 24 болгаш 31-де Чарлыктары-биле) ССРЭ-ниң Тудуг материалдары үлетпүрүнүң министерствозунун, ССРЭ-ниң Аар үлетпүр будурулгелериниң министерствозунун, ССРЭ-ниң Монтаж болгаш тускай тудуг ажылдарының министерствозунун, ССРЭ-ниң Иштики хереқтер министерствозунуң болгаш ССРЭ-ниң Хамааты ужар үүл министерствозунуң каттыжыышкынnарының, будурулгелериниң, организацияларының мурнакчыларын орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан.

Тыва АССР-ден

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ

Николай Федорович **Ишунин** — СЭКП Тыва обкомунуң килдис эргелекчизи.

Владимир Ильич **Колосов**— В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының өрүмнекчизи.

Владимир Комбуевич **Монгуш** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадында слесарьлар бригадири.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕН-БИЛЕ

Михаил Хертекович **Адыгбай** — Б. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының котельнаанын улуг машинизи.

Екатерина Сергеевна **Бизяева** — «Тыва тудуг» трестин № 48 тудуг эргелелинде шеверлекчи.

Гелий Александрович **Царицын** — «Тыва тудуг материаллары» будурулге каттыжыышкынының Кызылда туйбу заводунуң мастери.

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЕЗ» ОРДЕН-БИЛЕ

Сергей Семенович **Казанцев** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының цех начальниги.

Мыскыр-оол Чолдак-Ашакович **Монгуш** — Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы.

Чагай-оол Серенович **Монгуш** — Тыва профобүчевуелдиг секретары.

Сергей Иванович **Погарцев** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының слесарьлар бригадири.

Борис Васильевич **Саражаков** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының экскаватор машинизи.

Чечек Делековна **Савыл** — «Шагонартыжстрой» трестин № 42 тудуг эргелелинде шеверлекчи.

Юрий Леонидович **Смолев** — Тыва АССР-ниң Иштики хереқтер министерствозунуң тудуг конторазының прорабы.

Александр Хертекпеновнч **Шарови** —«Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелелинде дашчы.

Александр Федорович **Ягодин** — «Шагонартыжстрой» трестин № 18 көжүп чоруур мехколоиназының бызаңчы-бетонщиктер бригадири.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Мария Петровна **Багрова** — «Тыва тудуг материалдары» будурулге каттыжыышкынының Кызылда туйбу заводунуң туйбу салыкчызы.

Михаил Вениктович **Горбачевский** — «Тыва тудуг» трестин № 48 тудуг эргелелинде бызаңчы.

Григорий Лаврентьевич **Карпов** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының чолаачызы.

Уйукпан Тулушовна **Монгуш** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының үүрмектекчизи.

Вера Мелээчиевна **Ховалыг** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадында конвейер машинизи.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Виктор Дмитриевич **Бутаков** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының электрослесарь.

Владимир Иванович **Габитов** — СЭКП Бии-Хем райкомунуң секретары.

Владимир Түлүшевич **Домбар** — «Тыва тудуг» трестин «Кызыл-улетпүр тудуг» эргелелинде дашчы.

Владимир Николаевич **Ерошенко** — Кызылдың мебель фабриказында чазаныкчы.

Оюна Намзыраевич **Монгуш** — «Востоксантехмонтаж» трестин Кызылда көжүп чоруур механизастаттынган колонназының слесарь-сантехниги.

Лидия Николаевна **Непокрыта**—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының ажылчын хандырылга киллизинии повары.

Чайкина Хомушкуевна **Влзей**— В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының регулировщиги.

Шуру Хокуй-ооловна **Ооржак** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының шеверлекчизи.

Александра Ленейовна **Сарыглар** — «Тыва тудуг материалдары» будурулге каттыжыышкынnыи Кызыл-Мажалыкта туйбу заводунуң хептекчилер бригадири.

Григорий Григорьевич **Сизов** — ийиги үжудукчу.

Любовь Степановна **Стародубова** — «Шагонартыжстрой» трестин № 42 тудуг эргелелинде комплекстиг бригада бригадири.

Нина Васильевна **Стародубова** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының улуг мастери.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Александра Максимовна **Ардашова** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының бүс турбиназының улуг машинизи.

Валентин Иванович **Бедарев** — «Тыва тудуг» трестин № 81 тудуг эргелелинде бызаңчы-бетонщик.

Надежда Федоровна **Васильева** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының улуг мастери.

Сарыг-оол Хертекович **Данзырык** — «Шагонартыжстрой» трестин «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелелинде дашчы.

Вадим Иванович **Ивасенко** — «Тыва тудуг материалдары» будурулге каттыжыышкынының Элегес-Аксыда керамиктиг хана материалдары кылыр заводунуң электрослесарь.

Бүргек Янжапович **Маады** — Тураның райүлетпүр комбинадының рама кылыкчызы.

Базыр Даваевич **Монгуш** — СЭКП Овур райкомунуң ийиги секретары.

Оюна Намзыр-оловнч **Монгуш** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының конвейер машинизи.

Ажыкай Чымбаевич **Ооржак** — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының чер өрүмнекчизиниң дузалакчызы.

Алексей Антонович **Плачинта**—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының чолаачызы.

Калин Хайындаевич **Хертек**—В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының бызаңчызы.

Хандынмаа Байкараевна **Юмбуу**—Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң килдизиниң инструктору.

АПРЕЛЬ 18: Ленинчи коммунистиг СУББОТНИК ХҮНҮ

ШТАБКА ЧУГААЛАШКАН

Коммунистиг субботник эртирер республика штабының эдээлгелиг хуралы болган.

Тываның транспорт эргелелиниң бүдүрүлгелериниде күш-ажылдың байырлалынга белеткелдиг чорун турарын ында штаб начальниги В. Н. Петров хуралга илеткээн. В. И. Ленинниң теруттуунең хүнүнден бээр 111 чылынга тураскаткан коммунистиг субботникке транспорт эргелелиниң ажыл-ишчилери хынамчалыг белеткенин туразын ол дыңнаткан. «Кызыл субботага» ниитизи-биле 3600 хире кижи киржир, оларның иштинден 2600 кижи боттарының ажылдаар черлериие ажылдаар. 250 чолаачы камнап алган кывар-чаар материалдары-биле чүүк сөөртүл хүүлээр. Транспоотчулар субботник хүнүнде 60 муң рубльлиг продукциязын бүдүрер, беш чылдың фондузунче 13 муң рубльлиг шилчилер.

Тыва АССР-ниң Көдээ ажылагый министерствозунуң бүдүрүлгелериниден болгаш совхозтарындан 33 муң ажыг кижи күш-ажылдың байырлалынга киришкеш, 170 муң рубльлиг продукциязын бүдүрерии, оон иштинде 59 муң рубльлиг беш чылдың фондузунче шилчилерии ында штаб начальниги В. Д. Куркутов хуралга дыңнаткан.

«Тыва тудуг», «Тыва көдээ тудуг» трестериниде тургускан коммунистиг субботник хүнүнде 5300 рубльлиг тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, оон чамдызында он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерлер.

Республика штабының кежигүннери Б. П. Саинчоп, В. И. Глушенков, Т. Ч. Салчак, С. Д. Киров болгаш өскелерлээ хуралга санал бергеш, «Кызыл субботага» белеткелии хынамчалыг чорударын чугаалааннар.

Коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаар кижилерниң данзызын Л. С. Тверетинага удурткан штаб тургузуп, оларның кылыр ажылдарының хемчээлии тодараткан. Ол хүн 566 кижи «Кызыл субботага» киржир. Оларның хөй кезии тудуг-монтаж ажылдары кылыынга хаара туттунар.

Каттыжыышкынның түс-түс коллективтери коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаар черлериниң ажылдарын чедип алган кывар-чаар материалдары-биле чүүк сөөртүл хүүлээр.

Транспоотчулар субботник хүнүнде 60 муң рубльлиг продукциязын бүдүрер, беш чылдың фондузунче 13 муң рубльлиг шилчилер.

БИР ДЕМНИГ ҮНЕР

Бүгү-эвилелдии Ленинчи коммунистиг субботниги болур хүнге чедир санныг хонуктар арткан. Анаа ажыл-агыйлар, бүдүрүлге черлери болгаш өске-даа коллективтер амдыг эгелеп улуг белеткел ажылдарын чорудуп турарлар. «Кызыл суббота» хүнүнде организастыг, бир демниг ажылдаарын «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының Кызыл хоорайда организациялары шинтпирлээнер. Найысылалда ол организациияга хамаарыжыр алды коллектив бар. Олар болза, механизация эргелели, КМК-лар-дыр.

Коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаар кижилерниң данзызын Л. С. Тверетинага удурткан штаб тургузуп, оларның кылыр ажылдарының хемчээлии тодараткан. Ол хүн 566 кижи «Кызыл субботага» киржир. Оларның хөй кезии тудуг-монтаж ажылдары кылыынга хаара туттунар.

Каттыжыышкынның түс-түс коллективтери коммунистиг субботник хүнүнде 5300 рубльлиг тудуг-монтаж ажылдарын кылгаш, оон чамдызында он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерлер.

К. ТАБУРАК.

ЖУРНАЛИСТЕР ХУРАЛЫ

Республиканың партия болгаш комсомол солуннарының, Тыва АССР-ниң Телевиденне болгаш радиодамчыдылгазының талазы-биле күүрүне комитединиң журналистериниң хуралы дүүн, Политиктиг чыдыышкын бажынынга болган.

СЭКП обкомунуң секретары **Д. К. Ооржак** хуралды эге сөс-биле ажыткаш, чүве чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтин кылганы СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелин база съездиниң шинтпирлерин республиканың ажыл-ишчилериие чедингир кылдыр, тайылбырлаарының айтырыгларын массалыг информациянын ажылдакчылары сүмелешкеннер. Он-бирги беш чылдың планныг онаалдаларын ажыр боттандырар, республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң он бирги беш чылдың бирги чылында база беш чылда планнарын чедишкиннииг күүседиринче күш-ажылчы коллективтерни мобилизастаар, кижизилге ажылын чорудар талазы-биле партияның область организациязынга дээштиг дуганы чедиреринии аргаларын база чугаалашкан.

Солунпар редакцияларының, телевиденнеиин болгаш радионуң ажылын хүн бүрү болгаш перспективтиг планнарының дугайын болгаш өске-даа айтырыгларны база чугаалашкан.

Хуралга СЭКП ТК-ның Пропаганда килдизиниң инструктору **В. Н. Бакланов** киришкен.

ТӨЛЕПТИГ ҮЛҮҮН КИИРГЕН

Тываның өөнүг металлургиязының баштайгызы—«Тыва кобальт» комбинат он бирги беш чылдың баштайгызының бирги кварталының планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүсеткеп. Руданы үүрмектеп, дээрбедээр участоктуң (начальниги В. Ондар) коллективи ол күш-ажылчы чедишкиниге төлептиг үлүүн киирген. Н. Дадар-оолга удурткан машинистер бригадазы чүгле участокта эвес, комбинатта мурнакчы коллективтерниң бирээзи. Бригадириң портредин гидрометаллургия цехинин хүндүлел самбыразындан көрүп болур.

Үк бригаданың кежигүннери бо хүннерде партияның XXVI съездизиниң шинтпирлерин амыдырала боттандырарынга төлептиг үлүүн киирип турар. Олар бо чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде күүседиринге чигзиниг чок. Чурукта: бригадир Н. Дадар-оол болгаш машинист Ш. Кызыл-оол.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ПРОГРАММАГА ДҮҮШТҮР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). Космонавтылар Владимир Коваленок болгаш Виктор Савинов олар «Салют-6» — «Союз Т-4» орбита комплекизинге ажылын үргүлчүлеп турар.

Эртем аппаратуразын шинчилелдернии ээлчеглиг үе-чадазынга белеткээр сорулга-биле экипаж эрткен ийи хүннернии дургузунда станцияга элээн хөй хемчеглерни боттандырган. Чижээ, соодулга системазында компрессордарны солуштур ажылдадыр блокту солаан болгаш МКФ-6 фотоаппаратураны, «Елена» деп бичe хемчээлдиг гаммателескопту ажылдадырынга космонавтылар белеткээн. Агаар чылыын таарыштырар системада автоматиканың блогун база солаан.

Чартык дамчыдыкчы кадмий-моигун суу-теллур материалының монокристаллын деңзи чок байдалга өстүрүп алыр талазы-биле апрель 1-де эгелээн технологтуг шенелдени «Сплав» установкага бүрүи дооскан.

Үнуштернии өзүлдезинге чаңгыс аай хевирлиг эвес магнит шөлүүнүн салдарын шинчилээр биологтуг шенелделерни космонавтылар чоруткан болгаш «Каскад» системага септелге ажылдарын база кылган.

Улус ажыл-агыйының эргежыктарынга дүүштүр эртем, сорулгаларын шинтпирлээринче угланган геофизиктиг шинчилелдерни чорудары орбита комплекизинии экипажының ажылында улуг черии ээлеп турар. Ол сорулга-биле космонавтылар черинн бойдус курлавырларының дугайында медээлерни чыырын үргүлчүлеп турар.

Телеметриктиг хемчээшкиннерииң медээлерии болгаш орбитадан илеткелди ёзугаар алырга, «Салют-6» — «Союз Т-4» эртем-шинчилел комплекизинии ужудуушкуну таарымчалыг чоруп турар.

Космонавтылар Владимир Коваленок болгаш Виктор Савиных олариың кадыкшыл байдалы эки.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

ПРАКТИКТИГ ДУЗАНЫ ЧЕДИРЕР

ЭРЗИН районуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын ханызы-биле өөренип турар бо хүнперде күш-ажылдың бүдүрүкмүлүүн, оон темизин кудулаттайн турар. Чамдык ажыл-ишиң коллективтер, ажыл-агыйлар малдан алыр продуктуларны бүдүрер, ону күрүнеге садар бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип алгылаан. Чижээ, «Чаа орук» совхоз күрүнеге эът, сүт садарының квартал планын февраль 15-те күүседкеш, партия райкомунга, райкүүскомга рапорттаан. Ол шыкаш № 5 көжүл чоруур механизастаттынган колоднаның, районуң сентелге-тудуг участогунуң, амыдырал хандырылга бүдүрүлегелериниң коллективтери январь, февраль айларның, а районуң ыяш ажыл-агый чери-квартал планын февраль 21-де чедишкиниг боттандырганнар.

«Нарын» совхозтуң хойжуузу, Күш-ажылдың Кызыл Тук Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи Сергей Мижит совхозтуң хойжуулары-биле денге хойлаг-на хүрагаан камгалап алыр дээш бедиткен социалистиг хүлээлгезин чедишкиниг күүсеткен. Бо хүнперде бригаданың хою бүрүн оолдапкан. Ам 100 хойдан-на 97 хураганы менди камгалап алган. Совет кижилериң амыдыралын экижидер дээш Коммунистиг партияның ада сагыш салымшкынынга күш-ажылчы коллективтериниң, тус-тус кижиниң ыяшы ыдыг болган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниге СЭКП Төп Комитединиң Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң кылган Отчёт илеткелин районуң ажыл-ишчилери өөренип эгелей бергенер. Ажыл-агыйлар, коллективтерге кичээлдер эрттирериниң графиктерин тургузуп, ында дурижулгалыг пропагандистерни быжыглаан. Район төвүнге партия организациялариның секретальларының болган оларның орлалкыларының өөредилгизин эрттирген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын чонга тайылбырлаар талазы-биле чамдык теоретиктиг болган методиктиг сүмелерин оларга берген.

«Массаларның марксиечи-ленинчи өөредилгизин болган кижизидилгезин, коммунистиг тургузуушкунуун соругалгарын шиитпиразеринге, оларның чогаадыкчы идепкейин улам ынай хогжудерине партияның идеология, пропагандист активи бирги чергенин ролюн ойнаар» деп, Л. И. Брежнев бодунуң илеткелинге чүгаалаан болгай. Бистиң районуң идеология, пропагандист активи 286 агитатордан, 92 политинформатордан тургустунган. Бо кымнарыл дээрге — хөй кезии партия кежигүнери, тускай ортумак болгаш дээди эртемниг, партия, совет ажылдакчылар, улус ажыл-агыйының тускай эртемниглери-дир.

ПАРТИЯ райкомунуң, оон пропаганда болгаш агитация кылдынның амгы үеде болгаш моон-даа соңгаар кол соругалгы—агитацияның бүрү хевирлерин дээштиг ажылгап турган, партияның политиказын кыжи бүрүзүнүң угаан-медерелиге чедирери, ажылчы чонунуң идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш угаан-бодал кижизидилгезинниң чаңгыс ай болуруун хандырары болур. Бо улуг программаны боттандырарынга партия чырыдыышкыны оңзагай черни эдээр апаар. Ынчангаш XXVI съездиниң материалдарын өөренир үеде, пропагандист кадрларга бүгү талалыг арга-сүмени бээринче, практиктиг дузаны чедиреринче кол кичээлгейни үглавидиргеп бис. Партия райкомунуң политиктиг чырыдыышкын кабинединде съездиниң материалдарын таныштырарынга эргежок чугула материалдарны белеткээн булуунуг кылган. Оң ышкаш район библиотеказында, кадзэ библиотекаларда пропагандисчи активатерге таарыштырган тускай будунаар база бар.

Районда ишпизи-биле 37 партия, 17 комсомол, экономиктиг билиглерниң 34 школазында 2288 кижи хаара тутунган. Пропагандистерниң шынар составы чылдан-чылче экижип, оларның теоретиктиг болгаш методиктиг дениели бедип турар. 88 пропагандистерниң 76-зы СЭКП кежигүнү, барык 70 хуузу дээди эртемниг. Массаларга партияның политиказын тайылбырлаары, улустуң сонуургадын чоруур айтырыгларга билдиниг харыы-ны бээри— нарын болгаш бедик харысалгалыг ажыл дээрзи билдингир.

Бо харысалгалыг ажылды боттарының эки туразы-биле, чагыг-сеткилиниң ханызындан дк сеткилдиг күүседип турар эвээш эвес. Чижээ, амыдырал хандырылга комбинадында экономиктиг өөредилгенин пропагандизи Суге-Маадыр Соян, Бай-Даг ортумак школазының башкызы Боттуров Ондар, «Нарын» совхозтуң кол зоотехниги Мила Бижек. «Мөрен» ортумак школазында теоретиктиг семинарнын удуртукчузу Хүреш-оол Дөдек, районда марксизм-ленинизм школазының пропагандизи СЭКП райкомуңуң организастыг кылдызының эргелекчизи К. Монд дээш оон-даа өскелерни адап болдур.

Съездиниң материалдарын чугле политиктиг, экономиктиг болгаш комсомол өөредилгезиниң системаларынга өөредиринде дагыда, районуң партия база бар.

Районда ишпизи-биле 37 партия, 17 комсомол, экономиктиг билиглерниң 34 школазында 2288 кижи хаара тутунган. Пропагандистерниң шынар составы чылдан-чылче экижип, оларның теоретиктиг болгаш методиктиг дениели бедип турар. 88 пропагандистерниң 76-зы СЭКП кежигүнү, барык 70 хуузу дээди эртемниг. Массаларга партияның политиказын тайылбырлаары, улустуң сонуургадын чоруур айтырыгларга билдиниг харыы-ны бээри— нарын болгаш бедик харысалгалыг ажыл дээрзи билдингир.

Бо харысалгалыг ажылды боттарының эки туразы-биле, чагыг-сеткилиниң ханызындан дк сеткилдиг күүседип турар эвээш эвес. Чижээ, амыдырал хандырылга комбинадында экономиктиг өөредилгенин пропагандизи Суге-Маадыр Соян, Бай-Даг ортумак школазының башкызы Боттуров Ондар, «Нарын» совхозтуң кол зоотехниги Мила Бижек. «Мөрен» ортумак школазында теоретиктиг семинарнын удуртукчузу Хүреш-оол Дөдек, районда марксизм-ленинизм школазының пропагандизи СЭКП райкомуңуң организастыг кылдызының эргелекчизи К. Монд дээш оон-даа өскелерни адап болдур.

Съездиниң материалдарын чугле политиктиг, экономиктиг болгаш комсомол өөредилгезиниң системаларынга өөредиринде дагыда, районуң партия

КУРСК. Электроинуг башкарылганын бичии машиналарын бүдүрериниң чугулазын СЭКП-ниң XXVI съездизинге чугаалашкан.

Курскиниң «Счетмаш» заводу чоокта чаа эң бичии «Искра-226» деп электроинуг саналга машиналарын клавиштиг программа ёзугаар башкарыгалыг кылдыр бүдүрүп эгелээн. Ол чаа машина алдан дөрт муң сөс-биле ажылдап болур, ол хары угда ийи миллион сөстү «сактып» ап шыдаар. Алдан чылдарда ындыг машинага 150—250 дорбелчин метр шолдуг залзы тускайлап турган болза, Курскиниң кылганы бо саналга комплекизи анаа столга-ла эптежи бээр.

Чаа саналга машиназын «Ленинградтын электромеханика заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынның коллективи кылган.

ЧУРУКТА: инженер-электроник А. В. Белкина болгаш математик-программист А. С. Чугунов чаа чүүлдерни чорударынга белеткеп турары.

О. СИЗОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АНЫЯКТАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегейниң коммунистиг, ажылчын болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң амыдыралында кайчаар-даа ажок улуг болуушкун болган.

Бүгү чурт съездиниң материалдарын улуг сорук киришкин-биле өөренип, ону амыдыралга боттандырын турар бо үеде комсомол комитеттериниң журнуда бирги чергенин чугула сорулгалыг болза, эш Л. И. Брежневтиң илеткелин, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң чугула документтилерин комсомолчуларның, бүгү олдар-кыстарның хандыр өөренирин организастыгрында, съездиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынче бүгү талазы-биле шоог бээринде болур.

Эрзин районда комсомолдуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерде 296 аныктар хаара тутпунган. Өөредилгелерде шүүлү дээди эртемниг 2-деп 8 чыл чедиш стажтыг эштер пропагандистер боон ажылдап турар. Оларның арагадын Ленин аттыг совхозта «Сайлыкчыгай социализмниң конституциязы» деп политболгумнуң пропагандизи, «Кызыл-Сылдыс 8 чыл школазының башкызы Лариса Сатты, районоол методистиг өрээл эргелекчизи, эски-сайгың пропагандизи Светлана Монгушту, районоол коонун пропагандист Алексей Ойдупович Дамдынны онзагай дөмдеглээри чүгле.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниге тураскаатқан комсомолдуң он эки политиктиг база экономиктиг болгуму дээш республиканың көрүлге конкурсуун моон мурнунда чарлаан турганы билдингир. Конкурсниң этапка эртер. 1-ги этавы январьдан февраль 23-ке чедир эртген. Орта комсомолну политиктиг четкиде 17 болгумнерден чугле район эмнелгезинде, район төвүнде эски-сайга, Ленин аттыг совхозта, «Нарын» совхозта политболгумнер эки киришкен.

Ийиги этап февраль 23-тен май 20-ге чедир уруглуглаар. Керулденің негелдеринге дабан боон турар бир чүүл, «Коммунистиг партия — биктин үениң угааны, алдарлы болгаш нүүрү» деп аттыг рефераттар конкурзуунга киржилге боон турар. Бо болгумнер дыңнакчыларының көрүлге — конкурска киржирининг албан негелдези болур.

Партияның XXVI съездизиниң материалдарын хандыр өөренири дээрге-ле, комсомол болгумнеринге болгаш семинарларга аныяк кижи бүрүзүнге Л. И. Брежневтиң съездиге кылган илеткелин — марксизм-ленинизмниң кайгамчыктыг документизи, эртемниг коммунизмниң теоризазына база практиказының улуг салымшкын болур дээрзин улаадыр дээш комсомол комитеттери пропагандисчи база организаквы ажылды калбаа-биле чорудазы болур.

М. КЫРГЫС.

МУРНАКЧЫ КОЛЛЕКТИВ

«Найырал» совхозтуң Чаа-Хөл суурда коммунист Галина Монгушовна Комбунуң удуртканы хлеб быжырар черинга коллективи хлеб кылгыларын эки шынарлыг кылдыр быжырып келгеш, чурттакчыларның хүндүткелин чаалап алган. Ам, квартал планын ажыр күүседиринге дуржулгалыг хлеб быжырыкчылары Александра Бичии, Ранса Балчый база комсомолчу аныяктар Мартыс Бичии, Дензекмаа Дандар-оол оларның киирген үлүг эвээш эвес.

Дуржулгалыг ажылчын Валентина Седип аныяктарга бодунуң үлегерин көргүзүп, эвээчеглиг үүлүнүң планыг даалгазын ажыр күүседип, амданыг хлеб кылгыларын быжырып келген мурнакчыларның бирээзин.

Бо бичии коллективтиң кежигүнерин бүдүрүлгениң мурнакчылары бөөрүндан зыгыла хөй-ниитиниң ажылдарынга база идепкейлиг киржилгелиг. Эң ылангыя солуң программалыг концертти белеткээн суурнуң чурттакчыларынга баразалгалып келгеннер.

А. ДАМБА.

ХҮЛЭЭЛГЕЗИН КҮҮСЕТКЕН

Эрзин районуң белеткел конторазының коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш республиканың белеткел ажылдакчыларының социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш, 1981 чылдың биргү кварталында боттарынга алган хүлээлгезин хүүсаа бетинде күүседипкенер.

Чурттакчы чондан 430 бодя мал кежи хүлээп алыр планын 435 кылдыр, хаван болгаш хой, өшкү кежии 1800-тү, дүктү 300 кг., түлениң дүктү 20 кг., эътти 7 тоннаны, 6 тонна демир-дес аймаан дужаар планын 6 тонна 560 килограмгга дужаган. биргү кварталдың планын 1981 чылдың март 25-те, беш хонук бурунгаар күүсеткенер. Биргү кварталда бараан саарылгазының планы 24400 рубльди 25 муң рубль түүге боттандырганнар.

Коллективтиң ажыл-ишчилериниң аразында калбарган чарышка идепкейлиг киришкеш, планның онаалдаларын долдуур болгаш ажыр күүседиринге белеткелиндер Зоя Чамыян, Ланчыы Бөөдей олар төлептиг улуун киирип, мурнакчыларның одуруун баштап келгеннер.

Ук коллектив 1980 чылдың дөртку кварталында республиканың белеткел ажылдакчыларының аразында социалистиг чарышка идиги черни эзедээш, республиканың хереглекчилер нинтилелиниң баштаар черинга болгаш хереглекчилер ажылдакчыларының профэвилелиниң обкомунуң хүндүлел бижии-биле шаңнаткан.

Мурнакчы коллектив он биргү беш чылдың ийиги кварталын күш-ажылчы чёлиишкиннерлиг эгелээн.

Я. СОЯН-ООЛ.

Эрзин район.

Кооператорларда

ХЕРЕГЛЕЛДЕРНИ ДОЛУ ХАНДЫРАР

Мөңгүн-Тайга райлозунуң баштаар чери хуучулар төлээлериниң хуралынга болуунун отчёдуп берген. Райпонуң улуг бухгалтери К. Л. Хертек илеткел кылган. Мөңгүн-Тайга райпозунуң коллективи онгу беш чылда нинтилелдиг беш чылда планның даалгаларынын кол-кол көргүзүглерни күүсеткен. Үүрмектеп салдар бараан саарылгазы болгаш нинти чемнелгенин саарылгазы дыка өөүдеглиг болганын илеткелчи демделээн.

Районуң хереглекчилер нинтилели отчёттуг үеде—1980 чылдың дургузуунда база багай эвес ажылдааның илеткелчи толаргай сан-түнгерге көргүскен. Үүрмектеп салдар бараан саарылгазының чыл планы 108 хуу, нинти чемнелгенин 103,4 хуу, хлеб быжырарының планы 104 хуу күүсеттингеп. Ырыг оруулга киирип алыры 101 муң рубль четкен. Салгының материал-техниктиг баазазын калбартыр талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Оон иштинде автомашиналар гаражын эдс кылган, чаа микрорайонда магазинин ажыткан болгаш автомагазиннерге машиналар хандырылгазы экижээн.

Райпо баштаар чери кадрлар белеткээр болгаш оларны ажылга быжыглаар талазы-биле ажылче кичээнгей салын, мергежил ажы-биле кижилерни өөредип, ажылдап турарларын биликин бедидип, дагдынакчы херээн калбартып турар. Салгының чурумун шыңгы сагырынга хамаарышкан айтырыгларны шиитпирлеп, чонга бараан болурунун культуразын бедидер хемчегларни боттуу-биле ап чорудуп келген.

Хереглекчилерниң негелделерин өөренип көөрүн экижидип, ховар болгаш нарын ассортиментилиг бараанналар салдарын чурумчудуп база бараан курлавырларын ажыглаарын шын сөйгарын тургаш, садыл алыкчыларның чамдык чугула бараанналарга хереглелдерни болгаш чагыларын багай эвес хандырып келген. Оон түнелинде эрткен чылын хевисперни 8 муң рубльге, дорожкаларны 12 муң рубльге, аяк-сава аймаан 7 муң рубльге база 32 телевизорну, 24 моторлуг хирээни фондуган ажыр ап, чонга саткан.

Онгу беш чылда болгаш 1980 чылда хереглекчилер нинтилелиниң шугумунда мурнакчыларның саны элээн өскен. Ол болза хамыктың мурнунда социалистиг чарышты калбаазе организацияларны чонуун чурттап турар чергинин ажылбиле тайылбыр ажылын чорударынга агитаторларның ролюн бедидеринге эвээш эвес кичээнгейни угландырып турар. СЭКП райкому агитаторларның семинарын айда бир катап чурттап турар черинин ажы-биле эрттирип турар.

Партияның идеяларын кижи бүрүзүнүң медерелинге сиңирери, оон бүгү политиказын шын тайылбырлаары ажылчы чонуун коммунистиг кижизидилгезинге партийжи пропаганданың ролюн көдүрери, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниге кижи бүрүзүнүң ыңдаар шаа-биле үлүг-хуузун кииреринге чонну мобилизастазы чугула херек. Ынчангаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын чонга тайылбырлап тура, партийжи пропаганданың кол өзээнде турар эң мурнакчы арга-хевирлерин ажыглап тургаш, ийи-чангыс кижилерден эгелээш, күш-ажылчы коллективтерге, ажылагыйларга чедир оларның мурнунда салдынган планныг онаалдазарын чедишкиниг күүседирин хандырарынга кирижилгиг болур дээш районуң идеологтуг, пропагандисчи активи бүгү күүнүн салыр.

Д. НАТСАК-ООЛ.

СЭКП-ниң Эрзин райкомунуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

БАЗА КАТАП ШЫНАР ДУГАЙЫНДА

Үлетпүр бүдүрүлгелери чонуун негелделеринге дүүшкен бедик шынарлыг кылыгларны бүдүрүүн дээш күрсадыг инспекциязы оларның продукциязынга хыналдаларны удаа-дараа чорудуп келген. Оон илереттингени болза, республиканың чамдык үлетпүр бүдүрүлгелери күрүне стандартының болгаш өске-даа техниктиг норма-чижек документациязының негелделеринге дүгжүп турар продукцияны бүдүрүп келген. Ук бүдүрүлгелерниң материал-техниктиг баазазын экижиткени, бедик мергежилдиг кадрларны белеткеп ап турары ажылдың ажыктыг чорууп бедидеринге, продукциязының шынарын экижидеринге улуг идигин берген.

Кызылдың эът, сүт комбинаттарының, даараныла фабриказының коллективтери бүдүрүп турар кылыгларының шынарын экижидер дээш чамдык ажылдарны кылып чорутканнар. Эът комбинадының (директору Б. М. Конуспаев) мурнунда чылдарда үндүрүп турган продукциязының шынарына хыналда чорударга. оон 20 ажыг хуузу чогуур стандарттың негелдезинге дүүшпес турган. 1980 чылдың хыналдаларының үезинде үрей кылышкыннар эът продуктуларынга 4,5, колбаса кылыгларынга 1,9 хуу кызырылган. Мурнунда чылдарда ол карыллаглыг ажылдап турган болза, онгу беш чылда бар аргаларны болгаш курлавырларны чогумчалыг ажыглааш, дең-дезии ажылдаа келгенинден орулгалыг апарган. Ук бүдүрүлгенин материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче, продукциязын шынарын экижидеринче күш-ажылдың бүдүрүкчүүүн бедидеринче угланган хемчегларни доктаамал чорудуп келген. Ынчангаш оон бүдүрүп турар продукциязының ассортиментизи сөөлгү үеде көөрдээн. Эң ылангыяда, ийиги категориянын субпродуктуларының фондуган дашкаар продукциязын хөйүү бүдүрген. Комбинат-биле керээлиг № 32 аъш-чем садыы ол субпродуктуларны чонга садып турар. Садыг ажылдакчылары-биле харылзааны улам быжыглаар дээш колбаса кылыгларын шын чүдүреринин болгаш дүүреринин айтырыглары-биле холбаакан хемчегларни кылып чорударын комбинаттың коллективи шиитпирлээн.

Эки шынарлыг сүт продуктуларын алыр дээш чамдык технологтуг чорудулгаларны онгу беш чылда Кызылдың сүт заводунга (директорду Х. Е. Алакаев) чаартып кылган: ажыктан сүт продукциязының шынарын экижидер-биле сүттүң ийиги арыглаашкынын кылып турар апарган. Сүт продукциязын соодарының чурумун экижидер-биле компрессор негинде бус хереклелиг тургускан болгаш творогтуң чаа соодукчузуун эптеп кылган.

Комбинаттың бүгү заводтарының продукциязынга шынар көрүлдезин, мастерлер, лаборантылар-биле шынар айтырынга хамаарышкан семинарларны база чыл санында «Эки мастер» деп конкурсту эрттирип келген. Ук бүдүрүлгелерде продукцияның шынарын башкарарының комплекстиг системазын ажылдарының техниктиг документациязы ажылдап кылдынган болгаш бадылаттынган. Продукцияның шынарын экижиткеш, ажылдың ажыктыг чоруун узгаттыргаш, бар арга-курлавырларны чогумчыт ажыглааныдан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг 3 хуу улгаткан, пландан ажыр 740 муң рубльдиң ниити продукциязын бүдүрген. База планга немештыр 7 тонна мал саржаан, 1570 тонна чалаң сүттү алган.

Сөөлгү чылдарда даараныла фабриказының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүдүрүп турар кылыгларының шынарын экижидер дээш рейд-хыналдаларны, «Шынар хүнүн» кылып чорудуп келгени-биле холбаштыр шынар башкарарының комплекстиг системазын тургускан, бичё механизациязыны пептеретскен база чаа дериглегерни немей тургускан. Оон түнелинде Шынар демдээн эдилээн 36 кылыгларны ук бүдүрүлге үндүрүп турар апарган. Чаа чылда Шынар демдээ бастынган 23 модельдерни үндүрерни олар шиитпирлээннер.

Чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң талазындан брак продукция бүдүрер таварылгалар ам-даа бар. Ол үрей кылдынган кылыгларның уржуундан чонуун талазындан чөптүг негелде. хомудалдыр үнүп турар. Манаа хамаарыштыр мындыг чижекти чугаалап болур. Күрсадыг инспекциязының эргелелиниң ажылдакчылары эрткен чылда 131 рейд-хыналдаларны кылган, оон чартыындан хөй кезии брак кылыгларны илереткен. Күрүне стандартынга дүүшпес кылыгларны Ак-Довуракпын, Тураанын, Бай-Хаактыг, Кызылдың хлеб, пиво заводтары бүдүрүп үндүрген. Эң ылангыя, пиво заводунга база бар.

Районда ишпизи-биле 37 партия, 17 комсомол, экономиктиг билиглерниң 34 школазында 2288 кижи хаара тутунган. Пропагандистерниң шынар составы чылдан-чылче экижип, оларның теоретиктиг болгаш методиктиг дениели бедип турар. 88 пропагандистерниң 76-зы СЭКП кежигүнү, барык 70 хуузу дээди эртемниг. Массаларга партияның политиказын тайылбырлаары, улустуң сонуургадын чоруур айтырыгларга билдиниг харыы-ны бээри— нарын болгаш бедик харысалгалыг ажыл дээрзи билдингир.

Бо харысалгалыг ажылды боттарының эки туразы-биле, чагыг-сеткилиниң ханызындан дк сеткилдиг күүседип турар эвээш эвес. Чижээ, амыдырал хандырылга комбинадында экономиктиг өөредилгенин пропагандизи Суге-Маадыр Соян, Бай-Даг ортумак школазының башкызы Боттуров Ондар, «Нарын» совхозтуң кол зоотехниги Мила Бижек. «Мөрен» ортумак школазында теоретиктиг семинарнын удуртукчузу Хүреш-оол Дөдек, районда марксизм-ленинизм школазының пропагандизи СЭКП райкомуңуң организастыг кылдызының эргелекчизи К. Монд дээш оон-даа өскелерни адап болдур.

Съездиниң материалдарын чугле политиктиг, экономиктиг болгаш комсомол өөредилгезиниң системаларынга өөредиринде дагыда, районуң партия

Эки чурттаар төлээде — эки ажылдаар

ХАРЫЫСАЛГА ЧОКТУҢ УРЖУУНДАН

Барыын-Хемчик районнуң Аяңгаты суурундан «Шын» солун редакциязынга чагаа келген. Ону номчуп көргеш, утказын хандыр бодаарга, ында дыка чугула айтырыгны—СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документтеринде шыңгыы көдүрүнгеп, даандырган ажыл-херек дээш харысалга дүгайын малчын О. Биче-оол сагыш-сеткили дүвүреп, харын-даа киленңнээшкин-биле бижип турар. Маңаа СЭКП-ниң XXVI съездизинге ТК-ның Отчёт илеткелинде «Совет кижи—ол дээрге ак сеткилдиг ажылдакчы, политиктиг бедик культурлуг кижи, патриот болгаш интернационалист» деп. бижээнин кижи бүрүзү сактып келири чугаажок.

«Эргим редакция. «Шекпээр» совхозтуң Аяңгаты салбырында байдал сөөлгү үеде бакырап эгеледи. Бо дээрге чамдык малчыннарның, специалистерниң болгаш салбырның удуртукчузунуң ажыл-херекке ээ-харысалга чок чорууның уржуундан болу берген деп дорту-биле чугаалаар херек. Ам оон төдаргай чижектерин көргүзүп бижип көрейн.

Салбырда 4000 ажыг хой кыштаглап турар. Оларның хой кезии оолдапкан болзада, хураганнары зажок хой хораан. Алдынган хураган амгы үеде 50 хуу бөөрү четпестир. Моон пол иуруузу кадарган малын орта ажаап-тежээвес, ажылынга харысалга чок малчыннарга хамаарыжыр. Ындыг кижилерни хай деп, чогуур харысалганы, дарый хүлээзир болза эки боор.

Салбырның специалистери база ээ-харысалганың кудулаткан. Кыштаглаашкынның мындыг берге үезинде малчын коданнарга удаа-дараа барбас, хыналда-контроль чорупас боор-дур. Дорту-биле чугаалаарга, чамдыктары чүгле шалың ап орар. Ылаңгыя мал эмчизи Екатерина Камдышоол дыка четпес ажылдан турар. Малчыннарже шоолуг үнүүшкүн кылбас, барганда аваа-ла «садчы» болур. мал эмнерин эвээш эккеп бээр.

Салбырның специалистери база ээ-харысалганың кудулаткан. Кыштаглаашкынның мындыг берге үезинде малчын коданнарга удаа-дараа барбас, хыналда-контроль чорупас боор-дур. Дорту-биле чугаалаарга, чамдыктары чүгле шалың ап орар. Ылаңгыя мал эмчизи Екатерина Камдышоол дыка четпес ажылдан турар. Малчыннарже шоолуг үнүүшкүн кылбас, барганда аваа-ла «садчы» болур. мал эмнерин эвээш эккеп бээр.

Садыр эргелекчизи чүнү кылып турарыл деп айтырыг чайгаар турун келир. Эргелекчи Сазы Сүрүн конторага келгеш, айтыышкыннар берип

Хоочун малчыннарның оглу Геннадий Монгуш бодунуң ажыл-амыдыралын базала мал ажылынга тураскаадырын шиитпирлээн. Ол Бии-Хемниң «Өөк» совхозта ам үш чыл хойжулап, эки көргүзүглерни чедип ап турар. Аныяк малчын ам безин 100 хойга онааштыр 100 ажыг хураганны менди камгалап алган. Оон коданында хой оолдаашкыны ам-даа уламчылап турар.

Совхозтуң коммунистери чаа-ла он тос хардап чоруур ол малчынга улуг идегелди көргүзүп, СЭКП-ниң XXVI съездизинин будүүзүнде ону боттарының хүрээлеринге кандидат кылдыр хүлээп алган. Геннадий Монгуш ол бүзурелге төлептинин ажыл-херээ-биле шынзыдар дээш кызымаккай ажылдап турар.

ЧУРУКТА: Г. Монгуш.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

РЕДАКЦИЯДАН: малчын Ооржак Биче-оолдуң харысалга дугайында бижип турар чагаазы амгы үениң бир чугула айтырыын көдүрүп турар-дыр. Кылып турар ажылынга салгаа, харысалга чок болгаш чалгаа кижилерни сойгалап илередир, оларны ак сеткилдиг ажылдаарынче албадаар ужурлуг бис. Ажылга ээ-харысалга болгаш сагылга-чурум дугайында чагаалларны бистиң номчукчуларывыстан болгаш бижикчиверивистен редакция манап турар. Оларны «ЭКИ ЧУРТТААР ТӨЛЭЭДЕ—ЭКИ АЖЫЛДААР» деп ниити эгениң адаанга парлаар.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Совет Эвилели кандыгыл дээр болза, ол социалистиг Польшаның шинээ өөнүү болган эвилелиниң турган болган ыдыг бооп артар-дээ. Бо талазы-биле Чехословакия-биле болгаш социалистиг дем каттыжылгазының өске-дээ чурттары-биле ышкаш, бистерниң туружувус инитизи-биле дөмей бооп турарыңга бүзүрээр мен. **(Адыш часкаашкыны).**

Социалистиг күрүнелериниң дем каттыжылгазының чарыгбас көзээ — алдарыг Куба Республика болуның хөгжүлдезиниң соруглаларын нарын лаштыкы байдалдар үезинде шинтирлеп турар. Совет Эвилели аку-дунма куба улусту бужыы-биле, чайгылыш чок деткип турар болгаш деткиндээ апаар. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Бистер ханаа социалистиг тургузуушкунга моон-дээ соңгаар чедиишкиниг болуруп сагыш-сеткилдиң ханызындан күзеп, тайбың болгаш чечектелиишкиниг болуруп күзеп турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Бистер боттарывыстың социалистиг дем каттыжылгавысты камгалавышаан, улустарның эң-не улуг үнелиг күзел-соруун — тайбыны болган аймыл чок чоруун база камгалап турар болгай бис. Чүге дээрге, бөгүн социализм чурттары даймыны баш удур болдурбазыңга шинтирлиг улуг киништирил. чавырлымышкының болган боо-чепсекти дүжүреринің политиказының тук тудуқчулары бооп турар болганда ыдыг-дыр.

Бис, Совет Эвилелиниге боттарывыстың партиявыстың-ноокта чаа болган XXVI съездизиниге улустар араазының эң-не шыңгыы болган үезин келген айтырыгларын тайбыныы болгаш бүгү улустарның аймыл чок чоруунук эрге-ажыктарыңга дүүштүр шинтирлээринче услаган элээн хөй шуут тодаргай саналдарыны киирген бис. Ол саналдар бүгү делегейге тараан болгаш бүгү диптерге чүүлдүзүнген деткишкинни алган. Бистин өөнүктеривистиң болгаш эвилелчилеривистиң, оларның-биле кады социалистиг Чехословакияның, ол саналдарны бедик-биле, идепкейлиг деткип турарыи бистер үнелеп турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Борта, Европаның төөүзүге турган, совет саналдарның үгүле чангыланыш дугайын чугаалаксап тур мен.

Европага ядролуг чепсектерни сокпаза чокка эңдере бүдүрер чорук Европаның бүгү улустарыңга өлүмнүг айыыл апар чыдар. Ынчангаш бистер ол айтырыгны херек кырында шинтирлээринче эгелеп кирер төлээде, оон эгези кылдыр бар чүүлдерге соксап каярын, тодаргайларга Европа девискээринде турар СССР-ге болган НАТО чурттарыңга хамаарыжыр ортумак ыракшылдың ракеталарлуг чаа чепсектерни аваа тургузарын болгаш эргилерин солуурун-даа соксадын, доктаалыныи саналдап турар улус бис. Ол девискээрде мурнуку шугумга тургузар америк ядролуг чепсектер аваа база хамаарыжыры билдингир болбайын аан. Ийи таланың Европага үетүнде айттынган ядролуг чепсектерин кызыгаарлаарыныи, а оон-даа ыртык — кызырарының дугайында доктаамал керээни чарарынга чедир доктаазымышкын күштүг бооп тувуп шылаар ийик.

Соксадышкын дугайында ынчаарга чедир эвилелчилеривистиң, оларның-биле кады социалистиг Чехословакияның, ол саналдарны бедик-биле, идепкейлиг деткип турарыи бистер үнелеп турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Борта, Европаның төөүзүге турган, совет саналдарның үгүле чангыланыш дугайын чугаалаксап тур мен.

Европага ядролуг чепсектерни сокпаза чокка эңдере бүдүрер чорук Европаның бүгү улустарынга өлүмнүг айыыл апар чыдар. Ынчангаш бистер ол айтырыгны херек кырында шинтирлээринче эгелеп кирер төлээде, оон эгези кылдыр бар чүүлдерге соксап каярын, тодаргайларга Европа девискээринде турар СССР-ге болган НАТО чурттарыңга хамаарыжыр ортумак ыракшылдың ракеталарлуг чаа чепсектерни аваа тургузарын болгаш эргилерин солуурун-даа соксадын, доктаалыныи саналдап турар улус бис. Ол девискээрде мурнуку шугумга тургузар америк ядролуг чепсектер аваа база хамаарыжыры билдингир болбайын аан. Ийи таланың Европага үетүнде айттынган ядролуг чепсектерин кызыгаарлаарыныи, а оон-даа ыртык — кызырарының дугайында доктаамал керээни чарарынга чедир доктаазымышкын күштүг бооп тувуп шылаар ийик.

Соксадышкын дугайында ынчаарга чедир эвилелчилеривистиң, оларның-биле кады социалистиг Чехословакияның, ол саналдарны бедик-биле, идепкейлиг деткип турарыи бистер үнелеп турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Борта, Европаның төөүзүге турган, совет саналдарның үгүле чангыланыш дугайын чугаалаксап тур мен.

Европага ядролуг чепсектерни сокпаза чокка эңдере бүдүрер чорук Европаның бүгү улустарынга өлүмнүг айыыл апар чыдар. Ынчангаш бистер ол айтырыгны херек кырында шинтирлээринче эгелеп кирер төлээде, оон эгези кылдыр бар чүүлдерге соксап каярын, тодаргайларга Европа девискээринде турар СССР-ге болган НАТО чурттарыңга хамаарыжыр ортумак ыракшылдың ракеталарлуг чаа чепсектерни аваа тургузарын болгаш эргилерин солуурун-даа соксадын, доктаалыныи саналдап турар улус бис. Ол девискээрде мурнуку шугумга тургузар америк ядролуг чепсектер аваа база хамаарыжыры билдингир болбайын аан. Ийи таланың Европага үетүнде айттынган ядролуг чепсектерин кызыгаарлаарыныи, а оон-даа ыртык — кызырарының дугайында доктаамал керээни чарарынга чедир доктаазымышкын күштүг бооп тувуп шылаар ийик.

Соксадышкын дугайында ынчаарга чедир эвилелчилеривистиң, оларның-биле кады социалистиг Чехословакияның, ол саналдарны бедик-биле, идепкейлиг деткип турарыи бистер үнелеп турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазының аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүледдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган. Л. И. Брежневтиң чугаазының түңнел сестерии болгаш салган төрээлдерии эалга олурганнар бут кырынга туруп кээп, дыңнаттелдир адыш часкаашкыны турган. Съездиниң киржикчилери «Наймрал! Наймрал!», «Брежнев! Наймрал!» деп кыйгы салып турган.

Даргалакчы — ЧКП ТК-ның Президиумуның кежигүүзү, Словакияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Й. Ленарт** Чехословакияның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын, чоннуң куш-ажылын, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунуң, бүгү чехословак улуска биллиглерин, соруқ киришкинии, мобилизакчы күштүг байлак үнер дөзү болур дээрзин делегаттар саналдарыңга онзалап демдеглеп турар.

Апрель чединиң эртенги хуралынга СЭКП-ниң делегациязының баштыңы—СЭКП ТК-ның Чиигизие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Л. И. Брежнев** чүве чугаалаан. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары ону дыңнаттыг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүледдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган. Л. И. Брежневтиң чугаазының түңнел сестерии болгаш салган төрээлдерии эалга олурганнар бут кырынга туруп кээп, дыңнаттелдир адыш часкаашкыны турган. Съездиниң киржикчилери «Наймрал! Наймрал!», «Брежнев! Наймрал!» деп кыйгы салып турган.

Даргалакчы — ЧКП ТК-ның Президиумуның кежигүүзү, Словакияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Й. Ленарт** Чехословакияның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын, чоннуң куш-ажылын, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунуң, бүгү делегейге тайбың дээш демиселдиң хөреэнге чехословак-совет найыралдың ролүн, бедик-биле үнелээнин дээш съездиниң делегаттарының болгаш аалчыларының, бүгү чехословак улустуң мурнуудан Леонид Ильич Брежневке сеткилдиң эң ханызындан өөрүп четтириишкинин илергейлээн.

Бистиң коммунистиг партиларывыстың аразында бүгү талалыг харылзааларны, билчиишкинни, кады ажылдажылганы, бүзүрежилгени болгаш хүндүткежилгени бедик-биле үнелеп турар бис деп, И Ленарт чугаалаан. Чехословакияның улустарының нүүрүнде совет улус доктаамал, шынчы болгаш бердинген өөнүктерлиг деп бистиң бүзүредилгевисти хүлээп ап көрүнер, эргим эш Брежнев. Бистиң эш-ёзүзүнга үндезилеттинген изиг байырлывысты. СЭКП-ниң төөгүлүг XXVI съездизинии шинтирлерии боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болзуп деп күзээшкиниверивисти совет коммунистерге, бүгү совет улуска дамчыдарындыр Силерден дилеп тур бис.

СЭКП-ниң делегациязының баштыңының чугаазын ССРЭ-же, Чехословакияже, Болгарияже, Венгрияже, ГДР-же, Польшаже телевизия-биле дорт дамчыткан. Ол ышкаш Англияда, Испанияда, Италияда, Францияда, ГФР-де, АКШ-та болгаш делегейниң өске-дээ чурттарында ой-ой миллион кижилер ону дыңнаан болгаш көрген.

Чехословак коммунистерниң шуулганынга даштыкы делегацияларның тывысқан тураскаал белектери-биле съездиниң делегаттары болгаш аалчылары улуг соңуургал-биле таныжып турар. Культура ордузунга делегеттинген делгелге ЧКП-ниң хөй санныг интернационалчы харылзааларын, Чехословакияның коммунистерин болгаш бүгү ажылчы чоннарын деп-шилгелиг кижи төрелгетенниң хүндүткел-биле көрүп турарыи илередип турар. СЭКП-ниң делегациязының белээн — чурукчу Ю. Рязановтуң космосче совет-чехословак кады ужудушкунга турасқаадын чураан чуруун база ында делгээн.

1981—1985 чылдарда ЧССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарының дугайында ЧКП ТК-ның Президиумуның кежигүүзү, ЧССР-ниң Чазааның Даргазы **Л. Штроугал** апрель чединиң кежээки хуралынга илеткел кылган. ЧКП-ниң XVI съездизиниң толараар апаар соруглаларын чурттун коммунистери, бүгү ажылчы чоннары алларлыы-биле күүседир дээрзинге бүзүрелиң өл илергейлээн.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизи дүүн ажылын үлзмчылаан.

(СЭТА-ның тускай корр.).

МАРКСИЗМ-ЛЕНИНИЗМНИҢ ТУГУНУҢ АДАА-БИЛЕ

ПРАГА. Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизи ажыл-керекчи чоруктун болгаш чангыс эптин байдалында эртип турар. Чедиги үш чылда чурттуң экономиктиг хөгжүлдезиниң программазын съездиниң индириндеи делегаттар бедик харысалга, улуг соңуургал-биле чугаалажып, сайзырангай социалистиг нитилелди тургузарының чаа соруглаларын тодарадып турар. Партия организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериң мурнундан олар ЧКП-ниң иштики, даштыкы политиказын чүүлдүзүнгенин илергейлеп, бедик үүдүрүкчүлүг ажыл-ижи-биле партияның планнарын амыдыралга боттандырарынга бүгү талалыг ниит бээрии айтыкап турарлар.

ССРЭ-те сайзырангай социализм тургузуушкунуң СЭКП-ниң XXVI съездизинге түңнеттинген дүржүлгазы коммунистерге, бүгү чехословак улуска биллиглерин, соруқ киришкинии, мобилизакчы күштүг байлак үнер дөзү болур дээрзин делегаттар саналдарыңга онзалап демдеглеп турар.

Апрель чединиң эртенги хуралынга СЭКП-ниң делегациязының баштыңы—СЭКП ТК-ның Чиигизие секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуның Даргазы **Л. И. Брежнев** чүве чугаалаан. Съездиниң делегаттары болгаш аалчылары ону дыңнаттыг, үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Эш Л. И. Брежневтиң чугаазын аажок улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүледдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган. Л. И. Брежневтиң чугаазының түңнел сестерии болгаш салган төрээлдерии эалга олурганнар бут кырынга туруп кээп, дыңнаттелдир адыш часкаашкыны турган. Съездиниң киржикчилери «Наймрал! Наймрал!», «Брежнев! Наймрал!» деп кыйгы салып турган.

Даргалакчы — ЧКП ТК-ның Президиумуның кежигүүзү, Словакияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **Й. Ленарт** Чехословакияның Коммунистиг партиязының ажыл-чорудулгазын, чоннуң куш-ажылын, социализм болгаш коммунизм тургузуушкунуң, бүгү делегейге тайбың дээш демиселдиң хөреэнге чехословак-совет найыралдың ролүн, бедик-биле үнелеэнин дээш съездиниң делегаттарының болгаш аалчыларының, бүгү чехословак улустуң мурнундан Леонид Ильич Брежневке сеткилдиң эң ханызындан өөрүп четтириишкинин илергейлээн.

Бистиң коммунистиг партиларывыстың аразында бүгү талалыг харылзааларны, билчиишкинни, кады ажылдажылганы, бүзүрежилгени болгаш хүндүткежилгени бедик-биле үнелеп турар бис деп, И Ленарт чугаалаан. Чехословакияның улустарының нүүрүнде совет улус доктаамал, шынчы болгаш бердинген өөнүктерлиг деп бистиң бүзүредилгевисти хүлээп ап көрүнер, эргим эш Брежнев. Бистиң эш-ёзүзүнга үндезилеттинген изиг байырлывысты. СЭКП-ниң төөгүлүг XXVI съездизинии шинтирлерии боттандырарынга чаа-чаа чедиишкиннерлиг болзуп деп күзээшкиниверивисти совет коммунистерге, бүгү совет улуска дамчыдарындыр Силерден дилеп тур бис.

СЭКП-ниң делегациязының баштыңының чугаазын ССРЭ-же, Чехословакияже, Болгарияже, Венгрияже, ГДР-же, Польшаже телевизия-биле дорт дамчыткан. Ол ышкаш Англияда, Испанияда, Италияда, Францияда, ГФР-де, АКШ-та болгаш делегейниң өске-дээ чурттарында ой-ой миллион кижилер ону дыңнаан болгаш көрген.

Чехословак коммунистерниң шуулганынга даштыкы делегацияларның тывысқан тураскаал белектери-биле съездиниң делегаттары болгаш аалчылары улуг соңуургал-биле таныжып турар. Культура ордузунга делегеттинген делгелге ЧКП-ниң хөй санныг интернационалчы харылзааларын, Чехословакияның коммунистерин болгаш бүгү ажылчы чоннарын деп-шилгелиг кижи төрелгетенниң хүндүткел-биле көрүп турарыи илередип турар. СЭКП-ниң делегациязының белээн — чурукчу Ю. Рязановтуң космосче совет-чехословак кады ужудушкунга турасқаадын чураан чуруун база ында делгээн.

1981—1985 чылдарда ЧССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарының дугайында ЧКП ТК-ның Президиумуның кежигүүзү, ЧССР-ниң Чазааның Даргазы **Л. Штроугал** апрель чединиң кежээки хуралынга илеткел кылган. ЧКП-ниң XVI съездизиниң толараар апаар соруглаларын чурттун коммунистери, бүгү ажылчы чоннары алларлыы-биле күүседир дээрзинге бүзүрелиң өл илергейлээн.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизи дүүн ажылын үлзмчылаан.

(СЭТА-ның тускай корр.).

КОСОВОДА БАЙДАЛ

БЕЛГРАД. (СЭТА). ТАНЮГ агентилелдиң дыңнатканын ёзүгаар алырга, Косово автономнуг крайда (Сербия) «албан националистиг лозунгнарның адаа-биле корум-чурум үреэшкиннери болгаш кудумчу чыскаалдары» болган. Корум-чурум үреэшкиннерии Приштин университединиң студентилери эгелээнин «Рилиңдя» солуи бижээн. Чыскаалдың киржикчилериниң болгаш хөй-ниитизиниң корум-чурумуи камгалаан ажылдакчыларның аразында мөсилдежиишкин болган.

Косово — Югославияның албан националдыг чурттакчылары хөй чүрүүзү болуп турар районнарының бирээзи.

Косово автономнуг крайда байдалдың дугайында айтырыгны Югославияның Коммунистер эвилелиниң ТК-зының Президиуму, ЮСФР-ниң Президиуму болгаш чазаа боттандының хуралдарында чугаалажып көрген.

Югославияның парлалгазының дыңнадыгларын ёзүгаар алырга, Приштинде болгаш крайда байдал чоорту экижип турар.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ
СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ПРИНЦИПИАЛДЫГ ТУРУШ

Эш Л. И. Брежневтиң грек «Та неа» солуиуң айтырыынга харыызы делегейге калбак соңуургалды болдурган. Массалыг информацияның даштыкы чүүлдери, сураглыг политиктиг болгаш хөй-ниитин ажылдакчылар оңу ядролуг чепсекти дүжүреринің айтырыгларынга Совет Эвилелиниң принципиалдыг туружуңун чаа херечизи. ССРЭ-ниң тайбыныы болгаш чавырлыышкыныы быжыглаарынче угланган чайгылыш чок даштыкы политиктиг угланыышкыныыны бадыткалы кылдыр үнелеп көрүп турар. Оон айтырыынга Л. И. Брежневтиң харыызы ядролуг чепсекти дүжүрери болгаш делегейде дүшкүүрлуг чорукту чавырылдырары дээн ышкаш. Шак ыдыг чүгүла айтырыгларны шинтирлээри-биле совет удуртукчуларыиың чангыс әвес улаа кылын турганы хөй санныг саналдарыиың уткаызынга бүрүнү-биле дүгжүп турарын грек «Та неа» солуи демдеглээн. СЭКП-ниң чоокта чаа болган XXVI съездизинге кылган илеткелинге боо-чепсекти дүжүрер дугайында саналын Л. И. Брежнев улам калбаа-биле чарлап турар болганда, ол харыы онза ужурдузалыг бооп турар-дыр.

Грецияның даштыкы херектер министри К. Мицотакис грек чазактың Совет Эвилелиниң эгелекчи саналын ыяк өөренир апаарын дыңнаткан.

Л. И. Брежневтиң тодаргай болгаш боттуг саналы Грецияның болгаш грек улустуң эрге-ажыктарынга долузу-биле түгжүп турарын Грецияның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнү К. Калудис чугаалаан. Грецияның бодуиун девискээринге ядролуг чепсекти тургузарынга каиы-дээ соңуургал чок. Ол чүгүлдүр, ол ышкаш Англияда, Испанияда, Италияда, Францияда, ГФР-де, АКШ-та болгаш делегейниң өске-дээ чурттарында ой-ой миллион кижилер ону дыңнаан болгаш көрген.

Чехословак коммунистерниң шуулганынга даштыкы делегацияларның тывысқан тураскаал белектери-биле съездиниң делегаттары болгаш аалчылары улуг соңуургал-биле таныжып турар. Культура ордузунга делегеттинген делгелге ЧКП-ниң хөй санныг интернационалчы харылзааларын, Чехословакияның коммунистерин болгаш бүгү ажылчы чоннарын деп-шилгелиг кижи төрелгетенниң хүндүткел-биле көрүп турарыи илередип турар. СЭКП-ниң делегациязының белээн — чурукчу Ю. Рязановтуң космосче совет-чехословак кады ужудушкунга турасқаадын чураан чуруун база ында делгээн.

1981—1985 чылдарда ЧССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарының дугайында ЧКП ТК-ның Президиумуның кежигүүзү, ЧССР-ниң Чазааның Даргазы **Л. Штроугал** апрель чединиң кежээки хуралынга илеткел кылган. ЧКП-ниң XVI съездизиниң толараар апаар соруглаларын чурттун коммунистери, бүгү ажылчы чоннары алларлыы-биле күүседир дээрзинге бүзүрелиң өл илергейлээн.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизи дүүн ажылын үлзмчылаан.

(СЭТА-ның тускай корр.).

ИСПАНИЯ: дүшкүүрлүг байдал хевээр

Подполковник Техерога командылаткан бөлүк хамаатыг гвардейжилер шериг эргилдезии боттандырар дээн орааладжышкынны Испанияга кылгандан бээр бир-ай ажыг үе эрткен, а чуртта дүшкүүрлүг байдал хевээр арткан болгаш реакциялыг шериг кижилериин чаа ораладжышкыны кыптыгып магат чок деп саиан турар. Шеригларниң эвилелиг үймээнинии айыылы ам-даа бүрүн чайлатынмаан болгаш назак база демократтыг бүгү күштер ыдыг аймылы болдурбас дээш бүгү-ле чүүлдерии кылыр, шинтирлиг хемчеглерии ап чорудар ужурлуг деп. Испаниянын Коммунистиг партиязының Чиигизие секретары С. Каррильо чоокта чаа Альма-Дель-Мальорагга болган массалыг митингиге медеглээн.

Чуртта байлалды таарыштыр эңкижилериче угланган элээн хемчеглерии чазактың ап чорутканын демдеглээри чугула. Сулчээнин удуртукчуларын болгаш эң-не идепкейлиг киржикчилерин тудуп хоругдаан. Оларның аразында — генералейтенант Хаймс Миланс Дель Боск (үймээнчилерии деткээн кара чангыс шериг округунуң командылакчызы), дивизия генералдары Альфонсо Армада, Торрес Рохас, подполковник Антонио Техеро Молина болгаш оон-даа өскелер. Оларның херектериниң талазы-биле ам иштелге эгелээн. Чепсектиг күштерде чогуур ажылды база чорудуп турар. Демократтыг болгаш конституциияны эгелиидеп бээр деткээн политиктиг партиялар байлалды эңкижилериче угланган болдуиар бүгү чүүлдерии кылып, социал-экономиктиг айтырыгларыы шинтирлээр херекке чазак-биле кады аргаларны дилеп турар.

Ынчалзажок, чуртка корум-чурумиу катап тургузарын чамдык кижилер күзеевйи турар. Франкизмнин дөрзии үеленче чуртту делүр кииерии күзээр күштер Испанияда бар дээрзии шериг эргилезиинии ораладжышкынны тодаргай бадытказн. Ол күштер армияда, үлетпүр болгаш банкылар хөреиглтеиериидеи салдарлыг болуп турар. Реакциялыг яизы-бүрү организацияларның төлээлекчилери үймээнчилерии деткип, оларны камгалап, харын-даа «национал маалыр-лар» кылдыр коргүзериы ораладжып турар. Чижээ, 350 хире депутаттарны 18 шакпың дургузунда дискек кырынга олуртуп келген хамааты гвардейжилерии «Чаа күш» деп фашист үзелдиг организацияның удуртукчузу Блас Пиньяр мактап турар.

Мадридте болгаш өске-дээ хоорайларда яизы-бүрү комитеттерии тургузуп, үймээнчилерни деткип, оларның өг-бүлелериниң кежигүннериие дузалаар фондуну организастап, акша-хөреиглерии чыып турар апартап. Фашистиг организациялариың удуртукчулары чепсектиг күштерии хүрээлеиииче шургүн киреринии соксатпайн турарын эрге-чагыргага. Демократтыг төптүн эвилели партиияның Мадрид федерациязының органы «Импакто» журнал бижээн.

Фашистиг үзел-бодалдыг яизы-бүрү бөлүглежишкиннериң сөөлгү үеле идепкейжээни чуртту хөй-ниитизиниң ханы дүвүрээшкиини болдуруп турар. Олар Вальядолидага, Гренадага, Мадридке, Барселоига хулгандзыг дерзии үүлгелиглерии кылган. Демократтыг партияларның төлээлекчилериче олар халдап, профэвилелдериниң активчилериие кижилап, Франконуң фашистиг гимнизии ырлажып турганнар.

Кедергей чоон үеллиг кижилер, бирги эвлчеге Баскиин националистиг организациязының төлээлекчилери чуртта байлалды чидиглеидеринге бичс эвес хемчээлге илдиглг болуп турарын база айтыр херек. Февраль болуушкуиларыиың сөөлүнде националистиг ол организацияның удуртукчулары чепсектиг демиселлии түр кала ойталаакын-чарлаан. Ынчалзажок үш иеделя безии чепээнде өлүрүкчү чорукту олар катап эгелээн: март 19-та подполковник Ромсо Ромлечии боолап өлүргеннер. Оон сооида үш-ле хонганда Наварра можуиун административтиг төвү Памплоига шериг албанныг база бир кижиии —подполковник Прието Гарсиаиы өлүргеи.

Өлүрүкчү бо үүлгедиглер чуртта дүшкүүрлүг байдалды улам чидиглеидиргеи. Политиктиг бүгү партиялар, профэвилелдери өлүрүкчү ындыг үүлгедиглерии ыыгыы бүрүү шапкан. Байлалдың чидиглеигеиии барымдаалаш, чазак өлүрүкчү чорукка удур немелде хемчеглерии алыр ужурга таварышкан. Өлүрүкчү организацияларга удур демиселге ам чепсектиг күштерии киириштирер деп турар. Конституциияны камгалаар дугайында тускай хоойлуиу база хүлээп алган. Чазактың ап чорутка ол хемчеглерии чуртту демократтыг күштери шинтизи-биле чүүлдүзүнүп көргеи.

Ынчалзажок чазактың ап чорутка хемчеглерии демократтыг күштерге удур ажыглай берип болуруиуи айыылы база бар. Испаниянын национал экономикалында ыыгыы бергелер туруп турар. Хамыктың мурнунда ажыл чок чорук көвүдээи. Национал статистика эргелелиниң дыиналдың ёзүгаар алырга, 1980 чылдың төнүзүидс чуртта ажыл чоктарның саны 1 миллион 620 муң кижи четкеи. А түс чериик парлалгазының мелээзии ёзүгаар алырга, бо чылдың чүгле баштайгы ийи айларында бөзии ажыл чоктарның санынга 80 муң кижи немешкеи.

Испания чогум-на нарын үеиалды чуртган эртирип турар. Ол дугайын чазак-даа, демократтыг хөй-ниити-даа чажырбайн турар. Чуртту муриунда тургустуган социал-политиктиг нарын айтырыгларны таарыштыр шинтирлээрииге соиуургалдыын демократтыг күштер илергейлеп турар. Ол айтырыгларны шинтирлээриидеи демократтыын хереэ улуг хемчээлге хамаарыжыр апаар. Барыын үзелдиг күштерии үймээнчи үүлгелиглериин каталтаарын болдурбас соруига чуртту муриунда туруп турар.

А. МЕДВЕДЕНКО.
СЭТА-ның корр.

Калыды чугаалаваска безии элдепиг туруш-тур.

Совет Эвилели мындыг медеглел кылган деп бичии кала бөдүктаалыкар: улустар аразының ойу келген айтырыгларын тааржыр шинтирлээр талазы-биле чугаалажышкынварны эгелээр мурнунда бармын чүк чурттары боттарының политиказының биске, ол ышкаш хөй-хөй өске-дээ чурттарга шуут таарышпайн турар талаларын өскээр көрзүнеер. Чижээ, АКШ ол-бо чурттардан, ааштыкыла турар ол-бо шериг базазындан боттарының шеригларии баштай үиларүүи. Оон ыиай олар диктаторжу террорчуи ол-бо ёзу-чурумга деткимче көргүзерии, чепсеглээрии соксатсын дээи дижик.

Чугаалажышкынвар дугайында айтырыгга мындыг хамаарылганы кым хүлээп алыры? Хүлээп алуры чегенчиг. Политика билбес мугулайлар, азы чугаалажышкынларга доткар, шаптараазынвар таварыштырып, харын мырынай тайбын эвес соруглалар сүрүп турар киижилер деп атка кирер боор бис.

Күрүнелер аразында чугаалажышкынвар кайы-бирээзиие боттарының негелделерии салырындан ойталаанда, тайбыны тургузарыига хёрек кырында чүткүл барда, бот-боттарының эрге-ажыктарын кайы-кайызы-даа хүндүлеп көргеиде чедиишкиниг бооп болур деп эөегүиүн, оон ниитиидс соолгу он чылдарның дургузы ылаптыг бадыткан турар. Тайбыны болгаш улустарының айыыл чок чоруун быжыглаарыига дузалыг болган эң чугула делегей дугуржулгалары чогум-на ыиыг үнделеиии чедип алдыган. Чижек кылдыр хамаарышпас болгаш демократтыг Австрияны катап тургузар дугайында күрүне Кереэзии, Барыын Берлин талазы-биле 1971 чылдың дугуржулгазын, ССРЭ-ниң, Чехословакияның, Польшаның, ГДР-киң, ГФР-биле керээлерии, стратегтиг боо-чепсектерии кызыгаарлаар талазы-биле советамерик дугуржулгаларыи, ол ышкаш Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле Хельсинкиге ат салган Түңнел актыны адап болур мен.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге илип үндүрген болгаш хамаарылгалыг күрүнелериниң чазактарыига медээлеп чедиргеи Совет Эвилелиниң боттут саналдарыига ол чазактарың талазыидан ыидыг хамаарылгалыг болур боор деп маиап турар бис. Чүге дээрге бистиң саналдарывыс хоозуи пропаганда кылыр дээш эвес, а тайбыиыи эрге-ажыы дээш—Европага, Азияга, Америкага, Чоокку, Ортаакы, Ыраккы Чоон чүкке тайбын турзун дээш кайы-кайызыига-даа таарыжы турар дугуржулганы чедип алырыига дузалаар дээш илип үндүрүгеев. Бүгү-ниити тайбыиың эрге-ажыы дээш илип үндүрген. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Эргим эштер!

Чехословакияның коммунистери, ажылчы ангызы, таараачыннары болгаш интеллигенциязы бышкан социализмни тургузарының оруунда партияның болгаш чурттуң мурнунда туруп турар улуг харысалгалыг соруглаларны чедиишкиниг күзеелии шыдаар бооор дээрзинге бүзүрелдиг ганынга алдар болдурган социалистиг чарыш чуртта калбарган.

ЧУРУКТА: Берлинниң төөүнде Карл-Либкнехт-Штрасс.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Демократтыг социализм партиязының даргазы Я. Пезма-зоглуиуң айтканы-биле алырга, президент Брежневтиң «Та неаның» айтырыынга харыызы СЭКП-ниң чоокта чаа болган XXVI съездизинге боочепсекти дүжүрер дугайында совет саналдар-биле домей бооп турар. Бистер совет саналдарны кичээнгейлиг үнелеп көөр ужурлуг бис. Бистиң партиявыс Европага боочепсекти дугуржулгалыг кызырарының болгаш ядролуг чепсектеи кайы-даа таланың ойталаарының дугайында чугаалажышкынварны кылыры дээш чүткүл турар.

Социалистиг чурттарның солуинары Л. И. Брежневтаи харыызын шуитүзүи «Принципиалдыг туруш», «Быжыг магалыла», «Европага тайбын дээш» деп агелер-биле шарлаан.

Бир эвес Афины мындыг чепсекти грек чериин девискээринге тургузарындаи ойталаар болза, ядролуг чепсекти ажыглаарындаи ойталаарының мөгдылалын бөзер түскай дугуржулганы НАТО кежигүиү — Грецияиге кылырына СЭКП болгаш Совет күрүнеиии удуртукчузу Л. И. Брежиев белеи деп барыын-герман «Зюддойче дайтунг» солуи демдеглээи.

Президент Брежиев Грецияның черинге АКШ-тың ракета-ядролуг чепсеэи тургузнар дугайында оон хүлээнириига харыы кылдыр совет атомиуг чепсектеи камгаланырының аргазын аиаа сүмелээи деп англи «Тайме» солуи демдеглеп бижээи.

«Болуиуи девискээринге ядролуг чепсекти тургузнар дугайында хүлээлгени алыр, ядролуг чепсеэ чок кадыыг-даа чурт-биле түскай дугуржулганы кылырынга» ССРЭ-ниң белеции америк АП информация агентилели демдеглээи.

«Ядролуг чепсекти будүреринден болгаш садыи алырындаи-даа ойталап, ыидыг чепсектер болуиуи девискээринге чок чурттарга ядур ядролуг чепсекти ССРЭ кажаи-даа ажылдавас дээрзии совет удуртукчу база каталбалыкаиыи фии «Канеаи үүтиеет» солуи бижээи.

(СЭТА).

ӨӨРЕДИЛГЕ ДООЗУЛГАН

1981 чылдың март 17-деи апрель 7-ге чедир Польша Улус Республиканың, Герман Демократтыг Республиканың, Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың девискээринге эвилелчи армияларның болгаш флоттарның «Союз-81» аттыг командылал-штаб өөредилгезии кады чорукган.

Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Каттышкан Чепсектиг Күштериниң Кол командылакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликов өөредилгени удурткан. Эвилелчи армияларның шеригларииің болгаш флоттар күштериин дем каттыштырган дайынчы хөделиишкиниерии белеткээриниң болгаш чорударының, оларны хандырарының айтырыгларын өөредилгеиин үезиидс сайгарып көргеи.

Өөредилгеге киришкеи шериглариия хөделиишкиниерии Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы, ПУР-иуң национал камгалал министри армия генералы В. Ярузельский, ГДР-ниң камгалал министри армия генералы Г. Тофман, ЧССР-ниң камгалал министри армия генералы М. Дзур, Каттышкан Чепсектиг Күштериниң штабының начальиыгы армия генералы А. И. Грибков болгаш аскудунма армияларның өске-дээ шериг начальиыктери дайгаарап көргеи.

Өөредилгеге организастыг, ажыктыг болуп эрткеи болгаш генералдарның, адмиралдарның болгаш офицерлериің оперативтиг белеткелиниң бедик деиеелии көргүскеи. Аку-дунма армияларның дээди штабтарының ажылын моон соңгаар-даа холбаштырарынга, оларның дем каттыштырган хөделиишкиниерии сайзырангайжыдарынга, аку-дунма армияларның дайынчы кады ажылдажылгазын быжыглаарынга, пролетаржы интернационализмниң ёзүзүига дайынчыларны кижизидериие өөредилге идилиг болган.

Өөредилгеиің мурнуига салдыиган соруига чедип алдыган. Өөредилгеге киришкеи штабтар боттарының шеригларии-биле кады доктаамал турар черлериие ээп чорупкан.

КОСМОС ЭРАЗЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1976 чылдың август 22-де Черге Айның ханызындан өрүмнээш алган довуракты бир дугаар эккелген. «Луна-24» автоматтыг станция Айга барган, ийи метр ханы өрүмнээшкинни кылган, бон ужулган довураан Черге чедирип эккелген.

1976 чылдың сентябрь 15-те ССРЭ-ниң болган ГДР-ниң «Радуга» деп кады кылган шинчилелдери орбитага эгелээн, ол ажылдар бойдуе курлавырларын моон соңгаар космостан шинчилээринге улуг идиглиг болган. «Союз-22» корабльдиң бортунга космонавтылар В. Быковский болган В. Аксенов олар ГДР-ниң улустуң «Карл Цейс йена» деп бүдүрүлгезинге кылын үндүргени хөй спектрлиг МКФ-6 деп фотоаппаратызы-биле ажылдап турганнар.

1976 чылдың октябрь 14-те «Салют-5» станцияже В. Зудов болган В. Рожденственский олар составтыг экипаж «Союз-23» деп корабль-биле чорупканнар. Эргелел системазының ажылын шын эвес санаанындан корабльдиң станция-биле тудуштурулгазы боттанмаан. Космонавтылар Целиноград чоогунда Тонгиз хөлден ырак эвеске эки-менди кээп хонганнар.

1977 чылдың февраль 7-де «Союз-24» деп корабльди «мунупкаш» космонавтылар В. Горбатко болган Ю. Глазков олар «Салют-5» станцияже чорупканнар. 16 хоноктуң дургузунда үргүлчүлээн ужудуушкун үезинде космонавтылар геофизиктиг, медицина-биологтуг шинчилелдерни дыка хөйнү кылган, орбитадан Черни хайгааралрының аргаларын күүседкеннер. Космос аппаратыга агаарны солуурунуң чаа системазы орбита станциязынга ән бир дугаар шенеттингеп. Ужудуушкундан космонавтылар ээп келген соонда станциядан Черже эртем шинчилелдериниң материалдары база келген.

1977 чылдың июнь 17-де совет чедирикчү ракетаның дузазы-биле француз «Снег-3» деп спутник үнген. Оон кол солгазы рентген болган гамма херелдерни шинчилээри Француз артемденнер «Прогноз-6» деп автоматтыг станцияның (сентябрь 22-де салып үндүрген) эртем программазын бүдүрүп эккелген.

1977 чылдың июнь 29-та орбитага эртем ажылын чаа «Метеор» деп спутник эгелээн. Бистиң специалистеривис бир дугаарында орбитаже Чернин Хүнче көрүп турар талазынга доктаамал турар спутникти бир дугаарында салып үндүргени ол. Оон уламыңдан «Метеор» хүн талазынга доктаамал ажылдап келген.

1977 чылдың сентябрь 29-та —орбитаның «Салют-6» эртем станциязының чаа салгалының төрүттүнген хүну болган. Тудуштурулганың ийи белдириңден тургустунган, башкарылганың чаа системазың тургускан ол станция космос шинчилелдериниң ажыктың бедидеринге улуг идиглиг болбушаан «Интеркосмос» программазын бүдүрүп каттышкан экипажтың ажылдаарынга улуг идиглиг болган. «Салют-6» ам үш чыл ажыг үениң дургузунда ужудуп турар. Бешки код экспедицияның экипажы В. Коваленок болгаш В. Савиных олар ам ында ажылдап турар.

1977 чылдың октябрь 19-та «Салют-6»-же «Союз-25»-ти башкарган экипаж—В. Коваленок биле В. Рюмин олар ужудуп үнгеннер. Станция тудуштурулга чоокшулаштырылга үезинде өскерилгелер үр-жуундан боттанмаан.

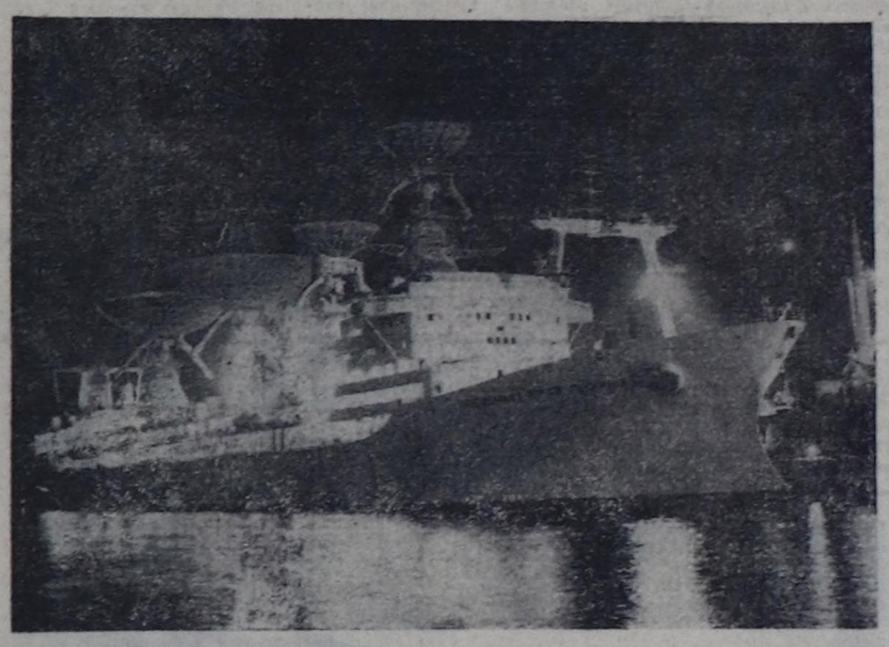
1977 чылдың декабрь 11-де «Салют-6» станция-биле «Союз-26» корабль тудушкан. Ону корабль командири Ю. Романенко биле борт-инженер Г. Гречко олар башкарып чоранаар. Декабрь 20-де үк экипаж тудуштурулга белдириниң хыналдазын кылган. Г. Гречко ол ажылды чаа хевириниң скафандрын кеткеш, күүседкен. Ол ажык октаргайга 1 шак 28 минута дургузунда турган.

1978 чылдың январь 11-де «Союз-27» корабль «Салют-6»-ның бортунче баштайгы четкеш кээр экипажты—В. Джанибеков биле О. Макаровту чедирген. Орбита станциязы болган ийи транспорт кораблинден тургустунган космос комплекизи бир дугаарында ынчан тургустунган. Джанибеков болган Макаров, Романенко болган Гречко олар алды хонук дургузунда кады ажылдап, эртем шинчилелдерин дооскаш, Черже ээп келгеннер.

1978 чылдың январь 20-де делегейде бир дугаарында кывар-чаар материалдар чедирер корабль «Прогресс-1»-ни орбитаже салып үндүрген. Ийи хонук эрткенде ол «Салют-6»-биле тудушкан болгаш экипажка кывар-чаар материалдарны, аъш-чемни болгаш эртемниң терig-херекселдерин чедиргеп.

1978 чылдың март 2—космос делгеминге социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазының чугула үе-чадазы. Ол хүн орбитаже бирги каттышкан экипаж—ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Губарев биле ЧССР-ниң хамаатызы В. Ремек олар ужудуп үнгеннер. Үк экспедиция «Салют-6»-га чээрби ажыг шенелдерни кылын чорупканнар, оларны ССРЭ-ниң болгаш Чехословакияның эртемденнери белеткээннер. Чехословакия башкарыкчылыг космос ужудуушкунунга киржип турар үшкү чурт болган.

(СЭТА).

«Космонавт Юрий Гагарин» деп эртем-шинчилел суднозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Көдээниң культура одаглары

ОЛАРДА МЫНДЫГ

Берт-Даг көдээ Культура бажыңынга чонуң дыштанылга кежээлери болгаш еске-дээ массалыг ажылдар бедик денелге эртип турар. Ында шинин, ниити ырының, танцының белүмнери ажылдап келген. Моон ачызында Культура бажыңының чанында бот-тывыгыр уран түүлдүг коллективи доктаамал ажылдап турар. Олар түгле суурнуң чурттакчыларының эвес, ыраккы малчыннарның, харын-даа кожа суурларның күзенчи аалчылары болу бергеп.

Культура бажыңының ажылын совхозта партком, көдээ Совет үргүлүнүң кичээнгейинге ап, тодаргай удурүлгага ап келген. Чорудар ажылының перспективтиг планын көдээ Советке бадылаан, ында бижиттинген түүлдерни боттандырар дээш культура ажылдакчылары оске хой-ниити актив-биле катай чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап турарлар.

Ында эртип турар ажылдарның журналын ажып көөрге мындыг демделелдер бар: «1981 чылдың март 17, суббота. «СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин —амыдыралга» деп лекцияны совхозтуң партком секретары Б. Лаважаа номчаан. Оон соонда № 1 агитквартираның концерти болган. Темалыг кежээ: «Айтырыглар — харыылап бераэлл». Кежээни совхозтуң тускай эртемниглери болгаш башкылар организастаан».

Мындыг янзылыг культурамассалыг ажылдар солуп денелдиг болуп турарындан, аңаа кижилер хөй чыглып, харын боттары-ла киржикчилери болуп турар апарган.

«Тес-Хем» совхозтуң директинязы (директору Н. Ч. Ооржак) көдээ Культура бажыңының дерилгезинче доктаамал сагыш салып турар. Дериг-херекселдер садыл алыр көрегинии-даа, чамдык оске-даа дузаны чедирерин дорт хүлээлге кылдыр санап турар. Наксыл Чадамбаевич боду уран түүлдүг талантылыг киржикчизи болгаш организакчызы. Совхозтуң перспективтиг көжүлдезинин айтырыглары-биле уран түүлдү холбаалыг сайзырадыр соруглаиы партком, көдээ Совет болгаш совхоз директинязы боттандырып турар.

Культура бажыңында тускай хана парлалгазын үндүрүп турар. Аңаа амыдырапда болуп турар четпестерни нанибиле сойгалап, шоодуглуг болгаш дузаашкынныг рдуругларны ажыглаан. Ол чамдык кижилерге дээштиг.

Эрткен чылын маңаа совхозтуң сураглыг малчыннары, хоочуннары болгаш чогаалчы С. Сүрүң-оол, чурукчу И. Салчак-биле ужуражышкыннар солуп эрткилээн. Ол ышкаш республиканың хөгжүм-шин театрының артистери келгенде, ужуражылганы эрттирери база чанчыл апар чыдар.

Амгы үеде суурнуң агиткварталдарының чурттакчыларының концерттери график ёзугаар болуп эртип турар. Болгулаан концерттерден дугаары 5, 12 кварталдар эң-не солун, бедик идейлиг концерттери чоңга көргүскен. Агитквартралдар даргалары Оюн Джигитмаа, Симчитмаа Сайчымаа олар эгелекчи саналдарны үндүргеннер. Концерттерниң темазы СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаадтынган. Концерттер май 14-ке чедир үргүлчүлээр, оон соонда түнээр, тинлекчилерни мактаар, шаннаар. Берт-Даг суурнуң албан организация черлеринин уран чүүл көрүлдези улаштыр эгелээр.

1980 чылдың түнелиң-биле ол Культура бажыңын районда бирги черни үелээн деп санаваш, шилчнир вымпел болгаш Хүндүлел бижик-биле шаңнаан. Культура бажыңының бот-тывыгыр артистери сыгытчы С. Патрикеев, шоодуглуг шүлүктер номчуур Д. Оңдар, Т. Көк-оол, улустуң ырларының күүседкичизи Ч. Чимит болгаш өскелериниң-даа артары хөйге билдингир. Клубтуң ажылын коммунист Б. Доюндуп башкарып турар. Бо хүнерде «Теректиг» агиткультбригада үнүүшкүнер кылыры-биле чаа программалыг концертти белеткеп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдырапга боттандырар дээш бүгү-ниитиниң социалистиг чарыжын калбартыр, съездиниң материалдарын чоңга чедирер өөредир херекке Берт-Дагның культура ажылдакчылары боттарының үлүүн база киристирип турар.

Ш. ДҮКҮҮН-ООЛ.

ЧААГАЙ ЧАҢЧЫЛДАРНЫ НЕПТЕРЕДИР

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң организастааны Баян-Тала суурнуң чурттакчылары-биле тыва улустуң чаагай чаңчылдарынга болгаш ёзулалдарынга тураскаатқан Төгерик столдуң кежээзин Культура бажыңынга эрттирген. Баян-талажылар аңаа зки белеткенген. Культура бажыңының ханаларында болгаш сценазында үлегер домактарны чечен чугааларны чараштыр бижээш аскылаан.

Залды чон доллдур олурупкан. Культура бажыңының сценазында төгерiктей салган столдарны чалаткан залчылар. СЭКП райкомунуң харыысалгалыг ажылдакчылары, районуң административтиг органнарының ажылдакчылары олурупкан. Тыва АССР-ниң иштики херектер министри В. Б. Кара-Сал. «Шын» солуунуң редактору В. С. Шаравии, ВЛКСМ обкомунуң секретары З. Ш. Ондар аңаа киришкеп. Кожазында совхозтарның партия, совет ажылдакчылары ол кежээге олурушкап.

Кежээге сайгарып чугаалажыры-биле чаагай чаңчылдарга болгаш корум-чурумга хамаарышкан айтырыглар хааржактарын хөй-ниити черлеринге баш бурунгаар эскап турган.

СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандии кежээни ажыткан. Тыва улустуң чаагай чаңчылларының болгаш ёзулалларының дугайында беседаны «Шын» солуунуң редактору В. С. Шаравии кылган. Тыва улустуң эрги болгаш чаа чаңчылдарының дугайында тодаргай чугаалаап, амыдырапда бар чижектер-биле холбаан.

Чамдык четпестерни ол кежээ чугаалашкан. Оолга кыс айтырып, дугуржулга кылырда уругнуң дөргүл-терелдеринге аъш-чемниг, арага-дарыыг чеде бээр. Ону уруг айтырары дээр.

Амгы үеде улустуң бо чаагай чаңчылларын ажыглаап, чамдык суурларда күш-шыдалы-биле көргеттинер, байырлаар хөөнүг кижилер бар болу берген. Чижээ, кыс айтырып Иймелен Бажын-Алаак суурга чеде берген кудалар он ажыг хааржак водкалыг, 12 хой эъдин дүлүп алган болур.

Куда эрттирерде база ындыг таварылгалар бар. Кым хөй хой олурүп, эът, арага белеткээн болдур, ол эң-не ат-алдарлыг, бай-шырак кижи болур дээн хөөнүер ажык чок. Моңу шүүмүүлээри чугула. Оон аңгыда куда шайлалгазын 2—3 хондур уламчылай бээр чоруктар бар.

Мөчээн кижиниң сөөлгү оруувче үдээрде тыва улус шаанда ажок чүрүмүүр турган. Мөчээн кижиниң чанынга эзирик турар хамаан чок, ыыткыр кылдыр чугаалашпас, шимээн үндүрбес чораан. Амгы үеде кым-бир кижи мөчээн черге төрелдериниден аигыда хамаарылга чок кижилер чыглыр, бажың иштп таакпы ыжы долган турар апарган. Эзирик улустар ырлашкан, чамдыктары чогуш-кырыш үндүрген, чанчаттынган тургулаар. Мындыг байдал качыгдалга таварышкан кижилерниң сагышсеткилинге кончуг берге.

Кежээге тыва улустуң төөгүден бээр сагыш чораан чаагай чаңчылдарын үениң негелдезинге дүүштүр ажыглап, ону аныяктарга өөредир талазы-биле суурнуң улуг назылыг чурттакчылары, пенсионерлер Орус Куулар, Чимит-оол Монгуш олар кончуг солуп, дээштиг кылдыр чыылганнарга чугаалап берген.

Шаанда тыва улуска ёзулал, хүндүткелдиң эки чаңчылдары тургулаан. Кажан өттө улуг улус олурда бичии кижилер оларның мурну-биле эртпес, чок болза чөпшээредип алгаш эртер. Үжеи хар четпээн кижи арага ижер хамаан чок, таакпылап болбас турган. Улуг кижилер чугаазынга бичиилер, азы элээдилер кирипшес. Аныяк кижилер кажан-даа улуг кижилер-биле сөс каржыл, алгышпас. Тыва улустуң ындыг хевирлиг чаагай чаңчылдарын сагывайн турары харааланчыг.

76 харлыг Чимит-оол Монгуш мөчээн кижилериниң 7,49 хонуктарын эртгирер дээш хөй кижи чыглыр, арагалаар чоруктар шын эвес, шаанда феодалдыг Тыва үезинде 49 хонукту эрттирип турган-даа, ындыг хөй кижи киржип, арагалаар чорук турбаанын чугаалаан. Ам дээрге, 7,49 хонуктар, сарыг бүрү, ногаан бүрү үези, бир чыл болганы дээш хөй чыыштар кылыры шын эвес деп ол санаан, ону кежээниң киржикчилери деткээн.

Кежээге хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаарының талазы-биле Тыва АССР-ниң иштики херектер министри В. Б. Кара-Сал, ВЛКСМ обкомунуң секретары З. Ш. Ондар болгаш өскелер-даа чүве чугаалаан, аңаа салдынган айтырыгларга харыыларны бергеннер.

Кежээниң түнелиңде чыылганнар «Чыраа-Бажы» совхозтуң бот-тывыгыр артистериниң солун концертин көрген.

Н. ДАЖИНМАЙ.

СПОРТ * СПОРТ * СПОРТ

ЫЛГАЛЫ ЧҮЛ?

Республиканың «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң шыдыраа чемпионады доозулган. Бо чемпионат мурнунда боон тургаанарындан ылгалыр чүүлдүг болган бе? Ийе, ылгалыр чүүлдүг болган. Бир дугаар онзалаар чүүл болза, маргылдаага республиканың ыяк булунгары — Моңгүн-Тайга, Тожу районнарның шыдыраачылары база чедиишкиниг киржикеии болур.

Сипилнан салыг бо-ла таваржы бээр турган. Ол салыгны Б. Хомушку чедиишкиниг ойнап турган. Ынчалза-даа чамдык француз камгалал, Немцовичиниң камгалалы, эрте-бурунгу ниити камгалал дээн чергелиг салыглар ховар таваржыр турган. Ол чорум болза шыдыраачыларның дебют репертуарының кызыгыы көргүзүп турар.

С. ТАМБА,
бирги разрядчы.

Телевидение

АПРЕЛЬ 9-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртеиги гимнастика. 9.05— «Горнистер, кыйгыга харыылаңар!» 9.35 — Москваның Ленин орденниг шериг округунуң танцы ансамблиниң концерти. 10.25 — Кыска телефильмиер программазы. Чехословакия. 11.10 — Документалдыг телефильм. 11.40 — Медээлер. 11.45—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Чурттуң телестудияларының документалдыг фильмнериниң программазы. 15.40 — «Улустуң аялгалары». 15.55 — «Мергежилг — харылзаачы». Телеочерк. 16.25— ССРЭ биле Югославияның аразында найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээге ат салганынга. «Югославияны эргий». Кинопрограмма. 16.50 — «Чураачы». Тележурнал. Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. Н. Глазков эрттирер. 17.35 — Б. Мартину — Фортепианога квартет. 18.05 — «Мялдионнарның лениниң университели». «Социалистиг экономиканы эргелеп башкарары». 18.35 — «Эвги ойнаарак». Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — «Социалистиг чарыштың хүн демделелиң». 19.45 — Телемедээлер. 19.55 — Чарлаллар.

МОСКВАДАН

20.00 — Ю. А. Гагариниң космосче ужуткаиының 20 чылынга. «Космос веги. Чыл демделелиниң арыннары». Документалдыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү фильм. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.10 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Ковалёваның болгаш Ленинградтың телевиденне болгаш радиозүкүн орус улустуң В. Андреев аттыг оркестриниң концерти. Төнгенде — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Документалдыг фильмнер программазы. 18.15 —«Шенекчилер». Телефильм. 18.30 — «Челээш». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.00 — ЧССР-ниң Күрүенниң Неедлы аттыг ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 19.30—20.00 — «Эң бригада». Телеочерк.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Мурнуу-чөөн чүкче угланыышкының хаттың дургени секундада 4—6 метр чедер. Агаарның температуразы 3—8, чамдык районнарга 6—9 градус чылыыр.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хат кошкак. Агаар хүндүс 4—6 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 9-ТА

«НАИЫРАЛ»: «Билдингир кижи ыйнаан» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (үзаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киискээн гусарларның эскадрону» (2 сериялыг) 9.30, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Хамааты Лешка» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (үзаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Школачылар танцызы» 15.00, 20.30, **«Шагдала эрткен хүннериң комедизы»** 16.50, 18.40 шактарда.

Айтырыңар, харыылап берээл

БАШ ДҮГҮ ЧҮГЕ ДҮЖЕРИЛ?

«Баш дүгү үргүлчү дүжер-дир. Ол чүүден болуп турарыл? Анаа чүү дузалаарыл?» деп помчукчулар сонуурган турар. «Советский Красный крест» журналдан медицина эртеминиң кандидады В. Рубинниң харыызын моон адаанда парладывыс.

Хенертен баш дүгүнүң дүжери, ылаңгыя эр улустуң косметиктиг четпестеринден болу бээр. Нерви системазының азырыы баш дүгүнге улуг салдары недирер. Күженнишкинниг угаан-биле ажылдаарга, уйгу чокталырга, нервиленнин муңгараарга баш дүгү дыка дүжер болгаш харын-даа калчайын эгелээр. Бо бүгүнү хүн бүрүнүң практиказы бадыткаан.

Кижиниң организминде иштики бестерниң ажылдаарындан база хамааржыр. Бестерниң кайы-бирээзи шын эвес ажылдаарга, кеште болгаш шынгаларда будумелдерниң солчуушкуңун өскертиптер. Оон уламыңдан дүхтүң фолликулаларының ажылдаарынга салдар чедирип, өзүлдезин сокгадып, дүжеринге идигни бээр.

Ол-ла бүгү байдал витаминнер солчуушкуну-биле база быжыг харылзаалыг. Ылаңгыя «В» бөлүктүг витаминниң четпестээрге, чүгле дүктүң өңүнге эвес, харын-даа дүжеринге салдарлыг. Часкы үеде аъш-чемде витаминнер эвээжээрге, баш дүгү хөй дүжер.

Организмде белок эвээжээнде, дүктүд дөзү чиигелээр болган өспестей бээр. Ону дуржулга көргүскен. Арар соруларга-биле (эмчиниң хайгаралы чокка) эът, үе, балык, хлеб болгаш өске-даа чамдык хүннерде чиир ужурлуг хувааддалыг чемнерни чивейн баарга, баш дүгү чиигелээр, өңү бакырааар болгаш баш дүжүүчел.

Ижин-шөйүдүүнүң ажылдаары дүкке кончуг салдарлыг. Кадык кижилерге бодаарга, ижин-хыырында, шөйүдүде гастрит, язва, оюлган болгаш баар аарыглыг улустуң арадында калчайын калганнар хөй таваржыр. Бажының дүгү дүшкен аарыг кижилерниң 50 хуузу эрте калчаар салгал дамчаан боор.

Баш дүгүнүң дүжери оон ажаалдазындан база онзагай хамаарылгалыг. Чижээ, бигуди-биле дыызыдыр долгаанда, «зът кудуруу» деп мода ёзугаар дыраанда баш дүгү хөлчок дүжер.

Калчайган черии эмнээри белеп эвес. «Мивал» деп эм баш дүгүи быжыктырар. Баш бурунгаар эмчиге барып, оок сүмезин алыры баш дүгүи камгалап алырының аргазы бо.

МАРГЫЛДААНЫҢ КӨРГҮЗҮГЛЕРИ

ШЫККА ОЙНААР ХОККЕЙ. Совет Эвилелиниң шилиндек командазының хоккейжилери Австралияның командазын 5:1 санга удуптарга, аргентин журналистер ону делегей чемпионадында эң улуг тиилелге деп санааннар.

Буэнос-Айреске болган маргылдаага алдын медальдарны ГФР-ниң спортчу херээженнери чаалап алганнар, олар түнел оюнда Голландияның командазын 4:2 санга утканн. Кол үеде сан ден — 1:1 турган, а немелде ужуражылгада чаңгыс-даа бөмбүк киирдиммээн.

ФИГУРЛУГ ЧУҢГУЛААШКЫН. Свердловскиде болуп турар маргылдаага чурттуң чемпиону, Подмосковье чурттуг, 18 харлыг К. Иванова ССРЭ-ниң кубогунуң эдилекчизи болган.

ШЫДЫРАА. Москвада болуп турар делегей маргылдаазынга Смыслов ийиги салыгда эки ойнап, Тимманны тиилээнинден ийи сан артык болуп, ескелерин мурнаан. Полугаевский биле Карпов, Петросян—Торре, Каспаров—Георгиу олар хайымнаннар.

(СЭТА).

Республиканың киноэкраннарынга удавас «ЭРТЕ ЭНДЕГ» деп чаа кино үнүп эгелээр. Фильмни Риганың киностудиязы үндүрген. Буржуаз Латвияга аныяк кыс Элзаның салым-чолун ында көргүскен.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Красноярскиниң кооперация техникумунуң Кызылда **өөредилге-консультация пунктузу** 1981-82 өөредилге чылдарында дараазында мергежилдерни бот-өөредилге-биле чедип алырын күзээнерни өөренирinче чалап тур:

1. Үлетөүр бараанарының товароведи;
2. Аъш-чем бараанарының товароведи;
3. Бухгалтер учеду;
4. Кооперация садыынга планнаашкын.

Хереглел кооперациязында ажылдап турарларны техникумга хүлээп алыр. 8—10 класс доосканнарны хүлээп алыр. 8 класс доосканнар 4 чыл, а 10 кл. доосканнар 2 чыл өөренир.

Киреринң күзээнер дараазында документилерни дужаар:

1. Директориуң адыига билдиришкин.
2. Эртеминиң дугайында херечилел азы аттестат.
3. 286 дугаарлыг майык ёзугаар эмчи шынзылгазы.
4. Бөрт чокка тырттыргаи дөрт фото-чурук. 3х4 см. хемчээлдиг.
5. Күш-ажыл дептериниң хоолгазы. Ону бүдүрүлгенин удуртукчузу бадылаан турар ужурлуг.
6. Хереглекчилер ниитилелиниң чорудулга бижии.

10 класе доосканнар киреrде **орус дыл болгаш литерара** (чогаадыг бижиир). Оон аңгыда товароведение салбырынга **химияга** (аас-биле), бухгалтер болгаш планнаашкынга — **математиканга** (аас-биле) экзаменнер дужаар.

8 класс доосканнар **орус ылга** диктант бижиир болгаш **математиканга** (аас-биле) экзаменнер дужаар.

Өөредилге-бүдүрүлге комбинадынга июнь 1-деи 12-ге чедир белеткел курстары ажылдаар. Киреринiң экзаменнерия Кызылга **июнь 13-тен 20-ге** чедир хүлээп алыр.

ДАРААЗЫНДА АДРЕСЧЕ ДОКУМЕНТИЛЕРНИ ЧОРУДАР БАЗА БИЛДИНМЕС ЧҮҮЛДЕРНИ АЙТЫРАР: Кызыл хоорай, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу 38; техникумнуң бот-өөредилге салбырының өөредилге-бүдүрүлге комбинады. Телефон 2-55-58.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң бүдүрүлге-техниктиг харылзаа эртелели экономисти, улуг бухгалтерни, машинакчыны, электрилиг харылзаа албанының улуг инженерин; ол-ла албанның бүдүрүлге лабораториязынга инженерлерни; автоажыл-агый килдизиниң начальнигин ажылдаары-биле чалап тур.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 53, телефоннары 2-48-12, кадр килдизи.

Тыванын дуржулга-мелиорация станциязынга дуржулгалыг машинакчыны ажылдаары-биле чалап тур. Шалыны айда 120 руб.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай. Трудовая кудумчузу, 3. Телефон 2-42-16.

Тыванын кадзэ ажыл-агый техникумунга сантехник негеттинип тур. Квартира-биле ханлырар.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 5. Телефон 2-36-04, 2-55-93.

Редакцияның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетөүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 928

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эртелелиниң типографизы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00521.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 85 (11583) | 1981 чылдың апрель 10, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

НАЙЫРАЛЧЫ БЕСЕДА

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтиң Ливия революциязының Удуртулгазының кежигүнү, Социалистиг улусчу Ливия араб Джамахириязының Бүгү-ниитиг улусчу конгрезиниң делегациязыны Чехословакияның Компартиязының XVI съездизинде баштап барган Абдел Салам Джеллуд-биле апрель 8-те Прагага ужуражылышкыны болган.

Найыралчы будуштуг эрткен беседа үезинде ливия-совет харылзааларны улам ыцай хөгжүдериниң болгаш делегейниң амгы байдалының чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

(СЭТА).

АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУ

Н. А. Тихонов апрель сесте Вена ратушазынга — хоорай чагыргазының черииге чораан.

Хүндүлүг аалчыга Веназның тергиилекчизи Л. Граш байыр чедиргеп.

Найыралчы Австрияже бистиң аян-чоруувус Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң соон дарый болуп турары бо деп. Совет чазактың баштыңы ол чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилери болгаш ылаңгыя анаа көдүрүлген чаа калбак тайбың инициативаларыны нейтралдыг Австрияда таарымчалыг кылдыр үнелеп көргенин сеткил ханыышкын-биле демдеглеп турар бис.

Нейтралдыг Австрияның найысылалы Вена австри күрүненин дүшкүүрлүг чорукту чаварыылдырарының херээн уламчылаарынче углаган күжениишкиннерингге чугула үүле хүлээлгени күүседип турары чигзиниг чок. Ол дугайын Венаның аразында чаңчыл ёзугаар культураның болгаш ураң түүлдүң солун төптеринің бирээзи болуп турар чүгле чаңгыс ол факт чугаалавайн турар болдур ийин. Силерниң найысылалынар — делегейниң чугула шуулганнарының болгаш ужуражышкыннарының база чери болуп турар. Москваның болгаш Венаның аразында чаагай кады ажылдажылганың харылзаалары шагдан бээр тургустунганы болгаш ынчалдыр артпышааны эки билдингир. Ол харылзааларга байыр чедирип турар бис.

Хоорай эрге-чагыргазының архитектура тураскаалы болуп турар бажыңын көргенинин соонда Совет чазактың баштыны Вена хоорайның хүндүлүг аалчыларының «Алдын дептеринге» адын салган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң Австрияның федералдыг канцлери Б. Крайский-биле чугаалажыышкыннары апрель сесте анаа уламчылаан.

Болган санал-оналдар солчуушкунуның үезинде советавстри харылзааларыны улам ыцай хөгжүдериниң перспективаларын кииришкир ол харылзааларының чамдык айтырыгларын, ол ышкаш амгы үеиниң делегей байдалының чугула айтырыгларын көрген.

Чугаалажыышкыннар найыралчы байдалга эрткен.

Австрияның федералдыг президентизи Р. Кирхшлегер ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының алдарын дээш апрель сесте эртеиги шайлалга тургускан.

Ол шайлалгага Н. А. Тихонов-биле кады оны үдеп чоруур албан кижилери чораан.

Австри таладан анаа федералдыг канцлер Б. Крайский, министрлер, политиктиг болгаш хой-ниитичи ажылдакчылар чораан.

(СЭТА).

ОРГАНИЗАСТЫГ КИРЖИР

АПРЕЛЬ 18 - ЛЕНИНЧИ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Ак-Довуракта хоорайның үлетпүр бүдүрүлгелери, тудуг организациялары апрель 18-те болур ленинчи коммунистиг субботникке организастыг белеткенип турар.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелиниң 140 ажыг ажылчынары коммунистиг субботникке киржир. Олар эвээш эвес хемчээлдиг ажылды кылыр. Чижээ, А. Күжүгеттиң дашчы-бетоницциктер бригадазы Постоянный № 103 чуртталга бажыңының тудуунга 20 кубометр туйбу хананы салырын шинтирлээн.

Т. Ооржак, В. Савыл, В. Салчак, Б. Байыр оларның тудугжу бригадалары ТЭЦ-тиң ийиги эзлүүшиниң тудуунга ажылдаар. Олар чер адазының галереязын тударынга 12 кубометр, монолит фундаментилерге 10, монолит дээвирни кылырынга 2, чалааларга 6 кубометр бетон салыр, 30 дөрбелчин метр өрээллээшкин кылыр.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелели инитизи-биле ол хүн 3500 рубльдиң тудуг ажылдарын кылыр, ажылдаан акшазындан 400 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

№ 42 тудуг эргелелиниң коллективи субботникке база идепкейлиг белеткенип турар. З. С. Салчактың бригадазы субботник хүнүнде ТЭЦ-ти алгыдарынга ажылдаар. Ол 54 дөрбелчин метрин штукатурлаар, 200 дөрбелчин метр хананы чугайлаар.

Ында К. Салчактың, Щ. Сагановтуң, Г. Коляданың бригадалары хоорайның уруглар эмиелелиниң тудуунга ажылдаар. Олар бетон шалалар кудар, ханалар штукатурлаар, туйбудай иштики ханаларны салыр.

Ак-Довуракта Шагаан-Арыгның № 5 участогу 12 квартиралыг бажыңның тудуунга 120 дөрбелчин метр хананы штукатурлаар.

№ 42 тудуг эргелелинден Шагаан-Арыг участогу-биле кады 175 кижи «Кызыл субботада» ажылдаар.

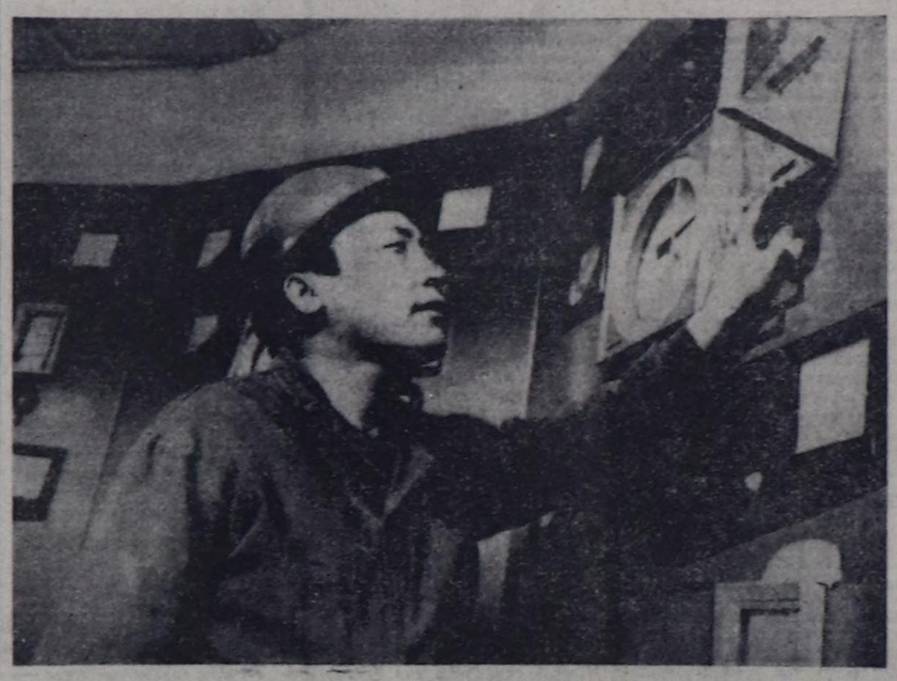
«Тыва даг-дүгү тудугнун» үлетпүр бүдүрүлгелер комбинадының коллективи ленинчи коммунистиг субботникке долу составы-биле үнер.

Коллектив ол хүн 50 кубометр демир-бетонну, дыка хөй арматура чок кылыгларны, хоюдугну, баразының бетонну, диген ыяш материалдарны, 100 погон метр херимнерни белетизээр.

Үлетпүр-бүдүрүлге комбинадының коллективи ол хүн 2698 рубльдиң ажылдарын кылыр, ажылдаан акшазындан 200 рубльди беш чылдың фондузунче шилчилер.

Тудуг эргелелдериниң болгаш үлетпүр бүдүрүлге комбинадының албан-хаакчылары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары хоорайның чаагайжыдылгазыңа киржир.

М. ООРЖАК.

Часкы хову ажылдары — хүннүң айтырыы

БЕЛЕТКЕЛ КАНДЫГЫЛ?

Он бирги беш чылдың баштайгы чылының часкы хову ажылдары эгелээринге чедир санныг хонуктар арткан. Барыын-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары бо чугула камгаланыга канчаар белеткенип турарының дугайында тускай хыналданы кылгаш, оон түкелиин районнуң күүсекчи комитединиң хуралынга чугаалажып көрген. Бо талазы-биле дыңнадыгны районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол агроному В. И. Коблов кылган.

Часкы тарылгага киржир ужурлуг районнуң ажыл-агыйларында янзы-бүрү марканың 128 трактор бар. Медээ ёзугаар алырга марттың төнчүзүнге чедир оон 114-үн септээн. Хыналдадан илерээни ол тракторларының чүс сеэн септеттинген болган. Бо чазын ажыл-агыйлар барык 7000 га ажыг черни удур чарар ужурлуг. Черии шынарлыг чарырынга плчирбелиг тракторлар улуг рольду ойнаар. Ындыг турбуже септеттинмээн болгаш чедир септевээн тракторлар колдуунда плчирбелиг тракторлар болуп турар. Эң ылангыя «Барлык» совхозта олар ажыл-биле септеттинмээн. Оон септелгезиниң озалдап турар кол чыллагаашы артык кезектер чогунда, районнуң Сельхозкурком каттыжышкыны (Г. А. Силкин) артык кезектер-биле чогуур үезинде хандырбаанында.

Ажыл-агыйларда септээн 67 андазының дөртүи, 66 сеялканың 24-үи комссия белеп эвес болганы-биле хүлээп албаан. Сеялкалар септелгезин «Шекпээр», «Дөн-Терезин» совхозтар шынар чок чоруткан. Часкы тарылгага шинти белеткел ажылы «Дөн-Терезин» совхоз (директору К. Салчак, кол агроном М. Ооржак) багай чорудуп турар. Бо чугула кампанияга киржир механизаторларны, суггатчыларны ам-даа четчелевээн, часкы тарылганы чорударының планы кылдымаан, хову турлаан септевээн, үредии хораниап, арыглаар ажылды чаа эгелээн.

Районнуң ажыл-агыйларындан часкы тарылганы ийи эзлегиг чорударынга 176 механизатор кадрлар четчнри-биле бар. Оларның хөй кезиинии биилиг-мергежилии бедиткен: 63 механизатор бирги, 64 кижи ийиги классчыы болуп турар.

Часкы тарылгага хереглээр 1100 тонна үрединиден «Барлык» совхозка 100 тонна үредии чедишпес. Оны Каа-Хем районудан алырын дугуржуп алган хиреле амга чедир совртүлгезин организаставаанны четпес. Ажыл-агыйларның шинтпирлеп шыдавайн турар айтырыы—картофель үредиин болуур. Нинтизи-биле районнуң ажыл-агыйларынга 780 тонна үредии херек. Оны дарый тывары, совртүп алыры негеттиниң турар.

Район 11640 га черге часкы тарылганы чорудар, оон иштинде 8546 газы суггаттыг. Бо чылын суггаттыг черлерже кол кичээнгейин салырын совхозтар шинтпирлээн, ынчангаш 220 суггатчылыг 50 звенону тургускан. Оларның ооредилгезин организастаан. Суггатчыларның чурттаарынга 50 вагоиүгаш-бажың херек, амгы үеде оон чартыы бар. Районда чаашкынандырып суггарар 18 машинаның үжү ам-даа белен эвес.

Ажыл-агыйлар кывар-чаар материалды чедир совртүп алдыр. Шынарлыг дозазын ажылагыйларның удуртукчуларынга тускай эртемниглерге күүскеи хуралы даскан.

Х. МОНГУШ.

СУГГАТЧЫЛАР ШӨЛЧЕ ҮНГЕН

«Мурнакчы» совхозтуң суггатчылары бо чылын тараа болгаш мал чеми культураларның 1170 гектар шөлүн суггарар планныг. Совхозтуң удуртулгазы ук ажылче чугула кичээнгейни салып, суггатчы звеноларны четчелеп, херек техниканы оларга быжыглаан. Суггатчылар Шуй, Базырык бугаларының баштарын аштаарын дооскаш, хөй болгаш чаңгыс чылдыг ингенер шөлдерин суггарарынче киргеннер.

Бо хүннерде шупту 28 кижи дөрт звено болуп алган ажылдап турар. Оларның аразында суггатчы Салчак Нүрзат, Куулар Белек, Хертек Санаапай, Чалзын Шаймар, Хертек Дарыймаа олар хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип, чедишкиннииг ажылдап турарлар.

Суггатчы звеноларботтарынга быжыглаан шөлдеринден тараа культураларының дүжүдүн бир гектардан-на 14 центнер, хөй чылдыг сигенненрни гектардап-на 20 центнер (ийи катап кеспеш) чедир алырын хүлээнгеннер.

А. КАНЧЫЫР.
Бай-Тайга район.

СЕПТЕП, ДЕРИИР

«Май 1» совхозтуң чер ажылдыглары часкы тарылгага багай эвес белеткенип турарлар. Механизаторлар, септекчилер плчирбелиг болгаш дугуйлуг тракторларны, хөрзүн болбаазырадыр, үредии чаштырар машиналарны септээп, ажылдаарынга белеткеп тургускан. Ол ышкаш кыварчаар материалдарны совртүп алган.

Амга чедир совхозта 110 тонна сула үредиинин арыглаан. Шаңда ажыл-ам-даа үргүлчүлеп турар.

Ажыл-агыйда механизатор кадрлар четчири-биле бар. Бо хүннерде хову турлаан септеп, дерип турар.

Д. АЙЫР-САНАА.
Тожу район.

ХОВУ ТУРЛАА БЕЛЕН

Часкы хову ажылдарынга «Ак-Туруг» совхозтуң механизаторлары багай эвес белеткенип туралар. Аймыырлыгның трактор-хову бригадазында трактолары, көдээ ажылагый машиналарын септээп, белениниң шугумунда тургускан.

Ам хову турлаан септээри, механизаторларның аңаа чурттап, ажылдаарынга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузары дооступ турар. Ол ышкаш инда кызыл-бүлүнүн, общежитиениң ишти, даштың көскү агитация материалдарыбиле дерээи. Механизаторлар ажылдан хостуг үезинде телевизорну көөр, номнарны, сөлүпнарны, журналдарны алюмчуур арганыг болурлар.

Л. НАЧЫН-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ СОЦИАЛИЗМ ДЭЭШ

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакиянын Компартиязының XVI съездизи ажылын дүүн уламчылавышаан. Чартык миллион чехословак коммунистери толдээлээн делегаттар ЧКП-ниң болгаш чурттуң хөгжүлдезиниң эң чугула айтырыгларын партия болгаш улус ажылагый хөгжүлдезиниң өйү келген сорулгаларын ханы база бүгү талалыг чугаалажып турар. ЧССР-те сайзырангай социализмниң улам ыцайгы тургузуушкунуун, СЭКП-биле, Совет Эвилели-биле база социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа партиялары болгаш чурттары-биле акыдүкма ёзуун болгаш чаңгыс эштн ханылдыр талазы-биле партияның чиңгине шугумун бүрүн деткип турарының дугайын олар саналдарынга медеглеп турарлар.

Эш Л. И. Брежневтиң съездиге чугаазын партия шуулганының делегаттары ажаок улуг сонуургал, түүлдүгүнүүшкүн болган деткишкиннибиле уткаан. ЧКП-ниң ажылчорудулгазын, чехословак улустуң күш-ажыыңы чедиишкиннерин Леонид Ильичиниң бедии-биле үнелээни дээш өөрүп четтиргенин олар илергейлеп, социалистиг дем каттыштырылгазын, Европага болгаш бүгү делегейге тайбыныы база айыыл чок чорукту быжыглаары дээш Совет эвилелиниң демиселин бүгү чехословак улус изиибиле деткип турарын онзалап демдеглеп турар.

Социалистиг дем каттыштырылга чурттарының акыдүмда партияларының делегациаларының улуртукчуларының съездиге чедирген байырлыг чугааларын делегаттар адын часкаалашкыннарыбиле хүндүткеп уткаан.

Айрель сесте съездиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга уран түүлдериниң чехословак мастерлери байырлыг концерт көргүскен, СЭКПниң делегациязының баштыны эш Л. И. Брежнев аңаа олурушкан.

ТАРААЖЫЛАРНЫҢ БЕДИК ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

(Бии-Хем районнуң механизаторларының чөвүлел хуралындан)

СЭКП-ниң XXVI съездизинге тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүткүрүн бедидерин түткүлдүү-биле чедип алыр, көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерии көвүдедир чугула сорулга чурттуң чер ажылдыгларының мурнунга салдынган болгай. Партияның ол айтыышкынын күүседир дээш үүнү кызза эки дээр дугайында чугаа Бии-Хем районнуң механизаторларының болгаш чер ажылдыгларының чөвүлел хуралынга болган.

Совхозтарның чер ажылдыглары эрткен чылын 30 мун ажыг тонна тараны ажаап алган болгаш ниитинии мал ажылын чемнер-биле долу хандырбаан дээрзин районнуң көдээ ажылагый эргелелиниң начальниги М. Меркулов бодуиуң илеткелиинге демдеглээн. Ол чедишкиннер районнуң хөй-хөй механизаторларының болгаш ескедаа ажыл-ишчилериниң кызымаккай күш-ажылының ачызында чедип алдынган. Ылангыя «Кызыл тараачын» совхоз, түп механизаторлары К. Кол, Н. Тимашков, «Саян» совхозтан М. Сауленко, В. Глуховко «Өөк» совхозтан Б. Кучеров, «Хадыңдан» В. Семис-оол, «Шивилигден» В. Овчинников дээш өскелериин-даа ажылишчи чедишкиннерниге чаңгыс чер чурттулары чоргаарланып турар. Оларның кайызы-даа сезон нормазын 150 хуудан өрү күүсеткеннер.

Тараа культураларының доктаамал эки дүжүдүн «Кызыл тараачын» совхозтуң трактор-хову бригадазының тараажылары өстүрүп турар. «Хадыңа» болгаш «Саян» совхозтарның мал чеми белеткээр бригадалары социалистиг чарышка чаңгыс эвес удаа тиилекчи болуп тургулаан.

Бии-хемчилер бо чылдың часкы хову ажылдарынга кайчаар белеткенгенил? Он бирги беш чылдың баштайгы чылында салдынган сорулгаларны чедишкиннииг күүседиринге багай эвес магадылал амгы үеде районда тургустунган. Бии-Хемниң ажыл-агыйлары чаштыраар үредиинерни белеткеп арыглаарын бүрүн дооскан. А «Кызыл тараачын» болгаш «Өөк» совхозтар үредиинерии ой-шаанда болгаш шынарлыг белеткээр талазы-биле республиканга чарлаан социалистиг чарышка шаңналдыг черни эзлээн. Бии-хемчилер көдээ ажыл-агый техниказын септээринии квартал планын база чедишкиннииг күүсеткеп.

Чедип алдынган чамдык эки түнелдер-биле чергелештир часкы хову ажылдарынга белеткелде четпестер ам-даа бар дээрзи хуралга демдеглеттиигеп. Чер ажылының культуразы чавыс болганындан совхозтарның, харын-даа чаңгыс ажыл-агыйда бригадаларның безин өстүрүп турар дүжүдүнүн хемчээли араазында ылгалдыг, ден-деекн эвес. Районнуң ажыл-агыйлары аңаар, хөрзүнүн талазы-биле колдуунда дөмей байдалда турар-даа болза, эрткен чылын «Кызыл тараачын» совхоз тараа культураларының дүжүдүн бир гектардан 14,8 центнерии, а артыкан ажыл-агыйлар — 9 хире центнерни ажаап алган. Мурнай адазыныс совхозтуң тараажылары аңаар-бойдус таарымча чок чылдарда безии черле багай эвес дүжүттү өстүрүп ап келгеннер. Ынчангаш дүжүттүн ден-деекн болуру бирги ээлчегде чер ажылының технологиязын шын сагыырдан болгаш хөрзүнүү шынарлыг болбаазыратканыидан коламаажыры билиишкир.

Районнуң тарылга шөлдери хаттан хөлчок үрелип турар апарган, ынчангаш совхозтарга бо чылын чер ажылының түүле хөрзүн камгалаар аргазынче долузу-биле шилчип, үредиинерни база тускай сеялкаларбиле чаштырары негеттиниң турар.

Амгы үеде картофель болгаш ногаалар бүдүрериие негелде дыка шынгыыраан болгай. Бии-Хемде ногаа ажылы багай тургустунган дээрзин айтыр херек. Ногааларны суггаттыг черлерге тарын өстүрериниң аргазы совхоз бүрүзүнде бар хирезинде, ук ажылды кайда-даа негелдеге дүүштүр организаставаан. Чижээ, «Кызыл тараачын» совхоз бир гектардан-на ногааларның 88 центнер дүжүдүн алыр планныг тургаш, дөгүл-ле 12 центнерии алган. А «Хадыңа» болгаш «Өөк» совхозтар чаңгыс-даа центнер ногаа бүдүрүп шыдаваан. Ынчангаш бо чылын огород продукциязын бүдүрериниң планын күүседирде ажыл-агыйларның удуртукчулары ол чугула херекти тоон көрбес чорууи үндезинии-биле өскертир ужурлуг.

Районнуң совхозтары эрткен күзүн чер аңдарарының планын күүсетпээн. Ынчангаш ам 15 мун гектар черни удур аңдарар ужурлуг. Оон аңгыда 20 мун гектар черге шык базырышкыны чорудары болгаш тараа культураларын 26 мун 780 гектарга чаштырары көрдүнген. Тарылганы бир агрегадыига онаажыр ажылдың хемчээли дыка улуг: ортумаабиле 194 гектар. Ынчангаш часкы хову ажылдарын тамырчалыг агротехниктиг хуусаада чорударда, хөрзүн болбаазырадыр агрегаттарны ийи эзлегде ажылдадыры болгаш тарылга звеноларын эзлегдаалгаларын 150 — 200 хуу күүседири негеттиниер.

«Кировец» тракторларны септеп белеткээр ажылда дүүгүрелчиг байдал ам-даа хевээр. Районда бар 32 К-700-терниң чүгле 20-си ажылга белен. Септелгенин саадан турарының кол-ла чыллагадыы Сельхозкуркомнуң Кызылда районнар аразының каттыжышкыны септекчилерни артык кезектер-биле багай хандырып турарында. Ындыг байдал чылдан чыла үргүлчүлеп келген.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери Бии-Хем районнуң бүгү механизаторларынга болгаш чер ажылдыгларынга кыйгырыгны хүлээп алган. Районнуң ажыл-ишчилери СЭКПнин XXVI съездизиниң шинтпирлериие сорук киргеш, он бирги беш чылдың баштайгы чылында тарааның ниити чыылдазын 34 мун 200 тонна чедирерии, Төрээн чурттуң шыгжамырыига, 12 мун тоннадан эвээш эвес тараазы урарын, ниитинии малын чемнер-биле бүрүн хандырарын хүлээнгенин ол кыйгырыгда айыткан. Салдынган сорулгаларның чедишкиннииг күүсеттивери механизатор бүрүзүнүң үүтküлдүг күш-ажылындан болгаш харысалгазындан улуубиле хамаажыр. Ынчангаш шөлдериин, фермаларның продукциязын чурттка хөй-биле бээр, бо чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерии чедишкиннииг күүседир дээш улуг күжениишкин-биле ажылдаарынче райоинуң бүгү механизаторларын чөвүлел хуралдың киржикчилери кыйгырган.

К. ВАСИЛЬЕВ.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ХАНЫЛАП КИРЕР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин Чөөн-Хемчик районнуң коммунистери болгаш ажылчы чоннары изии-биле деткип, он бирги беш чылда партияның салган сорулгаларын чеднишкинниг күүседир дээш улам бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарының сорулгаларын тодарадып турарлар.

Бо талазы-биле ажыл-ишчи, принципиалдыг чугаа СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң III пленумунга болган. Анаа СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түннелдери болгаш районнуң партия организациязының сорулгаларының талазы-биле айтырыгны чугаалашкан.

Пленумга илеткелчи— СЭКП райкомунуң бирги секретары И. М. Сувандии болгаш санал бергеш эштер онгу беш чылда республиканың экономиказы быжыглаарынга чөөн-хемчикчилерниң киирген салышкынын демдеглээн. Районнуң совхозтарының материал-техниктиг базазы быжыглап, онгу беш чылда 18 миллион 145 муң рубльдиң капитал салышкының шинээдип алган. Улус ажыл-агыйының чамдык адырларынга чедиишкиннер чедип алдынган. Районнуң ажылчы чоннарының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидер талазы-биле улуг ажылдарны чорутkан.

Партияның ээлчеглиг съездизиниң ажыттынган хүнүнге алдар кылдыр алган социалистиг хүлээлгелерин районнуң көдээ ажыл-агыйының ажылышчилери чедиишкиннг күүсеткен. Бирги кварталда күрүнеге эът садарының планын 122,3 хуу, сүттүң 110,4 хуу күүсеткен. Мал ажылының продуктуларын күрүнеге садарының талазы-биле «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», «Искра» совхозтар болгаш өскедээ ажыл-агыйлар багай эвес ажылдаанар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерниге дүүштүр районнуң партия организациязының мурнунда он бирги беш чылда кол-кол сорулгаларын пленумга илеткелчи тодаргай чугаалаан. Экономиканы ийтеңнивиг орук-биле колдады хөгжүдеринче шилчинир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин колдадыр темп-биле бедидерин хандырар, бүдүрүлгениң кол фондуларын ажыглаарын экижидер, чер ажылының культуразын бедидер, малдың продуктулуун бедидер, камналга чурумун күштелдирер, күш-ажылдың болгаш планның чурумун быжыглаар, ажылдың участок бүрүзүнге харыысалганы бедидер дээш ышкаш чугула айтырыгларны съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр сорулгаларны пленумчуң киржикчилерни чугаалап турганнар.

Чаа сорулгаларны шиитпирлээринче ажылчы чоннарның күжениишкинин мөөнөвеишаан, экономиканы удуртарунуң чедип алдынган дружулгазын улам долу ажыглаар, ажылда четпестерни шиитпирлиг чайладыр дээш районнуң партия организациязының мурнунда шиитпирлезе чогуур айтырыглар хөй. Чогум-на боже пленумнуң киржикчилери кичээнгейин угландырганнар. Районнуң экономиказының бир чугула адыры мал ажылы эрткен беш чылда оожум темпилиг хөгжээн. Малдың яазы-бүрү чылдагааннардан өлүп-хораары, чидери, ажыл-агыйларның иштики чарыгдалдарынга хереглээри көвүдеп турар.

Эрткен чылдың үш айларыбиле деннээрге бо чылдың бирги кварталында район 8 муң баш анай-хураганы, 150 бызаанай хойну камгалап ап, бода малды, хой, ошкуңуп санын элээп өстүрген-даа болза, яазы-бүрү чылдагааннардан бирги кварталда 4901 баш мал өлүп-хораан болгаш чарыгдаттынган. Мыйыстыг бода малдың, хаванарның өлүрү, хой, ошкуңуң өске-даа чылдаганнардан хораашкыны эрткен чылдың ол үезинниң деңнелиңден көвүдээн. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг, «Большевик» совхозтуң, «Искра» совхозтарда малдың хорамчазы хөй. «Искра», «Октябрь 30 чылы», «Алдан-Маадыр» совхозтарда малды иштики чарыгдалдарга хереглээри эвээжевейн турар. Ыядыг фактыларны партия райкомунуң бюрозунга шыңгыы сайгарып көрүп турган.

Совхозтарның малының санаашкынын чоокта чаа чорукан. Оон түннелинде малдың учёт-отчёдунда улуг карышкактыг болуп, ажыл-агыйжы эвес чоруктур, хажыдыышкынналарның фактылары илереэн. Ынчангаш малдың учёт-отчёдун шын тургузары бригадирлерниң, ферма эргелекчилериниң харыысалгазын бедидери, ортумак звеноуң кадрларын шилип алырынче, оларны тазырыптыр тургузуп, кижизидериче кичээнгей салыры негеттинии турар. Районда хойжу бригадалар бригадирлериниң, СБФ-лериниң эргелекчилериниң чартык кезии эрткен беш чылда солушкан. Малдың чемгерилгезинин болгаш суггарылгазының технологиязын четпес организастаанындан чамдык кодаиларда оон күш-деңгели арган, продуктулуу чавыс. Ынчангаш көдээ ажыл-агыйның специалистериниң харыысалгазын бедидеринии дугайында шыңгыы чугаалар пленумга болгулаан.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжузу, Социалистиг Күшажылдың Маадыры **Моңгуш Чола** санал бергеш, хой ажылын хогжудеринииң чамдык чугула айтырыгларынга доктаап, хойнуң баш санын өстүрүп, оон продуктулуун бедидериче, уксаазын экижидеринче специалистерниң кошкак кичээнгей салыр келгенин шыңгыы шүгүмүлээн. Мал ажылын эртемге үндезилеп чорударын ол хүнүң чугула айтырыы деп санаан.

— Бистиң ферманың ажылышчилери бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын 100,4 хуу күүсеткен — деп, «Большевик» совхозтуң саанчызы **Т. Д. Кара-Сал** пленумга дыннаткаш, сүт бүдүрерин көвүдедип, оон шынарын бедиделиниң технологиязынга доктаагган. Фермада 900 ажыг инекти чаңгыс черде мөөнөэн. Аңаа улуг күш негеттинер болганда фермада бөдүүн механизация безин чедир кылдынмаанын ол шүгүмчүлээн. Кажаа даштында өдекти хол-биле аштап турар. Хол-биле кылыр ажылдар фермада колдаан. Сүттүң арыгшеверин хынаар херексел чок. Силосту эвээш белеткээнинден сүт саалдазы эрткен чылгы деңнелинден эвээжээн. Чайгы үеде мал чеминиң курлавырын четчири-биле белеткеп алыры коллективтиң мурнунда чүгүлә айтырыг болуп турарын ол демдеглээн.

Малдың баш санын бүгү чүзүл аайы-биле өстүрериң үидезинии-биле экижидер эң чугула сорулга болуп турар. Моон биле холбаштыр уксаажыдылга бүдүрүлгезиниң болгаш уксаажыдылга каттыжыышкының специалистериңе пленумнуң киржикчилери шыңгыы негелдени тургускан. Ол специалистерниң негелде, харыысалгазының кошкаандан районда амга чедир 7 муң баш торүүр хойлар оолдавааи болуп турар.

«Тыва» совхозтуң директору **В. П. Айыжы** бода малдың уксаажыдылгазын районнуң ажыл-агыйларында четпес чорудуп турарын шүгүмчүлээн. Оон уламыдаи совхозтарның семиртилгеге дужаап турар аныяк малының 70 хуузу тус черниң, а арткан 30 хуузу уксаалыг малдар болуп турар. 1981 чылда комплекстиг чаа семиртилге шөлүүн тудуу доостурга совхозка 2400 баш малды семиртип болурунуң аргазы тургустуна бээрин Айыжы чугаалаан, боже кичээнгейлии угландырган. Ажылагыйлар семиртилгеге турар малының чем курлавырын четче тургузарынче, оны үзүктелдирбезинче кичээнгей салыры чугула дээрзин ол чугаалаан.

— Бистиң ферманың ажылышчилери бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын 100,4 хуу күүсеткен — деп, «Большевик» совхозтуң саанчызы **Т. Д. Кара-Сал** пленумга дыннаткаш, сүт бүдүрерин көвүдедип, оон шынарын бедиделиниң технологиязынга доктаагган. Фермада 900 ажыг инекти чаңгыс черде мөөнөэн. Аңаа улуг күш негеттинер болганда фермада бөдүүн механизация безин чедир кылдынмаанын ол шүгүмчүлээн. Кажаа даштында өдекти хол-биле аштап турар. Хол-биле кылыр ажылдар фермада колдаан. Сүттүң арыгшеверин хынаар херексел чок. Силосту эвээш белеткээнинден сүт саалдазы эрткен чылгы деңнелинден эвээжээн. Чайгы үеде мал чеминиң курлавырын четчири-биле белеткеп алыры коллективтиң мурнунда чүгүлә айтырыг болуп турарын ол демдеглээн.

Малдың баш санын бүгү чүзүл аайы-биле өстүрериң үидезинии-биле экижидер эң чугула сорулга болуп турар. Моон биле холбаштыр уксаажыдылга бүдүрүлгезиниң болгаш уксаажыдылга каттыжыышкының специалистериңе пленумнуң киржикчилери шыңгыы негелдени тургускан. Ол специалистерниң негелде, харыысалгазының кошкаандан районда амга чедир 7 муң баш торүүр хойлар оолдавааи болуп турар.

«Тыва» совхозтуң директору **В. П. Айыжы** бода малдың уксаажыдылгазын районнуң ажыл-агыйларында четпес чорудуп турарын шүгүмчүлээн. Оон уламыдаи совхозтарның семиртилгеге дужаап турар аныяк малының 70 хуузу тус черниң, а арткан 30 хуузу уксаалыг малдар болуп турар. 1981 чылда комплекстиг чаа семиртилге шөлүүн тудуу доостурга совхозка 2400 баш малды семиртип болурунуң аргазы тургустуна бээрин Айыжы чугаалаан, боже кичээнгей, гейин угландырган. Ажылагыйлар семиртилгеге турар малының чем курлавырын четче тургузарынче, оны үзүктелдирбезинче кичээнгей салыры чугула дээрзин ол чугаалаан.

— Бистиң ферманың ажылышчилери бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын 100,4 хуу күүсеткен — деп, «Большевик» совхозтуң саанчызы **Т. Д. Кара-Сал** пленумга дыннаткаш, сүт бүдүрерин көвүдедип, оон шынарын бедиделиниң технологиязынга доктаагган. Фермада 900 ажыг инекти чаңгыс черде мөөнөэн. Аңаа улуг күш негеттинер болганда фермада бөдүүн механизация безин чедир кылдынмаанын ол шүгүмчүлээн. Кажаа даштында өдекти хол-биле аштап турар. Хол-биле кылыр ажылдар фермада колдаан. Сүттүң арыгшеверин хынаар херексел чок. Силосту эвээш белеткээнинден сүт саалдазы эрткен чылгы деңнелинден эвээжээн. Чайгы үеде мал чеминиң курлавырын четчири-биле белеткеп алыры коллективтиң мурнунда чүгүлә айтырыг болуп турарын ол демдеглээн.

Малдың баш санын бүгү чүзүл аайы-биле өстүрериң үидезинии-биле экижидер эң чугула сорулга болуп турар. Моон биле холбаштыр уксаажыдылга бүдүрүлгезиниң болгаш уксаажыдылга каттыжыышкының специалистериңе пленумнуң киржикчилери шыңгыы негелдени тургускан. Ол специалистерниң негелде, харыысалгазының кошкаандан районда амга чедир 7 муң баш торүүр хойлар оолдавааи болуп турар.

Семинарның түннелинде райкүүском даргазы А. Семисоол совхозтарда малдың учёт-отчёдунуң чогуур деңнелге чедир тургустунмаанының болгаш моон соңгаар оны экижидериниң дугайын чугаалаан.

М. ДАНЗЫН.

Районга көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин специализастаарын болгаш концентрастаарын хөгжүдер, ажыл-агыйлар аразының кооперациязының арга-ларын, хевирлерин сайзырангайжыдар талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Ынчалза-даа бо ажылды бүгү талалыг комплекстиг көөрү негеттинин турар.

Малдың чем баазазын улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларынга илеткелчи болгаш санал бергеннер тодаргай доктаагган. Оны хөгжүдериниң бүгү аргалары районда бар. Оны чедип алыр сорулга-биле чер ажылының культуразын бедидериниң агротехниктиг комплекстиг хемчеглерин непередир. Хамыктың мурнунда чер ажылының хөрүүн камгалал системазың сайзырадыры, тарылга ээлчештирилгезин болгаш тарылга шөлдериңе культуралларның ээлчештирилгезин, хөй чылдыг ситеннер тарылгазын калбартырын, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни чөп ажыглаарын, суггаттыг черлерниң өттүр шөр ужурлуг чүвелерни дыка ооҗум даарап олурган. «Баштай черле ынаы-ла болгай» деп Сумбаа боланмышаан, аңаа канчаар эптиг ажыллаза экил дээрзин кыдынга туруп алган айтыкылаан... Ынчап турда машинаның хендири үстү берген. Октябрина ине сынтаар дээш шаг болгай. Ынчан хоочун даараныкчы оон дораан айтыра берген:

— Караан шилп каш дугаарлыгыл, дунмам?

— Кадар алды—деп, ол харыылаан.

— Даараныкчыларга ажырбас-тыр бе?

— Дыка берге-дир, угбай— деп, ол харыылаан.

Сумбаа ол дораан чоруткаш мастер Надежда Степановна Макаровага чеде бергеш, чүвениң ужур-чевүн чугаалаан, Аракчаану хеп базар черге ажылладырын сүмелээн. Октябрина ам-ол ажылында тааржып ажылдавышаан.

— Бистиң фабриканың ажылчыннарының барык 80 хуузу аныяктар. № 2 бригада бүрүнү-биле комсомолчу-аныяктарлыг. Ынчангаш хөй-ниити ажылым аайы-биле оларның ортузунга янзы-бүрү айтырыгларны шиитпирлежир ужурга тааржып-дыр — деп, Раиса-Тартанаевна чугаалаар. Колдуунда-ла күш-ажылдың сагыга-чүрумүнга хамаарышкан айтырыглар болур. Эң четпес чүүл ажыл шагын чамдык кижилерниң үзеринде. Өг-бүле тутказык уруглар шөлээ алгаш чанаттаар, оон хуусазының эрттиришкеш көдээ Советтен шыңгыла эккелгей боор. Көдээ Совет оны та чүге берип турар чүве, эмчилер эвес. Чамдыктары план деңгүн күүсеткеш, аңаа өрар.

Чыл келген тудум-на Раиса Тартанаевнаның арга-дружулгазы белип келген. Онгу беш чылда кол кичээнгей шынарже угланган чүве болганда, кижи бүрүзүнден негелде улам шыңгыраан турган. Ол бедик разрядтың даараныкчылары-биле бир деңгей хептиң берге черлери—моңдурук, чең өлүртүрүнга ажылдан турган. Болуунуң кылып турар продукциязының шынарыгга хамаарыштыр айтырыг салырымга, ол мынчаар тайылбырлады:

— Бистиң кылып бүдүрер продукциявыс коллективтиг ажылдың түннелинде бүдүп турар. Бүгү-ле кезектер номерлериг болур. Оон ангыла онуң, хемчээлин, чуруктарын дээш, безин чадаарда пөсүү канчаар аргын кааның база тааржыштырар. Ол бүгү чүвениң чавгызын чаазар болза-ла, хептиң шынары күдүлап бятканы ол. Оны тааржыштыр кылыры кончуг улуг кичээнгейни негээр.

КОММУНИСТ БҮРҮЗҮН— ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ УЧАСТОККА

СЭКП-ниң XXVI съездизи партияның хүрээлериң улам ынай өстүрерин болгаш аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылын экижидерин бир чугула сорулга кылдыр айыткан. Бо талазы-биле айтырыгны В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдуғу» комбинаттың арыглал фабриказында партия хүралыгга чугаалашкан. Сөөлгү үеде фабриканың коммунистериниң хүрээлери элээп өзүп, оларны будүрүлгенин харыысалгалыг участоктарынга быжыглап, күш-ажылчы коллективке партия кежигүнериниң авангардчы ролүн бедидеринче кичээнгейин күштелдирген. Эрткен чылын болгаш бо чылдың баштайгы айларында будүрүлгенин 16 мурнакчыларын СЭКП кежигүнүүн кандидадынга болган партия кежигүнүүге хүлээп алган.

Иниизи-биле хүрээлеп өзүлдези экижээн-даа болза чамдык цехтерде, участоктарда, эдчеглерде, бригадаларда бо ажыл ден-дескн эвес болуп турар. Чижээ, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтың № 1 эдчээнде 4 коммунист бар, а белеп продукция цегинде чаңгыс-даа коммунист чок. Бо дээрге парторганизациянын четпес ажылының бир деречизи болур. Белеп продукция цегиниң коллективин организастыының-даа, ажылишчизиниң-даа талазы-биле фабрикада оңзагай талаларлыг. Ында хей-ниитиниң ажылыгга идепкейлиглер, будүрүлгениң мурнакчылары хөй. Ынчангаш оларның иштинден эң эки кижилерни партияның хүрээлеринге киирип ап, коллективтиң кол өөзүн быжыглаары чугула болуп турар.

Ол хуралга илеткелчи — партбюро секретары М. С. Сундуй-оол болгаш санал бергеш коммунистер М. С. Агбаан, С. М. Амырханов, У. Т. Моңгуш болгаш өскелер-даа аныяк коммунистер-биле кижизидилге ажылын экижидеринче угланган үнелиг санал-оналдарны киргеннер. Бо айтырыгны чугулалап көрүп турары чөптүг. Чүге дизе арыглал фабриказының партия организациязының хүрээлеининиң үштүң бир кезии аныяк коммунистер болуп турар. Оларның авангардчы ролюн, парторганизацияның дайынчы арга-шинээзин бедиткенинден коллективте иниги ажыл-херектиң чедиишкинин улуу-биле хамаарыжыр.

Партияның хүрээлеининге киирип алган аныяк коммунистербиле кижизидилге ажылын чоогуур деңнелге тургуспаанындан чамдык эштер кандидат стажын эртип тура Уставтың негелдезин хажыдып, күш-ажылдың сагыга-чүрумүк үрээр чоруктар бар. Чогум-на ындыг чылдагаан-биле СЭКП кежигүнүүге кандидат дөрт кижини партия кежигүнүүге коммунистер хүлээп албаан.

Партия организациязы партияга киирерии күзээн кижилерни эки хынавайн, чамдыкта таварыла болгаш кижилерге рекомендация бээр, рекомендация берген коммунистерниң харыысалгазын бедидер талазы-биле ажылды чоогуур деңнелге тургуспас чоруктар бар.

Коммунист бүрүзүнге партийжи даазгаларны шын хуваар, оон күүселдезин хынаар талазы-биле элээп ажыл кыдынган. Г. Г. Дорина, Н. В. Стародубова, Т. П. Баранова, Т. С. Куулар, Ч. Х. Өлзей, П. А. Хертек, С. М. Куулар олар болгаш өскелер-даа партийжи даалгаларын ак сеткилдиг күүседип келгеи.

Партийжи хүрээлеининиң өзүлдезин болгаш аныяк коммунистер-биле ажылда бир четпестерни ол хуралга ханызы-биле сайгарын көргеи болгаш ону экижидериниң талазыбиле хемчеглерни бадылаан.

М. ООРЖАК.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

«Тыварембыттехниканың» Кызылда септелге мастерскаязының шак септээр салбыры ында мурнакчы бригадаларның бирээзи. Бригадада ажыл-ижинге кызымак аныяктар хөй. Оларның бирээзи ийиги разрядтың мастери Раиса Оюн. Ол маңаа баштай өөреникнилеп, оон соонда боду тус ажылдаандан бээр үр болбаан. Аныяк кыс ажылының чажыттарын билип, коллективте дуржулгалыг эш-өөрүнден арга-сүмени ап, кызымак ажылдап келгенинии түннелинде ай санында планын 110—120 хуу күүседип турар. Комсомолчу кыс бо чылдың хуула будүрүлге планын хуусаа бетинде күүседир дээш кызымак ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мастер Раиса Оюн.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының, саанчыларының аразында даанган ажылынга ээ-харыысалгалыг, кылган ажыл-ижии дээш бодунуң бүгү сеткилинден сагыш салып, кызымаккай ажылдап чоруурлар хөй. Оларның бирээзинге Херелмаа Хуураковна Кыргыстыг адап болур. Мурнакчыларның одуруунда кирген саанчы бодунда быжыглаан инектеринден бирги кварталда сүт саалдазының планын хуусаадан эрте күүсеткен. Бир инекке онааштыр ол 77 килограмм сүттү планнаанындан хөйнү саап алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы саанчы Херелмаа Кыргыс.

В. КУДРЯВЦЕВТИҢ фотозу.

УЧЁТ-ОТЧЁТТУ ЧУРУМЧУДАР

Өөвүр райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелеги районнуң совхозтарының кол бухгалтерлериниң болгаш мал ажылының бухгалтерлериниң семинарын организастап эрттиргеи. Аңаа совхозтарның директорлары болгаш экономистери база киришкеи.

Районнуң совхозтарында малдың учёт-отчёдунуң иниги байдалый көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол бухгалтери Д. Дингилаа чугаалаан. Ол «Коммунизмче орук» совхозта учёт-отчёттуң сандарааныи, чогуур үезиңде дужаавайн турарыи болгаш бухгалтерия аппарадының ажылында четпестерни сайгарып, чижекке киргеи. Мал отчёдун шын тургузарының болгаш хуудустарны канчаар тургузарының дугайын эргелелдиң экономизи Д. Маадыр-оол тайылбырлаан. «Ак-Чыраа» совхозтуң кол бухгалтери, ол ажылга чээрби ажыг чыл ажылдаан Д. Дамбаа боданып, дружулгалыг семинарның киржикчилериңе сонуургаткеи. Ажыл-агыйларга статистика отчёттарын канчаар кылырын районнуң статистика инспекциязының инспектору Э. Моңгуш таныштырган.

Семинарның түннелинде райкүүском даргазы А. Семисоол совхозтарда малдың учёт-отчёдунуң чогуур деңнелге чедир тургустунмаанының болгаш моон соңгаар ону экижидериниң дугайын чугаалаан.

М. ДАНЗЫН.

БАМ—ШАЛЫПЧЫ ТУДУГ

Тында—Чара аразында демир-орук рейьстерин салып турар, магистраль Усть-Нюкжа станцияда чедип келген; Золотинка станцияда будүрүлге болгаш чуртталганың чаа тудуглары бедип үнүп турар; Тындада уругларның дөрт чаа садым тутkан, хөрайның № 5 школазында бо өөредилге чылының бирги класста 200 өөренikчи парта артында өлурупкан...

Бо дээрге Байкал-Амур магистралының бөгүнгү амыдыралындан комсомолдуң чурттуң намдарынга кирер каш одуруг-дур.

ССРЭ-ниң бо девискээринде чурттуң чөөн чүгүнде ол кончуг улуг девискээрниң чүгае бодунга эвес, а харын «кижи төрелгетенниң бурунгаар дөпшилгезинге салдарлыг болур» болуушкуннар боттанып турар.

ЧУРУКТАРДА: ВЛКСМ ТК-ның шалыпчы тудуг — БАМ-ның штавында социалистиг чарыштың түннелдерин үндүрүп турары; Нерюнгриниң (Мурнуу Якутия) хөмүр-дажын күчүлүг техниканың дузазы-биле аныяк арга-биле казып тып турар; Берканитте чаа магазин.

А. ЧУМИЧЕВТИҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДҮЖҮТКҮР ҮНҮШ ДЕГ

Очерк

ФАБРИКАНЫҢ хоочун даараныкчызы чоораан мастерге Раиса Сумбаа чедип келгеш, дилег кылган.

— Надежда Степановна! Мен партия кежигүнүүге кирер бодап тур мен. Меңээ рекомендациялап берип көрүңерем. Мени билбес эвес силер.

— Раечка — дээш, мастер оожум чаңы-биле шала чымчалыр алаш:— Ылап-ла боданып алдың бе?— деп удур айтырган.

— Шын сеткилим-биле чугаалап тур мен—деп, Сумбаа катаптаан.

— Сенээ канчап бербес боор, ынчаш чедип кел, бижип каар мен—дээн.

«Үениң эртип турары билдиртпес-ле-дир ийин. Сактырымга, ол мырыңай чаа ажылдаан ышкаш. Ам көрбес бе, партия кежигүнүүге кирер мурнакчы ажылчын апарган. Барып-барып улуг Ленинниң төрүттүүгениниң бээр 100 чыл оюнда, кижиниң намдарында база бир төөгүдүг, үттүндүрбас хүн ышкажыл». Ынчаар бодавышаан, Надежда Степановна Макарова таваар, шала улуг холуңун үжүү-биле Раиса Сумбаага рекомендацияны бижиирин уламчылай берген...

Ынчан 1963 чыл турган. Сумбаа Кызылдың парыгының хажыызында сеп кылынга автовокзал чанынга ынчангы даараныкга комбинадының директорунуң кабинединге келген. Рая алыс болу чугаакыр, сөске эптиг болгаш улуг-ла эгенишкин чокка даргалан ажыл айтырган.

— Мурнунда даараныр чораан сен бе?—деп, директор оон байдалын сонуургаан.

— Чок.

— Аван шевер чораан бе?— деп, ол Раяның төрел-үтүн шевер боор чадавас дээш ылавылаан.

— Билбес мен. Авам бичии турумда-ла чок апарган. Ачам даргаи чораан кижи.

— Ийи неделя шенелде-биле ажылладып көрээли, ону тудуп үнзүнзе, эр-хей болур сен—дээш, директор ону цехче чорудупкан.

Оон ажылдап эгелээн коллективи дангаар-ла херээженнер болган. Баштайгы дээрезинде аңаа аар-саар ажылдар кылдырган. Кылбас-ла чүве чок: матрастарга хевең салыр, фуфайкаларга дижилер, платьелерге өөк илер. Сумбаа чүнү-даа кыл дээрге чажам дивейн, алыс будүжүнден кежээзин көргүзүп, ол алган хүлээлгезин ажыр күүседиптер боорга, даараныкчылар ону мактай берген. Ынчаи комсомолчу кижиге ол улуг чоргаарал болгаш идегел. Алызы барып сураглыг даараныкчы апаарын ол үеде кым-даа кайын болаан деп. Раиса Сумбаа алыс шингээдимчел, боду будүжүнден тудугур болгаш шоолуг үр болбаанда машинага даараныр эгелээн. Баштай канчаар даараныкчылап эгелээнии ол мынчаар сактып чугаалаар.

— Даарап эгелээримге амыр эвес болган, пөсту эде, хере тыртып четпикпейн олурумда шурай бээр. Шын эвес даарапкаш, чамдыкта ону сөөккеш, даараар үжурга-даа таваржып турдум. Ынчалза-даа ине изи артып калган болган. Ажыл соонда мастерлер мээң кылган чүүлүмүү хүлээп ап турган, ону дораан эскерип каап, албайн барган. Ынчан шаам-на ол турган болгаш моон соңгаар ынаы чорукту катаптаваын болап алган мен.

Кежээ бажыңымга келгеш, печка одап, шала дөг чок чем кылып турумда, Петя бичии уруувусту саликтеп эккелген оон машиназының даажы, Римманың үнү, даштын дыңналды. Уруум менче дораи халып келди, Петя менче чиктигзиниң көргеш, хевин үштүна берди.

— Чүү болуу берди? — дейдир... Шыраймдан эңдевээни ол боор.

— Бир чоорган үрей даарап кагдым—деп, шала хөөн чок харыыладым.

— Катап чолаачылааның дээре эвеспе, Рая—деп, Петя шала баштактаны аарак, чугаалаан болуңук ыяк ажылды мактады.

— Чок!— дээш — херээжеи кижиге чүүк машиназы чолаачылаарга берге-дир, бо ажылга ыяп-ла өөренип алыр мен, чүгле үе херек—деп иемеп кагдым.

Шынап-ла Раиса Тартанаевна дөрткү разрядтың дужулгалыг даараныкчызы апаргыже чедир хөй чылдар эрткен. Оон баштайгы куш-ажылчы чедиишкиннери сескн беш чылдарда-ла көстүп келген. Моон мурнундагы даараныкчылга комбинады фабрика кылдыр өзүп, чаа корпусче көжүп келген. Ажылдаарынга болгаш дыштанырынга элээн таарымчалыг апарган. Тоску беш чыл эгелей бергенде Раиса Сумбаа партия кежигүнүүге кирген. Оон эгелеп бүдүрүлге ажылынган ангыла хөй-ниитиниң даалгаларын күүседип эгелээн. Фабриканың директору Т. П. Пургина оон дугайында мынчаар чугаалаар:

— Рая кончуг идепкейлиг ажылчын. Ол чүгле куш-ажылдың мурнакчызы эвес, харын хөй-ниитн ажылынга база идепкейлиг киржип турар: партбюро, улустуң контроль бөлүүнүң кежигүнү, фабрикада эң хуу судунуң даргазы. Хүнде үлүүн ол доктаамал 170—180 хуу күүседип, өскелерге үлегерин көргүзүп турар.

Кижи чокта машина ажылдавас, ынчангаш мотористдаараныкчы деп мергежил үенин бурунгаар шапкын хөгжүлдээн-биле кады тыптын келгени чугажок. Ынаы мергежилди баштай чедип алганарның бирээзи Раиса Сумбаа беш чылдарда хуула планнарын хуусаазындан эрте доозуп, фабриканың ниити чедиишкинниге төлептиг үлүүн киирип келген. Мурнакчы ажылчын, коммунист ол күш-ажылчы тиилелгези дээш, Күш-ажылчы Алдар орденнин үшкү чергези-биле шанналган. А он бирги беш чылдың түннелдери-биле күш-ажылчы бедик көргүзүлгези дээш ону чоокта чаа Күш-ажылчы Алдар орденнин ийиги чергези-биле шаңнаан.

Мергежилдиг даараныкчы бодуңуң будүрүлгечи хууда планын күүседиринден ангыда, чаа келген аныяк даараныкчыларже кичээнгейни улам күштелдирген. Ынаы болбас арга чок.

Сумбаа каш-даа кижини дагдынып, оларны делгем оруктуче киирген. Оон өөренikчилери боттары дружулгалыг ажылчыннар апарган хирезинде, амдаа оон арга-сүмени айтырып бо-ла кээр. Сөөлгү үеде аңаа Октябрина Аракчаа деп чаа ажылчынны быжыглаан. Оон ажылдан турарын сонуургап, бир чай кадында сагыш чөваи чеде берген. Демгизи улуг карак шиилерин өттүр илер ужурлуг чүвелерни дыка ооҗум даарап олурган. «Баштай черле ынаы-ла болгай» деп Сумбаа боланмышаан, аңаа канчаар эптиг ажыллаза экил дээрзин кыдынга туруп алган айтыкылаан... Ынчап турда машинаның хендири үстү берген. Октябрина ине сынтаар дээш шаг болгай. Ынчан хоочун даараныкчы оон дораан айтыра берген:

— Караан шилп каш дугаарлыгыл, дунмам?

— Кадар алды—деп, ол харыылаан.

— Даараныкчыларга ажырбас-тыр бе?

— Дыка берге-дир, угбай— деп, ол харыылаан.

Сумбаа ол дораан чоруткаш мастер Надежда Степановна Макаровага чеде бергеш, чүвениң ужур-чевүн чугаалаан, Аракчаану хеп базар черге ажылладырын сүмелээн. Октябрина ам-ол ажылында тааржып ажылдавышаан.

— Бистиң фабриканың ажылчыннарының барык 80 хуузу аныяктар. № 2 бригада бүрүнү-биле комсомолчу-аныяктарлыг. Ынчангаш хөй-ниити ажылым аайы-биле оларның ортузунга янзы-бүрү айтырыгларны шиитпирлежир ужурга тааржып-дыр — деп, Раиса-Тартанаевна чугаалаар. Колдуунда-ла күш-ажылдың сагыга-чүрумүнга хамаарышкан айтырыглар болур. Эң четпес чүүл ажыл шагын чамдык кижилерниң үзеринде. Өг-бүле тутказык уруглар шөлээ алгаш чанаттаар, оон хуусазының эрттиришкеш көдээ Советтен шыңгыла эккелгей боор. Көдээ Совет оны та чүге берип турар чүве, эмчилер эвес. Чамдыктары план деңгүн күүсеткеш, аңаа өрар.

Чыл келген тудум-на Раиса Тартанаевнаның арга-дружулгазы белип келген. Онгу беш чылда кол кичээнгей шынарже угланган чүве болганда, кижи бүрүзүнден негелде улам шыңгыраан турган. Ол бедик разрядтың даараныкчыларыбиле бир деңгей хептиң берге черлери—моңдурук, чең өлүртүрүнга ажылдан турган. Болуунуң кылып турар продукциязының шынарыгга хамаарыштыр айтырыг салырымга, ол мынчаар тайылбырлады:

— Бистиң кылып бүдүрер продукциявыс коллективтиг ажылдың түннелинде бүдүп турар. Бүгү-ле кезектер номерлериг болур. Оон ангыла онуң, хемчээлин, чуруктарын дээш, безин чадаарда пөсүү канчаар аргын кааның база тааржыштырар. Ол бүгү чүвениң чавгызын чаазар болза-ла, хептиң шынары күдүлап бятканы ол. Оны тааржыштыр кылыры кончуг улуг кичээнгейни негээр.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

(Уланчызы. Эгези № 80, 81 «шында»).

ЭРЗИН РАЙОНДАН

Кыргыс Дадаевна **Дажымба** — районнуң эмдырал хандырылга комбинадының даараныкчызы.

Оончай Кунгаевич **Доңчай** — СЭКП райкомунуң таннылы.

Мандал Шыраповна **Лоовай** —район эмнелгезиниң сестразы.

Арамаа Ховалыговна **Максыр** — районуң амылырал хандырылга комбинадының даараныкчызы.

Мамындай Мажаевна **Мыдакмаа** — улус судунуң техниктиг ажылдакчызы.

Семен Дугерович **Севек** — Эрзин көдээ Совединиң таннылы.

Севил Кундуевна **Сергей** — мал хүлээп алыр пунктунуң ажылдакчызы.

Баадыр-Хөө Юпекович **Соян** — мал хүлээп алыр пунктунуң ажылдакчызы.

Сосырмаа Думбеевна **Соян** — район эмнелгезиниң санитарказы.

Самдак Сундуевич **Чалзырай** — пенсионер.

Кыргыс Шошукевич **Чамзырын** — районнуң амылырал хандырылга комбинадының ажылдакчызы.

Комбужап Доңгурович **Чооду**— мал хүлээп алыр пунктунуң ажылдакчызы.

Дензинмаа Очулдайевна **Чүдекпен** — Эрзин көдээ Совединиң техниктиг ажылдакчызы.

Сергей Самбыраевич **Чымба** — автостанцияның кассири.

Юмаа Данзырыновна **Кара-Хоо** —СЭКП райкомунуң техниктиг ажылдакчызы.

Арапчай Саичмидипович **Ынаалай** — «Мөрен» совхозтуң хойжузу.

Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 25.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Эгези № 82 «Шында»).

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Кызылбай Ефимовна **Кастаган** — Хүт суурда өг-бүле ээзи.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Клара Андреевна **Сарыг-оол** —«Кызыл тараачын» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Байкараевна **Биче-оол** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Александра Михайловна **Седне** —«Саян» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Зинаида Дартый-ооловна **Куңгаа**—Балгазын суурда өг-бүле ээзи.

Мария Чымбаевна **Чооду** — «Революцияның чалбыыжы» совхозта мал эмнелгезиниң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Донгак Кыргысовна **Балдан** — «Тывакобальт» комбинадының СТЦ-ниң штукатур-маляры.

Опуштай Натпит-ооловна **Кепчи** — Балгазын нефтебазазының ажылчыны.

Зоя Тюлюшевна **Моңгуш** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Далар Аданмаевна **Ким-оол** — «Коммунизмниң херели» совхозтуң ажылчыны.

Артай Сундуевна **Ооржак**— ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны.

Вера Сулдумовна **Шоотан**— «Россия» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Валентина Түлүшевна **Оюн** — С. К. Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Светлана Додурбановна **Оюн** — «Коммунизм херели» совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Томовна **Санчат** — «Россия» совхозтуң ажылчыны.

(Уланчылыг).

КОСМОСТУҢ АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ОРБИТАЗЫ

Совет болгаш даштыкы журналистерге парлалга конференциязы

Космоска башкарылгалыг ужудуушкунуңуң 20 чыл ооюун бүдүүзүнде онзагай болушкун — совет-моол экипажтың ажылының чедиишкинниг доозулганы болур. «Интеркосмос» программазын боттандырарының ол чаа базымынга тураскаатkан парлалга конференциязы апрель 8-те совет болгаш даштыкы журналистерниң киржилгези-биле эрткен.

Экипажтың кежигүннери ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. Джанибеков болгаш МАР-ның космонавт-шинчилекчизи Ж. Гуррагча, эртемденнер, космонавтылар белеткээр төптүң болгаш ужудуушкун башкарар төптүң удуртукчулары журналистер-биле ужуражыр дээш чедип келгеннер. Совет-моол найырал киитилелиниң делегациязының кежигүннери, Моолдуң ССРЭ-де элчини Д. Готов олар база залга турганнар.

Парлалга конференциязын эрттирип турар, ССРЭ-ниң ДХМ-ниң парлалга киллизинин эргелекчизи Ю. Черняков ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чанында «Интеркосмос» чөвүлелиниң даргазы академик **В. Котельниковка** сөс берген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыралга боттандырар, Моолдуң Арат Төптүң революстут намының XVIII съездизинге болгаш Моолга улусчу революцияның тиилээнииниң 60 чыл ооюнга белеткел чоруп турар совет болгаш моол улуска төөгүлүг бо үеде каттышкан чаа экипажтың ужудуушкуну доозулган-дыр деп, ол чугаалаан. Бо ужудуушкун совет-моол найыралдың төөгүзүнге кирер кайгамчыктыг болуушкун болур.

Каттышкан экипажтың шинчилел программазын совет болгаш моол эртемденнер Интеркосмостуң өске-даа киржикчилери чурттарның специалистери-биле кады ажылдап эртикеннер. Совет-моол экипажтың кылганы шинчилелдер улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг болган. Ылаңгыя Моолга, аграр-үлетпүрлүг чурт — Моолдуң яказы-бүрүлуннарын тырттырган «Биосфера-мон», «Эрдем» деп шинчилелдериниң улус ажылагыйынга ажыын үнелеп четпес деп, эртемден демдегээн.

Совет-моол каттышкан экипажтың шинчилел программазының совет болгаш моол эртемденнер Интеркосмостуң өске-даа киржикчилери чурттарның специалистери-биле кады ажылдап эртикеннер. Совет-моол экипажтың кылганы шинчилелдер улус ажыл-агыйынга улуг ужур-дузалыг болган. Ылаңгыя Моолга, аграр-үлетпүрлүг чурт — Моолдуң яказы-бүрүлуннарын тырттырган «Биосфера-мон», «Эрдем» деп шинчилелдериниң улус ажылагыйынга ажыын үнелеп четпес деп, эртемден демдегээн.

Совет-моол каттышкан экипажтың командирлери ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы **В. Джанибеков** ужудуушкун хөй эвес, чүгле сес хонук дургузунда үргүлүүлээн-даа болза, эртем-техниктиг болгаш медицина-биологтуг шинчилелдериниң чедиишкинниг болганы, ында совет болгаш моол эртемденнериниң күжениишкинниг ажылдаанын демдегээн.

«Салют-6» станцияга 1978 чылда ужуткан мен деп, В. Джанибеков чугаалаан. Ол эртеден үш чылдың дургузунда бортка салыр аппаратура танытпынмас кылдыр өскерилгедир. Олар кайы-даа хире үениң дургузунда чогумчалыг ажыллап шылаар дээрзин ол демдегээн.

МАР-ның космонавт-шинчилекчизи **Ж. Гуррагча** сос алган. «Интеркосмос» программазын ёзугаар эвилелиг ужудуушкунга киржир улуг мензэ, МАР-ның хамаатызынга, улуг аас-кежин болду деп, ол чугаалаан. Ол дээш СЭКП ТК-га, МАРН ТК-га, Совет Эвилелиниң болгаш Моол Арат Республиканың чазактарынга ханы өөрүн четтиргенимни илерет-тим.

Станцияга ажыллап турганының, чоруткан шинчилелдериниң дугайында Ж. Гуррагча сеткил ханыышкын-биле чугаалаан.

Космонавтылар болгаш эртемденнер журналистериниң айтырыгларынга харылаанар.

СЭТА).

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

«ИЙИ СЪЕЗД — ЧАҢГЫС ААЙ СОРУЛГА»

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының апрель 11-де ажыттынар X съездизинге белеткел «Ийи съезд—чаңгыс аай соруга» деп лозунуңуң адаабиле дооступ турар. Бо лозунда ханы утка бар—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң ажылын Герман Демократтыг Республиканың коммунистери болгаш ажылчы чоннары кайгамчык улуг сонуургал-биле хайгаран турган.

Акы-дунма социалистиг чурттарның экономика талазы-биле дружулгазын совет коммунистериниң дээди шуулганынга бедин-биле үнелээнин, узун хуусаалыг программаларга үндезилээш, социалистиг интеграцияны улам ынай ханыладырынга шинтирлиг чоруктуң илергейлээнин ГДР-ниң ажылчы чоннарының улуг сонуургалын болдурган. Совет Эвилелиниң болгаш Герман Демократтыг Республиканың аразында найыралдыг болгаш бот-боттарынга ажыктыг кады ажылдажылга ГДР-ниң улус ажыл-агыйынын эң чугула бүгү адырларын хөгжүдүрүнге улуг рольду ойнап турар. Ийи чурттарның аразынга бүдүрүлгени специализастаарының болгаш кооперастаарының 1990 чылга чедир программазы ол кады ажылдажылганы улам ынай калбартырынга дыка ындиглиг болган. Республиканың улус ажыл-агый планында корүнген бүгү даалгаларын 80 хире хуузу Совет Эвилелиниң кады ажылдажылгада боттанып турар.

ГДР-ниң «Лойна-Верке» деп химия комбинадының специалистери болгаш Сибирьниң эртемденнери нефтиниң болбазызырадып кылырының ажыктыын бедидер катализаторну (хуулдурукчуну) чогаадып кылганнар. Бедик базышкынның аргазы-биле полиэтиленни бүдүрер чаа дериг-херексел ол комбинатта база ажылдап турар. Ону Совет специалистер чогаадып тургускан.

Эрфуртте «Умформтехник» деп дарганнала-пресс дериг-херекселдер бүдүрер комбинаттың продукциязының барык 80 хуузун социалистиг чурттарже чорудуп турар. Комбинаттың бүдүрген машиналары Волганың болгаш Каманың автомобиль заводтарының цехтеринде болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа бүдүрүлгелеринде ажыглаттынып турар. Эрфуртун комбинадының бүгү кол продукциялары — акы-дунма социалистиг чурттарның специалистериниң дем каттыштырган күжениишкиниериниң чаагай үре-түңнели-дир.

Фрейталь хоорайда 1945 чылдың май 8-зи аттыг бедик шынарлыг кан эзилдирер заводта 30 тонна ишкир суугу ажылдап турар. Ону Совет Эвилелиниг белеткээн. Бедик шынарлыг кан эзилдирер суугуну ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң эртемденнери дем-биле чогаалып кылган.

Акы-дунма социалистиг ийи чурттарның специалистериниң чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының чижектери —муң-муң. Ол кады ажылдажылганың ажыктын амыдырал боду бүзүрелдиг бадыткап турар. ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң улустарының чаагай чоруунга бараан кылдыр экономикага, эртем болгаш техникага кады ажылдажылганы улам ынай калбартырының тодаргай сорулгаларын ГСЧП-ниң X съездизиниң делегаттары база чугаалажып көөр.

ГДР. ГСЧП-ниң X съездизин республиканың судно тудугжулары көскү чедиишкиннер-биле уткуп турар (чурукта). Беш чыл планын олар бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсетмен болгаш үлетпүр продуциязын бүдүрерин 38 хуу улгаттырган.

Бо чылдарда тудуп тургускан аңгы-аңгы хевирниң судноларының чартыындан хөй кезиин Совет Эвилелинче чоруткан. Ростоктуң «Нептун-верфт» верфьте тудуп турар боду чоруур земснарядты башнарылганың электроннуг системазы-биле дериир. Ону база Совет Эвилелиниң чагыы-биле тудуп турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЮКЭ ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

БЕЛГРАД. (СЭТА). Югославияның Коммунистер Эвилелиниң ТК-зының пленуму болуп эртикен.

ТАНЮГ агентилелдиң дыннатканы ёзугаар алырга, Косово автономнуг крайга (Сербия) болуушкуннар дугайында илеткелди пленум чугаалажып корген. Албанияның национализчи лозуннарының алдаа-биле корум-чурум чок чоруктар болгаш кудумчу чыскаалдары ол крайга чоокта чаа болган. Чыскаалдар киржикчилериниң болгаш хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар органнарның ажылдакчыларының аразынга месилдежиишкиннер база болган. Оон түнелиинде чыскаалганнарның ниитизинден тос кижи өлүрткен, 57 кижи балыглаткан. Ийи милиционер база өлүрткен.

Илеткелди пленум бадылаан болгаш крайда байдалды чогумчалыг кылдыр экижидер талазы-биле хемчелерни чүүлдүг деп санап көргеп.

ПОЛЬШАДА БАЙДАЛГА ХАМААРЫШТЫР

ВАРШАВА. (СЭТА). Шеригник «Жолнеж вольности» дээр солуну антисоциалистиг туруштарлан доделип турар «Кос-кор» дээр хоралакчы организациянның политиктиг үүлгединиишкиниерин сойгалап, чүүл бижээн.

Польшаның улам ынайгы хөгжүлдезиниң оруктары дээш чидиг демнесел амыдыралдың барык бүгү талаларында чоруп турар деп, ол солуундемдеглээн. Ол демиселде ийи шугум, удурланышкак ийи угланышкын таваржы берген. Чарлыышкынның тодаргай илергейлеттингең шугуму социализм күштериниң болгаш оон социалистиг польша күрүенин турун турар структуразын чоорту чок кылырынга кордал салып турар удурланыкчыларының аразынга эрткен.

Социализм принциптеринге хажыдыышкынны болдурган чылдагаанарны болгаш дөстерни чайладырынче, социал-экономиктиг болгаш политиктиг кризисти ажып эртеринче угланган программаны Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы үндүрген. Социализм идеяларының ёзузунга дүүштүр чогумчудуларның болгаш улам ынайгы хөгжүлдениң оруунче Польшаны киирер дээш принципиалдыг демнеелдя партия калбарткан.

Политиктиг ойнаашкынны күштелдирип, Польшада эргечагырганы эжелеп алырын кызыда берген күштер өске шугумда турар. Берге байдалды ажыглавышаан. Кос-кор социалистиг чаартылганың оруунга чүзүн-базын моодактарны тургузуп турар. «Солидарность» дээр профкаттыжыышкынның марказы-биле хөделап турар ол чажыт ажыллыг организацияның эрге-чагыргаже киирер дээр бодунуң бодалын чажырбайн турар. Барыын талакы хоралакчы төптерге деткиттирген Кос-корнуң херек кырында бодалдары чүл дээрзин чурттуң чамдык хамаатыларының ам-даа билбейн турары харааладырчыг. Интиритлиг социал шуугаазыннары болгаш бүүрүү сүртеалдары дээш даштыкыдан акша-мөнгүнү ол ап турар.

Делегеннин ийнги дайынының соонда тыптып келген политиктиг болчуг, шынныг чоруктуң принциптеринде турар бүгү-ле кижилер, социал болгаш политиктиг чаартылганың алыс утказын ханы медереп билгеи кижилер күрүнеге байладалы чүгле марксизм-ленинчи партия катап тургузуп шыдаар дээрзин билип турар. Чуртту чаартырының болгаш оңу экономиктиг кризистен үндүр тырыы дугайын бажыңга харын ПКАП Каттышкан таараачы болгаш Демократтыг партиялар-биле эвилелдежип алташ туруп шыдаар. Ам коммунист бүрүзүнден лайынчы будуттуг чорук, партиниң болгаш оон идеологиязын камгалаарла эрес-шудургу чорук негеттиниң турар.

* * *

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Барыын чүктүң массалыг информациязының чепсектери болгаш чамдык албан кижилери Польшаны долгандыр байдалды чидиглелдирип, чуртта байдалды чогумчудуларына база амыдырал-чуртталганы болгаш ажыл-ишти чогуур уткуче шилииринге шаптыктаар дээш оон иштики херектерни долгаарларын ораалдаып турар. Оон-биле кады барыын талакы парлалганың төлээлекчилери боттарын боттары-ла аажок будуулдуруп алнын болгаш ПУР-га келгеш. Польша дугайында оларның бижин база дамчыдып турар чүвелерниң шынныг чорукка шуут дүүшпес болганынга анаалап турарлар. Чижээлээрге, «Вашингтон пост» солуунуң Польшада чаа-чаа келген корреспондентизи-биле милиг болган. Барыын чүктүң болган оон пропаганда чепсектериниң аажок чүүлүүрүп чугаалап болгаш бижип, дамчыдып турары «даап-шимээнниг танкыларын» болгаш «будуулдуруп удурланышкынны» Польшадан көрбээнин ол журналист миниин бижээн.

АП АГЕНТИЛЕЛДИҢ ДЫҢНАДЫЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Президент Р. Рейганның амы-тынынга халдаашкыны кылыр планныг турган деп карааваш, 22 харлыг Э. Ричардсонну АКШ-тың чажыт албан черлеринге төлээлекчилери тудуп хоруглаан. АП агентилелдиң дыннатканын ёзугаар алырга, президентиге кыжаанган сөстерни бижээн чагаалар Ричардсонуң чурттап турган бажыныннан тыышлган. Ол чагаларның бирээзинде мынча деп бижээн: «Дж. Хинклиниң пленыи амыдыралга боттандырары-биле Вашингтонче чоруптум». Апрель 30-де Вашингтонга Р. Рейганның амы-тынынга Дж. Хинклиниң халлаашкын кылганы билдингир болгай.

Ричардсон автобуска олуруп алгаш, Вашингтонче бар чорда, ону тудуп хоруглаан болгаш оон ап чорааны 32 калибр хемчээлдиг октарлыг револьверин хураараан.

АКШ-тың чажыт албан черинин төлээлекчизиниң медеглээни болза: «Ам истелге чоруп турар, ынчангаш амыдыралынга кандыг-даа тайылбырны кылып шылаавас бис».

КАДЫКШЫЛДЫҢ БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ ХҮНҮ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүн делегей нииилежилгези калбаа-биле демдеглеп турар.

Кадык камгалалының Бүгү-делегей организациязының уставы 33 чыл бурунгаар, 1948 чылда күштүг болган. Ол хүнге алдар кылдыр Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүн чыл бүрүде демдеглеп турар.

Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүнүң кол лозунун Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязы чыл бүрүде тодаргайлап турар. Ол хүнүнүң бо чылгы лозуну — «2000 чылга чедир бүгү кижилерниң кадыкшылы дээш».

Кадыкшылдың бүгү-делегей хүнүн демдеглевишаан, делегейде ам-даа бир миллиард кижилер санитар талазы-биле багай байдалдарда чурттап турарын айтыр ужурлуг бие деп, Кадык камгалалының бүгү-делегей организациязының үзуртулгазының кежигүнү Джоан Буш Каттышкан Нациялар Организациязының штаб-квартирязынга болгаи парлалга конференциязынга медеглээн. Ол кижилер кедергей ядыы байдалда чурттап турар.

Хөй күрүнелерде кадык камгалал хөгжүлдезиниң чавыс деннели чонунуң, ылаигыя бичии ургларының ортузунда аарыыр, өлүр чоруктуң көвүдээринге чедирип турар.

«2000 чылга чедир бүгү кижилерниң кадыкшылы дээш» деп лозун бо талазы-биле бүгү-ле айтырыгларны өл үеге чедир бүрүн шиитпирдей шыдавазы черле билдингир деп, Д. Буш демдеглээн. Кадык камгалал системазының болгаш социал-экономиктиг хөгжүлде деңнелиниң аразында дөрт харылзааны ол айыткан.

Капиталистиг чурттарда улус массаларның эмнелге хандырылгазының болгаш «медицинаның капиталистиг индустриязының» ажык-коңчаа дээш чазый чүткүлүнүң аразында чөрүлээлер бар болуп турар. Амгы үениң медицина эртемперинин бүгү чедиишкиннери ажылчы чоннарның кадыкшылыг камгалаарынга бараан болур ужурлуг.

ӨӨРЕНИКЧИЛЕР ЧЫСКААЛЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Доминикан Республиканың найысылалы Санто-Доминго хоорайны күштүг хөлзээшкиннер шыва алган. Ортумак школаларның хөй өөреникчилери кудумчуларже чыскаалын үнген болгаш транспорттуң шимчээшкинин моондактапкан. Санто-Доминогонуң элээп каш районнарынга олар моондактарны тудуп тургускан. Чыскаалганнарны таралыр сывырар сорулга-биле оларга удур тускай полициянын кезектерин ылаап чоруткан. Школачылар полиция отрядтарын даштар-биле соккулап, кылымал бомбаларны оларже октап турган.

Полициейжилер чыскаалганнарга удур соок чепсекти болгаш карак чажы төгүлдүрер хораның гранаталарны ажыглаан. Сөөлгү медээлерни ёзугаар алырга, элээли оолларны полициейжилер каржызы-биле эттээн болгаш чыскаалдың хөй киржикчилерни тудуп хоруглаан.

Доминикан Республиканың далай өртөөлдеринге америк шериг корабльлериниң, оон иштинде «Джозефус Даниэлс» деп ракеталыг крейсериниң келгенинге удурланышкын чыскаалының киржикчилериниг удур-эрге-чагыргаларының чөөкта кылган дерзин үүлгедилери өөреникчилериниң амгы чыскаалының болгаш хөлзээшкиннериниң чыллаганы болган. Чыскаалганнарны полиция ынчаарда боолаан болгаш школачы бирээ уруг — Анхела Гусман өлүртken, элээн хөй кижи балыглаткан.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

МАНАГУА. Бистик чуртувуска болгаш революцияныска удур АКШ-тың чазааның агрессчи үүлгединиишкиннерии никарагуа улус киленизээшкинбиле бүрүү шаап турар деп, Улусчу социал-христиан партиянын ында чарлап парлаан медеглелинде чугаалаан.

АКШ-тың чазааның агрессчи үүлгединиишкиннери америк империализмнин политиктиг стратегиязының чарылбас кезээ болуп турар. Оон алыс сорулгазы — Никарагуала редюстут чорулганы божанадып баксыралыры болур деп документиге онзалап демдеглээн.

* * *

БЕЙРУТ. Сионистиг киниларда хилинчектеттирген араб-палестиниерниң терелдери Иерусалимге митинг эрттиргеш, оон доозугланыкыы соонда олар израиль эрге-чагыргаларның кара туразында даажылашкыларынга удурланышкын илергейлеттинген чагааны КИО-ның чиигине секретары К. Вальдхаймче чоруткан.

Израиль кара-бажыңнарда хоруглаттырганнарны администрациянын болгаш каргыс шагдаалларның талазынан аажок хилинчектеп, хорамчыдап, оларны кижизиг өвөс байдалларда тудуп, кандыг-даа эмчи хуралын оларга киргүспейн турар.

(СЭТА).

ШЫН

4-кү арын ● 1981 ч. ● апрель 10

АЛГАП ЫРЛААН

Найысылал Кызылдың школачыларының бот-тывынгыр уран түүл көрулдези болуп эрткен, аңаа тос коллектив, мун ажыг школачы кириишкен. № 7 школаның инструменталдыг ансамблин, ол-ла школаның шинти ырын, уран номчулга күүселдезин эки деп санап болур.

Кызылдың № 14 школазының өөреникчилери «Чон биле партия тудуш» деп литература-музыкалыг, сценарийни көргүскеени эки. Ук школаларның күүселделериниң шынары эки болган. Олар чогаалдан үзүндүлерни база сценажылын көргүскеннер. Нинти ырны үш үйге тургускан.

№ 3 школа бо өөредилге чылында ажыттынган. Чаа коллективтин бот-тывынгыр артистери көрулдеге багай эвес белетеннеген. Шлаңгыя танцы талазы-биле күүселделер бедик деннелдиг болган. «Хемчиктиң чалгылары», «Ээдек шыңгыраан», «Лимбилиг кыс» деп танцыларны эки тургускан.

Школа-интернаттың өөреникчилери көрулдеге эки белеткелдиг келгеннер. Ийи-чангыстың ырыларын черле онзагай мергежилдиг күүсеткеннер. Раиса Дамдынның удуртулгазы-биле «Дамырак» деп танцыны уруглар мергежилдиг күүсеткеннер.

Школачыларның бот-тывынгыр уран түүлүн сайзырадырынга киржип чоруур удуртукчуларга Галина Данзынны, хылдыг хөгжүм талазы-биле Кертик-оол Монгушту, Ношуу Кертик-оолду, нинти ыры удуртукчулары Юрий Потаповту, Анатолий Фирсовту, Тамара Леонтьеваны хамаарыштырар бис.

Чамдык № 4, 8, 15 шкаш школа коллективтери көрулдеге кошкак белеткенгеннер.

Моон соңгаар көрулделер үезинде дараазында түүлдерже кичээнгей салыры чугула. Хылдыг болган улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамбльдерин байыдары чугула. Национал хөгжүм херекселдериңге ойнаарын түге шенеп болбазыл.

Танцы бөлүмнеринче оолдарны хаара тударын чугула, бо көрүлдеге оолдар койчуг эвээш танцылааннар. Моон соңгаар шин бөлүмнериниң ажылын сайзырадыры-биле школачыларның шин коллективтериниң көрүлдезин аңгы организастаарын өөренип көөрү черле артык эвес боор.

К. САГДЫ,
жюри кежигүнү.

СОЛУН, ӨӨРЕДИГЛИГ РОМАН

Чаа ном

Сураглыг кыргыс чогаалчы Чингиз Айтматовтуң чогаалдарынга шинак бис. Чүге дээрге кыргыстарның болгаш тываларның төөгүзү, амыдыралы, чанчылдары дөмей, чогаалчының амыдыралды шын чуруп көргүзер талантызы бистиң чүректеривисти шагда-ла хаара туда берген.

«Новый мир» деп журналдың 11-ги дугаары номчукчуларның холунда. Чингиз Айтматовтуң «Чүс чыл шыкаш узун хүн» деп романын муның номчукчулар номчуп каапкан. Оон дугайында рецензиялар парлалганың төп органнарынга көстүп келгилээн. Оларның хөй кезии—Чингиз Айтматовтуң чаа романы совет чечен чогаалдың амыдыралынга көскү черни эзлээр деп демделген, ук чогаалга белик үнелели бергеп.

— Бис бөгүн чангыс хемеде олуруп алган чоруп турар бис, а хемнин даштында кызыгаар чок коскөмос делгеми—деп, Софияга болган чогаалчыларның Бүгү-делегей шуулганынга Чингиз Айтматовтуң сөстери романны номчаан соонда кижиниң сагыжынга дораан кирер. Өскээр чугаалаарга, бөмбүрзекте чурттап турар кижилер тайбыңга хумагалыг, болур, тайбың кожа-хелбээ чурттаар ужурлуг, а бир эвес дайынның халавы болур болза, шуут-ла «ат болганы ол—деп, чогаалчы ынчаар чугаалап турган.

Оон чугаазының идеязы романда доннажын сине бергеи.

Романда авторнуң эге үүлү бар. «Куш-ажылга ынакшыл кижиниң төлептиг чоруунун демчээлдериниң бирээзи дээрзи бүгудеге биллингир. Ол талазы-биле ап көөр болза, Едигей Жангельдин, ону билир кижилер Бурапныг Едигей ёзулуг-ла ажыл-ишчи деп-даа алаар. Ол бистиң черивистиң дыныи тудуп чоруур кижилериниң бирээзи, бодунун үези-биле доннаң каан ышкаш харылзаалыг, үезинин ёзулуг-ла оглу. Фронтучу, демир-орук ажылчыны Едигей чүгле холу-биле ажыл-ишчи эвес, а сеткил-сагыжы ажок буянныг кижи...

Империализмниң чаяагаы политиктиг, идеологтуг, сөөкязы ылгаар шаптараазыннарның уржуктарындан кижиниң угаан-бодалының кызыгаар чок чедишкиннерин амыдыралга долу ажыглаар арга чок апар чыдары — XX вектиң төнчүзүүн эң-ле кударанчыг, удурланышкак үүлдериниң бирээзи болур.

Бөгүн улустарның аразынга эш-ажээнинг болуп турары, чепсегленишкинни эдлере бүдүрериңе материалдыг курлавырларны, угаан-бодалды чарыгдап турары кижиге удур эң араатанзыг үүлгедишкинниң бирээзи аларган. Кижи төрелгетеп тайбың кожа-хелбээ чурттап өөренип албаза бууразар. Бот-боттарынга бүүрешпес чорук, кижи төрелгетенин чыргаллыг болгаш аас-кежиктиг чурттаарынга эң айыылдыг кыжавышкын олдеп, автор бижип турар.

Бо бодалын бадыткап, автор чогаалчы практиказында бир-ле дугаар фантастиканы ажыглап, ону бүзүренчит кылдыр чуруп бижээн. Черден үжүп үнген кижилер космос делгемеринче улам ханылаш, өске бир планетада канчаарлаа ажок сайзырангай чурттап, дайын, ок-боо деп үвенин шуут билбес кижилерни тып, оларның-биле ужуражы бээр. Оларның Черже чалаар дугайында саналын космонавтылар телеграф-биле дынадыр. «Конвенция» дээр авиакосеште туруп турар черниң төлээлери өске планетаның кижилерни хүлээп алырының орнунга. Черже чоокшулатпас үүлдерни ракеталар-биле космоче алып үнүрер. Ында канчаар-даа ажок ханы утка, кижи төрелгетенге шыгыы сагындырыг сиңниге бергеп. Романны номчуп дооскаш, чамдык черлерни, ылангыя куштүг «бодалдар сиңниккен олуругларын база катап номчуп, харын-даа демделгел деп-терингe үшта бижип олургулаар сеп.

А Айтматовтуң өске маадырлары сарыг элезиниер шыпкан, амыдыран-чурттаары ажок берге. Сары-Өзек деп черде, бичии демир-орук станциязында чурттап, ажыллап турар. Оларны улуг чурттуң ол-бо талазыңче углаан ноёдлер делегей-биле харылдаштырган. Сары-Өзектин хөвүларынга чурттаар диже сорук херек, а ол чок болза кижи шыдаашпас. Ол улуг хөвүнүң ортузунда, додуур ыяш, пак сугчок (сугну демир-орук-биле экээр турган). Бораның Бураның деп станцияга Казантап биле Жангельдин ийи шыдажып, бүгү назынында чурттап, өөрүшкүнү-даа, мунгаразы-даа үлежип чоруур.

Кижилериң аразында нарын харылзаазын, амыдралда болгаш ажыл-иште бар кандыгдаа өөрүшкүнү болгаш кударалды каш бажыңныг Бораның деп станцияга келген, аңаа бичии-даа болчуттап, доочуннар-биле эдерижип, эштенчип чораан кижилерни салым-чолун таварыштыр чуруп көргүскеи.

Бораның Бураның сууружаш кижилериң акы-дүмелышкы чоруунун ортулуу кылдыр чуруттунган. Сары-Өзек делгемериниң шинчилекчизи, улуг эртемден геолог Афанасий Иванович Елизаров-биле романның кол маадыры Бураның Едигейниң аразында харылзаазы, найыралы арыг суг, яңс дээр-биле дөмей магалыг. Оларның кайызы-даа сагышсеткиң талазы-биле туруштуг, өдегелдиг кижилер.

Чингиз Айтматов тоол чугааларны бо чогаалында базала ажыглап турар. Оон бир чижээ бо: Сары-Өзекке шагшаанда чурттап чораан эжелекчилер хоспаалгазы, эрге-шөлээзин дээш демисежин үнгеп ядыы чонну каржы-дошкуубиле хинчектеп, дарлап чораан. Олар тудуп алган кижилерин дүмбей мегелей күл кылып алыры-биле бажының дүгүи шуут тазарты чүлээш, төвени соккаш, оон кежин борт хевирлиг кылдыр кескеш, изни-биле тас башка кедирип-чыпшыргаш хол-будун кинчилээш, мойнунга деңгү кедиргеш, хову ортузунга, кижи көрбес черге аппарып каар чораан. Ынчаар хинчектеткен беш-алды кижиниң чүгле ийи-чангызы дириг артар. Ол төвө кежи изиг хүнге курган катказ, кижинин бажын демир куржаг дег бүгү талазындан чыыра тыртып келир. Оз дег кадыг-дошкун, хинчектиг шаажылал чок. Ол шаажылалдан дириг арткан кижи кандыг-даа угаан чок, кижи дүрзүлүг дириг амытан апаар, сүдүн ээп өскен авазының-даа, алыс болдунун-даа алып уттуптар. Ынчаар угаалыындан чайладып каан кул кижини «маңкурт» деп адап турган. Ол чүгле ээзин таныыр, оон кыл дээш ажылын бүгү назынында кылыр. Найман-Ана дээр херээжен кижиниң Жоломан деп оглун шак ынчаар хинчектээш, угааны чок кулмаңкурт кылып каан. Херээжен кижи күжүр оглун ховуга төвө кадарын чорда тып алгаш, чугаалажырга адын-даа билбес, танывыс кижи болган. Бир-ле хүн куддун ээлери маңкурттун чанында бир-ле кижиниң кээп турарын эскерип каап, аңаа ча, согун тудускаш, келген кижини канчаар адарын, өлүрерин угаан-сарыыл чок оолга айтып бээр. Күжүр ие Найман-Ана бир-ле дүн оглунга ужуражыр дээш чедип кээрге, ол төрээн иезин ча-биле адын каар. Иезиң бажында чораан ак аржыылы черже дүжүп бар чораап, куш болуп хуулаа бергеш: «Кымның оглу сен, сактып көр? Адың ким ийик? Сээң ачаңны Доненбай, Доненбай дээр» деп сөстерин алгырбышаан дээрже ужуп үне берген. Ол тоолчургу чугаа. А Сары-Өзектиң делгемеринге Доненбай деп куш ынчаар тывылган, ол ам-даа «Доненбай, Доненбай» деп алгырып чоруп турар деп автор бижээн.

Романда чамдык үлегер-дем мактарны, таптыг номчуп орарга тывазыны ажок, оларны очулдуруктуң төкка-ла кижи билип алтар. Оон чижээ бо: «Мал неси кудайдан» деп ядаларывыстың үлегер чугаазы бар деп автор бижээн. Оон «Мал ээзи кудайдан» азы «малдың ээзин кудай чаяар» дээш уткалыын тыва номчукчу билип орар. Ындыг чижектер романда хөй.

«Чүс чыл шыкаш узун хүн» деп романы номчукар. Өөредиглиг, солуи-даа чогаал болду.

А. ЧАРАШ-ООЛ.

КОЛ НЕГЕЛДЕНИ БОДУНГА САЛЫР

(Шүлүктер сайгарылгазының орнунга)

Бүгү совет улустуң хейзадын улам көдүрген СЭКПнин XXVI съездизининг материалдарында амыдыралдың янзы-бүрү адырларының айтырыглары тодаргайы-биле чыыттынган болгаш он бирги беш чылдың планныг онаалдарын хуусаа бетинде, шынарлыг болгаш негелделерге дүүштүр бүдүрүп кылырынче кижи бүрүзүн кыйгырып турар.

Оон иштинде литературада, уран түүлге хамаарылгалыг ажылдакчыларга дорту-биле чугаалап каап, оларга чалгын, чүт болур, ажыл-ижиниң уткашынарынче, оон улусчу болурунче сагыш салган, бурунгаар сорулгаларже орук айткан одуруглар хөй болуп турар.

Чогаалдарны чаа-ла эгелеп бижип чоруур-даа, чонда шагда-ла сургажаан-даа чогаалчыларга негелде чангыс. Колла сорулга оларның бижээн чогаалдары совет улустуң амыдырал-чуртталгазы - биле ханы харылзаалыг болгаш ону шынныы-биле чуруп көргүзеринде дээрзи билдингир.

Үстүнде киргеп сөстерни үндезин кылгаш, «Шын» солуниуң редакциязынга сөөлгү үеде кээп турар шүлүктерниң чамдыктарынга доктаап, моон мурнунда кылып турган сайгарылгаларывыстан бир янзы чугааны кылбывыс. Чүл дээрге, ук шүлүктерниң авторлары чогаал бижирр талазы-биле аңгы-аңгы дуржулгалыг болгаш назы-хар талазы-биле ылгалдыглар.

Бистер чижек кылдыр алгылаан строфаларывыстың грамматиктиг-даа, стилистиктиг-даа частырыгларын этпедивис. Оларны авторлар болгаш номчукчулар эскерир каапш, түнелди үндүрүптерлер дээрзинге бүзүреп каалы.

Өвүр районнуң Хандагайты суурда Михаил Дуюнгар «Ачамга» деп шүлүүнде ажытөлү дээш ада кижиниң сагыш салып чоруурун, а уругларының ону утпайн өөренип, демей-ле төрээн уязы «чадыр өөнүң эжини ажып, чаның кээрини» дугайын бижип турар. Ында мындыг строфа бар:

«Кадыг ишке шалып тургаш
Харын бисти дуза чок деп
Чемелексей бээр-даа боор сен
Сээң оон-на чөптүг болгай».

Н. кезектин дайынчызы Маадыр Доюндуп «Сеткил ыры» деп шүлүүнде төрээн чери — Теректигин мактап турар:

«Бодум хинним шыгжаттынган не черим
Бойдузум суун амданнангап Теректигим»

Тес-Хемнин О. Шынаа суурда С. Артына «Авамга» деп шүлүүнде мындыг одуругларны киирген:

«Аадың чайгаан улуг үүлен
Аңаа хилис барбаан авай.
Эртем-сургуул дөозуп алгаш
Эмнеп, шинчип чор мен авай».

Улуг-Хем районнуң Хайыракан суурда К. Натпий-оол кыжын оттуулар түүлүнче чайын сагыш салып, белеткеп албас, а чогум кыш дүжүп кээрге, бичии шанакчыгаш сөөртүп алгаш, таныш одакчыларын дүне эргилей бээр кижиниң багай чанчылын дамчыштыр ындыларны сойгалап турар.

«Одакчылар шупту өнүүн
Оларга ол уйгу бербес
Кожам кыжын шанаан сөөртке»
Хондур эргээн келир кижи».

«Амыдырал шылгалдазы» деп шүлүүнде Сут-Аксы ортумак школазында өөредилге эргелекчизи Кан-оол Ондар:

«Чурттаргаже кирер оруун
Ужук тыртып
Сургуулдар-даа аттестатка
билинии шенээр.
Ынчалза-даа сеткилимге
артып калыр
Ындыг онза уттундурбас
шылгалда бар».

Ол дээрге, маадырның ленивчи комсомолдуң кежигүнүнге кирер дээш бодун шылгаттынып турганы болур.

«Коргенин-не өттүнүксээр
Көнгүс дөспес чаңын чаннаар
Чаптанчыг чаш хензиг оглум
Чаа-ла бир хар беш-ле айлыг»

Мындыг строфалар киргеп «Дөскел чокпай» дээр шүлүктүң Чадаана хоорайдан М. Даш-оол чоруткан.

Ол-ла хоорайда Александр Монгуштуң «Соңга баарынга бодалдар» деп шүлүүнде дараазында одуруглар киргеп:

...Хыраланган соңга өттүр
ойбак черден
Кышкы арыг чурумалын
көрүп тур мен.
Оран-чурттуң каазын шимеп
аян киирген.
Ожук шыпкан ыяштар
шупту чараш-тырлар».

«Мээң бо шүлүктеримниң чедер-четпес талааларын, частырыгларын этксеп чырыкче үндүрериң дилеңим» деп, эдерияи чагаазы-биле, Мөңгүн-Тайгадан Орлан Бияе-оол «Күзелим сен», «Мөңгүн-Тайга» дээр шүлүктерни редакциняже аткарган.

«Кылан баштыг Мөңгүн-Тайгаа
Кызыгаар чок янак-тыр мен.
Ынчангаштың Мөңгүн-Тайга
Ынакшыыр мен, чоргаараар мен».

Л «Күзелим сен» дээр шүлүкте:

«Эки, бакты хөөрежир
Эжим сени утпас-тыр мен
Эжишкилер болганывыс
Эге класс партазы-дыр»—

дээп одуруглар бар.

Эгеээнде бижип алганывыс ёзугаар, чижектерде киргеп шүлүктер строфаларының (дөрт одуругларның) кандыгдаа частырыгларын этпедивис. Ол авторларның моон соңгаарты ажыллаарынга дузалыг болуру чугаажок.

Чамдык авторлар чогаалларын парлалып алырындан аңгыда, чогаал бижиринээн аргаларын оларга айтып, сүмелээрин дилээн чагааларны редакцияже бижип турар.

Аңаа чижек кылдыр бир авторнуң чагаазынган үзүндүүн бирлиавис:

«Шүлүк бижиринин аргаларын база оон ынай-даа бичии хемчээлдиг рассказтар, чечен чугаалар бижиринин аргаларын менээ айтып, сүмелээрин силерден диледим».

Маңаа кандыг харыы берип болурул?

Бирээде. Районнар бүрүзүнде республикада билдингир, боттарының номнары чырыкче үңгүлээп авторлар чыл бүрүзүнде арбыдап турар. Оон-биле чергелештир чер-черде литература бөлүмнери тургуступ турар. Ук бөлүмнериң кежигүннери боттарының бижээн чогаалдарын бөлүмнерни кичээлдериңге сайгарып турар. Автор кижи суурунда тургустунган бөлүмге идепкейлиг киржип, литератураже эге базымын кылза, аңаа ажыктыг болур.

Ийиде. Чамдык авторларның чангыс черде «тепсең» турары хомудавчыг. Оларның аразында шүлүктериниң баштайгы чыындызы номчукчуларның үнелелиин ап четтиптикен авторлар база бар.

Солун редакциязында ажылдап турар улус автор кижиниң чоруткан чогаалын «эдип-чадап» үндүрүп болур дээр сагыштыг хөөнден дарый чарылганы ажыктыг.

Үште. Автор бүрүзү болуига шыңгыы негелдени салыр, амыдыралдың бүгү талазын шынны-биле көргүспүшаан, чогаалдарының үгка-шынарын улам тодаргайлаар айтырыгже чогуур кичээнгейни утпаңдырары эгелеп-даа чоруур, хоочуа-даа чогаалчылардан кажаңгызындан артык негеттинип келген.

Д. МӨНГУШ.

Шаанда болза, көшкүн амыдыралдыг Тыва черге чангыс кижиниң сарымалыын часкарып, арт-сыннарга, тайга-таскылдарга, хову-шөлдерге ара боглуп чораан арат кижиниң хөөмей, сыгыт уран талантызы депшилгелиг амгы совет үеде делегейниң улуг-улуг культура төптеринден чангылаяып, яязы-бүрү нация улустарны кайгадып турар апарган.

Амгы үеде хөөмей, сыгыт хөйүн таалалы болу берген. Бистин республиканың эртем-методиктиг төвүнүң хөөмей-сыгытчылар санында 110 ажыг кижи бар.

Республикада сураглыг «Сыгырга» ансамблинин үлегери-биле Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Чыраа-Бажы, Ак-Туруг, Бай-Тал школаларында бичии оолдарның хөөмей-сыгыт бөлүктерин тургускулаан. Чоңнуң ортузундан уран салымчаяны-биле оязаланың үнүп келген хөөмей-сыгытчыларны ажылчы чоңнуң уран чогаадылга фестивальдарынга хөйүбиле кириштирип турар. Ол чорук болза, чоңнуң уран талантызын үнелеп көрүп турарының боттуг бадыткалы болур.

«Сыгы... ансамбли чоокта чаа делегей улустарының уран түүлүнүн Москва хоорайга эрткен телевидение фестивалынга чедишкинниг киришкен келген.

ЧУРУКТ... «Сыгырга» ансамблинин бөлүк артистери.

А. МОНГУШТУҢ фотозу.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

АҢаар

Бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чамдык черлерге ол хар ходумактыг чаъс чаар. Мурнуу-моон углуг хаттың дүргени секундада 7—10 метр чедер. АҢаарның температуразы 7-10, чамдык районнарга 0-5, Кызылга 10-12 градус чылыг болур.

КИНО

АПРЕЛЬ 10-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Элезиниг ховунуң ак хүнү» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (уэткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киискээн гусарларның эскадронуу» (2 сериялыг) 9.30, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шагда-ла эрткен хүннерниң комедиязы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уэткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киночыынды 10.00, «Руслан болгаш Людмила» 13.10, «Начальник турган болзумза» 16.00, 17.50, 19.40 (уэткан) шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Тыва АССР-ниң будуруге-техниктиг харылзаа эргелеп экономисти, улуг бухгалтерни, машинакчыны, электрилиг харылзаа албанының улуг инженерни; ол-ла албанның будуруге лабораториязынга инженерлерни; автоажыл-агый киллизиниң начальнигни ажылдаары-биле чалап тур.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 53, телефоннары 2-48-12, кадр киллизи.

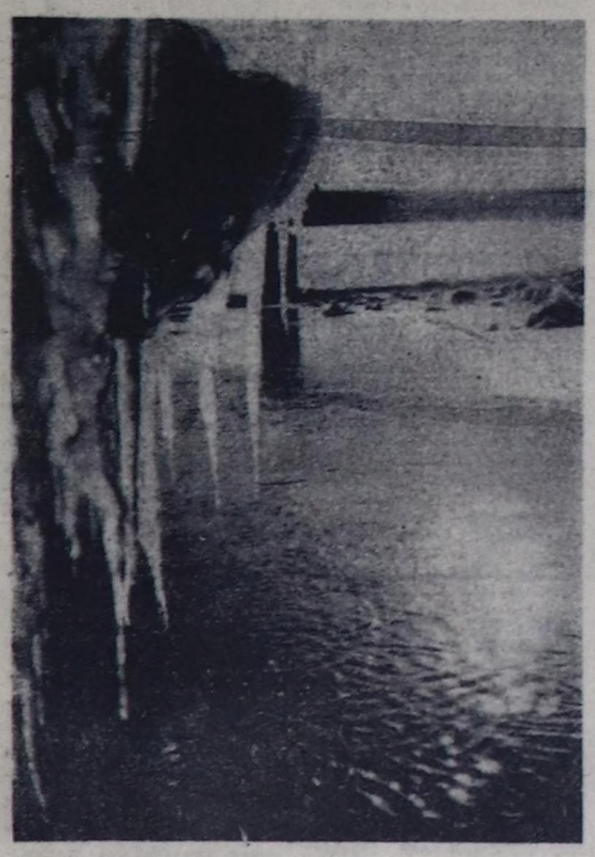
Тываның дуржулга-мелиорация станциязынга дуржулгалыг машинакчыны ажылдаары-биле чалап тур. Шалыны айда 120 руб.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Трудовая кудумчузу, 3. Телефон 2-42-16.

Тываның көдээ ажыл-агый техникумунга сантехник иелеттиниң тур. Квартира-биле хандырар.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 5. Телефон 2-36-04, 2-55-93.

ТӨРЭЭН ТЫВАВЫСТА

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ «ЧАСКЫ ДАМДЫЛАР» болгаш «БАЛЫКЧЫЛАР» деп фотоэтюдтары.

ТВ

АПРЕЛЬ 10-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртеиги гимнастика. 9.05 — «Бистиң-биле кыл, бистиң дег, бистиңден артык кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 10.05 — Соңгу чүктүң орус ырларын Төп телевидениеннин болгаш Бүгү-эвилел радиоэунуң орус улустуң үлегерлиг шинти ыры күүселдер. 10.35—«Днрис амытаннар делегейинде». 11.35 — Медээлер. 11.40—14.30 — Чаңсар. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Социалистиг чурттарның космос экипажтарының дугайында документталлыг фильмнер программазы: «Вьетнамның космос оруу». «Чаңгыс орбитада». 15.35 — «Аныяктарның уран чогаадылгазы». 16.05 — «Москва болгаш москвачылар». 16.35 —СССР-ниң гандбол чемпионады. Эр улус. «Буревестник» (Тбилиси) — «Гранитас» (Каунас). Тбилисиден дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.15 — Улуг-Хем районнуң «Куш-ажылдың хоступ» совхозтуң «Аржаан» агитбригадазының концерти. 17.45—Телемедээлер. 17.55 — «КАИ экраны». 18.20 — Телемедээлер. 18.35 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — «Гагариниң сылдыстары». Фильм-концерт. 19.15 — «Часкы хүн деннежилгези». Уран-чечен фильм. (ЧССР). 20.30 — «Ye». Информастыг программа. 20.55 — Космонавтика хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагариниң башкарганы бирги «Восток» космос кораблиниң ужудуп үнгенинден бээр 20 чылынга тураскаатткан байырлыг хурал болгаш концерт. Эвилелдер бажыңының Колониалыг эзлиндан дамчыдылга. 01.00—01.10 — Медээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.15 — Улустуң хөгжүм херекселдериниң үнү. Гитара.

КЫЗЫЛДАН

18.40 — «Тываның экраннарында». 18.55—20.05 — «Суурталарда чалбыраштар». Уран-чечен телефильм.

Редакцияның адреси: Кызыл, Шетпикин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редактордуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харылзалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амылыра болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетиур киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 929

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном салыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетпикин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00524

Бүгү чурттарның пролетарийлери. каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 86 (11584) | 1981 чылдың апрель 11, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи. | Өртээ 2 кап.

«Агрохимия албанының материал-техниктиг баазазын быжыглаар болгаш 1981-1985 чылдарда көдээ ажыл-агыйны химизастаарының ажыктыын бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» база «Көдээ ажыл-агыйда техниканың кадагалалын хандырар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалдарны СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

«Агрохимия албанының материал-техниктиг баазазын бижыглаар болгаш 1981-1985 чылдарда көдээ ажыл-агыйны химизастаарының ажыктыын бедидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалда демдеглээни болза, СЭКП ТК-ның март (1965 ч.) Пленумунуң соолунде уеде минералдыг чемишчидилгелерни бүдүрери болгаш көдээ ажыл-агыйга бээри боттуу-биле ковудээп, мал чемнеринге немээп холукаалары, хөрзүн болбазыладыр аргаларны ажыглаар хемчеэлдери өскеп, үнүштер камгалаар химиктиг болгаш биологтуг чүүлдериниң ассортиментизи эжижээп. Органиктиг чемишчидилгелерни чымырыын болгаш ажыглаарының хемчеэлдери боттуу-биле ковудээп.

Ындыг болза-даа химия продукциязын хүлээп алыр болгаш кадагалаар складтар-биле, ол продукцияны дажыглаарыга база ажыглаарыга керектиг транспорт херекселдери-биле болгаш тускай техника-биле колхозтарның болгаш совхозтарның, «Сельхозхимия» каттыжыышкынчарының кошкак хандыртывган түнелериниде көдээ ажыл-агыйны химизастаарының ажыктыын бедидерн саздап турар.

Көдээ ажыл-агыйга агрохимия албанының ролюн болгаш минералдыг база органиктиг чемишчидилгелерни, чугай материалдарны база үнүштер кадагалаар чүүлдерин ажыктыг кылдыр ажыглаары дээш оон харысалгазын бедидер айтырыглар талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин удуртулга болдурбушаан, ол албанын материал-техниктиг баазазын бүгү талалыг быжыглаары болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин химизастаарының ажыктыын бедидерни 1981-1985 чылдарда хандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларына болгаш Министрлер Чөвүлелдерине, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый организацияларга СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели даскан.

«Сельхозхимияның» каттыжыышкын системазының химизация албанының, колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа бүдүрүлгелериниң бүдүрүлге баазазын хөгжүдер болгаш химизация чүүлдериниң заводтан шөлге чедир оруска чидиргиин аназа үнделеэп, кызырар база олаарны ажыглазарының түнелдерн бедидер талазы-биле хемчеглериниң комплекизии доктаалда айыткан. Харыы угда 9355 муң тонна химия продукциязын шыгжаар шикир хемчеэлдиг складтарны 1981-1985 чылдарда тудар болгаш ажыглалга киирер талазы-биле даалгааны эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерине болгаш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга тодаргайлап берген. Ам кылдынар ол тудуглар ону беш чылда түттунганындан ыракта хой болур.

Химизация албанының техниктиг херекселдериин кадагалалын болгаш ажылдаар аргалыг болуруи хандырар баазазы тургузары көрдүнген. Тракторларны, автомобильдернин болгаш тускайжыткан машиналарының техниктиг хайдырылгазын чорудар пунктуларны, тракторларны болгаш механизастаттынган отрядтарның тускай көдээ ажыл-агый техниказын кадагалаар гаражтарны, үзагайжыткан шөлүгештерин, серилерин болгаш шөлдерин тударын «Сельхозхимия» каттыжыышкынының системазына бончадырар «Сельхозхимия» каттыжыышкынчарына механизастаттынган складтарны болгаш өске-даа бүдүрүлге объектилериниң тудуун организастаар талазы-биле ажылдарны эжижээринге тудуг министерстволарын болгаш ведомстволарын киирштирер.

Комплекстиг суук чемишчидилгелерни кадагалаар ишкир демир савалары болгаш мал чемнерни шыгжаар чүүлдерни 1981-1985 чылдарда бүдүрүп белеткээри база «Сельхозхимия» каттыжыышкынына чорудуп бээрин ССРЭ-ниң Монтаж болгаш тускай тудуг ажылдарының министерствозунга даскан. «Сельхозхимия» системазынга химия продукциязын кадагалаар складтарның, автомобильдерниң техниктиг хандырылгазының пунктуларының, гаражтарының, нефть складтарының болгаш өске-даа бүдүрүлге объектилериниң тудуун дериг-херекселдер-биле, арматура, приборлар-биле, автоматизация болгаш харылзаа херекселдери-биле, кабельдер база өске-даа кылыглар-биле хандырарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый техниказының куркомитединге даскан.

«Сельхозхимияның» район-нар (районнар аразының) каттыжыышкыларын белик бүдүрүкчүг тускай техника-биле болгаш транспорт херекселдерн-биле хандырарының хемчеглерни тодаргайлаан. 1981-1985 чылдарда «Сельхозхимия» каттыжыышкыларына тракторларны, автомобильдерни, автобустарны, автоприцептерни, автоцистерналарны, бензин кудар машиналарны, көжүп чорууг болгаш септелге-диагностика мастерскаяларын, көдээ ажыл-агый техниказын септээр агрегаттарны, электри-биле каналга кылыр дериг-херекселдерни болгаш өске-даа материал-техниктиг херекселдерни планнаттыган агрохимиктиг эжыдаарчыл комплекизии күүседириигге четчир эргежок чүгула хемчеэлдиг кылдыр тускайлап бээрин эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерине даскан.

Минералдыг чемишчидилгелерни, үрезиннерни болгаш хөрзүнге ажыктыг өске-даа химиктиг чүүлдерни хөрзүн адаанга болгаш оон кырынга чаштырар эвилчет агрегаттарының комплектизи-биле кадыг ажыллаар боду дүргеп, чорууг машинаның баштайгы дуржулга белүүн ногаадып кылгаш, белеткээрни, шенелде соолунде оларны массалыг-биле бүдүрерин организастаарын Трактор болгаш көдээ ажыл-агый машина тудуунун министерствозунга, Мал ажылынга база мал чемнерни бүдүрериигге хереглээр машина тудуунун министерствозунга даскан.

Химия продукциязын чоок черлерге демир-орук-биле дажыглазарын болдурбае сорулгабиле минералдыг чемишчидилгелерни болгаш хөрзүн болбазыралдыр чүүлдерни заводтардан база карьерлерден дорт сөөртүп алыр автомобиль колонналарын «Сельхозхимия» каттыжыышкынарынга тургузарын чогумчалыг деп санап көрген болгаш хөй чүк сөөртүр тускайжыткан автомобильдерни, тракторларны болгаш прицептерни эргежок чүгула четчир хемчеэлдиг кылдыр аназа тускайлап бээрин айтыкан.

Хөрзүнүн үнүштүн эжижидерниге болгаш көдээ ажылагый культураларының дүжүдүн бедидериигге чер-черниң чемишчидилгелериин улуг ужур-дузалыын барымдаалааш, он бирги беш чылда органиктиг чемишчидилгелерни хөрзүнге ажыглаар, өдек шыгжаар черлерни мал фермаларыга болгаш комплекстериигге тудар, көдээ ажыл-агыйга херектиг торфту белеткээр талазы-биле даалгаларны эвилелдешкен республикаларга берген. 1982 чылдан эгелээш, довурак-иринділериниң үлетпүр тывыжын болгаш бүдүмел-чүгай чемишчидилгезин кылдыр оларны көдээ ажыл-агыйга калбаа-биле ажыглаарын организастаарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга даскан. Довурак-иринділериниң тывар, сөөртүр, ажыглаар талазы-биле ажылдарны акша-хөреңгилер-биле хандырарын, торфту тывар, сөөртүр, ажыглаар талазы-биле ажылдарга бар болуп, оларны хуусаа бетинде үндүр бижиирин болдуруп турар.

Техниктиг негелделерге дүүштүр техниканың кадагалалын организастаарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый техниказының күрекомители, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, чер-черде совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары чамдык районнарда хандырбайн турар.

Көдээ ажыл-агый техниказының техниктиг байдалыныга болгаш ону кадагалаарының чурумнарын сагыырыга, а ол ышкаш нефть продуктуларын дажыглаарының, кадагалаарының болгаш колхозтарга база совхозтарга чарыглаарының чурумнарын сагыырыга хайгаралды көдээ ажыл-агый техниказының күрзіпнаал органнары четпес боттандырып турар.

Көдээ ажыл-агыйда техниканың ажыглалын болгаш кадагалалын эжижидер талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниле айыткан сорулгаларның күүселдезин хандырар сорулга-биле дараазында хемчеглерниң боттанышкынын хандырарын эвилелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларына болгаш Министрлер Чөвүлелдерине, министерстволарга, ведомстволарга, чер-черниң партия болгаш совет органнарыга, а ол ышкаш колхозтарның, совхозтарның болгаш көдээ, суг база ыяш ажыл-агыйларының өске-даа бүдүрүлгезиниң болгаш организациялаарының удуртукчуларыга СЭКП Төп Комители болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээткен:

тракторларны, транспорт чепсек-херекселдерин, көдээ ажыл-агый машиналарын, дериг-херекселдерин, оларның артык кежектерин, белдирлерин болгаш агрегаттарын доктаттынган негелделерге шыгыы дүүштүр кадагаларын, 1985 чылга чедир бүгү нарын техниканы түгле шывыглыг тускай черлерге азы серилер алаанга кадагалаар кылдыр гаражтарны, серилерин, складтарны болгаш быжыг шывыглыг шөлдерин тударын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни алырын;

тракторларның, транспорт чепсек-херекселдериниң, көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш дериг-херекселдерниң техниктиг ажыглалының деңнелин болгаш септелгезиниң шыманы бедидерин;

ажыл-агыйларда артык болгаш ажыглаттынмайн турар машиналарны база дериг-херекселдерни эде хуваар талазы-биле ажылды үргүлүү чорударын. Көдээ ажыл-агый техниказының ажыглалының амортизашя хуусаалары четпээнде үндүр бижиирин болдурбас.

Тракторларның, транспорт чепсек-херекселдериниң, көдээ ажыл-агый машиналарының болгаш дериг-херекселдерниң техниктиг ажыглалының, кадагалалының болгаш үндүр бижиирининг чурумнарын сагыырыга дээш ажыл-агыйларның удуртукчу ажыллакчыларының болгаш специалистериниң харысалгазын бедидер сорулга-биле ол чурумнарны үрээп ажыллакчыларының ажыл-агый чорудулгазының кол түвелдериниң талазы-биле акша шанналдарын бүрүн азы чамдыызын үстүкү органнарның күш чок болдурарын доктаткан.

Техниканы ажыглаарының, кадагалаарының болгаш үндүр бижиирининг чурумнарын үрээн таварылгаларда материалдыг салдар чедирерининг айыткан чүрүмүн ажыглаарын колхозтарга сумелээн.

Техника ажыглалының хуусаалларын узадыр сорулга-биле тракторларга, транспорт чепсек-херекселдериге, көдээ ажыл-агый машиналарыга болгаш дериг-херекселдериге амортизация шилчидилгелериниң нормаларын 1981 чылдың август 1-ге чедир тодаргайлаарын, оларның ажыглал хуусаалларын тодаргай аттарыга болгаш маркаларыга хамаарыштыр чогуур министерстволар-биле болгаш ведомстволар-биле дугурушканын ёзугаар 1981 чылдың декабрь 1-ге чедир ССРЭ-ниң Сан министерствозу-биле болгаш ССРЭ-ниң Төп статистика эргелели-биле кады доктаадырын ССРЭ-ниң Курплануига даскан.

Тракторларны, транспорт чүүлдерин, көдээ ажыл-агый, мелиорацияның болгаш чер казарының машиналарын болгаш дериг-херекселдерин ажыглаарының хуусаазы четпээнде үндүр бижээн таварылгага ылыг техникага фондуларны хуусаазындан эрте үндүр бижээн машиналарның болгаш дериг-херекселдерниң хемчеэлин барымдаалап хереглекчилерге кызырар.

Совхозтарның болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа күүсне будүрүлгелериниң, а ол ышкаш ССРЭ-ниң Мелиорацияның болгаш суг ажыл-агыйының министерстволарының системазының керээлиг ажылдаар тудуг организацияларының тракторларны, транспорт чүүлдерин, көдээ ажыл-агый, мелиорацияның, чер казарының машиналарын болгаш дериг-херекселдерин ажыглаарының хуусаазын узадырына соңуургалын күштелдирер сорулга-биле тускай чүрүмүу тургузкан, ынчангаш ону ёзугаар капитал септелгеге ажыглаар төлевир тыртарындан ангыда, амортизация дээш төлевирни болгаш амортизация хуусаазын төндүр ажылдаан машиналар база дериг-херекселдер талазы-биле кол фондулар дээш төлевирни тыртарын 1982 чылдың январь 1-деи эгелеп соксалыр. Колхозтарга айыттынган чүрүмүу ажыглаарын сумелээн.

Эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериге, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Сельхозтехкуркомитединге даскан.

Төп септелге мастерскааларын болгаш септелге будүрүлгелерин, техниктиг хандырылга пунктуларын болгаш станцияларын, автогаражтарны болгаш машина турар шөлдерни ажыглалга киирерине эргежок чүгула хемчеэлдиг септелге-технологтуг дериг-херекселдерни, а ол ышкаш техниканы кадагалаарыга белеткээрининг дериг-херекселдерни планнарга айтырыы ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге сумелээн.

Техниктиг хандырылганыы стационарлыг пунктуларының болгаш техника кадагалаар шөлдерниң чангыс хевирлиг үлегер төлевилелдерин ылыыр тудугларны кылырының өртекүнезин эвээш кылдыр көрүп тургаш, чүрттүн акгы-акгы зоналарыга таварыштыр 1981—1982 чылларда чогаадып тургузарын хандыраарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Курлудуунга даскан.

Көдээ ажыл-агый техниказын куркомитединге 1981—1985 чылдарда (чаа тудугларны кылырының болгаш эргилерин чаартырының күсели-биле) дараазында тудугларны ажыглалга киирерининг даалгазын берген:

совхозтарга болгаш колхозтарга — төп септелге мастерскаяларын, техниктиг хандырылга чергерин, профилактор-рийлерниг автогаражтарны болгаш техника кадагалаар керииниг шөлдерни;

сельхозтехника организацияларыга — септелге будүрүлгелерин, автомобильдерин болгаш улуг энергиялыг тракторларның техниктиг хандырылга кылыр станцияларын;

көдээ ажыл-агыйны механизастаарының болгаш электрижидерининг талазы-биле ажылагыйлар аразының каттыжыышкынарын — машина-трактор парыгының техниктиг хандырылгазының төп бааза ажыл-агыйларын болгаш девискээрлер аайының станцияларын;

септелге будүрүлгелерин болгаш мастерскаяларын, техниктиг хандырылга станцияларын болгаш пунктуларын, эң алдынгы «К-700» болгаш «К-150К» хевирлиг тракторларның техниктиг хандырылгазының станцияларын болгаш тараа, свёкла болгаш мал чемнери ажаал алыр комбайнарны септээр цехтерни тургузарын дүргедилир болгаш оларны ажыглаарының ажыктыын улаттырары-биле колхозтарның, совхозтарның болгаш Сельхозтехника организацияларының ындыг объектилерни тударын ажыл-агыйлар аразынга кооперастаашкының чуруму-биле улам калбартырын хандырарын эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдерине, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомитединге даскан.

Төп септелге мастерскааларын болгаш септелге будүрүлгелерин, техниктиг хандырылга пунктуларын болгаш станцияларын, автогаражтарны болгаш машина турар шөлдерни ажыглалга киирерине эргежок чүгула хемчеэлдиг септелге-технологтуг дериг-херекселдерни, а ол ышкаш техниканы кадагалаарыга белеткээрининг дериг-херекселдерни планнарга айтырыы ССРЭ-ниң Сельхозтехкүркомитединге болгаш эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниге сумелээн.

Техниктиг хандырылганыы стационарлыг пунктуларының болгаш техника кадагалаар шөлдерниң чангыс хевирлиг үлегер төлевилелдерин ылыыр тудугларны кылырының өртекүнезин эвээш кылдыр көрүп тургаш, чүрттүн акгы-акгы зоналарыга таварыштыр 1981—1982 чылдарда чогаадып тургузарын хандыраарын ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга болгаш ССРЭ-ниң Курлудуунга даскан.

Көдээ ажыл-агый техниказын кадагалаарының ажылын организастаарын эжижидер сорулга-биле 35 болгаш оон-даа хөй тракторларлыг болгаш боду чорууг машиналарлыг совхозтарга болгаш күүсенин өске-даа будүрүлгелериниге болгаш көдээ, суг болгаш ыяш ажыл-агыйларының, Сельхозтехниканың организациялаарының удуртукчуларын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүсетпишаан, агрохимия албанының материал-техниктиг баазазын быжыглаарының, минералдыг болгаш органиктиг чемишчидилгелерни, үнүш камгалаарының химиктиг будүмелдерин, хөрзүннер мелиорантыларын, мал чеминге немелделерни болгаш мал чемнерниң консервантыларын ажыглаарының ажыктыг чоруун улгаттырарының, оларны сөөртүр, кадагалаар болгаш хөрзүнге төгер үелерде чидирини кызырарының бүгү хемчеглерни алыр, көдээ ажыл-агый техниказын камнап алдынгыр, оларны кадагалаарының болгаш ажыглаарының дүрүмнерин шыкгыы сагыырын хандырар, көдээ ажыл-агыйга машиналарны ажыглаарының ажыктыын дыка белдиерни чедип алыр дээрзинге быжыы-биле будүрүп турарын СЭКП Төп Комители болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

СЭКП ТК-да болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде

«РСФСР-ниң пөс-таавы болгаш чиик үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар дугайында

РСФСР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

1. «РСФСР-ниң пөс-таавы болгаш чиик үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты тургузар.

2. «РСФСР-ниң пөс-таавы болгаш чиик үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг ат дугайында дүрүмнү бадылаар.

3. «РСФСР-ниң пөс-таавы болгаш чиик үлетпүрүнүң алдарлыг ажылдакчызы» деп хөрек демдээнин тодарадылгазын бадылаар.

РСФСР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы М. ЯСНОВ.
РСФСР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1981 чылдың апрель 9.

Төрээн чуртувуста

ЛИПЕЦК. Малга четчир санныг чемнин белеткээри-биле Задон районда «Аврора» колхозтуң малчыннары часкы чер андарылгазын чорударын эде көргеи. Суггаттыг черлернин ажыглалын экижидер талазыбиле бүгү-ле хемчеглерни алган.

Бо хүннерде областың хөй-хөй ажыл-агыйлары эрте чажар культураларның болгаш хөй чылдыг сигеннернин үрезинии чаштырарын доозкан.

ЛЬВОВ. Львов областың хөй-хөй ажыл-агыйларында борбаандылаан мал чемнерин белеткээр цехтер ажылдап эгелээн. Ону малга чиртирге ажыы улуг дээрзин дуржулга көргускен.

ССРЭ-НИҢ САҢ МИНИСТЕРСТВОЗУНДАН БОЛГАШ ССРЭ-НИҢ КҮРҮНЕ БАНКЫЗЫНДАН

Космосче кижинии — ССРЭ-ниң хамаатызы Ю. А. Гагаринниң эң баштай ужудуушкун кылганының 20 чылынга алдар болдурган 1 рубль үнелиг юбилей монетазын 1981 чылдың апрель 10-да эргилдеге киирген.

Монетаның кол талазында ССРЭ-ниң Күрүне сүлдезин, «ССРЭ» болгаш «1 рубль» деп сөстерни сиилбип чураан.

Монетаның өске талазында кадыр болгаш масканы, дегелейнин эң баштайгы космонавтызы — ССРЭ-ниң хамаатызы Ю. А. Гагаринни, космос ракетазын болгаш «Салют» орбита станциязын, оон-биле тудуштурган «Союз» деп космос кораблин, а ол ышкаш «1961 болгаш 1981», долганыр «Космосче кижинии эң баштайгы ужудуушкун кылганының 20 чылы» болгаш «Ю. А. Гагарин» деп сөстерни сиилбип чураан.

ВЛКСМ ТЫВА ОБКОМУНУҢ IV ПЛЕНУМУ

Апрель 10-да Кызылга, Политчырыдыышкын бажыңынга, ВЛКСМ Тыва обкомунуң IV пленуму болуп эртикен. Анаа «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түнелдери болгаш съездиниң түнелдериниге база СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелиндеайыткан чүүлдерге үнделеэш, комсомол организацияларының сорулгаларының дугайында» айтырыгның талазы-биле илеткелди ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **Г. С-М. Иргит** кылган.

Пленумнуң ажылынга СЭКП ТК-ның кежигүнүне кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** киржип, чүве чугаалаан.

ВЛКСМ ТК-ның харылсалгалыг организакчызы **С. И. Афанасьев** пленумга база олурушкан.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

Пленум организастыг айтырыгны чугаалашкан. Партия ажылынче шилчээп-биле холбаштыр В. И. Глушенкорту ВЛКСМ обкомунуң ийиги секретары болгаш бюро кежигүнүне ВЛКСМ Таңды район комитединиң бирги секретары тургаи **А. А. Садовойну** пленум сонгаан.

ЧКП-НИҢ УДУРТУКЧУЛАРЫ-БИЛЕ СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

ЧКП-ниң XVI съездизинде СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев баштаан СЭКП-ниң делегациязының Чехословакияның Компартиязының удуртукчулары-биле ужуражыышкыны апрель 9-та Прага ордузунга болган.

Ужуражыышкынга киришкеннер: ЧКП ТК-ның Чиигине секретары Густав Гусак, ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнери болгаш кежигүнүнерине кандидаттар, ЧКП ТК-ниң секретарьлары, Л. Штроугал, В. Биляк, А. Индира, П. Кеннный, И. Ленарт, И. Корчак, К. Гофман, В. Гула, П. Цолотка, А. Капек, М. Якеш, М. Грушкович, М. Бене, П. Гавлик, И. Гами, Я. Фойтик, И. Полединк;

ужуражыышкынга совет талалан киришкеннер: СЭКП-ниң делегациязының кежигүнүнери — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнүнери А. М. Александров, А. П. Ботвин, В. К. Гусев, И. З. Соколов, ол ышкаш СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи, СЭКП ТК-ниң кежигүнү Л. М. Замятин.

Төп Комитеттиң удуртулгазының составынга ЧКП ТК-ның чап-чаа пленумунга сонгуттурган чехословак эштерге эш Л. И. Брежнев изиг байыр чедирген.

Эш Л. И. Брежнев баштадыр СЭКП-ниң делегациязының ЧКП-ниң XVI съездизинии ажылынга киришкенин болгаш съездиге оон принципиалдыг улуг ужур-дузалыг чугаазын ЧКП-ниң удуртулгазы база бүгү чехословак коммунистер бедии-биле үнелеп турарын эш Г. Гусак онзалап демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизинии болгаш ЧКП-ниң XVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле СЭКП-ниң база ЧКП-ниң ажылының кол угланыышкынарының дугайында информацияларны тодаргай солушкан.

Ийи партияның эртикен съездилери СЭКП-ниң болгаш ЧКП-ниң үзел-бодалдарының, туруштарының долу дүгжүп турарын, ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң, совет болгаш чехословак улустарының аразында аксы-дүжма эвилелдин бузулбазының база дагын көргускенин Л. И. Брежнев биле Г. Гусак сеткил ханыышкынныг демдеглээн.

Л. И. Брежнев Чехословакияның бүгү коммунистеринге чүректиң ханызынан байырны болгаш улам ыяй күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болзуин деп күзээшкинии дамчыткан. Силерниң съездиңер — солун, чырыткыланчак, принципиалдыг, ажыл-херекчи болгаш ботшүгүмчүлекчи съезд болду. Партияга болгаш чонга оон мобилизакчы улуг ужур-дузалыг болуру чигзиниг чок деп, Л. И. Брежнев чугаалаан.

Социалистиг чурттар 80 чылдарже бүгү тала-биле улам-на күштүг болуп кирген. Ол дээрге маргылдаа чок факт-тыр. Бистерниң шуптувуска кол фронт — экономика болуп турар. Бо талазы-биле бүгү чүүл — будүрүлгениң ажыктыын, эргелеп башкарылга ажылының деңнелин бедидериниң, ажыл-агыйны өөренип алырының эргежок чугулазында болуп турар. Бистиң съездилеривис ниитти ындыг түнелди кылган деп чугаалап болур. Бистиң партияларывыстың амгы үениң байдалдарында политиктиг, идейкижизидилгелиг ажылының тургустунган деннели бо сорулгаларны шиитпирлээринге дүүшкен турар ужурлуг.

Экономиканы интенсификастаарының айтырыгларын шиитпирлээрин чаңгыс аай турушбиле — аксы-дүжма чурт бүрүзү бодунуң будүрүлге күчүзүн эң-не долу ажыглаарының, аназа холбаштыр будүрүлге, эртем-техниктиг болгаш өске-даа адырларга күжениишкиннерни каттыштырарының туружу-биле көргенивис эки-дир.

Ийи партияларның болгаш күрүнелериниң аразынга бүгү талалыг харылзааларны улам ынай быжыглаарыиче онза кижээгейни беседаның үезинде угландырган. Ол харылзаалар быжыг, чайгылыш чок үндезинге калбарып турарын онзалап демдеглээн. Ол үндезин— марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптери-дир. СЭКП-ниң болгаш ЧКП-ниң удуртулгазының аразынга тургустунган аксы-дүжма найыралдың болгаш бот-боттарыга идегежир чоруктун харылзаалары ийи талалар бедии-биле үнелеп турар.

ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң аразынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг, ооң иштинде энергетика ышкаш чүгула адырның талазы-биле кады ажылдажылганын челиишкинниг хөгжүдезин ийи талалар демдеглээн. Кайы-хыызынга ажыктыг сорулгаларга дүүштүр будүрүлгени, ылаңгыя машина тудуун кооперастаарын база специализастаарын сайзырангайжыдарының эргежок чугулазы база демдеглеттинген. Ажыл-агыйны удуртуның болгаш экономиканы эргелеп башкарарының социалистиг практиказындан бүгү эки чүүлдерин ажыглаар төлээде, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң дуржулгазын кайы-кайызының өөренирин чугулазын ужуражыышкынның киржикчилери айыткан.

Делегейниң эң чугула айтырыгларының талазы-биле саналонарының солчуушкуну болган. Делегейде тургустунган байдалды чаңгыс аай үнелеп көрүп турарын талалар илергейлээн болгаш чавырлыышкынны быжыглаарының, реакцияның болгаш империализмниң күштериниң, күштеринге удур хөделириниң херээнге социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының идепкейлиг салыышкынының онза ролюн демдеглээн.

Делегей байдалын эжижидер, боо-чепсекти эңдере будүрерин кызыгаарлаар болгаш тэйбынны быжыглаар талазыбиле эш Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге көдүргеи Совет Эвилелиниң саналдарын ЧССР белии-биле бүрүн үнелеп турарын эш Г. Гусак чугаалаан.

Боо-чепсекти эңдере будүрериниң шынар талазы-биле чаа үе-чалазын калбартыр, Европада болгаш делегейде тургустунган стратегтиг деп чорукту боттарыга ажыктыг кылдыр үрээр, ескертир дээш АКШ-тың болгаш НАТО-ның Европада болгаш делегейде тургустунган стратегтиг деп чорукту боттарыга ажыктыг кылдыр үрээр, ескертир дээш АКШ-тың болгаш НАТО-ның өске-даа чамдык чурттарының планнарын бесседаның киржикчилери шыңгыы буруу шашкан. Америк чаа ракета-ядролуг чепсекти Европага эккеп тургузар чорук Европада байдалды улам-на нарыылаар, Европаның бүгү улустарының айыыл чок чоруунга шыңгыы кыжаныышкынны тургузар ийик дээрзин онзалап демдеглээн. Ынчаарга Европаның улустары быжыг тайбыны, шөлээн чурттарын, бот-боттарыга ажыктыг чаагай үреттүнелдиг кады ажылдажылганы күзеп турар. Европага шериг херээнге хамаарыштыр чавырлыышкынның болгаш шериг талазы-биле удур туружуушкунуун деңнелии чавызалырының тодаргай хемчеглерин айыткан саналлар бо байдалдарда онза чүгула ужурдузалыг болуп турар.

Чугаалажып көрген бүгү айтырыгларның талазы-биле боттарын бүрүн билчириниң, чүректиг ханызындан аксы-дүжма найыралдың байдалынга ужуражыышкын болуп эрткен.

(СЭТА).

Партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга!

ЧАРЫШ — чедиишкиниң бызазы, кижизидикки күш

XI БЕШ ЧЫЛ: БҮГҮ ТАЛАЛЫГ ИНТЕНСИФИКАЦИЯ — КОЛ ҮНДЕЗИН

1981 *бирги чыл*

Апрель

ЧАРЫШТЫҢ ЛОЗУҢУ: „Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар!“

МУРНААННАР

Күрүнеге сүт болгаш эът садарының квартал планын күүседиринге «Барлык», «Шекпээр», «Коммунизмче орук», «Чыраа-Бажы», «Алдан-Маадыр», «Искра», «Куш-ажылдың хостуу», «УТКА 25 чылы», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Революцияның чалбыыжы», «Кызыл тараачын», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Чаа орук» совхозтар болгаш Көдээ ажыл-агыйның дүржүлга станциязы эң эки түңнелдерни чедип алган.

Каа-Хем разрезиниң, Тываның электри четкилериниң, «Тыва кобальт» комбинаттың, Тываның сүт комбинадының, Кызылдың сайгарылга баазазының коллективтери социалистиг чарышты баштап, планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип турар.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың, Кызыл-Мажалыктың, Кызылдың эът комбинаттарының коллективтери мурнундагы хөңүдээшкинналрны чайлатпышаан, квартал планының күүселдезин хандырганнар.

«Социалистиг чарышты организастаарын экижидер болгаш дээштиин бедидер, ону планнарны долдур болгаш ажыр күүседиринче, ажылдың бедик шынарын хандырарынче... угландырар»

(Кол угланыышкынналрдан).

НАРЫН-ДАА, ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ-ДАА

Хөй адырларлыг ажыл-агыйга, ооң янзы-бүрү мергежилдиг ажыл-ишчилериниң ортузунга социалистиг чарышты калбак нептередиг, дээштиг кылдыр организастаары нарын болгаш харыысалгалыг сорулталарның бирээзи. Маңаа хамыктын мурнунда тус-тус ажыл-ишчилер-биле оларның алыр хүлээлгелериниң дугайында баштай сагыш-сеткилдиң хамыындан беседалажыр, санал-оналын алыр, планныг сан-чүрээлгелерни кол үндезин болдурар, эрткен каш чылдарның боттуг түңнелдерин хандыр анализтээр болгаш бар-аргаларны база күралвырларны бүрүн, барымдаалап көөр ышаар.

Социалистиг хүлээлгени алыр үеде «шыдаар-даа, шыдавас-даа болзунза, ындыг хүлээлгени ыяап-ла алыр сеңээ дээш кайы-бир кижиге азы коллективке үстүкү алган черлериден, организациядан албадап бижин каар болза, ооң түңнели-даа, шоолуг эвес, дээштин-даа чаңыс болур. Ындыг практиканы СЭКП-ниң XXVI съездизиниг шынгы бүрүү шапкан болгай. Эш Л. И. Брежневтиң аңаа кылганы Төп Комитеттиң Отчёт иштелгезинде мынча дээн: «Социалистиг чарыш — массаларның чогаадыкчы ижи-дүн. Алызын алгаш көөр болза, ол кижилериниң бедик мергежилдиг болгаш идепкейлиг чоруунга үндезилеттинген болур. Ылаңла ындыг идепкей бүдүрүлгениң курлавырларын илередип, оларны ажыглалга киирериниг, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринге дузалап турар. Ынчалза-даа херек кырында, чүдүн чажырган чоор боор, социалистиг хүлээлгелер чамдыкта адаандан хүлээп алдынмайн, а үстүнден, өрү черлерден «бадып кээп» турар. Ол чорук күш-ажылчы чарыштың шын ёзузунга хөра чедирип турар».

Ындыг шын эвес практика мурнунда биске база турганын чажырбас бис. А соолгу чылдарда ону шуут соксатқан. А бисте совхозтуң үш салбырларының болгаш тус-тус фермаларының, хойжу база ховутрактор бригадаларының, хаваа фермазында звеноларның болгаш өске-даа коллективтериниң, ажыл-ишчилериниң ортузунда чарышты калбарткан. Ооң негелделерни совхозтуң бүдүрүлге ажыл-ишчилериниң кылыр ажылдарының хевир-шинчизиниң, мергежилиниң онзагай байдалдарын шынгы барымдаалап турган кылган. Ооң массалыг, нептередиг база күштелген. Амгы үеде бисте 700 ажыг кижи чарышта киржип турар.

Директиниң черн, партком база ажылчын комитедиң маңаа холбаштыр бо чылын чамдык чаа ажуулдерни база бодап кылган. Ындыг бир чижекти киирип көрейн. Совхозта саар бир инекке онаштыр чылда оргумак саалда 1600 кг-дан шоолуг ашнайн келген. А эң мурнакы саалчы Бадынам Долчамда бир инектен-ле чыл бүрүде 2800 литр чедир сүттүг саап турар. Ооң дүржүлгазын өөренип, нептередир сорулгабиле ол саанчының ады-биле тускай шаңналды тургускан. Бир эвес ооң сагган сүдүнден хөйүң саап алган саанчы тыптын келзе, аңаа чыл бүрүзүнде 200 рубльдиң шаңналын тыпсырын шиитпирлээн.

Чарыштың түңнелин үндүрерде, ажылдың сан-даа, шынар-даа талаларын, коллективтиң ажыл-ишчилериниң, илангый хөө ажылдакчыларының, механизаторларның, чолаачыларның, суггатчыларның ортузунда чарышты база-ла үстүнде дег организастап, ооң тиилекчилериниг шаңнал-мактадыг калбак-биле ажылгап келген. Эрткен чылын ындыг шаңналга 14 муң рубль чарыгдаттынган болза, а бо чылын материалдыг шаңналдың болгаш үзүктел чок үр ажыл стажы дээш шаңнал төлевириниң хемчээли 46 муң рубль чедип турар.

Чамдык кижилер бүдүрүлгеге бедик көргүзүглерни чедип ап, үргүлүг мурнап турар, а бүгү-ле байдалдары ооң-биле бир дөмей, ооң кожазында өске бир эштин көргүзүү дыка куду болур тавариылгалар бар. Хожудан турарларны өрү тыртпар, мурнакчыларның дүржүлгазын нептередир ажылдыстың четрези ооң-на илдендир.

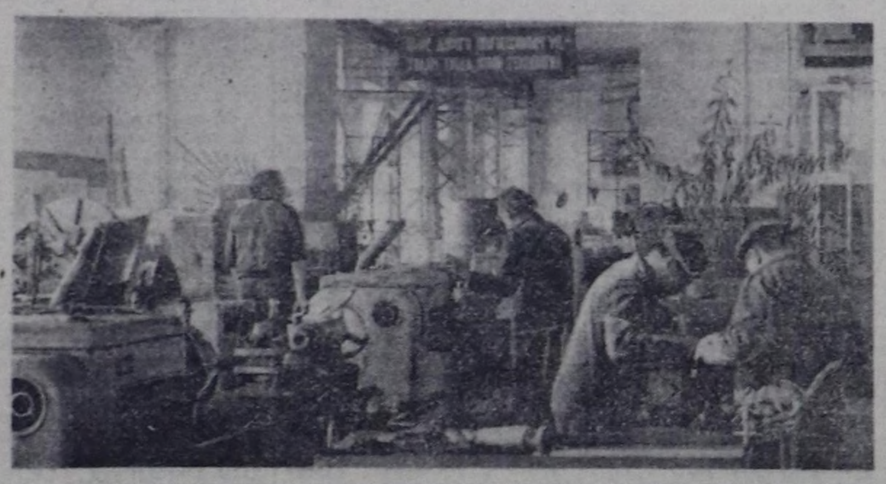
Он бирги чылдың онаалдаларын чедиишкиниг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында докгаалда чарыштың кол лозуну: «Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаарыл» — деп онзалап демдеглээн. Ону чедип алыры — бистиң чүгүле сорулгавыс болур.

И. ГОНЧАРЮК,
«УТКА 25 чылы» совхозтуң директору. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады.

«Тыва кобальт» комбинаттың септелмеханиктиг цеги он бирги беш чылдың бирги кварталында база-ла чедиишкиниг ажылдаан. Комбинаттың бүгү-ле цехтериниң болгаш участоктарының дериг-херекселдерин септеп-селиирин СМЦ харыылап турар. Цехте Л. Наумовтуң болгаш М. Глазыриниң бригадалары боттарының аразында чарыштыг ажылдап, күш-ажылчы чедиишкиннер дээш демиселдиң мурнуку одуруунда чорун турар. Коллективте дагдынакчыларның сагыш-човаатыр, ак-сеткилдиг ажылы, аныяктарны оларның ажыл-ишчи чорукка кижизидилгези — хүн бүрүнүң ажыл нормазын ажыр күүседиринге идигни берип турар.

Хоочуннар Л. Наумов, В. Ооржак, В. Воронянский болгаш өскелер-даа аныяктарга боттарының дүржүлгазын харам чокка дамчыдып берип тураплар. Токарь Владимир Николаевич Воронянский 35 чылдарның иштинде стайокка ажылдап келген. Аңаа эң-не нарын чагыгларны берип турар. Бодунун ол цехке ажылдаан үезинде В. Воронянский он-он аныяктарны токарь хезөнге өөреткен. Бо чылдың бирги кварталында септелге-механиктиг цехтиң социалистиг чарышка чедиишкининде ооң өөренникчилериниң киирген үлүү улуг. Владимир Николаевич ону беш чылдың түңнелдери дээш чоокта чаа «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медаль-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТАРДА: хоочун токарь В. Н. Воронянский; токарь цеги.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАНЫ АЖЫГЛААНЫНДАН

«Күш-ажылды организастаарының болгаш төлээзиниң бригада хевирин улам ыңай нептередир болгаш ажыктыын бедидер талазы-биле хемчеглерни чорудар»

(Кол угланыышкынналрдан).

«Тыва түдүгэ тревогиң Кызыл түдүг эргелелиниң чамдык коллективтеринде чуруук мурнакчы бригадаларының арга-дүржүлгазын келтередип, ону амыдыралга боттандырар талазы-биле элээн эки чүүдер кылдыныылаан.

Социалистиг Күш-ажылдың Маалыры Н. Злобинниң бригада керээзи-биле ажылдаар аргазын А. Г. Пашковтуң бригадазынга шиигээдип алырын сес чыл бурунгаар этелээн.

Чаа арганы шиигээдип, өөренип алыр дээш тускай төлээлер Ялта хоорайның мурнакчы бригадалары-биле арга-дүржүлга солчулгазын кылып чораан. Чамдык тудугжулар мурнакчы дүржүлгаңы ажыглаарындан арай сестип, ооң негелдеринден бергезинеш, өөренген зайзыс-биле ажылдаай-ла бис дээр янзылыг хөөнерни илередип турган.

Мурнакчы тудугжулар чаа арганы амыдыралга боттандырар дээш өске эш-өөрүн эвилелден, ооң ёзулуг эгелекчилери болган. Ынчангаш ажылиш чоорту будүңгүр, үре-түнелдиг болуп чорун орган.

— Бригада аргазы-биле ажыллаар дугайында Н. Злобинниң дүржүлгазын солуннардан, нөмнардан өөренип көөрүвүске, ажыл шынарлыг болгаш ажыктыг болуру биске тодаргай биллинип келген. Тудуг эргелелиниң инженер-техниктиг ажылдакчылары, мастерлери тудугжуларны тускай программа ёзугаар өөредип, өөредилгени практика-биле холбап турган. Бистиң бригадавыс калбак панель ханалардан эптээн бажыңнарыны ол арга-биле ажыглалга киирип келген— деп, бригадир чугаалады.

Бригада аргазы-биле ажылдаары онзагай байдалдыг. Баштай эргелел-биле керээ чарып алыр. Аңаа тудуг материалдары-биле үзүктелиишкин чокка хандырарын, а бригада тудугну чогуур хуусаазында эки шынарлыг кылган дүжаары дээш оон-даа өске чүүлдерни киирер.

Бригаданың кежигүннери чаа тудар бажыңның төлевилелиби-биле таныжып алгаш, ажылдап кириптер. Ону эгелээрде улуг чурттарга бажыңны үш кезекке хуваар: баштай бирги, ийги каттарны, ооң соонда үшкү, дөрткү, адак соонда бешки каттыг болгаш крышаны кылыр. Бир эвес коллектив каът бүрүзүн керээле айыткан хуусаазында күүседир болза, акша шаңналын керээ ёзугаар алыр. Ынчалза-даа тудуг кезектери кылыр заводтуң материалдарының шынары багайындан база тудуг материалдарын чогуур ой-шаанда хандырбайн турарындан бригада шаңналларны кончуг ховар ап келген.

Коллектив онгу беш чылда тудуг-монтаж ажылларының планын күүсеткен. Совет Эвилелдиин Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниг алдар болдурган бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришкеш, он бирги беш чылдың баштайгы ийи айының планын база ажыр күүседип алган.

Бригада керээзи-биле ажылдаш чедип алган чедиишкиннерге социалистиг чарыш кол черин ээлеп турар. Чарыштың негелдерини «Хожудан турарлар чок ажылдаар» деп ростовчуларның эгелээшкинниин негелдеринге дүүштүр кылган. Бригадир Александр Григорьевич Пашков чарыштың кончаар чорун турарын тускай дептержигеинге демдеглеп турар, ким ажыл шагы үскеин, ким ажылды шынар чок кылганы ооң хайгаралындан чайлавас. Коллективте бедик мергежилдиг үжен тудугжу хаара туттунган. Олар-ажыл шагының соонда өөредилге комбинадынга кызымак, чүгүлдүг өөренип турган, кижи бүрүзү 3—4 ангы-ангы мергежилдерни шиигээдип алган. Ында тудугжуларың хөй кезии 3—4—5 дугаар разрядтарлыг болу берген.

Бригаданың кежигүннерин беш звенога хуваап тургускан, оларның улуртукчуларына арга-дүржүлгалыг тудугжуларны быжыглаан, хүн бүрү ажылды бригадир болгаш мастер хуваап берип турар, ону кылырда ажылчыннарның санал-оналын дыннап, олар-биле сумележип чанчыл болу берген. Ынчангаш звено бүрүзү бердинген план-даалганы күүседир дээш бар арга-курлавырларны болуп-чогууру-биле ажыглап келген. Сөөлгү үеде хожудан турар звено-даа, тудугжулар-даа барык чок болу берген.

Тудуг шөлүнде бригаданың көргүзүг самбырази бар. Аңаа звеноларның хүн санында кылган ажылын мастер демдеглеп, бүгү-ле чүүлдерни эң эки шынарлыг кылган звенога беш демдекти, артканарынга кылдыныган ажылдарының хирешаа-биле демдектерни салыр. Ол ышкаш звеноларның кылган ажылының хемчээлин айтып, чеже рубльдиң ажылын кылганын бижип турары аажок дээштиг болуп турар. Амгы үеде звенолар аразында социалистиг чарышка Федор Судоренконуң удуртканы канчаар чорун турарын тускай дептержигеинге демдеглеп турар, ким ажыл шагы үскеин, ким ажылды шынар чок кылганы ооң хайгаралындан чайлавас. Коллективте бедик мергежилдиг үжен тудугжу хаара туттунган. Олар-ажыл шагының соонда өөредилге комбинадынга кызымак, чүгүлдүг өөренип турган, кижи бүрүзү 3—4 ангы-ангы мергежилдерни шиигээдип алган. Ында тудугжуларың хөй кезии 3—4—5 дугаар разрядтарлыг болу берген.

Бригаданың кежигүннерин беш звенога хуваап тургускан, оларның улуртукчуларына арга-дүржүлгалыг тудугжуларны быжыглаан, хүн бүрү ажылды бригадир болгаш мастер хуваап берип турар, ону кылырда ажылчыннарның санал-оналын дыннап, олар-биле сумележип чанчыл болу берген. Ынчангаш звено бүрүзү бердинген план-даалганы күүседир дээш бар арга-курлавырларны болуп-чогууру-биле ажыглап келген. Сөөлгү үеде хожудан турар звено-даа, тудугжулар-даа барык чок болу берген.

Тудуг шөлүнде бригаданың көргүзүг самбырази бар. Аңаа звеноларның хүн санында кылган ажылын мастер демдеглеп, бүгү-ле чүүлдерни эң эки шынарлыг кылган звенога беш демдекти, артканарынга кылдыныган ажылдарының хирешаа-биле демдектерни салыр. Ол ышкаш звеноларның кылган ажылының хемчээлин айтып, чеже рубльдиң ажылын кылганын бижип турары аажок дээштиг болуп турар. Амгы үеде звенолар аразында социалистиг чарышка Федор Судоренконуң удуртканы канчаар чорун турарын тускай дептержигеинге демдеглеп турар, ким ажыл шагы үскеин, ким ажылды шынар чок кылганы ооң хайгаралындан чайлавас. Коллективте бедик мергежилдиг үжен тудугжу хаара туттунган. Олар-ажыл шагының соонда өөредилге комбинадынга кызымак, чүгүлдүг өөренип

ЭВИЛЕҢ УЖУРАЖЫЫШКЫННАР

ВЕНА. ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов албанның аянчоруу-биле Венада яруп турар аайы-биле Австрия-совет нинтилелдиң (АСН-ниң) удуртулгазы, активчилери болгаш кежигүнери-биле ужурашкан.

АСН-ниң оралакы президентин Ф. Треныер Совет чазактың баштынынга байыр чедирген.

Австрияның болгаш ССРЭ-ниң улустарының аразынга найыралды болгаш бычиишкинни быжыглаарының херээнге нинтилелдиң хөй талалыг ажыл-чорудулгазының дугайын АСН-ниң чигине секретары М. Клуг чугаалаан.

Австря-совет нинтилел бодуунуң ажыл-чорудулгазының чылдарында янзы-бүрү үзеллобадалдарның, профессиялларның, социал категорияларның кижилерин — ажылчыннарын, интеллигенцияның болгаш чонуң өске-даа кезектериниң төлээлекчилерин каттыштырган хөй-нинтиниң массалыг организазинязы апарган деп, Н. А. Тихонов дэмдеглээн.

Силерниң нинтилелиңерниң бедик сорулгалары болгаш моогаг чок күжениишкиннери, Австрияның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга политиктиг, культурлуг болгаш эртем харылзааларын улам шиай хөгжүдеринге оон кирип турар улуг-хуузу совет кижилерге эки билдингир деп, ол чугаалаан. Совет-австрп политиктиг болгаш экономиктиг харылзаалларга таарымчалыг байалдыг тургузарынга база идепкейлиг дузалап турар оон ол үре-түнелдиг ажыл-чорудулгазын бедии-биле үнелеп турар бис.

Силерниң нинтилелиңерниң ажылын совет хөй-нинтиниң улуу-биле хүндүлеп болгаш сеткилдин хынызындан хүлээп көрүп турарының дугайын Улустарның Найыралы орден— нинтилелдиң ажыл-чорудулгазын дэмдеглээн бедик хавыяа херечилеп турар.

ССРЭ-де ажылдап турар Совет-австрп найыралы нинтилели база бистиң чурттарывыстың улустарының аразынга найыралды болгаш ында кады ажылдажылганы быжыглаарынга улуг болгаш ажыктыг ажылды чорудуп турарын бистиң ужуражышкынывысты ажылган алгаш, демдеглээнин күзээн ийик мен деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы медеглээн.

Совет Эвилелиниң болгаш Австрияның аразында үре-түнелдиг кады ажылдажылганы улам шиай хөгжүдеринин эки перспективаларының дугайын федералдыг президент Рудольф Кирхшлетер-биле болгаш федералдыг канцлер Бруно Крайский-биле бо хүннерде бистерге болган тодаргай болгаш ажыктыг беседалар база херечилеп турар.

Ол бүгү чүүлдер бистиң харылзааларывыска чаа идиг-ин берип, оларны чаа, улам бедик деңнелге көдүрер кылдыр бодаар мен. Ону чедип алырынга бүгү-ле эргежок чугула хүжениишкинниерни совет тала салыр.

Ол-ла хүн Н. А. Тихонов Б. Крайскийниң алдары дээш совет элчин черинге хүлээп алышкыны тургускан.

Федералдыг канцлер-биле кады ол хүлээп алышкынга Национал Чөвүлелдиң бирги даргазы А. Бенья, министрлер, политиктиг партияларның удуртукчулары, садыг, үлетүр бөлүктериниң төлээлекчилери, хөй-нинтичи көскү ажылдакчылар чораан.

Н. А. Тихоновтуң Австрияга аян-чоруу Европага дүшкүүрлүг чоруктуң чавырлышкыны-ның быжыглаарынга идиглиг чаа үүлдерни берип, совет-австрп боттуг кады ажылдажылганың орузынга база бир базым болур дээп бүзүрелии Ф. Мури илергелээн.

ССРЭ-ниң болгаш Австрияның аразынга найыралчы харылзааларның калбартыр, Европага база бүгү делегейге тайбынны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаар талазы-биле ийи партияның ажыл-чорудулгазының дугайында информацияларны ужуражышкыны үезинде солуушкан.

ВЕНА. Апрель тоста Н. А. Тихонов болгаш ону үдеп чоруур кижилер Маутхаузенде тураскаал комплекизинге чоран. Делегейниң ийиги дайынының үезинде аңаа фашистиг концентрация лагерь турган. Ол «олум фабриказынга» гитлержи өлүрүкчүлер хоругдатыргаи 122 мүң ажыг кижиниң хилинчектеп, боолап болгаш азып өлүргеннер, оларның аразында совет 32 мүң хамзатылар бар. Совет Эвилелиниң Маадыры генерал Д. М. Карбышевти нацистер Маутхаузенге араатанзыг ёзу-биле хилинчектеп өлүргеннёр.

Маутхаузенге амы-тынындан чарылганнарга тураскаалга, Совет тураскаалга, ол шыкаш Д. М. Карбышевке тураскаалга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы чечектер салган.

Чечектер салын турганының үезинде хүндүлел таныылын чыскаан, Австрия Республиканың болгаш Совет Эвилелиниң күрүне гимиперии күүсеткеп.

ВЕНА. Австрияның кәң шуткуур үлетүрүнүң улуг будуулгези күрүненің «Фест-Альпине» дээр үлетүр каттыжышкыны болуп турар. Оон оң-оң заводтарында 80 ажыг муң кижи ажылдап турар.

Чурттуң ол эң улуг будуулгезинге апрель тоста Н. А. Тихонов чораан. Үстүү Австрияның Чер чазааның баштыңы И. Ратценбек болгаш каттыжышкынның баштаар черинің кежигүнери ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга изиг байыр чедирген. Совет чазактың баштыңы завод комплекизинің үлетүр зоназын көргеп.

Н. А. Тихоновка алдар кылдыр эртенги шайлалга тургускан.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазынга байыр чедирбишаан, «Фест-Альпинеиин» чиигине директору Х. Апфальтер каттыжышкынның продукциязының 30 ажыг хуузун Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарже чорудуп турарын дыннаткан. Ол чорук Барыын чүкте кризистиг болуушкунарның байдалдарында будуулгеге күүлерни долу күжүнге ажылдадырынга база кижилерни ажыл-биле хангырарынга дыка улуг чергелиг идиглии берип турар.

Күрүненің «Фест-Альпине» дээр үлетүр каттыжышкынды будуу совет организацияларның улуг болгаш идегелдиг харылзажыкчыы кылдыр көргүскеш, совет-австрп экономиктиг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге эвээш эвес түүлдерни кылганын Н. А. Тихонов тугазынга демдеглээн. Оон продукциязы бистиң чурттувуска алдарлыг ат-сурагны чедип алган.

«Фест-Альпинеиин» заводтары болгаш өске-даа дыка хөй австрп күрүне каттыжышкынарының болгаш хууда фирмаларның будуулгелери дыка хөй чаз совет чагыларны эң чоокку чылдарда-ла күүсеидир апаар дээринге ол бүзүрелии илергелээн. Ол чорук Совет Эвилелиниң болгаш Австрияның экономиктиг харылзааларын улам шиай быжыглаарынга идиг бээр.

Чаа беш чыл планың күүсеидии Совет Эвилелиниң Барыын Европа чурттары-биле, оларның аразында Австрия-биле, даштыкы экономиктиг харылзааларын калбартыры-биле капсырлажырын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы айыткан.

Эвилел ёзу-биле хүндүткел хүлээп алганы дээш өөрүп четтиргенин ол илергелеп, будуулгенин бүгү коллективинге чүректиң хынызындан байырны болгаш эң эки күзээшкиннерни дамчыдарын дилээн.

800 мүң тонна хоолайларны каттыжышкын чери Совет Эвилелинге садар дугаймда керээге ат салышкыны будуулгеге чоруушкун үезинде байырлалдыг байдалда болган.

Н. А. Тихонов ол-ла кежээ Венага ээп келген.

Н. А. Тихонов-биле кады садыг, ус-тывыш болгаш үлетүр министри И. Штарибахер, ол шыкаш аян-чорукка ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазын үлеп чоруур совет албан кижилери чораан.

В. КУЛИКОВ.
И. МАСЛОВ.
СЭТА-ның тускай корр.

ЭГЕЛЕЙ БЕРЗЕ-ДАА...

Он бирги беш чылдың чыл бүргүзүнде Улуг-Хемниң ажыл-агыйлары ортумаа-биле 20—22 мүң тонна тараяны, 30 мүң тонна сигенни, 10 мүң тонна сенажты, 70 мүң тонна силосту, 2 мүң тонна витаминниг сиген далганын бүдүрер. Ынчангаш соруга аажок улуг. Ол бүгүнү боттандырары бо чылдың часкы тарылгазын чогуур хуусаада, бедик агротехниктиг байдалга чорударындан улуу-биле хамаарыжыр. Бо чугула кампанияга районнуң совхозтары кандыр белеткелдиг киргенил? Ол талазы-биле интервьюну райкүүскомнуң көдээ ажылагый эргелелиниң начальныгы Валентин Васильевич Хангаев-биле «Шынның» корреспондентизи кылган.

— Ниитизи-биле совхозтар часкы хову ажылдарынга кандыг белеткелдиг киргенил, чугаалап бериң көрүнерем?

— Хамыктың мурнуида районнуң механизаторлары база чер ажылдыгларга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдээ ажыл-агый талазы-биле салган сорулгаларын күүселирии бедик харыысалга-биле билип, хүлээп ап турар дээрзин чугаалаар апаар. Бо чылын совхозтар 20400 гектарга тараа культураларын, 16860 гектарга мал чеми культураларын, 400 ажыг гектарга картофельди, ногааны тарыыр. Бир гектардан-на 10 база 10,5 центнер тараяны болгаш өске-даа дүжүттү алырын хүлээлгеде айыткан. Моон ап көөрге, кылыр ажылдың демнээли аажок улуг.

Совхозтарның директиялары ажылдарның планнарын тургускан, социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылган. Ол бүгү болза тарылганы организастыг, бедик деңнелге доозарынга улуг идигни бээри чугаажок. «К-700» трактолларның септелгези саадаан. Оларны Кызылда районнар аразында Сельхозтехиика каттыжышкынга септээр ужурлуг турган. Бистиң хөй удаа негелделеривис, дилеглеривис турза-даа, артык кезектер чок дээш ол организация 28 мындыг трактолларны чогуур өйүнде септеп, белеткевээн.

Ажыл-агыйларның часкы тарылгага белеткелиниң дугайында айтырыгны марттың төнчүзүнде СЭКП райкомунуң бюрозунга чугаалашкан, ылангыя Жданов аттыг, «УТКА 25 чылы» совхозтарда техника септелгезиниң хожүдап турарын болгаш өске-даа четпестерин тодаргай айыткаш, оларны шалыпкын чайладырын көдээ ажыл-агый органнарынга, совхозтар директиялларынга дааскан турган. Аңаа холбаштыр немелде хемчеглерни алган.

12 кезек черде хову турлагларын дерип белеткээш, тараажыларның ажылдаарынга, чурттаарынга база дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузары-биле чогуур хемчегленің алган, оларга ажылдаар поварларны шилип алган. Тарылгага кол кижи механизатор болгай. Ынчангаш оларны бо чылын бүрүн четчелеп, белеткээн. Ниитизи-биле 625 механизатор ажылдаар. Чоокта чаа районнуң мурнакчы механизаторларының, суггатчыларның слётун эрттирген, аңаа олар боттарының мурнуида сорулгаларны дугуржуп, чугаалажып алганнар.

— Бедик дүжүттү остүрүп алыр төлээде, кондиционязынга чедир ажылдап кылган, эки сорттуг үрезин херек апаар болгай, бо талазы-биле байдал кандыгыл, Валентин Васильевич?

— Ийе, ол дээрге чөптүг айтырыг. Ниитизи-биле ажыл-агыйларга 600 ажыг тонна тараа үрезинн херек. Апрель эгезинге чедир оон барык-ла беш муң тонна хирезин совхозтарда арыглап, хораннап белеткээн. Кызылдың тараа сайгарар бааззындан сөөртүп турар. «Ак-Туруг» биле «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарның директиялары үрезин-биле хандыртынар талазы-биле кошкак ажылдаан.

Картофель үрезининиң талазы-биле байдал нарын. Совхозтарга ниитизи-биле 900 тонна үрезин картофель херек, а оон хөй нуруузу ажыл-агыйларда чок, ону чөйдан болгаш өске областтардан салып алыр деп шиитпирлээн бис.

РЕДАКЦИЯДАН: Ам бо хүннерде районнуң «Ак-Туруг», «УТКА 25 чылы» совхозтар шык базырыышкының эгелей берген. Улуг-Хемниң чер ажылдакчылары часкы тарылганы — 7—8 ажыл хүннеринде доозарын шиитпирлээн. Аңаа белеткелдиг дугайында көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальныги-биле кылган интервьюга оон чугаазындан алырга, бүгү чүве белен ышнаш сагындырар. Херек кырында байдал ындыг эвес. Апрель эгезинге чедир чүгле «К-700» деп трактолрлар эвес, тарылгага кирер өске-даа чамдык көдээ ажыл-агый техниказы септеттинмээн.

Чамдык ажыл-агыйлар эвээш эвес үрезин тараяны Кызылдың сайгарылга бааззындан, а 500—600 тонна хире картофель үрезинин Иркутск областан сөөртүп алыры негеттинип турар. Дүжүтне улуг немерени киирер чемишчидилгени хөвүларже сөөртүп, төгериниң планы күүсеттинмээн. Чижээ, 2700 тонна органиктиг чемишчидилгениң 2400 тонназын сөөртүп төкиен. Апрель эгезинге чедир «УТКА 25 чылы», «Күш-ажылдың хостуу» совхозтардан өске ажыл-агыйлар ол чугула ажылды чорутпаан.

Районнуң көдээ ажыл-агый база суггарылга системазының эргелелдери, совхозтарның директиялары чазшыннадырып суггарар машиналарны, суггатчыларны баш удур белеткээр ажылдарже, суггаттыг черлерге картофель, ногаа база мал чеми культураларын аштүрер талазы-биле бригадаларны, звеноларны тургузар хемчеглерже шоолуг кичээнгей салбаан.

ҮЛЕТПҮР

Республиканың үлетүр бүдүүлге коллективтериниң болгаш ажылчы чоннарның социалистиг чарыжы бо чылын кажаргызындан-даа артык калбак болгаш дээштг боол турарын демдеглээр херек. Дыка хөй үлетүр будуулге коллективтери, бригадалар, цехтер, участоктар болгаш тус-тус мурнакчылар боттарының будуулге планнарын хуусаадан эрте күүсеидип, ажылдың ажыктыын болгаш продукциянын шынарын бедидерин хүлээйгеи турганнар. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыттынар хүнүнге үткуштур олардың хөй көзин берген сөзүүге ээ боол, 1981 чылдың баштайгы ийи айларының планныг даалгаларын күүсеткеиин рапорттааннар. А чамдык коллективтер болгаш тус-тус ажылчынар бирги кварталдың программазын күүседип шыдаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң бистиң чурттувуска коммунизм тургузуушкунун улам шапкынчыдарының төөгүлүг шиитпирлериие сорук кирбишаан, республиканың үлетүр будуулгелериниң ажылчы чоннары боттарынга чаз, бедиткен хүлээлгелерни алганнар. Олар СЭКП ТК-ныи, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ныи «Он бирги беш чылдың планныг даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында» доктаалын хынызыбиле таныжып, ону амыдыралта боттандырар дээш боттуг хемчеглерни ап турар. Бо бүгүнүң түнелиинде республиканың үлетүрүнүн 1981 чылдың бирги кварталында түнелдеп эрткен чылдыынга деңнээрге, көскүзүг-биле экижип турар.

Он бирги беш чылдың баштайгызының бирги кварталында бараанныг продукцияны будуреринии болгаш ону сайгарарынын-даа талазы-биле планнар күүсеттинген. Бо көргүзүглерге социалистиг хүлээлгелер база-ла херек кырында боттанган. Бирги кварталда пландан ажыр 534 мүң рубльдин үлетүр продукциязы сайгартынган. Ол дээрге, чылда алдынган социалистиг хүлээлгенің 53,4 хуузу-дур. Бир эвес тодаргайы-биле айтыр дээр болза, хөмүр-даш казарының, электри энергиязы ажылдап үндүреринин, сорттуг даг-дүгүн, долганың, саржагың, дилиг материалдарын болгаш өске-даа чүүлдерии будуреринии талазы-биле социалистиг хүлээлге долдур болгаш ажыр күүсеттинген.

Бо чылдың эрткен үш айларының иштинде пландан ажыр: 16 мүң тонна хөмүр-дашты, 3,1 млн. киловатт-шак электри энергиязын, 4 мүң Гкал чылыг энергиязы, 1,3 мүң дөрбелчин метр сонга блоктарын, 123 мүң саныг туздуг туузбузун, 150 тонна сорттуг даг-дүгүн, 1,4 мүң кубометр дилиг материалдарын, 0,9 мүң эвеш хом идиктерии, нормативтиг өртөк-үне-биле 68 мүң рубльдиң даараан продукциязын, 42,1 мүң рубльдин социал-культура барааннарын, 296 тонна этти, 31 тонна колбаса кылыгларын, 23 тонна саржагны, 245 тонна чалаң сүт продукциязын, 375 тонна долганны, 237 тонна комбикормну, 6 тонна коидитер кылыгларын болгаш өске-даа чугула барааннарны будуруп үндүрген.

Күш-ажылдың будуруккүүлүүн талазы-биле бирги кварталдың планы 105,0 хуу күүсеттинген болгаш оон ачызында үлетүр будуулгезиниң бүгү немей өөлүдезии алдынган. Эрткен чылдың бирги кварталда турганы-биле деңнээрге, бир кижиге онаштыр кылган ажылдың хемчээли 8,9 хуу өскеи. Бараанныг продукцияны кылып үндүрери эрткен чылдың чогуур үезинге турганындан 4,6 хуу улгаткан.

Үлетүр будуулге черлериниң ажылчы чоннарының ажыл төлевириниң хемчээлиниң бединри үргүлүевишаан. Оонбиле чергелештир материаллыг идиг беришкинниин фондузу база-ла калбарып турар.

Планныг даалганы болгаш социалистиг хүлээлгени күүседири будуулгенин ажыктыын, ажылдың шынарын бедидери дээш социалистиг чарышты бедик деңнелге дээштиг организастаан, кижилериниң ажылдаарынга таарымчалыг чүүлдерин үргүзүүн, шаиал-мактал системазын шын боттандырып чорудуп турар будуулге коллективтериниң көргүзүү кажаидаа эки болуруи амыдырал бадыткап турар. Ындыг черлерге мурнунда хожудангай деп саватгырып тургулаан коллективтер база немежи бергенин айтыр үжурлуг. Чижээ, Кызылдың болгаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары, Ховуу-Аксының хлеб заводу, Чадаанаың тараа пунктузу, «Тыва даг-дүгү» комбинат, мебель фабриказы бирги кварталда техника-экономиктиг эки көрсүзүглерни чедип алган. Бо болгаш өске-даа чамдык коллективтер чүгле план күүселдезин эвес, харын база будуулгенің немештир өзерии чедип алганын демдеглээр херек.

1981 чылдың январь-март айларында республиканың үлетүрүнүн ажылын анализтеп көөрге, элээн хөй будуулге черлериниң ажылында улуг четпестерии ам-даа бары тодаргай. Бирги кварталда продукцияның хемчээлиниң талазы-биле даалгазын 9 будуулге коллективи күүсеттиээн. Олар планга 545 мүң рубльдиң продукциязын чедир сайгарбаан. Ол шыкаш күш-ажылдың будуруккүлүүнүң планың чамдык будуулге черлериниң күүсеттээниден он-он мүң рубльдик продукциязы чедир бердиммээн. Оон түнелиинде шуткаан 21 тонна шой, 187 тонна түүйбу, 3,6 мүң кубометр эптээр демир-бетон кылыгары, 3 мүң эвеш кидис идиктер, 170 тонна хлеб-булочка кылыгары, 25 мүң дал пиво, 2 мүң дал эзиртпес сукоунар, 79 тонна кургат эът-сөөк мал чемнери чедир будуртумээн. Үстүиле айыттынган кылыгларның планнары чүгле күүсеттинмээн эвес, харын база эртеи чылдың чогуур үезинде эвээш кылдыынганын айтыры чугула.

1981 чылдың баштайгы кварталының түнелдерии ёзугаар республикада ажылдап турарлар база ылеретткиген. «Тудуг кезектери» комбинат, эът-сөөктен далган кылыр, Чадаананың, Бай-Хаактың болгаш Тураның хлеб, «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар, автосепгелге заводтары, Чадаананың райүлетпүр комбинады, а ол шыкаш элээн хаш чамдык будуулге черлери бирги кварталдың планнарының кол-кол көргүзүглерии күүседип шыдаавээн. Ол болгаш өске-даа будуулге коллективтериниң партия, профсоюзтар организациялары, оларның удуртукчулары болгаш специалистери социалистиг чарышты деэштиг организастаарынче чогуур хинчээнгей салбайн турарын бирги кварталда түнелдерии көргүзүп турар-дыр. Ындыг черлерде күш-ажылдың, санхөөнүн болгаш материаллыг чүүлдериин курлавырларын чедир ажылгавайн, дериг-хереселдериин аиаа турар чоруун болдурур, күш-ажылды четпес организастап турар. Ынчангаш хожудан турар коллективтерии удуртукчулары, партия, профсоюзтар болгаш хөй-нинти организациялары мурнакчы будуулгелериниң дуржулгазын өөренип, боттарының участоктарына калбаз-биле ажылдарды чугула. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлери чогум-да ынчаар иеген турар.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериие хей-аът киргеш, республиканың ажылишчилери бо чылдың баштайгы кварталында күүнеге сүт садар планын 116 хуу күүсеткеи. Ол эрткеи чылдың бо үезиниде дужаганындан 1496 центнер хөй.

Күүнеге сүт садар талазы-биле социалистиг чарыш бүгү ажыл-агыйлар, фермалар болгаш совхозтар аразынга калбарган. Оон түнелиинде он үш районнуң үүле чаңгызы — Кызыл район квартал планын күүсеттээн. Ук район эрткеи чылдың бирги кварталындга сатканындан 536 центнер сүттүг эвээштн дужаган болгаш планын 91,3 хуу күүсеткеи. Ниитизи-биле беш район эрткеи чылдагыындан эвээш сүт дужаган. Республика сүт садарының планын күүсетсе-даа, хөй-хөй ажыл-агыйлар чогуур иегелдеге чедир ажылдаванын ол хереченер турардыр. Бай-Тайга район эрткеи чылын дужаган сүдүнүк үүле 83 хуузун сатказ. Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик районнар база-ла эвээш сүт сатказ.

Республикада дөрт совхоз квартал планын күүсеттээн, а «Бай-Тал», «Кара-Хөл», «Мурнакчы» совхозтар чаңгыс килограмм-даа сүт күүнеге дуужаваан. Мындыг байдал ийи кварталда ялаш дакпыр күжениишкиниит ажылдаарын иегээр апаар.

Бирги кварталда күүнеге эът садарының планы база ажыр күүсеттинген. Эрткеи чылдың бо үезиидээзиилеи 5121 центнер, а квартал планындан 8645 центнер хөй эът саттынган. Бо талазы-биле планны 84,7 хуу күүсеткеи. Тожудан өске районнар эки түнелдерии чедип алган. Өвүр, Бии-Хем, Бай-Тайга районнарның ажыл-ишчилери чедиишкинниг ажылдаанын айтып алаар.

Он бирги беш чылдың бирги кварталында күүнеге эът садарының планы чедиишкинниг күүсеттинген болзажок, бердинген планныг он ийи районнуң үштүн бир кезии эрткеи чылдагыындан эвээш эът дужаганы хомудаакыт. Өвүр, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем болгаш Тес-Хем районнарның ажылагыйларының удуртукчулары моон чогуур түнелди үндүрер ужурлут.

Эът садарының квартал планын 58 совхоз ажыр күүсеткеи, а «Бай-Тал», «Кара-Хөл», «Коммунизмче өрүк» болгаш «Кызыгаар» совхозтар оиу ийи-үш катап ажыр күүсеткеи. «Тээли», «Тоора-Хем», «Май 1», «Кара-Хаак» болгаш «Сукпак» совхозтер квартал планын күүседип шыдаваан.

Бирги кварталда дүк садарының планы бердиммээн болзажок, 92 центнер дүк күүнеге кирген. Эрткеи чылдың бо үезиниде 73 центнер дүк дужаатгынган турган.

Бо чылын дужаатгынган дүктүң 28 центнерии совхозтар, 64 центнерии дузалал ажыл-агыйлыг кижилер киирген. Эң хөй дүк дужаагаи Барымын-Хемчик районнуң 37 центнер дүгүнүң 6 центнери совхозтардан, өскези чурттакчы чондан киргеи. Өске-даа районнарда совхозтардан киргеи дүк эвээш. Хөйжулар алгы дүгүи кыргыавайн, дүшкеи дүктү чыгбайн турарын ол-хереченел турар-дыр. Бо ажылды организастаарды тускай эртеминиглерден, бригадирлерден болгаш совхозтарның удуртукчуларынан негеттинип турар.

Хөй хойлуг Бай-Тайга, Мөнгүн-Тайга, Өвүр, Тожу районнардан бичии-даа дүк күүнеге кирбээн. Оларда белеткел организациялары дүк садарын дарый организастаар ужурлут.

Республика бирги кварталда чуурга дужаар планын 144,2 хуу күүсеткеи. Ол дээрге Кызылдың күш фабриказының эки ажылының түнелиг-дир.

ГСЧП-ниң X съездизиниң ажыттынарынга холбаштыр

Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизи ГДР-ниң найысылалы Берлин хоорайга бөгүн ажыттынар. Герман Демократтыг Республиканың ажылчы чоннары ГСЧП-ниң дээди шуулганынга күш-ажылчы чаа-чаа чедишкиннериглиг ужураждын турар. Эрткеи беш чылдың, ылангыя сөөлгү чылының түнелдери дыка өөрүнүүр болган. 1980 чылда национал орулга мурнуку чылдагы-биле деңнээрге 4,2 хуу өскеи, а бараанныг үлетүр будуулгенің күүсеидии — 4,7 хуу улгаткан. Өдүлденин кол үнделини — күш-ажылдың будуруккүлүүн болгаш бүгү улус ажыл-агыйының ажыктыын бедиткени болуп турар.

Ол чедишкиннер — ажылдың шынарын экижидер болгаш күш-ажылдың будуруккүлүүн бедидер дээш массалыг шимчээшкиннин түнелди-дир. Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының ТК-ының 1979 чылдың декабрьда болган пленумунуң сөөлүнде ол шимчээшкин республиканың бүгү ажылчы чоннарының оргузунга калбарган. Герман-совет найыралдың хүндүлүг алын эдилээн күш-ажылчы коллективтер ГСЧП-ниң X съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың эң идепкейлиг киржикчилери болган. Ол хүндүлүг атты эдилээн коллективтериниң саны чуртта ам 112 мүң четкеи.

Герман-совет найырал нинтилели — ГДР-де эң-не массалыг организацияларның бирээзи. Амгы үеде нинтилелдиң кежигүнериниң саны — алды миллион кижи. Чүгле съезд мурнуңун үезинде безин нинтилелдиң хүрээлеңинге 300 мүң чаа кежигүннер кирген. ГДР-ниң хамаатыларының үштүн бираазы-ле Герман-совет найырал нинтилелдиниң кежигүнү. Ол дээрге—дыка улуг күш-тур!

ГСЧП-ниң X съездизинге белеткенмишаан. Герман-совет найырал нинтилелдиниң коллективтери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилерии хаиыы-биле өөренип көргеи. Ол черле ындыг болур ужурлуг—бистиң улустарывыстың сорулгалары чаңгыс аай, иинти болгай. Акы-дүнма партияның— СЭКП-ниң съездизиниң экономиктиг болгаш социал талазы-биле болгаш даштыкы политиканы хамаарыштыр айыткан сорулгалары биске эргим үнелиг.

Бистиң чурттарывыстың болгаш улустарывыстың аразынга харылзаалар чыл келген түдүм улам-на калбарып база хаиылаи турар. Чижээ, ГДР-ниң мүң хире будуулгелери болгаш организациялары Совет Эвилелиниң күш-ажылчы будуулге коллективтеринбиле амгы үеде сырый харылзаалыг болуп турар. ГДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң улус ажылагый планнарын холбаштырганынга дүүштүр амгы беш чылда ийи чурттарның аразынга бараан саарылгазы 58 миллиард рубль түнге чедир көвүдээр. Чылдыында-биле ажылдаар болгаш атомнут электростанцияларга хереглээр дериг-хереселдерии, локомотивтерии, экскаваторларны, самолёттарны, чиг-этти болгаш өске-даа хөй чүүлдерии бистин улус ажыл-агыйывыс алыр. А Совет Эвилелиниг амгы үеиин судноларын, демир-орук-вагоинарын, станоктарны болгаш дериг-хереселдерии, калбак хереглелдии бараанларын чорудуп бээр.

Бистиң чурттарывыстың хамаатыларының аразынга дөрт харылзаалар чыл бүрүде база калбарып турар. Чүгле эрткеи чылын бөзин ГДР-ниг 200 мүң туристери боттарының шөлээлерин Совет Эвилелиниге эрттиргеннер. Олар ССРЭ-ниң Кара далай эриктериие эмнелге черлериие, Байкалга, Ортаакы Азияның республикаларына болгаш совет чуртун өске-даа черлериие барын чораан.

Герман-совет найырал нинтилелиниң бүгү ажыл-чорудулгазы ГДР-ниң болгаш Совет Эвилелиниң аразынга найыралды база кады ажылдажылганы быжыглаарынче болгаш калбартырынче уланган. ССРЭ-биле эвилелиивисти быжыглап, акы-дүнма өске-даа чурттар-биле интеграцияны ханылатпышаан, чер кырынга тайбынның болгаш социал деңгилгениң чеденгижи — социалистиг бүгү дем каттыжымдалганың чаңгыс эвиң быжыглаарынга, экономиктиг күүзүзүн улгаттыраарынга идигни берип турар бис.

Социалистиг чурттарның чаңгыс эвиң быжыглаары, оларның экономиктиг болгаи камгаланыр күүзүзүи өстүрери делегейнин амгы нарын байдалында өнза чугула ужур-дузалыг болуп турар. Империалистиг күштериин болгаш делегей реакциязының дайын доктриназынга, боо-чөпсекти эдерее будуреринии политиказынга удур тайбын болгаш айыыл чок чорук дээш чайгылын чок демисежир бис.

Эрих МЮККЕНБЕРГЕР,
ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Герман-совет найырал нинтилелиниң президентизи.

Республика комиссиязында

ТУСКАЙ ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНГАН

Арагалаашкынга удур демисел талазы-биле республика комиссиязының ээлчеглиг хуралы болуп эрткеи. Аңаа Чөөн-Хемчиктиң район комиссиязының назы четпээнер ортузунга профилактика ажылдарын чорудуп турарын чугаалажып көргеи. Хуралды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлакчызы, республика комиссиязының даргазы В. Б. Добромыслов эрттиргеи, илеткелди арагалаашкынга удур демисел талазыбиле Чөөн-Хемчиктиң район комиссиязының даргазы Ф. Г. Баранов кылган.

Район комиссиязының кежигүннери чурттакчылыг черлерге рейдилерге киржип, хөй-ниити черлерииге эзирик чоруур кижилер-биле дээштиг ажылды чорудуп турарын аңаа демдеглээн. Херээженнер чөвүлелдерииң хуралларында арагалаарынга сундулугларын база корүп турар. Хоочураан алкоголик апарган 20 кижиии наркологтуг эмнээшкиниче чоруткан. Арагалаашкынның уржуунун дугайында 50 лекцияны чон оргузунга номчаан, оон-биле чергелештир будуулгелерге, совхозтарга профилактика неделяларын чорудуп, судтуя, прокуратураның база милицияның ажылдакчылары хоойлу-дурум дугайында лекцияларны, беседаларны чоига-кылып турар. «Кижи болгаш хоойлу» дээн лекторий ажылдап эгелээн.

Чурум үрээриичe суидулуг, арага-дарыга хандыкшылдыг элээдилерни, ол шыкаш уругларының кижизидилгезиниче салгыш салбас ада-иелерни районнуң назы четпээнер ортузунга ажыл чорудар комиссиязының хуралдарынга көрүп турар. Оон аигыда совхозтарже, школаларже үнүүшкүнерии кылып, аиыяктар ортузунга спорт-массалыг ажылдарны организастаан, ажылдап турар элээдилериин күш-ажыл байдалын үргүлүү хайгаарап турар.

Школачылардың чайгы дыштанылгазының дугайында салгыш салыышкыи амыгаштап эгелээн. Пионер лагерьлериие 160 уруглар дыштанып, он будуулге бригадаларынга 512 өреннии ажылдаар. «Искра» совхозка, Ийме, Баян-Тала, Суг-Аксы суурларга элээдилер ортузунга чорудар ажылдар тодаратгынган.

Ынчалза-даа наркологтуг эмнээшкин районда хошкак, арагалаашкынның хоразының дугайында темалыг кежээлер хөвар болуп, шоодугтуг солуунар, фотовитриналар үнмейн турарын республика комиссиязы айткан. Чурттакчы чон библиотекаларны, культура-чыгдыышкыл албан черлерии, спортчу организацияларны четче ажылдап шыдаваан турар. Эзиртпер суксуиларны, садыг турарын районда контролдап турары кошкак.

Эки тура улусчу дружиналарның ажылының дериелп Чөөн-Хемчикте чаныс, көдээ черлерииң дружиниктери чүгле шалыг алган хүиккерде үнүп турардар. Арагалаар болгаш корум-чурум үзээр чоруктарга удур элээдилер ортузунга демисел чорудар тускай дружиналар тургустукмаан.

Арагалаашкынга удур демисел чорудар талазы-биле республика комиссиязының хүдээп алган докгаалынга бар четпестерии дарый чайладыр, назы четпээнер ортузунга арагалаар болгаш чурум үзээр чоруктарны болдурбас талазы-биле комплекстиг хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырарын район комиссиязындан иегээн. Чон ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле тодаргай хемчеглер айыттынган. Оларның аразында белүүн спорт тудуглары, спорт шеллерии тулары, чуоттап турар черинии чайы-биле секциялар тургузуп, клубтар организастаары, элээдилер-биле түс-түзүндэ ажылды күштелдирери киргеи.

Космонавтика хүнүнге уткуштур

МЫНДЫГ БОЛГАН ЧҮВЕ

Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң үжудукчу космонавтызы П. Р. Попович чугаалап тур

— Кижиниң угааны кайгамчык. Киришкени болуушкун ырааш тудум-на, ол улам көскү болгаш тода апар чоруур. Гагаринчи хүнден— 1961 чылдың апрель 12-деп бээр барык 20 чыл- эрткен, ол дүн канчаар эрткенин шак болгаш минута бүргүү-биле сактып чоруур мен. Баштай-ла Юрий Гагариннең сорук кирген, харында амырап өөрээн арны кезээде сагышка кирер.

«Мээң бүгү амыдыралым ам менээ кэйгамчыктыг чивеш ышкаш сагындырар-дыр —деп, Гагарин үдекчилерге, планетаның бүгү улустарынга чугаалаан. — Мурнунда чурттап эрткен болгаш кылган бүгү чүүлдер бо минуталарга бараалгаттынып чурттап эртиген болгаш кылдынган-дыр»...

А оон ынай бүгү чүве мындыг болган.

7 ш. 10 м. Юрий Гагариниң лифт ракетаның бединче, «Восточке» көдүре берген. Улавазында ол специалистерниң дузазы-биле корабльде олуттуг эвелекен. Ракета тавандан ырак эвеске харылзаалыг кажүрүн чоруур пунктузу ажылдап турган. Гагарин-биле үргүлүү харылзаа тударын меңээ хаакан турган. Чугаалап орарым ол минуталарда Юрий скафандраны хынап киришкен.

7. ш. 28 м. Гагарин корабльдиң дериглелерин хынаарын доозупкан. Кол конструктор космонавт-биле чугаалажы берген.

Королев: Кандыг-дыр силер, Юрий Алексеевич?

Гагарин: Байдалым эки. Стартка белеп.

Королев: Херек эки чоруп тур. Машинаны график ёзугаар белеткеп тур. Шупту экидир.

Беседаның соолунде Ю. Гагарин корабль системазын хынаанының болгаш оон байдалының дугайын Сергей Павловичиге илеткээн.

7 ш. 55 м. Чүгле келгеш, микрофонну алгаш, «Юра, сенээ шуптуваустан коллективтиг байыр. Сен дээш өөрүп тур бис» деп, корабльдиң портунче дамчыттым.

Ол үеле корабльдиң кирер люгунуң халывы хаглынган дээн сигнал чок болганы илерей берген. Ол дээрге, улуг эвес-даа болза, «ЧП»-ге дөмей болган. Микрофонну Сергей Павлович холга апкан.

Королев: Юрий Алексеевич, бисте мындыг болу берди — люк хагдыныган соонда бир контактик ол хагдыныган деп меңээ көргүспеди. Ынчангаш люкту уштур-дур бис.

8 ш. 10 м. Стартка чедир барык бир шак арткан. Чедирикчи-ракетаны болгаш корабльди хынаары план ёзугаар чоруп тур. Старт маңаары Юрийге берге болбайн. Николай Петрович Каманин биле мен космонавт-биле харылзаалы үргүлүү тудуп тур бис. Телевидение системазын хынаан соонда С. П. Королев база катап харылзажы берди.

Королев: Силерээ экранда көрүп тур мен. Силерниң хевиңер таарымчалыг — сергектир.

8 ш. 55 м. Корабль бортубиле, Юрий Гагарин-биле харылзааны ам команды бункериниң пультузундан тудуп тур бис... Минуталар төнчү чок ышкаш сагындырар. Чүге дээрге Юрий Гагариниң ужудушкуну эртемниң эң улуг бирги ажылышкыны, Чер дезиксээринден дашкаар ужудушкун дугайында кижи төрелгетениң төөгүден тура күзелиниң боттанышкыны болдур. Чер кырының улузунуң чагай чоруунга космосту ажыглаарының дугайында нарын айтырыгны шинтпирлээр үжүрлүг.

Каманин: Он минута белеткелди чарлап тур деп. Гагаринге ол дыңнатты. Гермошлёмну хатташ, эгелээр байдалче киринер.

Команды бункеринче С. П. Королёв, М. В. Келдыш, В. П. Глушко, Н. А. Пилюгин болгаш өскелер-даа кирип келди. Старт шагы чоокшулаан. Удаваанда Күрүне комиссиязының кежигүннери кожа өрээлче чоруй барган. Пультуга чүгле операторлар, чедирикчи-ракетаның удуртукчулары, Королёв, Каманин болгаш мея артывыс. Салып үндүрүүкүн мурнунуң баштайгы командылары. Королёв оларны бортта Гагаринче дамчыдып берип тур.

9 ш. 07 м. Күжениишкин эң дээди чадазында. Сергей Павлович микрофон салбастаан. Ракетаны салып үндүрениин командызын старт удуртукчулары берип турар болза-даа, Королёв команды берип турар ышкаш сагындырар.

Королёв: «Кедр», кыпсыышкын командызы бердинди.

Гагарин: Билдим, «Заря»— кыпсыышкын.

Командылар улажып-ла турган, ам кээп төндү.

— Кө-дүр-лүүшкүн! — деп, Королёв микрофонче барык алгырды.

Ракета оожум, хөөн чок түве дег, старт столундан адырлып бар чор. Күчүдүг моторларның дынмиди уламның күштелген. Ол үеле өөрүшкү долган, ам сургажаан гагаринчи:

— Чо-руп-таалы! — дээни дыңналган.

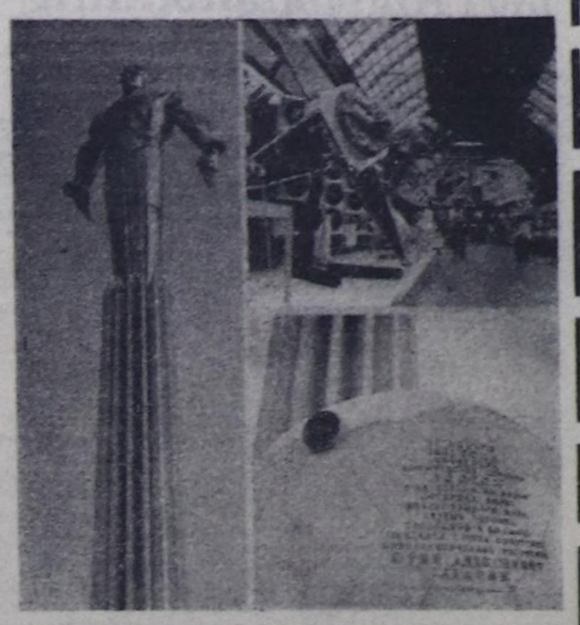
«Чоруптаалы» деп ол орус омак сөс кайгамчык магаданчыг болганындан, бичии кида-ла күжениишкинни кошкадыпкан. Сергей Павлович улуг тынаш: «Езулуг орус күчүтен» дээш, Гагариниң соонда:

— Бис шуптувус сенээ чаагай ужудуушкуну күзедивис! — диген.

Бүгү чүве шак ындыг болган. 108 минута болгаш Юрий Гагарин Чериң дескиндир ужудуушкуну дооскан. Ол чээрби чыл мурнунда болган. Кайгамчыктыг юбилейнин бүлүүзүнде совет-моол делегей экипажы черже ээп келди. Жүдээдэмилийн Гуррагча — моол улустуң төлээзи 101-ги космонавт болган.

— Чугааны маңаа доозуп каап болур — деп, П. Р. Попович чугаалаан.— Юрий Гагариниң чангыс полкчулары бистер гагаринчи орук улам алгып, космосту шинчилээриниге болгаш ажыглаарынга улам-на хөй чурттар болгаш улустар киржип турар апаргаынга чоргаарланыр аас-кежиктиг бис—деп, ол түнээн.

А. РОМАНОВ,
(СЭТА-ның корр.).
Звездный хоорайжыгаш, апрель 7.

ЧУРУКТА: Москваның Ленин проспектизинде Юрий Алексеевич Гагаринге тураскаал; ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишиннериниң делгелгезиниң «Космос» павильонунда, Юрий Гагаринге тураскаалдың фрагментизи.

В. СОБРОВИННИҢ фотозу.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.15 — «АБВГД-лээр». 9.50 — «Ала-нелер, силерге». 10.20 — «Г. Минасян ырлап тур». (Ереван). 10.55— «Эки бараанларны хөйүү». 11.25 — «Чурукчулар дугайында». Б. Кустовев. 12.10 — «Спортлотонук» 15-ки тиражы. 12.20 — «Амыдыралче орук». 13.05 — Моцарттың ырларын П. Шрайер күүседир (ГДР). 13.55 — О. Сулейманов. «Чер, кижиге мөгей». Автор бол[illegible] номчуур. 14.30 — Бөгүн дележейде. 14.45 — «Сонгу чуктуг оруктары-биле аян-чорук» деп уругларга уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.00 — «Бар-даа болза, бүзүренчиг эвес». Профессор С. П. Капица эрттирер. 17.05 — «Цирк ареназында». 17.50 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 18.20 — Мультфильмнер программазы: «Винни-пух аалдап чорупкан», «Винни-пух болгаш чай чок хүн». 18.50 — Даарта — Чурттуң агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хүнү. Чурттуң агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң Кол командылакчызы, ужар түүлдүң маршалы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры А. И. Колдуновтуң чугаазы. 19.05 — Концерт. Совет Армиянын үлегерлиг Төп театрындан дамчыдылга. 19.50 —«Дарганың дүнү» деп уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.35 — «Төрээн черимге ынак мен». Фильм-концерт. (Е. Птичкиниң ырлары). 22.25 — Классиктиг хүрешке Европа чемпионады. Швециядан дамчыдылга. Төнгенде — Ме[illegible] лер.

ТЕРЕК

Удавас хоорайлар болгаш суурларывысты чаагайжыдып, ногаанчыдып эгелээр болгай бис. Ынчангаш комчукчулар силерге Москваның бойдус шенекчилер ниитилелиниң чиңгине кежигүнү Я. СУХАНОВТУҢ «Известия» солунга парлаан чүүлүн бараалгаттывыс.

Кижилер шаг-шаайлап тура, терек-биле найыралдажып чоруур. Ында эки шынарлар хөй. Боду чараш, холук чок шинчилиг, чаа черге белеп өзүүчел. Бүгү боду-биле амыдыралче чүткүүр. Саглап бажыы бедитпишаан, дүрген болгаш күчүлүг өзер.

Терек кижиге шынчы бараан болуп турар. Ол—хоорай санитары, агаарны ажыг хейден, доозундан болгаш хөөден арыглаар талазы-биле ыяштарның чемпиону. Кадыкшыдылганын бо ажылынга чангыс терек үш липаны, дөрт хадыны, чеди шивини солуп шыдаар. Терек бүргүү-ле көзүлбес-фонтан: дүн-хүнде каш-даа кочал сугну изиг хүннерде агаарже бусталдырып үндүрер. Терек бүргүү чаагай чыттыг түүлдерни —фитонцидтерни ылгап, агаарны чаагай чыттыг эфир үзүбиле айдызап турар.

Теректи ыяш өстүрүкчүлери, ногаанчыдыкчылар, бойдуска ынактар мактап турар. Ынчалзажок ол түгле арыгларда база питомниктерде шелээн озуп турар. Хоорайларда болгаш суурларда, кижилер чурттаан черлер ооргунда бо чаагай ыяштың салым-чолу шоолуг эвес. Каяа-даа чоруурга часкы үеде хевир-дүрзүзүн үреп каан ыяштар карактыг өйүп келир. Кудумчуларда болгаш скверлерде ыяштар ужурган дег ажыл хайныгып-ла турар. Ол черлерге чараш ыяштарның орнунга бажын кезип каан азы будуктарының орнунда оргенир содуйган адаганнар артып калыр. Ыяштар бажын кезерин бодунуң девискээринде тарымал үнүш бар бүгү организациялар, албан черлери, ведомстволар туразы-биле чорудуп турар. Ыяш бажын ынчаар хамаан чок кезин турар кижилер терактерге улуг хораны чедирип турар. Ириишкиниге алыскаш чеже ыяш өлүп, үр эжирбес балыглаашкындан чеже ыяш аарып, кадыш турбас дээр!

Терек бодуига ындыг ялаңы чүге чүктей бергенил? Чайын бир неделя иштинде «терек дүвүзүн» болдурупгарындан бе? Бистиң үевисте оны чайлыг аштап алгаш, теректкиң чаагай ажыын көрүп болур болгай.

Терек — эр, кыс ийи аңгы, салгынга үрезиниң тарадыр үнүш. Чазын чамдык ыяштарга эр — сарыг-кызыл чечекчигеш, бир чамдыктарыңа кыс —сарыг-ногаан чечекчигештер үнүп келир. Үрезиниер чөөкту доозунаалдырар — ол кыс чечектерини. Оны шаандан-на билир турган, ынчангаш кудумчуларын эр теректер-биле кааспаар турган. Терактерни кам чокка удаа-дараа кезерге, бодуиун үгүл үргүлүлээр дээш, улам доозуналыр, эр терактер кыс ыяштарже хуула бергеш, үрезинни берип, чөөкту улам доозуналдырар.

Терактерни кезеришче хандыкпайн, кыс ыяштарны эр ыяштар-биле үргүлүү солуурун чугула деп эртемденнер санаа турар. Олуртур оозумнер, өстүрүп турар питомниктер ногаанчыдылгага үгүле эр терактерден плантациялар кылып алза эки. Ыяштың эр, кызын ылгап алыры берге эвес. Эр ыяштар кыс ыяштардан улуг, будукталыры бөдүүн, мочактарының хемчээли улуг, бүрүлери тырыкызымаар, кыс ыяштарның сүүреш баштыг бүрүлеринден кысказы илден.

Терактер боттарының будужүнден-не бистиң хоорайларывысты болгаш суурларывысты, кудумчуларывысты, скверлеривисти болгаш парктарывысты ыяштарынга таарышкан чараш үнүш.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага эдир бултаар, чагбас. Сонгу-барының үүкче угланышкыныт хаттың дүргени секундага 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 3—8 градус соор, а хүндүс 10—15 градус чылыыр.

Кызмага база-ла эдир булуттаар, чагбас. Сонгу-чөөн үүк угланышкыныг хат секундада 7—8 метр чедир күштелир. Дүне 3—5 градус соок болур, хүндүс 13—15 градус чедир чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Элезиниг ховунуң ак хүнү» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киискээн гусарларның эскадрону» (2 сериялыг) 9.30, 14.10, 17.20 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шокар рейс» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Начальник турган болзумза» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ЧЕДИП КЕЛЕМ

Таңды эдээ Хендергениң бажын орта
Тараа тарыыр делгем шөлче хем суун четкеш.
Чагаажыгаш сарыым сеңээ бижиптер дээш,
Чайым чогу кончуг болду, шаам-нэ бе.

Частың эки хүннеринде тараажыга
Чаңгыс-даа шак халас базры харазданчыг.
Майның соонда, алды айның эгезинде
Маёнаже чалап тур мен, чедип келем.

Эжиң оолдуң шалып ижин магадаар сен,
Эки аъттың эртип кээрин сонуургаар сен.
Содаам кеткеш, алдан дөрттүң аразынга
Сорук кирип, девиримни көргей-даа сен.

Чагааларым хүннүң кээр деп манагзынма,
Частың хүнү узун-даа бол, чалгаарава.
Алдын сарыг, бедик дүжүт чаагай сывы
Алыс баргаш, чуртталгавыс күжүн немээр..

Б. МОҢГУЛ-ООЛ.

СОНУУРГАКТАРГА

ХАВАНГА «ТУТТУРГАШ»

Максимовка суур чурттуг В. Смаржова таныштарының бажыңынга чораш, чаныг орган. Ары чаны-биле эртип чыда, чрак эвесте даваш дыңнаан. Көөрге, ыяштар аразында улуг чер хаванының бажы көвүлгеп. Ол оон ырак эвесте өөр хаванныр чораан. Ону көргеш, Смаржова корга бергеш, чоозунда ыяшче үне берген. А демги улуг хаванга Смаржованың үне берген ыяжы таарышканы-ла ол ыйнаан, — келгеш, оорганын дүрбүп-дүрбүп, доозунге чыдып алгаш, хаарыктай берген.

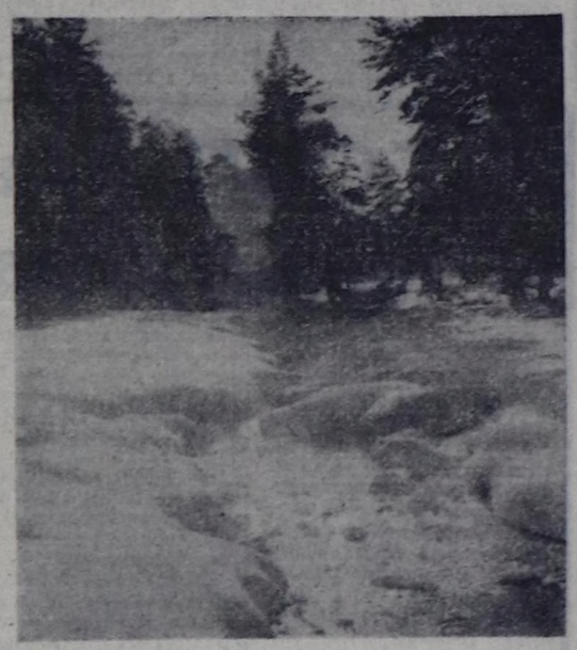
Бир эвес оруктар тракторлар даажы хаванны оттуруптаан болза, Смаржованың хаванга өттүттуруушкуну» та кайы хире үр болур турду ыйнаан.

«ОРВАЛ» ДЕП ЧҮЛ?

Саазынны эске чүнүң-биле солуп болурул деп айтырыг эртемденнериңиң мурнунга шазда-ла тургустунган. Чоокта чаа француз бир солун ындыг материал дугайын дыңнаткан. Ону «Орвал» деп адаар. Материалды полиэтиленден алган. Ону бүлүртүң ак, өттүр көзүлбес, сугга отпес. Ынчангаш парлаалганың хандыг-даа хевиринге ону ажыглаан болурунуң барымдаазы бар дээрзин «Нойер вест» деп румын солун бижээн.

ЧАДАГ

Ыраккы чөөн чүктүң күрүне университединиң башкызы турган, ам пенсионер А. С. Салманов 12 ай дургузунда орукка чадаг чораан. Ол Владивостоктан Ленинград областың Тихвинге четкен. А ыяшташ-биле 13 мың километрни чадаг эртип, Совет Эвилелиниң 142 хоорайларынга чораан. Чадаг аян-чорукчунуң моон соңгаар планында келир чайын Ортаакы Азиага, Кавказка чедери кордүнген.

«Эртен, кежээ эки-дир сен. Эчис бажың багай-ла-дыр»
В. КУДРЯВЦЕВТИҢ «Сөөлгү хар» деп фотоэтюду.

„АЗАЗЫ"—ДУҢМАЗЫ БОЛГАН

Атеизм темазынга

АЛЫШКЫЛАР оолдары — улуу Балчам хүрээге хуурактап турган, бичеш Авыра аалынга мал кадарып, кодан-торлаа аңнап өскен ийи алышкы чораан.

Тыңгага кушкаал өөскүй берген, драттың изиы-даа черчерге үүрлерлиг апарган. Авыразы ажызын намга кирип алыыл деп сургаан. Оозу «ам бир чыл болгаш-ла кечил болур кижи мен, оомшу кагбас мен» дээш ынаваан. Демгизи намга кирип алган. Быскан хар чаапкан. Балчам «өредилгезин» уламчылаар дээш, аалындан чара көшкеш, Баадам дээр хелиниң аалынга барып кады хөнүп алган.

Авыра өске өөрү-биле кады Лар-Ийден дыннээр дээш латтаныпкан. Балчам чүү боор, «башкызының» айтып берген номнарын шээжилеп, хүндүе оок хоюн кадарып, ыяжын чүдүрүп берип, кежээнии-не бай ламаның шиектерин барып дозуп, медээжок-ла турган. Дыңнээн Авыра бир ай болгаш, олча-омактыг чаныг келген. Балчам дарийги дээр бир ном шээжилеп алган, мындыг болганнар.

Күскээр кыжын, улуг соок чокта, хар чугада черле ындыг боор ийин: шиектер аалче келиксевес, черге-даа хонар. Ынчан ыт-куш база теп кээр, черле ондагайлыг. Ынчангаш аалдардан кежээнии-ие бир кижи шиектээр. Бир кежээ Авыраның ээлээ келген. Кижин шала эртежик-ле, чактыр боозун үүктепкеш чорупкан.

— Коргуп-каргып деп алган! Аза-четкерге таварткан кижини чүге кыжырыыр сен. Сээң салуучут кежигүнүң менээ хамаан бе?— деп хөректегилээн. — Сагыл-санмаарлыг болгаш харын баш удур көрүп каапаш, аалга чедип келген-дир мен. Силер ышкаш кара кижи болган болзумза, ол черингтеле чыгылдырып алыр аза бодээш, улуг тынгылап ора,—черле чиктим конучут-лур, дашты хелиң башкыны чалап көрем— деп, оожум дилээн.

Хелиҥниң өөнге Хевек кире бээрге, Баадам бөөлдээштенип алган, дөрде хөлестеп орган.

— Өгле кижи шиектер сүрүп алгаш чоруп орда, бир чүве адын адап кыйгырып, соонган сүрүп шаг болган-дыр, хелиң. Бодунуң базә чиктим көнчуг. Силерге чугаалап, чалап көр дээрге кедим—деп, Хевек чугаалаан.

— Бертен шо каарымга черле конучут багай дүжер чорду ийин. Ону айтып чыткаш ол чүве турган үүл. Ынчаарга-ла Балчам бергедээн кижи-дир — дээш, хелиң Хевекче соодур көргеп. — «Бурган-шажын хереж чок, нам. салуучут бис» дижир болгай силер. Херек апаарга ол-дур. Ам канчаар, шавызын, баар болган-дыр ийин— дей тыртып каан.

БААДАМ хелиң Балчам сугга келгеш, караан шийп, эрегезин бир кезек чуктаан. Оон Балчамны үр-ле судалаашкаш, бажын метпеңеңдир чайгылаан.

— Херек арай бергедээндир. Ларыгның ээзи кут-чамда барган. Улуг хүрүм кылбас болза хоржок. Боданың, белеткенип алыпар — дээш, хелиң чана берген.

Хевектиң чылгы күзеттеп турган дунмазы Дамдың эртен эрте чедип келирге, ону Балчамның төрелдериниң аалынче дораан чоруткан. Ол Авыра сугнуң аалынга баргаш, Балчамның улуг акызы Балбай ирей сугга дүшкен.

Удаваанда эр улустуг Балбай ирей сугже чыыл берген. Авыра кире бээрге, апаада ноолуг чүве ыыттавас Балбай ирей мырыңай туруп келген чугаалаан турган. «Балчамны дүүн кежээ аза-четкер таварган-дыр. Боду пат чыдар. Хелиң башкызы көргеш, берге кижи-дир дээп ышкажыл».

Балчамның улуг акызы Балбай, бичеш акызы Кылаң, Авыра үжелээн ырак эвесте демги аалче базыпканнар. Өгге кире бээрге, аарыг кижизи орун кырында так-ла шугладып алган чыткан. Келген улус шайлап алгаш, аарыг кижизи-биле чугаалашкан. Оозу: азага кыйгыртканл, аалынга чедир сүргеп келгеш, «ам-даа чүү боор, тоожок бараным бо» деп, хөлзеп чугаалаан.

Авыра каттыра берген. Демгиин улам хорадаан. Өгде улус кайгап калган. Авыра каткызын арай бооргда тыртып алгаш, талтыы сүргей чугаалаан:

— «Азаң» мен-дир мен, дунман Авыра аан. Дүүн кежээ мен база шиектеп чордум. Бо акыларывыс-даа билир. Улуг-Ой бажында тейге олурарымга, сең ырлап, номнап өскеп ордун. Дужумга кээриниге кыйгырарымга, дыңнаалап туруп-туруп, үш-баш чок халып баткаш, ном номнал, «адыш часкап чорүй бардың. Харын бичии коргудуксаан-на кижи мен. Оон сээң алыя адап, бодум адым адап кыйгырып чадап кагдым чоп. Улуг-Ойга сарыг-кидис-даа чок чоржук. Караан ирииң көрген-дир сең, оол.

Балчам тура халаап, дунмазының эктиден сетирип алгаш, бир кезек силгилээн: — Коңчуг куурумчуну, сойлукту! Кижини ынчаар коргудар! Сеен канчаар эвес мен! Мен аараан, өлген, болзумза сен буруулуг сең!

— Чаа, чаңгыс мен буруулуг боор бе. Чүвеин көрүп, дыңнап чоруур апарган кечил-сагылдыг кижи, дунмазын аза кылдыр көрген болганда, сеи база буруулуг сең. Ол сагыл-санмаарыи-биле мени чүге көрүптээн сеи!

Хорадааш, туруп келген «тос өкпе-даа» оок-биле өшкен, «ачыг-даа» экирээн. Дүвүрээн улус-даа оожургаан.

Амгы «караң-көрүүлер» база-ла Балчам акый биле Баадам хелиң ышкаш кылып чоруур болдур эвеспе. Кичээзизе эки боор.

Ч. ДОПУЛАШ.

ЧАРЛАЛДАР

Тываның кадзы ажыл-агый техникумунга сантехник негеттинип тур. Квартира-биле хандырар.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 5. Телефон 2-36-04, 2-55-93.

Кызылдың ураң чүүл училищезиниң бүгү курстарының сургуулдарының ада-иезин ниити хуралче чалап тур. Ук хурал **апрель 25-те, 14 шакта,** училищеңиң залында болур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Архив килдизиниң төгерик таңмазы читиенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың. № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ямыдырал болгаш совет сургуулу кадыстерниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганза 2-32-75 телефоиче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг 28 930.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00527

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 87 (11585) | 1981 чылдың апрель 12, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи. | Өртээ 2 кап.

Бистиң улуг Төрээн чүртүвүс — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — бурунгаар, коммунизмниң тиилелгезинче!

1981 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның КЫЙГЫРЫГЛАРЫ

1. Тайбың демократия болгаш социализм дээш, империализмге удур демиселге ажылчы чоннарның делегейге эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү—Май 1 делгерезин!

2. Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

3. Мөңгеде дириг революшчу интернационалчы өредиг—марксизм-ленинизм делгерезин!

4. Совет Эвилелиниң ленинчи Коммунистиг партиязы делгерезин!

Партияның күжү—чон-биле чаңгыс эптиинде!

Чоннуң күжү—партия-биле чаңгыс эптиинде, ооң удуртулгазында!

5. Владимир Ильич Ленинниң ады болгаш хөрээ чүс-чүс чылдарда чүрттап турзун!

6. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Ленинчи, коммунистиг өзу-биле чүрттап, ажылдап, демисежип өөрениңер!

7. Коммунистер! СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тевүлүг шиитпирлерин күүседир дээш бүгү улустуң демиселиниң авангардынга болуңар!

Бистиң улуг Төрээн чүртүвүс улам күштүг, байлак болгаш чараш болзун!

8. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Он бирги беш чылды Төрээн чүрттүң чагаг чоруу дээш шалыпчы инициативчи ажыл-иживис-биле демдеглээли!

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир бис!

Бүгү-ле чүвени кижиниң чаагай чоруунга, бүгү-ле чүвени кижи дээш!

9. Коммунизм тургузукчузу, тайбың дээш чайгылыш чок демиселчи — улуг совет улуска алдар!

10. Советтер чүртүнүң маадырлыг ажылчын аңгызы делгерезин!

11. Алдарлыг колхозчу тараачыннар делгерезин!

12. Совет улусчу интеллигенцил делгерезин!

13. Ажылчын аңгының, колхозчу тараачыннарның болгаш улусчу интеллигенцияның бузулбас эвилели делгерезин!

14. Совет Эвилелиниң бүгү нацияларының болгаш бичө улустарының ачы-дуңма найыралы, чайгылыш чок чаңгыс эвилелгерезин!

15. СССР Конституциязы делгерезин!

Социалистиг демократия делгерезин!

16. Улус депутаттарының Советтери делгерезин!

Күрүне болгаш ниитилел херектерин эргелеп башкарарынга ажылчы чоннуң киржилгези калбарзын!

17. Коммунизм школазы бистиң ниитилелдиң салдарлыг күжү—совет профэвилелдери делгерезин!

18. Олдар болгаш кыстар! Билиглерни, культураны, профессионал мергежилди чүткүлдүг шиңгээдип алыңар!

Коммунизм дээш медерелдиг демиселчилер болуңар!

Ленинчи комсомол делгерезин!

19. Коммунизмниң идепкейлиг тургузукчулары — совет хөрээженнер делгерезин!

Ие-хөрээженнерге алдар!

Бүгү делегейниң ажы-төлдеринге тайбың болгаш аас-кежии!

20. Совет дайынчылар! Дайынчы болгаш политиктиг белеткелиңерни сайзыраңгайжыдыңар!

Совет улустуң тайбың ажыл-иживи, социализмниң өндүр улуг чаалап алыышкыннарын серемчилелдиг, идеелдиг камгалаңар!

ССРЭ-ниң эрес-маадыр Чепсектиг Күштери делгерезин!

21. Ада-чүрттүң Улуг дайынында совет улустуң чижеглежир чүве чок болган маадырлыг чоруу чүс-чүс чылларда чүрттап турзун!

Бистиң Төрээн чүртүвүстүң алдары, хосталгазы, хамаарышпас чоруу дээш демиселге амы-тынын берген маадырларга мөңге алдар!

22. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Сайзыраңгай социализмниң аргаларын будүрүлгечи болгаш эртем-техниктиг депшилгени улам долу ажыглаңар!

Материалдыг чарыгдалдарны кызырыңар, фонд эгидилгезин көвүдедиңер!

Экономика намналгалыг болур ужурлуг!

23. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиңер, мурнакчы дуржулганы нептерәдиңер!

Экономикага — интенсивтиг хөгжүлде!

24. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыштың тугун бедик тудаал!

Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар!

25. Коммунистиг тургузуушкуннуң авангардында чоруп орар Кызыл туктарлыг коллективтерге, беш чылдың гвардейжилеринге алдар!

26. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн, ажыктыын болгаш шынарын бедидиңер!

Медерелдиг коммунистиг сагылга-чурумну быжыглаңар, чогаадыкчы инициативалыг болуңар!

27. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң будүрүкчү иштериниң хөгжүлдезин дүргедедиңер!

Байкал-Амур магистралының тудуунуң темпилерин бедидээли!

28. Барыын Сибирьниң ажыл-ишчилери! Бойдус байлаштарын Төрээн чүрттүң чаагай чоруунга улам дүрген болгаш ажыктыг кылдыр ажыглаңар!

Газ биле нефть тывыжын көвүдедиңер!

29. Аар индустрияның ажылдакчылары! Будүрүлгениң техниктиг деңнелин, продукцияның шынарын бедидиңер!

Чиг-этке, одаар чүүлге, энергияга, металлга улус ажылагыйының хереглелдерин улам долу хандырыңар!

30. Машина тудукчулары! Бедик будүрүкчүлүг, намналгалыг болгаш ынаныштыг машиналарны, приборларны, механизацияның болгаш автоматизацияның чепсектерин тургузуңар!

31. Химия үлетпүрүнүң ажылдакчылары! Депшилгелиг технологияны нептередип, химия продуктуларынга болгаш материалдарынга улус ажыл-агыйының, чоннуң хереглелдерин улам долу хандырыңар!

32. Үлетпүр ажылдакчылары! Чоннуң хереглел бараанналарын будүрерин калбартып, шынарын экижидиңер!

Хүн бүрүнүң кичээнгейин — чанга бараанналар будүрүп бээринче, ачы-дуза чедирилгезин хөгжүдеринче!

33. Тудугжулар болгаш монтажниктер! Капитал салыышкынарның ажыктыын бедидиңер!

Дүрген, чараштыр, амгы үениң техниктиг үндезинингe тудуңар!

1981 чылдың ажыглалга кирер объектилерин тудуп доозаал!

34. Транспорт болгаш харылзаа ажылдакчылары! Улус ажыл-агыйының хереглелдерин идегелдиг хандырыңар!

Ажылдың депшилгелиг болгаш ажыктыг хевирлерин нептередиңер!

Совет кижилерни хандырарының культуразын бедидиңер!

35. Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Көдээ ажыл-агыйны улам бүгү талалыг, шапкын хөгжүдер дээш демисежиңер! Ону индустриализастаарының, химижидериниң, черни мелиорастаарының темпилерин дүргедедиңер!

РСФСР-ниң Кара эвес хөрзүннүг зоназын чаартырының комплекстиг программазын улам идепкейлиг боттандырыңар!

36. Колхозчулар болгаш совхозтар ажылдакчылары! Будүрүлгени специализастаарын болгаш концентрастаарын хөгжүдүңер!

Черни, техниканы, чемишчидилгелерни, мал чемнерин чөп ажыглаңар!

Часкы хову ажылдарын тергиин эки шынарлыг чорудаал!

Төрээн чүртту бедик дүжүт-биле өөртүүл!

37. Көдээ ажыл-агыйның ажыл-ишчилери! Эът, сүт, чуурга, дүн болгаш өске-даа продукцияны будүрерин, күрүнеге садарын көвүдедиңер!

Мал ажылы—шалыпчы фронт!

38. Садыг, ниитининг чемненилге, амыдырал хандырылга ажылдакчылары! Күш-ажылдың шынарын болгаш культуразын бедидип, чоннуң негелдезин улам долу хандырыңар!

39. Совет Эвилелиниң хамаатылары! Ниитиниң байлаан ажыл-агыйны көруп, социалистиг эрчүнү көвүдедиңер!

Чүрттүң байлаан чөп ажыглап, бөйдусту хумагалаңар!

40. Улус ажыл-агыйының специалистери! Чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар! Техниканы, технологияны, будүрүлгени эргелеп башкарарын сайзыраңгайжыдыңар!

41. Совет эртемденнер! Шинчилелдерниң ажыктыын бедидиңер!

Чогаадыкчы бодалдың болгаш чогаадыкчы күш-ажылдың эвилели быжыгып турзун!

Совет эртемге алдар!

42. Күрүне аппарадының ажылдакчылары! Ажылдың стилин сайзыраңгайжыдыңар! Совет кижилерниң негелде-хереглелдерин эвилеп көрүңер!

43. Улусчу контролёрлар! Сагылга-чурумну быжыглаар, намналга болгаш хумагалал дээш шудургу демисежиңер!

44. Идеология фронтузунуң ажылдакчылары! Кижизидикчи, информация, пропаганда ажылының шынарын бедидиңер!

Коммунистиг идейлиг болур чорукту, идепкейлиг амыдыралчы турушту—совет кижи бүрүзүнге!

45. Литература болгаш уран чүүл ажылдакчылары, культура ажылдакчылары! Бистиң улуг Төрээн чүртүвүска төлептиг чогаалдарны тургузуңар!

Совет уран чүүлдүң идейлиг, партийжи болгаш улусчу болурунуң тугун бедик тудуңар!

46. Улус өредилгезиниң ажылдакчылары! Өзүп орар салгалды өредириниң, политиктиг, күш-ажылчы болгаш аажы-чаң кижизидилгезиниң шынарын бедидиңер!

47. Дээди өредилге черлериниң болгаш техникумнарның ажылдакчылары! Идея талазы-биле нанналган, бедик мергенилдиг специалистерни белеткеңер!

Эртемни хөгжүдүңер, будүрүлге-биле харылзаазын быжыглаңар!

48. Кадык намгалал ажылдакчылары! Совет кижилериниң кадыынның дугайында хүн бүрү сагыш салыңар! Эмчи дузаламчызын ой-шаанда болгаш мергежилдиг көргүзүңер!

49. Күш-культуржулар болгаш спортчулар! Күш-культура шимчээшкинин улам массалыг болдураал!

Совет спорттуң алдарын улгаттыраал!

50. Алдарлыг хөөчүннар! Аныяктар дагдыныкчылары! Аныяк салгалды Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң революшчу, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарынга кижизидиңер!

51. Пионерлер болгаш школачылар, профессионал-техниктиг училищелер сургуулдары! Совет Төрээн чуртка изиг ынакшылдыг болуңар!

Билиглерни, күш-ажылчы чаңчылдарны шудургу шиңгээдип алыңар!

52. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказы делгерезин!

Тайбыңны болгаш улустарның айыыл чок чоруун быжыглаарынче угландыр СЭКП-ниң XXVI съездизинге көдүрүлген инициативалар амыдыралга бүрүн боттанзын!

53. Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга ачы-дуңманың байыры! Чоннуң хөрээ дээш эрес-дидим демиселчилер — коммунистерге алдар болгаш хүндү!

54. Бүгү делегейниң коммунистериниң чаңгыс эвилелгезин болгаш сырый каттыжыышкыны быжыгып турзун!

Делегейниң ажылчын ақгызының шылгаттынган болгаш күчүлүг чепсөз—пролетаржы интернационализм делгерезин!

55. Делегей социализминиң, делегей пролетариадының болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкинниң тиилеттирбес эвилели быжыгып турзун!

56. Социалистиг чүрттарның улустарынга ачы-дуңманың байыры!

Социалистиг дем каттыжылга чүрттарының чаңгыс эвилелгезин, сырый каттыжыышкыны, социализмниң чаалап алыышкыннарын камгалаар деп оларның чайгылыш чок шиитпирлиг чоруу делгерезин!

57. Америк империализмниң чимзениишкиннеринге удурланыштыр шиитпирлиг туржуп турар маадырлыг куба улуска ачы-дуңманың байыры!

58. Маадырлыг вьетнам улуска ачы-дуңманың байыры!

59. Эрес-дидим лаос улуска ачы-дуңманың байыры!

60. Хамаарышпас, хөстуг, улусчу Кампучияны тургузуп турар кампучи улуска ачы-дуңманың байыры!

61. Апрель революциязының чаалап алыышкыннарын эрес-дидим камгалап турар афган улуска ачы-дуңманың байыры!

62. Капиталистиг чүрттарның ажылчын аңгызына ачы-дуңманың байыры!

Монополияларның мөлчүгделинге болгаш дарлалынга удур, ажылчы чоннарның эргелери дээш, тайбың, демократия дээш демиселчилерге алдар!

63. Колониалдыг кинчи-бектен хосталган улустарга, национал хамаарышпас чорукту болгаш социал депшилгени быжыглаар дээш демиселчилерге ачы-дуңманың байыры!

64. Империализмге болгаш расизмге удур, хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демисежип турар Африканың улустарынга изиг байыр!

65. Империализмге болгаш реакцияга удур, боттарының чүрттарының демократтыг хөгжүлдези дээш демисежип турар Латин Американың улустарынга изиг байыр!

66. Фашистиг хүнтага удур эрес-шудургу демиселди чорудуп турар Чилиниң ажылчы чоннарынга, бүгү демократтарынга ачы-дуңманың байыры!

67. Хосталга, демократия болгаш социализм дээш фашистиг кинданнарда хилинчектедилгеде демиселчилерге ачы-дуңманың байыры!

Империализмге болгаш реакцияга хөргудаттырганнарны хостаар!

68. Израиль агрессияга болгаш империализмниң албадалынга удур демиселди чорудуп турар араб улустарга изиг байыр!

Совет-араб найырал быжыгып турзун!

69. Европа чүрттарының улустары! Чаа америк ракета-ядролуг чепсекти Барыын Европага сайгара тургузарынга удур демисежиңер!

Европага тайбың, айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга!

70. Азия чүрттарының улустары! Тайбың болгаш айыыл чок чорук дээш, империализм болгаш гегемонизм сүлчээзинге удур, Азияны бүзүрежилге болгаш кады ажылдажылга диван болдурар дээш демисежиңер!

71. Улуг индий улуска изиг байыр!

Совет Эвилелиниң болгаш Индияның аразында найырал, кады ажылдажылга хөгжүп, быжыгып турзун!

72. Делегейниң улустары! Империализмниң, милитаризмниң болгаш реваншизмниң агрессчи чимзениишкиннеринге шиитпирлиг өйтур шавыышкынны бериңер!

Тайбыңны быжыглаал, чавырлыышкынны ханыладыыл, боо-чепсекти эңдере бүдүрериң болдурбаал!

73. Делегейниң улустары! Массалыг узуткаашкынның чепсээниң ядролуг болгаш өске-даа хевирлерин хоруур дээш чайгылыш чок туржуңар!

Ядролуг дайынны болдурбас!

74. Бистиң улуг Төрээн чүртүвүс — Совет Социалистиг Республикалар Эвилели делгерезин!

75. Ленинниң тугунуң адаа-биле, Коммунистиг партияның удуртулгазы-биле — бурунгаар, коммунизмниң тиилелгезинче!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН БАЙДАЛГА

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизиниң доозулганы-биле холбаштыр ЧКП Төп Комитедиң съездиниң ажылынга киришкен даштыкы делегацияларның алдары дээш эң-найыралдыг ужуражышкының кылган.

ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусак, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнери, Президиум кежигүнериниң кандидаттар, ЧКП ТК-ның секретарылары, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневке баштаткан СЭКП-ниң делегациязы, өске-даа коммунистиг болгаш ачы-дуңма партияларның, революшчу-демократтыг партияларның болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң делегациялары ол - ужуражышкынга барганнар.

Чыылгаларының үүрегинде ханызындан үткааны эш Г. Гусак залда турганнарга чүве чугаалаан.

Эш Г. ГУСАКТЫҢ чугаазы

Эргим даштыкы өөнүктер!

Хүндүлүг эштер!

Партияның чаа сонгуткан удуртукчу органнарының, составы-биле ужуражышкында келген ачы-дуңма партияларның төлөөлекчилеринге Чехословакияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң өөмүүзинден үүрегинде ханызындан байыр чедирерин өөнүшээреп көрүңер.

Ачы-дуңма партияларның бистиң чалалгаларывысты хүлээп алгаш, боттарының делегацияларын XVI съездиниң ажылынга киржири-биле, чорутканын бедик-биле үнелеп турар бис. Эргим даштыкы ажылчылар, съездиниң хуралдарынга, бистиң чүртүвүска чоруп турганыңарын үезинде-даа силер партияның XV съездизиниң соонда чехословак улустуң чедиишкиннери-биле таныжар, бистиң чүртүвүста омак-чаагай амыдыралды болгаш социалистиг амгы үени көөр, коммунизмнин, тайбының болгаш бурунгаар дешилгениң идеалдары дээш демисежип турар кижилерге чехословак коммунистериң болгаш бистиң бүгү улустарывыстың идергейлеп турар ханы интернационализмин болгаш ачы талазыбыле эң-сеткил каттыштырылгазын бүзүреп көөр аргалыг болган силер.

Съездиниң делегаттарынга болгаш бистин ажылчы чоннарывыс-биле ужуражышкынларга-даа силериң чүве чугааланыңар дээш чүрөктиң ханызындан өөрүп четтирип тур мен. Делегейде революстуг демиселдиң янзы-бүрү байдалдарында коммунистериң шиитпирлеп турар сорулгаларының улуун болгаш нарының силериң чугааларыңардан билип алыр аргалыг болган бис. Бистиң партияның, социалистиг Чехословакияның ажылчы чоннарының ажыл-ижин үнелеп чугаалаан ачы-дуңма ёзузунуң сөстериңе сеткиливис хаңгаи. Социалистиг идеалдарны боттандырары дээш бистин демиселивиске ачы-дуңма партияларның эң-сеткил каттыштырылгазын болгаш деткимчинин бедии-биле үнелеп көрүп турар бис.

XVI съезд Чехословакияга социалистиг тургузуушкунуң моон соңгааргы чүтүла үе-чадазын айыткан. Чехословак коммунистер сайзырангай социалистиг ниитилелди тургузарының талазы-биле партияның чингине шугумун чайгылыш чок үрдүлүүлээриңе, ажылчы чоннарының чаагай чоруу дээш бистиң социалистиг Төрээн чүртүвүстүң моон-даа соңгааргы чечектелиишкинин ханды-рарынга быжыг шиитпирлиг дээрзин съездиге белеткел, ооң ажылы, чангыс үн-биле хүлээп алдынган шиитпирлери бүзүрелдин-биле бадыткаан. Бистиң мурнувуста турар нарын сорулгаларны шиитпирлээриңе бисте күштер четчирип съезд база бадыткаан. Бистер быжыг, сырый каттышкан революстуг партияга, ооң политиказына бистиң улустуң идеелиниге болгаш деткимчезинге даянып турар бис. Бистиң ыяды бүзүреливистиң болгаш тайбың социалистиг келир үениң магадылалының үндезинии Совет Эвилели-биле найыралдың болгаш ачы-дуңма ёзузунуң кады ажылдажылгазының эвилелчи харылзаалары, социалистиг дем каттыжылгазының чүрттарының сырый каттыжышкыны болгаш чаңгыс эвилелгезин болгаш чаңгыс эвилелгезин боол турар.

Марксизм-ленинизмниң принциптериңе, боттарының партиязының алдан чыл иштинде төөгүзүнүң интернационалчы чаңчылдарынга шынчы чехословак коммунистер, өске-даа чүрттарның ажылчын аңгызының болгаш ажылчы чоннарының эрге-ажыктарын кажан-кезээде чүүден-даа бедидир көрүп, улустарның дешилгезин, хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш шынчы демиселдя чорудуп турар кижилер-биле моон-даа соңгаар денге чоруур апаар. Бистерниң партиявыстын XVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиривис-биле ол буянныг-чаагай эңнеге сорулгаларны чедип алырынга салыышкынывысты киирерин күзеп турар бис. Бистер тайбыны быжыглазары дээш, ядролуг айылдың кыжанышкының баш удур болдурбазы база боо-чепсекти дужурери дээш демиселге боттарывыстың бүгү күжүвүстү ундурер бис. Империализмге удур, делегейге социализмниң, тайбыныың болгаш бурунгаар дешилгениң херээ дээш демиселге бистиң моон соңгааргы тиилелгериивис бүгү-ле революстуг бурунгаар дешилгелиг болгаш тайбың күзээр күштерниң быжыг эвилели, чангыс эътин болгаш кады хөделиишкиннери-биле, үндезилеттипер деп көрүп турар бис.

Эргим даштыкы ажылчылар, бистиң чалбыыштыг эш-хуу ёзузунуң байырын, күш-ажылга болгаш хүн бүрүнүң демиселиниг моон-даа соңгаарны чедиишкиннерлиг болурун күзээ-нивисти боттарынарның партияларыңарга болгаш силериң чүрттарыңарның улустарынга дамчыдарын силерден диледивис.

Бо дашкаиы:

Делегейге социализмниң, тайбыныың болгаш бурунгаар дешилгениң херээниң чаа-чаа тиилелгелери дээш!

Делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинииң чангыс эвн дээш!

Эргим өөнүктер, силерниң, кадыкшылыңар дээш!—көдүрерин чөпшээреп көрүңер.

Даштыкы делегацияларның өөмүүзинден эш Л. И. Брежнев чүве чугаалааргa, чыылганнар изиг адыш часкаашкыныбиле уткаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эш Гусак!

Хүндүлүг эштер болгаш өөнүктер!

Ачы-дуңма партияның съезд бүрүзүү-ле — делегей ужур-дужалыг улуг болуушкун болган. Бистиң үевисте коммунистерниң делегейде шимчээшкинин кайы хире салдарлыг апарганының дугайын ол бүзүрелдип-биле чугаалап турар-дыр.

Ачы-дуңма партияларның чыыштарынга ужуражышкынчар бистерге шуптувуска ажыктыг дуржулганы алырының үндезини, сорук киришкиниг деткимче болуп, бистиң омак-сергек болдурул, ниити херээвис дээш демиселге чаа-чаа күштү берип турар.

Кайгамчык чараш Прагага Чехословакияның Коммунистиг партиязының чап-чаа доозулган XVI съездизи оон база бир чижээ боол турар.

Чехословак коммунистерниң алларлыг партиязының съездизинге олуружур арганы биске бергени дээш мында турар даштыкы делегацияларның өөмүүзинден Чехословакияның Коммунистиг партиязының удуртукчуларына чүректиң ханызындан өөрүп четтиришкинии илергейлээрин күзеп тур мен.

Амгы үеде бистер шуптувус чангыс чүүл дугайында болап турар бис деп чугаалаар болзумза, частырыг болбас боор деп бодап тур мен. Ол дээрге мырнай чаа доозулган съездиниң ажылынга сеткил ханыышкыл-дыр.

Чехословакияның Коммунистиг партиязы бодуңун улузуңун ёзулуг авангарды-дыр, оларны экономиктиг, культурлуг болгаш социал бурунгаар дешилгениң оруу-биле бүзүрелдиг баштап, чүрттүң мурнунда тургустунган нарын айтырыгларны чогаадыкчы марксизмниң өредилин ёзугаар шиитпирлээрин аргазын дилеп, тып турарын база катап бүзүрелдиивиле көргускеи.

Съезд ЧССР-ниң коммунистеринге болгаш бүгү ажылчы чоннарынга чехословак черге сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузары дээш моон соңгааргы ажыллың толаргай планнын бергеи.

Ынчангаш коммунистиг болгаш ажылчын партияларның улуг өг-бүлезиниң төлөөлекчилери, бистерге мынаш, революшчу-демократтыг партияларның болгаш национал-хосталгалыг шимчээшкиннериниң төлөөлекчилериңе-даа база бир үүл опза ужур-дузалыг боол турарын билдингир, эштер.

Мен чехословак коммунистериң пролетаржы, социалистиг интернационализмге шынчы чорукту быжыы-биле кадагалап, Европага болгаш бүгү бөмбүрзекке быжыг тайбың дээш демиселдиң, улустарның хосталгазы болгаш дең эргелерин дээш, социал бурунгаар дешилге дээш демиселдиң улуг херээнге төлептиг үлүүн киирип турарының фактызын ынчаар чугаалап тур мен.

Даштыкы ажылчыларның өөмүнээзинден бистиң эргим эштеривиске съездиниң чедиишкиннери эртеени дээш чүректиң ханызындан байыр чедирерин чөпшээреп көрүңер. Ачы-дуңма Чехословакияның бүгү коммунистеринге болгаш ажылчы чоннарынга съездиниң келир үеде айыткан сорулгаларын амыдыралга долузу-биле боттандырарын күзеп тур бис.

Бедик идеелди алган, партияның удуртукчу органнарының — ЧКП Төп Комитединиң, оон Президиумунуң болгаш Секретариадының составынга сонгуткан эштерге изиг байыр чедирип тур бис. ЧКП ТК-ның Чингине секретарының бедик албан-хүлээлгезинге эш Густав Гусактың база катап сонгуткаңына бистериң шуптувустуң чүректиң ханызындан байырын чедирериңе, анаа бижыг кадыкшылды, хөй-хөй чылдарда чүрттаарын болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулганы күзээриңе сеткилимниң ханызындан өөрүп тур мен.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының болгаш ачы-дуңмалыкы чехословак улустуң чаа-чаа чедиишкиннерин дээш!

Бистиң социалистиг дем каттыжылгавыс дээш, ачы үениң бүгү-ле революстуг болгаш бурунгаар дешилгелиг күштериниң эвилели дээш!

Тайбын болгаш социализм дээш!

Мында турар бүгү эштериң кадыкшылы дээш! — дашкаиы көдүрүп тур мен.

Эштер Г. Густавтың болгаш Л. И. Брежневтиң чугаалары чыылганнар улуг кичээнгей-биле дыннаан.

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ЧОРУПКАНЫ

ПРАГА, апрель 10. (СЭТА). ЧКП-ниң XVI съездизиниң ажылынга киржип чораан СЭКП-ниң делегациязының баштыны СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев болгаш делегацияның кежигүнери СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Грузияның Компартиязының бирги секретары Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Украинаның Компартиязының ийиги секретары И. З. Соколов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Саратов обкомунуң бирги секретары В. К. Гусев, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы Аг. М. Александров олар Прагадан Москваже чорупкан.

ССРЭ-ниң болгаш ЧССР-ниң Күрүне туктары-биле шимээн Рузине аэропортка, самолёттуң чадазының чанынга эш Л. И. Брежневке болгаш делегацияга кежигүннерге ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң президентизи Г. Гусак оруккa менди-чаагай чоруурун күзээн.

Үдекчилериниң аразынга ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧССР-ниң чазаанның даргазы Л. Штроугал, ЧКП ТК-ның Президиум кежигүннери В. Биляк, К. Гофман, В. Гула, А. Индра, А. Капек, П. Кепый, И. Корчак, И. Ленарт, П. Колотка, М. Яхеш ЧКП ТК-ның Президиум кежигүнүге кандидат М. Грушкович, ЧКП ТК-ның Секретариадының кежигүннери турганнар. Манва ЧКП ТК-ның кежигүнү, ЧССР-ниң ССРЭ-де элчизи Ч. Ловетинский, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчизи, СЭКП-ниң делегациязының составынга киришкен А. П. Ботвин олар база турганнар.

Делегация-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец олар база чорупкан.

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ПРАГАДАН ЭЭП КЕЛГЕНИ

СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Саратов обкомунуң бирги секретары В. К. Гусак СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчизи А. П. Ботвин олар кирип турган.

Внуково аэродромунга делегацияны эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның кежигүннери К. М. Боголюбов, Б. П. Бугаев, Г. С. Павлов, Н. М. Пегов, М. С. Смиртюков, С. К. Цвигун, Г. К. Цинев, Г. Э. Цуканов, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар А. И. Блатов, Ю. М. Чурбанов, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү С. А. Лосев олар уткаан.

ЧССР-ниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген З. Хебен уткуп алышкын үезинде турган.

Делегация-биле кады СЭКП ТК кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец чедип келген.

(СЭТА).

ДЕЛГЕЛГЕНИ КӨРГЕНИ

ПРАГА, апрель 10. (СЭТА). СЭКП-ниң делегациязының баштыны Л. И. Брежнев, делегацияның кежигүннери ЧКП ТК-ның Чингине секретары Г. Гусак-биле кады ЧКП-ниң XVI съездизиниге даштыкы аалчыларның тураскаадыг белектеринге чораан, ону Культура ордузунда көргүзүп делгээн. Чурукчу Ю. Рязановтуң космосту шинээдип алыр талазы-биле советтер чедир белеп эвес орукту эрткенин билир бис.

Чоокта чаа-ла хуулгаазын тоол деп санап турган үүлдерибис ам тодаргай болуушкун апарган-дыр. Бистиң чуртувустуң чедип алганы техниктиг бедик депшилгези амгы үеним космос техниказынлан илереп турар-дыр. Космостуң чаа-чаа системаларын совет эртемденнер болгаш конструкторлар, инженерлер болгаш ажылчынар кылып турарын бүгү делегей көрүп турар-дыр.

Космосту шинчилээринге болгаш космос техниказын чадыр дээш доктаамал сагыш салып турары дээш Коммунистиг партияга, Совет чазакка, Леонид Ильич Брежневтиң бодунга ССРЭ-ниң ужудукчу - к о с монавтыларының өмүннээнинден Г. С. Титов көрүп четтиргенин илереткиши, совет космонавтылар партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин бүрүн күүселирибиле, октябрай делгемин улус ажыл-агыйынга ажыгдаар, бистиң улус Төрээн чуртувустуң күчүзүн улам бижыглаар дээш чаа-чаа стартларже ужудуп үнериңге белениң илереткээн.

Оон соонда баймырлыг хуралдың киржикчилери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединге, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневке байырлыг чагааны чорутканнар.

(СЭТА).

Найыралдың болгаш кады ажылдажылганың эрге-ажыынга

ПРАГА, апрель 10. (СЭТА). ЧССР-ниң хөй-иянти организациязы—Чехословак-совет найырал эвилели (ЧСНЭ) бодуның күрээлениңде ийи чартык миллион кижини каттыштырып турар.

ЧКП-ниң XVI съездизиниге СЭКП-ниң делегациязының баштыны СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев бөгүн ЧСНЭ-ниң ТК-зының президиум кежигүннери В. Давид, М. Завадил, Д. Ганес, В. Шалгович, Я. Немец, В. Ремек олар-биле ужурашкан.

ЧСНЭ ТК-ның даргазы, ЧССР-ниң Федералдыг хүралының Даргазының оралакчызы В. Давид эвилел болза ЧССР-ниң улузунуң акы-дүкма совет улус-биле бузулабас найыралың болгаш кады ажылдажылгазын бижыглаарыңга болгаш ханыладырыңга, чехословак кижилериң Советтер чуртунуң амыдыралының дугайында билиглерин ханыладырыңга болгаш калбартырыңга идит бээрин бодунуң кол сорулгазы кылдыр көрүп турар деп демделээн. Ол XXVI съездиниң шиитпирлерин бодунуң чуртунга пропагандалаар талазы-биле ЧСНЭ-ниң ТК-ның президиум кежигүннериниң ийи-ниң ССРЭ-ниң ССРЭ-де элчизиниң, СЭКП-ниң делегациязының составынга киришкен А. П. Ботвин олар база турганнар.

Делегация-биле кады СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец олар база чорупкан.

АЯН-ЧОРУК ДООЗУЛГАН

ВЕНА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов Австрияга албан хуузунда аян-чорук доозулган соонда бурунгу хүн Венадан Москваже чаныпкан.

Совет Эвилелиниң болгаш Австрияның күрүне туктары-биле шимээн делегей аэропорту— Швехатка Н. А. Тихоновту болгаш оңу үдээн кижилерни Австрияның Федералдыг канцлери Б. Крайский, даштыкы херектер министри В. Пар, албанның өске-даа кижилери үдээн.

Үдекчилериниң аразынга ССРЭ-ниң Австрияда элчизи М. Т. Ефремов, өске чурттарның дипломаттыг төлээ черлериниң баштыннары турган.

• • •

Москваның Внуково аэродромунга оңу эштер М. С. Горбачев, В. В. Кузнецов, И. В. Капитонов, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, албанның өскедаа кижилери уткаан.

ДУГУРЖУЛГАГА АТ САЛГАНЫ

ВЕНА, апрель 10. (СЭТА). Федералдыг канцлериниң ведомствозунга Совет Социалистиг Республикалар Эвилели биле Австрия Республиканың аразында ядык камгалал талазы-биле кады ажылдажылга дугайында, оруглаларга болгаш хөренгилерге ийи дакпыр үйдүрүг онарын чайладыр дугайында дугуржулгаларга, а ол ышкаш үлетпүр өнүзүн эрге талазы-биле камгалаарының чазактар аразының дугуржулгазынга ат салыры бөгүн болган.

Ат салып турда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов биле Австрияның Федералдыг канцлери Б. Крайский олар турган.

Бөгүн – Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хүнү

АГААР КЫЗЫГААРЫНЫҢ КАМГАЛАКЧЫЛАРЫ

Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң—ары дээрим, күш-ажыл кижилериниң аас-кежиинин, келир үе, чер кырынга тайбың дээш оларның бүзүрелдиг чоруунуң камгалакчыларының хүлээлгези хүндүлүг болгаш харыысалгалыг.

Ленинчи партияның XXVI съездизиниң хайныктырып үндүргени канчаар-даа аажок улуг чагаалыкчы кедүрүүшкүнүнүң үезинде совет улус болгаш ооң Чепсектиг Күштери Чурттуң агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглериниң хүнүн демделеп турар.

АКШ-тың шериг-үлетпүр комплекизиниң болгаш Барың чүктүң империалистиг бөлүктериниң хардаачыларынга баштаткан НАТО-нуң милитаристиг белүктери Пекин-биле холбажып алгаш боо-чепсектиг эдерелерин бүдүреринче чүткүп турда, кажан Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг демократтыжылгазының чурттарынче утланган стратеттиг ядролуг чепсектиң чаа хевирлерин шапкын хөгжүдеринче канчаардаа аажок хөй акша-хөрениг үндүрүп турда, тайбыңны камгалаарындан артык эң чугула сорулга бистиң партиявыста, бистиң улузувуста, планетаның бүгү улустарында ам чок дээш дугайында ленинчи партияның бүзүрелдиг үнү Кремльдиң Съездилер ордузунда бүгү делегейже тараан. Ынчангаш тайбыкның херээн бүгү делегейге камгалаваашаан, бодунуң камгалал күчүзүн, Чепсектиг Күштерин Совет Эвилелиниң бижыглаар ужурга таваржып турарының үжүру ол.

Коммунистиг партияның, ооң Төп Комитединиң, Совет чазактың доктаамал сагыш салышкыныңын, бистиң чуртувуста бедик эртем-техниктиг депшилгениң, бүгү совет улустуң күжениишкиннериниң ачызында Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглерин амгы үеним эң чаа чепсээ-биле хандыртынган. Олар удурлаңыкчының бодалын чогуур үезинде тып илередип, оларның чепсектериниң агаардан халдаашкынын чазыг чок ойтур шаап шылдар.

Анты талазы-биле тулчуушкуннарның одунга төрүттүнген Агаардан халдаашкынга удур камгалал шериглери Октябрьның төлдери болбушаан, Советтер чуртунуң үежилери болуп турар. В. И. Ленинниң хууда киржилгези-биле тургустуунган Агаардан халдаашкына удур камгалал шериглерин алдарлыг даймычы оруктарны эрткеннер.

Бир эвес ол камгалаттының шылдар болза, кандыг-даа революция бирээни албан чедип алыр дep, В. И. Ленинниң өттүр көрүп чугаалаанының өттүр-төвүнүң дөртүү беделизы доозулган.

Бөгүн, башкарылгалыг башгайы космос кораблиңге Юрий Гагариниң октябрьай делгеминче ужуткан хүнүнден бээр 20 чыл болган оюнда, ужудуушкун башкарар төпке Владимир Ковалёноктуң болгаш Виктор Савиныхтың өг-бүлелери, космонавт эш-өөрү чедип кээп, байыр чедирелер.

Владимир Ковалёноктуң болгаш Виктор Савиныхтың кадыкшыл байдалы эки.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ДЕПШИЛГЕНИҢ ОРБИТАЗЫ

Космонавтика хүнүнге болгаш кижиниң космоска бир дугаар ужутканындан бээр 20 чыл оюнга тураскаатказын байырлыг хурал.

ССРЭ хамаатызы Юрий Алексеевич Гагариниң космоче ужудуушкун кылганындан бээр үзэрби чыл оюн төөгүлүг байырлалды совет кижилер, бүрүнгаар депшилгелиг кижи терелгетен демделеп турар. Ол төөгүлүг күнден эгелеп космосче орук ажыттынган. Гагариниң сураглыг «Восгоу» октаргай делгемин хандыр шинчилээр арганы берген.

Космонавтика хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагариниң башкарганы баштайгы башкарылгалыг «Восток» кораблин салып үндүргениден бээр 20 чыл оюнга тураскаатказын байырлыг хурал апрель 10-да, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, бүдүүлелериниң мурнакчылары, партия, совет болгаш хөй-иянти организацияларның төлээлери.

Хуралды СЭКП МХК-ның секретары Л. А. Борисов ажыттыкан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан СЭКП-ниң делегациязы апрель 10-да Прагадан Москвада ээп келген, ол Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының чалаанын ёзугаар ЧКП-ниң XVI съездизиниң ажылынга киржип чораан.

Делегацияның составынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Грузияның КП ТК-ның бирги секретары Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның чийги секретары И. З. Соколов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Саратов обкомунуң бирги секретары В. К. Гусак СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчизи А. П. Ботвин олар кирип турган.

Внуково аэродромунга делегацияны эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның кежигүннери К. М. Боголюбов, Б. П. Бугаев, Г. С. Павлов, Н. М. Пегов, М. С. Смиртюков, С. К. Цвигун, Г. К. Цинев, Г. Э. Цуканов, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар А. И. Блатов, Ю. М. Чурбанов, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү С. А. Лосев олар уткаан.

ЧССР-ниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген З. Хебен уткуп алышкын үезинде турган.

Делегация-биле кады СЭКП ТК кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец чедип келген.

(СЭТА).

Космонавтика хүнүнге болгаш СЭКП-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагариниң космоче ужудуушкун кылганындан бээр үзэрби чыл оюн төөгүлүг байырлалды совет кижилер, бүрүнгаар депшилгелиг кижи терелгетен демделеп турар. Ол төөгүлүг күнден эгелеп космосче орук ажыттынган. Гагариниң сураглыг «Восгоу» октаргай делгемин хандыр шинчилээр арганы берген.

Космонавтика хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагариниң башкарганы баштайгы башкарылгалыг «Восток» кораблин салып үндүргениден бээр 20 чыл оюнга тураскаатказын байырлыг хурал апрель 10-да, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, бүдүүлелериниң мурнакчылары, партия, совет болгаш хөй-иянти организацияларның төлээлери.

Хуралды СЭКП МХК-ның секретары Л. А. Борисов ажыттыкан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан СЭКП-ниң делегациязы апрель 10-да Прагадан Москвада ээп келген, ол Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының чалаанын ёзугаар ЧКП-ниң XVI съездизиниң ажылынга киржип чораан.

Делегацияның составынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Грузияның КП ТК-ның бирги секретары Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның чийги секретары И. З. Соколов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Саратов обкомунуң бирги секретары В. К. Гусак СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчизи А. П. Ботвин олар кирип турган.

Внуково аэродромунга делегацияны эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның кежигүннери К. М. Боголюбов, Б. П. Бугаев, Г. С. Павлов, Н. М. Пегов, М. С. Смиртюков, С. К. Цвигун, Г. К. Цинев, Г. Э. Цуканов, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар А. И. Блатов, Ю. М. Чурбанов, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү С. А. Лосев олар уткаан.

ЧССР-ниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген З. Хебен уткуп алышкын үезинде турган.

Делегация-биле кады СЭКП ТК кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец чедип келген.

(СЭТА).

Космонавтика хүнүнге болгаш кижиниң космоска бир дугаар ужутканындан бээр үзэрби чыл оюнга тураскаатказын байырлыг хурал.

ССРЭ хамаатызы Юрий Алексеевич Гагариниң космоче ужудуушкун кылганындан бээр үзэрби чыл оюн төөгүлүг байырлалды совет кижилер, бүрүнгаар депшилгелиг кижи терелгетен демделеп турар. Ол төөгүлүг күнден эгелеп космосче орук ажыттынган. Гагариниң сураглыг «Восгоу» октаргай делгемин хандыр шинчилээр арганы берген.

Космонавтика хүнүнге болгаш ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. А. Гагариниң башкарганы баштайгы башкарылгалыг «Восток» кораблин салып үндүргениден бээр 20 чыл оюнга тураскаатказын байырлыг хурал апрель 10-да, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, бүдүүлелериниң мурнакчылары, партия, совет болгаш хөй-иянти организацияларның төлээлери.

Хуралды СЭКП МХК-ның секретары Л. А. Борисов ажыттыкан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев баштаан СЭКП-ниң делегациязы апрель 10-да Прагадан Москвада ээп келген, ол Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының чалаанын ёзугаар ЧКП-ниң XVI съездизиниң ажылынга киржип чораан.

Делегацияның составынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, Грузияның КП ТК-ның бирги секретары Э. А. Шеварднадзе, СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, Украинаның КП ТК-ның чийги секретары И. З. Соколов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП Саратов обкомунуң бирги секретары В. К. Гусак СЭКП ТК-ның кежигүнү, СЭКП ТК-ның Чингине секретарының дузалакчызы А. М. Александров, СЭКП ТК кежигүнү, ССРЭ-ниң ЧССР-де элчизи А. П. Ботвин олар кирип турган.

Внуково аэродромунга делегацияны эштер Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, М. В. Зимянин, СЭКП ТК-ның кежигүннери К. М. Боголюбов, Б. П. Бугаев, Г. С. Павлов, Н. М. Пегов, М. С. Смиртюков, С. К. Цвигун, Г. К. Цинев, Г. Э. Цуканов, СЭКП ТК-ның кежигүннеринге кандидаттар А. И. Блатов, Ю. М. Чурбанов, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнү С. А. Лосев олар уткаан.

ЧССР-ниң ССРЭ-де херектеринге түр бүзүреттирген З. Хебен уткуп алышкын үезинде турган.

Делегация-биле кады СЭКП ТК кежигүнү, СЭКП ТК-ның килдис эргелекчизи Л. М. Замятин, СЭКП ТК-ның Херектер эргелекчизиниң оралакчызы М. Е. Могилевец чедип келген.

(СЭТА).

БҮЗҮРЕЛДИГ БАЗЫМ-БИЛЕ – ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

ПРАГА. (СЭТА). Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизиниң ажылы доозулган. Сайзырагай социалистиг инитилел тургузуушкуунга чаа-чаа сорулгаларны оон делегаттары беш хүн чугаалашкан. Марксизм-ленинизмниң пролетаржы интернационализмниң болгаш социалистиг интернационализмниң бүзулбас принциптеринге чехословак коммунистериң шынчызын, партияның болгаш чонуң чаңгыс эптиин, партияның тургузукчу планнарын күүседир болгаш бүгү күштерин бижыг тайбыңны база делегейге айыыл чок чорукчу доктаалын тургузарынга бээр деп шиитпирлиин съезд бүзүреллиг көргүскен.

СЭКП-биле, совет улус-биле, социалистиг дем каттыштырылгазының бүгү чурттарының партиялары болгаш улустары-биле найыралдың базә бүгү талалыг кады ажылдажылганың харылзааларын бижыглаар деп ЧКП-ниң, бүгү чехословак улустуң сыныш дивес тура-соруун съезд база дагын бадыткаан. Чехословак Социалистиг Республика социализм, демократия, социал депшилге дээш демиселивилериниң мурнукчу одургуларынга моон соңгар-даа турар дээрзин чехословак коммунистериниң шүүлгазы база катап бадыткаан.

Съезд партияның удуртур органнарын — Төп Комитетти болгаш Төп контроль-ревизия комиссиязын соңгаан. Партияның ТК-зының бирги пленумунуң шиитпирин чарлаан.

ЧКП ТК-ның Чингине секретарынга эш Густав Гусакты чехословак кады ажылдажылганы көргүскен чүрүүн — чехословак коммунистериниң съездизинге СЭКП Төп Комитединиң белээн — ында база делгээн.

КОСМОС ЭРАЗЫНЫҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

1978 чылдың июнь 17-де «Салют-6» станцияга кораблге ийиги кол экспедиция — В. Ковалёнок биле А. Иванченков олар чедип келгеннер. Ийи неделя эрткенде оларга совет-поляк экспедициязының кежигүнери П. Климук биле М. Гермашевский олар каттыштыкнаар. Совет-польша ужудуушкуунуң эң кол технологтуг ажылынга чартык проводниктиг материал алынныкыны болгаш лейзи чок байлалга дузаалаашкы ажыды болган. Ол шинчилелди «Сирена» деп адаан.

1978 чылдың июль 7-8-те «Прогресс-2», «Прогресс-3» деп чүк кораблдери «Салют-6»-га четкен. В. Ковалёнок биле А. Иванченков олар чүктү чедиишкиниг дүжүргенинер. А августуң 27-де олар делегейниң үшкү каттышкан экипажыын — В. Быковский биле З. Пеп оларны хүлээп алганнар. ССРЭ-ниң болгаш ГДР-ниң эртемдениериниң белеткээни шинчилелдериниң программазында Чернн болгаш делегей океанының акваториязын хайгаараары болган.

1978 чылдың ноябрь 2-де ийиги кол экспедициянның экипажы ужудуушкун программазын күүседкеш, космоска 140 доңук ажылдаанының соонда Черже ээп келген. В. Ковалёнок биле А. Иванченков олар космоска ужудуушкунуң талазы-биле чаа делегей рекордун тургусканнар. Экспедиция үезинде олар ажык космосче үнүп, чамдык монтаж ажылдарын кылган болгаш станцияның даштында эртем аппаратураларының кезектериниң чамдыызын солааннар.

1978 чылдың сентябрь 9 болгаш 14 хүннеринде «Венера-11» база «Венера-12» деп автоматтыг станцияларны салып үндүрген. Ол ийи станцияның ук пливетага чоокшулап чедип келдеш, дужер аппараттарын салып базырганнар, олар шинчилелдерниң дыка хөй комплекстерин күүседкеннер. Ылаигыя Венераның атмосферазында угарлыг газ—углерод окизи, а ол ышкаш Венераның-даа, бомбүрзектин-даа чамдык үүлдерин тодарадырынга эртемденнерге улуг дузалыг болган аргон деп бүдүмел бары илереттинген.

1979 чылдың февраль 25-те «Союз-32» деп корабльдиң «мунган» үшкү кол экспедиция —В. Ляхов В. Рюмин олар «Салют-6-же» чорупканнар. **Апрельдиң 10-да** оларже каттышкан совет-болгар экипаж «ыытанышкан». Ынчалза-даа ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Н. Рукавишников биле болгар космонавт Г. Иванов олар тудуштурулганың ажылчорудулгазын ара соксадыр ужурга таварышканнар, чүге дээрге чоокшулаштырылганың шимчедикчилеринде чамдык үрелик үүлдер бар болган. Совет-болгар экспедициянның планнаан шинчилелдерин ооң соонда үшкан каттышкан экипажтарның кежигүннери күүсеткеннер. Үшкү кол экспедицияның экипажы космоска 175 хонган болгаш дыка улуг хемчээлдиг ажылдарны, ылаигыя Чер болгаш делегей океанын хайгаараар база тырттырар талазы-биле хөй үүлдү кылган.

1979 чылдың июнь 7-де ийиги шилий элерничи «Бзаскара» үнген, ону совет чедирикчи ракета орбитажже үндүрген.

1980 чылдың апрель 9-та «Союз-35» деп космос кораблинге Л. Попов, В. Рюмин олар составтыг дөртку кол экспедиция орбита станциязынче үнгеш. Оларның ажылдан эгелээниден бээр бүдүн чартык ай эрткелде, оларга В. Кубасов болгаш Б. Фаркаш составтыг совет-венгр экспедиция каттышкан. 1980 чылда «Интеркосмос» программазын ёзугаар ужудуп үнген ийи экипажты Л. Попов биле В. Рюмин олар хүлээп алганнар. Оң дээрбе В. Горбатко биле Фам Туан («Союз—37» корабль) базып ю Романенко биле А. Тамайо Мендес («Союз-38» корабль) олар-дыр. Вьетнам Социалистиг Республиканың чедиишкиннерин дээрге бүгү кижи төрелгетенниң чедиишкиннери болбушаан, кижилерниң депшилгезинге, аас-кежиинге тайбыңны бижыглаарынга улуг салышкын болур деп Совет Эвилели санап турар дээрзин ол чугаалаан. Совет космонавтылар-биле кады Чехословакияның, Подшының, ГДР-ниң, Болгарияның, Венгрияның, Вьетнамның, Кубаның болгаш Моолдун космонавтылары ужудуушкунаарга киришкен.

Түнелиңде орбита станцияларының келир үедеги перспективаларынга академик доктаган.

Оон соонда Красноголмскиниң канвол комбинадының аргыкызы, Социалистиг Күшажылдың Маадыры К. И. Клестова сөс алган. Кижиниң космосче ужутканындан бээр 20 чыл оюн демделеп тура бистер Төрээн чуртувус дээш, совет чонувус дээш, Коммунистиг партияның удуртулгазыбиле экономикага, эртемге, техникага чедип алган чедиишкиннеривис дээш чоргаарланыр бис деп, ол чугаалаан. Москваның ажылчыларының, бүгү ажыл-шинчилериниң өмүннээнден эрес-дидим космонавтыларга, конструкторларга болгаш инженер-техниктиг ажылакчыларга бо кайгамчыктыг байырлал-биле байыр чедирикчи үүлдер бар болган. Совет-болгар экспедициянның планнаан шинчилелдерин ооң соонда ушкан каттышкан экипажтарның кежигүннери күүсеткеннер. Үшкү кол экспедицияның экипажы космоска 175 хонган болгаш дыка улуг хемчээлдиг ажылдарны, ылаигыя Чер болгаш делегей океанын хайгаараар база тырттырар талазы-биле хөй үүлдү кылган.

1979 чылдың июнь 7-де ийиги шилий элерничи «Бзаскара» үнген, ону совет чедирикчи ракета орбитажже үндүрген.

1980 чылдың апрель 9-та «Союз-35» деп космос кораблинге Л. Попов, В. Рюмин олар составтыг дөртку кол экспедиция орбита станциязынче үнгеш. Оларның ажылдан эгелээниден бээр бүдүн чартык ай эрткелде, оларга В. Кубасов болгаш Б. Фаркаш составтыг совет-венгр экспедиция каттышкан. 1980 чылда «Интеркосмос» программазын ёзугаар ужудуп үнген ийи экипажты Л. Попов биле В. Рюмин олар хүлээп алганнар. Оң дээрбе В. Горбатко биле Фам Туан («Союз—37» корабль) базып ю Романенко биле А. Тамайо Мендес («Союз-38» корабль) олар-дыр. Вьетнам Социалистиг Республиканың чедиишкиннерин дээрге бүгү кижи төрелгетенниң чедиишкиннери болбушаан, кижилерниң депшилгезинге, аас-кежиинге тайбыңны бижыглаарынга улуг салышкын болур деп Совет Эвилели санап турар дээрзин ол чугаалаан. Совет космонавтылар-биле кады Чехословакияның, Подшының, ГДР-ниң, Болгарияның, Венгрияның, Вьетнамның, Кубаның болгаш Моолдун космонавтылары ужудуушкунаарга киришкен.

Түнелиңде орбита станцияларының келир үедеги перспективаларынга академик доктаган.

Оон соонда Красноголмскиниң канвол комбинадының аргыкызы, Социалистиг Күшажылдың Маадыры К. И. Клестова сөс алган. Кижиниң космосче ужутканындан бээр 20 чыл оюн демделеп тура бистер Төрээн чуртувус дээш, совет чонувус дээш, Коммунистиг партияның удуртулгазыбиле экономикага, эртемге, техникага чедип алган чедиишкиннеривис дээш чоргаарланыр бис деп, ол чугаалаан. Москваның ажылчыларының, бүгү ажыл-шинчилериниң өмүннээнден эрес-дидим космонавтыларга, конструкторларга болгаш инженер-техниктиг ажылакчыларга бо кайгамчыктыг байырлал-биле байыр чедирикчи үүлдер бар болган. Совет-болгар экспедициянның планнаан шинчилелдерин ооң соонда ушкан каттышкан экипажтарның кежигүннери күүсеткеннер. Үшкү кол экспедицияның экипажы космоска 175 хонган болгаш дыка улуг хемчээлдиг ажылдарны, ылаигыя Чер болгаш делегей океанын хайгаараар база тырттырар талазы-биле хөй үүлдү кылган.

1979 чылдың июнь 7-де ийиги шилий элерничи «Бзаскара» үнген, ону совет чедирикчи ракета орбитажже үндүрген.

1980 чылдың апрель 9-та «Союз-35» деп космос кораблинге Л. Попов, В. Рюмин олар составтыг дөртку кол экспедиция орбита станциязынче үнгеш. Оларның ажылдан эгелээниден бээр бүдүн чартык ай эрткелде, оларга В. Кубасов болгаш Б. Фаркаш составтыг совет-венгр экспедиция каттышкан. 1980 чылда «Интеркосмос» программазын ёзугаар ужудуп үнген ийи экипажты Л. Попов биле В. Рюмин олар хүлээп алганнар. Оң дээрбе В. Горбатко биле Фам Туан («Союз—37» корабль) базып ю Романенко биле А. Тамайо Мендес («Союз-38» корабль) олар-дыр. Вьетнам Социалистиг Республиканың чедиишкиннерин дээрге бүгү кижи төрелгетенниң чедиишкиннери болбушаан, кижилерниң депшилгезинге, аас-кежиинге тайбыңны бижыглаарынга улуг салышкын болур деп Совет Эвилели санап турар дээрзин ол чугаалаан. Совет космонавтылар-биле кады Чехословакияның, Подшының, ГДР-ниң, Болгарияның, Венгрияның, Вьетнамның, Кубаның болгаш Моолдун космонавтылары ужудуушкунаарга киришкен.

1980 чылдың июнь 5-те «Союз Т-2» деп транспорт кораблн үзген болгаш ол дөрттаазында «Салют-6» станция-биле тудушкан. Ю. Малышев биле В. Аксенов олар кораблдиң баштайгы шинчилекчилери болганнар.

1980 чылдың октябрь 11-де космонавтиканың төөгүзүнде эң хөй — 185 хонуктуг ужудуушкун дооскаш, Л. Попов биле В. Рюмин олар Чержеээн келгеннер.

1980 чылдың ноябрь 28-те «Салют-6» станция биле «Союз Т-3» корабль тудушкан. Кораблдиң экипажы үш кижи— Л. Кизим, О. Макаров болгаш Г. Стрекалов олар болганнар. Олар 13 хонук ужуткаш, кораблдиң чаа системаларының шинчилелдерин чорутканнар.

1981 чылдың март 12-де он бирги беш чылдың баштайгы старты болган. В. Ковалёнок биле В. Савиных олар «Союз Т-4» кораблье одурулкаш, бешки кол экспедицияның ажылын «Салют-6» станцияга эгелээн.

1981 чылдың март 23-те ук станция-биле «Союз-39» корабль тудушкан. Ооң экипажы —совет-моол экспедициязының кежигүнүнери В. Джанибеков биле Ж. Гуррагча олар болганнар. Сески каттышкан экипажтың киржикчизи Ж. Гуррагча делегейниң космонавтыларының 101 дугаары болган.

1981 чылдың апрель 8-те В. Джанибеков биле Ж. Гуррагча олар совет болгаш даштыкы журналистер-биле ужуражып, совет-моол экспедициязының түнелдериниң дугайында чугаалаанар. В. Ковалёнок биле В. Савиных олар

Бөгүн— Космонавтика хүнү

«Эртемни, техниканы болгаш улус ажыл-агыйын хөгжүдер сорулгаларга ажыглаарыбиле космос делгемнерин улам ыңай шинчилээринге болгаш шиңгээдип алырынга күжениишкиннерни мөөңнээр».

(Кол утланыгышкыннардан)

ССРЭ-ниң Улус ажыд-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинде «Космос» павильон найысылалдың аалчыларының чайлай баспас черлериниң бирээзи. Совет болгаш даштыкы аалчылар Совет Эвилелиниң космос шинчилелдериниң чедишкиннерин таныжып. «Восток» корабльдиң макединн, бирги космонавтының скафандрын, тудуштурган «Салют» — «Союз» — «Прогресс» комплексти, өске-даа экспонаттарны кээп көруп турар.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: «Космос» павильонда.

СОЛАГАЙ ТАЛАДА ЧУРУКТА: баштайгы совет космонавтылар (1963 чыл).

СЭТА-ның фотохрониказы.

ӨШПЕС ХҮЛҮМЗҮРҮГ

Далай дег делгем, терең суглуг Амурну кудуу Комсомольск хоорайже шиглээш, 500 ажыг аныяктар ийи теплоходтарда эжиндирип бар чор бис. Бо аныяк кижилер дээрге, Совет Эвилелиниң улуг, биче бүгү национал улустарының болгаш республикаларының, областарының төлээлери чүве. Бистиң Тывадан ийи-ле кижи бис. Эжим—Ак-Довуракта келген тудугжу Хомушку. Аныяктар чыглып келгенде черле ыңдыг болгай. Ыр-шоор, катыы-хөг чайгаар-ла куттулуп, Амурнуң ширээзи-ле ужуп, оон-моон хөгжүг үнер чаңгыланып, космостуң маадыры-биле ужуражыр, ону бодунуң караа-биле көөр дээн аныяктарның өөрүшкүзүн түге деңнээр, ана кыптыгып-ла тур.

Ынчаар хөглеп, амыран чорааш, Амурск дужуңга чедип келгенивисти эскербейн бардыбыс. Гагарин каймың коступ келир эвес дээш ол-бо диленип чор бис. Сураг. Амурск соввуста арты.

— Гагарин биле Павловтуң самолёду Амурскиге кээп хонарын делгерезин! — дёп, алгыра берип-тир мен. Эктимге бир-ле кижи холун салгаш, шелди:

— Ооһурга. Хөлүй эртпир алгыраргa эпчок-тур, дарга — дизе-ле, Хомушку каттыра берди. Оой харын тыныл-ла бодаңнып, фотоаппаратымны чүрүк тырттырары-биле белеткеп, шыгаш кирдим.

Гагарий кайгамчык-да кашпагай, дидим кижи. «Ракета» теплоход-биле кожаланчыш келген. Аразы ам-даа ырак. Павлов холундан тыртып чыдырда-ла, бистиң теплоходувусче Гагарий дүже халып келгеш, аныяктарның эргелиг куспаында барды. Павлов чүгле бажын чайды. Бир-ле кижи:—ойт!»—дээш улуг тынды. «Ракетаны» теплоходтуң эриинче шимчевее кылдыр быжыглап каарга, арткан пассажирлер хемчеп ам дужуп келди.

Кижи төрелгетенниң капайы — Чердеп космосче эң-не баштай ужуп үнген сураглыг маадыр-биле шак ынчаар Амур хемниң терең агымнига ажиндирип чораам, ужуражып, алышкылар дег куспактажыр, хөл тутчур, кады чурукка тырттырар, чугаалажыр аас-кежиктиг болган мен. Амыдыралда Гагарин дег өөрүшкүлүг, хөглүг, чазык чалгай кижи ховар деп бодаар мен.

Ынчан 1967 чыл чүве. Комсомольск хоорайның 35 чыл ооңгы байырлалыңче бар чорааныыс ол ийин. Ол хоорайга чоруп тургаш, кайы-даа чеде бээрииниске улуг-даа, биче-даа кижилерниң айтырган, көрүксээн кижизин чүгле Гагарин болуп чораан. Юрий Алексеевич-биле кады чурукка тырттырып тургуска, ол чёнден:

— Кайыын келген Силер?— айтырды.

— Тывадан — дээш, Тыва болгаш тывилар дугайында допчулап чугаалап бээримге, хүлүмзүрүп чугаалады:

— Ынчаан мен. Аныяын төвүнге барза дёп бодап чорупп мен—диптир.

— Юрий Алексеевич, Силерни тываларның мурнундан чалап тур мен. Тывага аалдап каяп көрүнер!— дёп, шын-на турам-биле чалаптым.

— Чалаанчыар дээш, четтирдим!—дээш, хүлүмзүрүштү, хөлүм тутту. Гагарининң үргүлүг хүлүмзүрүп чорупп чаңгыс улуг антенна, солагай талада — хүн батареязының панели, үстүү талазында — орбитага ажылдаар кезээ.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ЧЕРНИҢ ДУЗАЛАКЧЫЛАРЫ

Гагарининң баштайгы ужуткан хүнүнден бээр арткан 20 чылдарда космос кижиниң боттуг ажыл-чорудулгазының девискээри апарган. Башкарылгалыг ужудуушкуннарга болган ангы-ангы спутниктерде тургускан бойдус курлавырлары шинчилээр хереклеларге эртем программазын Эртемнер академиязының, министерстволарның болгаш ведомстволарның 100 ажыг эртем-шинчилел организацияларының, албан черлери белеткеп турар.

Бүгү-эвилел ужур-дузалыг аэрокосмос системазын чүртта тургузуп турар. Оон сорулгаларының дугайын СЭТА-ның корреспондентизиңе ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң Бүгү-эвилелдиң эртемшинчилел болгаш төлевилелтехнологиянын кибернетика институдунуң (ВНИПТИК) директору техниктиг эртемнериң доктору Г. Бельчанский чугаалаан.

Космостан Черни шинчилеп көрериэр улус ажыл-агыйынга эң чугула ужур-дузалыг апарган. Чижээлээрге, космостан тырттырган чуруктарны геологтарның сайгарып көргенинiң түңелинде БАМ-ның болгаш Барыын Сибирьниң девискээринде ажыктыг казымал байлактарны дилеп тыварынга ажыктыг медээлер аллынган. Космостан чурукка тырттырарының ачызында ангы-ангы девискээрлерде довурак-доозунунут хат-когуруунуң хөрек кырынга хемчээлдери бир дугаар тодаратгыган, өзарын-биле холбашкан көрүн эрезинзының кайы хире пептерээнин илереткен болгаш арга-арыгның хоралакчы курттарга, ажыларга алыскан девискээрлерни иле көргускен.

Космостан алган чуруктарны ажыглап тургаш Маңгышлак чартык ортулуктуң чер ажыглалының болгаш бойдус камгалалының картазын тургускан. Оон мурнунда маңаа ижер суг айтырыы нарын байдалга тургаи. Космос чуруктарының дузазы-биле дус чок азы эвээш минералдыг сугларның чер иштинде барының графигин кылган. Каспий далайның чөөн талазында девискээрлерниң одаралрының камгалалының болгаш катап ажыглалга киирериниң планын ам төлевилээн.

Космос чуруктары чер ажылдыгларның чылдан чылче улам идегелдиг дузалакчылары апар чыдар. Күзүн чашкал кызылтастың болгаш арбайның байлалының дугайында материалларны ажыдаан кылырын ВНИПТИК-тиң Краснодарда төвүнде доозкан. Көдээ сес районнуң шөлдеринден кайы хире дужут алдынарының баш улуг медээзин берген. Эртемденнер үүлтерiнiң чүгле өзүм байдалын сайгарын илереткен эвес, харын чемниг-ыналгелербиле немей чемгерген үүлтерлиг девискээрлерни илереткен.

Н. ЗУЕВ,
СЭТА-ның корр.

МОСКВА.

КОСМОС ЧАЖЫТТАРЫН АЖЫДЫП ТУР

Апрель 12—оңзагай хүн. Чээрби чыл бурунгаар Юрий Алексеевич Гагарин «Восток» космос кораблинге бистиң бөмбүрзээвистя дээскидир ужуткан. Оон көрүшкүлүг, сергек «Чоруптаалынар!» дээн сестери-биле кижи төрелгетенниң депшилгезинин төөгүзүнде чаа үе-чада — космосту шингээлиринин үе-чадазы эгелээн. Эрткен каш чылларда космос делгемнинге он-он совет космонавтылар четкилээн. Оларның элээн хөйү ийи-үш ужудуушкуннарны кылган. Совет космонавтылар-биле кады космоска ажы-дунма социалистиг чурттардан оларның сес өөнүктери барып ажылдаан. Космонавтиканың политиктиг, экономиктиг, социал, эртем-техниктиг болгаш культурлуг ужур-утказын үнелеп чедери берге. Космос шинчилелдериниң хөгжүлдезинiң деннелиндеп чүрттүн бүдүрүкчү күштериниң күүш-ыыдаллыын, эртем-техниктиг аргаларын, улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинiн, а ол ышкаш чонунуң иинтэ эртем-биле болгаш культура талазы-биле сайзырайгайының деннелин үнелеп болур. Чүл дээрге космосче ужудуушкун бүрүзүнүң мурнунда хөй-хөй материаллыг болгаш күш-ажыл курлавырларын хаара түдүп турар теоретиктиг, шинчилекчи, конструкторжу, технологтуг болгаш организастыг айтырыгларны шиитпирлээри негеттинер апаар.

Космонавтиканың хөгжүлдезинiң дуржулгазындан алгаш көөрге оон эртем-техниктиг ужур-дузазы улуг, экономиктиг ажыктыы, орулгалыы илдең. Бүгү бамбүрзекке хамаарыштыр харылзааның база самолёт, судволар шимчээшкинiнiң эрге-ажыктарынга, а ол ышкаш Чер кырынга болу бергилээр агаар-бойдустуң халапты болуушкуннарын баш удур биилеп алырынга космос шинчилелдери шуут амыралдыы негелдениг апарган.

Эртнен чылдарның дургузунда Черниң кылымал эдериниң дээш бистиң бригаданы чедиишкинниг ажык-дузазы ам кымга-даа билдингир апарган. Оон иштинде харылзаа, телевидение талазыбиле тускай спутниктер бар боон турар. Ынчангаш ындыг спутниктериң бистиң республикага ужур-дузазының, ажыының дугайын чугаалап бээри-биле харылзаа эргелелиниң будурүге-техниктиг эргелезиниң радио-телевидение төвүнүң начальныгы Сергей Семёнович Кондратьевтен бистиң корреспондентивис дилээн.

— Черниң кылымал эдериниң харылзаага — радио, телефон, телевидение болгаш өске-даа хевирлиг дамчыдылгаларыңа калбаа-биле ажыглап турары билдингир — дээш, Сергей Семёнович эгезинде чугаалаан. — Эрткен беш чылда республиканың чонунуң 80 чедир хуузу телевидение дамчыдылгазын көрүп турар апарган. Ол болза, космоста тускай спутниктериниң ачызыдыр.

Бо хүннерде Кызыл, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик районнарының болгаш Бай-Тайга, Каа-Хем районнарының чамдык чурттакчылыг черлери, а ол ышкаш Хөвсүл суур «Орбита-3»-түң дамчыштыр төп телевидение программазын болгаш Кызылдың дамчыдылгазын харылзаа ап турар.

Үстүнде айттынган черлерге телевидение программазын космос харылзаазының «Орбита» станциязын болгаш чер кырының космостан дамчыдылга харылзаа алырының өске-даа станцияларын дамчыштыр харылзаа ап турар. Сөөлгү үеде төп телевидениниң программазын дамчыдар харылзаа спутниги «Экраның» салып үндүрген. Оон онзагай түүлү чер кырының улуг эвес, чиик өртек-үнелиг харылзаа станцияларының дузазы-биле бүтанын улуг станцияларынга чедир, космоска бөдүүн шенелдерден эртемниң болгаш улус ажыл-агыйының эргеажыктарынга үндезин шинчилелдерге чедир орук эрттинген.

Планеталар аразының октаргай делгемге, Черниң магнитосферазы болгаш ионосферазы бойдустуң үндезин хоойлуларын шинчилээринге тергиин онзагай лаборатория боон турар. Космонавтиканың чедиишкиннериниң ачызында Чер чоогунуң делгемнерiнiң шуут чаа ажылдыышкынары демделеттинген. Оон мурнунда бис боттарывыстын-на чоогувуста ол октаргай кезиниң дугайында барык билиг чок, билиптер харыывыс-даа чок турган бис. Ынчангы бодал-биле Черниң болуушкуннары деп турган хөй үүлдерге шын харымны тыппайн турдувус. А херек кырында ол бүгү болуушкуннар космоста болуушкунар-биле дорт харылзашкак, чылдагаанының мында турган деп чүве ам илерээн.

Чер чоогунуң делгемнери, оон мурнунда бодап турганы ышкаш, чүү-даа чок эвес, а физиктиг шынарлары нарын, электриглиг токтарлыг, магниттиг шелдүг плазма хевиринiң будумели-биле долдунган боон турар.

Хүнге болгаш Чер чоогунга болуп турар болуушкуннарның ханы харылзаазын космос шинчилелдери илереткен. Ол чорук агаарның метеорологтуг байдалын баш удур тодарадырынга, радио чалгыгларының тараарының хоойлуларын өөренириңге, кижилерниң практиктиг ажыл-чорудулгазынга үндезин шинчилелдерге чедир орук эрттинген.

Шуут дорт шинчилелдерниң идегелдиг аппараттары Хүн системазының орк мурнунда четтинмес турган булуннарындан чаа ажылдыышкынарны дамчыдып турар. Айның, Венераның, Марстың тургузуунун, чоокку планеталарның атмосферазының дугайында бистиң билиглериивисти немээн, шуут чаартқан хөй-хөй ажылдыышкынар эртемниң шыгжамырында кирген. Айны болгаш планеталарны өөренип тура Черниң төөгүзүнүң бурунгу үелерин сайгарып көөр арганы алган бис.

Чоокку он чылдарда космонавтика бүгүдени хаара түткан радио харылзаазын, телевиденнени, агаар болгаш далай судноларының шимчээшкинни, агаар байдалының база долгандыр турар бойдус камгалалының бүтүн-делегей албанын, бистиң бөмбүрзээвистиң бойдузунуң болгаш бойдус курлавырларының калбак шинчилелдерин хандырары магат чок. Метеорологияның амгы үеде ажыллап кылдыңып турар космос системалары агаар байдалын чүгле баш удур тодарадыр арганы бээр эвес, а үр үеде оон өскерилгелерин санап билип алырынга, оон эрткеш, агаар байдалын башкарарынга магалыллалы тургузар.

Ырак эвес келир үеде космос албаның чаа түүлү—Черниң бойдус курлавырларының албанының коступ кээрин маңап турар бис. Ол кижинин курлаг черге болгаш далайга ажыл-агыйжы чорудулгаларын башкара бээр калбак сорулгаларны күүседир апаар.

Космонавтиканың хөгжүлдези ынчап чоруй космос будурүлгезинiң күчүлүг адырлары апаар чаа техниктиг угланышкынарны тывылдырып турар. Амгы үеде космоска ямзы-бүрү ажылдарны кылырының калбак шенелделерин орбитада чорудуп турар болгай. Ол ажылдарны Черге кылып будурүп алыры шуут болдунмас ховар дээн будумелдеөни, материалларны соонда базылдыс картазында оон мурнунда барыйын дугайында шуут догаавайн турганыывыс чүс-чүс чаа - сылдыстарны немээн.

Шуут дорт шинчилелдерниң идегелдиг аппараттары Хүн системазының орк мурнунда четтинмес турган булуннарындан чаа ажылдыышкынарны дамчыдып турар. Айның, Венераның, Марстың тургузуунун, чоокку планеталарның атмосферазының дугайында бистиң билиглериивисти немээн, шуут чаартқан хөй-хөй ажылдыышкынар эртемниң шыгжамырында кирген. Айны болгаш планеталарны өөренип тура Черниң төөгүзүнүң бурунгу үелерин сайгарып көөр арганы алган бис.

Чоокку он чылдарда космонавтика бүгүдени хаара түткан радио харылзаазын, телевиденнени, агаар болгаш далай судноларының шимчээшкинни, агаар байдалының база долгандыр турар бойдус камгалалының бүтүн-делегей албанын, бистиң бөмбүрзээвистиң бойдузунуң болгаш бойдус курлавырларының калбак шинчилелдерин хандырары магат чок. Метеорологияның амгы үеде ажыллап кылдыңып турар космос системалары агаар байдалын чүгле баш удур тодарадыр арганы бээр эвес, а үр үеде оон өскерилгелерин санап билип алырынга, оон эрткеш, агаар байдалын башкарарынга магалыллалы тургузар.

Ырак эвес келир үеде космос албаның чаа түүлү—Черниң бойдус курлавырларының албанының коступ кээрин маңап турар бис. Ол кижинин курлаг черге болгаш далайга ажыл-агыйжы чорудулгаларын башкара бээр калбак сорулгаларны күүседир апаар.

Космонавтиканың хөгжүлдезинiң

Янзы-бүрү медээлер

ЧОНГА ЧЕДИРЕР

Самагалдайга районнуң культура ажылдакчыларының хуралы болуп эрткен. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөлүүлүг шиитпирлерин чонга пропагандалаары, олышкаш бирги кварталдың түңнелдеринин дугайын культура килдизиниң эргелекчизи А. М. Иргит хуралга илеткээн.

Съезд материалдарын кижи бүрүзүнге чедир тайылбырлап таныштырарынга болгаш хандыр өөредиринге чер-черлерде культура ажылдакчылары үлүг-хуузун канчаар кирип турарынга илеткелчи болгаш санал берген эштер тодаргай чижектерге дыннаткынар.

Районнуң административтиг органнарының ажылдакчылары Самагалдай, Берт-Даг суурларга болгаш Эрзин районга концерттиг аалдап чорааннар. «Кызыгаар» совхозтуң агитбригадазы Хараал-Тей, Ортең фермаларынга болгаш Берт-Даг суурнуң ажылышчыларынге бедик уткашынарлыг концертин көргүскеннер. Самагалдайның районнар аразының Сельхозтехника коллективи «Тес-Хем» совхозтуң У. Шынаа салбырынга практиктиг дузаны чедирбишаан, малчыннарга концерт көргүскен. Районда библиотекалар, киномеханиктер аразында калбарган чарыштың типлекчилеринге шаннаддарны тывыскан. Көдээ культура . бажыннарының аразында шилчип чоруур вымпелди Берт-Даг көдээ Культура бажынынга тывыскан.

Партийжи съездиниң шиитпирлерин амыдыралга бүгү тала-биле боттандырарда районнуң культура ажылдакчылары бар четпестерге ханы анализти кылган, оларны экижидерибиле тодаргай сорулгаларны салганнар.

О. АРАПЧОР.

УРУГЛАРГА БЕЛЕК

Хертек Серээниң «Черниң тыныжы» деп чаа номун сонуургап номчудум. Ном үш кезектен тургустунган: чечен чугаалар, кыска чугаалар болгаш тоолдар. Номнуң сөзү номчукчуга коңчуг билдингир болгаш чечен-мерген. Мээң эң сонуургаан үүлүм— тоолдар болду. Олардың аттары бедин бичии уруглар сонуургап номчуп турар.

Чижээлээрге: «Элик биле үгү» деп тоолда хоптак кызыл үгү эликтиң чылыг ханын сорар бодаш, оон ооргазынче кадай адыштапкаш, хей черден өлүр салымга таварышкан. Бо тоолду номчаш, улуг хырын башка халдаар деп чүвени бичии уруглар безин билип алтар. Тоолдар уруларга өөредилге-кижизидилгелиг салдарлыг.

Оон ынай кыска чугаалар коңчуг чаптанчыг, кижизидилге уткалыг. Уругларга эки белек сөннеттинген. Четпес үүл — номда чуруктарның эвээжи.

В. ЧАЛБАА.

БАЗА БИР КАНДИДАТ

Кызылдың педагогика институдунуң химия кафедразының башкызы Дарый Биче-ооловна Баранова Ленинградтың педагогика институдунуң аспирантуразынга өөренип тура «Ортумак профтехучилищелерге органиктиг химияны башкылаарының профессионал угланыышкыны» деп темага кандидат диссертациязын бижээш, эрткен чылдың октябрьда камгалаан. Чоокта чаа Аттестация комиссиязы ук диссертацияны бадылаан болгаш Тываның эртемденнериниң отрядында педагогика эртемнериниң кандидады база бир кижи немешкен.

Л. ТАС-ООЛ.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

Төөгү эртемнериниң кандидады чогаалчы Екатерина Танова-биле «Сут-Хөл» совхозтуң Киров салбырының кадзе клубунга ужуражылга болган. Кежээни сес чыл школазының директору Моңгун-оол Куулар ажыктан. Бодунуң чогаал ажылы болгаш чогаадыкчы планнарының дугайында Е. Д. Танова чыылганнарга таныштырган. Ол бодунуң шүлүктерин база номчаан.

«Хемчик» чечен чогаал каттыжыышкынының киржикчилери чаа бижээн шүлүктерин база номчаннар.

Б. ОНДАР.
Чөөн-Хемчик район.

НОМ — БИЛИГЛЕРНИҢ ҮНДЕЗИНИ

Библиотека болгаш бүдүрүлге

Республиканың библиотекалары эрткен чылын «Ажылчы чоннарның библиотека хандырылгазын эки тургузар дээш» деп социалистиг чарышка, олышкаш В. И. Ленининиң төрүттүвгенинден бээр 110 чыл ооңга тураскаатказын көрүлдекчүркүрека киришкеннер. Аңаа ниитизи-биле бүгү ведомстволарның 321 библиотеказы киришкен,. оларның аразында Культура министерствозунга 161 библиотека хамаарыжыт турар. Ниитизи-биле 164,1 мун номчукчуга 2938,1 мун номнарны бижиткен. Чурттакчы чонуң 62 хуузу библиотекаларда хаара түткүнген болуп турар.

Культура министерствозунга хамаарыжыр библиотекалар номчукчулар хаара тудар планын 105,1 хуу, ном бижидерин — 104,6 хуу күүсеткен, ниитизи-биле республиканың чурттакчы чонуның 41,6 хуузу номнарны ап помчаан. Тандының (директору М. Ф. Домарева), Каа-Хемниң (директору Н. А. Латкина) база Кызылдың (директору Е. М. Нарожных) төп библиотека четкилери планның онаалдаларын күүсеткилээн.

Республиканың библиотека четкизин төнчүдери эрткен чылын доозулган. Оон түңнелин эртем-практиктиг конференцийга түңнеп чугаалашкан.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылыңга тураскаатказын эрткен чылгы көрүлде-конкурска шупту системаның библиотекалары киришкен. Ленин дугайында номнарны комплекстиг ёзулбиле пропагандалаан болгаш кежээдерни, делгелгелерни, бесседаларны, аас журналдарын эрттиргилээн. Тус-тус библиотека четкилери боттары эң эки филиал дээш чарыштыг база организастаан. Бо бүгү ажылдарның түңнелинде ленинчи тематикага номнар бижидери чыл дургузунда барык 63 мун кезек четкен.

Ниитилеп-политиктиг литератураны пропагандалаарынга янзы-бүрү арга-хевирлерни ажыглаан. Бо ажылга Ак-Довуракты хоорай библиотеказы (эргелекчизи С. П. Александрова) чеднишкининг болган. Бо библиотеканың ниити ном бижидилгезинин 43,2 хуузу ниитилеп-политиктиг литература болган. Олышкаш Каа-Хемнин, Тандының төп библиотека четкилери база эки ажылдаан. Ниитилеп-политиктиг литератураны республиканың библиотекалары ниити ном бижидилгезинин 18,7 хуузу кылдыр күүсеткен. Библиотекалар бо ажылга номчукчуларның тус-тус бөлүктер аайы-биле ажылды организастап чоруткан. Ылаңгыя аныяк-өскен-биле ажылды библиотекалар организациялары-биле кады чоруткан, комсомол өөредилгезинге улуг дузаны чедирген. Од ышкаш профуглановыышкын талазы-биле улуг ажылдарны библиотекалар чорудуп келгеннер.

Эртем-техниктиг деңнилгени, бо талазы-биле чаа чеңишкиннерни, көдээ ажылагыйда, үлетпүрде мурнакчы дүржулганы пропагандалаарынче онза кичээнгей салдынган. Библиотекалар улус ажыл-агыйының сес муң ажыг специалистерин хаара түткан. Будүрүлге участоктарында 624 көжер библиотекалар, ном бижидер пунктулар, библиобусе доктаар черлер ажылдап турар.

Эрткен чылдың түңнелдеринде республиканың 17 уруглар библиотекалары чеднишкининг ажылдаан болгаш планнарын күүседип алган. Таңдының төп библиотека четкизиниң уруглар библиотекалары (уруглар-биле ажыл чорудар методист В. В. Ощепкова) 1—8 класстың өөреникчилерин номчулгаже хаара түткан. Барыын-Хемчиктин уругларның район библиотеказы, Ак-Довурак филиалы, Таңдының Балгазында уруглар филиалы эки ажылдыг деп демдегледип турар.

Эрткен чылын ленинчи юбилей таварыштыр «Бүгү чурттуң пионерлери Ленининиң херээнге шынчы» деп пионержи маршрутка холбаштыр уруглар библиотекаларына көрүлде-конкурстарны организастап чоруткан. Уруглар номарының неделяларын эрттиргилээн. Ленинчи номчулгаларны чорудуп турган. 1979 чылга бодаарга эрткен чылын ленинчи тематикага уруглар библиотекаларында көрүлде-конкурстарны организастап чоруткан. Уруглар номарының неделяларын эрттиргилээн. Ленинчи номчулгаларны чорудуп турган. 1979 чылга бодаарга эрткен чылын ленинчи тематикага уруглар библиотекаларында хөй номнарны бижиткен болуп турар.

Эрткен чылдың көргүзүлерилери-биле Культура министерствозунуң системазының библиотекаларының ном фондузу экижээн. Төнчүдүлге үезинде библиотекаларның материал-техниктиг баазазы быжыккан. Чөөн-Хемчиктиң уругларның район библиотеказы, Тес-Хемниң Шуурмак филиалы чаа бажыңнарже кирген. Кызыл районнуң ийи библиотеказы-Бай-Тайганың район библиотеказы болгаш үш көдээ филиалдың турар бажыңнарын экижиткен.

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалында салдынган сорулгалар ёзугаар алырга, республиканың чамдык библиотекалары боттарының ажылын чөгүүр кегедеге чедир тургуспаан болуп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизиң ажылчы чоннарның библиотека хандырылгазын улам сайзырангайжыдар сорулганы салган. Ажылчы чоннарны номчулгаже хаара тудар ажылды Улуг-Хем, Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнарның библиотека ажылдакчылары кошкак чорудуп келген. Олар арткен чылдың план даалгазын күүсетпээн. Бай-Тайга, Мөңгүн-Тайга Тожу болгаш өске-даа чамдык районнарының библиотекаларының планын күүсетпээн. Республиканың библиотекаларында ном эргилдезинин хуузу тергиин чавыс. Дыка хөй библиотекаларның материалдыг баазазы кошкак.

1980 чылдың социалистиг чарыжының тиилекчилери Таңды, Каа-Хем районнар, Кызыл хоорай болган. Көдээ филиалдардан Каа-Хем районнуң Бүрен-Бай-Хаак көдээ филиалы (улуг библиотекарь А. И. Степаненко). Чөөн-Хемчиктиң Сут-Хөлде көдээ филиалы (улуг библиотекарь Ч. Т. Ооржак), тиилекчилерге санаткан. Ол ышкаш уруглар библиотекаларыдан Улуг-Хемниң уруглар библиотеказы (методизи И. Г. Айзятова), Балгазының уруглар филиалы (Е. Ф. Егорова) чарыштың тиилекчилери болганнар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин пропагандалаар, чон ортузунга таныштырар ажылга республиканың библиотека ажылдакчылары боттарының телептиг үлүүн кирерлер.

Т. ЛЮНДУП,
А. С. Пушкин аттыг республика библиотеказының эртем-методиктиг салбырының эргелекчизи.

САКТЫЫШКЫННЫГ ЧАГАА

1.
Өвүр чарык—Убса эрин хонаштарга,
Өглеривис кодан башка чурттап чорду.
Шаандан тура арат уктуг төлдер болгаш.
Чарыш аъдын мунуп чораан доруктувус.
Эжим, Жыргал, чашкы шаавыс сактывыдам:
Эзир чүү дег, аъттар чели сымалар ийик чоп.

Элезиниг доозун дээрже дургектелир —
Эдир булут азиннелип чораан дег ийик.
Чүгүрүктү эрттир муиган оолдар бисти
Чүрек-көрээ хаймыналган наадым чону
«Чалгын-чүлүг хартыгалар бо-дур-дижип.
Чарлап, шаинап турган өйну утпаан боор сеп..

2.
Улангомдан школачы өөрүм келген.
Уткуп четтим. Эжим—Жыргал ыида болдун.
Хандагайты шыгын орта одаг кыпсып.
Каш хондур бөмбүк ойнап, хүрешчик бис.
Апрель ай. Хар чаа аккан, шыксыы сүргей.
Аяс көк дээр. Дүъш соонда ышкажытай,
Кочал ышкаш радиолуг чагы дөзүи
Козурт кылдыр хамык улус чыглып келчик.
Октаргайже совет кижи ужуп үнген.
Оон ады Гагарин деп дыңнаан дораан.
Курбустуиун сылдыстарын холга тудуп.
Кудай-дээрже эгин чайгаар белий бержик.
Жыргал, ынчан өөрүшкүден кижи шуутла
Чымырткайнып сөглээр сөстер тыппас чораан.
Ханда ийикпе, чарашсынар кызывыс аан.
Халып келгеш, бисти ошкап турбажык бе...

3.
Чагаа бижирр адрестер өскерилген.
Шак оон соонда харылзаавыс соксаш диди.
Өйлеп-өйлеп Өөрүмге чедип келгеш.
Өнүүм сактып. Харгирааже кайгаар турдум.
Күзел кончуг—эртем-билиг чедип аар дээш.
Күскээр чайын ырак черже аъттанган мен.
Чараш Нева эрнин кежээ эргип чордум,
Чайнаан шолбан дээрден дүштү—Жыргал болдун.
Броневикте Ленининиң тураскаалыныи
«Буруңаар!» дээнзиг холун сумган уу-биле,
Эдериичи сылдыс чырып ужуп чорду,
Элдеп чүве ону кайгап турдувус чоп.

4.
Аалчы болуп моол чуртка моорлап чордум.
Адап-сурап Эрдэнэттен халдып келдим.
Даиы атсы хымыс ижип хөөрештивис
Дархан хоорай — көрген, дыңнаан хе-речивис.
Чажыргап чоор, мөңгүи чүген белек бергеш,
— Чашкы шаавыс сактып чор—дээш, уламчылап.
— Олча манап тур бис, эжим, канчап билир.
Оол болза — эки аттан адаш—дидим...

5.
«Эккер эрлер чангыс аътка ушкажыпкаш,
Эчис соруун чедип алгаш, ээп кээр»—дел,
Өгбелериң бурун сөзү бөгүи безин,
Өртээи хензиг чидирбээнин билдим, Жыргал.
Карак-кулак, хол-буг безин эжеш болгай.
Хайыралыг, үнелиг чүүл—найырал-дыр.
Моол, совет космонавтар ужуп турда,
Моиу бодап, чагаа бижип ор мен, эжим.
«Оолдуг болдум, аттаи»—деп каан чаңаак бо-дур,
Оглуң адыи Гуррагча деп адап ал, ээп.
Оон эки, оон орлаи ат-даа турбас.
Оглуң өзүп—салгалың бооп чурттуң тутсуи
Шала сыгыр карактарын оду чайнап.
Сагыш-чүрээң хайыпп ор боор, холуң тудайн.
Хөрек долган өөрүшкүнүң демдээ кылдыр.
Көгээржиин кай, үстүи өрү чажып каалы.
Алыс көшкүи ызыгуурнуң хайы-биле,
Азий чурттуг черлик диттип чораннарны
Черии туржук октаргайны шинчир кылдыр
Чепсеглээи күш—мерген Ленин, Октябрь дан.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

Телевидение

АПРЕЛЬ 12-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шимчээшкинче, чыскаалынар!» 9.00 — «Оттуруүкчу». 9.30— «Совет Эвилелиниге бараан болуп турменг» 10.30 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.15 — «Эртенги почта». Хөгжүмнүг программа. 11.45— «Көдээге дамчыдылга». 12.45 — «Хөгжүмнүг клосх». 13.15— «Кижи. Чер. Октаргай». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. И. Севастьянов эрттирер. 14.00 — Концерт-вальс. 14.20 — Уруглarга фильм. «Петька космостаа». Уран-чечен телефильм. 15.25 — «Кино аян-чоруктарының клуузу». 16.26 — Уран гимнастикага делегей маргылдаазы. В. И. Ленин аттыг Төв стадионуиуң «Дружба» залындан дамчыдылга. 17.10 — «Делегей панорамазы». 17.55 — «Сылдыс минуталары». Уран-чечен документалдыг фильм. 19.00 — Хоккейге Европа чемпионады. ССРЭ биле Голландияның шилиидек командаларының ооңу. 21.15 — «Ye». Информастыг программа. 21.40 — «Сорук киришкин». Космонавтика хүнүнге тураскаатказын концерт. 22.55—23.35 — Футбол тайылбыры. Төнгенде Медээлер.

АПРЕЛЬ 13-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уруглarга фильм. «Өнүүктер берге үеде билчир». Ойнаар-кыстар фильми. 18.15 — «Техниктиг информациинын медээзи». 18.30 — «Күш-ажылында чаа дериг-херекселдер». Документалдыг фильм. 18.50 — Телемедээлер. 19.05 — «Чогаалчы болгаш үе». Парлалга конференциязы. 19.35 — «Космос дугайында ырыг». 20.00 — Телемедээлер. 20.10 — «Спорт». Уралдың, Сибирьиин болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн хөрээжеңнер командаларының волейбол маргылдаазының киржикчилеривиле парлалга конференциязы. 20.40 — Тоннель ужунда чырык». Уран-чечен фильм. 22.10 — Партия биле чон тудуш». Кызыл хоорайның бот-тывыгыр уран чүүл коллективтериниң телефестивалы. Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының уран чүүл коллективиниң конперти. 22.40—23.00 — Телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Аагаар

Кызылдың агаар станциязының медээзи ёзугаар алырга, бөгүн республикага элир булуттаар, чагбас. Сонгу-барыын чүкче угланыышкынныг хаттыг дүргени секуидада 3—7 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 3—6 градус соор, а хүндүс 11—16 градус чылыр.

Кызылга база-ла элир булуттаар, чагбас. Сонгу-чөөн чүк угланыышкынныг хат секуидада 7—8 метр чедир күштелир. Дүне 3—5 градус соок болур, хүндүс 13—15 градус чедир чылыр.

Автооруктарга чүвениң кестүү эки.

«ЧЕР, СЭЭҢ ОГЛУҢ-ДУР МЕН» деп уран-чечен кино республиканың киноэкраннарынга удавас үүлүп эгелээр. «Грузия фильм» киностудиязы үндүрген бо кинода аныяк райком секретарының дугайын көргүскен. ССРЭ-ниң улустуң артизи Резо Чхеидзе кинону тургускан.

КИНО

АПРЕЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Медальдарже орук» (2 сериялыг) 10.00, «Элезиниг ховунуң ак хүнү» 12.40, 14.30, 16.20, 18.10 (узаткан), 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кинскээн гусарларның эскадрону» (2 сериялыг) 9.00, 13.40, 16.50, 20.00, Киночымыды 12.10 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шокар рейс» 10.30, 12.30, 14.30, 16.30, 18.30, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киночымыды 11.00, «Руслан болгаш Людмила» 12.10, «Начальник турган болзумза» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

АПРЕЛЬ 13-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Таро— Драконнуң оглу» 9.30, «Эрте болдунган эндег» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тоолдар уламжып турган» деп киноклуб 10.40, 15.10, «Шорс» 13.00, «Начальник турган болзумза» 17.20, 19.10, 21.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Үреглеп ыржым» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

СПОРТ ✻ СПОРТ ✻ СПОРТ ✻ СПОРТ ✻ СПОРТ ✻ СПОРТ ✻ СПОРТ ✻ СПОРТ

ЗОНА МАРГЫЛДААЗЫ

Волейбол

Кызылдың «Херел» спорт залында Уралдың, Сибирьиин болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн волейболга хөрээжеңнер спортчуларының девискээр аайы-биле маргылдаазы апрель 9-та эгелээн. Бо ооңнар бистиң республиканың спортчу амыдыралында база бир солун болгаш онзагай болуушкун болур. Бо улуг хемчээлдиг, хөй киржикчилиг маргылдааларны кээп көөр дээш чон зал долдур.

Зона маргылдаазында Кемерово, Курган, Омск, Тюмень, Новосибирск, Оренбург областарның, Приморье, Хабаровск, Алтай крайларның болгаш Тыва АССР-ниң шилиидек командалары киржип турар.

Маргылдаанын баймралыг ажыдыышкынынга шүүлү он команданың киржикчилерин чыскаалыпкан. Профоблчөвүлдиин секретары С. Д. Киров, ВЛКСМ Тыва обкомунуң секретары З. Ондар болгаш «Урожай» спорт ниитилелиниң төп чөвүлелиинин төлээзи В. М. Бережецкий олар Азия диптин төвүиде чыглып, кады ойнаар дээш келген аныяктарга изиг байыр чедирип, оларга спортчу чеднишкиннерни күүсээн. Хөгжүмүн чараш сорук киржикчи аялгазы-биле маргылдаанын тугун киискидип үндүрген.

Оон улаштыр хол бөмбүүиге баштайгы ооңнар эгелээн. Маадаа Приморье биле Кемеровонуи, Хабаровск биле Тюменьиин, Курганның база Тываның командалары түс-түзүүнда ужурашкан. Хабаровчулар маргылдаага дидим болгаш шыырак мергежилдиг ойнаарын көргүскеннер. Олар удурланыкчызын 3:1 санга удуп алган. Бистиң командавыс Курган облазының ойнакчыларынга уттурган.

Солуи маргылдаалар болуп, көргүчүлерип магададып турар изиг түүк үеде ооңнарның кол секретары, республика ужурдузалыг судыя Валентин Александрович Можегов-биле ужуражы берген бис. Ол Тюменьдеи келген. Бо ужуражылгада тергиин, бедик мергежилдиг ойнаар аныяктар хөй барын ол чугаалай-дыр. Мергежилдиг спортчуларга Хабаровскиден— Людмила Буханцева, Оксана Кистанова, Приморьеден — Светлана Ушина, Ольга Ивашенко, Кургандан — Наталья Тимершалова, Людмила Антонова дээш ооң-даа өскелер хамааржыр.

Башгайгы хүнде Новосибирскиниң, Приморьеиин, Хабаровскиниң, Курганның бөмбүкчүлери тиилелгелериг болган. Омск, Кемерово, Тыва, Тюмень командалары бирги хүнде аштырышкынынарга таварыштыкан. Бо улуг хемчээлдиг маргылдаа апрель 15-ке чедир үргүлүүлээр.

О. ОНДАР.

ЧУРУКТАРДА: Хабаровск крайның спортчулары-биле Тюмень командазының ужуражылгазының үези.
Авториун фотолары.

НОКАУТТА

Бокс

Республиканың хүүда болгаш команда талазы-биле бирги чери дээш бокс маргылдаазы бурунгу хүн Кызылдың күш-культура бажыңының спорт залында эгелээн. Ында бүгү эки тура спорт шиитилелдерииия төлээлекчилериден ангыда. Ак-Довуракган, Чадаанадан, Тандыдан, Хову-Аксыдан болгаш республиканың ол-бо черлериниден командалар хөйү-биле келген. Мурнуку чылдарда шаңналдыг черлерии доктаамал ээлеп келген Хову-Аксының Самагалдайиың, Улуг-Хемде Ак-Тал суурнуң болгаш Кызылдың 4 дутаар профессионал-техниктиг училищезииин, шыырак составтыг командалары база ук чемпионатта киржип турар. Түс-түс деңзилерде бокс талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастериже кандидаттар Василий Белек (Таңды), Орлан Сангыл-оол (Хову-Аксы), бирги разрядчы Иван Калзан (Ак-Довурак) чергелиг боксерларның кайызын ол дээр. Ооң-биле черге-лештир бо чылдагы чемпионат киржикчи, команда-даа талазы-биле эң массалыг бооп турарын айытса чогуур. Хүүда бирги чер дээш безин 150 ажыг боксерлар деңзи аайымаадаа ооргап мунгаш, эң баштай шиитпирген. 1974 чылда база катап-ла эрги байдалын уламчылап, арагалап чоруп тургаш, кемниг херекти үүлгетпээн ышкаш, аиаа-ла чугаалаар болду.

Херекте хомудакчы болуп кирип турар, Николай Донгайның төрээн ачазы Онгай Кунгаевич Донгай тура, мээң оглум Николай арагалааш-ла херек үүлгедир, ооң шиитпирер кижи-дир, сөөлгү үеде база катап арагалааш туруп берген, ажыл бөзин орта кызбас боорга, ол кежээ эзирик чедип келирге, Николайга чүге арагалап турар сен деп чугаалажырымга, мээң иштимче тепкен, ооң билииместей берген-дир мен. Мииниң келиримге эмчиге чыдыр мен. Эмиелгеге 5 хонгаш үндүм, ам кадыым экижээн деп тайылбырлаан. Херечи Галина Донгай база ону бадыткаан.

Николай Донгайның ачазы казы-харын улгаткан, пенсионер кижи. Кижиниң адазы-даа, иезя-даа уругларының эки чоруурун, эш-өөрүнге хүндүткелдиг, чонунга, ниитилелге ажыктыг ажылдарны кылып, үлегерлиг корум-чурумнуг болуруи күзээр болгай. Онгай Кунгаевич Донгайның оглундан чүге арагалап турар сеи деп айтырыында кижи ажыыл-хорадаар бөгай чүве чок, оглунга сагыш човаан чөптүг сеткиан-дир. Николай адазының шыыныг айтырыынга удуралып, бодунуи дерзин, кээргел чок чоруун көргүзүп, ол үеде бажыига турган кижилерге амыр-дыи бербейн, аңазынга хол дээп, кемдедир эттээн.

Прокурорнуң адвокаттың түңнел сөстерии, херектиң ниити болган байдалын, Донгайның мурнундагы кеземмелерден түңнел үндүрбейи келгеиии судтуң составы өөренип көргеш, ооң хосталгазын базып шиитккеи доктаалды үндүрген.

Залга олурган хөй чон шиитккелди деткип, чөптүг шиитккелдир дээрзин чугаалажыл, кудумчуже үнүп турганнар.

С. ХОВАЛЫГ.

АДАЗЫНЫҢ СӨЗҮН ТООВАЙЫ

Суд залындан

РСФСР-ниң кеземче хоойлузунуң 206 үүлүнүң 2-ги кезээбиле буруудаттырып турар Николай Онгайович Донгайның херээни Эрзин район суду сайгарып көргеи. Судья Е. Х. Даажы-Сергбе судтаттырыкчының болгаш хомудакчының эргелерин база хүлээлгелерии оларга тайылбырлааш, Н. Донгайның херээнге хамаарышкан буруудадыр түңнелди номчуп, эгеледи. Залда олурган кижилер ол түңнелдң конгуг кичээнгейлиг номчуп дооскаш, судья Донгайны тургускаи, айтырды:

— Судтаттырып турар Донгай, бурууңарны миииир силер бе?

— Бурууму миииир мен, ол кежээ араганың хайы-биле эзирик тургаш, бо херекти үүлгеткеи мен — деп, Донгай харылалады.

Николай Донгай 25 харлыг. Бо чурттап эрткеи үезииің иштинде дөрт удаа хосталгазын казыдып шиитпирип чораан, өг-бүле чок. 1973 чылда машина оорлап мунгаш, эң баштай шиитпирген. 1974 чылда база катап машина оорлааш, хосталгазын казыттырып шиитпирген. Оон хосталып үнүп келгеш, үргүлүү арагалап, бир организацияга бичии ажылдап чорүй, ажыл шагы үзүп, күшажылдың сагылга-чурумун үрээни дээш ажылыдан үндүртүп, организациялар кезип чорүп турган, 1976 чылда эзирип алгаш, херээжеи кижиин дорамчылап, ол кижиии эттеп, дерзин хулиган херек үүлгеткеш, 3 чылда хосталгазын казыттырып шиитпирген. Оон чедип келгеш, Донгай кижизиттиниң, эттингеиии көргүспээн, баға катап-ла арагалап, хөй-ниитиниң черлериие эзирик көстүп, арага садыш алган кижилер соондан эдерип, арага дилеп ижип чорүп турган. 1980 чылда Эрзин суурда № 2 ааш-чем магазиниинг чем салыр черинге турган арагалардан бир шил водка оорлааш, үнүп бар чораан туттурган, бо үүлгедии дээш 6 ай хуусаага хосталгазын казыттырып шиитпирген.

Оон чедип келгеш, база катап-ла эрги байдалын уламчылап, арагалап чоруп тургаш, кемниг херекти үүлгеткеи херээн судка бөгүн сайгарып көрүп турары бо.

Мындыг аныяк кижи канчап 4 удаа шиитпиргеиивдер ол, кандыг чылдагаларның уржуундан кем-херекти катап-катап үүлгедип турар силер деп, судтуң составы ооң каш-даа катап айтырды.

— Эш-өөрүм-биле кады арагалааш, эзирик чоруп тургаш, херек үүлгедиптер кижи-дир мен—дидир.

Соөлгү үүлгеткеи херээн Николай Донгай суд чорудулганының үезинде мынчаар тайылбырлады.

— Ол хүн үгбам сугга арага ишкеи мен, кежээ бажыига келиримге, ачам тургаи, чүге эзирик сеи, чүү дээш арага иштиг, чүге черле арагалап турар сеи — дээш туруп бөөрге, аңаа хорадааш, ачамның иштинче сапогтуг будум-биле бир тепкеш, арыиче бир шаичыпкан мен—деп, багай чүве болбаан, кемниг херек-даа үүлгетпээн ышкаш, аиаа-ла чугаалаар болду.

Мындыг аныяк кижи канчап 4 удаа шиитпиргеиивдер ол, кандыг чылдагаларның уржуундан кем-херекти катап-катап үүлгедип турар силер деп, судтуң составы ооң каш-даа катап айтырды.

— Эш-өөрүм-биле кады арагалааш, эзирик чоруп тургаш, херек үүлгедиптер кижи-дир, сөөлгү үеде база катап арагалааш туруп берген, ажыл бөзин орта кызбас боорга, ол кежээ эзирик чедип келирге, Николайга чүге арагалап турар сеи деп чугаалажырымга, мээң иштимче тепкеи, ооң билииместей берген-дир мен, мииниң келиримге эмчиге чыдыр мен. Эмиелгеге 5 хонгаш үндүм, ам кадыым экижээн деп тайылбырлаан. Херечи Галина Донгай база ону бадыткаан.

Николай Донгайның ачазы казы-харын улгаткан, пенсионер кижи. Кижиниң адазы-даа, иезя-даа уругларының эки чоруурун, эш-өөрүнге хүндүткелдиг, чонунга, ниитилелге ажыктыг ажылдарны кылып, үлегерлиг корум-чурумнуг болуруи күзээр болгай. Онгай Кунгаевич Донгайның оглундан чүге арагалап турар сеи деп айтырыында кижи ажыыл-хорадаар бөгай чүве чок, оглунга сагыш човаан чөптүг сеткиан-дир. Николай адазының шыыныг айтырыынга удуралып, бодунуи дерзин, кээргел чок чоруун көргүзүп, ол үеде бажыига турган кижилерге амыр-дыи бербейн, аңазынга хол дээп, кемдедир эттээн.

Прокурорнуң адвокаттың түңнел сөстерии, херектиң ниити болган байдалын, Донгайның мурнундагы кеземмелерден түңнел үндүрбейи келгеиии судтуң составы өөренип көргеш, ооң хосталгазын базып шиитккеи доктаалды үндүрген.

Залга олурган хөй чон шиитккелди деткип, чөптүг шиитккелдир дээрзин чугаалажыл, кудумчуже үнүп турганнар.

С. ХОВАЛЫГ.

Редакциияның адреги...

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 931.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00532

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 88 (11586) | 1981 чылдың апрель 14, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 кап.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ГФР-ЖЕ АЯН-ЧОРУК КЫЛЫРЫНГА ХОЛБАШТЫР

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев чедип алдынган дугуржуушкунга дүүштүр бо чылын Германияның Федеративтиг Республиказынче аян-чорук кылыр.

Аян-чоруктуң ийи талага таарышкан чогуур үезин немей дугуржуп алыр.

ЧАҢГЫС ЭП БОЛГАШ СЫРЫЙ КАТТЫЖЫЫШКЫН

ГДР-ниң коммунистерииниң шуулганы

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизи апрель 11-де ыңа ажыттынган.

Республиканың Берлин Ордузунуң байырлал шинчизи кирер шиметтинген залынга съездиниң делегаттары, акыдунма социалистиг чурттарның партияларының, коммунистиг болгаш ажылчын өске-даа партияларның база национал-хосталгалыг шимчээшкинниринниң төлээлекчилери чыылган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов баштаан СЭКП-ниң делегациязы съездиде олуржуп турар.

ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү Х. Зиндерман съездини ажыттыпшаан, даштыкыдан келген аалчыларга чүректин ханызындан изиг байыр чедирген.

Партияның IX съездизинин сөөлүнде эрткен беш чылдарның дургузунда ГСЧП-ниң ажыл-чорудулгазының түнелдерин съезд үндүрүп, дараазында беш чылда социал-экономиктиг тургузуушкуунуң талазы-биле соруглаларны тодаргайдан айтыр.

ГСЧП ТК-ның Чингине секретары Э. Хонеккер отчёт илеткел кылган.

БЕРЛИН, апрель 12-де. (СЭТА-ның тускай корр.). ГДР-ниң коммунистериниң X съездизи партияның болгаш чоннуң быжыг чаңгыс эвинин байдалында бодунуң ажылын республика найысылалының Ордузунда үргүлүлеп турар. ГСЧП ТК-ның отчёт илеткелин болгаш дараазында беш чылда республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезинин соруглаларын делегаттар чугаалажып көрүп турар.

Сайзырангай социалистиг ниитилелди тургузарынче, ГДР-ниң коммунизмче чоорту шилчириинге үндезин белеткелдерни хандырарынче партияның угланышкынын бүрүн деткээни партияжи шуулганның ишдириинден делегаттарның саналдарынга илергейлеттинип турган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязының баштыны, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов акы-дунма партиялардың төлээлекчилериниң иштинден съездиге бир дугаарында байыр чедирген. Съездиниң чедишкинниг ажылдаарын, Герман Демократтыг Республиканың улам ынай чечектелирин, оон хамаатыларынга азекежикти СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң күзээнин ол дамчыдарга, съездиниң делегаттары болгаш аалчылары дыңмиттинг, үргүлүлелдиг адыш часкаашкыны-биле баймырлап үткаан.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязы Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизиниң делегаттарынга, Герман Демократтыг Республиканың бүтү коммунистеринге болгаш ажылчы чоннарынга 17 миллион чартык совет коммунистеринин, бүтү совет улустуң өмүнээнинден изиг байырны акы-дунма бзуу-биле чедирип тур деп, М. А. Суслов чугаалаан.

Немец черге сайзырангай социалистиг ниитилелди тургузар дээш демисселдиң чугула үе-чадазының кайгамчык чаа-гай түңнелдерин эш Эрих Хонеккериң кылганы ГСЧП ТК-ның отчёт илеткелинде айтканын, курлавырларны ажылшчи ёзу-биле көргүзүп, дараазында үеде улуг соруглаларны салганын СЭКП-ниң делегациязының баштыны онзалап демдеглээн.

Беш чылдан беш чылга чедир силерниң чурттуңар бүзүреллиг сайзырап, оон экономиказы, эртеми болгаш культуразы чаа чалаже көдүрлүп, күш-ажыл кижилериниң амыдыралы ажыжип турарынга өөрүвейи барып болбас. Социалистиг тургузугнуң артык аргаларын, бүдүрүлге өзүлдезиниң интенсивтиг факторларын бүтү талалыг ажыглаанының, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг өске-даа күрүнелер-биле ГДР-ниң улам калбаргай кады ажыллажылгазының ачызында эрткен беш чылдың экономиктиг чаагай түңнелдери чедип алдынган.

Ниитилелдиң күш-ажылын, ажыл шагын камнаарының айтырыгларын силерде чайгылыш чоккө шак ынчаар эки шиитпирлеп турары келир үе дээш харысалганын ханызы-биле билишкини илдең-дир, ынчаарга ниитилелдиң күш-ажылының камналгазын Маркс экономиктиг бирги хоойлу кылдыр санаан. Келир үениң дугайында сагыш салышкын ыяктарның үгаан-бодал, күш-дамыр болгаш ажы-чан өзүлдезинин дугайында, оларның күзел-соруун болгаш хереглелдерин хандырар дугайында сагыш салышкында улам тодаргай илергейлеттинип турар. Бодунуң аныяк хамаатылары кадык-шыырак, күш-ажылга ынак, коммунизмниң херээнге бердинген, бодунуң төрээн чүртүнүң ёзулуг патриоттары, бүзүреттинген интернационалистер кылдыр кижиттинип өскен турзун дээш социалистиг күрүне бүтү чүүлдерни кылып турар.

Немец черге чаа, чөптүг болгаш чечектелгеи ниитилелди тургузар соруглаларны чедишкинниг күүседириинең үндезини— чогум-на шак ыңда болур!

ГСЧП ТК-ның отчёт илеткелэ, силерниң съездиңерниң бүтү байдалы бистиң улустарывыстың аку-дунма эп-сеткил каттыштырылгазының, ГСЧП-ниң болгаш СЭКП-ниң бүтү талалыг кады ажылдажылгазының идеяларынга синниккенииң, бистиң партияларывыстың болгаш чурттарывыстың найыралын ГДР-ниң коммунистери бедип-биле үнелеп, ол найыралды бижыглаарынга болгаш сайзыралырынга бүгүле чүүлдерни кылырынга чүткүлүүнүң фактызы бистиң сагыш-сеткилиивистиң улуг ханыышкынын болдуруп турар.

Ниитилел ажыл-чорудулгазының бүтү алырларының талазы-биле бистиң чурттарывыстың аразынга амгы үеде калбарган харылзаалар ол найыралдың боттанныышкыны болуп турар. Экономикага, эртемге болгаш техникага кады ажыллажылга ГДР-ниң болгаш Совет Эвилелиниң улус ажыл-агый соруглаларын шинтпирлээриниң шагда-ла чугула аргазы болу берген.

ЭДЧ-ниң болгаш Варшава Керээзинин Организациязының хүрээлеңинге Совет Эвилели болгаш Герман Демократтыг Республика идепкейлиг ажылдавышаан, социалистиг демократтыштырылгазының өске-даа чурттары-биле демнежип алгаш, делегейниң чаа дайынының кыжанышкынынга удур Европага болгаш делегейниң бүгү диптеринге тайбыңы быжыглаар дээш, антиимпериалистиг бүтү күштериң сырый каттыжышкынны дээш чайгылыш чок демиселдя чорудуп турар.

Делегей байдалының сөөлгү үеде дыка нарыыдааны билдингир болгай. Социализмниң делегейнигге удур туружуун күштелдиреринче, боо-чепсекти эңдере бүдүрериңе улам калбартырынче утланышкынга базым империалистиг кол күрүненин политиказынга болдунган. Империализмниң дайынзырак бөлүктери-биле Пекинииң гегемонистери улам-на сырый сүлүзээжин турар болганда, дайынның кыжанышкыны улам күштелип турар.

Ынчангаш эш Л. И. Брежнев бистиң партиявыстың XXVI съездизинге мынча деп медеглээн: «Тайбыңы камгалаарындан, кижи бүрүзүнүң бирги эргезин — дириг чурттаарының эргезин хандырарындан артык чүгула, боттуг айтырыг ам чаңгыс-даа улуста чок». Делегейге калбаа-биле чүүлдүг деп көрген 80 чылдарда Тайбыңның программазы деп бүрүң үндезин-биле адап болур чогумчалыг саналдарның комплекизин Л. И. Брежнев съездиниң индиринден көдүргеи.

Гитлержи фашизмниң Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдаан хүнүнден бээр июнь 22-де 40 чыл болур деп, эш М. А. Суслов демдеглээн. Бодунуң Төрээн чуртун болгаш бүгү Европаны фашистиг күлданыкчылардан хостаар дээш демиселге бистиң улузувус аажок улуг караажа-когаралга таварышкан. Өске улустарның үлүг-хуузунга база улуг човулан-хилинчек таварышкан турган. Нацистиг ханныг үүлгедиг немец улуска база кадыг-дошкун халап болган. Амы-тыныдан чарылган миллион-миллион кижилериң турасказалы дээш, амгы болгаш келир үениң салгакчыларының амы-тыны дээш, социалистиг дем каттыжылгазының айыл чок чоруунуң дугайында, оон чайгылыш чок чаңгыс эвинин, оон кызыгаарларының бузулбазының дугайында, улустар аразынга тайбыңы камгалаарының дугайында сагыш салыр хүлээлгелиг бис.

Делегейниң ийиги дайынының коргунчуг хүннериниң дугайын фашизмниң хоралыг үезинии ГФР-де ам-даа дириг артпышаан турар болганда, реакциянын болгаш агрессиянын күштери чогум-на харын Европаны чаа дайынны, ам мырынай ракета-ядролуг дайынны белеткээриниң база катап тепкижи болдурарын орлалдажып турар болган ужурунда, сагындырза чогуур.

Серемчилелдиг болуру бистиң хүлээлгевис, реваншизмге, неофашизмге болгаш оларның идеологиязынга удур эптеш чок доктаамал демиселдя чорудары бистиң хүлээлгевис.

• • •

Эш М. А. Суслоптуң чугаазын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлүлелдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ АЖЫЛДААР

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнга тураскаатказ коммунистиг субботникти эртирер дугайында Москванын мурнакчы бүдүрүлгелериниң болгаш организациялариның эгелээшкинии Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң бүдүрүлгелери, садыг организацияларының хөй санныг ажылшчылери бир үн-биле деткивишаан, аңаа бедик көдүрлүүшкүнүүг киржирин шиитпирлээн.

Коммунистиг субботник хүнүнде садыг шугумунда ажылдап турарлардан 3900 ажыг кижи ажылдаар. Оон иштинден Ак-Довуракта, Терлиг-Хаяда, Хову-Аксында, Кызыл районда холушкак садыгда бүдүрүлгелерден сес чүс ажыг кижи субботникче үнер. Министерствонуң автобазазының чолаачылары ол хүн боттарының камнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдап, он бирги беш чылдың фондузунче 630 рубльди шилчидер.

Күш-ажылдың байырлалынче Кызылдың аъш-чем садыының магазиннеринден 935 кижи үнер. Столоваялар болгаш рестораннар трезиниң садыгжылары хөй кижи ажылдаар учаскотктарга аъш-чем аймаан садыглаар.

Тудуг-септелге эргелелиниң тудугжулары септелге-монтаж комбинадының тудуунга ажылдаар. Кижи бүрүзү бүдүн чартыктан эвээш эвес норманы күүседирин хүлээнген.

Кызылдың садыг-магазиннеринге болгаш столоваяларга, рестораннарга 1200 ажыг кижи боттарының ажылдаар черлерииге ажылдаары планнаттынган. Тус-тус бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелерде партия организациялары, субботник эрттиреринің планын кылгаш, чеже хире хемчээлдиг ажылды кылырын, чеже акшаны он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерин тодаратказ. Садыг министерствозунуң бүгү бүдүрүлгелери он муң ажыг рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

К. ХЕРТЕК.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи А. Ф. Горбанюк удуртқан бригаданың механизаторлары бо чылдың часкы хову ажылдарынга ейшаанда эки белеткенген. Шык базырыышкынынга күчүлүг «Кировецтерден» тургустунган беш агрегат ажылдаар. Ол чугула ажылды сес, а тарылганы— он хүнде чорударын планнаттынган.

Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының бо мурнакчы коллектив 4500 гектар черден эки дүжүттү остүруп алырын хүлээнгеннер.

Күскү чаагай дүжүттүң үндезинин чер ажылдыглар амдан эгелеп салып турар. Мурнакчы тракторист Г. Пузанов (чурукта) бо хүннерде шалыпчы амылдап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруундэ чоруп турао. Бригаданың учётчиги Г. Ооржак (чурукта солагай талазында) хоочун механизатор А. Бопуш-оолдуң кылган ажылынга сеткили ханып, моон соңгаагы соруглаларын чугаалажып орары.

В. ПОЛЕВТИҢ сөзү, фотолары.

КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ЭРТТИРЕРИНИҢ ШТАВЫНДА

Коммунистиг субботник эрттиреринің республика штавының хуралы дүүн болуп эрткен. Штабтың хуралынга Бин-Хем болгаш Кызыл районнарның коммунистиг субботник эрттиреринии штабтарының начальниктери В. И. Габитов биле М. Л. Бессмертных оларның дыңнадыгларын чугаалажып көргеп. Оон аңгыда «Тыва тудуг» тресте штаб начальниги А. А. Рудзитис, Харылзаанын будүрүлге-техниктиг эргелелиниң кол инженери В. Г. Левченко олар информация кылганнар.

Республика штавының санал берген кежигүннери чамдык түүлдер талазы-биле сүмелер кылып, субботник хүнүнде боттарының ажылдаар черлериге камнап алганы чиг-эттери-биле болгаш кывар-чаар материалдары-биле ажылдаар кижилериниң санын ам-даа көвүдедирии саналдаан. Ол ышкаш олар ажылчы чоннар-ортузунга тайылбыр ажылын улам күштелдиреринии болгаш коммунистиг субботникти политиктиг болгаш организастыг бедик дениелге эрттиреин хандырарының эргежок чугулазын демдеглээннер.

Субботник хүнүнде оперативтиг информациялар алырынга болгаш районнар штабтарының удуртукчулары-биле харылзажырынга ылаптыг болгаш туруштуг харылзааны хандырарын Харылзааның будүрүлге-техниктиг эргелелиниң будүрүге коллективтеринден республика штавы негээн.

Тувинская республиканская библиотека

ХЕЙ-АЪТ КӨДҮРЛҮП КЭЭР

Таңды районда «Революцияның чалбыжы» совхозтуң малчыннары эрткен чылдың октябрьда республиканың бүгү малчыннарынга кыйгырыг үндүрген. Ында кыштаглаашкынны чедишкинниг эрттирерии, кышкы үеде мал продуктуларын көвүдедирин чугулалап айыткан. Республиканың малчыннары ук кыйгырыгны деткээн болгаш немелде хүлээлгелерни ап, социалистиг чарышты улам калбарткан. Амгы үеде кыйгырыг үндүрген совхозта байдал кандыгыл?

Совхоз он бирги беш чылдың бирги кварталында күрүнеге 1500 центнер сүт садарын планнаан турган. Апрельдиң бирге чедир 2127 центнер сүт саттынган болгаш ук план 141,3 хүү күүсеттинген. Бирги кварталда күрүнеге эът садар план база ажыр күүсеттинген —116,9 хүү болган. Эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге, өлген мыйыстыг бода малдың саны 16 хүү, бызаанын 25 хүү кызырылган. Өске чылдаганнардан хораан мал база эвээжээп. Күрүнеге дужаагаи сүттүн 96,5 хуузу бирги, ийиги сорттуи болган. Бирги кварталда ортумаа-биле инектен-не 400 грамм немелде деңзинии хонуута алырын планнаан турда, ол көргүзүг 545 грамм болган. Бо хүннерге чедир төрээн 138 инектин бызаалары шупту четче. Бо чижектер, чамдык четпестер бар-даа болза, кыйгырыг үндүрген малчыннарның багай эвес ажылдап турарын херечилеп турар. Маңаа чедишкинниң кол үндезини социалистиг чарышты таарымчалыг организастаанында болган.

Социалистиг чарыштың негелдезиин ажылчын комитединиң даргазы баштаан тускай комиссия ажылдап кылгаш, партбюрога бадыладып турар.

Сүт-бараан фермазында социалистиг чарыштың түңнелдерин коданнар, саанчылар, кадарчылар аайы-биле он хонуктан үндүрүп турар. Ол үндүрүүдө, коданнарның болгаш тус-тус кижилериниң ээлээн черлерии тодарадып, шилчиир выпелдер тыпсырындан аңгыда, немелде төлевирии база санап берип турар. Немелде төлевирии эрткен чылдың ол-ла он хонуунда көргүзүүнден ажыр алган хуу бүрүзүнге амгы ажылдап алган акшазының беш хуузу чедир бээри доктаатты ган. Материалдыг деткимчени шинээр тургускан Татуяа Оюн марттың сөөлгү он хонуунда эрткен чылдың ол үезиндегизинден 35 хуу хөй сүттү саггаш, немелде төлевирбиле кады 109 рубль 47 көпеекти алган. Эрткен чылдың ол үеде он хонуундан эки көргүзүглүг болган саанчы бүрүзү ыңдыг немелде төлевирии алыр. Бо материалдыг деткимче чылдан чылче сүт будүрериң ковүдедиришче улуг салдарлыг.

Социалистиг чарышты түңнээрде, будүрген продукциянын хемчээлии, оон шынарын барымдаалаарындан аңгыда, күш-ажылчы сагылга-чурумну, корум-чурумну чугулалап көрүп турар. Чижээлээрге, мартын сөөлгү он хонуунда үстүнде алаанывыс саанчы чылдагаан чок ажыл шагы үскеш, социалистиг чарыштың тиилекчизи болур эргезин казыткан болгаш шынгыы хемчет алыскан. Оон ажылдап турар коданы база тиилекчи болуп шыдаваан.

Коданнар аразында социалистиг чарышты түңнээрде, будүрген продукцияны, оон шынарын болгаш малдың деңгелин барымдаалавазы чеп, А Краснояровка сүт-бараан фермазында оон ынай арыг-шеверии база онзалап турар, бо талазы-биле тускай вымпел безин тургускан. Ол вымпелди сөөлгү он хонуктуң түңнелинде Оюн Өшкү-Саарның удурткаиы № 4 кодан чаалап алган. Ылангыя часкы малгаш үезинде арыг-шеверии сагыыры чугула дээрэи билдингир.

Совхозта ажылчын комитеди социалистиг чарыштың тиилекчилеринге путёвкаларны база тыпсын турар. Амгы үеде саанчылар Зинаида Оюн, Тамара Эрекситмаа олар Ленинград чоогунда дыштанылга бажыны баар путевкаларны алган. Инек кадарчылары Николай биле Аина Кандауровтар Москвала Улус ажыл-агыйының чедишкиннеринии делгелгезинче аъттанып кан. А Татуяа Оюн биле Татьяна Яндараа бо чайын Моол Арат Республика базарынче белеткенип турар. Социалистиг чарыштың тиилекчизинин хөрөх демдээ-биле кадарчы Василий Жернаков, бызаа ажаакчызы Светлана Тожу, саанчы Светлана Политик болгаш оон-даа оске он ажыг кижи шаннаткан. Совхозтуң дирекциязы болгаш ажылчын комитеди улустуң хууда дузалал ажыл-агыйынга сиген, саваң чергелиг мал чемнери үлээрде ийикпе, азы оске-даа дуза чедирерде, социалистиг чарыштың мурнакчыларын бир дугаарында көөрү чанчыл апаргаи.

Фермага социалистиг чарыштың түңнелин үндүрер хураалы директор, партком секретары, экономист болгаш оске-даа харысалгалыг эштериң бирээзи эрттирип турар. Бүтү четпестерни аңаа илередир болгаш оларны чайладыр талазы-биле хемчегларни ынчан алыр. Шаңнал-мактаалы болгаш немелде төлевирии база ол хуралга бээр.

Хурал соонда көргүзүг материалдары дораан-на чаартынар. Кызыл-булуңда СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң дипломунуң чанында «1980 чылда сүт-бараан фермаларының социалистиг чарыжынга чедишкиннерии дээш» деп тайылбырлап бижээн. Азыгда—СЭКП райкомунуң болгаш райкүүсхомнуң шилчиир Кызыл туғу болгаш Хүндүлел бижии, ында база-ла ындыг тайылбыр бар. «Планнар болгаш социалистиг хүлээлгелер», «Социалистиг чарыштың экраны» деп булуннарны кылганы солун. Оон ынай «Ажылчыннарның хүн чуруму», «Мал чемининң хүнде хуваалазы», «Районнуң сүт-бараан фермаларының социалистиг чарыжының бюллетеии», «Революцияның чалбыжы» совхозтуң малчыннарының республиканың малчыннарынга кыйгыры болгаш лозун, плакаттар көскү черлерде астыпган. Оларның аразында «Малчын» хана солун база бар.

Бир хааны вымпелдер ээлээн. «Социалистиг чарыштың мурнакчызынга» дээн вымпелдиң чанында «Февралда бир инекке оңаштыр 121 килограмм сүт саттаң Зинаида Оюнга» деп бижээн. «Коданын арыг-шевер тургусканы дээш» вымпелди Оюн Өшкү-Саар удурткан № 4 коданга тыыскан болду. «Эң хөй сүт будүрген коданга» деп вымпел база бар. Бо бүгүнү мынчаар тургускавы ажыл-ишчи кижиниң хей-аъдыш көдүрүп көөр.

Краснояровка сүт-бараан фермазында социалистиг чарышты организастап турарында четпестер ам-даа бар болбайнаан. Ынчалза-даа совхозтуң парткому ук ажылды эки-жидер талазы-биле ажылды кызымак чорудуп турар дээрэи үстүнде чижектерден алдеп.

К. ООДУ.

ЧОГААДЫКЧЫ ИНИЦИАТИВА, ШАЛЫПЧЫ ИШ-БИЛЕ

(ВЛКСМ Тыва обкомунуң IV пленумундан)

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ныи Отчёт илеткелинде айыткан чүүлдерни болгаш сорулгаларны Тываның комсомолчулары, ооллар, кыстары боттарының ажыл-херээнге чайгылыш чок удуртулга болдуруп хүлээп алганнар. Бо дугайын эрткен пятиилада болган ВЛКСМ Тыва обкомунуң IV пленумунга илеткелчи — ВЛКСМ обкомунуң бирги секретары **Г. С-М. Иргит** болгаш санал бергеннер демдеглээн.

Оларның эътузынаачы, чогаадыкчы идепкейлиин коску херечизи — социалистиг чарышка киржилгези болур. Будүрүлгениң 2500 аныяк мурнакчылары. «Онгу беш чылды шалыпчы доозаал!», «СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептир уткуул!» деп лозун-биле эрткен комсомолчу ажыл-херектерниң Бүгү-эвилел чарыжының киржикчилери Ленинчи комсомолдуң Нинги рапортунга аттарын салган. Съездиге рапорттаар белик алларны «Чолураа» совхозтуң Хараал-Тей, республика типографиязының дептерлээр цеги, Тывайын комсомол шанчалының лауреады — күрүненин «Саян» ансамбли чедип алган. Ол-оон комсомолчу-аныяктар коллективтери съездиниң ажылының хүнеринде эң белик будүрүкчүлүг ажылдаан.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — күүседиваал!» деп Бүгү-эвилелдиң комсомол хуралында бо хүнерде ооллар, кыстар киржип, чёзинишкинилерни шүтүмүлекчи бүзу-биле көрбүшаан, он бирги беш чылда сорулгаларын бедик харысалга-биле толдарып турар. «Он бирги беш чылга — аныяктарның шалыпчы күш-ажылын, билиин, инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун бараалгадыр!» деп массалыг шимчээшкин хайыкаан. 1981 чылдың шинын ноябрь 7-де күүседир деп патриотчу эгелээшкин үндүрген хөй-хөй комсомолчу-аныяктар коллективтериниң инициативазы республикада калбак деткинишкинии ап турар.

Партияның экономиктиг планнарын боттандырарынга киржирин комсомолчуларга болгаш аныяктарга кижизидилгенин ёзулуг школазы болуп турарын пленумга демдеглээн. Республикада 20 объектини комсомолдуң шалыпчы тудуглары деп чарлаан. Ол чаагай ишке төлептир үлүүн киирер талазы-биле айтырыгже пленумнуң киржикчилери улуг кичээнгейни салган.

— Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хоолбээ дола бээр зоназыбиле холбашкан капитал тудуттуун сорулгаларын шиитпирлээринге киржирин ооллар, кыстарга чүгүлә даалга болуп турар — деп, ВЛКСМ Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары **Б. Монгуш** пленумга саналлыга чугаалаан.

Амгы үеде Чаа Шагаан-Арыг хоорайда кол-кол объектилерде 8 комсомолчу-аныяктар коллективтери, 170 ажыг комсомолчулар ажылдап турар. Ол бирги беш чылда оларның мурнунда сорулга улуг. Шалыпчы тудугга аныяктарны тудумчуларының айтырыглары өөренип көөр үе келгенин ол демдеглээн. «ШагонтажетроЙ» трестиң чанында өөредилге-будүрүлге комбинадының материал-техниктиг базазын экижилери ажылчынарның мергежилин бедидер арганы бээр. Ынчалзә-даа бо айтырыг четпес шиитпирлеттинип келгенин оратор чидин-биле шүтүмчүлээн. Аныяктарның хостуг үезин организастаар талазы-биле ажылда база шингыы четпестер бар.

Партияның съездизиниң айтыканы аъш-чем программазын боттандырарының үндезини — көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдери болур. Бо кол адырны хөгжүдеринге комсомол организациялары боттарының салышкынын киирип келген.

Мал ажылы — шалыпчы фронт. Онгу беш чылда анза комсомолчу путёвкаларбиле 2500 ооллар болгаш кыстар ажылдай берген. Ол алырда специалистерниң 40 ажыг хуузу үжен хар чедир ханылыг кижилер. Мал ажылын аныяк кадрлар-биле быжыглаар дээш элээн ажылды Эрзин, Тес-Хем, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Улуг-Хем районнарның комсомол организациялары чоруткан.

Съездиниң шиитпирлериниң харын кылдыр Улуг-Хем районуң Ак-Тал ортумак школазының 10 классының 12 өөренчиктилери школаны доозкаш, хөй ажылынга ажылдаар деп изиг күзелин илергейлээн. Ындыг эки инициативаны, мал ажылынга аныяктарны хаара түлар сорулга-биле школалар доозукчуларының ортузунга профориентацияны күштелзирери шынгыы айтырыг болур.

Ол ышкаш комсомолчу-аныяктар коллективтериниң ажылының эки дүржүлгазын республикага иептеридир ажылдың кошкаан ол шүтүмчүлээн.

Мал ажылынче аныяктарны чоруары улуг ажыл-херектиң чүгле эгези. Ынчангаш чүгле комсомолчу путёвкалар бээрибиле кызыгаарланмаан, аныяктарның ажылдаан, чурттаарынга, мал ажылынга турумчуурунга бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургузарын чедип алырының чугулазын ВЛКСМниң Өвүр, Тес-Хем райкомнарының бирги секретарьлары **И. Саая, Г. Куулар** олар болгаш өске-даа эштер пленумга демдеглээн.

Чоонуң амыдырал хандырылгазы, салыг, транспорт, улус ажыл-агыйының өске-даа адырларын хөгжүдери-биле холбашкан хөй талалыг ажылдарны шиитпирлээринге комсомол организацияларының ролю улуг.

Аныяктар ортузунга идей-киижизидилгелиг ажылче, комсомол организацияларының ажылының етил болгаш методун сайзырангайжылдырынче, аныяктар ортузунга күш-ажылчы, мөзүшынар, идей-политиктиг кижизидилгени комплекстиг чорударынче пленум улуг кичээнгейни салган.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** пленумга делгерецгей чүве чугаалаан, съездиниң шиитпирлеринге дүүштүр он бирги беш чылдың кол соруталарынга доктаган. Экономиканы хөгжүлдениң интенсивтиг орунче шилчидер, материалдыг болгаш чиг-эт курлавырларының бүгү хевирлерин чөп, камналгалыг ажыглаар, күш-ажыл курлавырларын шын ажыглаар талазыбиле улуг сорулганы съезд айыткан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле республикага он бирги беш чылда чорулар улуг ажылдар дугайын эш Г. Ч. Ширшин чугаалаан. Ылангыя капитал тудугну, көдээ ажыл-агыйны хөгжүдерингe чугула ужур-дузалыг айтырыгларга ол доктаваан. Мал ажылын хөгжүдери — комсомол организацияларының сагыш салып келген чугула херээ. Ол ажылды улам хамыладыр, аныяктарны мал ажылынга турумчуларының талазыбиле ажылды анализтеп, боттуг хемчегларын алыр. Ол ышкаш мурнакчы дуржулганы шеперединиң, ажылчын кадрларны белеткээриниң айтырыгларын шиитпирлээринге комсомол организацияларыг илепкейлиг киржир ужурлуг. Ортумак болгаш сес ыял школаларының доозукчуларының мергежил шилип алырынга баш бурунгаар дузалаарынче сагыш салып, оларның ортузунга профориентацияны чорударын үндезинин-биле экижидер.

Чоонуң чаагай чоруун бедидер талазы-биле съездиниң айыткан калбак программазын боттандырар дээш улуг ажылды республикага чорудар.

Бо бүгү ажылдарны боттандырарынга комсомолдуң, ылангыя эге организацияларның ажылының денелин көскүзүү-биле бедидер. Политика талазы-биле илепкейлиг, болдунуң херээн эки билир; күш-ажылга ынак, Төрээн чуртуң камгалаарынга кезээде белеп кижилерин кижизидеринге сорулгаларынга эш Г. Ч. Ширшин түнелинде доктааган.

Он бирги беш чылда чурттуң социал-экономиктиг хөгжүдезинин программазын амыдырала боттандырар талазы-биле комсомол организацияларының, комсомолчу бүрүзүүң мурнунда тодаргай сорулгаларны айыткан доктаалды пленум хүлээп алган.

В. МААДЫР.

КОНВЕЙЕРДЕ — «ЛАЗУРЬ-714»

Чыылдазын чоокта чаа Горький хоорайга шиигээдип алганы чаа өнүүг телевизорну «Лазурь-714» дээр. Ол — он ийи каналдыг, ийиги класстың приемниги-дир. Оон кинескопунуң хемчээзи — 61 сантиметр.

ЧУРУКТА: «Лазурь-714» деп телевизорнуң регулировка участогунда.

Ф. ВОЙТЕНКОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕЛЕТКЕЛ КАНДЫГЫЛ?

Эрзин районуң механизаторлары часкы хөвү ажылдарынга белеткелин улам күштелдирген. Бо хүнерде хөвү турлагларында ажыл-иш хайыгып, механизаторларның чурттаар общежитиелерин, столовайларын чугайлап, шалазын будуп, печкаларын кылып, агар септелгезин чорудуп турарлар. Районда нинтизи-биле ам-даа 617 тонна үрезин четпес. Моңу чоокку хүнерде Кызылдың сайгарылга баазазындан совхозтарның дарый сөөртүүр негеттинип турар.

Совхозтарда бар үрезиннерни арыглаар, ону тарыыр шынарынга чедирер ажыл кончуг куду денелерде туруп турарын айытса чогуур. «Нарын» совхозтан өске ажыл-агыйларда үрезин бүрүнү-биле арыглаттынмаан. Бо ажылды совхозтарның дирекция чергелери, ында тускай эртемниглер, хөвү бригадирлери холга ап, арыглаашкын звеноларын тургускаш, ажылды организастаары эргежок чугула.

Техника септелгезинин талазы-биле байдал база-ла шоолуг чогумчалыг эвес. Районда нинтизи-биле 102 тракторлар саналтынып, чүгле дең кезиниден хөйү ажылдап турар. Совхозтар аайы-биле алырга. Ленин аттыг совхоз бо талазыбиле өскелерден хожудан, 24 тракторларының чүгле чедизин белеткинин шүгүмүнде тургускан. А 36 андазының 20-и белен. Ол ышкаш сеялкаларның септелгези кончуг куду деннеде. «Морен», «Нарын» совхозтарда байдал база багай. Техника дээрге часкы хөвү ажылының өй-шаанда эгелээрин, оон чоруттувар темпизин шиитпирлээр эн эргежок чугула чүүл. Совхозтарның удуртукчулары, кол инженерлери бо ажылды контрольга ап, биргээр шиитпирлээр өйү келген.

Район бо чазын нинтизи-биле 7588 гектар черге тарылганы чорудар. Оон иштинде кол черни тараа культуралары, чангыс чылдыг үнүштер эзээлээр. Олар-биле чергелештир кукуруза, хөй чылдыг сигеннерни, картофельди болгаш өске-даа ногаа-аймаан тарыыр.

Эрткен 1980 чылда бедик дүжүтке магадылаал кускү чер андырылгазын район багай эвес чоруткан. Нинтизи-биле 4436 гектар черни бо чазын тарыыры-биле белеткээн. Бо чазын удур андарар чер база хөй. Ынчангаш он бирги беш чылдың бирги чылында районуң ажыл-ишчилериниң, механизаторларының мурнунда улуг, сорулга туруп турар. Часкы тарылганы эң-не бедик агротехниктиг кыска хуусаада эртирери дээш бо хүнерде кылып чорутса чогуур чугула ажылдарның кайызын ол дээр. Бир дугаарында, техника септелгезинин темпизин кончуг шапкынчыдар, ийиде бар турар үрезиннерни арыглаашкының дүргедедир, ол ышкаш хөвү турлагларының септелгезин бүрүн доозар. Кызылдан сөөртүр үрезиннерни дүрген сөөртүп экпеп алыры чугула.

1981 чылда районга ногаа, картофельди өстүрер айтырыг база хүнүүн чугула айтырыы. Бо талазы-биле СЭКП Тыва обкомунуң бюрозунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң каттышкан доктаалында база ол ышкаш СЭКП Эрзин райкомунуң бюрозунуң, улус депутаттарының район Совединиң күскомунуң хүлээп алганы шиитпиринде тодаргайы-биле айыткан. Ногаа болгаш картофель аймаан тарыыры-биле тускай бүдүрүлге бригадаларын районнуң ортумак школаларында тургускан. Ынчангаш бо хүнерде үрезиннерни тускай саваларга олуртуп, шөлдерге органиктиг болгаш минералдыг чемиштидилгелерни төгери негеттинип турар.

Бир тээ ында болганда районнуң чурттакчылыг суурларында чурттакчы бүрүзү бирден-бирээ чокка боттарының огородунга янзы-бүрү ногааларны олуртур дээрзинге бүзурел улуг.

М. САМДАН.

ДОКТААМАЛ КОМИССИЯНЫҢ ХУРАЛЫНГА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң кадык камгалал, социал хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссиязының эзпчеглиг хуралы болган. Аңаа республиканың чурттакчы чонунуң 1980 чылда рентген-флюорография-биле хандырылгазының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ол талазы-биле илеткелди республиканың Кадык камгалал министерствозунуң штаттан дашкаар рентгенологу Я. В. Клят ыылган.

Доктаамал комиссияның хуралының хүн айтырыын чугаалажырынга оон кежигүнериниден ангыда Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң чамдык ажылдакчылары, Кызыл хоорай, районнар эмнелгелериниң ол талазы-биле харысалгалыг эмчилери киришкен.

Чонуң кадыын быжыглаар, камгалаарынга рентген-флюорография албаны медицинада көл черни ээлеп турар. Ынчангаш республиканың чурттакчы чонунга оон ачы-дузазын калбартырынче угланган тодаргай хемчеглерни медицина ажылдакчыларының ап чорудуп турарын хуралга демдеглээн. Республика девискээринде рентген-флюорографияның 502 кабинеттерин тургускан болгаш оларның дериг-херекселдерин четчеп, тургузар талазыбиле хемчеглер алдынган. Ол кабинеттериң рентгенолог-лаборантылары кижилерниң аарыын шын тодарадыр сорулгабиле кызымак ажылдап келгеннер. Оон-биле кады чурттакчылыг черлерде хамаатыларга эзпчеглиг хыналда-шинчилгелер чорударын багай организастаанын депутаттар демдеглээн.

Республика девискээринде медицинаның рентген-флюорография албанының ажылында чедип алдынган чедиишкиннербиле кады ында бар чамдык четпестерге хамаарыштыр чугаа доктаамал комиссияның хуралынга болган. Чамдык район эмнелгелериниде ук ажыл негелдеге дүүшпес. Эмнелгелерниң чамдыызында рентген кабинеттери ажылдавайн турар. Чижээ, Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Тожу район эмнелгелери ол талазы-биле тускай эртемниг эмчилер-биле амдаа хандыртынмаан. Оон түнелинде дарыг кижилер чүгле рентген-флюорография шинчилгезин арттирери-биле Кызыл хоорайның поликлиниказынга кээп турар. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды, Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнарының эмнелгелериниде кабинеттер дериттинип тургустунган. Ындыг болза-даа ында шинчилгелерни чорудуп турарының шынарының чамдыкта негелдеге дүүшпейн баргылазарының фактылары бар дээрзин депутаттар айыткан.

Үстүнде четпестерниң үнүп турарының кол-за чылдагаанары кадрларның чедиишпезинде, чамдык эмнелгелерде рентген-флюорография кабинеттерин негеддеге дүүштүр дерип, кылдыымаанында, медицинаның сөөлгү дериг-херекселдерин тургузарынга эргежок чугула шөлдүн чедиишпезинде. Чаа дериг-херекселдерни тургузарынга көрдүнген шөл чок болуп турарындан Кызыл хоорайның чамдык эмнелгелериниде оларның ажыглал чок турун турары канчаптаа таарышпас дээрзин доктаамал комиссияның хуралынга айыткан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң кадык камгалал, социал-хандырылга болгаш спорт талазы-биле доктаамал комиссия хуралынга чугаалашканы айтырыгга бар четпестерни чайладырынче угланган сүмелни хүлээп алган.

В. КУУЛАР.

МУРНАКЧЫ ТРАКТОРИСТ

Ол школачы чылдарында-ла техниканга аажок сундулуг. Чайгы дыштанылгаларында тракторист акыларындан чыза калбас. Олар-биле хову-трактор бригадаларынче чоруп каар. Улуг акыларының хүлээдиргени даалгазын ол чажам дивес кылыр. Кайы-бир чери эпчокталган трактору деңге септежир. Ынчап тургаш, ол трактор башкарарын чоорту өөренип алган.

«Шынзылга чокка трактор башкарарын чөпшээревес. Сес класс доозкаш, кайы-бир учлицелерге ыяан-ла өөренип алыр-дыр» деп, Анатолий шыгыы болганган. Школаның өөредилге-будүрүлге бригадазынга чылдың-на трактор бижыглап каар. Оюу 7—8 класстың оолдары башкыларның хайгааралы-биле башкараралар. Анатолийниң трактор мунары өөрүнден эштиг. Оюу башкыларыг эскерип келген.

Сес класс доозарының чазы билдиртпейн келген. А. Челбогашев шылгалдазын чедиишкиниг дужаагаш, Кызылдың № 1 КПТУ-че өөренип кирген. Ооллуң күзелин ала-неэп, башкылары бир деминг деткээнер. Ол 1969 чылда калбак билигниң шынзылгазын холга алган, айтыышкын ёзугаар Тожуда Ырбанның ыяш белеткээр черинге ажылдай берген. Тайга-таскыл черге тракторлуг ажыллаары ындыг-ла белен эвес болган. Чамдык аныяктар ышкаш, бергелерден ойлап дезе бербээн. Харын-даа дуржулгалыг эштерниң сүмезинин ап, ажылынга чүткүлдүг болганының түнелинде бергелер чоорту ажыл эртинген.

Чыл хире коллективинче ажыгин, ажылынга шуудай бергенде, аныяк ооллуг шеригже кыйырткан. Шеригте ол ийи чыл кнтинде нарын машина-техниканы үлегерлиг өөренип, күш-ажылга улам дадыккан. Бо чорук ооң төлептиг ажылдаарынга онза дузалаан. 1972 чылда А. Челбогашев шеригаабанындан халашкаш, катап-ла ыяш белеткээр черинге ажылдап кирген. Ооң бээр элээн каш чыл эрткен. Бо үелерниң дургузунда ол ажылга ынак, мергежилин билирин амыдыралга бадыткан келген.

Ырбанның ыяш белеткээр черинин коллективи СЭКП-ниң XXVI съездизин күш-ажылчы белектерлиг уткаан. Съезд мурнуун социалистиг чарышкынер хөй. Оларның бирээзинге Анатолий Прокопьевичиин чоргаарал-биле адап болур. Ол оюу беш чыл планын эрткен чылдың октябрьда-ла 125 хуу күүсеткеш, мурнакчыларның олурууунче киргеи. Ынчан аныяк коммунист үшкү кварталда 9002 кубометр ыяштыг сөөртүп белеткээр планын 198 хуу чедиргеи.

Анатолий Прокопьевич планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседириндеп айтыда, эдилээш техниказынга хумагалыг болуп, кыйар-чаар материалдарны камнап ап келген.

Т. ОНДАР.

Беш чылдың кижилери

«Тывэ» совхозтуң чазанар мастерскаязы бажыңнарынга эгелээш стол, сандайлар болгаш аяш-бүрү чагыларны кылып турар. Чазанакчы Чыргал-оол Белекович Ховалыг 1976 чылдан бээр ажылдаан. Ол чоннуң чагыын кузелдиг-биле кылып келген.

Чоокта чаа чазанар мастерскаяның ажылын сонургеп чораан мен. Совхозтуң тудуу сөзүлүрээп турар чүве болганда, чагыг хөй. Ийи ава чурттаар бажыңның соңга рамаларын, кастактарын кидин кылып турар. Айлыг-Оодө, Белдир-Шат деп черлерде хөвү-трактор бригадалары бар. Ында ниитү чурттага бажыңнарының, столовайларының, чунар-бажыңнарының септелгезинге дерелээр чүүлдерни база мастерскаяда кылып турар.

Автомашинаның кузовун чагыг ёзугаар кылганы көрүштүг. Ону чүгле будүүрү арткан. Автопарк эргелекчизи Владимир Ондар чагыгны чоогуур үезинде доозканынга өөрүп, чазанакчыларга четтиргенин илереттн.

— 1946 чылда Бора-Хөлге МТАЭ тургустунган. Шинчи контора, сеңгидан өске бажың туттунмаан. Үдаваанда ол МТАЭ-ниң суурун Кызыл-Хаванче көжүрген. Анда бир инек кажалы туткан бис. Бир чыл болганда Бажың-Алаак МТАЭ-зи-биле каттышхаш, «Искра» колхоз тургустунду. Бажың-Алаак сууруну ынчан хөгжүдүп, албан организациялар болгаш чурттаага бажыңнарын түдүп турганыыс ол. Дыка-ла ур үе дургузунда чазанакчының нарын ажылын кылып келдим — деп, Чыргал-оол Белекович сактып чугаалаар.

Шынап-ла оон төөгүлүг солуун. Бизаңчы чазанакчы болуурунга бүгү Тывага ат-сураглыг шеверлериниң бирээзи Монгуш Сеңилбаа ону көрөткён. Ол чүгле чаш, баш-биле чазанныындан аңгыда, хереэжен чонга карын, чараш тыва хептерни бээнп даарап бе-

ЧАЗАНАКЧЫ

таар бажыңның соңга рамаларын, кастактарын кидин кылып турар. Айлыг-Оодө, Белдир-Шат деп черлерде хөвү-трактор бригадалары бар. Ында ниитү чурттага бажыңнарының, столовайларының, чунар-бажыңнарының септелгезинге дерелээр чүүлдерни база мастерскаяда кылып турар.

Автомашинаның кузовун чагыг ёзугаар кылганы көрүштүг. Ону чүгле будүүрү арткан. Автопарк эргелекчизи Владимир Ондар чагыгны чоогуур үезинде доозканынга өөрүп, чазанакчыларга четтиргенин илереттн.

— 1946 чылда Бора-Хөлге МТАЭ тургустунган. Шинчи контора, сеңгидан өске бажың туттунмаан. Үдаваанда ол МТАЭ-ниң суурун Кызыл-Хаванче көжүрген. Анда бир инек кажалы туткан бис. Бир чыл болганда Бажың-Алаак МТАЭ-зи-биле каттышхаш, «Искра» колхоз тургустунду. Бажың-Алаак сууруну ынчан хөгжүдүп, албан организациялар болгаш чурттаага бажыңнарын түдүп турганыыс ол. Дыка-ла ур үе дургузунда чазанакчының нарын ажылын кылып келдим — деп, Чыргал-оол Белекович сактып чугаалаар.

Шынап-ла оон төөгүлүг солуун. Бизаңчы чазанакчы болуурунга бүгү Тывага ат-сураглыг шеверлериниң бирээзи Монгуш Сеңилбаа ону көрөткён. Ол чүгле чаш, баш-биле чазанныындан аңгыда, хереэжен чонга карын, чараш тыва хептерни бээнп даарап бе-

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

Хоорайларыг, суурларыг, кудумчуларыг болгаш кодан девискээрлерин, ниити ажыглалдың черлерин сапитар талазыбиле аштап арыглаар болгаш ижин-шөйүдү зарыгларын баш удур болдурбас хемчеглерин боттандырарының талазы-биле айтырыгны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели чугаалажып көргеш, Кадык камгалал министерствозу, өскеда министерстволар, ведомстволар болгаш чер-чер Советтериниң күүскомнарыын, ниити ажыглалдың черлерине, магазиннерге, сүт-бараан фермаларыга, аъш-чем бүдүрүлгелериниге болгаш өске-даа санитар-дыг чурумну сагыырын, профилактиктиг хемчеглерни чорударын хандырар талазы-биле ажылында шынгыы четпестер бар. Амыдырал бөктарын халдавыр чок болдурар полигонну Кызылда ажыглалда киирбээн, канализацияның арыглал дериглелери Кызылда, Чаа Шагаан-Арыгда кончуг оожум туттунуп турар.

Республиканың барык бүгү хоорайларында болгаш суурларында бок төгер черлер чурумчуттунмаан, бөктарыг халдавыр чок болдурарры хандыртынмайн турар. Тыванын сүт комбинадының будүрүлгелериниде, ылангыя Шагаан-Арыгнын, Кызылдың сүт заводтарында, Самагалдайның пунктуунда технологтуг болгаш санитар-гигиена негелделер сагыттынмайн турар.

Кадык камгалал министерствозу, оон санитар-эпидемиология албаны санитар хайгааралын четпес боттандырып, чон ортузунга санитар пропагандазын кошкак чорудуп турар. Санитар чурумнарының хажыдымышкынарын чайладыр талазы-биле оларның негелдези болгаш туруштуу мракта четпес.

Чамдык министерстволарның, ведомстволарның удуртукчуларының болгаш хоорай, районнар Советтериниң күүскомнарының талазындан уругларг алдан черлериниң четкизин калбартырынче болгаш ажаап-тежээрынче кошкак кичээнгей салып турарындан, оларда уруглар нормадан көвүден, арыгшевери четпес болуп турар. Ындыг чорук уругларның ижин-шөйүдү зарыгларын тывылдырарынга догум болуп турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели устунде демдеглеттинген четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерни бо чылдың апрель 15-ке чедир ажылдап кылгаш, боттандырып эгелээрин министерстволарга, ведомстволарга болгаш райхооркүүскомнарга дааскан. Моон-биле кады 1981 чылдың апрель 15-тен эгелеп, чурттакчылыг черлерниң девискээрлериниң санитарлыг аштагазының болгаш чаагайжыдылгазының айын чарлаан. Ында бо чылдың май 15-ке чедир хоорайларның, суурларның, чурттага бажыңнарының, ниити ажыглал черлериниң, ниити чемненилге болгаш аъш-чем бүдүрүлгелериниң, сүт-бараан фермаларының, медицина болгаш уруглар албан черлериниң санитарлыг аштагазын дөзазырын айыткан. Бо ажылдарны удуртуру-биле, тускай комиссияны тургускан.

ИДЕГЕВИШААН...

Чөөн-Хемчиктиң Ооругда бичии сууржугаш. Районнуң үлетпүр будүрүлгелер комбинадының чугай, туувбу кылыр цехтери ында, оларның ажылчынары база ол сууржугашта чурттап турар. Он ажыг чыл мурнунда бо сууржугашка магазин болгаш амыдырал хандырылгазының еске-даа чугула чүүлдери тургулаан.

Байдал экижин, хөгжүүдеп туржук, улам дорадап бар чоруур. Сууржугаш чурттакчыларының амыдырал хандырылгазын экижидеринче кым-даа сагыш салбайн турар. Харылзаа талазы-биле мында телефондаа, радио-даа чок. Ынаар почта чедиртпейн турар. Ынчангаш суурнуң чурттакчылары солун-сеткүүл чагытпаанаан. Чагаа-бижик харылзаазын арга хереглеп, Чадаана хоорайларга дөргүл-төрелдерни дамчыштыр чорудуп турар.

Орук-чириктен хайыы черде турар бо сууржугашты райпо баштаар чери үттушканы-ла ол чүве боор: магазин-ларёк чоктан туржук, оода-ла автолавка бээри келбес болган. Оон уржуундан мында чурттаг, ажылдап турар кижилер аъш-чем болгаш үлетпүр барааннары садып-алыр дээш бәрык-ла хүнүүн чыгыы. Чадаана хоорайже кирер. Оон шүүттүүн чүү дээр, улуг оруккa чедип алгаш, эртикей-дүшкей машина дозар. оларның хей нуруузу албас (чүрүм бар болгай), оон-на кээп, багай аътты маны төнер хире ырак черге (шаанда Бора-Бүлак ховузунга аът чарыштырып турган чер ол) айдедир чадаг базар. Сууржугаштың чонгу кинонун чүгле сураан дыннаар.

Бо сууржугаштың чонунуң садыг хандырылгазын (ларёк азы автомагазин) болгаш эргылгазын (автобус маршрудун) шиитпирлеп бээрин Чадаана хооркүүскомдан, райпонуң үлетпүр будүрүлгелёр комбинадындан та чеже катап негээн чүве. Түнел чок. Эвээшдаа санныг болза, ажылдап турар кижилерниң амыдырал хандырылгазын ынчаар тоомча чок көөр чорук амгы үениң негелделериниге дүгжүр бе, ынчаш? Чонуң -бо негелдезин хооркүүском, комбинат болгаш райпо шиитпирлеп бербес чүве болганда, райкүүском оларга дузалаар боор деп чон идегевишаан турар.

А. ДОНГАК.

Тюменьниң медицина институдун доосчан соонда Наталья Александровна Лаврушина ажылдаазы-биле Тывага чедип келген. Амгы үеде ол Туранның № 3 аптеказында технолог-провизор болуп ажылдап турар.

Бодунуң кол ажылындан аңгыда Наталья Александровна эм үнүштерни чыырының ажык-дузазының талазы-биле тайылбыр ажылын чон ортузунда идепкейлиг чорудуп турар. Бодунуң билиглерин аныяктарга харам чок дамчыдып берип турар хүндүлүг дагдыныкчыларның бирээзи база ол.

ЧУРУКТА: Н. А. Лаврушина.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 82, 85 «Шында»).

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Тос уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Мандараа Ховалыговна **Баян-оол** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Анфиза Түлүшевна **Биче-оол** — Арыскан суурда өг-бүле ээзи.

Зоя Донгаковна **Эртине** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Кежиг-оол Хуураковна **Эренчин**— «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Чеди уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Кара-кыс Түлүшевна **Бюрбюсээн** — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң саанчызы.

Нуруска Арагатмевна **Өргебаштыт** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Анчимаа Түлүшевна **Савыр**— Арыскан суурда өг-бүле ээзи.

Елена Сергеевна **Сапогова**—«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ажылчыны.

Мария Донгаковна **Седип** — Чодураа суурда өг-бүле ээзи.

Кара-кыс Түматовна **Ховалыг** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Валентина Тюлюшевна **Борбак** — «УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Лидия Түматовна **Доспан**— Арыг-Бажы суурда өг-бүле ээзи.

Нина Монгушевна **Монгуш** — Шагаан-Арыг хоорайда өг-бүле ээзи.

Зинаида Донгаковна **Чашоол** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Серенмаа Ондаровна **Бадыжык** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

Чимит Ондаровна **Байырмаа** —«УТКА 25 чылы» совхозтуң ажылчыны.

Сания Шираповна **Дүвендей** —«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Биче-кыс Ховалыговна **Кызыл-оол** — «Найырал» совхозтуң ажылчыны.

Зайнаба Давааевна **Салчак** —коммунал будурулге комбинадының ажылчыны.

Черлик-кыс Ондаровна **Серен** — Ийи-Тал суурда өг-бүле ээзи.

Анай-Саар Донгаковна **Суидуй** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Херелмаа Чыпдак-ооловна **Ховалыг** — Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Клавдия Ивановна **Чалбаа** — «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыны.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Беш уругну бөжаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Зоя Дырынайовна **Сурен** — № 3 школаның техажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.
Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың март 26.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

БКП-НИҢ XII СЪЕЗДИЗИНИҢ ТЕЗИСТЕРИ

СОФИЯ. (СЭТА). Болгария Улус Республиказының принципиалдыг болгаш чайгылыш чок даштыкы политиказы ССРЭ-ниң болгаш социалистиг өске-даа чүрттарның Чер кырынга быжыг тайбынны, кадыг ажыллажылганы болгаш социал депшилгени хандырарынче үтланган дем катыштырган даштыкы политиказының чарылбас кезээ болуп турар. Эоткен беш чылда партияның ажыл-чорудулгазының, Болгария Улус Республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининг дугайында база кеспи беш чылда (1981—1985 чылларда) болгаш 1990 чылга дээр үеде соруглар дугайында БКП-ниң XII съездизининг тезистеринде ол дугайын онзалап демделээн.

Тайбың болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының талазында БКП, БУР ниитилелдиң үлүг-хуузун моон соңгаар-даа кирер.

СЭКП-биле болгаш ССРЭ-биле харылзаалары чүрттүн даштыкы политиказының кол өзээ болуп турар деп тезистерде айыткан. БКП-ниң болгаш СЭКП-ниң, оларның Төп Комитеттериниң, база Т. Живков биле Л. И. Брежнев оларның удуртулгазы-биле болгарсовет найырал болгаш кадыг ажылдажылга улам быжыгып, ханылап, чүрттүн хөгжүлдезининг улүг күжү болуп турар. Империализмге удур, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демнеглелге болукүн интернационалчы чанчылдарывга шинчы БКП моон соңгаар-даа СЭКП-биле, социалистиг чүрттарның ак-дуңма партияларыбиле, коммунистиг, ажылдакыг болгаш национал-хөстелгелиг шимээшкин-биле хол-хөлүлдап туттунчун алгаш бурунгаарлар.

БУР-ның социал-экономиктиг хөгжүлдезининг айтырыының талазы-биле алырга, чедиг беш чылда социалистиг кииттилелдиң материал-техниктиг базазы улам өскен. Ол үеним дургузунда национал орулга алдыгы беш чылдыкыга дең-иевгө, барык 24 миллиард лев ажыга өөскээн, үлетпүр продукциязының хемчээли барык 35 хуу көвүдээн, чөнүн кижи санывга оналаштыр боттуг орулгалар 12,7 хуу бедээн. Материал-техниктиг базаны улам быжыг хөгжүдеп БКП-ниң программа болуп: «Бүгүле үеэниң кижи дээш, бүгүле үеэниң — кижиниң чагаа чорууда» дээн лозунун боттандырарынга чагыртқан турар ужурлуг.

А. ХЕЙГТИҢ ЧОРУУ БҮТПЭЭН

БЕЙРУТ. (СЭТА). АКШ-тың күрүне секретары А. Хейгтин Чоокку Чөөн чүктүн каш-даа чүрттарынга баргаң чоруу бүтпээн, бууран дүшкүзээн. Оон кол соруглазы болза, «совет кыжаныышкын» дээр хоозуи чыллак-биле ол кавы девискээрге америк шеригленнин санын, шерят техниказын көвүдедининг эргежок чүгулазынга оон күрүнелериниң удурүккүларын бүзүредири болуп турган. Араб-израиль чөрүлдээни чөптүг ёзу-биле таарыштыр шинтпирлээрингө идиг бээр хөөн А. Хейгте чок. Чоокку Чөөн чүк айтырыының кол өзээ —палестин айтырыгны, ол шыкаш Израильге эжелеттирген Иерусалимнин араб кезээнээ айтырыны чугаалажырындан америк дипломатия баштыының шуут өйтаалааны ол дугайын херечилеп турар.

Хейг-биле чугаалажыышкынларының үезинде Иорданияның хааны Хусейн Кэмп-Дэвид чорудулгазын уламчылаарының эргежок чугулазының дугайында Вашингтонуун чылдакгарын хүлээвээн. «Чоокку Чөөн үүкте оожургал чок болгаш дүшкүүрлүг чорук дээш харымсалганы харын чүгле Израиль чүктээр апаарар» деп АКШ-тың күрүне секретарыга Хусейн медеглээнин «Нью-Порк таймс» солуп хереглеп үндүрүп келген. Кэмп-Дэвид дугуржулгазы чөрүлдээнии кол айтырыын — палестин айтырыгны херекке албайн турарын айыткаш, нордан күрүнеинин баштыңы бо-булаа девискээрге оожургаллыг чорук болгаш тайбың палестин айтырыгны бүгү талалыг, чөптүг ёзу-биле шинтпирлээнинин болгаш эжелеттирген араб чөрлер оларның эелеринге эгидээ бергенинин байдалында шинтпирлеттинген туруп болур дээрзин онзалап демделээн. Соңуургаллыг бүгү талаларның, оларның арасында — Палестинаны хостаарының организациязының киржилгези-биле Чоокку Чөөн чүк талазы-биле делегей конференциязы чыылдырарын Хусейн хаан деткип чугаалаан.

Сауд Аравияның даштыкы херектер министри изыгуурган Сауд аль-Фейсал «кол өзээнде палестин айтырыг турар араб-израиль чөрүлдээни таарыштыр шинтпирлээри шаанда Чоокку Чөөн чүк айтырыын таарыштыр шинтпирлээри бодунмас» деп чугаалаан.

ДАМАСК. (СЭТА). Ливан черге болгаш араб өске-даа күрүнелериниң девискээрлеринге америк боо-чепсектиг дузазыбиле израиль агрессорларның кылган хөй санныг үүлгединшкиннериниң дугайын Чоокку Чөөн чүкке Хейгтин чоруушкунунга холбаштыр Сирияның премьер-министрининг оралакчызы болгаш даштыкы херектер министри А. Х. Халдам сагындырган.

АМЕРИК НЕГЕЛДЕ

ТОКИО. (СЭТА). Чепсектиг күштериниң дайынчы күүзүл бедидерии Японияда АКШ база дагын негээн. Киодо пусин агентилелдиң дыңнаткалыын ёзугаар алырга, ол негелдеэн Пентагонуун оскээ эргелиг төлээлекчизи Р. Армитаджем Японияның национал камгалал эргелелиниң камгалал кылдазының начальниги А. Сюда-биле ужуражыышкынының үезинде кылган. Японияның шеригленнин политиказының база америк болгаш япон шеригленнин аразынга кадыг ажылдажылганың айтырыгларын ужуражыышкын үезинде чугаалаан.

АКШ-тың камгалал министерстводунуң бөлүк албан-дужаалдыг төлөлекчизиниң япон ортулуктарга чагыы чугаалажыышкынынарының мурнуу тарыында ийи түрттүн шеригленнин албан черлериниң улуртулгуларының хөй санныг ужуражыышкынынарының үезинде ажыктаан дээн, ол агентилел черге демделээн. Чижээ, АКШ-тың Оожум океан девискээринде чепсектиг күштериниң командылакчызы адмирал Р. Лоар апрелдиң орта үезинде Токиого баар.

ПАРТИЙЖИ СӨСТҮ—МАССАЖЕ

Республиканың болгаш Кызылдың «Билиг» ниитилел организациялыының каттышкан пленуму болуп эрткен. «СЭКП-ниң XXVI съездизининг шинтпирлерин пропагандалаар талазы-биле «Билиг» ниитилел организациязының соруглаарының дугайында» идеткелди Республиканың «Билиг» ниитилел организациязының баштаар черинин даргазы, экономика эртемнеринин кандидады В. А. Копеёл кылган.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң Отчёт идеткелинде түңнелдерии болгаш айтыышкынынарны, съездиниң шинтпирлерин совет кижи бүрүзүнге чедир таныыбырлаары, партияның он бирги беш чылда салган соруглаарын күүседириичe ажылчы чоннарны мобилизастаары — ниитилелдиң кежигүннериниң хүндүлүг болгаш харыысалгалыг хүлээлгези болуруи идеткелчи айткан. Съездиниң материалдарын пропагандалаар талазы-биле түскай хемчеглерии ажылдап кылган, ол ёзугаар «Билиг» ниитилел организациялары хүн келгенүдүм-на лекция номчулгазын болгаш өске-даа ажылдарны калбартып турар.

Партияның шуулганының түңнелдериниг болгаш шинтпирлериниг дүүштүр республиканың база Кызылдың «Билиг» ниитилел организациялары моон соңгаргы соруглаарын пленумга тодаргай чугаалашкан. СЭКП-ниң даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазын, экономика айтырыгларын ханы, билдингир кылдыр, амыдыралдың совет оюур-хевиринии, пролетаржы интернационадизминиң принциптерин тодаргай тайылбырлаарыңче кичээнгейни салган.

Идеткелчи болгаш пленумга санал бергеннер лекция пропагандызында четпестерии иередип, оны сайзырангайжыдарынче, дээштиин бедидериичe кичээнгейни салган.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак пленумунуң ажылдынга киришкен.

Пленум чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган.

КОСМОСТУҢ ЧАГЫРЫКЧЫЛАРЫНГА

МОСКВА. (СЭТА-ның корр. И. Тимохина). Кижиниң космосче бир дугаар ужутканындан бээр 20 чыл оонга тураскаатказын космонавтиканың мемориалдыг музейин ук байырлалдың бүдүүзүнде Москвага ажыттынган. Ону СССР-ниң УАЧД-нин чанында шөлде тураскаалдың адакы кезээнде тургускан.

Экспонаттарның аразында тоогунун эн үнелиг чүүлдери кадгалалаттынган. Ю. Гагаринниң скафандры, хүү херекселдери болгаш документилери, СССР-ниң ужудукчу-космонавтылары В. Рюмин биле Л. Попов оларның 185 хонук ужутканыының соонда 1981 чылдың күзүүнүнде Черже эзен келгеннин «Союз-37» космос кораблининг черже бадар аппарады ында делгеттингеп.

Делегейде Черинин эң бир дугаар кылымал эдериичизиннин македи, баштайгы луноход, космостуң «Восход-2» кораблининг шлюз камеразының дубликады база бар.

Музейниң бир сонуургавчыг чүүлү — ында экскурсовод кижинин чогу болур. Аалчыларны гид-автомат «үдээр». Түскай программа ёзугаар радионаселаатарлы кожуптар, олар салбыр бүрүзүнге динамик дамчыштыр тараар.

Музейнин ажыткан байырлыг хуралга эртемденнер, конструкторлар, ракета-космос техниказының талазы-биле специалистер, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, найысылалдың хөй-ниитизининг төлээлери келгеннер.

* * *

ССРЭ-ниң УАЧД-зиниң алделарының бирээзинге чанчылчаан ыяштар олуртуушкуну болган. Орбитаже ужудуп чораан космонавт бүрүзү бодунуң дугайында тураскаалды ацаа арттырып каан. ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтылары В. Джанибеков, В. Ляхов болгаш МАР-ның дамаатызы, космонавт-шинчилекчи Ж. Гуррагча оларның олурткан ыяштары удавас чечектелир.

«Космос» павильонунда космос эразының үзэрби чылыгга тураскаатказын экспозиция база ажыттынган.

КАМПУЧИЯ: эрге-чагырга органнарында чоннуң төлээлекчилери

Кампучия Улус Республиканың улус эрге-чагыргазының чер-чер органнарынга марта болган сонгулдалар кампучи улустуң политиктиг чанғыс эвиинин тодаргай көргүзүү болуп эрткен. Чоннуң төлептиглери дээш — ажылчын ангывын, тараачыннарын, интеллигенциянын эң эки төлээлекчилери дээш боттарының бадылаашкынынарын бээри-биле сонгулда участоктарынга чүрттүн бармыла бүгү чонну чедип келген. Ол болза Пол Пот болгаш Иенг Сари деп кылат чалчаларның ханныг өлүрүкчү чоруудан чүрттү хостаанының сөөлүнде болуп эрткен баштайгы сонгулдалар болган, мынангаш ол сонгулдалар массалыг информациянын кампучи органнарының кичээнгейинин төөгүге турган болгаш чүгле ол чуртка эвес, харын даштыкыга-даа улуг сонуургалды болдурган. Ол сонгулдаларның ёзулуг-ла демократтыг онзагай байдалын демделеп турар: национал болгаш социал байдалдарындан, шажын-чүдүлгезинден хамаарылга чокка бүгү кампучилер эрге-чагырга органнарынга сонгуур болгаш сонгудар эргеин алган. Чоннуң херээнге, революциянын херээнге бердинген чоннуң ёзулуг төлээлекчилери эрге-чагырга органнарынга чүрттүн төөгүзүнде эң баштай сонгуттурган.

Эрге-чагырганың чер-чер органнарынга сонгулдалар сөөлүнде республикага ниитилел амыдыралының күжениишкини кошкаваан. Кампучия Улус Республиканың конституциязының төлевилелиг бүгү чоннуң чугаалажыл коорү база чаа сонгулдаларга — бо удаада эрге-чагырганың дээди органы болуп республиканың Национал Хуралынга сонгулдаларга белеткел чүртте чоруп турар.

Ийи чыл — дүжүткен ханының ёзуу-чурумнуң Кампучиядың улузунга арттырып каан аар-бергe уржуктарын ажыл эртеринге шоолуг эвес кыска хуусa, ынчалза-даа ол кыска үениң дургузунда чүрт танытынмас кылдыр чаартывган. Республиканың аш-чүтүүн айдылы узуткаттынган, үлетпүр бүдүрүлгелери ажылдап турар, школалар болгаш эмнелгелер ажыттынган.

Чуртка экономиканы болгаш чогумчалыг амыдыралды бүрүү-биле катап тургузарынга көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдези тодарадыкчы ужур-дузалыг болуп турар деп кампучи удуртукчулар санап турар. Амгы үеде чүрттакты чоннуң 90 хуузу көдээ ажыл-агыйда хаара туттунган. Шаавда көдээ ажыл-агый ниити национал продуктуунуң 80 хуузун берип, дыка хөй үлетпүр болгаш устывын будурулгелерин чаг-эт-биле хандырып, акша-хөренгилерниң кол үнер дозу болуп турган.

Көдээнин национал-экономиктиг тургузуунуң чаартылгалары, агротехниканы экижиткени, күш-ажылдың будурукчулүүн бедиткени көдээ ажылагый будурулгезин хөгжүдер талазы-биле улусчу-революстуг эрге-чагырганың эң чүгүлэ будунгаар базымы болган. Совет Эвилелиниң, Вьетнамның, социалистиг акы-дуңма оон-даа өске чүрттарның дузазы-биле көдээ ажыл-агыйга ап чоруткан хемчеглериниң бүгү комплекизин үзүн хуусалыг үеге тевилеттинген болгаш социалистиг кооперативтиг көдээ ажыл-агый будурулгезиниң оруунче шилчиринге республиканы белеткээр соруглалыг. Бирги чергениң соруглазы болза республиканың аъш-чем продуктулары-биле, а үлетпүрүнүк чиг-эт-биле, водун хавдырыларын чедип алыры болур. Амгы үе-чадада ол соруглаганы шинтпирлээри экономиктиг ужур-дузалыг болуруннан ангыда, политикага болгаш делегей талазы-биле база чүгүлэ ужур-дузалыг болуп турар.

Амгы үеде көдээ ажыл-агый будурулгезинде кол эвилелдежилге — ол дээрге күш-ажылчы дузалажылга бөлүү-дүр. 10—15 өг-бүлелерни каттыштырып турар шидиг болүктериниң саны ам 95 мун четкен. Күрүнең оларга черни болгаш үрезинни берген. Эрткен чаашкының үеде бир миллион беш чүс мун гектар шөлден ажаан алган рис дүжүүр 700 мун тонна ашкан, 1979 чылда турганындан ийи катап хөй. Ажаан алдынган кукурузаның хемчээли ам безин эң-не дүжүттүг 1968 чылдың көргүзүүнге деңнежип — 154 мун тонна четкен.

Чуртка тараа ажылын хөгжүткени-биле чергелештир мыйыстыг бода мал, куш болгаш хавай өстүрери, балык тударын ковудээн. Мыйыстыг бода малдың баш саны бир миллион беш чүс мун баш недир өскен.

Кампучи экспорттун кол продуктузу — латекс (каучуктүг үнүштер чулуу) чылдазының деңнели катап тургустунган. 1980 чылда дүжүт, күнүчүт ышкаш оон-даа өске үнелиг, техниктиг культураларны будурерин болгаш даштыкы рынокка садарын катап эгелээн.

Кампучи ажылчыларын, инженерлерин болгаш техниктерин маадырлыг күш-ажылынын ачылында чаяк үлетпүр будурулгелериниң 80 хуузу, 1970 чылда турган электростанцияларның 80 ажыг хуузу катап тургустунган. Чиик, аъш-чем болгаш энергетика үлетпүрүнүң будурулгелериниң код кезээ найысылалда болгаш оон чоогунда хоорайларда туруп турар. Ында көдээ ажыл-агый эт-херекселдери, тудуг материалдары, янзы-бүрү дериг-херекселдер болгаш мехаанизмнер кылыр, пестер, идиктер болгаш аъш-чем продуктулары будурер чүс заводтарның болгаш фабрикаларның 67-зи ажылдап турар.

Транспортту болгаш харылзааны хөгжүдеринче улуг киҥээнгейни уландырып келген. Күрүнеиин ишкил чүүк сөөртүлгезинге автотранспорт кол рольду ойнап турар. Пнюмпеньин Свайриенг болгаш Хошимин-биле Кампонгсаом болгаш Баттамбанг-биле харылзаштырып турар кол автомагистральдар 1979 чылда ажыттынган. Чүрттүн эң улуг аэропорттары ажылдап турар. Амгы-ангы авиакомпанияларның самолёттары ССКЭ-же, Таиландыже, Вьетнам болгаш Лаосче доктаамал ужудуп чоруп турар.

Кижилерде, оларның амыдырал-чурттагазында эң-не улуг чаартылгалар болган. Соңгулдаларга, күрүнеиин үндезин хоойлузунуң төлевилелиг чугаалажырынга идепкейлиг киришпиннаан, кампучилер революциянын чаалап алышкынарын камгалаар, республиканың иштики херектериге холгаарлап киржирии оралдажып турар даштыкы күштерге чогуур согушкунну бээр дээш чайгылыш чок тура-соруун коргузуп турар.

Чуртка киҥизидикчи улуг ажылды чоруткан, улус өөредилгезиниг болгаш чырыдыышкынын системазы сайзыраан. Бир миллион ажыг кампучу уруглар школаларда, колледжилерде өөренип турар. Улуг назылыг чоннуң оргузунда бижик билбес чорукту үзүткаар талазы-биле курстарга 300 мун ажыл-кампучилер барып турар. Найысылал университединиң медициниз болгаш фармацевтика факультеттери, педагогика институту ажыттынган. Дашгыкы дылдар институту, Кхмера-совет найырал аттыг техниктиг дээш учылишези удаваа ажыттынар. Профессионал-техниктиг училищениң тудуун ССРЭ-ниң дузазы-биле боттандырып турар. Хамаатыларның чурттага байдалдарын болгаш медицина хандырылгазын экижидер талазы-биле улуг ажыл кылдыган.

Ол бүгү чедиишкиннер кампучи революциянның хөгжүлдезин моондактаарын оралдажып турар дайзынарның калдаараашкынын болгаш шыжыгышкынын болдуруп турар. Ынчалза-даа Кампучия Улус Республиканың бүгү чоннуун чангыс эвиге болгаш сырый каттышкынында, ол чоннуң социалистиг чурттарның улустары-биле, бүгү киижи төрелгетенинин депшилгелиг күштери-биле найыралында моондактап шыдавааи.

Кампучияның улузу бодунуң салым-чолуун, бодунуң чуртунун ээзи болган. Ол бодунуң удуртукчулары кылдыр кымнарны сонгуурун боду шинтпирлеп турар. Улустуң эрге-чагырганың чер-чер органнарынга болуп эрткен сонгулдалар болгаш Национал Хуралга ам болур бүгү-ниити сонгулдалар кайгамчык улуг ужур-дузалыг болуп турар. Ол сонгулдалар депшилгенин социализмнин орүү-биле Кампучия Улус Республиканың хөгжүүрүнүн чаа үе-чадалын ажыдып турар.

В. КАПРАЛОВ,
СЭТА-ның корр.

ГФР-НИҢ КАНЦЛЕРИНИҢ ЧАЗАК МЕДЕГЛЕЛИ

БОНН. (СЭТА). Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери Г. Шмидт бундестагка чазак медеглели кылган болгаш делегейниң чугула айтырыгларынче, хамыктың мурнунда Чоөн болгаш Барыын чүктүң аразынга харылзааларже улуг кичээнгейни уландырган.

ГФР-ниң даштыкы херектер министри Г. Д. Геншериин чоокта чаа Москвага кээп чораанының түңнелдерин үнелеп көрбүлээн, барыын-германи чазактың баштыының демглеэнии болза, санал-оналарның солчушкунун уламчылаарынга бодумуң сонуургалдыын Совет Эвилели ол аян-чоруктуң үезинде база катап бадыткаан. Бистер аңаа байыр чедирип турар бис деп, Г. Шмидт чугаалаан. Чоөн болгаш Барыын чүктүң аразынга харылзаалар калбарган тудум-на, АКШ-тың болгаш Совет Эвилелиниң аразынга харылзаалар экижээн тудум-на, биске улам эки болур деп, ол демделээн.

Амдыызында кызыы-даа болза, соөлгу чылларда ГФР-ниң болгаш социалистиг күрүнелериниң аразынга идегелдиг кадыг ажыллажылга тургустуганын деп, канцлер айыткан.

«Совет Эвилели-биле чугаалажыышкыннар ылангыя делегейде политиктиг - хөрээлериниң үезинде соксаан туруп болбас ужурлуг» деп, Г. Шмидт медеглээн. ГФР-ниң даштыкы херектер министрининг Москвага аян-чоруу чепсегленишкиннерии контрольдаар, а ол ышкаш Хельсинкиге шиити Европа чөвүлел хуралының эгелээнии чорудулганы уламчылаарының, оон иштинде чепсегленишкиннерии дүжүрер талазы-биле шиити Европаның конференциязын чыылдырарының талазы-биле совет турушту биске тодаргай айтып берген деп, ол уламчылап чугаалаан. «Баш бурунгаар негелдер чокка чугаалажыышкынларны кылырынга бодунуң белеии совет чазак балыткаан» деп, ГФР-ниң чазаанын башгыны айыткан.

Ынчалзажок бүгүлеге билдингир фактылар турбуже, делегей байдалының амгы нарылаашкыны дээш харылсалганы Совет Эвилелиниче чүүй хаарын канцлер оралдашкан.

Ортумак ыракшылдың ракета чепсектериниң талазы-биле Совет Эвилели артык күштүг чорукту чедип алган дээр хоозуи бадыткаашкынны ол кылган. Моон-биле холбаштыр Г. Шмидт байдалдың шынынынга дүүшпес саннарны алаан. Ракета-биле ракетаны деннеп, домейлеп болбас дээрзин моон мурнунда ГФР-ниң камгалал министри турган киижи болганда, Г. Шмидт билир ужурлуг. Европада мөөнеттингеп америк ядролуг чепсектерни киириштирбишаан, ортумак ыракшылдың ракеталарының чүгле ниити күчүзүн деннеп болур. Ниити күчүлен түс-түс кезектерии алгаш, деңнелге кылыр чорук ёзулуг байдалды өжегерээн хажыттаны ол болур иинк.

Мырнай-ла чоокта чаа—бо чылдың февральда Шмидт чүве чугаалаан, Чоөн чүктүң болгаш Барыын чүктүң аразында Европага деп күштүг чоруу үреглеэ дээр садыткаашкынны ол кылган. Моон-биле холбаштыр Г. Шмидт байдалдың шынынынга дүүшпес саннарны алаан. Ракета-биле ракетаны деннеп, домейлеп болбас дээрзин моон мурнунда ГФР-ниң камгалал министри турган киижи болганда, Г. Шмидт билир ужурлуг. Европада мөөнеттингеп америк ядролуг чепсектерни киириштирбишаан, ортумак ыракшылдың ракеталарының чүгле ниити күчүзүн деннеп болур. Ниити күчүлен түс-түс кезектерии алгаш, деңнелге кылыр чорук ёзулуг байдалды өжегерээн хажыттаны ол болур иинк.

Мырнай-ла чоокта чаа—бо чылдың февральда Шмидт чүве чугаалаан, Чоөн чүктүң болгаш Барыын чүктүң аразында Европага деп күштүг чоруу үреглеэ дээр садыткаашкынны ол кылган. Моон-биле холбаштыр Г. Шмидт байдалдың шынынынга дүүшпес саннарны алаан. Ракета-биле ракетаны деннеп, домейлеп болбас дээрзин моон мурнунда ГФР-ниң камгалал министри турган киижи болганда, Г. Шмидт билир ужурлуг. Европада мөөнеттингеп америк ядролуг чепсектерни киириштирбишаан, ортумак ыракшылдың ракеталарының чүгле ниити күчүзүн деннеп болур. Ниити күчүлен түс-түс кезектерии алгаш, деңнелге кылыр чорук ёзулуг байдалды өжегерээн хажыттаны ол болур иинк.

·ИДЕОЛОГТУГ, ХОРАЛАКЧЫ ХӨДЕЛИИШКИННЕР

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Совет Эвилелиниге болгаш социалиимниң өске-даа чүрттарынга удур идеологтуг хоралакчы гаделиишкиннеринге Каттышкан Штаттар «Хосталга» болгаш «Хостуг Европа» деп хоралакчы сургаал нептередир радиостанциялардың калбаа-биле ажыглап турар. Ол радиостанциялар изугулдээшкинниг хоралакчы пропагандаиы соөлгу үеде улам күштелдирип эгелээн. Шииовчу ол радиостанцияларның 1982 сыл-хөө чылында хандырарының 38 миллион 300 мун долларны чарыдаарын Рейганның чаяа планнап турар. Амгы сан-хөө чылында «Хосталга» болгаш «Хостуг Европа» деп америк радиостанцияларга берген акша-херегүшеериниң хемчээли эрткен сан-хөө чылындан 3 миллион доллар хөй болуп турар.

АКШ-тың чаа администрациязы ол радиостанцияларның пропагандиочи хоралакчы дамчыдылаларын камдыралчы чүгүлэ ужур-дузалыг кылдыр санап турар. Радиостанцияларның ажыл-чорудулгазын Вашингтон бүрүзө контрольдап, башкарбышаан, социалистиг чүрттарга удур «психологтуг дайынны» олардың күштелдирии өскүдүп турар.

Европаның ниити рынок дээр организациязы ында кирип турар чүрттарның тараачыннарның эргелерин улам-на кызып, кыйып турар. Ындыг политика Голландияның национал көдээ ажыл-агыйынга улуг каражаны таварыштырар дей берген. Чогум-на оон ужурундан чоокта чаа голланд тараачыннарның Маастрих хоорайга эрттирген чыскаалы анаа удурланышкынны илеретken.

ЧУРУКТА: чыскаалганнарны тарады сывырып турганы.

АП—СЭТА-ның фотозу.

Школа болгаш амыдырал

БУЛУҢ-ТЕРЕКЧИЛЕР БӨЛҮҮ-БИЛЕ ӨӨРЕНИРЛЕР

БҮГҮ-НИИТИ ортумак өөредилгени чедиишкинниг боттандырып чорударында ортумак профтехучилищелерниң ролю кончүг улуг. Сески класты доосканнар аңаа ортумак эртемни чедип албышаан, улус ажыл-агыйында чүгула масалыг профессияларга өөренип алырлар. Бистиң республикабыс улус ажыл-агыйында мергежилдиг ажылчын кадрлар чыл келген дүрүмүлгалыг башкы Кызыл-оол Ховалытович Лакпаа күш-ажыл башкылап турар. Ажылынга харыысалгалыг, өөреникчилерни техниктиг чогаадылгаже база хаара тудуп турар, бо часкы делгелгеге булуң-терекчилер шимчеп турар модельдерни база кииргилээнер.

«Ак-Туруг» совхоз Кызыл-Даг салбырында турар бо школага бир трактору бызыглап бергей. Ынчангаш үстүкү класстарга машиноведение кичээлдерин чорударынга тааржымалыг апарган. Бо чылын доозарлардан тускай шынзылганы ап үнелер база бар.

ШКОЛАЧЫЛАРНЫҢ идейлиг болгаш мөзүг-шынар базы күш-ажылчы кижизидилгезинге хоочуйнарның үлегер-чижээ салдарлыг болуп турар. Школаның бирги каъзында делгем залдың дөрүнде «Күш-ажылчы алларның булуңун» тургускан. Үргларның кичээнгейинде— күш-ажылдың хоочуйнары, олар төлептиг ажыл-ижи-биле чонунга мактанып чоруурлар, дараазында — партияның хоочуйнары. Оларның аразында С. С. Докмит, Ш. Девек дээш өскелер-даа бар. Бүдүрүлгенниң мурнакчылары механизатор-

лар М. С. Артына, Ш. Т. Чыртык оларның хөрек чурук-тәры мында көскү черде. Олар кайызы-даа Балгазының көдээ профтехучилищезинге өөренип чорааннар.

Бо өөредилге чылында күш-ажылдың хоочуйнары болгаш бүдүрүлгенниң мурнакчыларыбиле ужуражылгаларны школага организастап эрттиргилээн. Боттарының ажыл-херектериниң дугайын мурнакчы хойжу Ирина Дазырын, Тыва АССРниң алдарлыг мелиоратору Девек Шуруку, салбыр эргелекчизи Араптан Тыкы, Чаа Чаа-Хөлде тудугжу Эрелчин Сайын-оол школачыларга сонуургатканнар.

Школаның бүдүрүлге бригадазы эрткен чайын картофель ажаап өстүрериге ажылдап, турган. «Ак-Туруг» совхоз школачыларга тускай турлагны кылып бээр болуп аашташ, ону боттандырбаан. Уруглар майгыннарга чурттап турганнар. (Бо чылын совхоз биле школаның аразында керээ чардынган, түрлагны тудары база-ла аазаттынган). Багай эвес дүжүттү өстүрүп ажаан, уруглар күш-ажылга далыгып, ажылдап, дыштанып эрттиргеннер. Ынчалза-даа бүдүрүлге бригадазының ёзулуг турум базазын тудуп тургузарын четтикпейн манап турар бис деп, школа директору Сорук Намчылович Сат улуг идегел-биле чугаалап олурду. Бис база-лз аңаа каттыжар бис.

КЫЗЫЛДЫҢ № 1 көдээ профтехучилищезинниң ажылдамдыралын көргүскен тускай стендини школаның профугланымышкын булуңунда азып каан. Бо талазы-биле мергежил шилип алыр дээнер оон солун үүлдерни билип алыр аргалыг. Булук-Терек школазындан эрткен чылын өөренип чоруткан, № 1 училищениң сургуулдары төрээн школазынга кээп, профтехучилищеге өөренириниң таарымчалыг байдалының дугайын эштеринге сонуургадып турары база эки. Профугланымышкын булунунда тус-тус профессиялар дугайын, кайнаар өөренип болурун, республиканың болгаш районнуң хөгжүлде сайзыралының дугайын тодаргай көргүскеи. Шак мынаыг ажылдарның түңнели багай эвес болуп турары көскү.

Бо чылдың декабрьда школаның 8—10 классчыларынга тускай анкетаны тараткан. Кым болурул, кандыг мергежилди шилип алза чогуурул деп айтырыгларга уруглар харыылааннар. Оон түңнелинде илерээни болза, оңгу классчыларда үш кижи школа дооскан соонда тудугга ажылдаар күзелин илереткеи. Оларга, шынап-ла, чоруунар чогузун, күзелиңер бүтсүн деп сөглээр ийик бис. Чаа Шагаан-Арыг, Чаа Чаа-Хөл дээш районда безин кандыг тудуглар чок дээр. Районнуң болгаш республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының хереглелдерин уруглар база өөренип көрүп турары ыле. Машина тудуушкунунуң заводунга ажылдаары-биле Новосибирскиде профтехучилищеге өөренирии күзээнер база бар, ол ышкаш суг оруу-биле теплоходтарга ажылдаар мергежилди шилип алыксап, бо талазыбиле өөренир деп-турарлар-даа бар.

Сески классчылардан профтехучилищеге өөренир күзелдиглер кончуг хөй болган. Ылаңгыя 8 «а» класстың өөреникчилериниң хөй кезии Кызылдың № 1, 4 профтехучилищелерге өөренир деп быжыг шиитпирлээнер. Үргларның чамдыктары-биле чугаалажып, күзел-чүткүлдерин сонуургаан бис. Ам оларга сөс:

Ак-Лама Хүлер-оол:— Аднем совхоз ажылчыныары, мында ажылдап, чурттап түрарлар, ада-иевистиң изин нетеп, соон салгап, төрээн совхозувуска ажылдаксаар бис. Мен-ле улуг акым Кызылда көдээниң № 1 профтехучилищезинниң ийиги курузунда. Сески класс соонда мен база аңаа барып өөренир мен.

Аркадий Дүрбүй:—Ачам Чаа Чаа-Хөл тудуунда ажылдап турар. Тудугжу болуру база эки херек, ынчалза-даа мен механизатор болуксаар мен.

Анай-оол Урана:—Авамбиле чурттап турар мен, ол даараныргыра сонуургалдыг кижи, мени база чанчыктырып өөредип турар. Даараныкчы болур деп шиитпирлеп алдым, № 4 ХПТУ-га өөренир мен.

Сат Кара-кыс:— Ава-ачам чок, үгбам сутта өскеп мен, сески класты дооскаш, эштерим-биле кады профтехучилищеге өөренир күзелдир мен. Кыс кижиге даараның билирии кончуг чүгула деп бодаар мен.

ӨӨРЕДИЛГЕ чылының өөлүг-үлдуңу чоруп турар. Харыысалгалыг уе келген, удавас экзаменнер. Шыңгыы белеткел шегеттинери чугаажок. Уруглар чүгле кым болурул деп айтырыгны шиитпирлеп турар эвес, харын кандыг кижилер болур бис, кымнарны дөзеп салгаар бис, кандыг ажыктыг ажылхеректер-биле Төрээн чуртувусту өөрүүр бис деп айтырыгны шиитпирлеп турарлар. Ону чедип алырынга школачыларның сүмелекчилери — башкылары, ада-иелери, хоочуннар, улуг кижилер. Шкода болгаш хамаарышкан профтехучилищелер, «Ак-Туруг» совхоозтуң удурткулазы-даа уруглардың инициативазын улам ханы ооварып көөр, дерек апарза, бүгү талалыг дузаны көргүзер ужурлуг.

Б. ДИРЧИН.

ЧУРУКТА: Булуң-Терек школазының оңгу классында машиноведение кичээлин башкы Аңаа Балыр эттирип тур.

В. ДОКМИТТИҢ фотозу.

ЗАЛ СЫҢМАС БОЛЗУН

Культура бажыңнары, азы клубтар оон кежээлеринге көрүкчүлер-даа, киржикчилер-даа зал сыңмас келзин дээш ажылдап турар. Ол бүгү культура ажылдакчыларының организахчы, чогаадыкчы чоруулдан, чоннуң бот-идепкейинден кол хамаарыжыр.

Сөөлгү үеде Хандагайтының Культура бажыңының ажылы көскүзү-биле хөнүп чоруп олурар. Ону Культура бажыңында эртип турар кежээлериниң шынарының экижи турарындан, тематиказы элбекшин, амыдыралчы чүгула айтырыгларны кичээнгейге ап турар апаргынында эскерип болур. Ол чорукка СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинин, ВЛКСМ райкомунуң, районнуң хөрээжениер төвүлелиниң болгаш райкүүскомнуң культура килдизинин кады ажылдап кылгаш, күүседип турары комплекстиг планы, ол талазы-биле районга ап чорудар хемчеглери дээштиг идегини берип турар. Үк плаила көрдүнгении ёзугаар клубка, азы культура бажыңына кайы-бир албан азы бүдүрүлге организациязы таварышкан өөлүзээде суббота кежээзин харыылап эрттирер ужурлуг.

А Хандагайтының Культура бажыңының ажылдакчылары борта черле элээн чогаадыкчы чоруун көргүзүп турар. Чүл дээрге оларның эрттирип турар кежээлериниң бир ойзагай чүүлү болза, чоннуң чаагай чанчылдарының янзы-бүрү талаларын чыртыкан, оларга чаа утка-шынар киирерин орналдашкан ындыг кежээлерни организастап эрттирип турарында болур. Оларның чижээнге Хандагайты ортумак школазының башкыларының организастап эрттиргеии «Ак-көк отчугаштан» өөлүзээп, куда эрттиреринин чаа ёзу-чуруму, чанчылдарынга чедир, а чоокта чаа оюннар кежээлери болгулаан.

Ол чышкаш Хандагайтының Культура бажыңынга болуп эрткен бир кежээниң дугайында мында чугаалаксадым. Ол болза тыва улустуң аас чогаалынга тураскаатканы кежээ болду. Кежээни организастап эрттирери бо удаала орукчуларга онаашкан. Олар ынчангаш баш бурунгаар шагда-ла четкилеп келгилээп, кежээге хамаарышкан дерилге-шимелге кылып, үлегер домактар, тывыскылар бижиилээп ама саазыннарны ханаларда аскылаан турлар.

Сценада тайылбырлакчыларның база күүседикчилериниң ажыглары микрофоннарны тургузушкан. Кежээ эгелээр мурунда оларның белеткениир ап турары илдең: ыры, кожамык, сыгыт аялгалары ындамында өөлүзедерден дыннаалыг кээп тургулаар болду.

Элээн болганда кежээниң бирги кезээ эгеледи. Ол дугайын Культура бажыңының директору Шыдыраа Саая микрофонга ыктыры-биле чарлапкан. Тыва үлустуң аас чогаалының дугайында эге сөстү аныяк автор Николай Ооржак хөйге таныштырды.

Оон соон дарый ыры, тоолдарның, эргі, чаа үениң-кожамыктарының, алгат-йөрээлдерниң, сыгыт, хөөмейниң аялгалары сценя кырынган чангылаып турду. Кежээниң башкарыкчызы микрофонну орук-бүдүрүлге участогунуң партия организациязының секретары, 60 харлыг Даваа Монгушка тутсупту. Көрбээни чок, пенсия назылыг хоочунувус шаанда тыва тоолчулар тоолдарын канчаар ыдыл алгат-йөрээлги канчаар алган ораанын херек кырынга көргүзүп, үзүндүлерин аяның үн-биле шала алганы аярак тоолдап-даа, шала ырлай зарак алганындаа күүсеттн.

Сценд кырындан ам «Ажы араттың» аялгалары чангылакып үнүп. Өткүт болган хөюг аялгалар шөлээн күтүлүп, Өдүген тайганың иогаан эзимнерни каракка көзүлдүрүп кээр чыгы-былыр ыраажы ол хире таалайчыг күүсеткен дизе хөөрөмче чок. Бүгү чоннуу апаргаи ыраккы Тожуюн ынчыларының ырызын хоочун мраажы Доңгак Дунгулактың ырлап турары ол. Доңгак Шаалының аяның каргыраз сыгылының сөөлүнде Александр Монгуш дүргеи чугаалар-биле чонну хөглеткеи, а «Чашпы хемнің» Чамзы Анчымаа сеткил-сагыжының хамнынган таалайчыг ырлап күүсеттн.

Чыылганнарга орукчулар боттарынга онаашкан кежээниң началдыр хөглүг, омак аяның-чылыг эрттирип, тывыгыпрын, тывызыын-даа көргүстүлер.

Ч. ЧАП.

Шыдыраа

ЧАҢГЫС САЛЫГ АРТКАНДА

Шыдыраа талазы-биле хоорайның бирги чери дээш командалар аразында болуп эртип турар мөргылдаа доозетурунуң кырында келген.

Сөөлгү салыгның мурнунда Күртелерадиокомитет болгаш мебель фабриказы, пединститут биле ураи чүүл училищезиниң шыдыраачылары ужурашкан.

Телевидение болгаш радио комитединиң журналистери удурланыкчыларын 3,5 санга үтнаш, үш салыгнан 8 санныг апарган. Ынчалза-даа пединституттуң башкызы А. Борзенко баштайгы хөлге А. Сулеймановка удур ойнаашаи, арыг удуг санын албышаан, болдуңун командазын өске командаларның мурунче киирген. Олар ураи үүл училищезиниң толээлерин 4:1 санга утканнар.

Мөргылдаанын төнүүлүнге чедир чаңгыс салыг арткан турда. күрүшенің Кызылда педагогика институдунуң командазы—9. Күртелерадиокомитет, автоорук техникуму 8-8 санныг. Чемпион ат дээш демиселди олар удамчылаар.

Д. АРБАК.

✦ ✦ ✦

ИЙИ САЛЫГ АРТКАНДА

«Спартак» эки тура спорт шиитилелиниң шыдыраа талазы-биле чемпиону ат дээш мөргылдаа Кызылдың шыдыраа клубунга эгелээн. Ында Хову-Аксы биле Ак-Довуракты пйи-пйи, Кызылдан сес шыдыраачы киржип турар. Оларның чедиш бирги, артканнары ийиги разрядтыг.

Амдыызында ийи салыг эрткен. Баштайгы салыгда республика чемпиону чораап Чыртак-оол Оюн биле Адыг-оол Монгуш ужурашкан. Кайызы-даа арга-дуржулгалыг ойнакчылар. Ынчангаш үр-даа болбаанда хайым кылыр дугурушканнар. Хову-Аксының төлээзи Каадыр-оол Доңгак бирги разрядчы Николай Онуфриевти бүзүреллиг уткан.

Ынчангаш ийи салыг соонда Л. Мохов, С. Севзэн ийи-ийи, Ч. Оюн, М. Адыг-оол бир чартык саннарлыг мурнаи турарлар.

Б. ООРЖАК.

Улегерлиг корум-чурум дээш

ДЭЭШТИГ ЧОРУДАР

Чурттакчылыг чер бүрүзүнге, коллективтерге үлегерлиг корум-чурумну тургузары хөйниттиниң кижи бүрүзүнүң херээ. Ындыг болганда бо чүгула айтырыгны чогумчалыг шиитпирлежириңге кижи бүрүзү идепкейлиг киржир ужурлуг.

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказынга эрткен чылын 130 кижи чылдагаан чок ажыл шагы үскен. Бо чылдың эрткен айларында байдал-биле ап көөрге, үстүнде сан ийи катан эвээжээн. Арагалаар, чылдагаан чок ажыл шагы үзер, күш-ажылдың сагылга-чурумун үреэр чорутарының саны кескүзү-биле кызырылган. Комбинаттың бүдүрүлге көргүзүглериниң оон салдары чугаажок улуг.

Ниити комбинатта кижизидилге ажылы экижээн, оон дээштии бедээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыыр талазы-биле хыналдаларны, рейдилерни организастап бичии-ле хажыдыышкыннарны ол дораан илередип, сайгарып көрүп, сагындырып турары чамдык аки түңнелдерге чедирген. Моон мурунда чылга чедир-ле, ылаңгыя транспорт пегинге, ажылчыннар чедиишпее турган, ажылдан үпер-кирер чорутар эвээш эвес тургулаан. Ам байдал мында өскерилген. Күш-ажылдың сагылга-чурумунуң экижээнинден бүдүрүлге планы мында чедиишкинниг күүсеттинип турар апарган.

Чогум Ак-Довурак хоорайда, Кызыл-Мажалык суурда хөйниттиниң корум-чурумун үреэр кем-керек үүлгедир чорутар ам-даа бар. Оон хөй кезиин эзирик кижилер үүлгелип турар. Ынчангаш оларбиле кижизидилге ажылын, профилактиктиг хемчеглерни ап чорударынга административтиг органнар-биле хөй-ниити иденкейлиг киржири чүгула. Маңаа ылаңгыя улусчу дружиналарның, эш хуу судтарының киржилгези улуг. Хоорайда тургустунган улусчу дружина штавы, эш хуу суду ажылын корум-чурум камгалаарының хөй-ниити пүзүктүлүн дамчыштыр чорудуп турар. Ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, арагаже сундулуг кижилер кичээнгейде. Ындыг чорутарга удур профилактиктиг хемчеглерни күштелдирген. Ындыг-даа болза хоорайда назы четпээнер-биле ажыл негелдеге дүүшпес. Оон түңнелинде назы четпээннериниң талазындан кем-керек үүлгедир, хулиганнаар чорутар болуп турар. Оны шыңгыы кичээнгейге алыры чүгула. Шынап-ла корумчурумнуң бүгү хевирлериниге хамаарышкан айтырыг бүрүзүн демниг күш-биле шиитпирлээр болза, оон дээштиг болурун үстүнде чижектер батыткаар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Ак-Довурак хоорай.

АПРЕЛЬ 14-ТЕН 19-КА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Уран-чечен телефильм. (ГДР). 10.15 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 11.20 — Медээлер. 11.25 — 14.30—Чапсар. 14.30. — Медээлер. 14.45 — «ГДРлеп». Киноп рограмма. 15.15 — «Сээи ленинчи библиотекан». «Апрель тезистери». 15.45 — «Апрельде чаа чыл». Документалдыг телефильм. 16.15 — Спортчу программа: Акробатиканга делегей маргылдаазы. ЦСКА-ның футбол—чиик атлетика комплекизинге делегей маргылдаазы. Классиктиг хүрешке Европа чемпионады. Швециядан дамчыдылга. 17.15 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии—амыдыралга». СЭКП ТК-ның кежигүнүиге кандидат, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Ставрополь крайның «Коммунизмче оруқ» колхозунуң даргазы Н. Д. Терешейконуң дугайында очерк. 17.25 — Уран үүл коллективтериниң концерти. Тбилисиден дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — 18.25 — Телемөдээлер. 18.25 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — «Беш чыл болгаш коллектив». Ажыл-агый механизмии сайзырангайжыдары. 19.15 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Финляндияның шилиидек комайдазы—ССРЭ-ниң шилиидек командазы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Өнүктериң арны». 22.30—Бөгүн делегейде. 22.45 — 23.10—Молдав ССР-ниң алдарлыг артизи С. Бодюл (орган) ойнаар. Фильм-концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.00 —«Бистиң садывыс».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — «Руль эртында» 18.55 — «Чаагайжыдылганын шалыпчы айы чоруп тур». Республиканың санэпидстанциязының коммунал-гигиена килдизинин эргелекчизи А. А. Барахтенконуң чугаазы. 19.05—20.35—«Даш көжээ». Телешии.

АПРЕЛЬ 15-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40—Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Мультфильмнер программазы: Малыш биле Карлсон», «Карлсон эзи келген». 9.05 — «Баш удур бодаарының үнези». Уран-чечен фильм. 11.15 — Гитарага ырларны В. Широков күүседир. Ленинградтан дамчыдылга. 11.35 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

11.40 — Уругларга фильм. 12.00 — «Орус дыл өөренип тур бис». Телекичээл. 12.15 — 14.30 — Чапсар.

МОСКВАДАН

14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сибирьдеп болгаш Ыраккы Чөөн чуктеп». Киноп рограмма: «Лена хемге», «Тараа болгаш ыры», «Бажыңче көппа». 15.50 — «Шыдыраа школазы». Эгелекчилер клазы. 16.20 — «Төрээн бойдус». 16.40 — Л. В. Бетховен — Скрипкага болгаш фортепианога сонаттар. 17.35 —«Горнистер, харыылаңар!»

КЫЗЫЛДАН

18.05 — Телемедээлер. 18.20 — В. И. Ленин. «Амгы революшняга пролетариаттың сорулгаларының дугайында». Төөгү эртемнериниң кандидады М. Н. Смирновааның чугаазы. 18.30—Телемедээлер. 18.40 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кижи болгаш хөөлүг». 19.35 — «Олар болгаш Штефан». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — О. Респиги. — Симфониктиг поэма «Римниң фонтаны». 22.00 — 00.15 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. ССРЭ-ниң шилиидек командазы — Канаданың шилиидек командазы. Стокгольмдан дамчыдылга. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.05 — «Өөрүп четтириишкин». Документалдыг фильм. 18.35 — «Хөглүг аялгалар». Вольск хоорайда уругларның «Радуга» ансамблиниң концерти.

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Хүлээлгезинге бердинген». Телефильм.

МОСКВАДАН

19.00 — «Бөгүн болгаш кежээниң-не». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.10 — «Калыкшыл». Дамчыдылга. 19.25 — Киножурнал. 19.35 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии — амыдыралга». 20.05 — Чарлалдар. 20.10 — 20.40 — «Буянныг ис». Телефильм.

АПРЕЛЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Орлёнок» телестудиязының аныяк корреспондентилериниң Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭниң ужудукчу-космонавтызы Ю. В. Малышев-биле ужуражылгазы. 9.50 — «Олар болгаш Штефан». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 11.10 — «Кино аян-чоруктар клуву». 12.10 — Медээлер. 12.15—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50— «Оттуг фронтунуң инженерлери». Эртем-тайылбырлыг фильм.15.20— Е. Сапогова ырлап тур. Свердловскиден дамчыдылга. 15.35 —«Дагдыныкчы». Тележурнал. 16.05 — «Телестадион» 16.35 — «Эрнест Тельман». Документалдыг телефильм. 17.35 — Орлёнок» телестудиязының концерт залы. 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университеди». «Делегейге чавырлыышкын дээш СЭКПниң демисели».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.10 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. ССРЭ-ниң шилиидек командазы — Швециянын шилиидек командазы. 3-кү ужуражылга. Гетеборгтан дамчыдылга. 19.55 — «ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Ында, горизонт ындында». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — Г. Марков. «Чогаадыкчы ижинии арынары». Чогаалчының төрүттүүген хүнүнден бээр 70 харлаарынга. Төөгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — «Чурук бүрүзүнде — хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Хүлээлгезинге бердинген». Телефильм.

МОСКВАДАН

19.00 — «Бөгүн болгаш кежээниң-не». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.10 — «Калыкшыл». Дамчыдылга. 19.25 — Киножурнал. 19.35 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии — амыдыралга». 20.05 — Чарлалдар. 20.10 — 20.40 — «Буянныг ис». Телефильм.

АПРЕЛЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 —«Горнистер, харыылаңар!» 9.35 — «Ында, горизонт ындында». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.55—Үзбек ССР-ниң улустуң артизи М. Шамаеваның концерти. Ташкентиден дамчыдылга. 11.20 — Медээлер. 11.25 — 14.30—Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50 — «Чогаадылганың эстафетазы». Документалдыг фильм. 15.40— «Орус чугаа». 16.10—«Сириялан». Киноп рограмма. 16.40— «Өөрүшкүнүң аялгалары». Фильм-концерт. 17.00 — «Москваның комсомолунуң ажылхеректери». 17.30 — «Тоол аалдап келдиң». «Күдүк чаныында каларчы». Уран-чечен телефильм. (ГДР) 18.45—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — «Шупту коммунистиг субботникче!» 19.25 — «Шуптузуң биликсээр мен». Киножурнал. 19.35 — «Апрель 19—совет эртемниң хүнү». ТДЛТЭШИ-ниң директору, төөгү эртемнериниң кандидады Ю. Л. Аранчыныың чугаазы. 19.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.55—«ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Ында, горизонт ындында». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 —23.20 — Уран-чечен мастерлериниң болгаш эртист аныяктарның Останкино концерт студиязынга күүселдези. Төөгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Таптыг-ла 20 ажыг». Фильм-концерт.

МОСКВАДАН

19.00 — Ф. Листиң чогаалдарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Горностаева күүседир. 19.20 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

19.55 — «Тываның экранында». 20.10—Чарлалдар. 20.15— Документалдыг фильмнер программазы: «Чер андырыкчылары», «Чер дугайында үш сес». 20.50—21.15—«1917. Март, апрель». Телефильм.

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.00 — «Чаштарга ачыгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 9.30 — «Ында, горизонт ындында». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 10.35— «Силерге, ада-иелер!» 11.05 — Н. Добронравовтуң сөзүүге бижээн шүүлүктерге чогаатказы ырларны Л. Сенчина, Г. Беседина, С. Тараненко олар күүседирлер. 11.15 — «Айыыл чок шимчээшкин». 11.45—«Музейлер болгаш делегелге залдары-биле». деп бүгү-эвилелдиң «Коммунизм тургузуп тур бис» деп делегелгеи чуруктуңуп төп бажыңында ажыттынган. 12.15—«Хүнүң шыгжамыры». 13.15 — «Спортлотонуң» 16-гы тиражы. 13.25 — «Ону шыдаар силер». Аныяк чадартыкчыларның конкурсу. 14.10 — «Дириг амытаннар дугайында». 15.25—Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Түңнел бөлүктериң киржикчилериниң ужуражылгазы. 2-гы болгаш 3-кү үелер. Гетеборгтан дамчыдылга. 16.35 — Политиктиг тайылбырлакчы В. Н. Бекетовтуң беседазы. 17.05 — «Субботниктиң хүн демделгези».

КЫЗЫЛДАН

17.20 — «Тывада «кызыл суббота». (Орус болгаш тыва дылдарда).

МОСКВАДАН

17.35 — «Делегей байталының дугайында беседа». СЭКП ТК-ның делегей информациязының киллизиниң эргелекчизи Л. М. Замятин эрттирер. 18.20 —Бүгү-эвилелдиң Коммунистиг субботник хүнүнге. Уран үүл мастерлериниң концерти. 20.30 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Түңнел бөлүктүң киржикчилериниң ужуражылгазы. 3-кү үе. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.15— «Үе». Информастыг программа. 22.00— Кубаның национал баелелиниң концерти. 22.45—«Пятигорск». Документалдыг телефильм. 23.00—01.00 —Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Түңнел бөлүктүң киржикчилериниң ужуражылгазы. Төөгенде—медээлер.

АПРЕЛЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.50— «Сула шимчээшкинче чыскаалынар», 9.15 — Улустуң аялгалары. 9.30— «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиниге бараан боол тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 12.15— «Даштыкы аалчылар Совет Эвилелиниң дугайында». 12.30 — «Көдээдеп дамчыдылга». 13.30 — «Музыкалыг киоск». 14.00 — А. Чехов—«Шокар рассказтар». Ленинградтың күрүнеии академиктиг комедия театрының фильм-шинзи. 15.25 — «Бөгүн—Совет эртемниң хүнү». 16.20 — «Кино аян-чоруктар клуву». 17.20—«Силерниң чагаалыларыар ёзугаар». Музыкалыг программа. 18.00— «Делегей панорамазы». 18.45 — «Экранда кинокомедия». «Доп Диего болгаш Пелагея». 19.55 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Түңнел бөлүктүң киржикчилериниң оюну. 2-гы болгаш 3-кү үелер. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.15 — «Үе». Информастыг программа. 21.50 — «Мээң эргим Сашам...» Александр Одоевскийге тураскаатказы. 22.45—«Сен болгаш мен». Фильм-концерт. 23.00—01.00 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Түңнел бөлүктүң киржикчилериниң оюну. Төөгенде—медээлер.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Аграар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Сонгу-барыын чүк угланыышкыныг хат секундлада 7—12 метр чедир дүргелээр. Дүне 2—7, чамдык черлерге 7—12 градус соор. Хүндүс 0-деи 5 градус чедир чылыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Эрте болдуңган эндег» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан) 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шорс» 9.40, 11.50, 15.10, **«Начальник тургаи болзумза»** 17.20, 19.10, 21.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Үреген ыржым» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянның адреги: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 932

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—09640

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 89 (11587) | 1981 чылдың апрель 15, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 коп.

СУГГАТТЫГ ГЕКТАРНЫҢ КҮЖҮ

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынныңарында» кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезин улам ыңай хөгжүдерде, суггаттыг черлерни бедик беримчелиг ажыглаарынче, оларга төлевилеттинген дүжүттү өстүрериниң хуусаазын кызырарын чедип алырынче улуг кичээнгейни салган болгай.

Черни суггарып ажыглаарының ужур-дузазы, ылаңгыя бистиң өл-шык эвээш дүжер республикавысна канчаар-даа аажок улуг дээрзи билдингир. Партияның область комитеди, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели РСФСР-ниң суг ажыл-агый органнары-биле бистиннге суггаттыг черлерниң хемчээлин улгаттырарынче оларның беримчелиин бедиреринче база суг ажыл-агыйлыг организацияларның материал-техниктиг баазазын быжыглаарынче доктаамаа кичээнгейни сээлып турар. Ооң түңнелинде республика машина-техниканы хөйү-биле алган, суггаттыг черлерниң хемчээли ам 51 муң гектар чедир налбарган, онгу беш чылда бүдүрүлгелериниң кол фондулары 16 млн. рубльден 25 млн. рубль чедир өскен.

Суггаттыг черлерни эки ажыглап тургаш, кодээ ажыл-агый культураларының элбек дүжүдүн өстүрүп ап турар ажыл-агыйлар республикада бар. Чижээ, «Алдан-Маадыр» совхозтуң суггатчылары тарааны боттарынга быжыглаан шөлдеринден республикада ап турар дүжүттүң ортумак деңнелинден 1,5—2 катап хөйү чыл санында ап турар. Эрткен чылын «Барлык» совхоз суггаттыг гектар бүрүзүнден ногааларның 400 центнер дүжүдүн алган. А Кодээ ажыл-агыйның дүржулга станциязы болгаш Кызылдың куш фабриказы сигеннериң ногаан массазын гектардан-на 150—200 центнер чедир алган. Ындыг чижектерни оон-даа ыңай көргүзүп болур.

Ынчалзажок республиканың совхозтарында суггаттыг черлерни ажыглап турарында улуг четпестер барын айтыр херек. Мелиорация болгаш суг ажыл-агый министерствозунуң медээзинден алырга, эрткен чылын суггаттыг черлерде 42 муң гектар тарылга шөлүнге ийиги өзүм суггадын 19 муң гектарга, а үшкүзүн чүгле 7,6 муң гектарга чоруткан. Ылаңгыя «Енисей», «Чыраа-Бажы», «Ак-Туруг», «Большевик» болгаш өске-даа совхозтарга ол ажылды багай организастаанындан суггаттыг шөлдерден алган тарааның дүжүдүү суггат чок черлериниден бичии-даа дээредевээн. Ол ышнаш суггаттыг черлерде картофель, ногаа тарып турар чамдык совхозтарның тускайлаан бригадаларының, звеноларының ажылының түңнели, ап турар дүжүдү база ындыг.

Суггаттыг черлерниң ажыглалында хөй четпестерниң тыптыр чылдагааннары янзы-бүрү. Суггарылга системаларының болгаш суггаттыг черлерниң багай ажыглаттынып турары дээш буруу бирги эзлчегде суг ажыл-агыйлыг организацияларга онаажыр эпаар. Суггарылга системаларын ажыглап турар организациялар оларның септелгезин болгаш техниктиг амаалдазын кошпак чорудуп турар. Оон аңгыда чаа системаларны тударда, төлевилеп барымдаалавайн шынар чок ыылыр, тудуг ажылдарын үр хуусаада узамдыктырар таварылгалар хөй.

Республиканың совхозтары сугну чаштырып суггарар ДДА-100 болгаш ДДН-70 машиналарны ажыглап эгелээнден бээр ам он чыл ашкан. Ынчалзажок районнарның суггарылга системаларының эргелелдери, совхозтар ол машиналарны дыка багай ажыглап турар. Бисте ам бар 250 машинаның чүгле 70 хирези эртикен чылын ажылдаан болгаш 7 муң гектар хире чер суггарган. Азы бир машина сезонда 75—90 гектар черни суггарар тургаш, чүгле 28 гектарны суггарган-дыр. Артканнары үрелик болганындан ийикпе, машинистер чедишпээнинден анаа тургулаан.

Амгы сезонга белеткелдиң байдалы база-ла өөрүнчүү эвес. Апрель 1-деги медээден алырга, ажылга белеткээр үжүрлүг машиналарның 21-и ам-даа белен эвес. Ол ышнаш 139 машинист мынчага чедир четчелеттинмээн.

Хөй-хөй совхозтарның, суггарылга системаларының эргелеринің удуртунчулары болгаш специалистери суггаттың депшилгелиг арганын ажыглаарынче сагыш салбайн, белеңнин харап, сугну чер ыры-биле аксып суггарарынче хөй күштү мөңнеп турары хомданчыг. Ол дээрге хол-биле кылыр аар ажылдар-биле холбашкан, кедизи чок арга-дыр. Ынчаар суггарарга, хөрзүннүң кырында чемиштиг каъдын суг ап, дыка үрээр, механизастаан суггарылгадан каш катап улуг эрозияны болдурар.

Часкы, чайгы суггатты чедиишкинниг чорударының бир кол үндезини болза суггатчы кадрларны, машинистерни өйлаанда өөредип, четчелээри, олардан тускайлаттынган звеноларны тургузары- оларның күш-ажылын чогуур деңнелге организастап, дериг-херекселдер-биле хандырары болгай. Ам ажыл-агыйларда суггатчы 35 бригаданы, 235 звенону организастап тургускан, хереглеттинип турар 1200 суггатчының 1134-үн азы 94 хуузун белетиээн. Оларның чамдыктары ам шөлдерже үнүп, бугаларны аштап, септеп, хөрзүнге өл-шык сиңирер суггатты чоруда бергеннер.

Бо чылын республикага часкы өл-шык сиңирер суггатты 46 муң гектарга бирги өзүм суггадын 40 муң гектарга чорудары планнаттынган. Кодээ ишчилерниң социалистиг хүлээлгелеринде ол шөлдерниң гектар бүрүзүнден 14 центнерден эвээш эвес тарааны, 90 центнер картофельди, 20 центнер хөй чылдыг сигеннерни өстүрүп алыры көрдүнген. Ону боттандырарда, суггаттыг чер ажылының агротехниказын хажык чон сагыырындан аңгыда, хөрзүннү химизастаарынче, органиктиг болгаш минералдыг чемишчидилгелерни, машина-техниканы, үнүш камгалалының янзы-бүрү херекселдерин бүдүрүкчүлүг ажыглаарынче, суггатчыларның болгаш механизаторларның күш-ажылын база ооң төлевирин шын тургузуп, социалистиг чарышты дээштиг организастаарынче хөвү-шөлдерде ажылдап турарларга бүгү-ле таарымалдыг байдалдарны тургузарынче, ниитиниң чемненилгезин, культура-амыдырал болгаш медицина хандырылгазын өөн организастаарынче районнарның база кедээниң партия, созот органнары, кодээ ажыл-агый болгаш суггарылга системаларының эргелелдери, совхозтарның удуртунчулары, специалистери, профэвиелл болгаш комсомол организациялары доктаамал сагыш салып, бо талазы-биле боттуң ажылдарны хүн бүрү чорудар сорулгалыг.

ЧАСКЫ ХОВУ АЖЫЛДАРЫН ТЕРГИИН ЭКИ ЧОРУДААЛ!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

БАШТАЙ ЭГЕЛЭЭН

Он бирги беш чылдың баштайгы чазының хову ажылдарынче Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң № 2 хову-трактор бригадазының механизаторлары эки белеткелдиин көргүзүп, бир дем-биле үнгеннер. Бригада ниитизи-биле 4351 гектар черниң шыгын базырар, ооң иштинде 3750 га черге кызыл-тас, сула, кукуруза болгаш чаңгыс чылдыг сигенни тарыыр.

— Бистиң бригаданың кежигүннери бо чаа беш чылдың эгезинде гектар бүрүзүнден эвээш эвес дүжүттү алыр деп сорулганы салгаш, шуптувус чаңгыс кижи дег шык базырыышкынынче кирдивис—деп, бригадир Михаил Малбык-оол чугаалады. Апрельдиң 7-ден 11-ге чедир механизаторлар 1836 га черниң шыгын базырганнар. Шык базырыышкынына бригадада ниитизи-биле 19 тракторларны быжыглаан. Оларның аразында күчүлүг үш «Кировецтерни», алды ДТ-75-тер болгаш он «Беларусьтарны» быжыглаан. Оларның техниктиг байдалы болгаш ажаалдазы эки тургустуган, кывар-чаар чүүлдерни бригада төвүнде четчири-биле эккелген.

Шык базырыышкынының баштайгы хүннеринден эгелеп хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турар мурнакчы механизаторлар эвээш эвес. Оларның аразындан К-700-түң башкарыкчызы, бедик класстың механизатору, коммунист Бичe-оол Чалбакай, Дойду Чаш-оол, Николай Сазан-оол, Николай Кенен, Петров Дадар, комсомолчу Алексей Лагба дээш өскелер-даа эзлчег нормазын 100-тен 107 хуу чедир тус-тузунда күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер сорулга-биле бригада төвүнде коскү черде самбырада механизатор бүрүзүнүң хүнде кылган ажылын эртеннин-не түнээш бижип, эң эки ажылданнарга тураскаадып, Күш-ажылчы алдарның тугун көдүрүп турар. Социалистиг чарыштың түңнелин 7 хонуктап үндүрер кылдыр доктаатканы. Механизаторларга доктаамал чүрттаар кылдыр 24 оруннуг общежитиеңи ангылаваш, иштин септеп дерээн. Неделя санында бригада төвүнде чунар-бажың ажылдап турар. Ук бригадада столованың чеминиң шынары эки болгаш ында четчир саннуг изиг чемни механизаторларга белеткеп турар.

Бо бригаданың механизаторлары шык базырыышкынын апрельдиң 16—17-де доозар деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) хоочун механизатор Дойду Чаш-оол, (адаанда) механизаторлар ажылче үнүп тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ сөзү, фотолары.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

— В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнде коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның патриоттуг эгелээшкинин барын-хемчиктилер бир ап-сеткилдиг деткээш, «кызыл субботага» хынамчалыг белеткелди чорудуп турар — деп, районга коммунистиг субботник эрттирер штабтың начальныги, СЭКП райкомунуң ийиги секретары В. А. Стариков бистиң корреспондентивиске дыңнаткан.

Районнуң үлетпүр будурүлгелери, совхозтары, албан организация болгаш өөредилге черлери ленинчи коммунистиг субботникке белеткелди колдуу доошкан, чамдыктары «кызыл субботаның» үлүүнге кириштир ажылдап эгелээн. Будурүлгенин совхозтарның ажыл-ишчилери боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнээр, албан-хаакчылар, сургуулдар, өөреникчилер хоорай, суурлар чаагайжыдылгазынга ажылдаар. Район төвүнге Чүргүй-оол аттыг парк кызырынга хөй кижи киржир. Аңаа сес муң ажыр ыяш олуртур оңгарны кээр, орта ядың, терек, тал, чадан-ыыштар олуртур.

Районнуң ажыл-ишчилери ниитизи-биле ажылдаан акшазындан 26 муң рубльди беш чылдың фондузунче шилчидери көрдүнген. ол эрткен чылдыңдан хөй.

Бо хүннерде В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының эзлчеглери тускай бадылаан график ёзугаар субботниктин үлүүнге кириштир ажылдап эгелээн. Олар баштайгы тонна даг-дүгүн хереглекчилерге чүдүрүп чоруткан.

Комбинаттан үш муң хире кижи күш-ажылдың байырдалынга киржир. 150 чолаачы кампап алган кывар-чаар материалы-биле ажылдаар. Олар 400 тонна сорттуг даг-дүгүн чүдүрүп чорудар, ол планда көрдүнгенинден 32 тонна хөй. Септелге-механиктиг цехтиң коллективи ийи муң рубльлик тудуг-монтаж ажылдарын кылыр, транспорт цегинин ажыл-ишчилери 16 автомашинаны септээр. Бо бүгү аңаа хүнде нормадан ажыш турар. Чүге дээрге кижи бүрүзү коммунистиг субботник хүнүнде күш-ажылдың будурүкчүлүүн бедидерин хүлээнген.

Баштайгы саналашкын ёзугаар алырга комбинаттың коллективи беш чылдың фондузунче 10 муң ажыг рубльди шилчидер.

Т. ХЕРТЕК.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ЭРТЕМИНИҢ СОРУЛГАЛАРЫ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр көдээ ажыл-агый эртемнериниң сорулгаларын ВАСХНИЛ-дин апрель 13-те Москвада ажыттынган сессиязында чугаалажып турар. Ооң ажылында ВАСХНИЛ-диң салбырларының, эртемшинчилел албан черлериниң удуртукчулары, партия, совет, көдээ ажыл-агый органнарының төлээлекчилери киржип турар.

Сессияның президиумунда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орлалакчылары Г. И. Марчук, З. Н. Нуриев.

Илеткелүп — академияның президентизи П. П. Вавилов болгаш санал бергеннер хову-шөлдериниң, фермаларның продукциязын будурериң көвүдедири дээш демиселге эртемнин өзүп турар ужур-дузазын демдеглээннер. Эртемденнериң дузазы-биле көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң индустриалдыг аргаларын, чаа машиналарның комплекстерин, эң эптиг тарылга эзлчештирилгезин, хөрзүнүң ажылдап кылырының зоиз аайы-биле системаларын ажылдап кылган болгаш ажыглап киргген.

Көдээ ажыл-агыйның албан черлериниң бүгү ажыл-чорудулгазын бо беш чылда агроүлетпүр комплекстериниң адырларын дең-дески хөгжүдеринче, аъш-чем программазын боттандырарынче углаар.

Сессия ажылын уламчылап турар.

(СЭТА-ның корр.).

АПРЕЛЬ 18 - ленинчи коммунистиг субботник хүнү

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

БИИ-ХЕМ районнуң субботник штабының хуралы субботник эрттирериниң район чөвүлелиниң даргазы, СЭКП райкомунуң секретары В. Н. Габитовтуң даргалаашкыны-биле эрткен. Орта апрель 18-те —ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде бүгү кылып чоруттунар ужурлуг ажылдарны база катап тодаргайлаан ,сорулгаларны салган. Бо талазы-биле дыннадыгны штаб кежигүнү Г. Я. Полосухина кылган.

Субботникке райондан 6253 кижи киржир. Оларның чартык кезии боттарының турушгарынга ажылдап хүннээр. Ол хүн чүгле тудуг ажылдарын безин 13800 рубльге кылыры, 400 рубльге мебель аймаан будурери, 600 тонна чүктүг сөөртүрү, 160 центнер сүттүг будурери көрдүнген. Ынчаарга район он бирги беш чыл фондузунче ниитизи-биле 11 муң 402 рубльди шилчидер.

(Бистиң корр.).

* * *

Владимир Ильич Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылынга тураскааткан коммунистиг субботникке **«СУТ-ХӨЛ» совхозтуң** ажылишчилери бир деминг ажылдаар дээш шудургу белеткенип турарлар. Совхоз директору К. Куулар удурткан 10 кижи составтыг штабты тургускан. Штаб ол хүн кылыр ажылдарның планын тургускаш, ангы-ангы организацияларга, бригадаларга хуваалдаы кылган.

Ол хүн ийи муң ажыг кижи ажылче үнер болгаш сүт-хөлчүлер беш чылдың фондузунче муң рубльди шилчидерин шиитпирлээн.

Совхоз амгы үеде субботникке белеткелди күштелдиргеи. Ол хүн 15 автомашина, 28 трактор, 50 аът болгаш өскедаа техниканы ажылга ажыглаары көрдүнген.

Ишкиниериин, Шом-Шумнун,

* * *

Коммунистиг субботник эрттирер дугайында айтырыгны Тандыда **«РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ЧАЛБЫЫЖЫ» совхозтуң** парткому бодунуң хуралыгга чугаалажып көрген. Ынчан субботникке киржир кижилерниң саны болгаш кылыр ажылдың хемчээли, оон кирер акша-хөреңги бүрүн тодараттынган. Субботник эрттирериниң штабын совхозтуң директору В. И. Жиринов удуртуп турар.

Субботникке шупту 465 кижи киржир. Олар 2130 рубльдин ажылын кылыр, 1510 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер. Бо талазы-биле белеткел ажылдары шагда-ла эгелээн.

Хову-трактор бригадазындан ол хүн чүс ажыг кижи ажылче үнер. Олар 500 гектар черниң шыгын базырар, 400 гектар чарыштың түңнелин 7 хонуктап үндүрер кылдыр доктаатканы. Механизаторларга доктаамал чүрттаар кылдыр 24 орунныг общежитиеңи ангылаваш, иштин септеп дерээн. Неделя санында бригада төвүнде чунар-бажың ажылдап турар. Ук бригадада столованың чеминиң шынары эки болгаш ында четчир саннуг изиг чемни механизаторларга белеткеп турар.

Бо бригаданың механизаторлары шык базырыышкынын апрельдиң 16—17-де доозар деп шиитпирлээн.

ЧУРУКТАРДА: (үстүнде) хоочун механизатор Дойду Чаш-оол, (адаанда) механизаторлар ажылче үнүп тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ сөзү, фотолары.

Хүүректигиниң малчынары 1900 ажыг өшкүнү кыргыырлар. Киров салбырының ажыл-ишчилери малчыннар чүрттаар 4 бажыны тударлар. Чес-булуңнуң, Өлеңниң хойжулары хой чуур ваннаарны, кыргылда пунктуларын, көвүрүглерни септээрлер.

Механизаторлар, тараажылар, хову шөлдериниң ажылчынары 48 гектар шөлдү чарар, 20 километр буганы аштаар.

Сүт-Аксы суурда албан организация черлерине одаар 30 кубометр токпакты ол хүн белеткеп кылыр. Чөөн-Хемчик районнуң Сүт-Аксы, Кара-Чыраа, Кызыл-Тайга, Ишкин суурларының чаагайжыдылгазынга, ыяштар болгаш чадан үнүштер олуртулгазынга хөй санныг школачылар болгаш суурларның чүрттакчыларын идепкейлиг киржирлер.

О. БОРАШ.

* * *

Субботник эрттирериниң талазы-биле хуралдар болгаш тайылбыр ажылы бүгү бригадаларда, фермаларда болгаш өске-даа коллективтерде организастыг чорун турар. Ол хүн кижи бүрүзү эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаар.

Бистин корр.

* * *

«ТЫВА СОВХОЗ ТУДУГ» каттыжыышкынының Эрзинде № 5 көжүп чоруур механизастаттынган колонналының коллективи апрель 18-те болур ленинчи коммунистиг субботникке баш бүрүгаар белеткенген. Ол хүн бо организациядан 81 кижи ленинчи субботникке бир дем-биле үнер.

Тодараттынган ажылдарның хуваалдазын ёзугаар Эрзин ортумак школазының септелгезинге. Ленин аттыг совхозта 2 даал ишти чүрттаар, «Мөрен» совхозта 2 даал ишти чүрттаар бажыңнарның тудуунга, «Чаа орук», «Нарын» совхозтарда шак мындыг бажыңнарның тудуунга 30 кижи ажылдаар. Бо хүннерде ол черлерде чүгула хереглиг тудуг материалдары бүрүн дүжүрүнгеи. Ол тудугларга ажылдаар кижилер дериг-хереклелдерни белеткеп алганнар.

Бо организацияның ажылишчилери чүгле тудуг-монтаж ажылдарын шынарлыг кылдыр кылып доошкаш, 1053 рубль түңнүг ажылды будурер. Оон иштинден 370 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидерин шиитпирлээннер.

К. ТАБУРАК.

Тыванып ыяш ажыл-агый эргелелин Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу кылдыр эде тургузар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыванып ыяш ажыл-агый эргелелин Тыва АССР-ниң Ыяш ажыл-агый министерствозу кылдыр эде тургузар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДҮМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай, 1981 чылдың апрель 14.

СЫРЫЙ ЧАҢГЫС ЭПТИГ

БЕРЛИН. (СЭТА). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизи ГДР-ниң наймысылалында ажыл-херекчи бүүнүң, чаңгыс эптиг болгаш сырый каттыжыышкынының байдалында эртип турар. Келир беш чылда республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң программазын делегаттар улуг сонуургал-биле чугаалажып, партиязының даштыкы болгаш иштики политиказын бүрүн чүүлдүгүнүп турарының дугайын партийжи шуулганның индиринден медеглеп турар.

Ажылчын ангының, кооперастташкан тараачыннарның, интеллигенцияның төлээлекчилери съездиниң индиринден чүве чугаалажып, ГСЧП бодунун бүгү ажыл-чорудулгазын боттандырарда марксисчи-ленинчи тодаргай стратегияга болгаш тактикага дээнип, тайбыңның эрге-ажыктарын болгаш кижилер дугайында сагыш салыышкынын кол үүл кылдыр тургузуп турарын медеглеп турар.

* * *

ГСЧП-ниң X съездизинде СЭКП-ниң делегациязының баштыны, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов апрель 13-те Цецилиенхоф ордузунга чораан. Тиилекчи үш улуг күрүненің чазактар баштыннарының Потсдам конференциязы 1945 чылдың июль-августа аңаа болган. Ол конференция Европага дайын соондагы тайбың тургузуушкунунун үндезиннерин салган. М. А. Суслов күндүлүг азалчылар дептеринге адын салган.

СЭКП-ниң делегациязының өске кежигүннери Иена хоорайга чораан. Олар ГДР-ниң эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи — оптика-механиканың «Карл Цейс Иена» комбинадынга барып, комбинаттың эртем-шинчилел төвүнде лабораторияларны эргип көрген.

Бүдүрүлгеге найыралдың митингизи болган. СЭКП ТК-ның секретары В. И. Долгих митингге үүве чугаалаан. Ону чыылганнар адыш часкаашкынары-биле уткаан. Совет коммунистерден, Совет Эвилелиниң бүгү ажылчы чоннарындан акы-дукманын изиг байырын комбинаттың ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга ол дамчыткан. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтин даалгазын күүседип, социалистиг тургузуушкунга улам ыңайгы чедиишкиннерлиг, өгбүле бүрүзү аас-кежиктиг, чаагай чурттаалгалыг болзун деп оон күзээшкиннерин комбинаттың ажылчы чоннарынга силерниң чуртунарның бүгү чонунга дамчыдары биске оныа өөрүнчүг-дүр деп, ол чугаалаан.

Социалистиг интернационализмнин, акы-дуңма чурттарның сырый каттыжыышкынының, кады ажылдажылгазының, демнинг хөделиишкининиң ужур-дузазы ам кажаигызындан-даа артык өзүп турар. Бистиң партияларывыстың, күрүнелеривистин, улустарывыстың аразында тургустуган харылзаалар ындыг кады ажылдажылганын тодаргай үлегер-чижээ-дир деп, оратор чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң соонда ай бичe ажыг үе эрткен. ынчанмыже оон делегейге болгаш иштики ужур-дузазы улам чыыткыландыр илергейлеттинип орар.

Делегей хөгжүлдезиниң, партияның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин, совет ниитилелдиң политиктиг системазын улам сайзырангайжыдарының, амгы үе-чадада партийжи болгаш идей-кижизидилгелиг ажылдың үндезин айтырыгларын дугайты эң чугула түңнээшкиннер эш Л. И. Брежневтин илеткелинде кылдынган. Бистиң күжүвүс чаңгыс эвивисте, найыралывыста, сырый каттыжыышкынывыста, кады ажылдажылгавыста. Социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазын кады кезээде быжыглаар бис.

Эш В. И. Долгих СЭКП-ниң делегациязының белээн —В. И. Ленининиң портредин комбинаттың ажылчы чоннарынга дамчыдып берген.

СЭКП-ниң делегациязының кежигүннери Герман Демократтыг Республиканың турасkаалдыг өске-даа черлериниге база чораан.

ТЫВА—ХАКАСИЯ

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ БИРГИ КВАРТАЛДА ТҮҢНЕЛДЕРИ

	Тыва АССР		Хакас авт. область	
	План күзелдези	1981 чылда 1980 чылдыңга %	План күзелдези	1981 чылда 1980 чылдыңга %
Үлетпүр				
Продукция сайгарганы	102	102	101	103
Күш-ажылдың будурүкчүлүү	105	109	102	100,6
Тудуг				
Бүгү дөстерден капитал салыышкыннар	61	102	102	108
Керээлиг ажылдар хемчээли	84	113	110	92
Күш-ажылдың будурүкчүлүү	93	106	99,8	112
Чурттагга бажыңнарын ажыглалга киргеки	78	147	126	6,6 катап
Транспорт				
Ниити ажыглалдың транспорту-биле чүк сөөрткени тонна-км	90	103	100,4	121
Амыдыралга ачы-дуза чедирилгези				
Чонга ачы-дуза чедиргеин	104	108	104	110
оон иштинде көдээ черге	104	106	104	111
Садыг				
Үүрмектеп садар бараан саарылгазы	102	103	102	105
Көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге сатканы (пландан ажыр даалга-биле кадыы план)				
Мал болгаш куш	129	115	97	106
Сүт	116	103	98	99,3
Чуурга	144	121	115	113
Мал ажылының продуктулуу				
Бир инекке онаштыр ортумак саалда кг.	302	92	459	100,7
Бир кыс дагаага онаштыр чуурга	41	103	58	100

АКЫ-ДУҢМА НАЙЫРАЛ БЫЖЫГАР

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының V конференциязы болуп эрткен.

Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының баштаар черииң даргазының оралакчызы, СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининң эргелекчизи А. К. Канзай отчёт клеткелди аңаа кылган.

СЭКП обкомунуң секретары Д. К. Ооржак конференцияның ажылынга киржип, үүве чугаалаан.

Конференция доктаалды хүлээп алган, ында моол болгаш тыва улустарның аразында акы-дуңма найыралчы харылзааларыны улам ынай сайзырадырынче утланган хемчеглерни айыткан.

Совет-моол найырал ниитилелиниң Тыва салбырының баштаар черииң чаа составын конференция сонгаан. Ооң даргазынга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. С. Шойгуну, оралакчызынга — СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизининң эргелекчизи А. К. Канзайны сонгаан.

КИЧЭЭНГЕЙНИҢ ТӨВҮНДЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтыышкынынарынга, «Партияга хүлээп алышкын болгаш СЭКП кежигүнүнге кандидаттарны кижизидер талазы-биле Киргизияның партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынга дүүштүр бистиң районнуң партия организациязының хүрээлеңи өзүп, быжыгып турар. Аныяк коммунистерниң кижизидилгезинин талазы-биле ажылды кичээнгейнии төвүнде тургускан.

Партияга чаа кежигүнүер хүлээп алырын улам бедик негелделиг көрбүшаан, СЭКП райкому болгаш партия организациялары бүдүрүлгениң мурнакчыларын кол мергежилдин ажылдакчыларының иштинден шилип алыр талазы-биле элээп ажылды кылган. Ылаңгыя беш чылдың доозукчу чылында партия кежигүнүнге хүлээп алганнарның хөй кезии материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турарлар болуп турар. Оларның иштинде «Х Улуг хурал» совхозтуң хойжузу А. Содунам, бызаа ажаакчызы Л. Чаламба, «Тере-Хөл» совхозтуң сарлык кадарчылары К. Идам, С-М. Балан, «Тиилелге» совхозтуң чоланчылары К. Оюн, М. Куулар, В. Монгуш, механизатор М. Куулар олар ышкаш мурнакчы ажыл-ишчилер бар. Партияга хүлээп алганнарның 69 хуузу ажылчыннар.

Партийжи хүрээленни комсомолчуларның болгаш аныяктарның эң мурнакчы кезээ-биле немеп, өстүрерин улам-чылаан. Бир эвес 1976—1979 чылдарда партияга киргеннерниң 60—65 хуузу комсомолду дамчыштыр кирген болза, эрткен чылын ол сан 71,4 хуу четкен. Оларның дыка хөйү комсомол-биле харылзаалын үспейн, оон ажылынга киржирин чугула партийжи даалга кылдыр санап чоруур. Бо талазы-биле ажылды «Х Улуг хурал», «Тиилелге», «Тере-Хөл» совхозтарда, Каа-Хем суурда чамдык партия организациялары эки организастан келген.

Херээженнер — бүдүрүлгеде улуг күш. Олардан күш-ажылдың мурнакчыларын, идепкейлиг хөй-ниитилерни партияның хүрээленинче хаара тудар талазы-биле ажылды партия организациялары алаан күштелдирген. Эрткен чылын районда 24 херээженнерни СЭКП кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп алган. «Х Улуг хурал» совхозта хойжу М. Шавыраа, «Тиилелге» совхозта штукатур-маляр Л. Ооржак, районнуң харылзаа салбырының телефонизи Л. Мельникова, Кунгуртуг суурда библиотека эргелекчизи Д. Очур, Кур-Чер ортумак школазының башкызы З. Ондар, районнуң кино четкизиниң начальнигы Л. Булдакова олар ышкаш коммунист херээженнер -даандырган ажылынга ак сеткилдинн, хөй-ниитиинин ажылынга идепкейлинн көргүскен.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ:
Сээң кандидат стажың

Мурнакчы саанчыларны, хойжуларны, механизаторларны, ажылчыннарны партияга хүлээп алыр талазы-биле ажыл чамдык партия организацияларында ам-даа чогуур деннелге четпес. «Кара-Хаак» совхозта партком, куш фабриказында, № 62 болгаш 1317 КМК-ларда, Чербиде ыяш белеткээр пунктуда партия организациялары ол ажылды эки-жидери чугула. Партия райкомунуң талазындан партияга ажылчыннарны колдады хүлээп алырынче кичээнгейни салбышаан, улус ажыл-агыйының специалистериниң, башкыларның, эмчилерниң иштинден эң төлептиг, үдегерлиг ажыл-ишчилерни партияның хүрээленинче хаара тударын партия организацияларынга сүмелеп, чамдыктарын бөрога дыннап турар. Аныяк коммунистерниң билиин бедидери. оларны коммунистиг мөзүг-шынарга кижизидери хүннүң чугула айтырыы. Партия райкомунуң база «Тиилелге», «Х Улуг хурал», «Тере-Хөл», «Кара-Хаак» совхозтарда парткомнарның чанында аныяк коммунистерниң школалары тургустунган. Аныяк коммунистерниң семинар-кичээлдеринге партияның айыткан чугула сорулгаларын, СЭКП-ниң төөгүзүн, оон Уставын болгаш Программазын хөнизы-биле өөренип турарлар. Райкомнуң харыысалгалыг ажылдакчылары, парткомнар кежигүннери, парторганизациялар секретарьлары партия кежигүнүнге кандидаттар-биле беседалажып, оларның кандидат стажын канчаар эрттирип турарын сонуургап, арга-сүмени берип турары база улуг ужур-дузалыг. «Сээң партийжи биледиң» деп айтырыглыг партия хуралдарын эрттирерни практикалап келген.

Партия кежигүнүнге кандидаттарның кандидат стажын канчаар эрттирип турарының дугайында отчёттарын, дыннадыгларын партия хуралдарынга дыннап, оларның партийжи даалгаларны канчаар күүседип турарын хынаары чанчыл апарган. Рекомендация берген коммунистерниң харыысалгазын бедидер сорулга-биле СЭКП кежигүнүнге кандидатты партияга киреринге канчаар белеткеп турарының дугайында партия хуралдарынга оларның отчёттарын база дыннап турар.

Аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле ажылды чамдык партия организациялары четпес чорудуп турарын чугаалаар апаар. Чижээ, «Тере-Хөл», «Көк-Тей» совхозтарда партия организациялары Уставтың негелделерин, партийжи даалгаларны аныяк коммунистерниң канчаар күүседип турарының дугайында отчёттарын болгаш дыннадыгларын партия хуралдарынга дыннап, оларны коммунистиг мөзүг-шынарга кижизидер талазы-биле ажылды кошкак тургускан. Оон уламындан ында чамдык аныяк коммунистерниң талазындан Уставтың негелделерин хажыдып, арага-дарыже хандыгар, корум-чүрүм үзээр таварылгалар тургулаан. Бо четпестерден чогуур түннелдерни үндүрери чугула.

СЭКП-ге хүлээп алышкынны болгаш аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле ажылды күштелдирери партия эге организацияларының идейполитиктиг болгаш организакчы ажылын быжыглаарынга, оларның дайынчы арга-шинээзин бедидеринге идигни берип, планның онаалдаларны күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаарынга оларның ролюн улам бедидер. Ынчангаш бо чугула ажыл-херек парторганизация бүрүзүнүң кичээнгейнии төвүнге турар ужурлуг.

В. ДАНДАР,
СЭКП Кызыл райкомунуң инструктору.

СЪЕЗДИНИҢ ИДЕЯЛАРЫН — МАССАЖЕ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизиниң материалдарын массага тайылбырлап пропагандалаары, политиктиг, экономиктиг чырыдыышкын системазынга ханызы-биле өөренири республикада уламчылавышаан.

Эрткен март айда бистиң республикага чангыс аай политнеделяның темазын СЭКПниң XXVI съездизиниң материалдарын тайылбырлап пропагандалаарынга тураскаатkан. Бо чылдың март 24-тен 31-ге чедир үргүлүлээн политнеделяда съездиниң материалдарын ажылчы чоннуң ортузунга делгереңгей-биле пропагандалаар сорулга-биле СЭКП Тыва обкому пропаганда бөлүүнүң организастаан болгаш ук-бөлүктү Кызыл хоорайже, республиканың районнарынче үндүрген. Пропаганда бөлүүнүң 68 кижи составтыг активинге партия Тыва обкомунуң бюро кежигүннериң, кежигүннерге кандидаттар, килдистер эргелекчилерин, министерстволарның, ведомстволарның, эргеледдериниң, редакцияларның, Тыва АССР-ниң Телевидение болгаш радионуң күрүне комитединиң, республиканың «Билиг» ниитилелиниң лекторлары, СЭКП Тыва обкомунуң өскедаа харыысалгалыг ажылдакчылары кирген. Партия Тыва обкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң лекторлар бөлүү илеткелчилерге, лекторларга, партияның Кызыл хооркомунуң база СЭКП райкомнарының активинге дузаламчы кылдыр материалдарны орус, тыва дылдарга белеткээш, тараткан.

СЭКП Тыва обкомунуң пропаганда бөлүүнүң кежигүннери чер-черге баргаш, СЭКП хооркомунуң, райкомнарының калбак активинге даянып алгаш, партияның XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, оон материалдарын күш-ажылчы коллективтерге ханы таныдар, тайылбырлаар, пропагандалаар талазы-биле организастыг хемчеглерни чорутпушаан, боттары киришкинневр.

Республиканың районнарынга база Кызыл хоорайга баргаш пропаганда бөлүү ажылчы чоннуң ортузунга амгы үеле СЭКП-ниң экономиктиг, социал болгаш даштыкы политиказының талазы-биле 330 ажыг лекцияны, бесседаны номчаан. Анаа 12300 кижи киришкен.

Чангыс аай политнеделяны чогуур деннелге эрттирер херекке СЭКП Төп Комитединиң ол-ла хуусаала Тывага ажылдап турган пропаганда бөлүү улуг дузаны чедирген. Бөлүктүң составынга экономиктиг эртемнериң доктору, ССРЭниң Улус ажыл-агый академиязының профессору Н. Н. Гвоздев, философия эртемнеринин кандидаты, Совет Арминың Политэргелелиниң лектору Ю. И. Рачев кирген. Олар келген хүнүнде-ле Кызыл хоорайның калбак активинге лекцияларны номчаан. Н. Н. Гвоздев «XXVI съезд СЭКПниң экономиктиг стратегиязының дугайында», Ю. И. Рачев «XXVI съезд СЭКП-ниң даштыкы политика талазындагы ажыл-чорудулгазының дугайында» деп темаларга лекцияларны СЭКП Тыва обкомунуң чанында теоретиктиг семинарның дөрт бөлүктериниң дыннакчыларынга, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга, СЭКП обкомунуң пропаганда бөлүүнүң кежигүннеринге номчаннар. Анаа ниитизи-биле 400 ажыг кижи олурушкан.

СЭКП ТК-ның пропаганда бөлүүнүң кежигүннери Чадаанага, Хандагайтыга, Ак-Довуракка, Шагаан-Арыгга, Сарыг-Сепке пропагандистерге, совхозтар директорларынга, парткомнарының секретарьларынга, бүдүрүлге, албан организацияларының удуртукчуларынга, комсомол, Советтер ажылдакчыларынга лекцияларны номчаннар.

Март 31-де Кызылга хоорайның болгаш Кызыл районнуң 520 кижилиг идеология активинге партияның XXVI съездизиниң делегады, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширинин болгаш Н. Н. Гвоздев, Ю. И. Рачев олар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылынга, оон материалдарынга тураскаатkан сонун лекцияларны номчаан.

Ынчангаш СЭКП ТК-ның пропаганда бөлүүнүң кежигүнери ниитизи-биле 15 лекцияны республикага номчаан болгаш анаа 2200 ажыг дыннакчылар олурушкан.

Чангыс аай политнеделяны СЭКП-ниң Кызыл хооркому, партияның Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик райкомнары, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың парткому организастыг эрттирген.

СЭКП ТК-ның болгаш СЭКП Тыва обкомунуң пропаганда бөлүктериниң кежигүннериниң, партия Кызыл хооркомунуң, райкомнарның, парткомнарның активтериниң организастааны болгаш киришкени чангыс аай политнеделяның хүннеринде дыка хөй айтырыглариң дыннакчылар илеткелчилерге, лекторларга салган, сонуургаан айтырыгларынга чогуур хе рыларны олар алганнар.

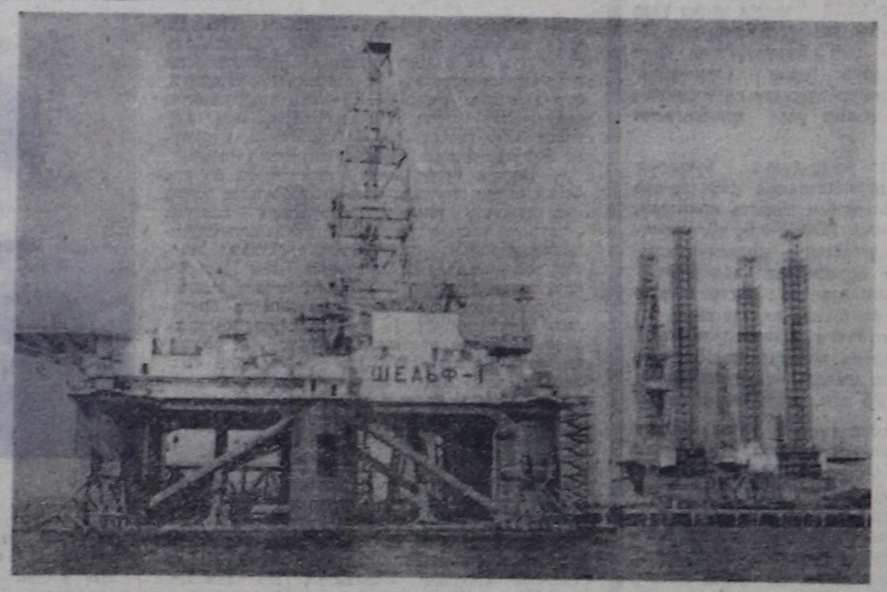
Апрельде эртер чангыс аай политхүннүң темазын Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи, делегей пролетариадының баштыңчызы болгаш башкызы В. И. Ленининң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылынга тураскаадыр.

Д. ӨНДАН,
СЭКП обкомунуң лектору.

БАЗА БИР МУРНАКЧЫ

Бистиң «О. Шынаа» совхозта хөөчүн болгаш мурнакчы хойжулар хөй. Оларның аразында орден-хавыалыгдаа, алдарлыг аттыг-даа малчыннар бар. Чүгле ошту беш чылдың түннелинде бешин ийи кижи чазактың бедик шаңналын алды. Ам ындыг мурнакчыларның аразында чаа кижилерниң немежип турары өөрүнчүг. Ынчыларның бирээзи — Тумат Шулуу.

Хойжу Тумат Шулуу мурнунда хөй малдан чорза-даа, бо чылгы дег бедик көргүзүглүг болуп көрбээн. Оон кызымаанын база мергежилдин болгаш дуржулгазы бедээнинин ачызында онгу беш чылдың бирги кварталында хөй бүрүзүнден хураганы —чүс хойга онааштыр 100 хураганы ап шыдаан. Мурнакчы малчынның малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле планының болгаш социалистиг хүлээлгезинин ажыр-күүсеттингени ол. Оон коданында төрүүр 322 хөй шупту оолдапкан болгаш малдың чаш төлүнүң ажаалдакамгалалы эки.

АЗЕРБАЙДЖАН ССР. Нефть тывар үлетпүрге шинчилел ажылдарының хемчээли он бирги беш чылда улам калбарар. Далайдан нефть шинчилеп тывар ажылданчыларга көжүл чоруур өрүмнээр флотилияларның дузазы улуг. Оларның-биле Каспий далайның бүгү девискээринде нефть шинчилээшкиннерин чорудуп турар.

Азербайджанда тып турар нефтиниң барын үштүң ийи кезиин ам далай дүвүнде өрүмнээн черлерден ап турар апарган. Далай дүвүнден нефть казып тыварының чепсек-херечселдери сайзырааңгай техниканы-биле немежип орар: Астраханьның корабль тудукчуларының тудуп тургусканы «Шельф-1» болгаш «Азербайджанның 60 чылы» деп өрүмнээр тургузуглар келген.

Далайның 200 метр ханызындан ыңай өрүмнээр «Шельф-1» тургузуг нефть дилээринге кабак аргаларны бээр. Ында өрүмнээшкин ажылдарын долузу-биле автоматчыктан. Бодунуң саналга төвү, вертолёт хонар шөлү бар.

ЧУРУКТА: Баку мугулдурунда «Шельф-1»-ни ажылдаарынга белеткеп турары. Оон чоогунда «Баку» деп өрүмнээр тургузуг.

В. ПАЩЕНКОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮЛҮҮН КИИРЕР

«Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиннинг болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыш дугайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң докталчы Шойдар Санчатович Күжүгеттиң удуртканы коммунистиг күш-ажылдың комплекстиг бригадазы бедик көдүрлүүшкүн-биле деткээн болгаш анаа харыы кылдыр социалистиг чарышка улам-на идепкейлиг киржирин, алдыгган социалистиг хүлээлгезин хуусаа бетинде боттандырарын чедип алырын шиитпирлээн. Мурнакчы бригада 1981 чылдың планныг онаалдазында көрдүнген 250 рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын октябрь 25-те күүседир болгаш пландан ажыр 60 муң рубльдиң ажылдарын кылып бүдүрерин хүлээнген.

Барыын-Хемчик районда № 741 КМК-ның тудугжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип эп келген мурнакчы бригадаларның бирээзинге Шойдар-оол Санчатович Күжүгеттиң бригадазы хамааржыр. Ук бригадада бедик мергежилдиг он ийи бызаңчылар бар. Ай, квартал планнарын 100—150 хуу күүседип келген коллектив районнуң «Дөн-Терезин», «Шекпээр», «Барлык» совхозтарында чурттаргалар бажыңнарын, малчын турлагларга, сүт-бараан фермаларынга кажааларны, бажыңнарны тудуп, ажыглалга киргеннер.

Мурнакчы бригаданың тудугжулары амгы үеде «Барлык» совхозта ийи аал ишти чурттаар ийи бажыңны туткаш, эдлеринге хүлээдип берген. Ам олар ол-ла совхозта ийи квартиралыг алды бажыңны тудар. Оларның үжүүн ханаларын эптеп дооскан болгаш алган хүлээлгезин күүседир дээш күжениишкиннииг ажылдап турар.

«Барлык» совхозта 140 орунлуг ийи каът ясли-садиктиң тудуун Шойдар-оол Күжүгеттиң бригадазы бо чылын ажыглалга киирер. Ук тудугнуң таваан № 741 КМК-ның ажылчыннары кылып дооскан. Ам ында ажыл-иш улам хайныышкынныг чоруп турар.

Планныг даалгаларны ажыр күүседиринге бригада кежигүннериниң холушкак мергежилдиг шингээдип алган хоочун тудугжулар Ленин орденниң эдилекчизи Кызыл-оол Ооржак, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Кувискаадчы Ооржак, Шойдар-оол Күжүгет болгаш Маңчык-оол Иргит, Хөөвээ Шырып, Моңгүн-оол Ооржак олар төлептиг үлүүн киирип келгеннер. Аныяктарның дагдыныкчызы хүлээлгезин олар ак сеткилдинбиле күүсетпишаан, арга-дуржулгазын күзелдин-биле айтып берип, тудугжуунуң нарын мергежилин шингээдип алырынга улуг дузаны чедирип турар. Ынчангаш аныяктар-биле хоочуннарның аразында харылзаазы, найыралы быжыг. Оон уламындан алган хүлээлгелер долдур болгаш ажыр күүсеттинип келгенинин ужуру-даа ында.

Мурнакчы бригаданың кежигүннери Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киришкеш чаа беш чылдың планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседиринге төлептиг үлүүн киирерлер.

Т.-С. САРЫГЛАР.

УЛАМ БЕДИДЕР

Чер ажылының бедик культуразы дээш

«Черни, ылаңгыя суггаттыг черлерни, машиналарны, чемшичидилгелерни, мал чемнерин ажыглаарының ажыктыг шиитпирлии-биле белидер, бүгү культураларның дүжүткүрүн улгаттырар дугаймда чугаа чоруп турар» деп, СЭКП ТК-ның съездиге Отчёдунга эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Бо сөстерниң утказы хаңы, канчаар-даа ажоок ажыл-үүлени бүдүрер дээни ол-дур. Хөгжүлдениң айбы-биле тургустунуп келир нарын айтырыгларны шиитпирлээринин оруктарын партия айтып берип, бистиң ол чаагай херекче углап баштап турар. Ынчангаш бистиң ленинчи партивисе аъш-чем программазын чедиишкиниг шиитпирлээр дээрзинге бүзүрээр бис.

Бо сорулганы күүседирде бир курлавыр болза суггаттыг черлерни чөп ажыглаары болур. Бистиң республикада, оон иштинде Таңды районда суггаттыг черлер хөй. Ол черлерни чөп ажыглаар талазы-биле Таңдыда каңгыг курлавырлар барыл, каңгыг дуржулгага даянгаш, партияның салган сорулгазын күүседип болурул?

Районнуң суггаттыг черлерни чөп ажыглаар, оон шөлүн улгаттырар талазы-биле онгу беш чылда дыка хөй акша-хөреңгини болгаш күштү үндүрүп келген. Амгы үеле районнуң девискээринде суггарылганың инженерлиг он бир системазы бар. Оларның эң-не улуглары — Элегесте, Балгазында, Дүргенде, Шангында болгаш Межегейде суггарылга системаларын чаартырынга болгаш тудуп кылырынга сөөлгү үеле 5 млн. ажыг рубльди чарыгдаан. Амгы үеле районда суггаттыг черлериниң ниити хемчээли 7695 гектар, оон иштинде хөй чылдыг сигеннерни 3832 гектарда тарып өстүрүп турар. Картофельди болгаш ногааларны шупту-зун суггаттыг черлерде тарып турар. Ынчалза-даа суггаттыг черлериниң беримчези ажжок куду. Ниитизи-биле оон орулга чок, харын карыглалыг болуп келген. Ынчангаш ам он бирги беш чылда районда суггаттыг черлерни ажыглаарын үлгезини-биле экижидери негеттинип турар. Ону чорударда, чүге даянырыл, чүнү ажылдаарыл?

Суггатче улуг кичээнгейни салгаш, бедик дүжүттү ап турар бригалалар районда бар. Чижек кылдыр «Революциянның чалбыыжы» совхозта Е. Козорезова удурткан ногаажылдар звенозун ап көрээли. Ында шупту херээженнер ажыллап турар. Ол коллектив эрткен онгу беш чылда бир гектардан-на 262 центнер ногаану алган. Бо дээрге эки көргүзүг-дүр. Районнуң партия, совет органнары, көдээ ажылагый эргелели ол дуржулганы өске ажыл-агыйларга иептередир талазы-биле кандыг хемчеглерни алганыл? Чүнү-даа кылбаан деп дөрт чугаалап болур. Районнуң девискээринде көрзүн-доңуракты тургузуу, оон шөнары-даа ажыл-агыйларда барык чаңгыс аай. Ындыг болганда, эки дуржулганы иептередириниң аргазы бүрүн бар-дыр. Ол звеноңуң дуржулгазын иептередириңе хөй үешак-даа негеттинмес. Кайы-бир ажыл-агыйның ногаа звенозунуң кежигүннерин автобуска олурткаш, Балгазында ол мурнакчы звеноңуң ажылдап турар участогунга эккээр, олар бир хүн дургузунда дуржулганы көрүп, өөренип ап болурунуң аргазы бар-ла болгай. Чер аразы база ырак эвес-тир.

Е. Козорезованың удурткан звено ажылды барык шупту-зун хол-биле кылып турар. Черни суггарарын-даа, чемшичидеринде. Ол хиреле-ле чаагай дүжүтту ап келген. Анаа механизацияны ажыглаар болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү улам бедик, дүжүт улам-на чаагай болуру чугаажок.

База бир чижек. Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы 1976 чылда бир гектар суггаттыг шөлдең ортумаа-биле картофельди 54 центнерни ап турган болза, эрткен чылын 150 центнерни алган. Ол-ла ажыл-агыйда Р. Хромцовтуң удурткан суггатчылар звенозу хөй чылдыг сигеннерини бедик дүжүдүн чылдың-на ап, республиканың суггатчы звеноларының аразында социалистиг чарышка каш улаа тиилекчи болуп келген. Звенода шупту 315 гектар черни быжыглаан. Олар каш чыл улаштыр ажылдап келген болгаш, черинн байдалын эки билир. Эрткен беш чылдың дургузунда бир гектардан ортумаа-биле 45 центнер хөй чылдыг сигенни алган. Тока аттыг совхозта шырак суггатчылар база хөй. Бо дээрге мелен

ЧЕР КЫРЫНГА ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Чонкуң чаагай чоруу болгаш быжыг тайбың! Бо долчу, тодаргай болгаш бөдүүн сөстер— СЭКП-ниң XXVI съездиниң төөгүлүг шийтпирлериниң өндүр-чаагай утказы-дыр. Чогумна ол ийи сорулга съездиниң шийтпирлериниң алыс үндезини болуп турар.

Тургузуушкун болгаш тайбың. Олар боттарының арааныда тудуш харылзаалыг. Съездиниң айыткан улуг планнарын амыдыралга боттандырар төлээде, биске тайбың, хүнүң чырык херели дег, эргежок чугула. Ынчаарга бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалалыг күүзүнүң өзүлдези — тайбыңның идегелдиг үндезинин-дир. Өртемчейге тайбыннын кол чөлеингижи болтурунуң хүлээлгези ССРЭ-ниң болгаш Варшава Керээзиниң талазы-биле оон эвилелчилериниң үлүүнге оизашкан.

Кижи төрелгетен барык 36 чылдарның дургузунда колдуунда тайбың байдалдарда чурттап турар чорук — ол дээрге, акы-дүнма социалистиг күрүнелерниң партияларыбиле болгаш чазактары-биле сырый демнежин алгаш, СЭКП Төп Комитединиң болгаш Совет чазактың делегей ареназынга чорудуп турар кайгамчык улуг, күжениишкиниг болгаш шийтпирлиг ажылының херек кырында үре-түнелиндир.

Совет Эвилели тайбынны чугле хаяа күзеп турар эвес, харын-даа ону быжыглаар дээш болдунар-ла бүгү түүлдерни кылып турар. Бистиң партиязыстың XXVI съездиниң бо дугайын тодаргай бадытказы. Кижи төрелгетенин ёзулуг дүвүредип турар эң чидиг айтырыгларны шийтпирлээринче улгаган чогумчалыг эң чугула саналдарның бүдүн комплексизин эш Л. И. Брежнев съездиге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинге көдүргең.

Хамыктың мурнунда даймынны болдурбас дугайында айтырытны съезд шыгыны тургускан. Империалистерниң, бирги ээлчегде, америк империализмниң бруруузу-биле делегей байдалы чидигленген амгы үеде бо айтырыг онза чугула ужур-дузалыг болуп турар. АКШ-тың чаа чазаа оон мурнундагы чазактың сарыыл чок политиказын болгаш частырыгларын үргүлүлеп, улам күштелдирбишаан, делегей байдалын чидиглендиреринче угланган дыка айыылдыг базымнарны удаадараа кылып турар. Боо-чепсектиң кажан-даа болуп көрбээн кедергей эндере бүдүрүүшкүүнүче Вашингтон амгы үеде Каттышкан Штаттарны чыгап, ынчаарга бистиң төп базымче НАТО талазы-биле бодунуң эвилелчилерин албадап турар. Чижээ, амгы сан-хөө чылында АКШ-тың шериг чарыгдалдарын 178 миллиард, а дараазында сан-хөө чылында — 226 миллиард доллар чедирери көрдүүген. Дайын чылдарында-даа, тайбын-даа үеде Американың Каттышкан Штаттарының шериг чарыгдалдары кажан-даа ол хире турбаан. СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде маныа холбаштыр мынча деп айыткан: «Боо-чепсекти эндере бүдүрер талазы-биле бот-боттарын ажып эртерин оралдажыры, ядролуг дайынга тиилелгенин чедип алырын кордзары — ол дээрге, айылдыг мугулай чорук-тур».

Ядролуг дайынның кыжаныышкының узугкаар херекте эң чугула сорулга — стратегиг боо-чепсекterни кызыгаарлаары болур. Амга чедир кылдынган таарымчалыг бүгү-ле түүлдерни хевээр арттырбышаан, АКШ-биле чогуур чугаалажыышкыннарны уламчылаарынга белениниң дугайында Совет Эвилели коммунистерниң дээди шуулганының бедик индиринден медеглээн. Ынчаарга чугаалажыышкыннар түгле дең эргеге болгаш бир дең эйыл чок чорукка үндезилээш, чоруттунган турар ужурлуг. Ындыг чугаалажыышкыннарга ядролуг чепсектиг бүгү күрүнелер база киргиши туруп болур деп Совет Эвилели санап турар. АКШ-та «Огайо» хевирииң суг адаанын дайынчы чаа хемелерии, ССРЭ-де ындыг хевириин хемелерии моон сонгаар бүдүрерии шеглээр дугайында, баллистиктиг ракеталарны чаартырын база ындыг чаа ракеталарны чогаадып кылырын болгаш үстүнде айыткан хемелерге оларны тургузарын хоруглаар дугайында белениң бистиң чуртувус илергейлээн.

НАТО-ның чурттарының болгаш ССРЭ-ниң ортумак ыраккылдың чаа ракета-ядролуг боо-чепсектерин Европага нөптередип тургузарын соксадыр дугайында дугуржулганы чедип алырын Совет Эвилели санаадап турар. Бо айтырыгның талазы-биле чугаалажыышкыннар эгелээри билек-ле ыйдыг соксадыышкын дораан-на күштүг болуп эгелээн туруп болур. Ядролуг ыйдыг боо-чепсектерни кызыгаарлаар, а ол ышкаш кызырар дугайында доктаамал керээнии чардынган турары онза чугула ужур-дузалыг болур.

Европага айыыл чок чорукка хамаарышкан дараазында эң чугула айтырыгны СЭКПниң XXVI съездизинге база кедүргеи. Ол дээрге — идегежир чоруктуң зоназын калбартыры-дыр. Ниити-европа чөвүлел хураалының шийтпирии ёзугаар шериг херээнге идегежир чоруктуң быжыглаар хемчегler Европага диитан практиктыында киргени билдингир болгай. Ол дээрге, курган чер шериглериниң аередилгезинии дугайында баш бурунгаар бот-боттарыйга дынаттыры, ол аередилгелерге еске чуруттардан хайгаараакчыларны чаларыдыр. Шак ынчаар идегежир чоруктуң зоназын бистии чуртувус бүрүн талакы күрүнелерниң хемчеглериниң чогуур зоназын калбартырынга дүүштүр бодунун бүгү Европа кезээнге иептередиринге белеи.

Ыраккы Чөөн чүкке идегежир чоруктуң хемчеглериие хамаарыштыр соңуургалдыг бүгү чурттар-биле толаргай чугаалажыышкыннарны кылырыга белеиин Совет Эвилели база илергейлээн. Делегейиин ол районунуң онзагай байдалдарын барымдаалап көрбүшаан, идегежир чоруктуң хемчеглерии ажылдап кылыры база боттандырары-ында байдалды чүгле чаарылдырар эвес, харын-даа бүгү-ниити тайбының үндезиннерии бызыглаарында дыка чугула херек болган турар ийик. Делегейиин ол районунда ССРЭ, Кытат, Япония ышкаш улуг күрүнелерниң турүп турары бүгүдеге билдингир болгай.

Идегежир чоруктуң хемчеглериниң талазы-биле саналларны бистии чуртувус киирбишаан, ындыг хемчегler депшилгеге болгаш медеглээн ышкаш шиитпирлеттинмейи артпан.

Чугаалажыышкыннар арааындагы эвилелиг чапсарны социалистиг чурттарның саналдарын ажыл-херекчи ёзу-биле ыяк көөрүнге болгаш ол саналдарга боттуг харыыны белеткээринге ажыглаарынче барыын талакы киржикчилерии ССРЭ-ниң делегациязы түнелиндe кыйгырган.

Чугаалажыышкыннар майның ортан үезиндe дагын эгелээр.

ВЕНАДА ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРДА

ВЕНА. (СЭТА). Төп Европада кайы-даа таланың чепсектиг күштерии болгаш чепсегleнишкиннерии кызырар дугайында чугаалажыышкыннарның 26-гы ээлээнин түнел хуралы Венаның Хоффбург ордузунга болгаи. ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың делегацияларының удуртукулары аиаа чүве чугаалаан.

Парлалга конференциязының үезиндe журналистерге дынатканын ёзугаар алырга, совет делегациязың баштыңы Н. К. Тарасов Венада чугаалажыышкыннарның 26-гы ээлээ делегей байдалының нарыидаашкыны уламчылап, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарыны удурланыкчылары күрүнелер аразында өжээнежилгени чидиглендирип, Европада шериг-стратегтиг бир дөмей күштүг байдалды үрээри, делегейде байдалды улам баксыралыры ораллажып турар үеде эртекиии демдеглээн.

Чепсектиг мөсилдежиишкининиң айыылдыг кызыгаарынче улустарны чыгап турар ол угланыышкынга СЭКП-ниң XXVI съездизи тайбынны камгалаар, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын быжыглаар болгаш хаиыладыр дээш демиселдин тодаргай хемчээлиинии делегеигей калбак программазын удурланыштыр тургускан. Шериглерии болгаш чепсегleнишкиннерии кызырары Европага айыыл чок чорукту хандырарының тугула чүүлдериниң санынга хамаажыр апаарын айыткаш, Төп Европада талаларның шериг күүзүлерии бичеледир болгаш кызыгаарлаар талазы-биле практиктиг дугуржул алышкынарыиы ажылдап кылыр дээш Венада чугаалажыышкыннар киржикчилери чурттарга ам ондаажы турар онза харысалганы совет төлээлекчи онзалап демдеглээн.

Социалистиг чурттарның кайы-даа талага таажыр саналдарынга болгаш хамыктың мурнунда оларның 1980 чылдың июльдеги болгаш ноябрьдагы иинициативаларынга Барыын чүктүн харыыларының чогуур хараазы-биле чугаалажыышкынарның кол айтырыгларының — совет болгаш америк шериглерии кызырарыныи хемчээлдериниң база чурумуиун дугайында, чугаалажыышкыннарның өске дөрт киржикчилериниң шериглериниң санын «хевээр арттырарының», чепсегleнишкиннерии кызырарының дугайында айтырыглар болгаш өске-даа чамдык чүүлдер амдаа шиитпирлеттинмейи артпан.

Чугаалажыышкыннар аразындагы эвилелиг чапсарны социалистиг чурттарның саналдарын ажыл-херекчи ёзу-биле ыяк көөрүнге болгаш ол саналдарга боттуг харыыны белеткээринге ажыглаарынче барыын талакы киржикчилерии ССРЭ-ниң делегациязы түнелиндe кыйгырган.

Чугаалажыышкыннар майның ортан үезиндe дагын эгелээр.

МААДЫРЛЫГ ДЕМИСЕЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). Англияның парламентизиигe немелле соңгулданы Соңгу Ирландияда содугулда оврургашның бирээзиигe чоокта чаа чоруткан. Белфаст хоорайның чоогунда улус мөөнээи Лонг Кеш дел лагерьиин хоругдалында чылар Роберт Сэидс ол соңгуллага тиилелгеии чёлиип ап. Великобританияның парламентизиинiң депутадынга соңгуткан. Ол бодунуң кандидатуразын Ольстериин кара-бажыиларда болгаш хоругдал лагерьлеринде хилиичекеиип чылар кижилериин хөй чылдарда демиселличе делегейиин болгаш чурттуң хөй-ниитизиниң кпчээнгейин угландырар сорулгабиле депшиткеи.

Протестаи шажыиның баазыиын үзеллиг төлээзи Г. Уэст бодунуң кандидатуразын база депшиткеи турган. Ынчалзаашгы хоруглалда чылар — Соңгу Ирландиянын депшиттелиг күштериии төлээлекчизи Роберт Сэидс соңгуллага тиилээн. Хоругдатканнарның демигеэии, оларга политика талазы-биле хоругдатканнарның ёзу-чүрүмүн тыпсыр дугайында негелдеии Соңгу Ирландиияның ажылчы чоннарының бүрүи деткип турарын Р. Сэидстиң тиилелгези тодаргай бадытказ. Лонг Кеш лагериинiң хоругдаткан кижилериниң негелдеирии деткээн шиимээшкин Англияда калбарып турар. Чижээ, политика талазы-биле хоругдатканнарның төптүг негелделерии хандырарын 14 лейборист депутаттар чазактан ректеринге холгаарлаи киришпее;

— Перси мугулдурүүиүн районунуң күрүнелерi шилип алган каяа-даа каттышпазының принциини хүндүлээр, ядролуг чепсектиг күрүнелер киирээнee шёрiг белүглежиишкиннеринче оларны киирiштирбес;

— Ол күрүнелериик бойдус курлаварларына бүрүи эргежи хүндүлээр;

— Делегейиид аске районнар-биле од районуи күрүнелерии харылаштырган далай оруктарын ажылдарына болгаш чогумчалыг салыглежилгазынга кiiлдыг-бiр йөөидакты болгаш кыжаныышкиины кылбас.

Перси мугулдурүүиүн айтырыгының талазы-биле дугуржурунга ССРЭ, белеи. Ынчаарга ол айтырыгны Афганистеига хамааржыр айтырыглар-биле холбаштыр чугаалажып көөрунге база удурланыйын турар. Афганистаниың иштики херектериии дугайында эвес, а боо-лепсектиг иитики хемчегler чугаалажып көөрүнче киирген.

Съездиге көдүрген чугула база бир иициатива — ол дээрге, ядролуг халаиты болдурбазының эргежок чугулазын бадытказ көрүүлер делегейии авторизетлиг комитедиң тургузар дугайында саиал-дыр. Делегейиин сураглыг эртемденнери ол комитетке киргеи турүп болур болгаш кылган түнелдериии дугайында комитет бүгү делегейге дыиазыр ужурлуг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиигe көдүрген даштыкы политика талазы-биле чаа иициативалар делегейиин хөй айтырыгларын шиитпирлээриие хамаарыштыг. Ракета-ядролуг боо-чепсектерни болгаш аиаа хевириин боо-чепсектерин кызырар, курган чер шериглерии, далай болгаш агаар ужар чүүл күштерии ээзээдир дугайыиын саналдар ол иициативаларга кiiрiп турар. Ынчангаш тайбың чаа совет саналлар делегей ажылдарының эң чидиг айтырыгларии чогумчалыг кылдыр шиитпирлээрии көрүп турар.

Совет саналларның чаа комплекизи — СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериие хүлээп алдынган Тайбыиның совет программазының тудуш үргүлүлели-дир. Делегейиин чамдык чурттарының күрүнелер болгаи чазактар баштыиларына чагаалаары Л. И. Брежнев СЭКП-ниң XXVI съездизиниң соңгуидe дораан поруткаи болгаи съездиниң көдүрген инициативаларыиче оларын кичээнгейии угландырган. Ынчангаш ол саналдарны, ам толаргай чугаалажып көөрүнүк орузунче киргеи.

Совет саналлар амгы үеде делегей политиказының кол кичээнгейиидe турар. Тайбың чаа ол иициативаалар Барыын чүктүн чагырыкчы бөлүктериидe улуг сонуургалды болдурган. Тайбың амыдыралче улустарның чүткүлүи бистии амгы хүииериивисте херекке албайн баары ыидыг-ла белёи эвес. Совет чаа саналлар делегей байдалынго тааркычалыг салдарый чедирип, делегей политиказының чугула фактору болган.

А. АЛЕКСАНДРОВ.
(СЭТА).

ДРУЖИННИКТЕР СЛЁДУ

Кызыл районуи төвү Каа-Хем суурга эки тура улустуң дружиналарың район слёду болуп эрткеи. Анда эки тура улусчу дружиианың район штабының начальииги А. П. Кешкеидейиин дружиналарың ажылынга хамаарыштыр отчёдун дыиаан.

Район девискээриидe 73 улусчу дружина бар, ында 1016 дружиниик бактаап киргеи. Оларның 242-зи коммуиист болгаш СЭКП кежигүүнүге кандидат, 235 комсомол кежигүүнери, чер-чер Советтериниң депутаттары 119 киижи. Бо улуг күш чурттакчылыг черлерге үлегерлиг коруи-чуруумну тургузар херекке үлүүи киириштирип, демиег ажылдап турар. Оон-биле каты көдээ Советтериниң чанында иициативаларыиче оларын кичээнгейии угландырган. Ынчангаш ол саналдарны, ам толаргай чугаалажып көөрүнүк орузунче киргеи.

Совет саналлар амгы үеде делегей политиказының кол кичээнгейиидe турар. Тайбың чаа ол иициативаалар Барыын чүктүн чагырыкчы бөлүктериидe улуг сонуургалды болдурган. Тайбың амыдыралче улустарның чүткүлүи бистии амгы хүииериивисте херекке албайн баары ыидыг-ла белёи эвес. Совет чаа саналлар делегей байдалынго тааркычалыг салдарий чедирип, делегей политиказының чугула фактору болган.

А. АЛЕКСАНДРОВ.
(СЭТА).

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

«КОЛУМБИЯ» КОСМОС КОРАБЛИН САЛГАНЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Шаттл» дээр программаны ёзугаар тургускан хөй удаа ажыглаар «Колумбиа» деп космос кораблин элээн каш катап соңгаарладып келген сөөлүнде апрель 12-де Канаверал мугулдурүнлан (Флорида штат) салып үндүргеи. Корабльде астронавтылар Джон Янг болгаш Робет Криппен черии долгандыр 36 долганыышкыны кылыр болгаш космоска барык 55 шак дургузунда чораанының сөөлүнде Эдвардстың шериг ужар чүүл базазынга кээп хондурар ужурлуг.

АКШ «Шаттл» программазын ёзугаар ажылдарны 10 хире чылдар бурунгаар кылып эгелээн. Ол корабльдерни колдуунда хамааты болгаш эртем сорулгаларынга ажыглаар деп, азронавтика болгаш космос делгемин шинчилээр талазыбиле национал эргелел (НАСА) ынчаарда чарлаан турган. Ындыг турбуже, «Шаттл» программазы эгезинден бээр Пентагонуң эрге-ажыктарынга херек кырында бурун чагыртканыи «Нью-Йорк таймс» солуи бижээн.

АКШ-тың шериг ужар чүүл күштерииің командылазы 1979 чылда ынчаардагы президент Картерге илеткел киирген болгаш ол программаны улам-на калбаа-биле ажыглаарын сүмелээн. «Шаттл» программазын калбартырынга акшаландырышкынны көвүдедир дугайында ол саналды Картериин администрациязы ынчан хүлээп алганын «Нью-Йорк таймс» солуи демдеглээн. АКШ-тың чазаа ыидыг шиитпирии хүлээп алырда эртемденнериин азы НАСА-ның эвес, а түгле камгалал министерствозунуң эрге-ажыктарын удуртулга болдурган. Пентагониуң шериг эрге-ажыктары эвес болза, «Шаттл» программазы шагдала үзүлген турар ийик деп солуи айыткан.

Шериг ведомствозуиуң «сагыш салыышкыныиың» ачызында «Колумбияны» кылырынга чарыгдалдарны АКШтың чазаа дыка көвүдеткен. Ол космос кораблин он чылдарның дургузунда будүреринге чарыгдалдар ийи катап улгаткан болгаш 10 миллиард доллар четкеи.

«Шаттл» программазын боттандырарынга АКШ-тың камгалал министерствозу эгезинден бээр эң-не иденкейлиг киришкен» деп, АКШ-тың камгалал министри турган Г. Марк медеглээн. Америк шериг ведомствозу ол программаны ажыглавышаан, боо-чепсекти эндере будүрерии космос делгеминче шилчидерии ораллажып турар. Корабльдин баштайгы ужулуушкуннарының эң чугула сорулгазы — лазерлиг чепсекти ажыглаар системаны шенээри болуп турар деп, АП агентидел ыиатказ. Ол чепсек «дайзыиның спутниктерии болгаш ракеталарын» узуткаар сорулгалыг кылдыр планнаттыган.

Спутник-шпионнарны болгаш өске-даа аар шериг чепсек-хереклерии космоска доктаамал чедиреринге корабльии ажыглаарын Пентагон бодап турар. Ынчангаш камгалал министерствозунуи негелдезин ёзугаар корабльдин чүүк сөөртүр аргазын 30 тонна чедир улгаттырганын Эйби-си деп америк телекомпаниия дамчыткан.

«Колумбияның» амгы ужулуушкуну челиишкиниии ботганыр болза, ам-даа үш удаа шенелде ужулуушкуннарны кылырын планнаанын «Нью-Йорк таймс» бижээн. «Шаттл» программазын ёзугаар амгы үеде үш ыидыг корабльдерни тудуп турар. Пентагониуи программазын ёзугаар 1982 чылга чедир 113 ужулуушкуннарны кылыры планнаттыган.

ЯПОНИЯ КАНДЫГ УГЛАНЫЫШКЫНДА ТУРАРЫЛ?

«Япония херектиг угланыышкын-биле бар чоруур» деп, АКШ-тың президентизиниң национал аймыл чок чорук талазы-биле дузалакчызы турган Збигнев Бжезинский санап турар. Японияның шериг күүзүзүүнүи өскении Барыын чүктүн делгем шериг хүлээлгелериниң эргежок чугула кезии кыллыр санап турарын Гонконгтуң «Эйшя Уолл-стрит джориэл» солуиунга чоокта чаа берген интерьюзунга Бжезинский медеглээн.

Ол хүлээлгелерии эле хуваарын үе иеген турар деп, ол чугаалаан. Бо чылдың майда президент Рейган Японияның премьер-министри Судзуки-биле ужуражыр ужурлуг. Азияга дем каттыштырган камгалалгаа Японияның салыышкының улгаттырарының айтырыын ол ужуражыышкынии үезиндe чугаалажып көөрү планнаттыган.

Японияның «харымсалгазының» айтырыын АКШ-тың күрүне секретары А. Хейг база ханызы-биле сонуургап турар. Оон бодалын ёзугаар алырга, Ыраккы Чөөн чүкке болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга Япония улам-на идепкейлиг политиктиг болгаш шериг ролюн ойнаар ужурлуг. Японияның чагырыкчы бөлүктериниң аразында хөй кижилер ол бодалга база каттыжып турар. Чижээ, Японияның «бот-камгалал күштериниң» штабтар начальниктериниң каттышкан комитединиң даргазы генерал Такэда шериг чарыгдалдарын дыка көвүдедирии болгаш бүгү-ниити шериг келдириишкиниин боттандырарын чоокта чаа негээн.

Японияның амгы чагырыкчы бөлүктери чурттуң шериг күүзүзүн улгаттырып, шериг албан-дужаалдыг кижилериии тергиидеп турары Мурнуу-Чөөн Азиянын чурттарында, ылангыя Малайзияда, Филиппиидерле болгаш Индонезияда биче эвес дуварээшкиниг болдурган. Делегейиин ийиги байыыныя чылларында Японияның дайызырак, эжелекчи чагырыкчыларыиың халдаашкынынга база эжелелиигe таварышкан болганывыста, Азияга Японияның шериг ролюи бедидер дугайында идеяны хүлээп алыры берге-дир деп, Индонезияның даштыкы херектер министри М. Мусумаатмалжа чоокта чаа дорту-биле тодаргай медеглээн.

Японияны чепсегlээриге болгаш Мурнуу-Чөөи Азияга оон шериг-политиктиг ролюи бедидериигe чарыгдаар дээп хөреигилерии делегейиин бо районунуң чурттарынга экономиктиг дузаламчыны күштелдирериигe ажыглаары чүүлдүг болур ийик деп, Индонезияның парламент кежигүнү Сукарди медеглээи. Азияга улам өзүлделиг болуиуи экономиктиг эрге-ажыктарын Япония камгалаар дээш шериг күүзүи ажыглап черле магат чок деп, Индонезияның парламентизиии база бир кежигүнү Халил Мавардн айылзыныи чугаалаан. Японияның амгы чагырыкчы бөлүктери АКШ-тың детkимчези-биле бодунуң чуртуи милитаризастаарының, оон шериг күүзүзүи улгаттырарының оруузунче киргеии бо бүгү фактылардан тодаргай билдиниp турар-дыр.

Японияның амгы үедеги технологиязынга болгаш капиталдарынга база Кытаттың кедергей хөй кижи курлавырларынга үндезилээн шериг-политиктиг эвилел Японияның болгаш Кытаттың аразынга тургустунар болза, ол чорук Мурнуу-Чөөн Азияга дыка айыылдыг болур деп, Х. Мавардн айыткан.

Чуртту милитаризастаарынга, оон шериг күүзүзүн улгаттырарынга, америк империалистер-биле сырый харылзаага удур демиселин Японияның ажылчы чоннары улам халбартып турар. Японияның чаза шериг политиказының талазыбиле тускайлан болгаш сарымылдыг турушту эзлээр. Япония— Азияның кезии болуп турарын утпас дээрзинге идегелии Индонезияның сураглыг чогаалчыларының болгаш журналистериниң бирээзи Майан Софиан илергейлээн.

В. ФЕДОРОВ.
ПМА-ның корреспондентизи.

Сальвадордан кээп турар медээлерии ёзугаар алырга, Национал хосталганың Фарабундо Марти аттыг фронтунуи дайынчылары реакциялыг хунтага удур хөделиишкиннерин идепкейжиткеи. Элээн каш департаментилерде шыигыы тулчуушкуннар чоруп турар. Наймыслалдың бодунда болгаш оон чоок-кавызында партизаиларның хөделиишкиннери соксавайн келгеи. Патриоттарның солдаттар болгаш полицейжилерbиле сегиржип алышкыннары хоорайның хөй-хөй девискээрлеринде болуп турар.

ЧУРУКТА: Национал хосталга фронтузунуң дайынчылары.
ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

«ЧЕРЛИК КАПИТАЛИЗМНИҢ ЧЫЛДАРЫ»

ПАРИЖ. (СЭТА). 1973 чылда эрге-чагыргадыг дёрзин ёзубиле эжелеп алган фашистиг шериг хунтазының тергииделивиниң үезиндe чуртка тургустунган бүгү байдалды «Черлик капитализмниң чылдары-дыр» деп, «Монд» солуи адаан. Фашистиг шериг хунтазының чуртту америк империалистерииң деткимчези-биле чагырып келген чылдары даштыкы монополияларга болгаш тус черии хөреигитеиниериие кедергей ажыктыг, а улус массаларга човуланның чылдары болган деп, ол солуи уламчылап бижээн.

Улусчу чангыс эртии чазаның үезиндe национализастаан бүгү будүрүлгелерии байларга дедир эгидии берген. Аграр реформазынга үндезилээш, тараачыннарга хуваап бергеи черлерии помешиктерге база дедир эгиткеи. Даштыкы капиталдың, ылаигыя соңгу америк капиталдың чуртту экономиказынче моондак чок шургуушкуну, Чилиниң бойдус байлаашың эртинезии даштыкыже кээргел чокка үндүр сөөртkени — Латин Американың ол чуртунуи экономиказынга, бирги ээлчегде, даг байлаан болбаазырадыр болгаш пөс-таавы үлетөрүнге кедергей аар ужуктарлыг болгаи.

1973 чылда Чилиниң даштыкы чуртталга бээр өрёзи 3 миллиард доллар тургаи, амгы үеде — 10 миллиард доллар четкеи. Шериг-фашистиг хунтаның, оон хартаачызы—чилиниң улустуң ханныг дайзыны Пиночеттиң чойга удур политиказының түнелиндe улус массаларның экономиктиг, социал-политиктиг байдалы дыка бакса-раанын «Монд» демдеглээн. Кызырган тускай медээлерии ёзугаар алырга, чуртту ажыл кылып шыдаар чокуиуи 10 хуузу ажыл чок болуп турар.

Кодээниң ажыл-ишчилериниң 40 хуузу чартык ажылчын неделяда ажылдап турар. Чуртталга тудуун кызырган, а хөй ядыларның чурталга байдалдары чаржычыг болуп, чуртта аш-чут күштелип турар. 1973 чылдың хаиыг шериг эргилдези болгандан бээр эрткеи чылдарны «Черлик капитализмниң чылдары» деп, «Монд» солуичуң алдаанының тодаргай фактылары бо-дур.

ДРУЖИННИКТЕР СЛЁДУ

Кызыл районуи төвү Каа-Хем суурга эки тура улустуң дружиналарың район слёду болуп эрткеи. Анда эки тура улусчу дружиианың район штабының начальииги А. П. Кешкеидейиин дружиналарың ажылынга хамаарыштыр отчёдун дыиаан.

Район девискээриидe 73 улусчу дружина бар, ында 1016 дружиниик бактаап киргеи. Оларның 242-зи коммуиист болгаш СЭКП кежигүүнүге кандидат, 235 комсомол кежигүүнери, чер-чер Советтериниң депутаттары 119 киижи. Бо улуг күш чурттакчылыг черлерге үлегерлиг коруи-чуруумну тургузар херекке үлүүи киириштирип, демиег ажылдап турар. Оон-биле каты көдээ Советтериниң чанында иициативаларыиче оларын кичээнгейии угландырган. Ынчангаш ол саналдарны, ам толаргай чугаалажып көөрүнүк орузунче киргеи.

Совет саналлар амгы үеде делегей политиказының кол кичээнгейиидe турар. Тайбың чаа ол иициативаалар Барыын чүктүн чагырыкчы бөлүктериидe улуг сонуургалды болдурган. Тайбың амыдыралче улустарның чүткүлүи бистии амгы хүииериивисте херекке албайн баары ыидыг-ла белёи эвес. Совет чаа саналлар делегей байдалынго тааркычалыг салдарий чедирип, делегей политиказының чугула фактору болган.

А. АЛЕКСАНДРОВ.
(СЭТА).

Суклак, Каа-Хем, Кара-Хаак, Элегес-Аксы, Шамбалыг суурларда тургустунгулаан эки тура улусчу дружиналарның негелдеге дүүштүр ажылдавайи келгении слётка шүгүмүлээн. Ында бот-башкарылгалыг хөй-ниити организациялары-ның, улусчу дружина хөмиалаларының ажылыныи харылзаа чогундан үк суурларда ниитизии корумчуруумуи хамаалар, арагалаар, хулиган чорук үүлгелиг саны кызырылбайи турар. Үк Советтериии күүскомнарыиың даргалары Ш. Ондар, А. Сарапулов, О. Доржу улусчу дружиналарыи ажылын четпес улуутуп турарына хамаарыштыр шүгүмүүлелдер слётка болган. Слётка саиал бергеннер үк черлерде улусчу дружиналарыи дежурныйлашкыны аиаа-ла ала-чайгаралашкынче шилээзиин шүгүмүлээннер.

Районда эки ажылдыг улусчу дружиналар эвээш эвес. Чижээ, Баян-Кол, Кур-Чер суурларда дружиналарыи ажылын негелдеге дүүштүр тургускан. Хамааты хүлээлгезии ак сеткилдиг күүселип турар дружиииктер хөй. Оларга коммуиал ажыл-агыйындан Е. Т. Иванова, районуи харылзаа белдириидеи М. К. Макарович, Баян-Колда улусчу дружинаиы кежигүүү А. С. Хөлөзиичик, Элегес-Аксында уруглар яслисадының эргелекчизи Л. П. Барсукова, Черби школа-интернатында башкы М. Т. Суханова, «Кек-Тей» совхозтуи механиги В. В. Горалый болгаш оон-даа өскелер хамааржыр.

Кур-Чер көлээ Совели сөөлгү чылларда эки тура улусчу дружиианың, хөреэзиннер чөвүлелиннии, эш хуу судуунуң болгаш өскёдда хөй-ниити организациялаарының деминг ажылынче логтуур кичээнгейии угландырган. Оон түшелп, ажыл-херек кырында кастып эгелээн. Суурда хөй-ниитиинии корум-чуруумуи үзээр, арагалаар чорук-тарыың саиы көскүзү-биле кызырылган.

Эки тура улусчу дружиналарыың, эш хуу судтарыиың ажылынга профилактиктиг хемчегlерии күштелдирип, оон дээштиии чедип алырынга боттуг дузаны, деткимчеии райкүүскомнуи иштики херектер киллдизи (начальииги Ш. М. Шойжуи), районуи улус суду (судья Н. С. Цыганкова) көргүспейи келгенииге хамаарыштыр слётка база шүгүмүүлелдер болгулаан.

Чурттакчылыг суурларда КАИ ажылдакчыларыиың дузалакчылары — тускайжыткан хөй-ниитиии дружиналарны тургускан. Оларның көскү ажылы оок болуп турары кайчал-даа тааруышпас. Эрткеи чылын «Шамбалыг» «Тиилелге» совхозтарының девискээриигe ыяш-бүрү чылдагааннардан болгулаан автотранспорт озал-ойлаа эвээш эвес. Ол үк дружиналарның кошкак ажылының көскү хереизи ол.

Слёттуң түнелиниде эки ажылдыг улусчу дружиналарны, дружиииктерии шакпал-мактаан.

Слёттуң киржикчилери районуиу бүгү дружиииктериигe кыйгырыгны хүлээп алган.

Д. ЧЫМБА.

УЛУГЛАР УРУГЛАР ДУГАЙЫНДА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин, аҥаа Л. И. Брежневтиң кылган илеткелинде айыткан чүүлдерин амыдыралга боттандырарда черле чүүл кылза эки дең бодал-биле бистиң чуртувуста бүгү-ле ажыл-ишчи коллективтер болгаш кижи бүрүзү тускай планныг ажыдап турар. Съездиниң шиитпирлери совет кижи бүрүзүн улам хей-аът кирип, чаа-чаа чогаадыкчы, чаяакчы ажыл-херектерже кый дең турар. Оон-биле чүгле улуг кижилер эвес, бистиң чуртуң бичии хамаатылары — уруг-дарыг сорук кирген.

Бистиң Коммунистиг партиявыстың XXVI съездизиниң ол төөгүлүг шиитпирлериниң бир кол айтырыы— келир үениң салгалы — уруглар дугайында, не-чаш дугайында кайгамчык буянныг сагыш салыышкыны болуп турар. Төрээн чуртуң эң-не чаагай чүүлдерин — бичии уругларга деп Коммунистиг партия айтып турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле соруглаларын Совет Тываның чогаалчылары ам болур хуралынга чугаалажыр. Бистиң чогаалчы бүрүзүниң кол соруглазы — бедик утка-шынарлыг чогаалдарны номчукчуларга бараалгадыры. Бо талазы-биле бистер — чогаалчылар чүүл канчалзывысса эки дең чүвени хуралывыска дугуржуп чугаалажыр бис. Хоочун-даа салгалдың, ортумак-даа, аныяк-даа салгалдың чогаалчызы чаа бодал-планнары-биле хайныккан. Чогаалчы — кижилернин сеткил-сагыжының инженери болганда, ол чон-биле тудуш: чоп — чоорганы, хей—хөйлени. Коммунизм тургузуушкуну дээш демиселде хүнүүн маадырларын көргүскен хей-аъттыг чогаалдар-биле бис партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар ыдыктыг херекке боттарывыстың үлүүвүстү киирер бис.

Чонну, ылангыя аныяк-өскенни, коммунистиг ёзуга кижизидер херекке чечен чогаал —кайгамчык эки башкы. Ынчангаш бистиң чогаалчыларывыс бичии өөнүктеринге эки чогаалдарны шору бараалгадып турар. Ылангыя Эжер-оол Кечил-оол, Екатерина Танова, Олег Сувакпит сугларның уругларга чогаалдарынга бичии номчукчулар кончуг ыпак. Чоокта чаа бистиң чуртувус уруглар номзарының неделязын эрттирген. Оны Кызылга эрттиргени база бир улуг байырлал болган. Ол байырлады ажыдарынга чогаалчылар Олег Сувакпит, Светлана Козлова, Экер-оол Кечил-оол олар киржип, бичии номчукчулары-биле база хөөрешкен. Уругларның чогаалчыларга күзедери солун болгаш хей болган. Кандыг номнарны номчуксаарыл, кандыг маадырларны өттүнүксээрил дээш олар чогаалчыларга чагыгларын берип тургулаан.

Уруглар —улугларның чоргаараалы, идегели. Олар —бистиң келирү үевис. Ынчангаш оларны бичиизиниден төлептиг, эки кижилер кылдыр өстүрүп кижизидер херекке чечен чогаал —кайгамчык эки башкы. Ынчангаш бистиң чогаалчыларывыс бичии уругларга боттандырар талазы-биле сорулгаларын Совет Тываның чогаалчылары ам болур хуралынга чугаалажыр. Бистиң чогаалчы бүрүзүниң кол сорулгазы — бедик утка-шынарлыг чогаалдарны номчукчуларга бараалгадыры. Бо талазы-биле бистер — чогаалчылар чүүл канчалзывысса эки дең чүвени хуралывыска дугуржуп чугаалажыр бис. Хоочун-даа салгалдың, ортумак-даа, аныяк-даа салгалдың чогаалчызы чаа бодал-планнары-биле хайныккан. Чогаалчы — кижилернин сеткил-сагыжының инженери болганда, ол чон-биле тудуш: чоп — чоорганы, хей—хөйлени. Коммунизм тургузуушкуну дээш демиселде хүнүүн маадырларын көргүскен хей-аъттыг чогаалдар-биле бис партияның шиитпирлерин амыдыралга боттандырар ыдыктыг херекке боттарывыстың үлүүвүстү киирер бис.

Чонну, ылангыя аныяк-өскенни, коммунистиг ёзуга кижизидер херекке чечен чогаал —кайгамчык эки башкы. Ынчангаш бистиң чогаалчыларывыс бичии өөнүктеринге эки чогаалдарны шору бараалгадып турар. Ылангыя Эжер-оол Кечил-оол, Екатерина Танова, Олег Сувакпит сугларның уругларга чогаалдарынга бичии номчукчулар кончуг ыпак. Чоокта чаа бистиң чуртувус уруглар номзарының неделязын эрттирген. Оны Кызылга эрттиргени база бир улуг байырлал болган. Ол байырлады ажыдарынга чогаалчылар Олег Сувакпит, Светлана Козлова, Экер-оол Кечил-оол олар киржип, бичии номчукчулары-биле база хөөрешкен. Уругларның чогаалчыларга күзедери солун болгаш хей болган. Кандыг номнарны номчуксаарыл, кандыг маадырларны өттүнүксээрил дээш олар чогаалчыларга чагыгларын берип тургулаан.

Уруглар —улугларның чоргаараалы, идегели. Олар —бистиң келирү үевис. Ынчангаш оларны бичиизиниден төлептиг, эки кижилер кылдыр өстүрүп

Бүгү чуртталарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 90 (11588) | 1981 чылдың апрель 16, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

Беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарыштың тугун бедик тудаал!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң эөлчеглиг хуралы бо чылдың апрель 14-те болган. Хуралды Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар эрттиргей.

Министрлер Чөвүлелиниң хуралыга баштай Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң 1981 чылдың бирги кварталында күүседезиниң дутайын чугаалаашкан. Бо айтырыглар талазы-биле илеткелдерни Тыва АССР-ниң Күрүлган комитединиң даргазы М. С. Салчак, Тыва АССР-ниң сан министри Б. К. Будегечиев олар кылган.

Улус депутаттарының Советтериниң чер-черге чоруткан ажылдарының болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин чедиишкинниг күүседири дээш социалистиг чарыштың калбарткының түңнелинде республиканың Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң күүселделеринде чогуур түңнелдер 1981 чылдың бирги кварталында чедип алдынганы Министрлер Чөвүлели демделээн. Бирги квартал планын үлетпүр шинтизи-биле продукция сайгарылгазын 102,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 105 хуу күүсеткен. Эрткен чылдың бирги кварталынга деңээргө, кол-көл көргүзүглерде өзүлделер чедип алдынган. Пландан ажыр элээн хөй янзы продукция бүдүрүлгеген.

Күрүнеге сүт садарының квартал планын 116 хуу, эттин— 128,8 хуу, дагаа чуртталарга садарының—144,2 хуу күүсеттингей. Мал ажылының продукциязын бүдүрери көвүдедир талазы-биле чамдык эки түңнелдер чедип алдыган. Эрткен чылдың бо үези-биле деңээргө, Таңды, Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарының совхозтары сүт садарының планнарын күүсеткен болгаш ооң хемчээлин көвүдеткен.

Республикада бирги кварталда ажыглалга кирген кол фондулар болгаш шингээдил алдынган капитал салыышкынар эрткен чылдың оң үезиндээзинден элээн хөй болган. Нинти ажыглалдың автотранспорту чүк сөөртүлгезиниң квартал планын 100,1 хуу, агаар транспорту пассажирлер аргыштырарының планын 107,4 хуу күүсеткилээн. Күрүне болгаш кооператив садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазының квартал планы 102 хуу, амыдырал ачы-дузазын сайгарарыныы 104,1 хуу күүсеттингеи.

Бюджединиң күрүне орулгазының квартал планы 108 хуу күүсеттингеи. Күрүне орулгазының бүтү үнер дөстерден кирер планнарының күүселдези хандыртынган, бюджеттиң орулгалыг кезээн бүгү районнар болгаш Кызыл хоорай күүсеткен.

Моон-биле чергелештир квартал планының күүселдезиниң талазы-биле чамдык бүдүрүлгелерде, ажыл-агыйларда болгаш тудуг организациялары-да шыгыы четпестер бар деп Министрлер Чөвүлели демделээн. Чыып эптээр демир-бетон конструкциялар болгаш кезектер бүдүрериниң планы, «Тудуг кезектери» комбинат күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын, тудуг ыяжы сөөртүрүнүң, дилген материаллар бүдүрериниң, демир-бетон кылыглар бүдүрериниң, «Тыва көдээ тудуг» трестиң бүдүрүлгелериниң күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бедиктериниң планнары күүсеттинмээн. Балык заводунуң балык тударының, аъш-чем үлетпүр эргелелериниң бүдүрүлгелериниң хлеб, хлеб-булочка кылыглар, пиво, азырптес сускунар бүдүрериниң планнары күүсеттинмээн.

Хөй санныг бүдүрүлгелер бараанныг продукцияның боттүвезин аартаткан. Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң планын Кызыл, Чөвү-Хемчик, Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнар күүсеттээнер.

Сүт садарының планын Кызыл район, эът садарының Тожу район күүсеттээн. Кызыл район малдарның бүтү чүүн айы-биле баш саның, эът болгаш сүт бүдүрерин эвээжеткен. Чөвү-Хемчик районуң совхозтарында малдарның баш саны кызырылган. Өвүр, Бай-Тайга районнарның совхозтары малдың хөй чидирини болдурган.

Кызыл хоорүүскомнар, райкүүскомнар, тудуг организациялары чер-чер Советтериниң объектилериниң тудуун дүргедедир талазы-биле бо чылын четпес хемчег ап келгенинден чурттарга бажыңнарының, коммуналь ажыл-агыйның, аэропорттуң, школаларның, Чаа Шагаан-Арыгда ажыглалга кирер объектилериниң тудуглары кончуг оожум чоруп турар.

Автоэргелелдиң бүдүрүлгелеринде транспорттуң техниктиг белени чавыс, орукче үнүп турар автотранспорттуң саны пландан куду, септелге заводу болгаш техниктиг ажаалда станциязы планнарын, агаар транспорту чүк сөөртүлгезиниң планын күүсеттээн. Бараан саарылгазының планын Көдээ ажыл-агый министерствозунуң совхозтары, Тожу, Тес-Хем районнар, амыдырал ачы-дузаа чедиреринии сайгарылгазын Бай-Тайга, Эрзин, Тес-Хем, Хову-Аксы, Кызыл-Мажалык комбинаттары күүсетпээн.

Орулга киирериниң планын Кызыл район—5, Каа-Хем—3, Тожу—4 үнер дөстерден күүсетпээн. Чамдык бүдүрүлгелер, ылангыя «Северовостокэлектромонтаж» бүдүрүлгелери, «Востоксантехмонтаж» КМК, «Көдээ электротудуг» эргелел, № 14 механизация эргелели, өскелер-даа орулгадан шилчилге кылыр хуусаалларны үргүлчүү үзүп келген. Аъш-чем үлетпүр эргелелиниң бүдүрүлгелеринде, «Тыва көдээ тудуг» трестиң адырларында санажылга-төлежилге чуруму кошкак болуп турар.

Хураага саналь берген болгаш боттарының бодалларын чугаалаан Министрлер Чөвүлелиниң Президиум кежигүнери «Тыва көдээ тудуг» трестиң, Тыва автотранспорт эргелелиниң, «Тудуг материалдары» каттыжыышкынының, «Тыва тудуг» трестиң ажылында шыңгыы четпестерниң барын айыткан.

Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар түңнел үндүрүп, чүве чугаалаан, эрткен кварталда болдунган хожудаашкыннарны дарый чайладырының, капитал тудугнуң темпизин дүргедедириниң, тудуг ажылыга технологияны шыңгыы сагыырының, ажыглалда кирген күүлерни дүрген долу ажыглаарының чугулазын онзалап демделээн. Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын улам сайзырангайжыдарынга доктаагаш, ол бүдүрүлге бүрүзүнүң ажылын доктаамал контрольдаарының, үстүкү министерстволар болгаш ведомстволар-биле доктаамал харылзалыг болурунуң чугулазын демделээн.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле делгереңгей доктаалды Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган.

Дараазында «Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг шыгжавыры алы бээр зонадан чурттакчылыг көдээ черлерни көжүрер талазы-биле болгаш Улуг-Хем районга черлерни катап тургузар хемчеглер дугайында» Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1978 чылдың июнь 20-деги доктаалының күүселдезиниң дугайын чугаалажып көргеш, республиканың Көдээ ажыл-агый, Мелиорация болгаш суг-ажыл-агый министерстволары, Автоорук тудуунуң болгаш ажыглалының бүдүрүлге эргелели, Тыва электрә четкилери, Ыяш ажыл-агый эргелели, «Востокгипроводхоз» институттуң Тыва салбыры, Сельхозкүрком, Министрлер Чөвүлелиниң суг алыр зона талазы-биле киллизи, «Аобакэнергопромстрой» тудуг эргелели болгаш Улуг-Хем райкүүскомның доктаалында айыттынган черлерни багай күүседип турарың шыңгыы демделээн болгаш үстүнде ады кирген министерстволарның, эргелелдериң болгаш албан черлеримниң база Улуг-Хем райкүүскомнуң удуртукчуларынга айыткан. Хүлээп алган доктаалда суг алы бээр зонадан чурттакчылыг черлерни көжүрерин болгаш районга көдээ ажыл-агыйның ажыглалдыг черлерин катап тургузар ажылдарны күштелдиреринче углангаи чугула хемчеглерни айтып турар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралы өске-даа чугула айтырыгларны чугаалашкан болгаш чогуур доктаалдарны хүлээп алган.

1200 АЖЫГ КИЖИ КИРЖИР

«Тиилелге» совхозтуң ажылчыннары Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникинче бир демниг үнер-лер.

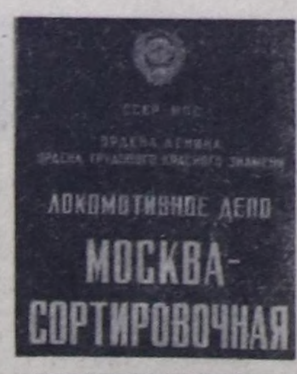
Ол күш-ажылдың байырлалында ажылчыннар, интеллигентилер звено, бригадаларга хуваатты-нгаш, хөй янзы адырларга ажылдаарын планда тодаргайлаан. Чижээ, тудуг бригадазының кежигүннери ийи кыштагта чаа чунар-бажыңнарны тудар. Сураглыг хойжу Т. И. Павылдың кыштаанда беш чүс хой кирер чаа кажаанын болгаш хой тарып боозадыр пунктуунуң тудуглары-рынга тудугжулар ийи дакпыр күжениишкин-биле үлүүн киирерин шинтпирлээн.

Совхозтуң механизаторлары чедир септеттинмээн техниканы бүрүн кылыр, беш чүс гектар черниң шыгыы базырар, дөрт чүс тонна пресстээн саванны фермаларга сөөртүп чедирер. Оң шыкаш суур таварайжыдылгазыңга хөй кижи киржир. Новая кудумчузунга 2900 дээ ыяшты олуртур. Ниитизи-биле субботникке 1200 ажыг кижи хаара туттунар.

Коммунистиг субботникте 4500 рубльдиң ажылын кылыр. Оң бирги беш чылдың фондузунче 780 рубльди шилчилерин олар шинтпирлээн.

К. ХЕРТЕК.

Кызыл район.

ЭГЕЛЭЭШКИННИ ҮНДҮРГЕН ЧЕРДЕ

Москва—Сортировочная локомотив депозунуң коллективи «Улуг эгелээшкиннии» эстафетазын төлептин-биле аппар чоруур. Бистиң чуртувуска чаңчыл болган коммунистиг субботникти эгези оон нептерээн болгай.

В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнде бээр 111 чыл оюнга тураскаатқан «кызыл субботта» хүнүнде депонуң машинистери улус ажыл-агыйының 550 тонна чүүгүн сөөртүр болгаш пассажир аргыштырар 70 поездини ажылдадырын шинтпирлээннер. Күш-ажылдың мурнундагы байырлалында дег, ол хүн бүгү-ле ажылдар камнаттынган матернадлар-биле күүсеттинер. Муң ажыг ажылчыннар боттарының ажылдаар черлеринге ол хүн турарлар. Септекчилер коллективи 4 электровозту, 3 тепловозту болгаш 2 чүк кранын септээрлер.

Эң аар поездилер башкарар инициатива база Москва — Сортировочная' депозунга тывылган. Ол транспорт бүдүрүлгезиниң машинистери В. Соколов болгаш Д. Богданов олар он муң тонна чүк сөөртүр баштайгы поездилерни башкарганнар. Л бөгүн найысылалдың депозундан Төрээн чурттуң янзы-бүрү булуңнарынче ыңдыг поездилер чоруп турарлар. Мурнакчыларның ол дуржулгазын өске-даа машинистер изин-биле деткип турарлар. Оларның дөртен ажыы эң аар поездилерни башкарар кылдыр өөренгеннер.

ЧУРУКТА: политиктиг чырыдыышкын кабинединиң эргелекчизи, пропагандист Татьяна Стрекунованың ажылчыннар-биле беседалажып орары.

Ю. ЛИЗОНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

Улуг-Хем районнуң суурларынга бала эрги, чаа Шагаан-Арыг гоорайларга күш-ажылдың байырлалы — ленинчи субботник он бирги беш чылдың баштайгы чылында бала-ла, мурнундагыны ышкаш улам массалыг болур.

Ол хүн көдээнин ажыл-ишчилери, ылангыя тараажылар, механизаторлар шык базырыышкынынга, үрезин арыглаашкынынга, малчыннар сүт-бараан фермаларынга, хойжулар түс-түс турлагларга ажылдаарлар. Ынчаарга Чаа Шагаан-Арыгда, Чаа Чаа-Хөлде база өске-даа черлерде хөй-хөй тудугжулар, тудуг шөлдеринде боттарының ажылдаар черлерниге ол хүн тургулаптар. Л үлетпүр, будурүлге, транспорт, садыг, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери чүс-чүс рубльдиң продукциязын бүдүрер.

Коммунистиг субботник эртиреринии район штавы (начальнигги райкүүскомның даргазының оралакчызы Д. Х. Ооржак) күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң ол хүн кылып бүдүрер ажылының хемчээлин, беш чылдың фондузуйче чеже акшаны шилчилерин, кымның каяа ажылдаарын бүрүн тодараткан. Күш-ажыл байырлалынга бөлеткелдер бүгү черлерде доозулган. Коллективтерге субботникти канчаар эртирер деп турарыл, ол дугайында бир чижектен көрээл.

Шагаан-Арыг АТБ-ниң чолаачылары, бүгү ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары «Кызыл субботада» база бир ан буянныг сорулганы шинтпирлээрин дугуржуп алганнар. Олар өске бүгү чон-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин, анаа эш Л. И. Брежневтиң кылганы Төп Комитеттиң Отчёт илеткелин ханызы-биле өөренип турар. Ылангыя илеткелде чер делегейге тайбыңы улам быжыглаар, боо-чепсекти эдерер будурерин кызыгаарлаар дугайында одуруглар оларның сагыш-сеткилин улам хайыктырган.

Ону барымдаалаан күш-ажыл байырлалының хүнү — субботникте боттарының күш-ажылын автотранспортчуларның коллективи тайбыңы быжыглаарынга тураскаадырын шинтпирлээн. Ол хүн чолаачылар чүк сөөртүп оруктарже үүлүптер, септекчилер мастерскаяга боттарының ажылдаар туруштарын ээлгелептер.

Экскаваторщиктер «Золотой ключик» уруглар садының девискээрин бүрүн септээр, ойнаар шөлдерни болгаш девискээрин чүрүмүдар, богун арыглап-аштаар, сөөртүр. Чер уттекчилери Постоянный суурдан фабрикага чедир орук кыдыында тараан ыяштарның богун аштаар, будурүлге шөлүнге чаагайжыдылга ажылын чорудар. Ол хүн рудниктен 340 ажыг кижи субботникке киржип, 1500 рубльдиң ажылын кылгаш, ооң чартыын беш чыл фондузунче шилчидер.

Ажылдаан акшазындан 800 рубльди олар тайбың фондузунче шилчидер.

Автобудурулгенин будурүлге участоктарынга «Кызыл субботада» 130 ажыг кижи ажылдаар, мурнакчы чолаачылар камнап-алган кывар, чаар чүүлү-биле чүктерин сөөртүрлер. Коллектив беш чылдың фондузунче 500 рубльди шилчидер.

Коммунистиг субботник хүнүнде районнуң өске-даа күш-ажылчы коллективтери үстүнде чижекке киирген бо коллектив дег бедик патриоттуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдаарын шинтпирлээннер. Субботник эртиреринии талазы-биле район штавында киргеи сан-медээлерден алырга, ол хүн янзы-бүрү будурүлге участоктарынга, тудугларга, хову шөлдерге болгаш өске-даа черлерге ниитизи-биле 7800 ажыг кижи күш-ажыл байырлалынга киржип, бедик идепкей-биле ажылдаар. Ооң-биле кады чүс-чүс чурттакчылар болгаш школачылар 'Шагаан-Арыг хоорайның база суурларның чаагайжыдылгазынга киржир. «Кызыл суббота» хүнүнде улуг-хемчилер 70 муң рубльдиң ниити продукциязын будурүп кылыр. Оон 11,600 ажыг рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

ДЕҢ КЕЗИИН ШИЛЧИДЕР

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудник коллективи В. И. Ленининиң төрүттүнген хүнүнден бээр III чылынга тураскаатқан ленинчи коммунистиг субботникти эрттирер штабы тургускан. Будурүлгенин участоктарын материал-техниктиг чүүлдер-биле четче хандырар база «кызыл субботникиин» киржикчилерине культурага бараан болур, оон чорун турарын чырыдар талазы-биле харымаалалыг кижилерни томуйлаан.

Субботник киржикчилериниң болгаш кылыр чүүлдериң хемчээлдерни олар тодараткан.

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

Ол хүн көдээнин ажыл-ишчилери, ылангыя тараажылар, механизаторлар шык базырыышкынынга, үрезин арыглаашкынынга, малчыннар сүт-бараан фермаларынга, хойжулар түс-түс турлагларга ажылдаарлар. Ынчаарга Чаа Шагаан-Арыгда, Чаа Чаа-Хөлде база өске-даа черлерде хөй-хөй тудугжулар, тудуг шөлдеринде боттарының ажылдаар черлерниге ол хүн тургулаптар. Л үлетпүр, будурүлге, транспорт, садыг, амыдырал хандырылга будурүлгелериниң ажыл-ишчилери чүс-чүс рубльдиң продукциязын будурер.

Коммунистиг субботник эртиреринии район штавы (начальнигги райкүүскомның даргазының оралакчызы Д. Х. Ооржак) күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң ол хүн кылып будурер ажылының хемчээлин, беш чылдың фондузуйче чеже акшаны шилчилерин, кымның каяа ажылдаарын бүрүн тодараткан. Күш-ажыл байырлалынга бөлеткелдер бүгү черлерде доозулган. Коллективтерге субботникти канчаар эртирер деп турарыл, ол дугайында бир чижектен көрээл.

Шагаан-Арыг АТБ-ниң чолаачылары, бүгү ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары «Кызыл субботада» база бир ан буянныг сорулганы шинтпирлээрин дугуржуп алганнар. Олар өске бүгү чон-биле бир дөмей, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтпирлерин, анаа эш Л. И. Брежневтиң кылганы Төп Комитеттиң Отчёт илеткелин ханызы-биле өөренип тур

ТУРГУЗУУШКУННУҢ ОРУУ-БИЛЕ

МАРКСИСЧИ-ленинчи башкарыкчы партияларның съездилери чурт бүрүзүнүн, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкинниниң амыралынга кезээде улуг болуушкун болуп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи төөгүлүг ужур-дузалыг. Оон шиитпирлери, делегей амыралының талазы-биле чогумчалыг саналдары ханы сонуургалды болдурарын үргүлүлүн, бистиң чуртувустун, социализмниң аксы-дүмма күрүзелериниң коммунистерин, ажылчы чоннарын чаа-чаа чедиишкиннерни болгаш улам чаагай түнелдерни чедип алырынче сорук киирип турар. Болгарияның Коммунистиг партиязының XII съездизи чоокта чаа болуп эрткен.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизи ажылын апрель 10-да доозкан, а Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизи апрель 11-де ажыттынган. Чехословак коммунистериниң бүдүн чартык миллион отряды — ниитилелдиң дайынчы болгаш бышкан күжү-дүр. Алдан чылдар дургузунда бодунуң алдарлыг төөгүзүнүң үе-чадазында Чехословакияның Коммунистиг партиязы бүгү шылгалдаларны алдарлыы-биле шыдажып эрткен болгаш революстуг чорудулганың хөгжүлдезинге эвээш эвес үлүүн киирген. Бышкан социалистиг ниитилелди тургузарының оруу-биле чехословак улустуң амгы үеде ЧКП бүзүредиг апаар чоруур. Социал болгаш экономиктиг хөгжүлдениң үндезин айтырыглары чуртта чедиишкиннигг шиитпирлеттинип турар. Массаларның материалдыг чаагай чоруунуң бедик деңнели чедип алдынган. Эртемнин, уран чүүлдүн, улусоореділгезинин, кадык камгалалының чайгылыш чок кадүрүлүшкүнүн хандырган.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының чедиишкиннериниң, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкиннинге оон бедик авторитединиң үндезини — марксизм-ленинизмге болгаш пролетаржы интернационализмге шынчы чорук боон турар. Ол шынчы чорук ЧКП-ниң XVI съездизинин ажылынга улам тодаргай илергейлеттинген, чехословак коммунистерин ол съездизи ЧССР-ге сайырангай социалистиг ниитилелди тургузар оруккa чугула үе-чада болуп, Европага болгаш бүгү делегейге тайбын дээш демиселге төлептиг салыышкының киирген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиинин Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежнев баштаан СЭКП-ниң делегациязы съездиниң ажылынга киришкенин аксы-дүмма ол чурттун коммунистери болгаш ажылчы чоннары кайгамчык улуг сорук киришкин-биле уткуп, хүлээп алган. ЧКП-ниң XVI съездизинге эш Л. И. Брежневтин чугаазы чүгле Чехословакияга эвес, харын-даа өске-даа чурттарга кайгамчык улуг сонуургалды болгаш калбак үнелээшкинни болдурган.

ЛЕНИНИҢ ПАРТИЯЗЫ-БИЛЕ, совет улус-биле чехословак коммунистериниң, ЧССР-ниң ажылчы чоннарының бүзүлбас чаңгыс эвин, мөңге найыралын съезд база катап тодаргай көргүскен болгаш социалистиг дем каттыжылгазының сырый каттыжышкының улам ынай бышыглаарынче, оон күчүзүн улгаттырарынче аксы-дүмма партияларның болгаш чурттарның шиитпирлиг тура-соруун бадыткаан.

«Бистиң социалистиг дем каттыжылгавысты камгалавышаан, улустарның эң-не үнелиг байлаан — тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту камгалап турарывыс ол-дур. Ол чүге ындыгыл дээрге, дайынны болдурбазынга шиитпирлиг салыышкынны социализм чурттары амгы үеде киирип, чавырлышкынның болгаш боо-чепсекти дүжүрениин тук тудукчулары болуп турар» деп, эш Л. И. Брежнев ЧКП-ниң XVI съездизинге чугаазынга онзалап демделгээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң улустарның тайбың келир үезин дээш, дайын айыышлынга удур салган эң чугула соруглалары чехословак коммунистериниң бо угланыышкынга ажыл-чорудулгазының база программазы болуп турарын ЧКП-ниң XVI съездизинге айыткан. Чехословак Социалистиг Республика— социалистиг дем каттыштырылгазының, Варшава Кереэзиниң Организациязының, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң бижыг звеновзу болгаш идепкейлиг кежигүнү. ССРЭ-биле болгаш аксы-дүмма өске-даа чурттар-биле харылзаалары база кадыы ажылдажылганы улам-на калбартып, ханыладыры Чехословакияның даштыкы политиказының үндезини болуп кёлген болгаш болуп-даа турар. СЭКП-ниң болгаш ЧКП-ниң марксизм-ленинчи эвилелин бүгү талалыг бижыглаары ол дем каттыжылгазының өзээ болуп турар.

«Бистиң чонувустуң үндезин эрге-ажыктары болгаш кузел-соруу Совет Эвилелибиле кады ажылдажылгала боттанып турар. Социализмниң, делегейде революстуг болгаш дешиидегдиг бүгү күштернин шиитпирлиг чөленгинжи, тайбың хөгжүлденин идегели болгаш магадылалы — Совет Эвилелиниң ролюн чехословак коммунистер, бистиң бүгү чонувус бедии-биле үнелеп турар, ынчаарга өске улустарга боттарының тура-соруун албадаар дээн империалистиг болгаш милитаристиг бөлүктерниң оралдажышкыннары ССРЭ-ниң күчү-шыдалының ачызында буурап дүжүп турар. Совет Эвилелиниң ол ролюн СЭКП-ниң XXVI съездизи база катап тодаргай көргүскен» — деп, эш Г. Гусак ЧКП-ниң XVI съездизинге отчёт илеткелинге чугаалаан.

ЧЕХОСЛОВАК КОММУНИСТЕРИНИҢ дээди шуулганы партийжи хүрээлениниң бижыг чаңгыс эвинин, дайынчы штавын — ЧКП ТК-ны долгандыр оларның сырый каттышканының байдалынга болуп эрткен. Эрткен чылдарның түнелдерин ханызы-биле аналитеп көрген, иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле улут, ынчалзажок боттуг соруглаларны кодүрген болгаш социалистиг демократияны, чонлуң инициативазын улам ынай сайырадырынче тодаргай утланыышкынны айыткан. Бышкан социализмниң ниитилелин тургузары хөй аныз, улам нарын айтырыгларны шиитпирлээрин негеп турар. Империализмниң эң-не дайынзырак күштерининг талазындан улам күштелген удур хөделиишкиннериниң, а чамдыкта ажыы-биле „шуут өдээтен чимзениишкиннериниң байдалдарында бо соруглаларны күүседир ужурга таварыжып турар-дыр бис. Амгы үениң байдалында чедиишкиниң дүлгүүрү чүдел дизе, кажангызындан-даа артык эки, дээштиг, организастыг ажылдаарында, аксы-дүмма чурттарның чаңгыс эвин сокпазал чокка быжыглаарында оларның бүгү талалыг кады ажылдажылгазын улам-на калбартырында болур. Чехословак коммунистериң съездизиниң утка-шынары болгаш шиитпирлери бо угланыышкынга бүрүн дүгжүп турар. Чехословакияның Коммунистиг партиязы чурттуң улус ажылагыйының бүгү адырларын социалистиг экономиктиг интеграцияга идепкейлиг киржиринче угландырып турар. Социализм чурттарының национал болгаш интернационалчы соруглаларын шын холбаштырарының улуг ужур-дузазын ЧКП-ниң съездизинге база демделгээн.

САЙЫРАҢГАЙ СОЦИАЛИСТИГ ниитилелди тургузарынче партияның чингине шүгүмүн чайгылыш чокка үргүлчүлевишаан, ЧКП-ниң XVI съездизи партияның болгаш чурттуң дараазында чылдарда ажыл-чорудулгазының делгереңгей программазын ажылдан кылган. Экономика талазы-биле — улус ажыл-агыйын интенсификастаарынче күш-ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедиринче шиитпирлиг шилчиишкинни айыткан. Амыралдың бүгү-ле адырларынга партияның удуртукчу ролюн улам ынай бедиринин, оон идеологтуг болгаш организакчы ажылын сайыраңгайжылдарының улуг ужур-дузалыын демделгээн. Чехословакияның Коммунистиг партиязы үндезин айтырыгларны социалистиг өзу-биле шиитпирлеп, марксизм-ленинизмниң туруштарында быжыы-биле турарын Прагага болган шуулган тодаргай бадыткап көргүскен, а ол дээрге — чаа-чаа чедиишкиннерже бүзүредиг буруңгаарлаарының эң-не идегелдиг магадылалы-дыр.

Чехословакияның коммунистери болгаш ажылчы чоннары бодунуң партиязының удуртулгазы-биле ЧКП-ниң XVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып киришкен. Чехословак өөнүктеривистиң болгаш эштеривистиң чедиишкиннери, ЧССР-ни хөгжүдериниң чаагай перспективалары совет кижилерни өөртүп турар.

(«ПРАВДАНЫҢ» мурнуку чүүлү).

«Чечек» ательезинде бүдүрүлгениң мурнакчылары хөй. Ындыгларның бирээзинге даараныкчы-мастер Зинаида Шынарал хамааржыр. Кызыл хоорайның бо бүдүрүлгезинде коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы, аныяк коммунист чонун чагыгларын чогуур хуусазында күүседип, хууда планын ай санында ажырып келген.

ЧУРУКТА: З. Шынарал ажыл үезинде.
А. МОНГУШТУҢ фотозу.

ХАЛАПТЫ БОЛДУРБАС ДЭЭШ

АКШ-тың амгы чазаа оон мурнундагы чазактың сарыыл чок болгаш айыылдыг политиказын улам күштелдирбишаан, делегей байдалын чидигленди-рип, ортумак ыракшылдың америк ракета-ядролуг чаа чепсээн Барыын Европаның чурттарынга эккеп нептередир, харын-даа нейтронныг чепсекти бүдүрерин боттандырар дээн оралдажышкынарынга совет улус, делегейнин чаагай сеткилдиг бүгү кижилери ханызы-биле килеңеп турар.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизинге чугаазынга СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Соведиинин Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтин маңаа холбаштыр онзалап демделгээни болза: «Ядролуг боо-чепсектерни Европага соксаал чокка эдериди-рир мөөнүзэри Европаның бүгү улустарынга өлүмнүг айыыл болуп бар чыдар ышчангаш ол айтырыгны шиитпирлээринче эгелеп кирер төлээде, бар чүүлдерни хамыктың мурнунда хевээр арттырарын, тодаргайлаарга, ССРЭ-ге болгаш НАТО-нуң чурттарынга хамааржыр ортумак ыракшылдың ракета-ядролуг чаа боо-чепсектерни Европаның девискээрине улам ынай нептередирин соксадырын, ында бар ыдыг боо-чепсектерни солуур чорукту болдурбазын санаалдап турар бис».

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак ленинчи даштыкы политиказының, Тайбының совет программазының амыдыралга практиктиг боттанышкынының ол чугула базымнарын совет кижилер изин-биле деткип турар бис. Ядролуг дайынның кижи төрелгетенге айылдыг халавын бадыткап көргүзер авторитетиг делегей комиссиязын тургузар дугайында база бир эң чугула саналды СЭКП-ниң XXVI съездизи көдүрген болгай. Ол чугула саналды делегейниң чүгле политиктиг, күруне ажылдакчылары эвес, харын-даа эртемденнери, эмчилери изин-биле деткээн. Австрияның сураглыг эртемдени радиолог, Тайбының делегей институдунуң президентизи Георг Фукс мынча дээн: «Делегейниң үшкү дайыны бир эвес кыптыгар болза, кижи төрелгетен бодун боду узуткаар апаар. Ядролуг дайынның түнелинде тинлекчилер-даа, аштырганнар-даа турбас, шуптузу кырлып калыр».

«Делегейниң эмчилери ядролуг дайынны болдурбас дээш» деп делегей конференциязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң сөөлүнде, Американың Каттышкан Штаттарының пайысылалы Вашингтон хоорайга болуп эрткен болгай. Ядролуг дайын бир эвес кыптыгын келир болза, бүгү кижи төрелгетенге оон халаптыг, кедергей айылдыг уржуктуун олар тодаргай көргүзүп, ядролуг дайынга удур демнеселди улам-на калбартырынче делегейниң бүгү эмчилерин кыйгырган. Эмчилерниң ол кыйгырыы чүгле эмчилерге эвес, харын-даа эртемниң өске адырларының кижилеринге, чижээ, физика болгаш астрономия башкыларынга бала хамааржыр деп бодаар мен.

Чаданаа хоорайның ортумак школазында физика болгаш астрономия башкызында ажылдап турар кижи мен. Ядролуг дайынчыл кижи төрелгетенге халаптыг уржуктарын чонга, ылангыя аныяктарга тайылбырлаарынга, ол халапка ажыы-биле белеткенип турар империалистерниң, хамыктың мурнунда америк империалистерниң чонга удур халчаалыг политиказын сойгаларынга бодум шыдаар шаам-биле киржип келген болгаш моон сонгаар-даа эң идепкейлиг киржир мен.

Ю. ЧУЛЬДУМ,
физика болгаш астрономия башкызы.

«Тывә кобальт» комбинаттың ажыл-ишчилери партияның XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш күженишкиниг ажыл-иште хаара туттунган. Комбинаттың цехтериниң, тус-тус бригадаларының аразында социалистиг чарыш улам калбарган. Ук бүдүрүлгеде бо чылдың баштайгы кварталының планныг даалгаларын доллур болгаш ажыр күүсеткен күш-ажылчы коллективтер эвээш эвес. Оларга сепгелге-механиктиг цехте комсомолчу-аныяктар бригадазы база хамааржыр. Аныяк оол Михаил Глазыринниң удуртканы ол бригада ай санының бүдүрүлге планын 115—120 хуу күүседип келген. Мурнакчы бригаданың комсомолчу-аныяктары коммунистиг субботник хүнүн бедик бүдүрүкчүлүг ажыл-биле демделээрлер. Олар ол хүн ажылдаан акшазын беш чылдың фондузунче шилчидерлер.

ЧУРУКТА: бригадир Михаил Глазырин ажыл үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«Шынга» харыы

БИР АЙ СОҢГААРЛАТКАШ...

Өвүр районда «Кызыл тус» совхозтуң сарлык коданнарында молдургаларны иелериилен аңгыдап үзерии озалдадып турарының дугайында Д. Ооржактың шүгүмчүлелдиг чагазы бо чылдың февраль 22-де «Шынга» парлаттынган.

«Кызыл тус» совхозтуң директору Б. М. Кара-Сал ук материалга хамаарыштыр мынлыг харыыны редакцияже чоруткан: «Сарлык молдургаларын бо чылын мурнуку чылдарныңдан бир ай соңгаар аңгылап үзерии совхозтуң специалистериниң техчөвүлелиниге шиитпирлээн бис. Чүге дээрге сарлык коданнарының кыштаар черлери — Арзайты, Оонача, Дааган-Дээли тайгаларда бо кыжын улуг хар чагган. Ынчангаш молдургалар кыштың эң берге үезин эрткиже иелери-биле кады оттаарга эки деп, дуржулгалыг каларчылар бисче сүмелээн. Ол ёзугаар сарлык коданнарынга мал үзерии, эрткен чылдарда ышкаш январьга эвес, а февраль 15—17-де чоруткан бис».

Чагаа парлаттынмаза - даа

БАЙДАЛ ЭКИЖЭЭН

«Сыын-Мыйыс сүт-бараан фермазында подстанция орта ажыдавастаан. Совхозтуң даргалары райондан тускай эртемнитлер-даа чалаап, кылдырырга байдал өскерилбээн. Саанчылар дең кывыскаш, инек саап турар. Чырык чогундан хүнү бедии көрбестедивис».

Мындыг шүгүмчүлелдиг чагааны Эрзийде «Мөрен» совхозтуң саанчылары редакцияже бижээн. Чагаада айыттынган четпестерни хынаап, хемчег алыры-биле райкүүскомче редакция чоруткан.

СЭКП райкомунуң секретары А. Монгуштуң ол дугайын дыннатканы:

Чагаада фактыларны хынаарга, шын болган. Сүт-бараан фермазында подстанцияның трансформаторун солаан. Саанчыларга таарымчалыг байдалды тургускан.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНЗЕ-ДАА

«Революцияның чалбыыжы» болгаш «Хемчик» совхозтарның кышкы үеде малдың баш санын хоратпас, оон алыр продукцияны көвүдедир талазы-биле кыйгырыын «Октябрь 30 чылы» совхозтуң Булун-Терек сүт-бараан фермазының коллективи изин-биле деткээн болгаш бедиткен хүлээлгелерни ап, социалистиг чарыышты улам калбарткан. Оон бээр элээн үе эрткен, ук ажылды түнүзар өйүү келген.

Булун-Терек сүт-бараан фермазында барык-ла 400 хире баш мыйыстыг бода мал мөөннеттинген. Оон дең кезии саар инектер, бо хүннерде оларның 128-ни саап турар. Фермаңың коллективи он бирги беш чылдың баштайгы кварталында 55 тонна сүттү күрүнеге саларын хүлээнген турган. Ук хүлээлге 106,9 хуу күүсеттинген.

Чедиишкиннин кол үндезинни улустуң ажылдарынга таарымчалыг байалды тургусканы болур. Ындыгыл мал чеми сөөртүр, өдек аштаар тракторлар соксаал чок ажылдап турган. Ажылчыннарның үргуларын ясди-садик холга алган: олар арыг-силиг, тодургага өзүп турар. Ала-иениң ажылдаарынга ол база улуг деткимче. Ферма үрлелекчизи Василий Куулар, үчётчик Татьяна Куулар бүгү ажылды организастаарының болгаш планныг онаалдаларның болгаш социалистиг хүлээлгелерниң күүселдезин хандырар талазы-биле хемчеглерни ап келген. Ажылчыннарын хейаъды база улуг. Бо бүгүнүн ачызында он бирги беш чыл Булун-Терек сүт-бараан фермазынга чедиишкинниг эгелээн.

Чөөн-Хемчик район бирги кварталда күрүнеге сүт садар планын 110,5 хуу күүсеткен азы 7733 центнер сүттү хуажаган. Ынчалза-даа оон эрткен чылдың бирги кварталдыынан 220 центнер эвээш болганы харааданчыг. Бо чорук районнуң чамдык совхозтарының сүт бүдүрерин эрткен чылдың ол үезинден эвээжеткенинден, ылангыя «Хөндергей» совхоз сүт садар планын дөңгүп-ле 78 хуу чедиргенинден болган. Ийиги кварталды эгелеп тура, ол бүгүнү өөренип көөрү чугула.

Районнуң фермаларында ажыл-агыйжы эвес чоруктар ам-даа хөй. Булун-Терек сүт-бараан фермазында хамык инекти холуштур кажаалап, чемгерип база кадарын түрар. Мындыг байдал боос инектерге элээн берге. Ылангыя Тулуш Шойжанның кадарган уксалыг инектериниң кажаазынын ишти дөң-ону өдек-биле кургаглавайн турар. Ук кажаанын ишти коптартынмаан.

Он бирги беш чылда сүт-бараан фермаларының ажылчыннарының мурнунда улуг соруглаар салдынган. Оларны амыдырапга боттандырарда илеретиининг четпестерни чайладыры чугула. Районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, тускай эртемниглер планныг онаалдаларны күүседиринче бүгү күштү болгаш курлавырларны мөөнүзэр хүлээлгелиг.

Н. ДАЖИҢМАЙ.

АГИТКОЛЛЕКТИВТЕР УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

СЭКП обкомунуң Политиктиг чыдыышкын башкы республиканың партия организацияларының агитколлективтер удуртукчуларының семинарын эрттирген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын чонга тайылбырлап таныштырар талазы-биле массалыг агитацияның эң хөй санныг активи болур агитаторларга, политинформаторларга чогуур угланыышкынны, методиктиг дузаны бээрииң айтырыын аңаа чугаалашкан.

«СЭКП-ниң XXVI съездизи идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ынай экижидер дугайында», «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр политиктиг агитациянын соруглалары», «Он бирги беш чылда Тыва АССР-ниң хөгжүдезинин перспективазы» болгаш өске-даа темаларга лекцияларны семинарның киржикчилери дыңнаан.

Семинарның киржикчилери агитация-массалыг ажылдың практиказының талазы-биле дуржулга солчуушкунунга киришкеннер.

СЕМИНАР

Пропагандистериниң, парторгтарның, лекторларның, политинформаторларының, агитаторларның семинары Мугур-Аксы суурнуң Культура бажыңында болуп эрткен. Семинарга кол айтырыг—СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын ажылчы чоннуң ортузугга улам хаяы пропагандалап чорударының дугайында болган.

Семинарның ажылынга СЭКП обкомунуң пропаганда болүү киришкен. Тыва АССР-ниң Дээди Соведиинин Президиумунуң секретары Н. С. Бойду болгаш СЭКП райкомунуң харымсалгалыг ажылдакчылары чыылганнарга лекцияларны ноочуп, методиктиг сүмелерни бергилээн.

К. ДОҢГАК.

Хандырылганаар кандыгыл?

МАЛЧЫННАРГА, ТАРААЖЫЛАРГА

Чоннуң амыдырал-хандырылгазын экижидер херекке садыг шүгүмүнүн ажылдакчыларының киржилгези улуг. Ол дугайын СЭКП-ниң XXVI съездизинге база онзалап айыткан болгай. Оон-биле кадыы 1981—1985 чылларда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң кол угланыышкыннарында күрүне болгаш кооперация садыының материал-техниктиг баззазын улам быжыглап, чурттакчы чоннуң садыг хандырылгазының деңнелин улам бедидип, садыглаарының дешиидегдиг аргаларын бүгү хемчээл-биле хөгжүдери көрдүгеп. Ынчангаш ону ажыл-херекке удуртулга болдуруп, амыдырапга оон боттанышкынын чедип алыры бистин моон сонгааргы ажылывыста кол соруглага ол. Районнуң кооператорларының бөгүнгү ажылчорудулгазы чогум-на олче угланган.

Садыг ажылдакчызының ажылындан кижилерниң ажыламыдыралының байдалы, деңнели кончуг хамааржыр. Ынчангаш районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери кедээде чымыштыг иште хаара туттунган кижилерниң садыг-биле хандырылгазын эки организастаарынче чогуур кичээнгейин угланыырган.

Кедээниң ажыл-ишчилериниң хүн бүрүнүн эргежок чугула бараналарыга негелде-хереглеллерин ол черлерде магазиндерден айтыда, районнуң автомагазиннери хандырып турар.

Районнуң девискээри улуг, ажыл-агыйлар хөй. Оларда 4 автомагазинин быжыглаан. Ажыл-агыйларын удуртукчулары-биле харылзаавас эки. Ниити дугуржулга ёзугаар совхоз бүрүзүнүң девискээрин, малчын кодан, сүт-бараан фермаларының турар черлерин чуруп көргүскен схема-карталарны тургузуп алган бис. Ол ёзугаар автомагазиннер оларга чедип, эргежок чугула бараанарны чедирип, садып турар.

«Кедээниң ишчилериге — хандырылганың бедик культуразын» деп девизтиң адаа-биле социалистиг чарышта районнуң кооператорларының 98 хуузу хаара туттунган. Садыг хандырылгазының бедик культуразын чедип алырынга, хүлээнген херээнге ажылдакчы бүрүзүнүң харысалгазын, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидиринге оон дээштин улуг. Ынчангаш ажылдакчылар-оргтузугга социалистиг чарыштың негелдеге дүүштүр организастаары-биле хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери, партия, профэвилел, комсомол организациялары аңаа хамаарыштыр боттуг хемчеглерин ап чорудун келген.

Автомагазиннерниң садыгжы-чолаачыларының бригадазында социалистиг чарышты организастаан болгаш садыгжы бүрүзүн ында хаара туткан. Кижи бүрүзү хууда социалистиг хүлээлгелиг. Оон күүселдезиниң түнелдин районда социалистиг чарыш талазы-биле комиссия ай, квартал саныңда түнелп турар. Күш-ажылга бүгү тала-биле шылгараанарны коллективтиң ниити хүралдарыга чарлап, шаңнапмактаар, хүндүлел самбыразыга чуруун азар. Күш-ажылчы маргылдааны мынчазар организастаанын — ажылдакчыларның хүлээваан херээнге харысалгазын белиткеп, будүрүлге көргүзүлерин белиделеринге идиглиг болган.

Коллективтиң садыгжы-чолаачыларының аразындан планныг даалгалар күүседир талазы-биле хожудан турарлар чок. Кооперацияның шүгүмүнүң хоочуну Матвей Фатеевич Дьяков садыгжы-чолаачылар аразындан социалистиг хүлээлгелериниң негелделерин долу, кончуг эки күүселдиг келгеннериниң бирээзи. М. Ф. Дьяковту СЭКП-ниң XXV съездии аттыг, «Бүрен» совхозтарының ажыл-ишчилеринде быжыглаан. Харылап турары девискээриниң малчыннарының, тараажыларының ол күзенчиг валчызы. Ак сеткиллиг, кызымаак ажылы-биле хоочун садыгжы чоннуң бүзүрел, хүндүткелин чедип алган. Ынчангаш ында кадаа ишчилерниң хүн бүрүнүн эргежок чугула баранаары-биле хандырылгазы эки. Оон түнелиндеде М. Ф. Дьяков планныг онаалдаларының күүселдезин ай, квартал саныңда 100—130 ажыг хуу боттандырып келген. Эрткен беш чылдың планныг онаалдазын хуусаа бетинде, 1980 чылдың март айда күүсеткен райпозда мурнакчыларның бирээзи ол.

М. Ф. Дьяков садыгжы-чолаачылар бригадазында өске эш-өөрүнге үлегерлиг. Оон кады ажылдап турар өөрү— А. Пышев, А. Белозёров хоочуның үлегери-биле оон дудак чок ажылдап турарлар. Олар «Совет Тыва», «Ленинчи орук», «Улуг Октябрь», «Кызыл тус», «Бурунгаар» совхозтарының ишчилерин садыг-биле хандырып турарлар.

Он бирги беш чылдың баштайгызын ук бригада будүрүлгечи белик көргүзүглерлиг эгелээн. Ниитизи-биле бо чылдың эрткен айларының база бирги кварталдың планныг онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин садыгжы-чолаачылар чедиишкиниг күүсеткеннер.

Садыгжы-чолаачы бүрүзү садып алыкчылардан чагыглар хүлээп алыр дептерлиг. Чагларның күүселдезин көрдүгеп хуусазында боттандырары чүгле ол садыгжының эвес, районнуң удуртукчуларының болгаш товароведтериниң дорт хүлээлгези. Ынчангаш чагларны ол дептерлерде бижилгелердек көрүп, ниити күш-биле сайгарып, оон хандырылганын боттандырарының бүгү-ле арталарын дилеп, дугуржуп турар бис. Автомагазиннерде бараанарның четчелээшкинин чагларның күүселдезин хереглекчилер ниитилелиниң улуг товароведи В. П. Филимонова шыгыы кичээнгейге алган.

Бараанарны чагыглар ёзугаар четчелээринден аңгыда ону чедирип садарының, аваз хөй үе-шак чидирбезинин айтырыы база чогуур кичээнгейде. Ол соруга-биле ылангыя денээлеп садар аъш-чем бараанарын майаа-ла зайлап, денээлээш, хаптарга белеп кылдыр савалап алгаш, барып садарын бисте практикалаан. Ынчаар садыглаары эптиг. Кол угланыышкынынарында «Садыг четкизинге бараанарны савалаан хевирге киирерин көвүдедир» дээн болгай.

Кедээниң ишчилериин садыг-биле хандырылгазынга хамаарыштыр айтырыгны шиитпирлээрде, бараанарны садып алыкчыларга сезон аайы-биле садарын онзалап көөр. Ол айтырыгны бар аргаларны ажыглап турган хандырарын чугулалап көрбүшаан, ону ынчаар боттандырып турар бис.

Кедээниң чурттакчыларының амыдырал-чурттагларының денээлеп бедээн, бараанарга оларның иегелде-хереглелдерин өскен. Ынчангаш хевистерге, телевизор, соодукчу, шала чадыгларды дээн янзылыг эдилелдерге чагыглар хөй. Малчыннардан биче хемчээлдиг, ажыглалга эптиг стол, сандай, шкафтарга чагылар бо-ла киргилээр. Ол дериг-херекселдерге чагыглар күүседирин ындыгла амыр эвес болуп турар. Ынчангаш түс черник будүрүлгелери-даа, райулетпур комбинады-даа ол айтырыгны чогуур кичээнгейге алыр болза эки.

Кая-Хем — республикада тараалаң районнарның бирээзи. Ажыл-агыйларга удаваас часкы ховуажылдары эгелээр. Кооператорлар база аңаа белеткенип эгелээн. Ажыл-агыйларның удуртукчуларын-биле дугуржуп, сүмележип, район девискээринде ховуажылдарының карталарын тургузуп эгелээн бис. Районнуң кооператорлары малчыннарга, тараажыларга ындыг янзылыг төлептиг бараан болурлар.

Т. САМОЙЛЕНКО.
райпо баштаар черинин даргазының садыг талазы-биле орлакчызы.

Эвилелдешкен республикаларда

УКРАИНА: ойнаарактар театры

Харьковтуң подшипник заводунда ойнаарактарның улусчу театрының артистери «Йди борбаанай, йди илбек...» деп шинни көрүскен.

Ажылчы чоннуң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң бирги Бүгү-эвилел фестивалының лауреады бо коллектив бежен ажыг улуг кижилерни болгаш школачыны хаара туткан. Маңаа бичизинде кээп турган дыка хөй артистер студияже ам боттарының уругларын эккелгенер. Ынчангаш мында айтёрларының удуртулгазы-биле шиилерни шилип, белеткеп турар.

ЛАТВИЯ: талантының үндезини

Елгавск районнуң Культура бажыңының делегелдарында часкы ярмарка ажыттынган. Онаур, чүүл-базым чечектерлиг аргаан хевистер, орун шывыглары, янгарьдан кылаан каастагалар, чырыгны салыр чүүлдерни көргүчүлер сонуургаан.

Латвияның уран аргыкчылары, керамика кылыр шевер холдуглары бо удаада бурунгу үеним мастерлериниң чанчылдарын барымдаалап кылган чүүлдерин бо чылын ярмаркага делгээн. Бо чараш чүүлдерниң авторлары — Бауск, Рига, Резекнен болгаш республиканың өске-даа районнарының ажыл-агыйларының тараажылары, малчыннары, механизаторлары.

Чаа — кедээ студияларның чурулга, хол-биле кылыр уран чүүл болгүмнериниң, бот-тывынгыр уран чүүл коллективтериниң чанчыл болган отчёттарының үезин. Кедээниң ишчилери кышкы кежээлерде кылган бүгү-ле чүүлдерни анаа делген, көргүзер.

СЭТА-ның корр.

Кооператорларда

Эъжимниң садыгжызы

Зоя Түлуш Кызылдың садыг-кооперативтиг училищезин 1967 чылда доозкаш, өскен-төрээн Улуг-Хемиңге чедип келген. Ол ам бо хүнгерде «Улуг-Хая» совхозтуң Эъжимде хойжу бригаданың төвүнде холушкак бараанныр магазинииңге садыглап эгелээн.

Магазинни Зояның хүлээп алган хүнүнден бээр 6 чыл билдиртпейн эрткен. Зоя Доруң-ооловна ол үениң дургузунда чымыш иштиг малчыннарны садыг-биле хандырып, оларга төлептин-биле бараач болуп келген. Көдээде чурттап, ажылдап турар кижилериң хандырылгазын эжиидери чугула айтыыр. Ынчангаш садыгжы хүн бүрүнүң эргежок чугула барааннарын четчелээр соруглага-биле райпонуң товароведтери-биле доктаамал харылзажып, чагыгларны киирип, чогуур үезинде чедип ап турар. Оон түңнелиинде садыгжы оңгу беш чылда малчыннарга 316,8 муң рубльдиң бараанын садар хүлээлгезин чедиишкиниг күүседкен. Орук аксы эвес, ам артында үжеп шаа-ла өрегелиг черге ынча түңнүг бараанны садары ындыг-ла белен эвес болуру билдингир. Чылдын чылыг үезинде Улуг-Хемнеп машина кешпестээр. Ынчан бараанны хеме-биле кежирер ийикпе, азы Баян-Кол, Кызыл таварты долгандыр сөөртүп чедирер. Ындыг-даа болза ажылынга бердинген, кызымак садыгжының магазинииле хереглединиң эң чугула барааннарды үзүлбес. Эрткен оңгу беш чылдың планныг онаалдаларының 164 хуу күүсеттингейн-даа таварылга эвес.

Кыш — малчыннарга чымыштыг үе. Ынчангаш оларның садыг-биле хандырылгазын долу хандырар апаар. Зоя Доруң-ооловна ынчан малчыннарга барааннарны чагыг ёзугаар кыштагларга чедирип садып турган. Ол чораш, дараазында экээр барааннарыңга чагыгларны демдеглеп алыр болгаш ону сагыш човангырыбиле албан күүселир.

Магазин шөлүнүң талазыбиле бичежек. Ындыг-даа болза оон иштин таарыштыр дерээ, барааннарны көрүштүг хылдыр делгеп салгылаан. Мында кежээ кижи ажылдап турар деп үве оон безин билдингир.

Зоя Доруң-ооловна ажылын чугаалап тура, дараазында үүлдерни немей чугаалады:

— Январь, февраль, март айлар малчыннарга кончуг-ла чымыштыг үе. Ынчан садыглап келир кижилер эвээжей бээр, чай кайда боор. Ындыг үелерде малчыннарны эргип тургаш, садыглаар апаар. Неделяда бир удаа шуптузунга чедип турар мен.

Ажыл-ишчи садыгжы буянныг иште малчыннарга мындыг янзылыг дузаны көргүзүп турар. Кыштагларда байдал бо кыжын хүр. Анда Эъжимниң садыгжызы Зоя Доруң-ооловна Түлуштуң киириштирип турар үлүг база бар.

О. ДАНГАА.

Улуг-Хем район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: кыска дыңнадыглар, тайылбырлар

ГСЧП-НИҢ СЪЕЗДИЗИНДЕ

БЕРЛИН. Германияның Социалистиг аза партиязының X съездизи ажылының дөрткү хүнүнде ГСЧП ТК-ның болгаш ГСЧП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелдерин чугаалажыры доозкан. Съезд делегаттарының саналдары партияның Төп Комитедин долгандыр оон долу чангыс эптиин болгаш сырый каттыштыканын, боттарының бүгү күжүн республикага сайзырангай социалистиг ниитилелдин улам ыдай тургузарынга бээр деп ГДР-ниң коммунистериниң шиитпирлиин көргүскен.

ССРЭ-ге сайзырангай социалистиг ниитилелди тургусканының эң байлак дуржулгазы чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерже ГДР-ниң коммунистерин сорук киирип база үнелеп, билиглерин үнелеп четтинмес үнер дөзү болуп турарының дугайында бодал съездиге саналдардан чырыткылаңдыр илергейлеттиниң турар.

Даштыкы аалчылар удуртукчуларының съездиге байыр чедириишкиниери уламчылавышаан. Дүшкүүрлүг чоруктуң чавырыдырарын калбартырынга ССРЭ-ниң, ГДР-ниң, социалистиг өске-даг чурттарның салымышкының делегейниң дешилгелиг күштери бедиң-биле үнелеп турар деп, Герман компартияның Даргазы Г. Мис мегеглээн.

ГСЧП ТК-ның отчёт илеткелин, партияның болгаш немец социалистиг күрүениң иштики политиктиг база даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының стратегиязын болгаш тактиказын делегаттар чаңгыс үн-биле үүлдүг деп көрген.

Делегаттар хүн чурумунуң дараазындагы үүлүн «1981 — 1985 чылдарда ГДР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң беш чыл планының талазы-биле ГСЧП-ниң X съездизиниң директиваларын» чугаалажыры-биле ГСЧП-ниң Политбюро кежигүнү, ГДР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Штоф кылган.

Келир беш чылда директивалар 1980 чылдыңга дегнээрге чүрттүң национал орулгазы 28—30 хуу көвүдээрин көрүп турар. Үлетпүр бүдүрүүшкүнү болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү база шак мындыг темпидер-биле өзер. Экономиктиг өзүлдени хамыктың мурнунда эртем-техниктиг депшилгенин улуг күштерин төп ажыглазарының, чиг-эгги, материалдарны, энергетика курлаварларын эвээшти чарыгдап тура, эң эки түңнелдерни чедип алырының аргазы-биле хандырар ужургуг.

Бистиң социал-экономиктиг программавыстың өзээ чурттагта тудуунуң программазы болуп артар. Барык 2.8 миллион хамаатыларга 930—950 муң чаа азы капитал сөптелелиг квартираларны бээр.

Бистиң республиканың чедиишкиниг хөгжүлдези, оон күүзүүн быжыглаары улустар аразынга күш-ажылдың социалистиг хувааладазының аргаларын улам долу ажыглазарындан, социалистиг экономиктиг интеграцияны улам калбартырындан шуут хамаарыжыр. Социалистиг күрүелериниң дем каттыштырылгазы-биле, оон кол күжү—ССРЭ биле ГДР-ниң харылзаалары улам сырый болур. Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиңге кады ажылдың чаа беш чылында бистиң бүгү талалыг демниг ходелиишкинивисти улам калбартыр бис деп, В. Штоф чугаалаан.

Тайбыны камгалаар болгаш быжыглаар дээш демисел дугайты СЭКП-ниң XXVI съездизиңге эш Л. И. Брежневтиң тайылбырлаанны бүгү талалыг программаны бистиң партиявыс болгаш чонувус бүрүн деткип турар. Оны боттандырары ГДР-ниң чонунуң чаагай чорууп бедидеринче утланган бистиң политикавысты чедиишкиниг уламчылаарының чайлаш чок негелдеги болур деп, В. Штоф түңнелиинде чугаалаан.

* * *

ГСЧП-ниң X съездизинде СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов апрель 14-те ГСЧП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Герман-совет найырал ниитилелиниң президентизи Э. Мюккенбергер-биле ужурашкан. Ниитилелдиң хой талалыг ажыл-чорудулгазынга ол бедик үнелээшкинии берген.

Ужуражымшкың түректиң хаңызындан акы-дүңма пайыралдың байдалынга эрткен.

(СЭТА-ның тускай корр).

ХАРЫЛЗААЛАРНЫ КАЛБАРТЫР

ВЕНА. (СЭТА). ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихоновтуң Австрияга албан хуузунда аян-чорууның түңнелдери яңзы-бүрү социал системаларлыг күрүелериниң аразынга харылзаалардың үнделгини болур тайбың кожа-хелбээ догуйнаашкын политиказының берип турар улуг ажыңының чаа бүзүреллиг бадыткалы болур деп, Австрияның Компаниязының Даргазы Ф. Мури мелеглээн. Аян-чорук үезинде эрттирген чугаалажымшкыннарының түңнелдери Совет Эвилелиниң болгаш Австрия Республиканың аразынга харылзаалардың улам калбартырының, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының политиказын камгалаарының болгаш уламчылаарының херээнге боттуг салыышкын, Европага тайбынны хандырарының база Нинти-европа чөвүлел хуралының шиитпирлерин бүгү талалыг боттандырарының херээнге салыышкын болур деп, Линц хоорайга үүве чугаалаан тура, Ф. Мури онзалап демделээн.

АКШ-тың чаа администрациязының күүү түрүүрүнүң, ес-ке чурттарның иштики херектериң холгаарлаарының, албадаарының болгаш чепсегленишкиннерни күштелдиреринің политиказын чорудар дээр чүткүлүнүң уламыдан делегей байдалы чидяглеп бергенинин байдалдарында ол түңнелдер оңза ужур-дузалыг болур деп, ол демделээн.

800 муң тонна хоолайларны садып алыр деп чаа улуг совет чагыг австри экономикага киижилерни ажылдадырын хандырарынга идиг бээр деп, Ф. Мури уламчылаан. Бо чагыг, ол ышкаш кайы-дээ дугуржулгаларны чарып алырының тазырымчалыг перспективалары совет улус ажыл-агыйының шапкын хегжүлдезиниң херечизи болуп турар.

Социалистиг чурттар-биле экономиктиг харылзааларны калбартыры нейтралдыг Австрияның национал эрге-ажыктарынга таарыжыр. Австрияның Компартиязы ынчангаш ол харылзааларны бүгү талалыг калбартыр дээш чайлыыш чок туржуп турар деп, Ф. Мури онзалап демделээн.

ТАЙБЫҢ ИНИЦИАТИВАЛАРНЫ ДЕТКЭЭН

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Бозуның хүрээлекинде хөй чурттарның 400 муң ажыг эртемденнерни сырый каттыштырган Эртем ажылдакчыларының бүгү-делегей федерациязының күүсекчи чөвүлелиниң хуралы Венгрияның найысылалында ажыттынган. Боо-чепсекти эндере будүреринге удур, мөссалыг узуткаарының чаа чепсектерни чогаадып, будүреринге удур, тайбыи чавырлышкын, боо-чепсекти дужурер дээш эртем төлээлекчилериниң демиселин идепкейжидеринии эң чугула айтырыгларын хуралдың кирженчилерй чугаалажып көрүп турар.

ЭАБФ-ниң кингине секретары франциз эртемден Ж.-М. Леге хуралга үүве чугаалаан болгаш делегейде чамдык бо. луктер боо-чепсекти эндере будүреринге кажан чүткүп турар байзалдарла хөй-ниитиниң мурнунга эртемденнерниң харысалгазының улам белип турарын онзалап демделээн.

Ядролуг халанты болдурбазының амыдыралчы эргежок чугулазын бадыткап көргүзер эртемденнериң делегей комитедин тургузар дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиңге Л. И. Брежневтиң киирген саналын күүселириңге бистиң федерациявыс болдуун салыышкының хандыг арга-биле киирерил деп айтырыпта харыы эртем ажылдакчыларының эң чугула сорулгазы болуп турар деп, ол айтыкан.

Эртем ажылдакчыларының бүгү-делегей федерациязының күүсекчи чөвүлелиниң хуралына совет делегациязын академик Н. Г. Басов баштап турар.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА ДЭЭШ

ГАВАНА. (СЭТА). Экономиктиг болгаш эртем-техниктиг халы ажылдажылга талазы-биле чазактар аразының Совет-куба комиссиязының эвээлгелиг хуралы Гаванага ажыттынган. Хуралга совет делегациязын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. Ф. Катушев, Кубаның делегациязын — республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. Р. Родригес баштап турар.

1976—1980 чылдарда ийи чурттарның аразынга бараан саарылгазының түңнелерин, а ол ышкаш 1981 чылда бараан саарылгазының хамаарышкан хүлээлгелерин күүселлезин хандырар талазы-биле хемчегларын чугаалажып көрүп хүн айтырымда киирген. ССРЭ-ниң болгаш Куба Республиканы аразынга 1990—2000 чылга чедир үеде экономиктиг кады ажылдажылганы, специализастаашкыны болгаш интеграцияны барымдаалавышаан, Кубаның экономиказын хөгжүдериниң чингине схемазын ажылдап кылыр талазы-биле ажылдың канчаар күүсеттиңин туралрын база анализтеп көөр.

КОМПАРЛАЛГА БАЙЫРЛАЛЫ

ХЕЛЬСИНКИ. (СЭТА). «Чөөн үзелдиг политика дээш» деп кыйгырыгның адаа-биле коммунистиг парлалганың байырлалы Финляндияның найысылалында болган. Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарыга дузалажылга дугайында совет-финляид көрээнин 33 чыл ою-биле болгаш Финляндияның Коммунистиг партиязының XIX съездизиниң белеткел-биле ол байырлал бо чылын холбаштыр болган.

Финляндияның коммунистиг солуннарының 10 муң ажыг номчукчулары болгаш оңнуктерни Хельсинкиниң эң улуг залдарының бирээзинге чыылган. Даштыкыдан келген залчылар—ГДР-ниң «Нойес дойчланд» - болгаш Швецияның «Норшенсфламман» деп акыдүмга солуннарының төлээлекчилери байырлалга база киришкен.

«Правда» солуниуң редколлегия кежигүнү И. Д. Лаптев байырлалга база үүве чугаалап, байыр чедирген. ФКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, «Тиедонатаа» солуниуң кол редактору Урхо Покинен байырлалды ажыктаан.

Съездиниң шиитпирлеринде айыткан

АЖЫКТЫЫН ЧЕДИП АЛЫР ДИЗЕ

РЕСПУБЛИКАНЫҢ эрге-чурум камгалаар органнарының ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизиңге эш Л. И. Брежневтиң кылганы Төп Комитеттиң Отчёт илеткелин болгаш съездиниң өске-даа документилерин бүрүн үүлдүгүзүп көргеп болгаш амгы үеде ханызы-биле өөренип турар. Отчёт илеткелде социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыырын хазыдырарының болгаш корум-чурумну быжыглаарының кол чугула чүүлдерин допчузу-биле тодаргай айыткан. Ол чүүлдер болза кем-херек үүлгедир болгаш эрге-чурум хажыдар чоруктарга удур демисел талазыбиле административтиг органнарның болгаш оларның ажылдакчыларының сорулгаларын улам тодарадып турар.

Отчёт илеткелге эш Л. И. Брежнев «Социалистиг хоойлу-дүрүмну болгаш корум-чурумну быжыглаарынга юстиция, суд, прокуратура, совет, милиция органнарының харылсалгазы бедик — деп, демделээн. —Ол органнарның ажылдакчыларының профессионал билии эрес-маадырлыг чорукбиле, хээлилетпези болгаш төптүг чорук-биле дүүшкен турар ужурлуг. Чүгле ындыг кижилер оларга даандырган шынгыы хүлээлгелерни телептинбиле күүсединп шыдаар. Оларның ажылы эң-не ажыктыг болзун деэш, кем-херек үүлгедин бүрүзү болур-чогууру-биле истеттингеп болгаш бууулугдар чогуур кеземчени хүлээген турзун дээш совет улус негээр эргелиг» — деп чугаалаан.

Кеминг үүлгедиглериң илерээшкиннери-биле демиселдя чорудуп база күрүненип, хөйниити организациялардың болгаш совет кижилерниң хоойлу ёзугаар эргелерин болгаш эрге-ажыктарын камгалап турар органнарның ажылдакчылары илеткелдин бо чүүлдерни хажык чоокка удуртулга болдурар болгаш оларга дүүштүр чогуур түңнелдерни үндүрүп, боттарының ажылының стилин болгаш арга-методун улам сайзырангайжыдар хүлээлгелиг бис.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин бистиң ажыл-херээнивске боттандырарда, мен бодаарымга, илеткелде айтыкаңы шыкаш, кадрлар айтырын чугулаап көрзе эки. Чүге дээрге, хоойлу-дүрүм сагылгазының байдалы болгаш эрге-чурум камгалаар органнарның ажылының ажыктыы болгаш үре-түңнелдин оларның ажылдакчыларының, иланғыя истелге органнарның ажылдакчыларының профессионал мергежилиниң деңгелиниден хойу-биле хамаарыжып турар. Ынчангаш ажылдакчы бүрүзүнүң салым-чаяанының болгаш арганың барымдаалаары, оларга күүсединп шыдаар ажылдың даандырары болгаш ындыг албан-дужаалга хүлээп алыры чугула дээрзи билдингир. Бо болза органнарның удуртукчуларындан кадрлар шилип алырының болгаш оларны тазырыштыр хувааарының принцивии шынгыы сагыырын негээри чүгаажок.

Хостуг турар эрге-дужаалды «ээн тургуспас» дээш, кандыгбир албан-дужаалга мергежилп биче ийикпе анаа ажылдаарының негелделеринге дүүшпес кижилерни киирип алыр таварылгалар администратиниг чамдык органнарның удуртукчуларында бар. Кадр айтырыын ынчаар эрегей көөр чорук аппаратның ажылының, харын-даа кайы-бир адырның ажылының шынарынга багай салдарны чедирип турар. Ындыг ажылдакчылар херектерни сайгарып көөрүн болгаш ястеп хынаарын сааздадыр, хандыр кылбас болгаш хоойлу-дүрүмге хажыдыышкыннарны болдурба бээр болганда, ындыг практика суд, прокуратура, милиция болгаш юстиция органнарында канчап-даа таарышпас.

АДМИНИСТРАТИВТИГ органнарның ажылынга күүседилге чүрүмүн, ылангыя кудуку звеноларга бедидери биче эвес ужур-дузалыг. Күүседикчи чүрүм биске бедик болган тудум-на, алдының турар хемчегларның ажыктыг чоруу улам бедиңер, кылдыңган ажылдың үре-түңнели экижиир болгай. Бо талазы-биле үстүкү органнарның удуртукчу ролюн, берген даалгаларның болгаш айтышкынынарның чогуур үезинде, бедик шынарлыг күүсеттингеп турары дээш негелдени болгаш контрольду шынгыырадыры эки түңнелдерни бээрп чугажок. Моон-биле чергелештир маңаа тежээкчи чорукту болгаш орнунга ажылдап бээр чорукту болдурбас ужургуг бис. А херек кырында ындыг чүүлдер болдунуп турар болгай.

Кем-херек үүлгедир болгаш корум-чурум үрээр чоруктарга удур демиселди күштелдирер талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айтканы чугула сорулгаларны чедиишкиниг шиитпирлээрииге администратиниг органнарның аразында сырый харылзаалыг кады ажылдаары чугула черии ээлээр. Ол харылзааларны доктаамал хүн бүрүнүү болдурарын, ажылдың бүгү угланышкыннарынга болгаш хевирлеринге эрге-чурум камгалаар органнарның болгаш оларның ажылдакчыларының кады ажылдап, бир деминг хөделирин чедип алырын ажыл-чорудулганың эки эниг түңнелдиг болуруп хандырар.

А. ООРЖАК,

Тыва АССР-ниң прокурорунуң ниити хайгаарал талазы-биле улуг дузалакчызы.

Делегейниң кол кичээнгейинде

ДЭЭШТИГ ДУЗАЛАМЧЫ

— Тайбыкны камгалаары болгаш быжыглаары дээш демиселден артык чугула сорулга коммунистерде чок дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизи бүгү өртемзейге база катап бадыткап көргүскен— деп, **Африканың Национал конгрезинин күүскомунун кежигүнү, профэвилелдериниң Мурнуу-Африка конгрезинин президентизи Стефен Дламини** ПМА-ның корреспондентизинге медеглээн. Совет коммунистерниң чедиишкиннерин, съездиге айыткан планнарны күүседиригге оларның бүзүрелдин, колониалдыг расисчи ёзу-чурумнарны дүжүрериңе национал-хосталгалыг шимчээшкиниң чүткүлүнге оларның күжүн быжыглап турар. Совет Эвилелиниң талазындагы дээштиг дузаны Мурнуу Африканың ажылчы чоннары бедиңбиле үнелеп турар.

— Боттарының хосталгазы дээш демисежип турар улустар-биле совет коммунистерниң СЭКП-ниң XXVI съездизинге бадыткааны эң-сеткил каттыштыгырыгазы национал-хосталгалыг шимчээшкиниң чаа көдүрүүшкүнүге улуг дуза болур—деп, **Африканың Национал конгрезинин Төөп Африкада төлөө черинең удуртукчузу Редди Мазимба** демделээн. Ол шимчээшкинни ССРЭ детким турарының шугуму дээрге, амгы үеде АКШ-тың удуртукчуларының хөй катап чулчурун турары делегей терроризминге ССРЭ-ниң кандыг-даа хамаарылгазы чок дээрзин база айтып турар деп, ол онзалап айткан. Мурнуу-Африка Республикада расисчи ёзу-чурумну үзүткаарының чепсектиг аргаларынче Африканың Национал конгрезин болгаш СВАПО-ну Совет Эвилели күткүп, ону тайбың арга-биле шиитпирлээрииге шаптыктап турар дээр бадыткалдарны шиитпирлиниңбиле бүрүү шаап турар-бис. Бо хөөзүн хөп-меге дээрге, фактылар-биле таныш эвес кижилерни төөредир бодаан оралдажышкын-дыр. Мурнуу Африканың чону бодунуң демиселиниң аргаларын болгаш хөөнүрлерин, боттарын шиитпирлээр. Ок-боонуң холга туткаш, демисежир ужурлуг апаргаңывыс дээрге, олче бистиң «күткүп турарында» эвес-ле болгай. Хостаалгаже оон өске орук бистең чок.

Революстуг хосталга шимчээшкиниң империалистер доктаадып шыдаавас дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизиниң документилери херечилеп турар. Демисежип турар улустарның талазында улуг Совет Эвилели делегейниң дешилгелиг бүгүлеге күштери туржуп турар болганда, оларның тиилелгези чайлаш чок. Ынчангаш СЭКП-ниң XXVI съездизи социализмниң бүгү делегейге тиилелгезиниң оруунга чаа чүгула үе-чада болуп турар.

ЧОГУМЧАЛЫГ УГЛАНЫЫШКЫН

— СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтиң кылганы Отчёт илеткел мекээ аажок солуң болду. Мен ону ыяк быжырымчалыг кылдынган болгаш боттуг илеткел деп саналр кижи-дир мен. Ында дыка хөй саналдар болгаш тайбың инициатива киргендир — деп, **Австралияның Социалистиг партиязының ТК-ның чингине секретары Питер Саймон** ПМА-ның корреспондентизин-биле беседазынга чугаалаан.

— Амгы үеде чепсегленишкинии улам эндере бүдүрери күштелин, шөрүг чарыгдалдары көвүдээп, чер бөмбүрзээнинг ангы-ангы районнарында дүшкүүрлүг чоруктуң одаглары тыптып, делегейниң кырында чаа айыыл дургелип келген. Империалистиг балүктер уламна дайызырак болуп, чамдык чурттарда реакция идепкейжин турар апарган.

Бо таварылгада СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылдап кылганы даштыкы политиктиг угланышкының арыг агазарының агыыы-биле деңнеп болур. Чижээ, Перев мутулдурар аймыл чок чоруктуң айтырыын ап көрээлийер. «Брежневтиң доктриназының» удурланыкчылары оон-биле кады Афганистанда совет шериг кезээнинг туруп турарының дугайында айырыгны база харыүгда шиитпирлээр ужурлуг деп турар. Ынчаарга Афганистанбиле холбашкан айтырыгларны Перси мугулдурнуң айыыл чок чорунуң айтырыглары-биле холбаштыр шиитпирлээрииге ССРЭ дадагалзавайн турарын совет удуртукчу тодаргай медеглээн-не болгай. Бо таварылгада хамаарышпас тускай догуннаан күрүненин иштики хөректерин эвес, а афган айтырыгның бүгү делегей талаларын чугаалажып болур деп, СЭКП ТК-ның Чингиие секретары айтыкан.

Даштыкы күштерниң талазындан чарлавааң дайыының болгаш агрессияның айыылынга таварышкаш, афган чазактың киирген дилээнге харыы кылдыр Совет Эвилелиниң ап чоруткан хемчегларин Австралияның Социалистиг партиязы деткээн. Ам Афганистан Демократтыг Республикада бөдәл чогумчуп турар болгаш афган чазактың контролюнда турарыы шуут илдеп апарган. Агрессияның күштери аштырышкынга таварыжып турар. Чурттуң экономиказы чедиишкиниг хөгжүп орар.

Чурттуң долгандыр тургустунган байдалды политиктиг аргага-биле шиитпирлээр дугайында инициативаны афган чазак кедүргени билдингир. Ону Совет Эвилели база деткээн. АДР-ниң болгаш ССРЭ-ниң ол базымы чаагай тура-соруктуң илерели ол айтырыгны ёзулуг шиитпирлээр дээн чүткүлдүң херечизи болуп турар.

Кайы-бир чурттуң адыыга кыжанган болгу дег чаңгыс-даа сес Отчёт илеткелде кирбээнин айтыксап тур мен. Анты-аңгы күрүнелериниң политиктиг удуртукчуларыы чаа совет саналдарны кичээнгейлии-биле өөренип көргеш, дараазында ону КПСга болгаш делегейниң өске-даа организацияларынга база бүгү делегейниң чыыштарига тодаргай чугаалажып эгелээр боор дээрзинге бүзүрээр мен.

Оон аңгыда, совет экономиканың чедиишкиниг хөгжүлдезин демделгексеп тур мен. Амгы үеде капиталистиг чурттарны экономиктиг хаяы кризис хаара тутқан — джыл ооң чорук өзүп турар, акшаның үнези кудулап, кижилерниң амыдырал деңнели кудулап турар. Капиталистиг чурттарда мындыг берге байдал бар турда, совет улустуң амыдырал деңнелин бедидеринге ССРЭ-ниң чедиишкиннери аажок тода көскү-дүр.

(ПМА).

ДЖО ЛУИСТИҢ МӨЧЭЭНИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Шылгараңгай негр боксер болгаш америк негрлерниң эрегелери дээш сураглыг демиселчи Джо Луис ынчаар. Оон спортчуу чедиишкиннери делегейге алдаржаан: аар деңзилиг профессионал боксерларның аразынга 12 чыл дургузунда үүгүчү делегей чемпиону болуп келген, 1948 чылга чедир выыга-даа тиилеттирбээн, оон соонда жаргылдаага киришпейн барган. Ол чүгле алдаржаан спортчу эвес, харын негрлерниң хамаагы эрегелери дээш могаг-шылаа чок албыыштыг демиселчи чораан. Дж. Луис молчуттеннерни болгаш балыдырганнарын неязде сорук киирип, а негрлер оон спортчу тиилелге бүрүүн байырлап турган деп, негрлерниң «Збонк» солуну бижээн.

БЕЙРУТ. Ливанга тайбыкны догуннап тургузар талазы-биле араб чурттарның каттышкан күштеринбиле Катаиб партияның флангистеринің аразында месилдежишкиннерниң түңнелиинде Ливанның найысылалында дүшкүүрлүг чорук нам-давайн турар. Үгер-боолар болгаш минометтарның октарындан хөй кезиинде тайбың чурттакчылар— хөрээжеңнер, кырганнар болгаш чаштар амы-тынындан чарлып турар. Ок-боонуң дагжап турган черлеринде районнарда бажыңнар, школалар, магазиннер үрелип, өрттенген.

ЧУРУКТА: үрелип, тоннаттынган кварталдарның бирээзи.

ЮПИ-СЭТА-ның фотозу..

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың улуг мастери Александр Лузяниниң удуртканы бедик сорттуг руда арыглаар бешки ээлчээ март айда үре-түңнелдиг ажылдаан. Ай эгезинден бээр 470 тонна даг-дүгүн арыглаар планын 484 тоннага күүсеткен, мурнакчыларын одуруунда киргеп. Ол ышкаш мастер Нина Теплыхтың баштаапы дөртку ээлчег база күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган. Олар 34 тонна руданы үүрмектеп сорттаар планның даалгазын 38 тоннага күүсеткен.

Үк комбинаттың тус-тус цехтериниң, ээлчегларының аразында чарыш улам калбарган болгаш эки шынарлыг продукцияны бүдүрер дээш ажылчын бүрүзү күжениишкиниг ажылдап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

„КӨЖЕГЕЛЕР“

Мораль талазы-биле туруш чок, хөй-нитининг херээн хуу амыдыралы-биле холбаар, бодунуң хууда, эрге-ажыын сүрер ий-чанғыс удуртукчуларыы чидин-биле шүтүмүлеп сойгалаан «Көжегелер» деп шинии сураглыг драматург Михаил Ворфоломеев бижээн. Шинии орус дылдан тыва дылче Куулар Черлиг-оол очулдурган. Тыва театрның сценазынга колдуунда очулдурган шиилерни тургузуп турар болгаш, чамдыкта оларның дыл-домаазының чегей бооп турарын көрүкчүлер экере бергилээр. Бо таварылгада очулдурукчу тыва дылдың чиигине чараш ээстерин ажыглап тургаш, эки очулдурган.

«Көжегелерде» беш өг-бүлениң амыдыралын көргүскен, ону көргүзерде эрең-сүм, дашты-биле көргүспейн, харын көжегелер артында амыдырал чогум түү бооп турарыл, кижилерниң ажы-чаңы, кандыг янзылыг чедер-четпестер-биле холбажып турарыл деп чүвени чидин-биле көргүскен.

Авторуңуң бодалын артистер канчаар боттандырганының дугайын бижикседим. Кара чажындан тура, ниитининг херээ дээш ажылдап, чурттап келген Ада-чурттуң Улуг дайынының киржиччизи Кузьманың ролюн Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Чаламба Монгуш иштики сагыш-сеткилдиң хайнытыышкыны-биле ойнаан. Шии эгелээр, билек, топтуг, улгады берген кижи сценаны кежир кылаштап келир.

«Аътгарым дужааптым...» Ол өөс-биле сцена амыдыралы эгелээр. Көргүзүг бүгүдезинде аът ажаакчызы бодүүн Кузьманың овур-хевирин улам-на ханы толарап, болуушкун бүгүдези чаа-чаа демиселче шилчип турар.

Кузьма (артист Чаламба Монгуш) эгезинде топтуг, бодамчалыг, чүгле аътгарының үжында хомудап чоруур, чоорту черүүлээ улам чидигленип эгелээр. Кузьманың ролюн ойнай тура, Ч. Монгуш бодунуң күжүн эки таарыштырып, көргүзүг бүгүдезинде бүзүреңнии кылдыр ойнап турар.

Уруунуң чок апарганын көрүп каапаш, Кузьманың ыглап-сыктап турарын артист ёзулуг кээрегнии кылдыр ойнаан: «Уруумну, күжүр уруумну, чүге ынчанганы ол иргн?» деп ыглап турар.

Амыдырала човуланыы канчар чурттап эрте бээри ышнай, Кузьманың ажыг-шүжүү база шак ынчаар эрте бээр. Хенертен болган олүм-чидим Кузьманың бодун олүмче аппаар чыгыы улуг согуг болганын мурнунда көргүзүглерден көрген болгай бис, ынчангаш дараазында көргүзүгүүн бооп турар үезин чүгле ий-үш ай эрткенде, күзүн, тараа ажаап алыр үеле бооп турар. Ынчангаш ол үе иштинде күжүр уруун канчан дүрген уттупкан болду ол, аътгарым дээш ыглап турган кижи уруун эмин эрттир дүрген уттупканы шала бүзүреңнии эвес болду.

«Көжегелер» деп шинде амыдырала четпестерни чидин-биле сойгалаан. Ол дээрге Горюновтарның өг-бүлези (аназы Чалбеней Ооржак, аваазы артист — Роза Серен-оол, оларның оглу — артист Чылгычы Ондар).

Авыяастыг, кажар, алыскакчискек, хопчу шак ындыг кижилер бистиң аравыста чок деп бе? Шак ындыг кижилерниң овур-хевирин амыдыралыг кылдыр ойнап тургускан.

Горюновтарның өг-бүлезиниң ажы-чанын көрүкчү кижи көрүп олура, шак мындыг түнелди үндүре бээр: «Өлүмденда артык коргунчуг бужар кижилер бо-дур».

Партия билединң карманнап алгаш, хөй-нитининг бүзүреликке кирип алгаш, бодунуң хууда эрге-ажыын бодап, кара туразында чурттап эгелээн колхоз даргазы Поспеловтуң овур-хевирин аныяк артист Сергей Ооржак биле Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Люндуп Солун-оол эки ойнаннар. Болуушкуннарның бедик чадазы — кайдыы Полина биле Поспеловтуң алгыжып турар сценазында ооң чес-холазы ёзулуг-ла көстүп келир. Ол болуушкунну артист Сергей Ооржак арай бүзүреңнии эвес кылдыр ойнаан. Колун-күр түдуп алгаш, столду долгандыр кадайын сүрүп маннап турары шала эпчок.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Люндуп Солун-оол Поспеловтуң ролюнда эң-не чидиг сценазы кадайы-биле маргышып турар сценазы, ында бирле дугаарында Поспеловту ооң кадайы Полина буруудадып, шүтүмүлеп турар черинде Л. Солун-оол стол долгандыр маннавайн, харын черже барып дүжер, ол дээрге А. Поспеловтуң аштырганың артист шимчээшкин-биле тывынгыр көргүскен.

Чаптанчыг, бодүүн, арыг сеткилдиг бичии Надя (Г. Мүнзүк) топтуг, томаанныг. Макаренковуң салгакчызы бодүүн башкы Егор Снегов (Ш. Хертек) амыдырала эки кижилерниң каттышкан овур-хевирин мергежилдиг, тывызык, чараш ойнап көргүскеннер. Багай аажы-чанныг, чинжеш кижилерни көрүп олура, оларның аразында эки, буянныг кижилер чурттап, ажыллап турарына кижиниң сагыш-сеткили чайгаар-ла өөрүп келир.

Мотря (Е. Кенденбиль) сагыш-сеткили чымчак, кижилериң өөрүшкүзүн, чедиишкинин үнелеп билир, чоңнуң ортузундан үнген бөдүүн херээжен. Екатерина Седировнаның тургусканы Мотряны көрүп олурган кижиниң сагыш-сеткили өөрүп, мунгаран келир, овур-хевирин тургусканы чаптанчыг. Шиинин кол маадыры— Полина (артист Мария Сандак). Аныяк артист агроном херээжениң овур-хевирин бодамчалыг, бүдүштүг кылдыр тургускан.

Полина бедик культуралыг, эртем-билиглиг кижи. Ооң чугаазы, ооң шимчээшкиниери кижилер-биле чугаалажыр аяны оожум, хоп-чап, артык сөстер сөглээринге ыяк эвес, ол бүгүнү артист чараш, тывынгыр ойнаан, ооң сценага кылаштаары, шимчээшкиниери безин өске улустан онзагай.

Мария Сандактың Полиназын көрүп олура, келир үеде колхоз даргазы төлептиг кыс бо болур-дур деп чүвени кижи баш удур үгаан олурар. Бергелерин ажып-тинлеп алыр туруштуг херээжениң овур-хевирин көрүкчүнүң сагыш-сеткилиден үр-ле үнмес, артыл каар. Амыдырала шын оруку бергелерин чурттап эртип чорааш, тып алыр кижилериин овур-хевирин Пётр (артист А. Салчак), Лиза (артист А. Шириин-оол) бир янзы тырыгыр ойнааннар. Лизага көрүкчү кижи баштай хөнүү чок олурар, чоорту ол аныяк өгбүленип амыдыралынче ханылап кире бергеш, оларны кээрген, эки чурттазынар деп алган эгелээр. Шынап-ла, Лиза частырыгларын билип, эки кижи апаарынга баштайгы базымны кылып, Петр ийи уруглуг апаар. Өөрүшкү ооң хөрээн долган бистер база Пётр-биле кады өөрүп олурар бис. Бо ийи артистер Пётрну, Лизаны ойнап тура, каржы, дорамчылал чок, чымчак шимчээшкиниер-биле, иштики сагыш-сеткилдиң хайнытышкыны-биле ойнаннар.

Бүгү чүвени бодунуң күжүбиле тиилеп алыр дээн бадыргак оол Викторуң ролюн Чылгычы Ондар база улуг чедиишкин-биле ойнаан. Шиитпир чок, чүвени чедир бодаваас, дүрген назын халыыңга алзыпкан арагачы оол коргунчуг хереқти үүлгедип каапаш, боду милицияже чоруй баар.

Шиинии ниити тургусканы эки-даа болзаа чамдык четпестер база бар, ону моон соңгаар ойнап тургаш өөренип ээорү база чугула. Надя (Г. Мүнзүк) сөөлгү катап башкыбиле байырлажып алыр дээш чедип келир. «Мен ам кызыжак эвес мен» деп чугаалап турар черинде Егор Снегов (Х. Ширини-оол) эмни эрттир билбээнеинээп, херекке албайн турары бүзүреңнии эвес. Надяның өскерли бергении ол эдирбес арга чок, чүге дээрге ол башкы кижи болгай.

Надя чок апаргап соонда кожалары билип каар ол сценада хенертен болган хайгаларлы кижи бүгүдези коргунчуг согуг кылдыр хүлээп алыр үжурааш, бо удаада ооң четпейн турар. Надяның олүмүнге Виктор буруулуг мен деп миниишкии кожаларга ооң-даа күштүг согуг болур, аңаа өөс чок үзүктелишкин (элдепсиинеп, кайгаан пауза херек) ол шимээш чок чоруктуг хенертен Викторуң ала-иезин үзе кирип каар, ол сцена базе чедир ойнаттынмайн турар байгалдыг.

«Көжегелер» бедик идейлиг, ханы үткалыг шии, ону хөгжүм-шин театрының уран чүүл советн чойга көргүзери-биле планнаап, сценага тургускынга көркүчүлер өөрүп турар бис.

Л. САГДЫ.

Театр

ОН ИЙИ БАЗЫМ

Республиканың хууда болган команда талазы-биле бирги чери дээш бокс-маргылдаазы Кызылдың күш-культура бажыңынга дөрт хонук дургузунда үргүлчүлээш, доозулган. Бо чылгы чемпионаттың кажангызындан-даа артык массалыг болганы-биле оон «үзамдыга» бергени ол. Ангыяңгы дензилерге шупту 134 кижи финалче үнер эрге дээш бокстаашкан. Демпсел чидиг болган. Сөөлгү хүн 12 эжеш боксёрлар тус-тус деңзи аайы-биле чемпион ат дээш маргылдашкан. Чүгле ол эвес. Бир эвес бодуңуң денизиге тиилептер болзунза, оон-биле 1981 чылда бокс талазы-биле Тыва АССР-ниң чемпиону дээн бедик атты чаалап алырын-биле чергелештир, командаңны база кайы-бир шаңналдыг черже чедирип бар чоруурун ол болур. Ынчангаш кежигүнеринииң тииледиген хөй болган тудумга, команданың спортчу чедиишкинге бүзүрели улут. Чогум-на ындыг дээрзи дензи аайы-биле чемпионнар, типлекчилер плеяттине бергенде тодарап кээр.

Амдыызында 12 ангы деңзиге чемпионнарны тиилелгеже ринтине кылган ынча санныг базымнарын маңаа кысказыбиле силерге таныштыраал, эртим помчукчу. 48 килограмм. Эң чиик деңзи ол. Башкы училищениң сургуулу Олег Амаш биле республиканың «Спартак» эки тура спорт ниитилелиниң төлээзи, Кызылдың автоорук техникумунуң сургуулу Владимир Кара-Сал олар ринтине үнүп келген. Амаш бокека 1978, 1979 чылдарда республика чемпиону чораан, арга-дужулгалыг боксер. Кара-Сал эрткен 1980 чылдагы хоорай чемпиону, ам республика чемпиону бедик ат дээш бир-ле дугаар туржуп турар. Ынчалзажок ол техника, белеткел-даа талазы-биле эжиден үгле дудак чок эвес, а чамдык таварылгаларда харын-даа артык дээрзин шызыдып шыдаан. Финалдың баштайгы чемпионунга аарыкчылар бир деминг изиг байырны чедирген.

Дараазындагы чиик 51 килограмм деңзиге кайысылал Кызылдың 4 дугаар профессионал-техниктиг училищезиниң курсантызы Николай Шыырап биле «Спартактың» боксёру Анатолий Шыырап таварлажы берген. Кайызы-даа чажыт — 17 харлыг. Ындыг болзажок спортче оруктары, орта чедиишкиниери дөмейлешкек эвес. Шавыраа спорттуң бо хевиринге амдыызында 2-ги разрядтыг. Ол хиреэнинде келир үеде оон шыырак боксёр болзажок спортче оруктары, хевиринге амдыызында 2-ги разрядтыг. Ол хиреэнинде келир үеде оон спортчу болурун мурнуку хүнде оон республиканың каш даапыр чемпиону, бокска ССРЭ-ниң спорт мастериниге кандидат О. Саңгыл-оол-биле ужуражылгазы көргүскен. Орта арга-дужулгазы ажок бедик Саңгыл-оол Шавыраага «дыыммаан». Н. Шавыраа оон-биле чергелештир элээди оолдар ортузунга 1981 чылдың республика чемпиону. Оон сөөлгү, ам финалда удурлашкызы А. Шыырап— ССРЭ-ниң спорт мастериниге кандидат. Мурнунда чоруткан 62 ужуражышкынарның 50-ээ-те тиилелгелерни чедип алган. Ол элээди оолдар ортузунда эвилел ужур-дүзелиг маргылдаага. «Зенит» спорт ниитилелиниң төп човуланыы шиилиге маргылдаазынга киржип чораан. Ынчангаш ол бо удаада база адын сыкпаан.

«Спартактың» төлээзи, автоорук техникумунуң сургуулу Виктор Хертектиң удурлашкызы — Самагалдай командазының кежигүнү А. Иргит. Боксёрлар кайызы-даа 2-ги разрядтыг. Борта Хертек эгезинден эгелээн-ле инициативаны холга ап, бир удаа удурлашкызын ногланыне база чорткан. Үшкү — сөөлгү раундуда ол салган темпизин арай коштакпаан, ужуражышкынны дөмей-ле тиилелгелиг дооскан.

54-түн дараазында 57 килограммга «Динамо» спорт ниитилелиниң боксёру Андрей Будаңаев биле Самагалдайдан Яков Каплак чемпион ат дээш маргылдашкан. Борта судьялар тиилелгени 1-ги разрядчы Буланаевке тыныскан. Кавказтың чангыс чер-чурттуу, ССРЭ-ниң спорт мастериниге кандидат, республиканың моон мурнуку чылларда ийи даапыр чемпиону Илья Шивит-Хуурак бодуңуң удурлашкызы Кызыл-оол Монгуштан артык белеткелдиин, куш-шыламмын башгайы 3 минута ниитинде-ле көргүскеш, тиилээн. Ынчангаш ол 60 килограмм деңзиге чемпион болган. Оон-ээлчегиг спортчу чедиишкиниге тренер Виктор Оюнуң салыышкыны улуг.

Дараазындагы 63,5 килограмм деңзиге «спартакчы» Александр Тулуш бодуңун аттажы база-ла Самагалдай суурдан келген боксёр Александр Даргат-биле ужуражы берген. Тулуш 1980 чылда Кызылдың чемпиону, а Даргат 1979, 1980 чылдарда республика чемпиону, 1-ги разрядчы Даргат ам моон-биле Тыва АССР-ниң үш даапыр чемпионы болганы ол. Моон кадында ол чаа-ла 17 харлаан болган-ла, келир үеде оон спортчу өөрүлдезинге, чедиишкиниге идегел улут. 67 килограммның боксёру, келир үениң эге класстар башкызы Александр Монгуш болуңуң удурлашкызы Евгений Анжигановту аштырышкынга таварыштырган.

«Динамочу» Сергей Чадамбаның адын республиканың бокска хандыкшылдыгларда билбес кижи чок. Ол 71 килограммга бистиң республиканың чеди даапыр чемпиону, ССРЭ-ниң спорт мастериниге кандидат. Ол финалче кирген боксёрларның назы-хар талазы-биле эң улуу. Ооң хары ам — мугур 30. Бо оон эң сөөлгү спортчу ужуражылгазы. Ол ам улут спорттан үнүп чорупкаар. Канчаар-ла болду, ол удаада чемпион адын ол хевээр арттырып ап шыдаар бе? Хой санныг аарыкчыларның бодалы ол. Сергей, эр-хей! Ол ам Тыва АССР-ниң сес даапыр чемпиону болгай. Биргээр чугаалаарга, ооң тиилеттирбейн, чемпион боп чорутканы ол.

78 килограммның боксёру 27 харлыг, «Динамоңуң» төлээзи Андрей Ооржак хоочун апаар чоруурларның база бирээзи. Башкы училищезиниң сургуулу Дмитрий Салчак ооң таптыгла он хар бичге. «Хоочун көктуг...» диижир мшкаш Ооржак ындыг улуг ылгал-биле эвес-даа бол, тиилелгени чедип алган. Аар деңзилерге спорт мастериниге кандидаттар Борис Степанов —81, Владимир Гриневский — 81-деп өрү болгаш Вячеслав Даржаа (шупту «Динамо»)—91-деп өрү килограмм деңзилерге 1981 чылда республика чемпионнары болганнар.

Команда талазы-биле бирги черни «Динамо» спорт ниитилели чаалап алгаш, Тыва АССР-ниң Күш-культура болгаш спорт комитединиң шилчир кубогу, бирги чергении диплому, вымпел-биле шаңналткан. Ийнги черни — «Спартак», а үшкүзүн — самагалдайжылар алган. Тус-тус деңзи аайы-биле чемпионнардан, ийнги, үшкү шаңналдыг чергелери ээлээн боксёрлардан Тыва АССР-ниң шилиглеж командазын тургускан. Ол апрель айның 20-деп 27-ге чедир Омск хоорайга болуп эртер Сибирь зоназының бокс маргылдаазынга барып, республиканың адын камгалаарлар.

С. МОНГАЛ.

ЧУРУКТА: чемпионатка тиилекчи болган «Динамо» эки тура спорт ниитилелиниң командазы.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

НОМНУ-ЧОНГА

Бүгү-эвилелдиң номга ынактар ниитилелиниң баштаар черинии пленуму апрель 14-те Москвага болуп эрткен. Аңаа СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ниитилелдиң соруглаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Бодуңуң хүрээлениинде 12 миллион кежигүнүг ук ниитилел политиктиг, эртем-техниктиг болгаш уран-чечен литератураны пропагандалаар талазы-биле элээн улуг арга-дужулганы мөөнеп алган дээрзин аңаа демделээн. Номнуң бир миллион хире тарадыкчылары янзы-бүрү литератураны фермаларже, хову турлагларынче, заводтарның цехтеринче, ыраккы одарларже чедирип турар.

(СЭТА-ның корр.)

СИБИРЬ ДЫТТАРЫ АМЕРИК ЧЕРДЕ

Американың Каттышкан Штаттарының Висконсин штадында ыяш өстүрер Рейнлендер питомникте Сибирьниң ов ийи дыттары өзүп турар. Оларның салым-хуузу ёзулуг-ла кайгамчык. Ол ылыгларың үрезиннерин совет космонавтылар америк коллегаларынга 1975 чылдың чайынында «Союз» болгаш «Аполлон» космос корабльдеринге кады ужудушкун үезинде белекке берген. Черже эвээ келген соонда америк астронавтар ол үрезиннерни Райнлендерде арагаяш төвүнүң удурткучуну болгаш бо талазы-биле АКШ-та эң-не сураглыг специалистерниң бирээзи Х. Нинстедтке дамчыдып бергеннер. Оон бээр-ле Сибирьниң дыттары америк черде сагыш салымшкын болгаш кичээнгей-биле хүрээледип турар.

Үрезиннер космоска баарыкың мурнунда-ла америк болгаш совет эрткенденер, бар турган жедээлерге үидезилээп, деңзи чок байдал болгаш өске-даа факторлар оларның шынарыга болгаш өзүп үнер аргалыынга боттуг салдар чедирбес деп түңнелди үндүрген деп, Х. Нинстедт чугаалап турар. Ол түңнелдиң ыжыкның шенелделериниң түңнелдери долузу-биле бадыткаан: «космонавт үрезиниериниң биологтуг байдалында» херек кырында кандыгдаа өскерилгелер илерептинмээн. Дыттар-биле шенелделер АКШ-тың селекционерлеринге опаа солун болуп турар, чүге дээрге ыяштың он хевирии бистиң чуртувуста ССРЭ-де мынаш янчаар неперевээн деп, Х. Нинстедт чугаалаан. Ыраккы Сибирьниң дыттары болза, эң-не ямыбүрү талааларга ССРЭ биле АКШ чедиишкинниг кады ажылдап болур дээрзин бадыткаан «Союз» — «Аполлон» корабльдериниң ужудушкуун сагындырып чоруур дириг черечи болуп турар.

А. ЛЮТЫП.

(СЭТА-ның корр.)

Вашингтон.

Эмчининг сүмези

ЧАШТАРГА ЧУЛУКТАР

Чаш уруг үш-дөрт неделя чедип чорда-ла, ооң чеминге иезиниң эмиг сүдүнден аңгыда кат, чимис болгаш ногаа чулуктарын киириштирери чугула. Олар чок болза бичии кижиниң чеми долу үнелиг болбас, чүл дизе, чулуктар чаагай амданыдан аңгыда мага-ботка чиик шингээттинер эргежок чугула чигирлерин — фруктоза, глюкоза, минералдыг дустар, бактерияларга удур бүдүмелдер, органиктиг кислоталар, ферменттер, витаминнер-ышкаш хөй чүүлдерни бээр. Ол чүүлдерниң кайызы-даа чаштың өзүлдезинге чугула херектиг. Чижээлээрге, витаминнер янзы-бүрү багай салдарга шыдамык болдурар, хөй-хөй аарыглардан камгалаар; минералдыг дустар болгаш ховар элементилер чем хайылдырылгазынга киржир, соөктериниң өзүп, быжыглырынга салдарлыг, хан клетказының тургустуларынга албан херек. Ол чүүлдер чаш кижиниң чеминге турбас болза, аарыглар, чижээ, хан четпези тыптыр.

Свекланың, морковтуң, апельсинниң, вишняның, яблоктуң, сливаның, өске-даа каттарның чулуктарында хөйү-биле бар пектин уктуг деп бүдүмелдер коду-шөйүдүге баргаш, хоранналчак бүдүмелдерни, аймылдыг бактерияларны бодунга сиңдирип алгаш, ыйлаңгыланып үнер. Органиктиг-кислоталар чемге хөөнүү күштелдирер, чем хайылдырар ижик чулуктарының тыптырынга салдарлыг. Чаштарга лимон кислотазы оназа ажыктыг, ол ишек-караа, малина, клюква чулуктарында хөй.

Чулуктарда бар фитонцидтер деп бүдүмелдер, микробтарның дайзыны, ынчангаш аарыглар тывылдырбас.

Чаш кижи ай четкен. Ону чулуктарга чаңчыктырар үезин ол, ынчалза-даа овааырымчалыг болбас болза хоржок: баштайгы үеде хүнде чүгле 3—5 дамдыны ижиртир, чоорту 2—3 дамдылап немээр. Үш ай чедип турар ургларга шай омаажының 5—6 иштин (30 грамм хире), бир хар чедип турда 80—100 хире граммны ижиртир. Чулукту ургларга хүнде ийиш үзүп, хайындырган сутта холаап-даа болза бээр.

Ногаа чулуктарын чем (эмзирер) мурнунда, кат-чимис чулуктарын чемгерген соонда бээр.

Кандыг чулуктарны ижиртирил? Эң баштай яблок, ишекараа, лимон чулуктарын, үш айлыындан эгелеп вишня, морковь чулуун, чартык хар ажа бергенде столовая сорттуң свеклазының, капустаның, помидорнуң, виноградтың чулуктарын бээрин сүмелеп болур. Бир эвес ооң мурнунда ишпейн турганы чулукту бээрге, урутнуң кежинге бичии кызыл шинээ чаагай кызар болза, чулукту бээрин соксаткаш, эмчининг сүмезин алыры чугула.

Чулуктарны боттары кылып ап болур. Ногаа, кат, чимис аймаан агыш турар сутта чуур, хайның турган суг-биле шаптаашш, чуура идип алыр. Ооң ону азыг сутта хайындырган азы изиг ылнир-биле баскан марля өттүр сы тудуп алыр. Чулук алырда чүгле быжкан кат, ногаа аймаан хереглээр. Чулук шала ажыг болза, чигир сирову-биле (чигирнин боду боктуг бооп болур) амдан киприп алыр. Чигир сировун 1—2 хонук бурунгаар хайымдыргаш, шил азы баалының савага кудуп ап болур.

Кышкы үеде консервалаан чулуктарны база ажыглап болур.

Н. ПАДАЛКА.

медицина эртемиериниң кандидады.

«Арагага хандыккаш...» деп чүүлге хамаарыштыр

АМЫДЫРАЛЫМДАН БИЛИР МЕН

«Арагага хандыккаш...» деп чүүлге хамаарыштыр бодумнуң бодалдарымны бижиир бодайдыр мен.

Арагалаар чоруктарга удур демисел чер-черде күштелген. Ол талазы-биле профилактиктиг ажылдың янзы-бүрү арга-хевирлерни ажыглавышаан, араганың хоразының дугайын аныяк өскенге доктаамал чедир тайылбырлаары чугула. Эң-өөрүүн бижиир турары-биле бир дөмей, араганың кижилериниң ажыл-ижинге, амыдырал-чурттарлазынга хоралыын билир мен.

Эрткен чылдарда амыдырал-чурттарлагыны ам сактып, бодап олурарымга, дыка-ла чавыт чораан чүүлдерим бар. Ынчап арага ижеринге сундулуг кижилерниң бирээзинге санадып турдум. Арагаңы барык 18 харлаан 47-лиимге чедир ижип келген мен. Частырыымны миниил, арага шпестээнимден бээр сес чыл четкен. Бо үениң иштинде өг-бүледе бүгү байдал өскерилген. Хуувуста чиик машиналыг-даа болдувус, дузалал ажыл-агыйны-даа тудуп турар апардывыс. Уруг-дарыывыс-даа толептиг кижилер болуп өскен, бүдүрүлгениң янзы-бүрү үзектоктарында ажыллап турарлар.

Бо үениң дургузунда ажылижимге хамаарыштаам база шуут өскерилген, харыысалгам бедээн. Оон бадыткалыгга дараазында түүлдерни маңаа кирейн. Мээң удуртканым интернатта кижизидикчи башкылар, техниктиг ажылдакчылар шупту катай оң дөрт кижи бар. Деминг коллектив интернатта чурттап, өөренип турар өөренижилериниң кижизидилгезинче чугула кичээнгейни угландырып келген. Ооң түңнелинде интернат районга-даа, республикага-даа эки ажылдыг диртип, чангыс эвес удаа шаңнадып, макталга четкен. Аңаа коллектив чоргаарланыр. 1980—81 өөредилге чылын база эки өөредилге, бижиг сагылгачурумнуг эгелээн бис. Бо өөредилге чылының эрткен үлдүнарында интернатта чурттап турар 120 өөренижи чүс хүү өөредилгени чедип алган.

Чамдык кижилер, ада-иелерда арагаңы хөлүн эрттир хөйнү ижер болза, ооң хоралыы улуг дээрзин биле тура-ла, уруг-дарыынга багай ажыл-чаңын көргүзе бээрлер болгай. Ындыг чоруктарны болдурбазы чугула деп бодап чоруур мен.

Частырыын эрте дээре миниин, амыдырала шын орукче каган эгелип келирге, чамдык кижилер ол-бо-даа дингилээр болгай. Харын-даа чамдыктарыкижиниң бак сөглегилеп, «байырганың-даа диижирлер. Дөргүл-төрелдеривисте-даа ындыг кижилер бар.

Арагаңың кижиниң организминге хоралыын, амыдырал-чурталагга шаптыктыын бодумнуң амыдыралымдан көрген, билген болгаш ооң-биле холуп эрттир «ооокшулажыын» кымга-даа сүмелевес мен. Чүгле ону шын ажыглап билири чугула деп бодаар-дыр мен. Чамдык арай салдынчак, кошкак кижилер аңаа алзыптар боор чүве-дир. Ынчангаш көдээ черлерге, ылангыя куда дүшкенде, чаш уруунуң төрүттүнген хүнүн демделээн байырлалдарда, кижиниң сөөлгү оруукче үдээрде бөлүк-бөлүүбиле арагалаар чоруктарны болдурбаза эки. Республика девискээринде көдээ черлерде куданы, уруг төрүттүнгенде байырлалды, кижи өлгенде сөөлгү оруукче үдээрин организастап турарында эки чаңчылдар бар болгай. Ону өскелерге пептередип, ол чаагай чаңчылдарны эдерери ажыктыг болуру чугаажок. Ындыг арагалаашкыл чамдыкта улажы бергилээр болгай. Ооң-биле кады бөлүк арагалаашкыл болган черге кем-херек үүлгедиишкини, озал-ондак болган болза, кол буруунуу ону организастаан кижилерге база онаары чугула деп бодаар мен.

Садыг четкилериниг араганы садарының дугайында чангыс ай чурум бар болгай. Ону хажыда бээр чоруктар бар. Таныш-көрүш кижилериниг чурум хажыдып, арага сатказ садыгжыларны үлередип, доктаатты-ган дүрүмнүү хажытканы дээш оларга хоойлуу бүзүгаар шынгыы хемчег онаап, штрафтаза эки. Аңаа хамаарыштыр мээң саналым ол. Үстүнде бодалдарымга хамаарыштыр албан организацияларга, тус-тус коллективтерге арагаже сундулуг кижилер-биле кижизидилге ажылын бүгү талазыг чоруткса чогуур. Ол айтырыгны школа башкыларының коллективиниг база чугаалажыкшак, арагалаар чоруктарга удур ажылга үлүүвүс кадып, идепкейлиг киржирни шиитпирлээн бис.

Т-С. САРЫГЛАР.

Барыын-Хемчик районнуң «Барлык» совхозу.

телевидение

АПРЕЛЬ 16-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Орлёнок» телестудиязының аныяк корреспондентилериниң Совет Эвилелиниң Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Ю. В. Малышев-биле ужуражылгазы. 9.50 — «Олар болгаш Штефан». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 11.10 — «Кино аян-чоруктар клуву». 12.10 — Медээлер. 12.15—14.30 — Чапсар. 14.30 — Медээлер. 14.50— «Оттуг фронтуңуң инженерлери». Эртем-тайылбырлыг фильм.15.20— Е. Сапогова ырлап тур. Свердловскиден дамчыдылга. 15.35 —«Дагдыныкчы». Тележурнал. 16.05 — «Телестадион» 16.35 — «Эрнест Тельман». Документалдыг телефильм. 17.35 — Орлёнок» телестудиянын концерт залы. 18.00 — «Миллионнарның ленинчи университединде». «Делегейге чавырлыышкын дээш СЭКПниң демисели».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.10 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Швециянын шилиндек командазы. 3-кү ужуражылга. Гетеборгтан дамчыдылга. 19.55 — «ТТ-ниң экранынга бир дугаар». «Ында, горизонт ындында». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — 23.00 — Г. Марков. «Чогаалчының төрүттүнген хүнүнден бээр 70 харлаарында. Төнгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙНГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.30 — «Чурук бүрүзүнде — хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.45 — «Хүлээлгезинге бергеннер». Телефильм.

МОСКВАДАН

19.00 — «Бөгүн болгаш кежээнии-не». Документалдыг фильм.

КЫЗЫЛДАН

19.10 — «Кэлыкшыл». Дамчыдылга. 19.25 — Киножурнал. 19.35 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерии — амыдыралга». 20.05 — Чарлалдар. 20.10 — 20.40 — «Буяның ис». Телефильм.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзинде өзүгаар алырга, республикага хүндүс бүргээр, быскан хар чаар. Кежээликтей аязыр. Соңгу-байрын чүкче угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 9-13 метр чедер. Агазырын температуразы хүндүс—8-13 градус чылыыр, дүне 0-тен 5 градус чедир соор.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкынныг хат секундада 9-14 метр чедир күштелир.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АПРЕЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Сээң оглуңдур мен, черим» (2 сериялыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шорс» 9.40, 11.50, 15.10, «Элезининг хонуунуң ак хүнү» 17.20, 19.10, 21.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Начальник турган болзумза» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Красноярск хоорайның № 2 ортумак профессионал-техниктиг училищезиниң (хемчилер белеткээр) 1981-1982 өөредилге чылында сургуулдар чыып турар.

Енисейниң Ленин орденниг хем пароходствозукга ажылдаар дараазында тускай эртемнигерни училище белеткеп турар:

8 класс дооскаларны (өөренир хуусаазы 3 чыл) **башкарыкчы-мотористерге** өөредир. 15,5 харлыг ооллардың хүлээп алыр.

10 класс дооскаларны (өөренир хуусаазы 1 чыл) **башкарыкчы-мотористерге, судноларның радиостанцияларының радио-операторларынга, судно-корпусник-септекчи-дунзаалакчыга** өөредир.

17,5 харлыг ооллардың хүлээп алыр.

8 класс дооскаш, училищеге киргеннерни болгаш судокорпусник-септекчи - дунзаалакчыга өөренирлерни хүнде үш катап чемгерер, флоттуң форма хеви-биле хандырар.

Училище тускайлаттынган кабинеттерлиг, лабораторияларлыг, слесарь ажылдары кылыр мастерскаяларлыг, спорттуң комплектиг, чазагайжыды туттуунган общежитиелиг, столоваялыг, клубтуг.

Училищеде техниктиг чогаалыганыш, бот-тывыышкыр ураң түүлдүн болгумнери болгаш спортчу секциялар (хоккейнин, хаактын, хостуг күрешкин, бокстуң) ажылдап турар.

ӨӨРЕНИРИНЧЕ ЧАЛАП ТУР

Будурүлге (эжиндиришкин) практиказын сургуулдар амгы үениң теплоходтарынга эртиирер.

Училищеня дооскан соонда кузелдиг кижилерни өөредилгезии уламчылаары-биле Астраханының индустриалдыпедагогика техникумунче, суг транспортунуң инженерлериниң Новосибирскиде институдунче болгаш оон-даа өске өөредилге черлериниге өөредип чорудун болур. Доозукчуларга ортумак туская эртемниң дипломуун тыпсыр.

Училищеге өөренип киреред дараазында документилерни экээр.

Школаны дооскаңының дугайында херечилел (аттестат).

Паспорт (төрүттүнген дугайында херечилел).

Школадан характеристика.

3х4 хемчээлдиг 8, 5х6 хемчээлдиг 3 фото-чурук.

Чурттап турар черинден справка.

Өг-бүлезинин дугайында справка.

№ 286 майыкка эмчи справказы.

(Документилерни 1981 чылдың май 20-деп эгелеп хүлээп алыр. Кичээлдер сентябрь 1-де эгелээр.

УЧИЛИЩЕНИҢ АДРЕЗИ: 650010. Красноярск хоорай-10. Столовая кудумчузу-73. Хоорайның № 2 ортумак профтехучилищезин.

Доктаар черн: «Цирк» азы «Затон».

Редакциянын адреги: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет турғузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17856. Чагыг № 934.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Совуелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00148

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 91 (11589) | 1981 чылдың апрель 17, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеден. | Өртээ 2 кеп.

Тудугжулар болгаш монтажниктер! Капитал салыышкыннарның ажыктыын бедидиңер!

Дүрген, чараштыр, амгы үениң техниктиг үндезинге тудуңар!

1981 чылдың ажыглалга кирер объектилерин тудуп доозаал!

(СЭКП ТК-ның Быйгырыгларындан).

Чаа Шагаан-Арыг — шалыпчы тудуг

АНЫЯКТАР ХҮЛЭЭНГЕН

Чоокта Чаа Шагаан-Арыгның Культура бажыңынга шалыпчы тудугнуң комсомолчулары «СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлерин күүседир бис» деп кыйгырыгның алаа-биле хурал эрттиргеп.

Хуралдың ажылынга комсомол райкомунуң бирги секретары Б. Монгуш, «Шагонартажстрой» трестиң кол инженери А. Сержантов, ында партбюро секретары К. Череве болгаш оон-даа өскелер киришкен.

Ук хуралга партияның XXVI съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар даап комсомолчулар болгаш аныяктарның социалистиг чарыжының айтырыглары чугаалашкан. Тудуг материалдарын камналгалыг, ажыл шагын чөп ажыглаарының айтырыы база бир кол черни эзээн. Чаа Шагаан-Арыгда тудуг материалдарының камналгазы багай дээрзин хуралга санал берген эштер чилии-биле шүүлмүүлээн.

К. ТҮЛҮШ.

БУЯННЫГ ИШТИН ЭЭЛЕРИ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдары бүгү совет улустуң ышкаш Чаа Шагаан-Арыгның тудугжуларының сонуургалыг хайныктырган. Ылангыя СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң кылганы ТК-ның Отчёт иletkелиг шеверлекчилер бригадазының ажыл-ишчилери изиг-биле күүлүдүгүнүп, детки турар. Ынчангаш кижи бүрүзү күжениишкинниг ажыл-иште хаара туттупган.

№ 42 тудуг участогунда ийи шеверлекчилер бригадазы бар. Оларга Любовь Стародубова биле Нина Егорованың бригадалары эрткен онгу. беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседип, мурнакчыларның одурүүнда кирген. Ам олар он бирги беш чылдың баштайгы кварталының планын эки түүнделдирип доосканнар. Любовь Стародубованың бригадазында 17 шеверлекчи кыстар бар. Олар бо хүннерде 12 аал ишти чурттаар ийи каът түүлбү бажыңның иштинде шеверлел ажылдарын кылып турар, ынчангаш шеверлекчи бүрүзүнүң дүрген болгаш шынарлыг кылган ижи өскелериниң чедиишкиниг ажылдарынга дорт хамаарылгалыг. Оон уламындан чангысы, хөйү дээш демнежин ажылдаарынга чанчыгып калганнар.

Аравыска хожудан турарлар турбазын дээш эгелээшкинин бир дугаар деткээн бригадаларның бирээзи бо бригаданың кежигүнериниң ортузунда эш-өөрү-биле бир домей ажылдап келгеш, алган хүлээлгезин ай, квартал санында ажыр күүсеткеш, мурнакчыларның санынга кирип турар шеверлекчилер хөй. Оларга Лена Оюн, Дина Ак, Светлана Эмикей, Светлана Давыденко болгаш оон-даа өскелер хамаарыжыр.

Бригадаларның ортузунда күш-ажылчы маргылдааларга киришкеш, тиилекчи боон шылгараан, мурнакчыларның одурүүнда киргенкерге Нина Егорованың удуртканы бригада база хамаарыжыр. Ук бригадада 8 шеверлекчи база алды өөреникчилер ажылдап турар, комсомолчу путёвка-биле келген кыстар бар. Бо бичии коллективтиң найыралдыг шеверлекчи кыстары март айның планын 110 хуу күүсеткеш, тудуг участогунуң мурнакчылары болганнар. Олар бо хүннерде база-ла он ийи аал ишти чурттаар түүлбү бажыңның үстүкү каъдының шеверлел ажылдарын эрес-шудурүү чорудуп турарлар.

Бригадада кылган ижиниң алдын хөлдүг мастери аппаран аныяк шеверлекчилер хөй. Коллективиниң чоргааралы болуу бергенгерге Надежда Кара-Салды, Анастасия Шагдыр-оолду, Зинаида Донгактыг, Эмир Чалбаккайны хамаарыштырып болур.

ЧУРУКТА: бригадир Н. Егорова (ортузунда) бодунуң өөреникчилериниң аразында.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

ДААРТА — БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БИР ДЕМНИГ КИРЖИР

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга тураскаатказын субботникке Бай-Тайганың «Мурнакчы» совхозунуң ажыл-ишчилери бир дембиле шупту ажылдан үнерлер. Ол хүн 50 га шөлдүң ыыгын базырар, 25 га шөлду чарар, 20 га сиген шөлдерин суггарар, тудуг болгаш хойжу бригадалар кежигүнери тус-туста боттарының ажылдаар черлеринге, а арткан кижилер суур чаагайжыдылгазынга ажылдаарлар. Шүй ортумак болгаш Шүйүүн кадыкшылга школаларының башкылар коллективтери болгаш школачылары 1800 ыяшты олуртур, херимнер штакетниктерин септээр.

Ол хүн ажылдан алган акшазындан 550 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

А. КАНЧЫЫР.

* * *

Туранның ыяш ажылагый пунктузундан 160 кижи даарта 140 кубометр чудуктарны тайгадан үндүр сөөртүр, 150 кубометр токпак ыяшты, 80 кубометр дилиг материалдарыч белеткээр. Ол-ла хоорайның тудуг-септелге участогундан бир бригада субботник хүнүнде мурнунда камнап алган материалдары-биле ажылдап хүнүзээр. Олар колдай кудумчуга тарымал ыяш херимнерин кылып хүнүзээр.

Бии-Хемниң «Сельхозтехника» каттыжышкынга 600 рубльди беш чыл фондузунче киирер. Чоланачылардан тос кижи камнап алганы кывар-чаар материалы-биле улус ажылагыйының эргежок чугула чүүктерин сөөртүр. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады А. Сарыскин, комсомолчу А. Дедоченко, мурнакчы чоланачы С. Ооржак болгаш өскелер-даа оларның аразында бар.

Туранда № 833 оруктудуг эргелели Шивилиг—Арадан аразынын орук тудуун боттандырып чорудуп турар. Апрель-18-те 105 кижи коммунистиг субботникче бир демниг үшер. Оларның бир чамдызы боттарының ажылчын туруштарынга, а өске артканнары үлетпүр баазазынга болгаш чуртталга суурунга аныз-бүрү ажылдарга хаара туттунар. Ол хүн ажылдан алыры мун рубльдиң дең кезиин он бирги беш чыл фондузунче шилчидер.

(Бистиң корр.).

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРОФЭВИЛЕЛДЕР АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

Дүүн, Кызылга Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга Тыванын профэвилелдер активиниң хуралы болуп эрткен. Оон ажылынга профоблүүвүлелдиң база адырлар аайы-биле обкомнарның кежигүннери, партия база комсомол ажылдакчылары, чамдык министерстволарның, ведомстволарның, организацияларның удуртукчулары, профэвилел райкомнарының болгаш совхозтарда, улуг-улуг үлетпүр, тудуг, транспорт организацияларында ажылчын комитеттериниң даргалары, өөй саныг актив киришкен.

Активтиң хуралын профоблүүвүлелдиң даргазы Т. Ч. Норбу ажыктаан.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневти баштаан СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын хуралдың хүндүлүг президиумунга оон кижилерин ажаок улуг күүседүүшкүн-биле сорлаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түнелдеринге болгаш съездиниң шиитпирлерине база СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң иletkелинге база ВЦСПС-тиң XII пленумунуң шиитпирлерине дүүштүр профэвилелдер организацияларының сорулгаларының дугайын ол хуралга чугаалашкан. Бо талазы-биле иletkелди аныа профоблүүвүлелдиң секретары С. Д. Киров кылган.

Республиканың профэвилелдер активиниң хуралынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин киржип, делегерентей чүве чугаалаан.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ның Отчёт иletkелинде чүүлдерин болгаш түнелдерни база ниитизи-биле он бирги беш чылдың, оон бирги чылдың планын боттандырарынга холбаштыр республиканың профэвилелдер организацияларының сорулгаларын айтыкап локтаалды актив хуралынга хүлээп алган.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛААН

Бии-Хем районнуң ажылчы чоннары партияның XXVI съездизиниң соон дарый күш-ажылчы чедиишкиннерни улам-на быжыглап, көвүдеткен. Ында совхозтар күрүнеге өткөн садарының бирги квартал планын 108,4 хуу күүсеткен. Аңаа «Шивилиг», «Кызыл тараачын» совхозтарның ажыл-ишчилери аң-не улуг салыышкынныг болган.

Күрүнеге сүт садарының квартал онаалдазын «Өөк», «Саян» совхозтар хуусаа бетинде күүсеткенин рапорттаан. «Өөк» совхозтуң Чаңгыс-Аңаш, Чкаловка сүт-бараан фермаларының коллективтери ийиги кварталдың үлүүнге киириштир сүт дужазарын эрткен айда-ла эгелээн.

Саанчылардан Хадында — Өпежик Барынмаа, «Кызыл тараачын» совхозта Анна Терских олар боттарының хууда социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеткилээн.

М. ТОННУГ.

ЭРТЕМДЕННЕР — КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙГА

Беш чылда эртем-шинчилел ажылдарының программазын Көдээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг Бүгү-эвилел академиязының Москвага чаа доозулган сессиязынга бадылаан.

Аъш-чем программазын ажылдап кылырынга болгаш боттандырарынга эртемденнериниң идепкейлиг киржилгезин хандырар талазы-биле тодаргай хемчеглерни айыткан. Академиянын салбырларында болгаш институттарында чорудуп турар шинчилелдерни комплекстиг планнаарыыче онза кичээнгейни улгандырган. Ол шинчилеллериниң эң чугула угланыышкыннары— чер ажылынын эртемге үндезилеттинген зоналар системаларын ажылдап кылыры, үрезин хайнакташтырылгазын боттандырары, үрезин ажыл-агыйын сайзырадыры, бедик дүжүттүг сорттарны, тараа, тараа-бобы, мал чемнин болгаш техниктиг культураларның хайнакташтырган үрезиниерин чер ажылынга шиңгээдип кептерелдири, тускайжыткан адыр болур мал чемнин будүүдегеин хөгжүдери.

Көдээ ажыл-агый эртеминиң сорулгазы — мал болгаш чер ажылында хөй күш негеттинер чорудулгаларны механизастаарынга бүгү талалыг идигни бээри, индустриялыг технологияларны нептерелдири болур.

Шинчилеллериниң үре-түнелдиин болгаш оларның теоретиктиг дёнелин бедидерин, колхозтарга болгаш совхозтарга бедик шынарлыг сүмелерни белеткээри дээш эртемденнерниң харысаалгазын улам күштелдирери эртем-шинчилел албан черлери боттарының чугула сорулгазы кыллыр санап турарын Бүгү-эвилел академиязының Ортаакы Азия салбырының президиумунуң даргазы С. Х. Юлдашев, Ленинградтың көдээ ажыл-агый институдунуң ректору Н. Ф. Бондаренко, Үнүш ажылының Бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң директору В. Ф. Дорофеев болгаш өскелер-даа боттарының саналдарынга демдеглээн.

Кадрлар белеткелин экижилерин, эртеминиң практика-биле харылзаалары бүгү талалыг быжыглаарын хандырарын БЛКЭА-ның президиумунга, оон адырларынга болгаш черчерде салбырларынга, эртем-шинчилел институттарының удуртукчуларынга болгаш специалистерниге сүмелээн. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан сорулгаларын чедиишкиниг күүседир дээш массалыг база дээштиг чарыты эртем-шинчилел албан черлериниң коллективтери калбартыр ужурлуг.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев сессинга чүве чугаалаан.

(СЭТА).

САРАТОВ ОБЛАСКА ЧОРААНЫ

САРАТОВ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев апрель 13-тен 15-ке чедир Саратов обласка чораан. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге, эш Л. И. Брежневтиң айтыышкыннарынга холбаштыр колхозтарга болгаш совхозтарга тараа будүрериин улам ынай көвүдедириниң сорулгаларын чугаалашкан областың партия, ажыл-агый активиниң хуралынга ол чүве чугаалаан.

Партия, совет ажылдакчыларын, улетпүр будүрүлгелериниң удуртукчуларының чөвүлел хуралы болган. Чоннуң хереглел барааннарын кылып үндүрерин көвүдедириниң айтырыглары анаа көрген.

М. С. Соломенцев Мурнуу Чөөп чүктүң эртем-шинчилел институдунга барып, селекция төвүнүң ажылы-биле танышкан, областың чамдык ажыл-агыйларында баргаш, часкы хову ажылдарынга белеткелди, мал ажылында ажыл-херектиң байдалын, көдээле социал чаартылгалар планнарының канчаар күүсеттиниң турарын сонуургаан.

«Нитрон» дээр будүрүлге каттыжышкынынга баргаш, күш-ажылды организастап турарын, ажылдап турар будүрүлгелериниң ажыглалын, чуртталга бажыңнарының тудуун оол сонуургаан. Техниктиг шил заводунга чораан, совет коммунистер шуулганының шиитпирлерин амыралда боттандырып турарының дугайында, он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседир дээш социалистиг чарыштың канчаар чорун турарының дугайында удуртукчулар болгаш ажылчыннар-биле хөөрешкен. М. С. Соломенцев хоорай тудуу-биле танышкаш, чуртталга черлериниң архитектура хевир-шинчизин экижилериниң эргежок чугулазынче кичээнгейни утландырып, үлетпүр болгаш аъш-чем бараннарынга чоннуң негелде-херегледерин канчаар хандырып турарын сонуургаан.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ДЭЭШ, ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Чүректериниң болгаганы-биле, тайбыннын салым-чолу дээш бедик харысаалганы медереп билирп-биле бистиң чурттувустун миллион-миллиов ажылчы чоннары Даштыкы чурттар-биле найыралдын болгаш культура харылзааларыкын совет киптиледдериниң эвилелиниң ажыл-чорудулгазынга идепкейлиг киржип турар. Даштыкы чурттарның улустары-биле билчиңшкиниң болгаш кады ажылдажылганың чаагай харылзааларын калбарткан 77 ниитилелдерин база ассоциацияларын од массалыг организацияларга катыштырып турар.

Сөөлгү чылдарда ажылдың түүнелдерин, тайбың болгаш улустарның айыыл чок чоруу дээш хөй-ниити күштерииниң демисселин улам идепкейжилериниң айтырыгларын эвилелдиң төлээлекчилери апрель 15-те Москвада, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга болган IV бүгү-эвилел конференциязынга чугаалашкан.

Эш Л. И. Брежневтиң конференциянга байырлыг чагаазын дикмитпиг, үргүлүүлелдиг адыш часкаашчыларны-биле уткаан. СЭКП ТК-ның секретары М. В. Зимянин оны номчаан.

Даштыкы чурттар-биле найырал болгаш культура харылзааларының совет ниитилеллериниң эвилелиниң президиумунуң даргазы З. М. Круглова конференциягга отчёт иletkел кылган.

Найыралдың совет организациялары бүгү чогаадыкчы улуг аргаларлыг. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин улуртулга болдурганы, бүгү чер бомбуразээнин улустары найыралдың болгаш чазагай кожа-келбээ турарының ёзузуңга чурттап болур шак ыяшты байдалды делегейге тургузарының херээнге салымышкынын моон сонгаар-даа улгаттывар.

(СЭТА).

МЕРГЕЖИЛИ — ДАШЧЫ

Партияның XXVI съездизиниң материалдарынга сорук киргеи Чаа Шагаан-Арыгның тудугжулары, ажылчыннары улуг политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрлүүшкүнүүн байдалында ажылдап, чурттап турарлар.

Бо хүнүерде Россия Федерациянын алдарлыг тудугжузу Александр Ягодинге удуртткан интернационалчы бригада чаа школаның тудуунда кижи түлүк ажылдап турар. Бригадада ажылгыр, ботидепкейлиг янзы-бүрү мергежилдиң кижилери бары мактанчыг.

Ындыларның бирээзинге дашчы мергежилдиг Алексей Хертектиң хамаарыштырып болур. Ол бригадага ажылдааш үр болбаан-даа болза, коллективте эки кижилериниң санында бактаап турар. А. Хертек дөртку разрядтың дашчызы. Ол бодунуң ажылынга ынак. Бедик көргүзүлгелери ай, квартал санында доктаамал чедип ап келген.

Хүн нормазын 110—115 хуу чедир күүседип келген Алексей Хертектиң дугайында бригадир мынчаар чугаалаар:

— Алексей ышкаш бедик мергежилдиг оолдар мээн бригадамга немежип-ле турар болза өөрүүр ийик мен. Ол өскелерге шынап-ла үлегерлиг. Ындылар бригаданың кол өзээй, аллар-адын-даа тургузуп келген.

Корум-чуруму эки, топтуттомаанныг эштп шында-ла мактавас аргажок. Оон бир оңзагай чүүлү — дыннангыры, кандыг-даа айтышкынны бээрге, чогуур үезинде шынарлыг күүседири.

Школа тудуунуң темпизин улам дүргедедир дээш звеноолар, бригадалар аразында социалистиг чарышты «Шагонартажстрой» трест калбарткан. Ында мурнакчыларның бирээзи Алексей Хертек бодунуң хууда алган хүлээлгезин ажыр күүседип-биле улам шудурүү ажылдап турар.

Н. ЛАМА.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

«Тыва даг-дугу тудуг» эргелелиниң тудугжуларының хоочуну, коммунист Алдын-оол Сюрюнович Күжүгеттиң удуртканы дашчы-бетоощиктериниң коммунистиг күш-ажыл бригадазының Ак-Довуракта киришпээни тудуглары барык чок деп чугаалап болур. Ол бригада амгы үеде Постоянный суурда 60 аал ишти чурттаар № 103 чуртталга бажыңының тудуун бригада керээзи-биле кылып турар.

А. Күжүгеттиң бригадазы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын өөреммишаан, бодунга бедитээн социалистиг хүлээлгелерни алгаш, сөзүн, алларлыы-биле эптеп, бедик будүрүкчүлүг ажылдап келген. Олар амгы үеде бажыңның бирги кезээнин ийиги кварталдың дооза берген. Бирги кварталдың тудут-монтаж ажылдарының планын бригада чедиишкиниг күүседип, амгы үеде майның үлүүнде ажылдап турар.

Бригадада тудугчуң хоочунары О. Д. Комбуй-оол, О. Х. Донгак, О. Д. Докулак, Б. Ч. Тулуш болгаш Ч. С. Моңге-Назын оларның төлептиг күш-ажылы тудугжуларга эки үлегер-чижекти көргүзүп турар.

А. С. Күжүгеттиң бригадазы № 103 бажыңның тудуун бо чылдың үшкү кварталында дооскаш, шеверлекчилерге дужаар хүлээлгелиг. Оон соонда ында 32 аал ишти чурттаар бажыңның тудуун кылыр. амгы үеде оон тавай салыр сагарны өскө бригада кыла берген.

Үшкү болгаш бирги корпустарның тудуунга херектиг материалдарның ам-даа ий-шаанда алдымаин турары бар. Чижээ: АП1-5 марканың чарафет плиталары үшкү корпуска 100 кезек, АП1-6 марканың ыыдыг плиталары бирги корпуска 140—150 кезек хереглеттинер. Ук плиталарны «Тудуг кезектери» комбинат февраль төнчүзүнде-ле бээр турган, амга чедир хандырбаан.

Үшкү корпуста чала марштары амгы үеге чедир салдынмаан. Ону кылырынга СО-11 марканың кылыгларын «Стройдеталь» комбинат шуут белеткевейн турар. Ол янзылыг үүрмек кылыгларны комбинат кылбайн турарындан школа тулуу саадап турар.

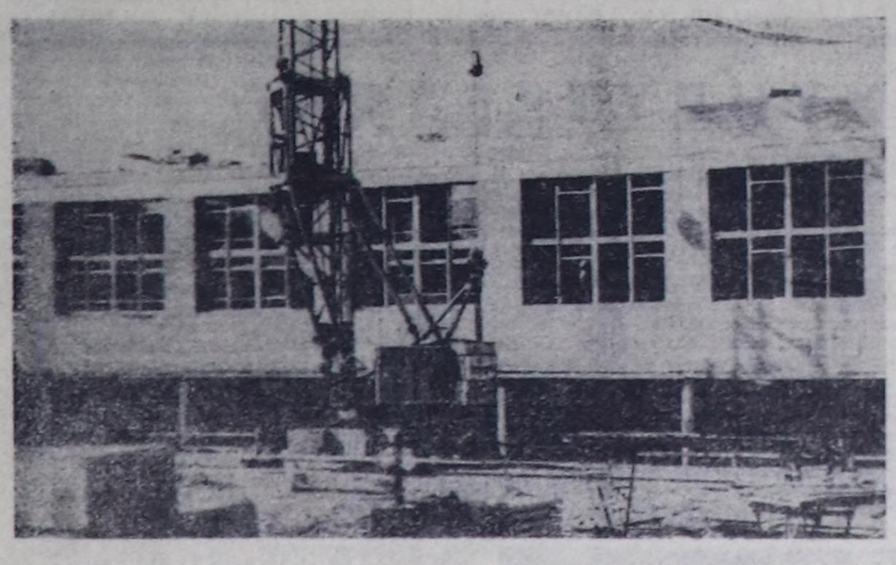
№ 14 механизация эргелели школа тудуун трактор-биле хандырбаанындан онгарже довурак октаар, чер дескилээр дээш ышкаш ажылдарны тудугжулар хол-биле кылып, хөй үе-шахты ыыаар үндүрер ужурга таваржып турарлар.

Ынчангаш «Тыва тудуг» трестиң болгаш «Кызыл тудуг» эргелелиниң удуртулгазының талазындан бо объектиже кичээнгейни улам күштелдирип, чугула тудуг материалдары-биле дарый хандырарының хемчегерни алыры негеттинип турар.

Н. ООРЖАК.

ЧУРУКТАРДА: Ч. Донгактың бригадазындан сварщик С. Конгар; туттунуп турар спорт залының ниити хевири.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

АЖЫЛ-ИШКЕ ДАЙЫНЧЫ ПРОГРАММА

Бүгү совет улус-биле бир домей, Бай-Тайга районуң ажыл-ишчилери XXVI съездиниң ажылын улуг соңуургалбиле хайгаарап келген болгаш ооң төгүлүг шиитпирлерин, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бир эп-сеткилдиг деткип, түүлдүгүзүген, ону ажыл-иштиң дайынчы программазы кылдыр хүлээп алган.

Февраль 23-те съездиниң ажыдыышкынын болгаш СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш Л. И. Брежневтиң «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёду болгаш иштики база даштыкы политиканың талазы-биле партияның эвилеглиг соруулгалары» деп илеткелин районуң ажыл-ишчилери телевизордан көрүп, радиодан дыннап танышкан. Дараазында хүнерде Тээли суурга, совхозтар төптеринге, бүдүрүлге, ферма, бригадаларга, школа болгаш албан организация черлеринге 39 митинг өрткен, анаа 5031 кижи киришкен, 162 кижи санал берген.

Партияның XXVI съездизинге аллар болдурган социалистиг чарышка районуң ажыл-ишчилери идепкейлиг киришкен. Малчыннар бирги кварталда күрүнеге 90 тонна эът салдар планын съездиниң ажыттынарынга чедир үш хонук бурунгаар 127,1 тонна кылдыр күүсеткен. Ажыл-агыйлардан «Бай-Тал» совхоз (директору М. С. Ооржак, партком секретары Д. С. Чыдым, көлээ Совет даргазы Х. С. Аныр-оол) бирги кварталда күрүнеге 222 центнер эът салдар планын 250 центнер чедирген. Районуң септелге-тудуг участогу (начальныгы Х. С. Ондар, партия организациязының секретары К. С. Доигул) бирги кварталда 59 муи рубльдиң тудугмонтаж ажылдарын кылыр тургаш, февраль 20-де 60 муи рубль кылдыр күүсеткен. Районуң хереглекчилер ниитилелиниң столоваязының повары Чаш-кыс Күжүтетке удуртқан ийиги эвилегниң коллективи ийи айның планын күүсеткенин он хонук бурунгаар паспорттаан. Съезд мурнуунуң социалистиг чарыжында өске-даа коллективтер, мурнакчылар идепкейлиг киржип, эки ажылдаанар.

Районуң партия организациязының мурнунда чүгүл ажыл-херектериниң бирээзи болза, эш Л. И. Брежневтиң СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде түңнелдерни болгаш айтымышкынарны, иштики база даштыкы политика талазы-биле партияның соруулгалары, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин перспективаларын коммунист, чүрттакчы бүрүзүнге чедир тайылбырлаары, хаиы өөредири болуп турар.

Партияның XXVI съездизи чоруп турарының үезинде чаңгыс аай политхүн база болган, анаа 42 янзы-бүрү хемчегларни эрттирген. Оон иштинден 34 лекцияны номчаан. Ниитизи-биле анаа 5208 кижи киришкен.

Партияның съездизиниң материалдарын чон ортузунга тайылбырлаарынга улуг күш — лекторлар, пропагандистер, агитаторлар болгаш политинформаторлар болуп турар. Ынчангаш оларның семинарын район төвүнге эрттирген. «1981—1985 чылдарда база 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угланышкынынарының талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң салган соруулгаларының дугайында» лекцияны СЭКП райкомунуң бирги секретары Д. С. Данзын-оол, «Он бирги беш чылда районуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин күрүне планнары болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр ооң күүселдезин организастаарының дугайында» лекцияны СЭКП райкомунуң ийиги секретары М. Х. Сарыглар, «СЭКП-ниң даштыкы политиказының дугайында» лекцияны СЭКП обкомунуң лекторы А. Б. Юмбуу комчаан. Ол ышкаш семинарның киржикчилери «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр кижизидилге ажылдарын комплекстиг чорударының дугайында» болгаш өске-даа темаларга лекцияларны дыннап база боттарының ажылының дүржулгазын солушкан.

Съездиниң материалдарын таныштырарынга болгаш тайылбырлаарынга СЭКП XXVI съездизиниң делегады В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаг фабриказының дериглелер машинизи Үйнукпан Тюлюшовна Монгуш-биле районуң ажыл-ишчилериниң үжуражылгазы улуг үжүр-дүзалыг болган. Бөдүүн ажылчының солун, ханы чүкалыг чүгаазын чер болганга чон улуг кичээнгейлиг дыннаан, соңуургаан айтырыгларынга долу харыыны алганнар.

Съездиниң материалдарын пропагандалаарынга болгаш өөредиринге партия, комсомолдун политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерин калбаабиле ажыглаан турар бис. Амгы үеде партияның политиктиг, экономиктиг өөредилгелериниң 83 школазында болгаш комсомолдуң 21 бөлүмүнде партияның XXVI съездизиниң материалдарын программа ёзугаар өөренирин уламчылавышаан.

Политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерге удуртулганы күштелдирип, олче доктаамал кичээнгейни салып турар партия организациялары бисте эвээш эвес. Оларга «Бай-Тал» совхозта партком, «Тээли» совхозтуң Ээр-Хавак сүт-бараан фермазында, «Кара-Хөл» совхозтуң төпте, районуң кижи эмнелгезинде, районуң септелге-тудуг участогунда, Тээли, Шуй ортумак школаларында партия организациялары хамаржыр.

Кайда-ла политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгелерни үенин негелдезинге дүүштүр чорудуп турар болдур, анда бүдүрүлге көргүзүглери болгаш социал айтырыглар чөптүү-биле шиитпирлеттинип турар. «Бай-Тал» совхозтуң партком лекторларын, пропагандистерин, агитаторларын болгаш политинформаторларын бичии, мергежилии бедилер хемчегларни районуң партия организациязы ап турар.

Районуң партия организациязы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын ханы-биле тайылбырлаар, өөредир ажыллы улам күштелдирер, ооң шиитпирлерни амыдыралга боттандырарыве чонну калбаа-биле мобилизастаар тодаргай хемчегларни алыр.

Л. ДОПУЛ,
СЭКП Бай-Тайга райкомунуң секретары.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр

111 чыл болурунга уткуштур

ЛЕНИННИҢ АДЫ БОЛГАШ ХЕРЭЭ

XIX векти ортаа үезинде капитализм хөгжүлдезинин чорудулгазында буржуазияның удурланыкчызы чаа анга — пролетариат тургустунганда, революстуг бодалдың болгаш херектиң өөдүр улуг чогаадыкчылары К. Маркс биле Ф. Энгельс ук ангының улуг төгүлүг ролюн эртем ёзугаар үндезилеп көргускеннер. Чүл дээрге олар делегейни шын угаап билириниң болгаш ону революстуг ёзу-биле чаартырының олум чок чепсээ болу бергеи эртемин үндезилеп тургусканнар. XIX болгаш XX үүс чылдарның ийи аразында, кажан делегей капитализми болуунун хөгжүлдезинин дээди болгаш соңгу чадазынга четкенде, эрги, дарлакчы ниитилелде чаа, социалистиг ниитилелче шилчириниң соруулгазы, кижи төрелгетенин мурнунга херек кырында тургустунуп келгенде, төгүлүг үе-чадазже Маркс биле Энгельстиң өөредилгелериниң болгаш хөрээниң гениалдыг улам-чылакчызы В. И. Ленин үнген.

Ленин төгүлүг хөгжүлдени эртем ёзугаар өттүр көрүп шыдаар, ниитилел чорудулгаларының алыс утказын хандыр бижир, марксизминиң теориязын ажылчын ангының революстуг шимчээшкинниниң херек кырында практиказы-биле хөлбап тургаш, ону чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдүп шыдаар, чок дээш улуг үгааның кижи турган. Бистиң вектиң эң улуг болуушкунары — Россияга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелгези болгаш делегейниң ийи удурланышкак системаларга чарылганы, амгы үеде эң улуг салдарлыг политиктиг күш болу берген делегейниң коммунистиг шимчээшкинининг тывылганы болгаш өзүлдези, колониялардың болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарының өттуушкуну, оларның төгүлүг чогаадыкчы орукче шилчиишкини — бо бүгү чүүлдер Ленинниң ады-биле хөлбашкан.

Ленинний билбес ийикпе, азы ооң адын дыннаваан ындыг чер бистиң планетавыста чок. Ленин дээрге кижи төрелгетенин эң эки келир үези дээш, карактыг, будуулук чоруктуң болгаш революстуг күштериге удур чырыткылыг угаан-бодалдың тиилелгези дээш маадырлыг демиселдиң илередикчизи-дир. Ленинниң чогаалдары улустарның дылдарынга очулдуртунганының, тиражының болгаш парлалгага үнген санының талазы-биле делегейде бирги черде турарын чугаалаарга безин солуп.

Ленин чүгле Россияның революстуг шимчээшкинииниң чаңчылдарын болгаш онзагай чүүлдерин илередип, ооң национал байдалдарынга таарышкан марксизминиң бир янзы онзагай хевирин тургускан деп чугаалап турар төгүүлүлерин, политологтарның, ниитилел талазы-биле тускай эртемниг бие дээр кижилерниң кайы хире чазып турарын ол чүүл тодаргай көргүзүп турар. Ындыг чугаалар төгүлүг болуушкуннарны эртемге үндезилевес, кызыы билир чоруктан боол турар. Хамыктың мурнунда Россия делегей шивилизациязының хөгжүлдезинин чоол оруунган дашкаар турбаанын утпас херек. Ол болза бүгү капиталистиг системаның бир кезээ боол турган. Ленин марксизминиң теоретиги болгаш революсчу башпычы боол ажылдап эгелээнде, делегейни кайгалып болур болгаш шынап-ла кайгаткан шак ындыг болуушкуннар Россияга тыптып эгелээн турган. Делегей болуушкуннарынга Россияның ойнаар ужурлуг ролюн Маркс биле Энгельс эрткен үүс чылдың 70 чылдарында-ла баш бурунгаар чугаадаан. Россияга «канчаар-даа аажок улуг социал революция албан болур болгаш ол революция удавас эгелээрэ» деп Маркс бижээн. (К. Маркс болгаш Ф. Энгельс, Чогаалдар, том 32, арын 549).

Россияга болур революцияның эгелээр хуусаазының талазы-биле Маркс бичии чаза каапкан. Ынчалза-даа Россияга болур революция бүгү делегейниң салым-чолунга онза чугула ужур-дүзалыг болур дээрзин ол кончуг шын чугаалаан. Ленинизмиң төрээн чурту чүге чогум-на Россия болгаш дээр дугайында чугаа чоруп турда, төгүлүг хөгжүлдениң ол онзагай чүүлүн тургулуг бөримдаалары чугула. Американ профессор Роберт Таккер ленинизмиң талалакчызы эвес хирезинде, мынча деп чугаалаан: бир эвес XX вектиң эгезинде революсну политик болгаш генералдыг бодалчы тыптыр ужурлуг турган болза, оон тыптырынга логика талазы-биле эң таарымчалыг чер Россия боол турган.

Ленинниң өөдүр улуу чүдел дээрге, ол чаа төгүлүг үе-чадавын негелделериниге дүүштүр марксисчи өөрединиң бүгү тургустунган кезектерин чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүткенинде, эртемнин болгаш революсчу практиканың чаа чүүлдерибиле ону байытканында. Марксизмнин хөгжүлдезинде, делегейниң ажылчын ангызынын, ол ышкаш колониалдыг болгаш хамаарылгалыг чурттарның улустарының хоспталгалыг шимчээшкинниде чаа чада Ленинниң ады-биле холбашкан. Марксизмни Ленин анаа-ла бир өөредиг эвес, хөделиишкиннерден, хыдыкчы дайыннардан болгаш өске-даа социал халаптардан чарын алыр дээш бүгү күжүн берген Ленинниң өөдүр улуг ачы-харыызы ооң безин илден. Ленин дугайында А. М. Горький мындыг кайгамчыктыг сөстерни чугаалаан: «Кижи амытаның түргедел- бөр гедээшкиннерин чок кылыр дээш демиселде бодун берген, түргедел-бергедээшкиннер амыдыралдың ажып эртинмес чүүлү эвес, харын ону кижилер бүрүнү-биле узуткан чок кылыр ужурлуг деп бүзүрел чораан Ленинни мен канчаар-даа аажок буян маннайгыг кижи деп санаардыр мен. Ооң ол көл шынарын мен дайынчы оптимистиг материалистиң шынары деп адаар яйнк мен. Чогум-на ынчангаш ук шынар ол Кижиге, улуг үүктен адаттынар болгаш биживттинер Кижиге менң онза хандыкшыткан» («В. И. Ленин дугайында сактышкыннар», том 2, Москва, 1979 ч. арын 256).

В. И. Ленин тайбыңның улуг чарлакчызы, янзы-бүрү ниитилел тургузутлуг күрүнелериниң тайбың кожа-хелбээ догуунаашкынының политиказының үндезилекчизи турган. Улустар аразында дайыннарны ол черлик болгаш аратанзыг чорук деп адаан. Кажан Октябрьның социалистиг Улуг революциязы тиилээн соонда, Ленин тайбың дугайында айтырыгга ук революция бүгү делегей төгүлүүнүң чаа үе-чадазын ажытткан, тайбың дээш демиселдиң лозунгу чүс-чүс, муң-муң чылдарның дургузуунда бир-ле дугаар ёзулуг тодаргай политиктиг программа боол, мялнон-миллион кижилериниң дээштиг чепсээ боол хуулган деп бижээн.

Бистиң бо үевисте тайбың болгаш социал дээшлиге дээш демисел канчаар-даа аажок улуг хемнээлдерлиг болу берген. Ук чорудулгага чүгүлээ рольду СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң тайбыңга ынак даштыкы политиказы ойнап турар. В. И. Ленинниң айтырганы тайбың, кожа-хелбээ догуунаашкынының политиказы амгы үениң делегей харылаалаарынга үлам улуг салдарны чедирип турар деп СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежнев онзалап демделээн.

Ленинниң ады болгаш херээ мөңгеде чурттаар!

Степан ТИТАРЕНКО,
төгүү эртемнериниң доктору.
(ПМА).

ДҮЖҮТТҮҢ САЛЫМЫ — БОТТАРЫВЫСТЫҢ ХОЛУВУСТА

«1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угланышкынынарында» черни мелиорастаарын улам ынай хөгжүлдерин чүгүлә соруулгаларның бирээзи кылдыр айыткан. «Суггаттыг, кургаткан черлерни ажыглаарының ажыктыын бүгү тала-биле бедидип, ол черлерге төлевилеттинген дүжүттү алырының хуусаазын кызырарын чедип алыр. Суг ажыл-агый тудуунуң техниктиг деңнелин болгаш шынарын бедидер...»

Бистиң республикада амгы үеде 51 муң гектар суггаттыг шөлдер бар. Оларның дыка хөйү төп зонанын Таңды, Бии-Хем, Каа-Хем районнарында. Ынчалзажок совхозтар болгаш районнарның суггарылга системаларының эргелелдери суггаттыг черлерни багай ажыглаан турарындан үнүш-дүжүттүкүрү чыл бүрүде куду болуп келген. Оон уламындан кедээ ажыл-агый культураларының ниити чыылдазы базала эвээш болуп артышаан. Чижээ, «Ленинчи орук» совхоз 1979 чылда бир гектардан 32 центнер картофельди алган болза, эрткен чылын чүгле 17,9 центнерни ажаалаан. «Бурунгаар» совхоз кукуруза дүжүдүн 1978 чылдазынан 15 центнер кудулаткан. Ынчаарга Каа-Хем район ниитизи-биле ногаа культураларының дүжүдүн 1976 чылда бир гектардан 89,4 центнерни алган болза, эрткен чылын чүгле 42 центнерни ап, оларның чыылдазын дыка эвээжеткен.

Таңды районнуң ажыл-агыйлары эрткен беш чылдың бирги чылында картофельди гектар бүрүзүнден 69 центнерни оскүрүп алган болза, эрткен чылын ол көргүзүг чүгле 33,6 центнер болуп, 1,4 катап эвээш болган. Ындыг чижектерни өске-даа черлерден көргүзүп болур.

Оон-биле чергелештир хемнер, хөлдериниң суу эвээжеп, суггарылга системаларын, бугаларны багай ажыглап турарының суггаттыг черлерде тарылга шөлдериниң хемчээли дыка кызырлып турары дүүрээлиниң болдурбас арга чок. Чижээ, Бии-Хем районда ындыг шөлдериниң хемчээли сөөлгү беш чылда 899 гектарга, азы мурнунда турганындан үш катап эвээжээн. Таңды, Каа-Хем районнарда бала-ла ындыг.

Суггаттыг шөлдерден эвээш дүжүт ап турарының бир кол чылдагааны болза оларны четче суггарбайн, агротехниканың болгуун дүүмнерин сагывайн, органиктиг болгаш минералдыг чеминчидилгелерни негедже-херегледге чедир текнейн турарында. Эрткен чылын Таңды районнуң ажыл-агыйларынга 2215 гектар черни азы суггаттыг шөлдерниң 28,1 хуузун чедир суггарбаан.

Республикада үрезин ажылының амгы байдалының дугайында дыннадыгны Кедээ ажыл-агый министерствозунуң килдис начальныгы М. Гладышев кылган. Тывада 11 совхозту үрезин ажылдыг кылдыр тускайлаан. Олар кедээ ажыл-агый культураларының сорттуг үрезиннерин көвүдедир өстүрүп, өске ажыл-агыйларны хандырар талазы-биле эдээн ажылдарны кылып турар. Ынчалзажок чүгле тарга культураларының безин сорттуг үрезиннери эвээш болуп артпышаан, эрткен чылын ол 76,1 хуу болган.

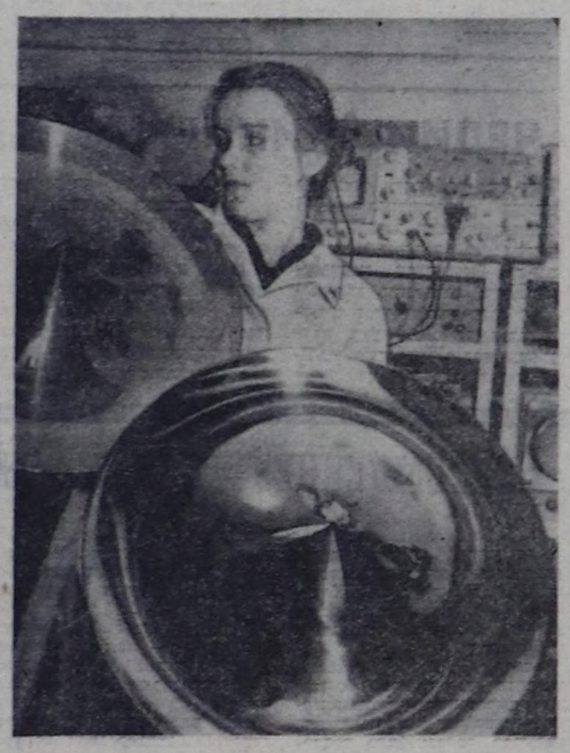
Оон чылдагааннары анаа-бүрү. Үрезин өстүрериниг специализастаан совхозтарда безин чогуур материал-техниктиг базазының тургустунмааны ажылга, бурунгаар хөгжүлдеге шаптыктып турар. Амгы үеде совхозтарда тараанын 26 үлегерлиг складтары, оон иштинде специализастаан ажылагыйларда 5 склад чок болуп турар.

Картофель үрезиннерин ыыгжап-кадагалап турарында база улуг четпестер бар. Ук культураны тарын өстүрүп турар 57 совхозтуң чүгле 14-үү таарымчалыг ыыгжамырлыг. Үрезин арыглаар тускай пункт чүгле Дуржулга станциязында бар. А совхозтарда хөй чылдыг сигеннер үрезинни арыглап белеткээр чаңгыс-даа машина чок.

Картофельдиң үрезин ажылы багай болганындан түүс-түс тонна үрезинни чыл бүрүде республика даштындан садып, сөөртүп ап, канчаччоон хандыртынарынга-ла өйлежип турар. Мындыг байдалга эки шынарлыг үрезиннер дугайында чугаа чорудары берге дээрзи билдингир. Ынчангаш бо ажылды үндезини-биле экижидеринче шынгыы кичээнгей салыр, боттарының районучуткан үрезиннерин четчир кылдыр өстүрүп, болу хандыртынар ёй келген. Оон ангыда бар үрезиннерни эки шыгжап-кадагалаарынче онзагай сагыш салыр херек.

Бо бүгүнү шиитпирлээрде, специализастаттынган совхозтарның материал-техниктиг базазын быжыглаарынче үрезин ажылының түскай каттыжышкынын азы техникум-совхозту Тывага тургузарының айтырыын өөренип көөрүнүң үеш келген дээрзин санал бөрип, чүве чугаалаан өске-даа эштер айыткан.

Х.-К. МОНГУШ.

Литва ССР-ниң Эртемнер академиязының Химия болгаш химиктиг технология институдунга ажылдап кылдынган металлдарны чайырлаарының электрилиг аргалары болгаш баш удур төлевилээн шынарлыглыг чайырларны кылырының чаа ажыдыышкыннары улуг үнелелди алган.

Автомобильдиң мурнуку бамперинге никельди кыланайның турар кылырда ооң мурнунда ону ыяк хоюглаар турган. А Вильнюстуң химиктери ону чаа чайырларның дузазы-биле кылап кылып каарлар.

Институттуң коллективи завод байдалынга шуут дөмейлештирген дуржулга базазынга чедиинген. Анаа-кандыг-даа чаа ажыдыышкынны дуржулгага шенеп болур.

ЧУРУКТА: никельдеп болгаш чөстеп чайырлаан чүүлдерни лаборант Т. Дудойч көргүзүп тур.

А. САБАЛЯУСКАСТЫҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохроникназы.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНГАН

1981 чылдың март 18-те «Шын» солунга үнген «Сагышка четпее болган» деп шүүмүлелдиг материал үнгеи. Ында республикага эрттирген патриоттуг ырлар болган уран номчулганын көрүлдезинге, ооң түңнелдериниге хамаарыштыр жюри комиссиязының мошкак ажылынга хомудал кылган.

Ол дугайын Тыва АССР-ниң культура министри М. С. Хомушку мооң адаанда харыы берген.

Бот-тывынгыр артистериниң шүүмүлдээш четпестерин шын деп көрген. Борис Коротеевке, ооң удуртканы бот-тывынгыр ансамблиниге өртектиг шынал-биле катай чаа дипломлуг эртем-методиктиг төөгүн ажылдакчылары тыыскан.

Ол ышкаш көрүлде үезинде Д. А. Монгуштуң харыысалга чок чөрүүн коллективке сайгарып көргеш, сагындырган.

ШЫН 2-ги арын ● 1981 ч. ● апрель 17

ЧОНУҢГА ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Коммунист Арзылан-оол Дамчатович Донгактың чоланачы ажылы чылдың кайы-даа үелеринде коллуунда-ла мал чеми соөртүрү-биле сырый хол. башкан. Ол бо эртен база өөренген чанчылы-биле үш шак үезинде оттуп келген. Удуп чыткан улузунга шаптык катпайн, чемненип алгаш, совхозтуң гаражында машиназынче базыпкан.

«Тыва» совхозтуң мурнакчы чоланачыларының бирээзи Арзылан-оол Донгак ажыл шагы таа-ла үгелээлек турда, найысылал Кызылга чедип келгеш, далган дээрбедээр пектен комбикормну машиназынга чүдүрүп алган. Бичии када дыштанып алгаш, өскен төрээн сууру Теве-Хаяже делир ээп бадыпкан. Бо аразында орук узун болгаш шылайчыг-даа. Ынчалза-даа бодунуң мергежилдиге пат-ла чанчыгып калган, моган-шылаарын-даа үүтүптар чоланачы бо орукту ай-делир чеже-даа катап эрткен.

Кежээки хүн кудургайлап бадып чорда, Теве-Хаяга чеде бергеш, сөөртүп экелген комбикормуң совхозтуң төп складынга дүжүрген. Хүмагалыг эдилеп келген машиназын ова-рымчалыг дескинип көргеш, автомашина гаражынга тургузуп каан. Олут билбес чоланачы эртен база бир рейсче углаптар.

Мурнакчы чоланачы эдилээн машиназынга хөлчок камныг. Оон техниктиг ажаалдазын чоттуур үезинде кылыр болгаш үрели берип болгу дег черлерин баш удур септеп, селип алыр. Ынчангаш ооң мунган хөлгези чыллагаан чок черге анаа турып корбээн. Чылдың кайы-даа үелеринде совхоз бүдүрүлгезинге киржип, төлептиг үлүүн киирип келген. Ол совхозтуң чоланачыларының арасында чарышка идепкейлиг киришкеш, мурнакчыларның олдуруун баштап, чаңгыс чер чурттугларының хүндүткелин чаалап алган.

Коммунист Арзылан-оол Донгак-оогу беш чылдың плазиый 227 хуу күүсеткеш, 3,9 тонна бензинни камнап алгаш күш-ажылчы маргылдаага база тиилекчи боол шилгараашш, шаиал-макталга төлептиг болган. Ол амгы үеде 1982 чылдың үлүүнге киирилтир ажылдап турар. Совхозтуң макталыг чоланачызы Арзылай-оол Донгак «Он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг, долдур болгаш ажыр күүседир» деэш Бүгүүзилел социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы-биле танышкаш, ону изиг чүүлдүзүүүшкүн-биле деткип турар. Чоннуң чогаадыкчы ажыл-ижинге үндезилеттинер күш-ажылчы маргылдаага идепкейлиг киришкеш, ажылдың ажыктыг чорууи безиткеш, алган дүүзэлгезиң ажыр күүседир дээш мурнакчы чоланачы шуудургу ажылдап турар.

М. КАВАА-САРЫГ.
Чоон-Хемчик район.

ТАЛЫГЫРЖЕ ЧАГАА

— Эргим Эрес-оол, чылдар арткен, ынчалза-даа Ленинград ам-даа уттундурбаан. Роланд Рихтер биле Герд Лиманд үргүлүү меңээ дузалап келдилер. Оларның-биле найыралыыс бижыг болуп арткан дээрэн ол бодап орган. Технология институдунга студент хөлүүр кежээлер. Ленинград болгаш Нева хем база ак дүнелерде хөөрешкен чугаалар кажан-даа уттундурбас. Дүлгээнинниг-ле үелер турган. Амыдыралче баштайгы базымны түс-түс кылыр үе база келген...

— Ак-көк хемнерлиг өскен-төрээн чуртумда кандыг чурттал чоруурум айтырып ор сен бе, Герд?—деп аяар чугаалатташ, эжинин чагаазын Эрес-оол камнаг сүббаан, оон кырыга хөрек чуруун салгаш, соңгаже чоокшулады кылаштай берген, бодаңы берген.

Танды-Уула сыныңда алээнде сайзырап хөгжээн «Тыва кобальт» комбинатка ажылдаары-биле чедип келир кээрге, аныяк оолду аңаа чылыг чымчаа-биле уткуп хүлээп алган.

— Бо насостар-биле чогум чүүү кылырын орта билбестир мен. Дөңгүп-даңгып дөртле шак ажылдаар, оон соонда оларны үндүр октаар. Бир эвес бо хевээр уламчылаар болза, удавас насостар чок артар бис—деп, гидрометаллургия цехининг начальнигиниге участоктуң механиги Юрий Гаврилович Качаев хомудан бүлүттары долган оон ариңче Эрес-оол топтап көрүп турган. Аныяк инженер бот-тускайлаң күш-ажылчы базымын ол хүн кылган. Үк цехтиң начальниги Михаил Иванович Лазарев оңу Качаев-биле ужурашпырып, таныштырып каар дээш эдертип эккелгени ол.

— Ыңдыг-дыр. Насостарны хайгаараарын бо аныяк кижиге даалдырып каайн—деп, Лазарев чугаалаан. Ажылчын чаа хеп келипкен, херээженнер ышкаш үзүн чиңге салаалар-лыг, чоллаксымаар ыяныг аныяк оолче Качаев бүзүрел чок көргеп.

— Будүүлүгеге ажылдап чораан ийик силер бе?—деп, механик сонуургаан.

— Чок. Ленинградтың технология институдун дооскан инженер-дир—деп, Лазарев оон орнунга харылаан.

— Буруулуг болдум, Михаил Иванович, ужурум билбейн бардым. Мээң орнумга ажылдадыр деп турарыңар ол бе?

— Кайыын ыдыг боор, Юрий Гаврилович! Эш Далаа автоклавтарны башкарар слесарь болур.

— Ол чүү ыдыг чүве болу берди, азы бисте инженерлер артык апарганы од бе?—деп, Качаев дүвүреп айтырган.

— Эрес-оол Монгушович боду ынчаар шиитпирлээн. Дериглелериниң ажылы-биле ханы таныжып алырын ол күзеп турар кижи-лир. Бистиң дериг-херекселдеривис-биле дөмей үүлдер чуртта чок болганда, өске черлерден айтырып аар аргавыс чок—деп, Лазарев кысказы-биле тайылбырлаан, Качаев биле Эрес-оолду арттырып каап, цехтя эргип чоруткан.

— Цех-биле таныжылганы эгелээли. Автоклавтарны соңуургаалы, аңаа баргаш олардың ажылын таныштырайн. Дүнеки ээлчениң оолдары ында ам-даа ажылдавышаан — дээш, аныяк оолду механик эдерткеш базыпкан. Цехтиң механизмнери даашкыр шимээргеп, электрилиг каңнакчының оттуг чаштанчылары ынай-бээр чаштап турган.

— Бөгүңгү үлүг база күүсеттинмээн. Насостарның поршеньнери,- манжеттери хозай берген. Ынчангаш автоклавта массаны чогуур деңнелге чедир кодуруп шылаваан-дыр-дар—деп, Качаев хомудан чугаалаанган...

Демир-орук пистериалдарынга дөмейлешкек, арматура болгаш четкиленчек хоолайлар-биле бүргеттинген, бежен кубометр ишкир автоклавтар улуг цехтиң бир булукүнда турганнар. Оларның иштинге малгаттылдыр хоюттунган рудадан үнелиг металлды аңгылаарының чорудулгазы үзүктелбес ужурлуг. Чогуур деңнелге чедир туптас болза, автоклавта базыышкын бады баар, оон түңнелинде технологтуг режим үрелир болгаш рудадан металл четче аңгылаттынмайн баар. Бир эвес автоклавта базыышкын улгадыр болза, поршеньнер болгаш манжеттер дораан үрелир. Автоклавта базыышкын, 75 градус чылыг турза, доктаамал 14-16 атмосфера болур болза ынчан ол тап ажылдаар. Оны бичии үрептерге-ле ангылзашкынның чорудулгазы үрелир. Ынчангаш автоклавтың базыышкының доктаамал кылдыр тургузар дээш слесарьлар, механиктер кызып турган. Ынчалза-даа оларның орааллажышкыны чогуур үүнелли бербейн келген. Автоклавка 36 кубометр массаны доктаамал тудар болза рудадан металлды аңгылаары дешлески болурун Эрес-оол санап тыпкан. Ол хире масса автоклавта барын ол эскерип билир апарган. Оон соонда оларның ажылы шуудаан. Септелге болүүнүң слесарьлары-биле кады таа быжыг манжеттерни болгаш поршеньнерни аныяк инженер чогаадып кылган. Оларның ол чаартылгазы түңнээ 40 муң рубль түңнүп камнавганы берген.

— Сээң слесарың мергежилин эки билирин көргүстү. Чыл иштинде дыка хөй чаартылгаларны будүрүлгеге неперетти, ынчангаш ону механик ажылынче шилидер үе келген-дир деп, цех начальнигиниге Качаев чугаалаан.

— Мен база деткип тур мен—деп, Лазарев механик-биле чөпшээрешкен.

Аныяк инженер механиктиң хүлээлгезин чүткүлүүр-биле күүселип кирипкен. Өөрү оолдар Александр Соксал, Алексей Доржу, механик Александр Волков олар-биле сумележип, бир деминг ажылдап чапчыга бергеннер. Олар оон чарылбас өңнүктери апарганнар.

...Хову-Аксы суурга кыш үделгезин болуп турган. Чыллган чон араазылап ариидан хүлүмзүүр ыраак аныяк уругга дужуп, оон-биле оюн-баштак чугаа солужуп танышкан. Оон адын Таня дээр болган. Удатпаанда олар кудайдыңу дужүрүп, өг-бүленип туткан. Баштайгы уруу Виолетта, сугнуң ийи дамдызы дег, аваазын дөзээн. Бичии Олег база-ла омак-хөглүг доругун орар.

1981 чылды аныяк өг-бүле чагаажымзы тутқан үш өрээл квартирага уткааннар. Оларның ол бажыңындан хаш базым дерде эштир бассейниниг уруглар сады, оон чоогунда—универсам. Хову-Аксы суур амгы үениң ажылчыларының культурлуг амыдыралынга дүүштүр өзүп, сайзыраан. Ында профилакторий, иогаа өстүрер чер, даарамылга фабриказы дээш оон-даа өске культура-амыдырал, будүрүлге черлери суурның чурттакчыларынга бараан болуп келген.

Чылдан чылче өзүп хөгжээн суурның ажыл-ишчилери күш-ажылга дыка ынак. Оларның чоргаараалы —«Тыва кобальт» комбинат баштайгы үш чылла-ла рудаңы ажыллап кылырының планныг даалгазын ажыр күүселп берген. Гидрометаллургия цеги ол чылдарда-ла, онгу беш чылдың соолгу чылының планныга деп продукцияны бере берген.

«Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп ростовчуларның эгелээшкинни механик Эрес-оол Далааның цеги деткээн. Коммунист Эрес-оол Монгушович чогаадыкчы ажылын ам-даа уламчылавышаан, ол дыка хөй чаартылгаларны будүрүлгеге неперетткен. Оон ол чаартыкчы ажылы белик үнелелди алган. Ол аныяктарның эртем-техниктиг чогаалылгазының УАЧД лауреады. Тыванның аныяк чаартыкчызы-деп белик аттарга төлептиг болган.

«Эргим, Герд! Бистиң Тывала час дүшкеи. Меңээ аалдап чедип кел. Бедик даглары, ак-көк хемнерин база аныяк суур Хову-Аксы соңуургап көөр сен, эжим!..

Шынчы өнүүн. Эрес-оол!»

Р. КОЗЬМИН.

ЧАС, ЧААРТЫЛГА БАЙЫРЛАЛЫ

ПНОМПЕНЬ. (СЭТА). Аа-каледарын өзүгаар чаңчыл болган Чаа Чыл байырлалын кампучи улус демделеп турар. Ол дээрге, частык болган чаартылганың байырлалы-дыр. Чаашкын чок курлаг сезонның доозулганын болган часкы көдээ ажылдарның эгелээнин ол байырлал бадыткап турар.

Катап тургустуган Кампучияның черинге бурунгу шагның байырлалын ам үш удаа демделеп турар. Пол Поттуң ханның эрге-чагыргазын дүжүрген соонда эрткен чылдарның дургузунда чурттуң хоорайлары болгаш суурлары катап сайзырап, чаартының эгелээн. Пол Пот болгаш оон чалчалары Кампучияның чонунга келдергей хинчек-човуланы, аш-чүтүү таварыштырган турган. Хосталган кампучи улус ам бодуңуң төрээн чуртуң чечектелишкинин оруунга кирип, чаартып, улам сайзыралып турар.

Бо чылгы байыраалды чурттуң ажылчы чоннары кайгамчык улуг көдүрүлүшкүнүн байдалында деңгеленп турар: эрге-чагырганың чер-чер органнарынга соңгулдалар доостур чыгаан, Кампучия Улус Республиканың Национал хуралынга соңгулдаларга республиканың хамаатылары белеткенин турар.

Политиктиг бо чүгүла кампаниялар бүгү кампучилерниң эң-не белик көдүрүлүшкүнүн байдалында эртип турар. Белик көдүрүлүшкүнүг ол илдепкейлиг чоруктуң үнезинин—даарта хүннүң кампучилериң бүзүреллин. Кампучияның Национал хамгалалының чаңгыс ай фронтузунуң политиктиг угланышкынының шынныңга илдеп болуп турар.

И. ГАНДИНИҢ ЧУГААЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Чуртта байдалды чилиндиреран оралдажып турар чарылдырыкчы болүүлежишкиннерге удур демиселдя күштелиреринче Индияның премьер-министри И. Ганди кыйгырган. Чурттуң соңгу-чоон кезээнде болгаш өске-даа районнарында дерзки ол бөлүүлежишкиннерниң үүлгедиглерин идепкейжээни республиканың национал чаңгыс эвинге болган девискээр талазы-биле бүдүү чоруурга кыжаныышкын болуп турар-дыр деп, Силчара хоорайга (Ассам штат) митингиге чугаазында ол медеглээн.

Индияның өске штаттарынлан Ассама штатче көжүргеи кижилерниң айтырыын таварыштыр шиитирлээринге хамаарыштыр ол штаттың националистиг бөлүүлежишкиннери-биле чугаалажышкымнарны катап эгелээринче төп чазак чүткүл турар. Хамаатылардың эрге-чагыргаларга чагыртпазының кампаниязы тайбың харакгерлиг кылдыр балыткаарын ол организациялардың үзүүрткүчүдери балыткап турар. Ынчалзажок оларның өөскүткен ол кампаниязы тайбың эвес харакгерлиг болуп турарын И. Ганди демделеэлээн.

Кедергей өжээген элементгилер соолгу үеле өлүрүкчү элээн каш үүлгелиглерни кылган, оон түңнелинде өлүрткенер болгаш балыглатканнар бир болуп турар. Нефть дамчылар хоолайны база үредээн, оон түңнелинде Барыын Бенгалиянын элээн каш үлегпүр будүрүлгелеринге нефть бээри үзүлген. Республиканың хожулангай районнарын сайзыралырынче угланган чазактың хемчеглерин боттандырарынга ол бөлүүлежишкиннериниң кем-бурууллуг хөделишкиннери моолактап турар деп, премьер-министр айтыкан.

Индияның иштики херектеринге АКШ-тың болгаш Кыдаттың каржызы-биле хөдгаарлап турар хөделишкиннери республиканың аймыт чок чоруурга шыңгыы кыжаныышкын болуп, чуртта өжээген күштерни эрге-чагыргаларга удур хөделиринче күткүп турар-дыр. Ынчалзажок Индияның хөй-ниитизиниң калбак бөлүктериниң сагыш човашкынын күштелдирген деп, «Нью эйдж» солун бижээн.

ПАРТАКТИВ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдин дыңнатканын ёзугаар алырга, ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня ПКАП ТК-ның кежигүннерин болгаш кежигүннерниге кандидат болуң ажыдчыннар болгаш тараачынар-биле ужурашкан. Ужуражышкынының сорулгазы — партияның ажыл-чорудулгазының эң чугула угланышкынынарынга хамаарыштыр сүмележири. эң чоокку үеде чорудар кылдыр ПКАП-тың төлевилээн дыка хөй боттуг хемчегларин дугайы санал-оналдарны солчуру болган. ПКАП-тың оныа IX съездизинге болгаш партияның ТК-ның онгу пленумуига белеткел-биле холбаалыг партийжи ажылдың айтырыглярын чугаалашкан.

Улуг үлетпүр будүрүлгелеринде болгаш көдээде партия организацияларының сагышсткилин хайныктырып турар айтырыгларың дугайында боттарының бодал-оналын ужуражышкынының кижикчилери чугаалаан. Партияның хүн бүрү үргүлүү ажылынга таваржыр бергелернин дугайын, кады ажылдап турар эш-ворлеринин чүткүлдерининн болгаш планнарының дугайын олар дыннаткан. Ажылчы чонларның оныа сагышсыралыг хайныктырып турар чүүлдернин дугайында: бюрократтың буруузу-биле аңаа турушкуннарның, нинтиелдин сагылга-чурумунуң кудулаашының, чонның таваржы бергени өске-даа дыка хөй бергелерниң дугайында олар хөйну чугаалаан.

ШЫҢГЫЫ БУРУУ ШАПКАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Сальвадорга хамаарыштыр Вашингтонуң дайынзырак болган эжелекги угланышкынын АКШ-тың хөй-ниитизи шыңгыы буруу шаап турар. Негрлерниң эң улуг болган хоочун организацияларының бирээзи—Кара кёштиг чонуун депшилгезинге идиг бээр национал ассоциацияның директорларының чөвүлели медеглел кылган. Сальвадорнуң дерзки хунтазынга боо-чепсекти бээриндеп ойталаарынче Р. Рейганның администрациязын кыйгырган. Сальвадорнуң ишгики херектеринге америк чепсектиг холгаарлаашкынның күштелишкинни Төп Америкавын ол чуртуң «Барыын талакы бомбүрзектиг Вьетнамын» кылдыр хууладыгарынга чедирер айылыыг болуп турардыр деп, болдуңун хуралынга чөвүлел медеглээн.

Сальвадорнуң чонига удур хунтазы-биле Вашингтонуң кем-бурууллуг харылзааларын үргүлүлээр чорук Сальвадорну[illegible]ааа Вьетнам болдырынга чедирер аңаар деп, «Нью-Йорк таймс» солунуң санал-онал алган америкаппарның үштүң ийи кезээ сакып турар.

КАРАКАС. (СЭТА). Сальвадорнуң иштики херектеринге Американың Каттыышкан Штаттарының каржызы-биле холгаарлап турарын Венесуэланың президентизи чораан Карлос Андрес Перес шыңгыы буруу шапкан. Чуртуң чонунга тайбынны-даа, демократияны-даа магалыпан шыдавас болгаш социал-экономиктиг реформаларны чорударын бодавайн турар шериг хунтазын эрге-чагыргага хөвээр арттырар сорулга-биле Вашингтон келдергей күжениишкиннерин кылып турардыр деп, тус черниң «Насьональ» деп солунунга берген интервьюзунга ол онзалап демделеэлээн.

Диктаторжу дерзки эрге-чагыргаларны деткүүн Каттыышкан Штаттар Сальвадорнуң болгаш Төп Америкавын база Карибе бассейниниң өске-даа чурттарының улустарының хинчек-човуланы дээш харылсалганы хүлээр үжүрлүг деп, К. Перес айткан.

«ССРЭ: КОСМОСТУҢ 20 ЧЫЛЫ»

ЛОНДОН. (СЭТА). Совет Эвилелиниң Телеграф агентилелиниң болгаш ССРЭ-биле культура харылзаалар ниитилелиниң кады организастааны фотоделгелге «ССРЭ: космостуң 20 чылы» деп эгебиле англи найысылалда ажыттыган. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң «Космос» Чер кырының чурттакчыларын каттыштырар болгаш ол бөмбүрзектиг тайбың болгаш чечектелиг турары чаңгыс бөмбүрзекте чурттап турар кижилерден хамааржыр үжүрлүг» дээн сөстөри-биле эгелээн.

Делгелгениң ажыдыышкынында чүве чугаалап тура, ССРЭ-биле культура харылзаалар ниитилелиниң президентизи, сураглыг хөй-ниити ажылдакчызы Айвор Монтегю Юрий Гагариниң төөгүлүг ужудуушкуну англичаннарның сагыш-сеткилин хайныктырган болгаш Совет Эвилелиниң аттаарын бедидеринге улуг идиглиг болган дээрзин демделеэн. Совет космонавтиканың эрткен чээрби чылдар дургузунда чедип алган чедиишкиннери-биле хандыр таныжарынга СЭТА-ның фотоделгелээн улуг ужур-дузалыг дээрзин ол демделеэлээн.

Англи хөй-ниитиниң сонуургалын ук делгелге хайныктырган. 1961 чылда Юрий Гагарин Великобританияга аянчорук кылаш, оон чораана хоорайларның чурттакчылары Лондонга албан-биле кээп, ол делгелгени сонуургааннар. Делгелгени ажыдарынга парламент кежигүннери, дипломаттар, профэвилелдер ажылдакчылары, эртемденнер, хөй-ниитиниң төлээлери база киришкеннер.

«Баштайгы совет космонавтының маадырлыг чоруун, совет эртемниң чедиишкиннерин таныштырып турар делгелгеге барганым меңээ улуг аас-кежии болду — деп, Манчестерден келген, машина тудуушкун үлетпүрүнүң ажылдакчыларының каттыщкан профэвилелдериниң шуткукчулар секциязының чиңгине секретары Роберт Гарланд СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. — Чээрби чыл мурнунда, космосче бир дугаар ужутқан соонда Юрий Гагарин Англияга чедип келгенде, бистиң профэвилелдеривис совет космонавтызы болдунун хүндүлүг кежигүнүнге хүлээп алган. Юрий Гагаринде кижиниң бүгүле эки талалары мөөнеттингеи болду».

В. ЧУКСЕЕВ,
А. СТЕПАНЕНКО.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БҮГҮ УЛУСТАРНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

УЛАН-БАТОР. Совет коммунистерниң дээди шуулган бүрүзү делегейде байдалдың хөгжүдезиниг аажок улуг салдарын чедирер төөгүлүг ужурдузалыг болуушкун болуп келген. Шиитирлери тайбынның болгаш тайбың кожа-хелбээ догуиналшкынның ленинчи идеяларын амыдыралга боттандырарының херээнге чаа үе-чада болур СЭКП-нин XXVI съездизин база аңаа долу хемчээлдиг хамааржыр—деп, Моолдуң даштыкы херектер министри М. Дугэрсүрэн медеглээн.

Кол алыс сорулгазы кезээде кижи төрелгетеннин тайбың келир үезиниң дугайында сагыш салыышкынны болуп келген СЭКП-ниң болгаш Совет күрүненин даштыкы политиказының кол барымдаалаар принциптериниң чайгылыш чогун съезд база дагын бүзүрелдиг кәргүскен—деп, министр чугаалаан. СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежневтиң кылган Отчёт илеткелинде делегей болуушкуннарынга ханы анализ киргеп, сөөлгү үеде делегей байдалының чидигленишкининиң алыс чылдагааннарынга чиге тодарадылга кылдынган.

Илеткедге кирген бүгү талдыг тайбың инициативалар бүгү кижи төрелгеттеннин салым-чолу дээш принципиалдыг бижыг болгаш эңгир чоруктуң, бачыдаашкын чок бүзүрелдиң болгаш ханы харылсалганы билир чоруктуң каттыжып келген белдири болуп турар. Империалистиг бөлүктерниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың милитаристериниң буруузу-биле нарыдаан делегейниң амгы байдалында ол ыяк үнделиллиг саналдар алызындан төөгүлүг ужур-дузалыг. Боочепсекти база дагын эңдерилдир будүрериниң инициаторларының авантюризминге. Пекиннің эжелекчи, лайызырак хөөнүнге тайбынны, улустарның национал хамаарышпас чоруун, оларның ден эргезин болгаш социал депшилгезин камгалаарының политиказын удурланыштыр тургускан.

XXVI съездиге көдүрүлген бир өөр тайбың саналдарны делегейниң хөй-ниитизиниң эң калбак бөлүктериниң таарымчалыг кылдыр кергени, белдиг-биле үнелээни таварыла эвес болгай.

Моолдуң Араттың революстуг намы, республиканың ажылчы чоннары ол инициативаларны СЭКП-ниң моон мурнундагы съездилериниң ажылдап кылганы Тайбың программазының чайгылыш чок сайзыралы, социалистиг дем каттыштырылга чуртталының даштыкы политиктиг ажыл-чорудулгазының ниити взээ болур деп, М. Дугэрсүрэн түңнелинде чугаалаан.

(СЭТА).

САЙЗЫРАҢГАЙ СОЦИАЛИЗМ ТУРГУЗУУШ КУНУНУҢ ПРОГРАММАЗЫ

ПРАГА. ЧКП-ниң XVI съездизиниң бадылаазы «1981—1985 чылдарда ЧССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң кол үгланышкыннары» деп докумептини Прагада парлап үндүрген. Ол—Чехословакияга сайзыраңгай социалистиг ниитилелди улам ынай тургузарының, тодаргай программазы-дыр.

Чеден чылдар ЧССР-ге социалистиг тургузуушкуннуң төөгүзүнге доктаамал тайбың хөгжүлдениң болгаш үре-түңнелдиг тургузукчу ажыл-ишгин он чылы болуп кирер деп, ол документиде айыткан. Ол үе дургузунда социалистиг тургузуг быжыккан, ССРЭ-биле, акы-дуңмалышкы социалистиг өске-даа чурттар-биле найырал болгаш өвилел быжыккан; ЧССР — социалистиг дем каттыжылгазының болгаш делегейниң революстуг шимчээшкининиң чарылбас быжыг кезээ болуп турар.

Сайзыраңгай социалистиг ниитилелди тургузарының чиңгине шугуму — чедиги беш чылда ЧКП-нин экономиктиг болгаш социал программазының үндезинин-дир деп, документиде онзалап демделээн.

Партияның политиказының кол сорулгазы — улус ажылагыйын улам ынай хөгжүдеринге үндезилээш, чонның амыдыралының чедип алдынган бедик деңнелин хевээр арттырары болгаш экижидери болур. Амгы беш чылдың планнарын боттандырары экономиканы интенсификастарынче, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринче, улустар аралыга күш-ажылдың социалистиг хуваалдазынга ылангыя ССРЭ-биле кады ЧССР-ниң киржилгезин улгаттырарынче угланышкыны чайгылыш чок чорударын негеп турар.

1981 — 1985 чылдарда ЧССР-нин национал орулгазы 14—16 хуу немей өзер, улетпүр будүрүүшкүнүнүң хемчээлин беш чыл дургузунда 18—20 хуу улгаттырарын планнап турар. Машина тудуушкуну, электротехника болгаш электроника мурнаан темпилер-биле хөгжүүр.

Совет Эвилель-биле, социалистиг өске-даа чурттар-биле экономиктиг болгаш эртемтехниктиг бүгү талалыг кады ажылдажылганың, Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарының интеграция программаларын боттандырарынга идепкейлиг киржилгенин ажоок чугулазын документиде айыткан. 1990 чылга чедир ССРЭ-нин болгаш Чехословакия Социалистиг Республиканың будүрүлгезин специализастаарын база кооперастаарын хөгжүдеринин үр үелиг программазын чайгылыш чок күүселирин ЧКП кол сорулга кылдыр киргүп турар.

(СЭТА).

«КОЛУМБИЯНЫҢ» УЖУДУУШКУНУ ДООЗУЛГАН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «Колумбия» деп америк космос кораблиниң баштайгы шенелде ужудуушкуну доозулган. Эдвардста шериг-ужар чүүл базазының районунда соолган хөлдүң дүвүнге корабльди хондурган. Тускай эде дераэн самолёт ол корабльди 7 азы 12 хонганда Канаверал мүгүлдүрүнда космодромга экээр деп турар.

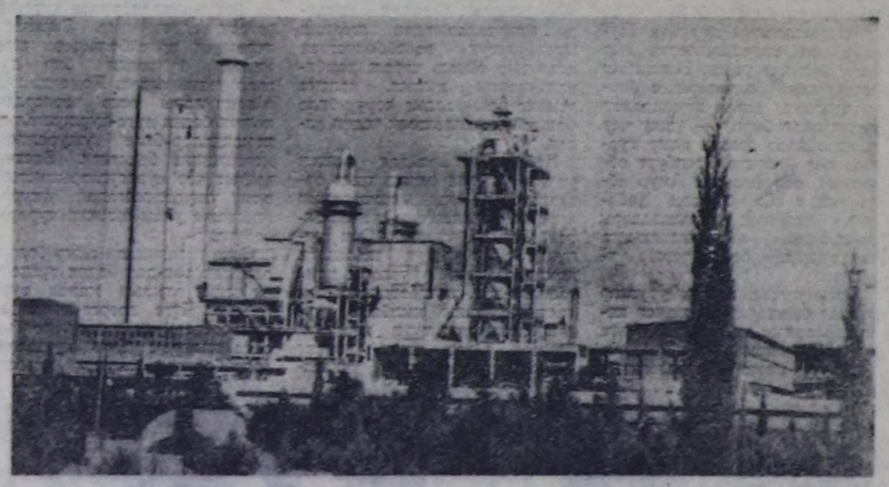
Космостан эвп келген корабльди аэродавтика болгаш космос делгемнин шинчилээр талазы-биле национал эрге-лээдин (НАСА) төлөөлекчилери хынап көрген болгаш корабльде улуг үрелившкинне чок деп чарлааннар. Чылыг камгалаар сорулгалыг үрелген 15 шывыг кезектеринден эскелери бүлүн болган.

«Колумбияның» болгаш «Шаттл» программазын ёзугаар тудуп турар өске-даа корабльдернин кол ылгалдыг чүүлү — оларны хөй удаа ажыглап болурунда. «Шаттл» программазының ол корабльдерин эртем шинчилелдерин база техниктиг шенелдерни чорударынга, космоска ужудуушкуннар үезинде аныыбүрү дериг-херекселдерни шеңеп көөрүнге ажыглап болур.

Ынчалзажок, ол корабльдер «Салют» хевирнин узун хуусада ажылдаар эртем-техниктиг орбита станцияларынга деннежип шылавас деп, тус черниң хайгаракчылары демделеп турар. «Шаттл» системаның корабльдери спутниктерни черже дедир база эгидип болур аргалыг. Хөй удаа ажыглаар ол корабльдер космоска тайбың шинчилелдерин кылырынга-даа, шериг хевинге хамаарылгалыг сорулгаларны шиитирлээринге-даа ажыглаттынган турун болур.

Америк ол космос корабльдерин канчаар база кандыг сорулгаларга ажыглаарын ук корабльдериниң чарыгдалдарын төлеп турар кижилер шиитирлээр апаар деп, АКШ-тың шериг министри турган Г. Браун медеглээн. «Шаттл» программазының кол сорулгазы — шериг характерлиг айтырыгларны шиитирлээри белуп турар деп, ол балыткаан.

СИРИЯНЫҢ НАЦИОНАЛ БАЙЫРЛАЛЫНГА

М И К Е А Д Е П Ч Ү Л?

Индий океанда Мадагаскар деп ортулук бар болгай. Амдызында билдинмес-даа, солун-даа чүүлдер ында эмгежок. Ихутри халдуң болгаш Индий океанның аразында ортулуктуң мурнуу-чөвөн районунда кижи барык чедип шыдавас шыргайлыг девискээрде микеа деп аймак кижилерниң амыдыралының хевири, оларның төөгүзү, дылы, кандыг улустан унталганы амгы сөйзыраңгай кижи төрөлгетенге билдинмес болуп турар.

Микеа — Мадагаскар ортулуктуң бир районунда 200 азы 300 хире кижилярниң бичии аймаа-дыр дээрзин чүгле билир бис. Оларның чурттап турар девискээрин безин амга чедир шинчилеп, өөренип көрбээн. Ол девискээрни «Микеаның шыргай эзими» деп адаар. Кедергей шыргай эзимге амыдыраары дыка берге: ижер сугнуң үнер дезү ында барык чок, кижилерниң чиир чем тып алыр аргазы чөгенчиг.

Микеа деп бичии аймак кижилерниң аажы-чаңының кол онзагай чүүлү—өске кижилер-биле харылзаа тударындан оларның амгы үеге чедир бүрүн ойталап турары болуур. Өске кижилер чоокшулап кээрге, билип наан дораан-на олар эң-мен ышкаш шыргай аразынче чаштыныл, дезе бөөрлер. Ынчалзажок француз эртемден Эрвье деп кижи үр үениң дургузунда оларны эдерип келгеш, микеа аймактың идегелин чедил ап, оларга ужуражыр аргалыг болган. Эрвье оларның «ыдыктыг черинге» барып чораан. Башкаланчак болгаш кедергей кортук ол кижилерниң амыдыралының дугайында кинофильмни Франция чурттуг эртемден тырттырган. Киноларга ол кижилерни көөрге, олар — аңаа-ла ёзулуг кижилер. Оларның иштинден ким-даа каттырбас, безин чадаарда хүлүмзүүреес болган. Микеа аймактың кижилериниң үзүнү—база-ла аңаа кижилер ышкаш. Аъш-чем чедишпес, амыдырал берге болган ужурунда оларның барык кижи бүрүзүнүң арганы кедергей. Аймактың кижилериниң амыдыралы — дириг чурттаар дээш үргүлүүнүң кадыг-дошкун демиселви. Ынчалзажок микеалар бергелерни ажып эртип турар.

Микеалар колдуунда черепаханы одагга быжырып чил чоруурлар. а кажан черепаха тывылбаанда чараа-чеченни, чыланны, ары чигирин, сиген дазылдарын чем кылдыр ажыглап турарлар. Ихутри хөлде фламинго деп куштар эмгежок хөй, ынчалзажок микеалар ол куштарже-даа халдавас, оларның чуургаларындаа ап чивестер: ол куштарны «ыдыктыг» амытаннар деп санап турар. Ижер сугнуң чедишпес чоруунга микеалар база чаңчыкиан: олар ыяш чулуун суксун кылдыр ажыглап, «бабу» дээр ыяштың чуулундан эзиртир суксунну безин кылып ап турарлар.

Микеалар 10—15 кижи санныг бөлүк нылдыр үстүп алган, будук-бүрүден, ыяш чөвүрээзинден кылдыкган чадырларда чурттап турар. Кожазында өске аймактар-биле олар дорт харылзаа кылырындан ам-даа ойталавышаан. Өске аймактар-биле «садыг» харылзаазын олар мынчаар тудуп турар: савага кутқан ары чигирин эзимниң демдектиг бир черинге салып каарлар. Ары чигириниң орнунга өске аймак кижилерниң салып каан чүүлдерин эвээн каш хонганда кээп ап турарлар.

Микеаларның кортук болгаш өске аймактардаң башкаланчак, олардан дезер чоруунуң чылдагаанны ам-даа билдинмес. Аймактар аразынга шаанда өжээнниг дайыннар болган түңнелинде микеаларны бө шыргай аразынче киир ойладыпкан чадавас бөөр деп, Мадагаскар ортулуктуң чурттакчылары база чугаалажып турар. Ындыг-даа турган бөөп магат чок.

В. ЕВСЕЕВ.
СЭТА-ның корр.

Апрель 17 — Сирия Араб Республиканың национал байырлалы, даштыкы шериглерни чурттан үндүргенинин хүнү. Сирий чоннуң хөй чылдар дургузунда чорудуп келген шудургу демиселиниң түңнелинде сөөлгү даштыкы солдат ол чурттуң девискээрин каттанындан бөөр 35 чыл эрткен, ол үеден бөөр ук чурт политиктиг болгаш экономиктиг хамаарышпас чорукту быжыглаар талазы-биле көскү чедиишкиннерни чедип алган.

Чурттуң сайзыралынга Совет Эвилели болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле хөй чылдарда үре-түңнелдиг кады ажылдап келгени улуг роль-дуг болган.

Чоокку Чөвөн чүкке империалистерниң хөделишкиннериниг удурланыр талазы-биле ук чурт көскү черни эвлеп турар. Израиль күткүкчүлерге удур демисежип турар араб Национал фронтунуң кол өзээ база ол республика апарган.

ЧУРУКТА: Дамаскыдан мрак эвесте цемент заводу — ГДР-биле техниктиг болгаш экономиктиг кады ажылдажылганың түңнелинде туттунган, ол Сирияда эң улуг будүрүлгенин бирээзи.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

Кижи болгаш бойдус

ОКЕАН БАЙЛААН—КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

Кижи төрелгетенниң мурнунда туруп турар тайбын, эң чугула сорулгаларны шиитпирлээри-биле бүгү-ле күрүнелерниң үре-түнелдиг кады ажыдажылгазы эргежок чугулалыр дээрзин чеден чылдар бүзүредип көргүскен. Совет Эвилелиниң киржилгези-биле ажыктыг кады ажылдажылга амгы үеде дыка хөй адырларда, оон иштинде долгандыр турар бойдусту камгалаарынын хереэнде калбарып турар.

«Күрүнелерниң практиктиг тайбын кады ажылдажылгазының чаагай үре-түнелин улам ынай ажыглаарынга бодуи бадыткаан үндезин шуут бар. А оок эргежок чугулазы улам-на илдең боон турар. Энергияның үнер чаа дөстерии ажыдары болгаш ажыглаары, бембүрзектиң улам көвүдеп турар чурттакчы чонуң аъш-чембиле хандырары, бистиң черивистиң бойдузуп бүгү байлаабиле катай камгалап, кадагалаары, космос делгемин болгаш Делегей океанының ханы дүвүн шинээдирп чергелиг шидыг айтырыгларны адаарга-ла четчир»—деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт иletкелинге СЭКП ТК-ның Чингине секретары Л. И. Брежнев демдеглээн.

Океан дээрге, черниң агаар системазының шиитпирлиг звенозу, кислородтуң үндезини, агаарда углекислотаның оныагай таарыштырыкчызы, үнүштерин болгаш дириг амытанарның дыка хөй хевирлериниң амыдырап-чурттаарывының үндезини дозу болуп турар.

Кижиниң кайы хамаан чок болгаш планнаттынмаан ажылчорудулгазы чамдыкта бойдуска улуг өскерилгелерге чедирип турарын база барымдаалап көөр херек. Ынчангаш ам далайларның болгаш океаннарның бойдус продуктулуун улам ынай бедидеринге экологтуг байдалдың угланышкын сорулгалыг өскерлиишкинниң аргазын ыяк үндезилээри, ол ышкаш долгандыр турар бойдуска чайлаш чок багай салдар чедирип болгу дег чүүлдериниң кызыгаарын тодарадыры эргежок чугула апарган.

Амгы үеде Делегей океанындан чыл бүрүде-ле 70 млн. тонна биопродуктуну тып ап турар. Океанның сугларының биопродуктулуун улам ынай бедидер дизе, туразында аннап, балыктаарындан планныг ажыл-агыйже шилчинри эргежок чугула. Ол болза дириг амытанарның бөлүк бүрүзүнүң ус-тывыш үчүдүнга, оон сан-составынга, назы харындан, өзүлде хөгжүлдезинден, нинти байдалындан, чем базазының үчүдүнга болгаш өске-даа чүүлдерге үндезилеттинген болур ужурлуг.

Чайгаар бүдер биологтуг продуктулуг шынарны бедидерде чеминчидилгени, хамыктың мурнунда фосфор дузун, азотту болгаш калийни ажыглавышаан, фитопланктонтуң эге продукциязындан эгелээр апаар болгу дег.

Чоокку үеде Делегей океанының минералдыг курлавырлары болза, шельф куржаанда казып ап турар нефть болгаш газ, демир-марганец холумактар, далай сууның чамдык компонентилери (кезектери), эрик чоогунда зоналарның суг дүвүнде үнелиг чамдык минералдарның каъды болур ужурлуг.

Нефтиниң эң-не шапкын темпбиле ажыглап турар. КНОнуп специалистериниң болап турары-биле алырга, энергияга хереглеллиг 50 хуузу сууктаалга чүүлүнге онаажыр апаар. Амгы үеде делегейде нефтиниң бештиң бир кезиниң далайларның болгаш океаннарның дүвүнден ап турар. Бо чүс чылдың төнчүзүнде ол хуу улам-на өзер. Газты далай зоназындан тывары база көвүдээр.

Хөй яңзы үнелиг металлдарлыг рудалар аймаа океанның онзагай продуктузу болуп турар. Ону 4-6 км ханы канчаардаа аажок делгем девискээрден тып ап турар, чамдыкта демир-марганец аймаа далай дүвүн шуут шыва алы берген болгулаар.

Далай сууп хайындыргаш, бүгү делегейде чемге хереглээр бүгү дустуң үштүң бир хире кезиин, магнийнин бештиң бир кезиин, а ол ышкаш бром, калийлиг чемишчидилгени болгаш өске-даа будүмелдерин ап турар.

Делегей океанында энергияның канчаар-даа аажок улуг курлавырлары бар. Чоокку үеде далай сууның эң-не терениээр черлериниге улуг эвес чалгыглар-биле ажылдаар электри станцияларын, а ол ышкаш сугнуң үстүкү каъдының болгаш дүвүнүң ангы-ангы температуразының ажыглаар океанотермалдыг электростанцияларны ажыглаар апаары чугаажок.

Ол ышкаш Делегей океанының транспортка ужур-дузазы зажок улуг. Чыл бүрүде-ле инитизи-биле 300 млн. тонна хире ишкәр 60 муң транспорт суднолары 3 млрд. тонна ажыг чүктү сөөртүп турар.

Амгы үеде Делегей океанының дугурушкан эртем программаларын өзүгаар океан спутниктерин, эртем-шинчилел кылыр улуг-улуг корабльдерни база терең суг аппараттарын киириштирбишаан, эң чаа техниктиг херекселдерни ажыглавышаан, дыка хөй чурттар ону доктаамал бүгү талалыг шинчилел турар. Ол талазы-биле шинчилелдерге бүгү кижи төрелгетенниң социал-экономиктиг депшилгези дээш улустар аразының кады ажылдажылгазын улам ынай хөгжүдери негеттинип турар.

А. МОНИН,
ССРЭ-нин Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Океанология институдунуң директору.

Элээдилер, өг-бүле, школа

БИСТИҢ КОМИТЕТКЕ

А. Аранчорнуң «Шын» солунга үнген «Идегелдиң көрүжү» деп чүүлүнге хамаарыштыр дыка хөй сайгарылгалар, саналдар парлаттынган. Мында кирип турар башкы Сан Сановичиниң-даа, ие Сержиммаа Оюновнаның-даа талазындан, ол ышкаш өөреникчи Ваняны долгандыр кижизиамлге айтырыгынга хамаарышкан чүгаа чоруп турар.

Кижилер кажан-даа эш-өөрүлүг чоруурун, шинчилээ-даа ол эш-өөрүүнүң аразында кижилерни өжегерээн-даа, чедир билбезинин-даа ужурундан өскээр тырта бөөр чүүлдерни чугаалап турар. Ие кижи Сержиммаадан: «Бодум кайын оны сураглап ыже бөөр мен аан, «Арагачы чүвенин оглу» дээн, оон-даа изиг «Оор чүвенин оглу», «Алыыргак чүвенин оглу» дээш ада-иези-биле катай ургулары эки-бак сөглээр чоруктарны болдуруп турарлар бар. Багай аажы-чаңнын балазы бо-дур.

Мен алды өөреникчилериг ада мен. Ургуларым шуптузу бажындан өөренип турар. Ургуларывыстың ынак школазы Суг-Аксы ортумак школазы ол. Мээн ургуларым белеткелден эгелээш 9 класска чедир, өөренип турарлар.

Бистин суурнуң школазының тус-тус класстарын хөй-чинти организациялары шефке алганнар. Мен бот-хуудаа төрелдер комитединиң кежигүнү мен. Бистер ургуларга көшкак өөренип турар, ол ышкаш корум-чурум үрээр, алы эки өөренир ургулалыг, мурнакчы ажыллыг ада-иелерге-даа барылап, харылзажып турар бис. Төрелдер комитединиң хуралынга класстар башкыларының отчёттарын дыннап, берге кижизидилгелиг ургулар болгаш ада-иелерниң болгулай бөөр частырыгларынга анализтерни берип, канчаар дузаалаарын дуглуруп ап турар бис. Ийи чыл бурукгаар бистин суурга «берге» кижизидилгелиг дээр 9 кижи турган. Оларга дагдыныкчыларыны хуваап, ада-иелер болгаш башкыларның кижизигезинге даянып алгаш ажыллаанывыс соонда 6 кижи эттинген деп үнелелди берген бис. Олар багай эвес өөренип турарлар.

Ургуларның будулгаазыныг байдалче кире бээрнге чылдагааннар-на бар. Оларның бирээзи чамдык башкыларның талазындан хайгаарал, тоомча чок чоруктуң түнелиннелеп база болгулап турары. Ол дугайында Сан Сановичиниң лазычыштыр эллээртен биязын база бир сагындырыг-дыр. Ынлыг чүве, болуу берзе, ону лидими-биле өлер дээш ол эвеспе.

Б. САТ.
Чоон-Хемчик район.

БОДАНДЫРЫП КЭЭР

Хөй номчукчулар боттарының уруг-дарының канчаар ки, жизидип турарының дугайында бодалдарын солчуп, харыы кылып турары «Шын» солунга үнген «Идегелдиң көрүжү» деп чүүлдү сеткил хайнышкынбиле номчудум.

Ында кол маадыр Ваня Монге деп ооп болур. Ол ооллуу долгандыр амыдырапла болуп-ла турар болуушкуннарны шыны-биле көртүскен-дир. Ооп шору эки будуштуг-даа болза, бергедээшкиннерге таварышкаш, будалырының кырында чоруур ооп-дур. Ындыг ургулар бистеғоок эвес, бар-ла болгай. Ваняны бергедээшкинге таварыштырып турар буруулуг кижи дээр чүве бе, оон аазы Сержиммаа Оюновна-дыр. Шынап-ла чырык чер кырында кижи дириг чораан кандыг чүвеге таварышпазыл. Чаш ажытолуңун адазы азы иези, кижиниң ынак эжи чок апаарга, чүнүң-даа мурнунда өскүс ажы-толдуң оон ынайгы амыдырап-чурттал-газын, өөредилгезинии дугайында болал кижиниң угаан-сагыжындан ырааас болур. Өлген-биле кады бүгү амылырал ышкындырар эвес артканнар чурттаар, ажылдаар, өөренир апаар. Амыдыралла чамдык иелерддаа, ада-лар-даа кошкак, салдынчактар болуп, ажы-төлүнге «Арагачы чүвенин оглу» деп хораннуг шола тыпсы бээринге чедире бээрлер болгай.

Мен бодаарымга өскүс ажытөлдүн иези, бот-не кижи эң шыгыы кижи ол болур ужурлуг. Мен 1969 чылдан бээр 4 чаш ургуларым-биле часкаан арткан мен. Хөй-ниитиниң ажылынга кириштирбишаан, бодумнуң ажылым-мал эмчизи, белен эвес ажылды кылбышаан, ургуларым өстүрүп, азырап чоруур мен. Ажы-төл дээрге амыдырап-чурттал-ганың уланчызы, каастал-газы, келир үениң салым-чолуңун эелери дээрзин медерел-биле чоруур мен. Бир оол, үш кыстыг мен. Ургуларымның эң улуу эрткен чылын он класс дооскан, а ам Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунда өөренип турар.

Кижи ажы-төлү-биле кады сагыш-сеткилин үлежип, кады бодал бодап — канчаар чурттаарын, өөренирин, оон аргазын дилээр-үжурлуг эвес чүве бе. Авазы арагалай бээрге Ваня хамыктың мурнунда бичии кыс дунмазын чемгерерин бодап, арга-чадаарда арыгдан койгун дузактап турар-дыр. Бо дээрге аңаа-ла бир чүве эвес. Ваняның канчаар чурттаарының аргазын дилеп турарыдыр. А Сержиммаа Оюновна арагалап турбайн, ургуларыбиле кады амыдыралдың шаптыктарын ажар үжурлуг.

Бо чүүлде база бир амыдыралчы болуушкун математика кичээлинге башкы Сан Сановичиниң кандай, кичээнгей чогубиле, харыы оон дузазы-биле Ваняны оон дески чурттагларының тус-тус класстарын хөй-чинти организациялары шефке алганнар. Мен бот-хуудаа төрелдер комитединиң кежигүнү мен. Бистер ургуларга көшкак өөренип турар, ол ышкаш корум-чурум үрээр, алы эки өөренир ургулалыг, мурнакчы ажыллыг ада-иелерге-даа барылап, харылзажып турар бис. Төрелдер комитединиң хуралынга класстар башкыларының отчёттарын дыннап, берге кижизидилгелиг ургулар болгаш ада-иелерниң болгулай бөөр частырыгларынга анализтерни берип, канчаар дузаалаарын дуглуруп ап турар бис. Ийи чыл бурукгаар бистин суурга «берге» кижизидилгелиг дээр 9 кижи турган. Оларга дагдыныкчыларыны хуваап, ада-иелер болгаш башкыларның кижизигезинге даянып алгаш ажыллаанывыс соонда 6 кижи эттинген деп үнелелди берген бис. Олар багай эвес өөренип турарлар.

Ургуларның будулгаазыныг байдалче кире бээрнге чылдагааннар-на бар. Оларның бирээзи чамдык башкыларның талазындан хайгаарал, тоомча чок чоруктуң түнелиннелеп база болгулап турары. Ол дугайында Сан Сановичиниң лазычыштыр эллээртен биязын база бир сагындырыг-дыр. Ынлыг чүве, болуу берзе, ону лидими-биле өлер дээш ол эвеспе.

Б. САТ.
Чоон-Хемчик район.

КЫЗЫЛЧЫЛАР — ЗОНАДА

Кызылдың № 1 көдээ профессионал-техниктиг училищезиниң оолдарының волейбол командазы кожаавыс Алтай крайның Барнаул хоорайга чораан, ээп келген. Олар «Трудовые резервы» эки тура спорт нинтилелиниң Россия чөвүлелиниң эң шыырак «А» бөлүүнде ойнап турар. Ол бедик адыш волейболистер түнел оюннарның үезинде база катап бадыткааннар.

Олар эң баштай Амур областың. Благовещенскиде көдээ ажыл-агый институдунуң студентилериниң шилиндек командазын 3:0 саига утканнар. Ынчангаш оларның Хабаровск крайның волейболистери-биле оюну хамык чүвени шиитпирлээр апарган. Оюнуң баштайгы минуталарындан эгелээш Оренбургтуң волейболистери аваангыр ойнап, чараш комбинацияларны кылып, чангыс демниг найыраадыг чоруу-биле баштайгы тиилелгени чедип алган.

Хабаровск крайдан келген уруглар ийиги оюнуң шын организастап, эки камгаланып турган, тиилелгени чедип алган. Сан 1:1 апарган. Оон соолуңде Оренбургтуң шилиндек комайдазының уруглары камгалалга-даа, халдаашкыга-даа частырыгларны кылбайн турган, артык күштүүн көргүзүп эгелээн. Оларның ушкуң, дөрткү ужуражылгаларында тиилелгелерни чедип алган. Хабаровскиден келген волейболистерни 3:1 санга уткаш, чемпионнаан. Ийиги черни Амур областың, а үшкүзүн Хабаровск крайның волейболистери эелээннер.

Үк маргылдаага Тыва АССРниң шилиндек командазы сеспи черни эелээн. Маргылдаанның негелдезин өзүгаар аңаа бирден сес дугаар чер алган командалар үк маргылдаанның девискээр аайы-биле дараазында болур оюннарынга киржир эргени чедип алыр. Тыванның хереэнээн волейболистери шак ындыг түнелди бир дугаар чедип алган. Командазының ойнакчылары өске черлерден келген бедик арга-дуржулгалыг командалар-биле ужуражып, мергежилии бедиткен. Бистин чангыс чер чурттугларывыстың оюну ужуражылгадан ужуражылгаже улам экижип турары өөрүнчүг.

Өске талазындан алыр болза, олардан оон-даа бедик түнелди чедип алырын манап турган бис. Чүге дээрге команданың составында амгы үеде Тывада шыырак дээш хереэнээн волейболистер шупту кирген. Оларның аразында республиканың спортчу адын улуг-улуг маргылдааларга чангыс эвес удаа камгалап чораан хоочун ойнакчылар база хөй. Ынчалза-даа олар шөлге үнүп келгеш, бот-боттарын эки билишпейн, дем чок, кандай ойнап турганнар.

А өске командалардан колла ыдыл каап турар чүвези—чавыс мергежилдии. Шөлге үнүп келгеш кандыг-даа комбинацияларны кылбайн, сетка кырынга оюнга дыка кошкак ойнап турганнар. Эң ылангыя блок салырыпта, күштүг катыглар кылырынга чүгле ийи-чангыс-ла спортчулар чүгээр оюнну көргүскеннер. Ооба-ла оюнче бөмбүк бээрин безий команданың ойнакчыларының хөй кезии эки шингээдип албааны хомуданчыг. Харысалгалыг оюн үезинде үш улаштыр суг бөмбүктү сетка ажырып чадап каан таварылгалар турган.

Командалардың ортумак назы-харының талазы-биле алырга бистин республиканың спортчуларынга эң-не улуу болган. Ол чорук аныяк, өзүп орар волейболистерни белеткээринии талазы-биле ажыл бисте куду деннелде турарын бадыткап турар. Амгы үеде бистиң республикада волейбол талазы-биле тускайланган чангыс-даа уругларның спорт школазы чогу харааданчыг. Ынчангаш чаа өөредилге чылының эгелээрингe чедир чер-черлерде ажылдап турар спорт школаларының чамдыызынга волейбол салбырын ажыдып, ынаар аныяк-өскенин хаара түдүп, аңаа бедик арга-дуржулгалыг тренерлерни быжыглаар болза эки.

Волейболга көдээ спортчуларның девискээр аайы-биле Урал, Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң хереэнээн волейболистериниң бо улуг маргылдаазы Кызылга болуп эрткени — волейбол спортуун. Тывага сайзырадырынга улуг идегелиг болуру чугаажок.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: Оренбург биле Амур областарының командаларының оюнуунун үезинде.

КЫЗЫЛДАН ЧАА ТУДУГЛАРЫ

Амгы үениң чаа дериг-херекселдери-биле чепсегленген баштайгы радиология корпузун Тыва АССР-ниң найысылалы Кызыл хоорайда ажыглалда киирген. Чаа техниканы шингээдиринге Тыванның эмчилериниге Москвадан, Новосибирскиден, Красноярскиден келген специалистер дузалаан деп, СЭТА-ның корреспондентизи Р. Козьминге республиканың Кадык камгалал министерствозундан дыңнаткан.

Республикада эмнелге албан черлериниң четкизи улам калбарып турар. Онгу беш чылдың дургузунда районнар төптери Бай-Хаак, Эрзин суурларда эмнелгелерниң улуг комплекстери ажыглалда киргеп, чурттакчылыг он-он суурларда эмнелгелер болгаш поликлиникалар чаартынган болгаш немей туттунган. Тыванның кадык камгалал албан черлери аарыгларны болдурбазының болгаш эмнээриниң талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турар. Эмнээринин, шинчириниң талазы-биле нарын дериг-херекселдерни Тыванның эмчилери ажыглап турар. Кожазында эки-дүнма Моолдуң эмчилериниге олар дуза чедиреринден чажам дивес. Тывага кызыгаар аймактарның эмчилериниң улуг бөлүү анаа чоокта чаа чораашаа, кадык камгалал албан черлериниң ажылы-биле танышкан.

КЫЗЫЛ. (СЭТА).

ӨӨРЕДИГЛИГ БОЛГАН

Волейболга көдээ спортчуларның девискээр аайы-биле Урал, Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң хереэнээн волейболистериниң бо улуг маргылдаазы Кызылга болуп эрткени — волейбол спортуун. Тывага сайзырадырынга улуг идегелиг болуру чугаажок.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: Оренбург биле Амур областарының командаларының оюнуунун үезинде.

ОЙНААШКЫННЫГ САЛЫЫШКЫННАР ТИРАЖЫ

1981 ЧЫЛДЫҢ АПРЕЛЬ 2-ДЕ АРХАНГЕЛЬСК ХООРАЙГА БОЛУП ЭРТКЕН ОЙНАП АЛЫЫШКЫННАР ТИРАЖЫНЫҢ АЛБАН ЕЗУЗУНУҢ ТАБЛИЦАЗЫ

РСФСР-ниң бүгү ажаалга кассаларынга ойнап алышкынчылыг салыышкыннарның дараазында дугаарларынга ойнап алышкыннар таварышкан:

саннын №	салыышкынның ортумак түңүнге ойнап алышкынның хемчээли (хуу-биле)	саннын №	салыышкынның ортумак түңүнге ойнап алышкынның хемчээли (хуу-биле)
А 28	чээрби беш	А 537	чээрби беш
А 61	чээрби беш	А 563	чүс
А 101	чээрби беш	А 613	чүс
А 152	бежен	А 641	чээрби беш
А 186	чээрби беш	А 710	чээрби беш
А 211	чээрби беш	А 747	чээрби беш
А 244	чээрби беш	А 766	бежен
А 289	чээрби беш	А 837	чээрби беш
А 335	чээрби беш	А 852	чээрби беш
А 397	чээрби беш	А 912	чээрби беш
А 402	чээрби беш	А 959	чээрби беш
А 458	ийи чүс	А 980	чээрби беш
А 505	чээрби беш		

Саннарның дугаары 1000-дан ажыг ажаалга дептерлеригe ойнаашкынар дараазында мунарга баштайгы муңга ышкаш, азы №№ А 1028, А 2028, А 3028 дээш оон-даа ынай, А 1061, А 2061, А 3061 дээш оон-даа ынай кылдыр таварышкан.

Тираж эрттиреринин комиссиязының даргазы — улус депутаттарының Архангельск область Советинин күүскомунун даргазының орлалакчызы Е. Д. ДИВАКОВА.

Комиссияның харысалгалыг секретары. О. В. ЯШИН.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

ИВАНОВОНУҢ Ф. Н. САМОЙЛОВ АТТЫГ ПӨС-ТААВЫ КОМБИНАДЫНЫҢ ПРОФЕССИОНАЛ - ТЕХНИКТИГ УЧИЛИЩЕЗИ 1981—1982 ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЫЛЫНДА ДАРААЗЫНДА МЕРГЕЖИЛДЕРГЕ СУРГУУЛДАР ХҮЛЭЭП АЛЫРЫН ЧАРЛАП ТУР:

Ленточница, БД-200 деп машиналарга аргыкчы, удазын дургектекчилерге, П-105 деп ставоктарга аргыкчылар, аппаратчиктер.

Өөренир хуусазы бир чыл. Аңаа өөренип тура, ажылчын аныяктарның кежээки школазынга өөренмишаан, нинти ортумак эртемни база чедип ап болур. 15—19 харлыг 8—10 класстар дооскан кыс уругларны училищеге киреринин экзаменнери чокка хүлээп алыр. Өөренип турар үезинде ортумак нинти эртемниг сургуулдар айда 94 рубльди, а сес класс доосканнар 70 рубльди (чемненилгези-биле катай) алыр. Өске черлерден келгеннерни нинти чурттаар чер-биле хандырар. Өөредилгениң 6—7 айы эрткен соонда кылганын барымдаалар күшажыл төлевиринче шилчир болгаш айда 95-тен 150 рубль чедир шалыяны алыр. Училищеге өөренип турган үезин күш-ажыл стажынга саналаар. Училищени доосканнарга тускай мергежилди чедип алганынын болгаш квалификациязының дугайында аттестатты тыпсыр. Ол аттестат техникум болгаш институт кирерде чинчеддени бээр. Училищеге кирерде дараазында документтерни дужаар:

Биляниин дугайында харечилел азы аттестат, төрүттүнгенниниң дугайында харечилел азы паспорт, № 286 майык өзугаар эмчи шынзылгазы, школадан характеристика, чурттап турар черинден шынзылга, директорнуң адынга бижээн билдиринишкин.

Документилерни почта таварыштыр чорудуп азы болуу кирерде чедирип болур. Өөредилге болуктерни четчелээн соонда, кичээлдер эгелээр. Сургуулдар эмчи комиссиязы комбинаттың поликлиниказынга эртер.

Училищенің адреси: 153012, Иваново хоорай, Сакко кудумчузу, 47. Телефон дугаары 4-90-31, 5-37-ни немээр.

Хоорайга барганда училищеге чедери: № 9 автобус болгаш № 1, 6 трамвайлап Иваново станциязындан «Пролетарская» остановказынга чедер.

КАДЫКШЫЛДЫҢ ЧАА ТУДУГЛАРЫ

Амгы үениң чаа дериг-херекселдери-биле чепсегленген баштайгы радиология корпузун Тыва АССР-ниң найысылалы Кызыл хоорайда ажыглалда киирген. Чаа техниканы шингээдиринге Тыванның эмчилериниге Москвадан, Новосибирскиден, Красноярскиден келген специалистер дузалаан деп, СЭТА-ның корреспондентизи Р. Козьминге республиканың Кадык камгалал министерствозундан дыңнаткан.

Республикада эмнелге албан черлериниң четкизи улам калбарып турар. Онгу беш чылдың дургузунда районнар төптери Бай-Хаак, Эрзин суурларда эмнелгелерниң улуг комплекстери ажыглалда киргеп, чурттакчылыг он-он суурларда эмнелгелер болгаш поликлиникалар чаартынган болгаш немей туттунган. Тыванның кадык камгалал албан черлери аарыгларны болдурбазының болгаш эмнээриниң талазы-биле улуг ажылдарны чорудуп турар. Эмнээринин, шинчириниң талазы-биле нарын дериг-херекселдерни Тыванның эмчилери ажыглап турар. Кожазында эки-дүнма Моолдуң эмчилериниге олар дуза чедиреринден чажам дивес. Тывага кызыгаар аймактарның эмчилериниң улуг бөлүү анаа чоокта чаа чораашаа, кадык камгалал албан черлериниң ажылы-биле танышкан.

КЫЗЫЛ. (СЭТА).

телевидение

АПРЕЛЬ 17-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 —«Горнистер, харыылаңдар!» 9.35 — «Ында, горизонт ындында», Ураң-чечен фильм. 1-ги сериязы. 10.55—Узбек ССР-ниң улустуң артизи М. Шамаеванның концерти. Ташкентиден дамчыдылга. 11.20 — Медээлер. 11.25 — 14.30—Чапсар. 14.30—Медээлер. 14.50 — «Чогаадылганың эстафетазы». Документалдыг фильм. 15.40—«Орус чугаа». 16.10—«Сирилап». Кинопрограмма. 16.40—«Өөрүшкүнүң аялгалары». Фильм-концерт. 17.00 — «Москванын комсомолунуң ажылхеректери». 17.30 — «Тоол заалдап кедиң», «Кудук чанында кадарчы». Ураң-чечен телефильм. (ГДР) 18.45—Бөгүн делегейде.

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.15 — «Шупту коммунистиг субботникче!» 19.25—Дельталлеризмге Европа чемпионадының киржикчилери-биле интервью. Киножурнал. 19.35 — «Апрель 19 — совет эр-темниң хүнү». ТДЛТЭШИ-ниң директорлуу, төөгү эртемнерээрин кандидазы Ю. Л. Аранчынның чугаазы. 19.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.55—«ТТ-нин экранынга бир дугаар». «Ында, горизонт ындында». Ураң-чечен фильм. 2-ги сериязы. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35—23.20 — Ураң-чечен мастерлериниң болгаш артист аныяктарның Останкино концерт студиязынга күүселдези. Төнгенде — Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Таптыг-ла 20 ажыг». Фильм-конперт.

МОСКВАДАН

19.00 — Ф. Листиң тогаалдарын РСФСР-ниң алдарлыг артизи В. Горвостаева күүседир. 19.20 — «Кады ажылажылга». Тележурнал.

КЫЗЫЛДАН

19.55 — «Тываның экранындында». 20.10—Чарлаллар. 20.15— Документалдыг фильмиер программазы: «Чер андарыкчылары». «Чер дугайында үш сөс». 20.50—21.15—«1917. Март, апрель». Телефильм.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

Тере-Хөл сельпозу дараазында бараанарны садып алырын садып алыкчыларга сүмелеп тур:

Мотоцикл кожуу өртээ 348 рубль 50 көпеек.
Мотоцикл кожуу өртээ 286 рубль.
Мотоцикл кожуу өртээ 292 рубль 23 көпеек.
«Орск» соодукчу өртээ 225 рубль.
Мопедтер өртээ 147 рубль 90 көпеек.
Шкафтар өртээ 64 рубль.

Үстүнде айттынган бараанарны садып алганнарга бараанны Кызыл аэропортунга чедир Тере-Хөл сельпозунуң шүүдели-биле самолёт-биле чедирип бээр.

Адрезивис: Кызыл район, Кунгуртуг суур. Тере-Хөл сельпозу.

Кызылдың дааранылга фабриказы Красноярскиниң болгаш Абаканның профтехучилищелеринге дааранылгының мергежилинге өөренири-биле сургуулдар чыын турар. Өөренир хуусазы — бир чыл.

Училищеге кирерде дараазында документилерни экзээр: Эртемниң дугайында аттестат, 3х4 хемчээлиг чурук, автобиографиязы, 286 майык өзугаар эмчи справказы. Кызылдың дааранылга фабриказынын өөредип чоруткан дугайында бижик.

Өөренири-биле 10 класче дооскан уругларны чалап тур. Айда 70 рубль стипендия төдөөр.

Билдиринишкиннерни 1981 чылдың июнь 1-ден август 15-ке чедир хүлээп алыр.

Айтырар чери: Кызыл хоорай, Горная кудумчузу, 104. Дааранылга фабриказы, директорга. Тел. 2-47-21.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзинден бүгүүлер алырга, бөгүн республикага көжер булуттаар, чагбас, Соңгу-барыяа чүк угланышкынныг хаттың дүргени секүндада 9—14 метр чедер. Дүне 0-тен 5 градуус чедир соор, чамдык черлерге 0-тен 5 градуус чедир чылыг болур. Хүндүс 8—13 градус чылыыр.

Кызылга база-ла аяк болур, көжер будуттаар. Соңгу-барыны чүк угланышкынныг хаттың секүндада 9—14 метр чедир дүргедээр. Дүне 0 градустан хүндүс 11—13 градус чедир чылыыр.

редактор В. С. ШАРАВИЙ

КИНО

АПРЕЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сээң оглуңдур мен, черим» (2 сериялыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.20, «Солуң үүлдер делегейинде» деп киноклуб 10.40, 15.00, «Ада-чурттуң ыжы» 12.50, 17.15, «Элезиниг ховунун ак хүнү» 19.00, 21.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Начальник турган болзумза» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнун 2-24-63, редакторнун орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культураа киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 935.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00153

ШУПТУ СУББОТНИКЧЕ!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 92 (11590) | 1981 чылдың апрель 18, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көв.

Ажылдаар чер бүрүзүнге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, ажыктыын болгаш шынарын бедидиңер!

(СЭКП ТӨ-ниң Кыйгырыгларындан).

ТАЙБЫҢ, ЧАВЫРЛЫЫШКЫН, НАЙЫРАЛ ДЭЭШ

Даштыкы чурттар-биле найырал болгаш культура харылзаалар ының совет нигитилелдериниң эвилелиниң IV Бүгү-эвилел конференциязы Москвага, апрель 16-да, Эвилелдер бажыңының колонналыг залынга доозулган.

Конференцияга үш Л. И. Брежневтиң байыр чедирипишкин, СННЭ-ниң ажыл-чорудулгазын ында бедии-биле үнелээн Совет Эвилелиниң болгаш оске чурттарның улустарының аразынга найыралды база бот-бодуун билчир чорукту хөгжүдериниң херээнге, 80 чылдарның тайбың программазын боттандырарынга чаа күштү берип турар деп, отчёт иletкелди чугаалажыры-биле санал бергенмер онзалап демделгээн.

Даштыкы хөй-нигитиниң төлээлекчилери Совет күрүнениң тайбыңга ынак даштыкы политиказы, совет найырал нигитилелдериниң эвилелиниң ажыл-чорудулгазын деткип турарының дугайын чугаалап турганнар.

СННЭ-ниң организацияларының мурнунда туруп турар харыысалгалыг сорулгаларны күүседириниң тодаргай оруктарын айытkан резолюцияны конференцияның киржикчилери хүлээп алган болгаш СННЭ-ниң чөвүлелиниң чаа составын сонгаан. (СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Бөгүн — ленинчи коммунистиг субботник хүнү. Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга алдар болдурган коммунистиг субботник эрттирер дугайында Москва хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелери эгелээшкинни үндүрген. Миллион-миллион совет кижилер-биле бир дөмей, Кызылдың даараныlга фабриказы, Тыва электри четкилери, «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелели, «Малчын», «Х Улуг хурал» совхозтар болгаш өске-даа коллективтер москвачыларның ол патриотчу саналын митингилерге, хуралдарга чаңгыс эп-сеткилдиг чүүлдүгзүнүп деткээн. Ленинчи коммунистиг субботникти олар бедик бүдүрүкчүлүг шалыпчы күш-ажыл-биле демделгээрин шиитпирлээн.

В. И. Ленин «Улуг эгелээшкин» деп номунга баштайгы коммунистиг субботниктерниң улуг ужур-дузалыын үнелеп бижээн. Ол чаагай эгелээшкини күш-ажылдың чаа социалистиг байдалынче шилчилгенин эгези болганын демделгээш, ону улам нептередириниң, хөгжүдериниң чугулазын Коммунистиг партияның болгаш делегейде бирги социалистиг күрүнениң үндезилекчизи айыткан. Улуг баштынчының баш бурунгаар өттүр көрүүшкүнүүн шынның совет амыдырал бадыткап турар. Субботник амгы үеде коммунистиг күш-ажылдың ёзулуг байырлалы болу берген.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылынга тураскаатkан эрткен чылдың апрель 19-та болган коммунистиг субботникке бистиң республикадан ниитизи-биле 141254 кижи киришкен, оларның иштинден 49 муң хире кижи боттарының бүдүрүлге черлеринге ажылдаан, үш муң кижи камнап алган чиг-эди, оттулар түүлү, кывар-чаар материалдары-биле бердинген онаалдаларны күүсеткен. Ол хүн бир муң тонна хөмүр-дашты каскан, 100 муң киловатт-шак электри энергиязын ажылдап үндүрген, 1205 кубометр ыяшты аргадан үндүр сөөрткен, 523 кубометр дилиг материалдарын, 11 тонна чугайны, 99 муң кезек туулбуну, 87 тонна долганны. 152 тонна комбикормну бүдүрген. Субботниктиң киржикчилери ниитизи-биле 241,2 муң рубльдиң продукциязын бүдүрген, ажылдан алган акшазындан 191509 рубльди онгу беш чылдың фондузунче шилчиткен.

Барын-Хемчик, Таңды, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем, Бии-Хем районнарының, Кызылдың сайгарылга баазазының, эът комбинадының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, «Росводпром» каттыжышкынның демир-бетон кылыглар заводунуң, даараныlга фабриказының болгаш өске-даа күш-ажылчы коллективтерниң ажылчыннары, албан-хаакчылар болгаш аныяктары «кызыл суббота» хүнүнде эң-не идепкейлиг ажылдаан.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга алдар болдурган «кызыл субботага» республиканың бүдүрүлгелери, тудуг организациялары, совхозтары, бүгү ажылчы чоннары хынамчалыг белеткенген, кижи бүрүзүнүң кылыр ажылын тодараткан. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективинден үш муң хире кижи күш-ажылдың байырлалынче бир демниг үнер. Арыглал фабриказының ишчилери бүдүрүкчүлүг ажылдап тургаш, аназ ажыл хүнүнүң нормазындан 30 тонна сорттуг даг-дүгүн хөйнү бээрин хүлээнген. Комбинаттың ажыл-ишчилери беш чыл фондузунче 10 муң ажыг рубльди шилчиндер. Кызылчылар коммунистиг субботникке белеткелди хынамчалыг чоруткан, 1665 кижи камнап алган чиг-эди, кывар-чаар материалдары, электроэнергиязы-биле ажылдаар. Хоорай чаагайжыдылгазынче чогуур кичээнгейни салган, орта 8 муң ажыг кижи киржир.

Ленинчи коммунистиг субботник эрттирер республика штабының баш бурунгаар санап көргенин ёзугаар алырга, «кызыл суббота» 143400 ажыг кижи киржир, олардан 49639 кижи ажылдаар черлеринге ажылдаар, дыка хөй кижи камнап алган чиг-эди-биле даалгаларны күүседир. Тыванын ажыл-ишчилери ниитизи-биле 242 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер, оон иштинден 196 муң рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидери көрдүнген.

Коммунистиг субботник бүрүзү — социалистиг чарыштың курлавырының көрүлдези. Апрель 18-тин шалыпчы күш-ажылынын дуржулгазын партия, профэвилел организациялары ниитилештирер болгаш кичээнгейлиг өөренип көөр. Субботник хүнүнде чедип алган күш-ажылдын эң бедик бүдүрүкчүлүүн анаа хүннүң нормазы болдурар. «Кызыл суббота» хүнүнде улустуң күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүнүн бүдүрүлгенин база ажылдың ажыктыын улам ынай бедидеринге, СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин күүседиринге ажыглаары эргежок чугула.

ШУПТУ КОММУНИСТИГ СУББОТНИКЧЕ!

ЭНЕРГЕТИКТЕРНИҢ ЧЕДИИШКИНИ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың энергоцех коллективи онгу беш чылды эрткен чылдың октябрьда-ла чедиишкинниг дооскан, ам чаа беш чылда база темпизин кудулаттайн бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Чижээ, коллектив эрткен айда баразының продукциязын 167,9 муң рубльге бүдүргеш, планын 123,9 хуу күүсеткен. Квартал планы база көрдүгелиинден 89,4 рубль хөй болган.

Мартта чылыг энергиязы ажылдап үндүрер даалга база ажыр күүсеттинген.

Энергетиктериниң коллективи дериглелериниң капитал септелгезиниң талазы-биле база эки түүнделдерни чедип эп турар. Мартта планда көрдүгелиинден барык ийи катап хөй, азы 22,9 муң рубльдиң ажылдарын кылган.

Цехтиң мартта ниити продукция бүдүрер планы 236 муң рубль турган. Ол 22,5 муң рубльге, а бирги кварталдың 123,8 муң рубльге ажыр күүсеттинген.

М. ООРЖАК.

АРАЗЫНДА ЧАРЫШТЫГ

Онгу беш чылдың ийнги кварталының планныг даалгаларын күүседир дээш социалистиг чарыш Чаа Шагаан-Арыгның тудугжу бригадаларының аразында улам калбарган.

Хоочун тудугжу Иннокентий Маркелович Карповтуң бригадазы күш-ажылчы маргылдаага идепкейлиг киришпишаан, котельнаяның тудуунда ажылдап турар. Бо чылын ажыглалга кирер объектиде дашчыларның болгаш тудугжуларның сес бригадалары бар. Олар аразында чарыштыг ажылдап келгениер.

И. Карповтуң бригадазында хүн үлүүн 140—150 хуу күүседип келген муридакчылар хөй. Оларга дуржулгалыг тудугжулар В. Чүлдүм, Т. Горбунов, С. Рукавицын, К. Очуроол болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Бригаданың кежигүннери алган хүлээлгезин хуусаазындан эрте доозар дээш шудургу ажылдап турар.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

Улуг-Хем район.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылынга тураскаатkан субботник эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелерин патриотчу эгелээшкинин Кызылдың ажылчы чоннары улуг кодурлүүшкүн-биле хүлээп алган болгаш деткээн.

Бүдүрүлге, организация бүрүзүнде коммунистиг субботник эрттирериниң штабтарын тургускан, олар «кызыл суботада» кылыр ажылдың хемчээлин, улустуң ажылдаар черин тодарадып, харылзаар кижилерни томуйлаан.

Хоорай штавы үлетпүр бүдүрүлгелерниң бүдүрер продукциязын, автотранспортчуларның сөөртүр чүүгүн, тудугжуларның кылыр тудуг-монтаж ажылдарын болгаш өскелээ улуг ажыл-агыйының алырларының чүүү бүдүрерин тозараткан.

Күрүне албан черлериниң албан-хаакчылары, студентилер, сургуулдар болгаш өөреникчилер колдуунда тудуг объектилеринге, хоорай погаанчылыгазынга болгаш чаагайжыдылгазынга ажылдаар.

Кызылдың ажылчы чоннарынан 42 муң кижи ленинчи коммунистиг субботникке киржирин, беш чылдың фондузунче 71400 рубльди шилчиндерин бот бүрүнгаар саналашкын көргүскен.

Күш-ажылчы коллективтериниң ишчилери «кызыл суббота» хүнүнде продукция бүдүрериниң рекордчу көргүзүүшү, тергиин эки шынарны, күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алыр сорулганы салган. Ол хүн үлетпүр бүдүрүлгелериниң 5 муң ажылчыннары 187 муң рубльдиң янзы-бүрү продукциязын бүдүрерин көрдүнген, оон хөй нуруузу улустуң хереглел барааннары болур.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективи күш-ажылдың байырлалының хүнүнде хереглекчилерже 600 тонна хөмүр-ташты чүдүрүп чоруур, 10 муң кубометр чер кырының хөрээнүн хоорар, ол болза хүн нормазыннан 15 хуу хөй. Разрезтиң 143 ажылшчизи камнап алган электроэнергиязы-биле ажылдаар. Даараныlга фабриказының шеверлеря ол хүн 200 уруглар хереглээжин, 500 хераженнер болгаш 700 уруглар платьезин, 700 школачы, 1000 уруглар хөйленин даараар. Үлетпүр бүдүрүлгелерни 80 муң кезек тудуг туулбуну, 290 кубометр чыын-эптээр демир-бетонну болгаш өскедээ продукцияны бүдүрер.

Бо сан-чурагайлар хүнде ортумаа-биле бүдүрүп турар продукциядан хөй.

Тываның электри четкилериниң, сайгарылга баазазының, пиво, хлеб, автосептелге заводтарының, сүт комбинадының коллективтери субботник хүнүнде камнап алган электроэнергиязы, чиг-ади-биле ажылдаар.

Автотранспорт бүдүрүлгелериниң чолаачылары «кызыл субботага» идепкейлиг киржир, олар 15 муң тонна улус ажыл-агыйының чүүгүн сөөртүр, 50 муң пассажирни аргыштырар, камнап алган кывар-чаар материалы-биле 430 чолаачы ажылдап хүнзээр.

Тудуг организациялары кол күштү ажыглалга кирер тудугларже угландырыпар. Электри станциязының, Советтер бажыңының, школа болгаш өске-даа тудугларга улуг хемчээлдиг ажыл кылдынар. Тудугжуларга ийи муң хире хоорайжылгаларга ажылдаар.

Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде дыка хөй тудугжу бригадалар бүдүрүкчүлүг ажылдаары-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. № 48 тудуг эргелелиниң ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Р. Ф. Григоровичиниң улуртканы шеверлекчилер бригадазы эзлчегде 377 дөрбелчин метр ханавы штукатурлазарын хүлээнген, ол онаалдаан 40 хуу ажыл турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Е. С. Бизээванын улуртkан шеверлекчилер бригадазы эзлчег нормазыйдан 11 хуу хөй ажылды кылырын дугурушкан. Ол ийи бригада кайыкдаа камнап алган материалдары-биле ажылдап хүнзээр.

Найысылалды погаанчыдар болгаш чаагайжыдырының ажылын штаб чугулалап көргеш, министерстволардан, ведомстволардан үш муң, өөреллиг черлериндеп 5,5 муң кижини олче хаара тутkан. Ниитизи-биле 1,5 муң ыяшты олуртур. Хоорайның 4,5 микрорайоннарын чаагайжыдар.

Хоорай штавы бүгү-ле организакчы ажылын коммунистиг субботникти белик деннелге эрттирериже угландырган.

Б. СВИНЦОВ,
ленинчи коммунистиг субботникин эрттирер таазы-биле хоорай штаанын начальниги.

Ш. КУУЛАРНЫҢ «Шупту субботникче» деп плакады.

ЭРЕС-ДИДИМ БОЛГАШ МААДЫРЛЫГ БОЛГАНЫ ДЭЭШ

ССРЭ-ниң болгаш МАР-ның космонавтыларынга бедик совет шаңналдарны Кремльге тывыскан

Орбитанын «Салют-6» — «Союз» эртем-шинчилел комплексизинге корабльдин командири Совет Эвилелиниң Маадыры ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы В. А. Джанибеков, космонавт-шинчилекчи Моол Арат Республиканың хамаатызы Ж. Гуррагча составтыг каттышкан экипажтын космоска чедишкинниг ужудуушкуну космос делгемин шинчилээринге болгаш шинээдип алырынга социалистиг дем каттыштырылга чурттарының үре-түнелдиг кады ажылдажылгазының чаа үечадазы болган.

СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев космостун маадырларынга Совет Эвилелиниң бедик шаңналдарын апрель 17-де Кремльге барып тывыскан.

Шаңналдарны тыпсып тура эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Эргим эштер!

Бөгүн өөрүнчүг, дыка улуг болуушкунну демделеп турардыр бис. Социализм чурттарының ийи оглу — эштер Джанибеков биле Гуррагча космоска аян-чоруктап эөн келген. Олар кайгамчыктыг ажылды чорудуп, бистиң шагдан бээрги болгаш шынчы ениүвүвүс — социалистиг Моолгаа эки белекти кылганнар. Баштайгы моол космонавтынын Төрээн чурту эм Моолдуң Ардатын Революстуг намының XVIII съездизинге белеткеп турар, а оон сооңда алдарлыг Улусчу революциянын 60 чылын демделгээр.

1961 чылдың апрель 12-нин уттундурбас хүнү апрельдин бо хүнүнде сагыш-сеткилге кирип келир-дир. Юрий Гагаринин «Аъттанывтаалы!» дээн кайгамчыктыг сөзүн бүгү делегей ынчан дыңнаан.

Космос шинчилекчилери эрткен чылдарда лажок улуг орукту эрткен. Техника солчуп, сайзырагайжып келген, сорулгалар нарындан. Чер чоогунун делгеминге чоруушкунунун хуусаалары улгадып, узап келген. Ынчалза-даа чаңгыс-ла түүл өскерилбейн арткан — космос орбитазынга ажылды ханы билиглиг, кайдыг-даа нарын байдалдарда шалыпкын болгаш шын хөделип шыдаар, чүгле эрес-маадырлыг кижилер кылып шыдаар. Эң-не кысказа-биле чугаалаар дээр болза, ол ажылды чүгле гагаринчи канналыышкынын кижилери кылып шыдаарлар.

Космоска эң баштайгы ужудуушкунга чедир совет ракетчилериниң ажылы-биле холбаалыг болур ужурга таварышкан мен. Мен мичан Метислав Всеволодович Келдышти, Сергей Павлович Королёвту, Михаил Кузьмич Янгельди, кижи төрелгетекте сылдыстарже орукту айтып турган өске-даа хөй-хөй шылгарангай эртемденнерни, конструкторларны чоок билир аас-кежиктиг болган мен.

Бистер шуптувус үзэрби чыл соонда чүү болурул дээрзиниң дугайында бодап, баш удур чугаалаарын ораддажып-даа турган болгай бис. Күзел-бодал бо-ла херек кырында чүүлду мурнай бээр болгай.

Ынчалза-даа космос талазыбиле ыдыг ээес болган: херек кырында болуушкун күзел-болалды-даа мурнапкан.

Амгы ужудуушкун чурттар аразының социалистиг экипажтарының сескн ужудуушкуну боон, эш Гуррагча космос шинээдикчилериниң ийиги чүскү бөлүүн ажыктан. Бо минуталарда мырнай чоокта чаа-ла «Салют-6» станциязының иштинге бистиң маадырларывысты хүлээп алган эштер Ковалёнок биле Савиных олар космоста эзлчээн ам-даа эртирбишаан.

Космос техниказының тургузукчуларының ачызында, космонавтыларның ачызында, бистер космос-даа дугайында, Чер-даа дугайында хөй чүүлдерни билир апарган бис. Бистер кижиниң шыдаар аргаларының дугайын база хөйну билир бис.

Совет Эвилели космос талазы-биле улустар аразынга ажыл-херекчи кады ажылдажылганын бүзүрелдиг талалакчыы боон келген болгаш ыдыг боон-даа турар. Ынчангаш эрни-кыдыы чок космос океанын кайдыг-даа хевирнин боо-чепсээнден арыг болгаш хостуг турар болзун. Бистер өндүр-улуг болгаш гуманныг эчис сорулганы — космос делгемнин милитаризастап, чепсегдээрни болдурбазын каттышкан күш-биле чедип алыры дээш түпжүп турар бис.

Эштер! Орбитала «Салют-6» — «Союз» эртем-шинчилел комплексизинге космос ужудуушкуниун чедишкинниг боттандырып чорутканы база ол үеде көргүскени эрес-дидим болгаш маадырлыг чоруу дээш Совет Эвилелиниң Маадыры Владимир Александрович Джанибековту Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» ийиги медаль-биле шаңнаан, космонавт-шинчилекчи, Моол Арат Республиканың хамаатызы эш Жугдэрдэмидийн Гуррагчага Совет Эвилелиниң Маадыры атты тывыскаш ону Ленин орден болгаш «Алдын Сылдыс» медаль-биле шаңнаан.

Шаңналдар дээш чүректиң ханызындан силерге байыр чедирип тур мен, эштер. Эң-не эки чүүлдерни силерге күзедим. Аас-кежиктиг, кадыкшылды, чаа-чаа челишкиннерни күзеп тур мен!

* * *

В. А. Джанибеков эш Л. И. Брежневке мынча деп чугаалаан:

— Бистиң ленинчи партиывыстың ады-биле, Силериниң адыңар-биле совет улустуң болгаш бурунгаар депшилгелиг бүгү кижи төрелгетениң идегели, күзеллери болгаш челишкиннери холбашкан. Чурттар аразының сескн, совет-моол экспедициязының чедишкининг доозулганының дугайын, космоска ужудуушкуннуң айыттынган программазының долузу-биле күүсеттингенинин дугайын айыткаары мөнүө өөрүнчүг-дүр. Ол хээрге, бистиң партиялаpывыстың аны-дүүма кады ажылдажылгазының болгаш сырый найыралының түүнели-дир. Ол дээрге, Төрээн Коммунистиг партияның XXVI съездизинниң төөгүлүг шиитпирлеринге бистин харымыыс болгаш Моолдуң Ардатын Революстуг намының XVIII съездизинге төлептиг белээвис-тир.

Он бирги беш чылда бистерниң совет космонавтыларның мурнунда салдынган сорулгаларны чедишкининг күүседири-биле болдунар-ла бүгү чүүлдерни кылырывыстың ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтыларының өөнүүзүнден, Леонид Ильич Силерге бүзүредип тур мен. Бистер космостуң идегелдиг техниказының тургузукчуларынга өөрүп четтирдивис. Космос ужудуушкуниун, башкарарын хандырган организацияларга болгаш коллективтерге өөрүп четтирдивис. Бистин экипажты ужудуушкунга белеткээн специалистерге четтирдивис.

Бистиң ленинчи төрээн партиывыска, бистиң чонувуска, эргим Леонид Ильич, Силерге, бистиң экипажывыстың ажылын бедин-биле чедээнин дээрзи. Төрээн чурттуң бедик шаңналдары дээш улуу-биле четтирдивис.

Ж. Гуррагча бодукүн чугаазынга космоска совет-моол ужудуушкуну хылыр арганы бергени дээш, бедик шаңналдар дээш СЭКП Тэп Комитединге, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чаа составын сонгаан улуг совет улуска, Леонид Ильич Брежневтиң болдуңга чүректиң ханызындан өөрүп четтиргенин илереткеп.

Ленин орден болгаш Совет Эвилелиниң Маадырының «Алдын Сылдызы» бодунуң Төрээн чуртуң космоска төлээлээр бедик алларны меңээ тывыскан бүгү моол улуска база шаңналга болуп турар. Чээрби чылдар бурунгаар Юрий Гагаринниң изеп каанын сылдыс оруу-биле, моол аратты оглу, Социалистиг Моолдуң төлээлекчизи мен, бодумнуң сылдысчы совет аны-дүүмаларым-биле кады космос орбитазынче көдүрлүп үнгенимге чоргаарланып, аас-кежиктиг болганымны илергейлеп тур мен.

Бөгүн Силерниң холунардан хүлээп алганым шаңналдар Ленинниң болгаш Сүхэ-Баторуң чылдарында тургустунган совет болгаш моол улустарның бүзүлбас, найыралын, Леонид Ильич Силерниң болгаш эш Ю. Цеденбалдың удуртканы бистиң аксыдуңма партиялаpывыстың хөй талалыг ажыл-чорудулгазының салдары-биле улам быжыкkан болгаш сайзырап турар найырадый тодаргай херечилеп турар-дыр.

Эртемниң болгаш техниктиг депшилгенин улам ынайгы хөгжүдези дээш, тайбыңны база улустар аразынга найырадый быжыглаар талазы-биле чаагай күш-ажылынга чаа-чаа чедишкининглер болуруп эш Л. И. Брежневке Ж. Гуррагча күзээн.

Шаңналдарны тыпсып турда, чугааларны адыш часкаашкынары-биле уткаан.

В. И. Ленинниң болгаш Сүхэ-Баторуң төөгүлүг ужуражыышкынын илергейлеп көргүскен скульптурлуг композицияны В. А. Джанибеков болгаш Ж. Гуррагча олар космоска кады ужудуушкуниун тураскаалы кылдыр Леонид Ильич Брежневке тывысканнар.

Шаңналдар тыпсырынга келген СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунун Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов, СЭКП ТК-ниң Килдис эргелекчизи И. Ф. Дмитриев, СЭКП ТК-ниң Чингине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов, Космонавтылар белеткээриниң Ю. А. Гагарин аттыг төвүнүн начальниги, ужар чүүлдүг генерал-лейтенантызы Г. Т. Береговой, ССРЭ-ниң МАР-да элчиин Д. Готов болгаш албаныг өске-даа кижилери космостуң маадырларынга изиг байыр чедирген.

(СЭТА).

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГАНЫ МЕДЕРЕП БИЛБИШААН

ДҮҮНГҮЗҮНГЕ бодаарга бөгүн эң эки болгаш хөй чүүлдерни көрүп турар бис. Бисте чүү эки болуп турарын, а бергелер кайда барын билир бис»... Бо болза СЭКП-ниң XXVI съездизин хаап тура, эш Л. И. Брежневтиң чугаазында сөстер-дир. Эң эки болгаш хөй чүүлдерни көрүп билири дээрге ам-даа улам ажыктыг ажыллаары, улам бедик түңнелдерни чедип алырыдыр. Съездиниң шиитпирлерин, анаа Төп Комитеттиң Отчёт илеткелинде чүүлдерни болгаш түңнелдерни ханызы-биле угаап билир база бызыг шинге-эдип алыр талазы-биле ажыл-ишчи бүрүзүнге дузалаары дээрге партияның салган соруглаарын күүседири дээш демисселге кижи бүрүзү бодукүн ролюн, амыдыралда туружун ылап билген турар кылдыр ажыл-херекти мичаар тургузары ол-дур.

Оны барымдаалаш, СЭКП райкому, парткомнар болгаш эге организациялар съездиниң шиитпирлерин, оон идеяларын чоннуң кижи бүрүзүнге чедир хандыр таймылбрлап, пропагандалаар болгаш өөредир талазы-биле ажылды бүгү черлерге күштелдирген. Анаа шырак пропагандистерни, лекторларны, агитаторларны, политинформаторларны болгаш партийжи бүгү активти хаара туткан. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арылал фабриказының деригледер машинизи, съездиниң делегады У. Т. Монгуш-биле ажылчы чоннарның ужуражымышкынары солун болгаш бедик көдүрүүшкүнүг эрткендээн.

Бүгү партийжи политиктиг, пропагандисчи ажылды съездиниң салган өндүр улуг соруглаарын районнуң база аӊгаажылчы коллективтериниң мурнунда практиктиг ажыл-херектер-биле сырый холбаштыын турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түңнелдериниң болгаш оон шиитпирлериниг, эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылганы Төп Комитеттиң Отчёт илеткелинде айтыышкынарга болгаш түңнелдерге дүүштүр парторганизацияларының соруулгаларын чугаалашкан партия райкомунуң пленумунга база чер-черде коммунистерниң хуралдарынга ол бүгүнү ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп ап турар. Оон-биле кады ниити районда болгаш күш-ажылчы коллективтерде кылдынган чүүлдерни болур-чогууру-биле демдеглеп, ажыл-херектиң байдалын шугумчүлекчи ёзу-биле көрүп кол кичээнгейни шиитпирлеттинмээн айтырыларже, перспективтиг соруулгаларны үлгадырып турар.

БИР ЭВЕС бурунгу Хемчиктиң эрыктеринде, бистиң районнуң девискээрин алыр болза, сөөлгү он чылдарда аӊаа улуг чаартылгалар болган. Чоокта чаа эки чыткан Кара-Даш дааның элээнде амгы үениң чаа техниказы-биле чепсегленген улуг үлетпүрүг хоорай чаптылган. Оон үлетпүрүнүң күчүзү чыл келген тудум улам өзүп, ында совет улустарның хөй националдарының төлээлекчилери аку-дуңма найыралдың ёзузу-биле ажылдап, Тыва черниң «даг торгузунуң удазының» Төрээн чурттаа бараалгадың турар. Онгу беш чылда В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ийиги эвлүүн ажыллага киргеи болгаш тоску беш чылдыынга деннээрге ол 262 муң тонна даг-дүгүн хөйүү будурреш, хереглекчилерже чоруткан. Чамдык шиитпирлеттинмээн айтырыглар, бергелер турза-даа, ол-ла үеде районнуң үлетпүрү продукция будурерин ийи катап көвүдеткен.

Оон-биле кады районга туг, транспорт, амыдырал хандырылгазы, садыг болгаш улуг ажыл-агыйының өске-даа адырлары улам ылай хөгжээн. Ыланғыя социал хөгжүлдениң соруулгаларын боттандырарынче, чоннуң амыдралының деңгелин бедидеринче кичээнгей күштелген. Эрткен беш чылда барык-ла 40 муң ажыг дөрт белчин метр чурттаага шөлүн болгаш культура амыдыралдың объектилерин тудуп, ажыглагга киргеи. Ам районнуң ажыл-ишчилери биетин Төрээн чуртувустуң найысылалы — Москвадан болгаш Кызылдан телевидение дамчыдылгазын суур бүрүзүнде, харыдаа чамдык малчын турлагларда безин көрүп турар апарган.

Көдээ ажыл-агыйның, ыланғыя совхозтарның материал-техниктиг баазазы быжыккан, олар четчир санныг күчүлүг машина-техника-биле хандыртынган, ында бодунуң ажылхерээн эки билир чүс-чүс мурнакчылар өзүп үнген.

Барыын-Хемчиктиң коммунистери ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге улам соруг киргеш, он бирги беш чылдың баштайгы чылын багай эвес эгелээн. Мурнунда хожудап турган будүрүлгелер планын күүседип турар апарган. Бирги кварталда В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, түүйбу заводу, эът комбинады, Ак-Довуракты үлетпүр будүрүлге комбинады, хлеб заводу планын күүседеткеш, планнан ажыр хөй продукцияны берген. Чижээ, «Тыва даг-дүгү» комбинат бирги кварталда 26 муң тонна даг-дүгү будүрер планын 26 муң 250 тонна чедиргеи. Ол ышкаш садыг, харылзаа, ыяш ажыл-агыйы база «Сельхозтехника» салбыры ышкаш коллективтер базала планныг даалгаларны ажыр күүседеткен.

Барыын-Хемчиктиң көдээ ажыл-ишчилери бо чылдың бирги кварталында база-ла күжениишкинниг ажылдаан, оон түңнелинде ол-ла үеде күрүнеге эът-түү планныг даалгаларны ажыр күүседеткен.

СЪЕЗДИНИҢ шиитпирлерин үүдүүр партия, совет болгаш ажыл-агыйы организнары, күш-ажылчы коллективтер база коммунистер бо чылдың баштайгы кварталында чедип алдынган чүүлдерни быжыглавышаан, салдынган соруулгаларны, он бирги беш чылдың даалгаларын күүседиринге долу шиитпирлиин илергейлеп турар.

Ниитизи-биле алырга, мал бажың өстүрериниң планын район эрткен беш чылда күүсетпээн, төрүүр чүс малга онаалтыр ап турар чаш төл планга мракта четпес. Малдың уксаазын экижидер, оон продуктулуун бедидер, малчынарның амыдырал-чурттаагазын улам экижидер талазыбиле айтырыгларда шиитпирлеттинмээн чүүлдер хөй. Малдың өлүп, хораары, ону самчыгдаар, оорладыр чоруктарның фактылары кайы-даа совхозтарда аӊ-даа хөй болуп артпышаан. Малга четчир чем баазазы чедир тургустунмаан.

Черле ынчаш инитизи-биле чер ажылының культуразы чавыс. Бисте эки ажыглаан болур сугтаттыг черлер бар, ол хиреде совхозтарның олардан ап турар дүжүдү шоолуг эвес. Бир гектардан чылда ортумак дүжүт 4—5 центнерден ашпайн келген.

Көдээ ажыл-агыйны улам ынай хөгжүдериниң, ыланғыя «Көдээге мал ажылы — шапылчы фронт» дээрзиниң дугайында съездиниң айтышкынарынга дүүштүр ажылдаары бистерден негеттинип турар. Хамыктың мурнунда малдың уксаазын экижидери, оон баш санын немей өстүрери, продуктулуун бедидери, хөй чылдыг сигеннериниң талрыгазын калбартып турган, малга четчир санныг чемни белеткээри — бир кол соруулга кылдыр салдынган. Малчынарның аӊмыдырал-чурттаагазын улам экижидери, бригада төптерин, турлагларны чаартып кылары, электрижидери көдүүлүп турар.

Райондың тургустунган сугтарылга системазының каттыжышкыны, «Сельхозхимия» организацияның чер ажылын хөгжүдерине, оон үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге улуг идиги салыр апаар. Ажыл-агыйлар часкы тарылгага чогуур белеткелдиг кирген, а үстүнде организацияларның күжүн ажыглап, олар-биле бир деминг ажылдап турган, бо чылын бедик дүжүтүг өстүрүп ап болурунуң аргалары бар.

Үлетпүр, тудуг, транспорт болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар эвээш эвес. «Тыва даг-дүгү» болгаш эът комбинаттары мышкаш чоокку чылларда ажыглагга киргеи будүрүлгелернин төлевилел күүзүн бүрүн шингээдип алырының, фонд эгидилгезин көвүдедиринин, ажылдың ажыктыын база шынарын бедидеринин, күш-ажылды организастаарын сайзыраӊгайжыдарының болгаш өскедаа чугула айтырыгларның талазы-биле ам-даа шудургу ажыллырны чорудары парторганизациялардан негеттинип турар. Ол мышкаш чамдык будүрүлгелерни эде дерип, чаартылыр, а оларның социал хөгжүлдезиниң планын боттандырар талазы-биле бо беш чылда хөй чүүлдерни кылып апаар.

Тудугнуң темпизин бедидип, оон шынарын экижитпишаам, Ак-Довурак хоорайга болгаш суурларга улуг-улуг чаа тудугларны кылыры база көрдүнген. Ак-Довуракка ТЭС-тин үшкү ээлчээн, даг рудазы курлаглыр корпусту, уруглар эмнелгезинин комплекизин, чаа улуг школаны, Кызыл-Мажалыкка сүт заводун, Шекпээрге чаа школаны, Барлыкка Культура ордузун болгаш ниитизи-биле чүс-чүс дөрбелчин метр шөлдүг чурттаага бажыңнарын болгаш уруглар албан черлерин тудуп, ажыглалга киирер. Он бирги беш чылда салдынган соруулгаларны боттандырары районнуң партия, совет болгаш ажылагый органнарының доктаамал хөгжүлдезиниң төвүүге тургустунар үжүрлүг.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылда бистиң мурнубустаа салдынган соруулгаларны чедиишкинниг күүседири партийжи организакчы болгаш политиктиг, идей-кижизидилгелиг бүгү ажылдың деннелин бүтү талалыг бедидерин, оон стилин болгаш арга-методун улам сайзыраӊгайжылаар негеп турар. Оон аӊгыла эш Л. И. Брежневтиң съездиге чугаалааны мышкаш, биогн эвлегде харыысалганы белиң-биле мелереп билири болгаш быжыг, ёзулуг коммунистиг, тургузукчу сагылга-чүрүм, оскүр үгаан, чаа үүлдүү соксаал чок дилеп тывары, оны деткири, чер болганга база бүтү чүүлдерге доктаамал иннициатива, херёк апаар.

Ш. КУУЛАР,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары.

БЕДИК ИДЕЙЛИГ ЧОГААЛДАР ДЭЭШ

Апрель 15-те, СЭКП обкомунуң Политиктиг чыгыышкын бажыңында, республиканың чогаалчылар хуралы болган. «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Тываның чогаалчылар организациязының соруулгалары» деп илеткелди Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин даргазы К. К. Кудажы онзалап дэмдеглээн.

Тываның чогаалчылары, бүгү совет литератураның төлээлери-биле бир дөмей, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, чогаалдарның идейлиг утказын улам ханыладып, литератураның партийжи болурун күштелдирер дээш ажылдап турар. Ол соруулганы күүседиринге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы, Ленинчи шаңналдың лауреады эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылган Отчёт илеткели база оон «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Күр чер» деп номнары улуг идиги берип турар.

Оон бээр бир чыл безин четпээн, республиканың чогаалчыларының элчеглиг съездизи болган. Анаа чедиишкиннерни демдеглевишаан, четпестерни база тодаргай анализтээн. Онгу беш чылда Тыванын чогаалчыларының кылган ажинин түңнелин эрткен чылдың чазыныңда Москвага болган хуралга база сайгарган.

Илеткелчи бир дугаарында проза чогаалынга доктааган. Чаа үүлгө Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы С. А. Сарыг-оолдуң алдан маадырлар дугайында романының эгелери «Улуг-Хем» альманахтың 45 дугаарыгга көстүп келгени хамаарыжыр.

Уругларга чогаалдар дугайында айтырыг база хуралга көдүрүлген. 1980-81 чылдарны ол талазы-биле «дүжүткүр» чыл деп саналн. Ол үеде чаштарга, проза чогаалдары элбээбиле көстүп келген. Республиканың улустуң чогаалчызы С. Пюрбүнүң «Шынапайның чугааларындан» аңгыда, хоочун чогаалчы Л. Б. Чадамбаның «Аян-чорук» деп тоожузун, М. Эргептиң «Өдүгенде чай» деп номун адап болур.

Чогаалчы С. С. Сүрүң-оолдуң чамдык ажылдарын база хуралга аналиэтээн, «Аваазыга дангырак» деп номнуң соон дарый автор чылдан чылче бо хүнүң айтырыгларын көргүскен чогаалдарны бижип турар апарганы өөрүнчүг. Мораль темазынга хамаарышкан, харын-даа элээн чидиг болгу дег темаларны дидими-биле көргүзүп турары мактанчыг. Оон чижээнге авторнуң «Кымның оглуң?», «Өске кадай» деп чогаалдарын книрип болур. Ол номнарның дугайын номчулга конференцияларынга чугаалажып, авторга хөй санныг чагааларны номчукчулар бижип, айтырыгларны салып, саналдарны киирип турар.

Четпестерни илередир, чамдык кижилерниң өөдежок азыжын сойгаларны — шоодуг бижикчилериниң соруулгазы. Ол «кижиргенчиг» үүле-херекти В. Б. Монгуш сегирип алган, чедиишкинниг ажылдап турарын номчукчулар билир. Шоодуглар чыындызындан тургустунган ийи номну ол үндүрген. Оон сатиразы оондаа чидиг, ханы болурун хуралдың киржикчилери күзээнер.

В. Монгуштуң соон дарый солуннар арынарынга көстүп үнүп орар аныяк сатириктер Вячеслав Тимофеев биле Сергей Баирни база адаан. Ынчалза-даа оларның ажылдары чүгле солуннарга, ында-хаая альманахка үнери-биле кызыгаарлаттынып турар. Ол авторларның айгы номнарын үндүрер ёй база келгени чугаажок.

Орус дылга Тыва дугайында бижип турар авторларга хамаарышкан чугаа база ук хуралга болган. Республикадан дашкаар дыка хөй үе дургузунда чурттап турар-даа болза, В. П. Ермолаев харылзаазын үспейн турар. Оон орус дылда үнүп турар «Улуг-Хем» альманахта чогаалдарында репоозлотуг чылдарда Тываны көргүскен төөгүлүг чүүлдер хөйү-биле кирип, чоннуң эрге-чагыргазының Тывага кандыг байдалга тургустунганын автор орус номчукчуларга делегеренгейи-биле көргүзүп турар.

Мурнуку үелерде болгулаан съездилере-даа, мындыг хевирлиг хуралдарга-даа М. Н. Пахомовтуң «Бурунгу черниң эртени» деп чогаалының ийиги ному үнер дугайында сураг 1974 чылдан бээр дыннаган. Оны хөй удаа сайгарып чугаалажып келген-даа, «Улуг-Хем» альманахка чамдык эгелери үнүп-даа турган. Критиктер-даа, партия ажылдакчылары-даа оон-биле тамышкаш, чырыкче үнүп болур деп түңнелди үндүрген, ук чогаал ам үнер.

Н. А. Сердобовтуң «Дайынга өрттенгениер» деп чаа романы база-ла ындыг «оруктуу» эртиен, ам бо чылдың тоичузүүнде чырыкче үнер. Оларныбиле чергелештир аныяк авторлар Владимир Нестеренко биле Вячеслав Бузыкаев оларның баштайгы чогаалдарында илеткелчи-даа, санал бергенер-даа доктааганнар.

Рассказ, новелла, очерк дээш ышкаш жанрлар-биле ажылдап турар авторларга Монгуш Доржу, Чооду Кара-Күске, Кан-оол болгаш Чан-оол Ондарлар, Куулар Аракчаа, болгаш өскелер-даа хамааржыр. Оларның бижээн рассказтарының шынарлары янзы-бүрү болза-даа, автор бүрүзү амыдралды бодуунуу-биле көргүзүп шыдааны оларның чедиишкини болур.

Поэзия дугайында база чугаа болган. Улустуң чогаалчызы Степан Агбаанович Сарыг-оолдуң шулүктерни ук хуралга бедин-биле үнелээн. Ыланғыя ооң «Чүректиң аялгалары» деп чыындызы шынап-ла чүрекке тааланчыг одурулгалыг.

Кижиниң талантызы дээрге бүгү-ниитиниң болур дээрзин эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Ынчангаш республикада чогаал ажылы кылып чоруур талантылыг кижи бүрүзү бодунуң ажылы үре-түңнелдиг, чонга чедингир болзун дээш ээ-харыысалгалыг болур ужурлуг дээрзин илеткелчи болгаш санал берген эштер демдеглээннер.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин хуралга киржип, делегеренгей чүве чугаалаан.

Тываның ишчилери, бүгү совет улус-биле бир дөмей, партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринге соруг киргеш, оны амыдыралга боттандырар дээш күженнишкинниг ажылдап турар үеде чогаалчылар хуралының болуп турарын Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Ол улуг шуулганга чурттуң онгу беш чылда чедип алган чедиишкиннерин түңнеп, келир үедеги соруулгаларны тодаткан. Литература болгаш уран чүүлдүн айтырыглары база аӊаа демдеглеттингеи.

Съездиниң шиитпирлеринде айыттынган соруулгаларны күүседири Тываның чогаалчыларының база хүлээлгези болур. Амгы үениң негелдезинге дүүштүр бедик идейлиг, уран-чечен, дээштиг чогаалдарны тургузары — кол соруулга. Ону боттандырарда экономиканы билири чугула. Ол дээрге чоннуң чаагай чоруу дээш демисел-дир. Партияның салып турар кол соруулгалары — ажыктыг чорук, шынар, хумагалыг болуру база күш-ажыл курлавырларын чеп ажыглаары. Ол талазы-биле айтырыглар чогаалчыларның демиреүжүктеринден чарылбас үжүрлүг.

Ленинчи национал политиканың боттанышкынының ачызында Тыва республика сөөлгү чылдарда таныттынмас кылдыр чаартынган. Тывадан Совет Эвилелиниң дыка хөй хоорайларынче күчүлүг лайнерлер үжүп турар, республиканың ол-бо булуннарынче дүрген чоруктуг, бүгү талабиле дерээн Л-410 база чоннуң аргыштырып эгелээн. Тываның барык суур бүрүзүнде чурттакчылар телевизорну көрүп турар, өөредилге, культура талазы-биле чедиишкиннер хөй. Ол бүгүнү тыва литературага тода, каракка көстүп кээр кылдыр чырыдары күзенчиг. Черле ынчаш литература болгаш уран чүүл кижизидилге ажылынга улуг ужур-дузалыг, дээштиг салдарлыг болур дээрзин чогаалчылар утпаза чогуур.

Амгы үениң чогаалының кол маадыры хөй-ниитиниң ажыламыдыралы-биле тудуш холбаалыг болуру чугула дээрзин оратор айыткан. Оон сагыш-сеткили-даа, амыдыралдаа чойдан хоорук болбас ужурлуг.

Түңнелинде Г. Ч. Ширшин Тываның келир үедеги соруулгаларынга доктаавышаан, чогаалчыларга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни амыдыралга чедиишкинниг боттанырарынга Тываның чогаалчыларының улуг улуг-хуузун киирер дээрзинге хуралдың киржикчилери бижит шиитпирлиин илереткеп.

БИРГИ СУББОТНИКТИҢ МУЗЕЙИ

Ол — бистиң чуртувуста чүгле чаӊгыс музей болуп турар. В. И. Ленинниң «Улуг эгелээшкин» деп адаазы 62 чыл мурнунда бирги коммунистиг субботниктиң болуп эрткени Москва хоорайда Москва—Сортировочная дээр локомотив депозунда ону тургускан. Ону улуг эгелээшкинниң музейи деп адаан.

Аӊаа чүгле бистиң чуртувустуң аӊгы-аӊгы районнарындан эвес, а даштыкы дазылчалар база-кээп турар. Ол музейге социалистиг чурттардан, ол мышкаш Японнадан, Бельгиядан, Канададан, Норвегиядан, Финляндиядан болгаш өскедаа чурттардан делегациялар чорадан.

Деповуң партия ячейказының 1919 чылдың апрель 12-де болган хуралының № 16 протоколундан үшүүн бижидилгеин шил адаанда салган. Ында мынча дээн: «Хуралга 13 партия кежигүнү, ийи ажылчын кирипкеп. Коммунистерниң ажылын улам күштелдирер дугайында эш Бутаковтуң илеткелин дыннаан. Дугаары 15 протоколду амыдыралга боттандырар, тодаргайлаарга, коммунистер суббота хүнүнде кежээкиниң 8 шактан эртенгиниң 6 шакка чедир ажыллаан, үш паровозту септеп доозарын хуралдан докладтаткан».

Ажылдап турган кижилерин тыттырган чүрүк ында база бар. Субботниктиң киржикчилери ол дүне ак сеткилдиг ажылдааннар. Олар вагонга кирип келгеш шай ижип, Чөөн фронтунуң ынчангы байдалыч чугаалашканнар. Чанар мурнунда олар «Интернационал» ыр-ладаннар.

Иштикиниң болгаш даштыкының дайзынары-биле демиселди чоруткушаан, аныяк Совет Республика улуг бергелерге таварижип турган.

1919 чылдың апрель 3-те ажылчынарның болгаш кызыл армейжилериниң депутатарының Москва Советиниң оюна чугула хуралы болган. Аӊаа чурттуң иштики болгаш даштыкы байдалының дугайында илеткелди В. И. Ленин кыйган. Иштики болгаш даштыкы контрреволюцияны базырыңже бүгү күштү мөңгежээрин ол кыйгырган. «Ада-чурт айылда!» деп, ленинчи сөстер кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин хайыктырган. Ол хуралга Москва—Сортировочная депозундан Моссоветтиң депутадымга дейиттирген слесарь И. Е. Бутаков базалолуушкан. Ол депога ээп келген, Ленинниң чугаазын коммунистерге тайылбырлап берген. Паровозтар чедиишпезинин ужурундан Москваның бир станциязында турар шериг эшелонларын фронтуже чорудуп шыдавайн турарын Иван Ефимович дыннаткан. Апрель 12-де, субботада, үш паровоз септээрингe коммунистерниң халас ажылдаарының дугайында шиитпирни хүлээп алган. Бистиң чуртувуска бирги коммунистиг субботник ынчаар болуп эрткен.

Москвачылардың демонуктуларының ол инициативазын В. И. Ленин бедин-биле үнелээш, ону «Улуг эгелээшкин» деп адаан.

«ОВ 7024» дээр паровоз ук музейниң экспонады апарган. Ында мындыг бижиктиг тураскаал самбыра бар: «Владимир Ильич Ленинниң «Улуг эгелээшкин» деп адаазы 1919 чылдың апрель 12-де Москва — Сортировочная депозуга болган бирги коммунистиг субботникке бо паровозту коммунистер септеп кылган». Бо паровоз Красноярск крайның бир ыяш-үлетпүр ажылагыйындан тывылган. Ону депога экелгеш септээш, музейниң экспонады кылып каалы ол.

Музейниң чуруктары, фотографиялары, документилери болгаш өске-даа материалдары дайын мурнунда, оон соонда чылдарда депо коллективиниң ажыл-ишин, аӊмыдырал-чурттаагазын чугаалап турарлар. Витринада — 1958 чылдың ноябрь 18-те үнген «Комсомольская правда» солуннуң номери бар. Оон бирги ааның кежилдир мындыг эгени парлаан: «Улуг эгелээшкинни чаа хөгжүлдезиң». Депога чаа патриотчу эгелээшкин — коммунистиг күш-ажыл бригадалары атты чедип алыр дээш чарыш калбарган. Оон эгелекчилери ролик пегинин коммунистерни болгаш комсомолчулары болганнар. Олар коммунистиг ёзу-биле өөренип, чурттап, ажылдарын шиитпирлээннер. Чаа хүлээлгелерни ажылдап кыланнар, чагыларны тургузуп алганнар. Төөгүге артып калган ол документ музейге музейде чыдар. Москва—Сортировочная депозундан үнген ол чаа эгелээшкин бүгү чуртка кончуг дүрген тарай берген.

Улуг эгелээшкинниң алдарлыг күш-ажылчы чанчылдарын депонуң коллективи улам быжыглап турар. Депога «Коммунистиг күш-ажылдың коллективи», «Москва хоорайның эң эки бүдүрүлгезин» деп аттарны тывыскан. Коллектив Ленин болгаш Күш-ажылдың Кызыл тук орденнер-биле шаңнаткан.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болур оюнга алдар кылдыр апрель 18-те коммунистиг субботникти эрттирер дээш Москва хоорайның мурнакчы бүдүрүлгелери-биле кады үк депонуң коллективи эгелекчи салалды үндүрген. Олар оон мурнунда чылдарда дег бедик бүдүрүкчулуг ажылдаарлар.

А. АШМАРИН.

● ● ●

Комсомолчу Лида Дагба-Лама «Найырал» совхозтуң ийи дугаар хөйжу бригадазының мурнакчы аныяк сакманчыларының бирээзи. Ол чыл санында ажыл-агыйга 80-90 хураганнарны өстүрүп берип келген. Бо чылын Лида төрээн совхозунга 100 хураганны онча-менди доруктургаш хүлээдип бээр дээн хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, кызыманнай ажылдап турар.

ЧУРУКТА: аныяк сакманчы Л. Дагба-Лама.

В. ЧАМЗЫННЫҢ фотозу.

● ● ●

КВАРТАЛ ПЛАНЫ КҮҮСЕТТИНГЕН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар коллектива бирги кварталда эки ажылдаан. 1981 чылдың бирги кварталының будүрүлге планын кол көргүзүглер талазыбиле фабрика чедиишкинниг күүсеткен. Фабрика эрткен үш айларда 3468 муң рубльдиң баразының продукциязын будүрүп үндүрер даалгалыг турган, ону 3518 муң рубль чедиргеи.

Фабриканың дыка хөй ээлчеглери, ыланғыя бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 1,5, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң № 1, 4, 5, үүрмектеп-сорттаар комплекстиң № 1, 4 ээлчеглери үш айларның даалгаларын хүүсаа бетинде күүсеткен. Бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар цехте улуг мастер Александр Лузяниниң № 5 ээлчээн ап көрээлинер. Ол ээлчег даг-дүгү арыглаарының квартал планын 66 тонна ажырган, баразының продукциязын 8,5 муң рубльге немей берген.

Ыланғыя даг-дүгү будүрериниң март ай планын 103,8 хуу баразының продукциязын — 104,5 хуу күүсеткен, бедик сорттуг рудадан даг-дүгү арыглаар кек чедиишкиниг ажылдаан. Ында бирги, дөртку болгаш бешки ээлчеглериниң коллективтери эш-ооруиге үлегерни көргүскен. Чижээ, улуг мастер Галина Артемьеванын № 4 ээлчээ март планынга немей 32 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаан.

Даалгадан ажыр 9000 тонна руданы үүрмектеп-сорттаан, УСК-ның коллективи база март планын ажыр күүсеткен.

М. ООРЖАК.

МУРНАКЧЫЛАР ХӨЙ

Бии-Хем районда төрүүр чогуур 26 муң 920 баш хой бүрүн болдаан. Оон алдынган чаш төл онча-менди доругун турар. Түс-түс ажыл-агыйларны алырга, бо чугула камааларга «Саяны совхоз эң дээре коргузуглерни чедип алган. Ында төрээн 5 муң 340 хойдан 6 муң хураган камгалап алдынган. Районнуң хой-жуларының арагында калбырган чарыштыг ол-ла совхозтуң хойжуу, коммунист Демироол Дотка баштаан. Ол 100 баш хойга онаалтыр эң хөй чаш төлдүү камгалап алган. Ол ышкаш 100 хойдан 100—112 чедир хураганны камгалап алган — СЭКП Бии-Хем райкомунуң кежигүнү, «Кызыл тарачын» совхозтуң хойжуу Оолак Кечил-оол, «Саяны» совхозтуң хойжуу Федор Байарчы ышкаш мурнакчы жылчыннар ажыл-агый буруунде хөй.

С. ХОЖУЯ.

Хоорай, суурларывыстың чаагайжыдылгазы

УЛАМ АЯН-ШИНЧИ КИРЕР

Эрзин суур чыл нелген тудум улам-на чаагайжыттынып, чаартынып турар. Суурнуң ховуже талазында чаа кварталдарда чаӊгыс аай телевилелдиң ийи аал ишти чурттаар чурттаага бажыңнары одуруглай чыскаалыпкан.

Суурнуң чурттакчылары төрээн суурун чаагайжылын, ногаанчыдар талазы-биле улуг ажылдарны кылгылаан. Оон түңнелинде эрткен беш чылдың дургузунда суурнуң, ыланғыя төп кудумчуларында, чурттаага бажыннарының девискээрлеринде хөй санныг тарымал үнүштер олуртунган.

Суур чаагайжыдылгазы көдээ Советтиң кичээнгейинде. Күүском ол чугула айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээриниле суур чаагайжыдылгазының планын чыл хүүсаалыг тургускан. Ында көрдүнген чүүлдерни аӊмыдыралга херек кырынга боттандырарынга көдээ Советтиң депутаттары, суурнуң керээжеңнер чөвүлели, бот-башкарылгалыг хөй-ниити организациялар болгаш суурнуң улуг, биче чурттакчылары идепкейлиг киржип келген. Ыланғыя агитквартираар, округтар аайы-биле улуг ажылдар кылдынып турар. Чижээ, көдээ Советтиң депутаттарының киржилгезиниле округ, агитквартира бүрүзү хамааржыр девискээрин чаагайжыдын, ногаанчыдарының талазы-биле түс-түс хүзээлгелиг. Ол социалистиг хүзээлгелерге ореге бүрүзү бажының девискээрине чеже дөс тарымал үнүш олуртурүп, каш дөс чечек тарын өстүрерин киирер. Оон-биле кады кайы хире ногаа аймаа, картофель тарырын албан айтыр. А оон күүседиезин агитквартираларның удуртукчуларысуурда хераажеңнер чөвүлели, депутаттар кичээнгейде алган. Түңнелин квартал саныныа үндүрер. Эң эки чаагайжыттынган девискээрлиг чурттаага бажыңнары, округ дээш шаннал—вымпел. Мындыг янзылыг ажылдың түңнелинде чүгле эрткен чылдың дургузунда безин чаагайжыдылга талазы-биле кескү ажылдар кылынган.

Суурда бо хүннерде ээлчеглиг часкы чаагайжыдылга ажылы эгелээн. Оң бирги беш чылдың баштайгызының чазыныңда, чайынында, күзүн суур чаагайжыдылгазының планын көдээ Советтиң күүскому бот-башкарылгалыг хөй-ниити организацияларыбиле кады дугуржуп тургускан. Ыланғыя чазын кылыр ажылдарның хемчээли мооң мурнуда чылдарга деннээрге улуг. Суур чаагайжыдылгазының схема-картазын тургускан. Ында албан организацияларның, ээгелерниң чүнү кылырын айытkан. Чижээ, ногаан будук-биле өннеп каан черлерде аӊаа чеже тарымал үнүш олуртуру көрдүнген. Ынчангаш бо чазын кымның чүнү кылыры тодаргай. Ол ёзугаар суурнуң кудумчуларында штакетниктер септелгезин чыдыг дужүп эгелээри билек чорудуп эгелээн.

Бо чазын суур чаагайжыдылгазынга улуг ажылдар кылдынар болгаш аӊаа 104350 түңнүг рубль үнери көрдүнген. Ол ажылдарга хамаарыштыр чугаалааргa мындыг. Суурнуң чаа кварталдарында Шөшер, С. Тока аттыг кудумчуларга 750-деп 1130 погон-метр хемчээлдиг штакетниктерни тургузар. Ниитизи-биле 3870 ажыг погон-метр чаа штакетник-херимнер кылыр. Аӊаа херек тудуг материалдарын, кудумчуларга олуртур тарымал үнүштерни дугуржулга ёзугаар Балгазындан, Шүүрмактан сөөртүп экеп эгелээн.

Суур чаагайжыдылгазынга ажылдаар сеңтелге бригадазының, чурттакчыларның күжү-биле чеди көвүргүнү септээр, а тосту — тудар, Найырал, Мир кудумчуларының орктарын дескилээр. Мындыг арга-биле эрткен чылын суурнуң Комсомольская кудумчузу чаагайжыттынган. Суурга ниитизи-биле бо чазын 2000 ажыг дөс тарымал үнүштү олуртур.

Албан организациялар, күш-ажылчы коллективтер аралында эң эки чаагайжыттынган девискээрниг коллектив дээш чарыш уламчылаар. Ынчангаш коллектив бүрүзү кылыр ажылдарын тодаралдын, оон планын тургускан. Ол ажылды ында чаагайжыдылга талазы-биле тургустунган комиссиялар удуртуп турар. Чижээ, районнуң сеңтелге-тудуг участогу бо чазын девискээрниге 25 дөс тарымал үнүштерни, 4 дөс чечектерни олуртур. Район эмнелгезинде ажыллын хемчээли улуг. Эмнелгенин чаа бажыңының девискээрни чаагайжыдарыбиле ажылдар ында эгелээн.

Тарымал үнүштер ажаан, суггарарынга ажыглаар суг айтырыын ында шиитпирлеп келгени — негелдеге ырактa дүүшпес. Ынчангаш бо чылын оңу чогумчалыг тургузары-биле бүгү үннарын чаарты кылыры көрдүнген. Ол суурнуң чурттакчыларын чаагайжыдылгага ажыглаар суг-биле доктаамал хандырар аргаы бөөр дээрзин Эрзин көдээ Советиниң күүскомунуң даргазы С. Д. Ооржак чугаалап турар.

В. КУУЛАР,
Эрзин район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Эвилелдешкен республикаларда

Р С Ф С Р

Воронеж областың ажыл-агыйлары чочак-тараа тарылгазын үш катап улгатырып, оны бо чылын үш чүе муң гектар шөлге тарыыр, ол дээрге областың бүгү тарылга шөлүнүң он хуузу-дур.

Аъш-чемниң болгаш мал чемниң бо чугула культуразын болбаазырадырының чаа мурнакчы технологиязын ажыглап, улуг кичээнгейни сорттуг үрезиннерни ажыллаарынче салган. Мында бедик дүжүттүг «Рамон-77» деп сорттуң калбаа-биле өстүрүп турар, оны дөртен чыл дургунгаар бо черниң селекционерлери өстүргеи. «Улуг назылыг» ол сорт бистиң чурттуң 75 областарында, крайларында болгаш автономнуг республикаларында бир кол сорт апарган. Ол ышкаш оны Болгарияда, Венгрияда, Румынияда, Чехословакияда райончуткан. Бедик дүжүттүг райончуттуңган, «Неосыпающий-1» деп сорттуң хөй шөлге бир дугаар тарыыры көрдүнген.

✦ ✦ ✦

К А З А Х С Т А Н

Дузалакчы албан черлерин төнчүткени «Актюбрентген» заводунуң мастерлеринге, станокчуларынга үешакты камнап алыр арганы берген. Складтарны база материал-техниктиг хандырылга будурулгелерин комплекстиг участок кыллыр каттыштырган. Моон кезектерни болгаш материалдарны шак графигин ёзугаар шехтерже чедирип турар. Ындыг графикти заводтуң информация-саналга төвүүн специалистери чогаатқан. Цехтериң түскай хүлээп алыр пунктуларынга керек материалдарны, кезектерни чыып, пластмассты баш удур быжып алыр.

Заводтуң иштики хандырылгазын төнчүткени бир ажылчынга эвлчег санында беш минута үени ортумаабиле камнап алыр арганы берген. Ол дээрге хөй эвес ышкаш сагындырар. Будурулгениң бүгү хемчээли-биле алырга, камнаттынган он-он шактар, немелде рентген аппараттары-дыр.

✦ ✦ ✦

У З Б Е К И С Т А Н

Наманган область Турақурган кишлактың чанында К. Маркс аттыг колхозка кылган уруглар хевиниң баштайгы бөлүүн магазинлерже чоруткан. Мында специализастаттынган цех ажылдап эгелээн, ону областың чурт үлетпүрүнүң дазранылга фабриказы организастаан.

Колхозтуң ында школазының күш-ажыл кичээлинге даараныры өөренип турган доозукчу кыстары ажылдап турар. Бо өөредилге чылы доостурга цехтерниң ажылчыннары ийи катап өзер, төлевилел күчүзүнге чедир маңаа чылдың-на 500 муң рубльдин уруглар хевин даараар.

Эрткен оңгу беш чылдың чылдарында республикада 65 мыдыг салбыр тургустунган. Оларны чиг-зүт, техника-биле кол будурулгелер хандырып, ажылдаар черлерни ажыл-агыйлар боттары берип турар. Узбекистанның ыдыг көдээ будурулгелери чылдың-на 20 миллион рубльдин продукциязын будурүп турар. Он бирги беш чылда ол көргүзүг ийи катап көвүдээр.

✦ ✦ ✦

А З Е Р Б А Й Д Ж А Н

Грузин селекционерлерниң өстүргеи «Колхида» деп шай сортунуң ийи дугаар чурту Азербайджан апарган. Субтропиктерниң шай өстүрер тускай ажылагыйлары чаа сортту өстүрүп көвүдериг-биле питомниктерде шай сыптарын тарыырын дооскан. Чаа беш чылда шай тарыыр шөлдерни будун чартык катап улгаттырар арганы ол бээр.

(СЭТА-ның корр).

ТАЙБЫҢНЫ КАМГАЛААРЫНГА ШЫЛГАРАҢГАЙ САЛЫЫШКЫН

ДЕЛИ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневти ында 1980 чылдың ың шылтараңгай күрүне ажылдакчызы деп адаан. Хөй-нийтиниң санал-онал алыышкыным Индияда хөй-нийтиниң «Национал интеграция ассамбдеязы» дээр хөй кижилиг улуг организациязы «Интервэшил рипортер» солун-биле кады эрттирген. Парламентиниң дыка хөй кежигүннерин, эртемденнерни, журналистерни, культура ажылдакчыларын ол ассамблея бодунуң хүрээлениңде каттыштырган.

Санал-оналы алдынганнарның хөй-нуруузунуң медегээнин ёзугаар алырга, 1980 чылда улустар аразынга билчиишкиниң херээнге болгаш бүгү делегейге чепсегленишкинин дужурер дээш, стратегтиг шаавар халдаашкынның боо-чепсектерин кызыгаарлаар талазы-биле ийиги дугуржулганы чарып алыры дээш демиселге хууда ың улуг салыышкынны Л. И. Брежнев киирген деп, ассамблеяның президентизи профессор Балдев Раджемниң ССРЭ-ниң Индияда элчининче чоруткан чагаазында чугаалаан. Л. И. Брежневтиң хүлээп алганы мерген угаанныг политиктиг шинтпирлер делегейниң дүшкүүлүг чоруу өскен турзажок, делегейниң чаа дайынын болдурбазынга, ооң кыжаныышкынындан кижи төрелгетенни адырып алырынга чугула рольду ойнаан» деп, чагаада онзалап демделээн.

Индий улустуң найыралының ың эвилең, сеткилдиң хынызындан илередип Л. И. Брежневке дамчыдарын ассамблеяның президентизи дилээн.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ИЛЕТКЕЛИН ҮНДҮРГЕН

ОТТАВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI съездизинге Отчёт илеткелин Канаданың «Нувель фронтьер» дээр ном үндүрер черн тускай ном кылдыр француз дылда парлап үндүргеи.

Канаданың Компартиязының ТК-зының кежигүнү, Квебектин Компартиязының даргазы Сэмюел Уолштиң ол үндүрүлгеге бижээн киирилдезинде «Л. И. Брежнев дүшкүүлүг чоруктуң чавырылдырар политиканың кол архитектору кылдыр сурагжаан күрүне удуртукчузу-дур» деп онзалап демделээн. Илеткелдиң тавында болгаш бүзүредиг хөөнүн, ол документинин делегейге аажок улуг ужур-дузалыын киирилдеде айыткан.

Илеткелдиң чаа совет саналдар тайылбырлаттынып киргеи ол бөлүүн онзалап албышаан, киирилде авторунуң бижээнн болза: «Европага шериг талазынга бүзүрежилгени быжыглаар хемчеглер дугайында, стратегтиг боо-чепсектерни кызыгаарлаар дугайында, Чөвүлелдиң кежигүнери күрүнелернин дээди дужаалдыг удуртукчуларының киржилгези-биле КНО-нуң Айыл чок чорук Чөвүлелиниң тускай хуралын чылдырар болгаш ың дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкынны эрттирер дугайында — ол тодаргай саналдарны барыын талакы чурттарның хөй-нийтизи чаагай күзел-биле уткаан». Канада-биле харылзааларны хөгжүдеринге болгаш кады ажылдажылганы халбартырынга ССРЭ-ниң беленииниң дугайында Л. И. Брежневтиң сестеринче автор онза кичээнгейни угландырган. Л. И. Брежневтиң илеткелин моон мурнунда Каналага англи дылга база парлап үндүрген.

БЫЖЫГ ЧАҢГЫС ЭП

БЕРЛИН. (СЭТА-ның тускай корр.). Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизи алды хүн үре-түнелдиг ажылдаанының соонда, апрель 16-да доозулган. Герман Демократтыг Республиканың амыдыралынга ол чугула үе-чада болган. Партияның болгаш чонунуң быжыг чаңгыс эптиин, марксизмленинизмниң идеаларынга, пролетаржы интернационализмниң принциптеринге ГСЧП-ниң шынчызын съезд көргүскен.

ГСЧП ТК-ның отчёт илеткелин, партияның стратегиязын болгаш тактиказын, ГДР-ге сайзырангай социалистиг ниитилелди тургузарынче, СЭКП болгаш Совет Эвилелибиле, социалистиг дем каттыштырылгазының акы-дүмалышкы өске-даа партиялары болгаш чурттары-биле найыралды база кады ажылдажылганы быжыглаарынче угланымышкынны делегаттар чаңгыс эп-сеткилдиг үүлүлгүзүүлгеи. 1981—1985 чылдарда ГДР-ниң улус ажыл-агыйын хөгжүдеринни беш чыл планының үндезинни болур.

Съезд медеглел хүлээп алгаш, улустарга өөзээниг ёзуурумнарның киинаннарында болгаш концлагерьлеринде хилинчектеттирип чылар, ол ышкаш дайынга, фашизмге, колониализмге, неоколониализмге болгаш империализмге удур, тайбың, демократтыг, национал хамаарышпас чорук болгаш социал деңнилге дээш шудургу демиселди чорудуп турар бүгү-ле коммунистер-биле, бүгү-ле революсчулар болгаш патриоттар-биле акы-дүмалышкы эп-сеткил каттыштырылгазын ГДР-ниң коммунистерининн болгаш бүгү ажылчы чоннарының өмүнээзинден илергейлээн.

Партияның удуртур органнарын — Төп Комитетти болгаш Төп ревизия комиссиязын съезд сонгаан. Съездиниң түңнел хуралынга сонгуллалларның түңнелдерни номчуп дыннаткан. ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретарынга Э. Хонеккерни база катап сонгаан.

Түңнел сөс чугаалаан Э. Хонеккер көргүскен бүзүрели дээш делегаттарга партияның чаа сонгуткан ТК-зының өмүнээзинден өөрүп четтиришкинин илергейлээн. Партияның шинтпирлерин амыдыралга чайгылыш чок богтандырар дээш ГДР-ниң бүгү ажылчы чоннары-биле кады демисежир бис. Партияның болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарының соруглазы — сайзырангай социалистиг ниитилелди тургузары. Бистиң улуг херээзис дээш баштайгы хүннерден-ле демисежип келген кижилериин чагыгларын күүседир бис, бистин чонувустуң амыдыралчуртталгазы улам экя, улам кайгамчыктыг болзун дээш бүгү чүүлдерни кылыр бис деп ол мелеглээн.

Бистиң мурнувуста берге соруглалар турар, мичалаадаа оларны чедиишкинниг күүседиринге быжыг бүзүредиг бис деп, ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары чугаалаан. Бистиң бурунгаар шимчээшкинивистин үндезини—бистиң партиявыстың коллективтиг дуржулгазы болгаш күжү-дур, оон политиказының улус масаларының ёолу бүзүреля, харыысалганы бедик мелереп билири болур.

Съездиге хүлээп аллынган шинтпирлер — бистиң кол шугумувус ол болур. Акы-дүмаа социалистиг чурттарның дем каттыштырылгазының чарылбас кежээ ГДР чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыры чигзиниг чок. Бистиң партиявыс — Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязы—Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле, социалистиг чурттарның акы-дүмалышкы өске-даа партияларыбиле сырый найыралчы харылзаалары-биле холбаалыг. ГСЧП-ниң даштыкы политиктиг угланышкынының үндезини — тайбың дээш, социалистиг дем каттыштырылгазының сырый каттыжышкыны дээш демисел, антиимпериалистиг идепкейлиг эп-сеткил каттыштырылгазы болур.

ГСЧП ТК-ның Чиңгине секретары съезд хадыынган деп чарлаан. «Интернационал» авыга чаңгыланып үнген.

* * *

Бөгүн, Эрнст Тельманның төрүттүнгенинден бээр 95 чылының хүнүнде, ГСЧП-ниң X съездизинде СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов немец пролетариаттың баштыкчызының Берлинде турасказал музейинге чораан, оон амыдырал-чуртталгазында болгаш ажыл-чоруулгазында тураскаатқан делгелге-биле танышкан.

ЧӨВҮЛЕЛДИҢ СЕССИЯЗЫНДА

ДАМАСК. (СЭТА-ның корр). Палестинаның Национал чөвүлелиниң XV сессиязынга ниити политиктиг санал-онал берииишкинин делегаттар дооскан.

Палестинаны хостаарының Улусчу фронтузунуң политбюро кежигүнү Мустафа Забри Израильдың эжелээни араб черлерге палестин улустуң демиселиниң сорулгаларын айыткан болгаш Палестинаны хостаар организациязының (ПХО) дээштиг чепсээ болур ужурлуг Палестинаның национал фронтузунуң ажыл-чорудулгазын идепкейжидиринің эргежок чугулазын онзаалап демделээн. Бодузуста бар бүгү-ле аргаларны ажыглавышаан, боттарывыстың эргелеривис дээш демисежир ужурлуг бис деп, ол чугаалаан.

Израиль эжелекчилериниң мурнунга дүжүп бээринин оруу-биле Каирни чаңгыс-даа араб күрүне эдербес кылдыр Салаттың ёзу-чурумунуң өскерикчи угланышкынын сойгалап илередири палестиннерниң кол сорулгаларының биреэзи болуп турар деп, оратор айыткан. Социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарыбиле, бирги ээлчегде Совет Эвилели-биле найыралды улам-на быжыглаарынче, Азияда, Африкада болгаш Латин Америкада национал-хосталгалыг шимчээшкиннерни шинтпирлиг деткиринче бүгү арабтарны ол кыйгырган.

Ливанда айыылдыг байдалче улуг кичээнгейни сессияның киржикчилери угландырган.

Салаттың ёзу-чуруму-биле харылзаалар кылырындан ойталаар дугайында шинтпирня уревишаан, оон-биле экономиктиң ыяышкынның болгаш политиктиг харылзаалар катап тургускан реаксыыг араб ёзу-чурумнарны ФАТХ ТК-ның кежигүнү Маджид Абу Шарар шыгыы шүгүмчүдээн болгаш Кэмп-Дэвидтиң сүлчээзинге үндезилеттинген өскерикчи политиктага удур демисел ПХО-ның кичээнгейниң төвүүге турар ужурлуг дээш чугаалаан.

Палестинаның Национал чөвүлелиниң сессиязынга саналонал берииишкинерни түңневишаан, Я. Арафат чүве чугаалаан. Палестинаның улузу болунуң чөпүг эргелерин, оон иштинде бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузар эргезин чедип албаанда Чоокку Чөөн чүкке тайбың, аймыл чок чорук болгаш чогумчалыг амыдырал хандыртыкмас деп, ол онзалап демделээн. СЭКПниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Чоокку Чөөн чүк айтырыының талазы-биле саналдарын Палестинаны хостаар организациязының күүсекчи комитединиң даргазы Я. Арафат бедик-биле үнелээн. Совет өөнүктеривистиң ол саналдарын взин-биле деткип турар бис, чүге дээрге, Чоокку Чөөн чүктүң кризизин чөпүг-биле шинтпирлээринге ол саналдар үндезин болур деп санап турар бис деп, ол чугаалаан.

Дараазында үе-чадада палестин революциязының сорулгаларын оратор айыткышаан, узун хуузаада шыгыы демселдиң туруп турарын демделээн болгаш ол демисел Палестинаның улузунуң чөпүг херээнин тиилелгези-биле доостур дээрзинге идегелди илергейлээн.

ДЕЛЕГЕЙ ЭРТЕМДЕННЕРИНГЕ КЫЙГЫРЫГ

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Ядролуг дайынның кыжанының болдурбас дээш демиселге күженишкиннерин идепкейжидиринче делегейниң бүгү эртемденнерин эртем ажылдакчыларының Бүгү-делегей федерациязының күүсекчи чөвүлелиниң кыйгырыл, венгр найысалга хуралын эрттирген.

Ядролуг халанты болдурбазының амыдыралчы эргежок чугулазын бүзүреди көргүзүп болгу дег эртем ажылдакчыларының Делегей комитедин тургузар лугайында СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң көдүргеи саналнига эртем ажылдакчыларының Бүгү-делегей федерациязы байыр чедирип турар деп, ол хуралга хүлээп аллынган резолюцияда онзалап демделээн. Ындыг комитетти тургузарын федерация болунуң бирги ээлчеглиг соруглазы кылдыр көрүп турар.

Боо-чепсекти эңдере будурерин болдурбас дээш демисел федерацияның ажыл-чорудулгазының ың чугула соруглазы-дыр деп резолюцияда онзалап демделээн. Боо-чепсекти эңдере будурер чоруктуң күштелиишкини делегейниң айыыл чок турарын дыка баксыралып, ядролуг месилдежишкиннин тыптын келиринин аргазын дыка улгаттырып турар деп, эртемденнер демделээн. Эртем шинчилелериниң түңнелдериң масеалыг узуткаашкынның боо-чепсээнин чаа хевирлерин тургузар соруглаларга ажыглаарынга удур, ук федерация бүгү делегейге тайбыңны быжыглаары дээш туржун турар.

Боо-чепсекти эңдерилдир будурер чоруктуң улам өзүп орар айыылынын дугайын хөй-нийтиге сагындырарынын эрге-ажыктарынга таарыштыр федерация хөй күжениишкинин салган. Ядролуг дайын кандыг өлүмнүг үржүктарга чедирип болурун кижи төредгетенге таныштырарынга ол белеп.

ЯДРОЛУГ ДАЙЫННЫ БОЛДУРБАС!

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). «АКШ-тың чаа администрациязының дайынзырак угланышкыны-биле холбаштыр уламна боттуг чүүл болу берген ядролуг дайынның кыжанын бүгү кижи төредгетенинң дуураазынын хайныктырбайн барып шыдавас» деп, Министерство университединиң социология профессору Э. Маркит СЭТА-ның корреспондентизибиле беседазынга медеглээн.

«СЭКП-ниң XXVI съездизинге Л. И. Брежневтиң көдүргени тайбыңга ынак чаа совет инициативаларны ынчангаш харын делегейниң хөй-нийтизи чүүлдүгүүлүшкүн болгаш идегел-биле уткаан» деп, ол онзалап демделээн.

Ядролуг дайынны болдурбазының амыдыралчы эргежок чугулазының дугайын көргүзер соруглага-биле эртемденнериниң ат-алдарлыг Делегей комитедин тургузар талазы-биле Л. И. Брежневтиң саналынга Э. Маркит бедик үнелээшкинин берген.

«Эртемдейнерниң болгаш специалистерниң кылыг үндүрер түңнелдерин хөй-нийтиге медээ кылдыр чедирер болгаш ол түңнелдер тайбыңны камгалаар, айыыл чок чорукту быжыглаар талазы-биле улустарның күженишкиннерининге үнелиг салыышкын болу бээр» деп ол медеглээн.

Дайынзырак амгы дембээрээшкинниң моон мурнундагы дембээрээшкиннерден күженишкинни-биле, национал-хосталгалыг шимчээшкиннерге удур, америк албадалга чагыртыр хөөн чок улустарга удур чепсектиг күштү ажыглаар дээр ажык кижиныкынынары-биле ылгалын турар деп, америк профессор демделээн.

ӨЛҮРҮКЧҮЛЕР КЕДЕРЭЭН

МАДРИД. (СЭТА). Өлүрүкчүлерниң хем-буруулуг үүлгедиглериниң күштелгенибиле холбаштыр Испанияда иштики политиктиг байдал база катап нарыылаан. Апрельдиң ортанның ыглe чангыс хүнүнде безин олар беш өлүрүкчү үүлгедиглерни кылган. Оон түңнелинде ийи шериг, бир хамааты кижилер өлүрткен. Хамааты гаарлиның (жандармерияның) бажының база буза тевискен.

Политиктиг күчүлээшкинниң база катап күштелгенин чурттуң демократтыг хөй-нийтизи шынгыы буруу шаап, өлүрүкчүлерин үүлгедиглериңе хаан киленээшкинниг удурлаимышкынын илергейлеп турар. «Өлүрүкчүлериң хаанныг үүлгедиглери демократнята шынгыы согуушкыну таварыштырып, бүгү испан улуска дөңгээлиг кыжаныышкыны болуп турар-лыр» деп, Испанияның Коммунистиг партиязының медеглелинде айыткан. Өлүрүкчү чоруктуң когун үзе узуткаврынче угланган эргежок чугула хемчеглерни алыры дээш туржуп турарын Компартия медеглээн. Баскилер чуртунуң Коммунистиг партиязы бодунуң ээлчээнде өлүрүкчү чоруккa удур демиселдиң чаңгыс аай фронтузуи тургузарын саналдаан. Испанияның ол областында демократтыг бүгү организацияларр, а ол ышкаш Баскилер чуртунуң автономнуг чазаа фронтунуң составынга кирген туруп болур.

Чурттуң политиктиг партияларының хөй нуруузу өлүрүкчү чоруккa удурланыышкынын медеглелдерин кылган. Реакцияның чаа үүлгедиглеринге удурланыышкынын дедээ кылдыр ээлээн каш минута дургузунда ажыл-соксалыышкынын кылырынче күш-ажылчы бүгү Испанияны Ажылчы чоннарын бүгү-ниити эвилели деп профэвилел каттыжышкыны кыйгырган.

Ажылчын комиссиялар деп профэвилел каттыжышкыны ол инициативаны деткээн дугайында медеглээн.

Баскилер чуртунда байдалдың чидигленгени-биле холбаштыр Испанияның чазаанын даргазы Л. Кальво Сотело апрель 15-те чазактың онза хуралын чыылдырган. Өлүрүкчү чоруккa удур демиселдин айтырыларын анза чугаалашкан. Өлүрүкчү чоруккa удур демиселге шериглериң ролюн ээлээн бедизеринче угланган чамдык хемчеглерни чоокта чаа чазактың ап чорутканы билдингир болгаш. Оон-биле холбаштыр демократтыг күштер өлүрүкчү чоруккa удур демиселди конституциязга дүүшкен хемчеглериниң эргежок чугулазын демделевишаан, армияның болгаш полициянын эргелерни келергей халбартыр чорук шериг эргилединиң база демократтыг күштерни базарынга чедирип болгу дег айыылды айыткан.

ХАМААРЫШПАС ПОЛИТИКА

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Совет Эвилели-биле садыглажышкынны кызыгаарлаар хемчеглерге киржир кылдыр чуртту албадаар дээн Каттышкан Штаттарның орландажышкынынарын Аргентинаның чазаа буруу шапкан.

Аргентинаның болгаш Совет Эвилелиниң аразынга садыглажышкын америк чазактың шинтпириндеп кажан-даа хамаарышпаан болгаш моон сонгаар-даа хамаарышпас деп, Аргентинаның даштыкы херектер министри Оскар Камильон медеглээн. Американың Каттышкан Штаттары кандыг-даа шинтпирлерни хүлээп ап турарындан хамаарылга чокка Аргентина бодунуң ээлчээнде Совет Эвилелиниге хамаарышпас бодунуң хамаарышпас политиказын чорудар апаар деп «Нью-Порк таймс» солунга берген интервьюзунга министр онзалап демделээн.

Чурттуң көдээ ажыл-агый министри Хорхе Агуадо база ындыг уткалыг медеглел кылган. Вашингтонуң администрациязының хемчеглерин Аргентина эдербес деп, ол чугаалаан.

ЭП-СЕТКИЛ КАТТЫШТЫРЫЛГАЗЫ

ПРАГА. (СЭТА). Никарагуага хамаарыштыр АКШ-тың чорудун турары агрессияның, экономиктиг ыяышкынның болгаш коргудуушкуунуң политиказын Профэвилелдерини Бүгү-делегей федерациязы шинтпирлиг буруу шапкан. Никарагуаның мурнунга бодунун акша-сан хүлээлгелерин күүседиринден Вашингтонуң ойталаанны ол чуртка аш-чутту болгаш ажыл чокталыышкының болдурар сорулганы салын турар-дыр деп, федерация айыткан.

Документинде демделеп турарын ёзугаар алырга, экономиктиг агрессияның ол үүлгедиишкиннеринде америк империализмнин Никарагуага шерии холгаарлаашкынын боттандырар дээр бодалы чаштынып чыдар. Никарагуаның контрреволюсчуларындан болгаш өске-даа чамдык чуруттардан хелезиленикчилерден тургустунган өлүрүкчүлер, дээрбечилер АКШ-тың болгаш Гондурастың денискээрлеринде тускай белеткелди эртип турары таварылга эвес.

Никарагуаның чонунга болгаш оон революциязына кыжаныл келген шынгыы айыыл-биле холбаштыр Профэвилелдериниң Бүгү-делегей федерациязы никарагуа ажылчын аңгы-биле болгаш ажылчы чоннарның Сандиночу профтеву-биле бодунун эп-сеткил каттыштырылгазын база дагыы илергейлээн. Никарагуа улустуң деткиринин кампаниязын калбартырынче Никарагуада революстуг чорудулганы үзеринн ораладжыл турар империализм биле реакциянын агрессчи чимженишкиннерин буруу шаварынче делегейниң профэвилел шимчээшкинине, бүгү делегейниң демократтыг болгаш дешкээлиг күштеринге кыйгырыг федерацияның меделелинде кирген.

Великобританияның албан-хаакчылары боттарының эргелери дээш демиселдин удамчылап, бо бараан өртээ доктаамал өзүп турар үеде шалың төлевирии улгаттырар, дээш чазактан иегелдезин ам-даа күштелдирип турарлар.

Ындыг удурланыышкыннарның түңнелинде чуруттуң аэропорттары хагдынган, далай порттарының ажылы шимчевестээн, күрүненің янзы-бүрү албан черлери хагдынгылаан. Лондонда чазак бажыныңың чанында чыскаалганнар үзүлбестээн.

Күрүнө албан черлериниң албан-хаакчыларының демиселинин чидигленип турар чылдагааны чүл дээрге, амгы чазактың экономиктиг политиказынга күш-ажылчы кижилерниң таарыныйын турарының бир бадыткалы болур.

ҮСТҮНДЕ ЧУРУКТА: Лондонда чыскаалганнар.
Камера-пресс—СЭТА-ның фотозу.

Францияның ортумак школаларыныкың 200000 ажыг башкылары чоокта чаа болган национал чыскаалга киришкеннер. Олар материалдыг деңнелди бедидер болгаш күш-ажылдың байдалдарын, өөредилге системазынга акша-төгерикти ковудедирин иегеп турарлар.

АДААНДА ЧУРУКТА: чыскаал үезинде.
Кейстон—СЭТА-ның фотозу.

ЯПОН ХӨЙ-НИИТИНИҢ КИЛЕҢНЭЭШКИНИ

ТОКИО. (СЭТА). «Нуссимари» деп япон чүк суднозунуң суг адаанга чоруур америк «Джордж Вашингтон» хеменің буруузу-биле далай дувунче душкенинге холбаштыр япон хөй-нийти килениң илередип турар. «Далайже дужурупкени япон судионуң командазын камгалаарының талазы-биле хемчеглер албаан болгаш япон талага ооал-ондак дугайында дыңнатпаан суг адаанын хемезинин командылалының үүлгедиглери япон улустуң шыңгыы киленнээшкинин болдурган, АКШ-ка хамаарыштыр идегел-бүзүрел чок чорукту улам күштелдирген» — деп, «Асахи» солун бодунуң эге үүлүнге бижээн. «Айыыл чок чорук керээзинин» япон-америк системазын болгаш шериг чажыттарын кадагаларының эрге-ажыы дээш япон улустуң сеткилхөөнүн херекке албас чорукту ол солун шүгүмчүлээн.

Японияның чонунун дувураазини Сасебо деп япон портган мурнуу-барыын чүкке 110 мильге чораан ол суг адаанын хемезинге ядролуг чепсек чорааны-биле улам күштелген. «Асахи» солунунуң дыңнаткаңы-биле алырга, ол хеме ядролуг чепсектиг балластиктиг «Поларис» ракеталарны ап чораан.

Америк шериг кораблиниң япон судиону далайже дужүргенинге хамаарыштыр Вашингтонга буруудаткан медеглел кылырын чазактан оппозиция иегээн. Парламентинин адакы палаталының министрлер кабинединиң талазы-биле комиссиязының хуралынга чазакта кирбейн турар партиялар эрге-чагыргаларыны бо болуушкунга хамаарыштыр оларның олутпай чоруу дээш шынгыы шүгүмчүлээн.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ак бажынга болган парлалга конференциязынга америк администрациянын төлээзинге Чөөн-Кыдат далайга болган кеминг таварылгага хамаарыштыр айтырыглар салын туре, журналистер суг адаанын америк хемезинин кеминг үүлгединге бөлгаш албан ёзунуң Вашингтонунун бо айтырыга хамаарыштыр ээлээн туружунга чепсүмейн турарын ажыы-биле илереткеннер. «Таварылганың болган черийден хеменин дезе бергенин администрация чүү деп тайылбырлаарыл? АКШтың шериг-далай күштери озал-ондак болган дугайын чүге 36 шак болганда дыңнатканы ол?— деп, Си-Би-Эстин корреспондентизи Б. Шлант айтырыг салган. Ак бажынын төлээзи Л. Спикс ол айтырыгны харыы чок арттырган.

СКУЛЬПТОРНУҢ МАСТЕРСКАЯЗЫНДА

МОСКВА. Скульптор, ССРЭ-нин улустун чурукчузу, Ленинчи шанналдын лауреады Лев Ефимович Кербельдин ажылдары бистин чуртувуста калбак сурагжаан. В. И. Ленинниң овур-хевирин уран арга-биле катап тургусканы оон чогаадылгазында кол темаларның бирээзи. В. И. Ленинниң куба найысылал — Гаванага турар тураскаалының төлевилелин тургузар ажылды скульптор ам доозуп турар.

Делегей пролетариадының баштынчызы болгаш Совет күрүнениң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинге тураскаалды найысылал парыгының эң бедик черинге тургузар.

Куба болгаш совет скульпторларның, архитекторларның коллективи тураскаалдың авторлары-биле сырый демниг ажылдап тургаш, ол комплексти тургузар.

ЧУРУКТА: скульптор Л. Е. Кербель бодунуң ажылдаар мастерскаязында.

Н. АКИМОВ биле **А. СЕМЕХИННИҢ** фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр III чылынга

ОКЕАН ЫНДЫНЧЕ ЧАГАА

Аныяк Совет республиканы камгалаарынга делегей пролетариадының күштерин мөөңнээр таалазы-биле В. И. Ленинниң могаг-шылаг чок ажыл-чорудулгазының дугайын Мытищиниң машина тудуушкун заводунуң корпустарының бирээзинде тургускан тураскаалдыг самбыра хереченилеп турар. Ында мындыг ооң черниң сивилбип бижээн: маңаа 20—30 чылдарда хоочуи большевик Перт Иванович Травин ажылдап турган, ол болаз В. И. Ленинниң америк ажылчыннарга бижээн чагаазын АКШ-ка чедирген кижи ол.

...Ынчан 1918 чыл турган. Ак гвардейжилер болгаш дашткы интервентилер Советтер республиказын долгандыр бүзээлээшкин дээрбээн чыыра түдүп кел чораан. Социалистиг Ада-чурт улуг айылда турган!

Ол кадыг-берге хүннерде Владимир Ильич Россияга тиилээн Октябрь революциязының дугайында шынны америк ажылчыннарга дамчыдар дээш, Советтер чуртунда ботгандырып эгелээн улуг революстуг чаартылгаларның, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның тайбыңга ынакшылдыг дашткы политиказының дугайында чагааны оларга бижээн.

В. И. Ленинниң «Америк ажылчыннарга чагаазының» үш экземпларын, Тайбын болгаш Чер дугайында декреттерни, РСФСР-нин Конституциязын, Совет Россияга удур америк шериглерниң интервенциязының көксадырын негээн Совет чазактың президент Вильсонга нотазының текизин В. В. Воровскийден хүлээп алган, ол бүгү документилерни Америкага чедирери-биле чорупканнар.

Дипломаттыг паспорттарын белеткеп алган, Копенгагентаарын оон мурнуу чарыында Америкадан чаа келген большевик М. М. Бородин хүлээнип алган, ону Москвадан Стокгольмга чедирип келген.

Үк харыысалгалыг херекти күүседиринге П. И. Травинни база кириштирген. Инженер артемиг Травин бирги орус революциянын идепкейлиг киржикчизи турган. Хаан чазанын шажылалындан чайлаар дээш, Петр Иванович 1906 чылда АКШ-че чоруй баргаш, Американың ажылчын шимчээшкинигге идепкейлиг кириишкен. 1918 чылда Травин Европага баар дээш корабльге веске ат-биле кочегарлап кирип алгаш, Норвегияга чедип келген болгаш тус черниң социал-демократтарының дузалы-биле Стокгольмче чоруй барган, анаа ынчан бүрүн эрелиг совет төлээ боон В. В. Воровский ажылдап турган.

Травин-биле Бородин В. И. Ленинниң «Америк ажылчыннарга чагаалының» үш экземпларын, Тайбын болгаш Чер дугайында декреттерни, РСФСР-нин Конституциязын, Совет Россияга удур америк шериглерниң интервенциязының көксадырын негээн Совет чазактың президент Вильсонга нотазының текизин В. В. Воровскийден хүлээп алган, ол бүгү документилерни Америкага чедирери-биле чорупканнар.

Дипломаттыг паспорттарын белеткеп алган, Копенгагенге чедир мүн-не чүгээр чедип келгеннер. Ынчалза-даа Данияның найысылалынга кээрге, бергедээшкиннер эгелээн, совет дипломаттыг паспорттарны кым-даа хүлээп албас болган. Ам канчаар, Бородин дедир Стокгольмче ээп чоруур ужурга таварышкан, а Травин бүгү-ле аргаларны хереглеп турган, Копенгагенден Нью-Йорк чедер дээн «Хелиг Олаф» деп лайнерге олурупкан, анаа ылангыя америк далайжылар Эвилединиң кежигүн биледи онза дузалаан, ону Петр Иванович Америкадан Россияже чаныш чоруп ора, кочегарлап ажылдап тургаш алган.

Травин Америкага чеде бергеш, Джон Ридке ужурашкан, Травинниң эккелген документилерин америк парлалга парлаарын Джон Рид чедип алган. 1918 чылдың декабрьда Ленинниң чагаазын ийи журналга — Американың социалистиг партиязының чөөн үзелдиг кезээнин органнарны болуур Нью-Йоркка үнүп турган «Ангы демисели» деп журналга болгаш Бостонга үнүп турган «Революсчу үе» деп сеткүүлге англи дылга парлаан.

Ленинниң чагаазын помчукчулар онза сонуургаан болгаш ону «Ангы демисели» деп журнал түскай парлаш, хөй тиражтыг кылдыр тараткан. Оон соонда алаза болганда ук чагааны АКШ-тың болган Барыын Европа чурттарының социалистиг база буржуаз парлалгалары каш удаа парлап үндүрген. 1934 чылда ол Нью-Йоркка түскай брошюра кылдыр үнген, анаа баштайгы үндүрүүшкүннер үезинде кирбээн чамдык чүүлдерни база киирген. Амгы үеде В. И. Ленинниң «Америк ажылчыннарга чагаазын» делегейниң барык бүгү дылдарында очулдурган.

Интернационализмниң ёзулуг сингиккен ленинчи чагаа америк пролетариаттың демиселин шыңгыраткан. Ынчан Нью-Йоркка «Россияның ениүктеринии эвилели» тургустуган, ук эвилел Совет республикадан америк шериглерни дедир келдиртирип шыңгыы негээн. «Россиядан холуң ырат!» деп кыйгырыглыг америк ажылчын шимчээшкини 1918 чылдың күзүнүнде АКШ-ка онза калбаргаан. Орус революциняны боой тударын оралдашкан интервентилерге болгаш ак-гвардейжи генералдарга эргежок чугула боо-чепсекти чүдүрүп чорударындан Нью-Йорктуң болгаш Сиэтлдин докерлери ойталаан.

П. И. Травинниң оон ыңайгы салым-чолу кандыг янзылыг болганы?

Бодунуң хүлээнип алган даалгазын күүседкеш, ол 1919 чылдың эгелинде дедир чорупкаш, Скандинавияга чедип алгаш, оон Германияга келген. Анаа улуг америк фирманың төлээлекчизи кижи мен деп чугаалап тургаш, фронтунуп шуткумун эртип, Кызыл Шеригниң кезектеринии турган черинге чедип келген.

П. И. Травинни Владимир Ильич хүлээп ап, партияның даалгазын канчаар күүседкенинии дугайын тодаргай айтырып. Октябрь революциязының дугайында номун Джон Ридтин кажан доозарын сонуургаан. Травинниң моон соңгаар чүүл кылыр деп бодап турарын база айтырып көрген.

Хамааты дайынының чылдарында П. И. Травин республиканың ревшериг чөвүлелиниге шериг тургузуушкунунуң инспектору боон ажылдаан. Оон соонда ында-бүрү харыысалгалыг ажыл-агый болгаш инженер база эрге-дужаалдарлыг турган. Ол Уралдың багон заводунуң түдүүн удуртуп, метрога хереглээр баштайгы вагонларның тургузукчуларының бирээзи болган. Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Орук харылзаа министерствозунуң вагон ажылагыйының Кол эргелелиниг кол инженери болган оралакчы начальниги боон ажылдаан. Сөөлгү чылдарында Демир-орук транспортунуң бүгүзээвилел эртем-шинчилел институдуга ажылдап турган.

А. СИВЦОВ,
СЭТА-ның корр.
Москва.

ГРУЗИН ШАЙ

Грузин шай бистин чуртувуста эң-не нептерээн. Оон аңгы азербайджан болгаш росси (краснодар) шайлар база бар.

Бистин улустарывыс янзы-бүрү шайларны ажыглап турар. Чүгле бистин чуртувуска бүдүрген шайларны эвес, харын даштыкы индий база ол ышкаш Шри Ланканың цейлон шайларын садып ап болдур.

Бистиң чуртувуска өстүрүп турар шай бүрүлериниң кол нуруузу — грузин шай. 1980 чылда Грузияның совхозтары болгаш колхозтары 502 муң ажыг тонна шай бүрүлерин — ол культураны республикага ажаан өстүрүп турган бүгү чылдарның дургузунда эң хөй дүжүттуг күрүнеге саткан.

Грузин шай—делегейде эң эки шайларның бирээзи. Лейпцигке болган делегей делгелгезинге шайның «экстра» деп сорту Улуг алдын медаль-биле шаңнаткан. Грузин шайны беш янзы хевирлиг кылдыр бүдүрүп үндүрүп турар.

Грузияга шай тарып өстүрүп келгенинии төөгүзү кыска. Чүс ажыг чыл мурнуида аңаа шай дестерин эккелгеш, баштайгы дуржулга плантациязын организастаан. 1900 чылда Парижке болган Бүгү делегей делгелгезинге грузин шай бирги алдын медальды алган.

Ынчалза-даа шай бүрүлерин үлетпүрге үндезилеп ажаан өстүрери Грузияга чүгле совет үеде хөгжүп келген. Ам республикада шай плантацияларынга 80 муң гектар хире черни тускайлап берген. Дүжүт дыка бедээн. Бир эвес революция мурнунда бир гектардан 6 центнер хире шай бүрүлерин ап турган болза, ам —50 центнерни ажаан ап турар.

Шай ажаан алыры—шүүттүг ажыл. Ынчалза-даа ону механизастаары шай плантацияларында улам нептереп турар. 1979 чылда бизин республикага шай ажаан алырының муң ажыг машиналары болгаш хол-биле ажаарының беш муң хире аппараттары ажыглап турган.

Шайның чалгай амданын болгаш чыдын экилиндер дээш шайның болгаш субтропиктиг культураларның бүгү-эвилел эртем-шинчилел институдунуң эртемденнери ажылдап турар. Ам ында ээлчеглиг дуржулганы кылып турар. Индияның даглыг черлеринден шайның чаа сорттарын эккелген. Оларны грузин шайның эң эки сорттары-биле хайнакташтырып турар. Индий болгаш грузин шайларны хайнакташтырганынан эки түннелдер үнер дээрзинге бүгү үлезин бырымдаалар бар.

Яков УШЕРЕНКО,
ПМА-ның корреспонденти-зи.

ТӨӨГҮНҮҢ ТУРАСКААЛДАРЫ

Мунгаш тайгага чаштының чыткан Эвенкияның эрте-бүрүңгү культуразының тураскаалдарын Байкал-Амур демир-орунуң үнүнде тутту-ган чаа суурларның чурттакчылары ам сонуургап көрүп турар.

Чаа девискээрлерни шингээдип ап турар чорук тайга хемнериниң эриктеринде бедип үнген кедергей улуг чамык хаялларда чурумалдарны тывар арганы берген. Кижилерни, янзы-бүрү аннарны, кушгарны, Хүнүү ол хаялларда чураан болган.

Геткан, Ортаакы Ларба, Уркан, Олекма хемнериниң эриктеринде хаялларда чурумалдарны эртемденнер шинчилеп көрген. Амур тайгазының шаандакы чурттакчыларының культуразы бедик деңнелдиг турганын хаялларда чурумалдар хереченилеп турар. Ол чурумалдарда хөй чүүлдер Эвенкиида амгы үениң танцыларынга дожей болуп турары дыка солун.

(СЭТА-ның корр.).
Тыва,
Амур область.

КУЙДА АПТЕКА

Эм аймаанның талазы-биле эрте-бүрүңгү шагның музейин Грузияда Вардзиа деп күй хоорайда тургускан, ол аптеканы тургускандан бээр 800 чыл четкен.

III Георгий хаан болгаш оон уруу Тамара ол хоорайны барык чартык чүс чылда (1156—1201 чылдарда) тутуруп келген. Эм аймаан кадазалаар үш өрээлдиг бажыны—аптеканы ол хоорайга археологтуг казыышкыннар-ның үезинде чалым халдан тыпкан.

Вардзиа хоорайга хөй муң кижилер чурттап турган, а кажан эргежок чугула болганда — оон күйларынга 15 муң кижи чурттап болур. Аңаа суг дамчыдар хоолайлар болган, чем шыгжаар складтар база турган. Аптека бажыңының шалазынга чыгган чүүлдерни шинчилеп көөрге, цинкиниң, демирниң, сульфаттың, күзүрүңүң, хромнуң болгаш эмге хереглээр өске-даа будүмелдериниң артыкчылары бар болган. Эм кадазалаар савалар база ында-ган.

Р. ДАВИДОВ.
СЭТА-ның корр.
Вардзиа хоорай,
Грузин ССР.

ДАЙЫНЧЫ АЛДАР ДЕМДЕКТЕРИ

Шаандакы орус шеригниң төөгүзүн болган дайынчы оруун оларның полктарының демдектеринден биилеп ап болур деп. Москваның чурттакчызы С. Модестов балыткап турар. Шериг демдектерии ол хөй чылдарның дургузунда чыып, өөренип келген. Шериг кезектериниң офицерлериниң болган соллаттарының хөрекке кадап чораан үш чүс ажыг янзы-бүрү демдектерии С. Модестов чыып алган.

Полк шериглериниң демдектериниң тывыланы I Петрниң тургусканы орус армияның доктаамал шериг кезектери-биле холбаалыг болган. Демдектериниң төлевилелдерии офицерлериң хуралларында бадылаар турган. Оон соонда—будүрери-бизе мастерлерге кылдыртыр чораан. Демдектерни командир составынга алдын-биле чайырлап, анаа дайынчыларга—бөлүүн өөнүг кылдыр кылып турган.

Полктарның тургустунган хүннерии болган аттарын чамдык демдектерде бижээн болган. Хөй демдектериң төп оргузунга Суворовтуң дүрүү-хевирии сингбип каан. Суздальдың 62-ги полугунуң демдээ дыка солуи—XVIII чүс чылдың 70 чылларында ол полкту сөөлүнде алдаржаан улуг полководчу Суворов командылап турган.

В. ПАШИН,
СЭТА-ның корр.
Кострома.

БАЛЫКЧЫЛАР— СПОРТЧУ ЧОН

Эстонияның Сааремаа ортулукта турар «Сааре Калур» колхозтуң балыкчылары далайга-даа, арыкке-даа күш-культура болгаш спорттан чарылбастар. Ол чорук балыкчыларга эки еткил-хөөнүг болгаш шимчегир болур арганы бээр, ынчан күш-ажылга база кижи белен турбас болур.

Түс черниң спортчулары болгаш күш-культуржулары-биле ажыды «Сааре Калура» колхозтуң баштаар черинии чанында чөвүлел удуртуп турар. Ында организастаттынган спортчуң 16 секциязында 400 кижи киржип турар. Секцияларның эң-не сураглыы — чиик атлетика, волейбол, аар атлетика- парустуг спорт, спортчу балыктаашкын. Кичээлдерни бедик мергежилдиг специалистер эрттирип турар. Оларның аразында шаптыктаашкынныг черге маднаар талазы-биле Эстонияның чемпиону Рейн Тыру; спорт мастери штангист Ян Лембер, чуртун чемпиону волейболист Тайво Ульс болгаш өске-даа сураглыг спортчулар бар.

Амгы үеде колхозта 300 ажыг разрядчылар, ГТО-нуң хөрек демдээнии 650 эдилекчилери бар. Ында үш кижиниң бирээзи-ле күш-культура болгаш спорт-биле өөнүк.

«Сааре Калурда» бодунуң спорт баазазы чок, ынчангаш ук ажыл-агый ыида школаның залын болгаш бассейнин хөлезилеп ап турар. А колхозчуларның боттары кадыкшыл көпказын кылып алганнар. Бо чылын колхозтуң дөртку спартакиадазы база болган. Оон программазында спортчуң оң хевири киргеи, аңаа киржир кижилерниң саны чыл келген түдүм өөүн турар. Бо чылын республиканың чиик атлетика календарында «Сааре Калурунуң» шаңналы дээш маргылдаалар база киргеи. Чогум колхозтуң спортчулары янзы-бүрү черлерде маргылдааларда базып киржип турар. ГТО-нуң хөй хевириңе республиканың шилиндек командазынга-даа, «Йыуд» деп ганзболистер командазынга-даа, чуртун дээди лигазында-даа ол колхозтуң кежигүннерин көрүп болур.

«Сааре Калурнуң» күш-культура коллективи Эстонияның балык тудар эң шыырак дээш колхозтарының санында база киржип турар.

А. ХАРЧЕНКО,
СЭТА-ның корр.
Таллин.

ЭЛДЕПТИГ ДОЛУ

Кедергей улуг хемчээлдиг долу дүшкен үүнелинде Кыдаттың мурнуу чүгүлезиниң Гуандун можунуң бир уездизинге 5 кижи өлген, 225 кижи балыглаңган, 19 муң 500 ажыг бажыңнар бузулган. «Янчэн ваньбао» солуунун бижээнин ёзугаар алырга, чамдык долуларның бир борбаа-ла 7 килограмм аар деңзилиг болган.

(СЭТА).

Шоодуг

Кулак дүлей

Кадайым мени культуран куду дээш болганчок-ла чемелей бээр. Оон ол сөстерии аңаа бир чөм-биле демей апарган— кулак дашты-биле эрттирип каар мен. Шынында, та чогум кайывыстың культуравыс куду чүве, ону кижи метр туткаш хемчээптер арга бар эвес.

Мындаа база бир катап мээң культурам кудузун көптара берген. Дыннап-дыннап алгаш, доозуптарга:

— Ындыг культуразы куду кижи-биле чүге өгленип алган сен?—деп айтырдым.

Калайымның ийи караа кыраннаашкын дег чайынналп дээш, чанымга кээп олура каапкан:

— Мен дүштүк кыс, сен дүштүк оол турарында культурац амгызындан үсчок бедик турган, Куңгаажап. Кады кылаштажырда мени чедип алыр ышкажык сен. Ажылче үдеп каар, ажылдан уткуп алыр чордун. Чечектериин чаражык, конфеттернин амданныын сөңнеп чордун. Шын але?

Шүптүзу шын чүве. Ол дугайын бүдүү иштимде ындыхаая сактып чоруур мен. Дүштүк турган, тонун безин кедирип бээр турганым шын. Өгленген соонда үргүлүү ынчап чоруур дээрге бергезин кончуг чүве ышкажыл. Чамдыкта уттундуруп-даа каар, чамдыкта чай-даа чок болуу бээр, чамдыкта алгыжыпканда-даа турар. Кадайымның каракара характары харыы негеп, чиге көрүп каапкан олур эвес пе.

— Ынчаарга мээң культурамны бедидип көрөм, бир дугаарында кады чурттап олурар кадайы сен дузалавас болза, ким дузалаар боор — дидим.

Севил-беседа кылган, мен ылым-чылым дыннап олурган мен. Мээң доңга бажым оон чугаалаан чүвелериниң шүптүзүн кайын шиңгээдип ал шыдаар деп, чамдыызы ол-ла дораан уттундуруп калган. Ынчалза-даа кол-ла чүве — кадайымның бүгү айтыышкыннарын хажык чокка бүүселирин ыяк билип алган мен.

Бо чугаа сөөлүнде, үр болганда кадайым мынча дээн:

— Кижиниң культуразын бедидер бир кол дузалаар чүве пом болур болгай. Даарта—субботада, ном магазинине солуп роман садар дээндир, эртежик баргаш, садып, эккел!

Ажыттынар шак элек-даа бол, ажык аксында оочур өлээп апарган, болган. Көк хөйленнинг ооңдуң соонга туруп алгаш, маңап тур мен. Келген улус мээң соомдан улажып бар-ла чыткан. Хаалга ажыттынган соонда тургаш кижилер мурнуң бызаажып шургуп кирип каан. Мени улустун чалгыы олче чайгаар алгаш барган. Оон талакы бүдүмнүң майны кедергей сарыып турган: дывыржын кирип турувуста, бир хөрээжен кижи шиш ээжектинг идиң-биле сывыра базып каан-чүве. Ынчаарга мээң культурамны бедидерде бир кол дузалаар чүве пом болур болгай. Даарта—субботада, ном магазинине солуп роман садар дээндир, эртежик баргаш, садып, эккел!

Ажыттынар шак элек-даа бол, ажык аксында оочур өлээп апарган, болган. Көк хөйленнинг ооңдуң соонга туруп алгаш, маңап тур мен. Келген улус мээң соомдан улажып бар-ла чыткан. Хаалга ажыттынган соонда тургаш кижилер мурнуң бызаажып шургуп кирип каан. Мени улустун чалгыы олче чайгаар алгаш барган. Оон талакы бүдүмнүң майны кедергей сарыып турган: дывыржын кирип турувуста, бир хөрээжен кижи шиш ээжектинг идиң-биле сывыра базып каан-чүве. Ынчаарга мээң культурамны бедидерде бир кол дузалаар чүве пом болур болгай. Даарта—субботада, ном магазинине

Театрны түдүп каанындан бээр каш чыл эрте-даа бергеи болза, олче бир дугаар бажым бакылааным ол: иштиниң чараш каазы кедергей оран болган.

Концертти төнчүзүнге чедир көрген бис. Культурам та бээн чүве, ооңуң амдыызында билбес мен, а кулактарым дүлейлеп калган. Кадайым менче имнеп-имнеп чугаалап турган: бодаарымга моон соңгаар мындыг концерттерге үргүлүү кээп турар бис дээн хире...

«Каарган кас эдергеш, даваның доңгурун алган» деп бурунгуларывыс чугаалап чораан. Кунгаажап культуразын бедидер дээш куруган эдерип чораш, кулактарын дүлейледип алган деп кожаларым чугаалажын эгелей бээр чадавас боор.

В. МОНГУШ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Шыдыраа

КУБОК МӨҢГЕДЕ АРТКАН

Чоокта чаа Кызыл хоорайның команда талазы-биле бирги чери дээш маргылдаа доозулган. Аңаа пицтизи-биле алды команда киришкен. Мурнуку чылдарга бодаарга бо маргылдааны организастаанының, киржимчилерниң идепкейинии-даа талазы-биле четпестер бар. Кол чүүл ону кыска хуусаада, буу-хаа чорутканы.

Ындыг болза-даа бирги чер дээш демисел совлгу салыгларга чедир чидиглеиген. Чемпион атты Кызылда Күрүнеиң педагогика институдуиуң шырак командазы чаалап алган. Ол команда бо атты ам үш улаштыр ап турары бо. Ынчангаш шилчиир кубокту командага мөңгези-биле артырган. Командаиың төлээлерии А. Борзенко, Д. Ондар боттарының удурланыкчыларын чиик утканнар.

Ынчангаш беш салыглар эрткенде Чыртак-оол Оюн, Монгуш Алыг-оол, Леонид Мохов 4,5—4,5 саннарлыг өстелерии мурнай бергеннер.

Б. ООРЖАК.

телевидение

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкии. 9.00 — «Чаштарга анчыгаштар дугайында». Ленинградтан дамчыдылга. 9.30 — «Ында, горизонт ыидында». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 10.35— «Силерге, ада-иелер!» 11.05 — И. Добронравовтуң сөзүнге бижээн шүлүктерге чогаткан ырларны Л. Сенчина, Г. Беседина, С. Тараненко олар күүседирлер. 11.15 — «Айыыл чок шимчээшкин». 11.45—«Музейлерде болгаш деңгелге залындан» деп Бүгү-эвилелдин «Коммуннзм тургузуп тур бис» деп делгелгези чурукчуиуң төп бажыңында ажыттынган. 12.15—«Хүннүң шыгжамыры». 13.15 — «Спортлотонуң» 16-гы тиражы. 13.25 — «Ону шылдаар силер». Аныяк чаартыкчыларның конкурузу. 14.10 — «Дириг амытаннар дугайында». 15.25—Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Түңнел бөлүктериниң киржикчилериниң ужуражылгазы. 2-ги болгаш 3-кү үелер. Гетеборгтан дамчыдылга. 16.35 — Политиктиг тайылбырлакчы В. И. Бекетовтуң беседазы. 17.05 — «Субботниктиң хүн демлеглели».

КЫЗЫЛДАН

17.20 — «Тывала «кызыл суббота». (Орус болгаш тыва дылдарда).

МОСКВАДАН

17.35 — «Делегей байлалының дугайында беседа». СЭКП ТК-ның делегей информациязының киидизиниң эргелекчизи Л. М. Замятин эрттирер. 18.20 —Бүгү-эвилелдиң Коммунистиг субботник хүнүиге. Уран чүүл мастерлериниң концерти. 20.30 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Түңнел бөлүктүң киржикчилериниң ужуражылгазы. 3-кү үе. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.15— «Үе». Информастыг программа. 22.00— Кубаның наңионал балединиң концерти. 22.45—«Пятигорск». Документалдыг телефильм. 23.00—01.00 —Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионады. Түңнел бөлүктүң киржикчилериниң ужуражылгазы. Гетеборгтан дамчыдылга. Төнгенде—медээлер.

Агаар

Бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүкче угланыышкынын хаттың дүргени секуидада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 9—14, чамдык райоиларга 4—9 градус чылыг болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү кошкак. Агаар дүне 1—3 градус соор, хүндүс 13—14 градус чылыыр.

КИНО

АПРЕЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сээн оглуң-дур мен, черим» (2 сериялыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ада-чурттуң ыры» 9.30, 11.20, 13.20, 15.10, «Эрте болдунган эидег» 17.00, 19.00, 21.00 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Билдингир кижи ыйнаан» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянуң адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмызыралы болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, аропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 936.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниг типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00158

Бүгү чүрттарның пролетарлыктары, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 93 (11591) | 1981 чылдың апрель 19, воскресенье | 1925 чылда ундезилеттингеи. | Өртээ 2 коп.

Совет Эвилелиниң ажылчы чоннары! Он бирги беш чылды Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш шалыпчы, инициативчи ажыл-иживис-биле демдеглээли!

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседир бис!

(СЭКП ТК-ниң Быйгырыглаларындан).

СОВЕТ ТЫВА — „КЫЗЫЛ СУББОТАДА“

Дүүн, бүгү чурттаазында ышнаш, ийи дакпыр орденниг Совет Тываның хоорайлары болгаш суурлары аажок эрте одунган. Кызылдың, Ак-Довуракның ажылчыннары, Хову-Аксының металлургтары, Чаа-Шагаан-Арыгның тудугжулары, Мөңгүн-Тайганың, Эрзинниң, Бай-Тайганың, Өвүрнүң, Чөвөн-Хемчиктиң малчыннары, Таңдының, Каа-Хемниң, Бии-Хемниң, Улуг-Хемниң тараажылары, ыракыы Тожунуң, Тере-Хөлдүң ивижи, аңчылары, хоорайларда болгаш суурларда хөй санныг интеллигенция, студентилер болгаш сургуулдар, школачылар — бүгү ажылчы чоннар күш-ажылдың байырлалында, субботник хүнүнде боттарының ажылдаар черлеринге эртен эрте-ле кээп тургулапканнар. Олар үүс-үүс рубльдиң үүле-херээн бүдүрүп, төрээн хоорайларын, суурларын аян киирип, чаагайжытканнар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң соонда болган бо чылгы субботник республиканың бүгү черлеринге онзагай байдалдыг эрткен. Оон киржикчилери съездиниң шиитпирлерин, он бирги беш чылдың даалгаларын күүседиринге долу шиитпирлиниң чаңгыс эп-сеткил-биле илергейлеп, аажок улуг бедик көдүрлүүшкүн-биле ажылдааннар.

К Ы З Ы Л

Эртенгиниң 7 шак ажа дүжүп турда-ла, хоорайның олбо түгүнде катыы-хөглүг, бөлүк-бөлүк кижилер ыңай-бээр шуушкан. Аяс, чылыг эртенги хүн-биле чергелештир кижилериң омак-хөглүг арыш-ырайы, олардың туткан лозун, плакаттары, байырланчыг хөгжүм үнү хоорайны улам-на чырык, улам-па көдүрлүүшкүнүг аян-шинчи киирип турган.

Хоорайның төп кудумчузу Ленин кудумчузунда В. И. Ленинге тураскаалдың чанында республиканың студент тудугжу отрядының 1200 хире дайынчылары чыглып келген.

Оларның холларында кызыл туктар, лозуң, плакаттар, катыы-хөг шөлдү долган. Чалыы назынның хөгжүм үнүнге үдеттирген ыры-шоору ырак дээрже ужугун, аас, каак хүнүң алдын хереллери-биле хөглүг чаржып, чаңгыланып турган.

Ленин шөлүнге эрткен кыска митингиге олар субботникте эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип, найысылалдың кудумчулары уламна чарап, арыг-силиг болуру дээш кызымак ажылдаарын шиитпирлээннер. Хоорайның студент тудугжу отрядының дайынчылары субботникче доктуу составы-биле 1200 кижи үнгеш, Ленин кудумчузунуң чаагайжылдызынга ажылдаан.

Найысылалывысты электри болгаш чылыг энергизы-биле хандырып турар Кызылдың электри станцизын — хоорайның ёзулуг-ла чүрээ деп адап болур. «Кызыл суббота» хүнүнде аңаа ажыл-иш хайныышкыныг болган. Электри станцизынга ажыл дүн-хүн-даа дивес үзүктел чок уламчылаар болгай.

Ленинчи субботникте Н. В. Барановтуң удурткан ээлчээ ажылдаан. Олардың кижи бүрүзү ажылчын туруштарынга келгеш, нарын дериг-херекселдерниң ажылдаары ыяк хынап көргеи. Чүге дээрге ол хүн үлетпүр бүдүрүлгелерде, тудуг организацияларында, инитиниң чемненилге черлеринде дериг-херекселдер долу күш-биле ажылдаар болгай. Ынчангаш электри энергиязы-биле хандырылганы эң-не бедик деңнелче чорударын энергетиктер хүлээнген. Станцияның башкарылга пультузунга бүдүрүлгениң мурнакчылары Н. Дятлова биле М. Михайлов олар ажылдаан.

Кызыл субботникте энергетиктерден 571 кижи ажылдап үнгеи. Олардан 450 кижи боттарының ажылчын туруштарынга ажылдаан. Оон иштинде электри станциязынга 168 кижи ажылдап хүнзээн болгаш 29 мурнакчылар камнап алганы чиг-эди-биле ажылдап хүнзээн.

Кызылдың энергетиктери ол хүн 5,5 муң рубльдиң продукциязын берген болгаш 90 квтшак электри, 1 муң Гкал чылыг энергизын бүдүргеи.

Кызылдың ЦЭС тудуг эргелениинiң тудугжулары коммунистиг субботникке бедик деңнелче чорударын энергетиктер хүлээнген. Станцияның башкарылга пультузунга бүдүрүлгениң мурнакчылары Н. Дятлова биле М. Михайлов олар ажылдаан.

Кызыл субботникте энергетиктерден 571 кижи ажылдап үнгеи. Олардан 450 кижи боттарының ажылчын туруштарынга ажылдаан. Оон иштинде электри станциязынга 168 кижи ажылдап хүнзээн болгаш 29 мурнакчылар камнап алганы чиг-эди-биле ажылдап хүнзээн.

Кызылдың энергетиктери ол хүн 5,5 муң рубльдиң продукциязын берген болгаш 90 квтшак электри, 1 муң Гкал чылыг энергизын бүдүрген.

Кызылдың ЦЭС тудуг эргелениинiң тудугжулары коммунистиг субботникке бедик деңнелче чорударын энергетиктер хүлээнген. Станцияның башкарылга пультузунга бүдүрүлгениң мурнакчылары Н. Дятлова биле М. Михайлов олар ажылдаан.

Коммунист Н. И. Ефремовтуң мурнакчы бригадазы чылыг дамчыдылгазының № 2 магистралының тудуунга ажылдап турда бардывыс. Улуг диаметрлиг хоолайларны тудуштур дунзаалап-даа, оларны тургузар фундаментилерни-даа быжыглап тургузуп турду. Бригадир Н. И. Ефремов биске мынчаар тайылбырлады:

—Чылыдылга шугумуң ажык чер кырынга тударга тудугмонтаж ажылдарының өртээ чиигээр, эвээш үе негеттинер. Ынчангаш бо ийиги магистральды база ынчаар тудуп турар бис — деп, ол чугаалады.

В. Н. Елисеевтиң бригадазы электри станциязының № 10 котёлунга ажылдап хүнзээн. Коммунист З. М. Селивановаиың шеверлекчи бригадазы № 1 профтехучилищениң инити чуртталга бажыңының шеверлел ажылдарынга, А. В. Ковалчуктуң бригадазы уруглар садыиың, 70 аал инти чурттаар чурттталга бажыңының тудуунга ажылдаан.

Кызыл ЦЭС тудуг эргелиниден 140 кижи, оларның иштинде 120 кижи боттарының объектилеринге ажылдаан. Хоорайның 150 студентилери оларга улуг дузаны көргүзүп, эргелелдиң объектилеринге ажылдап хүнзээн. Никитизи-биле ол хүн тудугжулар, 6,2 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

Чугула объектилериниң бирээзи школа тудуунга субботник хүнүнде ажыл бедик темпбиле чоруп турган. Школаның үшкү корпузунуң кырын шыварын болгаш бетонназарын, шеверлел ажылдарын кылып чоруткан. Ында ажылдап турар Ч. Доңгактың, Н. Воронининиң бригадазында «Кызыл тудуг» эргелелиниң албанхаакчылары, инженер-техниктиг ажылдакчылары дузалашкан.

Ниитизи-биле «Кызыл суббота» «Тыва тудуг» трестен 1200 кижи киришкен, оларның 600-з боттарының объектилеринге ажылдап хүнзээн. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжулары Л. Шиповаленконуң, Е. Бизяеваның ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Р. Григоровичиниң бригадаларының кежигүннери эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааннар, «Тыва тудуг» трестиң тудугжулары беш чыл фондузунче 2780 рубльди шилчиткен.

№ 1 АТБ-ниң мурнакчы чолаачылары Ю. И. Баранов, В. С. Арчумаев, В. П. Барыбин болгаш оон-даа өскелер ол хүн камнап алганы кыварчаар материалдары-биле ажылдаан. Ол АТБ-ниң 140 ажыг чолаачылары субботник хүнүнде рейсче үнген.

№ 3 АТБ-ниң чолаачылары база Кызыл—Абакан, Кызыл—Ак-Довурак — Абаза — Абакан аразында болгаш районнарже 2090 тонна чүктү сөөртүп, 247 муң тонна-километрни ажыллап кылган. Социалистиг чарыштың тиилекчилевя В. Панкратов, А. Лукин, Ю. Потапов олар камнап алдынган бензининге ажылдаан. АТБ-ниң коллективи беш чыл фондузунче 1500 рубльди шилчиткен.

Кызылдың чаагайжыдылгазынга мун-мун кижилер идепкейлиг киришкен. Ылаңгыя хоорайның дөрткү, бешки микрорайонунуң чаагайжыдылгазынга 1,5 муң кызылчылар ажыллаан болгаш чүге 4500 ыяштарны олуртуп, кара хөрзүнүң төккеш дескилеп, чечек тарыыр клумбаларны белеткээн.

АК-ДОВУРАК

Ак-Довуракның ажыл-ишчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга алдар кылдыр тураскаттынган күш-ажылдың байырлалынга киржири-биле эртен эрте чыглып келгеннер. Кижи бүрүзүнүң арыннарында өөрүшкү чайнаан, ынчанмайн канчаар, оларның кол соруглазы — «кызыл суббота» хүнүнде ийи дакпыр күжениишкинии-биле эң-не бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаары. Удатпаанда хоорайының тус-тус ажыл-ишчи коллективтери ажылдаар туруштарын ээлеткен. Күш-ажылдың байырлалынга тураскаттынган хайныышкынығ иштиң эгелээни ол. 6832 кижи субботникке киришкен. Оларның 4500-үү тус-тус туруштарынга ажылдаан.

Транспортчулардан 222 чолаачы камнап алган кыварчаар материалдары-биле ажылдаан. 5480 тонна-километр ажылларны кылган. 28 септекчи камнаттынган кезектери-биле септелге ажылдарын кылып чоруткан.

Аныяктар хоорайының үлетпүр бүдүрүлгелери ол хүн 16318 рубль түңнүг продукциязыны бүдүргеи. Оон иштинде үлетпүр бүдүрүлге комбинадының 120 ажыг ажылчыларыиың тус-тус туруштарынга ажылдаан, 2698 рубльдиң продукциязын берген. Хлеб заводунуң ажыл-ишчилери күженишкинииг ажылдаан, 150 рубльди беш чылдың фондузунче шилчиткен. Тудугжулар «кызыл субботада» 13200 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү комбинаттың» коллективинден күш-ажылдың байырлалынга 2790 ажыг кижи киришкен. Оларның аразындан 698 кижи боттарының хүн бүрү ажылдап турар бүдүрүлге черлеринге ажылдаан. 153 ажылчын камнап алган материалдары-биле ажылдааннар. Соруг киришкинииг күш-ажыл байырлалында комбинаттың коллективи 400 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаан, 38 тонна даг массазы каскан болгаш сөөрткеи, 2000 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган. Бүдүрүлгениң септекчилери 16 автомобильди септээн. Ол ажыл-ишчи коллектив ленинчи коммунистиг субботник хүнүнде ажыллаан акша-хөрөнгизинден 10.000 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчиткеи.

ХОВУ-АКСЫ

Эртенгиниң чеди шак ажып турда, Таңды-Уланың электеринге музыка, ыры-шоор чаңгыланып эгелээн. Ол болза, Тываның өңнүг металлургиязының баштайгызы—«Тыва кобальт» комбинаттың металбльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган.

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧУРУКТАРДА: В. И. Ленин аттыг шөлге студентилериин митингизи; Кызылдың алгы заводунуң ажылчыннары субботникте; «Тиилелге» совхозтуң механизаторлары шык базырыышкыныиче үнер мурнунда.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАШТАЙГЫ БАЗЫМЫ

1981 ЧЫЛДЫҢ БИРГИ КВАРТАЛЫНДА ССРЭ-НИҢ ҮЛЕТПҮРҮНҮҢ КҮРҮНЕ ПЛАНЫН КҮҮСЕТКЕНИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин үлетпүр ажылдакчылары сорук киришкиниг үткаан болгаш он бирги беш чылдың даалгаларын долдур болгаш ажыр чедиишкиниг күүседир, ажылдың ажыктыын база шынарын бедилер дээш социалистиг чарышты калбаа-биле неитереткен.

Продукцияның ниити хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринiң болгаш кылыгларның эң чугула хевирлерин кылып үндүреринiң талазы-биле бирги кварталдың планы ажыр күүсеттинген деп, ССРЭ-ниң Төп статистика эргелелиниң дыңнадыында чугаалаан. Эрткен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң немей өзүлдези 3,1 хуу болган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,4 хуу белээн; бүдүрүүшкүнүнүң немей өзүлдезиниң дөртүн үжүнден хөй келиин оон күсели-биле алган. Арыг орулгалар кевүдээн.

Продукцияның эң чугула хевирлерин бүдүргени мынчыг болган: электроэнергия—359 миллиард киловат-шак; нефть (газ конденсадын кириштир) — 150 миллион тонна; газ—117 миллиард кубометр; хөмүр-даш—186 миллион тонна; кан—38,1 миллион тонна; демир рудазы—60,5 миллион тонна; минералдыг чемнишчидилгелер (хоолулуг бүдүмелдерни 100 хуу кылдыр санаарга) — 6,7 миллион тонна; үнүштер камгалаарының химиктиг чепсектери (чижек единицаларга)—130 муң тонна; металл кезер станоктарны—509 миллион рубльге, оларның аразында санныг программа-биле башкарар станоктарны 2,4 мүңнү бүдүрген.

Приборларны, автоматчыдылга чепсектерин болгаш оларга артык кезектерни — 1,4 миллиард рубльге; саналга техниказының чепсектерин болгаш оларга артык кезектерни—1,2 миллиард рубльге бүдүрген; автомобильдерни — 557 мүңнү, оларның аразында чүзкүүн — 199 мүңнү, чииктерни — 336 мүңнү; хөвең ажаап алыр машиналарны—2,5 мүңнү, саазынны — 1,4 миллион тоннаны; цементини—31,4 миллион тоннаны кылып үндүрген.

Чурттуң алган бараанилары: даараныига кылыглары—6,1 миллион рубльдиң; иштики болгаш даштыкы хеп трикотаж—418 миллион кезек; хөм идиктер—194 миллион эжеш; эът (күрүнеге курлавырларының чиг-адинден)—2,1 миллион тонна; колбаса кылыглар—779 муң тонна; мал саржаа (күрүне курлавырларының чиг-адинден)—179 муң тонна; консервалар—2,6 миллиард чижек лааза; телевизорлар—2,0 миллион; оларның аразында өөнүглери—0,6 миллион; мебель—1,6 миллиард рубльдиң.

Газ, нефть (газ конденсадын кириштир) тывыжының, канны, минералдыг чемнишчидилгелерни, үнүштер камгалалының химиктиг чепсектерни, приборларны, автоматчыдылга чепсектерни, саналга техниказын болгаш оларга артык кезектерни, автомобильдерни, тракторларны, мал ажылынга болгаш мал чемнерин бүдүрериинге ажыглаар машиналарны, цементини, даараныига кылыгларын, кондитер кылыгларын, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый бараанларын, продукцияның өске-даа дыка хөй хевирлерин кылып үндүрериинiң квартал планы ажыр күүсеттинген.

Чамдык бүдүрүлге каттыжыышкынары болгаш каш-даа областарның чамдык бүдүрүлгелери продукцияның ниити хемчээлиниң, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүреринiң, продукцияның бот-үнезин чиигедиринiң, мөөңнээшкиннериниң талазы-биле доктаттынган онаалдаларны күүсетпээн. Синтетиктиг чуктарны, пластиктиг бүдүмелдерни, химиктиг волокноларны, удазыннарны, тудуг ыяжын, саазыннын, пөстерни болгаш өске-даа чамдык кылыгларны бүдүреринiң планын, ол ышкаш хемүр-даш казарының немелде онаалдазы күүсеттинмээн.

Үлетпүрүнүң дыка хөй адырларының ажылының техника-экономиктиг көргүзүглери болгаш кылын үндүрүү турар продукциязының шынары эжикээн. Шынарның даэди чергелиниң продукциязын бүдүреринiң хемчээли эрткен чылдың I кварталынга деңнээрге 13 хуу улгаткан.

Үлетпүр ажылдакчылары бүдүрүлгени бедик бүдүрүкчүлүг болдурар, бар курлавырларны идередип тывар болгаш ажыглалга киирер талазы-биле хемгелерни боттанырыын турар.

(СЭТА).

ЭРТЕМ ШИНЧИЛЕЛДЕРИНИҢ КУРЛАВЫРЛАРЫ

ВАСХНИЛ-диң академиктериниң болгаш корреспондент-кежигүннериниң чыл санында болур ниити хуралынга апрельдиң 16-да Москвага ажылдың түнелдерин база амгы беш чылда көдээ ажыл-агый эртемниин сорулгаларын чугаалажып көргеи.

Илеткелчи — президиумнуң кол эртемден секретары, ВАСХНИЛ-диң академиги П. И. Сусидко болгаш өскеда санал бергеннер академияның адырлар база девиспээрлер салбырлары, эртемшинчилел институттары көдээ ажыл-агыйның эң чугула айтырыгларының талазы-биле комплекстиг шинчилелдерни чорудуп турар деп демдеглээн. Ук адырны үлетпүр үндезинниче шилчидеринге боттуг салыышкынны эртем кирип турар. Чыл бүрүзүнде-ле эртемденнер шенеттинген 150-деи эвээш эвес шинчилелдерни практиктерге саналдап турар.

Оон-биле чергелештир эртем шинчилелдерин интенсификастаарын чедип алыры, оларның ажыктыын бедидери, чаа түүлдерни бүдүрүлгеге шингээдип алырыи дүргедедирi эргежок чугула. Кукурузаның, тарымал тооруктуң, тараа-бобы болгаш крупа культураларының селекциязының талазы-биле улуг сорулгалар туруп турар. Чер ажылының эртемге үндезилеттинген зона аайының системаларын, дыка хөй культураларны тарып өстүреринiң үлетпүр технологиязын ажыддап кылырын дүргедедири чугула. Мал чемнерин бүдүрер талазы-биле хөй түүлдерни кылыр ужурлуг. Черлерни, млангыя мелиорастаан черлерни, машиналарны, чемнишчидилгелерни, үнүш камгалалының түүлдерни ажыктыг кылдыр ажыглаар талазы-биле тодаргай рекомендацияларны ажыл-агыйларга херек.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаргайлааны сорулгаларга дүүштүр ажылчын планнарны эде кылырын хандырарын, шинчилелдерниң эртем-методиктиг удуртулгазының деңнелии бедидерин, агроүлетпүр комплекизиниң бүгү адырлары-биле харылзааны быжыглаарын, бүдүрүлге-биле интеграцияны ыяк болдурарын ВАСХНИЛ-диң адырлар болгаш девискээр салбырларынга сүмелээн.

Көдээ ажыл-агый эртемниин талазы-биле эң эки ажылдар дээш ВАСХНИЛ-диң медальдарын ниити хуралга эртемденнерге тывыскан.

(СЭТА-ның корр).

ЭРТЕМ БАЙЫРЛАЛЫНГА ТУРАСКААДЫП

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге улуг салдарыг совет эртемденнериң ажылдарының түңнелдери чедирип турар. Оларның ажылдары Октаргай дугайында, атом ядрозунуң, дириг клетканың Черни шыва ап турар геофизиктиг болуушкуннарның тургузуунуң дугайында кижиниң билиглерин доктаамал байыдып турар.

Совет эртемниң хүнүнге тураскаатқан байырлыг хурал апрель 17-де Москвага болган. Президиумга ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары Г. И. Марчук, Л. В. Смирнов, ВЦСПС-тиң даргазы А. И. Шибаев, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының, ССРЭ-ниң Медицина эртемнериниң академиязының, ВАСХНИЛ-диң, министерстволарының болгаш ведомстволарның удуртукчулары, сураглыг эртемденнер, найысылалдың ажылчы чоннарының төлээлекчилери олурган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизиниң оралакчызы Е. П. Велихов үлеткел кылган.

Шинчилелдериниң ажыктыын улам ыңай бедидери оон түнелдерни улус ажыл-агыйынга ажыглап киирери, совет эртемниң мурнунга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тургускаиы сорулгаларын чедиишкиниг күүседир дээш бүгү күштерин утлаарын хуралдың киржикчилери айыткаан.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛДАРЫ-БИЛЕ

Онгу беш чылдың планныг даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чедип алган чедиишкиннери дээш ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы-биле автомобиль транспортунуң, орук ажыл-агыйының, автомобиль оруктарының тудуунуң болгаш ажыглалының, хем транспортунуң, ССРЭ-ниң Энергетика болгаш электрофикация министерстволарының, РСФСР-ниң Одаар үүл үлетпүрүнүң министерстволарының, нефть продуктуларының транспортунуң болгаш хандырылгазының бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының мурнакчыларын ССРЭ-ниң орденнери болгаш медальдары-биле шаңнаан.

ТЫВА АССР-ДЕН

ОКТЯБРЬ РЕВОЛЮЦИЯЗЫ ОРДЕН-БИЛЕ

Анатолий Иванович **Галайио**—Кызылдың № 1 чүк автотранспорт будурулгезиниң чолаачызы.

Апатолий Иванович **Пожидаев** — СЭКП Кызыл хоркомунуң бирги секретары.

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ

Раис **Ягофаров** — Минусинскиниң чүк автотранспорт будурулгезиниң чолаачылар бригадири.

Пётр Михайлович **Марков**— Кызылдың пассажир район эргелениин «Ангара-45» деп теплоходунуң капитан-механиги.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕН-БИЛЕ

Юлий Иванович **Демочкин** — Улуг-Хем ыяш ажыл-агый улетпүрүнүң мастери.

Вениамин Михайлович **Новиков** — Кызылдың № 3 чүк автотранспорт будурулгезиниң чолаачылар бригадири.

Пётр Петрович **Кабан** — Кызыл хоорайда № 1 оруктудуг аргелелинде чолаачы.

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ЛЕМДЭЗ» ОРДЕН-БИЛЕ

Виктор Салчакович **Камин-оол** — СЭКП Тыва обкомунуң киллис эргелекчизи.

Валентин Николаевич **Кулеш** — Кызылдың пассажир автотранспорт будурулгезиниң чолаачылар бригадири.

Владимир Николаевич **Намай** — Тываның автооруктарны тудар болгаш ажыглаар будурулге эргелелиниң төп лабораториязының начальиги.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Анатолий Доланович **Болат** — Хову-Аксының автотранспорт будурулгезиниң чолаачызы.

Геннадий Федорович **Иванов** — Тываның электри четкилериниң Кызылда электри станциязының котельная салбырының улуг машинизи.

Владимир Пантелеевич **Сафронов** — Кызылдың септелге-тудуг орук участогунуң асфальт-бетон заводунуң оператору.

Владимир Романович **Хунай-оол** — Тываның автосептелге заводунуң слесары.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЗРЕСМААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Владислав Кузьмич **Засс** — Кызылдың № 2 чүк автотранспорт будурулгезиниң чолаачызы.

Павел Никифорович **Кузьмин**— Тураның сепгелге-тудуг орук участогунуң автогрейдер машинизи.

Сергей Леонидович **Лышов** — Кызылдың көвүүг тудар аргелелиниң экскаватор машинизи.

Василий Прокопьевич **Поркин**— Тываның электри четкилериниң электромонтёру.

Александр Александрович **Сафронов** — Кызылда көжүп чоруур механизастаттынган колоннаның токары.

Одекпен Кыргысович **Тагба**— Шагаан-Арыгның автотранспорт будурулгезиниң чолаачызы.

Елизавета Егоровна **Токарева**—Кызылдың нефть базазының № 47 АЗС-тиң заправщиги.

Николай Петрович **Ширингкин** — Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый улетпүрүнүң ыяш белеткечизи.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ШЫЛГАРАЛ ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Надежда Васильевна **Акикеева** — Кызылдың автовокзалдар болгаш пассажир автостанцияларының будурулге каттыжыышкынының начальиги.

Далар Доржаевич **Бегзи** — Кызылдың автошколазының башкызы.

Гавриил Акимович **Беллев** —Кызылдың № 1 чүк автотранспортунуң чолаачызы.

Сергей Догусович **Ондар** — Тываның электри четкилериниң мастери.

Хүлер-оол Доржуевич **Оюржак** — Чадаанаиың автотранспорт будурулгезиниң чолаачызы.

Дадар-оол Сандыевич **Оюн** — автомобиль транспортунуң болгаш чазаглыг оруктарның ажылчыннарының профсоюзунуң обкомунуң даргазы.

Сыргый-оол Капзай-оолович **Сарыглар** — Ак-Довуракның септелге-тудуг орук эргелелиниң ажылчыны.

Шивчей Аракчаевич **Хомушку** — Улуг-Хемниң ыяш ажыл-агый будурулгезиниң ыяш белеткелчизи.

СОВЕТ ТЫВА — „КЫЗЫЛ СУББОТАДА“

(Төнчүзү. Эгези бирги арныда).

лургтары, энергетиктери, дагжылары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнгеи хүнүнден бээр 111 чылынга тураскаатказ коммунистиг субботникче үнүп турганы ол.

—Күш-ажылдың ёзулуг байырлалы— «кызыл субботага» «тыва металлургтар ыяк белеткенгеннер—деп, субботник эртирер штабтың начальнигы Хову-Аксы суур Советиниң күүскомунуң даргазы Александр Иннокентьевич Соколов чугаалаан. — Чүгле комбинаттан 1350 кижи «Шупту коммунистиг субботникче!» деп кыйгырыгның алаа-биле боттарының ажылдаар черлеринче дорупканнар. Ынчаргаа боттарының ажылдаар черлериниң аңгыла суур чазагайжыдылгазынга киришкеннер-биле катай субботникке комбинаттан 1600 ажыг кижи киришкен.»

Хову-Аксының автобудурулгезиниң 130 ажыг чолаачылазы болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларының боттарының ажылдаар черлеринге кампаи алганы кывар-чаар материалдары-биле ажылдап хүнзээн. Дагжылар рудниже ажылдап, ажылдаан ажазындан 420 рубльди беш чылдың фондузунче шилчиткеннер. Суурнуң хлеб заводунуң коллективи күш-ажылдың эң бедик будурукчулуун чедип албышаан, продукциязының шинарын база эжиктеп.

Хову-Аксының дараиында фабриказының, мастерлериниң хой кезик боттарының машиналарынга ажылдаан, база-ла хой хемчээлдиг даараглаг кылыларны будурүп, хүн нормазын 110—120 хуу күүселирин чедип алганнар. Металлургтар суурунуң холушкак садыы коммунистиг субботникчилерин хандырарындан ажыда, боттарының садыг черлеринге ажылдап, 200 ажыг садыгжылар хой хемчээлдиг бараанарны сайгарганнар.

Өске-даа будурулге болгаш албан организацияларның ажылдакчылары чижээ, ортумак ийи школаларның өренчиктери чагагайжыдылгага, иогаан ыяш олуртуушкунуурга, суурда чечектер газонарын, клумбаларны кылырынга эң идепкейлиг киришкеннер. Анда ылаңгыя эмнелгениң, «Цветметавтомати канцы», ажалга кассаларының, 18-ки шинчилел-геологтуг бөлүктүң, банкының, харылзаа салбырының, ыяш ажыл-агыйының таңмыл болгаш өртten камгалал черлериниң коллективтериниң ажылдакчылары эрги, чаа суурларның санитарлыг ариглаашкынынга, чагагайжыдылга ажылдарынга калбаабиле киржип, хой хемчээлдиг ажылдарны кылганнар.

Хову-Аксы суурга субботник эрттиреринiң штабының хүн төнчүзүнде дыңнатканыбиле алырга, «Тыва кобальт» комбинаттан 2670 рубльди беш чылдың фондузунче шилчиткен. Бүдүрүлге коллективтеринден ацыла, культура албан черлериниң школаларның, эмнелгениң-даа коллективтери беш чылдың фондузунче ниитизи-биле барык будүн-чартык муң рубльди шилчидер деп турап.

1980 чылдың коммунистиг субботнигин Хову-Аксы суурнуң бүгү-ле коллективтеринге кажангызындан-даа артык күш-ажылчы кодурлүшкүн-биле болгаш бедик бүдүрүкчулуг эрткен.

БАЙ-ТАЙГА

Тээлиниң будурулгелериниң, албан организацияларының, совхозтарның ажылчыннары, албан-хаакчылары дүүн эртежик «кызыл субботта» эрттирер черлеринге чыглып келгилээн. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылынга алдар болдурган коммунистиг субботникти эрттиреринге тураскаатказ митингилер аңаа эрткен. Күш-ажылдың байырлалының киржикчилери эң-не будурүкчулуг ажылдаарын, хой продукцияны будурерин аазаан.

Районнуң бүгү-ле коллективтериниг субботник эртенгиниң 8 шакта эгелээн. Аңаа 5500 ажыг кижи киришкен. Совхозтарга ийи муң ажыг кижи ажылдап хүнзээн. Олар шык базырган, чер чарган, үрезин ортылаан, хораннаан, мал кажаларын аштаан, септээн болгаш өске-даа ажылдарны кылган. Тудугжулар Шүйда пионер лагериниң корпустарын, суурларда чүрттелге бажыңнарын, мал кажаларын тударынга ажылдаан.

Суурларның кудумчуларын ногаанчылдар болгаш чагагайжыдарынче субботник хүнүнде улуг кичээнгейни салган. Орта үш муң хире кижи киришкен.

Районнуң ажыл-ишчилери шалыпчы ажылдап турган, тос муң рубльдиг продукциязын бүдүргеи, оон 5390 рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчидер.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

«Кызыл суббота» эртенинде Чөөнаа хоорайның чүрттакчылары СЭКП райкомунуң бажыңының чанында шөлге чыглып келген. Ленинчи күш-ажылдың байырлыг хуралчыгажын районнуң субботник штабының даргазы Куулар Дамдың ажыктаан. Санал берген эштер ол хүн эң бүдүрүкчулуг ажылдаарын хүлээнип, өөрүн база ынчаар ажылдаарынче кыйгырып турган. Мындыг хуралдар районнуң чамдык суурларынга болгаш коллективтеринге база болгулаан.

Ол хүн район девискээринге оң муң хире кижи субботникче үнген. Оларның үштүң бир кезии—кодээ ажыл-агыйның ишчилери. Олар он бирги беш чылдың фондузунче 5860 рубльди шилчиткен. Совхозтар ажылчыннары кажаалар септелгезинге, олаар ыяш белеткелиге, часкы хову ажылдарынга идепкейлиг киришкеи.

Чөөнаа хоорайның автотранспорт ажылдакчылары бир муң тонна чүктү болгаш хой пассажирлерни сөорткен болгаш сес машинаны сентээн. АТБ биле автобазаның 57 чолаачызы боттарының камнаи алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдап, беш чыл фондузунче 1350 рубль киргеи.

КАА-ХЕМ

Арын-шырайы өөрүшкү-мацнайлыг, ажылчын хептиг муңмуң кижилер Сарыг-Сепке болгаш районнуң чүрттакчылыг өске-даа черлеринге эртен эрте-ле чыглып эгелээн. Кыска митингилер болгулаан соонда «кызыл субботанын» киржикчилери ажылдаар черлерин эзелекеи.

Ленинчи коммунистиг субботникке райондан 7191 кижи киржип, кажангызындан-даа артык бедик будурүкчулуг ажылдааннар. Ылаңгыя бирги кварталда күш-ажылчы бедик көргүзүлгези дээш СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң шилчиир Кызыл тугун чаалап алган районнуң ыяш ажыл-агый коллективи эки ажылдаан. Ол коллектив 4562 рубльдиг продукциязын будурген. Беш чылдың фондузунче 388 рубльди олар шилчиткеннер. «Улуг Октябрь» совхозтуң саанчылары «кызыл субботаның» хүнүнде 2000 кг сүттү саптаан. Тараажылар 40 тонна үрезинин хорандаан, 400 гектар шөлдүң ширин базырган, суур төвүнге 50 дөс ыяшты олуртаан. Совхозтуң ишчилери ол хүн ажылдап алган акшазының хой кезиин беш чылдың фондузунче шилчидер.

Ажыл адакталып чорда коммунистиг субботниктиң эрттиреринiң район штавы ниити ажылды түүнээн. Ниитизи-биле 13 муң рубльдиг ажылдары кылдынган болган. Тодаргайларга, районнуң ажыл-ишчилери 9,8 тонна сүттү будүрген, 5,9 тонна немелде деңзинин алган, 170 гектар черге чемиштидилгени төккен, 1060 га черниң ширин базырган, 4 кожалыг көрженин коптарган, 100 кубометр ыяшты диллиргеп. Совхозтар төптерни чагагайжыларынга база өске-даа ажылдарга идепкейлиг киришкеннер.

Каа-хемчилер он бирги беш чылдың фондузунче 11,5 муң рубльди шилчидер.

ТАҢДЫ

Районнуң ажылчы чоннары В. И. Ленинниң төрүттүнгеи хүнүнден бээр 111 чылынга тураскаатказ коммунистиг субботник хүнүн будүрүлгечи ажыл-иш-биле демдеглээн.

Субботникке райондан 11308 кижи киришкен. Оон иштинден 6892 кижи будүрүлге черлеринге ажылдаан.

«Кызыл суббота» хүнүнде районнуң ажылчы чонунуң бедик будүрүкчүлүг күш-ажылының түнелинде 14.200 рубльдиң продукциязын будүргүнгеи.

Районнуң ажыл-агыйларының ишчилери ол хүн хой хемчээлдиг көдээ ажыл-агый ажылдарын будүргеннер. Совхозтар 17 тонна сүттү будүрүп, 42 центнер немелде деңзини алган.

Часкы хову ажылдарында хаара туттунган ишчилер «кызыл субботада» алган хүлээлгелерин чедишкинниг күүсеткеннер. Күш-ажылдың байырлалының хүнүнде 630 га черге минералдыг чемшчидилгени төккен, 3850 га черниң шыгын бастырып, 650 га черни чарган болгаш 39 гектар черни суггарган. Ажыл-агыйларда часкы тарылгага ажыглаар 100 тонна картофель үрезинин белеткээн.

Районнуң ажылчы чону субботниктеп он бирги беш чылдың фондузунче 17968 рубльди шилчидер.

МӨҢГҮН-ТАЙГА

Мөңгүн-Тайга районнуң ажыл-ишчилери Ленинчи коммунистиг субботникче чаңгыс кижи дег демниг үнгеп. Субботник хүнүнде шупту 2 муң 434 кижи ажылдаан, ниитизи-биле 9 муң 352 рубльдиң янзы-бүрү ажылдарын кылган. Садыгның, хөй-ниитиниң чемненилгезинiң, амыдырал хандырылганың, сөөтелге-тудуг участогунуң, коммунал ажылагый черинiң ажылдакчыларының боттарының ажылчын турүштарынга ажылдаан.

Район төвү — Мугур-Аксы суурнуң бир чамдык организациялары СЭКП райкомунуң, райкүүскомнуң туттунуп турар бажыңын ажыглалга киирерин дүргедедир талазыбиле хөй хемчээлдиг ажылдарны кылып будүргеи. Өске албан черлери ортумак школага одазары-биле 200 кубометр токпак ыяшты хап белеткээн, хүлээткеи.

«Малчын», «Мөгеи-Бүреи» совхозтарның кайызынга-даа 5—5 шаараш хой кажаларын субботникчин киржикчилери туткап, бир чамдыктарын эткеи, септээн. Ырда киргеи Чеди-Тейге 500 метр узуи дурттуг суггарылга бугазын казарынга, аштап-арыглаарынга «Малчын» совхозка Мугур-Аксы ортумак школазының үстүкү класстарының өренчиктери боттуг дузаны көргүскеннер.

«Мөгеи-Бүреи» совхоз ол хүн чаа чүнар-бажыңны туткан, ырак-чоок оруктарны септеп кылган. Ажыл-агый чаңгыс хүн дургузунда 2 муң ажыг рубль хемчээлдиг ажылдарны кылып чоруткан. Район он бирги беш чыл фондузунче 4 муң 130 рубльди шилчидер.

БИИ-ХЕМ

Күш-ажыл байырлалы эгелээр мурнунда Туранның үлетпүр комбинадынга, «Сельхозтехника» салбырынга, сөөтелге-тудуг участогунга, КМК-га, өске-даа будүрүлгелерге, совхозтарга митингилер болгулаан. Ол митингилер оизагай көдүрлүүшкүнүүр эртип, эң бедик будүрүкчүлүг ажылдаарынче ажыл-ишчилерни кыйгырган.

Субботникке районда ниитизи-биле 6700 кижи киришкен болгаш беш чылдың фондузунче 11 муң ажыг рубльди шилчидер. Оларның иштинде үлетпүр, транспорт черлериниде 3 муң ажыг кижи камнаи алган чиг-эди, кывар-чаар материалдары-биле боттарының коллективтеринге ажылдаан. Орух ажылдакчылары оруктарны септеен.

Совхозтарның ажыл-ишчилери 1100 га черниң шыгын базырган. Кажаалар аштаарынга, савай совөтүлгезинге хөй кижи киришкеи.

Туран хоорайны, суурларны чагагайжыдарынга школачылар эң идепкейлиг ажылдаан.

ТОЖУ

Коммунистиг субботникке чаңгыс кижи дег киржириичо кыйгырган митинг район төвүнге эртенгиниң 7 шак чартыкта эрткеи.

«Кызыл субботага» шупту 2016 кижи киришкеи, 6986 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер. Ленинчи субботниктиң киржикчилериден 622 кижи боттарының ажылдаар черинге бедик будүрүкчүлүг ажылдаан, 17 муң 48 рубльлиг продукциязын будүргеи. Совхозтарның СБФ-лериниң ажыл-ишчилери ол хүн 680 литр сүттү будүргеи. «Тоора-Хем», «Май 1» совхозтарының чамдык ажылчыннары тайгага 671 кубометр ыяшты белеткээн, аңаа ажылдап алган 1402 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Район төвүнүң албан организацияларының коллективтериниң үш бригадазы ыяш белеткээр черге ажылдаан, 597 кубометр ыяшты белеткээн. Олар 655 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Суурлар чагагайжыдылгазынга ажылчы чон, школачылар массалыг-биле киришкеи.

ЭРЗИН

Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигинче Эрзин районнуң ажылчы чону чаңгыс деминг үнгеннер. Күш-ажылчы байырлалга белеткелдер чер-черлерге организастыг болган. «Партияга алдар!», «Күш-ажылга алдар!» дээн болгаш өске-даа кыйгырыглыг лозуң, плакаттар тус-тус албан организацияларга дериттингилээн.

Эртенгиниң чеди шак четкелек турда, СЭКП Эрзин райкомунуң чанында ажылчы хептерлиг чон организастыг чыглган. СЭКП райкомунуң секретары С. К. Орус-оол күш-ажылчы байырлалдың митингизин ажыткаш, партия райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгушка сөс бергеи. Ол күш-ажылчы байырлалга киржи бүрүзү шалып ажылдаан, бедик көдүрлүүшкүн-биле үнерин күзээн.

Районга ниитизи-биле 4642 кижи коммунистиг субботникке ажылдаан. Оон иштинден 814 кижи боттарының ажылдаар черлериниге үлүүн кирген. Амыдырал хандырылга комбинадынга 11, тудугга—99, бо чылын ажыглалга кирер объектилерге — 58 кижи хаара туттунган. Совхозтуң хойжу бригадаларынга болгаш сут-бараан фермаларынга 453 кижи ажылдаан. Олар кажаа септелгезинге, көржең хооржурунга болгаш өске-даа чүгула ажылдарга киришкеи.

Суур чагагайжыдылгазының шефчилери өскелерден дудак чок ажылдаан. Аңаа 1225 кижи демнеи каттыштырган. Олар кудумчуларга штакетниктерни кылып, эрги турганнарын селип-септээн. Аңгы-аңгы кудумчуларга чалаң болгаш өскелдаа ыяштарны олурткулаан. Чүрттакчылыг черлериниң болгаш албан организацияларның аштап-арыглаан.

Күш-ажылдың байырлалында эрзинчилер 14 муң 200 рубльдиң ажылын будүргеи. Он бирги беш чылдың фондузунче 5 муң 800 рубльди шилчиткеи. Коммунистиг субботникте ажыл-биле чергелештир каткы-хог, ыры-шоор, таныш үзүктелбээн. Район төвүнүң болгаш тус-тус совхозтарның агиткультбригадаларының боттывыстыр артистери солун концерттерин чоига бараалгатқылаан. Машина кырынга түскай буфетти тургускаш, ыяш-бүрү аъш-чемнерни аңаа белгээш, чоига садыглаан. Ажылчыннарга көрек чүүлдерни четчелээн. Чонуң ажылаарынга таарымалыг байдалды чедишкиниг тургусканыпдар, коммунистиг субботник бедик темпилиг эрткеи.

УЛУГ-ХЕМ

СЭКП-диң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлеринге сорук киргеи улуг-хемчилер В. И. Ленинниң төрүттүнгеининден бээр 111 чылынга тураскаатказ коммунистиг субботникти бедик көдүрлүүшкүнүүр уткааннар. Дүүн эртен эрте, «кызыл суббота» эгелээр мурнунда, күш-ажылдың байырлалынга тураскаатказ кыска митингилер чер-черге болгулаан. Чаңсар аразында агиткультбригадалар оюн-концерттерни база көргүскүлээн.

Райондан ниитизи-биле 15 муң кижи коммунистиг субботникке киришкеи. 4630 кижи боттарының ажылдан турар участоктарынга ажылдап хүнзээн. Шык базырыышкынынга, үрезиннер хорандарынга, минералдыг чемшчидилгелерни төгеринге хөй кижи киришкеи. Кайы-даа участоктарга ажылдап турганнар бедик инициативалыг, тура-соруктуг чоруун көргүскеннер.

Чаа Шагаан-Арыг хоорайның объектилериниге тудугжулар болгаш хоорайның чүрттакчылары ажылдап хүнзээннер. Районнуң ажыл-агыйларының сүт-бараан фермаларыдан 400 саанчы «кызыл субботага» киришкеи ажылдаан.

Районнуң ажылчы чоннары ол хүн 40 муң ажыг рубльдиң продукциязын будүргеи. Он бирги беш чылдың фондузунче 11537 рубльля шилчидер.

КЫЗЫЛ РАЙОН

Районнуң ажыл-агыйларынга, будүрүлгелеринге, албан организацияларынга күш-ажылдың байырлалы аңаа тураскаатказ митингилер-биле эгелээн. Аңаа чүве чугаалаан кижилер «кызыл суббота» хүнүнде ажыл-агыйның кайы-даа адырларынга бедик будүрүкчүлүг ажылдарын хүлээнип турганнар.

Коммунистиг субботник хүнүнде районнуң ажылчы чоннары бедик будүрүкчүлүг ажылдаан болгаш хамаарыжыр участоктарынга улуг хемчээлдиг ажылдарны кылганнар.

Дүүн көдээ ажыл-агый ажылдарынга 3960 кижи, тудугга 460, садыг, амыдырал хандырылгазының шугумунга 669 кижи ажылдаан. Районнуң школаларындан 1200 өреникчи субботникке киришкеи.

Коммунистиг субботник хүнүнде 830 рубльдиң үлетпүр ажылдары, 20450 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдары кылдынган.

Районнуң ажыл-агыйларының көдээ ишчилери субботник хүнүнде алган хүлээлгелерин бүрүн күүсеткеннер. Совхозтардан 600 ажыг кижи «кызыл субботага» киришкеи. Ол хүн көдээ ишчилер 73000 килограмм сүттү саптаан, 60 муң чуурга алдынган. Оонбиле кады часкы хову ажылдарынга механизаторлар, тараажылар идепкейлиг киржип, хүннүң нормазын ажыр күүсеткеннер. Ол хүн 7900 га черниң шыгын 120 трактор бастырган, 100 гектар черниң саванын бөлген. Малчын коданнарга дөрт чаа чүнар-бажыңны тудуп, ажылгалга киирген, 16 хой кажаларының септелгезин чоруткан.

Районнуң ажылчы чону «кызыл субботада» деминг күш-биле эң бедик будүрүкчүлүг ажылдаан. Ол бирги беш чылдың фондузунче 4800 рубль шилчиттинер.

ТЕС-ХЕМ

Дүүн болуп эрткен күш-ажылчы байырлал хүнүнде тес-хемчилер бедик көдүрлүүшкүнүүр, тура-соруктуг, организастыг ажылдааннар. Оларның бедик будүрүкчүлүг ажылдарынга тааримчалыг бүгү-ле байдалдарны тургускан. Кыйгырыглыг лозуңнарны баш бүрүңгээр бижээш, аскан турган. Ол хүн изиг чемнерлиг буфеттерни организастаан. Эртен эрте СЭКП райкомунуң бажыңының чанында «Кызыл субботникке» тураскаатказ митинг болган.

Ол хүн ниитизи-биле 3134 кижи субботникче үнгеи. Транспорт будүрүлгезинден 18 кижи киришкеи, 10 тонна чүктү сөорткеи. Амыдырал хандырылга комбинадының 26 ажылдакчылары боттарының ажылчын туруштарынга, а өскелери суур чагагайжыдылгазынга ажылдаан. Сельхозтехника каттыжышкынының ажылчыннары ол хүн 9171 рубль түңнүг ажылды кылып будүргеи.

Районнуң совхозтарынга субботник база бедик деңнелге эрткеи. Ылаңгыя «Чодураанның» ажыл-ишчилери 945 рубльдиң ажылын кылганнар. Совхозтуң № 1, 2, 3 хойжу бригадаларынга ажыл-иш база хайнымышкынныг эрткеи.

Чагагайжыдылга ажылынга райондан ниитизи-биле 1113 кижи киришкеи. Күш-ажылчы байырлалдың хүнүнде солун концертти база көргүскеи.

ӨВҮР

Коммунистиг субботникке районнуң бүгү ажылы чоннары идепкейлиг киришкеи. Эртенгиниң сес шактан эгелээн, ажыл-иш хүнзедир хайнык-

Совет Тываның ажылчы чоннары партияның иштики болгаш даштыкы политиказын бүрүн деткип турарын ленинизмниң өндүр улуг идеяларынга, ажылчын аңгының алдарлыг чаңчылдарынга шынчызын бедик идепкей-биле херек кырынга бадыткап көргүскеи.

Коммунистиг субботниктиң республиканың штавының баштайгы алган сан-түңнеринден алырга, субботникке 143.306 кижи киришкеи. Ол хүн үлетпүр ниити түңү 242 муң рубль продукцияны, 77 муң рубль түңге чонуң хереглел бараанарын будүргеи, 246 муң рубль түңнүг тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Беш чылдың фондузунга республиканың 200 муң ажыг рубльди киирер.

ЧУРУКТАРДА: Кызыл хоорайның ажылчы чоннары коммунистиг субботник үезинде.

ЭРТЕМНИҢ САЛЫЫШКЫНЫН УЛАМ КӨВҮДЕДИР

СОВЕТ эртем болунуң байырлалы СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин совет улус база бүгү депшилгелиг кижи төрелгетен изин-биле хүлээп алган онзагай үеде демдеглеп турар. Ук шиитпирлерде онза черии эртем-техниктиг депшилгениң айтырыглары эелеп турар. Эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде мынча дээн: «80 чылдарда улус ажыл-агыйының хөгжүүр чайлаллары эртем-техниктиг депшилгеии дүргедедирин улам-на иегеп келген...

БилиглериҢ амгы деңнели кайда чедиишкинииг, дүргеи бурунгаарлаар арганы берип турарын, кандыг участоктарда турнугуушкун болгаш хожудаашкын плереп келгенин көргүспүшаан, эртем болу эптиле «оожургадын дүйменикчиин» болур үжүлүг. Шак ынаыг ажылды удуртулга механизминиң чарылбас кезээ кылдыр хуулдурар дугайында бодаар апаар...»

Онгу беш чылда Тыва АССР-ге эртем салбырларының четкиэи өскен. Дылдын, литератураның болгаш төөгүнүң эртем-шинчилел институдуиуң, күрүеиниң Көдээ ажыл-агый дүржулга станциязы, РСФСР-ниң Чырлынышкыл министерствозунуң яшиональ школаларының эртем-шинчилел институдунуң лабораториязы-биле чергелештир ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Экономиканың болгаш улетпүр будүрүлгезии организастаарының институдунуң экономика лабораториязы. Сибирьиің көдээ ажыл-агый экономиказының эртем-шинчилел институдунуң экономика сектору, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының Геология болгаш геофизика институдунуң Геология лабораториязы, Сибирьнин Гидротехника болгаш мелиорация эртем-шинчилел институдунуң Дүржулга-мелиорация станциязы ажылдап эгелээн. Тывада бүгү эртем салбырларында 197 кижи ажылдап турар, оларның аразында 50 ажыг доктор, кандидаттар бар.

ТЫВАНЫҢ бир хоочун эртем-шинчилел черии — Көдээ ажыл-агыйның дүржулга станциязы хөрзүнүң үиүш-дүжүткүрүп бедидер, оиу эрозиялап камгалаар, үрезии болгаш мал чеми культуралрның дүжүдун доктамал бедик кылдыр бижиглаар, белиң продуктулуг кыс малдың коданнарын болгаш хевирлерин өстүрер талазы-биле ажылдап келген. Оон чамдык түиелдери үнелиг болгаи солуи.

Тока аттыг совхозтуң база Дүржулга станциязының баазазыига чиигс нарын болгаш чиигс нарын-белүүн дүктүг хойлларга арыг болгаш холчиккай уксаалыг красиоярск кошкарларын элериштирген. 50—52 кг чедир дириг деңнелиг, 4—6,3 кг дүк бээр кыс хойларииң коданын өстүрген.

«Кызыгаар», «Тес-Хем» совхозтарда сараджии уксаалыг хойларны хайнакташтырып өстүрген. Оон ажыы улуг. Чижээ, «Кызыгаар» совхозта 1600 сараджии хойиуң баш санынлан 48—52 кг дирнг деңзиии, 2—2,8 кг дүктү кыргып ап турар, азы бир хойданна 1,5—2 кг дүктү немештир кыргып ап турар.

Чер ажылында дүржулгалар база үнелиг түиелдя бергеи. Арга-дову зоналына бедик база дорт шөлдерлиг тарылга эолчештирилгеиии 20—25 хүү чайгы чер аидарылгазы-биле холуштур чорударга погумчалыг болуп турар.

Хову болгаш кургаг хову зоналарыига хөрзүи камгалаар кыжка ротациялыг, азы үш база ийи шөлдерлиг тарылга эолчештирилгезиигс 33—50 хүү чайгы чер аидарылгазын холуштур чорударга тавармчалыг болур. Ыиаыг шөлдерге чер ажылын, дилилектээр система-биле чорудар болгаш хөрзүи камгалаар комплекстиг хемчеглерии, азы өскээр чугаалаарга черии плоскорез-биле болбаазырадып, аиаа СЗС-2,1 дээр чаштырыкчы-биле үрезиии чаштырып, тарылга мурнуиуң болбаазырадылгазын, чемиичидилгезии кылып, оиу дескилей таптады бастырарын чорударга эки түиелди бергеи. Дүржулга станциязының ажылдакчылары бо чылдың февральда «Тиилелге» совхозка эртем хүиү эрттиргеш, бо бүгү-биле Кызыл районнуң ажыл-агыйларының талээлерии таныштырган.

ОНГУ беш чылда Дыл, литература, төөгүнүң эртем-шинчилел институ Тывания бурунгу, ортаакы, чаа болгаш эң чаа төөгүзүиге, литературалыг тыва дылдың чаңгыс аай чижектиң үилезиииеринге, чечеи чогаал хөгжүлдезиниң дестериие, культура традициияларының болгаш чурумалдыг ураи түүлдүң, музыкалыг фольклорнуң болгаш шулүктээн аас чогаалының айтырыгларына хамаарыштыр шинчилел ажыллары калбартикан. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының төөгү, философия, филология институ-биле социология шинчилелдерии чорудуп. Сибирьиің ажылын, тараачиларының төөгүзүи сомалажып, ССРЭ-ле түрк дылдарның диалектилериин атласын төлевилежип. Чаан чүк институ-биле енисей көжээлериие бурунгу түрк бижиктя чыып эмгелээи номну белеткежип. Этнография институ-биле тывалардың төөгүлүг этнографиязы деп номну кылып турган. Тыва эртемденнер Сенек биле Балгазын сугтарылга системаларының девискээриие тураскаалларын казып доочан Каа-Хем, Кызыл, Таңды, Тес-Хем, Эрзии районнарга бурунгу даш чепсек тураскаалларын шинчилел көргеи.

«Известия СО АН СССР», «Советская тюркология», «Музыкальная энциклопедия» журналларга, «Археологические открытия» деп чыиылыга институ эртемденнериин ажыллары удаа-дараа үнүүлээи. «Великий Октябрь и проблемы новейшей истории Тувы», «Тувинский язык и литература в послеоктябрьский период», «Тувинская письменность, язык и литература», «Новейшие исследования по археологии Тувы и этногенезу тувинцев» деп чыиылыр, Б. И. Татариицевтиң «Тыва лексиканга моол дыллың салдары», Я. Ш. Хертектиң, «Амгы тыва дылдың фразеологиязы», В. А. Дубровскийниң «Тывага баштайгы Советтер» деп номнары, «Иитилел-политиктиг терминнериң орус-тыва словары», «Тыва фольклорнуң очериг» чырыкче үнген. Ол ышкаш хөй саииыг өөредилге номнарын эртемденнер бижигилээн.

1980 чылда А. Д. Грачяның «Азияның төвүүре чурттап чораан бурунгу көшкүиер» деп номун база Д. А. Монгуштуң киржилгеи база удуртулгазы-биле белеткээн улуг хөмчээлдиг «Орус-тыва словарыиы» Москвага үнүргеи.

Эрткеи беш чылда М. Х. Маииай-оол «Тываларның өгбе-салзы болгаш уктагаиы», Б. И. Татариицев «Тыва дылда свстериин хамаарыштыгы болгаш харылзаалары», Г. О. Туденов «Саян—Алтай девискээриин түрк-моол улустарының литературлуг эпозуиуң сайгаралыиың дестери», З. К. Кыргыс «Хемчик уиудда улустуң тыва ырлары», Т. Б. Бүлегеичева «Амгы уран түүлде национал традицияларның айтырыглары», С. Ф. Сегленмей «Тыва дылдың ажык эвес үнелер», М. П. Татариицева «Тыва литература шүгүмчүлели болгаш шинчилели» деп номнарны бижип доосканнар. Тыва дылдың чугаа, этимология словарьларын база орус-тыва фразеология словарьи белеткээр ажыл түлүктей берген.

СИБИРЬНИҢ көдээ ажыл-агый экономиказының эртем-шинчилел институдуиуң 1975 чылда организастатгыган экономика сектору ажыл-агыйлар аразында кооперастаашкын база специалиция талазы-биле беш отчёттуг бижээн, чээрбек ажыг рекомендациялары берген, совхозтар аразында хойжу каттыжышкынпарга төлевир доктаадырының методиказын ажылдап кылган. Сектор совхозтарда ажыл-агый чорудулгазын аналиттээн, көдээ ажыл-агыйның 11, 12 беш чылларга хөгжүлдезиниң колкол көргүзүглерии дөзевилел төлевилээн. Сектор бодунуң институдунда эки деп мактадып турар.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының болгаш улетпүр будүрүлгезии организастаарының институдунуң экономика лабораториязы 1975 чылдан бээр «Тыва АССР-ниң будүрүкчү күштериниң узун хуусаалыг перспективазының кол-кол угланышкынпары» деп темага хамаарыжыр ажылдарны кылып келгеи. Ол лаборатория үш илеткелдерии үнезилел бижээн, хөй саииыг аналитиктиг болгаш тайылбырлалыг материалдарны белеткээн, республиканың болгаш Кызыл хоорайның хөгжүлдезиин планнаарынга идепкейлиг киришкеи.

Экономика лабораториязының составынга турган геолог эртемденнер бөлүүн 1979 чылда геология болгаш геофизика институдунуң геология лабораториязы кылдыр тускайлаан. Ол лаборатория полиметалларның, алдыиның, кобальтының, меигүи-суунуң ботгаигаиының руда-формациязының анализин улуг хемчээлдиг илеткелге сиирип бижээн. Тыва АССР-ниң металлогения картазын, Алтай-Саян девискээриниң магма уктуг комплекизиниң картазын кылырынга идепкейлиг киришкеи. Моон ап көөрге, аланывыс үш лабораториялар сан талазы-биле эвээш-даа (20 шаа кижи) болза, иизы-бүрү нарын чүүлда темаларга күжеииишкиининг чогаалыкчы ажылды будүрүп, үнелиг чүүлдериң киитилелге берип турарлар.

ТЫВАДА дээди өөредилге черлери эртем ажылын база чорудуп турар. Красиоярскиниң политехиикти институдунуң Кызылда филиалының механика болгаш математика, иижи инжеиер база автотранспорт кафедраларының башкылары студентилериин киржилгези-биле технология машиналарының ажыглалының ажыктыын, шынарын болгаш идегелдиин белдирииң, транспорттуң болгаш будүрүлгеиің ажыктыын улаттырарыиыи айтырыглары шинчилел, үнелиг чогаадыкчы саналдарга үнезилээн, будүрүлгеге дамчыдып бергеннер.

Кызылда хүрүеиии педагогика институдунуң башкылары дээди болгаш ортумак өөредилге черлериие «Эртемнерии башкылаарының методиказын болгаш утка-шынарын сайзыраигайжылары», «Мөзүшнар кижизидилгезиинің айтырыглары» база «Тыва АССР-ниң иитилел, экономика болгаш культура хөгжүлдезиниң айтырыглары» деп темаларга шинчилел ажылын кылып, чамдык министерстволар база ведомстволар-биле керээлиг ажылларны күүседип турар.

Онгу беш чылда профессор Ш. Ч. Сат биле Е. Б. Салзыңмаа «Амгы тыва дыл» (лексика, фонетика болгаш морфология) деп өөредилге иомун, Е. Б. Салзыңмаа филология факультединиң тыва эвес студентилериие тыва дылдың өөредилге иомун, К. Б. Мартоол 4 класска төрээн дылдың кичээлдерин, Х. С. Аллын-оол биле К. Д. Сямчит белеткел класстарынга үжүглелдя, төрээн дыл программазын болгаи аяиыг иомчулганың мөтодиказын, белеткел класстарында 6 харлыг уругларга үжүглелли болгаш программаны чогаадып бижээн. Пединститутуиуң ректору, физика-математика эртемнериниң кандидады, доцент Х. О. Ондар «Теория вероятностей» деп нарын темага кылган шинчилелдерии чыынды кылгаш, Москвага үндүрген.

РСФСР-ниң Чырлынышкын министерствозунуң национал школаларының эртем-шинчилел институдунуң лабораториязы тыва школаларның белеткел болгаш үшкү классгарынга орус дыл өөренириниң программазы дээш өске-даа ажылларны кылганың деиделээри өөрүнүүр. Ажыл-ижии үре-түиелдиг, ёзулуг мурнакчы эртемден болуп, совет иитилелге бараалган чоруурларга Тыва АССР-ниң эртемииің алдарлыг ажылдакчылары Д. Монгушту, Н. Сердобовту, З. Чадамбаны, профессор Ш. Сатты, РСФСР-ниң школаларының алдарлыг башкызы М. Бичеоолду, Тыва АССР-ниң школаларының алдарлыг башкылары Р. Бегзиии, Е. Салзынмааиы, эртемденнер Б. Бузур-оолду, М. Маииай-оолду, С. Моигушту, Х. Ондарны, К. Кужугетти, В. Онурму, Ю. Полудяхты, Г. Селиверстованы, Б. Татариицеви, Я. Хеотекти, К. Шактаржыкты, А. Бегзиии база өскелерии-даа алап болур.

Үстүнде айыткан чөиишкиинер-биле чергелештир эртемшинчилел черлериие четпестер база бар. Чижээлээрге, пединститутуи, политехиикти институдуи база эртем-шинчилел институдунуң отчёттарын ап көөрге, ында чамдык темаларны чөк болза кылыра шинчилээн болур, чөк болза чылдан чылче, харын-даа беш чылдан беш чылчё чылын турар. Оон чылдагааиы чүдел дизе, эртем ажылын чогуур иегеллеге четпес кылдыр планнап организастаанында, чамдык эртемденнериің эртем-теория талазы-биле белеткелиниң кошкаанда, бар белеткелдиг кадрларны чөп ажыглавайн турарывыста.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериие сорук киргеи бистиң эртемденнеривис он бирги беш чылдың планнарын боттандырарынга төлептиг салышкынын киирер. Моон-биле чергелештир Тываның экономиктиг база социал хөгжүлдезиниге эртемниң салышкынын улам көвүдеидир арганы чедип алыр төлээде, чамдык бергелерии чайладыр, чугула айтырыгларны сонгаарлатпайн шиитпирлээр үе келгеи.

Тыва АССР-ниң директивтиг органнары, республиканың будүрүкчү күштерии дүргеи хөгжүдерии хүлээп ап турар шиитпирлерии эртемге үнезилээриилеи дыка хамаарыжыр деп көргеш, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының комплекстиг эртем-шинчилел институдун организастаар ай келген деп чугула чөптүр саналды үилүргеи. Ук санал будө бээрииге чигзиниг турбас.

Ыичаарга бисте бар кадрларның составы база саны, алырлар айбы-биле хувааллазы, материал-техниктиг баваза эртемни хөгжүдериниң негелделериие ам-даа дүүшпейи турар. Чаа беш чылда материал-техниктиг баваны тургузарынче, кадрларны кайы-бир университетке аза институга мөөнгеп белеткээриче, эртем ажылдакчыларының ажылгамыдыралының байдалын экижидериие кичээиғейии колдатса чогуур.

Он бирги беш чылда Тываның эртем-шинчилел черлериин теорияга дузалыг ажылдар-биле чергелештир будүрүкчү күштерии дүргеи хөгжүдериие, социал деишилгеии дүргедедирииге чугула шинчилелдерии чорудар.

Ю. АРАНЧЫН,
СЭКП Тыва өбкомунуң эртем төвүлелиниң даргазы.

ТАЙБЫҢ АТОМ КИЖИГЕ БАРААН БООП ТУРАР

СВЕРДЛОВСК ОБЛАСТЬ. Белоярскииің Курчатов аттыг атомиуг электростанциязының коллективи он бирги беш чылда электри энергиязы ажылдап үндурерии ийи катап өстүрер. Станция Уралдың энергия хандырылгазынга улуг салымшкынны киирип келген. Дүргеи нейтроннарга ажылдаар 600 мун киловатт күүдүлүг реакторлуг үшкү энергоблок Белоярск АЭС-тиң күчүзүи 900 мун киловатт чедир өстүргеи.

ЧУРУНТАРДА: (үстүнде) Белоярск АЭС-тиң машина залының башкызында И. В. Курчатовка горельеф тураскаал; дүргеи нейтроннарга ажылдаар реакторуиуң киити хевири (солагай талазында); залчиг начальиики Н. Ф. Цыганков үшкү блоктуң башкарылга пультузуиуң чанында.

А. ГРАХОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА! КЫСКА ДЫННАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

САЛЬВАДОРНУҢ ПАТРИОТТАРЫ ДЕМИСЕЖИП ТУРАР

МАНАГУА. (СЭТА). Өлүрүкчү болгаш дерзии шаажылаашкыннар турза-даа, Сальвадорнуң патриоттары Американың Каттышкан Штаттарының чалчазы — редкезилиг шериг хунтазынга удур чөнсектиг демиселин үргүлчүлеп турар. Төп Америка чурттарының радиостанцияларының замыткалын ёзугаар алырга, Фарабундо Марти аттыг Национал хостагга фронтузуиуң (НХФ) чөнсектиг отрядтары чурттуң 11 районнарын контрольдап турар. Хунтаның шаажылакчы шериглери ол районнарже шугуп кирип шыдаваан.

САН-ФРАНЦИСКО. (СЭТА). «Сальвадорда байдал дугайында Р. Рейганның администрациязының чарлап турар чүүлдери — иүгүл дээрзин Төп Американың ол чурттунда партизаннарның дагерьлерииге баргаш, бүзүредим» деп, «Сан-Диего юнион» солуиуң корреспондентиии А. Доеходер парлалга конференциязынга медеглээн. Сальвадорда байзалды болгаш бүгү болуушкуиларны хажыдарын, дерзии шериг хунтазының үүлгедиглерии агартарын Вашингтониуң ораддажып турарын ажеглээн. Ол ышкаш Сальвадорда чурттап чораан америка журналист сойгалап алеректеген.

ССРЭ-деи, Кубадан, Никарагуадан болгаш өске-даа чамдык чурттардан Сальвадорнуң чөн үзелиг күштери болчөнсекти ап турар дээн америка иүгүлдээшкиниии үнезии чогуи америк журналист айыткан. Сальвадорнуң тура халыкчызарының шимчээшкиниин Москва башкарын турар дээр бадыткал көөгүүшии эвестир. Барыын чүктүи чурттарынга бүдүрген боо-чепсек партизаннарда бар болду деп, А. Дрехслер айыткан.

ОСПААЛ-ДЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ГАВАНА. (СЭТА). Империалистиг хөлзиленнүчилерии Плая-Хиронга чылча шапканыидан бээр 20 чыл оюн холбаштыр Африка, Азия болгаш Латии Америка улустарының эң-сеткил каттыштырылгазының организациязы (ОСПААЛ) медеглел үидүргеи. Кубага революстуг чорудулганы үзериин ораддашкаш, ол чуртка удур АКШ чөнсектиг халдаашкыиыы организастаан деп, ол документтиде демдеглээн. Боттарының төрээн чуртуиуң хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисеглие ынчан кодурлуп үнген куба улус, оон Революстуг чепсектиг күштери шиитпирлиг тиилелгеии чедип алган. Америк империализм Латии Америкага бодуиуң баштайгы аштырышкынынга таварышкан.

Никарагуа. Гренада ышкаш ындыг хамаарышпас аныяк күрүнелерге, ол ышкаш хосталгазы болгаш хамаарышпас чоруу дээш демисежип турар сальвадор улуска хамыктың мурнунда кыжанып турар Каттышкан Штаттарның агрессчи политиказын докумеитиде буруу шапкан.

ЧЫРЫДЫЫШКЫН ХӨГЖҮЛДЕЗИ

КАБУЛ. (СЭТА). Чурттуң аныяк салгакчыларын кижилдери, бүгү уругларына школага өөренир арганы хандырып бээри АДР-ниң удуртулгазының мурнунда турар ан чугула соруглазының бирээзи. Апрель революциязының мурнунда Афганистаның чурттакчы чонунуң 80 ажыг хуузу бижик билбээ турган. Чуртка улусчу эрге-чыгганы доктаадың тургускаиының баштайгы хүннериидеи эгелээш-ле эрткеи үеиии ол аар үржүүн ан дүрген уэутказарының калбак хемчегдерии алган. АДР-ниң Чырлынышкын министерствозу өөредилге программазын ажылдап кылган, чаа өөредилге номнарын болгаш өөредилге пособиелерии белеткээн.

Чогуур назылыг чонуиуң аразында бижик билбээ чорукту үзутказарынче АДР-де ажык улуг кичээнгейии салып турар. Чуртта муи ажыг курстар ажылдап, оларда 520 мун ажыг ажылчыинар, ол: раачыинар, албан-хаакчылар номчуурунга болгаш бижиирииге өөренип турар. Од курстарның дыннакчыларынга тыарышкан тускай өөредилге пособиелерии АДР-иин Чырлынышкын министерствозу ажылдап кылган. Оларга кичээлдерии Афганистаииың чайы-бир деиискээриие чурттаан улустарның төрээн дылдарында чорудуп турар. Яиызыбүрү — национал дылдарында чыл бүрү парлап үидурүп-турар өөредилге пособиелериниң тиражы 9 мли. ажыг экземпляр чедип турар.

АДР-де чырлынышкын хөгжүлдези берге байдалдарда чоруп турар. Революциияның дайынчылары — биеэде феодалдар болгаш мөлчүкчүлер чорааннар — школаларны ертедип, башкыларны, уругларны өлүрүп турарлар. Контрреволюция чонну коргуладырын, өөредилге чорудулгазын ара дөктаадырын кызыдып турарлар, ынчалза-даа чурттуң өөредилге черлериие кичээлдер чаңгыс-даа хүн сөскевейии турар.

ӨЖЭЭТЕН КАМПАНИЯ

ХАНОЙ. (СЭТА). Пекин, Вашингтон болгаш делегей реакциязының өске-даа күштери Вьетнам Социалистиг Республикага, Кампучиа Улус Республикага удур өжээтен кампаниязы эгелээнии «Куаи дой ияи зан» солуи бижээн. «Вьетнамга ийии козомчеи көргүлер» болгаш «Вьетнам кызыгаарынче шериг ыёмышкынын күштелдирер» деп олар ажыы-биле кыжаныл турар апарган.

ВСР-ге удур психологтуг дайыны болгаш чепсектиг өөчүк-лонгээлерии Кылат сөөлгү үеде улам калбартканы солуи айыткан. Вьетнамның кызыгаар чоогуиче хөй саииыг шериглерии чоокшулалып, аиаа шериг дериишкиниерии Кылат тутпушаан, ийи чурттарның аразында кызыгарда байдалды улам чидиглеидиргеи. Вьетнамдан дезе бергеи кылат националдыг өскерликчилериин иштиилеи үргелекчи онзагай отрядтарии кылат эрге-чагыргалар дэлаш-биле тургузуп эгелээн.

Кылат чагырыкчылар америк империалистер-биле суглчээлежип алгаш, Кампучиа Улус Республикага удур өжээтен кампаниядан база кушteлдирип, «Кампучиа талазы-биле делегей конференциязы» дээр шугуразының организастаарын ораддажып турар. Кампучианың эрге-чагыргазының чөрчер организациязы чоокта чай болган социалистердиң түиелдерии хажыларын кылат пропаганда калбартып турар.

Вьетнам Социалистиг Республикаиың болгаш Кампучиа Улус Республикаиың ажылчы чоинарының революстуг чавлап алышкымнарын божаидадыр дээн бүгү ораддажышкыннар бүрүи буурап дүжер деп, «Куаи дой ияи зан» солуи онзалап демдеглээн. ВСР-де социалистиг тургузуушкуиуң челиишкиниери болгаш Кампучианың чаа амыдыралының шапкын бурунгаарлаашкыны ол дугайын тодаргай керечилеп турар.

ЭРНСТ ТЕЛЬМАННЫҢ ТУРАСКААЛЫ

БОНН. (СЭТА). Германияның болгаш делегейниң ажылчын шимчээшкиниинин көскү ажылдакчызы, Германияның Коммунистиг партизының ТК-зының Даргазы Эрнст Тельманның төрүттүнген хүнүиден бээр 95 чыл болганынга холбаштыр Гамбургта Тельманның музейиинин бажыныиын баарынга байырлыг митинг болган. ГФР-ниң антифашистиг шимчээшкиниинин көскү ажылдакчылары, тайбын дээш демисеглиер, Гамбургтуң улетпүр болгаш порт будүрүлгелериниң ажылчыинары, өөреникчи аныяктар анаа киришкеи.

Ажылчы чоинарның сагышсеткилиие Эрнст Тельман дайынга болгаш милитаризмге удур, ажылчыиларның эргежыктары дээш чалбаыттыг демиселчи болуп кезээде артар деп, Тельманның сурукчуларының бирээзи, музейиин директору В. Меллер митингиге чүве чугаалап тура, онзалап демдеглээн. Немец ажылчын шимчээшкиниинин чаңчылдазырынга шыичы чоруун кадагалап артырбышаан. Герман компартия барын-терии ажылчы чоинарның, тайбынны камгалаар болгаш дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырар дээш демиселди калбартып турар бүгү кижилерниң бирги одургуларында чорун турар.

Тельманның интернационалчы чагыгларын эдербишаан, Герман компартия СЭКП-биле болгаш коммунистиг база ажылчын өске-даа партияларбиле акы-дүнмалышкы харылзааларын могаг чокка калбартып болгаш ханыладып турар деп, В. Меллер демдеглээн.

Музейниң бажыныида тургускан тураскаал самбыраның баарынга чечектер салыышкыны болган.

ГРЕЦИЯНЫҢ ЧАЗААН КЫЙГЫРГАН

АФИНЫ. (СЭТА). «Ядролуг чепсек чок болзун!» «Америк шериг базаларыг сөнээр болзун!», «Тайбын чавырлымшкын болгаш боо-чепсекти дужурери—улустарның изиг кузели-дир» деп лозуиарлыг массалыг чыскаал Грецияның иайысылалы Афины хоорайга болган. Чавырлымшкын болгаш тайбын дээш грек комитеди ол чыскаалды организастаан. Найысылалдың муиму чурттакчылары — ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, хей-иинтиниң, профэвилелдериниң төлээлекчилери чыскаалга киришкеи.

Афины университединиң бажыныың чанында митинг болган. Чавырлымшкын болгаш тайбын дээш грек комитеттиң даргазы С. Канеллопулос митингиге чүве чугаалаан. Чоиның тура-соруун болгаш ССРЭ-ниң тайбын чаа саналдарын Грецияның чазаа херекке албайн, чурттуң девискээриие АКШ-тың шериг базаларының дугайында чаа дуружулганы кылыр дээш амгы үеде Американың Каттышкан Штаттары-биле чугаалажышкыиларны чорудуп турар-дыр деп, ол демдеглээн. Грецияның девискээриие ядролуг чепсекти безин эккээриие чазак чөпшээрежишкеп деп, оратор медеглээн.

Тайбын чаа совет саналдарны кичээнгейлиг көөрүнче, америк шериг базаларының дугайында АКШ-биле чугаалажышкыиларны соксадырынче, ол базаларды узутказарынче, а чурттуң девискээриинден ядролуг чепсекти чайладырынче Грецияның чазаи кыйгырган резолюциияны митингиниң киржикчилери бир үи-биле хүлээп алган.

ВАШИНГТОННУҢ НЕОКОЛОНИАЛДЫГ ПОЛИТИКАЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Делегейниң стратеттиг чугула районнарының ортулуктарыига бодунуң тергиилелин хевээр артырар болгаш улам быжыглаар дугайында АКШ-тың орлдажымшкыиарын Каттышкан Нациялар Организациязының Чер кырынга колониализмниң артышкыиарын бурун узуткаарынче угланган чүткүлүгие дүүшпейи турар. Оожум океанда Гуам ортулукту Американың Каттышкан Штаттары 1898 чыл-за эжелеп алган. КНО-нуң бичеде девискээрлер талазы-биле алакы комитеди ол ортулукта байдалды чоокта чаа чугаалажып көрген болгаш Гуамга хамаарышпас чорукту тыпсырыидан АКШ-тың ойталап турарын буруу шапкан.

АКШ-тың шериг дериишкиниери ол ортулуктуң девискээриниң үштүи, бир кезиин эелеп турарын КНО-нуң Гуам талазы-биле секретариалының ажылчын документизиида айыткан.

АКШ-тың төлээлекчизи Д. Страссер Вашингтониуң чаа колониалистиг политиказын камгалавышаан, «Гуам ортулукка америк шериглериниң болгаш боо-чепсектиг турар чоруу делегейниң ол районунга тайбынны камгалаарынга база ортулуктуң чурттакчыларының чаагай амыдыралын хандырарынга эргежок чугула» деп, ончук-чөнгээлиг медеглел кылган.

Агентилелдиң дыңнадыы

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциияның президентизи В. Жискар д'Эстен Аяччо хоорайның (Корсика ортулук) аэропортунга чедип ирээри билек-ле күштүг чазылдырышкыиар болганын Франс Пресс агентилел дыңнаткан. Ол чазылдырышкыиарның түиелииде тос кижи балыгланган. Оларның иитиидеи ийи кижи аар балыгланган. Аэропорттуң бажыныга частыр чепсек салын кап болган.

РЕВОЛЮСЧУ ТУРА-СОРУК СИНЧИККЕН

Бистиң календарывыс

Чогаалчы Георгий Марковтуң 70 харлаанынга

Япон чогаалчыларда мындыг эллеп чаңчыл бар: дөртен хар четкен болгаш ат-сураа алган соонда, болдунуп адын солаш, оруун катап-ла эгелеттээр.

А чогаалчы Георгий Мокеевич-Марков болза, ындыг оруктан кирерин черле чөпшээрешпес иймек. Чүге дээрге оон эртикен эмыдыралчы оруу узун, чогаалыкчы ажыл-чорудулгазы ындыга-даа демейлешпес, түскэй онзалаачак. Ол болу түскэй темалыг болгаш болу бир янзы салыкы-чолдуг.

Георгий Мокеевич Сибирьниң Томск областынга аңчы кижиниң ог-булезинге төрүттүнген. Ол даа — Сибирьге өскүп дорукан болгаш сөөлүнде бүрүн оон чогаалыкчы ажылынга салдар чедиргең өөрүнчүдел, чугаазычыг-даа чүүлдерни көргең. Журналист, комсомол ажылдакчызы болгаш эске-даа бөлүүн ажыллар дээш оон кылбаан чүвези барыкчок. 1930 чылдан бээр СЭКП кежигүнү. Оон эгелээш-ле бижыг биилиг чедип алыр дээш чүдүүлүг ажылдап келгеш, Г. Марков, Шишковтуң, Бальзактың, Диккенстиң, Л. Толстойнуң чогаал талазы-биле аргадуржулгазын, бижиир аян-хевирин кызымакчай шинчээлеп, өөренип ап чораан. Ылангыя Лев Толстойдан амыдыралга бынаң болуп чорукту болгаш кижилерниң сеткил-сагыжының эрээш-шокарын тода, бүрүнгиткилдыр чүрүп көргүзерин өөренип алган.

«Строговтар» (1948 чыл) деп роман Г. Марковтуң ат-алдарын кедүргең. Ийи номнуг ол романда Строговтарның үш өг-бүле салгалын дамчыштыр революцияның төөгү талазы-биле чайлаш чок болур чылдактарын көргүскең. Тараачыларның боттарының аразында эмы-дуузда чөрүлээзинделп эгелээш, маадырларның эрге-шелээ дээш чидиг социал демселинге чедир кайгамчык солун болгаш бүзүреңнг уран-чечең-биле бижээн. Ынчангаш харын ында чурумалдар делегеректерге, хөделиишкиннер бүзүреллиг, хөй болуушкунар-биле долдунган үе-шаг узун болуп турар. Романда болуушкуннарны тараачыннарның эң башгайы коммуна болгаш МЧАЭ боон оргаиизастаттының тургустунуп турарынга чедир бижип көргүскең.

Үк романда Матвей Строговтуң болгаш оон оолдары Артем биле Максимниң овур-хевирлери, кайгамчык. Харын чогум-на оларның характерлерин дамчыштыр чөвен чогаалга Сибирьниң чүрүүн делгем чаагайы-биле чогаалчы көргүзүп шыдаан. Тараачыннарның арзыкла революцыя хөөнүң бижиглп, улам күштелип кел чыдарын маадырларың иштики сагыш-сеткилин дамчыштыр көнүг тода көргүзүп турар. Ында кижилерниң сагыш-сеткилин болунче хаара тудупкан. А чүгле чаа кижи — Матвейниң хөлүнга ол алдыя «таракан ышкаш» бичии кылдыр көстүр болган.

Строговтарның үшкү салгалы «Чернин дузу» деп романда уламчылаттынган. Ында бөлуушкуи Ада-чурттуң Улуг дайынының соонда болуп турар. Ону чогаалаар мурнунда оон соонда үнген «Адазы болгаш оглу» деп романны каксы-даа бол көрээлиңер.

Ол романның сюжеттиг шугуму — көшкүи тараачыннарның бөлүүнүн коммуна тургузуп ап турары. Коммунаның даргазы коммунист ак гвардейжилерниң хөлүндан өлүр. Адазының хөрээн комсомолчу оглу уламчылаар.

«Адазы болгаш оглу» — оптимистиг трагедия, кажан барриказьлар барда, тайбын турбас дээдиги ол хереченлеп турар. Анғы демисели маадырлың өлүмче албалавыдып болур, ынчалза-даа оон өлүмүнде тиилелгенин үрезинн черле бар. Романда кол чүүл — амгы үебиле эрткен үениң харылзаазы. Аладарның салым-чолу дээргеле оолдарының кайгамчык салым-чолу-дур. Оны мындыг олурулар бадыткан турар:— Кижи өскен-дир, өскен! Адазындан дудак чок демиселчи болур. Бистиң хереэвисти мындыг оолдар кылып күүседип чоруур-дур. Ындыг болганда мындыг херек мөнгеде артар.

Эчис революсчу күзел-бодал синниккей ол роман чүгле Г. Марковтуң чогаадыкчы чадиишкини эвес, харын социалистиг реализмниң принципгерииге үндезилеттинген совет литературада кайгамчык чогаалдарның бирээзи. Г. Марковтуң номнарында социалистиг реализмниң принципгериин партийжизи, улусчузу болгаш шынчы чоруу кезээде сиинниккен боон турар. Ынчангаш оон чогаалдары номчукчуларның холдан салбас үнелиг эдилелдери апарган.

«Чернин дузу» деп романы чогаалчы 10 чыл дургузунда кызымаккай, могаг-шылаг чок бижип келген. Ол шыкаш «Сибирь» деп романның йнги ному номчукчуларның кичээнгейин хаара туткан. Ында базала Сибирьнин чонунуң амыдырал-чуртталгазының янзы-бүрү талаларын көргүскен төөгү ужур-дузалыг роман болур. Ук романда революцияга болгаш интеллигенцияга хамаарышкан чугула айтырыгларны кедүрүп турар. «Сибирь» деп романга хөмаарышкан эки үнелелдер гарлалгага үүгүп тургулаан.

Г. Марковтуң романнарында революсчу тура-сорук синниккен. Оон «Амыдырал, литература, чогаалчы» деп номунда база-ла революсчу тура-сорук синниккен публицистиг чүүлдерн киргеи. Оон литературэ-публицистиг чүүлдер бижиир талазы-биле арга-дуржулгазы база байлак.

Г. М. Марков — чүгле чогаалчы эвес, партия, күрүне болгаш хөй-нинти ажылдакчызы. Хөй талалыг ажылын соңгуна материал бижиринден өгелээн болгаш чыл келген түдум-на ол улам калбарып кел чыткан. Г. М. Марков ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин секретары тургаш, 1956 чылда эң-не баштай РСФСР-ниң Дээди Советиниң депутадынга сонгуткан. А 1966 чылдан бээр ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады. Партияның XXIII съездизинге ол СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүнүне, XXIV съездиге СЭКП ТК-ның кежигүнүне, а XXVI съездиге ол СЭКП ТК-ның кежигүнүне база катап сонгуткан. ССРЭ-ниң чогаалчыларының бешки съездизинге очу ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретарынга сонгаан.

В. ЧИЧИНОВ,
Кызылдың педагогика институдунуң орус болгаш даштыкы литература башкызы.

ЭСТОН ССР. Социалистиг чурттарның артистериниң «Өңнүктериниң аялгалары-81» деп концерт программазы бистиң чуртувуста он алдыгы удаа эгелээн. Ол бодунуп оруун Таллинге ажыткан. «Час келди, часка орукту ажыт!» деп кыйгырыглыг часкы байырлал ийи ай уламчылаар.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының ырларының күүселдезиниң Ялтага бүгү-авилел конкурузунуң болгаш Болгарияга эрткен делегейниң «Алдын Орфей» конкурузунуң лауреады Валерий Леонтьев совет эстрадаиы бир дугаар төлээлеп турар. «Өңнүктериин аялгалары-81-де» ол композитор Д. Тухмановтуң «Тырыкылар дескинии тур», «Ынчан, сентябрьда» деп ырларны күүселип турар.

ЧУРУКТА: Валерий Леоньев (ортузунда) «Өңнүктериин аялгалары-81» концрет программазының күүселиичилериибиле. Солагай талазындан — Кати Ковач (Венгрия), Тхань Хоа (Вьетнам), Мария Ежевска (Польша), Ута Яцковски (ГДР).

В. РУДЬКОНУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Агаар

Кызылдың агаар станцнязының дыңлатканың ёзугаар алырга, бөгүн республикага болгаш Кызылга шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланыышкыныг хаттың күжү секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 15—20, чамдык черлерге —7—11, Кызылга — 18—20 градус чылыг болур. Дүнелерде агаарның температуразы 0—5, чамдыктарыига — 5—10, Кызылга — 1—3 градус соок болур.

Шүлүк кыдыраажындан

Бегзийн ЯВУУХУЛАН,
Мөолдуң күрүне шаңналының лауреады.

БАСКАН ЭЭЖЭЭМ — КОСМОСТА!

Орук дургаар, чашкан сүт дег, дээр тиң шыйып.
Октаргайже корабль-даа кылыйтыпкан.
«Оруун ак-ла болзун ам!»—деп йөрээген дег,
Ону куштар черден үдеп, мыжырашкан.

Акы-дүңма моол-совет экипажты
Авыралдыг хуу-салым каттыштырган.
Арат биле орус кижи алыс шаандан
Аар чүктү денге чүктеп, төрелдешкен.

Куду—Черже көрүптерге, эриин ажыр
Кудай-биле долдуртунган ак-көк паш-ла!
Гобиге өнеш хоор-чайт теве, чылгы
Корабльдин сонгазындан илдеи көстүр!

Аная, ол-ла хову, тейлер кавызынга,
Амгы Моолдуң хамаатызы төрүттүнген,
Аккыр өгнүң эгининден курбустүже
Арта баскаш, Черни харап чоруурун бо!

Мөнгүн аяк шайны төндүр аартаалакта,
Бөмбүрзекти корабль бир дескиниптер.
Бөгүн әрлер ында ужуп, салдап чорда,
Бөмбүк дег, бо Черде чүү-даа болуп турар!

Сарымзык, көк элезин, даг аразындан
Частып үнген магнолия — чечек ышкаш,
Үзүк-чазык булут өттүр Монголиям
Үш-ле минут дургузунда шыырааш дээр!

Аажок кыска — карак чивеш — хензиг үе
Алдан чылдар үүле-херээн ажыттавас—
Мөолдуң хөй-хөй салгынының чаяалгазы,
Моортан — космос делгемниден тода көстүр.

Онаалганы болбаазын шаг берип турда,
Октаргайже корабльдер шуушкаа читпес.
Оларны чон, партиялар, бүзүрел, эп,
Оюп читпес ыпакшыл-даа аътказыптар!

Баскан ээжээ космоста барып дүшкен
Баштайгылар одуруунда Монголиям,
Мээң Моолум чоруп орда, чоргаарланып,
Бедиктерде маадырларга мөгейген мээ!

Очуулдурган С. МОЛДУРГА.

+ + + +

«АЛДЫН НАЗЫН»

Чалыы шаамны эргий бодап
чоруурумга,
Шагдакы-ла ырай берген үе эвес,
Дүүн чаа-ла казыргылап
дойлуп эрткен
Дулгээзининг, шуурган дег,
сагындырар.
Чалыы шаамда хөглеп өскен
чажыттарым
Катказыры кулаамга кээп
дынналы бээр.
Саарыглары хайнып, шураан
Алаш хемим
Карангыда уйгу-дүшке
бо-ла кирер.
Чалыы шаамда чайын көрген
чечектерим
Сагыжымга кыжын безин
чуруттунар.
Шала пөрүк хулумзүрээн
чараш шырай
Шак-ла ында болчаам маиап
орган-даа дег.
Чалыы үөм черле ынчаш
канчангаштын
Чарлып болбас, хевээр кады
чоруур чүвел?
Амдыы чаа-ла көргенимни
болган чок-ла
Ала-чайгаар утту каалтар
ужурум чүл?
Амыдырал-чуртталгада
эң-не эргим
Аныяк шаа—«алдын назын»
дижири чөп.
Чүрек чүгле ынакшылче
аскымнадып
Чүткүп чораан үе болгаш
ындыг боор ол.

В. САГААН-ООЛ.

ТӨРЭЭН ЧЕРИНГЕ ТУРАСКААДЫП...

ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары Георгий Мокеевич Марковтуң ажылдаар кабинединдн бо хүнперде көөрге штаб-даа сагышка кирер. Ырак Сибирьде Ново-Кусково суурнуң библиотеказынга салыр номнарны литераторлар эккеп турарлар. Оларда автографтар салдынган, чылыг күзээшкиннер бижиттинген.

Элээн каш чыл мурнунда ларлалгага мындыг уткалыг бичии медээ үнген чүве-дир. «Сибирь» деп романы дээш алган Ленинчи шаңналын Г. М. Марков Сибирьде төрээн суурунга библиотека тударынга берипкен. Оон ол эгелээшкинин ёзугаар база бир чаа чаңчыл төрүттүнген. Чогаалчылар боттарының номнарын сибирьжилерге белекке бээр апарган.

Георгий Марков — Сибирьбиле тудуш харылзаалыг. Анаа ол төрүттүнген, чалыы назыны эрткен, ынчангаш ол ярайның ажыл-ишчи кижилери чогаалчының түрээкте кезээмөөгеле чоок.

Анчы уктуг, шөлүгледеп дескен революсчуларны үдеп, чузалап чораан, тайгага коммуна тургузарынга идепкейлиг киржип турган кижиниң оглу Георгий Марков ам суураглыг чогаалчы, Ленин болган Күрүне шаңналдарының лауреады, Социалистиг Күшажылдың Маадыры. Ол — ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, бистиң партиявыстың Төп Комитединиң кежигүнү, Г. М. Марков делегейниң культура харылзааларын бижиглаар херекке эвээш эвес үлүг-хуузун киирип келген болгаш киирип-даа турар.

Оон чогаадыкчы ижиниң эге бажыңче ээп кээри черле солун боорга, ону ылавылаарын ораддашкан мен. Ол колхоз тудуунга ажылдап, баштайгы беш чылды тургускүп, Ада-чурттуң Улуг дайынынга киржип чораан кижи болгай. Оон соонда партия ажылынга киргеи. Ынчан-на сибирь чурттуг кижиниң кадыг-бижыг, турушкуг ажыл-чанын көргүскеи чогаалдарны бижип эгелээн. Черле ынчаш баштайгы чогаалды кажан, канчап бижээнил?

— Дүш болган чүве. Ынчан бай кижиге кадарчылап турган бис. Бир-ле катап одарда чораан хойже бөрү халдааш, дөрттү чара тыртпын каапкан. Чүнү канчаарыл? Ынчан бичии-ле болгай бис. Суурже чүгүржүп киргивис, алгы-кышкывыс-даа медээжок. Ол дээш бай ээвис мээн эжимни курбиле ораай шаапкан. А мензэ дегбээн, корткан. Ачамның холу аар деп чүвени ол билир чүве. Шак ындыг чөптүг эвес орукту көргеш, дыка-ла хомудаан мен. Ур-ле хилинчектенгеним соонда «Томский крестьянин» деп солунга чүүл бижээн мен. Оон эгезин «Бөрүлер дыш бербестээн» дээн мен. Бир катап карактырмга безин бүзүреведим. Мээң материалымны парлап каан болган. Оон соонда элээн каш суурларнын улузу чыглып алган бөрүлерни аглаан, байлар база бажын ковайтпастаан. Парлалга сөзүнүң дээштиин ынчан билген мен.

Чогаалчы коммунист хүнүл чугула айтырыгларыче сагыш салып чоруур. Сибирьнин бойдузун камгалаар дугайында бодал оон кажан-даа чарылбаз. Г. Марковтуң чаа романы база Сибирь дугайында. Ону бижиирде ол он-он чылдар дургузунда хөй улус-биле ужуражып, ол-бо черлерге барып, библиотекаларга, архивтерге кастынып келген. Оон түүнели төргиин эки чогаал болурунга бүзүрээр бис.

Е. ХОРЕВА,
СЭТА-ның корр.,
Москва.

Суд залындан

КАРАК АЖЫТТААНЫНДАН

Волгоград областың Руднянск районда «Лопуховский» совхозка келген карак ажыттаарынга суудулуглар тоолла ышкаш «Ажыттының көр» деп дилег кылып, сымыранмазынар. Кандыг-даа сес, домак чокка совхоз директору тургап В. Давыдов оларның мурнунга совхоз кассазының аксын ажыдып берген. Тулуг бригадазының кежигүннери деп ат астып алган келген Хасиев, Саакаян болгаш Арзумян оларның карманнарынче он-он мун акша оларның кылбаан ажылының төлевири кылдыр директорнуң чөпшээрелиг ёзугаар аиаа-ла халып кире бергеи.

Суд болуп турда, наряд-мге болганын билбээн мен деп директор агартынарын орадаапкан. А аиаа ат салып турган бригадирлер, специалистер, салбырлар эргелекчилери — ол ажылдың күүсеттинин турарын контрольдаар ужурлуг кижилер канчап «билбейн» ат салыпкан болду? Ол чүвени карак ажыттап чанчыкканнар совхозтуң тудугжуларындан 4—6 катап хөй акшаны ажылдап ап турганы канчап кымны-даа дүвүретпээн болду? Ол улчумал бригаданың кылган ажылын ийи-бир чыл болгаш катап эле кылыр ужурга таваржып турганы кымны-даа дүвүретпээни база элдеп.

Күрүненің акша-төгерииң самчыглап турда, ону соксалырының хемчээн совхозтуң кол бухгалтери Л. С. Николаева ап турганы шын. Ынчалза-даа ону дыннаар, тоор кижи ажыл-агыйда-даа, көдээ ажыл-агый эргелелиде-даа чок болган. Оларга бухгалтер каш-лаа катап чугаалап турган. Чүгле улусчу контроль органнарының ажыллакчылары аиаа кириишкеш, харын ол карак ажыттаар чоруктуу илередип, оон оруун моонлактаан.

Буруулуг кижилерни судттаан. Давыдов 2 чылда, мастер Горбунов — 1,5 чылда хоспталгазын казыдып шинтиргеп. Олар күрүнеге чедиргеи 20 мун рубль когаралын эгидерлер. Доктаамал ажылдап турган чери билдинмес, душ боон таварышкан кижилерге бүзүрел, ат салган дээш самчыгдаан акшаны боттарының карманнарындан төледирин чөптүг деп көргеи.

Көдээ ажыл-агый эргелелиин ажылын кошкек контрольдап турарының дугайында Руднянск райкүүскомнуң адрезиге база чогуур сагындырыны суд үндүргеи.

— Шак ындыг хевирлит хаждыышкынынарны Гордищенке районнуң «Котлубань» болган өске-даа ажыл-агыйларындан хайгыылчылар илередип тыпкан — деп, областың улусчу контроль комитединиң даргазы С. Степанов чугаалап турар.— Күрүнеге он-он мун рубль түнүг каражка чедиргеи удуртукчуларга чогуур харыысалганы онзаган. Ол карак ажыттаар чоруктуу канчап чидиреиил? Ындыг чүвени чедир көрбес удуртукчуларның уржуунан сагыпга-чурум база ажыл-агыйларга сандараар боор чүве-дир ийин. Кажар арга-биле тыпкан ол «мөөн» акша база ону төлеп турар кижилерниң чилбизин хайындырып болур. Совет хоойлу-дүрүмнү хажыдар чоруктуу болдурбас дээш улусчу контроль органнары демселиин күштелдирип турар.

И. БИРЮКОВА,
СЭТА-ның корр.
Волгоград.

ТУС-ТУЗУНДА УТКУЛААН

Баскетболга команда аяйы-биле бирги чер дээш хелээжен спортчулар аразында республика маргылдаазы кайысылал Кызылдың «Херел» спорт залында эгелээн. Ында шупту 8 команда киржип турар. Оларны ийи бөлүкке чаргап. Бирги бөлүкте республиканың уругларының спорт школазының, Кызылда курүнеии педагогика институдуиуң, Хову-Аксы суурнуң болгаш Каа-Хем районнуң командалары тиилелге дээш демисежип турар. Олардан спорт школазы биле педагогика институду баштайгы тиилелгелерни чедип алган.

Ийиги бөлүкте Мөңгүн-Тайга, Эрзин, Таңды, Кызыл районнарының төлээлекчилери ойнап турар. Дугаар тыртпышкынын ёзугаар ужурашкаш, Кызыл районуң кыстары мөңгүн-тайгажыларын 95—40 санга, Таңды районнуң баскетболисчилери Эрзинден келген удурлашкыларын 37:4 санга тус-тузунда уткулаан.

С. ХОЖУЯ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ЧАА КИНО

Республиканың кинозкраннарынга «МЕДАЛЬДАРЖЕ ОРУК» деп чаа кино удавас үнүп эгелээр. Кинону «Мосфильм» киностудия япон кинематографистер-биле кады үндүрген. Аныяк спортчуларның найыралы болгаш спортчу чедиишкиннериниң дугайында кинода көргүзүп турар.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.50— «Сула шымчээшкиче чыскаалынар». 9.15 — Улустуң аялгалары. 9.30— «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!». 11.00 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.45 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 12.15— «Даштыкы аалчылар Совет Эвилелиниң дугайында». 12.30 — «Көдээден дамчыдылга». 13.30 — «Музыкалыг киоск». 14.00 — А. Чехов—«Шокар рассказтар». Ленинградтың күрүненнн академиктиг комедия театрының фильм-шнзи. 15.25 — «Бөгүн—Совет эртемнин хүнү». 16.20 — «Кино аянчоруктар клуву». 17.20—«Силернин чагаалларыар ёзугаар». Музыкалыг программа. 18.00— «Делегей панорамазы». 18.45 — «Экранда кинокомедия». «Дон Диего болгаш Пелагея». 19.55 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионалы. Түңнел бөлүктүң киржикчилериниң оюну. 2-ги болгаш 3-кү үелер. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.15 — «Үе». Информастыг программа. 21.50 — «Мээң эргим Сашам...» Александр Одоевскийге тураскаатказ. 22.45—«Сеп болгаш мен». Фильм-концерт. 23.00—01.00 — Хоккейге делегей болгаш Европа чемпионалы. Түңнел бөлүктүң киржикчилериин оюну. Төңгиле—медээлер.

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эрте гимнастика. 9.05 — «Эң-не, эң-не...» Мультфильм. 9.25 — «Тоол аалдан келдиң». «Кудук чанында келген кадарчы». Уран-чечен телефильм. (ГДР). 10.40 — «Дириг амытаннар делегейинде». 11.40 — Медээлер. 11.45 — 14.15 — Чапсар. 14.15 —Медээлер. 14.35 — Документалдыг телефильмнер программазы. 15.15 — «Аванның школазы». 15.45 — «Бойдус болгаш бистер». 16.15 — Сутга эштиринин эң хуузунуң маргылдаазы. ГДР биле ССРЭ-ниң шлиидек командалары. ГДР-ден дамчыдылга. 16.50 — Автор эргелериниң талазы-биле бүгү-эвилел агентилелиниң даргазы Б. Д. Панкининиң чугаазы. 17.05 — Н. Мясковский. № 3 соната. 17.20 — «Петроград. Он чеди чылдың октябрьда». Документалдыг телефильм. 1-ги фильм—«Сылдыс шагы».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — «Беш чыл болгаш коллектив». «Башкириянын нефтизи». Дамчыдылгага СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Социалистиг Күшажылдың Маадыры, «Башнефть» будүрүүге каттыжышкынының чиңгине директору Е. В. Столяров киржир. 19.20 — Футбол тайылбыры. 19.50— «Эрес-дилим чорук» деп хөй серналыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгези. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.55 — «Эрес-дилим чорук». 2-ги сериязы. 22.40 — Бөгүн делегейде. 22.55 — 23.25— Төп телевиденнеенің болгаш Бүгү-эвилел радиозуун ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Силантьевтиң удуртканы эстрада-симфония оркестриниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Совет чурулга-уран чүүлүнде В. И. Ленининиң өвүр-хевири. 12.30 — Орус композиторларның чогаадылгазында улустуң ырлары. 13.00— «Эртем амыдыралы». 13.30 — П. Неруда. Амыдыралының болгаш чогаадылгазының арыннары. 14.10 — «Соңгу чүктүң таваичыг аялгалары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 14.20 — «Экран — эмчиге». Эмнелгеге дорт дузаның хегжүлдезиниң кол угланыышкынары. Оруу фонлузуун чөп ажыглары. 15.20 — «Күскү чылыг хүн». Уран чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

16.45 — Ургуларга фильм. «Арга-арыг камгалакчылары». 17.00 — «Дириг Ленин». Телефильм. 17.20 — «Чүс орук— бирээзи сеңии». 17.50 — «Улусчу контроль». 18.15 — Киножурнал. 18.25 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтиргелери — амыдыралга». 18.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — «Хүн шыгжамыры». 20.00 — «Чаштар, эки удуңар!». «Илбилиг экран». 20.15 — Делегей конкурстарының лауреады А. Бахчиев биле Е. Сорокина олариың концерти. 20.30 — «Кижи болгаш хоойлу». 21.00—Совет композиторларның симфония чогаалдарының концерти. 21.30— «Адазының шагы-биле үе». Документалдыг фильм. 22.00—00.20 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнларның киржикчилериниң маргылдаазы. Гетеборгтан дамчыдылга.

КИНО

АПРЕЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Сээң оглуңдур мен, черим» (2 серналыг) 9.30, 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыынды 9.30. «Ада-чурттуң ыжы» 11.00, 12.50, 14.40, 16.30, «Эрте болдунган әидег» 18.20 (узаткан) 20.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Дош уруу» 10.30, «Билдингир кижи ыйнаан» 12.30, 14.30, 16.30, 20.30 (узаткан) шактарда.

АПРЕЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: Мультфильмнер чыындызы 9.30, «Сезинчиг кижи» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кырган аваамның уруунуң оглу» 9.30, 11.10, «Сээң оглуң-дур мен, черим» (2 серналыг) 13.00, 16.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Щорс» 15.00, «Чарышка ондактыг шенээшкин» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Саввинскиниң аргылга фабриказының профессионал училищези 8-10 класс дооскан, 15-19 харлыг уругларны аргыкчының, съёмщицаның, дескилекчиниң мергежилиигe өөредири-биле чалап тур.

Сургуулдар халас общежитие, аъш-чем-биле хандыртынар болгаш өөредилгениң эге үезинде айда 30 рубль стипендия алыр, а оон соонда — кылганын барымдаалап шалын алыр.

Училищеге кирерде дараазында документилер херек: паспорт, азы төрүттүнген дугайында хереченл, чурттап турар черинден справка, эртемнинн дугайында хереченл, ог-бүлезинин дугайында справка, 3 фоточурук.

Училищенің адреэи: Москва облазы, Железнодорожный хоорай. Саввинскиниң аргылга фабриказы.

Москваның Курск вокзалдан электропоездиге олурупкаш, Железнодорожная станцияга чедир 30 минута чоруур. Оон соонда — А, Б, 25, 4 автобустар-биле чоруур.

Редакцияның адреэи

Кызыл. Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 тарыылгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуу киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлепүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Типаж 17866. Чагыг № 936.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын херектериинин талазы-биле эргелелиинин типографиязы (Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1)

ТС—00161

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 94 (11592) | 1981 чылдың апрель 21, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ТЕХНИКТИГ ДЕҢНЕЛИН, ПРОДУКЦИЯНЫҢ ШЫНАРЫН БЕДИДИҢЕР!

(СЭКП ТК-ның Ыйгырыгларындан).

«Комбинаттың эң дээре мастери» деп ат дээш чарыштa «Тыва даг-дүгү» комбинатың комсомолчу-аныяктар бригадаларының кежигүннери калбаа-биле киржип турар. Он бирги беш чылдың баштайгызының бирги кварталында ол хүндүлүг атты № 5 эвлегиниң бригадири Александр Лузянинге тывыскан. Римма Касаткинаның комсоргтап турары ол комсомолчу-аныяктар коллективи комбинатта социалистиг чарыштың бирги черин алганы ынчангаш тавырылга эвес. Бригада бирги кварталда пландан ажыр бирги сорттуң даг-дүгүн 6 муң рубльге арытлаан.

ЧУРУКТА: улуг мастер бригадир А. Лузянин болгаш регулировщик Р. Касаткина. А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң ДЫҢНАДЫЫ

Тыва АССР-ниң үлетпүрүнүң күрүне планын 1981 чылдың бирги кварталында күүсеткенииниң дугайында

Үлетпүр бүдүрүлге черлериниң ажылдакчылары СЭКП-ниң XXVI съездизин төлептиг уткууру дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, ооң төөгүлүг шиитпирлерииге сорук кирип, үлетпүр бүдүрүлгезин хөгжүдериие чамдык чедиишкиннерни чедип алганнар.

Үлетпүр продукциязының эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун сайгарарының болгаш бүдүрииниң хемчээлиниң талазы-биле бирги кварталдың планы күүсеттинген.

Эң чугула адырлар талазы-биле продукция сайгарарының болгаш үлетпүр бүдүрүлгезиниң өзүлдезиниң планының күүселдези дараазында сан-түңнерден көстүп турар:

	Продукция сайгарар талазы-биле планның күүсеттинген хуузу	1981 ч. I кварталдың 1980 ч. I кварталына деңнээн хуузу
Электроэнергетика	103	116
Оттулар чүүл үлетпүрү	105	117
Өдүүр металлургия	102	99,5
Металл болбазыдарыры	95	97
Ыяш болгаш ыяш чазаар үлетпүр	102	99,3
Тудуг материалдарының үлетпүрү	96	107
Чиик үлетпүр	102	105
Аъш-чем үлетпүрү	109	103
Далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү	102	101
Полиграфия үлетпүрү	104	106
Өске-даа үлетпүр бүдүрүлгелер	102	109

Электроэнергетика, оттулар чүүл, полиграфия болгаш чиик үлетпүр эң бедик темпилиг хөгжүп турар.

Республикага ниитизи-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле бирги кварталдың планы күүсеттинген.

Продукция сайгарарының, үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлиниң өзүлдезиниң болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле квартал планының күүсеттивгенин тус-тус эргелелер болгаш бүдүрүлге черлериниң аайы-биле көргүзерге мындыг:

	Сайгарылга планының күүсеттинген хуузу	1981 ч. I кварталдың 1980 ч. I кварталына деңнээн хуузу	
		Бүдүрүлгениң ниити хемчээлиниг	Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң
«Тыва даг-дүгү» комбинат	101	123	125
Каа-Хем разрез	105	117	130
Тываның электри четкизи	103	116	116
«Тыва кобальт» комбинат	102	99,5	99,4
«Тудуг кезектери» комбинат	73	82	95
Ак-Довуракның ДБК-зы	100,0	112	117
Кызылдың эът комбинады	121	106	106
Кызыл-Мажалыктың эът комбинады	118	116	122
Сүт комбинады	105	99,6	102
Тараа продуктулар эргелели	108	102	107
Үстүү-Енисейниң балык заводу	117	91	89
Аъш-чем үлетпүрүнүң эргелели	100,2	97	99,8
Даванылга фабриказы	101	106	100,0
Алгы заводу	101	98	99
УБН-ниң өөредилге-бүдүрүлге чери	113	121	108
КБН-ниң өөредилге-бүдүрүлге чери	103	105	106
Тыва тудуг материалдары каттыжыышкыны	103	95	103
«Росводпромнуң» ДБК заводу	112	97	98
«Тыва һөдээ тудуг» трест	91	91	93
Ыяш ажыл-агый министерстводу	100,3	103	105
Тудуг кезектериниң заводу	102	111	113
Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйы	105	104	104
Чурт иштиниң үлетпүр эргелели	101	109	115
Автосептелге заводу	80	85	85
Сельхозтехкүркомитет	102	102	102
Ном үндүрер черлер, полиграфия талазы-биле эргелел	104	106	106

Үлетпүр продукциязының кол хевирлериң 1981 чылдың I кварталда натура-биле көргүзерге мындыг:

	1 кварталда бүдүрелгени	1981 чылдың I кварталын 1980 кварталың I кварталы-биле деңнээрге (хуу-биле),
Хөмүр-даш — муң тонна	306	117
Электри энергиязы—муң квт-шак	25	90
Шуткаан каң — тонна	138	73
Тудуг кылыр ыяшты үндүр сөөртүрү болгаш одаар ыяш куб. м.	122	95
Ооң иштинде тудуг ыяжы—муң куб. м.	104	104
Тудуг материалдары муң куб. м.—	34	103
Мебель—муң рубль	408	119
Культура-амыдыралга хереглээр болгаш ажыл-агыйга чутула барааннар—муң рубль	595	118
Тудуг чугайы—тонна	503	75
Тудуг туйбузу — млн. кезек	6,9	98
Демир-бетон конструкциялар болгаш кылылар чыылдазы—муң куб. м.	10,0	74
Сорттуг даг-дүгү—муң тонна	26,3	128
Хөм идик—муң эжеш	24,4	103
Кидис идик —муң эжеш	31,0	107
Даванылга үлетпүрүнүң продукциязы (КНО ёзугаар) — муң рубль	512	124
Балык (тутканы) — тонна	15	75
Эът, I категорияның субпродуктулары-биле катай — тонна	1736	112
Колбаса кылыглары	371	115
Чалаң сүт продукциязы—тонна	4345	95
Саржаг—тонна	73	90
Далган — тонна	8475	109
Комбикорм — тонна	11337	94
Хлеб болгаш хлеб-булочка кылыглары — тонна	5040	99,0
Кондитер кылыглары — тонна	286	102
Пиво — муң дал.	15	40
Эзиртпес суксуннар — муң дал.	23	115
Дус (чемге хереглээр) — тонна	3339	131
Эът-сөөктен кылган курган мал чеми—тонна	63	56

Бирги кварталда пландан ажыр 16 муң тонна хөмүр-даш, 3,1 миллион квт. шак электри энергиязы, 1,4 муң куб. метр дилиг материалдары, 45 муң рубльге мебель аймаа, 42 муң рубльге культура-амыдырал хереглээр барааннарны, 123 муң кезек тудуг туйбузун, 150 тонна сорттуг даг-дүгүн, 68 муң рубльге даванылга үлетпүрүнүң продукциязын КНО ёзугаар, 296 тонна эът-ти, I категорияның субпродуктуларын аңаа катай 31 тонна колбаса кылыгларын, 245 тонна чалаң сүт продукциязын, 23 тонна саржагны, 375 тонна далганы, 237 тонна комбикормну бүдүргеи.

Үлетпүрүнүң чамдык адырлары квартал планының күүселдезиниң үезинде доктаатынган даалгаларын күүсетпээн. Сайгарылга хемчээлин тос бүдүрүлге күүсетпээн, эртикеи чылдың бирги кварталынга деңнээрге үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээлин 18 бүдүрүлге кудулаткан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң талазы-биле квартал планын 12 бүдүрүлге күүсетпээн, а 16 бүдүрүлге эртикеи чылдың бирги кварталынга деңнээрге ону кудулаткан. Шуткаан каң, тудуг чугайы, чыылда демир-бетон бүдүрер, ыяш белеткээр, кидис идик бүдүрер, балык тудар, хлеб болгаш хлеб-булочка, кылыглары, эзиртпес суксуннар, эът-сөөктен кылган курган мал чеми бүдүрер талазы-биле квартал планы күүсеттинмээн.

Бараанның продукциязының бот-үнезин бичелидер талазы-биле планныг даалга күүсеттинмээн.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ШАҢНАЛДАРЫН ТЫВЫСКАН

Дүүн Кызылга, «Тыва суг тудуг» трестиң клубунга партияның XXVI съездизиниң делегады, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин-биле ужуражыышкын болган. Аңаа Мелиорация болгаш суг ажыл-агыйының, «Тыва суг тудуг» трестиң, автосептелге заводунуң, пиво заводунуң, хлеб заводунуң, эът комбинадының Тыва респотребсоюзтуң АТБ-зиниң, сайгарылга баазазының, сүт комбинадының ажылчы чоннарының төлээлекчилери киришкеннер.

Съездиниң төөгүлүг ужурдузазы үүл дээрге, эртикеи беш чылдың түңнелдеринге үндезилээш, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын, бистиң партиявыстың чер кырынга тайбыңны быжыглаарынче угланган даштыкы политиктиг шугумуун тодаратканы болурун эш Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн.

Партия съездизи экономиктиг сорулгаларны шиитпирлээриниң оруун айыткан. Ол—бүгү ниитилел будүрүлгезиң интенсификастаары болур. Чаа беш чылда будүрүлгениң бар-ла бүгү күүлерин таарымчадыг ажыглаарының айтырыгларын кызымакчайы-биле шиитпирлээрни эргежок чугула, а ындыг нурлавырлар республикада хөй боол турар. Чиг-этти, энергияны, оттулар үүлдү, материалдыг бүгү-ле курлавырларны чөп ажыглаарының ажылын күштелдирери, республикада бүгүле сөөртүлгелерни кылып турар автотранспорттуң улам долу ажыглаары эргежок чугула. Тываның экономиктиг хөгжүлдезиниң сорулгаларын шиитпирлээрииге күш-ажыл курлавырларын эки ажыглаары улуг ужур-дузалыг боол турар. Күш-ажылды шын организастаарының, материалдыг шаңнал-макталды болгаш күш-ажылды ооң шынарын болгаш хемчээлин ёзугаар төлээрин шын ажыглаарының айтырыгларын база чүткүдүг шиитпирлээр хөрек. Күш-ажылдың медерелдиг сагылга-чурумунга кижизидеринче, кижилерниң даандырган ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидеринче онза ничээнгей салыр хөрек.

Эш Г. Ч. Ширшин кижилернии материалдыг чаагай чоруун бедидерин, оларны аъш-чем барааннары-биле хандырарын экижидериниң, чоннуң амыдырал хандырылга черлериниң ажылын сайзыраңгайжыдарының сорулгаларын тодаргайы-биле чугаалап, бо айтырыгларны съездиге онзалап айытканын демдеглээн.

Сөөлгү чылдарда Кызылдың экономиказын хөгжүдери-биле хөй ажылдың чоруттунганын Г. Ч. Ширшин демдеглээн. Чаа беш чылда база-ла улуг сорулгалар салдынган. Хоорайның чаагайжыдылгазынче, ооң агаарын хирлениишкинден арыглаарынче онза ничээнгей салыр ужурлуг.

Г. Ч. Ширшин түңнелинде хоорайның элээн хөй будүрүлге черлериниң онгу беш чылда күш-ажылга бедик көргүзүглерни чедип алган бөлүк мурнанчыларынга Төрээн чурттуң шаңналдарын тывыскач. Улустарның Найыралы орденни хлеб заводунуң кондитери В. М. Масленниковага, пиво заводунуң мастери М. В. Пановага, «Хүндүлел Демдээ» орденни—хлеб заводунуң кондитери М. П. Демизинага тывыскан. Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези-биле хлеб заводунуң пекары О-С. К. Балдан, эът комбинадының ажылчыны А. М. Свиридова, автосептелге заводунуң слесары В. Р. Хунай-оол, «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медаль-биле — эът комбинадының ажылчыны Ч. Д. Иргит, «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле — эът комбинадының колбаса кылыгларының формовщиги З. П. Берёзкина болгаш сүт заводунуң ажылчыны О. З. Блохина олар шаңнатканнар.

Т. СЕРМАВКИН.

Ленинчи Коммунистиг субботник

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ ТУК ТУДУКЧУЛАРЫ

Улуг эгелээшкинниң кыйгырыглары чурттуң кырынга база дагын чаңгыланып үнген. Кижи төрелгетен төөгүзүнүң чаа үезиниң эгезинде-ле төөгүлүг ужур-дузазын В. И. Ленинниң онзалап демдеглээн коммунистиг субботниктер чыл саныңда-ла миллион-миллион совет кижилерни бодунче хандыкшыдып турар.

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеиниң үндезилекчизиниң төрүттүнген хүнүиден бээр 111 чыл оюнга тураскаатканы субботник онзагай болган. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин-биле сорук кирген, ооң өндүр чаагай айтыышкынарын амыдыралга боттандырээр деп долу шиитпирлиг чурттуң ажыл-ишчилери ажылдың ажыктыын болгаш шынарын улам ынай бедидеер курлавырның кол көрүлдезин эрттирер, баштайгы чылдың, бүтүү беш чылдың улуг планнарын чедиишкинниг күүседиргиие эргежок чугула дүргедээшкинии тургузар болгаш калбартыр дээш апрель 18-те шалыпчы ээлчегже үнген.

Эң хөй беримчелиг кылдыр, бир деминг, ажыл-агыйжы саналгалыг ёзу-биле ажылдаар деп бедик сорулганы күш-ажыл байырлалының киржикчилери боттарының мурнуна салган. Улус ажыл-агыйын интенсификастаарынче партияның угланыышкыны ажылдаар чер бүрүзүн таварты эрткен болгай. Мурнакчы коллективтери ленинчи коммунистиг субботниктиң база дагын инициаторлары болган найысыладыгың күш-ажылчы хей-аът киришкинии бүтүү чурт көргеи, дыңнаан.

Москва-сортировочная депоазының күүлүг локомотивтерибиле моон мурнунда ышкаш, борт номери ОВ-7024 маадырлыг паровоз чангыс одурутта турган. Ленинчи коммунистиг субботниктиң эгелээшиниң дугайын байырлалдыг алгызыбиле дыңнадыр, он бирги беш чылдың магистральдарын шингээдип алыр аппаар аар деңзиглиг поездилерии оруукче кыйгырып үндүрер дээш апрель он сестиң эртекинде ол паровоз Улуг эгелээшкин музейинде мөңгеде турар черинден чаңгыл ёзугаар үнүпкен.

Күш-ажыл байырлалы эгелээриниң мурнуу чарыында митинг болган. СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКПниң Москва хооркомунуң бирги секретары В. В. Гришин аңаа чүве чугаалаан.

Шалыпчы ажыл-иштиң үлегер-чижээн коллектив көргүзер, ажылдың бедик шыкарын чедип алыр деп, машинист А. Абрамов бүзүредип чугаалаан.

Цехке электровоз септелгези график ёзугаар чогуур үезинде эгелээн. Баштайгы минуталардан-на шалыпчы темп алдынган. Мастер Н. Логуновтуң комсомолчу-аныяктар бригадазы мында ажылдап турар. Улуг эгелээшкинниң эгелекчиленииң чаңчылдарын аныяктар ыдыктыы-биле кадагалап турар. Ол коллективтиң төлээлекчилери субботник хүнүнде катап тургустунган локомотивтен баштайгы дүлүүрүү демир-орукчуларга дамчыдып бээр эргени чаалап алган.

Электровозту тергиин эки септээнии бадыткаан путевканы дүлүүр-биле кады дамчыткан. Ону депо демир-орукчуларының социалистиг чарыжының тиилекчизи машинист Ф. Типицииге тывыскан. Сибирьниң болгаш Ыраакы Чөөн чүктүң тудугларынга ажыглаар чүктери ол состав чедирер. Субботникке белеткел үезиниде машинистер шалыпчы 240 рейстиң боттарының санынарынга бижип алганнар.

Ол хүн депонуң бүгү коллективи көдүрүүшкүнүг ажыдаан. 9 локомотивти, ийи демир-орук кранын, муң ажыг электроприборларны сеткээн. Машинист Ю. Шомовииниң рейизи-биле күш-ажыл бөлүктерлы доозулган. Электровозтарның бирээзиниг дүрген чорукчут пассажир поездиин Владимир Ильичиин төрүттүнген черн — Ульяновскиие ол чедире берген.

Владимир Ильич аттыг электромеханика заводунуң пехтериниге күш-ажыл байырлалының хүнүнде кызыл пестерде лозуңнар болгаш транспарантылар чечектелип турган. Эөлчег эгелээриниң мурнунда митингилер болган. Олариың киржикчилери ол хүнүң эрес-шудургу, тергиин эки ажылы-биле демдеглээр деп сөөлүн берген.

Бо заводтуң марказы чуртта болгаш даштыкыда сураглаан. Ооң кылыгларының дөрттүң бириидеи хөй кезээн Күрүнеиниң шынар демдээ-биле маркалаан. Улуг машиналар цегиинге сөөлгү ажылды ССРЭниң Күрүне шаңналының лауреады Н. Кузнецов баштаан слесарьлар-чыыкчылар бригадазы күүсеткен. Коллектив сөзүнге алдарлыы-биле ээ болуп, күүлүг алды электрошимчедикчилерни ол хүн эптээн —ол кайгамчыктыг түңнел-дир!

Ленинчи коммунистиг субботниккe миллион-миллион москвачылар киришкен. Олар ажылдаар черлериие ажылдап, найысыладым күдүмчуларын болгаш проспектилерии каастап шимээн. Будүрүглелернии, тудугларнын, транспорттуң коллективтери-биле кады субботниккe эртем-шинчилел организациядары болгаш өөредилге черлери киришкен. Күш-ажыл байырлалының киржикчилериниң аалчылары Москва театрларның артистери, чуруукчулар, чогаалчылар болган.

СЭТА-ның корр.

ЭГЕЛЭЭН

Таңдының ажыл-агыйларында часкы хову ажылдары эгелээн. Аңаа белеткел ажылдарын хынамчалыг чоруткан. Турлагларда - механизаторларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдар тургустунган: чуртталга бажыңнары септеттинген, кызыл-булуңнар деритинген. Чымыштыг ишке аңаа чүве чугаалаан.

Шалыпчы ажыл-иштиң үлегер-чижээн коллектив көргүзер, ажылдың бедик шыкарын чедип алыр деп, машинист А. Абрамов бүзүредип чугаалаан.

Цехке электровоз септелгези график ёзугаар чогуур үезинде эгелээн. Баштайгы минуталардан-на шалыпчы темп алдынган. Мастер Н. Логуновтуң комсомолчу-аныяктар бригадазы мында ажылдап турар. Улуг эгелээшкинниң эгелекчиленииң чаңчылдарын аныяктар ыдыктыы-биле кадагалап турар. Ол коллективтиң төлээлекчилери субботник хүнүнде катап тургустунган локомотивтен баштайгы дүлүүрүү демир-орукчуларга дамчыдып бээр эргени чаалап алган.

Электровозту тергиин эки септээнии бадыткаан путевканы дүлүүр-биле кады дамчыткан. Ону депо демир-орукчуларының социалистиг чарыжының тиилекчизи машинист Ф. Типицииге тывыскан. Сибирьниң болгаш Ыраакы Чөөн чүктүң тудугларынга ажыглаар чүктери ол состав чедирер. Субботникке белеткел үезиниде машинистер шалыпчы 240 рейстиң боттарының санынарынга бижип алганнар.

Ол хүн депонуң бүгү коллективи көдүрүүшкүнүг ажыдаан. 9 локомотивти, ийи демир-орук кранын, муң ажыг электроприборларны сеткээн. Машинист Ю. Шомовииниң рейизи-биле күш-ажыл бөлүктерлы доозулган. Электровозтарның бирээзиниг дүрген чорукчут пассажир поездиин Владимир Ильичиин төрүттүнген черн — Ульяновскиие ол чедире берген.

Владимир Ильич аттыг электромеханика заводунуң пехтериниге күш-ажыл байырлалының хүнүнде кызыл пестерде лозуңнар болгаш транспарантылар чечектелип турган. Эөлчег эгелээриниң мурнунда митингилер болган. Олариың киржикчилери ол хүнүң эрес-шудургу, тергиин эки ажылы-биле демдеглээр деп сөөлүн берген.

Бо заводтуң марказы чуртта болгаш даштыкыда сураглаан. Ооң кылыгларының дөрттүң бириидеи хөй кезээн Күрүнеиниң шынар демдээ-биле маркалаан. Улуг машиналар цегиинге сөөлгү ажылды ССРЭниң Күрүне шаңналының лауреады Н. Кузнецов баштаан слесарьлар-чыыкчылар бригадазы күүсеткен. Коллектив сөзүнге алдарлыы-биле ээ болуп, күүлүг алды электрошимчедикчилерни ол хүн эптээн —ол кайгамчыктыг түңнел-дир!

Ленинчи коммунистиг субботниккe миллион-миллион москвачылар киришкен. Олар ажылдаар черлериие ажылдап, найысыладым күдүмчуларын болгаш проспектилерии каастап шимээн. Будүрүглелернии, тудугларнын, транспорттуң коллективтери-биле кады субботниккe эртем-шинчилел организациядары болгаш өөредилге черлери киришкен. Күш-ажыл байырлалының киржикчилериниң аалчылары Москва театрларның артистери, чуруукчулар, чогаалчылар болган.

СЭТА-ның корр.

БАЙДАЛЫВЫС БАГАЙ ЭВЕС

Кыштаглаашкынны организастыг эрттирер, мал бажың хоратпас болгаш малдан алыр продукцияны көвүдедир талазы-биле кыйгырыгны «Революцияның чалбыжы», «Хемчик», «УТКА 25 чылы» совхозтарның малчыннары эрткен күзүн үндүрген. Ону республиканың бүгү малчыннары деткип, боттарынга немелде хүлээлгелерни алган болгаш социалистиг чарыштыг калбарткан. «Малчын» совхозта кыштаглаашкынның эртип турар байдалын үк совхозтуң директору Салчак ОЧУР биске бижээн. Ону бөгүн парладывыс.

Онгу- беш чылды бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери багай эвес дооскан. Ылангыя оон сөөлгү чылында эът будүрериниң планы чүс хуу, дүктүү — 105 хуу, а эътти күргүнеге садарының планы 107 хуу, дүктүү — 104,3 хуу күүсеттинген. Мал бажын өстүрериңде чедиишкиннер база бар болган. Мыйыстыг бода малдың бажы 2 хуу, шээр малдың 1,1 хуу, а чылгы мырынай 8,8 хуу өскен. Төрүүр шиектиң болгаш бедерии бажы база дыка өскен.

Малды семиртирии элээп эжижээн. Ылангыя күргүнеге садар малды үзе тургусканы болгаш оларның ажаалдазын экижиткейи маңаа улуг дузалыг болган. Оон түңнелинде күргүнеге саткан сарлыктың барлык-ла шуптузу, хойнуң 70 хуузу, өшкүнүң ден кезии дээди болгаш ортумак күштүг дужааттынган. Мал ажылдан совхозка 110 муң рубльдиң арыг орулгазы кирген.

Агаар-бойдус берге болгандаа болза, совхоз чүс баш төрүүр малга онааштыр 74 хураганы, 79 бызааны болгаш 70 кулунну дорукторуп алган. Чүс баш төрүүр хойга онааштыр 85-тен 104 чедир хураган алган малчыннар хөй болган. Мындыг мурнакчыларның аразында онгу беш чыл онаалдаларын чедиишкиннг доозкан малчыннар хөй. Хойжудаа Салчак Күнчү, Биче-оол Мочак-оол, Барбай-оол Чыпсын, Харлыг-оол Долзат, сарлык кадарчызы Иргит Өлчей-оол, чылгычы Моягуш Сортай-оол болгаш оон-даа өске он-он мурнакчылар коммунистиг лештир күргүнеге 370 тонна өскелерни хамаарыштырып болур

Бистиң черинг агаар-бойдузу берге дээрзин ам база катаптаайн. Ынчангаш биске дузалгедирген кижилерге болгаш организацияларга четтиргенивисти илереппес аргам чок. Чүгле январь, февраль айларда 281 тонна комбикормну, 170 тонна сигении Ак-Чыраадан сөөртүп алдывыс. Оруктирик чок, чүгле аът болгаш шары-биле аргыжар Тоолайлыгга комбикорм, сиген, дус болгаш аъш-чемни вертолёт-биле чедирип бергени биске база дыка өөрүнүүр болган.

Кыштаглаашкынның түңнели костуру эң берге үезии келген. Совхозтуң дирекциязы болгаш партком, тускай эртемкигилер, малчыннар мал бажын менди камгалап алыр дээш бүгү хемчеглерни ап турар. Ынчангаш мурнуустө салдынган сорулгаларның чогумчалыг боттанымынга идегевес аргавыс чок. Шилчиир Кызыл туктарны салбас дээш кызыр бис.

С. ОЧУР.
Моңгун-Тайгада «Малчын» совхозтуң директору

Дүвүренчиг медээ

КЫШ ЭРТКЕН МАЛДЫ...

Ниитизи-биле «Кызыгаар» совхозтуң бүгү малы- Тес-Хем районнуң өске ажыл-агыйларында дег, эрткен кыштан менди ашкан. Ооң уламындан совхозтуң № 1, 2 хойжу бригадаларында чаш төл алганы багай эвес. Ылангыя № 2 хойжу бригада (бригадири В. Д. Бызаакай) төрүүр чүс хойга онааштыр 103 хураганны ап, совхозтуң күш-ажылчы алдар гуннда көчүткен.

Мындыг чаагай үре-түңнелдиг ажыл-херектиң улам быжыглаар түрбүже, № 1 хойжу бригаданың малчыннар коданнарынга суг чедирип турар чолаачы Юрий Чорбаа онаашкан ажылынга харыысалга тогун көргүзүп, үзүктелиишкинниг чедип турар. Малчыннар Федор Очурнуң, Сандыкпаа Быжындының, Куулар Бинн-оолдуң, Бады Үргүнүң болгаш бригаданың өске-даа малчыннарының аалдарынга апрель 9-та суг чедирген соонда, дараазында беш хонуктуң чаңгызында-даа суг чедирбээн. Түңнелинде коданнарга мал байтык, кижи ижер сүт чок болуп, бергедээн. Түс коданнарга бааргa оңгаш, суксаан хой, хураганның, алгызынга кулак үүктылыр.

— Божавыста № 2 бригаданың коданнарынга суг чедирип турар Кызыл-оол Сагаачы чангыс-даа хүн үспес херек апарганда дүнелерде безин чоруп турар-дыр. Бистиң чолаачывыс оон үлегер-алыр болза көрем, Үрүг-дарыг баары катса канчаарыл, бо эртен бичии оглумну досказр иштинче киирип, ооң дүвүнде даттыг суг сыксадып ап, шай хайындырдым — деп, С. Быжынды чугаалады.

Кыш көрген малды бо үеде ынчаар сүксадып болур бе? Онаашкан ажылынга аъ-харыысалга чок чолаачыны орта ажылдадып, азы өске кижи-биле чүге солуп болбазыл? Мындыг ажылыг, чиигг негелдиг айтырыгларны малчыннар салып, кыштан менди ажырган малының моон сонгаргы салым-чолу дээш сеткил-сагыжының ханызындан омарның дүвүреп турары чөптүг.

С. ТАС-ООЛ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРНИҢ ЧУГУЛА СОРУЛГАЗЫ

Республиканың профэвилелдер активиниң хуралыңга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң түннелдеринге болгаш ооң шиитпирлеринге, СЭКП ТК-ниң Чиргине секретары эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылганы ТК-ның Отчёт илеткелинде айтыышкыннарга болгаш түңнелдерге дүүштүр профэвилел организацияларының сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Ооң киржикчилери съездиниң шиитпирлерин чаңгыс эп-сеткилдиг, бүрүн долу чүүдүгүнүмүшаан, ажыл-херекке дайынчы программа кылдыр хүлээп алган. Ооң-биле кады олар ол бүгүге дүүштүр профэвилел организацияларының ажыл-чорудулгазында кол угланмышкыннарның, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырарыңга, ажыл-агыйжы база социал сорулгаларны шиитпирлээрингe, күш-ажылчы коллективтерниң амыдыралыңга оларның ролюн бедидериниң дугайында ханы анализтиг, ажыл-херекчи чугааны кылганнар.

— Совет политиктиг системага профэвилелдериниң ролюн улам бедидериниң дугайында партияның съездизинге дыка улуг кичээнгей салдынган —деп, илеткелчи профоблчөвүлелдиң секретары **С. Д. Киров** эгезинде чугаалаан. Партия профэвилелдерни массалар оргузунда бодунуң идегелдиг дузалакчызы, демократияны хөгжүдеринiң, ажылчы чонларны коммунизм тургузарынче хаара тударының күүлүг чепсээ кылдыр көрүп турар дээрзин съездиге Төп Комитеттиң отчет илеткелинде онзалап демдеглээн болгай. Оларның мурнунга съездиниң салганы улуг сорулгалары, калбак эргелерни боттандырар база ажылчы чонларның эргеажыктарын камгалаар талазыбиле доктаамал сагыш салыр, ажыл-агыйжы, социал сорулгаларны шиитпирлээр, социалистиг чарыштыг чүүлдүг, чүүдүлүг, логаазыкчы чорукту калбартыр болгаш ооң-биле чергелерде профэвилел организацияларның ажыл-херээнiң болгаш ында чедир кылдымаан күүлдериниң дугайын илеткелчи болгаш санал бергеннер, тодаргай доктааганнар.

Чедип алган дүржулганы ажыглавышаан, партия организацияларының удуртулгазыбиле профэвилелдери съезд мурнуңу социалистиг чарыжым нептередиг кылдыр организастар, ажылчы чонларның ногаалыкчы идепкейин калбартыр талазы-биле тодаргай ажыдыг чорукчан. Республикада 62 будуруле, 406 цех, участок, бригада болгаш будуруленiң 7 муң ажыг мурнакчылары съездиге уткуштур алган хүлээлгелерин күүсеткенин рапорттааннар. Эң эки көргүзүглерни Тываның электри четкилерi, Кызылдың аъш-чем садымы, № 48 тудуг эргелеп база «Хемнiк», «Торгалыг», «Кызыл тос», «Чаа орук» совхозтар болгаш өскелээ коллективтер чедип алган.

Он бирги беш чылда социалистиг чарышты съездиниң шиитпирлериңге. Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң, ВПСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның докладчызынга дүүштүр организастаар, «Ажыктыг болгаш шынарлыг ажылдаар!» деп лозуң-биле чарышты профэвилел организацияларының ажыл-херээнiң болгаш ында чедир кылдымаан күүлдериниң дугайын илеткелчи болгаш санал бергеннер шүүмүлээн. Чедип алган дүржулганы ажыглавышаан, партия организацияларының удуртулгазыбиле профэвилелдери съезд мурнуңу социалистиг чарыжын нептередиг кылдыр организаста

Бистиң өңнүктеривисте

ВЬЕТНАМНЫҢ ЧАЛГЫННАРЫ

«Аэрофлоттуң» агаар лайнериндең Вьетнамны көрген мен. Рис тараан шөлдерни, асфальтылаан оруктарны — Вьетнамның маадырлыг чонувуң күш-ажылының бүдүрген ол эртинезин булуттар аразын өттүр көрүп база чордум. Самолёт хонар черинге чоокшудап келди. «Вьетнам Социалистиг Республиканың найысылалы — Ханой хоорайда чедип келдивис» деп, агаар кораблининг үдекчизи чарлай каапты.

Беш чылдар бурунгаар Ханойга чедир ужудуушкунинарны чүгле «ИЛ-18» деп самолёт-биле боттандырып келген; бир талазындан Кызыл хемниң дамбалыг эриң, а өске талазындан — демир-орук шугуму бүзээлээн эрги аэродром амгы үениң реактивтиг самолёттарын хүлээп алыр аргазы чок турган. Ынчаарга найысылалдың төвүнден элээн каш он километр ыракта Нойбай деп чоокта чаа ажыглалга кирген делегей аэропорту амгы үениң эң-не болбаазыраңгай самолёттарын ам дүнеда, хүндүс-даа хүлээп ап, сортап үдеп турар. Аэропорттуң делгем шөлүнде агаар корабльдери — «Ильюшиннер», «Туполевтер», «Яковлевтер» ужуп үнүптерине белеп турганнар. Оларның кыдыккы шывыгларында мынчаар бижээн сестер бар: «Ханг Кионг зан лунг Вьетнам» — «Вьетнамның хамаалы ужар чүүлү».

Эң-не баштай Вьетнамга 1976 чылдың июньда барган мен. Ынчаарда чүгле Ханойнуң болгаш вьетнам революциянның баштыңы Хо Ши Минниң адын эдилээн чурттуң мурнуу чүгүнүң эң улуг хоорайының аразынга агаар оруу бар турган.

— Улус ажыл-агыйының янзы-бүрү хөй даалгаларын бистиң хамаалы ужар чүүлүвүстүң ужудукчулары ам күүседип турар. Республиканың можуларының чурт чуруктарын авиаторларның дузазы-биле кылган. Тарылга шөлдерине чемиш-чидилгелерни чайытырарын база самолёттарның дузазы-биле боттандырып турар. Соолгу чылдарда чедип алган чүүлдеривис—ол дээрге, улуг ажыл-хереэвистиң чүгле эгези-дир ийин — деп, күрүнеңиң авиакомпаниязының даштыкы харылзаалар эргелелиниң директору эш Нгуен Хыу Тхан бөдүүнү-биле чугаалады.

Эш Тхан кезек када бодаңын олурган соонда чугаазын уламчылаан:

— Бисте ам-даа хөй бергелер бар. Чижээ, делегей практиказын алгаш көөрге, чаңгыс самолёттуг-ла ийи-үш экипаждар башкарар боор чүве-дир, а бисте — самолёт бүрүзүн чүгле чаңгыс экипаж хандырып турар. Совет Эвилели биске улуг дузаламчыны көргүзүп турар. Вьетнамның хөй ужудукчулары Киевтин, Харьковтуң болгаш Совет Эвилелиниң өске-даа хоорайларында ужар чүүл училищезин өөренип доозкаш, бистиң чурт-тувустуң агаар оруктарында ажылдап чоруп турар. Шериг ужар чүүлүнден халашкан ужудукчулар биске келгеш, база ажылдап турар.

Вьетнам Социалистиг Республиканың хамаалы ужар чүүлүнүң самолёттары даштыкы чурттарже база хөй ужудуушкуннарны кылып турар. Мурнуу-Чөөн Азияда кожа күрүнелерниң Вьентьян, Пномпень, Бангкок хоорайларынче пассажирлерни ВСР-ниң хамаалы ужар чүүлүнүң самолёттары аргыштырып турар апарган. Вьетнам Социалистиг Республика агаар харылзаазының дугайында дугуржулгаларны делегейниң он беш күрүнелери-биле, ооң иштинде Совет Эвилели-биле кылган.

— Бистиң республиканың агаар флодунуң хөгжүлдези Совет Эвилелиниң акы-дүнма дузаламчызы-биле сырый холбаалыг. Вьетнамның хамаалы ужар чүүлүнүң кадрларын белеткээринге совет специалистер улуг салыышкынны киирген болгаш киирип-даа турар.

— Агаар харылзаазы оруска үени камнап, улустар аразынга найыралды быжыглап турар. «ИЛ-18» деп самолёт моон мурнунда Москвадан Ханой аразынга 21-22 шакта ужудуушкуныг кылыр турган, а «ИЛ-62М» деп самолёт чүгле 11 шак дургузунда ужудуушкуныг боттандырып турар. Соолгу беш чылда Москва — Ханой — Москва аразынга агаар оруу-биле аргыштырган пассажирлерниң саны барык дөрт катап көвүдээн — деп, эш Тхан өөрүшкү-биле түнелеп чугаалаан.

В. ХРЕКОВ,
СЭТА-ның көрр.

Социалистиг Вьетнамның чазаа өзүп өрөр салгалга улуг кичээнгейни салып турар. Уруглар садтарының болгаш ялилериниң саны чыл келген тудум көвүдеп өрөр.

ЧУРУКТА: Ханойнуң чаа районунда уруглар садының чаштары селгүүстээшкинде.

В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Социализм чурттарында

БЕДИТКЕН ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР

Братислава да Георгий Димитров аттыг химия комбинадының ажыл-ишчилери бо чылын Совет Эвилелиниң 302 миллион крон акша түңнүг янзы-бүрү продукциязын чорудар. СЭКП-ниң XXVI база ЧКП-ниң XVI съездилериниң алдар кылдыр күш-ажылчы эвлечете кириишкеш, совет чагыгларны хүүсаа бетинде—декабрь 10-да күүседир деп белеткеп социалистиг хүлээлгезин коллектив алган. Словакияның найысылалының база бир будүрүлгезиниң — Братиславаның электротехниктиг заводунуң коллективин «ССРЭ-ге чагыгы хүүсаа бетинде болгаш эң-не бедик шынар-биле күүседир» деп кыйгырыг-биле ажыллаан, Совет Эвилелиниң чорудуп бээр продукциязын декабрь 20-ге чедир кылып доозарын шиитпирлээн. Трансформатор станцияларынга дериглелерин мында белеткеп, оларны бо чылын бистиң чуртувусче 123 мянлион крон түңге чорудар деп турар.

Совет Эвилелиниң чагыын ол шыкаш Комарнода судноолар, Мартинде аар машинна дудуунуң заводтарының коллективтери болгаш Словакияның өске-даа он-он будүрүлгелери хүүсаа бетинде күүседир деп шиитпирлээн. Бистиң акы-дүнма чурттарывыстың Коммунистиг партияларының съездилериниң шиитпирлерин күүседир дээш социалистиг чарыты «Чехословакия-совет найырал коллективи» деп атты эдилеп турар бригадалар эгелээн.

ХӨЙ ПРОДУКТУНУ БЭЭР

Венгрияның көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниң ниити хемчээли эрткен чылга бодаарга, бо чылын 2,5—3 хуу көвүдээр. Мал ажылчыдан чер ажылы муриай хөгжүүр.

1981 чылда планнаан продукциянын өзүлдезин көдээ ажыл-агыйының улуг-улуг будүрүлгелеринге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн улгатырарының күсели-биле чедип алыр. Ынчалза-даа чурттуң көдээ ажыл-агыынга ниити продукциянын барык үштүң бир кезиин берип турар дузалал болгаш кодан чанының ажыл-агыйларының ролю кудулаваас. Ол чорук хамыктың мурнунда сад, ногаа болгаш мал ажылының чамдык адырларынга хамаарыжыр.

Көдээ ажыл-агыйның улуг-улуг будүрүлгелеринге 1981 чылда капитал тудугга 23,6 миллиард венгр акшазы чарыгдаар.

ЭНЕРГИЯ КАМНАЛГАЗЫ

ГДР-де чиг-этти, материалдарны болгаш энергияны камнаарынче улуг кичээнгейни салып турар. Чурттуң ажыл-агыйынга продукция будүрерин бирле дугаарында энергияны эвээш чарыгдавышаан, көвүдеткей. Бо чеднишкинге республиканың транспортчулары боттарының салыышкынын база киирген. Чижээ, олар эрткен чылын чүүктериниң чамдыызы, ылангыя тудуг материалларын, автомобиль-биле эвес, а демир-орук транспортубиле дажытлап тургаш, 30 мун тонна кывар чүүлдү камнап алган.

Чуртта демир-орук-биле соөртүлге 4 хуу, хемнин — 11,8 хуу өскенинден дыка хөй кывар, чаар материалдарны камнап алыр аргалыг болган. Ынчалза-даа соөртүлгенин үштүң ийи кезии ам-даа автомобиль транспортунга хамааржыр. Автомобиль парыгын улам ажыктыг ажылгаары-биле заводтар аразының транспорт каттыжымышкынарын организастап турар. Оон уламындан машиналарның анаа турарын кызырар, соөртүлгенин чогумчалыг графиктерин тургузар аргалыг болган. Чижээ, найысылалдың транспорт күүдүлериниң алдан сес хуузу заводтарда хаара туттунган. Эрткен чылын Берлинге үжен каттыжымышкынны организастаан, бо чылын 23 ындыг каттыжымышкынны тургузар. Чижээ, Берлинниң Көпеник райөүнда алды заводтарның автопарыгын ажыглап турар чүгле чаңгыс каттыжымышкын чыл дургузунда 8 мун тонна дизель одаар чүүлүн камнап алган.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

Кубаның Коммунистиг партиязының II съездизиниң бадылаан беш чыл планчының даалгаларын күүседиринге бедик мергежилиг кадрлар шиитпиреңг рольду ойнаар, ужурлуг. Оларны Совет Эвилелиниң идепкейлиг дузазы-биле белеткеп турар.

...Гавананың политехниктиг школаларының бирээзи революция мурнунда чүгле бот-шыдаалыг өг-бүлелерниң уругларын өөренир хуу коллеж турган. Революция тиилээн соонда ооң класстарынга ажылчыннарның болгаш тараачыннарның ажы-төлүн өөренип эгелээн. Школаларының программаларын чурттуң сайзырап турар металлургия үлетпүрүнге ажылчыннарны болгаш техниктерни белеткээр кылдыр көрген. Ону боттандырарынга Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның специалистери дузалаан.

Эки дериттингең класстарлыг болгаш мастерскаалардыг ол школаны үлүсчү эрге-чагырганың чылдарында 16 яазы тускай эртем талазы-биле бедик мергежилдиг дөрт мун хире ажылчыннар болгаш техниктер доозуп үнген. Амгы үеде мында чартык мун хире аныяк күбажылар өөренип турар, олар удавас станоктарга, эзидириг суугларынга, лабораторияларга ажылдаар.

Совет улустуң көргүскен дузазынга алдар кылдыр ол школаны куба-совет найыралдың ады-биле адаан.

(ПМА).

КУБАНЫ КОРГУДУП ШЫДАВАС!

Ф. Кастронуң чугаазы

Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дём каттыштырылгазының өске-даа чурттарының ак сеткилдиг ачы-дузазының ачызында социализм тургузуушкунуунуң оруу-биле Куба бүзүредиг бурунгаарлап орар. Каттыжнан Штаттарның биске дөгээни экономиктиг бүзөөлөшкин болгаш делегейниң капиталистиг системазын хаара туткан кризис турзажок, ол бүзүредиг бурунгаарлаашкын болуп турар деп, Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро куба революциянын социалистиг будүштүүн чарлаан үеден бээр 20 чыл оюнга тураскаатқан митингиге чүве чугаалап тура медеглээн. Ук митинг Гавананга каш-ла хонук бурунгаар болган.

Бистиң чуртувустуң төөгүзүнде кайгамчыктыг хүнүү бөгүн демдеглеп турарывыс бо деп, куба удуртукчу чугаалаан. 20 чыл мурнунда, 1961 чылдың апрель он алдыда, Гавананың, Сантьяго-де-Кубаның болгаш Сан-Антонио-де-Лос-Баньостуң аэропорттарын араатанзыг ёзу-биле бомбалаанының түңнелинде амы-тынынан чарылганнарны сөөлгү оруунче удаар дээш Гавананың муң-муң чурттакчылары кажыдал митингизинге чыылганнар.

Ол кем-буруулуг үүлгедиишкин Плайя-Хиронче агрессиянын эгези болган. Ону баш бурунгаар, хөй айларның дургузунда белеткээн. Ол үеге чедир халезилеңиичилерниң отрядтарын тургускан, оларны боо-чепсек-биле чепсегээн болгаш өөрөткен, Кубага удур калчаалыг кампанияны буржуаз пропаганда калбартқан. Ол-ла бүгү үүлгедиишкиннерни АКШ-тың чазаанын, Төп разведка эргелелиниң болгаш америк шериг министерствозунуң башталгазы база киржилгези-биле кылган. Чөгүм-на харын шак ол кадыг-дошкун хүннерде куба улус төрээн чуртун камгалаар дээш туржуп үнеринге белеңиниң дугайын бүгү шиитпирлии-биле медеглээн. Бистиң революциявыстың социалистиг будүш-шынарлыын харын 1961 чылдың апрель 16-да чарлаан болгай.

Кубаның адынга кыжанымышкынар ам база чангыланып турар-дыр. База катап агрессияны халдаашкын кылыр деп ону коргудуп, чүгле экономиктиг кызамдадыышкын кылырының дугайында эвес, харын далайдан база бүзөлептериниң дугайында-даа чугаалап турарлар деп, куба удуртукчу чугаалаан.

Ынчалзажок делегейде күштер деңгиүүрүнүң социализмге ажыктыг кылдыр өскерли бергени ышкаш, үешаг база өскерилген болдур ийин деп, Ф. Кастро онзалап демдеглээн. Бистиң чуртувуска база кайгамчыктыг чаартылгалар, өскериилелер болган.

Империалистер бистерни коргудуп шыдавастар. Ындыг коргудушкун кылырын ораалажып турар кижилерге: Хиронну утпаңар деп быжыы-биле медеглеп турар бис. Бистиң төрээн чуртувуску, бистиң революциявысты камгалаар дээш чайгылыш чок туржуп киринтер бис. Камгаланыр аргавысты белиндер кылдыр бисти албадап турар-дыр, ынчалза-даа тургузукчу ажыл-ишти үзеринче бисти албадаар арганы бисмин зайзынмарывыска кажан-даа бербес бис. Национал экономиканы болгаш камгаланыр арга-шинекти улам ынай быжыглаар дээш улам улуг күжениишкиннерни салыр бис. Бөгүн бистиң улузувустуң мурнунда турар ийи кол сорулга ындыг-дыр.

Гавананга болган ол байырлыг митингниниң үезинде Ф. Кастро Гавана хоорайда улусчу оюнченнеңиң чоокта чаа тургустунган полктарынга дайынчы туктарны тывыскан.

(СЭТА).

Совет Ыраккы Чөөн чүкте

Ажыл-агыйжы, камныг чорук

Металлды болгаш энергия курлавырларын камныг чарыгдары дээш-походту Приморье крайның «Прогресс» деп машина тудуушкун заводунда камналганның тускай комиссиязы баштаан, ону ук будүрүлгенин парткомунун саналын өзүлгаар тургускан. Оон составында чаартыкчылар, мастерлер болгаш инженерлер, улусчу контролёрлар киргеп. Чамдык кезектери болбаазыралдырының чаа технологказын тогаадып тургускаш, будүрүлгенин чаартыкчылары чыл эгезинден бээр 350 мун киловатт-шак электроэнергияны болгаш 20 тонна кыра база өңнүг металлдарны камнап алыр арганы бергеп.

Комиссия кежигүннериниң пектер иштинге рейдилери, энергия агрегаттарының ажылының анализи ук агрегаттарны ажыглаарының таларымчалыг чурумун тургузарынга, чаартыкчы саналдарны шиитпирлээдип алырының дүргедилиринге идиг бөөп турар. Ук будүрүлгече чүгле эрткен чылын безин камнап алган металлдан бир миллион рубль өртектиг планнан дашкаар продукциязыны будүрер аргалыг болган.

Участок бүрүзүнде тургускан шынар постулары бүгү технологтуг чорудулгага электроэнергияны болгаш металлды канчаар чарыгдап турарын контрольдап турар. «Прогресс» коллективи өңнүг металларны бомбаазыралдырынга электри энергиязын чарыгларының нормазын барык будуп чартык катап кызырган.

В. ИЛЬИНОВ.

Камгаладлыг черде

Камчатканың Оожум океан эриниде Кроноцкийиң камгаладлыг черинде дириг амытаннарның болгаш куштарның саны дыка өскен дээрзин чоокта чаа анда доозулган дириг амытаннар чизези көргускен.

Ында ылангыя Соолгу чүктүң черлик ивилериниң, кижтерниң, сарыг дилгилериниң, орлан дээр ак эгиннит ховар куштарның саны дыка ковүдээн. Соолгу чылдарда Камчатка чартык ортулукка америк норканы өстүрерин база шиңгээдип алган. Кроноцкийиң камгаладлыг черинде аңнарның болгаш куштарның 250 хевири бар. Өзүп ковүдээн дириг амытаннар камгаладлыг черден чартык ортулуктуң өске булуннарынче тарап чоруткаш, Камчатканың аңныырывыш черлериңе база кээп, аңчыларга өөрүшкүлүг минуталарны шаңнап турар.

М. ЖИЛИН.

Чер тургузукчуларының салыышкыны

«Дальгипрозем» институтуң приморье салбырының экспедиция отрядтары барык чартык миллион гектар девискээрниң чер тургузуушкунунуң талазы-биле сүмелерни ажылдап кылгаш, крайның ажыл-агыйларынга дамчыдып бергеннер. Олар үр чылда ажыглаар культурлуг оларларга хамаарыжыр черлерин, суггаттыг болгаш суун сиирин ажыглаар плантацияларны шиңгээдип алырының төлевилелдерин тургусканнар.

«Дальгипроземниң» ажылдакчылары ук ажылын ам-даа үргүлчүлевишаан. Бо сезонда олар совхозтар болгаш колхозтар девискээрлериниң он-он мун гектар черлерин шинчилээр, ук черлерни көдээ ажыл-агый будүрүлгезиниге ажыглап болур-болбазын тодарадыр. Ылангыя Ханқай чоогунун чавызаажында, ол ышкаш рис будүрер талазы-биле улуг базалыг болур Уссури хемниң шыналзында улуг ажылнар чоруттунуп турар. Чаа черлерни шиңгээдип алыр болгаш эрги черлерни чөп ажылгаар талазы-биле эртемденнериниң сүмедери бө беш чылда. Приморьениң көдээ ажыл-агый будүрүлгезин комплекстиг хөгжүдеринге идиг болур.

И. ПАЛАТОВ.

Ийиги курлавырларны ажыглап түргаш

Амурда Комсомольск хоорайның чылыг күжү-биле ажылдаар № 2 электроцентралының ыжын ам чер аданда хоолайже дамчыдып турар. Оон түңнелинде ук ыш ядыбүрү холукседалдан арыгланган, дүнзаалашкын ажылдарынга эргежок чугула үнелиг чиг-эт аймаа болур «ки шынарлыг хөмүрзүг кислота бөөп хуулуп турар. ТЭЦ-биле кожа завод сугже шилчиткен газ садып алырындан чүгле ойталаан эвес, харын ону Ыраккы Чөөн чүктүң 40 адрестеринче чорудуп, берип турар.

Ийиги курлавырларны планнарын Амурда Комсомольск хоорайның бүгү-ле будүрүлгелериниде бар. Чижээ, «Амурсталь» завод мартеннериниң чылыг беришкинниң чылыг четкилеринче чорудуп, хөрзүнүү ажыдарынга чугула шлак далганың будүрерин шиңгээдип алган. Ук хоорайның будүрүлгелериниң дүржүлгазы бүгү Хабаровск крайда пеперээн.

Л. КУШНАРЕНКО.

«Прометей» ~ номга ынактар клуву

Ында тургустуган ном өңнүктеринин «Прометей» клуву Владивостоктуң культурлуг амыдыралында чугула түүл апарган. Ук клуб ийи мун хире эртемденнерни, далайжыларны, балыкчыларны, судно септекчилерин, тухугжуларны, геологтарны, студентилерни каттыштырып турар болгаш оон ажылын удуртуруп хөй-нииттиден тургустуган чөвүлелге даскан.

Клубтуң кежигүннери Ыраккы Чөөн чүкте база төптеном үнүүрер черлер-биле кады литература үндүрүлгезиниң планнарын өөренип көрүп, пропаганда ажылын чорудуп, ном дедиглелерин организастап турар. Чөвүлелдиң составында Ыраккы Чөөн чүктүң далай пароходствозунуң дагдыыкчы-капитаны, Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры А. Шетинина чижектиг ындыг алдар-сураглыг кижилер кирген. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Ыраккы Чөөн чүкте төвүнүң эртемденнери, Ыраккы Чөөн чүк девискээрин өөренирининң болгаш хөгжүдеринин янзы-бүрү айтырыгларының талазы-биле хөй эртем ажылдарының авторлары — ук клубтуң доктаамал ааллчылары. Олар номчукчуларны эртем литературазынга хандыкшылын болдуруп крайын эки билип алырынга, оон байлактарын чөп ажыглаарынга, аңаа ханы ынак болурунга дузалап турар. Клубтуң хурал бүрүлүнге ийи чүс чедир номга ынактар доктаамал киржип турар.

И. ЗУБЕЦ,
СЭТА-ның корр.

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНЫҢ ЧАҢГЫС ЭВИНИҢ КӨРГҮЗҮҮ

Делегей хөгжүлдезинин амгы үезинде ажок байлак болган политиктиг улуг болуушкуннарның база бир үеадалы доозулган. СЭКП-ниң XXVI съездизинин соон дарый Болгарияның Коммунистиг партиязының XII съездиги, Чехословакияның Коммунистиг партиязының XVI съездизи болган, а наш-ла хонук мурнуу чарымда Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизи ажылын доозкан.

Социализмниң акы-дүнма чурттарының өндүр улуг дем каттыштырылгазының, делегейнин коммунистиг шимчээшкинниң чаңгыс эптиин болгаш күштүүн ол съездилер көргүскен. Сайзырангай социалистиг инитилел тургузуушкунуун кайгамчыктыг түңнелдерин оларга үндүрүп, курлавырларны ажыл-ишчин ёзу-биле илередин, келир үеде улус-хемчээлдерниг соруулгаларны салган. Коммунизмни тургузар дээш демисселдин улам улуг харылсалгалыг үезин социалистиг тургузугнуң өндүр улуг күштерин бүгү хемчегбиле ажыглаарын, будүрүүшкүнүү өстүрериниң күштүг аргаларын пеперээрлээр, ур хуусаалыг улуг программаларга үндезилээш, социалистиг экономиктиг демнежилгени улам ханыладырын негээр деп, съездилериниң отчёт илеткелдеринде, документилериниде болгаш шиитпирлериниде демдеглээн.

Социалистиг тургузуушкунуның оруктары болгаш хевирлери чежемейнин байлак-даа бол, национал болгаш төөгүлүг янзы-бүрү байлалдарда оон дүрүм өзүгаар кол чүүлдери чаңгыс аай дээрэин акыдүнма партияларның съездилериниң материалдары бүзүреллиг хереченлел турар. Совет Эвилелиниге чаа ниитилелди тургусканының 60 ажыг чыл дургузунда социалистиг өске чурттарда ынчангаш ажок улуг ындыг кичээнгей-биле көрүп турар. СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин акы-дүнма партиялар боттарының чогаадыкчы ажыл-торулгазынга үнелиг дузаламчы болгаш деткимче кылыр көрүп турар.

«Тайбыынгы камгаларыннан, кижи бүрүзүнүң эң бирги чергелиг эргезин — амыдыран-чурттаар эргезин хандырарындан артык болтуг, ындыг чүгула айтырыг ам чаңгыс-даа улуста чок» деп, совет коммунистериниң съездизинге Л. И. Брежневтиң чугаалаан сестери акы-дүнма чурттарда болгаш бүгү делегейде ажок улуг үнелээшкинни, хүлээп көрүүшкүнүү болдурган. Оон-биле холбаштыр Германияның Социалистиг чаңгыс аай партиязының X съездизиниң делегаттарынга СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов мынча деп медеглээн: «80 чылдарда тайбыңның делегейге калбак чүүлдүзүүшкүнү алган программазы кылдыр болу барымдаалыг адап болур боттуг савалдарның комплекизин Л. И. Брежнев съездиниң индиринден педурген».

Г. ШИШКИН,
(СЭТА).

ЭВИЛЕЛЧИЛЕРИ ТААРЗЫНМААН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Ядролуг боо-чепсектерни эңдере будүрерин кызыгаарлаар дугайында чугаалажыышкынарны болдурбазынче угланган Вашингтонның администрациязының угланыышкынынга кандыг-даа хамаарылга чок айтырыгларны чугаалажыышкынынарның хүн чурумунга киирерининче угланган АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергерниң медеглелин америк парлалга тайылбырлавышаан, Барыын Европада өңнүктерниң таарзымас чорун АКШ-тың база катап болдурганын демдеглээн.

БОНН. (СЭТА). СББ дугайында америк-совет чугаалажыышкынынарга хамаарыштыр АКШ-тың камгалал министри К. Уайнбергерниң чугааларын боттарын шагайтатканы кылдыр санаар ужурлуг. АКШ-тың өңнүктериниң саналарын херекке албайн турарын Уайнбергер тодаргай бадыткаан. Американың Баттыышкан Штаттары алган хүлээлгелеринге ышчы эвес дээй чигинниишкиннер Европа чурттарында күштелген».

«Американың Баттыышкан Штаттары чугаалажыышкынар болгаш боо-чепсек хүжүрер дугайын бодаваин турар Уайнбергер турамык болгаш үндезилел чок негелделерни бадыткап турардыр» деп, «Үнзере пайт» солун бижээн. Барыын Европага «Першинг-2» болгаш чалгынныг ракеталарны АКШ экжеп тургуспушаан, боду артык күштүг болуруун күзеп турардыр деп солун демдеглээн.

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ХАНОЙ. Сун хаанының кыдат эжелекчилериниң шериглерин чылча шапкан вьетнам улустуң тиилелгезинин мун чыл оюн Вьетнам Социалистиг Республиканың хөй-нинтизи демдеглээн. Вьетнам улустуң төөгүзүнде ол чугула болуушкунга тураскаатқан байырлыг хурал Ханойга болуп эрткен. Бодуунуң национал маадыры Ле Хоанның командылады-биле вьетнам шериглер 981 чылда кыдат эжелекчилерни чылча шапкан тиилелгенин төөгүлүг ужур-дузазының ВСР-ниң төөгү институдунуң директору Ван Тао онзалап демдеглээн.

Кыдат эжелекчилерни ынчаарда чуртан үүлүр сывырган чорук Вьетнамның хамаарышпас төөрүүн хандырган болгаш оон экономикалының база культуразының хөгжүлдезинге оруну ажыктаан деп, оратор чугаалаан.

* * *

БОНН. НАТО-нуң ракета-ядролуг күчүзүн улгаттырарынга удурланган чыскаалдар Германияның Федеративтиг Республиказының Ганновер, Геттинген, Фрейбург, Кассель, Дюссельдорф болгаш өске-даа улуг хоорайларынга болган. Америк чаа ракета-ядролуг чепсекти Барыын Европага эккеп кептередир дээн айыылдыг планга удур демисел ГФР-ниң хоорайларында улам калбарып турар.

* * *

БЕЙРУТ. Израильдик болгаш Ливанның барыын үзелдиг күштериниң артиллериязы чуртту мурнуу чүгүнде Набатия можунун хоорайларын болгаш суурларын база катап боолаан. «Ливан фронтунун» чепсектиг отрядтарының болгаш Ливанга тайбыңны деткикир сорулгалыг араб шериглериниң аразынга месилежиишкиннер Бейрут хоорайга база болган.

МАССАЛЫГ БОЛЗУН ДЭЭШ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин совет кижи бүрүзүнге чедирери, партияның айтыышкыннарын күүседиринче ажыдыы чоннарны мобилизастаары хүндүлүг болгаш харыысалгалыг хүлээлге. Съездиниң шиитпирлери Совет Тываның ажыл-ишчилерин улам хей-аът кииришп, оларны чаа-чаа ажыл-херектерже кыйгырып турар.

Күш-культуржулар болгаш спортчулар база съездиниң материалдарын чон ортузунга пропагандалаар ажылды чорудуп турар. Республиканың күш-культура болгаш спорт комитединиң «Хүреш» агитбригадазы чоокта чаа Таңды, Улуг-Хем районнарның суурларынга аалдап чораан. Оон иел-ла сорулгазы — күш-культураны болгаш спортту көдээ черлерге пропагандалап, оон янзы-бүрү хевирлерин чон ортузунга нептередип, оон массалыг болурун чедип алыр дээш тайылбыр ажылын чоруттушаан, чер-черлерде күш-культураның эге организацияларынга практиктиг дузаны чедирери турган.

«Совет спорчуларның кайгамчык чедиишкиннерин Москва Олимпиадазы херек кырынга көргүскен. Ынчалза-даа бистер кезээде чүгле спортчу шылгаралдарны эвес, а харын күш-культураның болгаш спорттуң массалыын хамыктың мурнунда үнелеп турар бис. Бо херекте чедиишкиннер тодаргай. Ынчалза-даа кижилерниң хей кезиинге спорт ам-даа чүгле көөр оюн болуп артпышаан. Ындыг байдалды эдер херек. Күш-культура чурттакчы чоннуң бүгү кезектериниң ылангыя уругларның хүн бүрүдеги амыдыралынга кирген турар ужуруглуг».

Партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёдундан.

Агитбригаданың составында Тывада ат-сураглыг спортчулар киргеп. Оларның аразында хостуг хүрешке тыва мөгелерден бир дугаар 1951 чылда Хельсинкиге болган делегей маргылдаазынга киришкен спорт мастеринге кандидат Кыдыр-оол Билдей, тыва, бурят, хакас хүрештерге РСФСР-ниң спорт мастери Кара-Кат Ооржак, хостуг, дзюдо болгаш самбо хүрештерге республиканың каш дакпыр чемпиону, ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Монгуш, хостуг хүрешке элээди оолдар аразынга 1981 чылда Совет Эвилелиниң бирги черт дээш чемпионадының киржикчилери, спорт мастерлери Александр Доржу, Александр Чылбак-оол дээш оондаа өскелер киргеп турган.

«Хүреш» агитбригада спортту чон ортузунга пропагандалаар ажылды 1978 чылда-ла эгелээн. Ол республиканың элээн хей районнарынга четкен. Оон баштайгы организакчызы болгаш удуртукчузу, республиканың «Спартак» эки тура спорт интиелиниң даргазы Владимир Сумакинович Бичe-оол бо удаада база агитбригаданы баштап чораан. Эпне баштай Хову-Аксының металлурггарының Культура ордузунуң спорт залынга суурлуг чурттакчылары, спортчулары, өөреникчилери-биле агитбригаданың кежигүннери ужуражкан.

Баштай СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлериниге дүүштүр республикада күш-культура болгаш спорттуң сайзыралының болгаш оон келир үезинде дугайында солуун лекцияны В. С. Бичe-оол чыыглаанарның мурнунга номчаан. Эң ылаңгыя көдээ черлерде спорттуң национал хевирлериниң канчаар сайзырап турарын чугаалап тургаш, ол талазы-биле ам-даа кылып чорудаар ажылдарның хөйүнге, оон массалыг чоруун чедип алыр дээш практиктиг хемчеглерни ап чорударынга доктаадан.

Оон соонда «Спартак» эки тура спорт интиелиниң чагыында уругларның спорт школазының директору, хостуг хүрешче ССРЭ-ниң спорт мастери Менге Чадамба, та адарынга мастерге кандидат Кыдыр-оол Билдей, тыва хүрешке РСФСР-ниң спорт мастери Маадыр Бичe-оол олар янак спортуунуң дугайында чыыглаанарга солуун үүлдерни чугаалап, улуг маргылдааларга канчаар белеткенин, аныяк өскенни спортка хаара туларының талазы-биле кандыг хемчеглерни ап чорудуп турарының дугайында бодарыының арга-дүржүлгазын тургаалаанар.

Спорт залда чаткан хевиске агитбригаданың киржикчилери хостуг, дзю-до, тыва хүрештерниң солун аргаларын көрүүчүлерге бараалгадып, кандыг аргаы канчаар ажытлаарын, спорттуң ол хевирлериниң биктин республикага сайзырап турарының дугайында кыска танышгырылганы кылганнар. Оон соонда агитбригаданың киржикчилери боттарының белеткеп алган концертин чыыглан чонга бараалгаткаңнар. Спорт мастерлери Владимир Бичe-оолдуң «Оюмаа», Александр Монгуштуң «Роза», бот-тывынгыр композитор Кара-Кат Ооржактың баштак ырызын ырлап күүсеткенин көрүүчүлер улуг сонуургал-биле хүлээп алган. А Мөнге Чадамбаның мәтрос танцызын, Маадыр Бичe-оолдуң Чөөн чүк улузунуң бичии мөгелер хүрежин күүсеткенин сценаже катап-катап чалап турган.

Республиканың шыырак спортчулары көдээ черлерде ажылдап турар хей-ниитичә тренерлерге практиктиг дузаны чедирип, маргылдааларны качаар эрттирерин, ону судьялаарын, хостуг хүрештиң дүрүмүдле чаа өскерлиишкиннерни таймылбырлап берген.

Улуг-Хем районнуң Жданов аттыг совхозунга агитбригаданың кежигүннери чүгле лекция, беседаны кылып, көргүзүг оюнарын, концертин чонга бараалгаткан эвес, а харын тыва хүрешке совхозтуң бирги черт дээш маргылдаазынга киржип, аът чарыжын көрүп, совхозтуң волейболистериниң солун оюнун көргеннер.

Үжен ийи мөгениң хүрежинге агитбригаданың кежигүнү ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Монгуш совхозтуң шилиндек мөгелериниң аразынга хүрешкеш шүүлген. Олар түгле хүрешкен эвес, а харын канчаар девиириниң, мөгени кыйгырып турда, канчаар үнерин, тыва хүрештиң аваангыр-кашнагай аргаларын ажытлаарын херек кырынга көргүскен.

Совхоз директору, спорттуң национал хевирлериниге РСФСР-ниң спорт мастери, тыва хүрешке республика маргылдааларынга шүглүп чораан Монгуд-оол Кыргысович Бичeоол агитбригаданың кежигүннеринге ажыл-агыйын чедиишкиннерин, шиитпирлезе чогуур айтыгларынын дугайын чугаалап берген. Оон-биле чергелештир совхозта күш-культура болгаш спорт ажылынче чогуур киҥээнгейни салганының түпкелинде ждановчулар спорттуң хей хевирлеринге Улуг-Хем районуң чемпиону апаргаңын аалчыларынга сонуургаткан.

Спорт ажылы совхозта чылдан чылче улам экижип кел чыдар. Ынаар дыка хей аныяктары хаара туткан. Ниитиинин корум-чурумун үрээр таварылгалар сөөлгү үеде Ак-Тал суурда шуут чок. Спортчу агитбригадаларның ждановчуларга аалдап чораны күш-культураның болгаш спорттуң совхозка моон-даа сонгаар улам сайзыраарынга улуг идиглиг болуру чугаажок.

«Хүреш» агитбригаданың спортту чон ортузунга пропагандалаар дээш моон мурнунда чылдарда кылып чорудуп турган ажылы үре-түнелдиг, ажыктыг болгаш дээштиг боон гурар деп чүве. Хайыракан суурга болган ужуражылга үезинде илереди. Агитбригада чон-биле эң баштайгы ужуражылгазын Хайыракан суурдан эгелээн. Ынчан ол суурга хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастериге кандидат атты үш-ле мөге турган. Агитбригада кежигүннери аңаа келгеш хостуг хүрешти ол суурга сайзырадыр дээш практиктиг дузаны чедирип, хей-ниитичи тренерлерге арга-сүмени берип, республиканың шыырак мөгелери Хайыракан школазының өөреникчилери-биле ужуражылга үезинде.

ААЛЧЫВЫС-КОЛА БЕЛЬДЫ

Эстрада ырыларының Помышада Сопот хоорейга доказамал эртиг турары делегей фестивалының база Бүгү-эвилел, бүгү-россия конкурстарының лауреады, Якут АССР-ниң алдарлыг артизи Кола Бельдының ат-сураз Совет Эвилелинден дашкаар безин лыка хей чурттарда билдингир. Ол чурттарга Б. Бельды совет ураң чүүлүг таныштырыл чедип чораан. Биллингир совет ыраажы мырыдай чаа Чехословакиядан эвп келген. Улаштыр-да оон бистиң республикада аалдап келгени бо. Баштайгы концерт Тываның күрүпе филармониязынга болган.

Концерт нанай улустуң «Таныязым кыска» деп ырызы-биле игелээн. Ону ыраажы бодунуң төрээн нанай дылынга ырлап күүсеткен. Дараазында орус улустуң «Ханы хөдөр». Ленинчи шаңналдың лауреады, композитор Т. Хренниковтуң «Сонгу чүкте чурттаксанчыг хоорай бар» деп ырыларын ол хөгжүм ансамблиниң уделегени-биле бедик деңнелге күүсеткен. Концерт М. Фрадкинниң «Сени тундраже алгаш бадар мен» деп чурттаа сураагжаан ырызы-биле доозулган.

С. МОНГАЛ.

АПРЕЛЬ 22-ДЕН 26-ГА ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 21-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги программа. 9.05 — «Эрес-дидим чорук». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 1-2 сериялары. РСФСР-ниң күрүнениң үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 11.50 — Медээлер. 11.55 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — Германияның социалистиг чаңгыс аай партиязының тургустунганындан бээр 35 чыл оюнга. «ГДР-ни эргий». Кинопрограмма. 15.35 — «Аныяктарның уран чогаадылгазы». 16.05 — «Орус чугаа». 16.35 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». КамАЗ. Хоорай кавызы. Набережные Челны хоорайда аъш-чем программазын шиитпирлээриниң айтыыглары. 16.50 — УССР-ниң бандурастеринің күрүнениң алдарлыг капеллазының концерти. 17.20 — «Петроград. Он чели чылдың октябрь». Документалдыг телефильм. 2-ги фильм — «Чаз делегейни бис тургузар бис».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер (орус, тыва дылдарда).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнарның киржикчилериниң маргылдаазы. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.25 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Б. Штоколовтуң болган Ленинградтың телевидение болган радиозунуң орус улустуң В. Андреев аттыг оркестрзиниң концерти. Чапсарда — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Ленинниң дириг сөзү». 12.45— Г. В. Свиридовтуң чогаадылгазында пушкинчи аялгалар. 13.30 — «Челээштиң дүрүмү». Эртем-нептерелдиг фильм. 13.40 — Башкылал мергежилиниң кичээлдери. Ш. А. Амонашвилиниң ажылының дуржулгазында. 14.10 — «Бистиң садывыс». 14.40 — «Шыдыраа школазы». 15.10— «Лотта Веймерде». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

16.45 — «Мээң намдарым шуптузу шүлүктерде...» Телефильм. 17.30 — «Вологдаже, Мария Ульяновага». Документалдыг фильм. 17.50 — «Улусчу контроль». Дамчыдылга. 18.15 — «Себастьян ыдыктыг Микулаштаа». Хөгжүмнүг фильм. 18.25 — «Чеээлээш». 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 20.00— «Чаштар, тамчыктыг удунар!», «Отчугаш». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — И. С. Бах — фортепиано биле оркестрге ийнги конверт. 21.40 — «Боданырыңга будун ай». Уран-чечен телефильм. 23.00 — 00.20 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнарның киржикчилериниң маргылдаазы. Гетеборгтан дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы: «Революция уламчылап турар», «Ленин, уруглар болгаш үе». 9.40 — «Кино аяи-чоруктарының клубу». 10.40— «Эрги болгаш чаа ырлар». 11.25 — Медээлер. 11.30— 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эш плакат». Документалдыг фильм. 14.45— «Ульяновтарның өг-бүлезин». Уран-чечен фильм. 16.05—«Чүнү номчуурул». 16.20 — Орус улустуң хөгжүм хереселдериниң «Тоожулга» квартединиң конверти. 17.05 — «Ленинокуш-кижиниң» шыырак спортчулары. 17.30 — «Вологдаже, Мария Ульяновага». Документалдыг фильм. 17.50 — «Улусчу контроль». Дамчыдылга. 18.15 — «Себастьян ыдыктыг Микулаштаа». Хөгжүмнүг фильм. 18.25 — «Чеээлээш». 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 20.00— «Чаштар, тамчыктыг удунар!», «Отчугаш». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — И. С. Бах — фортепиано биле оркестрге ийнги конверт. 21.40 — «Боданырыңга будун ай». Уран-чечен телефильм. 23.00 — 00.20 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнарның киржикчилериниң маргылдаазы. Гетеборгтан дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы: «Революция уламчылап турар», «Ленин, уруглар болгаш үе». 9.40 — «Кино аяи-чоруктарының клубу». 10.40— «Эрги болгаш чаа ырлар». 11.25 — Медээлер. 11.30— 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Эш плакат». Документалдыг фильм. 14.45— «Ульяновтарның өг-бүлезин». Уран-чечен фильм. 16.05—«Чүнү номчуурул». 16.20 — Орус улустуң хөгжүм хереселдериниң «Тоожулга» квартединиң конверти. 17.05 — «Ленинокуш-кижиниң» шыырак спортчулары. 17.30 — «Вологдаже, Мария Ульяновага». Документалдыг фильм. 17.50 — «Улусчу контроль». Дамчыдылга. 18.15 — «Себастьян ыдыктыг Микулаштаа». Хөгжүмнүг фильм. 18.25 — «Чеээлээш». 18.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 20.00— «Чаштар, тамчыктыг удунар!», «Отчугаш». Мультфильм. 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — И. С. Бах — фортепиано биле оркестрге ийнги конверт. 21.40 — «Боданырыңга будун ай». Уран-чечен телефильм. 23.00 — 00.20 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнарның киржикчилериниң маргылдаазы. Гетеборгтан дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Горнистер, кыйгыта харыылаңар!» 9.35 — «Оолдар — эки улус». Уран-чечен телефильм. 10.35 — «Тоол дег оран». Хөгжүмнүг телефильм (Вильнюс). 11.05 — Медээлер. 11.10—14.15 —Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 —Португалия Республиканың национал байырлалы — Хосталга хүнүге «Португалияны эргий». Кинопрограмма. 15.05 — «Билип ал, кылып шыда». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 15.50 — Делегей конкурстарының лауреады Ю. Вострелов (баян) ойнаар. 16.15 — «Москва болгаш москвачылар». 16.45 —«Хөглүг оркестрниң ааш-чоруу». Горькийден дамчыдылга. 17.15 — «Аныяктарның адрестери». 18.15 — «Чурук бүрүзүнде — хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эрес-маадырлыг чорук».

КЫЗЫЛДАН

19.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

19.55 — «Эрес-дидим чорук» деп хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 21.35 —«Ыры-81». 22.25 — Бөгүн делегейде. 22.40—23.05 — Балеттиң аныяк артистериниң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Твардовскийниң чаш чылдары». Документалдыг фильм. 12.20 — «Эрге-хоолдуг дугайында беседа». «Ачам, аваам, утбам болгаш мен». 12.50 — «Орус чугаа». 13.20 — «Цунами». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.50 — Э. Хемингуэй. Чурттаалгазының болгаш чогаадылгазының арыннары. 14.40— «Шаңнал». Уран-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

16.10 — «Таңшыда овурлар». Телефильм. 17.10— Чарлалдар, реклама. 17.20 — «От». Документалдыг фильм. 18.10 — С. Прокофьев. «Даш чечек». 18.15 — «Аныяк ленинчилер». 18.45 — «Тываның киноэкранчарында».

МОСКВАДАН

19.00 — «Кино аяи-чоруктарының клубу». 20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!», «Илбилиг экран». 20.15 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 21.00 — М. Кажлаевтиң чогаалдарындан конверт. 21.35 — «Дон Кихот». Уран-чечен фильм. 23.05 — 00.20 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнарның киржикчилериниң маргылдаазы. Гетеборгтан дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.45 — «Эки баранналарны — хөйүү». 9.15 — «Эрес-дидим чорук». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 10.20 — «Тываның кижиниң» шыырак спортчулары. 10.40 — «Ленинокуш-кижиниң» шыырак спортчулары. 11.05 — «Чаңгыс аай партиязының тургустунганындан бээр 35 чыл оюнга. «ГДР-ни эргий». Кинопрограмма. 11.55 — «Аныяктарның уран чогаадылгазы». 12.20 — «Орус чугаа». 12.50 — «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга». КамАЗ. Хоорай кавызы. Набережные Челны хоорайда аъш-чем программазын шиитпирлээриниң айтыыглары. 13.05 — УССР-ниң бандурастеринің күрүнениң алдарлыг капеллазының концерти. 13.35 — «Петроград. Он чели чылдың октябрь». Документалдыг телефильм. 2-ги фильм — «Чаз делегейни бис тургузар бис».

КЫЗЫЛДАН

15.50—«Революцияның адыыбиле». Уран-чечен фильм. 17.15 — «Отчугаш». 17.45 — «Бистиң почтавыс». 18.25 — «Мээң черим». Документалдыг фильм. 18.30 — «Бистиң тугувус, күжүвүс болгаш чепсээвис».

МОСКВАДАН

19.00 — «Кедээге дамчыдылга». 20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!» 20.15 — «Чуруга ураң-түүлүүде Ленинниң овур-хевири». 21.45 — «Комиссар дутайында баллада». Уран-чечен телефильм. 23.00— 00.20 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнарның киржикчилериниң маргылдаазы. Гетеборгтан дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шимчээшкинче, чыскаалыңар!» 9.05 — Ф. Мендельсон. № 1 квартет. 9.30 — «Оттуруккуу». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл» программазының почтазы. 11.45—Эртенги почта. Хөгжүмнүг программа. 12.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 12.30 — «Кедээге дамчыдылга. 13.30 — «Хөгжүмнүг киноэкран». 14.05 — Бөгүн — Төрелдешкен хоорайларның делегей хүнүнге концерт. 15.05 — «Кино аяи-чоруктарының клубу». 16.05 — Концерт. 16.30 — «Делегей панорамазы». 17.15 — «Чоокта чаз, шөгле болган чүве...» 18.45 — Чапсар. 19.00 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.15 — «Ye». Информастыг программа. 21.45 — «Кинога совуургалдыгларга». 22.30 —«Ромео биле Джульетта». Фильм-балет. 23.00—01.25 Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Гетеборгтан дамчыдылга. Төңгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Улустуң аалгалары». 14.35 — «Театр чарлалдарында түү барыл». 15.35 — Концерт. 16.00— «Кадыкшыл». 16.45 — Документалдыг фильм. 16.55 — Европаның хостуг хүреш чемпионады. Лодзьдан дамчыдылга. 17.30 —«Хөгжүмнүг киоск». 18.00 — «Уильям Шекспир». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм (Англия). 1-ги сериязы. 19.00 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Гетеборгтан дамчыдылга 21.15 — Документалдыг фильм. 21.35 И. Дунаевский — «Аас-кежикче оруу». Хөгжүмнүг телешиш. 23.00 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Гетеборгтан дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 26-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шимчээшкинче, чыскаалыңар!» 9.05 — Ф. Мендельсон. № 1 квартет. 9.30 — «Оттуруккуу». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл» программазының почтазы. 11.45—Эртенги почта. Хөгжүмнүг программа. 12.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 12.30 — «Кедээге дамчыдылга. 13.30 — «Хөгжүмнүг киоск». 14.05 — Бөгүн — Төрелдешкен хоорайларның делегей хүнүнге концерт. 14.15 — «Экран өңнүктерин чымтыгур». Төрелдешкен хоорайларның делегей хүнүнге концерт. 15.05 — «Кино аяи-чоруктарының клубу». 16.05 — Концерт. 16.30 — «Делегей панорамазы». 17.15 — «Чоокта чаз, шөгле болган чүве...» 18.45 — Чапсар. 19.00 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.15 — «Ye». Информастыг программа. 21.45 — «Кинога совуургалдыгларга». 22.30 —«Ромео биле Джульетта». Фильм-балет. 23.00—01.25 Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Гетеборгтан дамчыдылга. Төңгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Дириг амыдаанар делегейкиде». 15.20 — Чаз, өглеңгеннериң телеклуву. 16.50 — Спортчу программа: ССРЭ-ниң акробатикага кубогу. Европаның хостуг хүреш чемпионады. Донецкиден болгаш Лодзьдан дамчыдылгалар. 18.05 — «Уильям Шекспир». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги 3-кү сериялары. 20.00—«Чаштар, тамчыктыг удунар!», «Валя утбай чугаалап олур...» 20.15 — «Университетниң сөзү». Документалдыг фильм. 20.35 — Делегейниң П. И. Чайковский аттыг 6-гы конкурузунуң лауреады скрипач Д. Джексонның (АКШ) конверти. 21.45—23.30 — «Башкы». Уран-чечен фильм.

Агаар

Бөгүн республикага эдир булуттаар, аяыр. Чамдык черлерге бичии чаъстаар. Соңгубарыын чүк углавышкынныг хат секундада 9—14 метр чедир дүргедээр, чамдык черлерге 15—20 метр чедир күштелир. Дүне 0 градустан ашпас, хүндүс 15—20 градус чедир чылыыр.

Кызылга база-ла эдир булуттаар, дүне кезек дымыралыр таъстаар. Соңгу-барыын чүк углавышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14 метр чедер, бир чамдыкта хат секундада 15—20 метр чедир дүргелээр. Дүне 0 градустан ашпас, хүндүс 18—20 градус изиир.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Сезинчиг кижи» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узатканы), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: Киночыыңды 9.30, «Сээң оглуң-дур мен, черим» (2 сериялыг) 13.00, 19.30, «Келир үениң дайынчызы» деп киноклуб 17.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Чарышка ондактыг шенээшкин» 16.50, 18.40, 20.30 (узатканы) шактарда.

Редакциянның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарваттың 2-23-35, партийжи амылырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаз киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 937.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыының херектериниң талазы-биле эрелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00636

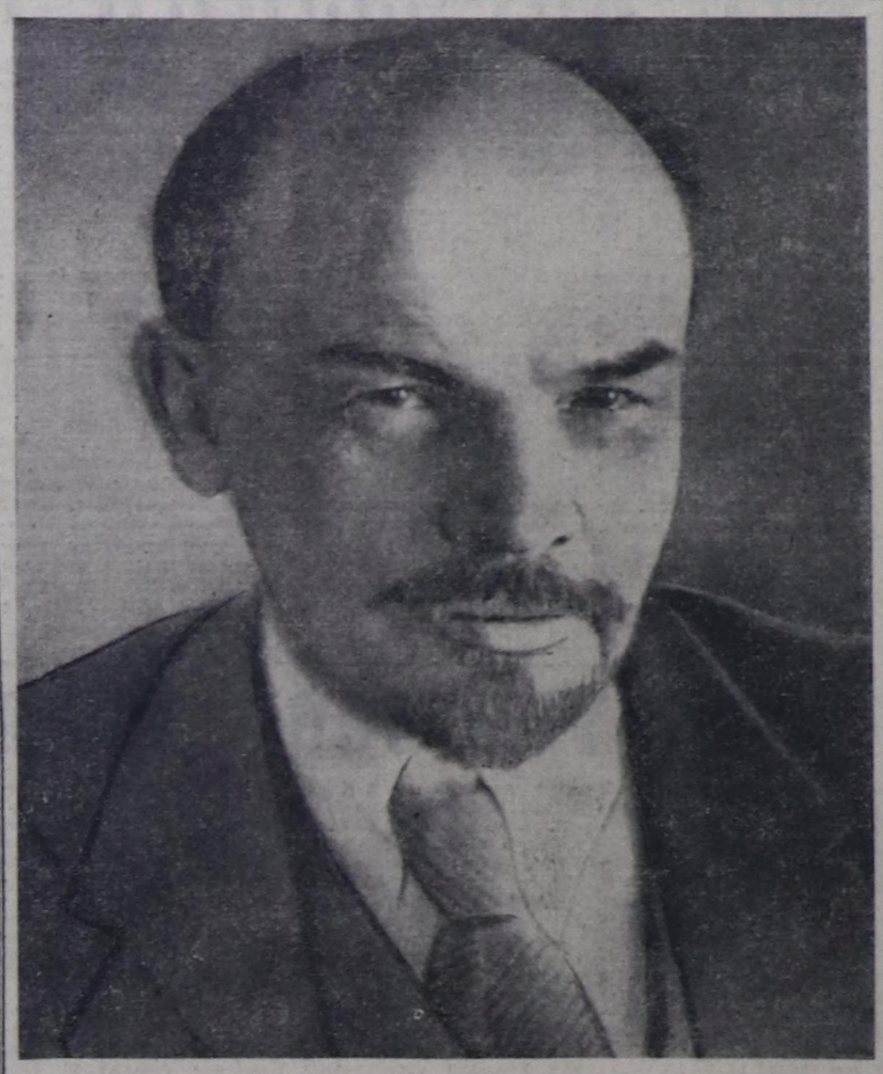
ЛЕНИНИЗМ ДЕЛГЕРЕЗИН!

Бүгү чуртталыңың пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 95 (11593) | 1981 чылдың апрель 22, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи. | Өртээ 2 кап.

Ленин — буянныгның буянныы,
Ленин — дээдилерниң дээдизи.
Дүн дег дүмбейни хүн дег ая-чыраан;
Түме чылдарның чолун айтып номнаан;
Демиселдиң тугу болган;
Төндиш дивес, өлүүү чок күш болган
Ленин — тиилелгениң хей-аъды,
Ленин — мергеннерниң мергени.

КҮЖҮВҮС ҮНДЕЗИНИ

ЛЕНИН. Бистиң бүгү амыдыралывыс ооң ады, херээ-биле шуут тудуш холбаалыг. Магалыг чаагай Төрээн чуртувустуң кайы-даа булуңуда, чер бөмбүрзээниң кайы-даа дивинде ооң чырыткыланчак зды — бурунгаар базымның тугу. Ленинчи партияның чоокта чаа эрткен съездизиниң делегаттары, ооң аалчылары — чүс тос чурттан келген өңнүктервис Ленинниң адын чоргаарал, сорук киришкин болгаш идегел-биле адап турганнар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы Улуг Октябрьның херээн бүзүрелдиг уламчылап, Ленинниң өлүм чок идеяларын амыдыралда чайгылыш чок боттандырып турарын съезд бүзүрелдиг бадыткаан. Улуг шуулган Ленинниң чагыгларынга партияның шынчызын, пролетаржы интернационализмнин идеяларының чаа тиилелгезин, совет иннтилелдиң социал-политиктиг болгаш идейлиг чаңгыс эптиин, бистиң улустарывыстың акы-дүнмалышкы найыралдыын кайгамчык тода көргүскен. Ильичиниң тургусканы бистиң партиявыстың дээди эчис сорулгазы—чоннуң чаагай байдалын улам бедидери, бөмбүрзекке тайбыңны камгалаары болгаш быжыглаары.

Бо хүннерде бүгү делегейде улуг Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюн демдеглеп турар. Эң ылаңгыя социалистиг чурттарның ажылчы чоннары ону улуг сорук-киришкин-биле уткаан, чүге дээрге олар ленинизмге үндезилээн чаа амыдыралды тургузуп тураалар.

Ажылчы чоннуң аас-кежии дээш ол хире хөйүү кылган кижи делегейге турбаан. К. Маркс биле Ф. Энгельс социализмни утопия (тоолчургу) турганындан эртем кылдыр тургускан. Ленин социализмнин теориязын амыдыралга боттуг чүүл болдурган. Маркс биле Энгельс ажылчын аңгының бүгү делегейге ролюн тодаратканнар. Ленин ажылчын аңгыны эрге-чагырга чаалап алырынче башаан болгаш революсчу демиселге тиилээриниң кара чангыс шын теоретиктиг өөредиин анаа берген.

ЛЕНИН. Ооң айыткан оруу-биле чорааш, бистиң чуртувус кыска хуусаада күчүлүг социалистиг күрүне апарган. Совет Тыва — ооң база бир чечектелген аныяк республиказы. Көшкүн амыдыралдыг, чурттакчы чоңу дүмбей-бүдүүлүк чораан хождангай чурт ленинчи национал политиканың ачызында кайгамчык хөгжээн. Совет Эвилелиниң составынга киреринің мурнунда турган дециелбиле алырга, Тывага үлетпүрүүң ииити продукциязы 60 ажыг катап көвүдээн. Электри энергиязы, хөмүр-даш талазы-биле алыр болза, өзүлде үстүнде көргүзүгден-даа хөй. Эрткен беш чылда мурнундаагызынга дециээрге үлетпүр бүдүрүлгелериниң кол фондулары 72,2 хуу, совхозтарныы — 42 хуу өскен, тудугга 32 хуу хөй капитал салыышкынарыы шингээдип алган. Онгу беш чылда чоннуң кижи санынга онааштыр акша орулгалары 21,6 хуу өскен, социал хандырылгага 85,2 миллион рубльди үндүрген. 2,2 миллион кезек комну парлаан. Амгы үеде ииити билиг школаларында 64,1 муң кижи өөренип, чоннуң кадыының камгалалында 3,3 муң дээди эртемниг эмчилер, фельдшерлер, эмчи сестралары ажылдап турар... Бо саннарданна төөгү талазы-биле хензиг эвээш үеде тыва улустуң шапкын хөгжүлдези көстүп кээр-дир.

Үлетпүрүүң дөртен ийи бүдүрүлгелери, хөй совхозтар, беш муң ажыл-ишчи онгу беш чылдың планныг даалгаларын хуусаа бетинде күүсеткенин рапорттааннар. Үлетпүр продукциязын бүдүрелиниң, сайгарарының, күрүнеге эът, сүт садарының бирги кварталда планнарын республиканың ажылчы чоннары ажыр күүсеткен. Ленинчи хүнге ындыг белекти сөңнөвишаан, олар шиитпирлеттинмээн айтырыгларны медереп билип, улам холу дыңзыг ажылдаарын хүлээнип турарлар.

ЛЕНИН. Ооң амыдыралындан, ооң номналындан чүс-чүс миллион кижилер өөренип ап турар.

«Кижи төрелгетенниң амгы-даа, келир-даа үези Ленин болгаш ленинизм. чокта болдунмас — деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.— Ленинчи идеялар бүгү кижи төрелгетенге бурунгаарлаар орукту — чаа тиилелгелерже, төөгүлүг чаалап алырынче башаан болгаш революсчу демиселге тиилээриниң кара чангыс шын теоретиктиг өөредиин анаа берген.

СЭКП бодунуң XXVI съездизинге иннтилел амыдыралының бүгү-ле талаларынга бистиң чуртувустуң хөгжүлдезиниң түңнелдерин, партияның политиктиг, организакчы, идей-кижизидилгелиг ажылыының байдалын, делегейде амгы байдалды ханы болгаш бүгү талалыг анализтээн, ССРЭ-ге коммунизмниң улам ыңайгы тургузуушкунунуң калбак программазын чугаалашкан. Совет кижилер съездиниң шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң илеткелиниде болгаш чугаазында чүүлдерни болгаш түңнелдерни изин-биле чүүлдүгзүнүп, партияга ынаан болгаш бүзүрелин илергейлеп, съездиниң айтыышкынары херек кырында күүсеттинген турзун дээш чогаадыкчы болгаш идепкейлиг ажылдап киришкеннер. Ленинниң херээ, партияның херээ — бүгү чоннуң херээ болуп турарында бис чорттаарланыр бис. Бистиң күжүвүстүн болгаш тиилеттирбезивистиң үндезини ында!

СЭКП обкомунда, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ИЛЕРЕТКЕН

1981 чылдың бирги кварталының дургузунда мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедириниң, оларның шынарын экижидериниң, малдың баш санын өстүрериниң талазы-биле районнарның болгаш совхозтарның социалистиг чарыжының түңнелин үндүрген доктаалды хүлээп алган.

Республиканың көдээ ажылагыйының ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизин толептиг уткуур дээш күш-ажылчы ээлчегге киришпишаан база ооң төөгүдүг шиитпирлериге практиктиг ажыл-херектери-биле харыылавышаан, он бирги беш чылдыч баштайгы чылының онаалдаларын чедиишкиниг күүседир болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты чер болганда калбарткан дел, ук доктаалда демдеглээн. 1981 чылдың апрель 1-де республикага иинтизи-биле эрткен чылдың ол үезинге деннээрге: бызаа 462 баш азы 6,4 хуу, хаван оглу — 1,5 муң баш — 50,5 хуу, хураган болгаш анай — 49,8 муң баш азы 16,1 хуу хөй болган. Ол үенин дургузунда бүгү чүзүл малдарның өлүп хораары болгаш өске-даа чидириглери кызырылган, мыйыстыг бода малдың, хаванның, хойнуң база өшкүнүң баш саны өскен. Республика бирги кварталда күрүнеге сүт садарының планын 116 хуу, эът тиин — 128,8 хуу, чуургаының — 144,2 хуу күүсеткеи. Эрткен чылдың ол үезинии деннелиниге болзарга, күрүнеге сүт садары 2,7 хуу, эът тиин — 15,3 хуу, чуургаиы — 21,3 хуу көвүдээн.

Малдың баш санын өстүрер, ооң улуг бодун база чаш төлүн менди кадагалаар, мал ажылының продуктуларын бүдүрерии болгаш белеткээрии көвүдедир талазы-биле районнарның база совхозтарның социалистиг чарыжына эң дээре түңнелдерни Таңды район, «Мөрен», «Саян» болгаш «Мурнакчы» совхозтарның коллективтери чедип алган.

Бирги кварталда күрүнеге сүт болгаш эът садарының планнарын күүседиринге багай эвес көргүзүглерии Эрзин, Бии-Хем, Барыын-Хемчик районнар, СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг болгаш ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтар, малдың баш санын өстүрериие, ооң улуг бодун база чаш төлүнменди кадагалаарынга — Бай-Тайга район, К. Маркс аттыг, «Революцияның чалбыыжы» болгаш өске-даа элээн хөй совхозтар чедип алган.

Ооң-биле чергелештир бүгү чүзүл малдарның баш санын өстүрбүшаан, мал ажылының продуктуларын бүдүрерии база белеткээрии көвүдедир дээш социалистиг чарышты чамдык районнарда болгаш совхозтарда ам-даа болур-чогууру-биле дээштиг кылдыр калбартпайн турарын доктаалда айыткан. СЭКП райкомнарының, райкүүскомнарының, парткомнарының, профэвилел болгаш комсомол организацияларының талазыидан организакчы, массаполитиктиг ажылды кошкак чорутканының түңнелинде күрүнеге сүт садарының квартал планнарын Кызыл район, «Тээли», «Хөндергей», «Улуг-Хая», «Май 1», «Бүрен», «Көк-Тей», «Кара-Хаак», «Тиилелге» совхозтар, эът тиин — Тожу район болгаш «Кара-Хаак», «Тээли», «Май 1», «Тоора-Хем» «Суклак» совхозтар күүсеттээн. Тес-Хем районнуң совхозтары мыйыстыг бода малдың, чылгының, хойнуң болгаш өшкүнүң баш санын эрткен чылдың деннелиниге удур, сүттүг болгаш эът тиин — Чөөн-Хемчик районнуң ажыл-агыйлары кудулаткан.

Күрүнеге дужаан турар мал ажылының продукциязының шынары дыка хөй ажыл-агыйларда куду болуп артпышаан. Бо чылдың бирги кварталының дургузунда республикага иинтизи-биле күрүнеге дужаган сүттүң чүгле 45 хуузу бирги сорттуу болган, «УТКА 25 чылы», «Енисей» болгаш ескеда совхозтарга ол көргүзүг дөңгүп-ле 20 ажыг хуу болгулаан.

1981 чылдың бирги кварталының түңнели-биле мал ажылының продуктуларын бүдүрерин, күрүнеге садарын көвүдедир, оларның шынарын экижидер, малдың баш санын өстүрериие, агитаторларга ооң илерлеп, агитаторларга ооң илерлеп, агитаторларга ооң илерлеп

Бөгүн — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл ою

ИЕ КӨРБЭЭНИН КЫЗЫ КӨӨР

Совет Эвилелиниң бүгү коммунистериниң улуг шуулганынга — партияның XXVI съездизинге делегат болуп киржир улуг ас-кежик мөзөө таварышкан. Улуг Ленинниң тургускаңы СЭКП-ниң бо съездизинге барык беш мун делегат олурушкан. Ынча кижиниң аразынга төрөөн Тывам төлээлеп баргаш, ие көрбээнин кызы көөр деп тываларның мерген чугаазында ышкаш, найысылал Москваны, оон тураскаалдыг чараш болгаш солуң черлерин мага хандыр көрүп алыр аргалыг болдум.

Ада-ием бичимде-ле чок апаргаш. Шуут өскүс артым. Ынчалза-даа чонум, күрүнем мени өскүссүретпээн. Эртем-билигни чедип алдым. Ажылчын мергежилдиг мен. Ам В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадында деирилгелер машинизи болуп 17 чыл ажылдап тур мен. Мээң күш-ажылымны төрөөн чазаам бедин-биле үнелээн. Күш-ажылдың Кызыл Тук орден, Ленинчи юбилей медаль, Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергези база Хүндүлел бижиктер-биле шаңналттым. Партияның XXVI съездизиниң делегадынга Тыванын коммунистериниң мени соңгуп, улуг идегелди көргускен. Кажан бистер, Тыванын делегаттары, Москвага чеде бээривиске СЭКП ТК-ның харыысалгалыг ажылдакчылары чылыы-биле уткуп алганнар. Съезд ажытынарынга чедир солуң дүнгерни чүрттээн эртивис. Бистер Георгиевский залга, Кремльдиң Улуг Ордузунда Ленинниң залынга экскурсиялап чордувус. Сураглыг ыраажылар Людмила Зыкина, Алла Пугачева-биле ужуражылгага кириштивис. «Сельская жизнь» солуунуң журналистери-биле ужуражылга солуп болган. Ленин дагларында цирк ареназынга база чораан бис. В. И. Ленинниң Мавзолейинге барып, улуг башкыны көргенним, мээң амыдыралымга балалбас иети арттырар. Ильичиниң кабинединге, чүрттээн турган бажыныңга чораан Ленинниң дириг үнүн дыңнап турарга, ол бедүүн болгаш биче сеткилдиг кижи бистинбиле беседалажып турган ышкаш кылдыр сактып кээр чорду.

СЭКП-ниң XXVI съездизи сес хүн ажылдаан, ажылын доозкан. Съездиниң ажылы кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилин хайныктырган. Аңаа сөөлгү чылдарда бистиң чүртүвүстүң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин, совет кижилериниң амыдырал байдалының эниизээнинин, делегейге тайбыңы быжыглаарының болгаш өске-даа чүгүла айтырыгларның ханы анализин берген.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге хүлээп алдынган «1981-85 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин кол угланышкынналрында» мынча дээн: «Үлетпурге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 23-25 хуу бедидер, продукциянын немей өзүлдезинин 90 ажыг хуузун оон күселиле чедип алыр». Ынчангаш бир чылда арыглал фабриказы 140 мун тонна даг-дүгүн бүдүрүп үндүрериң планда айыткан болгаш оон бүгү өзүлдезин күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип тургаш, чедип алырын демдеглээн. Бо сорулганы амыдыралга боттандырар дээш бүгү күжүвүстү салыр, арга-курлавырывысты ажыглаар апаар бис.

Москвага, съезд ажылдап турар хүннерде, мен төрөөн коллектививим, эш-өөрүм дугайын сактып, оларны утпайн турдум. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажылчыннары СЭКП-ниң XXVI съездизинге үткүштүр алган социалистиг хүлээлгезин күүседип, планнаан ажыр 100 тонна даг-дүгүн Төрөөн чүртүнга бергенин дыңнаан, өөрүп турдум. Социалистиг чарыштың бирги олурүүнда мээң ажылдап турарым бирги эвес чүвел чоруп турарынга чоргаарландым. Ам кол сорулгавыс — партияның XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырары болур.

Бо хүннерде күш-ажылчы көргүзүглеривис багай эвес. Ай, квартал планнары күүсеттинин турар. Ол күш-ажылчы темпинин кошкатпас дээш бүгү-ле күштү мөңгээр бис.

У. МОНГУШ,
СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының деирилгелер машинизи.

ӨЛҮМ ЧОК ИДЕЯЛАР ТЫВА ДЫЛДА

Тыванның ном үндүрер чери бүгү делегейниң ажылчы чоннарының баштыңчызы болгаш башкызы, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының организакчызы, социалистиг революциязының гениий, Совет күрүвениң үндезилекчизи В. И. Ленинниң чогаалдарын томнар, брошюралар кылдыр парлап үндүрген болгаш оон дугайында тыва чогаалчыларның чогаалдарын ынзы-бүрү жанрларга парлап турар.

Ленинизм — революсчу демиселдиң болгаш чаа ниитилел тургузуушкунунуң эң нарын айтырыгларын шиитпирлээринге теоретиктиг үндезин болур.

Баштыңчының үш томнуг чыынды чогаалдарын тыва дылга үндүрген. Бирги томунда «Орус социал-демократтарның сорулгалары» чогаал чүгула черни эөлеп турар. Ында В. И. Ленин «Ажылчын аңгыны хостаары дээш демиселдиң эвилелиниң» Петербургка ажыл-чорудулгазының дүржулгазын түннеп бижээн болгаш орус социал-демократтарның политиктиг программазын, тактиказын үндезилээн.

В. И. Ленинниң «Чүнү кылырыл?» деп ному Россияга социал-демократтыг харылзааларны «Искраны» долгандыр сырый каттыштырарынга, партиядың политиктиг, идеологтуг болгаш организастыг үндезиннерин ажылдап кылырынга, партияны тургузарының ленинчи планын боттандырарынга шылгараңгай роль-ду ойнаан. «Чүнү кылырыл?» деп номда В. И. Ленин чүгле делегей ревизионизмин чаа шаап илереткеш, революсчу теориянын арыг чоруун камгалап арттырган эвес, а харын пролетаржы партия дугайында К. Маркс биле Ф. Энгельстиң идеязын улам ынай сайзыралып хөгжүткеш, чаа хевирнин партиязының дугайында өөредигнин үндезинин салган. Партияны тургузарының ленинчи организастыг принциптери болгаш коммунистиг партия дугайында өөредиг нигизи-биле кончуг улуг делегей ужур-дузалыг. Ону бүгү чүрттарның коммунистери боттарының практиктиг ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп турар.

«Марксизм болгаш ревизионизм» деп бодунуң чүүлүнге В. И. Ленин ревизионизмге удур дайынны чарлаан. Ревизионизмнин идейлиг уткашынарын тодаралып көргеш, В. И. Ленин ревизионистер марксизмде кол чүүлүү—аңгы демиселинин дугайында, социалистиг революция болгаш пролетариат диктатуразының дугайында өөредиглиң үдээп көрбейн турарын көргүскен. В. И. Ленинниң ревизионизмни өттүр көргеп түннелдери буржуаз демократтарны, «улусчу капитализмни» мактап, капитализмниң социализмче «болуу шилчиринин» теориязын нептередип турар амгы үеним барымын үзелдиг ревизионистеринин бүгү хөразын болгаш кандыг-даа үндезин чогун бидир арганы берип турар.

Чөөкку үеде бистиң эң-не аныяк номчукчуларывыс — өөреникчилерге «Ленин — башкывыс болгаш баштыңчывыс» деп номчулга номун белеткеп турар бис. Ук номда В. И. Ленинниң дугайында очулгалар болгаш тыва чогаалчыларның бижээн чогаалдарының чыындызын тургускан.

В. И. Ленинниң өлүм чок өвүр-хевирин, оон чайынналчак идеялары тыва улустуң ырларында, кожамыктарында, шулуктеринде болгаш өске-даа чогаалдарында илереткенин.

В. И. Ленинни, Коммунистиг партияны, Улуг Октябрьны бижиивээн чогаалчы, шулуктевээн шулукчу тыва литературада чок. Оларны ырлаваан композиторну, ыраажыны ным-даа тыппас.

Октябрь, Ленин деп сөстер кажан-даа читпес, олар тыва кижилерниң чүрээнге кезээде мөңгеде артып калыр. Ленин дириглерден артык дириг. Ленинниң өлүм чок идеялары оруувусту кезээ мөңгеде чыдып турар.

А. САТ,
Тыванның ном үндүрер черининиң политиктиг литература талазы-биле редактору.

ДАГ-ДҮГҮ БООП ХУУЛГУЖЕ...

Репортаж

Фабрика чанынга турувуста руда долдур чүдүрүп алган күүлүг «КрАЗ» маңнап эртеш, ырак эвесте доктаай берди. «Даг-дүгү арыглап алырының баштайгы чадазы оон эгелээр болган-дыр» деп даап бодап кагдым. Ол аразында база бир машина келди. Оон калында маңай-бээр каржып-солчуп, ажылдаар черлеринче далашкан ажылчыннар үзүлбейн тур. Оларны көргеш, комбинаттың парткомунга болган кыска-даа бол ажыл-ишчи чугааны сактып келдим:

— Планныг даалгаларывыс ажыр күүседип турар апаргаш бис. Сөөлгү ай, кварталдың сан-чурагайлары бо-дур. Таныжып көрүңер — дээш, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың партком секретары В. Х. Сүге-Маадыр сөзүн сүңгаш, немеп кагды: — Бисте кол күш— кадрлар. Олар бүгү-ле ажылхеректи шиитпирлеп турарлар.

Шынап-ла ыядыг. Кандыг-даа коллективке кол роньду кижилер ойнаар. А бо комбинатта оларның саны чүс-чүс. Ында кандыг нацияның кижилери чок дээр. Орустар, тывалар, украиннер, грузиннер, хакастар... Бистиң чүртүвүстүң улузунуң барык үжеп ажыг төлээлери бар. Олар чаңгыс иениң төлдери дег, чаңгыс комбинатта эп-найыралдыг ажылдап, чүрттап, өөренип турарлар. Ленинчи национал политиканың бир чижээ, амыдыралчы боттанышкынының көскү херечизи ол.

Секретарының берген сазыныннан мындыг кыска бижилгелер кылып алдым: «В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинады бо чылдан бээр орулгалыг ажылдап келген. Бо чылдың март айда 1445 мун рубльдиң продукциязын сайгарар планын 1448 мун рубль кылдыр күүседткен. Ол айда 9600 тонна даг-дүгү бүдүрер планын 9650 тонна чедирген. Комбинатта эки ажылдыг эөлчеглер бар. Оларга Даш-Моге Ондарга удурткан бирги, Данзыр-оол Ооржаккэ удурткан рудниктиң бирги, Александр Лузянин баштаан бешки эөлчеглер хамаарыжыр».

Комбинаттың бедик сорттуг даг-дүгү арыглаар цеги. Ында Д.-М. Ондар биле А. Лузянииң эөлчеглери ажылдап турар болду. Хүндүскүүнүң он ийи шакка чедир Александр Лузяниинид эөлчээ ажылдады. Улуг мастер болду, өске эштери дег, аныяк кижи болду. Чүгаалаштывыс. Ол колдуукда-ла кады ажылдап турар эштерин мактады. Эөлчегде 23 кижи бар. Оларның хөй кезии аныяктар. Кол-ла сорулгазы бедик сорттуг даг-дүгү бүдүрүп үндүрери. Эөлчег ол хүлээлгезин багай эвес күүседип турар. Олар хүнде 44 тонна даг-дүгү сорттап, арыглаар планныг. Коллектив ону боттандырып келген.

— Бисте шупту эки ажылдап турар. Кайы-бирээзин ылгай адаары берге-дир — дээш, Александр Михайлович каттыра-дыр. Операторлар өрээлинге олурган өөрүп эргий көрген: — Бижип алыңар че. Эң-не мактадыглар — комсорг Римма Касаткина, дериглер машинизи Валентина Күжүгет. саваладар машинаның машинизи Алдын-кыс Оолак, дериглер машинизи, дагдыныкчы Мария Петровна Шеметок. Болардан Римманы черле онзалап айытса эки. Ол —регулировщик кижи. Ужуру болза аңаа йин кижи ажылдаар ужурлут. А Римма часкаан четтигип тур. Ажыл дээнде аажок-ла кызыл кижидир — деп, улуг мастер түнеп кагды.

Шынап-ла, оларның кайызын кандыг дээр! Шилип алган мергежилинге бердинген кижилер чорду. Алдын-кыстың ажылдап турарын көрдүвүс. Үстүкү каттардан сорттар айыл-биле келген даг-дүгү оон ажылдап турар черинге үзүк чок кээр. Сазыын шоодайлар ша-даа четпейн дола берди. Оон аксын даарады шаапкаш, резина транспортёрга салып каарга, ол ында үтче карашла диди. Нарын технологтуг процести эрткеш, фабрика даштынга «КрАЗ-тың» экжелген даг рудазы ам арыг даг-дүгү болуп хуула бергени ол ышкажыл!

Улуг мастер А. Лузянинге удурткан бешки эөлчег даг-дүгүн сорттар айыы-биле болбаазыралып кылырының планын күүсеткен. А бирги кварталдың бүдүрүлге планын 109 хуу боттандырган. Ол ышкаш мээң блокнодумда мындыг сан-чурагай база немежи берди: «В. И. Ленин аттыг «Тыва даг дүгү» комбинадының коллективи он бирги бешчылдың бирги чылын күш-ажылчы чаа чедишкиннерлиг эгелеп турар. Бирги кварталда үк коллектив 4003 мун рубльдиң продукциязын сайгарар планын 4060 мун рубльге күүседип алган. Нииитизи-биле кварталда 26100 тонна сорттуг даг-дүгү болбаазырадып кылыр планын 100,6 хуузга боттандырган. Бо көргүзүглер ёзугаар алырга, эрткен чылдың бо үеи-биле деңнээргe 5685 тонна даг-дүгүн хөйнү берген». Аковуракчылар В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болган оюн шак ындыг күш-ажылчы чедишкинниг уткуп алганнар.

Ш. ДОРЖУ.

ЧУРУКТАРДА: машинист Алдын-кыс Оолак; А. Лузянин удурткан бешки эөлчегинің кежигүннери ажыл шагының соонда.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Ульяновскинин ном эртинези

Ульяновскиниң В. И. Ленин аттыг ном ордузунда делегеледе баштыңчының янзы-бүрү шола ады-биле үнүп турган ховар номнарын кирген. Оларның аразында 1905 чылда Одессаның «Буревестник» деп ном үндүрер черинің парлаазы «Аграр айтырыг болгаш «Маркстың критиктери» деп брошюра бар. Оон даштында авторун Н. Ленин деп айыткан. Өске номнарда Вл. Ильин деп айытказын. Революциянын баштынчызының база бир шола ады ол.

В. И. Ленинниң бо чогаалдарын революциянық болгаш хамаатты дайынның хоочуннары дыка хөй чылдарның дургузунда хумагалыг шыгжап келгеш, ном ордузунга белек кылдыр дамчыдып берген.

Делгеледе кирген ховар номнарның аразында Н. Некрасовтун, А. Писемскийниң, М. Салтыков-Щедринниң, С. Аксаковтун, А. К. Толстойнуң, А. Майковтуң болгаш өске-даа хөй чогаалчыларның холунуң үжүүн азы белекке берген дугайында бижимелдериг номнары аңаа келген улустуң кичээнгейин хаара туткан.

Шаанда маңаа Россияга эң-не хоочун, Карамзин библиотеказы турган, оон ажыл-чорудугазынга Владимир Ильичиниң ачазы — И. Н. Ульянов идепкейлиг киржип чораан.

Ном шыгжаар черде миллион ажыг ном бар, оон номчукчулары дөртен мун четкен. Ном ордузунуң ленинчи залынга чон хөйү-биле чыглыр.

В. ЗЛОБИН,
СЭТА-ның корр.

НАЙЫСЫЛААЛДЫҢ КОЛ КУДУМЧУЗУ,

оон тураскаалдыг черлери

Владимир Ильич Ленинге бүгү улустуң ынакшылының бир онзагай илерели оон адын улуг-улуг будүүлге черлерингe, колхоз-совхозтарга, ортумак болгаш дээди өөредилге черлеринге тыпсыры бөөл турар.

Делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштыңчызының ады-биле Тыва республиканың ажылчы чоннарының күүзүнин ёзугаар Кызыл хоорайның кол кудумчузун 1924 чылда Ленинниң ады-биле адаан.

Бир эвес Ленинниң ады-биле адаан кудумчуның эгезинден тура көөр болза, ында тураскаалдыг черлер-ле хөй. Чижээ үндезин национал чоннуң уругларынга эң баштайгы тыва ортумак школа 1940 чылда туттунган. Оон бээр эрткен 40 ажыг чылдарның иштинде мун-мун тыва оолдар, кыстар ону доозкан. Оларның аразындан партия, совет болгаш хөй-ниити ажылдакчылары, эртемденнер, будүүлгелер, совхозтар удуртукчулары бар. А № 2 школаның мурнунга, кудумчу кежилдир, ийи каът бичии бажың турган. Орта 1925 чылда Тыванын Аныяктарының Революстуг Эвилелин тургузарының организастыг хуралы болган. Ол бажыңның турган черинде ам Ада-чүрттүн Улуг дайынынга маадырлыы-биле өлгеннерге тураскаал бар. Оон адаанда ийи каът бажыңга ийи чылдың башкы институду турган, амгы үеде ында уран чүүл училищези культура ажылдакчыларын белеткен турар. Оон адаа талакызында дужунда Тыванын көдээ ажыл-агый техникумунуң бажыңы. Ол үндезилеттинген үезинден бээр көдээ ажыл-агыйның чүс-чүс специалистерин белеткээн. Оон чанында Кызылдың чеди дугаар нинти билиг школазы бар.

Ленин кудумчузунда тураскаалдыг бажыңнар-ла хөй. Амгы үеде республиканың чүрттишчилел музейинин тургустунган бажыңы шаанда хоорайның клубу, а оон соонда Тыванын хөгжүм-шин театры турган. Аңаа ТАР-ның нам, чазааның эң улуг чыыштары, өөн-концерт көргүзүглери, хуралдар бөөп тургулаан. Аңаа болган улустуң Улуг Хурадынга ССРЭ-ниң составында Тыванын эки тура-биле каттыжып киреринин дугайында тыва улустуң диледээн ёзугаар шиитпирни хүлээп алган.

Музейниң адаанда дужунда шаанда Моол Арат Республиканың ТАР-да элчин черининиң бажыңында бо хүннерде республиканың Базык камгалал министерствозу болгаш медицина музейи ажылдап турар. Оон-биле кожа чыгыы, алдыы дужунга, амгы үедеги уруглар эмнелгезининиң бажыңының орнунга, ийи каът ыыт бажың турган. Аңаа база-ла Владимир Ильич Ленин аттыг өөредилге комбинады турган. Комбинат республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга кадрлар белеткээриниң талазы-биле улуг ужур-дузалыг болган. Комбинаттың системазынга башкылар, фельдшерлер, ветеринарлар, санакчы-бухгалтерлер, тудугжулар, а ол ышкаш өске-даа мергежилдиг кижилерни белеткээр салбырлар кирип турган. Комбинатты доозканнардан амгы үеге чедир ажылдап чоруур кижилер эвээш эвес.

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг Тыванын геология-шинчилел экспедициязы черниң байлаң чонга бараалгадыр талазы-биле улуг ажылдарны кылган болгаш кылып-даа турар. Ол бүгү республиканың будүрүкчү күштерин улам хөгжүдеринге чүгула болур. Кудумчуну куду көөр болза, ТАРНың Төп Комитеди болгаш чазак турган бажың база бар. Ол дээрге, амгы үеде аныяктарның кежээки школазы ажылдап турар бажың-дыр. Баштайгы электри станциязының бажыңында ам А. С. Пушкин аттыг библиотека турар.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 100 чыл болганынга холбаштыр улуг баштыңчыга тураскаалды тургускан болгаш оон түрээ шөлүн база-ла В. И. Ленинниң ады-биле адаан.

Кызылдың кол кудумчузунуң таптыг-ла ортаа үезинде СЭКП-ниң Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң Президиумунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң үш каът бажыңы турар. Ол бажың Тыванын төөгүзүнде база бир чугула черни эөлеп турар. Оон чоогунда Кызылдың пединститудун көрүп болур.

Ленин кудумчузунда совлгу чылдарда дыка хөй чаа тудуглар немешкен. 800 олуттуг хөгжүм-шин театры ажыглалга кирген. Хөй каът чүрттелге бажыңнарлыг эң баштайгы кварталдар оон эгелээн. Сибирьниң партизан армиязының командылакчылары Шетникин болгаш Кравченко оларның штавы турган ыяш бажыңның турган черинде чаагайжыды туттунган, садыг-магазиннерлиг чүрттелге бажыңнары бар. Оларның бирээзиниң ханазында «Маңаа Шетникин-Кравченконуң штавы турган» деп, бижип каан.

Кудумчуну чылдың-на улам чаагайжыды тудуп турар. Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чаа туттунуп турар бажыңының баарынга улуг фонтаннарлыг шөл тургустунар. Ол Ленин шөлүнге уламтыр кылдыныр, хоорайның ыяш-чараш шинчи киирер.

БАШТЫҢЧЫНЫҢ АДЫ-БИЛЕ

Эрзининиң Булун-Бажынга «Кызыл Сылдыс» МЧАЭ турган. Аңаа колхоз тургустунган соонда, ону Ленин деп адаан. Амгы Ленин аттыг совхоз ынчаар үндезилеттинген.

Ленин аттыг совхоз — районнуң улуг ажыл-агыйларының бирээзи. Ам оон мыйыстыг-бода малы 1100 ажыг, шээр малы 13300, чылгызы 750, тевези 160 баш. Эртеден чылдың бо үези-биле деңнээрге, тева 108,6 хуу, өшкү 152 хуу, инек-101 хуу өскен. Маңаа совхозтуң бүгү ажылчыннары боттарының үлүүн харам чокка киирген.

Мурнуку чылдарга бодаарга, мал бажының хораарының аваажээни болгаш харын-даа өзүп турары — малга быжыг чем-суурну тургузуп турар апарганында. Ынаңгыя бо чылдың кыштагларашкының организастыг эртирер, малдан алыр продукциязын көвүдедир талазы-биле «Нарын», «Хемчик», «Революциянын чалбыжы», «УТКА 25 чылы» совхозтарның малчыннарының кыйгырымын деткивишаан, социалистиг чарышты улам калбарткан. Оон ачызында он бирги беш чылдың баштайгы кварталында күрүнеге сүт садарының планы 110,5 хуу, эт садарының 128,8 хуузуусеттинген. Малдан алыр чаа төл планы база багай эвес боттанып турар. Бирги кварталда күрүнеге сатказ малдың денизин элээн белээн. Соян Доржу, Семён Хайдып болгаш өске-даа он-он хөйжулар социалистиг хүлээлгеде көрдүнгенинден хөй хураганы доруктуруп алган. С. Бадарчы, М. Сандыкчан оларның удуртказ хөйжу бригадалары төрүүр чүс хойга онаалтыр 80—83 хураганы алган. Т. Дулгунуң эргелекчилээни Сайыр-Аксы сүт-баразан фермазы база эки ажылдаан. Бо бүгү чедишкин— В. И. Ленинниң төрүттүгенинден бээр 111 чыл оонга күш-ажылчы белек.

Амгы Ленин аттыг совхоз —экономика талазы-биле быжыккан ажыл-агый. Машина, трактор болгаш өске-даа техника четчир. Совхоз төвү Булун-Бажы суур хүн келген тудум-на чазартының орар. Уруглар сады, магазин, Культура бажыңы, школа, эмнелге, чунар-бажың бар, чүрттелге бажыңнары улам-на көвүдеп, экижип турар. Чонунуң амыдыралы үндезинибиле экижээн.

Он бирги беш чылда совхоз кайгамчык сайзыралды алыр. Ол сайзыралдың эгези—бирги кварталды үк совхозтуң ажыл-ишчилериниң чедишкининг доозканы. В. И. Ленинниң адын эдилээн совхоз болгаш оон ажылчыннары апрель 22-ге мынчаар ужуражып турар.

К. ЧООЛУ.

ЧҮРЕККЕ ЧООК ЧЕРЛЕР

Базанда Ленино-Кокушкино деп суурда ленинчи тураскаал зоналарын тургузуп эгелээн. Волгада хоорайга Владимир Ильич университетке өөренип, революстуг демиселдин оруунче кирген, Кокушкинога ол баштайгы политиктиг шелүлгезин эртиргеп.

Казаньдың төвүнде кварталдар тураскаалдың үндезини болур. Оларның мынчангы эрги хевирин хевээр арттырар. Маңаа В. И. Ленинниң Төп музейининиң салбыры турар бажыны база тудар.

— Казанья музей салбыры — чоокку чылдарда тургузар деп шиитпирлээн беш салбырларның бирээзи-дир. Ол ышкаш Куйбышевке, Красноярскиге, Алма-Атага, Минскиге ыңдыг салбырлар ажыттынар—деп, В. И. Ленинниң Төп музейининиң директору О. Кривошеина чугаалаан. Киевте бага чаа музей тудуп турар. «Горки-ленинские» деп күрүнеңиң төөгүлүг камгалалдыг черин, Москвада Манеж кудумчузунда А. И. Елизарова — Ульяновалың квартиразында музейин тургузуп эгелээн.

В. И. Ленинниң Төп музейи 1924 чылда үндезилеттинген. Ынчан аңаа 700 хире экспонат турган, ам оон фондузунда 800 мун экспонат бар. Ол дээрге Ленинниң чогаалдарының хоодгалары, оон хуу эдеви, чүруктары, оон чогаалдарының баштайгы үндүрүлгелери-дир. Музейниң экспозициязы — Улуг Октябрьның баштынчызының чогаалында идей-теоретиктиг салгалы-биле, оон амыдыралы, революсчу ажыл-чорудулгазы - биле, СЭКП-ниң болгаш делегейниң коммунистиг шимчээшкининиң төөгүзү-биле бүгү талалыг танызарынга эң-не байлак эртем баазазы болур.

Чылдың-на маңаа 70 мун ажыг лекциялар номчуттунуп турар. Ынаңгыя «Ленин—Октябрьның сорук киирикчизи болгаш баштынчызы», «Коммунизм тургузуунга СЭКП-ниң өзүп орар удуртукчу ролу» деп лекцияларны улус улуг сонуургал-биле дыңнаар. Ленинчи номчулгаларны, партияның хоочуннарының, партия съездилериниң делегаттарыбиле ужуражылгаларны музейде эрттирип турар.

В. И. Ленинниң Төп музейи Ульяновта, Ленинградта, Киевте, Бакуда, Тбилисиде, Ташкентиде, Львовта салбырларлыг. Оларны чылдың-на он миллион хире кижи кээп көрүп турар. Ол ышкаш дыка хөй хоорайларда, суурларда тургустунган улусчу 800 музейлер В. И. Ленинге чоннуң улуг хүндүткел, ынакшылының херечизин-дир. Школаларда, колхозтарда, будүүлгелерде 100 мун ажыг ленинчи өөредилер ажыттынган.

Даштыкыда В. И. Ленинниң 19 музейи бар, ону чон улуг сонуургал-биле кээп көрүп турар. Ынаңгыя бистиң Төрээн чүртүвүстүң кандыг-бир төөгүлүг болуушкуннарынга тураскаатказ ССРЭ-ге бедеткээн делгелгелер үезинде көрүкчүлер оларга хөй келир.

Н. СОРОКИН,
А. СИВЦОВ,
СЭТА-ның корр.

Казань—Москва.

ПЕТР ВАСИЛЬЕВТИҢ ЛЕНИНИАНАЗЫ

Ленинниң төрүттүнген хүнүн тускай маркалар үндүрери-биле демдеглээри совет почтаның чаңчылы болу берген. Бо чылдың апрель 22-де бистиң күрүнеңиң үндезилекчизинге тураскаатказ почта маркаларын үндүрген. Ында сураглыг чүруктчу Петр Васильевтиң чурааны баштынчының портредин болгаш дөрт чуруун киирген.

Васильев бүгү чогаадыкчы ажыл-чорудулгазын - ленинчи темага тураскаатказ. 1922 чылда-ла болук чуруктарны ол чураан, бо болза улуг ажылдың эгези болган, ону чартык чүс чыл дургузунда долдурун келген. Мастерниң ажылдары В. И. Ленинниң Төп музейин, уран чүүл музейлерин, галереяларны каастап турар. Оон дыка хөй чуруктарын - Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы акылуңма партияларга белекке берген.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 86 чыл ооңда Васильевтин баштайгы ажылдары совет маркага кестүп келген. Ону «Ленин чүве чугаалап тур» деп чуруктар ёзугаар кылган. Баштынчының төрүттүнгенинден бээр 87 чылынга тураскаатказ маркаларны «Ленин Смольныйда кызыл гвардейжилер-биле», «Ленин номчулга үезинде», «Ленин коммунистиг субботникте» деп болук чуруктар-лыг кылдыр үндүрген. 1959 чылдың апрельде үндүрген маркаларның үндезинин баштынчының портредиг болган. Шак ындыг маркаларны 1964, 1965 чылдарда база үндүрген. 1976 чылдың маркаларын «Ленин Кызыл шөлде» деп чурук ёзугаар кылган.

Мастерниң чогаадылгазы-биле база катап ужуражыр бис. Чаа маркада—Третьяков галереязында ыңгаш турар чуруктан Ильичиниң портреди, оон кыдыгларында карандашбиле чураан чуруктар, ында баштынчының 1917 чылда Петроградче чорун орарын, Октябрь хүнүнде кызыл гвардейжилер, «Правданың» ажылчын корреспонденталери, Горки суурнуң тараачыннарыбиле беседалажып турарын көргүскен.

С. МУТОВКИН,
СЭТА-ның корр.

ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛЫНЫҢ ШЫНАРЫН БОЛГАШ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арныда).

шаак, эш Л. И. Брежнев съездиге мынча деп чугаалаан: «Партияның идей-теоретиктиг, политика-кижизидилгелиг, организациялыг болгаш ажыл-агыжы ажылының чаңгыс аай чорууп херек кырында чедип алыр дугайында чугаа чоруп турар-дыр».

Бо чаңгыс аай чорукта, сөстүң болгаш ажыл-херектиң сырый каттышканында, кажан сөс ажыл-херекке, а ажыл-херек — чугаалаан сөске дүгжүр болганда — бистиң пропагандавыстың, чүгле пропагандаңың эвес, харын-даа партийжи бүгү ажылдың чедишкинниг болурунуң үнделгези — шак ынча болур. Ажылчы чоннарның миллион-миллион массалары-биле партияның харылзааларын улам ынай херек кырында калбартыр дугайында чугаа чоруп турар. Миллион-миллион кижилерге, коммунистерге хамаарылгалыг апаргында, ам харын эң-не шыгыы политиканы эгелээр, организакчы болгаш политика-кижизидилгелиг ажылдың кол шугуму оны тавырып эртер деп, В. И. Ленин чугаалаан.

Чугаа-сөс-биле ажыл-херектиң чаңгыс аай болур чорууп үрээри, боттуг хөделиишкиннери политика талазы-биле чулуруушкуи-биле солууру кижилериң сагыш-сеткилинге, ыдык-ажылчы коллективтерде, бүгү ниитилелде моральдыг байдалга хоралыг салдарны недирерин амыдырал бадыткап турар. Каяа-даа, чүге-даа таарымча чок үүл — сөс-биле ажыл-херектиң карышкак болуру, кажан күш-ажылдың хемчээлинге болгаш хереглелдин-даа хемчээлинге контроль кошкаанда, онза аймылдыг апаар. Ындыг кошкаашкын кандыг-даа кижизидикчи, пропагандисчи ажылдарның түңнелдерин чок болдуруп болур.

«Күш-ажылдың хемчээлин болгаш хереглелдиг хемчээлин ниитилелдиң талазындан болгаш күрүнеңиң талазындан шыгымызы-биле контрольдаар» дугайында ленинчи негелдени күш-ажылга идиг берингижинин болгаш хувааланы сайзырангайжыдарының айтырыгларын шиитпирлээрде барымдаалазы онза чугула. «Социализм үезинде хувааланың кол барымдаалаар үүлү болза, чүгле күш-ажыл — ооң хемчээли болгаш шынары болур— деп, эш Л. И. Брежнев XXVI съездиге чугаалаан. — Херек кырында кезээде ыдыг болбайн турары харааданчыг. Элдеп-эзин шын эвес деннештирилгелер, шалыңы ажылдың боттуг түңнелдерин эвес, чүгле ажылга кээп каанын барымдаалап санаар фактылар, чедип алдынмаан шанналдар тыпсыры — бо бүгү үүлдер бүдүрүлге көргүзүглериниге-даа, кижилериниң психологиязында кедергей хоралыг салдарны чедирип турар».

Бо талазы-биле ак сеткилдиг, кызымаккай, чогаадыкчы күш-ажылдың ат-алдарын черле болганга быжыктырары бирги чергениң сорулгазы кылдыр салдынып турар. Чогумна ында — чүгле алыр-чийр дээр хөөн-биле, хууда тамчыын бодаар чоруктуң бичинбуржуазтыг психологияның бажын көдүре бээри-биле демиселге чедишкинниг болурунуң магадылалы туруп турар. Чаа кижини хевирлеп тургузары, амыдыралдың социалистиг хевириниң норма-чижектерин болгаш принциптерин долузуубиле боттандырып чорудары чаа болгаш бүгү-ле мурнакчы бүгү үүлдерни мергежилдиг, шын шилип алырының, оларны деткириниң база хөгжүдериниң, бистиң бурунгаар шимээшкинивиске доктар кылып турар үүлдер-биле кызымаккай, чайгылыш чокка демисежириниң эргежок чугулазың иеген турар. Бистер чүгле ындыг арга-биле агитацияга ажылчерек-биле чоруттуварын чедип ап болур бис. А ол дээрге бистиң агитациявыстың эң-не бүзүрелдиг хевири-дир.

Партияның идеологтуг ажылынга теоретиктиг ажыл эң чугула черни үргүлчү эвлеп келген болгаш эвлеп-даа турар деп, М. А. Суслов демдеглээн. Бо талазы-биле улуг чедишкиннерниң иштинден съезд хамыктың мурнүда сайзырангай социализмниң концепциязын ажылдап кылганын онзалап айыткан. Анаа үндезилээш, партия үр хуусаалыг болгаш чоокку-даа сорулгаларны тодарадыр, бодунуң стратегиязын болгаш тактиказын ажылдап кылыр. Съездиниң материалдары философияның, политиктиг экономиянып, эртемниг коммунизмниң талазы-биле, ниитилел эртемнериниң бүгү-ле адырларынга шинчилел ажылдарын улам калбартырынга идиг бооп турар.

Ниитилел дугайында бистиң эртемивис хаяы утка чок, эрегелээр, амыдыралдан доорук чоруктарның таварылгаларындан улам шиитпирлиг болгаш дүрген чайлаан тудум-на, ындыг шинчилел ажылдары улам-на эки үре-түңнелдиг болур.

Маңаа холбаштыр теоретиктиг бодалдар-биле коммунистиг кижизидилгениң практиказының аразында харылзаалы бооп турары-биле хөй-хей партия комитеттери эптежип артпышаан. Ужур эдерер, бодүүнчүдер чоруктар ам-даа ажып эртпинээн. Кичээлдерге саналоналга солчулгазы, чогаадыкчы маргылаалыг чугаа хоавар бооп турары таварылга эвес. Дыңнакчыларны дүвүредип турар хүнүң чугула, чидиг айтырыгларын хаяы сайгарарының орнуна билдингир чүүлдерни ол олчаан катаптал туруп бээри бо-ла таваржып турар. Мындыг байдал эки белеткелдиг пропагандист кадрларның чедишпезиниде-болгаш пропагандистер-биле ажылдың четпези-биле колдуунда таймылырлаттынар.

Эш Л. И. Брежнев съездиге партия чырыдыышкынының кол үүлүнүң дугайында мынча дээн: ооң үре-түңнелдиниң дугайында, кижилер — Ленинниң чугаалааны дег — «коммунизмниң ёзулуг негеп турары мшкаш, шак ынчаар хөделир» кылдыр өөренген турар. Бо эң чутула айтыышкынны канчап боттандырарының, ужур эдерер, сөс үүрер чоруктуң канчап ажып эртерял, партия чырыдыышкынының кандыг хевирлерни болгаш арга-ларын керек кырында иептерединил деп чүвениң дугайын бо семинар-чөвүлел хуралга бодап көөр апаар.

Төп Комитет, эш Л. И. Брежнев бодуу парлалгага кичээнгейлиг болурунуй улегерни, принциптиг үүлдерни детквишаан, көргүзүп турар.

Идея болгаш үзаан-бодал кижизидилгезинге улуг улуг-хуулуг база салдар чедирер талазы-биле дыка күштүг совет литература болгаш уран чүүл идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылга улуг рольдуг болуп турар. Чидигленип турар идеологтуг демиселдиң үезинде үзаан-бодал хөгжүлдезиниң айтырыгларынче, уран үүлдүң пдейлиг угланышкынынче, оон партийжи болгаш улусчүзүнче чогаадыкчы эвилелдер, редакциялар кол кичээнгейни салыр ужурлуг. Оларның кол сорулгазы — коммунистиг тургузуушкунуң идепкейлиг киржикчилери болурунга бодуунуң чогаадыкчы ижи-биле партийжи мурнакчы, гуманнсчи идеалларны быжыглаар талазы-биле уран үүл ажылдакчыларынга дузалаары болур.

Кандыг-даа ажыл-херекти кадрлар шиитпирлээри дылдингир. Идеологтуг фронтуну ажылдакчызы кижи кандыг болур ужурлугул? Ол ханы билиглиг, үзаан-бодал талазыбиле культуразы бедик, улустуу дыңнаан, билип база өөредип билир кижи болур ужурлуг. Партия ажылдакчызы кижи бүрүзү Ленинниң сөстерин ёзугаар «демиселге эң-не эвээш күштү үндүрүп турган, эң-не хей, эң-не быжыг түңнелдерни чедип алыр херекселдерни, аргаларны база методтарны бодамчалыг шилип алыр» кылдыр өөренирн чугула.

Ол дээрге улуг негелде-дир. Амгы үе-чаданың, коммунистиг тургузуушкунуңуң стратегтиг сорулгаларының байдалын ол тодарадып турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хүн бүрүде чорудуп турарывыс политиктиг, организакчы болгаш кижизидикчи ажылывыска бис чаа-чаа бедиктерже үнер ужурлуг бис.

Түңнелинде М. А. Суслованың чугаалаанны болза: партияның бүгү-ле бодаллары болгаш планнары, бүгү-ле ажыл-херектери чонның чаягай чорууп бедидеринче оон коммунизмче шимчээшкинниче угланган. СЭКП-ниң XXVI съездизинии шиитпирлерни совет кижилер бүрүнү-биле деткип, чурттуң келир үеделги перспективаларынга сорук киргеп. Кижи бүрүзү, ажылдакчы бүрүзү бодунуң амыдыралын съездиниң шиитпирлери-биле холбаштырып, оны боттандырарынга бодуу кандыг үлүг-хууну киирип ыыдаарыл дээрзин ханы иеделеп билир ужурлуг. Партия комитеттери, бистиң партиявыстың бүгү пропагандазы политиктиг, организакчы, кижизидикчи ажылын олче угландырар ужурлуг.

Ук хуралга «Эш Л. И. Брежневтиң иэтеккелиниге, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниге үндезилээн идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылдың эзлечелиг сорулгаары» деп иэтеккелди СЭКП ТК-ниң секретары М. В. Зимаиин. «СЭКП-ниң XXVI съездизи болгаш үлетпүр база тудуг талазы-биле партияның экономиктиг политиказы» деп иэтеккелди СЭКП ТК-ниң секретары В. И. Долгих олар кылганнар.

Хуралдың ажылынга ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орадакчылары В. Н. Макеев, Г. И. Марчук, ВЦСПС-тиң даргазы А. И. Шибаев, Совет Арминиң болгаш Шериг-Далай Флозуиуң Политиктиг Кол эргелелиниң начальиыгы армия генералы А. А. Епишев, ВЛКСМ ТКиың бирги секретары Б. Н. Пастухов олар киржип турарлар.

Хурал ажылын үргүлчүлеп турар.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң

доктаамал

комиссияларында

САГЫШ САЛЫЫШКЫН БОЛГАШ КИЧЭЭНГЕЙ

Бүдүрүлгеде ажылзап турар херээжеиилер дугайында улам күштелген сагыш салыышкын — бистиң чуртувустуң социалэкономиктиг хөгжүлдезиниң тодаргай сорулгаларының бирээзи болуп турар. Партияның XXVI съездизиниң документтеринде ол сагыш салыышкын иэргейлеттинген. РСФСР-ниң Дээди Совединиң херээжеиилериин күш-ажылының болгаш амыдыралының, иелерии болгаш бичии чаштарны камгалаар айтырыгларның талазыбиле комиссиязының апрель 20-де Москвага болган хуралынга бо дугайын демдеглээн. Иваново болгаш Кострома областарының пөс-таавы бүдүрүлгелеринде ажылзап турар херээжеиилерин күш-ажылының, амыдыралының, дыштанылгазының болгаш эмиелге хамаарыылгазының байдалдарын экижидеринге сөөлгү үеде кылдынган үүлдерни депутаттар тодаргай аналиэтеп көргеи.

Комиссияның даргазы — ВЦСПС-тиң секретары А. П. Бирюкова хуралды даргалаан.

Улус депутаттарының Иваново область Совединиң күүскомунун даргазы А. В. Мокрявцун болгаш улус депутаттарының Кострома область Совединиң күүскомунун даргазының орадакчызы А. Е. Ермишиии иэтеккелдерии, депутат А. Е. Васильковскийиин эдиринчи иэтеккелии комиссия дыиап чугаалашкаш, бо чугула угланыышкынга ол областтарга кылдынган планныг ажылды демдеглээн. Бүдүрүлгелерии чаартыр, калбартыр болгаш оларны техиика-биле эдс дөрипр талазы-биле улуг хемчээлдерии оиту беш чыл планының чылдарында боттандырган чоруг ыи хөй херээжеи ажылдакчыларының үре-түңнелдиг күш-ажылына эргежок чугула байдалларны хандырган, оларның мергежилии бедиткеи. Эмиелге албан черлериниң материал-техииктиг баазазының четкизии калбартырынче, быжыглаарынче, чурттарга туһуун улам ынай сайзыралрынче, хөйиииииң чемиилгезии болгаш амыдырал хандырылгазын организастарынче улуг кичээнгейии угландырып турар.

Оон-биле чергелешкеи, РСФСР-ниң Пөс-таавы министерствозу, «Инхлопром», «Изпромтехиоторг», «Волгалыопром» -улетпүр каттыжымышкыиары болгаш еске-даа бүдүрүлгелер база каттыжымышкыиар оиту беш чылда комплекстиг планнарда көрдүгеи күш-ажыл байдалдарын экижидериии, күш-ажыл камгалыиыи, санитар-халыкшыдыллганың хемчеглерии долу хемчээлге күүсезиирии хандырбазыи, а улус депутаттарының областар, хоорайлар болгаш районнар Советтериии • күүскомнары планнаттынган үүлдерии чогуур үезиидс күүсезиии ажыл-агыйлар удуртукчыларындан шыигыы иегевейи турарын хуралга демдеглээн.

Пөс-таавы бүдүрүлгезии улам ынай чаартырынче, иланган дузалал ажыл-агыйларда хей күш иегеттииер болгаш аар ажылларны механизастазтарының деиелеии бегидерииче онза кичээнгейии угландырбышаан, бо ажылда бар четтестерии чайладырын хамаарышкан организацияларга сүмелээн доктаалды комиссия хүлээп алган. Текиикаиың айыыл чок болдуруиуң дүрүммерии болгаш бүдүрүлге санитарназыиыы, күш-ажыл хоойлузуиуи норма-чижектерии сагыырына, чурттарга бажыиарын, школа иазы четпээииерии албан черлерии, социал болгаш культура-амыдырал ужур-дузалыг объектилерии тудар база ажылдарга киирер талазы-биле даалгаларның күүселдезиииге контрольду күштелдирерии комиссия база саналаан.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының орадакчызы О. П. Колтина, РСФСР-ниң пөс-таавы үлетпүрүиүн министри А. М. Парамов, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң, ССРЭниң болгаш РСФСР-ниң министерстводарының база ведомстволарының харысалгалыг ажылдакчылары комиссияның ажылынга киришкеи.

(СЭТА).

Часкы хову ажылдары

ИЙИ АЖЫЛ-АГЫЙ, ИЙИ АҢГЫ БАЙДАЛ

ДУРЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫ: организастыг, бедик шынарлыг

(Репортаж)

Тываның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязы он бирги беш чылдың баштайгызының часкы тарылгазын бедик агротехниктиг деиилеге организастыг эгелээн. Ында часкы хозу ажылдарын чорудар үш комплекстиг отрядты тургускан. Хову ажылдары эгелээриниң ырак мурииида-ла бүгү чүвени ыяк белеткээн: тарылгага киирер техниканы чогуур үезинде септеп алган, чажар үредиини аштап арыглаш, хорашаан, механизаторларны четчелээн, бригада гурлаглырын кижилер чурттаарынга таарымчалыг ыыллыр кылган.

№ 3 бригаданың хову турдаа. Шынап-ла хозар дээн аяс хүн. Таптыг-ла дал дүш. Бригада төвүиүн чоогунга шөлдерге ажылдап турган механизаторлар турлагга дүштеки чемге чедип келген. Даштыч кезек эрлер көргүзүг самбыразының чанында мөөнежен берген турлар.

— Александр Петраков-даа аллырар хире эвес-тир!— деп, оларның бирээзи чугаалайдыр.

— Кижиң бөгүн дүштеки чемде безин келбээн-не болгай!— деп, чанында турган эр хөреди.— Чемни поварлар чедирип чоруй барды чоп. Ол бөгүн ооп-даа хөйну кылыр деп бил.

«Чүиү сонуургап турар улус боор?» дээш, көргүзүг самбыразыи көрдүвүс. Ында дайзының эң-не бажында Александр Константинович Петраковтуд алыи бижип каан. Эрткен ажыл хүнүнде ол бодуиуң К-700-зү-биле шык базыраирига ажылдап турган. 37 гектар норманың орнуига 90 гектарны илирткеи, планны мырынай 240 хуу ажырыпкан болду. Ындыг мурнакчыны мактап турбайн канчаар! Ооң эжи Алексей Паников базә-ла мурнакчыдан дудаваан. Петр Пименов хүнде-йин норма чедирип турар.

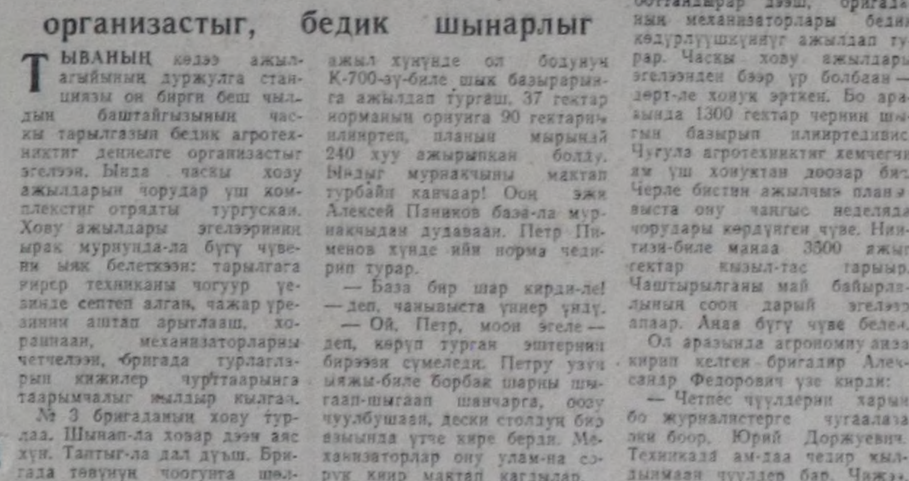
— База бир шар кирди-ле! — деп, чаныыста үнмер үндү.

— Ой, Петр, моон эгеле — деп, көрүп турган эштериин бирээзи сүмеледи. Петру узун шяжы-биле борбак шарны шыгаап-шыгаап шанчарга, оозу чуулбушаан, дески столдуң бир взыында үтче кире берди. Механизаторлар ону улам-на сорук киир мактап кагылыар.

— Чаа, ооллар, биллиярд ойнаары ам болзун! Ажылче үнир!— деп, бригадир Александр Федорович Горбанюк кыйгыра берди. Анаа турган бөлүк улус дигин-биле автобусче чоруттулар.

Көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының № 3 бригадазының механизаторлары часкы хову ажылдарын канчаар чорудуп турарын агроном Юрий Доржуевич Бичижижик биске чугаалады:

— Бо частың онзагай үүлү, бирээзе, он бирги беш чылдың баштайгы чазы болуп турары. Ийиде, партияның XXVI съездизин база үр эвесте болуп эрткеи, чурттуң мурнунга улуг сорулгаларны салганы. Съездиниң шиитпирлерии амыдыралга киирип шыдаваан директор ышкажыл...

ССРЭ-НИҢ 50 ЧЫЛЫ АТТЫГ СОВХОЗ: турлаг ам-даа белен эвес

ДУРЖУЛГА станциязында чаңгыс кырлан ажарга-ла ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң тарылга шөлдерл. Ол ажыл-агый бо чылдың часкы тарылга ажылдарында четпес белеткеигени чаңгыс бригададан-на тодаргай көстүп турар.

Часкы аяс хүн чылыы ажок. Ховуда хамнаракгар мыжырадыр ырлажып турар. Александр Улатов күүүлүг бөттаидырар дээш, бригаданың механизаторлары бедик көдүрүүшкүнүг ажылдап турар. Часкы хову ажылдары эгелээнден бээр үр болбаан — дөрт-ле хонук эрткеи. Бо аразында 1300 гектар чернии шыгын базырып илиртедивис. Чугула агротехниктиг хемчегни ам үш хонуктан доозар биз. Черле бистиң ажылчың планнавыста ону чаңгыс неделяда чорудары көрдүгеи чүве. Ниитизи-биле маиаа 3500 ажыг гектар кызыл-тас тарыыр. Чаштырылганы май байырлалының соон дарый эгелээр апаар. Анаа бүгү чүве белеп.

Ол аразында агрономиу аиаа кирип келген бригадир Александр Федорович үзе кирди:

— Четпес үүлдерии харын бо журналистерге чугаалаза эки боор. Юрий Доржуевич. Техниказа ам-даа чедир ыыллымаан үүлдер бар. Чажээ, шчк базырын илиртээрде соога ноижул алыр таптай К-701-ии тарып турган шөлүнүи кыдыига тургузуп даап, чем сукпан кара сумказын туткаш, сигеиии дазыргайже кылаштавышаан, эжии кыйгырган:

Анатолий Кудрявцеви базала чемиит сумказын алгаш. Александрииың чанынга чедип келген. Эжишкилер ховуга трактор чанынга олуруп алгаш, боттарының бажыыындан эртен-не ап алган чемии чиизшаан. Таиды-Уулаиың ам-даа харлыг сыннарынче, дудускеттиг ховуларже магадаан чүве дег көрбүшаан, ажыл-ижиниң дугайын хөөрежип олурганнар. Чугааны бяр дугаарында Александр эгелээн:

— Сооп калган шай-дыр. Моон ижип көрем.

— Че, ол-даа ажырбас. Менде база соок шай бар. А директор сээн чанынга элээн үр доктаады, чүиү чугаалай-дыр?

— «Ийи-үш хире хоиган, изиг чем эккеп берип турар апаар бис» — дидяр-ле.

— Та чеже катап аазаан хижи. Ол аазаашкыиының будеринге бүзүревес апарган мен ийин.

— Мен база — деп, Кудрявцев эжии деткээн. — Часкы тарылганы эгелээиден бээр ам каш хонуп тур бис? Таптыг-ла будун неделя эрткен шыкажыл. Мынчага чедир биске изиг чем эккеп берип шыдаваан директор ышкажыл...

ИЙЕ, бо ийи механизаторнуң араазында болган чугаа аиаа таварылга эвес-тир.

Совхозтуң № 2 трактор-хову бригадазының турлаа часкы хову ажылдарында амдаа белеткеттиимээн. Чаа-ла «туттуиуп» турар. Ында-мында дилят материалдар, туубубулар чыткылаар. Бажыиарның сонгалары оцгак, шалазы, печказы кылдыимаан. Хүидүскүүүп үш шак ашкан. А ол хирезиидге суурдан тудугжулар чаа келген. Ынчалзажок олар шагзыргай чүве дег, ажылче эгелеп кирбейн, таапкылап олургулаар. Бригада төвү ээизиргей. Бригадириин орнуи солуп турар слесарь Владимир Перфилов биске чугаалай-дыр.

— Бригада төвүнде хамык чүве белеи эвес. Ажыл шуудан бербес ийин. Ынчаимайн канчаар: хамык улус суурдан келир, боттары аъштаныл-чемненир-дир. Маиаа чурттап, моон аъш-чем ижип турган болза, амыр болгай эртик.

Бригада турлаанда механизаторлар чурттаар бажыяны, столоваяны чаа септеп турар. Турлагда каракка илдигер чүве чок деп болур: лозун, плакат астынмаан. Көргүзүг самбыразы куруг хевээр. Ажылдап турар механизаторларның хуралын кылбаан, олар хүлээлге безии албаан. Социалистиг чарыштың иегелдези билдинмес. Оон-даа дора чүве. — часкы хову ажылдарынга иорма күүседирге канчаар төвээрии механизаторларга дыиатпаны. Ажылчын комитединиң даргазы К. Зайцева болгаш партком секретары А. Байгажаков олар часкы тарылга эгелээнден бээр турлагга кээп көрбээи деп, механизаторлар чугаалажып турар. Бистиң чораан хүнүвүсте совхозтуң директору В. Чүбик аиаа кээп чораан болган. Турлагиың стозовалаяынга ажылдаар повар ам-даа тывылбаан деп, директор дыиаткан, ынчалзажок ону ийи хонуктан тывырып аазаан.

Таиды районнуң тараалаи ажыл-агыйларының бирээзи — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң бир бригадазында байдал мындыг-дыр. Организастаар чорук ындыг четпес турзажок, бригаданың механизаторлары эрес, шудургу ажылдап турар дээрзии чугаалаар херек. Олар паскы хову ажылдары эгелээнден бээр дөрт-ле трактор-биле ийи-эзлчеглиг, дүн, хүи чок ажылдап тургаш, 600 ажыг гектар черии эидырган. Александр Улатов, Донгак Базиргии, Василий Монгуш, Николай Ямбилов чижектиг трактористер эзлчег пормазыи 2-3 катап ажыр күүседип турар. Бир эвес оларның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургускан, чаршыты дээштиг организастаан болза, механизаторлар ооң-даа бедик көргүзүгүи чедип ап болур турган ийик. Бригада 4,5 муң гектарга тараа культуралрии тарыыр. Ам-даа 600 ажыг гектарим удур андарар. Ажылды организастаарын дарый эжижидип, дээштиг хемчеглер албас болза, үиелиг үе-шак хей эртер апаар.

К. АРАКЧАА.
«Шынның» тускай корр.

ЧУРУКТА: Көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының мурнакчы механизатору А. К. Петраков; шөлде трактолар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

СЭТА: эртем тайылбыры

ЧЕРНИҢ ХАНЫЗЫНЧЕ

СЭКП-ниң XXVI съездиниң документтеринде айыттынган эртем-техниктиг эң чугула айтырыглариың аразында Черниң ханы иштинги тургузуун чиг-эт баазазын калбартыр сорулга-биле комплекстиг өөренирн кирип турар. Ол ында сорулга эң ханы орумиээшкиниериик болгаш космос база геология-геофизика херекселдериниң болгаш артаалрының дузазы-биле шиитпирлеттинер. Эртеминиң чер иштииий байдактарынче ханылаашкыны ынчаар боттанып турарының дугайында чугаа «Черниң ханызын шинчилээри болгаш эң ханы орумиээшкин» деп айтырыг талазы-биле ведомстволар аразынын эртем човүлелиниң Москвага чоокта чаа, эрткен хуралыига болган.

Чурттуң дезискээриниң ханы иштики тургузуун өөренип шинчилээриие эртемденер оиту беш чылда боттуг салыышкыны киирген деп, СЭТА-ның корреспондентизиие ССРЭ-ниң геология министри Е. А. Козловский чугаалаан. Космостан алган чуруктарыы, далайларының эрик кавызыи база иштики далайларының дүвүи шинчилээииииң материалдарынга үидезилеттинген Совет Эвилелиниң геологтуг чаа картазын тургускан. Чер картазынң ханы каъттарыын сейсмиктиг шинчилээшкиниерии чоруткан, рудалыг казымал байлактарлыг дезискээрлериии карталары тургустунган. Минералдыг чиг-этгин кол-кол хевирлериие хамаарыштыр чурттуң дезискээриин бооп болгу дег курлавырларын тодаратка. 1981—1985 чылдарда болгаш оон-даа ыиайгы үеде нефть болгаш газ талазы-биле геология-шинчилел ажылдарының кол эртем үидезиялелдери тургустунган.

Кольск чартык ортуулукта кембрий үезиниң мурииүнүн кристалл породаларыг черге эң ханы орумиээшкин совет эртеминиң болгаш техиикаиың шылгараигай чедишкиии болган. Од 10780 метр ханыга четкеи. Ол орумиээшкин болгаш ханы каъттарың бүгү талалыг шинчилелдери Чер иштииин шинчилелдериие болгаш опу шинээдиримге чаа үе-чадаиы ажыткан.

Кольск болгаш Саатлин (Азербайджан) ханы орумиээшкиилериин соонда геология картазынга оске-даа ыидыг орумиээшкиииг черлер көстүп келир. Нефть болгаш газтыг кол девискээрлерге — Барыын Сибирьге, Каспий чоогунга, Тиман-Печорага элээи каш ханы орумиээшкиерии кылыры көрдүгеи. Урениойга ханы орумиээшкин нефть болгаш, газ кайы хире ханыга чидип болуруи тодарадыр, углеводородтарның эң улуг базышкынга болгаш температурага кандыг байдалдыг болуруи көргүзер.

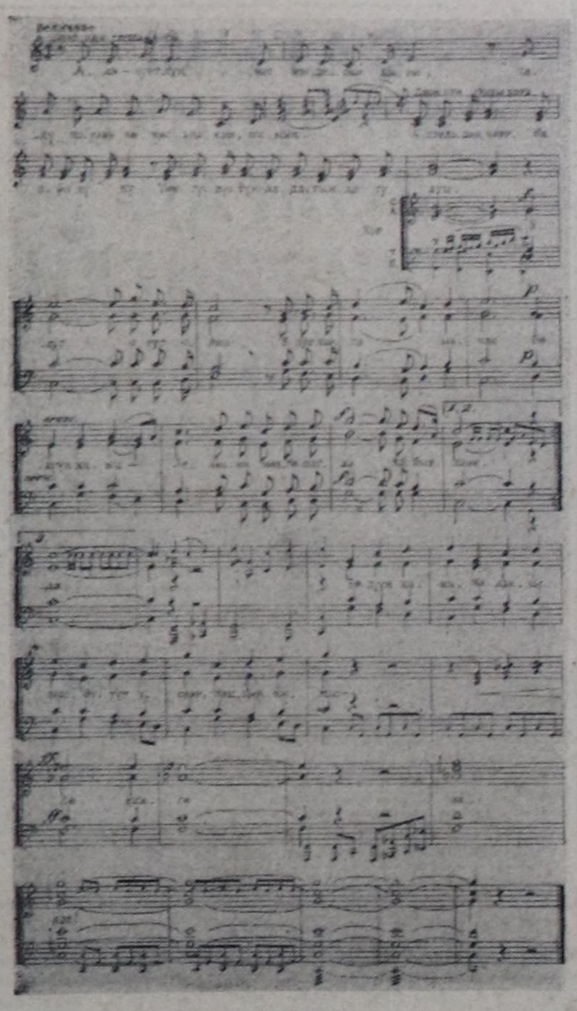
Ажылдап турар будурулгелериий чоогунга ханы орумиээшкиилерии чорударын планнап турар. Уралга, орумиээшкиниң дузазы-биле рудалыг черлериң кайы хире ханыже киргеии тодарадып, Европа биле Азиияның аразында даг куржазының кажан тывылганы, иазының шын билип алырының талазы-биле нарын ажылдарны кылып чорудар. Чее-никель рудаларының хей байлактыг чери болур Норильскиниң даг-руда девискээриие ханы орумиээшкин руда тыптырының теориязын сайзырадырынга, ажыктыг казар байлактарның хемчээлин баш удур тодарадырының аргаларын хөгжүдерииге херектит.

Он бирги беш чылда бистиң кол сорулгавыс болза Черняя ханы каъттарын шинчилээриниң чаигыс аай системазын боттандырары болур. Ханы орумиээшкиилер-биле кады Черниң иштики каъттарын шинчилээриниң өске аргаларын база ажыглаар. Телевилээи программаны амыдырала боттандырарынга ала-чурт эртеминде болгаш үлетпүрүиде бүгү үүлдер четчир деп, министр демдеглээн. Ол чорук СЭКПиин XXVI съездизиниң чурттуң дезискээрии геология талазы-биле шинчилээр ажылдарны улам ынай шайкын хөгжүдерииче, шинчилеп тыпкан минералдыг чиг-эт курлавырларын көвүдедириие угланган шиитпирлерии күүседириие саалдарын чедирер.

Р. АХМЕТОВ.
СЭТА-ның корр.

БАШТЫҢЧЫ ДУГАЙЫНДА ЫРЫ

Сөзү С. Молдургаңыы Аянгазы Б. Нуховтуу

Ада-чурттуң часкы, делгем кыры,
Төдү ногаан хевис ышкаш шиник.
Апрельдиң чээрби ийи хүнү
Төөгүвүстүң алдарында тудуш
Улуг орус оран
Удустарга ынчан
Бөдүүн кижи — Ленинни
Мөңге шагда хайырлаан.
Эрги төрөе дүңдеривлгеш, дүшкен
Эки шагның дүжүлгези дөктаан.
Октябрьның кызыл тугу бөгүн
Октаргайда туяа болуп чыраан.
Ажылчы чон ынаа,
Аксывыстың-кежии —
Өттүр угаар Ленинниң
Өндүр херээ алгатсын!
Барып чедер туюл — коммунизм
Базым санай чооншулап кел чор.
Партияга баштаттырган чуртум
Байлак, күштүг бурунгаарлап бар чор.
Ындыг дидим, сүрлүг
Ыракшылдыг базым —
Чаяакчывыс Ленинден
Чалгынналган чонумда.

ИЛЬИЧИНИҢ ЛАМПОЧКАЛАРЫ

Виктор ТЕЛЬНИКОВ.

1921 чылдың январь. Ленинниң: «Коммунизм — ол дээрге, Совет эрге-чагыргата бүгү чуртту электрижидерни катканы-дыр» деп, сөөлүнде барып бүгү делегейни эргий ужукан сураглыг сөстерни чугаалааны Советтерниң VIII съездизи чап-чаа доозулган.

Съездиниң шиитпирлерин доп-дораан таныштырып, күүселлээнче массаны хаара тудар ужурлуг тургай. Кедергей улуг ажыл — мурнунда. Чүден, канчаар эгелезе дээрел? Горкиден болза? Чаңгыс хүчдаа сонгаарлатпайн ам дораан эгелепсе чүл? Шынап-ла, чаңгыс шак-даа чидирбейн, дүрген эгелээни шын болур!

Москвадан Горкиже оруккa кышкы кежээ Ленин ынчаар бодап чораан. Ынчаар бодапдаа, шиитпирлеп-даа алган. Бажыңында бичии када караан имиртинкен олура, чаны-биле эртип чыткан Надежда Константиновнаны кый депкен:

— Наденька, сарыг негейлиг сл бир таразчыны сакты-дыр сен ёе? Бедик кижи аан, бистн бажыңче даачы кылдыр чалап турбажыкпе.

Надежда Константиновна холунда чап-чаз хайынган хөнээн тутпушаан, боданып, дөктаай берген:

— Биске хөй кижилер кээп турар болгай, Володя. Кижи бүрүзү боттарынынче мяап-ла чалыар ийик...

— Ынчанмыже оны уттуптар арга чок, Наденька, сырый салдыг, характэры улуг-улуг, чырык-чырык, а бажыңының ишти бора-бүдүн-даа дижик, ынчалза-даа аажок делгем — энмежок кижилиг өг-бүлезинге болу тудуп алган, ынчангаш ам төдүзүнге четчир.

— Ийет, чийет, сактып келдим ышкаш. Ол эрткен неделяның төнчүзүнде болчук бе?

— Бир шак бурунгаар төнчүзүнде болган чүве-дир ийин, Наденька. Бистн бир-ле кижилер карангыда дөктаадыпкаш, буруузундулар. Оларның бирээзи, эң-не бедик мынча дээн: «Бо мен-дир мен, Шульгин аан, Владимир Ильич, ындыг кижини утпадынар бе? А бажыңым бо-дур. Чазадак эвес, ынчанмыже делгем — улус хөй кирер. Оон ынай чылдырбаан болзунарза эки дийин, Владимир Ильичэ — дилэ.

— Чүү деп харыыладың ынчаш? — деп, төдүзүн даап биличп-даа турза, Надежда Константиновна чемелексеп айтырган. — Сен көнүүс-ле дыштамас-тыр сен, Володя.

Ленин ыыттавайн, кадайының аргыглыг аржыыл шыгга алган эгиннерин куспактаан, оожум, ынчалза-даа быжыыбиле чугаалаан:

— Белеткен че. Ийилээп чеде бээр боол, аазапкан кажи мен. Бо-ла дораан. Аңаа шайладыптарлар. Самовардан!

Чартык шак эрткенде шапактар тараачын Шульгинниң бажыңының чанынга доктаай берген. Аалчыларны даштыкы чада чанынга үткүп алгаш, бажыңче киирe бергеннер. Ында чон шагда-ла долу болгач. Хөй-ле кижилер, кожа бажыңнарындан эккелгилээн хирелиг, үзүн-даа, оорганыг, оорга чок-даа сандайларда, харын-даа соңгалар тавааңда безин олургулапкан, ынчалза-даа Владимир Ильич биле Надежда Константиновнага стол чаңында ийи олутту хостап каан, оон кырының дал оргузунда шынап-ла кылайты аштап каан хола самовар хайның турган.

Бажында керосин чырыы бүдүрүүн-даа болза, чыылганнарның шатзыргай арыннарын, хөлэээн характэрын төдү көрүп болур турган. Ильичиниң өнүзээнгейинден, байырлал столунуң крахмалдап каан ак шывыында, Ленинниң ынакшыл көөрү бурунгу орус «кадарларны» безин аргыг каанын эскерт чок эртпээн.

Надежда Константиновна очу база эскерип каан хевирлиг, ашаанын шенээнге дээй каапкан. Көрден дээнзиг бисти мында маңаа турганнар чшкажыл, кайы хире-дир! Ильич аңаа дөнүүн бялзиер кылдыр бажыы согаш кылып харыылаап, чыылганнарның төдүзүү-биле хүндүлеп аарак хоа тутчуп мендилежип, манаткаңы дээш бүрүүзүн минип турган.

— Чүү дээример ол боор, Владимир Ильич! Боттарывыс ажылдаа чап-чаа келгилээнивис бо-дур. Бажыңарывысче безин барып четтикпевис.

Шынап-ла оозу көстүп турган — чамдыктарының тоныпрында эрип четтикпээн харлар кыланнавышаан болган.

Ленин төдүзүн эргээш, аңаа гускайлап каан олутка олурупалгаш, Шульгиндеи айтырган:

— Бистин бөгүнгү хуралывыстын айтырыы чүү ирги?

— Чүүл-бүрү хурал-суглаалар биёге четчир ийин, Владимир Ильич — деп, бажыңның ээзи харыылаан. — Силерниңиле аңаа-ла сеткил-сагыштын ханызындан чугаалажыксаза бис. А сеткил-сагыжнар кээээнин боол болур болгай. Советтер үезинде кедээге кандыг болуруи сонуургап тур бис.— Муи чылдар буруугаар эвес, а чоокку он шаа чылдарда-даа дижик. Беш чылдың болза — оон-даа эки ийик...

— Ам шупту билдинге бердим — деп, Ленин чөпшээрежип, бажың согаш кылгаш, чап-чаз доозулган Советтериниң VIII съездизиниң дүтайында, чуртту кандыг-кандыг перспективалар маңаа турарын, тараачыларнар болгаш ажылчыннар кандыг-кандыг бергелерин ажып эртер ужурлуун чугаалап эгелээн.

Ленин дорт, шыычы, ажыттажыг чогу-биле чугаалап турган, кижи бүрүзү ол чугаалажыышкынының чайгаар-ла киржикчилери болу бергилээп. Бирээзи айтырыг салып, өскези шын эвес-тир деп үзе кирип, бирээзи ажыдыр дүзал кээрде, берге херек. Ильичиниң хөөнү беседаның бүгү дургузунда тодээ бүзүреллиг боол келген. Кижилер ону үнелеп турганнар, тараачыннар боттарының сорулгазын биляп турар болгаш күүселлиө шыдаар дээрзин кижи бүрүзү онзалап көргүзерин орадажып, кылыр дээнде бүттүне бээр дижип турганнар.

Беседа орайга дээр үзей берген. Оон-даа ынай узап болур турган ийик, ким-даа оон чорукcаваан, ынчалза-даа бүгү Россияны электрижидер дүтайында болзалы съезд кайы хире бир дем-биле деткээнин Ленин чугаалап турар уеде, хүгбайырган, дээвирде азып каан турган лампа азжок ыштальш, хүюксүп; чырыы имистелип чоруй, бир-ийи минута эрткенде дүмбей-лир өжүп калган...

Бажың ишти шимээргеп эгелээн, бажыннын ээзи эпчоксунуп, чүге-ле ийик, оттук аз алгаш, кылыктанып шага бергеп. Ленин база-ла эң херектиг сөстерин тыпкан:

— Съездиниң шиитпирлериге ажыктыг база бир барымда бо-дур! Амгызында доозуп көрээлинер.

Байырлажып тура, чоокку йларда баштайгы электри лампочкалары Горкиге кыпкан турарын Ильич аазаан. Ол дээш болзунар-ла чүүлдерни ылыр мен дээн.

Болалдарга алзыпхаш, чаның бар чорааны орук дургаар Ленин ыыттаваан.

Ол дүне аңаалагызындаа оранчок орай удуп чыдып алган. Надежда Константиновна оон чымчак, оваарымчалыг бызымнарын уйгузунун аразында үр-ле дынаап чыткан. Эртенинде ашаа бижиттинер столда олурда ол келген. Артындан чоокшулап, холдарын оон этиннеринге салгылап алгылаан. Ол минутада характэрында баштай-ла илдиккен чүве кызыг-кый чок демдектерге боламчалыг шыйгылап каан саазынар болган.

— Чүл бо, Володя? Чүнү кылып олурарың ол...

Ильич холларын Надежда Константиновнаның холдарынга салгылап алган.

— Шыйыг кылырым багайла-дыр бе? — деп, хомудансап айтырган. — Дүүнгү чугаанын сөөлүнде Горкинин, оон чоокка-вызында бүгү суурларчы электрижидерини дезевилелиг шенеп турганым бо-дур.

— А бо чүү шидыг чихтиг шыйгыл?

— Пахра хемнин эрин-дир.

— А бо өргенчиштер. Оларын мында сая хире-дир!..

— Кижырыырын чалавас боор, Наденька, ынчалза-даа болар... чагылар шыкажыл. Езулуг-ла чагылар аан. Чеже хире херектинп санап көөр ужурлуг турдум, бодап көрдээн, санап каапгым. Чижекбиле болбайн аан, ынчанмыже өстүр салгылалым. Олар бистин хереглелиивиске тантыг-ла...

Надежда Константиновна ажыымайн, ынчалза-даа очу шиитпирлиг үзе киргеи:

— Володя, мени ам чагылар болгаш өргенчиштерниң саны сонуургатпайн-дыр, оларның аажок шынгыы болгаш чугулазын билип-даа турзумза, оон-даа эвес, харын-даа кончуг чугула боол чалавас, өскс бир чүве билип алыксап тур мен: дүүн кежээ чүү хирелс чыдып алдың? Эмчи сенээ чүнү чугаалажык?

Ленин чүү деп-даа харыылаар аайын тыппаан. Ол шыйгларлыг болгаш өргенчиштерлиг» саазынарын папкаже камнын коончут шыгжап эгелээн.

Чүү-даа болуп турган болзе, Ильичиниң лампочкалары бирле дүтаарында Горкиге, Пахра хемнин эрнинге, ол-ла 1921 чылдың июльда кыза берген. Ол ам бүгүдеге билдингир. Чырык черниң ужу-кыдыгларынга чедир билдингир.

СОРУЛГАЛАРНЫ ТОДАРАТКАН

Туран хоорайга районнуң культура ажылдакчыларының семинар-хуралы болуп эрткен. СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлериниге үндезилээн районнуң культура албан чөрлериниң мурнунда салдынган сорулгалар дүтайын анаа чугаалашкан. Тыва АССР-ниң культура министрининн оралакчызы А. Ф. Емельянов семинарга чүве чугаалаан. Улуучу театрның режиссеру Т. Е. Берещагина Михаил Врубельдиң уран чурулга ажылчорудулгазының дүтайында таныштырган.

Лекциялар соонда түс-түс секциялар ажылдаан. Көдээ культура бажыңнарының болгаш клубтарның ажылдакчылары-биле арга-дружулга солчулгазын районнуң Культура бажыңының, № 1 автоклубтун ажылдакчылары организастаан. Библиотека ажылдакчыларынга дружулга солчулгазын база кылган.

А. МУЖИЧКОВА.

ДЕЛЬТАПЛАНЕРИЗМ — ДИДИМНЕРНИҢ СПОРТУ

Спорттуң бо хевирн сөөлгү 10—15 чылдарда бистиң чуртувуста элээн сайзырап, аныяктар ортузунда массалыг апар чыдар. Моон мурнунда чылдарда дельтапланеризмге Совет Эвилелиниң, эвилелдешкен республикаларның болгаш Россия Федерациязының бирги черн дээш тускай бадылаткан маргылдаалар чакгыс-даа катап эртпээн. А бо чылдың спортчу календарында дельтапланеризмге ССРЭ-ниң бирги черн дээш бирги чемпионады база киргеп.

Оон бир өөрүшкүлүг чүвезн чүл дээрге Совет Эвилелиниң бирги чемпионады Совет Тываның пайысылалынга болур. Ол улуг маргылдаа бо чылдың сентябрь айның төнчүзүнде бистиң республикага эгелээр. Ынчангаш аңаа белеткелдер амдан тура эгелей берген.

ССРЭ-ниң бирги черн дээш маргылдаага киржир эң шыырак командаларның зоналар, эвилелдешкен республикалар-ның болгаш Россия Федерациязының бирги черн дээш тускай бадылаткан маргылдаалар чакгыс-даа катап эртпээн. А бо чылдың спортчу календарында дельтапланеризмге ССРЭ-ниң бирги черн дээш бирги чемпионады база киргеп.

Оон бир өөрүшкүлүг чүвезн чүл дээрге Совет Эвилелиниң бирги чемпионады Совет Тываның пайысылалынга болур. Ол улуг маргылдаа бо чылдың сентябрь айның төнчүзүнде бистиң республикага эгелээр. Ынчангаш аңаа белеткелдер амдан тура эгелей берген.

ССРЭ-ниң бирги черн дээш маргылдаага киржир эң шыырак командаларның зоналар, эвилелдешкен республикаларның болгаш Россия Федерациязының бирги черн дээш тускай бадылаткан маргылдаалар чакгыс-даа катап эртпээн. Барыын Сибирь зоназының маргылдаазы Тыва АССР-ниң пайысылалынга буруугу хун эгелээн. Ында Новосибирскиниң, Томскиниң, Омскиниң, Алтайның, Тюменьниң, Курганның, Кемеровоюуң болгаш Тыва АССР-ниң шилиидек командаларының спортчулары киржип турарлар.

Чемпионаттың байырлыг ажылдыышкыны В. И. Ленин аттыг шөлге болган. Митингиниң киржикчилёри Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болган оюнуң бүдүүзүнде оон тускаашылынга чечектерни салганнар.

Сукпак шилиида Боом даанда эгелээн солун маргылдаа ССРЭ-ниң бирги черн дээш болур маргылдаага белеткелдиң эге чадазы болур. Ол эң шлаңгы бистиң республиканың чүгле дельтапланеристеринге эвес, а харын ону оргаңизастап эрттиреринден хөй чүве хамаарлыр.

Совет Эвилелиниң баштайгы чемпионадын бистиң республикага оргаңизастап эртпнер деп турары база таварылга эвес. Бир талазында ук чер дельтапланеристериң маргыжарынга кончуг-ла таарышкан. Бедик-бедик даглариың бажынлан эзир ышкаш кылыйтып батказ, оон эдектеринге барын хонары дыка таарымчалыг.

Ийи талазында бистиң республиканың дельтапланеристерик сөөлгү чылдарда Сибирьде эң шыырак командаларның санында киргеи. Улуг-улуг маргылдааларга доктаамал бирги черлерни эзлеп, боттарының ат-алдарын бүгү чуртта алдыткан. Ынчангаш Тываның спортчуларын Совет Эвилелиниң шыырак дельтапланеристери барык шупту билир. Бисте чүгле спортчулар эвес, а харын спорттуң бо талазы-биле безик арга-дружулгалыг судьялар, тренерлер база эвээш эвес.

Маргылдааның бирги хүнүнде бистиң чаңгыс чер чурттуларывыс өске черлерден келген дельтапланеристерден эки түңелдерни чедип ап, ам дээредиңде мурнунда чоруп турар. Бо солун оюнлар апрельдиң 26-га чедир үргулачүлээр.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТАРДА: Тыва АССР-ниң шилиидек командазы; маргылдааның байырлыг ажыдыышкынының үезинде.

СОЛУН ЭРТКЕН

Чоокта чаа «Пионер» кинотеатрга «Москва карак чажыңга бүзүревес» деп сөзүн тыва дылче очулдуруп каан кинонуң баштайгы көргүзүү эрткен. Аңаа артистер, студентилер, найысылаалдың чурттакчылары хөйү-биле чыылган. «Пионер» кинотеатрның директору Э. И. Лыскова чыылганнарга байыр чедирип чүве чугаалаан.

Кино соонда көрүкчүлер боттарының санал-оналарын берип, сайгарылганы чоруткан. Кинонуң дүтайын, оон дылдомаан тыва дылче очулдуруп кылганының дүтайын дубляж режиссёру Г. Д. Дүгержаа чыылганнарга таныштырган. Ол ышкаш кинохроникадың үн режиссёру Зэң Зубарев, кол рольдарның дублер-артистери М. К. Сандак, Д. Ч. Монгуш олар база көрүкчүлер-биле ужурашкан. Кино дүтайында чугаа ниитизи-биле солун эрткен. Ылаңгыя назы-харын улгазы берген хоочуннар шак ындыг кинонуң дүтайында сонуургал-биле чугаалап турганнар.

З. КЛЕПИКОВА.
Кинофикацня эргелелиниң улуг методизи.

КӨДЭЭ АРТИСТЕР

«Барлык» совхозтуң бүгү салбырларының бот-тывынгыр уран чүүл нөрүлдези болуп эртнен.

Көруудеге ниитизи-биле 150 ажыг кижи киришкен, сезен ажыг номерлерни түс-түс салбырларның бот-тывынгыр артистери ойнап күүсеткеннер. Бирги черни аксы-барлыкчылар, ийигизин — саадак-терекчилер алган. Оларга баян, гармоньну түс-туста тыпсып дипломнарны база берген. Ол ышкаш 25 эң эки номерлерни демдеглеп, эртектиг белектерни тывыскан.

С. ТАВА-САМБУ.
Барыын-Хемчик район.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

БҮЗҮРЕЛДИГ ТИИЛЕЛГЕ

Херээжен спортчулар аразында баскетболга республиканың бирги черн дээш маргылдаа баштай сан тырттышкынын ёзугаар ийи бөлүкке эрткен. Бөлүк зайы-биле шылгараи, даразындагы черлерни эзлээн командалар аразында сөөлгү хүнде финал оюнларга кээп ужурашкан. Түңнел оюнду Мөңгүн-Тайга биле Каа-Хем районнарның командазы ажылар ужурлуг тургай. Маңаа мөңгүн-тайгажыларның келбээнин барымдаалаан, тиилелгени кад-хемчилерге берген.

Дараазында найысылаалдың «Херел» спорт залын долдур олурупкан көрүкчүлер Хову-Аксы биле Эрзинниң баскетболчуларының оюнун сонуургал-биле көрген. Маңаа көрүкчү баштай-ла эрзинчилерниң спортчу хеп-сыны чаңгыс зай болганын эскерген. Муриунда — келген чери, а артында ойнакчы бүрүзүнүң дугаарын улгаттыр, тода бижээн. Оларның удурланыкчыларының кеткеи хөйлеиниринің чамдызы ак өскези — хүү, а команданың капитаны Н. Сарыглар «ылгавыр демдээ» кылдыр «кок хөйлеп кедип алган болган. Өске командаларда (педагогика институту, Танды, Кызыл районнар дээш) дугаарлары барык көзүлбес, азы көрээнде — 13, а ооргазында 3 деп цёт аңгы саннарлыг ойнакчылар безин тургуланы каракка эдчок. Оон кадында бо чорук мячикти дүрген дамчыларынга, судьяның ол-бо ойнакчыны ол дарызында онзалап демдеглээринге, херек апарза сагындырыг бээрнинге шаптыктап турган. Эрзинчилер эгезинден эгелеп инициативаны холга алгаш, удурланыкчыларын 32 : 20 санга уткан.

Оларны шөлге Кызылда күрүненин педагогика институдуун база Кызыл районнуң баскетболчулары солаан. Оларның чүгле чангызы шаңналдыг черни эзлээр болганда, оюн эгезинден эгелеп чидиглеигеи. Баштайгы минуталарда Кызыл район 12 : 10 санга мурнап сорун орган. Чоорту келир үезин башкылары дидим халдаа, лаазигыр камгалаиын тургаш, хогуур саннарны ап эгелээн. Ылаңгыя 11 дугаарлыг ойнакчы, филология факультединиң дөрткү курузунун студентизи Людмила Осина командазынга чазсказан 54 саннарны эккеп, шылгаразн. Оюнуун бирги, оон ийи дугаар чартыны-даа оларның тиилелгези-биле доозулган. Ынчангаш үшкү черде олар болган дээрзин кол судья В. Хопров чарлаптарга, көрүкчүлер алыш часкап, байыр чедирген.

Ам эң сөөлгү оюн. Бо ужуражыкла шиитпир кубоктун ойлым-чолун шиитпирлээр чүве төлээпе, залда көрүкчүлер ойнакчыларны хейнат книрип. Соттарының ыяк командаларын ыч алыш часкашкыларыбиле деткип органнар.

Үш хүн дургузунда үргүлчүлээн оюнларның түнеледи-биле шиитпиргеи ийи шыырак командалар өгезинде бот-боттарынга «дыңнып» чадажып шагда болган. Оюнуң бирги чартыны эгелээнийн соонда 4 минута эрткенде, баштайгы мячик ам кээп таңдыжыларның дээрбээнче киргеп. Шак оон-даа бүгү чүве эгелээн. Уругларның спорт школазының төлээлекчилери удурланыкчыларының шыырак, кошкак талаларын билип алкаш, улай-улай халдаашкыннарны кылгылаан. Таңдының командазы турупкан ойнакчыларын солуп, чаа күштер-биле быжыглаңын тураажок, кызылчыларның бир демнинг өскиу эки түңелге чедирген. Мөгүлдээның ийиги чартыны база-ла Кызылдың кыстаруның тиилелгези-биле 104 : 32 санга доозулган. Бо ужуражыгланың ишти саны 150 : 50 боол, кызылчылар тиилээн. Ынчангаш Кызылда урутларның спорт школазының баскетболистери (тренери В. Павлов) түңнел оюнга бүзүреллиг тиилелгеи чедип ап, республиканың Күш-культура болгаш спорт комитединиң шилиир кубогу, бирги черлиг диплому база вымпел-биле шаңналаан. Тиилекчи, дараазында шаңналдыг черлерни эзлээн Таңды биле педагогика институдуун командаларының кайтазиары маргылдааның туруи бадырган.

С. МОНГАЛ.

Шыдыраа

ООЛ ТИИЛЕЛГЕГЕ ЧЕДИРГЕН

Шыдыраага бодал херек» деп бурунгуларывыстың биске арттырып каан мерген сөстери чиге-ле соглаан. Шынап-ла оюнга кандыг-даа байдалдар турар.

«Спартактың» бирги черн дээш маргылдаанын чедиги салыында Леонид Мохов биле Адыг-оол Монгуш күжүн шенешкеннер. Агы-биле ойнаап Л. Мохов ноянын узун талаже солады, удурланыкчызының ноянынче халдаашкынны эгелээн. Мастер Уфимцевтиң камгалалын шилип алган М. Адыг-оол эжинин частырынын ажыглаан, бир ооду ойнап алган. Соолунде барып, ол артык «дайынчы» кара таланы тиилезгеге чедирген.

Ч. Оюн «Тыва дат-дүгүй» комбинаттың чолачызы Д. Лопсаңны, А. Сулейманов — Кульбистеевти, С. Севээн — О. Монгушту уткан.

Ынчангаш чедиги салыг соонда Адыг-оол Монгуш, Чыртак-оол Оюн 6,5-6,5 а Леонид Мохов 5,5 санныглыг.

Б. ООРЖАК.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы: «Революция уламчылап турар», «Ленин, уруглар болгаш үе». 9.40 — «Кино аянчоруктарының клубу». 10.40— «Эрги болгаш чаа ырлар». 11.25 — Мелээлер. 11.30— 14.15 — Чапсар. 14.15 — Мелээлер. 14.35 — «Эш плакат». Документалдыг фильм. 14.45— «Ульяновтарның өг-бүлезинге». Ураи-чечен фильм. 16.05—«Чүнү помчууруп». 16.20 — Орус улустуң хөгжүм хереклелдериниң «Тоожулга» квартединиң концерти. 17.05 — «Ленинио-Кокушкино». Документалдыг телефильм (Казань). 17.25 — Г. Свиридов. В. Маяковскийниң шүлүктериниге көдүрлүүшкүнүүт ораторня. 18.00 — «Эртем амыдыралы».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемелээлер (орус, тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.05 — Революсчу болгаш хамаатты дайынның ырлары. 19.25 — «Эрес-дидим чорук». Хөй сериялыг ураи-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 20.30 — «Үе». Информастыг программа. 20.55 —01.00 — В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга тураскаатткан байырлыг хурал. Концерт. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — Мелээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Шушенскоеде бажыңда». 12.30 — «Билип ал, кылып шыда». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 13.15 — В. Маяковский. «Владимир Ильич Ленин» деп поэмазы. 13.45— —«Ада-неңер, силерге». 14.15— Симфония оркестри. 14.45 — «ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы». Көргүзүг-фильм.

КЫЗЫЛДАН

15.50—«Революцияның адыбиле». Ураи-чечен фильм. 17.15 — «Отчугаш». 17.45 — «Бистиң почтавыс». 18.25 — «Мээң черим». Документалдыг фильм. 18.30 — «Бистиң тугувус, күжүвүс болгаш чепсээвис».

МОСКВАДАН

19.00 — «Көзээге дамчыдылга». 20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!» 20.15 — «Чуруллга ураи чүүлүнде Ленинниң овур-хевири». 21.45 — «Комиссар дугаймда баллаа». Ураи-чечен телефильм. 23.00— 00.20 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнларның киржикчилериниң маргылдаазы. Гегеборгтан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканын ёзугаар алырга, бөгүн республикага өөжүп турар булуттаар, чамдык черлерге боранныар. Соңгу-барыын чүүне утланышкынын хаттың дүргеин секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы 12—17, чамдык районнарга 7—12 градус чылыг болур.

Кызылга оңзагай өскерлиишкин болбас. Соңгу-барыын чүүне утланышкынын хаттың дүргеин секундада 9—14 метр чедер. Агаар дүне 0—2, хүндүс 15—17 градус чылыыр.

Республиканың автооруктарында 10 километр черге чүвенин көстүрү тода болур.

КИНО

«НАЙЫРАЛ»: «Сезинчиг кижи» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (үзаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Иенин чүрээ» 12.50, «Истекчи» (2 серналыг) 10.00, 14.50, 17.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Элезининг хөвүүн ак хүнү» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (үзаткан) шактарда.

АЖЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Республиканың «Тывхобувьбыт» бүдүрүлге каттыжышкынны доктаамал ажылдагы-биле **мастер-контролёрну, саналга болуунуң бухгалтерин, идик ныылыр мастерни** чалап тур.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Дружба кудумчузу, 59, «Тывхобувьбыт» каттыжышкыны.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-21-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи ажыдыраа болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 938

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1) ТС—00599

ЛЕНИННИҢ АДЫ БОЛГАШ ХЕРЭЭ ЧҮС-ЧҮС ЧЫЛДА ЧУРТТАП ТУРЗУН!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 96 (11594) | 1981 чылдың апрель 23, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

КРЕМЛЬГЕ БАЙЫРЛЫГ ХУРАЛ

Бистиң улуг баштыңчывыс болгаш мерген угаанныг башкывыс Ленин богүн-даа Советтер чуртунуң боттандырып турар ажыл-херектериниң херек кырында дириг киржикчизи болуп турар. Марксизм-ленинизмниң эң байлак эртинези бүгү делегейге социализм болгаш коммунизм, депшилге болгаш тайбың дээш бистиң революстуг-чаартыкчы ажыл-чорудулгавыстың үндезини болдур. Ленинниң ады дарлалга эрге-хосталга чок чорукка, мөлчүүшкүнге удур демиселче чалбыыштыг кыйгыры, кижи төрелгетениниң депшилгелиг күштериниң дайынчы чангыс эвиниң, эп-сеткил каттыштырылгазының демдээ кылдыр чаңгыланмайн турар ыңдыг болуп Чер бөмбүрзээнде чок.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111-чыл оюнга тураскаатkан байырлыг хурал апрель 22-де Москвага Кремльдиң Съездилер ордузунга болган. Залда — пайысыладыг болган Москва чоогунуң бүдүрүлгелериниң мурнакчылары база чаартыкчылары, партияның хоочуннары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери, эртем болгаш культура ажылдакчылары, Совет Чепсектиг Күштериниң дайынчылары. Даштыкы дипломаттар, даштыкы аалчылар олурушкан.

Эштер **Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, М. С. Горбачев, В. В. Гришин, А. А. Громыко, М. А. Суслов, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, К. В. Русаков** оларны хураддың киржикчилери дицминнгир, үргүлчүлелдиг алыш часкаашкыны-биле уткаан.

Президиумда — ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчылары, ССРЭ-ниң министрлери, СЭКП-ниң Москва хооркомуунуң болгаш Москва обкомунуң секретарылары, ленинчи партияның хоочуннары, үлетпүрүнүң болгаш көдээ ажыл-агыйның ат-сураглыг ажыл-ишчилери, шериг начальниктери, эртемденнер, хөй-ниити организацияларының төлөөлекчилери.

Байырлыг хуралды СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары **В. В. Гришин** ажыткан.

ССРЭ-ниң Күрүне гимнизи чангыланып үнген.

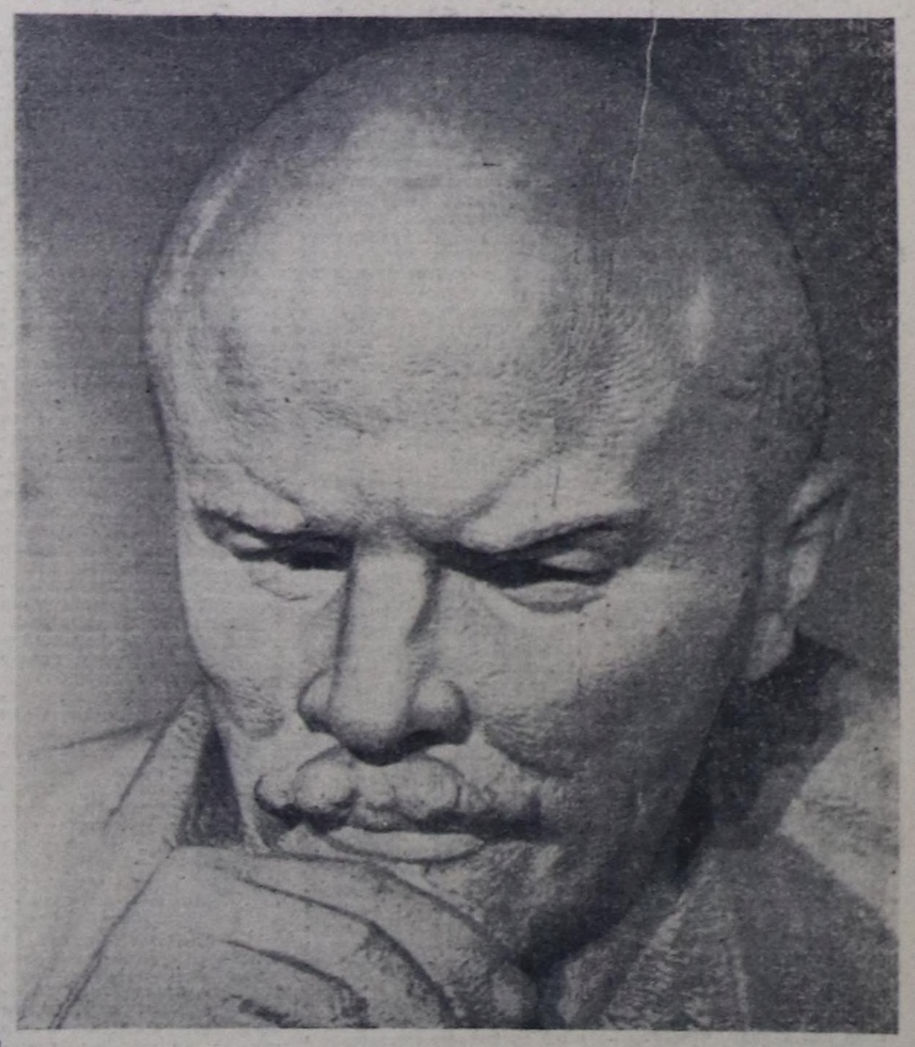
СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары **К. У. Черненко** «Ленин-биле шүүштүрбүшаан, ленинчи ёзу-биле ажылдаар, чурттаар» деп илеткелди кылган.

Илеткелди улуг кичээнгейбиле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары хөй удаа үзе кирип турган.

Байырлыг хуралдың киржикчилери бүт кырынга тура, «Интернационалды» сорук киришкинниг ырлаан.

Оон соонда байырлалдыг улуг концерти болган.

(СЭТА).

ВЛАДИМИР ИЛЬИЧ ЛЕНИН

ЛЕНИН-БИЛЕ ШҮҮШТҮРБҮШААН, ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДАП, ЧУРТТААР

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр III чыл оюнга тураскааткан Москвага байырлыг хуралга К. У. ЧЕРНЕНКОНУҢ илеткели

Эргим эштер!

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнү оюн байырладыы-биле демдеглээр дээш бөгүн чыыл чыырга бис. Ам чүс он бирги чыл оюн демдеглеп турарывыс бо.

Ленинниң тураскаадыының амгы хүнү партияның болгаш чурттуң амыдыралында оваа үе-биле капсырлашкан, чүл дээш, коммунистер, бүгү совет улус СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш көдүрүлүшкүнүг болгаш шиитпирлиг сорук-биле ажылдап киирпкен үе болуп турар.

Совет улустуң тодаргай ажыл-херектеринге болгаш планнарынга ленинизмниң тилелгезин съезд бүгү тода көргүскен. Коммунистиг тургузуушкунуң теориязының болгаш практиказының, политиктиг системаны сайзырангайжыдарының, экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринің айтырыгларының талазы-биле съездиге чугаалаткан бүгү-ле чүүлдер, оон айтыышкынары, оон делегейнин революстуг чорудулгазынга болгаш даштыкы политиканга хамаарышкан үнелээшкиннери болгаш түнелдерни, — ол-ла бүгү чүүлдер ленинчи көредиг-биле чарылбас холбаалыг. Ленинизмниң чаартыкчы күжү, оон революсчу күжү ол бүгүде сиңиккен, «Ленин — бистиң-биле кады» деп чугаалаар ужурувус ыңда.

Ленин өндүр улуг бодалчы, теоретик. Ынчалдыр-даа чугаалаарга оон дугайында шупту үүвени чугаалапканы од эвес. Ленин революсчу бодалды революсчу ажыл-херек-биле тудуштурган. Большевиктерниң партиязын: марксисчи-ленинчи көредиглиг эдербишаан, бистиң чонувусту бүгү делегейге төөгүлүг чедиишкиннерге чедирип келген коммунистерниң чангыс аай үзел-бодалдыгларның партиязын ол турганын.

Ёзулуг төөгүлүг кижилер бодунуң үезинде кайгамчык улуг ат-алдарны чедип ап, улуг рольду ойнаар дээрзин улус шагда-ла хүлээп көргеп. Он-он чылдар эртип турар, чүс-чүс чылдар эртип турар, ынчалза-даа төөгүге ыңдыг кижилерниң ролю улам-на чырыткыландыр, улам тода чуруттуунуп, кижи төрелгетениң салым-чолунга олардың салдары улам көскү апаар. Ыпдыг өндүр улуг угаанныг кижилерниң аразында Россияның өндүр улуг оглу Ленин — онзагай, харын ховар дээш черни эвлеп турар деп чугаалап болур.

Кайгамчык онзагай салымчаяанныг кижи, кайгамчык улуг гений кижи. Ленин бодунуң чогаадыкчы, онзагай будужүүн байлаа-биле кижилерни магададып турар. Ол дээрге бүгү чүүлдерден илдең: ногаадыкчы угаан-бодалының болгаш политиктиг ажыл-чорудулгазының харакчеринден, сонуургалдарының делгемнинден болгаш янзы-бүрү хевирлеринден, бодалчының болгаш профессионал революсчуның кайгамчык шыырларының оон болуунда дүүшкенинден илереңгейлеттинип турар.

Ленинниң чырыткыланчак угааны делегей культуразының эң эки чедиишкиннерин бодунда шингээткен болгаш марксизмниң бүгү талалыг хөгжүлдезинге күчүлүг идигни берген. Оон чалбыыштыг түрээ хостуг эрге-шөлээни болгаш чөптүг чорукту күзээн миллион-миллион дарлаттырганнарның чүректери-биле чаңгыс аай соп чораан. Ынчангаш Ленинниң бүгү биилиглери, мөлчүүкчүлерни шуут-ла көөр хөөн чок чоруу, оон тура-соруу — эрги делегейни үредгээр, чок кылыр болгаш чаа делегейни, хостуг күш-ажылдың делегейни тургузар чангыс эчис соруглаже утланган.

Ленин, оон тургускан партиязы ол кайгамчык улуг эрес-маадыр чорукту боттандырып чоруткан. Ниитилел халыызааларының төөгүзүнде чүгула эргилде — Октябрьның социалистиг Улуг революциязы Ленинниң ады-биле, оон өредии-биле, оон күзел-чүткүлүг-биле, революсчуның бүгү чүүлдерин хаара тутқан ажыл-чорудулгазы-биле холбаалыг. Бистиң социалистиг Төрээн чуртувустуң бүгү төөгүзү Ленинниң ады-биле, өореди-биле холбаалыг. «Баштайгы беш чылдарның хайыышкыныг үезинде Ленин бистерниң-биле турган. Ада-чуруттуң Улуг дайынының тулчуушкунарыгга Ленин бистерниң-биле турган. Коммунистиг тургузуушкунуң сорулгаларын херек кырында шиитпирлевишаан, Совет Эвилелиниң улустары төөгүлүг чаа бедиктерже үне бергеп амгы үеде Ленин база бистерниң-биле» — деп, Ленин дугайында эш Л. И. Брежнев ынчалдыр чугаалаан. Ол ылаптыг болгаш ханы уткалыг сөстердир.

Владимир Ильич долу эвес 54 чыл чурттаар салымныг болган. Оларның аразында кандыг чылдар турбаан дээр! Кара - бажыңнадмышкыннар, шөлүттүрүүшкүннер, оон чугаалап турганы шыкаш, «кедергей берге» чылдар, эмиграция үези, мунгаранчыг аштырышкыннар — революция дээш, тинлелге дээш соксаал чок демисел, соксаал чок ажыл.

Адак соонда революция тинлээн. Ленин — баштайгы социалистиг күрүнениң удуртукчузу. База дагын эң аар-берге шылгалдаларның үези келген: хамаатты дайын, интервенция болгаш бүзээлээшкин, хоозураашкын, ажыт булуннардан арыл-хөй чоруктарны, ленинчи ёзу-биле көөр чорук XXVI съезди уламчылаан. «Тодаргай кижиниң; оон негелделериниң болгаш хереглелдериниң дугайында тодаргай сагыш салышкын — партияның экономиктиг политиказының эгези болгаш түнел пунктузу болур» деп, СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде чугаалаан.

Ол тодаргай айтышкын улустуң хереглел барааннарын бүдүрерин база ачы-дуза чедирерин хөгжүдеринің ам ажыллап кылып турар программазында сиңиккен. Бо беш чылда «Б» бөлүктүг адырларның хөгжүлдезинин тейлизин дыка дүргелдирип баш удур көрдүнгенни билир болгай силер. Ынчаарга чугаа болза, аңаа таарыштырылга дугайында эвес, хөренгилерни болгаш күштерни анаа-ла чаарты хувааршыңыг дугайында эвес болгай. Херектиң алыс утказы чүдел дээрге, бир эвес ынчаар чугаалап болур чүве болза, ара доктаавайн тылды чоокшулады тырттарының, коммунистиг тургузуушкуннуң бүгү-ле угланышкыннарының талазы-биле бурунгаар шимчээшкинин эргежок чугулазында болуп турар.

Тускай аъш-чем программазын ажыллап кылырын болгаш боттандырарын партия бирги чергенин сорулгазы деп көрүп турар. Чоону продуктулар-биле үзүктелиишкин чок хандырарын болдунар-ла кыска хуусаала чедип алыр — айтырыгны ынчаар тургускан, эвес соруглга ыңдыг. А ону чедип алырының кол чүүлү — көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин, агроүлетпүр комплексизиниң бүгү адырларын бүгү хемчегбиле хөгжүдери. Көдээ ажыл-агыйны оон продукциязын кадагалаварын база болбаазырадырын кылып турар адырларбиле, а ол ышкаш салыг-биле няк холбаштырар херек. Өскээр чугаалаарга, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериң чүгле көвүдеир эвес, харын тараанын, эттиң, ногаадарның, кат-чимистериниң килограмм бүрүзү чидириг чокка хереглекчилерге четкен турар кылдыр, ажыл-херекти шак ынчаар тургузар херек.

(Уланчызы 2-ги арыйда).

СЭКП-ниң XXVI съездиниң шиитпирлери — партияның ленинчи стратегиязы

Эштер! СЭКП-ниң XXVI съездизинден бээр ийи четпес ай эрткен. Оон төөгүлүг ужурдузазы партияның төлевилээн планнарын боттандырып турарының чергезинден улам улуубиле иларгейлеттинип келирин чигзиниг чок. Ынчанмыже бүгүн-даа мынчалдыр чугаалаар бүгү барымдаа бар: СЭКП-ниң XXIV болгаш XXV съездилериниң стратегиг шугумун хөгжүтпүшаан, XXVI съезд 80 чылдарның эгезинде бистиң интителивистиң, бистиң улуг-лувустуң муриунга тургуступ келген үндезини айтырыгларга тода харыларны берген.

Социалистиг тургузуушкунуң айтырыгларын боттуг, хынамчалыг болгаш чаартыкчы ёзу-биле көөрүнүң эргежок чугулазын Ленин кезээде онзалап демдеглеп чораан. Ленининиң сөстери-биле алырга, «келир үени коргуш чок өттүр көөрүнүң болгаш ону боттандырарынче угланган дидим ажыл-чорудулганын» аргазын берип турар Маркстың революстуг теориязынга шынчы болуур чорукту ол биске чагаан. Харын теорияны болгаш практиканы ынчалдыр, ленинчи ёзу-биле көөр чорук XXVI съездиниң ажылының, оон кылган түнелдериниң характерин тодаратқан.

Сайзырагай социализминиң — коммунизмче орукка дүрүм ёзугаар, төөгүлүг узун үе-чаданын экономиктиг болгаш социал-экономиктиг чугула айтырыгларын съезд ленинчи ёзу-биле ханы тургускан болгаш чагаалажып көрген. Совет коммунистериниң съездизи оон уламындан коммунистиг тургузуушкуннуң теориязынга болгаш практиказынга боттуг салыышкынын киирип, хой-хой чылдарже бурунгаар көөр идегелдиг угланышкынларны берген. Партия оларны бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдурар. Партияның программазының чаа редакциязын белеткээрин харын ол угланышкыннарны борымдаалап чорудар.

Совет кижилериниң амыдыралының чагай байдалдарын белидери-биле холбашкан хөй янзы сорулгаларже экономиканы улам-на хаңызы-биле эргилдирер талазы-биле шугумнистиниң бирги оралакчызы, Бол штабтың начальниги И. В. Огарков, ССРЭ-ниң Бүрүненин айыыл чок чорук комитединиң даргазының бирги оралакчызы С. К. Цвигун, академиктер Н. Н. Блохин, Г. К. Скрабин, Е. И. Чазов олар семинар киржикчилериниң мурнунга чүве чугаалаанар.

(СЭТА).

ИДЕОЛОГИЯ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНЫҢ БҮГҮ-ЭВИЛЕЛ СЕМИНАР-ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛЫ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачев «СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниң холбаштыр аграр политиказының эң чүгүлээ айтырыглары» деп илеткелди идеология ажылдакчыларының Бүгү-эвилел семинар-чөвүлел хуралынга апрель 21-де кылган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы Г. П. Марчук, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александров, ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги оралакчызы, Бол штабтың начальниги И. В. Огарков, ССРЭ-ниң Бүрүненин айыыл чок чорук комитединиң даргазының бирги оралакчызы С. К. Цвигун, академиктер Н. Н. Блохин, Г. К. Скрабин, Е. И. Чазов олар семинар киржикчилериниң мурнунга чүве чугаалаанар.

(СЭТА).

СЭКП обкомунда, республиканың Министрлер Чөвүлелинде, профоблчөвүлелде болгаш ВЛКСМ обкомунда

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР

1981 чылдың I кварталында районнар, хоорайлар болгаш үлетпүр, тудуг, транспорт база харыязаа, садыг, чоңнуң коммунал-ачы-дуза чедирилгезиниң, бүдүрүге коллективтериниң аразында социалистиг чарыштың түңнелин СЭКП обкому, республиканың Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ Тыва обкому үндүрген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төлептиг уткуур дээш бүгү улустуң калбарган социалистиг чарыжынга үлетпүр бүдүрүлгелерниң, тудугунуң, транспорттуң болгаш харыязаанның, садыгның болгаш коммунал-ачы-дуза чедирилгезиниң коллективтери идепкейлиг киришкенин, съездизиниң шиитпирлеринге сорук киргеш бо чылдың I кварталының планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чамдык чедиишкиннерни чедип алган дээрзин СЭКП Тыва обкому, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому демдеглээн.

I кварталда продукция сайгарылгазының күрүне планын үлетпүр бүдүрүлгелери 102,1 хуу, бүдүрүлге хемчээлин — 102,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын — 105 хуу күүсеткен. Пландан ажыр үлетпүр продукциязын 609 мун рубльге бүдүрген, 534 мун рубльдын сайгартынган. Улус ажылагыйының түүгүн сөөртүр база пассажирлер аргыштырылгазының планнарын дыка хөй автотранспорт бүдүрүлгелери күүседипкен. Садыгның, чоңнуң коммунал ачы-дуза чедирилгезиниң болгаш харыязазының ажылдакчылары кол көргүзүглер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүседипкенер.

Кызылдың эът комбинадының, «Кызыл ЦЭС-тудуг» эргелениң, «Тыва суг тудуг» трестиң автобаазазының, Кызылдың үлетпүр барааннар садының, «Тывакоммунэнергонуң» коллективтерин күрүне планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг боттандырганнар.

Оон-биле чергелештир продукция сайгарылгазының талазы-биле планын 9, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидерин — 10 бүдүрүлге күүсетпээн. Үлетпүр продукциязын бүдүрер болгаш сайгарар талазы-биле планның даалгаларын Кызыл болгаш Тес-Хем районнар күүсетпээнер.

Тудуг организацияларының дыка хөй планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседип шыдаваан. Тудугмонтаж ажылдарының планы чүгле 69,1 хуу болган, тудуг организацияларының 60 хире хуузу ол планын күүсетпээн. Ниити ажыглалдың автомобиль транспорту чүүк сөөртүр болгаш пассажир аргыштырылгазының планын база боттандырбаан. 22 хереглекчилер шиитилелиниң дөртү үүмектеп садар бараан саарылгазының планын күүсетпээн.

Бүдүрүлгениң ажыктыын чедип алыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн доктаамал бедидер, ажылдың шынарын экижидер, күш-ажылдың сагылгачурумун болгаш камналганың чурумун быжыглаар, планнарылгезиниң планын 101,7 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 117,4 хуу күүсеткен **«ТЫВАКОММУНЭНЕРГОНУҢ» КОЛЛЕКТИВИНГЕ.**

Бо чылдың I кварталында социалистиг чарышка ийиги черки алганы дээш дараазында коллективтерге СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң база ВЛКСМ обкомунуң **шилчиир вымпелдерин** тыпсыр:

үлетпүр бүдүрүлгелериниңден — үлетпүр продукциязын бүдүрериниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 102,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын — 102,9 хуу күүсеткен **ТЫВАНЫҢ ЭЛЕКТ. РИ ЧЕТКИЛЕРИНГЕ;**

тудуг организацияларындан — тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 166 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планын 117,7 хуу күүсеткен **КӨВҮРҮГ ТУДАР ЭРГЕЛЕЛДИҢ КОЛЛЕКТИВИНГЕ;**

транспорт болгаш харыязаа бүдүрүлгелериниңден — чоңга харыязаа дузазын көргүзер талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин 101,8 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын 101,3 хуу боттандырган **БИИ-ХЕМ РАЙОННУҢ ХАРЫЗЗАА БЕЛДИРИНИҢ КОЛЛЕКТИВИНГЕ;**

садыг организацияларындан — үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле социалистиг хүлээлгезин 100,9 хуу, ниитиниг чемненгелдиниң — 100,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын — 100 хуу күүсеткен **ТАНДЫ РАЙПОЗУНУҢ КОЛЛЕКТИВИНГЕ;**

коммунал-амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниңден — амыдыралга ачы-дуза чедирилгезиниң планын 106,1 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң — 106,1 хуу күүсеткен **ТЫВАНЫҢ ХЕЛТИ ХИМИКТИГ АРГА-БИЛЕ АРЫГЛАП, АШТААР БОЛГАШ БҮДҮРЕР ФАБРИКАЗЫНЫҢ КОЛЛЕКТИВИНГЕ.**

Кызылдың лаваныла фабриказының, «Тыва тудуг» трестиң, Чурттала-коммунал ажыл-агый министерствоулуңң АТБ-зиниң, «УТКА-ның 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязының, Танды райпоюнуң чоңнуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелениң коллективтериниң эң ажылын демдеглээр.

Организакчы болгаш массаполитиктиг ажылды ам-даа күчөлдирериң, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, планныг онаалдаларны болгаш алган хүлээлгелерни челиишкиниг күүседир дээш социалистиг чарыштың калбарыштыг СЭКП Кызыл хооркомунга, райкомнарга, «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелеринге болгаш «Тыва кобальт» комбинадынга, хооркүүскомнарга, партия, профэвилел болгаш комсомол ге организацияларынга, министерстволарның болгаш ведомстволарның удурлуулаарынга тааскан.

ЛЕНИН-БИЛЕ ШҮҮШТҮРБҮШААН, Ленинчи ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДАП, ЧУРТТААР

(Эгези 1-ги арында).

Ол сорулга — чугула болгаш улуг хемчээлдиг. Кижилериң хереглели үзүктел чок өзүл турар. Оон-биле кады бүгү чүве дораан болу бербес болгаш. Кандыг-даа ажылга бир-ле чүвени эдер, чедир кылыр апаар. Аъш-чем программазын күүседири онза кичээнгейни, бижиг турушту, эчис сорулгаже үүтүлүүр чорукту негеп турары мырыңай тодаргай. Ону күүседири харыысалга чок, сандаргай чоруктуң кандыг-даа ылаңгыя шилчээшкиниериң, ведомствоның быларгай болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруун дүрген ажыл эртерин, чаа, иэттинмээн орукту диилими-биле дилеп тыварын негеп турар.

Чонның амыдыралының чаагай байдалын бедидери бижиг экономиктиг үндезинге, улус ажыл-агыйының бүгү адырларының балансылаттынган өзүлдезинге даянган турар болбайн аан, эштер. «Эргелеп башкарарының болгаш политиканың бүгү ураи аргазы чүдел дээрге, бодунуң кол күштерин база кичээнгейин каяа мөөнүзэрин чогуур үезинде барымдаалап көргэн болгаш билип алган турарында болур» деп, Ленин өөреткен. Ленинчи айтыышкынны барымдаалавышаан, СЭКП-ниң XXVI съездизи партияны, совет улусту боттарының кол күштерин база кичээнгейин инитилелдиң бүдүрүлгезин интенсификастаарынга, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын белидеринге, эртем-техниктиг депшилгени дүргедиринге мөөнүзэринче кыйгырган. Хөгжүлдениң колдуунда интенсивтиг оруунче шилчилгени доозар — үениң негелдези мындыг.

Эң-не эвээш чарыгдалдарны үнүргеш, эң-не хөй түңнелдерлиг болуур — бистиң чедип алыр деп турар чүвевис ол. Съездиге чарлаан: «Экономика канналгалыг болур үжурлуг!» деп лозуңнуң алыс утказы шында-дыр. Чугаа болза, ажылгайның чорударын эң-не хумагалыг ёзу-биле көөрүнүң дугайында болуп турар, ол чорук мурнунда тургустунган хөй-хөй чанчылдарны, чангыс аайланган чорукту үрээрин, хамыктың мурнунда саныыг көргүзүлериннге угланган болгаш шынарны чедир үнелевейн турар болзалган база практикадан шинтпирлин-биле адырлырын негеп турар. Чугаа болза, ажыл-агый механизминиң звено бүрүзү болгаш инитизи-биле ол боду дең-дески, дүүшкен, үзүктелишкин чок ажылдаан турарының дугайында болуп турар. Ол — моон сонгаргы үеле партияның экономиктиг политиказының эң чугула үүлдериниң бирээзи.

Эштер! Бишкап социализмниң байдалдарында экономиканың хөгжүлдези демократияның улам ыңайы сайзырангайжымышкыны, ажылчы чонуңуң медерелдиг чоруунуң болгаш инициативазының беднишкини чокка болдунмас. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, инитилелдиң социал-политиктиг болгаш утаан-бодал депшилгезин дээр бүгү үүл чокка хоржок.

Болуп эрткен съезд «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң кол утганыышкыннарын» үүлдүг деп көрген. Ол документтиниң ады боду безин тодаргай-дыр. Ол ат болза экономиктиг айтырыглары социал хевириниң сорулгалары-биле ыяк дүүштүр корүп турарын онзалап демдеглеп турар. Партия чурттуң даартагы хүнүн үүлге экономиктиг болгаш эртем-техниктиг күчүүнүң өзүлдезиилел, совет кижилериниң байлаының нөвүдээниилел көрүп турар эвес. Инитилелдиң социал-ажыгыыг болгаш национал структуразын улам ыңай хөгжүдериниң сорулгазы базөлза оон дудак чок чугула болуп турар.

Сайзырангай социализмниң байдалдарында канчаар-даа ажжок улуг социал болгаш политиктиг ужур-дузалыг чорудулгалар болуп турар. Совет инитилелдиң социал чангыс аай чоруу улам өзүп, ажылчын аңгы, тараачынар болгаш интеллигенция, бүгү нациялар база улустар ханы чоокшулажып, бүгү-улусчу совет күрүне хөгжүп база бижыгып турар. Ол бүгү чаартылгаларны ССРЭ-ниң чаа Конституциязында бижыглаан.

Съездиге Л. И. Брежнев чугула теоретиктиг үүлдүг идил үндүрген: инитилелдиң ангы чок структуразы колдуунда база үндезинниде бышкан социализмниң төөгүлүг хемчээлдериге болдуна бээр. Ол түпнел хөй үүлдерни хүлээндирип турар, эштер. Келир чылларда партияның социал политиказы чүү чүвеже угланган турар үжурлугул дээрзин ол түпнел көргүзүп турар.

Ындыг политиказа кирип турар үүлдер — ылаңгыя кижилер шоолуг чурттаваан черлерге чуртталга, культура-амыдырал тудуушкунун дүрген чорудары; шоолуг мергежил херек чок болгаш аар күш-ажылды кызырары; ажыл төлевирин болгаш пенсияларны белидири; хуваалганың бүгү талаларын сайзыраңгайжыдары. Ол бүгү айтыырларны — а олар миллион-миллион кижилерге дорт хамаажыл турар — күрүне үжур-дузалыг айтыырлар-дыр деп партия санап турар. Оларны чогум-на ындыг ёзу-биле көөр херек.

Социал талазында өскерилгелер политиктиг надстройкабиле шуут дорт холбашкан. Партияның удуртулгазы-биле профэвилелдериниң, комсомолдун, ажылчы чонуңуң өске-даа каттыжыышкыннарының идепкейлиг рольду ойнап турары совет политиктиг система янзы-бүрү социал болүктериниң эрте-ажыктарын эң-не кичээнгейлин-биле барымдаалаарының, дүүштүреринiң, оларны бүгү инитилелдиң эрге-ажыктары-биле, коммунистиг тургузуушкунуүң сорулгалары-биле холбаштырарының болдунар аргазын берип турар. Ынчангаш совет политиктиг система инитилелдиң ажыл-херектерин хүн бүрүде эргелеп башкарарынга ажылчы чонларының улам-на хөй массаларын боттуу-биле хаара тудуп турар болзабайн аан. Бистиң күжүвүс, бистиң улам ыңайгы чедиишкиннеривистиң магалылалы — ында.

Экономиктиг болгаш социал политиканың кол сорулгаларын чаа кижини хевирлээри-биле, кижини бүгү талалыг хөгжүдери-биле СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде тудуш кылдыр холбаштырып турар. XXVI съездиниң документтелериниң болгаш шинтпирлериниң чайынналчаң онзагай шүүлү — ажылчы чонларның сагыш-сеткилин шуут хайныктырып турар айтырыларны оларда хөй-биле киргени, съездиниң идеяларының, үүлдериниң кижи бүрүзүнче, оон эрге-ажыктарынче, бодалынче болгаш сагыш-сеткилинче угланганы.

Партияның буянныг эчис сорулгалары болгаш политиказы совет кижилериниң шөлээн болгаш төлептиг чурттарынга, чеднишкиниг ажылдаарынга дапчыктап турар бүгү үүлдер-биле эптеш чок демиселден чарылбас. «...Мангыстаар, хээли алыр, чиижек салыглаашкын кылыр, күш-ажылдың эвес орулгалар алыр чоруктарның эртер кайдыг-даа чиригтерин, социалистиг өөүүре кандыг-даа семээшкиннерни бүгүлле организастыг, сан-хөө, юридиктиг аргалар-биле шуут дүй шаавар херек» деп эш Брежнев чугаалаан. Бүгү партия комитеттери, бүгү күрүне болгаш хөй-нитти организацилары практиктиг ажыл-херектерине од айтышкынны удуртулга болдувар дээрзинге бүзүрелиг СЭКП ТК илередип турар.

Ол анаа эвес айтыырларны көрбүшаан, оларны шинтпирлээри черле чаа кижини кижизидеги ышкаш, социал-экономиктиг политиканың бижыг үилезиниге даянып үжурлуг деп съезд айыткан. Бир эвес багай болуушкунарны үүлге «эрткен үениң артынчыларынга» шамнаар чүве болза, ооң чылдагааннарын бөгүнгү практикалай, кандыг-бир ажылдакчыларның частырыгларындан көөр үжурлуг ындыг чылдаганнар көзүлбейн артып каар. Чогум-на бо талазы-биле сөсбиле кижизидилгениң болгаш амыдырал-биле кижизидилгениң аразында карышкак тыптып кээп болур. Ындыг түүлдү болдурбас үжурлуг.

Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажыл чер-ле болганга кижилерже, оларның ажылдаар болгаш чурттаар байдалдарынче кичээнгей салыры-биле капсырлашкан турарын съезд негээн. Бир эвес бүдүрүлгенин-не эрге-ажыы дээш азы өске кандыг-даа чылдагааннар-биле кижилериниң хереглел-негелделеринче сагыш салыышкынны ийнги чергенин кылдыр көөр болза, түңнелинде баргаш, чүгле кижилер эвес, харын база будүрүлге боду каражага дүжер апаар.

Ажыл-херектиң ленинчи ёзубиле бедик негелделиг көөр чорук кижиже сагыш салыышкын болгаш аңаа бүзүрел-биле холбаалыг. Партия ынчаар кылып турар-даа. Съезд бодунуң бүгү-ле үүткүлү, бүгүле утка-шынарлы-биле кижи бүрүзүнүң эң эки шынарларын илередир, оон инициативазынга делгемнерин ажыдып бээр, ак сеткилдиг күш-ажылдың төлептиг чоруун көдүрер деп айтып турар. Кижи кандыг болурул, ол канчаар ажылдаарыл — бистиң инитилелвис база-ла ындыг болур. Партия од ленинчи бодалды барымдаалап келген болгаш кезээде барымдаалап-даа турар.

Эштер! Съездиниң шинтпирлерин, оон идеяларын чүгле коммунистер эвес, харын база бүгү ажылчы чоннар үүлдүг деп көргенин дорту-биле чугаалап болур. Олар, ол шинтпирлер, амыдыралда дораан-на боттанып эгелээн, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарында үлетпүрүүр болгаш энергетикаңын элээн хөй адырларын хөгжүдериниң тодаргай базымнары тодаратты-нган, Россия Федерациязының Кара эвес хөрүнүүр болгаш Төп кара хөрүзүнүүр районнарының көдээ ажыл-агыйын көдүрериниң немелде хемчегларын ажылдап кылгаш, боттандырып турар. Советтериниң ажыл-агый тургузуушкунунга эргелерин калбарткан, ажылчыннарга, албан-хаакчыларга болгаш колхозчуларга пенсияларның эң эвээш хемчээлин бедидип, урутларлыг нелерге дузаламчыны улгаттырып турар.

Съезд соонда «Ажыктыг болгаш шынарлыг кылдыр ажылдаар» деп кыйгырыглыш адаа-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжы улам күштелип турар.

Чоокта чаа бо чылдың бирги кварталында улус ажыл-агыйының хөгжүлдезинiң түңнелдерин үндүрген. Инитизибиле олар багай эвес болган. Үзетпүр продукциянын инити хемчээлинiң, күш-ажылдын будүрүкчүлүүн бедидериниң болгаш кылыларның эң чугула хевирлерин будүреринiң талазы-биле планны чүрттүн үлетпүрүү ажыр күүсеткен.

Ленин-биле тудуш холбаалыг хоорай—Москваның коммунистери, бүгү ажылчы чоннары XXVI съездиниң шинтпирлерин боттандырып чорударынга кескү салыышкынын киирип турар. Совет эрге-чагырганын баштайгы эң берге чылдарында оон партияны болгаш чүртту ол удуртуп турган. Маңаа Ленин фабрикаларга болгаш заводтарга чангыс эвес удаа барып, ажылчыннар-биле чугаалажып, оларга чүве чугаалап турган. Москваның пролетарийлери үлегер-чижек болуруурга, оларны «өске хоорайларның ажылчыннарының эдеренгеэ» идегелип илергейлеп чорааш. Ынчангаш бөгүн москвачылар, Москваның партия организациязы Ленинчи чагыларга шынчы болбушаан, коммунизм тургузукчуларының мурнуку одуругларында чоруп турарлар.

Бүгү-эвилелдиң ленинчи субботникти күш-ажылдың ёзулугла байырлалы болган. Ажылчы чоннарның боттарының күзел-соруун барымдаалаш, субботникке ажылдаттынган акша-хөрөнгүни не-чаштарны камгаларын улам экижилеринге, ылаңгыя, божуур бажыңнарны, школа, назы четпээн уруглар албан черлерин тударынга, а ол ышкаш дайыының болгаш күш-ажылдың хоочунарының медицина хандырылгазынга ажыглаар деп шиитпирлээн. Субботникти бүгү-ле киржикчилери оны-ынчаар ажыглаарынга чөпшээрежнри чугаа чок.

Эштер! Партияның XXVI съездизинiң политиктиг үндезини документизин — Леонид Ильич Брежневтиң кылганы СЭКП ТК-ның Отчёт илеткели теоретиктиг болгаш практиктиг канчаар-даа аажок улуг ужурдузалыг бооп турар. Ол дээрге бистиң хөгжүлдевистиң чугула айтырыг бүрүзүн боттуг, ханы бодалдыг, оон-биле кады дидим, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүнүн үлегер-чижээ-дир. Төп Комитеттиң Отчёт илеткели, съездиниң шинтпирлери бүгү коммунистернин, бүгү совет кижилерни чогаадыкчы ёзубиле ажылдаарынче кыйгырып турар.

Съездиниң түңнелдериниге бедик үнелелди берип турар дыка хөй чагаалар СЭКП ТК-га кээп турар. Партияның мерген угаанныынга шинчы бүзүрелбиле долдунган ол чагааларда СЭКП Төп Комитединге, оон Чингине секретары Леонид Ильич Брежневке өөрүп четтиринiккинни илергейлээн. Чагаалаарның авторлары Леонид Ильичиниң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер» деп номнарын катап-катап сактып турарлар. Олар ук номнарны үүлге сактыышкыннар эвес, харын база бистиниң бөгүнгү болгаш даартагы-даа ажыл-херектеривинске дорт хамаарылгалыг эртken үениң өөредиглериниң дугайында ямыдыралчы, ханы, ак сеткилдиг чугаа-дыр деп көрүп турарлар. Ол дээрге ленинчи дадыгыышкынның, коммунизмниң амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының үлегер-чижээ-дир деп көрүп турарлар.

Бодунуң улузунуң, бодунуң партиязының шынчы оглу Леонид Ильич Брежнев дайын чылдарында-даа, тайбың-даа үеде ленинчи-коммунист каяа турар үжурлугул, кажан-кезээде аңаа, кайда-ла эң бергеде болдур, чурттуң амыдыралының кол-ла айтыырлары кайда-ла шиитпирлеттинип турарыл, ында турүп турар. Оон үжин күүзеп эптиг-эвлек чоруу бедик негелделиг, принципиалдыг болуру-биле чарылбас дээрзин эш Брежнев-биле кады ажылдап турар кижилер шуптузу билир. Оон айтыыр бүрүзүн ыяк бодап билирл, партийжи шиитпирлерин боттандырып чорудары дээш хөвар дээн кызымаккай чоруубиле холбаалыг. Ол эң нарын сорулгаларны күүседириңче кижилерни өске кымдан-даа артык сырый каттыштырып, организастап билир.

Чогум-на харын Леонид Ильич Брежневтиң бистиң чурттун эрге-ажыктарын делегей ареназынга төлээлеп, оларны төлептиг болгаш бижыы-биле камгалап турары аас-кежиндир, эштер. Оон ады, оон ажылы-даа тайбының болгаш социал дешилгенiң политиказының, улуг Ленинниң эгезинге турганы ындыг политиканың символу бооп турарын бамбүрзектин бүгү ак сеткилдиг кижилери боттарының караабиле көрүп турарлар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы Ленин-биле сүмелешпишаан, ленинчи ёзубиле хөделбишаан, моон-даа соцаазар ол кара чангыс шын политиканы шинчы бооп, коммунистиг тургузуушкунуүн оруу-биле чайгылыш чок чоруур!

долгандыр чимзенишкиннерни база көрээлицер. Барыын чүкте чамдык ажыллакчы кижилер чавырлыышкынның перспективаларын бир талазында ол чуртта байдалдарның хөгжүлдезининден хамаарыштырып, а өске талазында — Польшада байдалды баксырадырын, кризистиг болуушкунну ажып эртерин бергедедирин ораллажып турар. Ол дээрге — ийи арынныг, авиястыг болгаш өнүкчөөнгээлиг туруш-тур. Польшаның коммунистери, Польшаның ажылчы чоннары бодунуң күштүг, хамаарышпас төрээн чуртун тургузуп алганнар. Олар боттарының чаалап алыышкынарын оскунмастар. Идеген болуур бүзүрелдиг өнүктер улусчу Польшада бар дээрзин сагындырар бодайдыр мен.

Совет Эвилели делегей байдалын чогумчалыг кыадыр экижидерин чедип алырынче чүткүп, тодаргай инициативаларны көдүрбүшаан, дошкун негелделерни кылбайн турар, Ынчаар азы шак мынчаар кылыр херек деп дужаал кылдыр чугаалаарын ССРЭ кузевейи турар. Совет саналдар — ол дээрге, кандыг-даа инициативаларны чугаалажып көөр— хамыктың мурнунда делегейниң эң чугула сорулгаларын шиитпирлээрiнге идиг бээр үжурлуг чугаалажышкыннарже, харылзаалардже чалаашкын-дыр, АКШ-биле, Франциябиле, ГФР-биле, өске-даа чурттар-биле ийи талалыг харылзааларның хемчээлинге-даа, КНОнуң Айыл чок чорук чөвүлелининң-даа хемчээлинге ындыг чугаалажышкыннарны бүгү деңнелдерге чорударынга Совет Эвилели белен. Маңаа хамаарыштыр бай бүрүнгаар кандыг-даа негелделерни кылбайн турар бис деп, эш Л. И. Брежнев чоокта чаа онзадап демдеглээн.

Бистиң-биле чугаалажышкыннарны кыжаныышкыннарның дылының кырынга чорударын күзээн барыын талакы бөлүктериңг оралдажыышкынарынга, чавырлыышкынны «соок дайынче» чыгаар дээн оларның айыылдыг хөделиишкиннериңе хамаарыштыр бистиң партиявыс быжыы-биле мынча деп медеглеп турар: бистиң чуртувустуң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын кымның-даа кызагдаарын болдурбас бис.

Делегей харылзааларын экижилериниң эрге-ажыктарына дүүштүр Совет Эвилели шиитпирлиг ходелбишаан, серемчилелди кошкатпайн турар. Маңаа хамаарыштыр XXVI съездыка тодаргай айыткан. Совет улустуң болгаш оон өөнүктерининң тайбың амыдыралына быжыг камгалал эргежок чугула. Ол камгалал бисте бар— ол дээрге эрес-маадырлыг Совет Чепсектиг Күштер-дир, ол дээрге Варшава Керээзининң киржикчилери чурттарның эвилелчи армиялары-дыр.

Тайбының совет программазын боттандырары чүгле чаңгыс чыл хуусаалыг эвес. Бистиң программавыс херек кырында дыка хөй чугула үүлдерни кылып турар. Делегейниң чидиг айтырыгларының талазы-биле боттарының туруштарын база катап хандыр бодап көөрүнче хөй чазактарны ол программа сагындырып турар. Янзы-бүрү политиктиг угланыышкынналыг демократтыг болгаш дайынга удур калбак күштерниң идепкейжиринге ол программа идиглиг болуп турар. Чидиглеңген байдалдан үштүнүп үнеринiң боттуг аргазы бар дээрзинге кижилериниң бүзүрелин бистиң программавыс сорук киирип турар.

Эштер! Тайбың дээш демиселди социал депшилге дээш улустарның демиселин-биле ходбаштырар, сырый каттыштырар чорукту дайыннарның, үптээшкинниң болгаш күүүлээшкинниң империалистиг политиказынга удур быжыг моондакты тургузарының боттуг аргазы кылдыр Ленин санап чорааш. Ол айтыышкын делегей херектеринге бистиң партиявыстың амгы үеде базышын угланыышкыны болуп турар.

Тайбыңга ынак чоруктуң политиказын бистиң партиявыс хосталганың, демократияның болгаш национал хамаарышпас чоруктуң шыныг херээн деткиирi-биле тудуш холбаштырыя турар. Өске чурттарга, өске улустарга Совет Эвилелиниң дузаламчызы кандыг-бир хуудa кызыы сорулгалыг деп кым-даа, кажан-даа бадыткан шыдавас. Ындыг фактылар чок. Ынчаарга, өске фактылар бар. Угаан-бодалдың карангыдүмбейинче колониализминиң идип киирген кижилерге эртем-билигларни совет специалистер чедирип берип турар. Ялыы-түренги чорук шыва алган турган черлерде индустриалдыг болгаш аграр төптери бистиң деткимчевис-биле тургустунуп турар. Империализмниң күчүлээшкинниге таварышкан улустар боттарының хамаарышпас чоруун камгалазырына бистиң деткимчевис дузалап турар. Интернационалистиг, ленинчи ындыг политиказа чоргаарланыр эрелиг бис. Бистер аңаа чоргаарланып-даа турар бис.

Америк журналист Луиза Брайантыга интервьюзунга Ленин мынча деп чугаалаан: «Бистиң чазаавыс оларга күзенгир эвес кылдыр санааш, бистиң-биле харылзаа кылыырындан Вильсониүң сыңзыыргак ойталаашкын кылган политиказы Америкага чүнү-даа бербес». Ленинчи бо сөстерин үе бадыткаан.

Политиканы боттуг үүлдерден хоорулдур тургузары — ол дээрге ажыы чок ажыя-дыр. «Делегейге тергиидел» чедип алырынче, «бүгү делегейниң коммунистиг чазаан» тургузарынче ССРЭ-ниң чүткүлүүнүң дугайында хоозун медеглел кылып турары улустар аразының харылзааларын болгаш кады ажылдажылгазының хөрээн чүгле айыылдыг кызаага чедирип болур. Совет Эвилелиниң детким турары «делегей терроризминiң» дугайында хоозун чулчуруушкунар базала шак ындыг утка чок чорук болур. Херек кырында алгаш көөрге, оон организакчылары ол хоовун шуугаашкын-биле болдунуң болдалдарын чажыларын — национал хосталганың күштериге удур халлаашкынны калбартырын оралдажып турарлар.

Совет Эвилели делегей харылзааларының ниитизи-биле үдээн көрдүнген норма-чижектерин хүндүлеп көөрү дээш быжыы-биле туржуп турар. Чогум-на ынчангаш еске улустарга кичээнгириг бээр дээр, Азияга, Африкага, Латин Америкага — чер кырының кайдыда булуңнарынга улустарның хосталгаже чүткүүнүн бээр дээрзинге кижилериниң бүзүрелин бистиң программавыс сорук киирип турар бис, эш Л. И. Брежнев чоокта чаа онзадап демдеглээн.

Америк журналист Луиза Брайантыга интервьюзунга Ленин мынча деп чугаалаан: «Бистиң чазаавыс оларга күзенгир эвес кылдыр санааш, бистиң-биле харылзаа кылыырындан Вильсониүң сыңзыыргак ойталаашкын кылган политиказы Америкага чүнү-даа бербес». Ленинчи бо сөстерин үе бадыткаан.

Политиканы боттуг үүлдерден хоорулдур тургузары — ол дээрге ажыы чок ажыя-дыр. «Делегейге тергиидел» чедип алырынче, «бүгү делегейниң коммунистиг чазаан» тургузарынче ССРЭ-ниң чүткүлүүнүң дугайында хоозун медеглел кылып турары улустар аразының харылзааларын болгаш кады ажылдажылгазының хөрээн чүгле айыылдыг кызаага чедирип болур. Совет Эвилелиниң детким турары «делегей терроризминiң» дугайында хоозун чулчуруушкунар базала шак ындыг утка чок чорук болур. Херек кырында алгаш көөрге, оон организакчылары ол хоовун шуугаашкын-биле болдунуң болдалдарын чажыларын — национал хосталганың күштериге удур халлаашкынны калбартырын оралдажып турарлар.

Совет Эвилели делегей харылзааларының ниитизи-биле үдээн көрдүнген норма-чижектерин хүндүлеп көөрү дээш быжыы-биле туржуп турар. Чогум-на ынчангаш еске улустарга кичээнгириг бээр дээр, Азияга, Африкага, Латин Америкага — чер кырының кайдыда булуңнарынга улустарның хосталгаже чүткүүнүн бээр дээрзинге кижилериниң бүзүрелин бистиң программавыс сорук киирип турар бис, эш Л. И. Брежнев чоокта чаа онзадап демдеглээн.

Бистиң-биле чугаалажышкыннарны кыжаныышкыннарның дылының кырынга чорударын күзээн барыын талакы бөлүктериңг оралдажыышкынарынга, чавырлыышкынны «соок дайынче» чыгаар дээн оларның айыылдыг хөделиишкиннериңе хамаарыштыр бистиң партиявыс быжыы-биле мынча деп медеглеп турар: бистиң чуртувустуң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын кымның-даа кызагдаарын болдурбас бис.

Делегей харылзааларын экижилериниң эрге-ажыктарына дүүштүр Совет Эвилели шиитпирлиг ходелбишаан, серемчилелди кошкатпайн турар. Маңаа хамаарыштыр XXVI съездыка тодаргай айыткан. Совет улустуң болгаш оон өөнүктерининң тайбың амыдыралына быжыг камгалал эргежок чугула. Ол камгалал бисте бар— ол дээрге эрес-маадырлыг Совет Чепсектиг Күштер-дир, ол дээрге Варшава Керээзининң киржикчилери чурттарның эвилелчи армиялары-дыр.

Тайбының совет программазын боттандырары чүгле чаңгыс чыл хуусаалыг эвес. Бистиң программавыс херек кырында дыка хөй чугула үүлдерни кылып турар. Делегейниң чидиг айтырыгларының талазы-биле боттарының туруштарын база катап хандыр бодап көөрүнче хөй чазактарны ол программа сагындырып турар. Янзы-бүрү политиктиг угланыышкынналыг демократтыг болгаш дайынга удур калбак күштерниң идепкейжиринге ол программа идиглиг болуп турар. Чидиглеңген байдалдан үштүнүп үнеринiң боттуг аргазы бар дээрзинге кижилериниң бүзүрелин бистиң программавыс сорук киирип турар.

Эштер! Тайбың дээш демиселди социал депшилге дээш улустарның демиселин-биле ходбаштырар, сырый каттыштырар чорукту дайыннарның, үптээшкинниң болгаш күүүлээшкинниң империалистиг политиказынга удур быжыг моондакты тургузарының боттуг аргазы кылдыр Ленин санап чорааш. Ол айтыышкын делегей херектеринге бистиң партиявыстың амгы үеде базышын угланыышкыны болуп турар.

Тайбыңга ынак чоруктуң политиказын бистиң партиявыс хосталганың, демократияның болгаш национал хамаарышпас чоруктуң шыныг херээн деткиирi-биле тудуш холбаштырыя турар. Өске чурттарга, өске улустарга Совет Эвилелиниң дузаламчызы кандыг-бир хуудa кызыы сорулгалыг деп кым-даа, кажан-даа бадыткан шыдавас. Ындыг фактылар чок. Ынчаарга, өске фактылар бар. Угаан-бодалдың карангыдүмбейинче колониализминиң идип киирген кижилерге эртем-билигларни совет специалистер чедирип берип турар. Ялыы-түренги чорук шыва алган турган черлерде индустриалдыг болгаш аграр төптери бистиң деткимчевис-биле тургустунуп турар. Империализмниң күчүлээшкинниге таварышкан улустар боттарының хамаарышпас чоруун камгалазырына бистиң деткимчевис дузалап турар. Интернационалистиг, ленинчи ындыг политиказа чоргаарланыр эрелиг бис. Бистер аңаа чоргаарланып-даа турар бис.

Америк журналист Луиза Брайантыга интервьюзунга Ленин мынча деп чугаалаан: «Бистиң чазаавыс оларга күзенгир эвес кылдыр санааш, бистиң-биле харылзаа кылыырындан Вильсониүң сыңзыыргак ойталаашкын кылган политиказы Америкага чүнү-даа бербес». Ленинчи бо сөстерин үе бадыткаан.

Политиканы боттуг үүлдерден хоорулдур тургузары — ол дээрге ажыы чок ажыя-дыр. «Делегейге тергиидел» чедип алырынче, «бүгү делегейниң коммунистиг чазаан» тургузарынче ССРЭ-ниң чүткүлүүнүң дугайында хоозун медеглел кылып турары улустар аразының харылзааларын болгаш кады ажылдажылгазының хөрээн чүгле айыылдыг кызаага чедирип болур. Совет Эвилелиниң детким турары «делегей терроризминiң» дугайында хоозун чулчуруушкунар базала шак ындыг утка чок чорук болур. Херек кырында алгаш көөрге, оон организакчылары ол хоовун шуугаашкын-биле болдунуң болдалдарын чажыларын — национал хосталганың күштериге удур халлаашкынны калбартырын оралдажып турарлар.

Совет Эвилели делегей харылзааларының ниитизи-биле үдээн көрдүнген норма-чижектерин хүндүлеп көөрү дээш быжыы-биле туржуп турар. Чогум-на ынчангаш еске улустарга кичээнгириг бээр дээр, Азияга, Африкага, Латин Америкага — чер кырының кайдыда булуңнарынга улустарның хосталгаже чүткүүнүн бээр дээрзинге кижилериниң бүзүрелин бистиң программавыс сорук киирип турар бис, эш Л. И. Брежнев чоокта чаа онзадап демдеглээн.

Бистиң-биле чугаалажышкыннарны кыжаныышкыннарның дылының кырынга чорударын күзээн барыын талакы бөлүктериңг оралдажыышкынарынга, чавырлыышкынны «соок дайынче» чыгаар дээн оларның айыылдыг хөделиишкиннериңе хамаарыштыр бистиң партиявыс быжыы-биле мынча деп медеглеп турар: бистиң чуртувустуң болгаш бистиң эвилелчилеривистиң дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын кымның-даа кызагдаарын болдурбас бис.

Делегей харылзааларын экижилериниң эрге-ажыктарына дүүштүр Совет Эвилели шиитпирлиг ходелбишаан, серемчилелди кошкатпайн турар. Маңаа хамаарыштыр XXVI съездыка тодаргай айыткан. Совет улустуң болгаш оон өөнүктерининң тайбың амыдыралына быжыг камгалал эргежок чугула. Ол камгалал бисте бар— ол дээрге эрес-маадырлыг Совет Чепсектиг Күштер-дир, ол дээрге Варшава Керээзининң киржикчилери чурттарның эвилелчи армиялары-дыр.

Тайбының совет программазын боттандырары чүгле чаңгыс чыл хуусаалыг эвес. Бистиң программавыс херек кырында дыка хөй чугула үүлдерни кылып турар. Делегейниң чидиг айтырыгларының талазы-биле боттарының туруштарын база катап хандыр бодап көөрүнче хөй чазактарны ол программа сагындырып турар. Янзы-бүрү политиктиг угланыышкынналыг демократтыг болгаш дайынга удур калбак күштерниң идепкейжиринге ол программа идиглиг болуп турар. Чидиглеңген байдалдан үштүнүп үнеринiң боттуг аргазы бар дээрзинге кижилериниң бүзүрелин бистиң программавыс сорук киирип турар.

Эштер! Тайбың дээш демиселди социал депшилге дээш улустарның демиселин-биле ходбаштырар, сырый каттыштырар чорукту дайыннарның, үптээшкинниң болгаш күүүлээшкинниң империалистиг политиказынга удур быжыг моондакты тургузарының боттуг аргазы кылдыр Ленин санап чорааш. Ол айтыышкын делегей херектеринге бистиң партиявыстың амгы үеде базышын угланыышкыны болуп турар.

Тайбыңга ынак чоруктуң политиказын бистиң партиявыс хосталганың, демократияның болгаш национал хамаарышпас чоруктуң шыныг херээн деткиирi-биле тудуш холбаштырыя турар. Өске чурттарга, өске улустарга Совет Эвилелиниң дузаламчызы кандыг-бир хуудa кызыы сорулгалыг деп кым-даа, кажан-даа бадыткан шыдавас. Ындыг фактылар чок. Ынчаарга, өске фактылар бар. Угаан-бодалдың карангыдүмбейинче колониализминиң идип киирген кижилерге эртем-билигларни совет специалистер чедирип берип турар. Ялыы-түренги чорук шыва алган турган черлерде индустриалдыг болгаш аграр төптери бистиң деткимчевис-биле тургустунуп турар. Империализмниң күчүлээшкинниге таварышкан улустар боттарының хамаарышпас чоруун камгалазырына бистиң деткимчевис дузалап турар. Интернационалистиг, ленинчи ындыг политиказа чоргаарланыр эрелиг бис. Бистер аңаа чоргаарланып-даа турар бис.

Америк журналист Луиза Брайантыга интервьюзунга Ленин мынча деп чугаалаан: «Бистиң чазаавыс оларга күзенгир эвес кылдыр санааш, бистиң-биле харылзаа кылыырындан Вильсониүң сыңзыыргак ойталаашкын кылган политиказы Америкага чүнү-даа бербес». Ленинчи бо сөстерин үе бадыткаан.

Политиканы боттуг үүлдерден хоорулдур тургузары — ол дээрге ажыы чок ажыя-дыр. «Делегейге тергиидел» чедип алырынче, «бүгү делегейниң коммунистиг чазаан» тургузарынче ССРЭ-ниң чүткүлүүнүң дугайында хоозун медеглел кылып турары улустар аразының харылзааларын болгаш кады ажылдажылгазының хөрээн чүгле айыылдыг кызаага чедирип болур. Совет Эвилелиниң детким турары «делегей терроризминiң» дугайында хоозун чулчуруушкунар базала шак ындыг утка чок чорук болур. Херек кырында алгаш көөрге, оон организакчылары ол хоовун шуугаашкын-биле болдунуң болдалдарын чажыларын — национал хосталганың күштериге удур халлаашкынны калбартырын оралдажып турарлар.

Совет Эвилели делегей харылзааларының ниитизи-биле үдээн көрдүнген норма-чижектерин хүндүлеп көөрү дээш быжыы-биле туржуп турар. Чогум-на ынчангаш еске улустарга кичээнгириг бээр дээр, Азияга, Африкага, Латин Америкага — чер кырының кайдыда булуңнарынга улустарның хосталгаже чүткүүнүн бээр дээрзинге кижилериниң бүзүрелин бистиң программавыс сорук киирип турар бис, эш Л. И. Брежнев чоокта чаа онзадап демдеглээн.

Ажылга ленинчи стиль дээш

Эштер! XXVI съездиниң соонда калбарган тургузукчу ажыл-иштин, солун болгаш ырыы ажыл-херектиң төвүнде коммунистерниң партиязы, Ленинниң партиязы туруп турар.

Совет инитилелдиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү болуп турар ролюн партия артык эрге кылдыр көрбейн турар. Ону аңаа кандыг-бир эвекрет-биле хайырлаваан. Ону күш-ажылдың кижилериниң эвес-кежин дээш карак-кызыл демиселге чавлап алган. Алдар-хүндүткел болгаш массага салдар хары угда база кезээ маягези-биле чедип келбес дээрзин коммунистер ынчаңгаш эки билирлер.

Хүн бүрүде, шиитпир бүрүзү-биле партия инитилелдиң удуртур бодунуң эргежи бадыткаар үжурлуг, СЭКП ону база чедиишкиниг боттандырып турар.

Ажылчыннарның, тараачынарның, интеллигенцияның эң эки төлээлекчилерин партия бодунуң хүрээлеңнеле хаара тудуп турар. Инитилелдиң мөөнеттинген дуржулгазын, өрү үгээн-бодал энергизазын партия бодукка сиңирип ап, улустуң эрге-ажыктарын, күзел-чүткүлдерин тодаргай политикаже шинчидип турар. Ынчангаш Ленинниң партиязы коммунистиг тургузуушкунуүнүң кол шимчелиичизи, коллективтиг удуртукчузу болуп шыдавас. СЭКПниң XXVI съездизи, ленинчилернин партиязының съездизи оны база катап бадыткаан.

Съезд стратегтиг угланыышкынны ажыллаан кылган. Практиктиг ажылга тыптып кээп түүар тодаргай муң-муң айтырыгларга мурнаазы харылдаар дээр шак ындыг соруларны партия салбайн турган болбайн аан. Ындыг харылдаңы дилээри — бүгү-ле, деңнелде партия организайназдарының үүлэлгези болур.

XXVI съездиниң түңнелдиинге хамаарышкан партия активтери чоокта чаа болуп эрткилээн. Анаа-ла шиитпирлер эвес, харын тус районнуң, түскай адырның онзагай байдалдарынга, ылгалдыг үүлдерининге хамаарышкан чогумчалыг болгаш ажыктыг шиитпирлерниң шудургу дилээшкиннерин шак ол активтерге чорутканы коңчуг эки-дир. Съездиниң шиитпирлерин үүлүүр деп деткиирi шак ындыг ажыл-херекчи болуур ужурлуг.

Бистиң планнарывыстың күүсеттинериинге, чүрттүн амыдыралынга партия, күрүне болгаш ажыл-агый аппаратының бүгү-ле звенолар

ЛЕНИН-БИЛЕ ШҮҮШТҮРБҮШААН, ЛЕНИНЧИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДАП, ЧУРТТААР

(Төнчүзү. Эгезин 1-ги, 2-ги арыннарда).

далар аргалыг» деп, ол чугаалаан. 1920 чылда Ленин ынчаар чугаалаан. Ынчаарга ол дээрге — эргижиреес ындыг ылап шынарыны бирээзи-дир.

Чеңишкинниг организакчы ажыл бүгү чүвени билир чорукту, эчис соруглаже түткүлдү, күүседикчи чорукту, инициативаны тудуш кылдыр каттыштырарын көрүп турар. Дужаал-биле эрейгей удуртур, эшкедээр болгаш далажыр чорук, ажыл-херекти чорукту хоозун бижишкин-биле солуур организакчы ажылга таарышпас. Ынчалзажок шынгыы сагылга-чурум чок болза, ажыл-херекти ленинчи ёзу-биле организастаары болдунмас болбайн аан. «...Бир эвес бис ажылчынарны болгаш тараачынарны сагылга-чурумга ак сеткилдиг өөредир дээр болзувусса, бис ону бодувустан эгелээр хүлээлгелиг бис» деп, Ленин чугаалаан.

Ажыл-херектиң чеңишкиниң кижилерни шын шилип алырыбиле болгаш күүселдениң хыналдазы-биле хандыртынар. Ол ленинчи негелдени эдерери ындыг-ла нарын эвес кылдыр сагындырар. Ынчалзажок чамдыкта хамык чүве сыр өскээр болуу бергилээр-дир. Хүлээп алган шинтпир элезинче кире берген шинаан-ла ажылдаар кижилерни, партийжи этиканы хажыдып турар кижилерни партия шынгыы хемчег ап туурары чугаажок.

Эштер! Совет кижилер-даа, даштыкыда бистиң өөнүктеривис-даа бистиң Коммунистиг партиявысты — Ленинниң партиязы, Ленинчи партия деп ынакшыл-биле адап турар. Бисте партийжи бүгү амыдыралда, партийжи удуртулганың стили болгаш методтары ленинчи принциптерге үндезилеттинип тургустунганын СЭКПниң XXVI съездизи база катап бүзүрелдиг бадытваан. Марксизм-ленинизм болза партияның организакчы, политиктиг болгаш теоретиктиг ажыл-чорудулгазының, бүгү совет ниитилел амыдыралының чогаадакчы үндезини болуп турар.

Күүселдениң хыналдазын чеданшкиннерни база чедир кылдынмаан чүүлдерни анаа-ла мазажым даңзыларды кылдыр көрүп болбас болбайн аан. Шынгыы боттуг, хей хоозун эвес ындыг хыналдага ажылды канчаар эки организастаарының деңзигүүлеттинген сүмелери турар ужурлуг. Ынчаш ол ёзу барымдаалаан чорук эвес, а ёзулуг хыналда, ылаптыг ажыл-херек-тир.

Ам партияның хүрээлекииде 17 чартык миллион коммунистер бактаап турар. Ол дээрге улуг күш-тур, коммунистиг тургузуучукунуң эң-не янзыбүрү участоктарында карак кызыл ажылдап турар салымчаанныг кадрларның ёзулуг бүлези-дир. Партияның ат-алдары кедергей улуг. Ону хүмагалаар база көвүдедир херек.

Ынчангаш XXVI съездиниң айтыышкыннары-биле холбаштыр Төп Комитет бүгү-ле деңнелдерде кадрларга негелдиг чорукту күштелдирип, партийжи аппараттың ажылының культуразын бижыг туруттуг бедидип, анаа чаа күштерниң немежип киреви хандырып турар. Ынчаарга партийжи шинтпирлерни күүсетпейн турар, даандырган ажыл-херекти харыысалга чок көөр, хөйниити база албан-дужаал байдалын шын эвес ажыглаар кижилерни, партийжи этиканы хажыдып турар кижилерни партия шынгыы хемчег ап туурары чугаажок.

Эштер! Совет кижилер-даа, даштыкыда бистиң өөнүктеривис-даа бистиң Коммунистиг партиявысты — Ленинниң партиязы деп ынакшыл-биле адап турар. Бисте партийжи бүгү амыдырал, партийжи удуртулганың стили болгаш методтары ленинчи принциптерге үндезилеттинип тургустунганын СЭКПниң XXVI съездизи база катап бүзүрелдиг бадытваан. Марксизм-ленинизм болза партияның организакчы, политиктиг болгаш теоретиктиг ажыл-чорудулгазының, бүгү совет ниитилел амыдыралының чогаадакчы үндезини болуп турар.

Догматизмте, бодалдың таптылып дегеңелеңириңге удур, белең майык-хевирлерни болгаш эргижирээн схемаларны сарыыл чок ажыглаарынга удур шинтпирлиг демисежиринге революстуг демисежиринге дуржулгазы, социалистиг болгаш коммунистиг тургузуушкунуның дуржулгазы бистерни өөредип турар. Марксизм — ол дээрге, догма эвес, а ажылчорудулгага чогаадыкчы удуртулга-дыр деп, Ленин онзалап демдеглеп чораан. Ленинизм — ол дээрге, догма эвес, а ажылчорудулгага чогаадыкчы удуртулга-дыр деп. Ленинниң өөреникчилерин база ынчаар чугаалап турар. Ленинге шынчы болуру — ол дээрге, бистиң партиявыстың үндезилекчизиниң теоретиктиг-даа, практиктиг-даа ажыл-чорудулгазынга ханы сиңиригш, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары-дыр. Ленинге шынчы болуру — ол дээрге, бистиң революстуг өөредивисти «барыын-даа, чөөнда» үзел-биле хажыдар ээп кандыг-даа оралдажышкынынарга удур шинтпирлиг демнежири-дир.

Амыдыралдың чалгы кайгамчык шапкын. Шинтпирлеттинген айтырыгларың орнуңга шинтпирлезе чогуур чаа айтырыглар тургуступуп кээп турар. Дүүн шын турган чүүл даарта шын эвес болу берип мягат чок. Ынчангаш чаа болуушкуннарны болгаш чорудулгаларны чогуур үезинде эскерип, билип алыры, оларны анализтээри болгаш түүнээри практикага теоретиктиг чаа угланышкынкарны бээрининг эргежок чугулазы ында болуп турар.

Ленин чогум-на шак ынчаар ажылдап чораан. Ажылчыл аңгының демиселчи авангардын — партияны ол чогум-на шак ынчаар өөредип чораан. Россияның болгаш делегей пролетариадының хосталгалыг шимчээшкинниң организакчызы болгаш баштыңчызы Ленинниң шылтараан угаанының бүгү талалары ындыг партияны, чаа хевирниң революстуг партиязын тургузар база быжыглаар ээп демисеелге ээн-не долузу-биле илергейлеттинип көзүлген. Долузу-биле база катап мынчаар базыткап чугаалап турар бис: Ленинниң шылтараан угааны партияның ажыл-херектериге болгаш боттандырып турар бүгү чүүлдерниге чурттаарын база тиилээрни үргүлчүлеп турар.

Ленинчи партияга бактаап турары — бедик аллар болгаш бедик харыысалга-дыр. Чогаадыкчы кыптыгышкыны, сёстүп болгаш ажыл-херектиң чаңгыс дай болуруп, инициативага делгем орукту бээрин, хүлээп аллынган шинтпирлерни амыдыралга боттандырарда чайгылыш чок сагылга-чурукну, негелдиг чорукту, соңнбиле чергелештир идегээр база сагыш човангыр болур-чорукту — бүгү партияга, коммунист бүрүзүге Ленин чагаан. Бистиң партиявыс болгаш ооң Төп Комитеди ленинчи чаңчылларны ылыктыы-биле кадагалап чоруур. Ажылдың ленинчи стилинин дугайында сагыш салышкын ол-дур. Ол дээрге, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кезээле эдерери ленинчи чагыгларга шынчы чорук-тур!

* * *

Эштер! Владимир Ильичиниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюн байырлавышаан, ленинизмиң төөгүлүг ужур-дузазын база катап демдеглеп турар бис.

Совет Эвилелинге социалистиг ниитилелди тургусканы болгаш коммунизм тургузуушкунунче шилчип киргени база социализмниң делегей системазының тургустунганы болгаш өзүп быжыкканы — ленинизминиң өндур-чаагай түңнели-дир. Капиталпзмниң ханы ижээшеринде байдалды боттуу-биле өскерткен ажылчын болгаш коммунистиг шимчээшкинниң чайгылыш чок өзүллези ленинчи революстуг өөредиг-биле холбаалыг. Ленинчи идеяларның күчү болгаш саллары колониалдыг империяларның бууран дүшкүлээнинден, биезе базындырып, дарадып чораан ок-оң нацияларның төөгүлүг ажыл-чорудулгаже кирипкеннилеп илергейлеттингеп.

Делегей байдалын бодуунуңду хажыдар, идеализастаар

* * *

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылынга тураскаатканы

* * *

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң тургузуучузу болгаш удуртукчузу, гениалдыг бодалчы болгаш революсчу Владимир Ильич Ленинниң Кымылдың Ленин шөлүүде тураскаалынга чечектерин май мурнуун социалистиг чарыжының тиилекчилери дүүн салган.

дээр хөөн коммунистерле чок. Капитализм ам-даа күштүг. Неоколониализмниң методтарын ажыглап, делегей монополияларының четкиинге даянып алгаш, капитализмниң кол төптери «үшкү делегейнин» чурттарының хөй нуруузуун мөлчүүрүн уламчылавышаан. Империалистиг ыйыышкынның, социал чөрүлээлериниң, язызбүрү национал болгаш шажыны бөлүктериниң араазында демисеелдиң парын капсырлажыышкыны Азияның, Африканың болгаш Латин Американың дыка хөй чурттарында байдалды улуу-биле парыдаткан. Бүгү-ниити айтырыглар, ооң иштинде быларгай, социал талазы-биле чаңгыс аай эвес делегейде болуп турар өртем-техниктиг революциянның тывыллырын кээп турар айтырыглары чидигленип орар.

Бистиң үевистиң боттуг чүүлдери ындыг-дыр, эрги болгаш чаа делегейниң удурлашкыыаанын тывылган нарын, чөрүшкек чүүлдер ындыг-дыр. Ол демисеге чаа чүүлдүң талазында турарывыс билдингир. Делегей моон эки туруп болур болгаш болур-даа ужурлуг дээрзинге бүзүрелдиг бис. Ынчангаш бистер, коммунистер, ленинчилер, ол эки болган турарын челип алыр бис.

Бүгү нациялар социализмге чеде бээр, ынчалза-даа нацияның бүрүзү анаа бодуунуң оруубиле чеде бээр дугайында ленинчи бодал делегейниң улам өзүп орар социал чаартылганының орук айтыкчы сыалазы болуп келген болгаш болуп артар-даа. Революсчу күштер төлээлекчилериниң XXVI съездиге чугааларын дыңнап ора, толаргай болгаш чаңгыс аай эвес политиктиг байдалдарда ленинчи теоретиктиг номналды билдингир ажыглаар чорук, демиселлиг хевирлерни болгаш арталарын шилип алырда ленинчи методологияны ажыглаары кайы хире хөй чүүлдерни берип турарынга бистер шуптувус дагын-дагын бүзүрел турган бис. Массаларның төөгүлүг чогаадылгазынга, төөгүлүг бот-тускайлаң ажыл-чорудулгазынга ында арталар шынап-ла ажоок делгем.

Социализм дугайында билиниккинер ленинчи критерия-га чамдык чөрлерге, чамдык тавариылгаларда дүүшпейн барылаар болзажок, социалистиг идеяларның болгаш идеалдарның чер болганда неперээни капитализм болуун боду бүжартаткан дугайын чугаалап турар. Улустар капиталистиг эвес орукту дилеп турар, а ол чүл дээрге, олар эртемниг социализмге эрте-даа азы орай-даа бол чеде бээр, Маркска болгаш Ленинге чеде бээр дээни ол-дур.

Ам социал дешилгеже чүүкүл бүгү делегейге быжыг тайбын дээш демиселлеп чарылбас. Ооң уламнынан тайбың кожа-хелбээ догуиналшкынның ленинчи идеязы социализмниң дашткы политиказының кол үндезини, тайбыңга ынак бүгү демократтыг күштериниң негелдези болуп артар. Айылдыг бис кырынан өткаарлаарын, ракета-ядролуг халаптың кыжаның чайладырын улустар иеген турар. Ынчангаш бистер, ленинчилер, кижи төрелгетениң келир үезин камгалап алыр дээш бүгү-ле болдуунгу дег чүүлдерни кылыр бис.

Социал дешилгениң оруктарын айтып шиглээр, тайбыңны быжыглаарынга ядыг бээр, ол өндүр улуг соруглаар дээш демисеелге ажылчы чоннарны сырый каттыштырар, мөөңнээр — ленинизмниң буянныг, чаагай хүлээлгези ол-дур.

Ленинизм — амыдыралды чаартырының ёзузу-дур. Делегейниң амгы бүгү хөгжүдезин Владимир Ильич Ленинниң өөреліниңг болгаш баш удур көрүүшкүнниериниң оруу-биле чоруп орар.

Ленинчи чагыгларны эдерерінге, Улуг Октябрьның төөгүлүг чаалап алышкынарын хүмагалап камгаларынга болгаш көвүдериниге бистиң партиявыстың, бистиң чонуувустуң чайгылыш чок белеңня XXVI съезд база дагын бадыткаан.

Бүгү чурттарның ажылчы чоннарының хосталгалыг демиселіниң тугу—ленинизм делгерезин!

Улустар аразынга тайбының болгаш найыралың ленинчи политиказы делгерезин!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязынга — Ленинниң болгаш ленинчилериниң партиязынга алдар!

Коммунизм тургузукчузу, өндүр улуг ленинчи херектиң уламчылакчызы—совет улуска алдар!

* * *

(К. У. Черненковуң илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкаашкынары хөй удаа үзе кирип турган).

В. И. ЛЕНИНГЕ ТУРАСКААТКАН

Тыва АССР-ниң материал-техниктиг хандырылга талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы албан-хүлээлгезинден эш В. Я. Матюковту хостаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң материал-техниктиг хандырылга талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы албан-хүлээлгезинден эш Василий Яковлевич **Матюковту** пенсияже үнгенн-биле холбаштыр хостаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1981 чылдың апрель 22.

Делегейниң ажылчы чоннарының улуг баштыңчызы болгаш башкызы, Коммунистиг партияның тургузуучузу, ажылчыннарның болгаш тараачыннарның баштайгы социалистиг күрүнезиниң үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылынга тураскаатканын найысылалдың ажылчы чоннарының болгаш хөй-ниитиң төлээлекчилериниң байырлыг хуралы республиканың хөгжүм-шин театрынга дүүн болуп эрткен. СЭКП Кызыл хооркомунуң бирги секретары А. И. **Пожидаев** байырлыг хуралды ажыктаан.

СЭКП Төп Комитединиң Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң-Даргазы эш Л. И. Брежневти баштадыр СЭКП ТК-ниң Политбюрозуның составның байырлыг хуралдың хүндүлүг президиумунга ооң киржикчилери бедик көдүрлүүлүкүн-биле соңгаан.

Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чылының дугайында илеткелди СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, республиканың күрүнезиниң айыыл чок чорук комитединиң даргазы **А. И. Леньшин** кылган.

Хурал сөөлүнде ооң киржикчилери байырлал көңгертни көргеп.

* * *

Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнеңиң тургузуучузу болгаш удуртукчузу, гениалдыг бодалчы болгаш революсчу Владимир Ильич Ленинниң Кымылдың Ленин шөлүүде тураскаалынга чечектерин май мурнуун социалистиг чарыжының тиилекчилери дүүн салган.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

Изии-биле деткээн

УЛАН-БАТОР. СЭКП-ниң XXVI съездизиге көдүрген Совет Эвилелиниң чаа инициативалары СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң амыдыралга чайгылыш чок чорудуп турары Тайбың программазының туду үргүлүлели-дир деп, МАРН-ТК-ниң органы «Намын амыдрал» журнал онзалап демдеглээн. Тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту быжыглаарынче, чавырлыышкынның чорудулгазын ханылалдырынче, боо-чепсекти дужүреринче угланган чугула саналдарны СЭКП-ниң XXVI съездизи көдүргеп. Депшилгелиг бүгү кижи төрелгетеп ол саналларны изии-биле деткип турар.

Совет коммунистериң дээди шуулганының төөгүлүг шинтпирлерни Моолдуң Арат-тың Революстуг намы бединбиле үнелеп турар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы делегейниң коммунистиг шимчээшкинниң авангарды, тайбың, демократия болгаш социализм дээш демиселіге көлкүш болуп турар.

БОННҢ. Делегейниң нарын айтырыгларын чогумчалыг кылдыр шинтпирлээриве угланган СЭКП-ниң XXVI съездизиге көдүрген боттуг болгаш сарыылдыг саналларны Барыын Германияда улам-из хөй кижилер деткип турар деп. ГФР-ниң, сураглыг эртемденн болгаш хөй-ниити ажылдакчызы, юрист-демократтарның делегей ассоциациязының ораныкчы президентизи профессор Герхард Штуби СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

НАТО чурттарының болгаш ССРЭ-ниң ортумак ыракшылдыг чаа ракета-ядролуг чепсектерни Европага иептередирни болдурбас дугайында СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежневтиң Отчёт илеткелиге айыткан саналлар Германияның Федеративтиг Республиказынга улуг кичээнгейни болгаш сонуургалды болгурган. Ядролуг халапты болдурбазының амыдыралы эргежок чугулазын базыткап көргүзер делегейниң авторитеттиг комитединиң тургузар дугайында болгаш ескеда тодаргай совет саналларны кичээнгейлиг өөренип көөру чугула деп, Герхард Штуби чугаалаан.

Тайбыны камгалаарындан артык чугула соруга Совет Эвилелиниде болгаш СЭКП-де чок дээрзин бо бүгү тайбың чаа совет инициативалар тодаргай хереченлеп турар-дыр деп, ол онзалап демдеглээн.

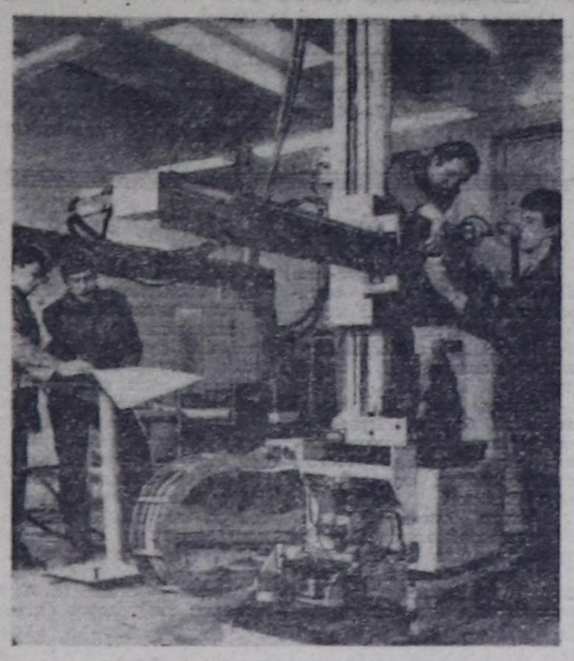
ДАМАСК. Делегейниң революстуг шимчээшкинниң чаңгыс эвин, тайбыңны, улустарның хосталгазын болгаш депшилгезин быжыы-биле камгалап турар Улуг Октябрьның Төрээн чуртун долгандыр оларның сыры каттышкынын совет коммунистериниң дээди шуулганы база катап тодаргай базыткаан деп. «Нидаль аш-Шааб» солун бижээн. Делегейге тайбыны быжыглаар дээш өндур-чаагай демиседи үргүлүлээриниге Совет Эвилелиниң шинтпирлериниң дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизи тодаргай медеглээн.

Делегейниң бүгү диптеринде, ооң иштинде араб чурттарда миллион-миллион кижилериниң кичээнгейи СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажылынче угланган турган.

ЛУАНДА. Делегейге тайбыны болгаш улустарның айыыл чок чорукун хамыдыраарынче угланган тодаргай саналларны илип үндүрген СЭКП-ниң XXVI съездизи кижи төрелгетениң төөгүзүүге алдын үүкүтер-биле бижиттикип киргеп деп, Мурнуу-Барыын Африканың Улусчу организациязының (СВАПО) президентизи Сэм Нуйома СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга медеглээн.

Тайбыны быжыглаарынче, улустарның тайбың калы ажылдажылгазын калбартырынче, национал хосталга дээш улустарның чөптүг демиселин деткиринче СЭКП-ниң чайгылыш чок угланышкынын СЭКП ТК-ның Чиигине секретары Л. И. Брежнев совет коммунистериң дээди шуулганының ынанчылең медеглээн. Тодаргай болгаш дээштиг деткимелэ дээш ССРЭ-ге өөрүп четтиргенивисти илергейлеп турар бис дээп, С. Нуйома онзалап айыткан.

(СЭТА).

Улетпүр роботтарын чогаадып кылыры болгаш оларны будүрүлгеге ажыглап киирери Болгарияда эгелээн сесни беш чылдың кол угланышкынынарының бирээзи. Бо талазы-биле республика көскү чедиишкиннерлиг.

Стара-Загора хоорайда «Берое» эртем-будүрүлге комбинадының будүрүп үндүрүп турар роботтары-биле чүгле республиканың чамдык будүрүлгелери эвес, харын социалистиг өске-даа чурттарның будүрүлгелери дериттинген. Болгар будүрүлгениң улетпүр роботтары совет индустрияның улуг күчүлүг КамАЗ каттыжыышкында база ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: «Берое» комбинаттың цегинде универсалдыг «РБ-232» деп чаа роботтуң техниктиг хыналдазы.

БТА—СЭТА-ның фотозу.

ХАМААРЫШПАС ЧОРУКТУҢ БИР ЧЫЛ ОЮ

Зимбабве Реенубликаның найысылалы Солсбери болгаш өске-даа хоорайлары бо хүнөрде национал туктар-биле, национал бот-тускайлаң догуиналшкынны быжыглаарынче кыйгырган лозуннар-биле шиметтинген. Африканың эң аныяк күрүнезинин чоок хамаарышпас догуиналшкынының бир чыл ооң демдеглел турары ол.

НАТО чурттарының болгаш Мурнуу-Африка республиканың деткин-биле эрге-чагырганга ыыртының турган расисчи-колониалчы дурум чок ёзу-чурумга удур чоннуң хосталгалыг дайыны мырыңай чоокта, чаа доозулган. Үредлир бердирипкен бронетранспортёрлар болгаш расисчи армияның Солсбери чанында чемерен чыдар өске-дай шериг техниказы патриоттарның тиилелгелериниң дугайын амыгаа чедир сагындырып турар.

БНО-нуң, Африка чаңгыс ап организациязының, улустар аразының өске-даа организацияларының дең эргелиг кежигүнү апарган чаа күрүне секторун быжыглап, будүрүлгеге ажылчын контрольду тургузарынын, чижеп садыг кылыр болгаш эртектер өстүрер чорудуктарга улуг демиселлиг таламдар-биле хемчеглерни алган. Ниитилел амыдыралын демократчыларының айтырыглары бирги чергенин кылдыр көрүп турар. Эрге-чагырганың чер-чер органнарынга ёзулуг хостуг соңгудаларны бир-ле дугаарында чоруткан. Найысылалга Хараре дээр африка атты бээрин шинтпирлээн.

Республикада аграр реформазын белеткеп турар, ооң соруглазы черни оны сайзырадыр ажылдап турар кижилерге, бээри болур. Зимбабвениң премьер-министри Р. Мугабениң медеглээнин ёзугаар алырга, хостуг улус ак кештиг эвээш нуруулардың ямбы-хумдуктелерин-болгаш расистерниң эрге-ажыктарынга таарыштыр хүлээп алдынган үитекчи хөөйлуларны хевээр арттырарын болдурбас. Бөлөө ажылагыйны үндезинин-биле чаарты тургузарын чаа эрге-чагырга планнап турар, ол болза кооперативтерни болгаш күрүне фермаларын ооң үндезинни кылыр соруглалыг. Национал экономиканы хөгжүдүрүнниң үш чыл планын ажылдап кыда берген.

Чуртгун бот-эргезин болгаш бүрүн-бүдүн дешкеэрлиг төрарын камгалаар, күш-ажыл фронтузунга национал хөгжүлдеге идепкейлиг киржир соруглалыг чаңгыс аай национал армияны тургузуп турар. Амгы, 1981 чылды улусчу эрге-чагырганы быжыглаарының чылы кылдыр чарлаан. Амгы шилчилге үезинин ам чугула айтырыглары — национал чаңгыс эпти быжыглаары, хөй-ниитиниң массалыг организациялары тургузары.

Каяа-даа каттышпастың принциптеринге үндезилеттинген таптыкы политиканы республика чорудуп турар. Мурнуу-Африка республикада апартеид политиказының системазын уаткаар болгаш намиёвайны эжелеп турар чорукту сёкпастың дээш ол шинтпирлиг туржуп турар.

Национал дешилгезин хандырып алырда аныяк республиканың мурнунда нарын соруглалар ам-даа эвээш эвес. Ынчалзажок Зимбабвениң расисчи-колониалдыг 90 чыл дараалдың соонда эгиннерни керидирипкен чоннуң баштайгы тиилелгелери ооң келир үезинге бүзүрелди хайныктырып турар.

А. ОСИПОВ,
СЭТА-ның корр.

СТРЕЛЬНИКОВА АТТЫГ...

Стрельникова аттыг уксаажыдылга заводу. Ук ажыл-агый чүгле Киргизияда эвес, оон дашкаар черлерде база алдаржаан. Ында амгы үениң комплекизинде алатау уксаалыг инектерни өстүрүп турар.

Уксаажыдылга заводу улуг чедиишкинилери дээш ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел ТК-ның, түс черниң партия болгаш совет органнарының дипломнары болгаш хүндүлел бижиктери-биле шаңнаткан. Ук ажыл-агыйның малчыннары бо хүннерде бот-идепкей-биле ажылдап турар. Олар чедиишкиннерин улам быжыглавышаан, он бирги беш чылдың соругларын боттандырып киришкен.

Күрүненің уксаажыдылга заводунуң күш-ажылчы чедиишкинеринде сураглыг орус херээжен, коммунист Федосья Афанасьевна Стрельниковаңың киргең үлүг улуг.

Федосья Афанасьевна Стрельникова... Чурталгазының хөй кезиин эрттирген суурында оон хүлерден кылган тураскаалы бар. Түс черде ортумак школа болгаш совхоз оон адын эдилээн. Ында бажың, кудумчу бүрүзү ол сураглыг кижиниң дүгайын сагындырар. Күш-ажылдың ак баштыг хоочуну туржук, кандыг-даа школачы кымның чурталгазы тоолчургу апарганын келгеннерге күзелдин-биле чүтаалап бээрлер.

Ол мынчаар эгелээн...

1929 чылда Федосья Стрельникова Киргизияга улуг өг-бүлези-биле келген. Ол «Аламедин» уксаажыдылга ажыл-агыйынга саанчылап, а өөнүң ээзин ажаакчызынга ажылдай берген. Саанчының ажылгырын, тура-соруккуруун, хогулуг ажыл-чанын чон дораан үнелээн.

Бир-ле эртен фермага совхоз директору келген.

— Ажыл-агыйывыс каражага таваржыр дей берген-дир, уругларга — дээш, ол уламчылаан — 12 аарыг инек тывылган. Бо дээрге совхозтуң хөй акшабиле садып алган уксаалыг инектери-дир. Ажаалдазым экижидип эмнээр болза, сегий берип болурунуң идегели бар. Кайы-бирээҥерниң эки-тура-биле хүлээп алырын күзээр-дир мен. Ол кижи чүгле чаасказан ажылдаар. Аарыгны таратпас дээш оскелер-биле харылзааны болдурбас.

Саанчылар шимээн чок-ла болганнар. Стрельникова туруп келген:

— Мен хүлээнип алыйн!— дээн.

Доктаамал ажылдаанының ачызында Федосьяның бруцеллёзтуг инектери аарыгдан сегээн. Чыл эрткенде олар улам экижип, артында дүүн силий берген. Стрельникова инек бүрүзүиден 2500 литр чедир сүттү саап ап шыдаан. А ээ-не кол чүве оларның кадык, шырак салгалды берип турар апарганы болган.

Федосья Афанасьевнага бүгү чон өөрүп четтиргенин илереткен. Директор аңаа шаңналды байырлыг байдалга тывыскан:

— Силерниң күш-ажылга маадырлыг чоруунар дээш, Федосья Афанасьевна! Шупту коллективтиң мурнундан улуубиле четтирдивис!

30 чылдарның эгезинде «Аламединге» мал ажыл-агыйының эртемденнери үргүлүү барып турган. Бедик продуктулуг чаа уксаанның инектерни өстүрериниң дугайында айтырыг тургустунуп келген. Ол уксаажыдылга ажыл-агыйны экспериментальдыг ажылдың базазы апарган. Стрельникова эртемденнерге дузалажып, оларның бүгү-ле үнелиг чүүлүн өөренип алырын оралдажып келген. Ынчан ол бижикке өөренириниң курузун эртип, чеди чыл школазын чедиишкинниг дооскан.

1935 чылда стахановчуларның шимчээшкин өөскүп үнген. Оларга Стрельникова база каттышкан. Баштайгы үеде чылда ол 1500 литр сүт бээр инектерлиг турган. Янзы-бүрү чемнер-биле чемгерип, саарының чурумун экижиткенинiң ачызында, ортумаа-биле бир инектен-не 3421 кг сүттү саап алыр апарган.

1936 чылдың февральда Федосья Афанасьевна мурнакчы малчыннарның хуралынга делегат кылдыр соңгүткан. Кремльдиң улуг ордузунга чыылганнарның дицмиттиг адыш часказашкынының үезинде Михаил Иванович Калинин аңаа күш-ажылчы чедиишкинилери дээш Ленин орденни кадап берген. Ынчан ол хуралга, сураглыг саанчы инектен-не 4000 килограмм чедир сүттү саап бедиткен хүлээлгени алган.

Чаның келгеш, Стрельникова Москвага билип алганы «Мал чемнерни ажыдылзазы» деп арганы ажылынга ажыглаан. Бо арга-методтуң ачызында, оон сүт саалдазы 10—15 хуу өскен. Мурнакчы саанчының дуржулгазын «Аламединиң» уксаажыдылга ажыл-агыйы болгаш районнуң өске-дээ ажыл-агыйлары ажыглаан.

Федосья Афанасьевна Кремльге аазаан сөзүнге чедип, инектен-не 4169 килограмм сүттү саап алган. Ону стахановчу күш-ажыл методунуң инструкторунга томуйлаан. Стрельникованың өөреникчилери база шак-ла ындыг бедик коргузугну чедип алганнар.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутадынга соңгутканы —Федосья Афанасьевнаның чурталгазынга уттундурбас болуушкун болган. Бир-ле катап почтачы депутатка чагаа эккеп бергеп. Чагаа хавында танманы көөрге, Киргизияның бир даглыг районунуу болган. «Федосья Афанасьевна! Бистиң ажылывыска дузалажыры-биле кээп көөр силер бе? Бистиң фермавыста сүт саалдазы кудулаан болгаш бызаалар өлүт турар апарган. Чүнү канчаарын аайын тыппас-тыр бис» деп, колхозчулар бижээн. Стрельникова ол ажыл-агыйга дузалажыры-биле хаакан. Ук ажыл-агыйның байдалы экижээн сооңа чедип келген.

1938 чылда совхоз директорунуң оралакчызынга томуйлаткан. 1942 чылда совхоз директору дайынче аъттанган сооңда, ажыл-агыйны бодунуң холунга алган. Эр улус фронтуда, суурлар эзэлирээн. Бажыңнарга чүгле херээжеңнер болгаш кырганнар арткан.

Чаа директорнуң ажылы эртенгиниң үш шакта эгелээр, ол дорт шакта-ла фермага турар. Саанчылар ажылын, күш четпейн барган тавариылгаларда, Стрельникова халат кеткеш, инек саап кириптер. Кижилербиле чаңгыс эп-сеткилдиң, сагыш-човаашкынын биларын оон ат-алдарын улам быжыглап келген. Ол ажылчыннарын ажыл-херекти чаңчылы-биле, бодунуң үлегери-биле кижизеп келген.

Бир катап Вера Щербина дээр аныяк саанчының инектерни чедир сагбайн турарын Федосья Афанасьевна эскерип каан. Ол чедир сагдынмаан инектерни директор саап эгелээн. Оон соонда Вера ажылынга кызымак, инек эминге бичии-даа сүт арттырбас апарган.

Федосья Афанасьевна ынчаар чонуң чоок кижизи болу берген. Байырлал, шайлалгада болурга, бир-ле дугаарында ону чалаар. Ындыг черлерге оон хөглүү аажок: ырлаар, танцылаар, баштактанып. Мал чемни белеткээр шефтер безин күш-ажыл байырлалы сагындырар. Сараат кырынга айыыр-биле сиген октап турда, эрлерге безин алдырбас.

Ажыл-агый чыл келген тудум-па экижип орган. Дуржулга солчур улус чурттуң булуң бүрүзүиден, даштыкыдан үзүктелбестээн. Директорунуң хөрээнге чоорту ийиги Ленин орденни, Кызыл Сылдыс орден, «Хүндүлелдинг Демээ» орден болгаш медальдар көстүп келген. Мыйыстыг бодя малдың алатау уксаалын үндүрүшкени дээш ССРЭ-ниң Күрүне шаңналын тывыскан. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты база чедип алган.

Федосья Афанасьевна чок апаргандан бээр чээрби ажыг чылдар эртсе-даа, оон дугайында бодал чоңда арткан, ажыл-херээ уттундурбаан. Оон адын суурда ортумак школалаа, уксаажыдылга ажыл-агыйы-даа эдилеп турар.

Э. ЭВОНИЦКИЙ.

Республиканың найысылады Кызыл хоорай хүнден-хүнче сайзырап, чаагайжып турар. Оон чижээнге Кочетов кудумчузун адаа болур. Кудумчуну кол телевидел йзузээн кежээки үеде В. Семенгаар алгыдып, чаагайжыдып кович бо чурукта тырттырган.

КАИ-ниң дыңнадыы

ТҮҢНЕЛДИ ҮНДҮРЕРГЕ

Он бирги беш чылдың баштайгызының бирги кварталы төнген. Күш-ажылчы коллективтерге, бүдүрүлгелерге күш-ажылчы ээлчегиң түңнелдерин үндүргеп. КАИ ажылдакчылары база ажылының түңнелдерин үндүрүп, республиканың автооруктарында байдалды өөренип көрүп, түңнеп турар.

Тускайжыттынган дружиналар-биле ажыл эдээн экижээн. Олар КАИ ажылдакчылары-биле кады автооруктарга хайгаралдарны чорудуп турарлар. КАИ ажылдакчыларының идегелдиг дузалакчылары болуп, хөй-иитиниң ол хулээлгезин ак сеткилдиг күүседип турарлар эвээш эвес. Чижээ, пассажирлер АТБ-зиниң, № 1 АТБ-ниң, республиканың Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының дружиналары КАИ ажылынга боттуг дузаны чедирип турарлар.

Эрткен үш ай дургузунда республиканың авооруктарынга 56 транспорт озал-ондаа болган, оон 20 кижи амы-тынындан чарылган, 36 кижи кемдээн. Үстүнде сан-түңнү эртнен чылдың бо-ла үезин-биле деңкээрге, транспорт озал-ондаазының иинти саны элээн кызырылган, озал-ондактан кижилериниң амы-тынындан чарлыры ол-ла хевээр болуп артнышаан. Янзы-бүрү чылдагаанардан транспорт озал-ондаа үнер чоруктар Бин-Хем, Таңды, Эрзин, Кызыл районнарында эвээжеевби турар. Транспорт озал-ондаа болганындан хамаатыларның амы-тынындан чарлыры Кызыл хоорайга хөй. Бо чылдың эртнен айларында дөрт кижи амы-тынын оскунган. А эртнен чылдың бирги кварталында, чаңгыс-даа ындыг таварылга болбаан.

Үстүнде айыткан бүгү транспорт озал-ондаазының 18-и транспортту эзирик башкарып чораан кижилерниң бурузузибиле болган. Чижээ, Тываның транспорт эргелелинге хамаарыжыр автобүдүрүлгелериниң Чадаана АТБ-зинниң, Кедээ ажыл-агый, Кадык камгалал министерстволарының автобүдүрүлгелериниң болгаш чамдык өске-даа коллективтериниң чолаачыларының талазындан сагылга-чурум хажыдып, транспорт озал-ондаа кылыр чоруктар хөй болуп артнышаан. Үстүнде автобүдүрүлгелериниң болгаш албан организацияларының чолаачыларының бурузузибиле болган озал-ондак хөй.

Транспортту эзирик башкарарының айылының дугайында чаңгыс эвес удаа чугаалажып келген бис. Ындыг турбуже чамдык чолаачылар оңу шыңгыы сагывайн турар. Республиканың автооруктарынга чыл дургузунда демдеглеттинген транспорт озал-ондаазының 40, 50 хуузу транспортту эзирик башкарган чолаачыларның бурузузу-биле болуп турар. Чүгле № 3 АТБ-ден руль артынга эзирик чораан 18 чолаачыны КАИ ажылдакчылары илереткен болгаш оларның 14-үүң транспорт башкарар эргезин аңгы-аңгы чыл хуусаалыг казаан. Республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобазазында, пассажирлер АТБ-зинде күш-ажылдың салгылга-чуруму кошкак. Үк бүдүрүлгелерде чолаачылар ортузунда кижизидилге ажылын тургусканы нетелдете дүүшпес, транспортту ажыглаан турарынга хамаарыштыр контроль кошкак. Оон түңнелинде чамдык кижилер автомашиналарны кымның-даа чөпшээрели чокка хуузунда ажыглап турар. Чамдык тавырылгаларда ол күзенчиг эвес түңнелдерге чедирип турар болгай. Ынчангаш бо айтырыгны шыңгыы кичээнгейге алыры чугула.

Түңнел үндүрүү турар чүве болганда, чадаг кижилерге хамаарыштыр база чугаалазары чугула. Республиканың автооруктарынга чадаг кижилерниң бурузузу-биле болган транспорт озал-ондаазынан 7 кижи амы-тынындан чарыган болгаш 11 кижи кемдээн.

Квартал дургузунда КАИ ажылдакчылары, тускайлаттынган дружиналарның кежигүннери хайгаралдар үезинде орук шимчээшкинниң чурумун хажыткан 12131 таварылганы илереткен, 292 чолаачы транспортту эзирик башкарып чораанындан орук шимчээшкинниң чурумун үрээш тутторган. 220 чолаачы транспорт башкарар эргезин казыткан.

Чылыг дүшкеи-биле кады транспорт шимчээшкини көөрдээн. Республиканың автооруктарынга транспорт озал-ондаан болдурбас соругла-биле 1981 чылдың май 1-ден 31-ге чедир орук шимчээшкинниң ажыыл чок чоруун хандырарының часкы көрүлдезин эрттирер көрүнген. Аңаа идепкейлиг кирээн, транспорт озал-ондаа болдурбазының хемчегларин алыры бүгү хөй-иитиниң херээ.

В. КЛЯВИНА,
КАИ инспектору.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КОЛ ЧҮҮЛ — БЕЛЕТКЕЛ

Мен бистиң Туранның спорт школазынга 1975 чылдың күзүнде 4-кү класска өөренип турган кирген мен. Хаакка хандыкшылым чогум-на ынчан эгелээн. Кичээлден дашкаар хостуг үемде үргүлүүнүң ынаар халып турдум. Чадаг, хаактыг маңнаар, сула шимчээшкиннерни кылыр дээш чогуур белеткелдерни эртип келдим. Ынчап тура келир чылында 2 километр хемчээлге бөштай районга, оон республикага барып маргылдааларга киржип эгелээн мен. Бөштайында 5,4, 4,3 дугаар түңнелдерни көргүскүледим. «Пионерская правда» солуунуң шаңналы дээш чылдың эртап турар республика магылдазынга бир удаа тиилекчилерниң аразынга кирдим-даа.

Спорт школазынга чаңгыс бөлүкке бөштай 18 кижи белеткелли эгеледивис. Шынап-ла спортка алдар-хүндү аваа келбези билдингир. Аңаа хүн, харын-даа шак бүрүзүнүң шудургу белеткели херек. Чеже дерния дөкпее дээр силер. Чоорту эштериниң чамдыктары белеткелин янзы-бүрү чылдагааннардан соксаткан. Сөөлзүредир мырыңай ийи-ле кижи артывыс. Эки кылган ажыл — элеп читпес. Ол бир-ле түңнелге чедирип эзоогээр. Эжим Эля Доңдуп эртккен чылын хаакка ССРЭ-ниң спорт мастериниң кандидадының нормазын күүсеткен. Мен ындыг бедик атты чоокта чаа чедип алыр база аргалыг болдум. Республиканың кышкы спартакиадазының хазыкчынынга база чедиишкинниг киришпивис. Оон-биле чергелештир сөөлгү чылдарда Новосибирск, Омск, Назарово хоорайларга республикавыстың адын камгалап дораан бис. Бистер-биле кады командавыска республикавыста билдингир апар чыдар хаакчылар Л. Адаева, Л. Иргит, А. Черноубай, С. Новотоженцев олар кирип турган...

Амгы үеде күскү хаак сезонунга белеткел кидип түңүк чоруп турар. Неделяда алды удаа хүнде-ле үш шак спорттуу мергежил ёзугаар кичээлдээр-дир бис. Ол үеде ортумаа-биле 18—20 километрни хаактыг эртерингe дең белеткелди чорудуп турар бис. Сезонда хаак спортунга чедип алган эвээш-биче чедиишкиннеримни улам быжыглаар дээш белеткелимни ам-даа күштелдирер мен.

Р. ДӨҢГАК-ООЛ,
Туранның № 2 ортумак школазының өөреникчизи, хаакка ССРЭ-ниң спорт мастериңе кандидат.

Бистиң спортчу амыдыралывыс

Туранның спорт школазы, Оон ат-сүрээ республиканда сөөлгү үеде алгып турар. Тургустунга-ла ындыг үр болбазажок, школа хаак спортунга ССРЭ-ниң спорт мастерлеринге элээн каш кандидаттарны белеткизин. Ол ышкаш школаның кижизиттиргеннери республика чергелиг хаак маргылдааларында чүгле киржип келген эвес, а команда болгаш түс-түс хемчээлдер аайы-биле шаңналдыг черлерни база доктаамал эзлеп келген. Ам ук спорт школазының амыдыралын таныштырган материалдарны мооң адаанда парладывыс.

МАСТЕРЛЕР-ДАА ҮНЕР...

Бин-Хем районнуң төвү Туран хоорай республикада хөй чурттакчылыг черлериңе бирээзи. Оон ййи ортумак школаларында өөреникчилериңиң саны хөй. Оларның ортузунга күш-культура биле спортту сайзырадыр, ГТО-нуң хөй значкистерини белеткээр, оолдар, уругларның хостуг үезин чөп ажыглаан турарын чедип алыр сорулга-биле 1974 чылдың маңаа спорт школазын ажыткан. Оон директорунга спортка хандыкшылдыг, түскай башкы эртемниг Алексей Михайлович Кунаев томуйлаткан. Ол бо хүнге чедир билиг-мергежилии аныяк спортчуларга дамчыдар, олуг аныяк-оскенин улам калбаа-биле хаара тудар дээш кызымак чүткүлдүг ажылдап чоруур.

Ук школада тренер кижи болганымда, школавыстың эрткей кыска оруунга, аа-үеэш-биче чедиишкиннерге, туруп турар сорулгаларга кажеы доктаксайдыр мен. Директордан аңгыда үш тренер бар бис. Эштерим А. Черменёв, А. Михайлов олар-биле амгы үеде 200 ажыг улуг-биче оолдар, уругларны чыып алган янзы-бүрү спортчу белеткелдерни чорудуп тур бис. Олар шупту ГТО-нуң кыскы, чайгы хевирлеринге көскү чедиишкиннерни чедип алыры-биле чергелештир хаак маргылдааларынга колдай белеткенип турар. Бо амгы чылыг шагда чиктиг кылдыр дыңналыр чадавас. Чогум бистиң школавыс хаак угланышкынныг. Кышкы сезонга белеткел шагның дөрт эргилдезинде бичии-даа соксавас. Бо өйде күш-дамыр сайзыралыпче, маңнаарыче, спорттуң волейбол, баскетбол, футбол чергелиг хевирлеринге оюннарже кичээнгел салып турар бис.

Хүндүскү белеткелди чорударын ийи бөлүкке чарган бис: улуг, биче. Эртенги шактарда 9-тан 11 хар чедир уруглар келир. Оларның белеткели суда шимчээшкин, күш-ыыдал дүргеи төнмее оюннар-биле колдай холбашкан болур. Кыжын чүүгулаашкын, а чайын кыска хемчээлдерге чүгүрери база доктаатгынган. «Эге белеткел бөлүүр» дээр бо бөлүк үш чыл болгаш түскай шылгалданы дужаар. Бүгү тала-биле спорттуу белеткел, дадыгын бижыгыышкын чогум шылгалда соонда ам-на эгелээр. Белеткелдиң шагы көвүдээр, иегелде улгадыр. Маргылдааларга база киржиптер апаарлар.

Бистиң школавыстың турар чери база кедергей таарымчалыг. Чайын—ногаан сесеррлик ишти, үнериңге-ле хоорай стадионуу. А кыжын хоорай кыдыы болгаш хаактың ыракчоок хемчээлдерни шөйериңге чоок, таарымчалыг.

Республика ужур-дузалыг маргылдааларга 1975 чылдан бөөр доктаамал киржип келдивис. Маңаа командавыс, аңгы-аңгы хемчээлдерге хаакчыларывыс-даа багай эвес түңнелдерни көргүзүп келген. Олардан ам Совет Армияда ыдыктыг албан-хүзээлгезин эрттирип турар Д. Салчак, А. Норбу, Красноярскиниң политехникти институдунуң Кызылда филиалының студентилери В. Коловский, А. Шаланнов, Красноярскиниң педагогика институдунуң студентилери Т. Исаева, Р. Маады, Кызылда студент Ю. Сады, курлавырда дайынчы Г. Евдокимов болгаш өскелерни-даа демдеглээри чугула. Школаның бөгүнгү кижизиттирикчилериниден хаак спортунга ССРЭ-ниң спорт мастериңе кандидаттар Эля Доңдуп, Руслана Доңгак-оол, Ольга Желтобрюхова болгаш Александр Чернобайны айыткы чогуур.

Школавыстың ат-алдарын камгалап келген бо үгбаларын болгаш акыларын келир үеде солуур ужурлуг, идегелди берип чоруур оолдар, уруглар бисте хөй-биле озүп үнүп орары сеткилге өөрүнчүг. Олардан кандидаттар туржук, спорт мастерлери безин үнүп болурунга идегел улуг. Олардың саның улам көвүдедир, келир хаак сезонунда республикага эртер «Алдын күс», «Саян кызы», кышкы спортчу сезонунуң ажыдышкыны чергелиг маргылдааларга эзлчеглиг тиилелгелерни чедип алыры дээш белеткелди хүн бүрү улам күштелдирер бис.

С. УЙНУК-ООЛ,
Туранда уругларның спорт школазының тренери.

Туранда уругларның спорт школазының кижизиттирикчилериниң база бир ынак оюну—шыдыраа. Туранның 2 дугаар ортумак школазының чанында шыдыраа болгумун башкы Уйнуг-оол Комбуевич Комбуй удуртуп турар. Бөлгүмде хаара туттунган аныяк шыдыраачылардан онгу классчы Юрий Бай-Кара биле чедиги классчы Женя Кастаган олар шылгарап, республиканың шыдыраа олимпиадазынга киржип турарлар.

ЧУРУКТА: башкы У. К. Комбуй шыдыраа болгумунуң киржикчилери-биле.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

МАГАДАДЫВЫС

СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатказан «Онза чугула даалга» деп кинону кедээниң ажыл-ишчилери улуг сонуургал-биле көрүп эгелээн. Адачурттуң Улуг дайынының чылдарында тыылга-даа фронт-биле дөмей берге, харыысалгалыг турганы кижи бодап келир. Сураглыг режиссёр ССРЭ-ниң улустуң артизи Евгений Матвеев ук кинону «Мосфильм» киностудиязынга кылган. Районнуң бүгү-ле чурттакчылыг суурларынга, ферма, бригадаларга ук кинону көргүзер.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

КӨРҮЛДЕ

Чөөн-Хемчиктиң бот-тывыңгыр артистери агитквартаддар дайы-биле концерттерни бо-ла организастап эрттирерлер. Чоокта чаа Чадаанага шак ындыг көрүлдениң түңнел концертинге беш чүс ажыг кижи киришкен. Концерттериң программазы байлак, ниити ырлар, ансамблдер, шоодугулуг кожаңнар, сценажыткан көргүзүглер, танцылар элбек болган.

Бирги черни Чыраа-Бажының бот-тывыңгыр артистери алган болгаш бирги черниң диплому болгаш өөрүктиг белек-биле шаңнаткан. Ийнги черни — «Большевик» совхозтуң бот-тывыңгыр артистери, үшкүзүи — бора-тайгажылар алган. Оларга дипломнарны болгаш белектерни тывыскан.

А. БАЛЧЫЫРАК.

Аграар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чагбас. Барыын чүк угланышкынныг хат секундада 5—10 метр чедир дүргелээр. Агаарның температуразы дүне 0-тен 5 градус чедир соор, чамдык черлерге соок 6—11 градус чедир дыңзыыр. Хүндүс 5—17 градус чылыг болур.

Кызылга база-ла шокар булуттаар, чаъставас. Соңгуөөн чүк угланышкынныг хаттың дүргеи секундада 5—10 метр чедер. Дүне 3—5 градус соок болур, хүндүс 12—14 градус чылыр.

ӨӨРЕНИРИН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Дивногорскиниң арга-ыяш ажыл-агый техникуму «арга-ыяш ажыл-агыйы» деп мергежилдиң хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбырларынга хүлээп алыышкыныы чарлап тур.

Техникум арга-ыяш ажыл-агыйынга болгаш арга-арыг остүреринге техник-лесоводтарны, лесничийлериниң болгаш таксаторларның дузалакчыларын белеткээр.

Хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга долу ортумак эртемниг кижилерни 2-ги курска (өөренир хуусаазы 2 чыл 6 ай) хүлээп алыр. Билдиринишкиннерни хүндүскү салбырга июль 31-ге, бот-өөредилге салбырынга—ноябрь 10-га чедир хүлээп алыр.

Билдиришкинге ортумак эртемниң дугайында документизиин (болуун); № 286 майык ёзугаар эмчи шынзылгазын; күш-ажыл дептеринден ушта бижилгени; өөредип чорудуп турар бүдүрүлгеден чаңгыс аай форма ёзугаар бижик; 3х4 см. хемчээлдиг 4 фоточурукту капсырлаштырар. Паспортуп, шериг биледиң азы книр бижидилге шнизылгазын хүлээп алыр комиссияга боду эккээр.

Хүндүскү болгаш бот-өөредилгелиг салбырларга киреринлер литературага (чогаадыг), химияга (аас-биле) экзаменнер дужаар. Хүндүскү салбырга хүлээп алганнарга чурттаар черни хандырар, ниити чурум ёзугаар стипендияны бээр.

Арга-ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары ажылдап турар черинден чурттаар бажың бээри, албан ааны-биле чер участогу, көдээ ажыл-агый үндүрүүден хостаары, одаар чүүл хандырылгазы, ажылдаар черлерже халас чедирери, форма ндик-хел дээн ышкаш өскедаа чингелделиг.

Техникумуң адреси: 663080, Красноярск край, Дивногорск хоорай, Заводская кудумчузу.

* * *

«Тыва совхоз тудуг» каттыжышкынының өөредилге комбинады дараазында мергежилдерге өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур:

автомобиль кранларының машинистери (өөренир хуусазы 6 ай);

штукатур-маляр (өөренир хуусазы 3 ай);

дашты (өөренир хуусазы 3 ай).

Өөренири-биле, хүлээп алганнарга айда 75 рубль түңнүг стипендияны бээр. Кичээлдер бөлүктерниң четчеленгеи хирешаа-биле эгелээр.

Комбинаттың адреси: Кызыл хоорай, Энергетиктер кудумчузу, бажың 7.

ТЕЛЕ ВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 23-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информасыг программа. 8.50 — Эртенги гимнастика. 9.15 «Бачо болган оон аваазының дугайында тоол». Мультфильм. 9.35 — «Эрес-дидим чорук». Хөй сериялыг ураң-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.40 — Д. Д. Шостакович аттыг квартет ойнаар. 11.10 — Медээлер. 11.45 —14.15 —Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35—«Сээң күш-ажылың — сээң бедиңге». Кинопрограмма. 15.15 — «Бистиң-биле кады, бистиң-биле дөмей кылдыр, бистен артык кылдыр кыл». ГДР-ден дамчыдылга. 16.15 — «Шыдыраа школазы». 16.45 — «Горнистер, кыйгыта харыылаңар!» 17.15 — Афган артистериң концерти. 17.45 — «Миллионнарның ленинчи университеди». 18.15 — «Хөгжүлге ойлгалар».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер(орус, тыва дылдарга).

МОСКВАДАН

18.45 — Футбол кубогунуң эдилекчилериниң кубогу дээш. «Фейеноорд» (Голландия) — «Динамо» (Тбилиси). Голландиядан дамчыдылга. Чапсарда болган төнгенде делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионадындан (Гетеборг) репортаж. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.25 — С. Прокофьевниң төрүттүнген хүнүнден бээр 90 чылынга. «Композиторнуң операзарындан». Чапсарда — «Бегүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Спортчу классы. 12.40 — М. П. Мусоргскийниң чогаал ажыы. 13.10 — А. П. Чехов. «Вишнялыг сад». 13.40 —«Авамның школазы». 14.10 — Эртем-тайлабырлыг фильм. 14.40 — А. Фадеев — «Чылча шавышкын». 15.25 — «Комиссар-дугайында баллада». Ураң-чечен телефильм.

КЫЗЫЛДАН

16.35 — «Бирги рейс, сөөлгү рейс». Ураң-чечен фильм. 17.55 — Лазарев. «Антонин биле Клеопатраның дүүнү». 18.00— «Хоойлу болгаш хүлээлге». 18.30 — Камналга болгаш хумагалыг чорук». 18.55 — Чаргылаалдар.

МОСКВАДАН

19.00 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга. 20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!» «Ары оглу чурттан чораан иргин». Мультфильм. 20.15 — «Делегейниң улустарының ураң чогаадылгазы» (ГДР). 20.45 — Документалдыг телефильм. 21.00 — Н. Мясковский—№ 27 симфония. 21.40 — «Шаңнал». Ураң-чечен фильм. 23.05—00.50 — Спортчу программа: ССРЭниң футбол чемпионады. ЦСКА — «Шахтер», ССРЭ-ниң хоккей чемпионады. «Зенит» — «Спартак». «Динамо» стадиондан болгаш Ленинградтан дамчыдылгалар.

КИНО

АПРЕЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Медальдарже орук» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сезиичиг кижи» 9.30, 13.10, 15.00, 18.40 (узаткан), «Эзиржигештер» деп киноклуб» 10.50, «Достоевскийниң амыдыралында 26 хүннер» 16.50, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Эрте болдунган эндег» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информашия киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 939

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Совединиң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиинин типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың №1)

ТС—00592

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 97 (11595) | 1981 чылдың апрель 24, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 көп.

КАРТОФЕЛЬ БОЛГАШ НОГАА

«Картофель, ногаа болгаш бахчи культураларын бүдүрерин улам улгаттырарын, ассортиментизин көвүдедирин болгаш шынарын бедидерин чедип алыр, оларның чидиринин эвээжедир, кадагалалын экижидер». СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы — «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинин кол угланыышкыннарында» ындыг сорулга салдынган. Ону амыдыралга бот-тандырары — көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының дорт хүлээлгези.

Бистиң республикага картофель, ногаа болгаш бахчи культураларын четчири-биле өстүрүп болур бүгү аргалар турда-ла бодун ол чугула аъш-чембиле хандырып шыдавайн, чылдың-на муң-муң тоннаны өскээртен сөөртүр, хөй чарыгдалды үндүрер ужурга таваржып турар. Моон соңгаар ындыг чоруктуң болдурбас сорулга-биле СЭКП обкому болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели республиканың ажыл-агыйларынга айыттынган культураларны бүдүрерин көвүдедириниң талазы-биле хемчеглер дугайында доктаалды хүлээп алган. Ында бо айтырыгга хамаарышкан бүгү сорулгалар тодаргай айыттынган.

Онгу беш чылдың чыл бүрүзүнде картофельдиң ортумак дүжүдү гектардан-на 31, ногаа аймааның 42,3 центнер азы планнап турганындан үш катап эвээш болуп келген. Моон кол чылдагааны — ажыл-агыйжы эвес чорук. Оон уржүүндан чер ажылының культуразы чавыс болуп артпышаан. Агротехниканың чуруму хажыттынып турар. Органиктиг-даа, минералдыг-даа чемишчидилге норма ёзугаар чаштынмайн келген. Картофельдин, ылаңгыя ногааларның чайгы ажаалдазы кончуг багай. Бок үнүштерни аштап четтикпейн турар. Курт болгаш үнүш аарыгларынга удур демисел сула. Бо бүгүнүң хайындан дүжүт чавыс, ынчангаш ук четпестерни чайладыры үенин чугула айтырыы апарган.

Кайы-даа ажыл-агыйда, картофель болгаш ногаа өстүрериңге тускайлаттынган совхозтарда безин, үрезин ажылы кошкак. Тускай үрезин участоктары чок, үрезинни кадагалап турары база багай. Үрезин шыгжаар черлериң байдалы чогуур кегелдеге дүүшпес болганындан он-он тонна картофель үрезинни үрелип, ону чазын үндүр эжип кааптар таварылгалар ажыл-агыйларда чылдыңна болуп турар.

«Бүрүнгаар», «Ленинчи орук», «Күш-ажылдың хостуу», «Хемчик» совхозтарга картофельдиң дүжүдү гектардан-на 2-3 центнер болган. СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхоз бир гектарга онааштыр дөңгүп-ле 7,6 центнер ногаа ажаан алган. Бо совхозтар ук культураларны тарып өстүрериниң эртемге үндезилеттинген тарылга ээлчештирилгезин шингээтпейн, чайгы ажаалданы эки организаставайн турар. Мындыг байдал өске-даа ажыл-агыйларда бар. Ылаңгыя черни чедир чемишчитпейн турар, эрткен чылын картофель олурткан гектар чер бүрүзүнге-ле 13 тонна, а ногаа тараан чергe 18 тонна органиктиг чемишчидилге төктүнген. Ол дээрге норманың чартыындан безин эвээш кезии-дир.

Бо хүннерде «Улуг-Хая», «Кара-Хаак», «Барлык», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтарның ногаажылары багай эвес ажылдап, эрте бижар капустаның рассадазын өстүрүп турар. Ынчалза-даа орай бижар капуста, редис, огурец, свёкла, морковь болгаш согуна үрезинни республикада чок болуп турары ногаажыларны берге байдалга таваръштырып келген. Ылаңгыя капустаны рассада кылдыр тарыыр үе эвээш артканда байдал, шынап-ла, дүвүренчиг. Ажыл-агыйларны үрезии-биле хандырар хүлээлгелиг Респотребсоюз бо чылын база-ла, мурнуку чылдарда ышкаш, үрезинни четчир кылдыр сөөртүп албаан. Картофель үрезинни база чедишпес, ооң уламындан ийи муң тоннадан эвээш эвес үрезинни республика Иркутск областан сөөртүр ужурга таваржып турар.

Элээн каш чыл мурнунда дыка хөй ажыл-агыйлар арбузту хөйү-биле тарып турган. Амгы үеде республикада арбуз тарыыр шөлдүң ниити хемчээли чүс гектар безин четпес. Дүжүдү база чавыс— гектарга онааштыр эрткен чылын 77-ле центнер алдынган. Бо культураны өстүрериң кичээнгейге алыры чугула.

Садыг болгаш белеткел организациялары, школа, эмнелге болгаш уруглар албан черлери онгу беш чылдың баштайгы чылының дүжүдүн шыгжаар черлерин амдыгааштан белеткээр ужурлуг. Картофель, ногаа кадагалаар чер чок азы багай болганындан чамдык ажыл-агыйлар боттарының продукциязын сайгарып шыдавайн донуруп, үреп турар. Эрткен чылын чаңгыс-ла «Барлык» совхозка безин 700 тонна капуста сайгартынмаан. Улуг күш, хөй чарыгдал үндүрүп тургаш өстүрүп алган продукцияны ынчаар үрегдээрин моон соңгаар болдурбас херек.

Партия, совет органнар, ажыл-агый удуртукчулары, тускай эртемниглер бригадаларның ажылын экижидеринче кичээнгейни күштелдирер үе келген. Оларга ногаа өстүрер талазы-биле республика штабы улуг дузаны көргүзер ужурлуг. Ынчаар, демниг ажылдаар болза, республика картофель болгаш ногаа-биле бодун боду хандырып шыдаар.

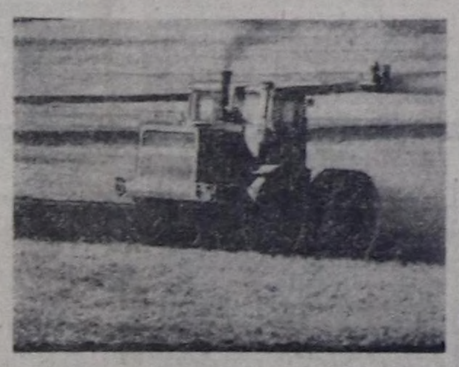

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң № 2 трактор-хову бригадазының шөлдеринде часкы хову ажылдары бо хүннерде улам-на калбарып турар. Анда оң бирги беш чылдың баштайгы чазында 4500 гектарга колдуунда-ла мал чеми культураларны — арбайны болгаш суланы тарыыр.

Механизаторларның ажылдап турары соруктуг, олар чер аңдарарынга бедик бүдүрүкчүлүг чорукту чедип ап турар. Чижээ, Донгак Билигин, Василий Монгуш, Александр Улатов, Анатолий Кудрявцев олар эрткен 11 гектар черни аңдарар тургаш, 33 гектар чедирип, үш норманы күүседип, үлегерлиг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы механизаторлар (солагай талазындан) А. Кудрявцев, С. Астраханцев болгаш А. Улатов олар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ТЫВАГА КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИ

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга турасказаткан коммунистиг субботник эртирер талазы-биле республика штабы бүгү улустуң сорук кириикчи күш-ажыл байырлалынга Тыванын ажылчы чоннарының киржилгезининг түңнелин үндүрген.

Ленинчи коммунистиг субботникке шупту-зу 143.686 кижи киришкен, ол эрткен чылдыңнан 2500 кижи хөй болган. Боттарының ажылдаар черлеринге 46.510 кижи ажылдаан, олар 237.800 рубльдиң продукциязын бүдүргеи. Субботникте ажылдаан акшадан Тыванын ажылчы чоннары он бирги беш чылдың фондузунче 196.040 рубльди шилчиткеи, азы эрткен чылдыңнан 4.000 рубль хөй болган. Төрээн чуртка хөй салыышкынны Кызыл хоорайның, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем, Таңды районнарының ажылчы чоннары киирген.

Коммунистиг субботникке хөй-хөй үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары күш-ажылдың бедик бүдүрүкчүлүүн чедип алган. Олардан ниитизи-биле 12.000 ажыг кижи ажылдаан. Олар беш чылдың фондузунче 39.294 рубльди киирген. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың төй кижилиг коллективиниң Төрээн дүрттүң чаагай чоруунга салыышкыны 10 муң рубль болган. «Тыва кобальт» комбинаттан 570 ажыг кижи ажылдаан. «Тудуг кезектери» комбинаттың ажылчыныары ол хүн 16.500 рубльдиң, Кызылдың эът комбинады—18.500 рубльдиң, а таваа продуктулары сайгарар база 33.200 рубльдиң продукциязын бүдүргеи. Кызылдың даараныла фабриказының, «Росводпром» каттыжыышкынының демирбетон кылыр заводунуң, Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективтери, «Сельхозтехниканың» куркомуниуи, Чоннуң амыдырал хандырылга министерствозунуң болган өске-даа черлериниң чамдык бүдүрүлгелери бедик көдүрүүшкүн-биле ажылдаан.

«Кызыл субботада» көдээниң ажыл-ишчилери даажок хөй түүлдерни кылган. Совхозтарның ажыл-ишчилери, бүгү суурларның чурттакчылары ол хүи мастерскаяларга, фермаларга, ховуларга, малчын турлагларга, ыяш белеткээр черлерге ажылдаан болгаш суурларыны чаагайжыдып, ногаанчыларынга киришкеи. Ниитизи-биле 37439 көдээ ажыл-ишчилер ол хүи ажылдаан.

Субботникте Чөөн-Хемчик, Таңды, Улуг-Хем, Каа-Хем, Бай-Хем районнарның совхозтарынга кижилер хөй болган. Көдээ ажыл-ишчилер беш чылдың фондузунга 54.376 рубльди киирген.

«Кызыл субботаның» хүнүнде бистиң республиканың тудугларынга шудургу ажыл-иш хайыыккан. Ол хүи 13.100 тудугжулар ажылдаан. Олар ниитизи-биле 254,1 муң рубльдиң ажылдарын күүсеткеи, а беш чылдың фондузунче 38.626 рубльди шилчиткеи. Ылаңгыя көдээ тудугжулар хөй түүлдерни кылган. Чижээ, «Тыва көдээ тудуг» трестиң коллективтери 56.500 рубльдиң ажылдарын кылган. Тыва автоорук эргелелиниң коллективтери барык-ла бүрүи составыбиле субботникке ажылдаан 40.200 рубль хемчээлдиг ажылды күүсеткеи. «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой», «Тыва сут-тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестериниң, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының тудуг организациялары эки ажылдаан.

Субботник киржикчилери транспортчулар база-ла күжениишкинин кошкатпаан. Ниитизи-биле транспорт организацияларындан күш-ажыл байырлалынга 5.127 кижи киришкеи. Оларның 3.500 хирези шуут-ла боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан. Транспортчулар субботникте ажылдап алган акшазындан беш чылдың фондузунче 18.151 рубльди шилчиткеи. Ылаңгыя Кызылдың № 1, 2, 3 болгаш Пассажирлер автобудуүлгелериниң, Трансельхозтехниканың АТБ-зиниң ажыл-ишчилери адаа масслазы-биле киришкеи.

Хөй-хөй кижилер камнап алган чиг-эди, олар түүлүг электри энергиязы, кывар-даар материаллары-биле субботник хүнүнде ажылдаанын оязагай боон турар. 2.984 кижи болгаш харын-даа будун-будун тудугжу бригадалар боттарының камнап алган материалдарыбиле апрель 18-те ажылдаанар.

Улустуң чаагай чоруу дээш партияның сагыш салыышкынын тургузукчу күш-ажылыбиле харылаар, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, оң бирги беш чылда чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планарын челнишкинниг боттандырарынга төлептиг салыышкының киирер дээш ажылчы чонналның чүткүлүн, оларның сырый каттыжыышкының Ленинчи коммунистиг субботник база катап көргүскеи.

БҮГҮ-ЭВИЛЕЛДИҢ СЕМИНАР-ХУРАЛЫ

Идеология ажылдакчыларының Москвада болуп турар семинар-хуралынга «СЭКП-ниң XXVI съездизи болгаш культура тургузуушкунуңун айтырыглары» деп илеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң культура министри П. Н. Демичев, «СЭКП-ниң XXVI съездизи совет улустуң чаагай чоруун моон соңгаар экижидер дугайында» деп илеткелди ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы В. Н. Макеев, «Эш Л. И. Брежневтиң илеткелиниге, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерингe «дүүштүр ССРЭ-ниң дашгыы политиказының кол-кол угланыышкыннары» деп илеткелди ССРЭ-ниң даштыкы харектер министрлиниң оралакчызы А. Г. Ковалев олар кылганнар.

Семинарның киржикчилери В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга турасказаткан байырлыг хуралга база киришкеннер.

КЫЗЫЛ ТУКТУ— МУРНАКЧЫЛАРГА

1981 чылдың бирги кварталында республиканың чамдык үлетпүр бүдүрүлгелериниң, тудугнуң, транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның, коммунал ачы-дуза чедирилгезиниң коллективтери, социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеи. Бирги кварталда чарышка эки көргүзүглерни чедип алгаш, Кызылдың эът комбинады СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелидиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан болгай.

СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди Соединиң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелидиң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун комбинаттың мурнакчыларынга дүүн тывыскан. Байырлыг хуралга санал бергеннер бедик шаналды шыпсыдар, ону алыпас дээш чедишкиннерни быжыглап, улам эки ажылдарын коллективтиң мурнундан хүлээнгешпеер.

ТҮҢНЭЭН

Республиканың ниитиги херектер органнарының ажылдакчыларының бо чылдың эрткен бирги кварталында ажылының түңнелдерин болгаш СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерингe дүүштүр сорулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан хурал дүүн Кызылга болган. Хуралдың киржикчилери ол айтырыг талазы-биле Тыва АССР-ниң ниитиги херектер министри В. Б. Кара-Салдың илеткелин дыңнаан.

Хуралдың ажылынга СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киржип, делегерелгей үүве чугаалаан.

КАПИТАЛ ТУДУГНУҢ ДОПЧУЛАЛЫ

ТЕМПИНИ ШАПКЫНЧЫДАР

Бо чылдың эрткен үш айларының иштинде чурттаганның, бүдүрүлгениң болгаш көдээ ажыл-агыйның капитал тудугларының талазы-биле эвээш ажылдар кылдынган. Чижээ, 780 баш бода мал кирер, 1320 хой турар кажааны, 1350 тонна ишкир минералдыг чемишчидилгелер складтарын тутканы болгаш 14,3 муң гектар одаларны суглуг болдурган, 20 муң гектар черниң суггарылга системаларын чаарткан. Ол ышкаш Сельхозтехкүркомнуң организациялары 260 автомобиль гаражының чартының ажылларга киргеи. Ниити узуну 89 километр электри дамчыдылгазының шугумун күрүнеге дужаган. Ниити шөлү 21475 дөрбелчин метр чурттарга бажыңнарын, 784 өөреникчиге ниити билиг школазын тутканы. Коммунистиг субботниктерде киргеи акша-хөреңги-биле 280 орунуг уруглар садын тудуп дооскан. Бо чылын ниитизи-биле эрткен чылдың ындыг үезинге деңнээрге, оон 84,5 хуу хөй кол фондуларны ажыглалга киннеген.

Республиканың улус ажылагыйының бүгү азырларын хөгжүлеринге капитал салыышкынының ниити хемчээли эрткен чылдың баштайгы үш айларыбиле деңнээрге, 2,1 хуу, а тудугга — 3 хуу өскен бооп турар.

Бо чылын бүдүрүлге тудугларынга капитал салыышкынының шингээдиишкини улам экижээн. «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, Дуржугга станциязы, Сельхозтехкүркомитет болгаш орук-тудуг организациялары боттарының тудугларының материал-техниктиг хандырыгазынга, оруктуу септел, ажыглаарынга капитал салыышкынының лимидин ажыглаар талазы-биле квартал планын күүседип, эрткен чылдыңнан ажырган.

Эрткен үш айларның иштинде республиканың чаа тудугларынга 16 миллион рубльдиң керээлиг ажылдары кылдынган. Ол болза эрткен чылдың бирги кварталларазындан 16,4 хуу хөй-дүр.

Тыванын автоорук эргелелиниң бүгү организацияларынга «Тыва септелге-тудуг» трест, «Тыва көдээ тудуг» трестиң №№ 62, 585, 958, 1070 көжүн чоруур мехколонналары, «Тыва суг тудуг» трестиң №№ 1, 2, 5 көжүн чоруур мехколонналары, «Кызыл тудуг» эргелели, «Көдээ электри тудугнуң» тудуг-монтаж эргелели, Салыг-министерствозунуң септелге-тудуг участогу, Респотребсоюзтуң септелге-тудуг эргелели, аъш-чем үлетпүрүүн эргелиниң септелге-тудуг-монтаж участогу дээш өске-даа чамдык тудуг организацияларга он бирги беш чылдың бирги чылының баштайгы кварталынча планнаан программаны челнишкинниг күүсеткеи.

Чүрттанга тудуунуң ажылдакчылары база багай эвес ажылдаанын демгеглээр херек. Бо чылдың үш айларында керээлиг тудуг организацияларга эрткен чылдың ындыг үезинин деңнелинден бүдүн чартык кээп, а ниити республикага — 47,2 хуу хөй чурттанга шөлүн ажыглалга киргеи.

Январь-февраль айларда республиканың тудугжулары 1980 чылдың ол-ла үезинге деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн 5,5 хуу өзерин ажыл алганнар.

Эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, республиканың капитал тудуунда өзүлде бардаа болза, бо талазы-биле улуг четпестер ам-даа бар бооп турар. Ажыл шагын долдур ажыглаваанының, тудуг техниказын болгаш мурнакчы аргаларны чедир ажылдавайн турарының чылдагааны-биле керээ-биле тудуг ажылдарын кылып турар хөй санныг организациялар күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн күүсеткээн болгаш ажылдың темпизин планнаттынганындан хожудап турар. Бирги кварталга лимит ёзугаар көрдүнген капитал салыышкынының ниити хемчээлинден 40 хире хуузу ажыглаттынмаан болгаш керээ ёзугаар кылыр тудуг-монтаж ажылдарын күүне планнаан 3,4 миллион рубльге эвээшти бүдүрген бооп турар. «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестер, Минэнергонуң № 2 болгаш 3 КМК-лары бо талазы-биле эп-не хожудап турар. Бо тудуг организацияларга бирги кварталда планнаттынган капитал салыышкынының 30 хуузун чедир ажыглаваан.

Капитал салыышкынының лимилин ниити билиг школаларынга (46 хуу), школа өмнү, иетпээн уруглар албан черлерининг (17,2 хуу), калык камгалалының (53,4 хуу), культура албан черлериниң (7,1 хуу) тудугларынга дыка четпес ажыглаанын айтыр ужурлуг.

Бирги чергениң тудугларынга күрүнеден тускайлап берип турар капитал, салыышкынының керээлиг ажылдаар тудуг организацияларының чедир ажыглаваанының уржуунган кол фондуларның 16,5 хуузу, оон иштинде үлетпүр бүдүрүлге тудугларынга — 30,4 хуузу чедир ажыглаттынмаан.

1981 чылдың январь-февраль айларында эрткен чылдың ол айларынга деңнээрге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүн тыва-зы-биле планнаран 23 организация күүсеткээн, а 16 организация харын улам кудуратканын демдеглээр ужурлуг. Оон түңнелинде чидиринин түңү 1,6 миллион рубль четкен.

«Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелинде, № 13 КМК-да, Минэнергонуң № 3 КМК-зында, механизация эргелелинде чурт иштинин үлетпүрүнүн эргелелинде тудуг организацияларында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүлыка кулу бооп артпышаан.

Бо чылдың январь-февраль айларында тудуг-монтаж ажылдарының херек кырында бот-үнезин планнаттынганындаа 5,2 хуу ажыл турар. Бо талазы-биле ылангыя «Тыва тудуг», «Шагонартяжстрой» трестерде, № 3 тускай тудуг эргелелинде, № 15 механизация эргелелинде багай түңнелдерлиг бооп турар.

Тудуг ажылынын ажыктыг чоруун улгаттырарының, тудугларны чогуур хуусаала ажыглалга киирерининг бижыг курлавыры болгаш магадылал — бригада керээ-биле ажылдаар арга бооп турарыч чурттуң мурнакчы тудуг коллективтеринга дуржулгазы бадыткан турар. Ындыг турбуже, бистиң республиканың тудугларына бот-орулга-чарыллыг ажылдаарының ындыг мурнакчы аргазын чогуур деңнелге чедир нептеретпейн турар.

Бо чылдың эгезинде ындыг чаа арга-биле республиканың тудугларында ажылдап турар бригадаларның чүгле 25 хуузу хаара туттуган турган. Тыванын автотранспорт эргелелиниң КМК-зы, Минэнергонуң № 2 КМК-зы, Сельхозтехкүркомитетиң септелге-тудуг эргелели, № 15 механизация эргелели, Садыг министерствозунуң септелге-тудуг участогу болгаш өске-даа чамдык ындыг организацияларда бригаланын керээлиг ажылдаар аргазын шуут тоот көрбейн турары канчаар-даа таарышпас.

Тудугга күш-ажылды шын таарыштыр хуваары, киижилерни ажылын организастаары, ылангыя күш-ажылдың төлевиринин чаа хевиринче массалыыбиле шилчиири, бар курлавырларны улам долдур ажыглаары капитал тудугну шашкылыышыл, оон шынарын экижидер дээрзин СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринде айыткан болгай. Съездиниң ол айтыышкынын амыдыралга боттандырары республиканың тудуг организацияларының, оларда партия организацияларының чугула сорулгазы бооп турар.

БАШТАЙГЫ ӨЗҮМНЕР

Ол хун огород бригадазының ажылы түлүк турган. Бир болук кижи хара көрүүчү шишкээш, хирээлиге холаазы деңнелдир оваалай эшкен. Өскелери маңза-биле кажаалап каан 30 ажыг чалчыгаштарны өдек-биле долдурган-дур. ДТ-20 деп ийи трактор шөлче өдекти үзүк чок сөөрткеи. Пленка шывыг-биле кылган 7 хире теплицаның чанында ийи кижи бызаанаан тур.

— Тракторист кызынар оолдардан дудак чок-тур аа, Зинаида Лаврентьевна? — деп, «Улуг-Хая» совхозтуң огород бригадириндеи сонуургадым.

— Шынап-ла эрес кыс. Девретке тургаш, ажылче чаа үнгеп. Ажылтын күш чедишпес улуска. Зиназын келгеи эки болду — деп, ол өөрдү.

Бригадир-биле чугаалажып турумда, шөлдеи бир трактористе далаштыр келгеш:

— Трактором үзү төнгеп, Лаврентьевна — деп зыныатты. Оон бригадирдеи чөпшээрел алгаш, дораан-на суурже халды.

— Хоочун трактористе Михаил Даваакай-дыр. Оон шөлдерге милералдыг чемишчидилгелерни чаштырып эгелээнин бо Оглу Солдат-оол база бистиң бригадавыста трактористеп турар — деп, ол тайылбырлаан. теплицалар көрүнче талазы.

Черже хире туткан, пленка шывыглаар теплицаже кирип келгеивис. Чылын бажың иштиле. Пленка стаканнарда огурецтерниң 4000 ажыг өзүмнери саглайтыр үнгүлей берген, баштайгы бүрүлеря кара ногаан апаргылаан тур. Теплицаның ийи талазын дургаар кылган чалчыгаштарда помидорнуң өзүмнери ден-дескн болгу. Кырынаан көөрге, шынап-ла, ногаан хевис-ле. Дараазында теплицаның байдалы база шак-ла ындыг. Ол ногааларның өзүмүнге болдунар-да таварымчалыг байдалды тургускаа.

Бригада төвүнүң ажлы таваарында огурец олурткан өстүрер үш, капуста өзүмнери белеткээр дөрт пленка шывыглыг теплицаны база көрдүвүс. Оларның кайызында-даа сигеи холушкак өдек-биле чалчыгаштар кылгылап каан. Шевергиин хөлчок. Огурец өзүмнерич апрельдиң төнчүзүнде ол чалчыгаштарга эккеп олуртур. Огород бригадазының кежигүннери ажаалданы эдлечжип чоруузар. Огурецтиң баштайгы дужуун июньда-ла чоңга бере бээт.

— Ажылывыс бүдүү чыл хүргүзүнээ үргүлүлээр. Дүжүт ажаалдазы чамдыкта он чй чеде бээр. Ногаа шөлүнүң 29 гектарын капуста олуртуруңга аажылаан келген. Эрткен чылын капуста дүжүдү хөлчок чаагай болган. Ниитизи-биле 450 тоннаны ажаап алдывыс. Райпонуң белеткел черя 200 тоннаны алган — деп, Александра Даваакай чугаалады.

Огород бригадазында 20 кижи турум ажылдап турар. Бо хүннерде Ийи-Тал, Хайыраан суурлардан база 20 ажыг кижи немешкен. Олар машина-биле кээп ажылдап турар. Ажылчыннар араазында пенсионерлер база бар. Олар ажылдап турда, аныяктардан чыда калбас.

— Ногаа өстүрери белең чүс ажыл. Дуржулталыг бригадириивис харын арга-сүмезин бедип, ногаа өстүрериңге өөретken. Шагда кижи ногаачивис өстүрүп ап, ажыглап чораан эвес. Амгы шаг-магалы-ла чүве-дир. Ажыл-ла кылып чоруурга, амыдырал-чүрттага-даа каас-шинчи. Чэй дургузунда ажаалаан огурец, помидорнуң дүжүдү багай эвес болду — деп, пенсионер Шалган Айыраа чугаалай-дыр.

— Пенсионерлериивис дузалы улуг. Ам июньга чедир ногаа өстүрүүн ажылдааш, хой кыргилдазынче кирерлер. Черле мичаң конгур изелкейлиг улус — деп, эрткен чылын эвено удуртукчузу турган аныяк кыс Кызыл-оол Биче-оол кыргаанга каттышты.

Янзы-бүрү ногааны ажылчынар боттарының бажың дериксээринге база тарып ап келген. Ногаажылар оон ажаалдазын, ажыктыын хаяа бээр апарган. Бо бүгү дузалал ажыл-агыйның үнем ыыгай хегжүүрүнге дузалыр.

Ногаажыларның араазында мурнакчылар хөй. Олар кызыгаар ажылы-биле үлегерлиг. Чижээ, көдээ Совет депутады Тетпес-оол Сиринмаа, Ыйым-Серен Чалзан, Балган Сүктермаа, Донгак Уйнук, Узуп-оол Сайын, тракторист Михаил Даваакай болгаш өскелер-даа мөңгеллиг ажылдап турар.

Бригадала чамдык четпестерин З. Л. Толмачева чугаалап турду. Бирээзе, ажылчын күш эвээш. Аныяктар бичии ажылдааш, тудугже шиикте, азы өскээр чөрүй баар. Ийиле, Хайыраан суурже көжер дээш теплицалар болгаш парниктерге улуг сепгелге чоруттунмайн келген. Үште, суг шуут чедишпес. Оон ынай бригадада ажылды колдуунда хол-биле кылыр. Капуста өзүмнерин шөлче олуртурда организациялардан шефчилер көөп дузалажыр. Олар маңнаа ажылдап чанчыкпаан болганындан ажылының бүдүрүкчүлүү чавыс.

«...Ногааларны болгаш фруктуларны бүдүрерин көвүдетпишаа, оларны сөөртүп дажыглаарын, калагалаарын болгаш болбаазырадырын экижидер херек...» деп СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарында онаалап айыткан. Огород бригадазының көжигүннери съездиниң бо шиитпирлерин амыдырала чедишкиннииг боттандырар сорулганы салбышаан, четпестерин дарый эдип, бар арга-курлавырларны чөп ажыглаарын хүлээнгеп ажылдап турар.

С. ЧООДУ.

Улуг-Хем район.

СЭКП-ниң XXVI съездизининң шиитпирлерин — амыдыралга

МЕЛИОРАЦИЯ — БҮДҮРҮЛГЕНИҢ ЧУГУЛА КЕЗЭЭ

Көдээ ажыл-агыйның амгы хөгжүлдезининң байдалдарында мелиорацияның ужур-дузазы болгаш оны ботгандырарының аргалары мурнундаазындан улам улгатканы. Черлерни мелиорастаарын ниити күрүнениң эң чугула сорулгаларының дениелинге тургускан.

Партияның болгаш Совет күрүнениң доктаамал салыышкынының ачызында мелиорастаан черлерниң шөлүү СЭКП ТК-ниң май (1966 ч.) Пленумунуң ссөвлүнден бээр 15,3 млн. гектардан 35 млн. гектар чедир калбарган. Суггаттыг болгаш суун кевирген черлер ниити тарылга шөлүүнүң чугле 10 хуузун ээлеп турар хирезинде-ле, ниити продукциняның 32 хуузун берип турар. Чуртта суггаттыг гектар бүрүзү суггат чок черге бодларга, 5,5 катап хөй продукцияны берип турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеле ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң кол угланышкыннарында» көдээ ажыл-агыйны улам ыңай хөгжүдер талазы-биле эң-не чугула сорулгаларның бирээзи мелиорация болуп турар.

Эрткен онгу беш чылда Тываның мелиорация организацияларының тургузуу, техника-экономиктиг байдалы дыка өскерилген. Олар онгу беш чылда чер казар техниканы, тракторларны, транспорт херекселдерни четчир саныыбиле алган. Бистиң бүдүрүлгелеривистиң кол фондулары 16 млн-дан 25 млн. рубль чедир өскен. Оон түңнелинде эрткен беш чылда мелиорация тудуунга болгаш суггарылга системаларын ажыглаарынга 43 млн. рубль ажыг капитал салыышкыннарын шиңгээлин алган. Беш чыл дургузунда 4660 гектар чаа суггаттыг черлерни ажыглалга киргеп, 8967 гектар черге суггарылга системаларын чаарткан, 329 мун гектар одарны суглуг болдурган. Амгы үеде республикада суггаттыг черлер 51 мун гектар болуп турар. Оларның 42 мун гектары— тарылга шөлү.

Ам республикада мелиорация чер ажылының болгаш мал ажылының айтырыгларын ол чокка шиитпирлеп шыдавас, улус ажыл-агыйының ыңдыг азыры апарган.

Суггарылга системаларын болгаш суггаттыг черлерни эки үре-түңнелдиг кыллыр ажыглап турарының чижектери өөрүп эвес. «Алдан-Маадыр» совхоз чыл бүрүде-ле суггаттыг черден дүжүттүг республикада ортумак хемчээлден 1,5—2 катап хөйүү ап турар. Эрткен чылын «Барлык» совхоз суггаттыг гектардан 400 центнер ногааларны алган, «Сут-Хөл», «Мурнакчы», совхозтар суланы гектардан 15—17 центнерни. Көдээ ажыл-агыйның дүржүлге станциязы болгаш куш фабриказы гектардан-на сигенинiң 150—200 центнер ногаан массазын ап турган.

Ынчалзажок бистиң республикага чер ажылын экижиддиргеге мелиорация дээштиг салдарны чедирип шылавайн турар. Суггарылга системаларын база суггаттыг черлерни ажыглап турарын чөпшээ болуп аргышаан. 1980 чылда суггаттыг черге тараан 42 мун гектар тараалларның чүгле 19 мун гектарын ийи катап, дөңгүп-ле 7,6 мун гектарын — үш катап суггарган. «Енисей» совхоз суггаттыг 1010 гектар черинден чүгле 5 гектарны чаңгыс катап суггарган. «Х Улуг хүрээ» совхоз картофелин суггаттыг черге олуртқан, ынчалзажок чаңгыс-даа катап суггарбаан. оон түңнелиниле, олуртқан үрезинiң хире безин дүжүттү ап чадаан.

Ол бүгүнүң түңнелиниле суггаттыг черлерниң дүжүду суггат чок черлерниниден ашпайн, турар.

Бистиң республикага тараалларны суггарар чорук дүжүттү бедидериниң эң чугула негелдези дээрзин сөөлгү он чылдарның практиказы тодаргай көргүскен. Чылда дүжер 100—150 мм өл-шык тараалларны өзүп үнеринге шүүт чедишпес. Ындыг турбуже-ле, суг бүгабиле аңаа агып бадып чыдар азы оны кайы-хамаан чок чаңыптар таварылгалар эвээш эвес. Суггаттыг шынарын, хөрзүнде өл-шыктың курлаавырын, суггарарының хүүсаалларын база нормаларын контрольдаарын совхозтарның болгаш суггарылга системаларының эргелелдеринiң талазындан чөпшээ тургускан.

Тарааларны база сиген шөлдерин суггарарынга шаптыктап турар бир чылдагаан болза, ажылчын күжүнүң чедишпейн турары деп, ажыл-агыйларның удуртукчулары чугаалап турар. Ол көңгүс шын эвес. Бүгү суггаттыг шөлдү хол-биле суггарарынга 4 мун хире суггатчы херек. Ынчалзажок сугну чаштырый чер суггарар ДДА-100 болгаш ДДН-70 машиналарны республикага ажыглап келгенден бээр 10 чыл ажып турар. Амгы үеде ындыг машиналар 250. А ол машиналарны ажыглап турары кедергей багай. Эрткен чылын суггатка 70 хире машинаны ажыглап турган. Машиналарбиле түңгле 7 мун гектар чер суггарган, даң сезонда бир машина-биле 75-тен 90 чедир гектарны суггарар иормалыг турда, чүгле 28 гектар онаашкан.

Ол ышкаш чаа суггаттыг черлерни суггарарында база суггарылга системаларын ажыглаарында улуг четпестер сут ажыл-агыйн организацияларынга-даа онаажып турар. Суггарылга системаларының техниктиг ажаалдазын болгаш септелгезин ажыглал организацияларны кошкак боттандырып турар. Ол чорук ылангыя ажыл-агыйларның иштики системаларын ажаап-тежээринге хамаарыжыр. Чаа системаларны тургузарда төлевилелдиң хажыдар, ону чедир кылбас, хүүсаазын узамдыктырар чоруктар бар.

Оон аңгыда чамдык ажыл-агыйларның удуртукчулары совхозтарның экономиказында мелиорацияның ролүн чедир үнелевейн турарын айтыр херек. Ынчангаш суггарылга системаларын хайгаараары, септээри, техниктиг ажаалдазын кылыры ийиги чергениң айтырыы болуу бээри ховар эвес. Чижээ, «Революцияның чалбыыжы» совхозтуң суггарылга системазы каш чыл дургузунда септеттинмээн, буганың унуп элезин долган, дыка хөй черлери үрелип калгылаан. Ынчалзажок совхозтуң директизазы кандыг-даа хемчег албайн турар.

Часкы хову ажылдары ам эгелей берген. Ындыг турбуже Бай-Тайга, Чаан-Хемчик, Улуг-Хем болгаш Тес-Хем районнарның совхозтары суггарылга системаларын септээринiң база оларны септээринiң сметазын түрүзарының чагыгларын улуг озалдаашкын-биле киирип турар.

Суггат чок шөлге бодаарга, суггаттыг шөл чер ажылының бедик культурааны неген турар. Агротехниканың чарылбас кезээ болуп турза-даа, янзы-бүрү агротехниктиг аргаларны комплекстиг ажыглавас болза, мелиорация чериниң үнүш-дүжүттүрүн бедидеринге дээштиг салдар чедирип шыдавас. Суггарылганы контрольдавайн база оон чурумнарын хажыдып турарының үржүү-биле ылаңгыя хөрзүниң кырында калы чүге черлерге оон үнүш-дүжүттүрү дүргени-биле кудулап турарының фактылары эвээш эвес. Суггаттыг черлерге тараа культураларын дараалаштыр тарыырын, шөлдерин чемиштирин, дөрзүниң болбаазырадырының технологиязын сагыырын суггаттың шиңгээлин, эртемге үндезилеттинген аргалары-биле дүүштүрер чорук мелиорацияның ажыктыын бедидер.

Мелиорация системаларын джыгларын экижидер талазыбиле хемчеглер дугайында доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1980 чылда хүлээп алган. Ол доктаалды күүседирә-биле Барын-Хемчикте «Суггат» деп каттыжыышкынны суггускан. Ук каттыжыышкынны совхозтарның суггаттыг черлерни ажыглаарын экижидер. Ону чаңгыс мындыг чижек безин хереченлеп турар: 8,5 мун гектар шөлге тараа культураларын суггарарын ол каттыжыышкын бодуның күжү-биле чорудар.

Ам совхозтар болгаш көдээ ажыл-агыйның суггарылганың районнар эргелелдери суггарылга системаларын слаг чокка белеткээри, суггатчыларны, суг чаштырар машиналарның машинистерин четчелээри эргежок чугула.

Он бирги беш чылда республиканың мелиорация ажыл-агыйын хөгжүзеринге 53 млн. рубльдиң капитал салыышкынын үндүрүп берген. Ол хөренгнин бүрүү-биле шиңгээдин алыр чорук мелиорастаан чер ажылын экижидеринге, дүжүттүр чорукту бедидеринге дээштиг салларны чедирер.

В. СҮРГУТАНОВ,
республиканың мелиорация болгаш суг ажыл-агый министри.

«Кара-Хаак» совхозтуң механизатору Борбак-оол Чүлдүм — мурнакчы септекчилерниң бирээзи. Оон бо кыжын септээн тракторазы ам ховуларже үнүпкен. Ол бо хүннерде үрезин чаштырарынга тусиайлаан тракторларны септеп турар.

ЧУРУКТА: мурнакчы септекчи Б. Чүлдүм.
В. КРИВДИКТИҢ фотозу.

Кооператорларда

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тың болгаш ВЛКСМ ТК-ның «Он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында» доктаалын удуртулга болдургаш, Улуг-Хем районнуң кооператорлары партияның XXVI съездизиниң салган сорулгаларын амыдыралга боттандырар дээш кызымак ажылдап турар.

Бо чылдың бирги кварталының түңнелин маңаа чоокта чаа үндүрген. Социалистиг чарыштың түңнели-биле чаа Шагаан-Арыгда аъш-чем, үлетпүр бараанар магазиннериниң коллективтери тиилекчи болганнар. А. Ондар эргелекчилээн аъш-чем магазини үүрмектеп садар бараан саарылгазының планныг онаалдазын 114,2 хуу күүсеткеш, планнан ажыр 4800 рубльдиң бараанын сатнаан. Үлетпүр барааннар магазинiниң коллективи база чедиишкинниг ажылдап, бирги кварталда алган онаалдазын 113,2 хуу күүсеткен. Т. Попованың эргелекчилээн ажыл-агый барааннарының магазинни планныг онаалдазын 108,9 хуу күүсеткеш, социалистиг чарыштың мурнакчыларының одуруунда кирген.

Хереглекчилер кооперациязының ниитиниң чемненилгезиниң коллективтери эрткен кварталда база эки ажылданнаар.

Кооператорлар көдээниң ажыл-иштиилериниң садыг-биле хандырылгазының культуразы бедидерн-биле бараанарны четчелээринче чугула кичээнгейни үлгадырып турар.

Л. НАЧЫН-ООЛ.

НИИТИ КҮШ-БИЛЕ

Кызыл-Чыраа көдээ Советиниң бот-башкарылгалыг хөй-иитии организацияларынга, коллективтерге даанын алган, Советтиң организасс-массалыг ажылын экижидер, партияның XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илеткелинде айтыышкынnарны боттандырар дээш чогуур хемчеглерни ап турар.

Чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазында хөй солун болгаш чаа күүлдер көстүп келгилеэн, олар түс черниң ажыл-агыйының, чонның хандырылгазының айтырыгларынче кичээнгейни конуктапайн, экономиктиг болгаш социал хөгжүлденiң комплекстиг байдалын хандырарынга улам улуг самыыкынны киирип турар. Советтер боттарының девискээринде бүдүрүлгелериң болгаш организацияларның ажылын улам иденкейлиг-биле аайлап башкарып база контрольдап турар дээрзин Отчёт илеткелде айтыкан.

Аңаа үндезилээш көдээ Совет, оон күүсекчи комитеди, доктаамал комиссиялар болгаш депутаттар бодуктери боттарының ажылын экижидер хемчеглерни алган. Доктаамал комиссиялар план ёзугаар ажылдап, Советтиң сессияларында болгаш күүскомда чугаалажыр айтыыгларын белеткээринге иденкейлиг киржип келгеп. Чер-чер Советтериниң эрткен сонгулдаларындан бээр уеде доктаамал комиссияларның семинар-хуралын чаңгыс эвес удаа организастап, олардың аргаларын-дыр-жулгазын дыңнап, чамдык хынаалдаларның түңнелдерин комиссияларның хуралдарынга дыңнап чугаалашкан. Чижээ, хөөлду-дуруң болгаш хөй-иитiниң корум-чурумун хайгаараар комиссияларның хуралынга профилактика чөвүлелиниң ажылын дыңнап чугаалашкан. Улус өөредилгези болгаш кадык камгалал талазы-биле доктаамал комиссия көдээ Советтиң чанында улусчу контроль болуу-биле культура чалбак черлеринге хынаалдарны чоруткаш, түңнелин түс-түс коллективтерге дыңнап, күүсеком хуралынга ол талазы-биле эдеринчи илеткелдиг кылган.

Чер-чер Советтериниң сонгулдаларынга көдээ Советтиң девискээриндеп район Советинге 8, көдээ Советке 25 депутаттар сонгуткан. Олар сонгукчулар-биле доктаамал ужуражып, сонгукчуларның берген чагыгларын күүседир дээш кыска үениң иштинде чамдык кол чагыгларны күүседип шыдаан. Суурда аъш-чем магазинi ажыглалда киргеп. Улуг-Күзеп фермазының чуртталга бажыңнарын септээн, Шара-Нурнуң хөй кыртыыр пунктузун өскөөр көжуруп, эде кылган.

Көдээ Советтиң девискээринде культура тургузушкынiнiң айтыыгларын шиитпирлээринге база боттарының онлайкан ажылынга иденкейлиг чорудуп корегузуп, чонның бедик идегелин чедип алган депутаттарга хойжу Соян Хайын, мал эмчизи Март Сакпай, чоланчы Омак Мартыыр, кижи эмчилери Р. Куулар, Н. Бывакай дээш хынаалдаларның түңнелдерин комиссияларның хуралдарынга дыңнаткан.

Советтиң девискээринде боттарының ажыл-иштиилериниң организацияларынга болуп эш хуу суду, эки тура дружиналар, профилактика чөвүлели боттарының ажыл-чорудулгазын Советтиң депутаттарының болеваш калбак активинiң күжүнге даянып алгаш, план ёзугаар чорудуп турар. Эки тура дружиналар чыл эгезинден бээр 23 чурум үрезин кижилерни үлеретккеш, дөрт хереги эш хуу судунга, он бир хереги профилактика комиссиязынга сайгарып көргеп.

Аалтквартиралар айбы-биле солун кежээлерни организастап эрттирип, оларга ураңхойдарның даараан чүүдерин, аъш-чемниң демгелгезин организастап турар.

Чонның идепкейлии көдүргелгенiнiң түңнелинде совхоз бирги кварталда күрүнеге садар ээт, сүттүң планнарын күүсеткеп. Хуу чондан ээт садып алыр планын Совёт база күүседир аралыг болган.

Кылдыңаан ажылдар-биле чергелештир көдээ Советтиң организас-массалыг ажылында чедир кылдыңмаан ажылдар болгаш четпестер бар дээрзин айтыры чугула. Ону чайлавы-биле көдээ Советтиң күүскому бодуның ажылының арга-методун партияның XXVI съездизиниң негелдезинге дүүштүр тургузар дээш бүгү кужун мобилизастаар.

У. ЭРЕНДЕЙ,
Тес-Хемде Кызыл-Чыраа көдээ Совет күүскомунуң дергазы.

ТҮҢНЕЛДИ ҮНДҮРҮП

Чаан-Хемчик районнуң хереглекчилер ниитилелиниң баштаар чери, ында профэвилел местному-биле кады садыгжыларның, ниитиниң чемненилге черлериниң ажылдакчыларының, белетнел конторазының коллективиниң аразында кәлбарган социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп, бирги кварталда оон тиилекчилерин тодаратқан.

Магазиннер аразында калбарган социалистиг чарышка Чадаана хоорайның төп хеп. садар магазини (эргелекчизи А. Е. Булатова) үүрмектеп садарының квартал планын 110,5 хуу күүсеткеш, чарыштың тиилекчизи болган. Ук коллективке райпо баштаар черинiң, профэвилел комитединiң шилчилер Кызыл тугун тывыскан.

Колдективтиң автомагазиннер садыгжыларының аразында калбарган социалистиг чарыжына районнуң хоочун садыгжы-чоланчызы В. Х. Постовцев мурнаан.

А. ДОНГАК.

Райондан медээлер

ЧӨӨН-ХЕМЧИК

«Сут-Хөл» совхозтуң Киров салбырында часкы тарылгага белеткел түлүктээн. Ийнзы-бүрү ногаалар тарып өстүрер огород бригадазының төвүнде 12 орунныг ниити чуртталга бажыңын, столованы бүрүн белеткээн, ногаалар өстүрер одуруулар кылдынган. «Сельхозхимия» каттыжыышкынының Чадаанада салбырының ажылдакчылары 292 гектар шөлде минералдыг чемнишчидилгелерни төккен.

* * *

Алимаа Бүрбүевна Сат районнуң хереглекчилер ниитилелиниң хеп чүүр черинде он ийи чыл дургузунда ажылдап келген. Хоочун ажылчын бо үениң иштинде бодунуң ажылынга мергежин, кадрзаан. Ол хеп чүүр машиналарны камныг эдилеп келгенинден ангыда, чугаан чүүлдериниң ырыг-силиг байдалынга хамаарышкан негелде, хомудалдар таварышпайн келген.

Ай, квартал планын ажыр күүседип келген мурнакчы ажылчынның ажылдаар черi кезээде ырыг-силиг. Оон кылган ижи чагыкчыларның сеткилин хомудатпайн келген. Ынчангаш чагыкчылар оон ажылын үнелээр, аңаа чоргаараныылар. Ажылынга бердинген, идепкейлиг хөй-иитiниң Алимаа Сатты райпо баштаар черi хөй удаа шаңнап, мактап келген.

В. САПАА.

* * *

Районуң үлетпүр комбинадының ажыл-ишчилери «Он бирки беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалы-биле танышкаш, ону үүлдүгүлүүн деткип турар. Социалистиг чарыштың үлам калбарткаш алган онаалдазын долдур

Бөгүн—Аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының делегей хүнү

ТАЙБЫҢ БОЛГАШ НАЙЫРАЛ ДЭЭШ

Делегейниң аныяктар шимчээшкининиң дугайында, ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитединиң ажыл-чорудулгазының, делегейниң аныяк салгачыларының эп-сеткил каттыштырылгазының херээнге совет аныяктарың салыышкынының дугайында ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитединиң даргазының орлакчызы **Сергей Улин** ПМА-ның корреспондентизи-биле беседазында чугаалаан.

— Делегейниң аныяктар шимчээшкининге ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитединиң кол сорулгаларын чугаалап көрүнерем.

— ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитези 1956 чылда тургустунган. Совет аныяктарның 40 ажыг организацияларының —хөй-миниг, профессионал, спорт болгаш культура организацияларның ажыл-чорудулгазының холбаштырар төвүнүр ролюн ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитези күүседип турар. Ол организациялар ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитезиниң дамчыштчр боттарының делегей харылзаадарын боттандырып турар. Бисте эң-не массалыг болгаш салдарлыг аныяктар организациязы — ол дээрге, болунуг хүрээлеинде 40 миллион ажыг ооллар болгаш кыстарны сырый каттыштырган Бүгү-эвилелдиң аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилели болуп турар.

ССРЭ-ниң Аныяктар организацияларының комитеди Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязының идепкейлиг тургузукчу кежигүннериниң бирээзи болбушаан, аныяктарның делегей шимчээшкининге чугула рольду ойнап турар. Ангы-ангы чурттарда яжы-бүрү политиктиг угланыышкынналрлыг аныяктар организацияларының төлээлекчилери: аныяк коммунистер болгаш либералдар, революстуг демократтар болгаш социал-демократтар тайбың, демократ болгаш социал депшилге дээш демиселге бистиң кадыг ажылдажыр эвилелчилеривис болуп турар. Делегейниң 130 ажыг чурттарындан аныяктарның 1250 национал болгаш делегей организацияларының төлээлекчилери бистин-биле кады ажылдажып турар. Ол бүгү кижилериң сорулгазы чугыс аай: тайбыны хандырары, улустарның тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынын боттандырары болур.

— Тайбың, чавырлышкын болгаш боо-чепсекти дүжүрер дээш аныяктарның болгаш студентилериниң Бүгү-делегей шуулганы 1981 чылдың январьда Хельсинкиге болган. Ол шуулганы совет аныяктарның инициативазы-биле чыылдырган. Делегейниң аныяктар шимчээшкининиң кол сорулгазы — тайбың, найырал болгаш империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы дээрзин ол шуулган база катап бадыткаан. «Өртемчейниң улустары дең эргелиг болуруп, чавырлышкынны чедип алырын, боо-чепсекти дүжүрерин негеп, тайбың дээш демиселге сырый каттыжарынче кыйгырып тур бис» деп, шуулганның киржикчилери медеглээн.

— Аныяктарның, болгаш студентилериниң Бүгү-делегей шуулганының дугайын сагындырып чугаалаарыңар. А делегейниң аныяктар шимчээшкининге сөөлгү чылдарда кандыг чугула үүлдер болганы?

— Делегейниң экономиктиг харылзааларының чогумчалыг чаа чурумун тургузары дээш аныяктарның Бүгү-делегей конференциязы эрткен чылдың сентябрьда Мексиканың Оакстепек хоорайында болган. Анаа аныяктарның болгаш студентилериниң хөй организацияларының төлээлекчилери киришкен. Делегейниң яжы-бүрү чурттарының болгаш капиталистиг күрүнелериниң аразында экономиктиг харылзаалары чаартырының эргежок чугулазын конференцияның киржикчилери онзалап демдеглээн. Хөгжүүн орар чурттарның яционал бүрүн эргезин долузубиле бадыткаарыңче олар кыйгырган болгаш хөй национал-дыг корпорацияларның ажылчорудулгазына дээштиг контрольду тургузарын, садыг болгаш экономиктиг харылзааларга ылгай көөр чоруктуун бүгүле хевирлерин бүрүн узуткаарын саналдаанар. Хөгжүүн орар чурттарга Совет Эвилелиниң дээштиг дузаламчызын конференция бедии-биле үнелээн.

— Делегейниң аныяктар организацияларының аразынга эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаарынга совет аныяктарның салыышкынын база оларның кады ажылдажылгазының кол хевирлерин чугаалап көрүнерем.

— Тайбың болгаш чавырлышкын мурнуку одуруунга совет аныяктар кезээде туржуп келгеч болгаш туржуп-даа турар. Совет аныяктарның болгаш студентилериниң инициативазы-биле Аныяктарның Бүгү-делегей Федерациязының эң чугула кампанияларың эгелээн болгаш боттандырган болгай: «Империализмни чалыы назын сойгалап тур» (1970—1974 чылдарда), «Аныяктар — империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы дээш, тайбың болгаш депшилге дээш» (1974—1978 чылдарда) деп кампанияларны чоруткан, а 1978 чылдан эгелээш — «Нейтронгуг бомба чок болзун!» деп кампанияны чорудуп турар.

Делегейниң фестиваль шимчээшкиниң аныяктарның эп-сеткил каттыштырылгазының оза хевири болуп турар. Делегей аныяктарының фестиваль шимчээшкини барык 35 чылдар бурунгаар Совет Эвилелиниң аныяктарының идепкейлиг киржилгези-биле эгелээн. 1947 чылдан 1978 чылга чедир аныяктарның болгаш студентилерниң Бүгү-делегей фестивалыч 11 удаа эрттирген. «Империализмге удур эп-сеткил каттыштырылгазы дээш, тайбың болгаш найырал дээш» деп лозунгун аза-биле 1978 чылда Кубага болган аныяктарның болгаш студентилергин Бүгү-делегей фестивалы эң-не хөй төлээлекчилерлиг болган: делегейниң 145 чурттарының 16 мун ажыг ооллар болгаш уруглары аназ киришкен. А фестиваль шимчээшкининиң бүгү дургузунда аназ 300 мун ажыг кижи — делегейниң аныяктарының барык бүгү төлээлекчилери киришкен.

Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын ёзугаар социалистиг чурттарның аныяктарының чаа тудуттарга дем каттыштырган кыжылгези — аңы-дунма чурттарның аныяктарының кады ажылдажылгазының дээштиг хевирлериниң бирээзи болгаш. Чижээ, Болгарияның, Польшаның, Чехословакияның, Германдемократтыг Республиканың, Венгрияның, Совет Эвилелиниң аныяктары «Оренбург — ССРЭ-ниң барыын талакы кызыгаары» деп газ дамчыдар хоолайнын тудуун дем-биле дерип кылганнар. ССРЭ-ниң студентилериниң тулугжу оргазытары хөгжүүн орар чурттарга — Анголага, Йемен Улус Демократтыг Республиканга, Мозамбикке болгаш өске-даа күрүнелерге баргаш, чаа тудугларга идепкейлиг киришкен.

Кады ажылдажылганың хевирлери — яжы-бүрү. Ол дээрге — аныяктар организацияларының делегацияларын артыштырары, фестивальдарны, түскай семинарларны чорудары, яжы-бүрү чурттарның аныяктары биле найырал дың неделяларын эртирери-дир. Ол кады ажылдажылганың сорулгазы — аңгы-аңгы ниитилел-политиктиг системалардыг чурттарның аныяктарының аразынга бот-боттарын эки билчир чорукту хандырары болур.

Тайбынны камгалаарындан артык чугула сорулга делегейниң бүгү улустарында ам чок. Бо дугайын СЭКП-ниң XXVI съездизинге ойзалап айыткан. Совет аныяктар делегейниң демократтыг аныяктары-биле демчежип алгаш, тайбын, чавырлышкын дээш, социал депшилге дээш моон сонгаардаа улам идепкейлиг демисежир.

(ПМА).

Бомбүрзектиң судалы

УЛУГ КӨДҮРЛҮҮШКҮН-БИЛЕ

СОФИЯ. (СЭТА). В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл өнүнга тураскаатканы коммунистиг субботниктиң түнелдерин ында парлап чарлаан. Республиканың миллион-миллион чурттакчылары аназ киришкен. Чүгле найысылал Софиага бешин ол хүн 800 мун ажыг кижи ажылаан. Олар үлетпүр продукциязын барык 16 миллион лев акша түнге бүдүргеи; хөөрай чаагайжыдылгазының фондузувче 4 млн. левти шилчиткеп.

Ол хүн Болгарияның өске-даа хөөрайларының чурттакчылары база политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг көдүрлүүшкүнүүг ажылдаан. Бургастка нефтехимия комбинадының ажылчыннары 6,5 миллион рубльдин продукциязын бүдүрген; комбинаттың чаа цехтерин тударынга дөрт мун ажыг кижи ажылдаан.

Ленинчи субботник Кюстендил округунга база чедиишкинниг эрткен.

* * *

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Улусчу Моолдуң бүгү-ле булуннарынга ол хүн күш-ажылчы болгаш политиктиг көдүрлүүшкүн бедик болган.

400 мун ажыг ажылчыннар, албан-хаакчылар болгаш малчыннар боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнзээнер; он-он миллион тугриктиң үлетпүр продукциязын бүдүрген. Хөй-хөй мурнакчы коллективтер камнап алган чиг-алинге, материалдарынга болгаш электроэнергиязынга ажылдаан, баштайгы саналгалар ёзугаар алырга оон экономиктиг ажыы 760 мун тугрик болган.

Коммунистиг субботник эрттирери — Моол улустун чаагай чанчылдарының бирээзи. Моолдуң Араттын революстуг намын долгандыр ажылчы чонунарын сырый каттыжышкынының илереди болуп келген деп, Моол профэвилелдериниң Төп чөвүлелиниң секретары Ж. Наран челеглээн. Амгы субботник — МАРН-ның ам болур XVIII съездизинге аддар кылдыр калбарткан бүгү чонуун социалистиг чарыжының чүгүлү чарылбас кезээ-дир.

* * *

ХАНОЙ. (СЭТА). В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл өнүнга болгаш Вьетнам Социалистиг Республиканың Национал хуралынга ам болур сонгулдарга аддар кылдыр социалистиг Вьетнамга коммунистиг күш-ажыл хүнүн эрттирген. Ханойнуң, Хошиминнин, Хайфонгнуң болгаш Куангниньнің хөмүр-даш шахталарының чүс-чүс мун ажыл-ишчилери аназ киришкен. Советтер чуртунун, социалистиг дем каттыштырылгазының акыдүмалышкы өске-даа чурттарының төлээлекчилери — үлетпүр объектилерин тударда Вьетнамга дузалажып турар спецыалистер ол хүн вьетнам өнүктери-биле сырый демниг ажылдап хүнзээн.

Республиканың Ханойда В. И. Ленин аттыг төп парыгын туктар болгаш транспарантылар-биле шимээн турган, муң-муң хөөрайлыг аназ чмылган. Ленинниң төрүттүгеп хүнүнге аддар кылдыр 111 чаш ыяштарны Найырал сесерлиинге олуртқан, оларның бүрүлери погаарартыр чайнап турган.

Коммунистиг күш-ажыл хүнүнге аддар кылдыр найысылалга болган байырлыг митингиге чүве чугаалаан, Ханойнуң Улус комитединиң даргазының орлакчызы Нгуен Донг республикага бо чылгы воскресник Вьетнамның болгаш Совет Эвилелиниң ажылчын ангыымның бүүдүбас найыралының база эп-сеткил каттыштырылгазының чыыткыланчак көргүүү, пролетаржы интернационализмниң чаа илереди болду дей онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

МАР: Геологтарның кады ажылдажылгазы

МАР. Делегейниң геология экспедициязы — чаа тургустунган, солун ажылдыг болгаш ажыктыг организация болур. ЭДЧ кежигүннери чурттарның социалистиг экономиктиг интеграциязының комплекстиг программазын ёзугаар беш чыл мурнунда ол организация тургустунган ДГЭ-ниң составында Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Моолдуң, Польшаның, Совет Эвилелиниң, Чехословакияның, а ол шыкаш Кубаның болгаш Румынияның геологтарының отрядтары кирип турар. ДГЭ-ниң сорулгазы — Моол Арат Республиканың чиг-эт курлавырларын дилеп тывары база хамаржыр.

Эрткен үениң дургузунда геологтарның каттышкан ол кужу Моолдуң чөөн чүгүнде бойдус курлавыларын шинчилээн. 32 мун дөрбелчин километр черге шинчилел ажылдарын олар кылганнар. Оон түнелиинде дыка хөй ажыктыг казымалдар базы илереен.

Геологтарның интернационалчы коллективинде 400 ажыг кижи ажылдап турар. Ол Делегейниң геология экспедициязының коллективи ам алдыгы сезончe белеткенип турар. Чөөн Моол-биле холбаштыр мурнуу Гобиниң чамдык черлерин шинчилээрин олар планнап турар.

ЧУРУКТА: ДГЭ-ниң чөвүлелиниң 1981 чылда кылыр ажылының планнарын чугаалажып турары: Солагай таладан — М. Шагдар (МАР), А. Заборов (БУР), В. А. Габай, Н. А. Чеботарева (ССРЭ), И. Жамбок (ВУР), С. Котлицкий (ПУР), З. Черны (ЧССР).

И. Зотининң, К. Болдохоновтуң фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

Кем-буруулуг планнарны үзер дээш

КАРАКАС. (СЭТА). АКШ-тың империалистериниң Никарагуага удур угланган кем-буруулуг планнарын үзер дээш бүгү-ле үүлдерни кылырынче Латин Америка чурттарының хөй-ниитизиң Никарагуаның чону-биле эп-сеткил каттыштырылгазының Венесуэлада комитеди кыйгырган. Реаксылыг диктатураның хөй чылдарда тергиндеринде урыктарын уяткаар таладыбиле ақы-дүнма Никарагуаның чонуун күжениишкинеринге болгаш чедиишкинеринге Венесуэланың демократтыг күштери байыр чедирип турар деп, комитеттиң медеглелинде айыткан.

БЫЖЫГ ЭВИЛЕЛ

ПРАГА. (СЭТА). ССРЭ-биле быжыг эвилел болгаш сырый кады ажылдажылга Чехословакияның даштыкы политиказының үнелелиин болуп турарын ЧКП-ниң XVI съездизи база катап бадыткаан деп, «Руде право» солун бижээн. Эчис сорулгалыг ол кады ажылдажылга бүгү тала-биле чедиишкиниг калбарып турары өөрүнчүт-дүр.

Совет Эвилели-биле кады ажылдажылга бистин чонувустун эрге-ажыктарынга болгаш күзел-сорулга бүрүн хүгжүп турар деп, солун онзалап демдеглээн. Делегейге социализмниң, революстуг болгаш бүрүзээр дешилгелиг хөгжүлдениң шинтирлиг чөзелгиижи, тайбының идегели болгаш магадылалы болуп турар Совет Эвилелиниң ролюн Чехословакияның коммунистери, бүгү ажылчы чонпары бедии-биле үнелеп турар. Совет Эвилелиниң ол чаагай ролюн СЭКП-ниң XXVI съездизи база катап бадыткап көргүскен.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары эң Л. И. Брежнев партияның XXVI съездизинге Отчёт плеткелинге тайбың чаа сананларны көдүрген. Чаа дайынны болдурбазынче, тайбың кады ажылдажылганы калбартырынче угланган ССРЭ-ниң ол сананларын социалистиг Чехословакия бүрүн деткип турар.

Дешилгеге удур, тайбыңга удур америк империализмниң кара сагыштыг халлашкынналры күштелген амгы үеде тайбың дээш демиселди улам-на калбартыры эргежок чугула деп, сөлүп айыткан. Контрреволюцияны өске чурттарже нептередирин империализм болуунун бүрүне политиказының түскай принцини кылып алган турар. Империалистерниң ол политиказын Пекинниң амгы чагырыкчылары деткип, тайбыннын болгаш социализмниң дайынналрынга дузалап турар. Пекинниң удуртулгазының политиказы — кижи төрелгеттенин болгаш кылат улустун кол дайыны болур империализмни деткинириниң политиказы болуп турар.

Делегейниң дүшкүүрлүг чорууп чавырылдырарының чорудулгазын империалистер божанналырын ораллашпышаан, социалистиг чурттарның чангыс аныяк кошкалырынче чүткүп, оларның иштики хереглеринге каржызы-биле холгаарлап турар.

Польшада реаксылыг, антисоциалистиг күштерин делегей империализми хамыктың мурнунда америк империалистер деткип, күткүп турарын акыдүмда социалистиг ол чуртта болуушкүнүүр тодаргай бадыткаан деп, «Руде право» солун демдеглээн. Барының чүктүн империалистиг күрүнелеринге деткиткен антисоциалистиг күштер Польшага контрреволюстуг эргилдени кылырын ораллажып турар. Акы-дүнма Польшада болуушкүнүнарны сагыш човаашкынынбиле хайгаарап турар бис.

Кызыгаарлавысс аймыл чок болурун күзеп турар бис. Делегейниң экономиктиг кады ажылдажылгазынга Польша бистиң идегелдиг авилелчивис болурун база күзеп турар бис. Ынчангаш Польшаның коммунистерин, ажылчын ангыын, социализмниң ёзулуг талалакчыларын деткип турар бис.

Планнар болгаш ботганыышкыннар

СОВЕТ КӨДЭЭ БЕШ ЧЫЛДА

1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезининң кол углаанышкынналрында көдээ ажыл-агыйның шапкын хөгжүлдезин база оон бүгү адырларының ажыктыг өзүлдезин, продукция бүдүрерин көвүдедирин болгаш шынарын бедидерин баш удур көрүп турар. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге бүгү талалыг интенсификацияны боттандырар.

Индустриализацияның угланыышкыны-биле

Беш чыл санында-ла көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезинге бистиң чуртувуста улуг түңнүг хөренгини тускайлап турар. 1966—1970 чылдарда ол 81,5 млрд. рубль (улус ажыл-агыйынга көргеп капитал салыышкынының ниити хемчээлиниң 23 хуузу) турган болза, 1971—1975 чылдарда 130,5 млрд. ажыг 127 ажыг хуу) болган. 1981—1985 чылдарда улус ажыл-агыйының ниити хемчээлинде ол капитал салыышкынының амгы четкен деңгелин хевээр арттырары чугула деп көргеп. Көдээ ажыл-агыйны бижыг туруштуг болгаш үр хуусаада хөгжүлдезининң стратегтиг угланыышкыны ындыг болуп турар.

Бүгү көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин интенсификастазарының код оруу — черлерни мелиорастаарының талазы-биле улуг хемчээллиг ажылдарны чорудары-биле комплекстиг механизастааышкынны болгаш химижидилгени чорудары болур.

Бир эвес чоокта чаа-ла чаңчыл болу берген көдээде күш-ажылдың чаңгыс аай хевирлиг турган болза, ам көдээде ажыл-агыйда боттанып турар эртем-техниктиг дешилге ол ажылдың профессионалчы шынарын улам-на хаыладып, калбартып турар. Ам колхоз, совхозтарга 150 ажыг мергежилдерниң болгаш түскай эртемниг ажылдаачылар херек болуп турар. Механизаторларның саны ам — 4,5 миллион ажыг кижи. Чүс-чүс мун көдээ чурттакчылар машина-биле инек саарының мастерлериниң, мал фермаларының операторларының, мастер-эдикчилериниң, электриктериниң, мелиораторларың болгаш тудугжуларың мергежилиг шинчээзин алгаларлар.

Он бирги беш чылда чаа техниканың базазазынга көдээ ажыл-агыйның техниктиг эдеп-дерилгези уламчылаар. Көдээ ажыл-агыйга 1 млн. 780 мун тракторлары, 1 млн. 450 мун чүк автомобильдерни, 600 мун тараа ажаар комбайнарны болгаш өске-даа техниканы бээр.

Черлерни моон сонгаар-даа мелиорастаарын планнап турар. Бистиң чуртувуста көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезининң девискээриниң барык 60 хуузу шык чедиишпес болуп турар, а оон үш хуваганының бирээзи холүн эрттир шыктыг, малгаштыг болуп турар. Мелиорацияны чуртта барык бүгү районнарда чорудуп турар, моон хемчээли делегейде эң-не хөй.

ССРЭ-ниң чону өзүп турар (1981 чылдың январь 1-де 266,6 миллион кижи болган), а чонуун кижи бүрүзүнге оназаштыр тарылга шөлү (1979 чылда 0,83 гектар тарылга шөлү онаашкан), ылангыя хоорайларның, үлетпүрүн, транспорттуң өзүп турарындан кызыгыы турар.

Көдээ ажыл-агый эртемденериниң болгаш практиктериниң санап турары-биле ялыргa, бо таварылгада мелорация — көдээ ажыл-агый продуктуларын доктаамал өстүрериниг дулгуур болур. Он бирги беш чылда күрүнеиң капитал салыышкынының күселибиле 3,4—3,6 миллион гектар сугаттыг, 3,7—3,9 миллион гектар кеңиргеп черлерни ажыглалга киирер. РСФСР-ның кара хөрзүнүг эвес зоназын чер ажылының бедик продуктулуг району кылдыр хуудуларының комплекстиг программазын уламчылаар. Онгу беш чылда маңаа 3,4 миллион гектарны мелиорастаан. Чаартынган гектар чер бүрүзү бодунун дужут бээрин 2,5 катап көвүдедип, 35—40 центнерден эвээш эвести берип болур.

Дайын сөөлүнде беш чыл бүрүзүнде-ле тарааның чылда ортумак чыылдазы доктаамал өзүп келген, онгу беш чылда бир-ле дугаар 200 миллион тонна ашкан. Шөлдүң гектар бүрүзүн болгаш материаллыг курлавырларны билдиглиг ажыглаар болза, он бирги беш чылда тараа дужүлүвүн ортумак чыылдазын 238—243 миллион тонна чедирер деп сорулга боттуг үүл болур.

Көдээде амыдыралды хоорай деңнелинге чедирери

Бистиң чуртка сөөлгү он беш чылда көдээниң социал хөгжүлдезинге киирген капитал салыышкыны 56 миллиард рубль болган. Бо дээрге — Совет күрүнеиң бодунуң туруп келгенивиң бүгү төөгүзүнүң дургузунда ындыг сорулгага чарыгдаан акша-хөренгиниң дөрт хуваганының үш кезиндеп хөй. 1956 чылдан бээр көдээ чөрлерде ийи өг-бүленин бирээзи-лэ боттарының чурталга байдалын экижиткеп. Ниити шөлү 500 миллион ажыг дөрбелчин мётр шөлдүг базыцпар түттунган, бо дээрге — 1940 чылда ССРЭ-ниң бүгү хоорайларының чурталга фонузувундан хөй-дүр.

Бисте көдээ ажыл-агыйны бүрүн электрижидерин он чыл бурунгаар колдуйда дооскан. 1980 чылда көдээге электроэнергия хереглеп 110 миллиард киловатт-шак болган. Күш-ажылдың бир ажылдакчызына онаашпыр энергия чепсеглелп 1965 чылда 7,7 ат күжү турганыдан 1979 чылда 23 чедир көвүдээн. Сөөлгү чылдарда көдээ ажыл-агыйда электрижиттинген күш-ажылдың чаа чорудулгалары тыптып келген. Оларның аразында маңгыз болгаш хүштүг чаа тәлүл дегедирп, бүдүрүлгеге хереглээр сүүлү чылларны, малды болгаш күштү ультрафиолеттиг болгаш инфракызыл хереелдер-биле дегедирп болгаш өске-даа.

Көдээниң коммунал-амыдырал хереглелинге ажыглаар электроэнергия дыка көвүдеп турар. Бо сорулгага көдээ черлерде ажыглап турар бүгү энергияның барык 25 хуузун үндүрүп турар. Бо бүгү хоорай биле көдээниң аразында амыдырал деңнелиниң ылгалдыын кызырып турар. Көдээ бажыңнарда телевизорлар, радиоприемниктер, хеп чүүр машиналар, соодухчулар улам-на көвүдээн.

Көдээде социал дешилгениң кол угланыышкыны болза көдээ ажыл-агыйда күш-ажыллы индустриалдыг ажылдың бир хевири кылдыр хуудуларары, агроүлетпүр хөгжүлдезин, хоорай биле көдээниң аразында транспорт харылзаазын экижидери, көдээ болгаш хоорай чурттакчыларының орулгазының, хереглелиниң яжы-бүрү талазын база деңнелин чоокшулаштырары, амыдырал-байдалын деңнештирери, көдээ черлерге садыг болгаш амыдырал хандырылгазын база чурттарга-коммунал ажыл-агыйын хөгжүлдеп болур.

О. ЛАЙНЕ.
ПМА-ның экономика тайылбырлакчызы.

МЕРГЕЖИЛ КӨРҮЛДЕЗИ

Республиканың профессионал-техниктиг өөредилге черлериниң шеверлекчилериниң, будукчуларының, электри-биле каннакчыларының конкурузу Кызыл хоорайның № 4 профессионал-техниктиг училищезининиң базазында болуп эрткен. Конкурска № 3 профтехучилищениң (Ак-Довурак хоорай), Чадаананың № 6 болгаш Кызыл хоорайның № 4 училищелериниң үстүнде мергежилдер аяй-биле төлээлери маргылдашкан.

Шеверлекчилериниң болгаш будукчуларның конкурузу Кызылдың № 3 школазының чаа тудуп турар тудуунга болган. Шеверлекчилерни тускай ерээлге тургузупкан. Ол ерээлде Чадаананың № 6 болгаш Кызылдың № 4 училищелериниң алды өөреникчи кыстары. Олар кижи бүрүзү тустузунда даалгаларны алган. Берген хемчээлдиг черлерни чогуур үезинде доозар дээш шудургу ажылдап турганнар.

Шак четкен. Жюри кылган ажылдарның шынарын хынап, түңнелин үндүрген. Кылган ажылының эки шынарының талазы-биле № 4 училищениң сургуулу Ирина Шаравинниң ажылы өскелерден ылгалдыг болган. Будукчуларның аразындан база-ла ол училищениң сургуулу Люба Куулар-ның ажылы эки болган. Бо ийи уруг конкурска тиилекчи болгаштың бирги чергениң диплому болгаш хол шагы-биле шаннатканнар. Люба Шаравайдук, Лилия Саая база шылгаран, ийиги чергениң диплому, өртектиг, бараанар-биле шаннатканнар. Электри каннакчылар көрүлдезинге Ак-Довурак хоорайның № 3 профтехучилищезининиң сургуулу, Александр Столбцов бирги черни, ийигизин Олег Кузьмин (ХПТУ-4), үшкү черни Андрей Понихидин (ГПТУ-3) алгаш тиилекчи болганнар. Оларга база тус-тузунда дипломнарны, өртектиг үүлдерни берген.

Бирги черни алган тиилекчилер бистиң республиканың адын камгалап, Новосибирск хоорайга болур конкурска бо айның 22—25 хүннеринде киржирлер.

Ч. СҮЛЬДҮМ.

ЧУРУКТАРДА: шеверлекчилер конкурузунга бирги черни алган Ирина Шаравин, будукчулардан бирги черни алган Любовь Куулар олар (үстүнде); электри каңнакчылардан бирги черни алган Александр Столбцов, болгаш үшкү черни алган Андрей Понихидин.

Авторнуң фотолары.

ИЛЬИЧИНИҢ ТӨРҮТТҮНГЕН ЧЕРИНДЕ

УЛЬЯНОВСК. Апрель 22. (СЭТА-ның корр.). Волганың кыдыында чаш теректер-биле бүргеткен бичежек бажыңга бистиң чуртувустуң бүгү-ле булуңнарындан-даа, даштыкыдан-даа муң-муң аалчылар ол хүн чедип келгилээн. Аңаа, 111 чыл мурнунда Владимир Ильич Ленин төрүттүнген. Баштыңчыга турасказалга часкы боодал чечектерни олар салган.

Ленинниң хоорайда музейинде демдеглелдер дептеринге сагыш-сеткилди хайныктырып турар кылдыр чүректериниң ханызындан бижээн сөстерни келгеннер бижип, Ленинге, пәртиягa бүгү-ле чаагай үүлдер дээш өөрүп четтириишкинни илеретпеп. Москвадан, Одессадан, Казаньдан, Хабаровскиден болгаш өске-даа хоорайлардан келген аалчылар Ульяновтарның өг-бүлези-биле холбашкан черлерге барып, Ильичиниң өөренип турган гимназиязынга четкеннер.

ССРЭ-ниң ушудукчу-космонавтыларының Г. Т. Береговой баштаан бөлүү Ульяновскиже телеграмманы чоруткан, аңаа волгажыларга ол байырлал хүнү-биле холбаштыр байыр чедиргеннер. Телеграммада мынчыг одуруглар бар: «Черге-даа, космоска-даа бистиң тиилелгелеривис Владимир Ильич Ленинниң адыбиле, оон тургусиапы коммунистерниң партиязының адыбиле сырый холбашкан».

Эвилелдешкен республикаларның парыгынга ол хүн туристер дыка хөй болган. Чаш шивилер тараан чаа аллея база ол хүн «төрүттүнген».

Бодунуң кайгамчык чаңгыс чер чурттуунуң төрүттүнген хүнүн ульяновчулар кайгамчыктыг байырлал кылдыр демдеглеп эрттиргеннер. Бүдүрүлгелерге ленинчи номчулгалар болгулаан, чаңчыл болган музыка фестивалынга киржип турган композиторлар бөлүү В. И. Ленинниң музей-бажыңына база чорааннар. Ульяновтарның өг-бүлезининң эрги роялынга, чүс чыл мурнунда дег, Ильичиниң ынак ырларын композиторлар күүсетненнер. Ол онзагай концертти аңаа нелгеннер — хоочун большевиктер, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары улуг сонуургал-биле дыңнаанар.

МОСКВА. Төп телевидениениң музыкалыг программазының кол редакциязы делегейниң ажылчы чоннарының эпсеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге уткуштур «Ногаан отчугашты» белеткээн. Байырлал кежээзинде миллион-миллион телекөрүкчүлер боттарының ынак ыраажылары болгаш артистери-биле база катап ужуражырлар.

Оон режиссер-тургузукчузу — В. Черкасов. Музыка редакторлары — М. Пустовалов биле В. Семенов; тургузукчу оператору — В. Костин.

СОЛАГАЙ ТАЛАЗЫНДА ЧУРУКТА: Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга «Ногаан отчугашты» бижидип турар үезинде.

ОҢ ТАЛАЗЫНДА ЧУРУКТА: «Ногаан отчугаштың» аалчылары. Сатира театрының артизи Вера Васильева биле дамчыдылга башкарыкчызы. Бичe театрның артизи Юрий Васильев.

МАЙ 1-НИҢ «АК-КӨК ОТЧУГАЖЫ»

Н. МАЛЫШЕВТИҢ фотолары. СЭТА-ның фотохрониказы.

1981 чылдың Май 1-де Кызылдың ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалының дугайында

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскаатkан хоорайның ажылчы чоннарының байырлыг чыскаалы 1981 чылдың май 1-де, эртенгиниң 10 шакта эгелээр.

Байырлыг чыскаалга ажылчы чоннар каттышкан колонналар-биле киржир.

№ 1 колонна — эки тура спорт шинчилелериниң төлээлери. Чыскаалыр чери: **Ленин кудумчузу (оң талазы), Пушкин аттыг библиотека чаны.** Харыысалгалыг кижилер — **А. Т. Шойдук, М. Д. Биче-оол.**

№ 2 колонна — хоорайның бүгү школаларының өврениқчилери болгаш башкылары. Чыскаалыр чери: **Ленин кудумчузу (солагай талазы). Пушкин аттыг библиотека чаны.** Харыысалгалыг кижи — **Л. А. Галактионов.**

№ 3 колонна — Кызылдың педагогика институдунуң болгаш Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, техникумнарының коллективтери. Чыскаалыр чери: **Ленин кудумчузунга. Комсомольская кудумчузунга Интернациональная кудумчузунга чедир. № 2 колонналың соонга.** Харыысалгалыг кижи — **В. П. Баклыков.**

№ 4 колонна — профессионал-техниктиг училищелерниң, профтехөөредилге эргелелиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: **Ленин кудумчузу, Интернациональная кудумчузундан Каа-Хем кудумчузунга чедир. № 3 колонналың соонга.** Харыысалгалыг кижи — **Я. В. Сарбаа.**

№ 5 колонна — Май муруунун социалистиг чарыжының тилекчилери болгаш коммунистиг күш-ажылдың коллективтери: Улуг-Хемниң ыяш үлетпүр ажыл-агыйының, № 2 автобудуруглегниң, № 48 тудуг эргелелиниң, Кызылдың ашчем бараанар садыының, **эът** комбинадының, Кызылдың үлетпүр бараанар садыының, Тываның ном садыының республика конторазының, типографиязының коллективтери. Чыскаалыр чери: **Комсомольская кудумчузунга, ИХМ-ний чанынга.** Харыысалгалыг кижи — **И. М. Лепешкин.**

№ 6 колонна — тудуг материалдары үлетпүрүнүң будуруге каттыжышкынының, аъш-чем, чурт үлетпүрлериниң эргелелдериниң, «Каа-Хем» разрезиниң, Тываның электря четкилериниң, балык заводунуң, «Тудуг кезектери» комбинаттың, алгы заводунуң, сүт комбинадының, Тываның «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг геология-шинчилел экспедициязының, даг-техниктиг инспекциязының, «Росводпром» каттыжышкынының демир-бетон кылырлар заводунуң, даараныла фабриказының коллективтери. Чыскаалыр чери: **Каа-Хем кудумчузу, парк аксынга, № 4 колонналың соонга.** Харыысалгалыг кижи — **Ф. Д. Галин.**

№ 7 колонна — Тываның транспорт эргелелиниң, РСФСР-ниң Күрнефтьпродуктулар комитединиң Тыва эргелелиниң болгаш Кызылдың нефть базазының, автооруктарны тудар болгаш ажылгаар будуруге эргелелиниң, ОСВОД-туң, Енисей пароходствозунуң Кызылда район эргелелиниң, харылзаанын будуруге-техниктиг эргелелиниң, авиабудуруглегниң коллективтери. Чыскаалыр чери: **Каа-Хем кудумчузу, № 6 колонналың соонга.** Харыысалгалыг кижи — **В. Н. Петров.**

№ 8 колонна — «Тыва тудуг» трестиң болгаш керээлиг организацияларның, «Тыва көдээ тудуг» трестиң, «Красноярскгражданпроект» институдунуң комплекстиг төлевилелдиг чернин ээлээр дээш улуг тура-соруктуг киржип турарлар.

№ 9 колонна — Көдээ ажылагай министерстводунуң, көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг хандырылгазының талазы-биле республика комитединиң, оон будуруглелериниң, «Скотопром» трестиң, Зооветснабтың, тараа продуктулар болгаш аныяр-тывыш ажыл-агый эргелелериниң, аэрологтуг экспедициниң, Ыяш ажыл-агый база Мелиорация болгаш сут ажыл-агый министерстволарының коллективтери. Чыскаалыр чери. **Интернациональная кудумчузунга, Калык камгалал министерствозунуң чанынга.** Харыысалгалыг кижи — **А. Т. Сотпа.**

№ 10 колонна — Калык камгалал министерствозунуң болгаш аптека эргелелиниң коллективтери. Чыскаалыр чери: **Интернациональная кудумчузунга, музей чанынга.** Харыысалгалыг кижи — **О. К. Ондар.**

№ 11 колонна — Чурттал-коммунал ажыл-агый болгаш Чоннуң амыдырал хандырылга министерстволарының коллективтери. Чыскаалыр чери: **Интернациональная кудумчузу, № 9 колонналың соонга.** Харыысалгалыг кижи — **Н. И. Зверков.**

№ 12 колонна — Садыг министерствозунуң, Тыва респотребсоюзтуң, күрсадыг инспекциязының стандарттар болгаш хемчээр техниканың күрхайгарал лабораториязының, хандырылга болгаш сайгарылга, материал-техниктиг хандырылга эргелелдериниң коллективтери. Чыскаалыр чери: **Комсомольская кудумчузунга, ИХМ-ний чанынга. № 5 колонналың соонга.** Харыысалгалыг кижи — **И. М. Вульфович.**

№ 13 колонна — СЭКП обкомунуң болгаш хооркомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Совуелиниң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң, хоорсоветтиң күскомунуң, ВЛКСМ обкомунуң база хооркомунуң, профобъединелдерниң болгаш профэвилелдер обкомнарының, солуннар редакцияларының, ном үндүрер черниң, ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының эргелелиниң, «Билиг» шинчилелиниң, ДЛТЭШИ-ниң, Телерадиокүркомунуң, Культура, Чырыдыышкын, Сан, Юстицияның, Социал хандырылга министерстволарының, урулар садтарының болгаш ясилериниң, кинопрокаттың, кинофикация эргелелиниң, банкыларының, ажаалга кассаларының, статистика эргелелиниң, прокуратураның, күш-культура болгаш спорт комитединиң, ДОСААФ-тың коллективтери. Чыскаалыр чери: **Интернациональная кудумчузу, музей чанынга. № 10 колонналың соонга.** Харыысалгалыг кижи—**Н. Г. Потехин.**

Бүгү-ле колонналар чыскаалыр черинге 9 шак 30 минутада келир. Каттышкан колонналарның чыскаалы болгаш чыскаал үезинде олардың шимчээшкинин дээш харыысалгалыг кижи — Кызыл хоорайның шеригг комиссары **В. А. Озерский.**

Чыскаал үезинде хөй-нитинниң корум-чуруму дээш харыысалгалыг кижи — ИХМ-ний хоорай килдизиниң начальниги **Е. С. Ключников.**

БАЙЫРЛАЛ КОМИССИЯЗЫ.

Сундулуг кижи дугайында

СЕТКИЛДИ СЕРГЕДИП КЭЭР

Чоокта чаа чүве ийин. Ажыл-албан ужуп. Эрэни суурга чорааш кежээликтей уруглар садыбиле дужаашчерде ийи аал чурттаар бажың чаңы-биле эртип чыда, ында хөгжүмүң, сыгытты таалал-биле дыңнаваш, ала чайгаар тура дүштүм. Пластинка ирги бе, ыламылап дыңналадым-даа. Доктаай-даа бээр, оон база катап узун хоюг кылдыр бадыргыдаар. Мында конвертке белеткел чоруп турары азы бот-тывынгыр артист кижи чурттаи турары моон илдең. Чүгле ол эвес. Ол ус-шевер кижи дээрзин херим иштинче кирер эжикти, алдыгыя хаалганы демир кылыглар-биле каастап каанын эскерип, кезек топтап көрүп турдум. Эжиндеге улуг, бичекижилерге тударынга эптей кылган төгерик демир тудалы эргилдирипкеримге ол ажыттына берди. Бажыңның девискээринин арыг-силиин, ында турза чогуур бүгү-ле үүлдериңи ылап-ла туруштарында турарын, эмге-секселивин, бичиндаа артык болгу дег чүве чогуи эскербезинмин аргазы чок болду. Шагның чаагай чайгы шаанда аъш-чем кылып ижеринге, дыштанырынга ажылаттынар маназалардан кылган база бир бичежек бажың ол бүгүнү улам хевир киирер. Ук «дачаның» ишти чырык, делгем дээрзин даштындап-на көскү.

Бажың эжинп аяар сокпадым. Киреринің чопшээрелин алгаш, бозаганы артап кел-ле, үруглярга кандыг-бир тоол көргүзери-биле белеткен каан декорацияга чергелиг үүлдерни эскердим. Мындыг төлевилелбиле туттунган бажыңнарга барган кижи эге баштай кухняже кирип келир чүве чораан. Мында мындыг эвес. Шевер кижи опу үзе өрээлдээш, кухняже кирер база бир дакпыр эжик кылып каап-тыр. Арта үгүлзалай аарак чазаан. Сагыгыр-ла кижи. Бажың иштинде солуун үүлдериңи көвейин барык бозагага тура-ла, ызык ынчаар эскериң эгеледим. Баштай бичии оолак баккылапкаш, мындыг өрээлче шимеш-ле дидп. Дараазында хогжум соксап, кырлаң хаайлыг, белик, хүреп ыырайлыг аныяк эр кээп мендилешти. «Хүлер-оол Сандак мен»—дейдир. Келген херээнии, оон «бүрүүзү» болган сыгытты чугаалаарымга, ол дөрже чалады. База-ла оон кылганы деп эскыжыгга тонуулар, бөргүмүү үштүп эстым. Арта күргедып каан сарагар ыяштар. Сыын мыйыстары-даа сагындырар. Чүгле хүрертир будугулап каан.

Ынчаарга кандыг-бир херхекселер кылыптар сонуургалды ацаа тывылдырган, олче орукту ажыткан кижи Николай Тараков чүве-дир. 60 чылдарда ол башкы Эрзин ортумак школазынга күш-ажыл кичээлдерин эрттирип турган, тускай болгумнуг база тургузуп алган турган. Орта стол, сандай түржүк, ол үеде садыларга ховар келир шифоньер, сервант ышкаш бир чамдык бажың херекселдерин безин өөреникчилер бодүүчүдүр чазаптар кылдыр өөренип алган. Ук болгумнуң эң идепкейлиг киржикчилери ынчангы ус-шевер оолдардан С. Калин, О. Оолак ышкаш чырык черге балалбас иети—хоорай-суурларны тудуп, тоогүге арттырып чоруур тудугжулар база хей үнгүлээн. А кол-ла чүүл оларның кижи бүрүзү каш чылдар бүрүгаар «ужуктап» алганы сонуургалын амга чедир салбайн, бо чүүлдүн маадыры Хүлер-оол Казакович Сандак ышкаш оозун улам байыткан, үнген-кирген улус-чонун өөретken, сонуургаткан чоруур. Ол аразында биезия айтараны чагаан, бажың ээзиниң даай-аваазы кижи чедип келди. Ол саат чокка бистин чапывысче эртип кээп, оозун тутkан, сүйбаан, хүлүмзүрээп тур. Сеткилинге таарышканы оон илдең.

— Хүлер-оол Казакович, аптарадан ангыда кандыг-кандыг эдилелдерни кылып будуруп турар силер, база оларынар аалдарда баш эшкан боор аз — деп, чугаа кадында баштактаны аарак, оон айтырдым. Харыызынга ол:

— Будуруп деп-даа ыдыг чүве-дир ийин. Магазинге садып турар бажың херексели көдээ огге чамдыкта эптешпези билдингир. Ынчангаш, чавыс стол, сандай, үлгүр кылып бер дээш, бир чамдык төрелдер амыраттас. Тоң эргежок чугула херек апаргында, ынаар дүрүлээр-ле кижи-дир мен—дидп.

— «Дүрүлеп» эвес, ёзугаар кылыр кижи. Доо кухняда үлгүүрүң барып көрүп көрүгерден, ынчан билдинге бээр—деп, оон-биле чаңгыс черде каяк ажылдап турар ээжи Виктор Маадыр-оол чугаалады.

Көрдүвүс. Шынде-ла ол шеверниң этти мебель фабриказынындан ылгаары ындыг белең эвес. Арта аъш-чем, айкаса шыгжаар болгаш, агаргыр будуп каан. Кылаңайын турар. Үлгүүрүнүң өрээлдериниде үгүлзалай соп тургаш кылган демир тудулар чүгле ону ана шевер кижи кылган дээрзин херечилээр. Ол-ла кухняда өткен үезинде сыынын шуутай ыяшка от херелдери-биле өртедип тургаш кылган чүүлүкту көргеп кижи эгезинде өг ээлери Кызылдың «Саян» универмагындан садып алган деп болаары чадап чок. Ынаыт эвес дээрзи шак-ла ол хевирлиг амдаа иелир кыллынмаан бир чамдык чүүлүктарны көргүдээп сөөлүнде кээп билдинер.

Оон база бир сонуургалы — бот-тывынгыр үран чүүл дээрзи дем эгезинде чугаалаан болгай бис. Ол бир шагда Тываның ыры болгаш танцының Саян аттыг күрүне ансамблинге — профессионал сценага чыл ажыр ажылдаанын ам чорааарал-биле сактыр.

Сөөлүнде амылрал-чурталгазының аайы-биле өскенгээн Эрзинигге ээп кээп. Культура бажыңында ажылдап бергеп. Бо хүннерде ол ортчеринин коллективинде база бир эки дирткен ынчиларнің бирээзи. Кандыг-даа ажылдаан кылып, бүдүрүп тургаш база шагның кайы-даа үезинде ол районуң эргий кезиир «Хүлүмзүрүг» агитқультбригадазының ажылынга эң идепкейлиг киржип келген. Качык, Чинчилиг, Божалыг, Чөөгей дээш ол черде каяа-каяа четпели дээр. Ам бо шакта оон ээжи В. Маадыр-оол-биле ийилээп улавас Май байырлалын таварыштыр районуң Культура бажыңынга болуп эртер концертке белеткенин орарлары ол.

Шевер эрниң аразы Маадырие Мария Намзыраевна Сандак он бир уруглуг. Эмчи, экономист, товаровед, ажылчын, милиция ажылдакчызы, студент, өөредичи дээш улуг ег-үеленнің уругларының арасында кымнары чок дээр. Хүлер-оол оларның ортуну. Адазын салгаар ийи оолдуг. Улуу Шолбан — ийиги класста, а бичези Орлан беш харлыг. Өгүнү херээжеп ээзи Анна Сандак бичии чаштарны бойдуступ, төөгүнүң, дыллың эртем-далайынче чедип киирип турар башкы. Хүндүлээчел өгбүле-биле байырлашкаш, дашкаар үнүп келиримге, часкы серинн салгын сырыннаан тур. Бажың ээзи бот-тывынгыр артистиң: «...Кускун кара кулугурну — кудалаза албайн каначаар, увай дембил» дээш баштак кожаңы, улаштыр сеткилдерни сергеди бээр сыгыды салгын аайы-биле элээп ыракка чедир дыңналып артты.

С. МОНГАЛ.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

ЧАЛГЫННАРЫН ХЕРИВИТКЕШ...

Чалгыннарын херивиткеш... Дельтапланеризм спортунга Россия Федерациязының Барыын Сибирь зоназының эң баштайгы чемпионады бистин республиканың найысылалынга болуп эрткен. Баштайгы хүнүнде маргылдаанын программазын ёзугаар 320 метр беднк Боом даванын ужуп баткаш, диаметри ийи метр төгерик шыйыгның дал ортузунга шын хонарының, талазы-биле мергежилгете күжүн шепешкинер.

Ол мергежилгени дельтапланеристер ынтизи-биле 5 минутадан хөй эвес үеде кылыр ужурлуг. Ынчангаш маңаа агаарга ужуп чораан аппарадын шын башкарып, ону бодуун күзээн талазынче ужудуп, чоорту чавызаарын эки шингээдип алган спортчу шылгаар. Аңаа бистин чаңгыс чер чуртуувус Сергей Казанцев багай эвес түнелдэп чедип алган.

Бо хүннерде олар агаарга эң үр үе ужударының талазы-биле мергежилгете бедик арга-дүржулгалыын, аппарадын агаарга үр ужудуп шыдаарының талазы-биле маргышканнар.

Зона маргылдаазынга команда талазы-биле бирги, ийиги черлерни алган черлер Россиянын бирги дээш чемпионадынга киржир эргени алыр. Аңаа типлээннер Россияның шилиндек командазынга кирип, ССРЭ-ниң бирги черн дээш баштайгы чемпионадынга киржирлер.

Дельтапланеризмге ССРЭ-ниң баштайгы чемпионады Тыва АССР-ниң найысылалынга бо чылдың сентябрь 21-деп октябрь 3-ке чедир болур. Аңаа Москваның, Ленинградтың, Россия Федерациязының болгаш эвилелдешкен республикаларның командалары киржир.

Тывада дельтапланеризмниң федерациязы эрткен чылын тургустунган. Ол бодунуң клубун «Азияның төвү» дел адаан алган. Дельтапланеризм бистин республикада спортчун чаа хевири. Тываның ак-көк дээринге дельтапланеристерниң баштайгы ужудуушкуну 1976 чылдың күзүнүнде болган. Оон бир-ле дугаар эгелекчизи болган спортчуң бо хевирниң бистин республикага эки турабиле сайзырадып эгелээннериниң бирээзи Юрий Алексеевич Чихачёв болган.

Кызылдың пассажирлер автотранспорт будурулгезинин мурнакчы чолаачызы, хөй-нитичи тренер спортчуң бо хевирниге сонуургалдыгларны чыып, оларнын-биле тускай белеткелдерни эрткеш, ак-көк дээрге хостуг ужудуп эгелээн. Ийи чыл эрткенде Тываның дельтапланеристерниң дугайында Сибирьнин болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн улуг-улуг хоорайларының спортчулары биилир апарган. Оон эгелээш-ле Юрий Чихачёвтуң белеткээн спортчулары Сибирь хоорайларының улуг маргылдаалырына доктаамал, бирги черлерни ап келген. Олар ам эртип турар зона маргылдаазынга база эң беднк шаңналдыг черни ээлээр дээш улуг тура-соруктуг киржип турарлар.

В. ЧАДАМБА.

ЧУРУКТА: чемпионаттың киржикчилериниң дельтапланерни даг кырынче үндүрүп аппар чыдары.

МЕХАНИЗАТОРЛАР — СПОРТЧУЛАР

Молдавияның Чимишлий районда № 28 көдээ профессионал-техниктиг училищеңиң эң тергиинери болган он алдыгы бөлүктүң сургууллары доозарының экзаменнерин дужаар бетинде спортчу шылгадаңы чедишкинниг дужааганнар. Боттарының суурунга болган спартакиадага ол чедишкинниг киришкеш, келир үениң тракторист-машинистери ГТО-ның көрек демдээн ведишкинниг дужааганнар.

Бөлүктүң тергиин спортчулары И. Яковлев, Н. Иоников, А. Карайван олар спортчу белеткелдерин доктаамал организастап келгенинден боттарының эптеринге көрек демдээн дужаап алыр арганы бергенвер. ГТО комплекизинде кирип турар хевирлерден аңгыда сургуулдар футбол, волейбол, стол теннизинин маргылдааларын доктаамал эрттирип турарлар. Бөлүкте хүрежиргиге хандыкшылдыг оолдар база хөй. Училищеде ажылдап турар сес секцияда мөгелер киржип турар.

Училищеңиң бүгү-ле бөлүктериниң киржилгези-биле болуп эрттип турар национал «Трынтэ» хүреш ында чаңчылчаан, ол болурга-ла «аарыкчыларнын» саны дыка хөй келир. Мөгелериниң кичээлии хөй-нитичи тренер И. Д. Христов удуртуп турар. Секцияга чыл саныда-ла чаа-чаа мөгелер цемежип кээр, оларны өөредиринге республика чемпионнары — эң тергиин атлеттер В. Черяов биле И. Мустяц олар дужалажып турарлар. Мөгелериниң спорт залы тергиин эки, ында ийи хевис, аар атлетиканың дериг-херекселдери бүрүн.

Спорттуң өске хевирлериге хандыкшылдыгларның база кичээлдээр черлери бар. ГТО-ның хөй хевирлериге хандыкшылдыглар — чиик атлеттерге, футболистерге, волейболистерге, баскетболистерге, адыгжыларга стадионнуң кара бооларр черинии, ойнаар шөлдерниң, бассейниң эжиктери кажан-даа ажык.

Спорт-биле чаа өөнүктежип чоруурларга «Кадыкшыл хоорайжыгажың» тургускан. Ында сургуулдарның хире-шаа-биле белеткеиринге тазырыптыр кылган дериг-херекселдер бар. «Кадыкшыл хоорайжыгажыгга» кичээлдерни улуг курстарның сургуулдары, училищеңиң эң тергиин спортчулары В. Дыру, Н. Карагаур, В. Буклаш болгаш өскелер-даа эрттирип турарлар.

— Өөредилгеге спорттуң дузазы улуг. Ону сургуулдарда, башкылар-даа тергиин эки билирлер. Оон чижээнге № 16 бөлүктү айтып болур. Ук бөлүк «Эң тергиин спорттчу» деп атты эдилевишаан эки өөредилгелиг, хөй-нитичи ажылга идепкейлиг деп үнеледи турар — деп, училищениң күш-дамыр кижизидилгезиниң удуртукчузу И. А. Стоян СЭТА-ның корреспондентизиге чугаалаан.

Бо чылын чүс-чүс аныяк механизаторлар республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга ажылдаары-биле чедип келир, оларның кижи бүрүзүнде ГТО-ның хөй-нитичи инструктору деп ат база бар.

В. СУРШКОВ, СЭТА-ның корр.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги гимнастика. 9.05 — Горюстер, ынйгыта харыылаңар!» 9.35 — «Оолдар — эки улус», Ураң-чечен телефильм. 10.35 — «Тоол дег оран». Хөгжүмүг телефильм (Вильнюс). 11.05 — Медээлер. 11.10—14.15 —Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 —Португалия Республиканың национал баймралы — Хосталга хүнүнге «Португалияны эргий». Кинопрограмма. 15.05 — «Билиг ал, кылыы шыда». Аныяк техниктерге дамчыдылга. 15.50 — Делегей конкурстарының лауреады Ю. Вострелов (баян) ойнаар. 16.15 — «Москва болгаш москвачылар». 16.45 —«Хөглүг оркестрниң аян-чорууу». Горькийден дамчыдылга. 17.15 — «Айыяктарның адрестери». 18.15 — «Чурук бүрүзүнде — хүн».

КЫЗЫЛДАН

18.30 — Телемедээлер

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эрес-маадырлыг чорук».

КЫЗЫЛДАН

19.45 — Телемедээлер

МОСКВАДАН

19.55 — «Эрес-дидим чорук» деп хөй сериялыг ураң-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 21.35 —«Ыры-81». 22.25 — Бөгүн делегейде. 22.40—23.05 — Балеттиң аныяк артистериниң конперти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — «Твардовскийниң чаш чылдары». Документалдыг фильм. 12.20 — «Эрге-хоойлу дугайында беседа». «Ачам, авам, утбам болгаш мен». 12.50 — «Орус чугаа». 13.20 — «Шынам». Эртем-таймылдырлыг фильм. 13.50 — Э. Хемингуэй. Чурттал-газының болгаш чогаалдылгазының арыннары. 14.40— «Шаңнал». Ураң-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

16.10 — «Таңында овурлар», Телефильм. 17.10— Чарлалдар, реклама. 17.20 — «От». Документалдыг фильм. 18.10 — С. Прокофьев. «Даш чечек». 18.15 — «Аныяк ленинчилер». 18.45 — «Тываның киноэкранында».

МОСКВАДАН

19.00 — «Кино аян-чорукталының клувэ». 20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!». «Илбилиг экран». 20.15 — «Дем каттыштырылгазы». Тележурнал. 21.00 — М. Кажлаевтиң чогаалдарындан концерт. 21.35 — «Дон Кихот» Ураң-чечен фильм. 23.05 — 00.20 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Түңнел оюнларниң киржикчилериниң маргылдаазы. Гетеборгтан дамчыдылга.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дамчытканы ёзугаар алырга, бөгүн республикага бүргеп аязыг каап турар агаар болур. Мурнуу-барының чүкче утланышкынның хаттың секундада дүргени 3—8 метр чедир. Агаарның температуразы дүне 2—4 градус соор, хүндүс 15—20 градус чылыыр.

Автооруктарга чүвениң кестүрү эки.

Кызылга шокар булуттаар. Чагбас. Мурнуу-барының чүкче утланышкынның хат секундада 3—8 метр чедир дүргедээр. Агаарның температуразы дүне 2—4 градус соор, хүндүс 17—19 градус чылыг болур. Агаарның базышкыны 17 миллиметрден ашпас, шыгы — 25 хуу.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

АПРЕЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Медальдарже орук» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка» 9.30, «Достоевскийниң амыдыралында 26 хүннер» 12.50, 16.30, «Сезиичиг кижи» 11.00, 14.40, 18.30, 20.30 (узатkан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Ада-чурттуң ыжы» 15.00, «Эрте болдуңган эйдег» 16.50, 18.40, 20.30 (узатkан) шактарда.

Редакциянын адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи бергенде 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 940

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Совуелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00546

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 98 (11596) | 1981 чылдың апрель 25, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 2 коп.

КИЧЭЭНГЕЙНИ — ПРОФЭВИЛЕЛДЕР ОРГАНИЗАЦИЯЛАРЫНЧЕ

«Партия болза профэвилелдерин массалар ортузунга бодунуң идегелдиг дузалаачызы, демократияны хөгжүдериниң ажылчы чоннарны коммунизм тургузуушкунунга хаара тударының күчүлүг чепсэ кылдыр көрүп турар»— деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге СЭКП ТК-ның Отчёт илетказинде айыткан.

Профэвилелдериниң сорулгалары аажок улуг болгаш эргелери калбак. Ажылчы чоннарның эрге-ажыктарын камгалаар дугайында олар доктаамал сагыш салыр, ажыл-агыйжы, социал болгаш культура талазы-биле сорулгаларны шиитпирлээринге киржир, социалистиг чарышты, чаартыкчы болгаш чогаадыкчы шимчээшкинни калбартырынга хөй үүлдерни кылыр хүлээлгелиг. Профэвилелиниң хөй санныг организациялары боттарының ажыл-чорудулгазын чер-черде партия организацияларының хүн бүрү удуртулгазы, доктаамал деткимче дузазы-биле чорудуп турар.

Парторганизациялар профэвилелдеринге удуртулганы, ында ажылдап турар коммунистерни дамчыштыр боттандырып турар. Сөөлгү чылдарда профэвилелдеринге партийжи өзекти бижыглаар, аңаа шыырак эртем-билиглиг кижилерни шилип алыр дугайында партийжи сагыш салыышкын күштелген. Амгы үеде республикада бүгү местком даргаларының 60 ажыг хуузу коммунистер, а адырлар аайы-биле обкомнарның, профэвилел райкомнарының, улуг-улуг ажылчын комитеттериниң даргалары шуптузу СЭКП нежигүнү.

Партия комитеттери болгаш эге организациялары профэвилелдериниң ажылының дугайында айтырыгларны бюроларга база коммунистерниң хуралдарынга өй-өйде чугаалажып, оларга доктаамал угланыышкынны берип турар. Ындыгларга «Тыва кобальт» комбинатта, «Хемчик» совхозта партконнарны, Эрзинниң амыдырал хандырылга комбинадында, Республика типографиязында, Минусинск АТБ-зинде болгаш оскө-даа коллективтерде парторганизацияларны хамаарыштырып болур.

Чижээ, «Тыва кобальт» комбинатта партком ында профэвилелиниң каттышкан ажылчын комитединиң ажылының дугайында айтырыгны чыл бүрүде чугаалажып, оларның чорудар хемчеглерин, ажылының планын парткомга бүгү талалыг сайгарып көрүп, чогуур угланыышкынны берип келген. Ынчангаш ол профэвилел организациязы ажыл-ишчилерниң күжүн планныг даалгаларны күүседиринче мобилизастаарынга, ажыл-агыйжы, социал-культура айтырыгларын шиитпирлежиринге, социалистиг чарышты организастаарынга, чаартыкчыларның, чогаадыкчыларның шимчээшкинин калбартырынга, ажыл-ишчилер ортузунга кижизидилге ажылын күштелдиринге болгаш оскө-даа ажылдарны чорударынга республикада эки ажылдыг организацияларның биржээзи болуп турары таварылга эвес.

Ооң-биле кады профэвилелдеринге тывыскан калбак эргелерни ажыглаарынга оларның чамдыктарының инициативазы ам-даа четпес, а коллективтиг керээлерни күүседиринің, күш-ажыл камгалалының айтырыгларынга чамдыкта шудургу болбайн, күш-ажыл хөөйлузун үрээр, бюрократтыг болгаш ажыл чылзыг чоруктарның фактыларын ам-даа кошкак сайгарып турар дээрзин республиканың чоокта чаа эрткен профэвилел активиниң хуралының киржикчилери демдеглээн.

Профэвилел организациялары боттарының ажылын СЭКП-ниң XXVI съездизиниң негелделеринге дүүштүр тургузуп, улам инициативалыг болуп, ажыл-чорудулгазында четпестерин чогуур өйүнде чайладырынга партия организацияларының доктаамал удуртулгазы, деткимче дузазы херек. Ынчалзажок чамдык парторганизацияларның профэвилелдеринге удуртулгазы, кичээнгейи кошкак, оларда ажылдап турар коммунистерден негелдези четпес. Чижээ, кедээ ажыл-агый ажылдаачыларының профэвилелиниң Өвүр райкомунуң организачы болгаш мобилизачы ролю дыка кошкак болуп келген. А ооң мурнундагы турган даргазы коммунист Куулардан партия райкому негелдени чогуур үезинде тургуспаан, а сөөлүнде ону ажылындан дүжүрген.

Ооң аңгыда «Тыва тудуг», «Тыва кедээ тудуг» трестерде, Көвүрүг тудуг эргелелинде, Ак-Довурак АТБ-зинде болгаш оскө-даа партия организациялары боттарында профэвилел органнарын кошкак удуртуп, оларның ажылын үениң негелдезинге дүүштүр тургузар талазы-биле хемчеглерни четпес боттандырып келгеннер. Чижээ, үстүнде адаттынган тудуг трестериниң ажылчыннарының аразында профэвилел нежигүннери эвестер ам-даа хөй. Сагылга-чурум, ажылды организастааны кошкак. Ол ышкаш «Тээли», «Май 1», «Ленинчи орук», Кара-Хаак» совхозтарда Тес-Хемниң «Сельхозтехника» салбырында профэвилел комитеттери социалистиг чарышты багай организастап, материалдыг, моральдыг идиг бериишкиннерин кошкак ажыглап, мурнаачылардың дүржүлгазын четпес неттередип келген. Ындыг четпестер бирги эзлчегде ол совхозтарда парторганизацияларны дүвүредир, оларда профэвилел организацияларынга партийжи удуртулганы шыңгыыр зокшидерин негеп турар-дыр.

Ажылдың ленинчи стилиниң бир эң чугула кезээ—үндүргөн шиитпирлериң күүселдезин биилдилиг организастаары болуур деп бистиң партиявыс айтып турар. Маңаа хөлбаштыр алыр болза, профэвилел организацияларының ажылында база-ла четпестер бар. Удуртулганың уран аргазы чүдел дизе, шиитпирни хүлээп алгаш, ооң күүселдезин айыттынган хуусаазында чедип алыры болур деп эш Л. И. Брежневтиң съездиге онзалап демдеглээн айтыышкынын маңаа дөрт удуртулга болдурар херек. Ооң аңгыда күш-ажылчы коллективтерниң кижизидичи ролюн бедидер, оларда профэвилел организацияларының ажылының стилин болгаш арга-методун сайзыраңгайжыдары база-ла парторганизацияларның доктаамал кичээнгейинге турар үжүрлүг.

«ДӨРТ МУҢЧУЛАР» КЛУВУ

СТЕПАНАКЕРТ. (Нагорно-Карабак автономнуг область). Мартунинск районда «Коммунизм» колхозтуң бүгү фермазы Нагорно-Карабак автономнуг областың Чартар кедээ Совединде тургустунган «дөрт муңчулар» клувунуң кежигүнү болган. Чылда бир инектен-не дөрт муң килограммнан эвээш эвес сүттү сагган саанчыларны клуб кежигүнүнге хүлээп ап турар.

«Дөрт муңчуларның» клуву — мурнакчы малчыннарның чедишкинигинин идепкейлиг пропагандизи. Бедик мергежилдин кичээлдерин ында эр саанчы В. Агабекян эрттирип турар. Бо чылын бир инектенне сүт саалдазын 6,2 муң килограмм чедирерин ол хүлээнгеп.

Мурнакчыларның ол клуву — социалистиг чарышты калбартырының, мурнакчы дүржүлгазы непередирининг чаа хевири. Ындыг клубтар автономнуг областың өскө-даа ажыл-агыйларында база тургустунуп турар.

МАЙ 1-ГЕ УТКУШТУР

ЧАРЫШТЫ КАЛБАРТЫР

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның «Он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкинниг болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-Эвилел социалистиг чарыжының дугайында» доктаалын «Бай-Тал» совхозтуң ажыл-ишчилери хамызы-биле таныжып көргеш, боттарының бар аргаларын санап түңневишаан, бедиткен хүлээлгелерин ап, ооң күүселдези дээш шудургу ажылдап турар.

Эрткен чылдың планныг даалгаларын ажыл-агый база эки күүседкен. Мал бажын өстүрериниң болгаш күрүнеге мал продуктуларын садарының планнарын ажыр күүседкеш, районнуң ажыл-агыйларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Чаа он бирги беш чылдың баштайгы чылын совхозтуң ажыл-ишчилери күш-ажылчы чедиишкиннер-биле эгелеп, алган социалистиг хүлээлгелерин багай эвес күүседип турар. Бирги кварталда күрүнеге эът садарының планын 151 хуу күүседкен. Мал кыштаглаашкыны организастыр эрткен. Бо хүннерде хой оолдаашкыны совхозта доозулган. Ажылагый шиитизи-биле чүс башка онаалтыр 87 хураганнарны камгалап алган. Хойжулар Доос Мандай-оол, Хавак-оол Онер-оол, Хомушку Таар-оол, Шымрап Мандараа болгаш өскелер-даа чүстен хөй хураганнарны доруктуруп ап, бедик күш-ажылчы кодурлуушкүн-биле ажылдап турарлар. Амгы үеде совхоз часкы тарылга ажылдарынче кирип, май мурнунуң социалистиг чарыжын калбарткан.

— Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында доктаалга сорук киргеп бистиң совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың планныг даалгаларын бүгү-ле адырлар аайы-биле хүсээ бетинде декабрь 21-де бүрүн күүседир дээш социалистиг хүлээлгени алган улуг күш-ажылчы көдүрлуушкүн-биле ажылдап турар. Алган хүлээлгелеривис чогуур үе-шаанда күүседтинер дээрзинге чигинниг турбас— деп, совхозтуң директору Манзырыкчы Сүрүнович Ооржак улуг чоргаарал-биле чугаалап орап.

Б. БАРБА.

УЛАМ ШАПКЫНЧААН

Тыванның аар үлетпүрүнүң баштайгызы В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-ишчи коллективтериниң аразында Делегейниң ажылчы чоннарының ап-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге уткуштур социалистиг чарыш калбарган. Тус-тус коллективтер аразында күш-ажылчы маргылдаага даг-дүгү рудниginиң ажылчыннары база идепкейлиг киржип турар. Үк коллективте ажылдың ажыктыг чоруун болгаш шыларын бедиткеш, бо чылдың баштайгы кварталының планын ажыр күүсеткен экскаваторлар экипажтары бар.

Хоочун бригадир В. Кириллovтуң удуртканы № 11 экскаваторнуң экипажы мурнакчыларның одуруун баштап, өске өөрүнге үлегерин көргүскен. Найыралдыг коллектив эрткен үш айларда 276 мун тонна даг массазы чүдүрер планын 352,7 мун тонна чедиргеш, онаалдазындан ажыр 76,7 тонна даг массазын чүдүргеп. Улуг машинист А. Ранцкий болгаш А. Бойков олардың баштааны № 12- № 2 экскаваторларның экипажтары бар аргаларын болгаш курлавырларын чогумчалыг ажыглаашкын база ажылдың темпизин шапкынчыткаш бирги кварталдың планныг даалгаларын күүседткен, апрельдиин күүседир четкен.

Бо күш-ажылчы чедиишкиннерге төлептиг үлүүн киирген ажылчыннар түс-түс экипажтарда хөй. Оларга В. Бозлов, Т. Лопсан, М. Ховалыг, Б. Ершов болгаш ооң-даа өскелер хамаарыжыр.

Май 1-нин байырлалын төлептиг уткуур дээн ажыл-ишкаг-дүгү рудниginиң коллективинде улам шапкынчаан.

Кызылдың алгы заводунда Тамара Ивановна Сёминаның удуртканы чиик идиктер даараар цехтиң коллективи бирги кварталдың планын чедиишкиннг күүсеткеш, будүрүлгениң шилчиир Кызыл тугун, акша шаңналын алган. Үк цехте Л. С. Ильинаның коммунистиг күш-ажылдың бригадазы заводтуң бригадаларының аразында чарышка яйнги черни алгаш, шилчиир вымпелди алган. Ында А. Симоненко, А. Лазицкая, А. Левченко, Д. Куулар, З. Фролова олар үлүт-нормазын ажыр күүседип тураалар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Домна Куулар ажылга кызымак, төлептин-биле эш-өөрүнге эки үлегер-чижекти көргүзүп, май 1-ге уткуштур шалыпчы ажылдап турар.

ЧУРУКТА: коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Домна Куулар ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

НАЙЫРАЛДЫҢ АЯН-ЧОРУУ

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов баштаан СЭКП ТК-ның делегациязы ПКАП ТК-ның чалаанын ёзугаар апрель 23-те Варшавага барып чораан. СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков болгаш СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Польшада элчизин Б. И. Аристов олар делегациянын составынга кирген.

ПКАП Төп Комитединге чугаалажыышкынар болган. Анаа ПКАП ТК-ның Бирги секретары С. Каня, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүннери киришкен.

Ийи партияларның амыдыралының эң чугула айтырыглары ол чугаалажыышкыннарның темазы болган. Коммунизм тургузуушкунуунуң оруунга чугула чаа ye-чаданы тодаргайлаан - СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин боттандырар талазы-биле совет коммунистерин болгаш совет улустун чорудуп турар бүгү талалыг чогаадыкчы ажылының дугайында совет эштер чугаалаан.

Эртемниг социализмниң принциптериден ойталаашының уржуктарын ажып эртеринче, Польшаның социалистиг орук-биле чогумчалыг хөгжүдүнге байдалдарны тургузарынче угланган ПКАП ТК-ның VI болгаш ооң-даа дараазында болган пленумнарының доктаалдарынга дүүштүр партияның ажыл-чорудулгазын Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының төлээлекчилери совет эштеринге таныштырган. ПКАП-тың IX онза съездизинге белеткелдин колугланыышкынарының дугайында олар чугаалааннар. Польшада социализмниң чаалап алыышкынарынга кыжаныышкыны болдурбазынга, социализм дайзынарының бөлүктериниң сандаргай байдалды тургузар, социалистиг күрүнеп божанкадыр, чүртка ийи эрге-чагыргаңы тургузар дээн ораалдажыышкынарынга удур хөлеңнеринге чоннуң патриоттуг бүгү күштерин сырый каттыштырарының эң чугула ужур-дузазы онзалап демдеглээн.

Социализмни камгалаар, ниитилел-экономиктиг байдалды экижидер, марксизм-ленинизмниң идейлиг үндезининге партияны бижыглаар талазы-биле ПКАП-тың күжениишкиннерин СЭКП үүлдүтүнүп, деткип турарын беседа үезинде совет талаган демдеглээн.

Үндезинкери 36 чылдар бурунгаар чардынган керээ-биле тургустунган Совет Эвилелиниң болгаш Польшаның улустарының аразында найырал база калы ажылдажылга, оларның аку-дүнма эвилелиң улусчу Польшаның тургустунганындан бээр тоогулуг үеларының дургузунда шылгалдаы шыдажып эрткенинге, а ол найыралды, калы ажылдажылганы болгаш аку-дүнма эвилелиң улам ыңай бижыглаары социалистиг ийи чүрттарның эрге-ажыктарынга дүжүп турарынга инити бүзүрээшкинин илергейлээн. Совет Эвилелиниң көргүзүп турары экономиктиг улуг дузаламчызы дээш чүректин ханызындан өөрүп четтиргенин ПКАП-тың төлээлекчилери илергейлээн. Ийи партиязының, ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң ажылчын аңгызының, ажылчы чоннарының аразынга чоок харылзаалары калбартырының ужур-дузазы онзалап демдеглеттинген.

Пропагандистиг кампанияларны калбартырының аргазы-биле дүшкүүрлүг чорукту өскүдүп, чөрүлдээлерин күштелдирип, социализмниң иштики дайзынарынга деткимчеин көргүзүп турар империалистиг болуктериниң талазындан Польшаның иштики хереглеринге долгаарлаашкынның кандыг-даа хевирлериниң ПКАП болгаш СЭКП удурланыр, бүрүү шаап турар. Социалистиг дем каттыштырылгазының, ооң чайгыс эвинге болгаш сырый каттыжыышкынга удур үрелгени хөделиишкиннериниң Польшада байдалды ажыглаар дээш ораалдажыышкынарны, олар база бүрүү шаап турар.

Беседаның киржикчилери делегейниң амгы байдалының дугайында санал-соналдарын солушкан. Дүшкүүрлүг чорукту тун чавырлыышкынын камгалаарынга болгаш боо-чепсектерни эдерер будүреринге сонсадырынга Л. И. Брежневтиң СЭКП-ниң XXVI аъсаазынга көдүрген тайбың инициативаларының кайгамчык улуг ужур-дузазын ойлаң хөтөп демдеглээн. Социалистиг дем каттыштырылгазының хөделиишкиннериниң чаңгыс эвин, оларның камгаланыр эвилелиң — Варшава Керээзинин организациязын быжыглаарын тайбынның болгаш делегейниң айыыл чок чоруунун эрге-ажыктары неген турар. Польша моон соңгаар-да аңаа бодунуң салыышкынын киирер.

Ийи тараларга совүүргалдыг чамдык өскө-даа айтырыгларын беседага чугаалажып көрген.

Чугаалажыышкынар чүректиң ханызындан найыралдыг партийжи байдалга болуп эрткен.

(СЭТА).

ДЕҢ-ДЕСКИ АЖЫЛДААР

«Тыва кедээ тудуг» трестиң Бии-Хем районда ыяш белеткээр черинің коллективи бо чылдың бирги кварталында 242 мун рубльдиң бараанныг продукциязын будүрер болгаш 410 мун рубль түнүг продукцияны сайгарар планын бүрүн күүсеткен.

Планныг даалгаларны күүседиринге төлептиг үлүүн киирип келген бригадалар, цехтер будүрүлгеде эвээш эвес. Оларның бирээзинге чазаныла цепи хамаарыжыр. Ында бедик мергежилдиг чээрби бешажылчын бар. Олар холушкак мергежилди шиитээдип алган болгаш херек апарган таварылгада бирээзи өскезин солуттар. Күш-ажылдың будүрүкчүүл бедик база кылдыгнан продукцияның шынары эки. Деминг коллективти Пётр Гладков баштап турар. Олар бирги кварталда 34,8 мун рубльдин бараанныг продукцияны будүрген, сайгарылга планын 35,7 мун рублыге күүсеткен.

Чазаныла цепиин ажылчынары эжик, сонга блоктарын, шала манзоларын болгаш ооң-даа өске кылыгларны будүрүп турар. Бедик мергежилдиг чазакыкчылар Степан Рыкалов, Владимир Долыченко шимаш мурнакчылар цехте бар. Пётр Гладков бригаданы удуртуруңдан аңгыда чазаныр мергежилге дыка хөй аныяктарны өөретken дуржулгалыг датдыныкчыларның бирээзи. Оон өөретken өөренекчилери В. Долыченко, С. Фадеев хүлээлгелерин ажыр күүседип, будүрүлгениң мурнакчылары, дуржулгалыг чазаныкчылар апарганнар.

Чазанылга цепиин дилиг материалдары-биле хандырарынга коммунист М. Жолобовтуң болгаш П. Коробейниковтуң ыяш белеткээр бригалалары база үлүүн киирип келгеннер. Ол бригала март айда 600 кубометр ыяшты кезип, белеткээр планын 620 чедирген. Оон-биле күш-ажылчы маргылдааны салып алган П. Коробейниковтуң бригадазы 400 кубометрин - белеткээр планын 420 кылдыр ажырган. Бригалалар аразында чарыштың түңнелдерин ай саныда үндүргеш, тиилекчилерин күш-ажылчы көргүзүүлерин тускай самбырага демдеглеп турар. Тиилекчи бригалага шилчиир вымпелди база акша шаңналын тыпсын келген.

Ыяшты үндүр сөөртүп турарларның аразында оваашкан ажылынга берднген, алган хүлээлгезин ажыр күүселип турар чолаачылар хөй. Будүрүлгениң, дуржулгалыг чолаачыларының бирээзи В. Иусовтуң ажылы мактадыр. Хоочун чолаачы машиназын камнуг эдилевишаан, ээлчег нормазын ажыр күүседип келген. Ол март айда чолаачылар аразында чарышка тиилекчи болган. Айның планныг даалгазын 138,9 хуу күүсеткен. Мурнакчы чолаачылар А. Сычев, Н. Желтобрюхов ай нормазын 107 болгаш 112 хуу күүсеткилээн.

Ыяш белеткээр черниң удурткучулары, ында партия, профэвилел болгаш оске-даа хөөнүти организациялары түстүс ажылчыннарын, бригалаларның, цехтериниң аразында социалистиг чарышты четпес организастап, кижизидилгени кошкатканындан чамдык ажылчыннар, бригадалар, цехтер алган хүлээлгелерин күүсетпейн барган. Будүрүлгениң курлавырлары ырак-узак тайгада оны белеткеп турар бригалаларның база ону сөөртүр чолаачыларының кызымаккай ажылының түңнелинде моөнеттинер турбуже ында чеди бригаданың чүгле ийнзи планын күүсеткен. Арткан бригаларның ажылчыннары боттарында бижыглаан техниказын база аргаларны чөп ажыглавайн, а чамдыктары ажыл шагы үзүп, прогулдан турган алган хүлээлгезин күүсетпээн. Ыяш сөөртүр автомобиль чолаачылары Л. Фомин, Л. Завьялов март айның планын чүгле 11 болгаш 13 хуурга күүсеткеннер.

Ыяш дилер цехтиң бригадалары база дең-дески эвес ажылдаан.

Ыяш белеткээр черниң ажылчыннарының арааында алган хүлээлгезин тоомчага албас, күш-ажылдың сагылгаруурумун үрээр, прогулдаар кижилер бар. Оларның уржуундан чамдык бригадалар, цехтер планныг онаалдаларын күүсетпейн келген. Түстүс ажылчыннарның ортузунда кижизидилге ажылын база күш-ажылчы маргылдааны чогуур деңнелге тургускаш, ажыл шагы үзер, прогулдаар кижилер-биле шыңгыы чугаазы кылып, тодаргай хемчегларни ап чорудары чугула. Бригада, цех бүрүзү дең-дески ажылдаашкы, планныг даалгаларын күүсеткен турарын чедип алырын коллективтин удурткучуларындан, ында хөй-ниити организацияларындан үенеген турар.

М. ОНДАР.

ХОВУ АЖЫЛДАРЫ ЭГЕЛЕЗЕ-ДАА...

Часкы хүн чылды чемгерер

Бай-Тайга районнуң чер ажылдыгларын бо чылын 6064 гектар черни удур аңдарар, 7384 гектарга мал чеми яңзы-бүрү культураларны, 20 гектарга картофельди, 9 гектарга ногаалларны тарыыр болгаш ниитиниң малгына сигенин 10 мун 740 тоннаны, сенажты— 940, силосту—9210, витаминниг сиген далганын—100 тоннаны белеткээр сорулганы салган. Ону чедиишкиниг боттандырарда, часкы хову ажылдарын өй-шаанда эки шынарлыг чорудары негеттинер. Бо харымсалгалыг кампанияже ажыл-агыйлар кандыг белеткелдиг кирип турарыл?

Районнуң механизаторлары, септекчилери, чер ажылды оске-даа кижилер бо чылдың часкы тарылгазынга өй-шаанда белеткеннир дээш чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Ынчалза-даа бо талазы-биле салдынган сорулгалар долузубиле чедип алдыымаан. Чижээ, амгы үеде совхозтарда бар 577 тонна үрезиниринң шынары куду, чүгле үшкү калестыы болуп турар. Оларны чажарынга белеткеп, хораннаарының темпизи оожум. Бо хүннерге чедир чүгле 105 тоннаны хораннаан. «Мурнакчы» совхозта ол ажыл ам-даа эгелевээн.

Оон-биле чергелештир мал чеми культураларның ам-даа 150 тонна үрезиниринң. Кызылдан сөөртүп алыры. 25 тонна картофель үрезинин өскээртен тып, садып алыры негеттинип турар.

Районнуң совхозтарында кедээ ажыл-агый техниказын септен белеткээннинде база хөй четпестер бар. Совхозтарда 20 трактор шаңче үнерниге белеп эвес, элээн каш андазыныңнын, сеялкаларның чамдык кезектерин чедир кылыр үжүрлүг. Ол ышкаш техниканы септеп турарының шынары кайыдда совхозта чогуур деңнелге четпес.

Сельхозтехкуркомнуң Кызылдагы Межалыкта районнар аразынын каттыжыышкынын (эргелекчизи Г. Силкин) трактор септээр талазы-биле совхозтар-биле чарган керээзин чыл бүрүде орта күүсетпейн келген. «Бай-Тал» совхозтан баргаш 4 ДТ-75, «Мурнакчыдан» 1979 чылда-ла септээри-биле тургускан трактор амга чедир каттыжыышкынның мастерскаязында турбушаан. Үк бүдүрүлге ажыл-агыйларның септекчилерин артык кезектер-биле багай хандырып турар. Ол, бир талазынга, районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң, совхозтарның инженерлериниң суда ажылынаан, олар херек артык кезектерни өй-шаанда четче чагытпайн, чагыларының күүселлеэн дээш чүткулуг туржуп, үргүлүү нетевейн турарындан болуп турар. Оон аңгыда сельхозтехкаттыжыышкынның мастерскаязынга септеткеш, эккелген тракторларчын кандыг-бир кезектери чедир кылынмаан, септээшинин шынары багай болгулаары кайы хөй.

Хову ажылдарын кыска хугсаала шалыкын эрттирер төлээде, ажылдап болур бүгү техниканы бичии-даа аңаа тургуспайн, долу күүүү-биле ажыглаар апаар. Ынчангаш кывар-чаар материалдарны чогуур өйүнде четчиги-биле сөөртүп белеткеп алыры—чугула сорулгаларның бирээзи. Ындыг турбуже, кывар-чаар чүүлдер кайы-даа ажыл-агыйлада долузу-биле курлавырлаттырымаан: хереглетпиин турар 225 тоннаның чүгле 116 тонназы амгы үеде бар.

Дорт чугаалаарга, харын 150 механизаторну четчелеп, оларның хөй кезиниң билиг-мергежилги бедиткеннээн эске тарылгага белеткелде эки чүве колдуунда чок. Оны мынаар чижек база бадыткап турар. Өске районнарның ногаазындары, кожазында Барыын-Хемчикте «Барлык» совхозтуңдаа диижик, капуста, помидор рассадалары шагда-ла өстүрүп алган турза, «Мурнакчы», «Тээли» совхозтарда теплицалар, парниктер безин белеп эвес.

Бай-Тайганың тарылга, одар, сиген-даа шөлдери кара хөрзүшүүр эвес болгаш дүжүт өстүреринге кол-ла даянып түүл — суггатчылар, суггаттыг черлер. Амгы үеде район 6320 гектар суггаттыг шөлдүг. Часкы хө-шык сиилер суггаттыг оон 5780 гектарынга, бирги өзүм суггадын 3650 гектарга чорудары көрүнген. Аңаа суггат сезонуунга, белеткелдин амгы байдалы кандыгыл? Ажылагыйларга суггатчы звеноларны четчелеп тургуар, суггатчыларның биилиг-мергежилги безилер талазы-биле эдээн ажылдарны кылып чоруткан. Оларның чаңчылыктары ам быжыглаттынган шөлдеринде ажылдап эгелээн. Ындыг болзажок, совхозтарда ам-даа 55 суггатчы чедишпейн турар. Ол ышкаш суггатчыларны дериг-херекселдер, ажылдаарда кедер изиктер-биле хандырарының айтырыглары бүрүзү-чогуурду-биле шиитпирлеттинмээн: резин сапогтар, щиттер, калбак ыяштар дээш оске-даа херекселдер чедишпес. Хову-шөлдерже суг аксып, ел-шыкка хүнзедир аар ажыл кылыр кижилерни азып чем, чүрттаар чер-биле хандырып турарында улуг четпестер барын суггатчылар хомудап, чугаалап турарлар. «Эртекей чайның дургузунда эът бараанны чер-ле көрбээн бис. Өске совхозтар суггатчыларын ажылдап кедер хөл-биле хандырып турар боор чүве-дир. Бистин удуртукчуларывыстан сут сүзер идиктер айтырарга, «боттарынар садып алынар» дээрдир. Магазинде чок чүвени кайын садып алырыл?» деп, «Бай-Тал» совхозтуң хоочун суггатчызы Ирит Дамбый районнуң чер ажылдыгларының чоокта чаа болган хуралынга хомудап чугаалаан.

Районда суггаттыг черлерни ажыглап турарында шыңгыы четпестер бар. Хөй-хөй бугаларны кылгандан бээр үр үе эртженнидеп уннарын элезиндовурак долгап, муңгаштанып, бүткен. Оларны септээр, аштап-арыглаар, алгыдар ажылларны совхозтарда четпес боттандырып турар. Маңаа көскү үлүүн киирер үжүрлүг, хөй машина-техникалыг организация — районнуң суггарылга системаларының эргелелиниң ажыл-агыйларга дузазы кыдыра. Бөзаракты, Чаңгыс-Теректи инженерлиг системаларының долу күүү-биле ажыглаттынмайн келгенинге үк организация совхозтарыныңдан-биче эвес бурулуг.

Районнуң совхозтарында суггу чаштырып суггарар 14 машина бар. Оларны ажылдаарынга белеткеп-даа, ажылдап-даа турарында четпестер чылдан чылче үлөмчүлээн келген. Бо хүннерде 5 машина ажылдаарынга белеп эвес болгаш оларның кажан септеттинери тодаргай билдинмес.

Черин чеже-даа суггаргаш, ону чемшиндеринче кичээнгей салбас болза, беримчези дөмей-ле куду болур дээрзи кымга-даа билдингир. Ынчалзажок «Тээли», «Бай-Тал» совхозтарының чер ажылдыгларын организиктиг болгаш минералдыг чемшичидилгелерин шөлдерже сөөртүп тогерин оожум чорудуп, өдек сөөртүлгезинің планын чүгле 35,7 база 40 хуу күүсеткилээн. Көдээ ажылагый культураларының дүжүткүрү районда эвээш болуп турарының бир чылдагааны ында-дыр.

Бай-Тайганың хову-шөлдеринде, оске-даа районнарда ишкаш, чымыштыг ажыл-ишэгелээн. Ынчалзажок ол ажылдарга белеткелди совхозтарга кошкак чорукчаның үстүнде сан-фактылар бадыткан турардыр. Эгезинде алганывыс үлегер-домактың алыс утказын барымдаалаар болза, күзүн барып база-ла хөй дүжүт чедир алдымайн барып болгу дег. Ынчангаш тарылганы кыска хуусаада шыңгыыр чорударыче бүгү күштү салып, барлаа аргаларны долу ажыглаары негеттинип турар-дыр.

Х..К. МОНГУШ.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУҢ АРНЫ

1981 чыл
Апрель
№ 4 (85)

Бир бөлуктүң практиказындан

СОРУЛГАНЫ БОТТАНДЫРЫП

Совет садыгның культуразын бедидеринге, оон дүрүмүн шыңгыы сагырынга база хажылыңкыннарны болдурбас дээш баш удур хемчеглерни алырынга хайгылчылар улуг рольдуг болуру чугаажок. Бистиң районнуң холушкак садыг дерт чүс ажыг кижи ажылдап турар улуг организация. Садыг планының күүселдезинге, ажылдың шынарын экижидеринге, сагылга-чурумну бижыглаарынга, бараанарны шын тааристыр хуваарынга болгаш өске-даа айтырыгларга холушкак садыгда улусчу контрольдуң 20 кижи составтыг кол бөлүү чогум-на ындыг сорулганы боттандырып турар.

Бистиң бөлүүвүс чорудар ажылының планын партия организациязы-биле сүмелешкеш, квартал санында кылгаш, бодуунуң хуралынга бадылап ап турар. Кол күүл ол планны боттандырарында, оны күүседиринге хайгылчы бүрүзүүн идепкейлиг киржип, айтырыгларны шиитпирлээринге принципиалдыг болуруна болгай. Эрткен чылын хайгылчылар иниизи-биле 48 хынаддаларны чоруткан, оон 8-ни ажылчы чоциарның чагааларын, медээлерин ёзугаар кылган.

Ол-ла хынаддаларның хөй кезиниң түнелдерин күш-ажылчы коллективтериң хуралдарынга чугаалашкылаан, а чамдыктарын хемчег алыры-биле удуртур черлериниг дыннаткылаан. Ылангыя Терлиг-Хая, Элегес-Аксы суурларның магазиниринге чоруткан комплектиг хынаддалар, а ол ышкаш Каа-Хем суурда № 1 магазинниң бараан саарылгазының планының күүселдезиниң база садыг черлеринде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң болгаш өске-даа айтырыгларны дугайында хынаддарның дээштии бедик, үреттүнелдиг болгаш.

Кол бөлүктүң бюрозунуң хуралын ай санында эрттирип, онза эрткен чылын 24 айтырыгларны чугаалашкан. Олардың 11-ни чогуур хемчеглерни алыры-биле холушкак садыгның баштаар черинче шилчиткен, а бир хынаддың материалын ресубликаның Садыг министерствозуна дамчыткан. Өскелерни улусчу контроль комитединге болгаш бөлүктүң хуралынга сайгарып көргеш.

Контрольдуң массалыын, калбак неперелдиин күштелдирер сорулга-биле «Массаның контролю-биле» деп бүлүүнү тургускан. Бүгү материалдарны, хынаддаларның түнеддерин оларга хамаарыштыр кандыг хемчеглер алдынганын, четпестерни сойгалаан шүүмүүлелдерни аңаа көргүзүп турар.

Бөлүктүң кежигүнериниң аразында В. К. Середкин, М. А. Амыртаа болгаш өске-даа хайгылчылар ол харысалгалыг хөй-иитпчи даалгаларны бедик идепкейлиг күүседип, принципиалдыг чоруун көргүзүп келгеннер. Ынчалзажок чамдык улусчу контролёрлар боттарының аргаларынга чедип ажылдавайн турар.

Районнуң улусчу чконтроль комитединиң хуралына бистиң бөлүктүң ажылының дугайында айтырыгны чугаалашкаш, ажыл-чорудулгавыста эки чүүлдерни демделээн, чедип кылдынмаан чүүлдерже кичээнгейин үлгаандырган. Ылангыя бөлүктө бүгү хайгылчыларның шүүлүүнүн идепкейин бир домей кылдыр бедидер дээш сагыш салырын база комсомолчу прожектористер-биле, профэвилеллериниң комиссиялары болган активи-биле бир деминг кадыг ажылдажыгаары күштелдирерин сүмелеэн. Ол бүгүнү амгы үеде практиктиг ажылывыска боттандырарын оралдажып турар бис.

Г. МААДЫР-ООЛ.

Кызыл районнуң холушкак садыында улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЕРЛАР! САГЫЛГА-ЧУРУМНУ БЫЖЫГЛААР, КАМНАЛГА БОЛГАШ ХУМАГАЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ ШУДУРГУ ДЕМИСЕЖИҢЕР!

(СЭКП Төп Комитединиң Май бирге Кыйгырыгларындан).

ШАЛЫПКЫН, ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

СССР-де улусчу контроль дугайында Хоойлуга база ону хүлээп алганы-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның хүлээп алган докталынга дүүштүр ажылдавышаан, Кызыл хоорайда улусчу контролёрлар бүдүрүлгенин эң чугула айтырыгларынче кичээнгейин мөөнүп келген. Планныг онаалдаларны күүседир, материалдыг курлавырларны болгаш акшахөренгини чоп ажыглаар, сагылга-чурумну бижыглаар дээш демиселге партия организацияларынга улусчу контролёрлар идепкейлиг дузалажып турар.

Ол чугула даалганы бедик дарысалга-биле күүседип турар контролёрлар бисте хөй: чүге бо чылын безин 10 хайгылчыны ССРЭ-ниц болгаш РСФСР-ниң Улусчу контроль комитеттериниң хүндүлел бижиктери-биле шаңнаан. Республиканың улусчу контроль комитеди, коллективтериң удуртукчулары, он-он актавчилерин шаңнап мактаан. Пассажирлер АТБ-зинде болгаш «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде, «Детский мир» магазинде улусчу контроль бөлүктериниң даргалары Ю. М. Деревягин, В. П. Ярмалюк, И. П. Почкарова, столоваялар болгаш ресторанныр трезвиче улусчу контроль бөлүүнүң кежигүүн Л. Ф. Байкалова олар болгаш өскелер-даа РСФСР-ниң Улусчу контроль комитединиң хүндүлел бижин-биле шаңнаткан.

РСФСР-ниң Улусчу контроль комитединиң хүндүлел бижин-биле шаңнаткыннарның арасында «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде улусчу контроль бөлүү база бар. Оон кылган ажыл-херээн ол хире бедин-биле үнелээнин таварылга эвес. Онда хайгылчылар хөмүр-даш казар черде даг-транспорт дериишкинниин ажыглалын анализтеп, ажыглаттынмаан эвээш эвес курлавырларны илереткен. Бо чорук хөмүр-даштың хереглекчилерге деп-дескн сөөртүп чедирерин хандырарынга идигни берген.

Разрезтин специалистери-биле кадыг контролёрдар энергия курлавырларының ажыглалынга хынаддаңы доктаамал чоруткан. Чамдык участоктарда болгаш иехтерде электроэнергияны шын чарыгдавайн турары бир хынаддаңың түнелинде илерээн. Машина-техника гаражынга ылыдылга калориферлерин болгаш дүнеки үеде чырыкты үргүлүү ажыглаары чугула эвес турда электроэнергияны аңаа камналга чокка чарыгдап турган. Яңзы-бүрү трансформаторларның ажыглап чокка куруг ажылдап турарын хөй болган. Участок, цех бүрүзүнге электроэнергия хереглелиниң үеёдүн кылбаан. Четпестерни чайладыр сорулга-биле улусчу контролёрлар разрезтиң удуртукчуларынга саналдарны киргеп. Ол талазы-биле ажылдан кылган хемчеглерин боттандырып чоруткаңы электроэнергия хереглелин нормага дүүштүр тургузар арганы берген болгаш электроэнергияны иниги чарыгдалынга деңнээрге 4,4 хуузун кампаң алган.

Эрткен чылын разрезте улусчу контроль бөлүү 15 хынаддаңы чоруткан. Хынаддың бүрүзү халас эртпээн.

Коллектив оңгу беш чылдың планын хуусаа бетинде 1980 чылдың октябрьда, а оон доозукчу чылының 112,2 хуу күүсеткен. Разрезтин ажылышчылары ССРЭ-ниң хөмүр-даш үлетпүрүнүн министерствозунуң коллективтериниң социалистиг чарыжынга эрткен чылын ийи удаа шаңналдыг черлерни эзлээн. Коллективтиң күш-ажылчы чедишкиннеринге контролёрларның киирген үлүү бичее эвес. Улусчу контролёрларның дат ажылдарының участогунуң механиги А. Г. Кузеев, БелАЗ чолаачызы Я. Е. Чебодаев, разрезтиң кол энергетиги А. В. Фомин олар болгаш өскелер-даа боттарының принципиалдыг ажыл-ишчизи-биле коллективтиң хүндүткелин чедип алган.

Кызылдың эт комбинадында В. М. Петухова, «Сельхозтехкүркомунуң» Кызылда райониар аразының салбырында Н. М. Злыгостев, Кызылдың аъш-чем барааннар болгаш үлетпүр бараанар садыгларында Н. М. Гуркина, М. С. Маады олар даргалаан улусчу контроль белүктериниң ажылы идепкейжээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизи улусчу контролёрларның мурнукуга тодаргай сорулгазы салган. Чангыс-даа хажыдышкын, албан-дужаалың шын эвес ажыглаар, төтчеглекчи, сагылга-чурум чок чоруктуң чангыс-даа фактызы улусчу контролёрларның ажыл-агыйжы көрүүгүр көрааңнан чайлаве үжүрлүг. Шалыпчы, дээштиг ажылдаарынче СЭКП ТК оларның кичээнгейин угландырып турар.

Съездиниң ол негелдеерии улусчу контроль органнарының ажылдакчы бүрүзү, бүгү белүктер болгаш постулар, улусчу контролёрлар боттарының ажыл-чорудулгазының программазы күлдыр хүлээп ап турар. Съездиниң негелдеринге дүүштүр улусчу контроль органнарының ажылының деңнелин улам мээжээлдиг-биле ажылдаар, ол бирги беш чылда хоорайның улус ажыл-агыйының сорулгаларын күүседиринге оларның салышкынын көвүдедир.

Л. ЗАБОЕВ.

Кызыл хоорайның улусчу контроль комитединиң даргазы.

«Тинлелге» совхозтуң ховуларында часкы ажылдар кидин түлүк келбарып турар. Механизаторлар шык базырыышкынын дооскан. Бо чугула кампаниянга контролёрлар база хөй чүүлдерни кылыр апаар. Механизаторларның үшкү отрядында хайгылчыларның постуузун Октябрь Революциязы орденниң эдилекчизи коммунист Т. К. Бады-Хөө удуртуп турар. Амгы үеде контролёрлар ажылдың шынарын, кыварчаар материалдарның камналгазы дээш шыңгыы хайгаараалды тургускан.

ЧУРУКТА: (оң талазындан) улусчу контролёрлар К. Бады-Хөө механизатор. Х. Хертек база А. Тапынаров олар-биле ажыл үезинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Бо чылдың бирги кварталында мал ажылының продуктуларын бүдүрерин база күрүнеге садарын көвүдедир, мал-бажын өстүрер талазы-биле социалистиг чарышка Төп зонадан Таңды район тиилекчи болган. Ацаа кыштаглаашкынны районнуң ажыл-агыйлары организастыг, хүр чаагай эрттиргени дээштиг салдарны чедирген. Бо чугула ажыл-херекке районнуң хайгыылчылары база үлүү киирген. Ол дугайын чугаалап бээри-биле районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы В. П. Ивановка сөс бердивис.

— Районнуң ажыл-агыйлары мурнуладагызынга бодаарга бо чылын кыштаглаашкынны алээн чедишкинниг эрттиргеп. Төрүүр чүс малга онааштыр алынган чаш төл эрткен чылдаазынаан хөй, «Коммунизмниң херели» совхоз төрүүр чүс хойдан апрель 1-че чедир 85 хураганын алган. Районда бода малдың өлүр, хоораар чоруу 25 хуу, хөй, ошкунүн — 36 хуу, кызырылган, оңу самчыларр база оорладыр чоруг йиң катап эвээжээн. Район бо чылдың бирги кварталында күрүнеге мал продуктуларын садар планын күүсеткен.

Ол бүгү — ажыл-агыйны үгаазылалдыг чоруткаңынын, күш-ажылды улам тодаргай организастаанының, партия, совет база ажыл-агый, профэвилел, комсомол организацияларының, бүдүрүлгечи бүгү звеноларның шудургу ажылының түнелинде чедип алдынган. Аңаа улусчу контролёрлар база үлүү киирген.

Көдээ ажыл-ишчилерге мал кыштаглаашкыны шыңгыы шылгалда деп үүвени бедик харысалга-биле билгеш, ол эгелээриниң ырак мурнундала комитеттиң белүктериниң болгаш постуларның сорулгаларын ылап тодаратка турган. Кол кичээнгейни малдың баш санын камгалап алырының, продуктулуун бедидеринің, мал чемнерни чоп ажыглаарының айтырыгларынче утгандырган.

«Революцияның чалбыыжы» совхозта улусчу контрольдуң кол бөлүү (даргазы А. Т. Сиңов) инициативалыг ажылдаан. Ылангыя шөлдерге чаңгыс черге мөөнүнээн мал чемнерин сөөртүрүн ол белүктүң кежигүннери шыңгыы хайгаараалга алган турган. Ол болза техниканы чоп ажыглаарынга, мал чемниң чидиринни болдурбазынга ажыктыг болган.

Бо ажыл-агыйның Красноярр болгаш төп фермаларында хайгыылчылар тургузуп каан дериглелериниң ажылын, технологтуг чорудулгаларның графигин сагып турарын, малга чемни хайындырып белеткеп бээрин хайгаараалга алганнар. Төп фермага хөй чылдарда ажыглап чок чыткан кормоцехти контролёрларның негелдеп-биле ажылдаткан, кажаалар-ны, бүдүрүлгенин оран-савазын чаартып, эзе кылган. Ол чүүлдер малдың немелде деңзинге, оон баш санын камгалап алырын көвүдедир арганы берген.

«Коммунизмниң херели» совхозтуң улусчу контроль белүү (даргазы Ш. Ш. Оюн) база багай эвес ажылдаан. Кыш дургузунда мал ажылының байдалынга холбаштыр хайгыылчылар дыка хөй хынаддаларны кылган, а совхозтуң дирекциязы оон шын түнелдерни кылып, четпестерни чайладыр дээш шалыпкын хемчеглерни ап келген. Малды самчыдаар база оорладыр чоруктарге удур контролёрлар улуг ажылды чоруткан. Бо талазы-биле ол совхозта байлалдың дугайында айтырыгны бо чылдың январьда районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалашкаш, дудаан малды ёреликиг кижилерден эгиттирер дугайында шиитпирни хүлээп алган. Оон күүседизин организастаан. Бирги кварталда мында ёре 12 мун рубльге кызырылган.

Чамдык ажыл-агыйларда хайгыылчылар кыштаглаашкын эрттиреринге холбаштыр ажылдарны чорудуп турза-даа, оон үре-түнелдин, ажыктыы чавыс болганын демделээр апаар. Ылангыя Дуржулга станцияында улусчу контроль белүү илерттингеп четпестерни шалыпкын чайладырының хемчеглерни четпес ап келген. Станцияда мал ажылының байдалының дугайында айтырыгны улусчу контрольдуң район комитединге үш катап сайгарып көөр ужурга таварышкан.

Ынчалзажок бо эртем албан черлиг ажыл-агыйның мал ажылын хөгжүдүн турарының деңпели өскелерден кудуу. Төрүүр чүс хойга онаштыр алган хураганы ниити районнуң көргүзүүнден эвээш, шээр малдың өлүп, хоорары эрткен чылын ол-ла үезинден көвүдээн. Дуржулга станциязының удуртукчулары болгаш специалистери ол бүгүден шыңгыы түнелди кылыр ужурлуглар.

Мал ажылын хөгжүдүнүң айтырыглары улусчу контрольдуң район комитединиң кичээнгейиниң төвүнде турар. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң фермаларын механизастаанының, ол-ла ажыл-агыйның план күүселдезинин, «Россия» совхозка мөге немей бижидилгелер кылганының болган өске-даа айырларның дугайын комитет сайгарып көргеш, четпестерни чайладырының хемчеглерни алган. Комитет болгаш белүктер болдуңнуң ажылын Советтериниң доктаамал комиссиялары, «Комсомолчу прожектористер»-биле сырый харылзаалыг чорудуп келген. Оорлаар чоруккаа улуг деңнелдиг район комиссиязы-биле кадыг комитет чамдык ажылларны кылган. Чоруттуган ажылдың түнелинде мал ажылында ёре бо чылын 77,1 мун рубльге кызырылган, малды иштики чарыгдалга хереглээрин эвээжеткен.

«Мал ажылы көдээге шалыпчы фронт»—деп, СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежнев онзалап демделээн болгай. Ынчангаш бо чугула херекке боттарының үлүг-хуузун киирерин районнуң улусчу контроль органнары, хайгыылчылары бир эң чугула сорулга кылыр белик харысалга-биле билип турар. Амгы үеде олар часкы хөвү ажылдары-биле холбаштыр, кыштаглаашкынны хүр чаагай доозарынга, мал ажылының өскедаа кампанияларын чорударынга контроллду үштелдирип, ол бүгүнү чедишкиннииг эрттирер дээш боттарының талазындан бүгү чүүлдерни кылып турар.

СЕМИНАР

Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң чоокта чаа улусчу контрольдуң районнар комитеттериниң садыг база амыдырал хандырылганың штаттан дашкаар киллистериниң эргелелдериниң семинарын эрттирген.

ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында Хоойлуга, ол Хоойлуну хүлээп алганы-биле холбаштыр СЭКП ТК-ның докталынга база «Садыгда, ниитиниң чеменелгезинде болгаш амыдырал хандырылгазында улусчу контроль белүктери болгаш постулары-биле Литва ССР-ниң Улусчу-контроль комитеттериниң ажылының дугайында» докталынга дүүштүр штаттан дашкаар ол киллистериниң сорулгаларының талазы-биле айтырыгны семинарга сайгарып көргеп.

Аңаа Тыва АССР-ниң Улусчу контроль комитединиң даргазының оралакчызы Ф. И. Килин болгаш өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылар илеткелдер кылган. Таңды, Чөөн-Хемчик, Тес-Хем районнарының, Кызыл, Ак-Довурак хоорайларының контроль комитеттериниң штаттан дашкаар киллистериниң даргалары боттарының ажылының дүржулгазын солуушкан. Семинарның төнчүзүнде оон киржикчилери Кызылда үлетпүр бараанар садында хайгыылчыларның ажылы-биле танышканнар.

Тускай дыңнадыглар

Комитеттерде

Кызыл

«Тыва сут тудуг» трестиң № 5 КМК-зында, «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынының механизация эргелелинде чылыг болгаш электроэнергизын каичаар ажыглап турарының дугайында Кызыл хоорайның улусчу контроль комитеди хынаддаңы чоруткаш, улуг четпестерни илереткен. Бо организацияларда, ылаңгыя КМК-ла эрткен чылын мөге документилер кылып тургаш, 36 мун квт-шак электроэнергияны камнап алган деп айыткан турган. Ол ышкаш чылыг энергизын ажыглаар чүрүмүн сагывааны дээш торгаалдар төлээриби-ле ол организация 652 рубльди артыкка чарыгдаан.

Хайгыылчыларның хөй удаа сагындырыглары турза-даа, бо организацияларның удуртукчулары оон чогуур түнелди кылбаан. Хоорайның улусчу контроль комитединиң сөөлүнде болган хуралында № 5 КМК-ның начальныгы О. П. Главатскийни доңгуткан болгаш күрүнеге чедирген когаралдың чамдыызыч эгидери-биле оон бир айда шалыңын тырттарын шиитпирлээн. А каттыжыышкынның механизация эргелелиниң начальныгы В. Н. Шутовту комитет шыңгыы сагындырган.

Эрзин

«Чаа орук» совхоз часкы тарылгага кирер техниканың септелгезин багай чоруткан. Хынаада чоруткан үеге чедир септээн техниканы хүлээп алыр комиссия безин чок турган. Совхозта контроль белүүнүң болгаш күрсельхозтехника хайгаарал комиссиязының хөй удаа сагындырыглары турбуже, үрелген техника бажыңнар даштында турбушаан, тоймаглаттыынган.

Совхоз директору Д.-Б. Чопуй, кол инженер А. Эренчин кодээ ажыл-агый машиналарының механиги Я. Байыр техниканың ажаалда-тежээлдезин негелдеге дүүштүр тургузуп шыдавааның Эрзиниң улусчу контроль комитединиң хуралынга демделээн. Ол улуг четпестери дээш А. Эренчин биле Я. Байырны комитет доңгуткан.

Бай-Хаак

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң Тоора-Хадың сүт-бараан фермазының бүдүрүлгечи көргүзүглери ай санында кудулап кел чыдар. Оон чылдагаанын хайгыылчылар сайгарып көргеп. А мында мал чемниң четчир курлавырлары бар. Ынчалзажок ону чөп ажыглап, хумагалаар талазы-биле байдал фермада багай тургустунганы, малды өй-шаанда чемгербейин, суттарбайн турганы, ажаалда-тежээлдениң кошказ хынаддаан илереэн. Чамдык саанчылар, малчыннар чогуур шагында ажылче үнмес чоруктар база турган. Совхозтуң мал ажылының специалистери бо ферманың ажылынче кошкак кичээнгей салып келген. Ол бүгүнүң түнелинде көргүзүглер кудулаан.

Таңдының улусчу контроль комитединиң хуралынга ол дугайында айтырыгны сайгарып көргеш, ферма эргелекчизи И. И. Бухтуевти доңгуткан болгаш чартык айда шалыңын тырттар деп шиитпирлээн.

Шагаан-Арыг

«Шагонартажстрой» трестиң № 18 КМК-ның начальныгы Г. Н. Акуленко күрүне планының күүселдезинге мөге немей бижидилгелер кылыр дугайында айтышкыннар берип турган. Бо чылдың январь, февраль айларында ниитизи-биле 60 мун рубль хемчээлдит кылдынмаан ажылдарны отчётка мегелеп иеёй киирген.

Оон аңгыда Г. Н. Акуленко, ол-ла КМК-ның мурнундагы начальныгы турган, ам «Шагонартажстрой» трестиң начальныгының оралакчызы С. Н. Пановтуң «дуржулгазын» алгаш, бодунуң хууда машиназын албан-херекке ажыглаан, оон эдилели база септелгези, а чарыгдаан бензинни дээш база дугуй садын алганы дээш 494 рубльди бодунга шиңгээдип алган. С. Н. Панов ол тудуг организацияларынга ажылдап турган мындыг арга-биле 1184 рубльди шиңгээдип алган турган.

Улуг-Хем районнуң улусчу контроль комитединиң хуралынга ол айтырыгны чугаалашкаш Г. Н. Акуленко биле С. Н. Пановту шыңгыы доңгуткан. Олардың бир-бир айда шалыңын тырттар деп.

ДЕМИР-ДЕС СЕК БОЛГАН

Барыксанчыг Кызыл-Тейни, Машиналыг «Кызыл тукту»...

Өвүр районда бистиң бо совхозувусту ынчаар ырлап болур-ла турган чүве. А ам? «Кызыл туктуң» деңгел-бызазын билир кижи ам ынчаар ырлавас боор. Совхозта 40 хире машина санаттыын турар. Баш саны ындыг, а шимчээр чүве эвээш болдур ийин. Ол бир хире машина ында-мында шыгырт тургулапкан. Оларны ол дээрезинде септеп-селип алырын совхозтуң дирекциязыдаа, чолаачылары-даа хаайга какпаанындан хөөкүй эдилелериниң кезектери тоймаглаттыынган: ол кек демирлер аңаала эстип-хайлы берген мышкаш апарган. Оларның ам үүгле ында-мында сеги көстүүлээр. Эт шаанда эки-ле турган ийин, а ам үүгле ында аңаа бир демир-дес сеги апарган.

Кымнар буруулугул? Бир-ле дугаарында оларны эдилеп турган чолаачыларның харысалга болгаш хумага чогунда. Ййде, совхоз дирекциязындан (директор Кара-Сал Балдан-оол), инженер Н. Кызыл-оолдан чолаачыларга негелде чогунда. Хөй кезиинде-ле амыхууда херээн чогудуп шавар, шитинин машина-техниказы хамаан чок бодаар чолаачыларга С. Эрес-оол, И. Ооржак, В. Сат, Б. Хертек, О. Аңгыр-оол болгаш өскелер-даа хамааржыр. Төлеп чоктарның уржуундан совхозта каражакогарал та чеже муң акшага санаттының турар чүве? Бурулуг кижилерден ону хөй кезиинде-ле төлеттирбейн, кулак кызыл эрттирип турар. Ол чорук буруулугларның бажын эъттендирип турар.

Бо чорук чамдык чолаачыларга база дорт хамааржыр. Бир эвес херек бо хевээр турар чүве болза, совхоз «хаван чадаглавар» чадавас. Ынчангаш демги үстүнде ырывысты:

Барыксанчыг Кызыл-Тейни, Машина чок «Кызыл тукту» —

деп ырлажыр чадавас.

Ч. ООРЖАК.

— Шимчээр чүве чок, дарга. — «Хаван чадаг» болган-дыр бис. ам канчаарыл?

ШОРГАЛАРНЫ ДУГЛААР

Чоннуң байлаан хумагалаар

Хөй акша-хөрениин, күштү үндүрүп тургаш, болбаазыраткаш алыр нефть продуктулары агып дыдар хем суу эвесле болгай. Ындыг турбуже чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының, специалистериниң талазындан нефть продуктуларның кадагалалын тоомчага албас, оон чарыгдалынга отчёт-үчёттү тургуспас чоруктар бары черле элдептиг. Оон үжүрүндан бо эң чугула үнелиг продукт шоргадан халаска аттыгып турган суг дег, аңаа-ла төтчеленнинин турар.

Бо дугайында чижектерни Каа-Хем районнуң бүгү совхозтарындан, орук септелге-тудуг участогундан, № 958 КМК-дан көргүзүп болур. Ол коллективтериниң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, механизатор кадрларның билиг-мергежилин бедидеринче база оларның ортузунга книжиндилгелиг ажылды дээштиг чорударынче кошкак кичээнгейни салып келген. Оон түнелинде кывар-чаар материалдар багай кадагалаттынып, чогуур нормазындан ажыр чарыгдаттынып келген.

Нефть продуктуларын хумагалыг чарыгдаарының 1981 чылдың организас-техниктиг хемчеглери чүгле «Ленинчи орук» совхозта (директору В. Г. Гурков, кол инженери М. В. Хабаров) ажыллап кылдынган, өске ажыл-агыйлар ону кылбазын. Кывар-чаар материалдарны хумагалыг-камнап кадагалааны дээш материалдыг болгаш моральдыг илиг берниишкиннерни ажыглавайн турар.

Районнуң ажыл-агыйларының нефть продуктуларын шыгжаар складтарындан ай төнчүзүнге чедир чеже хире кывар-чаар материалдар чарыгдаттынганын, ол хире кирези камнаттынганын деэрзии контрольга албайн келген. Оон туржук ол үнелиг материалды хумагалыг кадагалаар болгаш чарыгдаар талазы-биле тускай харыысалгалыг кижилерни тургуспайн келген. Ынчангаш кывар-чаар материалдарның чарыгдалы болгаш кадагалалы багай.

Ажылче үнүп турар машинатехникага техниктиг хайгааралды кылбас, оларның 85 хуузунуң спидометри үрелик. Техниктиг хынаддың кылырының графигин тургускан-даа бөлүз, оон күүселдезин организаставаан. Ынчангаш чамдык машина-техниканың кывар-чаар материалдар дамчыыр черлери үрелик болганындан, ол үнелиг чүүлдер төктүп турар.

Механизатор кадрларның ажылче үнгенин, келгенин демделеевейн база бактарда кайы хире кывар-чаар материалдар артканын хайгааралга албайн келгениинден олар нормазындан ажыр чарыгдаттынып келгеп. «Улуг Октябрь» совхозтуң (директору А. К. Дересвянников), чолаачылары бо чылдың январь айда 8112 литр бензинни нормадан ажыр чарыгдаанының тайылбыры бухгалтерияда база чок. «Енисей» совхозтуң (директору В. И. Кастерин) дөрт чолаачызынга хынадданы чорударга, январь айда 2424 литр бензинни нормазындан ажыр чарыгдаан болган.

Районнуң совхозтарының нефть продуктулар кадагалаар черлери чогуур негелдеге дүүшпес. «Бурунгазар», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Кызыл тук» совхозтарда кывар-чаар материалдар кудар досказарларын дуглаар аастары чок. Үнелиг ол продуктулар буспалып, оларның шынары бакырап турар. Бензин кудар черлерин 50 хире хуузунуң шлангилары ойбак-самдар, пистолеттери ажылдавас. Ынчангаш бензин дамдылап төктүп турар. Чамдык совхозтарның нефть базазында кывар-чаар материалдар хемчээр херекселдер чок, девискээрлери хирлиг, ында складтар өртке удур камгалал херекселдеривиле дериттинмээн.

Районнуң ажыл-агыйларының удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары нефть продуктуларының шоргадан төктүп турганы дег чидиивлерин дуглаар, ол бүгүнү хумагалыг ажыглап, кадагалаарынче база машина-техниканы техниктиг хайгааралды доктаамал чорударынче кичээнгейни күштелдирер.

Н. ДЮКАРЕВ.

РСФСР-ниң нефть продуктуларының күркомитединиң Тыва эргелелиниң инспекциязының начальныгы.

Херээженнер чөвүлелериндe

ДУРЖУЛГАГА ДАЯНГАШ

Херээжен ажыл-ишчилер, херээженнер чөвүлелдери. Олар күш-ажылчы коллективтерде организаячы, кижизидикчи улуг күш. Бистиң районда ам шупту 28 херээженнер чөвүлелдери, оларның чон ортузунга политмассалыг ажыл чорудар кол төптери 187 агитквартира бар. Парторганизацияларның бадылааны ажыл планнарынга дүүштүр олар ажылдан, херээженнерни күш-ажылче хаара тудар, хөй-инити ажылынга киргиштирер, амыдыралдың культуразын бедидер, чурттакчылыг черлериң корум-чурүмүн, санитарлыг деңелин экижиринче олар күштү мөңнээн. Бо талазы-биле идепкейни бедиткенинiң түңнелинде херээженнер чөвүлелдериниң аразында социалистиг чарышка районнуң херээженнер чөвүлели - бирги черни ээлеп, республиканың херээженнер чөвүлелиниң Хүндүлел бижик болгаш акша шаңналын алган.

Херээженнер чөвүлелдериниң СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатkан ажыллары хөй талалыг. Ооң иштинде бир демдеглексенчиг түүл — агиткварталдарның болгаш агитколлективтериниң съездиге тураскаатkан уран түүл көрүлдезин эрттиргени болур. Аңаа тилекчи болган кварталдарның көрүлдезин районга чоруткан. Ниитизи-биле ол көрүлдеге 16 суурлардан коллективтер киришкен. Оларның концерттеря бедик идейлиг утка-шынарлыг, солун болганын районнуң көрүлде комиссиязы демдеглээн. Район көрүлдезинге бирги черни Чыраа-Бажы суурнуң, ийиги черни «Большевик» совхозтуң, үшкү черни Бора-Тайга суурнуң коллективтери алган.

«Эң эки утка-шынарлыг бу-луң» деп делегелгени район төвүнге организастааны черчерде агиткварталдарның булуңнарын дериирнге өредилгелиг дуржулга солчулгазы болган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр херээженнер чөвүлелдери амгы үеде боттарының ажыл-херээн аналиэтеп көрүп, идейкижизидилгелиг ажылга боттарының салдарын күштелдирген. Районда херээженнер чөвүлелдериниң дарааларының Советтер ажылдакчылары-биле каттышкан семинарын Алдан-Маадыр көдээ Советтиң болгаш шында херээженнер чөвүлелиниң баазазынга эрттирген. Ооң киржикчилери дуржулгазын солчуп, Алдан-Маадыр суурнуң херээженнер чөвүлелиниң, шында агитквартираларның, уруглар албан черлериниң дуржулгазы-биле танышкан.

Амгы үеде херээженнер чөвүлелдери агитквартталдар булуңнарын кылып, аңаа съездиниң материалдарындан кол-кол түүлдерни ушта бижээн, аскылап алган. Агитквартиралар төптериге өредилге айза ийи удаа эртер. Чурттакчы чон съездиниң материалдарын калбаа-биле өөренип киришкен. Бо ажылга агитатор башкыларның салыышкыны биче эвес: Чыргакыда С. Аллын-Херел, Иймеде С. Сат, Бора-Тайгада О. Анзат, Хорум-Даг-да П. Баазан, Баян-Талада О. Сереңмаа олар ышкаш көдээ интеллигенция боттарының билиин чыл бүрүле чонга бараалгадып чоруур.

Съездиниң шиитпирлерин чонга таныштырар талазы-биле ажыл сүт-бараан фермаларында, малчыннарда база калбаргаа. Агитаторларның күжүбиле малчыннарда тускай демдеглел кыдыраштарын кылгаш, съезд материалдарындан ушта бижилгелерин кылгаш. Сүт-бараан фермаларының кызыл-булуңнарын дерип турар.

«Мал ажылы — шалычы фронт». Съездиниң ол кыйгырыынга харыы кылдыр районда хөй-хөй херээжен ажыл-ишчилер он бирги беш чылды шалычы ёзу-биле эгелээн. «Октябрь 30 чылы» совхозта К. Бинва — 109, К. Хеймерек — 108, «Алдан-Маадыр» совхозта И. Монгуш—108, Карл Маркс аттыг совхозта Х. Чаш — 101 хураганны төрүүр чүс хойга онаштыр менди камгалап алганнар. Саанчылардан «Большевик» совхозта Т. Кара-Сал, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта А. Монгуш, «Алдан-Маадыр» совхозтан Т. Монгуш, «Искра» совхозта И. Анай-Хаак олар районда социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда киргеннер.

Амгы үеде ниитиниң малын хүр-чаагай кыш ажыларынга херээженнер салыышкының киирип турар. Мал ажылында шупту 817 саманчылар киржип, малдың чаш төлүн чилирг чок камгалап алыр дээш чарышта хаара туттуунган. Мурнакчы сакманчылар М. Өнермаа, М. Авык-кыс, С. Монгуш, У. Монгуш, А. Ховалыг, Е. Куулар, А. Кара-Сал олар 78—187 чедир хураганнарны менди ап, дорукгуруп турар.

Он бирги беш чылда районнуң мурнунда салдынган сорулгаларны күүселиринге бистиң ажыл-ишчи херээженнериниc төлептиг үлүүн киирелер.

В. КИЛЧЕН,
СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң херээженнер ортузунга ажыл чорудар килдизиниң эргелекчизи.

АГИТКВАРТИРАЛАР АРАЗЫНДА

Бүрен-Хем көдээ Советтиң девискээринде чурттакчылыг черлерни 25 агитквартирага чаргаш, оларның кол 5 төптерин тургускан. Бир төпте-ле 5 агитквартира хамаарышкан.

«Буругазар» совхозта парткомунуң удуртулгазы-биле ында херээженнер чөвүлели агитквартиралар дамчыштыр чон ортузунга политмассалыг ажылды план ёзугаар чорудуп турар. Яазы-бүрү ажылдарны организастаарда район болгаш көдээ Советтер депутаттарынга, агитатор башкыларга, агитквартиралар даргаларынга, херээженнер чөвүлелиниң кежигүнеринге даянып турар. Съезд мурнуңуң хүннеринде агитквартираларга ажыл онзагай болган.

Чижээ, СЭКП-ниң XXVI съездизинге тураскаатkан уран түүл көрүлдезин организастыг эрткен. Ылаңгыя «Чодураа» агитквартира бирги концертин съездиниң ажыттынган хүнүнге болгаш Совет Армияның хүнүнге тураскаатkан. «Нөгаан» агитквартираның аныяктары солуң концертти март 8-те көрүкчүлерге бараалгатkан. Бо концерттериң онзагай талазы — ооң киржикчилериниң идик-хевин тавыштыр кеткенин, программазының уткашынарын эки демдеглээн. Ажыктыг ажыл кылбас чалгаааларны, арагаже сундуккаларны шоодуп-сойгалаан чидиг номерлер хөй болган. «К-700» тракторчу башкарган тракторист, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады В. Дудупей, чолчаачы О. Ондурун, ВЛКСМ комитединиң секретары П. Аяа, одакчы О. Ооржак олар ышкаш талантылыг, хөй-иниттиң аныяктар уран түүлге сундулугар.

Бо хүннерде өске-даа агитквартираларда ёюн, концерт белеткели хайыккан. Олар Май 1-де, Тиилелге хүнүнде суурнуң чонунга боттарының талантызын бараалгадыр. Көрүлдеге тиилээн агитквартиралар июнь айда Шушенскоеже аян-чорук кылырлар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын өөренирин, чон ортузунга тайылбырлаарын амгы үеде агитквартираларда ажылдың кол угланышкыны болуп турар.

С. САРЫГ.
Каа-Хем район.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЛЕНИНЧИ ЮБИЛЕЙНИ ДЕМДЕГЛЕВИШААН

Совет күрүнеңиң үндезилекчизи, делегей пролетариадының баштынчызы Владимир Ильич Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюн бүгү делегей калбаа-биле демдеглээн.

ПРАГА. Бистиң революсчу партиябыстың тургузарының дөзүнге В. И. Ленин турганынга чехословак коммунистер чоргаарланыр деп, чехословак хөй-иниттиниң В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга тураскаатkан байырлыг хуралынга илеткелинге ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнү, ЧКП ТК-ның секретары М. Якеш чугаалаан. Чогум-на ооң ачызында ЧКП ленинчи хевирнин партиязы болуп, чурттуң ажылчы массаларының удуртукчу, организакчы күжү болур бодунуң төлүглүг сорулгазын шиитпирлеп шыдаан.

Биске күштүг болгаш сорук киришкинниң эгээртикмес үнер дөзү кезээде ленинчи партияның дуржулгазы болуп келген. СЭКП-ниң XXVI съездизиниң ажыдың Чехословакияның коммунистери, бүгү чехселовак улуг улут кичээнгей, ханы сонуургал-биле хөй-таарап турган деп, М. Якеш чугаалаан.

ЧКП ТК-ның Чингине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Г. Гусак, республиканың партизызының болгаш күрүнеэзиниң өске-даа удуртукчулары байырлыг хуралга олурушкан.

БУДАПЕШТ. Делегей пролетариадының баштынчызының төрүттүнген хүнүн байырлаарының бүдүүзүнде боттарының ажыл-ижиниң түңнелдерин үндүрери, келир үеге сорулгаларын айтып алыры Миишкольцта В. И. Ленин аттыг комбинаттың металлургтарының чаагай чаңчылы алларган. Ленинниң ады чаа-чаа күш-ажылчы чедиишкиннерже оларны сорук киирип турарын комбинаттың ажыл-ишчилерниин аңаа болган митингизи тодаргай көргускен. Эрткен чылын ооң коллективи чуртка миллион ажыг тонна каңны берген. Чаа конвертор цехиниң бирги ээлчээнында ажыглалга чогуур хуусаазында киирген, ону советвенгр кады ажылдажылганын шугуму-биле чорудуп турар.

В. И. Ленин аттыг комбинаттың металлургтары социалистиг күш-ажыл дээш, беш чылдың планнарын хуусаа бетинде күүседир дээш чарыш киржикчилериниң мурнуу одуруунда чоруп турар.

ВЬЕНТЬЯН. Лаос хөй-иниттиң төлээлекчилериниң В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюнга тураскаатkан байырлыг хуралы Лаос Улус-Демократтыг Республиканың найысылалынга болган. ЛУДР-ниң Дээди улусчу хуралының Доктаамал комитединиң кежигүнү, лаос—совет найырал нииттилелиниң президиумунуң даргазының орлакчызы Лым Инсисиенгмай чыылганнарның мурнуга чүве чугаалаан. Делегейниң бүгү улустарының салым-чолунга күчүлүг салдарын чедирген база коммунистиг болгаш ажылчын партияларның, тайбың, национал ҳамзарышпас чорук болгаш социализм дээш бүгү демиселчилериниң ажылчорудулгазынга идегелдиг удуртулга болу берген ленинчи идеяларның делегейге ажок улуг ужур-дузазын ол онзалап демдеглээн.

Коммунистиг тургузуушкунның бүгү талаларынга Советтер чуртунуң чедип алган ажок улуг чедиишкиннери Ленинниң улам тиилеп өөрү, мекгеде дириг өөрединиинiң эң эки көргүзүү болур деп ол демдеглээн.

* * *

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл оюн демдеглээн хемчеглерин Желевага, Парижке, Лиссабонга, Тампереге, Пномпеньге, Антанаривуга, Белградка болгаш делегейниң өске-даа найысылалдарынга хоорайларында база эртиргилээн болгаш ленинчи юбилейни ам-даа демдеглевишаан.

(СЭТА).

АЖЫЛЫН ДООСКАН

ГАВАНА. (СЭТА). Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президиумунуң сессиязы Гавананың Конгрестер ордузунга ажылын доозкан. 85 күрүнелериниң тайбың камгалалының национал комитеттериниң, делегейниң хөй организацияларының болгаш национал-хосталгалыг шимээшкинниериниң төлээлекчилерн сессинга киришкеп.

Бүгү делегейге тайбың, дүшкүүрлүг чорукту чавырыллырар дээш, бөө-чепсекти эңдере бүдүрериниг, териоядролуг халапкын кыжаныышкынынга удур демиселди күштелдиринiң эргежок чугулазын сессинга санал бергеннер онзалап демдеглээн.

Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президиумуу резолюциязы хүлээп алган болгаш бөө-чепсекти эңдере бүдүрүп турарының түңнелинде тайбыңга база улустарның айыыл чок чорууна кыжаныышкынны демдеглээн.

Бөө-чепсектериң чаа хевирлерин, ооң иштинде нейтронныг чепсекти болгаш ортумак ырактылдың ракета-ядролуг чепсектерни Европага эккел нейтерелир дээн АКШ-тың планнарын ол резолюцияда шыңгыы буруу шаңкан.

Персн мутулдурунга, Индий океанга болгаш Карнб бассейнинге америк шериг бөө-чепсектерин, шериг күжүн кедергей хөй мөңцнээнн, бүгү делегейге АКШ-тың шериг баазаларын эңдере тургускапы, реаксылыг эрге-чагыргаларга америк бөө-чепсектерни берип туруры дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын тывыллдырып, делегейниң улустарының хаяы дүвүрээшкинин болдуруп турарын документаде айыткан. Чавырлмышкынны камгалап база быжыглап болуруп, тайбының күштери бөө-чепсектерни дүжүрерин болгаш яроолуг кыжаныышкынны узуткаарын чедип шыдаарын Тайбының бүгү-делегей чөвүлели онзалап демдеглээн. СЭКП-ның XXVI съездизинге көдүргеп тайбың саналлар чаа перспективаларны ажылып, тайбың талалакчыларын сорук киирип турар деп, ТБЧ айыткан. Ол тайбың саналлар делегей байдалының эң чугула бүгү айтырыгларын хаара тулуп, бүгү делегейге тайбыңны хамыраар талазы-биле чогуур дугуржулгаларны чедип алырынче уланган. Ол инициативаларның ажыкганы аргалар халас барбас ужурдут.

Кубаның, Никарагуаның, Сальвадорнуң, Гватемаланың, Пуэрто-Риконуң, Греналаның улустары-биле эң-сеткил каттырылгазын ТБЧ-ниң президиуму илергейлээн.

Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро сессинга чүве чугаалаан.

АКШ-тың кедергей реаксылыг күштери чавырлмышкынны үзеринден, делегей байдалын улам баксыралрыны ораллажып турар амгы дүшкүүрлүг байдалның үезинде сессинны чылдыргазының чугула ужур-дузазын Кубаның удуртукчузу демдеглээн.

Делегей халавы чайлаш чок дээрнин хүлээвейн турар бис, кажан-даа хүлээвес бис деп, Ф. Кастро медеглээн. Даймызырак империалистиг бөлүктериң белеткеп турары чаа байын аймылын эскербейн база барып шылаваес бис.

Совет Эвилелни болгаш социалистиг өске-даа чурттарны долгандыр он-он күрүнелериниң девискээринде 2500 шериг баазаларын болгаш шериг дериишкиннерин Американың Каттышкан Штаттары тургускан. Кубаның күзел-соруузуна удурланыштыр ооң девискээринiң кезиин америк шериглер эжелеп алган болгаш инда шериг-далай баазазын тургузуп алган турун турар. Совет Эвилелиге болгаш социалистиг өскеда чурттарга удур үгландырар ортумак ырактыллын ядролуг чаа бөө-чепсектерин Европата аппарын тургузарын АКШ планнап турар.

Тайбың дээш демиселдя күштелдиринiң эргежок чугулазын Ф. Кастро демдеглевишаан, мынча деп медеглээн: бистиң өнүүзүвүс эш Леонид Ильич Брежневтин СЭКП-ниң XXVI съездизинге көдүргеп тайбың инициативалары Совет Эвилелиниң сарыылдыг болгаш чогумчаныг туружун база катап балыткаан. Империализм күштери боттарының күзээни-биле тайбыңны салым-чолуу ам шиитпирлеп шыдавас.

Тайбыңны Бүгү-делегей Чөвүлелиниң президиумунуң сессиязын Кубата чыылдырган чорук бистиң чуртувус-биле найыралды база эң-сеткил каттыштырылгазының тодаргай хереченин-дир деп, Кубаның удуртукчузу бодумук чугаазының түңнелинде онзалап демдеглээн.

ЧОННУ КЫЙГЫРГАН

ЛУАНДА. (СЭТА). Чаа социалистиг Анголаны тургузарының эрге-ажыктарынга таарыштыр бодунуң революсчу авангарды Күш-ажыл партиязы — МПЛА-ны долгандыр улам сырый каттыжар, боттарының төрээн чуртун камгаларынга белеп болур, ангола революциянның чаалап алышкыннарын камгалаар, Күш-ажыл партиязы — МПЛА ТК-ның Политбюрозу чурттуң чонунга ынаныг кыйгырыгны үндүргеп.

Колониалдыг тергиндел үезинден салгалып келген таарымча чок болуушкуннарга удур бүгү-нииттн шавар халдаашкынны калбартыр, бүгү деңнелдерге ажылчын контрольду боттандырып чорудар, партияның болгаш хөй-иниттиниң массалыг организацияларының амыдыралдың бүгү талаларынга ат-алдарын база удуртулгазын өстүрерин ханыдырар деп партияның бүгү кежигүннеринге, бүгү ангола улуска кыйгырыг ТК-ның Политбюрозунуң Май бирги лозуңнарында киргеп.

БУРУУ ШАПКАН

МЕХИКО. (СЭТА). Массаалыг информацияның чепсектериниң төлээлекчилериниг хамаарыштыр Сальвадорнуң эрге-чагыргаларының кара туразында ажылаашкыннарын Латин Американың Журналистер федерациязының чиитиниг секретары Бальдомеро Альварес шиитпирлиг буруу шапкан. Шериг эрге-чагырга Сальвадорнуң парлалгалыының бүгү дешилгелиг органнарын чок кылганын Мексиканың найысылалынга болган парлалга конференциязында ол медеглээн. Журналистерни истеңсүвер чорукту сексадырын, парлалганын хоруглаттырган төлээлекчилерни хостап үндүрерин Б. Альварес негээн.

ОБЪЕКТИВТЕ — КУБА

Кубаның ажылчын аңгызы, тараачыннары- интеллигенциязы ССРЭ болгаш социалистиг өске-даа чурттар-биле ханы кады ажылдажылганың ачызында чаа амыдыралды тудуп тургузуп турар. Улус ажыл-агыйының бүгү адырларында, улус өредилгезинде, кадың намгалалында улуг чедиишкиннер чедип алдынган.

ЧУРУКТАРДА: Гавананың кудумчуларының бирээзинде; куба студент кыстар.

В. КОШЕВОЙНУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БИЖИК БИЛБЕС ЧОРУКТУ УЗУТКААР КУРСТАР

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамның даглыг суурларында бодүүн бажыңнарлыг школаларда бичиилер-даа, улуг назылыглар-даа өөренип турар. Бижик билбес чорукту узуткаарының болгаш ниити билиг бедидерииниң курстары Вьетнам Социалистиг Республиканың ээ чырак соңгу талакы национал районнарда ажылдап турар. Чурттуң соңгу девискээринде Хатуен, Хоангленшон, Лайтяу болгаш Шонла можуларда биче националдарның 150 мун хире төлээлекчилери сөөлгү үш чылдар дургузунда помчуур, бижиир кылдыр өөренип алган.

«Эртемнериниң болгаш билиглериниң чырыткызын национал районнарга неперендир!» деп лозуңнуң адаа-биле шимчээшкинни ВСР-ниң Чырыдыышкын министерствозу болгаш аныяктарның Хо Ши Мин аттыг эвилели чедиишкинниг чорудуп турар.

Бөгүн — Португалия республикада Хосталга хүнү

РЕВОЛЮЦИЯ СООНДАГЫ ЧЕДИ ЧЫЛ

Апрельде эгелээн суук чаъстаашкыннарны португалчылар улуг өөрүшкү-биле уткаан: үр үргүлүүлеп келген кандаашкын көдээ ажыл-агыйга улуг бергелерни тургузуп, чуртту суг болгаш электри-биле хандырарын нарын байдалга тургузупкан. Ынчалзажок агаар-бойдус шинчээчилери революциянын оюнда — апрель 25-те хүннээректи хүн болур деп аазаан. А Португалияның политиктиг хөгжүлдезинiң байдалын баш удур чугаалаары оортан оранчок берге болуп турар.

Барык чартык чүс чыл догуннаан фашистиг диктатураны улус массаларның деткимчези-биле чепсектиг күштер дүжүр октаныдан бээр түгле чедп чыл болган. Ынчан эгелээн революстуг чорудулга португал пиятөлелге политиктиг болгаш социал-экономиктиг үндезин чаартылгаларга чедирип келген. Амыдыралга демократчылгага, экономиканың кол адырларын национализастааны, аграр реформазы, бүдүүлгелерге ажылчыннар контролю— 1974 чылдың апрель 25 революциязының соонда ажылчы чоннарның чедип ап четтиккен чүүлдерининң түгле чамдык чижектери ол-дур. Демократтарның, бирги ээлчегле коммунистерниң, күжениишкиннериниң ачызында Барыын чүкте эң-ие демократтыг конституцияларның бирээзин кылдыр дүүм ёзугаар санаттынар чаа конституция хүлээп алдынган, үстүнде революстуг чаалап алышкыннарны ол хоойлужудуп быжыглаан. Чурттуң хөгжүлдези хосталганың, демократияның, социал депшилгениң болгаш национал хамаарышпас чоруктуң оруу-биле, социализмче угланалыр баар деп, ол конституция чарлаан.

Ынчалзажок Португалияның делегей империализминиң деткимчезинге даянган реаксылыг күштери моорады шаптырышкындан дыка дүрген оңгарлын келген болгаш шавар халлаашкынче шилчээн. Чуртта экономиканың улуг бергедээшкининiң байдалдарында, «коммунизм хаяазы-биле» 48 чылдар дургузунда коргуттуруп келген хөй санныг португалчыларның карангы-бүдүүлүгүн болгаш үжүк-бижик билбезин ажыглап алгаш, ол күштер дыка хөй соңгукчуларны боттарының талазынче чоорту ээлдирип болгаш парламентиге хөй нуруунну чедип алыр аргалыг болган. М. Соареш баштаан соцпартияның оппортунистиг туружу аңаа идиг бергеин чугаажок, ол партия коммунистер-биле билчиишкинниг болгаш кады ажылдажылгалыг болурундан үргүлчү балдавышаан, харын реакцияга дүжүп берип келген.

Ам түүлелинде чуртта эргечагыргада барыын үзелдиг болгаш барыын-центристиг партияларның блогу — «Демократтыг альянстың» чаза турар. Ындыг блок тургустунун келиринiң аргазын 1974 чылдың апрельде барык кым-даа бодаваан боор. Пинту Балсемау баштаан чазак бодунуң кол программа сорулгаларын киллдыр конституцияны үндезиин-биле эде көөрүн, НАТОга Португалияның дыка идепкейлиг киржирин, чуртту «Ниити рынокка» каттыштырарын чарлаан. Бо чазак антикоммунизм туружунда ажылбиле турун ап, социалистиг чурттар-биле, бирги ээлчегле ССРЭ-биле харылзааларын кызыгаар утланышкынны чорудуп турар.

Иштики политиказының талазы-биле португал эрге-чагыргалар ажылчы чоннарның эргелеринче болгаш эргежажыктарынче, чонуң революстуг чаалап алышкыннарынче калбак халлаашкынны чорудуп берген. Кооперативтерден болгаш коллективтиг ажылагыйлардан хураап алдынган чөрлерни чер байларынга идепкейлиг дамчыдып берип, национализастаан бүдүүлелерни хуу капиталдың холунче ам эгидип берип турар. Ажыл телевирин өстүрерин чазак кызыгаарлаан, а күш-ажылдың байдалдарын экижиндерни баш удур көрүп болгу дег чаа дугуржулгаларны чарар дугайында ажылчы чоннарның төлээлекчилери-биле чугаалажышкыннарны бүдүрүлге ээлери херексевестээн. Ол бүгү чүүлдер калбак улус массаларның амыдырал деңнелинге бак салдарын чедирип турары чугаажок. Оларның салып алып аргазы кудулап, ажыл чоктарның саны өзүп, муң-муң өг-бүлелер аштан болгаш ыгаралдан база дагын караждан туруп берген.

«Демократтыг альянс» чазаның практиктиг ажыл-чорудулгазынга болгаш планнарынга португал ажылчы чоннарның, чуртту бүгү дешилгелиг күштериниң талазындан ойтур шаныышкын улам өзүп турар. Ажыл соксадыышкыннарының, чыскаалдарның болгаш митингилериниң күчүлүг чалгыы чазактың антиимпериалчы политиказы-биле затежир хөөн чонда чок, бодунуң революсчу чаалап алышкыннарын тулчушкуннар чокка ол дужуп бербее дээрзин тодаргай көргүзүп турар. Чүгле апрельде бөөнн ажыл соксадыышкынныг демиселге барык бүдүк чартык миллион ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар, фермерлер болгаш тараачыннар киришкеп. Конституцияны шуут эде көөр, бүгү-ле дешилгелиг чүүлдерни оортан ап каапгар дээр оралдажышкынарга ужур Португалияның күш-ажылчы чону социал-экономиктиг тан ханы чаартылгаларны камгалап арттырар болгаш бижыглаар дээш демиселин үнүпкеп.

Чазак политиказынга улур, демократия болгаш социал деплшилге дээш демиселдиң авангардында бо чылын бодунуң 60 чылын демдеглээн Португал компартия чоруп турар. Парламеит соцгулдаларынга тиилелге туруп турар хоойлуларны, былаңгы конституцияны үрээр эргеен «Демократтыг альянска» бербейн турар дээрзин коммунистер чөптүүбиле демдеглеп турар. ПКП болза национал эрге-ажыктарга таарыштыр хөделеп болгу дег ёзулуг демократтыг чазакты тургузарын деткип турар. Компартия чаңгыс эвтя быжыглаарыпче бүгү демократтарны түткүлүг кыйгырып, ону апрель революциязының идеалларын, хосталгаиы болгаш хамаарышпас чорукту камгаларының эргежок чугула негелдезн кылыр санал турар. «Коммунистер келир үеже бүтүрелдиг көрүп турар, олар португал улуска бүзүрээр, реакциянын чимзенишкиннериниге ооң удур туржуп шылдар эрга-мергежилиниге бүзүрээр» деп каш хонук мурнуу чазрымнда ПКП-ниң Чингине секретары Алваро Кунхал медеглээн.

С. СТАРОСЕЛЬСКИЙ.
СЭТА-ның коор.

Лиссабон.

Шүлүк кыдыраажындан

ТАРААЖЫНЫҢ СӨЗҮ

Амыдырал дээди кежии —
Амданныг ак чаагай хлеб.
Тайбын чолдуң ачызында
Даг дег оваа турзун дээштиң
Талыгырже
херли берген ховуларда
Тарааны-ла,
Тарааны-ла ажаал чор мен.
Ада кижи далган өйүп
Ава кижи боорзак хаарып,
Өг-бүле бажын санай
Өргүн чонум чооглазын дээш,
Талыгырже
херли берген ховуларда
Тарааны-ла,
Тарааны-ла тарып чор мен
Кылган ижим чонга дуза,
Кым-даа кижи «четтирдим» дээр.
Ховуларже челип олур,
демир аъдым.
Хостуг ырым
хоюнадыр салып орайн.

С. СОСКАЛДАЙ.

САЛБАК ЧЕЧЕК

Сахтырымга эргим уруг
Салбак чечек тудуп алган
Бедик черден харап келгеш,
Менче сунуп турган ышкаш.

Кадыр сынныг даглыг черде
Кандыг өңнүг чечек чогул
Чүгле чаңгыс шак ол салбак
Чүге-ле чоор уттунмас-тыр.

Чараш, сарыым, үнээргетпейн
Салбак чечээп меңээ берем.
Куспактапкаш черле салбайн
Хумагалап чоруур дээн мен.

Төрээн черим бүгү чечээн
Тоду меңээ берзинзе-даа
Сагыжымга бир-ле чүве
Саарзык хевээр артып
каар-дыр.

Мээп-не билир салбактарым
Белек кылдыр черле бербе.
Олар меңээ чеже-даа бол
Оожургал бербестер-дир.

Шырайныны көргенимде,
Шынаа чечээ ында калыр.
Чайын, кыжын онмас чечээм
Чанымдан-на ыраайн көр.

М. КӨЖЕЛДЕЙ.

ЧОЛААЧЫНЫҢ ЫРЫ

Ырак орук шөйүлбүшаан,
Ырым база куттулбушаан.
Ыржым дүнү өттүр чораан,
Ынаам сенээ чеде бээр мен.

Уйгу деп сөс уттундурар,
Улуг ишти кылып чор мен.
Башкы сында чедишкен ай
Базып ор деп сүмелей-дир.

Часкы тыныш соңгам сокпап,
Сагыжымны хөлзедип чор.
Сактырымга, сылдыстыг дээр
Чаражыңче далаш дээвзиг.

Чолаачының чымыш ижи
Чоруун чогуп чоруун дээния
Оруктарны чыыра тыттар.
Оттуг чүрээң мээң-биле.

М. ДОРЖУ.

БУРУНГУ АКШАЛАР

Мурнуу Буг биле Днепр хемериҢ каттышкан белдиринде эрте-бурунгу хоорай-күрүне турган Ольвиядан ийи муң чылдар ажыг үеде чер иштикте чыткан төгерик чес акшалар тывылган.

Үрелген-бүзулган эдилелдер аразындан тывылган ол төгерик честериҢ диаметри 70 миллиметр чедип турар. Ол үнелиг тывыштар бистиҢ эрабыскә чедир IV вектиҢ эге үезинге хамаарыжыр. Ооң бирги ариында эрте-бурунгу Деметра дээр грек бурганның дүрзү-хевирин чүруттунган. Артында — ийиги ариында Ольвияның сүлдези болур дельфин тен аагай эзирииҢ дүрзүхевирин сиилбин чүрүп каан.

Ол дээрге эң үнелиг улуг тывыш бооп турар болгаш эрте-бурунгу хоорайның ат-сураа ооң-биле кады алгып тараан. Мурнуу Украинавың шаандагы чүрттакчы чонунуң садыг харылзаалыг чорааның ол тывыш хереглеп турар.

А. СИРОШ,
СЭТА-ның корр.

АРЖААН СУГЛАР ОРАНЫ

Журналистиң оруқ демдеглелдеринден

Буурул Кавказ сынарының артында кайгамчык эм аржаан сугларның ораны бар деп улус чугаалажыр чүве болгай. Аңаа боду барып, караа-биле көрбээн киижи бүзүр ...а шынап-ла берге. Харын-даа тоол чугаада дег кылдыр сагындырар.

Ынчалзажок ол магалыг оранга чедер, ону каракбиле сонуургап көөр болгаш ылап-ла ындыг-дыр деп бүзүрээр болдунар арга меңээ харын бо чылын таваржы берген. Аңаа баргаш, «Москва» деп улуг санаторийге дыштанып тургаш, шаанда дамчыыр чугаадан дыңнаанам, тоолда кирген хуулгаазын кылдыр сагындырар, ол кайгамчык черлерни экскурсиялап көрдүм. Шынап-ла магалыг оран-дыр!

Бистиң эргим четпес калбак-делгем Төрээн чуртувуста кайгамчыктыг каас-чараш чурумалдыг, харын-даа хуулгаазын эм сугларлыг черлер эндерик. Оларның бирээзи, эң-не онзагайы, ат-сураа үнгени чогум-на Соңгу Кавказта чүве-дир.

Оон көрген, билген чүүлдеримни кысказы-биле-даа бол, «Шынның» номчукчуларынга таныштырар бодайдыр мен.

ЭҢ МУРНУУ КУРОРТТА

АРЖААН СУГЛАР ораны Ставрополь крайда курорт — хоорайларның бирээзи — Кисловодскиже баштайгы экскурсияны кылган бис. Кайгамчыктыг-ла каас-чараш хоорай болду. Ол — курорт хоорайларның эң-не мурнуу чүгүнде, онзагай агаар-бойдустуг черде турар. Джиналь, Бургустан болгаш Скалистый деп үш сынның аразында, улуг алгый паш дег ыйтылакта чаттылган. Ынчангаш соңгу чүгүнден соок, мурнуу чүгүнден изиг хаттар кирбес, агаары кезээде өй-тап турар. Кыжын безин шоолуг соовас, а чайын Кавказ сынарының харлыг баштары мыя бо чыдар болгаш, оон сернин сырын үрүп турар, изиг база эвес. Аяс хүндүс Эльбрустуң маңган ак, меңги бөрттүг адыр бажы дүдүскектеп берген дөө ол көстүп чыдар.

Бо курорт-хоорай агаар-бойдузунуң онзагайы-биле өскелерден ылгалып, кээп турар аалчыларының саны-биле бирги черни эзлеп турар. Аңаа чылда аяс, хүннээрек хүннерниң саны ийи чүс ажып турар. Ол талазы-биле аңаа дециижир чаңгыс-даа хоорай чок. Кисловодскиниң агаары арыг, шүүлен. Эмнээшкиниң бир дээштиг фактору ол черниң арыг агаары болуп турар.

КИСЛОВОДСКИДЕ кала-база-биле билдингир нарзан дээр аржаан суглар бар. Ол эм аржааныг шилге кудуп савалаалаш, бүгү чуртка тарадып турар. Янзы-бүрү шынарлыг нарзан аржааннар, чаңгыс аай чыыр, арыг агаар — Кисловодскиниң бирги чергениң бальнеоклиматтыг курорту болдурган.

Хоорайның ады база аржаан сугдан үндезилеттинип тывылган. Ол черниң бурун чүрттакчылары аржаанны «Ачее-су» дээр турган. Ону ажыг суг дээнин ол. Ооң уламыжында хоорайны Кисловодск деп адай берген. Хоорай тургустунгандан бээр 170 чыл ажып турар. 1789 чылда ооң аржаан суунга баштайгы эмнээшкин эгелээн. 1920 чылда «Курорттарны—ажылчы чоннарга» деп ленинчи декретти ёзугаар Кисловодскиге санаторийлерни ажыткылаан. Күгүрзүг ажыг суг коллап турар. «Доломиттиг» нарзан, «сульфаттыг» нарзан деп тус-тус анги составтарлыг. Ында чамдык аржааннарны чер иштинче 170 метр чедир хандыр орүмнеп тургаш үндүрген. Ижери-биле сооқ болгаш чылбай кылдыр таарыштырылаан. Баштай ыжып көрбээн кижиге ажыг кылдыр сагындырар, кегиртир. Чоорту өөреш бээрге, хары угда элээн хөйнү, ижиптер апаар, харын амданы чаагай ышкаш болур.

ХООРАЙНЫҢ турар чери бүүрелчин дөңнер. Оргу черлериҢ хоорайларында ышкаш эвес, ыракта чүве көзүлбес. Кырлаң ажарга-ла база катап бажың-балгат, кудумчу. Бойдус камгалалының, ону хумагалап үнелээриниҢ талазыбиле Кисловодск шынап-ла үлегерлиг хоорай-дыр. Ооң дыка хөй түүлдү өөреш ап болур. Черден үнген янзы-бүрү чараш, кат-чимистиг яштарны үревейн тургаш, оларның аразында кедергей улуг-чагай ордуларны, луганнарны туткулап каан. Харын сактырга, бойдустуң чайгаар бүткен хая-туруу ышкаш болур.

Арга-арыында онзагай яштар үнүп турар. Хады, буурул шивя, яблоня, груша ыяжы, грек тоорук, дуб, клен дээш кижи танывас ногаан үнүштер бар. Ук черниң чону оларны кедергей хумагалаар, ажаап хайгаараар, бажың чанында хамаанчок, санаторийлер аразында делгем арга-эзимнериҢ безин яштарының адаан тазарты дырбап аштаан, кургаг будуктарны кескилеп каапкан, довураан үлдүредип каан болгулаар.

Хоорайла эмнелге-парк безин бар. Аарыг кижилер оон иштинге селгүүстеп кыштап тургаш, көңгүс кан-кадык кылдыр экирап каар дижир. Магалыг-да! Ол парктыг 1823 чылда тургускан. Соңгу Кавказта эң эки парктарның бирээзи ол. Джиналь сынының көстүп батказ буттарының элээ-биле ол парк элээн кан километр шөйлүп чоруткан. Шөлүг 250 гектар. Ында ховар дээн мяштарны: соңгу чуктуң хадызын, тюльпан ыяшты, хадыңны, платонку, азалияны, магнолияны, софораны, гинкгону, амур бархадын, пирамида хевирлиг дубту база өске-даа оннза мяштарны эккеп олурткан. Парктың девискээриниде Ю. Лермонтовтуң шөлү бар. «Бистиң үенңң маадыры» деп романда бижээн ресторация бажыңы аңаа турган. Черле мынаш, ол парктың каастап, шеверлеп каанын көргеш, кижи магалап кайгаар. Бурт дээр довурак, каракка көстүр чам безин чок. Кижилер кылаштажыр оруктар кылаң тас. Олуурар сандайларны долгандыр янзы-бүрү чадан үнүштер тараан. Оларны сандай-биле деңнеп, дескилей таарып каан, харын-даа оон-биле тудуш, каастаазы кылдыр көстүр. Чаъстаашкын соонда азы эртеп, кежээ ол хамык хөй янзы мяштарның бүрүлериниң бүтөнүнүң дээр чыт ылгалыг үнер. Паркка кылаштаан улус ол чаагай чытка таалаар. Эм чүвези ында.

К. АДАВАСТАЙ.

ЧУРУКТАРДА: Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде Кисловодск хоорайны фашистиг эжелекчилерден хостаар дээш демиселге өлген маадырларга тураскаал; адаанда — хоорайда эмнелге парктың эжинде болгаш аржаанга кирер ванналар бажыңында.

АВТОРНУҢ фотолары.

(Уланчылыг).

Чурттуң хоорайлары-биле

Чүректиң ревматизм порогун, чүректиң ишемиктиг аарыының эге чадазын, коронарлыг дамырларның атеросклерозун, гипертонияны, чүрек-дамыр системазының хажыышкынын дээш, өске-даа аарыларны эмнээр тускай санаторийлер бар.

Хоорайның чурттакчылары чүс муң ажыг кижи. Ол сандан үш катап хөй — 300 муң кижиниң аңаа чыл бүрүде хүлээп ап, хандырып, эмнеп, дыштандырып турар.

Чаңгыс Кисловодскиде 29 улуг санаторий, 12 пансионат бар. Хоорайның кайы-даа кудумчузунга чоруургa, кижи дээрге аажок хөй. Олар колдуунда-ла өске черлерден эмнедип, дыштанып келген улус-тур.

ХӨЙ ААЛЧЫЛАРНЫ ажаап-тежээрп белен эвес херек. Ынчалза-даа хандырылганы ылаптыг, билдилиг организастаанын кижи магадазар. Чон чеже-даа хөй болза, автобус, такси доктаар черлерге мөөнүнежи берген турарын кижи көрбес. Олурарынга эптиг, таарымчалыг улуг автобустар, волга-таксилер дарый-дарый бо-ла кээр. Ынчангаш улус саат чок олуруптар, эмыр. Садыгсаймаанны, чемненир черлерни таарыштырып каанын хөлчок эки. Бүгү-ле чүвени дыштанып, эмневрп келген кижилерге эптиг, таарымчалыг, белен кылдыр кылган. Чонуңң дыштанылгазының, кадыкпылгазының дутайында партияның, хоорайның Кисловодск деп адай берген. Хоорай тургустунгандан бээр 170 чыл ажып турар. 1789 чылда ооң аржаан суунга баштайгы эмнээшкин эгелээн. 1920 чылда «Курорттарны—ажылчы чоннарга» деп ленинчи декретти ёзугаар Кисловодскиге санаторийлерни ажыткылаан. Күгүрзүг ажыг суг коллап турар. «Доломиттиг» нарзан, «сульфаттыг» нарзан деп тус-тус анги составтарлыг. Ында чамдык аржааннарны чер иштинче 170 метр чедир хандыр орүмнеп тургаш үндүрген. Ижери-биле сооқ болгаш чылбай кылдыр таарыштырылаан. Баштай ыжып көрбээн кижиге ажыг кылдыр сагындырар, кегиртир. Чоорту өөреш бээрге, хары угда элээн хөйнү, ижиптер апаар, харын амданы чаагай ышкаш болур.

СОНУУРГАКТАРГА

ЭҢ УЗУН КИЖИ

Делегейде эң узун кижи 1918 чылдың февральдың 22-де төрүттүнген америк Роберт Вадлоу дээрги бадыткаттынган. Беш харлыында ол 163 сантиметр, оныңында — 192, он бештиикде — 232 сантиметр четкен. Сөөлгү катап ону 1940 чылдың июнь 27-де хемчээнгер. Ол үе мурнунда 18 хонук бурунгаар ону сөөлгү катап хемчээргеч, 272 сантиметр болган.

16 ХАРЛЫЫНДА 240 СМ

Делегейде эң узун хереженкижи кыдат Чэн Цзиньлянь дээрги болган. Ол алды харлыында ооң узуну 240 сантиметр, деңзизи — 147 кг. болган. Ол үругну магадап көөр дээш улус ырак-узак кайдыңдаа келгилээр. Ооң кедер идик-хевиниң талазы-биле ажырбас, а чем талазы-биле айтырыг берге боол турар. «Тоттур чемпенирин үргүлчүле күзеп, бодап чоруур кижидир мен» — деп, ол чугаалаар. Хүнүү-не эртең болгаш кежээ ол 20 алы 30 яблоко чиир, дүштеки чемде алды аяк рис чиир.

27 УДАА БОЖААН

Эрткен векпиң ортан үеинде Москва губерниязынга чурттап турган Федор Васильев дээрлиниң баштайгы кадайы эң хөй үргүлларлыг чораан. Ол 27 удаа божаан болгаш шупту 69 үргүлларлыг болган. Ол алды удаа — ийи-ийи, чеди удаа — үш-үш, дөрт удаа — дөрт-дөрт үргүларны божаан. Оларның хөй кезии үзүн назын назылааннар.

101 ХАРЛЫЫНДА

1900 чылдан бээр делегей парлалгалынга хары угда тос, сес, чеди үрүг төрүттүнгүлээн таварылгаларны бижигилээн. Херек кырында хары угда тос үрүг төрүттүнген чаңгыс таварылга кончуг шын боол турар. Ол таварылга 1971 чылдың июнь 13-те Сидней ийиң бир эмнелгезинге болган. Ол хүн 29 харлыг Жеральдина Бродерик беш вол, дөрт кыс божаан. Олдарының ийиси олуг болган. Турцияга 1961 чылда 101 харлыында бир херээжен кижи ийи ол божаан.

6666 ШҮЛҮКТҮ ШЭЭЖИ БИЛИР

Кижилерниң үгаангыырынга хамаарышкан кайгамчык бир чижек. Анкара чурттуг Мохамед Али Халык 1967 чылдың октябрьда шээжи-биле хөй шүлүктү тускай-комиссиянның мурнунга чугаалаан. Ол 6666 шүлүктү шээжи-биле чугаалап шыдаан. Ооң үгаангырын комиссия кежигүннери кайгаан.

ИЙИ МӨҢГҮН-ТАЙГА

Мөңгүн-Тайга дугайында элээн хөй чогаалчылар, журналистер болгаш эртемденнер бижигилээнии номчаан мен. А ол дээрге мээң кара чаштап тура ойнап өскен чүртүм-на болгай. Ынчангаш харын мээң бичимден-ие билирим бо оңзагай орнамның сонуургаанар чүү-ле оюп каапчык ирги дээш парлаттынгылаан орук демдеглелдерни кичээнгейлиг номчуп турган мен. Ам мээң назы-харым дегээн. Ынчалза-даа төрээн черимниң булуң бүрүзүн чарт сактып чор мен.

Ынчангаш ооң дугайында парлаан демдеглелдерге улай чугаалаксаар чүвем бар. Төрээн чер-чуртуң өөрешер дээш школачы уруглаарга-даа, а ук черни көрүп, билип алыксаан өске-даа сонуургактарга мээң таныштырар үүлдерим ажыктыг болур чадавас дээш моогу бижип олур мен.

Бистиң чер үлүзү шаайдан тура ийи Мөңгүн-Тайгалыг бис дижир болгай. Бирээзи —Мөген-Бүреп Мөңгүн-Тайгазы, өскеси— Каргы Мөңгүн-Тайгазы. Мен болза Мөгеп-Бүреп Мөңгүн-Тайгазынга төрүттүнген, өскеп мен.

Мөңгүн-Тайганың артында Даг-Алтайның деликсээри, Чөөн талазында Асваты хем агтын баткан. Ол дээрге МАРның кызыгаары. Аспатының он талазында Үстүү Чинге-Сой болгаш Тарбаганныг-Ой дээр черлер бар. Тарбаганныг-Ой, ону арбын байлаа тарбаган боорга, ынчаар аданы чөптүг хире. Ооң чанында Бичс Деспен-Хөө, Улуг Деспен-Хөө дээр даглар бар. Улуг Деспен-Хөөнүң кырыиче үнери дыка берге, үргүлчү-ле— ыыт, чай чок хат хадаан турар чер-ле болгай.

Мөңгүк-Тайга баарында Мөгеп-Бүреп деп хем агын балык чыдар. Ол Хиндиктиг болгаш Чүгдүс деп хөлдерден эгезин алгаш, Моол чүртүнче агып кирген балык-байлаңы эгээртпнмес хем чүве.

Мөгеп-Бүреп хеминиң эриидс ам совхоз төвү Кызыл-Хая суур туруп турар. Эмнелгелиг, ортумак школалыг, культура бажыңныг, урутаар садыгй, садыг-магазиннг, библиотекалыг — чыл бүрү өзүп сайзырап орар суур. Аңаа шаг-шаанда улуг хорум оваа турган. Ооң ора-сомазы амдаа бар. Ону Бой-Оваа деп акап турган. Ону шаанда чоок-кавының тыва болгаш моол араттары каттышып алгаш, кыш, чай дивейн дагыл, ораптацызынга чажыын чажыл, чалбарып чораннар дижир үүве. Шаг-шаа-биле турар эвес, оваа турган черде ам чараш чаагай суур тургустунган, ында Ильичиниң лампочкалары мөңге чырый берген!

Ол ийи Мөңгүн-Тайганың кайызы бедингл? Мөгеп-Бүреп Мөңгүн-Тайгазын чанындан көөрге, аажок бедик шыкаш сагындырар. А шынында Карты Мөңгүн-Тайгазы бедик боол турар.

Оларның турар байдалын чуруп бижиирге мынды: Мөгеп-Бүреп Мөңгүн-Тайгазы черинң оргузундан эгелээш-ле бедип үнген, ийлери ажаок кадыр, базы барып үш кырлыг апарган меңги-доп хүн хереливге чайынналдыр кылаңайнын чыдар. А Карты Мөңгүн-Тайгазы оргу черден эгелээш-ле чавыс-чавыс даглар бооп илчирбелеинп, чиаар-ла талыйтыр үне бергеп. Ынчангаш ол чавыс көстүр. Ол ийи мөңгүн тайгаларны бичиимде эскерип көрүп чоруурумга, меңги доштары улуг эвес турган шыкаш. Ам көөрүмге, элээн кудулап бадыл келген-даа дег...

Карты сумузукун төвү шаанда Кускунчуг-Арыг турган. Аңаа 1931 чылда эң-не баштай кызыл-булуң тургускаш, ликпункту сургуулуп ажыткан чүве. Аңаа мен ареевчи эш-өөрүм-биле үжүк-бижикке өөренип эгелээн мен. Ооң соонда чоорту район тургүстүнгенде, төвү Мугур-Аксы апарган. Мөңгүн-Тайганың агаар-бойдузу калыг-дошкун. Ында шыламык, эрес-маадыр куш-ажылчы кижилер чурттап, ажылдап турар. Ынчангаш Мөңгүн-Тайганы мөңге тайга дижирп-ле шыл.

М. МИЖИТ.ООЛ.
Абакан хоорай.

БАШТАЙГЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Болган таварылга

Мээң ачам аныяадан Савина сыны. Хан-Дээр ынчаар диңнеп чораан. Ындыг диңнээшкинер үезинде орус коңбиле ол ийи удаа ужураштакан.

Хан-Дээр суу ажаок чеңнеп берген. Хем ол чарыында кестүп чыткылаар элегер көк сынныың сырбыктарынга диңчилер четпейн турлар боор кылдыр бодаан, ачам үш ыяш-биле бичии салчыгаш кожул алган, хайның чыдар чеңээн хемни кежип-ле каактыр эвесле.

Шапкын тайга хеминге кажа аксы хире бичии салчыгаш чиңге ыяш-биле чеже-даа иттинерге башкартынар боор ийикке, ол хемни куду, чөвүнээ салдааны дег, карацнадып бадып-ла каан. Эрнин өөрү коргуп-ыргып, оон дужундан бараалап, алтыржып батканнар. Олар канчаңгаш-ла көөр дээрге, хем ол чарыында каш чавыт казанактар дужундан бир кижи сугже хеме книр иткен, ачамны доза хемелей берип-тир. Ол кижи хемезин бичии салчыгашка кожаладыра берген, ачамны хемезинче ундур тыртып алган. Оон бээр-даа кешкен чүве чок, а ол чарыкта казанактарже дедир-ле кеже берген.

Ачамның өөрү «эжиис харын-даа тыныг үндүз»— дижип, амырап турганнар, ынчаза-даа ону сарыг салдыг орус кижиниң алгаш барганыңга арай сестип турганнар. Эжи кежээге чедир келбеске, өөрү мырыңай девидеп, даарта кайчап-чоол-даа тургаш, хемни кешкеш, эжин сураглаар боол шиитпирлээнер.

Ачам ол хүнзедир, хондур келбээн, а даартазында дан бажында бо маңнап келген дээр. Ачам ол үш ыяш кошкан салчыгажы-биле үредлежир дээш идик-хевин көк мөөн болган кижи-дир.

Ынчаарга ону аажок узуп болгаш күдүгүр сыныг, өгбетер сарыг салдыг орус ашак сугдан уштуп алгаш, казанак бажыңчыгажында малгаш суугу кырынга хондурган. Дыка изиг болган. Ашактан шала яныык, бажында ак аржыыл ораап алган кядай кижи ачаның идик-хевин кургадып берген.

Бажыңчыгаш эзлери ачамга сарыг-суг ижиртип турганнар, оон ачының бажы дескиннп, караа шокаланайнын турган ышкажыл.

— Бертен ол орус ашак мени аразында эттерлиг аажок чамчак сарыг чем-биле чемгергеш, «Мындыг багай ыяштар-биле хем кежип болбас!» дээн хевирлиг, бажын чайып, имнеп, сугну ол-ла хемези-биле бээр кежирип кагды. Ээллек-чымчак, буянныг-ла кижилер-дир— деп, ачам бодунуң өөрүиге хөөреп келген дээр.

Оон бир каш хонгаида тыва аңчыларның одаанга дары аажок чүктешкилиг, калбак каактар кетилээн алды орус кижи туруп-могааны-даа сүргей хире элейтип чедип келгеннер. Күскээр кышкы кыска хүн мырыңай кежээ апарган чүве болгаида, олар ачам сугнуң одаанга хонуп ап көрээли дээн хевирлиг имнээнпер. Чүү боор, тыва аңчылар харын хонуңар деп имнеп харылаанар.

Оон-на орус, тыва аңчылар бот-боттарын хүндүлежип-тирлер эвеспе. Орус эрлер тыва аңчыларның хадын урузуулан снилбип-чазаан улуг, шеверпи чараш хуваларын долдур-долдур аажок кадыг, кагжыргай, сарыг далганнар ургаар-ла билчип, аажок каттыржып, шуутажып турганнар.

Удуур уе келген. Орус аңчылар ай ак балдыларын чоон чудуктарже ыыжылдыр книр каккылаан, бир черде бөле удуп чыдыпканнар. Балдызын чудукче книр катары дээрге, орус ёзу-биле, кады хонар эштериңге кара бодавас дээни ол кылдыр аңчылар имнээнпер.

Даартазында, дан бажы шара-хере, даш бажы сарыг-шонар турда турган, орус аңчылар бүү-даа чорупканнар. Оданда артып калган тывалар мынчаар хөөрешкеннер-дир:

— Алды эр-даа боттарының оглерииде чүве дег шөлээп удуп хонулар аа! Эжиге кара-бора сеткил бодавас деп чүве ол-дур ийип. Аңаа, карачал орус кижилер биезги ак солаанпардан шуут еске, ажаок дузаргак, эк сеткилдиг болур чон чүве ышкажыл. Ол орус ашак дузалаваан болза, бир эживисти чайлаш чок, өскүнар турган бис.

М. ЭРГЕП.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Теле Видение

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.45 — «Эки бараннарны — хөйүү». 9.15 — «Эрес-дидим чорук». Хөй сериялыг ураи-чечен телефильм, 4-кү сериязы. 10.20 — «Тинлекчилер». Фроитучу өөнүүктериниң клуву. 3-кү Армияның хоочуиларының ужуражыышкыны. 11.50—Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионадылары. Гетеборгтан дамчыдылга. Чапсарда — «Спортлото» тиражы. 14.00 — Бөгүн делегейде. 14.15 — «Төп телевидениинин экранынга бир дугаар», «Карлюс Эспинолалың хүн демдеглелдери». Уругларга ураи-чечен фильм. 15.30 — «Бар-даа болза, бүзүреиңг эвес». 16.30 — «Аалаарывыстың ырлары». 17.00 — Политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летуновтуң беседазы. 17.30 — «Стёпа — дадайжы». Мультфильм. 18.05 —«9-ку студия». 19.05—19.20 — Чапсар. 19.20 — Күүгүнеиниң үлегерлиг «Берёзка» хореография ансамблиниң концерти. 19.55 — «Брик-Миллыг болган шуугаазыныг таварылга». Ураи-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00—«Ye». Информастыг программа. 21.35 —«Брик-Миллыг болган шуугаазыныг таварылга». 2-ги сериязы. 22.40 — Кежээки ыялгалар. Төнгенде — медээлер.

ИНИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Улустуң ыялгалары». 14.35 — «Театр чарлалдарында чүү барыл». 15.35 — Концерт. 16.00— «Калыкшыл». 16.45 — Документалдыг фильм. 16.55 — Европаның хостуг хүреш чемпионалы. Лодзьдан дамчыдылга. 17.30 —«Хөгжүмүүр клоск». 18.00 — «Уильям Шекспир». Хөй сериялыг ураи-чечен телефильм (Англия). 1-ги сериязы. 19.00 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионалы. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.15 — Документалдыг фильм. 21.35 И. Дунаевский — «Аас-кежиккче оруқ». Хөгжүмүүр телешиш. 23.00 — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионалы. Гетеборгтан дамчыдылга.

Аграар

Республикага бөгүн шокар буруттаар, чер-черлерге дымырадыр чаъстаар. Соңгу-барыын чүкче угланышкынының хат секундада 9—14 метр чедир дүргедээр, төп болгаш барыын районнарга ооң дүргени секундада 15—20 метр чедир күштелир. Дүне—0-тен, хүндүс 8—13 градус чылыыр.

Кызылга база-ла көөрер буруттаар, дымырадыр чаъстаар. Соңгу-барыын чүк угланышкынының хаттың дүргени дүне секундада 15—20 метр чедир дүргедээр. Аграрның температуразы дүне 0-тен аспас, а өөгум хүндүс 18—20 градус чедир изиир.

КИНО

АПРЕЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Медальдаже орук» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка» 10.00, 13.40, **«Достоевскийниң амыдыралында 26 хүннер»** 11.40, 15.15, 19.00, **«Бөдүүн төөгү»** 17.10, 20.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Сээн оглуңдур мен, черим» (2 сериялыг) 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛ

ССРЭ-ниң ветеринария Уставынга үндезилээш, кижилерни болгаш мал-маганны янзы-бүрү халдавырлыг аарыглардан камгалаар соруга-биле мал-маганны түс-түс районнардан база республикадан дашкаар сүрерни, малдан ап турарывыс чиг-эт—эът, ус, дук, чаг болгаш өске-даа түүлдерни сөөртүүрүн республиканың Көдээ ажыл-агый министерствозунуң ветеринария болгаш санитарлыг контроль киллистериниң база районнарның кол мал эмчилериниң болгаш көдээ Советтер күүскомнарының дарганарының шынзылгаларын ёзугаар чөптээрел турарын Тыва АССР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозу хамаатылаарга дыиналып тур.

Бо докумептилер чокта мал сүргенде ону дедир эгиттирер, база оон продуктуларын сөөртүп чоруур болза хавырар.

АЙТЫРАР ЧЕРИ: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 36. Көдээ ажыл-агый министерствозу. Телефоннары 2-29-71, 2-21-74.

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийжа ажылдаа болгаш совет гургузуу киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизинин 2-31-75, культура киллизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, үлетүр киллизинин 2-31-75, чагаа киллизинин 2-41-27 информация киллизинин 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн баргала 2-32-75 телефоиче долгаар.

Тираж 17866. Чатыг № 941

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериинң талазы-биле эргелеяиин типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00564

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 99 (11597) | 1981 чылдың апрель 26, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

Сайзыраңгай социализмниң аргаларын, бүдүрүлгечи болгаш эртем-техниктиг депшилгени улам долу ажыглаңар!

(СЭКП ТК-ниң Кыйгырыгларындан).

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 111 чыл болган оюнга тураскаатынган Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги 1981 чылдың апрель 18-те болган.

Субботникке 154 миллион ажыг кижи киришкен. Совет кижилер үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда, транспортта, тудугла болгаш улус ажыл-агыйының өске-даа адырларында боттарының ажылдаар черлеринге, а ол ышкаш хоорайларның база чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазынга улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдаан.

11-ги беш чылдың баштайгы чылының планын база социалистиг хүлээлгелерин, СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин күүседиринге чогуур салыышкынны киирген. Баштайгы медээлерден алырга, чүгле үлетпүр бүдүрүлгелери безин субботник үезинде 880 миллион рубльдиң продукциязын ажылдап үндүрген. 178 миллион рубльди ажылдааш, он бирги беш чылдың фондузунче шилчиткен.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК ажылчыннарга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албан-хаакчыларга, аныяктарга, Совет Армияның база Флоттуң дайынчыларынга, Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигинге идепкейлиг киришкен бүгү кижилерге оларның карак кызыл болгаш халас күш-ажылы дээш чүректиң ханызындан өөрүп четтирген.

СЭКП Төп Комитеди болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели ажылчы чоннарның илергейлеп турар күзелдерин барымдаалааш, субботникте ажылдаан акша-хөрөнгини иениң база чаштың камгалалын, а ол ышкаш дайынның база күш-ажыңдың хоочуннарының медицина хандырылгазын улам ыңай экижидеринче угландырар деп шиитпирни хүлээп алган.

Бистиң интервьювус

СУГГАТ СЕЗОНУ— ЭГЕ БАЗЫМ

Барыын-Хемчик районда «Суггат» деп бүдүрүлге каттыжыышкынын эрткен чылдың төнчүзүнде тургускан. Ынчангаш бо чылдың суггат сезону — оон ажыл-ишчи базымының эгези болур. Бистиң корреспондентивис каттыжыышкынның директору ХЕМЕР-ООЛ БИЧЕ-ООЛОВИЧ КУУЛАР-биле ужурашкаш, чаа бүдүрүлгениң мурнунда салдынган сорулгаларны чугаалап бээрин дилээн.

— «Суггат» каттыжыышкынның кол-ла сорулгазы болза районда суггаттыг чер ажылының культуразын бедидери, гектар бүрүзүнүң беримчезин улгаттырары болур. Ынчангаш совхозтарның бүгү суггарылга четкизин бодувустуң балансывыска алгаш, оон ажаалдазын чорудуп, ажыл-агыйлар-биле дугуржулга ёзугаар 8,5 муң гектар көдээ ажыл-агый культураларын суггарып, өстүрер ужурлуг бис. Ол сорулга-биле суггат машиналарын, чер казарынга хереглээр болгаш өске-даа бүгү техниканы Барлыктың суггарылга системаларының эргелеринден база ажыл-агыйлардан алгаш, каттыжыышкынга дамчыдып берген. Чаа бүдүрүлгеде ажылчын кадрлар, инженер-техниктиг ажылдакчылар база колдуунда четчелеттинген. Бистиң улузувус совхозтарда инженерлиг системаларны болгаш улуг-биче бугаларны септеп, аштап-арыглааryынче тагда-ла кирген болгаш өлүшүк сиңирер суггатты чорудуп турар. Суггаттыг черлерге ажылдаар бүгү-ле техниканы, тракторлар өй-шаанда септеп белеткеттинген. Суггатчыларның хуралдарын совхозтарга эрттиргеш, чер ажылының продукциязын алырының бот-орулга-чарылгалыг даалгаларын эвело бүрүзүүге берген. Ол ышкаш социалистиг чарыштың негелделери-биле база ажыл төлевириниң чуруму-биле суггатчыларны таныштырган.

Районда «Суггат» каттыжыышкын тургустунганы-биле черни суггарарының депшилгелиг аргаларын долу ажыглап, суггаттыг шөлдерниң үнүш-дүжүткүрүн бедилер таарымчалыг байдалдар тургустунган. Чижээ, бо чылын черни одурутлар-биле суггарар арганы ажыглап тургаш, 100 гектарга өл-шыкты сиңирер, 1 муң 500 гектар хире черни суг чаштырар техниканың дузазы-биле суггарар сорулга салдынган. Ол суггатчыларның күш-ажылын дыка чиигедир дээрзи билдингир.

Ам совхозтарда тарылга мурнуңу өл-шык сиңирер суггалы кидин түлүк чоруп турар. Апрель 14-тен 24-ке чедир районда 855 гектар черни суггарган. Эң-не хөй — 370 гектар чер — бистиң-биле баштай-ла керээ чарган «Барлык» совхозта суггартынган. «Хемчикте» суггарган шөлдүң хемчээли 235, «Дөң-Терезинде» — 150 гектар, а эң-не эвээш черни — 100 гектарны — «Шекпээрде» суггарган.

— «Суггат» каттыжыышкын-биле совхозтар аразынга керээ чарары канчап узамдыкканы?

— Ажыл-агыйны чорударының эргы, чаңчыккан аргаларын үреп, чаа үүлдү бүдүрүлгеге шиңгээдип алыры черле белен эвес болгай. Ажылдың депшилгелиг аргазының ажыктын удуртур ажылдакчыларга, специалистерге тайылбырлап, оларны бүзүредир апаар. Районнуң партия, көдээ ажыл-агый органнарының ажылдакчылары-даа, бистер боттарывыс-даа бо талазы-биле чедир ажыллаваныбысты каттыжыышкын-биле совхозтар аразынга керээ чарарын сөолгу хонуктарга чедир узамдыктырганывыс хереченил турар.

Оон ыңгыда совхозтарның удуртукчулары бүдүрүлге-саңхөө планында көрдүнген акша-хөрөңгиниң чедишпезинге сылдаглап алгаш, чүгле боттарының эрге-ажыын бодап, бүгү-ле чүве эрги хевээр турзун дээр, чаа чүвени хүлээп алыксавас хөөн бар болур-дур. «Шекпээр» совхозтуң удуртукчулары амга чедир бистиң-биле керээ чарбаан. Оон колла чылдагааны — керээде кордүнген ажылдарыны кылырыңга үндүрер акша-хөрөңгини шекпээржилериң хөй деп санап турары. Бо дээрге суггатка таарымчалыг үени чөп ажыглаарынга шаптыктыг, ажык чок маргылдаа дээрзи биллингир. Оон багай уржуун ам безин көрүп болур: ук совхоз районда эң-не эвээш хемчээлдиг чер суггарганын үстүнде чугааладым.

Ынчалзажок амгы маргылдааны ажып эртип, ажыл-агыйжы дугуржулганы кылгаш, пинти күш-биле суггаттыг черлерни чөп ажыглап, дүжүткүрүн бедилер дээш ажылдаар боор бис дээрзинге бүзүрээр апаар. Өске-даа ажыл-агыйлар-биле аравыста тургулаан маргылдааларны ийи талага ажыктыг кылдыр шиитпирлээш, бир деминг ажылдап эгелээнивис — оон тодаргай бадыткалы.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИНДЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар болгаш он бирги беш чылдың баштайгызының планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүседир дээш республиканың тудуг организацияларының аразында калбарган социалистиг чарыш эки түңнелдерни берип турар.

1981 чылдың бирги квартадында эрткен чылдың чогуур үезинге деңнээрге, оон хөй ажыктыг шөлдүг үлетпүр бүдүрүлге болгаш чуртталга объектилерин ажыглалга киирген. Оон иштинде 21475 дөрбелчин метр чуртталга шөлүг, 280 орунныг уруглар садыы, муң-муң баш мал кирер бода мал болгаш шээр малларга кажаалары ажыглалда киирген.

Социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда «Кызылдың ЦЭС» тудуг эргелели, Көвүрүг тудар тудуг эргелели болгаш өске-даа организациялар эки ажылдаан. Ынчангаш үстүнде ады үнген «Кызыл ЦЭС» тудуг эргелели республика чарыжының бирги черин эвлээш, СЭКП Тыва обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугубиле шаңнаткан. Эргелелдиң тудугжулары Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ин база-ла чедишкинниг уткуп, апрель айның тудуг программазын хуусаадан эрте күүсеткен.

«Кызыл ЦЭС» тудуг эргелелинде В. Александровтуң удуртканы 2-ги участоктуң тудугжулары коллективте социалистиг чарышта мурнап турар. Участоктуң тудугжулары Кызылдың Восток кварталында 60 аал иштн чурттаар бажыңны ноябрь 7-ге чедир ажыглалга киирер дээш ажылдап турар. Ында В. Хасановтуң комплекстиг бригадазы май мурнуңу социалистиг чарыжыңга эки түңнелдерни чедип ап турар. Ол коллективте бызаңчы А. Осерцов, сварщик Н. Городецкая, дашчылар Г. Трегубов, Р. Ондар болгаш өскелер-даа хүн нормазын үргүлүг ажыр күүседип, өскелерге үлегер-чижээн көргүзүп турарлар. Тудугжуларның шалыпкын ажыллаарынга дружжулгалыг крановщик В. Абросимов улуг идигни кылып турар. Ол база-ла беш чылдың шалыпчызы деп санаттырып, үргүлүү шаңнал-макталды ап келген.

Т. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: 60 аал ишти чурттаар бажыңның тудуу болгаш крановщик В. Абросимов.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СЭКП-НИҢ ДЕЛЕГАЦИЯЗЫНЫҢ ЭЭП КЕЛГЕНИ

ВАРШАВА. Апрель 24. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Суслов баштаан СЭКП-нин делегациязы бөгүн Варшавадан Төрээн чуртунче чорупкан.

ПКАП-тың Бирги секретары С. Каня, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүннери, ПКАП ТК-ның секретарылары Т. Грабский, С. Ольшовский, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ПКАП ТК-ның секретары Э. Войташек олар аэродромга делегацияны үдээннер.

. . .

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. А. Сусловтуң баштааны делегация ол-ла хүн Варшавадан Москвага чедип келген. Ук делегация ПКАП ТК-ның чалаанын ёзугаар Польшага найыралдың аян-чоруун кылып чораан.

Делегацияның составынга СЭКП ТК-ның секретары К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-нин ПУР-да элчини Б. И. Аристов олар киргеннер.

Внуково аэродромунга делегацияны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары М. С. Горбачёв, СЭКП ТК-ның секретары И. В. Капитонов, СЭКП ТК-ның кежигүннери Л. М. Замятин, И. М. Пегов, О. Б. Рахманин олар уткаанар.

ПУР-нун ССРЭ-де элчини Б. Ольшевский база уткаанарның аразынга турган.

(СЭТА).

БАЙДАЛ ЧҮГЭЭР-ДАА БОЛЗА...

(Чартык чыл планының күүселдези)

Республиканың Статистика эргелелиниң апрель 16-дагы медээзин ёзугаар алырга, республика эрткен чылдың ол үезиндээзинден 2771 центнер хөй сүттү күрүнеге саткан. Чартык чыл планы 56,4 хуу күүсеттинген. Ынчангаш бо чылын саткан сүт 4,3 хуу өөрүлелиг болган.

Күрүнеге сүт садарының планын күүседиринде шору челишкин бар-даа болза, дөрт район — Бай-Тайга, Тес-Хем, Эрзин болгаш Кызыл — планының чартыын безин күүсетпээн. А Бай-Тайга, Өвүр, Чөөн-Хемчик, Кызыл район-варның саткан сүдү эрткен чылдыындан эвээш болган. Мындыг байдал ажыл-агый удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң болгаш сүт-бараан фермаларының ажылдакчыларының кичээнгейин белдер ужурлуг.

Сүт садар талазы-биле социалистиг чарыштың мурнуку одуруун Барыын-Хемчик, Бии-Хем районнар эвлээн. Ынчалза-даа оларның план күүсеткеннери өске районнарныындан улуг ылгал чок — 60—63 хуу. Күштү ам-даа мөөңнээри негеттинип турар дээрзи моон илдең. Чүге дээрге эрткен үеде ортумаа-биле хүнүң-не 586 центнер сүт күрүнеге дужаттынып тургаи болза, ам арткан үеде барык-ла 700 центнер сүттү хүнүң дужаары албан. Чүгле ынчан чартык чыл планы күүсеттинип болур.

Чартык чыл планын 88 хуу күүсеткен «Коммунизмниң хереп» совхоз күрүнеге сүт садарының талазы-биле бирги черде турар. Оон дараазында черлерни «Ак-Туруг», «Хемчик» совхозтар эвлээн. А эң сөолгу черде— планын 14 хуу күүсеткен «Бай-Тал» совхоз. Сүт садар 59 совхозтуң 20-зи чартык чыл планының чартыын безин күүсетпээн.

Күрүнеге эът садарының чартык чыл планын күүседиринде база бичии чедишкин бар — эрткен чылдың деңнелинден 2741 центнер эът хөй саттынган. Планның 62 хуузу күүсеттинген.

Кышкы үеле Каа-Хем, Тожу районнарның көдээ ишчилери эки ажылдаан—планының 85—80 хуузу күүсеттинген. Тес-Хем район чартык чыл планын 37,9 хуу күүсеткеш, сөолгу черде арткан. Чөөн-Хемчик, Бай-Тайга районнар база планының чартыын безин күүседип шыдаваак. Өвүр, Чөөн-Хемчик, Каа-Хем болгаш Тес-Хем районнарның саткан эъди эрткен чылдаазындан эвээжээн.

«Көк-Тей», «Енисей», СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг, «Ширилиг» совхозтар болгаш Дуржулга станциязы күрүнеге эът садарының чартык чыл планын күүседип алган. Олардан үлегер алыр херек, А «Кара-Хаак» совхоз 67-ле центнерни саткаш, планын дөңгүп-ле 10,3 хуу чедирген. «О. Шыыаа», «Тээли» совхозтар оон бичии-ле дээрге болган. Бүгү-ле эът садар 64 совхозтуң 23-үү чартык чыл планының чартыын күүседип шыдаваан.

Чартык чылдың хөй кезии эрте берген. Ам-даа 24700 хире тонна эътти дужаары негеттинип турар. Бо сорулганы күүседир дээш кызымак ажылдаар, социалистиг чарышты улам калбартыр ужурлуг. Байдал эрткен чылдаазындан дээре-даа болза, хуусаа эвээш арткан.

П. И. Чербаковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тудуг организацияларынга хөй чылдарда үре-түңнедиг ажылы дээш база төрүттүнген хүнүнден бээр 50 харлаанывыс-биле холбаштыр «Тыва тудуг» трестиң «Кызыл тудуг» эргелединиң начальныгы Павел Иванович Чербаковту Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **М. МЕНДУМЕ.**

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары **Н. БОЙДУ.**

Кызыл хоорай, 1981 чылдың апрель 24.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

МУРНАКЧЫЛАРГА ДЕҢНЕЖИҢЕР

Чурттуң колхозтарында болгаш совхозтарында мал кыштаглаашкыны доозулган. Он бирги беш чылдың баштайгы чылында бедик түңнелдерни чедип алыр дээш социалистиг чарыш кыштаглаашкынын организастыг чорударынга дузалаан. Мурнакчыларның дуржулгазы фермалар, ажыл-агыйлар коллективтериниң байлаа болуп турар. СЭТА-ның корреспондентилериниң дыңнаткыны болза:

МИНСК. Гродно области Волковск районнуң ажыл-ишчилери сөолгу үш чылдарның дургузунда мал кажааларының чартык кезиин чаартпышаан, хөй продукцияны ап турар.

Жданов аттыг колхозтуң малчыннары эрги фермаларны чаартырының, оларны үлетпүр үнделгининче шилчилериниң эгелехчилери болган. Ында инектериниң ийи кажааларын эдерээн. Оон мурнунда аңаа 16 саанчылар инектерни чемгерип, ажаап, саап турган. Ам бүгү инектерни чүгле сес операторлар чемгерип, ажаап, машина-биле оларны саап турар. Күш-ажыылдың бүдүрүкчүлүү дүрген белдээн болгаш сүттүг бот-үнези чиигээн.

Малдың бүгү эрги кажааларын амгы беш чылда Белоруссияга чаартыры планнаттынган.

КЫЗЫЛ. Малдың чаш төлүн бүрүн доруктурар дээш чарыш Тываның хойжуларының ортузунда улам калбарып турар. Олар 362 муң хураганнары — эрткен чылдың бо үезинде турганындан 52 муң хөй хураганнарны алган. Тыва хойжуларның аразында эң бедик түңнелдерни чедип алган малчын база бар. Ол дээрге «Саян» совхозтуң хойжузу Д. Дотпаа-дыр. Бо чылын чүс хойга оныаштыр ол 135 хураганнарны менди дорукторган.

Тыва АССР-ниң хойжулары хураганнарны чыл бүрүде менди дорукторуп тургаш, чаа беш чылдың төнчүзүнге чедир хойларның баш санын бир миллион 125 муң чедирер сорулганы боттарының мурнунга салган.

ТАМБОВ. Областың мал семиртип азыраар ажыл-агыйлар коллективтериниң төлөөлекчилери бо чылдың бирги кварталының түңнелдерин боттарының ужуражышкынынга чугаалажып көрген. Эң бедик көргүзүтлерни Тамбов районнуң мал семиртип азыраар комплексиниң коллективи чедип алган —семиртилгеде шарыжык бүрүзүнүң хонукта немелде дензизин барык бир килограмм болган. Социалистиг чарышка оператор И. Селинский тиилекчи болуп, хонукта 1124 грамм немелде дензинин чедип алган.

Мурнакчы коллективтиң кежигүннери бо чылын 3800 тонна эътти бүдүрерин шиитпирлээн.

ХАБАРОВСК. Приамурьеде мал ажылының эң хөй продукциязын бүдүрер Хабаровск районнуң бүгү сүт фермаларын бедик продуктулуг инектер-биле хандырган. Эрткен чылын районнуң саанчылары бир инектен-не сүт саалдазын дөрт муң килограмм чедирген. Оларның аразынга калбарган социалистиг чарыштың тиилекчизи — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң делегады, «Краснореченский» совхозтуң саанчызы Е. Крутова болунга быжыглаан инек санындан-на беш муң килограмм сүттү сагган. Малдың уксаазын экижиткен ажыл — малчыннарның чедишкиннериниң үндезини. Сөолгу чылларда ында саалда бүдүн чартык катап, күрүнеге сүттү садары—барык ийи катап көвүдээн.

(СЭТА).

Дүвүренчиг медээ

ҮРЕЛИИШКИННИҢ ЧЫЛДАГААНЫ ЧҮДЕЛ?

Бистиң «Мөрен» совхозта часкы хову ажылдарынга киржир техника ховартаан. Моон чылдагааны чүдел дээрге, илчирбе дугуйлуг, улуг күчүлүг тракторларның шуптузунуң үрелгезинде-дир. ДТ-75 тракторларның чангызы-даа ажылдавас. Оларны септеп алырынга херек артык кезектер совхозтуң бодунда база чок.

Совхозтуң кол инженери Чыпсыма Доржу, көдээ ажылагый машиналарының талазы-биле инженер Ооржак Маадыр-оол болгаш МТМ эргелекчизи Михаил Канзай олар сезон доозулганда тракторларның үрелиин, үрелик эвезин тодаратпайн, чогуур үезинде септелгеге тургуспайн, артык кезектерни баш удур тыптынмайн турар. Моон уржуу-биле ам кээп часкы хову ажылдары чорударынга техника чедишпейн турар-дыр.

Тракторларның кол үрелген черлери солулга коробказы болуп турар. Оон үрелип турар ужуру чүгле солулга шестерниязын чаартып турарында. Эрги подшипниктерге дегбейн, оларны хевээр арттырып каардыр. Оон түңнелинде подшипниктер улам-на элээш, коробканың үрелиринге чедирер. Септелгени канчаар кылганын кол инженернин хынап көрбейн турары кончуг четпес. Септелге кылдырарда херектиг артык кезектерни баш удур бар черинден чагып тургаш, тыптынып алыр херек. Часкы хову ажылдары эгелей бергенде, ам кээп хөделирге, артык кезектер тыптыр боор бе! Ындыг четпестерни чайладыры эргежок чүтула.

Д. ЧАМБУЛ,
«Мөрен» совхозтуң механизатору.
Эрзин район.

РЕДАКЦИЯДАН: Бо чагааны чаңгыс Д. Д. Чамбул биживвээн, а хөй механизаторлар чоруткан. А оларның өмүнээзинден Д. Д. Чамбул бижээн. Часкы хову ажылдарының салым-хуузу дээш механизаторларның дүвүреп турары черле чөптүт-дүр. «Мөрен» совхозтуң дирекциязы, ылангыя оон кол инженери Чыпсыма Доржу механизаторларның илереткен четпестерин доп-дораан чайладыр хүлээлгелиг. «Көдээ ажыл-агыйда техниканың кадагалалын хандырар талазы-биле немелде хемчеглер дугайында» доктаалды СЭКП ТК-зы болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чоокта чаа хүлээп алган болгай. Ону боттандырар талазы-биле боттуг хемчеглерни совхоз удуртугчазы алыр ужурлуг.

ПРОГРАММАГА ДҮҮШТҮР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Апрель 24. (СЭТА). Орбитаның «Салют-6»—«Союз Т-4» деп эртем-шинчилел комплекизинге Владимир Коваленок биле Виктор Савиныхтың ужудуушкунунуң алдыгы неделязы доозулган.

Космостуң материалдарын шинчилээр программага дүүштүр бусталышкын аргазы-биле демир карт кылырының база ону космоска вакуумнуг өйде деңзи чок байдалга конденцастаарының аргаларын шинчилээннер.

Бурунгу хүнгү хүн чурумуи өзугаар делегей океанын хайгаараары база ону чурукка тырттырары, станцияның чамдык системаларын контролдап хынаары, күш-культура мергежилгелер кылыры көрдүнген.

Космонавтыларның кадыкшыл байдалы эки. Чер чоогунуң делегемнерин шинчилээр ажыл үргүлүлеп турар.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын өөренип база пропагандалап тур бис

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

«Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыдай экижидер дугайында» СЭКП Төп Комитединиң доктаалын удуртулга болдурбушаан, «Билиг» ниитилелиниң Барыын-Хемчик район организациязы чамдык ажылдарны кылын чоруткан. Сөөлгү чылдарда эге организацияларның ажылы акижээн. Ол организацияларның удуртукчуларының отчёттарын доктаамал дыңнап турар. «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларының ажылын удуртуп турааның дугайында парткомнар секретарьларының отчёттарын дыңнаан, лекторлар болгаш илеткелчилер семинарларын эрткирип келген.

«Билиг» ниитилелиниң район организациязы мурнакчы дүржүлгени пентередир, ону өөренип көөр талазы-биле ажылдарны чоруткан. Эргелеп-хоолу дугайында В. А. Глушковтуң, ниитилел-политиктиг темага Ш. С. Саттың, делегей байдалының дугайында Э-С. Күжүгеттиң, педагогика темазынга Т. Ф. Куулардың лекцияларының дүржүлгезин чугаалажып, сайгарып көргеш. Бистер лекторларның чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарын чедип ап турар бис.

Амгы хүнүмерде политика-массалыг ажыл районда улам күштелген. Социалистиг чарыш, СЭКП-ниң экономиктиг политиказының, планнарның болгаш социалистиг хүлээлгелериниң күүседилгезиниң дугайында лекциялар номчуттунган. Лекция пропагандазын политмассалыг ажылдың өске хевирлери-биле холбап турар бис. Ниитилел-политиктиг темага, Ленин, партия дугайында болгулаан лекцияларның шывары эки болган. Ынчан документалдыг киножурналдарны база көргүскен. Ол хүннерде «Хемчик», «Шекпээр», «Барлык» совхозтарының Культура бажыннарынга районнуң удуртукчу ажылдакчылары-биле ужуражылгаларны организастаан.

Районга лекция пропагандазын экижидеринге чаңгыс ай политхүннер улуг салдарны чедирип турар. Ол хүннерде фермаларже, бригадаларже, түс-түс коллективтерге лекторларның, илеткелчилерниң массалыг үнүүшкүнүн организастап келген. Оларның-биле агитбригада кежигүннерин, кадык камгалал, райпо ажылдакчыларын кады чорударын практикалап турар. Шак мындыг ажылдарны кылын чоруткан-ының түнелинде районнуң ажылчы чонунарының күш-ажылчы көдүрүлүшкүнү бедээн, оларның социалистиг чарышка киржилгези экижээн. Барык бежен ажыг коллективтер, эвеллглер, бригадалар, фермалар бирги кварталдың планныг онаалдаларын күүседип алган. Улетпүр бүдүүлгелери социалистиг хүлээлгелерин күүседип алгылаан. Пландан-ажыр 100 тонна сорттуг даг-дүгүн, беш муң түйлбүнү бүдүргеп. Съезд мурнунда алган хүлээлгезин СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинадының арыглал фабриказында дериглелер машинизи У. Т. Монгуштуң ажылдап турары ээлчээ база күүседипкен. Ол ээлчег пландан ажыр 40 тонна сорттуг даг-дүгүн берген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, районнуң күш-ажылчы коллективтери социалистиг чарышты улам калбартып турарлар. Район бирги кварталда күрүнеге эът, сүт салдарының планнарын күүседип алган. «Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая, Аксы-Барлык салбырларының хойжу бригадалары хураган камгалап алырының планнарын күүседип шыдаан. «Тыва даг-дүгү» комбинады бирги кварталдың планын чедишкинниг боттандырган. Бирги кварталдың планныг онаалдазын 12 саанчы, 59 хойжу күүсеткен.

Ам бүгү масса-политиктиг ажыд СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын пропагандалаарывче, ону ханызы-биле өөрениринче угланган. Ону күүседир дээш бүгү идеология ажылдакчыларының күжүн мээнизээн. СЭКП райкомунуң бюрозунуң, «Билиг» ниитилелиниң район организациязының-баштаар черинниң шиитпирин ёзугаар лекторларның, илеткелчилерниң, пропагандистерниң район семинарын организастап эрттирген. Анаа СЭКП-ниң XXVI съездизинин материалдарын пропагандалаар болгаш өөренир талазы-биле арга-дүржүлгэ солчулгазы болган.

Пропагандистер, лекторлар бөлүктерин күш-ажылчы коллективтерже чорударын организастап турар бис. СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады У. Т. Монгуш партийжи съездинин дугайын районнуң ажыл-ишчилери-биле болгулаан ужуражылгаларга солуп, тодаргай чугаалап берген. Ниитилел-политиктиг темалыг лекцияларга хөй кижи киришкен.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин материалдары программалыг документилер болур. Ынчангаш лекция пропагандазының дээштинин, ажыктының чедип ап, ону улам экижидериниң аргаларын дилеп турар бис. СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин амыдыралга боттандырар керекке идепкейлиг киржип, он бирги беш чылдың планнарын, алган социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче районнуң ажыл-ишчилерин мобилизастаары — бистиң идеология ажылдакчыларывыстың кол сорулгазы болур.

И. ОЧУР,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежневтин Отчёт илеткелин болгаш съездиниң өске-даа материалдарын Бин-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң Билелиг сүтбараан фермазының коллективи улуг кичээнгейлиг өөренип турар. Пропагандист З. П. Байыр кичээлдерин солуп эрттирип, съездиниң шиитпирлерин фермаңың ажыл-ишчилериниң мурнуунда салдынган сорулгалары-биле холбап, ону каңчаар күүседиринин оруктарын айтып турары чеднишкинниг ажылдаарынга салдарын чедирип келген.

ЧУРУКТА: ферманың ажыл-ишчилери өөлчеглиг кичээл үезинде.

В. ЕВСЕЕВТИҢ фотозу.

СЕМИНАР-ХУРАЛ

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын баҥыңынга улус депутаттарының Кызыл хоорай болгаш районнар, кодээ Советтерниң доктаамал комиссияларының даргаларының семинар-хуралы болуп эртиен. Аңаа улус депутаттарының Эрзин, Тес-Хем, Каа-Хем, Мөңгүн-Тайга, Тожу, Таңды, Бии-Хем, Кызыл районнар болгаш Кызыл хоорай Советтериниң доктаамал комиссияларының даргалары киришкен.

Семинар-хуралдың киржикчилери Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Даргазы Ю. Л. Аранчынның «Доктаамал комиссия — улус депутаттарының ажыл-чорудулгазын хандырып турар коллективтиг ажылдың чугула хевири» деп темалыг илеткелин дыңнаанар. Дараазында улус депутаттарының район Советтериниң доктаамал комиссияларының контрольдаар ажыл-чорудулгазын организастаар дугайында темага илеткелди Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң оргкилдизинин эргелекчизи А. С. Поляков кылган ССРЭ-ниң ЭА-зының Сибирь салбырының үлетпүр будүүлгезин организастаарының институдунуң Тывада экономиктиг дабораториязының эргелекчизи К. О. Шактаржыктың республиканың он бирги беш чылдаа перспективтиг хөгжүдезинге хамаарыштыр кылган дыңнадының семинарның киржикчилери улуг сонуургал-биле дыңнаан.

Илеткелдер соонда дүржүлга солчуушкуну болган. Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң кадык камгалал болгаш социал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы М. М. Чанзан, ол-ла Советтиң планнаар-бюджет талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы К. К. Снегирева, Кызыл район Советиниң салыг, хөй-ниитиниң чеменилгезинин, амыдырал хандырылга талазы-биле доктаамал комиссиязының даргалары Х. А. Монгуш болган оон-даа өскелер Советтерде доктаамал комиссиялардың ажылының арга-дүржүлгазын чыылганнарга таныштырып, дүржүлга солушкан.

Л. АРАКЧАА.

ЗВЕНОЛАР ААЙЫ-БИЛЕ

Бистер, Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык ортумак школазының башкылары, СЭКП ТК-ның Чиргиге секретары эш Л. И. Брежневтиң съездиге кылганы СЭКП Төп Комитединиң Отчёт илеткелин ноомун таныштывыс. Барык одуруг, абзац бүрүзү совет кижилериҥ чаңгыл амыдыралының дугайында саглыг салымшкын-биле сиңиккен боор-дур. Школада партия эге организациязының турушканы план ёзугаар школаның башкылары съездиниң материалдарын чонга таныштырып кирипкеннер.

Суурнуң он беш агитколлективтериниң бажыглаан 30 ажыг агитатор башкылар бөгүнге чедир кичээлдерин доктаамал эрттирип, чүткүлдүг ажылдап турар. Ол шыкаш съездиниң материалдарын чыдар бүзүлар школа коллективи, звенолар аайы-биле ийи катап политкичээлге өөренип турар.

Л. И. Брежневтиң илеткелинде: «Отчётчуг үеде партияның XXV съездизиниң үлүг чорудилгезиниң хөгжүлдезинге хамаарышкан айтымашкынары көдүүдүң чедишкинниг күүсеттинген. Чүгүле түңнел чедип алдынган —бүгү кииткиниң маалга чоруунда кичээнгейни харам чок салыр хереҥ, ынчалза-даа оон ажылынга негелдер база үзүп турар» деп одуруглар башкыларга дөрт хамаржыр.

Совет чазаатың мыйыг чымыс саглыг салымшкынынга бистер будүрүкчүлүг ажылыңыс-биле харылзаа үжүрүүр бис. Ынчангаш бис чаштарны воредилгеге, кижизидерингe бөгүн дүүнгүзүнден, даарта болгунатаүнден эки ажылдаар сорулгалыг бис.

Ө. АБААЖЫК,
Барыын-Хемчик районнуң Эрги-Барлык ортумак школазының башкылыг.

АНЫЯКТАРГА БҮЗҮРЕЛ ТУРДА

«Сельхозтехниканың» күрүне комитединиң Самагалдай суурда салбыры республиканың мурнакчы будүрүлгелериниң бирээзин. Ук коллективте партия организациязының өзүү быжыккан. Аныяк коммунистерниң политиктиг биилиин бедидерингe, төлептиг салгалды кижизидерингe кида партия организациязы (секретары В. Шойдак), пропагандистер М. Оюн, В. Кыпыл-оол, А. Тумат, К. Оюн, С. Салчак боттарының үзээш эвес үлүүн киргеп. Оларның үлегер-чижээн, хууда амыдыралының төлептиг чоруун аныяктар салгап ап турар.

Сөөлгү беш чыл-биле безин дешнеи көөрге, бо коллективтиң шынар составы дыка экижээн. Аныяктар нарын механизмиерин шиитгээдин алган. Олар ону септеп, кылып шыдаар. Аныяктарга бүзүрел, оларга бот башкарыыр арганы бергеин ындыг эки түңнелдерге чедиртеп. Дагдыныкчылар Б. Баа-Хоо, А. Ерохин, О. Кунчуй, Ч. Дайгыт оларның өөреникчилери будүүлгенниң мурнакчылары апарылаан. Чолаачылар А. Кунгаа, В. Хунай-оол, С. Сувандоол, Н. Кунчуй хүн нормазын доктаамал ажыр күүселип, дагдыныкчыларынга чоргаарланып чоруурлар.

Аныяктарның эки талаларын, сагыш-сеткилин, оларның ажыл-херээн деткиир — хоочун ажылчыныарының амыдыралчы сорулгазы апарган. Ынчангаш оларның аныяктарга боттуг дузаны көргүзүп турары таварылга эвес.

Амгы хүнүмерде СЭКП-ниң XXVI съездизинин материалдарын коллектив кежигүннериҥе ханызы-биле өөредир ажыл үргүлүвелиишаан. Кижи бүрүзүнге тодаргай болгаш эки кылдыр тайызбырлап бээр дээш пропагандистер И. Оюн, В. Кыпыл-оол кызымакка чоруун көргүзүп турарлар. Олар дыпнакчыларга лекция кылып бээрде, коллективтиң амыдыралы-биле холбап, денилгелерни кылып, солуп кылдыр эрттирип турарлар.

Сөөлгү үеде коллектив кежигүннери дыштанылгазын культурлуг эрттирип, спортчу оюннарга кирежип турар апарган. Бот-тывынгыр ураа түүл болгүмүүн киржикчилери чаа программалыг концертти белеткээш, У. Шынаада шефке алганы малчын колаанарга ийи удаа концерт көргүскен келгеннер. Олар көрүкчүлерин үнелелин алдынар.

Ол бирги беш чылдың бирги кварталында 9 чоланчы, 11 ажылчын социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп үнгенер. Олар хүн үлүүн 110—135 хуу күүседип турарлар. Коллектив күш-ажылчы чедишкиннери дээш СЭКП-ниң Тес-Хем райкомунуң, райкүүскомунуң шилчиир Кызыл туту-биле шаңналткан.

М. ТИРЧИН.

ДЕМИ ЧАҢГЫС

Бии-Хемден медээлер

Бии-Хем районнуң ыяш ажыл-агыйының чазаныр цеги. Ооң иштинче кире бээривиске, дилдиңген-маңзаларны харылдаан станоктуң өткүт даажы түлүктелген ажыл-иштин эгелээнин херечилээн. Чазаныр цехтиң эзлери— бригадир Пётр Шульгин болгаш ооң өөрлери Иван Захаренко, Николай Михайлов шала маңзаларын хөөглап, чай чок ажылдаан турлар.

Бо бичии коллектив он бирги беш чылдың баштайгы чылын эки эгелээш, бирги кварталда алган хүлээлгезин 119 хуу күүсеткен, цехтер ортузунда чарыштың мурнуку олуруунда чоруп турар. Ажылынга мергежээн чазаныкчылар шала маңзаларын, штакетниктерни, харылдаан маңзаларны кылып бүдүргеш, чагыкчыларга хүлээдип бээрдер. Ук цехтиң ажылын бригадир Пётр Шульгин эки удуртуп келген. Ол ында алды чыл дургузунда ажылдап келген болгаш ооң арга-дүржүлгазы байлак, мергежилиг бедик. Бодунуң билиг-мергежилиин кады ажылдап турар өөрүнге дамчыдып берип келген. Ынчангаш оларның деми чаңгыс, кылган үүлези бүдүнгүр.

М. ОНДАР.

ПЛАНДАН ДАШКААР

Бии-Хем райозу (даргазы А. Ахмадуллин) Тываның хереглекчилер ниитилелиниң шугумунда калбарган социалистиг чарышка доктаамал эки түңнелдерни чедип ап келген. Шак ынчаар коллектив эрткен бирги кварталда бараан саарылгазының планның онаалдазын 104,7 хуу күүсеткен. Түс-түс коллективтерим алган көөрге, район универмагының белен хептер салбыры айыттыган үеде 205,5 муң рубльдиң бараанларын чонга садып сайгарар тургаш, ол планын 224,3 муң рубль кылдыр ажыр күүсеткен. Ол ышкаш Хадын суурда холушкак барааннар магазинни планнан дашкаар 3,2 муң рубльге бараанларны саткан.

С. ХОЖУЯ.

Чөвн-Хемчик районда СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң механизатору Б. Д. Сат он ажыг чыл дургузунда трактористеп ажылдап келген. Ол сөөлгү үш чылдың дургузунда К-701 деп тракторну башкарып турган. Кандыг-даа техника ооң холунга кирерге ону чаш уруглар дег ажаап карактаар чаңчылдыг. Ындыг чорукка аныяк механизаторларны база кижизидип турар.

ЧУРУКТА: коммунист Б. Д. Сат.

В. КРИВДИКТИҢ фотозу.

Фото-чуруктар буруудадып тур

АЖЫК ДЭЭР АДААНДА

Эх, мооң адаанда фото-чуруктарда көргүскен тудуг материалдарын кылып будүрериҥе, оларны Чаа Шагаан-Аргының тудугларынге сөөртүп эккээринге дыка-та хөй күш, акша-хөреңги чарыгдаттынганын угаазылаалдыг кижи бүрүзү дораан эскерип каар. Ам кербес силер бе, оларны тоол көөр-даа кижи чок, ажык дээр адаанда, кайы хамаан чок октагылапкан чыткылаар.

Кымның, кайы организацияның буруузу-биле олар ындыгалагай черде, кайы хамаанчок чылдарыл дээрзин чоокта чаа «Шагонартажстрой» тресте улусчу контрольдуг кол бөлүүнүң хөйгымылчылары хынаалда кылгаш, тодаратканнар. Будүүлге-техниктиг четчелээшкин эргелелиниң (начальниги Л. И. Зейферова) складтарының чоогундан оларны чуруккa тырттырган.

УСТҮНДЕ ЧУРУКТА: кандыг-даа аай-баш чок октагылапкан шала кылыр маңзалардыр. Ол материалдарның чедишпезинден тудугжулар хөй шак-үени аңаа эрттирип турар. А сөөртүп эккелген маңзалар кыжын шак доң, чайын өлшык, чок болза, аът дугазы ышкаш ыргак, ийи ужу халайып бады барган болгулаар. Чаа бажыңнарның шалеларын коклагар база шаараш болурунуң бир чылдагааны ында.

АДААНДА ЧУРУКТА: демир-дес аймаа болгаш оскелээ эдилелдер-дир. Ниити чурттагга бажыңнарынга салыр оруннар баштары болгаш аңаа тургузар ужурлуг херекселдер ажык черге ынчаар дадарып үрелип чылар апарган.

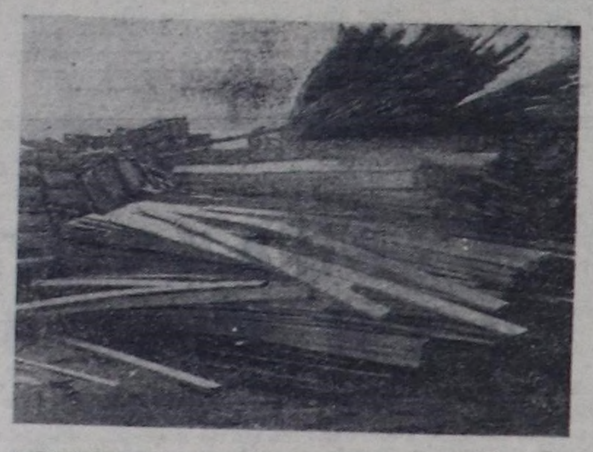
Үстүнде алаанывыс эргелеп-даа, чүдүрер база дүжүрер участок-даа (начальниги Р. Баллан) тудуг материалдарын болгаш эдилел-херекселдерни чогумчалыг шыгжап кадагалаар талазы-биле дээштиг хемчеглер албайы турары бо фото-чуруктардан-на ылдең-дир.

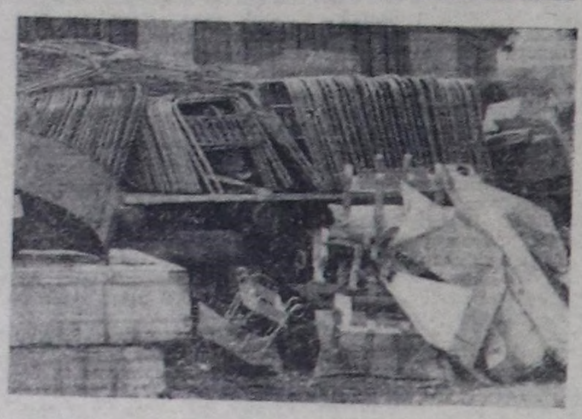
Ол четпестерни чайладып болурунуң аргалары бар турбуже, конролёрларның кылган хынаалазының соонда-даа олар шоолуг шимчеш дивээн.

Чаа хоорайның түдүүнга хереглээр материалдарны болгаш өске-даа эдилелдерни ынчаар кадагалаарга таарышпас эвес бе?

К. ОЮН.

В. МӨҢГҮШТҮҢ фотолары.

БЕШ-ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

ХҮЛЭЭЭЛГЕ—КЫЗЫГААР ОЛ ЭВЕС

МАЛЧЫН кижиниҥ ажылывга эң-не харысалгалыг болгаш чугула кампания—хой оолдаашкынынга Оолак Григорьевич Кечил-оол бо чылын кажангызынлан-даа артык белеткенген. Чүге дээрге партияның XXVI съездизиниҥ болур чылы, аңаа төлептиг ужуражыры-биле бедиткен социалистиг хүлээлгелерин алган. Хураган, хой кажаалары, чидиртир чемнери, эмнер баш бурунгаар белеткеттинген. Сакманчыларны хой төрүүрүнүң мурнуунда-ла совхозтуң директиязы-биле дутурушкаш, чаш хураганнарны дүн-түн чок ажылдап тургаш, азырап, ажаай шылаар кижилерни шилип алган.

Эрткен чылдың төнчүзүнде кадарчыга назыны улгады берген төрүүр хойларны хүлээдип берген. Оларны кыштан хүр ажырар, төлүн менди алыр дээш хойжу өг-бүле чогуур хемчеглерни алган. Хойларның одарын, чемгерилгезин, суггарылгазын шин таарыштырарыңче чогуур кичээнгейни салып келген. Ооң түңнелинде мурнакчы малчының хою хүр кыш ашкан. Февральда төрүп чыдын ам шүүтүзүү оолдаашкан. Коданда 530 төрүүр хойдан 538 хураганны меңги доруктуруп, турар азы төрүүр үүс башка онааштыр 113 хураганны алган. Бо болза районда дээре көргүзүглериниҥ бирээзин.

— Хойдан-на хураган алыр сорулганы бистиң республиканың хойжулары салган. Орта бүрүнү-биле каттышкаш, үүс хойдан үүс хураганны меңги доруктурар, бир баштан-на 4 кг дүктү кыргыш алыр хүлээлтеня алдывыс. Ону күүседир дээш амыр-дыш харамнаймайн ажылдап келдивис—деп, Оолак Григорьевич чугаалап орар.

— Хүлээлге — кызыгаары ол эвес-ле болгай, ооң-даа хөйүү өстүрери хайжуларның чугула херээ. Бистер чүгле хүлээлге күүседири-биле кызыгаарлаттынмайн, Төрээн чуртка мал ажылының хөй-ле продукциязын бээр дээш ажылдап чоруур бис—деп, хойжуның кадайы Кара-кыс Андреевна немеп кагды.

Шак мындыг тура-соруктуг, ажыл-ишчи херээниг берднигеп, арга-мергежилдиг кижилер турда, ажыл бүдүүтүр, хүлээлге күүсеттингир болбайн канчаар.

Коммунист Оолак Григорьевич, ооң кадайы СЭКП кежигүнүнге кандидат Кара-кыс Андреевна Кечил-оолдар сөглээн сөзүн амыдыралга боттандырып, хүлээлгелеп ажыр хөй хураганны доруктуруп турар.

Чаш хураганнарны канчаар доруктуруп ажаап турарын сонуургаарымга, ол дугайында чугаалавайн, кажааже чалайдыр.

ТӨЛЕВИЛЕЛ ёзугаар тутқан кажаанның мурнуу талазында эжикче кире бээривиске, хураганнарны назы-хар айы-биле киирер көзенектер дыка хөй. Чаа төрээн чаш хураганнарын эгелээш, улгатқыже, нези-биле кады салып чоруткуже маңаа доругуп алыр. Хураганнарны эки доруктуруп, ажаап турарын магалап көрдүм. Оларга чидиртир сиген, суда, чарба, витаминниг сиген долганы, суг, дүс четпри-биле бар. Хураганнарга эргежок чугула эмнерни ында тускай аптекала калдагалап турар. Бир эвес хураган аарый бээр болза, ижиртир азы сыкыртыр эмнерни боттары эки билир. Сакманчыларга болгаш дежурныйлаар кижилерге таарымчалыг байдалды ында тургускан.

Оон ыңай чоруптарга дегем, чырык хой кажаазы, ооң хажыгында эжикти ажыдыптарга делгем чадагай кажаага келир.

— Хой йассалы-биле төрүп эгелээрге оларны одарже удурбейн, аңгы-аңгы көзенектерге ажаап, чемгерип турар бис—деп, Оолак Григорьевич тайылбырлады.

Хойларны төрээн хуусаазының айы-биле үзер, ыланғыя ийистээн азы күжү кошкак хойларже кол кичээнгейни салып турар улус одарже. Хураганнар улгады бээрге нелеп-биле кады үндүрүп каар. Көзенек бүрүзүнде сиген каар шагжалар, сула, сиген долганы каап бээр онгачаларлыг.

Хойларны болгаш хураганнарны кончуг кичээнгейлиг, сагыш човаңгыр ажаап турар. Шак мындыг кызымак күш-ажыл болуунуң эки түңнелдерин бөвин келген.

МАЛЧЫН өг-бүле эрткен оңгу беш чылда шалыпчы ажылдаан. Ниитизи-биле беш чылда төрүүр үүс баш хойга онааштыр 108 хураганны доруктурган, бир баштан-на 4 килограмм дүктү кыргып алган, районнуң хойжуларының ортузунда социалистиг чарышка тиилекчи болган.

Оолак Григорьевич Кечил-оолдуң күш-ажылчы чедишкиннерин чазак бедии-биле үнелээн. Ону «Хүндүлелдиң демдээ» орден, РСФСР-ниң Дээди Советиниҥ Президиумунуң Хүндүлел биижи-биле шаңналаан болгаш «Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны» деп хүндүлүг атты тывыскан.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге эш Л. И. Брежнев Отчёт илеткелинге көлээге мал ажылы—шалыпчы фронт деп айыткаш, бо алырны улам сайзырадырыңче кичээнгейни салырынче партия организацияларын, көдээниң ажыл-ишчилерин кыйгырган. Ынчангаш съездиниң салган сорулгачарын амыдыралга боттандырар дээш Кечил-оолдар күжениишкинниг ажылдап турар.

Т. ХЕРТЕК.
Бии-Хем район.
«Кызыл тараачын» совхоз.

СҮМЕЛЕР ХҮЛЭЭП АЛГАН

Профоблчөвүлелдиң, өртем-техниктиг ниитилелдерниң область чөвүделиниң болгаш Тыва АССР-ниң Иштики хереглер министерствозунуң күравтоинспекциязының организастаазы орук шимчээшкинниниң айыыл чок чоруун хандырарының болгаш автотранспорт озал-ондаан болдурбазының аргалары деп темалыг республика конференциязы СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга дүүн болуп өттүкен.

Ооң ажылынга республиканың Иштики деректер министерствозунуң, Кызыл хоорай болгаш райкүүскомнарның иштики хереглер килдистериниң күравтоинспекцияларының ажылдакчылары, автобүдүрүлгелериниң удуртукчулары киришкен.

Конференцияны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң Даргазының оралакчызы В. Б. Добромыслов ажыткаш, республиканың улус ажыл-агыйының чүгүн сөөртүрү автотранспортка онаажып турарын чугаалаваш, Тыванның автооруктарында транспорт шимчээшкинниниң байдалынга аналозин кылып, транспорт озал-ондаан чайладыры-биле ап чоруттуруп турар хемчеглерни демдеглээн болгаш ук айтырыгны шиитпирлеп турарында бар чамдык четпестерни ол айыткаш, конференцияның киржикчилериниң киҥээнгейин ынаар угландырган.

СЭКП обкомунуң үлетүр болгаш транспорт килдизиниң эргелекчизи В. С. Кажин-оол «Орук шимчээшкинниниң айыыл чок чоруун болдурбазының болгаш автотранспорт озал-ондаан чайладырының аргалары» деп темалыг илеткелди конференцияга кылган.

Дараазында саналдар эгелээн. Тыва АССР-ниң Иштики хереглер министерствозунуң КАИ килдизиниң начальныгы Р. Г. Антов саналынга КАИ органнарының болгаш хөй-ниитиг организацияларының автооруктарга, кудумчуларга транспорт озал-ондаан болдурбазының талазы-биле ап чорудуп турар хемчеглерине хамаарыштыр чугаалаан.

Тыванның транспорт эргелелиниң автобүдүрүлгелериниде профилактика • сагыындырыг ажылдарын организастаар тургускынының арга-дружулгазын Тыванның транспорт эргелелиниң начальныгы В. А. Пазунин чыылгаларга таныштырган. Тыва АССР-ниң автоорук тудуунуң болгаш ажыглалыышқың бүдүрүлге эргелелиниң начальныгының оралакчызы А. И. Латышев автоорухтарның ажыглалынга хамаарыштыр дыңнадыгны кылган.

Индирде Тыванның профоблчөвүлелиниң күш-ажылдың кол техниктиг инспектору Д. Ч. Монгуш, Орук-транспорт озал-ондаан болдурбазының талазы-биле профэвилелдериниң чорудуп турар ажылының, ооң деңнелии бедидериниң дугайын ол чугаалаан. Дараазында Тыванның транспорт эргелелиниң № 1 АТБ-зиниң чолаачызы В. Ф. Демин транспортка озал-ондаак болдурбас талазы-биле ажылының дуржулгазын конференцияның киржикчилериге чугаалап берген.

Тыванның автомотога хандыкшылыг харының ниитилелиниң даргазы В. П. Сенчин конференцияга сөс ап чүве чугаалаан, хуудага транспорттуг хамаатыларның талазындан орук-транспорт озал-ондаа болдурбазы-биле чоруттуруп турар хемчеглерге доктаваан. Кызыл хоорайга кудумчу-орук четкизин хөгжүдүрүнүң перспективаларының дугайын Кызыл хоорхүүскомунуң даргазының оралакчызы Г. М. Шамонин дыңнаткан. Красноярскиниң Кызылда политехниктиг институдунуң автотранспорт кафедразының улуг башкызы В. Н. Черноусов орук шимчээшкинин организастаарынга болгаш озал-ондаак болдурбазынга киржиниң ролюнуң дугайында дыңнадыгны кылган.

Конференция ажылының түнелиниде чугаалашкан айтырыгга хамаарыштыр сүмелерни хүлээп алган.

В. КУУЛАР.

АРТЫККА САЙГАРГАН

Бии-Хемниң ыяш ажылагый пунктузу СЭКП-ниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш шүдүргү күш-ажылчы демиселди чорудуп турар. Боттарының будургени дилиг материалдары, шала маназы, брус чергелиг продукциязын коллектив чыл эгезининден бээр 128 мун рубльге сайгарган. Коллективте калбарган чарыштыг В. Михайловтуң удуртканы ыяш белеткээр бригада баштап турар. Бригада чүгле квартал планын безин 180 хуу күүсеткен. Оларның белеткээн ыяжын Турандан 65 километр ыракта чыдып турар тайгадан үндүр сөөртүрүнге чолаачы Б. Шульгин, шыларап, хүнде 20 кубометр чедир ыяшты экеп турар.

(Бистиң корр.).

ӨРТТҮ БОЛДУРБАС!

Бойдусту камгалаары болгаш ооң кураавырларын хамнаы-биле таарымчалыг ажыглаарының айтырыгларының чугулазын СЭКП-ниң XXVI съездизиниг демдеглээн. Ол дээрге экономиктиг болгаш социал улуг ужур-дузалыг айтырыглар боон турар. Бойдус кураавырларында арга-ыяш чугула черни эөлеп турар. Арга-ыяшты шын ажыглаары, ону чүгле амгы эвес, харын база келир үениң салгакчыларынга арттырып каары — бистин хүлээлгевис болур.

Бистин республикада ыяш курлавырларын ажыглаарының талазы-биле хемчеглериниң ханчаар боттанып турарын чугаалажып тура, арга-ыяш ажылдакчыларының республика чөвүлел хураалының киржикчилерин бо чугула байлакты төтчеглеп ажыглап, кайы хамаан чок кезип турарының факт-барымдааларын айтып турганнар. Ынчалза-даа бистин республикада арга-ыяштың эң хоралыг дайзыны бүгүлге черлерде ышкаш, база-ла өрт боон турарын олар база демдеглээн.

Илеткелчи М. А. Гаков болган саналгерип, чүве чугаалааннар-даа, чылдың-на боон турар арга-ыяш болгаш ховушөлдериниң-даа өрттери чамдык үлетпүр бүдүрүлге, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң, а хөй-ле нуруузунда ийи-чаңгыс кижилериниң харысаалга чок чоруунан боон турарын тодаргай чижектер-биле көргүскеннер.

Амгы үеде республиканың он ыяш ажыл-агыйлары, 30 лесничествозу болгаш оларның барык үш үүс хире ажылдакчылары арга-ыяш камгалалының талазы-биле улуг ажылды кылып турар. Ол ышкаш ниитизи-биле өртке удур ажыл чорударының 160 кижи составтыг 22 станциязы база тургустунган. Тыванның ырак-узак, кадыр-берт черлериниге өрт эйыылын баш удур болдурбас, а болган таварылгада — дүргеп узуткаары-биле арга-ыяштың агаардан камгалаарының Красноярскиде баазазының салбырларын Сарыг-Сепге, Чадаанада, Тожуда болгаш Кызылда организастаан.

Арга-ыяш өрттерин шалыпкын өөрүрин удуртуру-биле чылдың-на республиканың болгаш районнарның-даа комиссияларын тургузуп турар. Сөөлгү чылдарда өртке удур ап чоруткан хемчеглериниң бирээзи Тожу, Каа-Хем районнарга туристериниң баарын хорааны болгаш арга-ыяшче хамаатыларының чүгле эрттирилгелиг киреринден организастаанны болган. Ооң түнелиниде Туран, Тес-Хем ыяш ажыл-агыйларының харыылап турар дезискээрлериниге өрт үнер таварылгаларының саны дыка кызырыган: Лесниктер И. С. Чепкасов (Каа-Хем), А. Ф. Маслов (Тожу), Б. Ооржак (Чадаана), В. И. Кононский (Таңды) эрткен чылын боттарының харыылап турар арга-ыяш дезискээрлериниге чангыс-даа өрт айыылын болдурбайн, оңгу бет чылды чедиишкиниг доозуп, социалистиг чарышка тинилекчи болганнар. Агаардан арге-ыяш камгалалының ужар чүүл салбырларындан Тожуда салбыр эки ажылдаан. Ол ышкаш Кызылда салбырның хайгаараакчы-ужудукчузу Р. Халиков, Чадаана салбырының начальныгы В. Соколов, ыяш инструктор Л. Суставов, парашютистер И. Ондар, В. Попов болгаш өскелер-даа боттарының албан-хүлээлгезин харыысаалгалыг күүседип, өрт өөрүрининге бедик мергежилдиич көргүскеннер.

Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир эрткен чылда Таңды, Чөөн-Хемчик, Кызыл, Тожу районнарның арга-ыяштыг черлериниге хөй саңныг өрт үнүп турза-даа, ыяш ажыл-агыйларының болгаш районнар күүскомнарының-даа удуртукчулары боттарының шүүшпең, олутпай чоруун көргүзүп, өрттерни өөрүрин узамлыктырар чорукту болдурганнар. Ооң ангыда Барыын-Хемчик, Шагаан-Арыг районнарга эрткен чылдың май айда эң хөй өрттер үнүп, элээн делгем шөлдериниң арга-ыяштарын узуткаан. Далаш чок, организакчы эвес чоруктан өрттериниң хөрлээлээшкиниң калбак болганын айтыр ужурлуг. Чижээ, Хову-Аксының лесничествозунуң девискээринде ийи черге, түс-түзунда 2 болгаш 4 гектар дезискээре өрт хып эгелээн, оларны өөрүрин озалдап организастаанының түңнелиниде бирээзинге 25, өскезинге — 165 гектар арга-ыяш шуут узуткаттынган. Эрткен чылдың бәза-ла май 11-де Кызыл районуң ыяш ажыл-агыйының Черби лесничествозунуң девискээринге өрт үнгени биилдинген турган. Ынчалза-даа лесничий В. Баркоятук, а ол ышкаш Черби суур Советиниң болгаш ыяш белеткээр черниң удуртукчуларының буруузубиле өрттү чүгле 19-түң хүнүнде барып өөргеп. Ооң түнелиниде 90 гектар арга-ыяш өртен узуткаттынган.

Көдээ ажыл-агыйының ажылдал шөлдериниң аразын, чоокавызын өрттедирин хоргудаан тускай хооалу-дүрүм түрда-ла, ол чугула негелдеин үрээринде арга-ыяш өрттери 1980 чылдың кургаг үелериниде кашдаа удаа болгулаан. 1980 чылдың май 12-де Тока аттыг совхозтуң тарылга шөлүүнүң кыдынга кывыскан оттав оътсигеп өрттенгеш, чоогунда арга-ыяштыг черже хөрлээлеп бар чыдырда-ла, аңаа ажылдап турган бригадир А. Кристолюбов болгаш агроном А. Сычев тоомчага албайн, чүгле мал кажаазын дескиндир черни андаргаш, соксап каапнар. От уламчылаш, чанында 30 гектар арга-ыяшты шыва ап, өрт айыылынга таварыштырган. Ол хамаанчок бойдус камгалалының талазы-биле харысаалгалыг ажылдакчыларның безин арга-ыяшка өөскээн өрттерни херекке албаныыч чижектерин көргүзүп болур. Чижээ, 1980 чылдың июнь 20-де Тожунуң аңнаыр-тывыш ажыл-агый черинин кол охотоведи П. Г. Филипповтан ыяш ажыл-агыйының ажылдакчылары өрт өөрүрининге кижилер тускайлап бээрин дилээргe, ооң шуут ойталаан.

Аңнаыр-тывыш ажыл-агыйның эргелели, анчылар болгаш балыкчылар ниитилели, Республикозоюз, иланғыя оларның удуртукчулары, специалистери тайга-сынның байлаан чыып, ажаар кижилер-биле керээлер чарарда, өрт айыылын баш удур болдурбазының дүрүмнерии оларга ыяк тайылбырлаар, тускай эрттирилгелерни бээр талазы-биле сула ажылдап турары ооң-на илдең-дир.

Тываның бойзузу казас-чыраш, кижи баспаан черлер амдаа хөй. Чогум-на ооң ужурудан туристер ыяп-ла өрттен айыылдыг үелерде республикага хөйү-биле кээп турарлар. Чижээ, Алтай крайдан, Иркутск областан, Бурятиядан организас чок, кара-туразында маршрут шилип алган кижилер салдаар дээш хөй ыяшты кезер, арга-ыяштыг черлерге олагланыр, чоок-кавыда кижилер чогум ажыглап алгаш, аямнии, балык-байланы өлүрер, балыглаар, хуула ажыын хараашаң, хөлүн эрттүр хөйчү белеткээрлер. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң тускай айтыышкынын ёзугаар республиканың чөөн районнарынга мындыг кижилерни өрт айыылы улуг үелерде чоруурун чөпшээреевейн турда-ла, олар бүдүү коклалар-биле походтаарын үргүлчүлеп турарлар. Чижээ, эрткен чылын Баш-Хемге «Свердловскиден келген бис» дээр үш бөлүк кижилерни тутказа. Үш-Белдир болгаш Кунгуртуг суурларже безин чөпшээрел чок кижилер эртип турарлар. Ол хамаанчок республиканың ужар үүл бүдүрүлгезиниң вертолёттары-биле ындыг «туристерни» Тожу районнуң дезискээрлеринге аппарып дүжүрүп турган таварылгалар бар.

Республиканың ыяш ажылагыйлары ыяш белеткээр организациялардан, оларның удуртукчуларындан шыңгыы негелде салбайн турар. Ооң түнелиниде Туранның күрүлетпүр ажыл-агыйында болгаш ыяш белеткээр черинде, Шуурмахтың, Чербинин, Сизимнин, а ол ышкаш «Тыва совхоз тудуг» каттыжыышкынның болгаш Көдээ ажыл-агый министерствозунуң ыяш белеткээр черлериниде кескеш, аңаа-ла каапкан тежектерни, будуктарын аштаазан шөлдер дыка хөй. Ол байдал база-ла өрт айыылын улгаттырып турар, харыысаалга чок чорук-тур.

Арга-ыяш өрттериниң чылдагааны болган бурууллуг кижилерни дилеп тывар болгаш оларга харыысаалга онаар талазы-биле ажылдын ам-даа сула боон турарын санал бергенер шыңгыы шүүлтүзүнээн. Чижээ, Тожу районнуң истелге органнары бо талазы-биле херектерни озалдадып турар. Үстүнде айтыкан хемчеглер-биле деңге истелге организарының ажылында ындыг четпестерни чайладыры, өрт үндүрүкчүлерин шалыпкын илередири бо чылдың өрттен айыылдыг үелеринде арга-ыяштың болгаш өскe-даа черлериниң өрттерни баш удур болдурбазынга база бир дээштиг демнег болуру чугаажок.

Т. МОНГУШ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болган ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ИЗИГ ДЕТКИЛГЕ

— Бодунуң политиктиг, экономиктиг болгаш социал ужурдузазының талазы-биле үүле чаңгыс чуртка эвес, харын-даа бүгү кижи төрелгетенге чүгүлә болуушкуунар тургулаар. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVI съездизи чогум-на ыңдыг болуушкун-дур — деп, Кубаның Компартиязының ТК-зының Политбюро кежигүнүге кандидат, Революция камгалалының комитединиң даргазы Армандо Акоста Кордеро ПМА-ның Гаванада корреспондентизи А. Русаков-биле интервьюзунга чугаалаан.

— Совет коммунистериниң амыдыралында ол улуг болуушкуунуң бо бедик үнелээшкинниге бүгү куба улус бүрүн каттыжып турар — деп, ол онзалап айыткан. СЭКП-ниң болгаш совет улустуң кылган ажылдарының түңнелдерин XXVI съезд үндүргеп болгаш амгы үениң эң чидиг айтырыгларынга харыыларны берген.

Леонид Ильич Брежневтиң съездиге кылган Отчёт илеткелинге делегейниң амгы байдалын ханызы-биле аналозин көргеп, делегей харылзааларында кризистиг нарын айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле тодаргай саналдарны болгаш практиктиг базыынарны айыткан. Тайбыңны камгалаар дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырынга Совет Эвилелиниң беленин чаа совет инициативалар база катап тодаргай бадыткаан. Амгы үеде киҥи төрелгетевиниң элээн кезии аштаңгы болгаш түреңги чорукка таваржып турар. Совет тайбың саналдар ыңдыг байдалды чайладырынче база утпанган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниге Л. И. Брежневтиң көдүргеп тайбың инициативалары хамыктың мурнунда америк администрацияның адрезинче угланган. Ынчаарга Р. Рейганның чазаа боо-чепсектерни эңдере будүрерин сөөлгү үеде улам күштелдиргени бүгү делегейге билдингир болгай. Тайбың совет саналдар ядролуг дайынны болдурбазынче бирги эвлечегде утпанган болуп турар.

Кубаның Компартиязы, бүгү куба улус Совет Эвилелиниң тайбың чаа инициативаларын бүрүн деткип, акы-дуңма совет улуска,. ооң алдарлыг Коммунистиг партиязынга чүректиң ханызындан пайырадың чаагай сеткилин илерге-йеп турар.

(ПМА).

Төрелдешкен хоорайларның бүгү-делегей хүнү

ГДР-де «чечектер хоорайы» деп адаар Эрфурт хоорай Вильнюс хоорай-биле төрелдежип турар. Ол хоорай улам чаартынып эгелээн. Чаа квартал-дарны ында тудары-биле чергелештир, архитектураның төөгүлүг турасчаалдарын катап «диргизер» ажылдар калбарган. Бурунгунуң тудугларын чаартканындан, Эрфурттуң төп кезээ майгамчын чараш апарган. Чоннуң селгүүстеп дыштанары Ангер кудумчу бульвар-биле шыптынган, ынаар автомашиналар безин барбас.

ЧУРУКТА: хоорайның төп эрги бажыңнар аразында символу — «Космос» деп дээр шаар бедээн гостиница.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

ЧЕДИ ЧЫЛ ЭРТСЕ-ДАА

Кызыл хоорайның базаарының чанында чаагайжыды тутунган хөй зал ишти чурттаар беш-беш каът үш бажың бар. Ол чурттарга бажыңнарын тудуп, ажыглалга кииргенинден бээр чеди чыл чоокшулаан. А кажан ол үш бажыңы ажыглалга киирип, чурттакчыларга хүлээдип берип турда, полъезд бүрүзүнүң эжизиниң ийи талазынга төлептиктиг сандайлар, бажыңнарның дезискээринге чугаан хеп кургадырынга белеткеп каан аскылыг демир адаганнар, уругларга кыжын ойнаар чүнгү тургулаан. Тарымал үнүштерни база тарып олурткан турган.

Ам ол бажыңнарның дезискээринде каракка илдигер чүве чок. Үстүнде санап адаан чүүлдер көзүлбес. Үрелирин үрелген, сый бастырып каан үнүштер-даа бар. Ооң кол чылдагаазы—мында чурттап турар кижилериниң орын-бажыңга кам нөгүнүлә. Транспорт тургузар черлерни чамдык кижилер шуут сагывас. Тарымал үнүштерни база тарып олурткан турган.

Чеди чыл дургузунда үк бажыңның дезискээри үлам чаагайжыыр туржук, харын каракка эки көстүр чүве чок болурга канчап черле тааржып боор. Үк бажыңнарның чурттакчылары, хоорайның чаагайжыдылга талазы-биле комбинады, албан черлери үстүнде чүүлдерни киҥээнгейге ап, ол дезискээрни чаагайжыдар айтырыгны шиитпирлээри чугула.

ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР ДООЗУЛГАН

БОНН. (СЭТА). Германияның Федеративтиг Республиказының канцлери Г. Шмидттиң болгаш Испанияның чазааның даргазы Л. Кальво Сотелоның аразында чугаалажыышкыннар Гамбург хоорайга доозулган. Европаның экономиктиг ниитилежилгезинге болгаш НАТО-га Испанияның кирери-биле холбашкан айтырыгларыны, а ол ышкаш Чөөн болгаш Барыын түктерниң аразында харылзаалардың амгы байдалын, Боннуң болгаш Мадридтиң аразында харылзаалары ажаа чугаалажып көрген.

Испанияны «Ниити рынокка» хүлээп алыры дээш ГФР турлуп турар деп, канцлер Г. Шмидт чугаалажыышкыннар доозулган соонда кылган паллалга конференциязында демделээн. Ынчалзажок Испанияны «Ниити рынокка» хүлээп алырының чорудулгазы «сай-хөө база аграр политиказының бергедээшкиннери-биле» холбаалыг болур деп, канцлер чугаалаан.

Соңгу Атлантыка блогунга Испанияны хүлээп алыр айтырыгны Боон деткиир деп бодап тударын Барыын Германияның чазааның баштыкы мелеглээн. НАТО-нуң мурнуу талаку туружун быжыглаар дээш Пентагонуң генералдары Испанияны шериг блогунга киирерин база ораалажып турар.

Европаның болгаш Атлантыканың политиказын мээң баштаан чазалар чорулар бодалдыг деп, Л. Кальво Сотело мелеглээн. Испанияны НАТО-га киирериниге үүле чок шимчээшкин ол чуртта улам күштелген турбуже, «НАТО-га Испанияның киреры ам улам-на эргежок чугула болу берген» деп, Л. Кальво Сотело демделээн.

ПАП-тың дыңнадыы

ВАРШАВА. (СЭТА). ПАП агентилелдиң дыңнаткыныч ёзугаар алырга, Польшаның Каттыышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң X пленумуун апрель 29-та чыылырарын ПКАП ТК-ның Политбюрозу шиитпирлээн. ПКАП-тың IX онза съездизиязиле холбаштыр партияның сорулгаларын ол пленумга чугаалажып көөр.

ФРАНС ПРЕСС АГЕНТИЛЕЛДИҢ ТАЙЫЛБЫРЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). «Сомалиде берге байлал тургустунган» деп, Франс Пресс агентилелдиң Могадишода тускай корреспондентизи дыңнаткан.

Ыызыг берге байлалдың чылдагаанын — чуртту милитарчастаазы болгаш АКШ-тан ооң хамаармлалыы-дыр. Кожаа чурттарга дөвискээр негелдээн Сомалиниң чагырыкчылары кылбышаан, бодунуң чуртунуң кошкак экономиказын шериг күүзүүн улгаттырарынче угландырган. Сомали АКШ-биле дуружулга кылган болгаш Берберде шериг баазазын ажыглаар эргеин Пентагонга тыпсын берген. Аңаа орнаштыр 40 ажыг миллион доллар өртектиг шериг боо-чепсээн АКШ-тан Сомали алган. Кыдаттан болгаш Египеттен шериг дузалам-чызын Сомалиниң база ап турарын Франс Пресс агентилел дыңнаткан. 1977—1978 чылдарда Эфиопияга удур дайынга Сомалиниң шериг-агаар ужар үүлү күштери дыка кошкай берген, Сомалиниң шериг-агаар ужар үүлү күштерин катап тургузар, эле чепсеглээр дугайында Кыдат хүлээнип алган.

Эфиопияның болгаш Суданның аразынга, Джибутиниң болгаш Кенияның аразынга харылзаалар сөөлгү үеде чогумчалыг кылдыр экижээнинге Сомалиниң чагырыкчылары дуурел турар деп, агентилел демделээн. Ол күрүнелер Сомалиниң дөвискээр негелдеринге дем-биле ойтур шавышкынны бээр болгаш Сомали часкаанзыраар боор деп, ол чагырыкчылар коргун турар.

Чуртта экономиктиг берге байлалдың тургустунганын агентилел айыткан. Аъш-чемниң эң-не эргежок чугула продуктулары найысылалда чедишпейн турар. Сомали найысылалдың чурттакчылары болгаш даштыкыдан келген киҥилер ол продуктуларны «кара рынокта» үш дакпыр аар өртек-биле сатып алыр ужурга таваржып турар. Сомалиниң чагырыкчыларының политиказынга тааразыыкас чорук чуртта улам күштелген. Ооң барымдаазы: Могадишо хоорайга сөөлгү үеде хөй чазылдырышкыннар болган.

Могадишода байлал чидиглеген деп таймылырда демделээн. Хоорайга онзагай байдалды эрге-чагыргалар эрткен чылдың октябрьда чарлаан собында ооң кудумчуларынга танныл шериглериниң саны улам көвүдээн. Олар автомашиналарны доктадып, оларның чолаачыларын болгаш пассажирларын үжеп, документилерин хынап турар. Гостиницаже болгаш албан черлериниче кирер дээш киҥи бүрүзүн шериглер болгаш каргыс шагдаалар база үжеп турар.

Даарта—АДР-ниң национал байырлалы, Апрель революциязының үш чыл ою

АФГАНИСТАН: революциянық чазы

Найысылалды хүрээлээн бедик даглариның сүүр баштарында хар шывыглар дээр алаанда чүве дег кылаңайның чайнап чытса-даа, афган найысылалдың часкы үезин киҥи магадап хаамас болган чечектелген миндалдың чаагай чыды кайын тура илдең. Бурунгу хүрээ-дуганнар болган шивээлер, амгы үениң чуртталга кварталдары бача шивээн болгаш бетондан, бүткен административтиг бажыңнар-биле көрүш-шинчилиг кылдыр чүүлдежип келген ол чөөн чүкчү хоорай янзы-бүрү үнүштери-биле ногаарарты кеттиннипкен.

Афганистанда кайгамчыктыг час ол чурттуң, ооң чоргаараллыг, хоталгага ынаң болган хүндүткээчел чонунуң амыдыралында кайгамчыктыг болуушкун-биле база холбаглыг. Үш чылдың мурнунда, 1978 чылдың апрель 27-де, патриотту күштер Афганистанның Улус-демократтыг партиязының удуртулгазы-биле хуруненин төөгүзүнүге чаа чыргыкыланчак арынны ажыткан: улус-демократтыг революцияны боттандырган. Афганистанның 15 миллион чурттахчы чонунуң аажок хөй пурруузунуң эрге-ажыктарынга таарышкан социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырыптар боор деп күзел-биле афган ажылчы чоннар Апрель революциязын идегел-биле уткаан.

Чулчурукчу болгаш саттыныкчы Х. Аминниң чорудуп турган политиказы Апрель революциязынга, ооң идеалдарынга баштайгы үе-чаазала ажок улуг каражаны чедиргеп. Револючу дээр хоозун лозунгары-биле чагдынып алгаш, ол херек кырында партияны чарыллырарынче, чоннуң чаалап алышкыннарын чок кылырынче угланган политиканы чорудуп турган. 1979 чылдың декабрь 27-де революцияның чаа үе-чаазазы эгелээн. Ооң идеалдарын болгаш принциптерин катап тургускан, чурттуң политиктиг, экономиктиг, социал болгаш культура хөгжүдүлгезиниң эртемге үндезилеттинген программазын ажылдап кылган.

АУДП ТК-ның Чингине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүделиниң Даргазы болган Премьер-Министри Б. Кармаль баштаан республиканың чаа удуртулгазы көдээ ажыл-агыйга-даа, үлетпүрге-даа бүдүрүкчү күштерин дүргеп хөгжүдерин эң чугула сорулга кылдыр көзүргеп. Ам безин кылдыңган чүүлдер эвээш эвес. АДР-ниң чазаа кооперативтерге, күрфермаларга болган тараачын ажыл-агыйларга инвентарьлар, чээлилер, үрезиннер болгаш чемнигидилгелер берип, дуза чедирип турар. Ооң түнелиниде эрткен чылын тарааларның дүжүүд 4370 мун тонна чедип, ооң мурнунгы чылдыындан 150 мун тонна хөй болган. Картофель, фруктулар бүдүрериниг немей өзүлде көскү болган. Афган экспорттуң чанчылчаан чугула чүүлү болу берген каракуль кештерин планда көрдүнгенинден 13 хуу хөйнү алган.

Аныяк реслубликаның эң улуг бүдүрүлгелери — чурттуң химия үлетпүрүнүң баштайгызы болур азоттуг чемнигидилгелер заводу, «Джангалаг» завод, Кабулдуң бажың тулуушкун заводу чедиишкиниг ажыллап турар.

Эрткен чылдың чүгле башгайгы чартыында безин электроэнергия бүдүрери 6 ажыхуу, таз—7 хуу көвүдээн. Чонуң амыдырал деңнелиниң безинде талазы-биле хөмчеглерни боттандырып келген, ээээш шалыныг ажылчыннарга ажыл төлевирин бедиткен. Төөгүлүг ажыы-чанчылдарны барымдаалавышаан, чурттуң удуртулгазы ажылчы массаларның эрге-ажыктарынга тааршкан социал болгаш культура чаартылгаларын план ёзугаар чоорту чорудуп турар. Ол бүгү чедиишкиннер, АДР-ниң удуртулгазының күш-ажылчы улустуң эрге-ажыктарынга тааршкан чорудуп турар политиказы партияга бүзүреди каттап тургузарынга, ооң чаңгыс эвээ болгаш сырый каттыжыышкынның быжыглаарынга илиг берген.

Демократтыг Афганистанның чедиишкиннери ооң дайзыннарының калчаалыг кылыын хайыктырган. Мөлчүкчү ангыларның чурттан дезип чорукан төлээлекчилери америк империализмниң, кыдат гегемонистерниң болгаш пакистан дайзынзырактарының деткимчезинбиле АДР-ге удур хоралакчы идепкейлиг ажыл-чорудулганы калбарткан. Афганистанче чорудуп турар дээрбечи бөлүктер Пакистанның девискээринде 50 ажыг лагерьлерде болгаш депкиш пунктуларда белеткел эртип, америк болгаш кыдат инструкторларга өөретирип турар, Афган контрреволюстуларын боочепсек, акшамөңгү-биле хандырбышаан, оларга шуугазының пропаганданачы деткимчезин көргүскүшаан, империализм болгаш реакция күштери чаа амыдыралды тургузарда аныяк республикага канчап-даа тура шаптыктаарын кызыдып, ол кавы девискээрде оскүдургаң туруштарын катап тургузарын күзеп турар. Ынчалзажок империализм болгаш реакция планнарының боттанып барымдаа чогум шаг-үе көргүскен. Афганистанның бүгү патриотчу күштери революцияны, чурттуның хамаарышпас чорууң, национал бот-эргезин, бүрүн бүдүн девискээрлиг турарын камгалаар дээш туржу бергеннер.

АДР-ниң удуртулгазы ол кавыя болгаш бүгү делегейге тайбыынны ханызырарынче угланган чайгылыш чок политиканы чорудуп турар. Ооң тодаргай херечизи болза, ийи талалыг чугаалажыышкыннар чорудуп турган, болуунуң бүгү кожалары-биле чөрүлээлерин тааржыштыр шиитпирлээр талазы-биле ооң тайбың инициативалары болур.

Афган улус болуунуң демисеңнге чаасқаан эвес. Совет Эвилели баштаан тайбыынны болгаш деңнилгенин бүгү күштери оны деткип турар. Пролетаржы интернационализмниң принциптеринге, болуунуң тайбыңга ынак даштыкы политиказынга шынчы Совет Эвилелиң империалистиг агрессияны ойтур шаварынга шериг дузаламчызын киириштир найыралчызын кожазы Афганистанга ак сеткилдиг бүгү талалыг деткимчеин көргүзүп келген болгаш көргүзер-даа.

Бистин чуртувустуң техниктиг деткимчези-биле АДР-де янзы-бүрү 170 чыган объектилерни тутканы болгаш тудуп турарын чугаалаарга-ла четчир. Экономиканың күүне болгаш холушкак секторларыныи бүтү үлетпүр продукциязының 55 хуузун афган-совет кадыы ажылдажылга будүрүлгелериниге будүрүп турар. Бнезде үнүш-дүжүт чок куурарып чыткан он-он мун гектар черлери ССРЭ-ниң дузазы-биле суттарып турар апарган. Автомобиль оруктарын, электри дамчыылгаларының шугумнарын тутказа.

АУДП ТК-ның Чингине секретары, АДР-ниң Революстуг чөвүделиниң Даргазы болган Премьер-Министри Бабрак Кармальның эрткен чылдың октябрьда Совет Эвилелиниге албанның наймаалыг аян-чоруун кылып чораанын Афганистанда Апрель революциязының чаа үе-чаазазының эң чугула болуушкуну кылдыр көрүп турар. Ол аян-чорук үүле ийи талага эвес, харын бүгү делегейге ужур-дузалыг болган деп, АДР-ниң национал патриотчу күштериниң конференциязының индиринден Б. Кармаль чугаалаан. Чүректиң ханызындан пайыралдың болган билчиишкиниң байлалынга эрткен чугаалажыышкынларның база беседаларының үеинде чаа киниталелдя тургузар дээш деңнелиеде, бодунуң революциязының чаалап алышкыннарын камгаларда афган улус совет улустуң деткимчезинге моон соңгаар-даа ынаныш салып болур деп совет тала мелеглээн.

Аныяк республиканың ажылчы чоннары боттарының революциязының ююн бо хүнгерде калбаа-биле демделеп турар. Олар боттарының шилип алган оруу-биле, келир үеэинге бүзүреллиг быжыг базым-биле бурунгаарлап орарлар.

Р. МУСИН,
СЭТА-ның корр.

Кабул.

В. И. ЛЕНИННИҢ ШТАБ-КВАРТИРАЗЫ

Революсчу улуг үе-чада, бистиң түс чылдың кайгамчык болуушкуну — делегейге коммунистиг ёзуунуң чаа үезин, ажыткан Октябрьның социалистиг Улуг революциязы-биле Владимир Ильич Ленининиң ады болгаш ажыл-херээ сырый холбашкан.

Богун Ленининиң овур-хевири миллион-миллион кижилерниң үректоринде. Бөмбүрзектиң чону пролетар революциязының баштыңчызының дугайында тураскаалды ыдыктыы-биле камгалап чоруур.

ЧУРУКТА: Финляндияның найысылалы Хельсинкиде В. И. Ленининиң мемориалдыг музей-квартиразы. Владимир Ильич Финляндияга дыка хөй катап чораан, ук чуртта ооң ады-биле холбашкан черлер хөй.

О. ИВАНОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Бот-тывынгыр уран чүүл

БЕДИК НЕГЕЛДЕ-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVI съездизинге ТК-ның Отчёт илеткелинде болгаш «1981—1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарында» индитилел хөгжүлдезиниң политиктиг, экономиктиг факторлары-биле чергелештир, культура хөгжүлдезинче улуг киришээнгей салдынган.

Чоонуң бот-тывынгыр уран чүүлү бүгү талазы-биле хөгжүп, сайзырап турар. Ол чоонуң аразындан тыптып үнүп, ажылчы чоонуң күш-ажылче хей-аът кирип турар.

Чоокта чаа Кызыл-Мажалык суурга бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилериниң районы көрүлдези болган. Аңаа совхозтардан болгаш районнуң бүдүрүлге, албан организацияларындан шылгаран үнген бот-тывынгыр уран чүүлдүң 6 коллективтери кирипшеп.

Баштай «Хемчик» совхозта уран чүүл коллективиниң киржикчилери С. Базыр-оолдуң «Партизыс—мерген компас» болгаш А. Захаровтуң «Суурну дургаар» деп ырларын ниити ырының күүселдези-биле эгелээн. Ону Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Саая Базыр-оол удуртқан. Маңаа Эрги-Барлык көдээ Советте бот-тывынгыр артистер концерт программазында номерлерни элээн бедик мергежил-биле ажылдап кылган.

Совхозтуң мал эмчизи Дадар-оол Дошгак «Кызыл аржыл дугайында ырыны» (аялгазы Р. Кенденбильдин) онзагай чараш ырлааны, ол-ышкаш А. Пахмутованың «Бичии чер» деп ырызын Галина Сендаштың күүселткени база чедишкинниг болган. Көрүлдеге база бир чаа чүве болза, Денил Хомушкунуң удуртулгазы-биле үш үнге сыгыт, хөөмей, каргырааны күүседикчилериниң хары угда катай күүселткени болур.

Кызыл-Мажалык суурнуң бот-тывынгыр коллективтериниң аразындан көдээ Советтиң «Ленин болгаш партия» деп литература-музыкалыг композиция идейлиг утказы, каастаашкыны таарымчалыг болган. Ол коллективтен Анна Сереп, Ирина Гашкованың ырлары эки күүсеттинген. Ылаңгыя И. Гашкованың тыва ырны ырлап тургаш сөстү шын алаары, аялга-даа, күүседир аялдаа талазы-биле ырлап турары эжиден кандыг-даа ылгал чок болган.

«Барлык» совхозтуң бот-тывынгыр артистери база-ла хөйүүн ыры-биле эгелээн программаны жанрлар аайы-биле солуп кылдыр тургузарын оралдашкан. Ылаңгыя национал музыканы колдады көргүскен.

Көрүлдениң төнчүзүнде Ак-Довурак хоорайның бот-тывынгыр артистериниң көргүзүү болган. Аңаа Культура ордузунуң Оюмаа Седейниң удуртулгазы-биле танцы бөлгүмүүн киржикчилериниң «Хемчиктиң чаңгыстары» деэш өске-даа танцыларын эки деп үнелээн. Ол-ышкаш национал хөгжүм херекселдери—игил, бызаанчы-биле беш кижи киржикчилиг ансамбль (Культура ордузунуң директору Александр Салчактың удуртулгазы-биле) багай эвес ойнаан. Оларның үделгези-биле Владимир Часпымаа улустуң «Кызыл-Чыраа» деп ырызын кончуг эки күүселткен.

Район көрүлдезиниге чедишкиниер-биле кады ам-даа чедир кылып алыр болгаш четпес чүүлдерни демдеглээн. Бүдүрүлгелиг, хоорайлыг улуг районга бот-тывынгыр коллективтериниң саны болгаш оон киржикчилери эвээн болуп турар.

Көргүскен концерттериниң ниити дөчнели мурнунда чылдарга болгарга, кошкак болган. Оон чылдагааны бот-тывынгыр уран чүүлдүң доктаамал ажылдавайн турганында. Программаларда идеялы кошкак көргүзүүлер бар. Барлык болгаш Дөң-Терезинден келген көргүзүтлерде кижилерден арга-мего-биле акша-көпеек мегелеп алыр дээр, анаан кижилериниң моральдыг мөзү-шынарынга таарышпас чүүлдер киргилей берген болгулаан. Ол ышкаш сцена культуразын эки сагывааң. Идик-хеп болгаш киржикчилериниң боттарының аянышчызында арай чудукаралаан чүүлдер бар болгулаан. Көрүлдеге Аянгатының болгаш Хөнделениң бот-тывынгыр уран чүүлүнүң коллективтери шуут киришээн.

Ам соруага болза бо чылдың октябрь, ноябрь айларда болур ажылчы чонкарының бүгү-эвилелдиң бот-тывынгыр уран чүүл фестивалы районнарга эртер болганла аңаа чедишкиниг киржир дээш бүгү талазы-биле чогаадыкчы ажылдарны чорудары чугула.

К. САГДЫ.

Расул ГАМЗАТОВ,
Ленинчи шаңналдың лауреазы

ОШКАП ЧОР МЕН

Кайы-даа үеде, кандыг-даа улустуң эң ыдын ыры—төрээн чер, херээженге ынакшыл. Мен оон дашкаар эвес мен. Совет Төрээн чуртту, бистиң кайгамчык херээженнеривисти үргүлчү алгап келдим. Чоргаар, уян, амыдыралды чаяап, хумагалап, эрлерни эрес-маадырлыг чорукче, эрге-чассыг ынакшылче кый деп чоруур херээжен чон... Херээженниң чүрээ, холу, ынакшылы... Олар эвес болза канчап баргай эртик бис!

Ынчангаш херээженнерге частың, чалыытиалдың байырын чедирип, ажылга, ынакшылга аас-кежии долган хүннерни күзеп, эрлерниң мурнундан бады-шынчы болурун даңгыраглавышаан, оларның холун өөрүп четтириишкин-биле ошкап тур мен!

* * *

Эжеш беш-беш салаалары куу куштуң
Эжеш беш-беш чүглери дег, шевер, чараш.
Саяа-саяа херээженнер холун тудуп,
Чалыы хаак дег, мөгейбишаан, ошкап чор мен.

Шак ол холдар чажымдан-на меңээ таныш:
Чайгал орда, удуп каар мен — олар тоовас,
Адышка ёй — хөнзиг-даа бол, каяа-даа-ла
Ажыл — үүлээ арттырып каар изи—улуг!

Ары өөнче чигир дажып, бөлери дег,
Аас-кежиин ол-ла холдар чыып турар.
Чөрим, сенде чаа-чаа чүүлдүң көөдээнги
Шевергин ол ийи холда эвес ыйнаан?!

Айыыл-халап болу берген үелерде,
Азы чырык өөрүшкүм-даа үлежирде,
Кеззээде дег күдүк базып мөгейбишаан,
Херээженнер холун барып ошкап чор мен.

Хаттыг, бораң, берге хүннер келген тудум.
Хайыралыы, харам чогум дам бар чыдар,
Хөнзиг-даа бол, делегейни адыштапкан
Херээженнер холун, чер дег, ошкап чор мен!

КУШТАН БЕДИК

Репортаж

Мурнуу шклинде: «Дельтаплан спорту» деп бижиктиг бистиң хөлгевис найысылалдан үнгеш, Кызыл—Тээли автоороуу-биле кезек тутсуп ора, күчүлүг Улуг-Хемниң баштайгы кызаа-биле чергележи бээр черинге четкелек чоруй, солагай талаже ээпти. Кызылче чоок ужу ора чавыс, оон чоорту-ла ынаар дээрже бедип үне берген дагның эдээнде улуг, биче майгыннар көстүп келди. Бирээзи—штаб. А эң улуунда спортчуларның хүннүң-не маргылдаа будүүзүнде шинчилге эртер, баштайгы эмчи дузаламчызын алыр эмнелге пунктузу. Дүште ол столованже шилчиир. Штаб даштында улуг-ла шуугайда хүнде эрткен маргылдаанның түңнелдерин, республика солуннарында фоторепортажтарны, хүн чурумун, тус черниң ут-шиининг схемазын аскан. Кижи бүрүзү-ле оны сонуургаан, оон чанында хөөрешкен, дээрелерге деннежиксээн турар. Шөлде—эвилелдешкен республикаларның, төп спорт нинтилелдериниң туктары салгынга хөлбеңейдир киискээн. Дельтаплан спортунуң Барыын-Сибирь зоназының бирги Россия чемпионадының база бир эвилчеллиг хүнү эгелээн. Хөнү шугум дег чыскаалга спортчулар, судьялар кожа тургулапкан. Чемпионаттың начальнигы, ДОСААФ Тыва обкомунуң даргазы Ю. М. Камышев спортчуларга бөгүнгү мергежилгелерин каксы танышгырган, дараазында Томскиниң шилиндек командазының кежигүнү Евгений Антиповтуң төрүттүнген хүнү-биле аңаа изиг байырны чедирип, белекти тывысты. Оон чаңгыс клубчулары өөрүшкүүнүң чылыг сөстерин чугаалааннар.

ССЭР-ниң ДОСААФ төп комитединиң улуг инструктору, кол судья А. А. Жеглов дельтапланеристерни баштап алгаш, дагның тейинде старт шөлүнче үнүптү. Шупту 25 кижи. Оларның аразында бир кыс база бар. Ол Сибирьниң база бир улуг хоорайларының бирээзи Томскиден келген Валентина Калинкина-дыр. Даг сиртинде уурук-суурук бар чоруур дельтапланеристериң аппараттарын кайы ырактан көөрге, өң-баазын ховегаанар-ла. Ак, кыскыл, ала... Хевир-көрүштүг дельтапланнарның башкарыкчыларының кайын-кайын келгенин аппарат бүрүзүнде тода бижиглеп каан. Томск, Бийск, Междуреченск, Кызыл... 200 чыгыы метр бедик дагның кырынга сөөлгү спортчу дельтапланын чедирип экээрге, судья Ю. Чихачев баштайгы стартка белеткенир спортчуну микрофон дамчыштыр чарлай берди. Оозу Томскиден А. Сутягин болган. Куду көөрге түрек сиилээр боомнуң эриинге чедир каш халааш ол аккөк дээрже кылыйтып-ла кагды. Дөө чалгыннарын керивиткен дээлдигенден безин ол оранчок бедик үжүп бар чор. Шак ынчаар дээр шаг бедипбедип, ыяп-ла үжүп эртер ужурлуг демлектериң кырыбиле кезек дескинин чоруй чоорту чавызааш, ам-на хонар ужурлуг черинге барып хонду. Эр-хей!

Маңаа негелде, оон кадында бот-харыысалга кончуг эргежок чугула. Ынчангаш бедик мергежил негеттинер апаар. Чогуур бедикке чедир көдүрлүп ыыдавайн барзыңза, үжүдүп эртер ужурлуг «моонлактарны» эртип четтикпейн баар сен. Азы эмин эрттир чавызай берзиңге, хонар шөлге чедериң берге. Өй-шаанда чавызавайн хондурар шугумну эрттиритпелер база тургулаар. Кайы-даа таварылгада үнелиг саннарыны чидирери дег хомудаачыг чүве спортчуга кайын турар. Үстүнде ады үнген дельтапланеристиң даразында бистиң Е. Егошинин судья стартче чалаан. Евгений маңнап үнерде чогуур дүргелээшкини кошкаткаш, аппаралы чаа тудупкан... Түңнелинде команда, спортчунуң боду-даа торгаал саннарны «ажылдан» алган. Бо күзенчиг эвес. Ол ышкаш Ю. Зарницкий хондурза чогуур шөлге ыракта четпейн барганы бо куш ужар бедиктен тода көстүг-дүр. Барнаулдуң төлээзи А. Волков бүгү трассаны кончуг эки эрткеш, үе талазы-биле база кымны-даа ажыл турган. Хондурарда кылган чымыстары дээш оон үжудуушкуну санаттынмайн барган. Мындыг хомудан. чыг чижектер бар болзажок, спортчуларның хөй кезии чогуур мергежилгелерни түгле күүседип шыдаан эвес, дээрелеринең дээрелери бооп шылгараан.

Чемпионаттың эгелээниден бээр бо хүнге чедир түңнелди алгаш көөрге мидыг. Команда талазы-биле 302,1 санны алган Томск областың дельтапланеристери амдыызында бирги черже үнген. Тюменьчилер тиилекчилерге каш-ла сан четпейн турар. Кемеровонуң спортчулары — оларның соонда. Бистиң командавыс даразында чоруп, кемеровчуларны ызыртыр сүрүп орар. Хууда бирги кер дээш түңнелди көөрге, турнир таблицазын баштап турар Томск областың шилиндек командазының кежигүнү А. Сутягин өскелерни мурнай берген. Ол 126,9 санныг. Тюменьден А. Павлов, база-ла Томскиден келген Е. Антипов—ийиги, үшкү черлерде. Солун маргылдаа үргүлчүлевишаан.

С. МОНГАЛ.

«ШЫН» СОЛУННУҢ ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскаатқан «Шын» солуннуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы болур.

Маргылдаа майның 1-де Кызылда «Хүреш» стадионга 14 шакта эгелээр. Аңаа 32 мөге хүрежир.

Бо маргылдаага киржирин күзээн мөгелер хооранып күш-культура болгаш спорт комитединге кээп адын бижидер. Даңзыны апрель 30-га чедир тургузар. Адреси: Интернациональная кудумчузу, бажың, № 1.

Шүтлген, үжүүрлешкен, үшкү-дөрткү черлерни алган мөгелерге «Шын» солуннуң шаңналдарын тыпсыр.

А. КАРПОВ ТИИЛЭЭН

Москвага делегейниң шыдыраачылар маргылдаазы доозулган. Оон түңнели мындыг: Карпов — 9, Каспаров, Полугаевский, Смыслов олар 7,5—7,5, Балашов-Беляевский — 6,5—6,5, Андерссон, Петросян — 6—6, Тимман, Торре—5,5—5,5, Геллер — 4 саннарлыг болган.

Бо чылдың шыдыраа маргылдааларының аразында чугула ужур-дузалыг бооп турар ужуражылга тергиин эки байдалга эрткен дээрзин ФИДЕ-нин (делегейниң шыдыраа федерациязының) президентизи, делегей гроссмейстери Фридрик Олафссон чугаалаан. Апрель 24-те маргылдааны байырлыг байдалга хаттаң.

«ССРЭ-ниң улустарының Спартакиадазын ийи чыл мурнунда Москвага чораан база көрген мен. Совет Эвилелиниң шыдыраа федерациязы ФИДЕ-де эң-не күштүг федерация дээрзинге база катап бүзүредим» деп, ол чугаалаан, маргылдааның тиилекчизи, делегей чемпиону Анатолий Карпов тергиин эки спортчу белеткелдиг-дир дээрзин демдеглээн.

Совет Эвилелиниң ийи даңныр Маадыры, ССРЭ-ниң ужуукчу-космонавтызы, ССРЭ-нин Шыдыраа федерациязының даргазы Виталий Севастьянов маргылдааның киржикчилеринге байыр чезирген.

(СЭТА-ның инфр).

ФИЛИАЛДЫҢ ДООЗУКЧУЛАРЫ

«Тыва» совхозтуң төөү Теве-Хая суурда Балгазында № 2 ортуман көдээ профессионал-техниктиг училищеңиң филиалы 1977 чылда ажыттынган. Ону доозуп үнгеннериң аразында совхозтуң мурнакчы механизаторлары, республиканда ады билдингир механизаторлар эвээш эвес.

Чижээ, тракторист Иван Хөвалыг эрткен онгу беш чылда бодунга хүлээнген планын чедишкинниг күүседип, а оон сөөлгү чылының планын 150 хуу күүсеткеш, Москва баар халас путёвка-биле шаңнаткан. Филиалдың доозукчуларының аразында улаштыр Ачинскиниң индустриалдыг техникумунда өөренип киргенер база бар. Эки өөредилгелиг чурумуг, хөй-ниити даалгалыын ак сетилдиг күүседип турар курсантылар Л. Кара-Сал, М. Ооржак, К. Куулар, С. Оплар болгаш өскелер-даа башкыларның тайылбырын эки шингээдип ап, кичээлдерге багай эвес белеткенип, тода харыыны берип турар.

Часкы чер андырылгазы эгелээн. Курсантылар өөренилге планын дооскаш, апрель 25-тен эгелеп совхозунга трактористеп, он бирги беш чылдың баштайгы чылының дүжүүд даш эрес-шудургу ажылдан киришкеннер.

В. СОДУНАМ.

Телевидение

АПРЕЛЬ 26-ДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шимчээшкинче, чыскаалыңар!» 9.05 — Ф. Мендельсон. № 1 квартет. 9.30 — «Оттурукчу». 10.00 — «Совет Эвилелинге бараан бооп тур мен!» 11.00 — «Кадыкшыл» программазының почтазы. 11.45—Эртенги почта. Хөгжүмүүр программа. 12.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 12.30 — «Кедээге дамчыдылга. 13.30 — «Хөгжүмүүр киоск». 14.05 — Бөгүн — Төрелдешкен хоорайларның делегей хүнүне концерт. 15.05 — «Кино аян-чоруктарыңыклуву». 16.05 — Концерт. 16.30 — «Делегей панорамазы». 17.15 — «Чоокта чаа, шагда болган чүве...». 18.45 — Чапсар. 19.00. — Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Гетеборгтан дамчыдылга. 21.15 — «Ye». Информастыг программа. 21.45 — «Кинога сонуургалдыларга». 22.30 —«Ромео биле Джульетта». Фильм-балет. 23.00—01.25 Делегейниң болгаш Европаның хоккей чемпионады. Гетеборгтан дамчыдылга. Төнгенде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

14.20 — «Дириг амытаннар делегейинде». 15.20 — Чаа өглеңгенериниң телеклуву. 16.50 — Спортчу программа: ССРЭ-ниң акробатикага кубогу. Европаның хостуг хүреш чемпионады. Донецкиден болгаш Лодзьдан дамчыдылгалар. 18.05 — «Уильям Шекспир». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги 3-кү сериялары. 20.00—«Чаштар, тамчыктыг удуңарлы». «Валя үгбай чугаалап олур...» 20.15 — «Университеттиң сөзү». Документалдыг фильм. 20.35 — Делегейниң П. И. Чайковский аттыг 6-гы конкурузунуң лауреады скрипач Д. Джексонның (АКШ) концерти. 21.45—23.30 — «Башкы». Уран-чечен фильм.

АПРЕЛЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — Уругларга фильм. «Карлос Эспиноладун хүн демдеглели». 10.20 — «Кино аян-чоруктар клуву». 11.20 — Медээлер. 11.25—14.15 — Чапсар. 14.15—Медээлер. 14.35 — Азербайджан телевидениениң документалдыг фильмнер программазы: «Сумгант», «Ажылчын холларның үнези». 15.15 — Москваның Күрүнениң симфониктиг оркестри ойнаар. Дирижёру — ССРЭ-нин улустун артизи В. Дударова. 15.45 — «Спорт клазы». 16.25 — «Орус чугаа». 16.55 — Мордовиянын уран чүүл коллективтериниң мастерлериниң концерти. 17.30 — «Бистиң садывыс». 18.00—«Беш чыл болгаш коллектив». Хожулааннар турганыйдан мурнакчыже. Рузаевскиниң трикотаж фабриказының дугайында.

КЫЗЫЛДАН

18.30—18.45 — Телемедээлер. 18.45 — «Спорт».

МОСКВАДАН

19.10 — Останкинонуң концерт студиязынга аныяктар кежээзи. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 — Футбол тайылбыры. 22.05 — С. Рахманинов — оркестрлиг фортепианога № 2 конверт. 22.45 —Бөгүн делегейде. 23.00—00.45 —Футболга ССРЭ чемпионады. Чартык финал. «Металлист» (Харьков) — «Спартак». Харьковдан дамчыдылга. «Динамо» (Москва) — СКА (Донда Ростов). «Динамо сталиондан дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 —«Мариэтта Шагинян». Бирги фильм. 13.00 — «Эмчиниң экраны». Чонга станционар эмчи дузазын планнаары. Эмчи этиказының болгаш медицина деонтологиязының теоретиктиг үндезиннери. 14.00—«Нормандия — Неман». Уран-чечен фильм. 15.55 — 18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30—18.45— Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — «Москвада час». Документалдыг телефильм.

КЫЗЫЛДАН

19.10 — Чарлалдар. 19.15—«Партия биле чон тудуш». Кызыл хоорайның бот-тывынгыр коллективтериниң телефестивалының түңнелдери.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунарлы». «Илбилиг экран». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35—23.05— «Чүректиң үүлези». Уран-чечен фильм.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дыңнатканы ёзугаар алырга, бөгүн республикага көжүп турар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүкче углашышкынныг хаттың дүргени секундада 9—14, кежээликтей 15—20 метр чедер. Агаарның температуразы 12—17, чамдык районнарга 5—10 градус чылыг болур.

Кызылга онзагай өскерлиишкин болбас. Хаттың күжү секундада 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы дүне 0—2, хүндүс 13—15 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Медальдарже орук» (2 сериялыг) 9.30, 12.10, 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дюймовочка» 9.00, 10.30, 12.00, «Достоевскийниң амыдыралында 26 хүннер» 13.30, 15.20, 19.00, «Бөдүүн төөгү» 17.10, 20.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Келир үеже эге базым». 9.30, «Сээң оглуң-дур мең, черим» (2 сериялыг) 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

АПРЕЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Автобуска болуушкун» 9.20, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узаткан), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таро— маңгыс оглу» 9.30, 11.00, 15.30, «Медальдарже орук» (2 сериялыг) 12.40, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сезинчиг кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Достоевскийниң амыдыралында 26 хүннер» 14.20, «Бөдүүн төөгү» 16.50, 18.40, 20.30 (узаткан) шактарда.

Кызыл районнуң чурттакчыларынга

Хууда эдилелге автомобиль, мотоцикл садып алыр база коммунал бажың алыры-биле эзлчеглерде турар хамаатыларның бүрүткели бо чылдың май 1-де доостурун улус депутатларының Кызыл район Совединиң күүскому дыңнадып тур.

Бүрүткел эртпээннерниң оочуру дүжүп каарын сагындырды.

Редакциянның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 тарыысалгалыг секретарының 2-23-35 секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлегпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 942

СОЛУН НЕДЕЛЯДА
6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыынын керектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1)

ТС—00658

Библиотека Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 100 (11598) | 1981 чылдың апрель 28, вторник | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 кеп.

КОМСОМОЛ — ПАРТИЯНЫҢ ДУЗАЛАКЧЫЗЫ

Чурттуң комсомолчулары, бүгү совет аныяктар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин болгаш материалдарыи сорук киришкин-биле хүлээп алган. Партия ТК-ныц Отчёт илеткелиниде Бүгү-эвилелдиң Аныяктарының Ленинчи Коммунистиг Эвилелиниң мурнунга салган сорулгаларны күүседири амгы үеде оларның кичээнгейниң төвүнде турар. Ол сорулгаларны ВЛКСМ ТК-ныц пленумунга, Бүгү-эвилелдиң ажык комсомол хуралынга чугаалашкылаан.

Чурттуң иитилел-политиктиг амыдыралынга Ленинчи комсомолдуң ролю доктаамал бедип турар. Амгы үеде ол 40 миллион ажыг ооллардың болгаш кыстарны каттыштырып турар. Ол дээрге бистиң эвлүүвис, партияның идегелдиг дузалакчызы бөлгаш дайынчы курлавыры-дыр. Бөгүн 18—25 харлыг аныяк кижилер, даарта совет иитилелдиң кол өзээ болур. СЭКП-ниц XXVI съездизинге эш Л. И. Брежнев мынчаар демдегээн: «Политика талазы-биле идепкейлиг, бодунуң херээн эки билир, күш-ажылга ынак база ажылдап билир, бодунуң Төрээн чуртун камгалаарынга кезээде белен кижилериниң салгалын хевирлеп кижизидеринге идиғни бээри — комсомол ажылынга эң чугула, эң кол чүүл болур».

Ооң намдар-төвүзүн улуг болгаш алдарлыг. Ленинчи комсомолдуң школазын эрткен миллион-миллион совет кижилер эрес соруктуг чорукту, оккур угаанны, чалыы энергияны амыдыралының бүгү дургузунда арттырып алган. Магнитка, Амурда Комсомольск хоорай, аныяк гвардейжилер болгаш күр чержилер — ол бүгү бистиң Төрээн чуртувустуң төвүзүнге кезээде уттундурбазы-биле киргеп, совет улустуң чоргааралы болу берген. Комсомолдуң эң эки чаңчылдары бистиң хүннеривистиң аныяктарының үүле-херектеринде бодаран база хөгжүп турар.

Партияның хүлээп алганы тургузукчу программаны бөттандырарынга идепкейлиг киржири — бөгүн аныяк салгалдың туржур мурнуку одуруу ол. «Аныяктарның шалыпчы күш-ажылын, билиин, инициативазын болгаш чогаадыкчылгазын —он бирги беш чылга» деп лозуң-биле комсомолчуларның болгаш аныяктарның патриоттуг шимчээшкинни үзам-на калбарып турар. Харьковтуң трактор заводунуң комсомолчулары камнап алган материалдары-биле пландан ажыр 50 машинаны белеткээр деп хүлээлгеи алган. Брестиң ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг ук кылыр заводунуң дүргектекчизи З. Якушевич беш чылды ийи чартык чылда күүседирии шиитпирлээн. Краснодар крайның Тимашевск районнуң «Россия» совхозта А. Чередниченко удурткан комсомолчу-аныяктарның мехаиизаттатынган звеиозу он бирги беш чылдың баштайгы чылында бир гектардан-на 50 центнерден эвээш эвес кызылтасты өстүрерин хүлээнген. Чүс-чүс, муң-муң ындыг чижектерии коргүзүп болур.

Кайда-даа ажылдан турар болза, аныяктарның социалистиг чарыжын дээштиг кылдыр организастаары бөгүн комсомол организацияларының бир эң чугула сорулгазы. Бо чугула херекке ёзу барымдаалаар, чаңгыс аайлаар чорук-биле аныяктар кажан-даа эптешпес. Ынчангаш оларның күш-ажылының болгаш амыдырал-чуртталгазының байдалын экижидер, күш-ажылчы база бүдүрүлгечи сагылга-чурумну быжыглаар дугайында сагыш салыр херек. Ажылдаар чер бүрүзүнге, цехке, фермага корум-чурумну тургузары — бедик бүдүрүкчүлүг ажылдың магадыллалы болур. Чаа техниканы, технологияны иептередириичe болгаш материалдарны, энергия курлавырларын камналгалыг, ажыл-агыйжы ёзу-биле ажыглаарынга комсомолчулар эң идепкейлиг киржир хүлээлгелиг.

Чаа сорулгаларны чедиишкиниигиг шиитпирлээри бодунга болгаш эш-ооруиге негелдени бедидери чугула болуп турар. Чамдык аныяк кижилер эртем-бидиглит-даа, чүвени билирдаа болза, политика талазы-биле бышпаан, а күш-ажылды харыысалгалыг ёзу-биле көөрүнге профессионал белеткели четпес болгулаары чажыт эвес болгай. Аныяк өскеннериц чамдык кезиинде азырадыкчы хөөннер, үнелиг шак-үеии ана-а-ла хилис эрттирер, политиктиг амыдыралга идепкей чок чоруктар бар. Ол бүгү болза комсомол организациялары хөй чүүлдерии чедир кылбайн турарының түңнели-дир.

Хамыктың мурнунда аныяктарның күш-ажылчы, мөзүү-шынар болгаш идей-политиктиг кижизидилгезиин күштелдирер херек. Бодавыже, мында чугаа болза, кандыг-бир «хемчегдерии» санын ковүдеринде эвес боон турар. Кол чүүл комсомол организациязы бүрүзүнге амыдыралчы, чогаадыкчы байдалды тургузары болур Аныяктарның эгелээи сонуургалдарынга, ажыл-херектеривге, хандыкпылынга оларның онзагай байдалын барымдаалап көөрү чугула. Ынчалзаажок чамдыкта аныяктар-биле ажылга штабтарның, комиссияларның төмее, батпас хүралдарын эрттиргилээр, үрдүнчек хөй доктаал-саавыр үндурер, ёзулуг ажыл-херекти шуугазыннар база чулчуруушкунiар-биле солуп, кончуг идепкейлиг кылдыр көстүкседр чоруктар база бар.

Аныяк салгалдың кижизидилгезиниң кол чүүлү — ол дээрге ооң идейлиг дадыгыышкыны, боттуг социализмниң угаанбодал талазы-биле үнелиг чүүлдерии, амыдыралдың совет хевирии шиңгээдип алыры-дыр. Комсомол марксисчи-ленинчи теорияны өөреиирии комсомолчуларның практиктиг ажыл-херектери-биле, оларның боттарының амыдырал-чуртталгазы, хүн бүрүг сагыш салыр чүүлдери-биле тудуш холбашкак кылдыр организастаар ужурлуг.

Ол бүгү комсомол комитеттериниц ажылын улам ындай сайзырангайжыдарын негеп турар. Олар кабинеттерге эвес, а мырыцай-ла аныяктар ортузунга ажылдаар, шуут-ла чер-черге оларның энергиязын, чогаадыкчы дилеп тывыышкынарын удуртуп, башкарар хүлээлгелиг. Аныяктарга ат-алдарлыг, олар-биле ажылдап билир, оларның сонуургалдарын болгаш негелде-хереглелдерии эки билир кижилер комсомол организарынга ажылдаар ужурлуг. Ажыл-херекчи болгаш принципиалдыг чорук-биле комсомол комитеттери аныяктарның баштакчызы, дайынчы организакчызы болур ролюн хандырар апаар.

СЭКП-ниц XXVI съездизинге демдеглээни-биле алырга маңаа хөй чүүлдер коммунистерден хамааржыр. Амгы үеде олардан чүс-чүс муң кижи комсомол бюроларын болгаш комитеттерии баштап турар. Бүгү черлерге комсомолга ажылды харыысалгалыг даалга кылдыр көөрүп, ону күүседир талазы-биле коммунистерге партия организациялары доктаамал кичээнгей салырын, деткимче көргүзерии база негелдени күштелдирерии чедип алыр херек. Аныяк өскеннериц бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылынга, чедиишкиниг өөредилгезиниге болгаш идепкейлиг дыштанылгазынга таарымчалыг байдалды тургузар дугайында ажыл-агыйжы удуртукчуларның, профавиел организацияларының харыысалгазын бедидер херек.

Он бирги беш чылдың үүле-херектеринге совет улустуң аныяк салгалы эстафетазын үргүлүлеп турар. Комсомолчулар, аныяк өскеннер коммунистиг тургузуушкуннуң чыл демдеглелдеринге чаа-ча арынарны киир бижир, СЭКП-ниц XXVI съездизиниц шиитпирлерии чедиишкиниг боттарынга боттарының төлептиг үлүүн киирер дээрзинче партия быжыг-биле бүзүреп турар.

СЭКП ТК-ныи Май бир Кыйгырыгларында аныяк кижилерии чүректеринче сиңиккен мындыг одуруглар бар:

— Ооллар болгаш кыстар! Билиглерии, культураны, профессионал мергежилди чүткүлдүг шиңгээдип алынар!

Коммунизм дээш медерелдиг демиселчилер болуңар!

Ленинчи комсомол делгерезии!

(«ПРАВДАНЫҢ» МУРНУКУ ЧҮҮЛҮ).

Ажылдың депшилгелиг болгаш ажыктыг хевирлерин нептередиңер!

(СЭКП ТК-НЫҢ ҚЫЙГЫРЫГЛАРЫНДАН).

Улуг-Хем районнуң «Найыралл» совхозунуң мурнакчы малчыны Тырың-оол Пар-оолович Дагба-Лама ук ажылагыйда онгу беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүсеткен малчыиарның бирээзи. Ол беш чыл дургузунда 100 хойга онаштыр ортумаа-биле 96 хураганны ап, күрүнеге дүк лужаарын 105 хууга боттандырган.

Бо хүннерде ооң Бел деп черде кыштаанда 276 хой төрээн болгаш ынча хураган онча-менди алдынган. Тырың-оол Пар-оолович малчыиар аразында калбарган социалистиг чарыштын каш дакпыр тиилекчизи. Мал ажылынга чедип алган бедик көргүзүглерии дээш Т. П. Дагба-Лама Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаткан.

ЧУРУКТА: малчын Т. П. Дагба-Лама.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

КЫСКА ХУУСААДА, ШЫНАРЛЫГ

Сельхозтехкүркомнуң Бии-Хемде салбыры чүгле улус ажыл-агыйынга эргежок чугула чүүктерии өй-шаанда, четчир хемчээли-биле сөөртүп келген эвес, а көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү техниказының септелгезии база бедик шынарлыг чорудуп турар. Оон кадында республиканың бүгү ажыл-агыйларында, будүрүлге черлериниде бар ГАЗ-53 маркалыг автомашиналарның септелгези мында моөнеттинген. Он бирги беш чылдың эгезинден бээр эртжен үеде 50 ындыг машиналарны септээр тургаш, коллектив хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Септелге мастерскаяларында чарыш ам СЭКП-ниц XXVI съездизиниц төөгүлүг шиитпирлериниң күүсеалдезинге дүүштүр тургустунган дээрзин салбырның партия организациязының секретары В. Глухенький чугаалаан, чамдык сан-чурагайларны немей адатылаан чүве. Часкы тарылгага белеткелди күштелдирип, тарылга эгелээриниң будүүзүнге чедир септекчилер бригадазы 52 тракторларны холдан үндүрүп, районнуң ажыл-агыйларынга хүлээткен. Ам мында «хову корабльдерии» каш-ла ай болгаш алдын сарыг тараа далайынга «эжиндиреринге» белеткел кидиң түлүк чоруп турар. Септекчилериң, совхоэтардан келген комбайнерлериниң үүткүлүнүң, карак кызыл ажыл-ижииниң ачызында ол харыи-даа адактальп бар чоруур.

— Ындыг дээрзин херек кырында барып көрээлиер, «чүс катап дыннаар орунга—чаңгыс катап көргеии дээре» диижир болгай—деп, даргам мындыг.

Үшүтүвүс Чүк сөөртүлгези, техника септелгези дээш каш дакпыр ажыл-үүлеии бүдүрүп турар болгаш мындыг ийикке, херим иштиниң мында-зында алгы аажок. Моон каш муи километр талыгырда, дөө көк-көк даглар, дүдүскектер кежилдир чыдар пайысылал Москва-биле чер аразыи тоолда дег чыра тырткан телесуурганы шыпшык бажында тургузуп каан Хайбаар дазының эдээи ол барык шыва ала берген. Делгем херим бети, үнер эжикче чоогунда, часкы чылыг хүнге дөгелелген чүве дег, хөй-ле машиналар чыскаай тургулаар. Кызыл, ногаан, көк... Бир чамдыктарының чолаачылары кыварчаар материалдарын хынамчалыг көргеи, өскелери кошкай бергеи ээриилдерии дыңзыткылаан турлар. Оларның кижи бүрүзү узун орук-суурже аътаныптарынга белеткеиии туларлары илдеп. Ажыл шагы чаа эгелээи. Ынчап тура олар шунту чүк тарай арлы бээрлер. Кызыл, Абакан, Аралан, Ак-Довурак дээш кайыын-кайыын чүктерии сөөртпес дээрил.

Хүндүс «демир-дес эмчилеринден» өске кижилер маңаа артпас. Амдыы чаа эгелээи хайныышкыныг иштиң херечизи— станоктар даажы септелге корпузунуң чоок-кавызынга дыргыиналы-дыр. Ону үзе өрээлгилеп каан. Автомашина, комбайи, тракторну тус-тузунда ажылчын турушгарынче кыска хуусаада эгидер дээш боларда ажыл-иш хайныышкыныг чоруп турар. Комбайи септээр блоктуң эжкииии даштында 7 дугаарлыг СКД-5 комбайиның тараз урар бункериниде дараазында сөстерии тода бижип каан болду: «СЭКП-ниц XXVI съездизинге алдар кылдыр 400 гектар черниң тараазын кестирер мен». Ол СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнү, «Саян» совхозтуң комбайнери Виктор Ильич Галактионовтуң комбайны. Эрткен күскү тараа ажаалдазында ооң оон-даа хөй хемчээлдиг черииң дүжүдүи ажаан алганы чугаа кадында билдииди.

— Бо чылын база чижеглей ап алгаш, нормамны каш катап ажыр күүсеидирии кызар мен, коммунист кижи болганымда, СЭКП-ниц эдлеглиг улуг шуулганы эрткен бо төөгүлүг чылда мээң күш-ажылчы тиилелгем аңаа тураскаттынар ужурлуг. Оон-биле чёргелештир съезд бистиң кижи бүгудевиеие бедик харыысалганы онзаган—деп, мурнакчы комбайиер чугаалады.

Районда бүгү комбайиарның септелгези маңаа чоруттунар болганда, «Сельхозтехниканың» септекчилериие дузалажыр кылдыр ажыл-агыйлар немей комбайнерлерии база чорудуп берип турар. Бо хүиерде «Саян» совхоз комбайнарын септелгеже киирген. Ниитизи-биле ай дургузунда 12 комбайи септелгеден үнер ужурлуг. Бир кижи шимчедиктиин адырган, оскези жатканы эптээи, үшкүзү тараа дамчыдар хереселди быжыдыр кацнаан—ажыл-иш хайныышкыныг-ла! Бир деминг иштии ачызында септезе чогуур комбайнарның хөй кезии ам белеиниин шугумунда турупкан. Септелгеиин хуусаазын улам бээрледир, ону өй-шаанда бедик шынарлыг кылып чорудар дээш септелгеде хаара туттунган комбайнерлерден Николай Комбу, Хакас-оол Монгуш болгаш өскелер-даа эрес-шудургу ажылдап турар.

С. МОНГАЛ.

МОСКВАДА КЕЛГЕН

СЭКП ТК-ныц, ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумуиуц чалзаиын ёзугаар Ливия революциязыиың удуртукчузу, Социалистиг Улусчу Ливия Араб Джамахириязыиың баштыңы М. Каддафи апрель 27-де Москвага албаииың аян-чоруун кылып чедип келген.

Аэродромга М. Каддафиии СЭКП ТК-ныц Чингине секретары, ССРЭ-ниц Дээди Совединиц Президиумуиуц Даргазы Л. И. Брежиев, СЭКП ТК-ныц Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниц даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ныц Политбюро кежигүнүиге кандидат, СЭКП ТК-ныц секретары Б. Н. Пономарев, албаииың өске-даа кижилери утказаи.

(СЭТА).

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ БЕДИК ШАҢНАЛДАРЫ-БИЛЕ!

Оңгу беш чылдың планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерии күүседириигe көскү чедиишкиииери дээш чоннуң амыдырал хандырылга албаиыиың, хереглел кооперациязыиың, күрүне садыиың, белеткелдиң, ыяш ажыл-агыйыиың, харылзааиың ажылчыннарын, инженер-техниктиг ажылдаичыларын болгаш албан-хаанчыларын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму орденнер болгаш медальдар-биле шаңнаан.

Тыва АССР-дең

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ КЫЗЫЛ ТУК ОРДЕН-БИЛЕ

Дайтан Шыырапович **Ооржак** — Өвүр районнуң хереглекчилер пиитилелиниң автомағазии эргелекчизи.

Иван Акимович **Швец** — Тываның хереглекчилер эвилелиниң автотранспорт конторазының автомобиль чолаачызы.

Иргит Намчыловна **Декабрь** — Кызылдың үлетпүр бараннар садыиың № 5 магазиниинiң улуг салыгжызы.

УЛУСТАРНЫҢ НАЙЫРАЛЫ ОРДЕН-БИЛЕ

Дамба Соянович **Хорлуу** — улус депутаттарының Мөңгүн-Тайга район Совединиң күүскомунуң даргазы.

«ХҮНДҮЛЕЛДИҢ ДЕМДЭЗ» ОРДЕН-БИЛЕ

Агния Афанасьевна **Зайцева** —СЭКП Тыва обкомунуң килдис эргелекчизиниң оралакчызы.

Зинаида Григорьевна **Балыко** — Кызылдың аъш-чем садыиың № 14 магазиниинiң улуг салыгжызы.

Шожал Күжүгетович **Кандан** — улус депутаттарының Кызыл район Совединиң күүскомунуң секретары.

Валентина Андреевна **Козлитина** — Кызыл районнуң хереглекчилер пиитилелиниң магазиниинiң улуг салыгжызы.

Сергей Семёнович **Кондратьев** — республиканың радио болгаш телевидение дамчызылга төвүнүң пачальиигы.

Ырат Даргаиович **Лаңаа** — Тес-Хем районнуң хереглекчилер пиитилелиниң магазиниинiң улуг салыгжызы.

Геннадий Петрович **Попов** — Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозта ажылчын кооперациязының баштаар черииң даргазы.

Марфа Филимоновна **Путиенко** — Кызылдың столовалар болгаш ресторанныр трезиниң № 4 столоваязының повары.

Владимир Григорьевич **Решетников** — Бии-Хем районда Туранның арга-ыяш ажылагыйында автомобиль чолаачызы.

Александр Александрович **Середкин** — Тыва АССР-ниң садыг министриниң оралакчызы.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ОРДЕНИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

Борис Дамдын-Доржуевич **Күжүгет** — Кызыл-Мажалыкта районнуң харылзаа белдириниң электромонтёру.

Георгий Афоногенович **Нагорных** — Кызылда харылзааның ажыглал-техниктиг белдириниң электромонтёру.

Кара Салчаковна **Сарыг-Дере** — Бай-Тайга районнуң хереглекчилер пиитилелиниң хлеб быжырыкчызы.

«КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЭРЕС-МААДЫРЛЫГ ЧОРУК ДЭЭШ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ

Александра Алексеевна **Герман** — Кызылдың столоваялар болгаш ресторанныр трезиниң № 1 столоваязында кондитер.

Агафья Ильинична **Елисеева** — Тываның хереглекчилер эвилелиниң үлетпүр комбинадының мастери.

Антонина Стефановна **Золотухина** — Кызылдың харылзаа белдириниң оператору.

Александра Ивановна **Колодкина** — Ростекстильторгтүң Тывада базазының склад эргелекчизи.

Антонина Андреевна **Лобачёва** — Тываның хереглекчилер эвилелиниң Кызылда садыг базазының склад эргелекчизи.

Валентина Колчаи-Сүрүновна **Монгуш** — районнуң харылзаа белдириниң Чадаана салбырының начальиигы.

Анай Түлүшевна **Ондар** — Улуг-Хем районнуң хереглекдер болгаш ресторанныр трезиниң № 4 столоваязының повары.

Прасковья Яковлевна **Бызова** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйының хавар ажлакчызы.

Бады Дачыылайович **Донган** — Чөөн-Хемчик районнуң хереглекчилер пиитилелиниң автомагазии эргелекчизи.

Клавдия Григорьевна **Князева** —Кызылдың аъш-чем садыиың №9 магазиниинiң директору.

Галина Михайловна **Козулина** — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң Бызылда базазыиың улуг кладовщиги.

Софья Тимофеевна **Макарюк** — СЭКП Тыва обкомунуң инструктору.

Шунов Эрексинович **Монгуш** — Тыва АССР-ниң Харылзааның будүрүлге-техниктиг эргелелиниң тудуг участогунуң мастери.

Матрена Седеновна **Нам-Сүрүн** — Хову-Аксының садыиың № 2 столоваязының повары.

Зинаида Михайловна **Пашковская** — Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң килдизиниң инструктору.

Галина Григорьевна **Спирина** — районнуң Сарыг-Септе харылзаа белдириниң телефонизи.

Татьяна Күдерековна **Тумат** — Тараа продуктулдарының Кызылда сайгарылга базазының ажылчызы.

Валентина Михайловна **Усова** — Тываның хереглекчилер эвилелиниң ап фермазының ап ажлакчызы.

Байыр Сендоевна **Хомушку** — Барыын-Хемчик районнуң хереглекчилер пиитилелиниң столоваязының повары.

Николай Алексеевич **Чистяков** — радиотелеаппаратура септелгезиниң будүрүлге каттыжышкыныиың механиги.

КОММУНИСТИГ ИДЕЙЛИГ ЧОРУКТУ — СОВЕТ КИЖИ БУРУЗҮНГЕ

СЭКП-ниц XXVI съездизиниц шиитпирлериигe дүүштүр өөреиикчилериц болгаш студент аныяктарның идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш ажы-чаң кижизидилгезии экижидер сорулгаларыи идеология ажылдакчыларының семинар-хуралынга апрель 25-те чугаалажып көргеи. ССРЭ-ниц чыдымышкыи министри М. А. Прокофьев, ССРЭ-ниц дээди болгаш ортумак тускай өөредилге министри В. П. Елютин, ССРЭ-ниц Профтехөөредилге талазы-биле күркомитединиң даргазы А. А. Булгаков бо айтырыг талазы-биле иледкелкылганнар.

Эш Л. И. Брежневтиң илеткелии, партияның XXVI съездизиниц документилерии өөреиип база пропагандалап турарының дугайында, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды сайзырангайжыдар дугайында СЭКП-ниц Москва хооркомунуң секретары А. М. Роганов, Украинаның Компартиязының ТК-зиниң секретары А. С. Капто, СЭКП-ниц Ленинград обкомунуң секретары В. Г. Захаров, СЭКП-ниц Москва обкомунуң секретары В. М. Борисенков олар чугаалаан.

Идеологтуг ажылга доктаамал кичээнгейии дээш, марксизм-ленинизмниң идеяларын, партияның чалбыыштыг сөзүи массаларга чедирип турар пропагандист кадрларны сагыш човаигыр деткээии дээш семинарныц киржикчилери СЭКП-ниц ленинчи Топ Комитединге, Политбюрозунга, эш Леонид Ильич Брежневке чүректиг хамыдыидан өөрүп четтиргенiиц илергейлээн. Партия комитеттери коммунистерии, комсомолчуларны, бүгү ажылчы чоннарны коммунизмниц, совет патриотизмниц, ССРЭ-ниц улустарының бүзүлбас хевирлерии бүдүрер талазы-биле план күүсеттинмээн. Продукциянын ниити хемчээлиниц, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүрериниц, бот-үнеии чиигедириниц, чыылдаларыиы чедип алырының талазы-биле доктаатка дааллаларыиы чамдык бүдүрүлге каттыжышкыныиары болгаш бүдүрүлге адырлары күүсетпээн, чарган керээлер ёзугаар продукцияны хереглекчилерге чорудуп бээрии долу хемчээлдиг кылдыр хандырбаан.

Бүдүрүлгеии интенсификастаар, өөр курлавырларны тывар болгаш ажыглаар талазы-биле хемчеглериии үлетпүрүүи ажылдакчылары боттандырып турар.

(СЭТА).

«КОСМОС-1267» УЖУДУУШКУНДА

«Космос-1267» деп Черниң кылымал эдлеглиг спутнигин салып үндүрериң 1981 чылдың апрель 25-те Совет Эвилелиниге боттандырган.

Космос делгемин шинчилээрин үргүлчүлээр сорулгалыг әртем аппаратуразын спутникте тургускан. Аппаратура таарымчалыг ажылдап чоруур.

Харылзаштырар саналга төвү алдынган информацияны сайгарып турар.

(СЭТА).

БЕШ ЧЫЛДЫ РОССИЯНЫҢ ЭГЕЛЭЭНИ

СЭКП-ниц XXVI съездизиниц шиитпирлерии Россия Федерациязының үлетпүрүүи ажылдакчылары улуг сорук киришкин-биле уткаан болгаш он бирги беш чылдың даалгаларын долдур база ажыр күүседир, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер, дээш социалистиг чарыштыг улам-на кэлбартып турар.

Продукцияның ниити хемчээлиниң, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң өзүлдезиниң кылыгларының эң чугула хевирлерии будүрүп үндүрериниң талазы-биле I кварталдың планы ажыр күүсеттингении 1981 чылдың I кварталының күрүне планын республиканың үлетпүрүүи күүсеткен түңнелдериниң дугайында РСФСР-ниц Төп статистика эргелелиниң дыннадынга айыткан. Эрткен чылдың ол үези-биле дениээрге үлетпүр будүрүлгезиниң немей өзүлдези 2,5 хуу болган. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү 2,4 хуу бедээн; будүрүлгениң немей өзүлдезиниң 96 хуузу ооң күсели-биле чедип алдынган. Орулга көвүдээн.

Продукцияның ниити хемчээлиниң талазы-биле квартал планын Карелия болгаш Бурят автономнуг республикалардан, Мурманск болгаш Ульяновск областардан аңгыда Москваның болгаш Ленинградтың, автономнуг бүгү республикаларның, крайларның болгаш областарның үлетпүрү күүсеткен.

Нефтиин, газ конденсадын, газты, демир рудазын тывар, канны, үнүш камгалалының химиктиг чүүлдерии, каустиктиг содаиы, приборларны, автоматизация болгаш саналга техниказының чепсек-херекселдерии база оларның артык кезектерии, автомобильдерии, тракторларны, көдээ ажылагый машиналарын, мал ажылынга болгаш мал чемнерии будүрериие ажыглаар машиналарны, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүнге хереглээр технологтуг дериг-херекселдерии, даараныла болгаш кондитер кылыгларын, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг бараннарны база продукцияның өске-даа хөй хевирлерии будүрүп үндүрер талазы-биле квартал планы ажыр күүсеттинген.

Үлетпүрүүн хөй адырларының ажылының техника-экономиктиг көргүзүглери болгаш будүрген продукцияның шынары экижээн. Эң бедик шынарлыг продукцияны будүрген хемчээли эрткен чылдың I кварталдаазы-биле дениээрге 11 хуу көвүдээн.

Ооң-биле чергелештир минералдыг чемашчидилгелерии, күгүр кислотазын, химия волокноларын, химия дериг-херекселдерии, хендирлерии, солчулгалыг токтуң электрохөделдирикчилерии, тудуг ыяжын, саазының, чыып эптээр демир-бетонну, хөм идиктерии болгаш продукцияның өске-даа чамдык хевирлерии будүрер талазы-биле план күүсеттинмээн. Продукцияның ниити хемчээлиниң, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүрериниң, бот-үнеии чиигедириниң, чыылдаларыиы чедип алырының талазы-биле доктаатка даалгаларыиы чамдык будүрүлге хевирлерии будүрер талазы-биле будүрүлге адырлары күүсеттээн, чарган керээлер ёзугаар продукцияны хереглекчилерге чорудуп бээрии долу хемчээлдиг кылдыр хандырбаан.

Будүрүлгеии интенсификастаар, өөр курлавырларны тывар болгаш ажыглаар талазы-биле хемчеглериии үлетпүрүүи ажылдакчылары боттандырып турар.

(СЭТА).

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң

шиитпирлерин — амыдыралга

АЖЫЛДЫҢ ТЕМПИЗИН КОШКАТПАЙН

СЭКП-ниң XXVI съездизинге ажылдап кылган бистиң чуртувустуң улам ыцайгы экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң программазы дээш улуг өөрүп четтиришкинин бистиң совхозтуң ажыл-ишчи бүрүзү илергейлеп, бо хүннерде шалыпчы ёзу-биле ажылдап турарлар. Ажыл-агыйның коллективи он бирги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын хууслә бетинде күүседир дээш Бүгү-эвилел социалистиг чарыжыңга бедик көдүрлүүшкүн-биле киржип турар. Фермаларга, бригадаларга болгаш түс-түс кижилер ортузунга социалистиг чарыштың организастап, оон дээштиин бедиткенинин түңнелинде бо чылдың бирги кварталында совхоз күрүнеге эът садар планын февраль 15-те 103, суттүүн — 100 хуу күүсеткенин рапорттаан.

Мал ажылы — көдээге шалыпчы фронт деп партияның съездизиниң айтышкынарын күүседир бистеп чогаадыкчы болгаш бедик мергежилдиг ёзу-биле ажылдарын иеген турар. Совхозтуң экономиказының бо кол адырында күш-ажылды съездиниң негелделерине дүүштүр организастаарынче, малчыннар ортузунга социалистиг чарыштың улам калбартырынче парткомуун, дирекция черинин, хөй-ниитн организацияларының бүгү күжениишкинин угланган.

Сөөлгү чылдарда мал ажылынга коммунистерни быжыглаар, бүдүрүлгеге оларның азангараачы ролюн бедидер талазы-биле чамдык хемчегларни ап чоруткан. Эрткен чылын СЭКП кежигүнүге хүлээп алган 8 кижиниң 5-жи саанчылар болган хөжүлар болуп турар. А хөжүү бригадаларга 3 партбөлүктү тургускан. Бригала парторганизацияларының сөкретарьларынга Сояң Алдын-оол, Кина Ыңаалай ишкаш хөөрүн коммунистерни сонгуп, негелделп дыңыстканы найыралдыг, демнинг күш-ажылчы коллективтерин тургузарынга илгиги берген.

Мал ажылында коллективтерде партийжи салдар күштелип, мал ажылының продуктуларын бүдүрерин көвүдедир, шынарын экижидер талазы-биле ажылды кичээнгейинң төвүнге тургускан. Бо ажылды эки организастаанының чижээн хоочун дагдыныкчы, Бай-Даг көдээ Советтиң депутады И. Чоксум удурткан Колчетов аттыг сүт-бараан фермазындан көрүп болур. Била бригада парторганизациязын коммунист Азыраа Билчитмаа бөлдүлиг удуртуп, саанчылар, кадарчылар ортузунга партийжи организакчы болгаш полнтмассалыг ажылдың денелии көдүрген. Фермада социалистиг чарышты ол хонуктап түңнеп, тнилекчилерге материалдыг болгаш моралдыг мактал-шанналдарны тыпсып келген. Найыралдыг коллектив оңгу беш чылда күрүнеге сүт садар планны 115 хуу, бо чылдың бирги кварталында сүт садар планын 142,5 хуу күүсеткеп. Ында чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чоруп турар. Оларның аразында бызаа ажаакчызы Анна Дамба, саанчы Римма Чурук, кадарчы Светлана Шаравии, саанчылар Дайдаа Бады-Хоо, С. Салчак олар бар. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге ажыл-ишчилерни кижизидериниң быжыг баазазы болу берген ындыг күш-ажылчы коллективтериң арга-дүржулгазын ажыглап турар бис.

СОВХОЗТА дөрт хөжүү бригадаларның, фермаларның ажыл-ишчилери бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга тавырымчалыг байдалдар бисте тургустунган. Малчыннарның болгаш специалистериң харымсалгазын бедидерінче утланган хемчегларни ап келген. Оон түңнелинде эрткен чылдың ол үезинге дениээрге малдың өлүрү бо чылдың бирги кварталында элээн кызырылган, оңу тотчеглээр, самчыгдаар чорук эвээжээн. Малчыннар бо кыштаглаашкыны хүр-чаагай эрттирип турар. Чижээ, СЭКП райкомунуң кежигүнү Севялбаа Байыр-оолдуң удуртканы № 4 хөжүү бригада төрүүр чүс хойга онаалгыр 99 хураганы мендн камгалап алган, малдың баш санын камгалап алырының планы 99,9 хуу күүседип, түгле совхозта эвес, харын районнуң хөжүү бригадаларының аразында социалистиг чарышка тнилекчи болган. Коммунистер Сояң Алдын-оол, Василий Тойбаа олар удуртқан № 1, 3 хөжүү бригадалар төрүүр чүс хойга онаалтыр 93—93 хураганы камгалап ап, совхозтуң хөжүү бригадаларының аразында социалистиг чарыштың мурнуку одуруларында киргеп.

Ажыл-агыйның мурнуида ол чугула сорулгаларны күүседирінге коммунистерниң болгаш район, көдээ Советтериң депутаттарының киирип келген салыышкынын демдеглеп турар бис. Ындагы С. Сагаачы, А. Сагаачы, Б. Мандал, М. Сояң, Д. Дамчай, С. Биликтя, С. Дирчинчап, А. Севялбаа, М. Чанзаң, С. Сидоо олар төрүүр чүс дойдан-на 100-100 хураганны тус-туста камгалап алганнар.

ЫНЧАЛЗА-ДААА мал ажылында шиитпирлеттикимээн айтырыглар бисте хөй. Бо дугайын парткомнуң, партия эге организацияларының хүралдарында бедик харымсалга-биле чугаалажып көрүп, оларны шиитпирлээриниң хемчегларни ап турар бис. Мал ажылында бир четпес чүве—малдың здержилгезин, тарын бооздырганы куду дениелге чорудуп келгенинвисте. Зооветспециалистериң талазындан бо чугула ажылды кошкак контрольдаан. Оон түңнезинде чамдык хөжүү бригадаларга хойнуң оолдаашкыны 2—3 ай үзамдыгып, төрүүр чүс башка онаалтыр чаш толду эвээштп ап турар коллективтер бар. Ылаңгыя бода мал бригадазында малды тотчеглеп-самчыгдаар, харымсалга чок кадарчылар бар. Бо байдалды шыңгы негелделиг көөрү бистеп негеттиннп турар.

Малдың уксазын экижидери, оон продуктулуун бедидерп-биле быжыг чем-суурну тургузар талазы-биле хөй талалыг ажылды чорудар апаар. Он бирги беш чылда мал ажылын хөгжүдер, чөр ажылының культуразын бедидер дээш улуг сорулга совхозтуң мурнында салдынган. 1981 чылда 95 тонна сүттү, 370 тонна эътти, 50,2 тонна дүктү күрүнеге садар. Бо сорулгаларны октябрь 1-ге чедир күүседиринче база яиитиниң малынга четчир санныг чем курлаавырларын тургузуп алырынче бүгү күштү мобилизастаар сорулга туруп турар.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң материалдарын чоиуң кижи бүрүзүнге чедир пропагандалап, хаиызы-биле өөренирин совхозтуң мурнында ол тодаргай сорулгалар-биле холбаштыр чорудуп турар бис. Съездиниң материалдарын чонга таныштырары-биле 15 кижи составтыг тускай бөлүктү суурга, ферма, бригадаларга хуваараи, семинарны эрттиргеп. Съездиниң материалдарын партияның болгаш комсомолдуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге системаларында калбаа-биле өөренип турар. оон программазын июнь 25-ке чедир дооскан турарын чедип алыр бис.

Бо бүгү ажылдар планныг онаалдаларны чедишкинниг күүседиринге, бүдүрүлгенниң ажыктыын болгаш шынарын бедидерінің курлаавырларын дилеп тып, чөп ажылдарынга, кижи бүрүзүнүң харымсалгазын бедидеринге улуг идигни бээр.

А. БАРЫМ,
Эрзин районнуң «Чаа орук» совхозта партком секретары.

Республикада «Тыва рембыттехника», «Тыва телерадиобыттехника» каттыжыышкынарындан ангыда «Москвич», «Жигули» маркалыг автомобильдерниң техниктиг ажаалда-хынаддазын кылып, септээр тускай бүдүрүлге черлери — техниктиг хандырылга станциялары (ТХС) тургустунган ажылдап турар. Республика наймысылалында хууда чиик автомашиналарның саны безин ийи муң ажа берген.

«Москвич»-ТХС-тиң коллективи бо чылдың бирги кварталын чедишкинниг дооскан. Хөй санныг чагыг күүсеттинген, «изиг-түлүктээшкин» дээр үе — чайга белеткел ажылдары доозулган.

Станцияда социалистиг чарыштың бирги черин автослесарь Кара-оол Намзыраевич Сат эзлеп, ай-хүн нормазын үргүлчү ажыр күүседип турар.

Т. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: автослесарь К. Н. Сат; станцияның септелге цегинин нинти хевири.

В. СЕМЕНКОВИЧИНИҢ фотолары.

Советтер амыдыралы

ДЕҢНЕЛИ БЕДЭЭН

Кызыл районнуң чер-чер Советтери сессияларын Конституция ёзугаар кердүнген хуусаазында артгирип турар. 1980 чылда районнуң чер-чёр Советтеринге 56 сессия эрткен, анаа 152 янзы-бүрү айтырыгларны чугаалашкан.

Сессияларга белеткел болган ону артгирип турарының деңнели чылдан чылче бедээн, анаа үндүрген шиитпириниң күүселдези дээш контроль күштелген. Бо чугула ажыл Баян-Кол, Элегес-Аксы, Кара-Хаак, Чөрби көдээ, Каа-Хем суур Советтеринде эки тургустунган. Үстүнде Советтериниң күүскомнары сессияларны бедик деңнелге артгирериичe чогуур кичээнгейни угландырган. Анаа белеткедги баш удур хынамчалыг чорудуп турар болгаш депутаттарның, активтиң идепкейлиг киржилгезин чедип ап келген. Советтин сессияларына 8-тен 11 чедир депутаттар санал берип, айтырыгга, ажыл-херекке хамаарыштыр ажыктыг санал-оналдарны берип турары эки. Оон-биле кады чамдык сессияларга депутаттарның ажылының дугайында отчёдун болгаш мурнунда болган сессияларга болгулаан шүгүмүүледдиг саналдарның, сүмелерниң күүселдезиниң дугайында информацияларны доктаамал дыңнап турар. Ол айтырыгны мынчаар тургусканы сессияларның үндүрген шиитпирлерин күүседиринге идиглиг.

Районнуң чер-чер Советтериниң күүскомнарының хуралдары чогуур үезинде перспективтиг план ёзугаар эртип турар. Сессияларга хүлээп алдынган шиитпирлерниң күүселдезин амыдыралга, ажыл-херек кырынга боттандырарынга күүском кежигүннери, депутаттар, актив идепкейлиг киржип турар.

Көдээ болгаи суур Советтеринде херек эмгелелин тургусканы эки. Чижээ, Сукпак көдээ Советиниң күүскомунуң секретары Р. Литвиненко, Баян-Кол. Шамбалыг көдээ Советтериниң күүскомнарының секретарылары Т. Сандакова, А. Окин-Булчакай олар Советтериин херек эмгелелин негелдге ёзугаар долдуруп, тургузуп турар. Шынаа көдээ Советиниде ук айтырыгны тургусканы негелдеге дүүшпес. Ынчангаш сессияларның, күүском хуралдарының протоколдарын чогуур үезинге чедир долдурбайн турары хыналдадан илерээн. Оон бадыткалы кылдыр дараазында чижекти маиаа киирейн. 1980 чылдың июль 5-те болган күүском хуралынга чаңгыс эвес, элээн каи айтырыгларны чугаалашкан турган, а шиитпирлээн көзээнде чугле чаңгыс айтырыг талазы-биле шиитпир бар. Мындыг чижектер ол көдээ Советтин херек эмгелелиниден хөйүбиле илерээн.

Районнуң чер-чер Советтерин партияның XXVI съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр организас-массалыг ажылын улам экижидип, чогаадыкчы чаа күш-биле ажылдаары күзенчиг.

Д. ЧЫМБА.

ДААЛГАЛАР КҮҮСЕТТИНГЕН

Бистиң комбинаттың коллективи партияның XXVI съездизиниң материалдары-биле ханы танышкылганы чорутпушаан, оон төөгүлүг шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар. Коллектив партийжи съездиге тураскаатгынган чарышка идепкейлиг киришкеш он бирги беш чылдың баштайгы чылының ййи айларының планныг онаалдаларын хуусаазындан эрте күүседипкеп. Бо чылдың бирги кварталында база күш-ажылчы чедишкиннерни чедип ап, алган хүлээлгевисти кол көргүзүглер талазы-биле күүсеттивис. Ниитн продукция бүдүрерииің планын 102,6 хуу, оиу сайгарарының планныг онаалдазын 103,6 хууга боттандырдывыс. Ылаңгыяда мебель кылыр цехтиң коллективи эки ажылдаап, квартал планын 175,3 хуу күүсеткеш, планнан ажыр 10 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеннер. Алдынган планнан ажыр 600 кубометр дилит материалдарын бүдүргеш, сайгардывыс. Бо күш-ажылчы чедишкиннер социалистиг чарыштың эрттиг организастаап, оон күүселдезин доктаамал түңнеп, үндүрүп келгенивистен чедип алдынган. Чарыштың негелделерин кижи бүрүзүнге таныштырап, оон күүселдезин цех бүрүзүнде тускай экранга демдеглеп, мурнакчыларның адын хөйгө дыңналып турар бис. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, төнчү продукциянын шынарын бедиткен. Оон тодаргай херечизи кылдыр мындыг сан-чурагайларны көргүзүп болур: ниити продукцияның бүдүрүлгези база оон сайгарылгазы 1979 чылдагы деңнелден 1980 чылда 15,2 болгаш 14,4 хуу өскен.

Комбинаттың бүдүрүлгезин чедишкиннерниге күш-ажылдың хоочуннарының, коммунистериің киирип келген үлүг улуг. Олар аныяктарны күш-ажылга чаңчыктырып, төлептиг үлегерин көргүзүп келгеп. Бистиң мурнакчы ажылчыиаарывыс күш-ажылды шын организастаарынга, сагылга-чурумну бижыглаарынга хамаарышкан беседа, тайылбыр ажылдарын чорудуп келген. Алган дээлгазын ажыр күүселип келген бүдүрүлгенің хоочуннарының, мурнакчы ажылчыннар бисте хөй. Оларга хөй чылдар дургузунда мяш дилер цехте ажылдап келген дуржулгалыг ажылчыннар Иван Бегзи, Виктор Шершаков, Виктор Николаев, Күргек Маады хамааржыр. Бо хоочуннар ажылчыннар ортузунда чарлаттынган чарышка киришкеп, оон тнилекчизи боон ышлараап, шөнадын-мактадын келген.

Дуржулгалыг мастерлер Галина Кочкина, Георгий Шестоков боттарының цехтерин билдилиг удуртпушаан, чарыштың тнилекчилери боон ышлгараннар. Дагдыныкчы хоочуннардан дудак чокка ажылдап турар аныяктар тус-тус бригадаларда, цехтерде эвээш эвес. Вячеслав Шыырап, Эдуард Михнов, Виктор Яшников, Василий Сарыг-оол болгаш оон-даа өскелер алган хүлээлгезин ажыр күүседип турарлар.

Күш-ажылчы маргылдааны организастаарынга партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары идепкейлиг чоруун көргүзүп келген. Чарыштың негелделериниң күүселдезин бүдүрүлге хуралдарынга чугаалашкаш, оон түңнелдерни үндүрүп турар. Бо чылдың бирги кварталының түңнелии үндүрдүвүс. Комбинаттың цехтериниң араазындан мебель аймаан кылыр цех бирги черни ээлээн. Мурнакчы коллективке шилчнир Кызыл тукту байырлыг байдалга тывыстывыс. Бригадалар ортузунда чарыштың мурнуку одуруунда Анатолий Костыревтиң яяш белеткээр бригадазы. Оларга шилчнир аымпелди болгаш акша шанналын тывыскаа. Дуржулгалыг ажылчыннар Анатолий Фетишев, Николай Маады болгаш оон-даа өске ажылчыннар планныг даалгаларын ажыр күүсеткеннер.

Коллективтиң хүлээлге күүселдезинге чолаачыларның киирип келген үлүг улуг. Бистиң мурнакчы чолаачыларывыс Виктор Железияков, Владимир Берестов, Александр Сотников алган хүлээлгезин ай, квартал санында ажыр күүседип турар.

Мурнакчыларның арга-дүржулгазын хөйге дыңнадып, непгередири бистиң эки чаңчылдарывыстың бирээзи. Оон-биле кады ажыл шагы үзер, брак кылыглар кылыптар ажылчыннар-биле шыңгыы чугааны кылып келдивис. Ындыг чугааны ажыл шагы үзүп турган ажылчыннар А. Егоров болгаш Е. Егоров олариың-биле чоокта чаа кылдывыс.

Чаа беш чылдың баштайгы кварталында дең-дескн ажылдааш планын күүсеткен коллективтер бисте хөй. Бүдүрүлгеиің дөрт цехтериниң үжү (мебель кылыр, яяш белеткээр, яяш дилер цехтер) база беш бригадалардан дөрт бригада планныг онаалдаларын күүсеткеп. Ажылчыиаарның культура-амыдыралын экижидерииің талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Билелигде яяш белеткекчилерииге стоялраалыг болгаш бедик мергежилдиг ёзу-биле ажылдап турарлар. Бистиң комбинаттың коллективи партияның XXVI съездизиниң материалдары-биле ханы танышкылганы чорутпушаан, оон төөгүлүг шиитпирлерни амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдап турар. Коллектив партийжи съездиге тураскаатгынган чарышка идепкейлиг киришкеш он бирги беш чылдың баштайгы чылының ййи айларының планныг онаалдаларын хуусаазындан эрте күүседипкеп. Бо чылдың бирги кварталында база күш-ажылчы чедишкиннерни чедип ап, алган хүлээлгевисти кол көргүзүглер талазы-биле күүсеттивис. Ниити продукция бүдүрерииің планын 102,6 хуу, оиу сайгарарының планныг онаалдазын 103,6 хууга боттандырдывыс. Ылаңгыяда мебель кылыр цехтиң коллективи эки ажылдаап, квартал планын 175,3 хуу күүсеткеш, планнан ажыр 10 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеннер. Алдынган планнан ажыр 600 кубометр дилит материалдарын бүдүргеш, сайгардывыс. Бо күш-ажылчы чедишкиннер социалистиг чарыштың эрттиг организастаап, оон күүселдезин доктаамал түңнеп, үндүрүп келгенивистен чедип алдынган. Чарыштың негелделерин кижи бүрүзүнге таныштырап, оон күүселдезин цех бүрүзүнде тускай экранга демдеглеп, мурнакчыларның адын хөйгө дыңналып турар бис. Ол чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, төнчү продукциянын шынарын бедиткен. Оон тодаргай херечизи кылдыр мындыг сан-чурагайларны көргүзүп болур: ниити продукцияның бүдүрүлгези база оон сайгарылгазы 1979 чылдагы деңнелден 1980 чылда 15,2 болгаш 14,4 хуу өскен.

Комбинаттың бүдүрүлгезин чедишкиннерниге күш-ажылдың хоочуннарының, коммунистериің киирип келген үлүг улуг. Олар аныяктарны күш-ажылга чаңчыктырып, төлептиг үлегерин көргүзүп келгеп. Бистиң мурнакчы ажылчыиаарывыс күш-ажылды шын организастаарынга, сагылга-чурумну бижыглаарынга хамаарышкан беседа, тайылбыр ажылдарын чорудуп келген. Алган дээлгазын ажыр күүселип келген бүдүрүлгенің хоочуннарының, мурнакчы ажылчыннар бисте хөй. Оларга хөй чылдар дургузунда мяш дилер цехте ажылдап келген дуржулгалыг ажылчыннар Иван Бегзи, Виктор Шершаков, Виктор Николаев, Күргек Маады хамааржыр. Бо хоочуннар ажылчыннар ортузунда чарлаттынган чарышка киришкеп, оон түңнелчизи боон ышлараап, шөнадын-мактадын келген.

Дуржулгалыг мастерлер Галина Кочкина, Георгий Шестоков боттарының цехтерин билдилиг удуртпушаан, чарыштың тнилекчилери боон ышлгараннар. Дагдыныкчы хоочуннардан дудак чокка ажылдап турар аныяктар тус-тус бригадаларда, цехтерде эвээш эвес. Вячеслав Шыырап, Эдуард Михнов, Виктор Яшников, Василий Сарыг-оол болгаш оон-даа өскелер алган хүлээлгезин ажыр күүседип турарлар.

Күш-ажылчы маргылдааны организастаарынга партия, профэвилел, комсомол болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары идепкейлиг чоруун көргүзүп келген. Чарыштың негелделериниң күүселдезин бүдүрүлге хуралдарынга чугаалашкаш, оон түңнелдерни үндүрүп турар. Бо чылдың бирги кварталының түңнелии үндүрдүвүс. Комбинаттың цехтериниң араазындан мебель аймаан кылыр цех бирги черни ээлээн. Мурнакчы коллективке шилчнир Кызыл тукту байырлыг байдалга тывыстывыс. Бригадалар ортузунда чарыштың мурнуку одуруунда Анатолий Костыревтиң яяш белеткээр бригадазы. Оларга шилчнир аымпелди болгаш акша шанналын тывыскаа. Дуржулгалыг ажылчыннар Анатолий Фетишев, Николай Маады болгаш оон-даа өске ажылчыннар планныг даалгаларын ажыр күүсеткеннер.

Коллективтиң хүлээлге күүселдезинге чолаачыларның киирип келген үлүг улуг. Бистиң мурнакчы чолаачыларывыс Виктор Железияков, Владимир Берестов, Александр Сотников алган хүлээлгезин ай, квартал санында ажыр күүседип турар.

Мурнакчыларның арга-дүржулгазын хөйге дыңнадып, непгередири бистиң эки чаңчылдарывыстың бирээзи. Оон-биле кады ажыл шагы үзер, брак кылыглар кылыптар ажылчыннар-биле шыңгыы чугааны кылып келдивис. Ындыг чугааны ажыл шагы үзүп турган ажылчыннар А. Егоров болгаш Е. Егоров олариың-биле чоокта чаа кылдывыс.

Чаа беш чылдың баштайгы кварталында дең-дескн ажылдааш планын күүсеткен коллективтер бисте хөй. Бүдүрүлгеиің дөрт цехтериниң үжү (мебель кылыр, яяш белеткээр, яяш дилер цехтер) база беш бригадалардан дөрт бригада планныг онаалдаларын күүсеткеп. Ажылчыиаарның культура-амыдыралын экижидерииің талазы-биле чамдык ажылдар кылдынган. Билелигде яяш белеткекчилерииге стоялраалыг болгаш бедик мергежилдиг ёзу-биле ажылдап турарлар.

БИСТЕ МЫНДЫГ

диң тарифтиг орулгазын киирип алыр планын 41853 рубльге күүсеткен, база күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бир кижиге онаалтыр планда көрдүнгенбиле 469 рубль тургаиындан 476 рубль чедир өскеп. Хоорайның телефон четкизинге 41 чаа эбонементнин база 28 радио точказын немей тургускан.

Чурттакчылыг суурларда сес харылзаа салбыры болгаш ийи көжүп чоруур салбыр бар. Олар аразында социалистиг чарыштыг. Оон түңнелии ай, квартал санында үндүрген, мурнакчыларны шаннап-мактап келдивис. Хадыңчыл, Аржаанным, Өөкүүн харылзаа салбырлары чонга ачы-дуза чедиреринің девирлерниің планныг даалгаларын 115, 101, 100 хууга күүсеткеш, чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Туранның харылзаа белдириндс салбырларның аразындан почта, электри харылзаа салбырларының ажылы мактадыг. Адаттынган салбырларның ажылдакчылары чонга эвилең-эзлдек чоруун көргүсиупшаан, киирген чагыгларыи чогуур хуусаазында күүседки келген. Оларның аразында харылзаа шугумуига үр уеде баран боон келген дуржулгалыг ажылдакчылар, дагдыныкчылар хөй. Электри харылзаа салбырында коммунистиг күш-ажылдың бригадазын Лия Петровна Киреева билдилиг уштап-баштап келген. Хоочун телеграфистиң удуртқан коллективи алган хүлээлгезин ажыр күүседип турар.

Почта салбырын улуг оператор Любовь Николаевна Сорокина удуртқан. Коммунистиг күш-ажылдың бригадазы дээ бедик атты эдилээн коллективте дөрт ажылдакчы бар. Оларның ажыл-ижи өскелёрге үлегер-чижек. Бо бичии коллективтиң ажылдакчылары онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүседип келгеш, кварталдың планын база ажыр күүсеткенпер.

Харылзаа шугумуига үр чылдарның дурсузуида бараан боол келгеш, чонның хүндүткелии чаалап алганнар хөй. Олар боттарының инак мергежилиге аныяктарны күзелдии-биле өөредип, чаңчыктырып турар. Районнуң хүндүлел самбырызында киргеп мурнакчы телефонист Татьяна Евдокимова, Тыва АССР-ниң алдарлыг харылзаа ажылдакчызы чымыштыг дээрзи билдингир. Почтаны чогуур үезинде чедирер дээш кыштыг соогуида, чайның изииде почтачылар чурттакчылыг черлерни кезиирлер. Кежээки үеде чамдык кудумчуларның чыриткызының чогу, малаш-балары база ээзп чок тояачы ыттар оларның ажылынга шаптыктыг болуп келгени чажыт эвес. Ынчангаш почтачыларның аразындан ажылдан үнер чоруктар ам-даа бар. Черлик ыттарны узуткаарынын, чамдык кудумчуларны чаагайжыткаш, оон чыриткызын экижидип кылырының дугайында айтырыгларны райкүүскомнуң, көдээ Советтериің удуртур ажылдакчыларынын мурнуига тургузуп келдивис. Оон чогумчалыг түңнелдер үимээн. Ынчангаш бо айтырыгларны дарый шиитпирлээри эргежок чугула болуп келген.

Комсомолчу-аныяктар коллективтеринде

Бүгү-эвилелдиң комсомолчу шалыпчы тудуу — Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуу улам калбарып турар. Ону колдуунда-ла комсомолчу путёвка-биле келген аныяк оолдар, кыстар тудуп, кол күш боон турарлар. Хоорайның комсомол организацияларының болгаш комсомолчу-аныяктар коллективтериниң эгелээшкини-биле «Аныяктарның шалыпчы ажылын, билиин, инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун — XI беш чылга» деп девиз-биле патриоттуг шимчээшкин улам калбарган.

Он бирги беш чылдың бирги чылының баштайгы кварталында Чаа Шагаан-Арыгиың тудугжулары эрткен чылдың бо-ла үезинге деңнээрге, тудугмонтаж ажылдарының хемчээлин улгаттырган болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 0,9 хуу белээн. РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Ф. Ягодиниың бригадазының тудугжулары эң эки түңнелдерни чедип алган. 20-ги КМК-ниң коллективи социалистиг чарыштың бирги черин алган. Ол колоннаның түдугжулары эрткен үш айларның тудуг-монтаж ажылларының планыи ажыр күүсеткеп.

Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудуунда комсомолчу-аныяктар коллективтери боттарының аразында чарыштыг ажыллап, тудуг ажылларының темпизин шапкымчыдар болгаш шынарын экижидер дээш демисежип турар. Амгы үеле элээн хөй ындыг коллективтер бар. Ол дээрге, 15-ки механизация эргелелиниң кранчыларының 2, шеверлекчилерниң база 2, Чаа Шагаан-Арыг столованыиың 2 ээлчег, типографияның болгаш бир магазиниин ажылдакчыларының 1—1 комсомолчу-аныяктар коллективтери-дир.

Бо чылдың бирги кварталының түңнелдери-биле С. Васильевскийниң болгаш М. Самковтуң кранчылар бригадазылары, столованың ийнги ээлчээ, типографияда К. Шомоолдуң удуртқаны полиграфистер бригазазы чарыштың мурнуку одуруун ээлээп. Бо аныяктар коллективтериниде Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Н. Тряскин, Шагаан-Арыг хоорай Советиниң депутады А. Шабуракова, комсорг Т. Донгак, У. Монгуш болгаш өскелер-даа боттарының хүи болгаш ээлчег нормаларын үргүлүү ажыр күүселип, тудугжу аныяктарга үлегер-чижээн көргүзүп турарлар.

Комсомолчу-аныяктар коллективтерии тургузар, оларның аразында социалистиг чарышты организастаар ажылдың тудугга ужур-дужазы улуун практика көргүзүп турар. Бо талазыбиле ажылы моон-даа соңгаар улам калбартыры чугула. Столованың болгаш бүдүрүлге магазиниин комсомолчу-аныяктар коллективтерии СЭКПниң XXVI съездизиниге тураскаткан шалыпчы аймы үезинде организастап тургускан. Ол коллективтерниң комсомолчулары тудугжуларга эки бараан боол, аъш-чемниң шынарын улам экижидер, шалыпчы ёзубиле ажылдаар деп белеткээ хүлээлгелерни алганнар. Олар боттарының сөзүнге ээ боол, ай, квартал планнарын ажыр күүселип турар. Ол ышкаш Л. Стародубованың болгаш Н. Егоровапың бригадалары база-ла олардан дудак чок, эки ажылдап турарын айтыр херек. 42-ги тузуг эргелелиниң ук бригадазы шеверлекчилерии дужаар объект — чунар-баажын, хеп чуур чер комбинадының ажылы чымыштыг дээрзи билдингир. Почтаны чогуур үезинде чедирер дээш кыштыг соогуида, чайның изииде почтачылар чурттакчылыг черлерни кезиирлер. Кежээки үеде чамдык кудумчуларның чыриткызының чогу, малаш-балары база ээзп чок тояачы ыттар оларның ажылынга шаптыктыг болуп келгени чажыт эвес. Ынчангаш почтачыларның аразындан ажылдан үнер чоруктар ам-даа бар. Черлик ыттарны узуткаарынын, чамдык кудумчуларны чаагайжыткаш, оон чыриткызын экижидип кылырының дугайында айтырыгларны райкүүскомнуң, көдээ Советтериің удуртур ажылдакчыларынын мурнуига тургузуп келдивис. Оон чогумчалыг түңнелдер үимээн. Ынчангаш бо айтырыгларны дарый шиитпирлээри эргежок чугула болуп келген.

Хоочуннар болгаш бедик мергежилдиг тудугжуларын аныяктарга үлегер-чижээ улуг рольдуг болурун сөөлгү чылдарның дуржулгазы бадыткан турар. Оларның ортузунга дагдыныкчылар шимчээшкини база калбарып турар. Амгы үеле бежен хире дагдыныкчылар 210 ажыг аныяк ажылчыннарын хүлээнип алган, оларны тудугжунун хүндүлүг профессиязынга өөредип, боттарының арга-мергежилин дамчыдып берип турарлар. Бо буянныг-чаагай херекке билиин болгаш арга-дүржулгазын харам чокка берип турар дагдыныкчылар эвээш эвес. Оларга РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Ягодин, дагдыныкчы бригадир Н. Егорова, Орус-оол Күжүгет болгаш өскелер-даа хамааржыр.

Аныяктар ортузунга социалистиг чарыш-биле чергелештир үе-үеле профессиоиал мергежилдиг талазы-биле маргылдаларны эрттирери эки үре-түнелли берип турар. Эрткен чылдың төөгүзүиде болган мындыг көрүллеге Т. Воронинаның удуртқан звеноову тнилекчи болган. Бирги, ийиги болгаш үшкү черлерии ээлээп аныяктар коллективтериие акша шанналын болгаш өртемчiг белектерни тыпсир. Ам үлүвас бир чылдыг конкурсту организастаар деп турар.

Комсомолчулар болгаш аныяктар өөредилгенин ииэы-бүрү хевирлериниде хаара туттунган, 18-ки КМК-да А. Беспоясю, столованда А. Ондар пропагандистээн болгумнерде ажыл эки. Ол болгумнерден ангыда партийжи болгаш экономиктиг өөредилгенин четкизинде база комсомолчулар хаара туттунган. Болгумнериің кичээлдери чугула болуп турар болгаш аныяк тудугжуларның күш-ажылчы түнелдериие чаагай саидарын чедирип турар.

«СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга» деп Бүгү-эвилелдиң ленинчи зачёду Чаа Шагаан-Арыг хоорайның комсомолчуларының болгаш аныяктарының ортузунга идепкижизидилгелии ажыл, политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгеге оларны хаара туларын оларның бүдүрүлгеже хаһлыкшырынга, ажылын түнелдерии экижидериие дыка улуг ужур-дузалыг деп чүве үстүие чүүлдерден ылзен-дир. Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуунун комсомолчу-аныяктар коллективтери он бирги беш чылдың планын болгаш СЭКПниң XXVI съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга төлептиг үлүүн киирер деэп моон соңгаар улам күженишкинии ажылдаврлар.

А. ОНДАР,
«Шагонартажстрой» тресте комсомол комитединиң секретары.

КҮЖҮВҮС - НАЙЫРАЛДА

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ ОРУУ-БИЛЕ

1981 чыл болза, Моолдун арат чонунун амыдыралында чугула политиктиг болуушкуннар-биле долдунган төөгүлүг, тураскаадлыг чыл болуур. Бо чылдың май айда Моолдун арат чонунун шылгарангай удурткучузу, Моол күрүненин бурунгаар депшилгезининг башкарыкчызы МАРН-ның XVIII съездизин болур. Ам Моолдун улусчу революциязының 60 чылының оюн демдеглээри-биле бүгү чурт белеткенип турар. «Улуг Ленин биле Сухэ-Баторнун төөгүлүг ужуражылгазының соонда моол-совет баштайгы керээни дугуржуп турганындан бээр 60 чыл оюн бистиң ийи чурттун арат чоннарының акы-дүмалышкы бүдүлбас найыралының байырлалды болуры— деп, МАРН-ның Төп Комитединиң, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң, МАР-ның Сайыттар Чөвүлелиниң Чаа чылды үткүштүр Моолдун ажылчы чонларынга чедирген байырлыг чагаазында айткан.

Моолдун шылгарангай оглу, Моолдун арат чонунун удурткучузу, эрес-дидим, соруктуг чанчын Сухэ-Баторнун удурткузы-биле Моолдун араттың революстуг намы 1921 чылда Моолга өөскээн революстуг демиселди улам калбартып, ону марксизм-ленинчи арга-дүржулга-биле удуртуп баштаваш, 1921 чылдың июль 11-де Моолга Улусчу революциянын бүрүн тиилелгезин хандырган. Моол революциянын тиилелгези ниитилел хөгжүлдезининг үе-чадазынга хамаарыштыр делегейниң революстуг шимчээшкинин төөгүзүнге чаа үе-чаданы ажыктап. Моол улус капитчылистиг хөгжүлдениң үе-чадазыны эртпейн, феодалдыг тургузугдан социалистиг хөгжүлдениң чадазыныче дорт шилчээни болур. Ынчангаш капиталистиг хөгжүлдениң чадазын ажыллыр феодализмден социализмче шилчип болуруунун дугайында улуг Ленинниң баш удур көргенин моол улус херек кырында боттандырган болгаш революстуг хөгжүлденич төөгүзүнге көстүп көрбээн чаа үе-чаданың бүгү шаптараазынарын диалиа-биле эртип шыдаан.

МАРН-ның тургустугнаныдан бээр ооң ат-алдары улам калбарып, делегейде коммунистиг болгаш ажылчын партиларның аразында авторитеттиг болгаш улуг салдарлыг марксизм-ленинчи партияларның бирээзи болу берген. Ооң тодаргай чижээ болза, 1976 чылда эрткен МАРН-ның XVIII съездизинге делегейниң 60 коммунистиг болгаш ажылчын партияларының база национал-демократтыг партиялар болгаш организациялардың төлөвлеткилериниң кээп киришкени болур.

МАРН бодунуң хун бүрүзүнде ажыл-чорудулгазынга партия дугайында марксизм-ленинчи өөредигин тажык чокка боттандырып, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын партиялары-биле, ылангыя Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы-биле чоок болгаш харылзааны тудуп келген.

Бодунуң революстуг намының мерген удурткулгазы-биле моол улус социализмниң материал-техниктиг базазының тургузар херекче улуг тиилелгелеэрин чедип ап, чурттуң хөй чүс чылларда чыдып калган хожудангай чорууп ажып эрткен болгаш делегейниң социалистиг системазының сайзырангай чурттарының деңнелинге чедир өзүп, хөгжээн.

Эрте бурунгу шагдан бээр мал ажылдыг чуртта ам чаа үениң техниказы-биле хандыртынган 49 кураажыл-агыйлар, ооң иштинде мал чеми белеткээр 12 ажыл-агый, 255 көдээ ажыл-агый каттыжышкынар араазының 17 бүдүрүлгелери ажылдап турар болгаш олар чурттуң национал орулгазының бештиң ийи кезиин бүдүрүп үндүрүп турар. Көдээ ажыл-агый-биле чергелештир чурт иштинге үлетпүр бүдүрүлгелериниң саны, оларның бүдүрүкчү күүш-шыдалы чыл бүрүде өзүп турар. Ооң түннелинде бөгүнгү Моол Арат Республика чүгле көдээ ажыл-агыйлыг күрүне турганындан аграр-индустриалдыг чурт болу берген.

МООЛДУҢ ажыл-агый, экономика болгаш культура хөгжүлдези беш чыл хуусаалыг планнаттынып турар. МАРН-ның социал, экономика талазы-биле чөптүг политиканы боттандырганындан ол планнар чаныышкынар боттанып келген. Эрткен 1980 чылда моол улус алдыгы беш чыл планның түңнеп, бо чылын чедиги беш чыл планның хүлээп алыры-биле белеткенип турар.

МАРН-ның тургустугнаныдан бээр ооң ат-алдары улам калбарып, делегейде коммунистиг болгаш ажылчын партиларның аразында авторитеттиг болгаш улуг салдарлыг марксизм-ленинчи партияларының адырларының нийти бүдүрүкчүдүү мурнуудагы беш чыл-биле демнээрге 6,3 хуу немежип, төрүүр малдың баш саны 7,8 хуугa өскен. Тудуг ажылының талазы-биле алдыгы беш чылда эрткен үш беш чылдарның бүдүргеи-биле дең хөмчээлдиг ажылдар кылдынган. Улетпүрүнүң кол фонлузу алдыгы беш чылда 1,7 катап немешкен.

Агаар-бойдус шаптыктап турза-даа, чурттуң малчыннары 1980 чылда 8,5 сая малдың чаш төлүн менди камгалап алган. Чылда мал өстүрер планны Баян-Өлгий, Увс, Завхан, Булган, Архангай аймактар ажыр күүсеткен.

Шаанда өрген хакпаан ээн хову, шынааларда чаа суурлар, хоорайлар, улуг бүдүрүлге төптери тургустунган. Чижээлээрге, Кара-Хемниң шыназында үлетпүр төөг—чаа Дархан хоорай тыпты берген. Ында цемент заводунуң, силикаттыг туйлбу заводунуң, алгы-тон фабриказының, элеваторунуң, аш-чем комбинадының болгаш өске-даа социал-культураның албан черлериниң улуг бажыннары бедип үнген. Ол ышкаш чоокку чылдарда Буянгавын даглыг районунда Эрдэнэт деп, чаа хоорай тыптып, чес болгаш молибденниң улуг «үүжезин» ажыткан. Ында дагүлетпүрү тургустунган.

Моолга мурнакчы эртем-техника иштереп, өөредилге чеплери калбарып, эртемденнер саны база көвүдээн. Моол академик Т. Шагдырсүрэнниң удурткузы-биле чүрекке кезиишкиннерни чедишкинниг чорудуп турар. Он-муң кижиге эмнелгенин 105 орунү, 22 эмчи онаажып турар. Моол эртеминң шапкын хөгжүлдезининг бир тодаргай херечизи болза, малчын араттың оглу Гуррагчаның октаргай делгеминче үжүткүш, ээп келгенин чугаалаарга четчир.

Культура, литература болгаш уран чүүл, спорт болгаш күш-культура талазы-биле Моолдун делегейге мактадлыг көргүзүүлерни кайы хөй. Моолдун араттың революстуг нямның чурттун социал-экономиктиг хөгжүлдезининг талазы-биле эң-не сорулгазы болза, чуртту индустриа-аграрлыг болдурары азы социализмниң бүрүн тиилелгезин хандырары болгур.

Г. САНЧАА,
«Билиг» иштиделинин кежигүнү.

МАР-ның 60-чылынга

АҢЫ-ДУҢМА МООЛГА ЧОРААШ...

Совет-моол кызыгаарның ол чарыында Моолдун сүлде дээдээн кадаан адагаш көзүлгеп соонда удаткан чөк Сухэ-Батор хоорайже тал кирип келдивис. Моолда чүгле көдээ ажыл-агый эвес, а үлетпүр-бүдүрүлге база шапкыны-биле ваунгховжуп турар дээрзин бо болгаш МАР-ның ийиги улуг хоорайы Дарханга барааш киижи эскербес аргажок. Ынчаарга Сухэ-Батор хоорай 18 аймактарының (область) бирээзи Селенганың төвү. Аймак бодунуң адын ооң девискээринде агып бадып чыдар күчүлүг хемден алган дээрзин номчукчу билир чадавас. Селенга моол чергелеэ эгезин алгаш бистиң чурттувуста чыдар делегейде эң-не улуг болгаш терең сүлүг хөл—Байкалче орууп уламчылаар. Ук хемниң ууну, аны ана бир шынааларнибиле-дөө хал одуррага, Моолдун база бир эзэртинмес байлаа — чыжыргана хөвүбиле таваржыр.

Улан-Батор. Ол 342 чыл бурунгаар үндезилеттинген. Бөгүн моол найысылатта 330 мүң ажыг кижи чурттап турар. Хоорайның эгези салдыгавыныдан үш чүс чыдыр эртсе-даа, бүгү тургустунган үлетпүр бүдүрүлгелер болгаш чурттага түүүн улусчу революциянның тиилээнинин соонда туттунган. Бөгүнгү сөң-дөрт кудумчуларлыг, 5—10—12 хаът бажыңнарлыг, чиңгир ногаан парктарлыг, скверлерлиг, театр, музейлерлиг, тураскаадлыг черлерлиг хоорайның хөвүүлдезинде совет өөнүктерниң салмыжкыны улуг. Моол-совет жөңге найысралды бадыткаан совет эвчин черинің төптө турар 12 каът бажың хоорайның найы-даа талазындан тоба көстүр.

Моолдуң Чойбалсан аттыг күрүне университединде база эвчинин, башкының, түүгүжүнүң дээди, ортуңак өөредилге черлеринде, иштиң билиг школаларында ак 90 мүң оолдар, кыстар, бичии уруглар хаара туттунган. Бо найысылаттың чурттакчыларының үшкү кижи бүрүүлүүн өөренип турар дээни ол. Бөгүн моол найысылатта чүгле үлетпүр бүдүрүлгелер бөгүн 600 ажыг. Омар каттышкан чурттуң үлетпүр продукциязының бежең хуузун берип турар. Биргээр чүсаалаарга, чурттуң үлетпүрү ак чаңгыс-ла ай дургузунда бүгү 1940 чылдың иштинде берип турган хемчээлге дең продукциязы бүдүрүп үндүрүп турар.

Улан-Батор хоорай-биле таныжылгавысты Байсан даанда совет даймчыларга тураскаалга чечек салырындан эгелеливис. Чүгле эзир ужун четки дег бедик даанның оргуузунга кирер автомашина беним чеде бээр чалгалыг оруктуг кылып каан. Оон өрү 252 чада техниживиле кадбүрүлген соонда хөлүнда автомат туткан совет солдаттың тураскаалы сени вуткүп алыыр. Ында Маадыр-хоорайлар Москва, Брест, Ыдыктыг Бичии чердек чедирип келген довурактар база кадагалаттынып чыдар. Бажын бүлүг шүлаан бо бедик даган Моол найысылаттың чыдар. Бо-бир шагда турган делегей дег эвес болдур ийин. «Империализм болгаш дайын күштери ам делегейниң салым-хүүзүн боттарының тура-соруун өзүүгаар аажылап шыдавас. Ол күштер социализмниң, делегейниң революстуг шимчээшкинин күүү-шыдалын, тайбың талалакчыларының калбак болгаш үргүлүү өзүп орар шимчээшкинин херексеп көөр ужурлуглар» деп, Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро сессиянның хуралынга чугаалаан.

Ол бүгүнү барымдаалап көрбүшаан, Гаванага сессияның киржикчилери дүшкүүрлүг чоруктун чавырлыышкынын камгалап болгаш быжыглап болур, улустар ядролуг халаптыг кыжанының чайладып шыдаар шинеткиг деп түңнелдя кылганнар. Оны чедип алыр төлээде, тайбың дээш демиселчилерни, чазагай тура-соруктун бүгү кижилериниң күженишкинниерни улгаттырары, кайыыза талага таарышкан дугуржулгаларны чедип алыры эргежок чугула. Европага айыл чок чорук дээш май 4—10 хүннеринде эртирер кылдыр төлевилеттинген дем каткан хөделинчиннер неделязы, ол ышкаш НАТО чурттарының болгаш ССРЭ-ниң ортумак мрактыларын кижи бүрүзү хүүда социалистиг хүлээдгелерлиг. Ооң түңнелин ай санында үндүрүп турар. Даглымышкын ажылы база экижээн. Анмактарны хоочунарда быжыглаан. Олар хоочун эш-өөрүнден күш-ажылдың чазагай чаңчылдарынга кижизиттинип турар болгаш байлак арга-дүржулгазынан хөй чүүлдерни шиңгээдип ап турарлар.

Үстүнде ап чоруттунган организастыг хемчеглер хожудан турган коллективти мурнакчыларның олурууунче киирген. Оны дараазында көргүзүүлер бадыткаар. Партияның XXVI съездизинге алдар болдурган күш-ажылчы эвлечеге амыдырал хандырылга комбинадының коллективи кызымак ажылдаан, ийи айларның планныг онаалдазын февраль 17-де 113 хуу күүсеткеш, 6225 рубльдың ачы-дузазын чонга чедирген. Ында сорук киргеи коллектив бо чылдың эрткен кварталын бүдүрүлгени бедик көргүзүглерлиг доосказ. Квартал планы 116,5 хуу күүсеттинген, 8800 рубльдың ачы-дузазын чонга чедирер турган, 10260 рубльдың ачы-дузазын чедирген. Бирги кварталдың түңнели-биле ук коллектив районнуң бүдүрүлге, албан организация чергелериниң аразында калбарган социалистиг чарышчы-жыга тиилекчи болган.

Комбинатта янзы-бүрү кылыгларның 12 цеги бар. Оларның 9-зу бирги кварталдың планыг онаалдазынга ажыр күүселиг, социалистиг хүлээлгелериниң кол негелдемеринең бирээзи — чонга ачы-дуза чедирериниң хемчээли улгаттырган, 16 ажылдакчы социалистиг хүлээлгелериниң негелдемерни чедишкинниг күүсеткен. Оларга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бөлээн, ажылдан үнер-кирер чоруктар кос-кузу-биле кызырылган.

Өөрүүн чонун амыдырал хандырылга комбинады 1979—1980 чылдарда районнуң бүдүрүлге организацияларындан хожудап турар коллективтериниң санынга турган. Комбинатты хожудаашкындан үштур, ында ажыл-херекти чогумчалыг тургузары-биле чамдык тодаргай хемчеглерни бо чылдың эгезинде ап чоруткан. Чижээ, районнуң амыдырал хандырылга комбинадының директорун солаан, цехтерни түскай эртемниг кадрлар-биле четчелеп, бөт-башкарылгалыг хөй-ниитии организацияларының ажылын экижээринче утланган хемчеглерни ап чоруткан. Ооң түңнелинде коллективтиң нийти сагыыга-чурум экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бөлээн, ажылдан үнер-кирер чоруктар кос-кузу-биле кызырылган.

ХОЖУДААШКЫНДАН УШТУНУП...

Моол Арат Республиканың аймактарының профессионал болгаш бөт-тыамыгыр артистери бистиң республикага каш удаа аалдап кээп, боттарының уран чүүлүн бараалгаткан. Тыва болгаш моол улустарның аразында акы-дүмда найыралчы харылзааларны улам быжыглаарынга ол дузалап турар.

Моолдуң улустуң ырының болгаш танцының күрүне ансамблиниң артистери эрткен чылдың октябрьда бистиң республикага аалдап чораан. Олар Хандагайтының, Ак-Довуракты, Шагаан-Арыгның, Туранның, Кызылдың ажыл-ияичилериңе солуп программалыг концерттерни көргүскен. Аалчыларны чер болганга найыралчы чылыг байдалга утпаан.

Оларның репертуары байлак. Янзы-бүрү национал улустарның ырлары, танцылары, хөгжүмнери программала кирген. «Тооруктуг таңдыкчы», «Хандагайты», «Теве-Хаа», «Самагалдай» деп тыва ырлар база бар.

МАР-ның улустуң артизи Норовбанзад, МАР-ның алдарлыг артистери Тумэндэмбрел, Банзарғч, Лхамжав болган өскелерниң-даа күүсеткен номерлерин көрүкчүлер диңмиттиг адыш часкаашкынары-биле уткуп турган.

ЧУРУКТА: ансамбльдиң танцы болүүнүң ойнап турары.

Номчукчулар шүүмчүлеп тур

КВИТАНЦИЯ БЕРБЕС

«Кара-Хөл» совхозта белеткел агентизинин ажылында бар, сагышка четпес чамдык чүүлдер дугайын маңаа бижиир бодай-дыр мен.

Белеткел контораның хүлээп алыкчызында Социал Саая ажылдаа-ла ам беш чыл четкен. Бо үениң дургузунда маңаа алгы-кеш, дүк, эът дужаагаан кижилер оон квитанция ап көрбээн. Оон ийи хоолтаының бирээзин продукт дужаагаан кижиге баар, өскелин отчётка кожары албан болгай. А мында ындыг эвес, квитанция орнуна кыдыраштыы ажыглап турар, продуктуның деңзизин, ортек-үнезин ама демдеглеп алыр. Көдээ ажыл-агый продуктулары дужаагаан кижилер холга квитанция албайн келген.

Квитанция тургузуп, ону бижип бербезининг чылдагаанын чон оон айтырып-даа турган харын. А хүлээп алыкчы ацаа бүлай, тодаргай эвес харылаа каар. Квитанция бижиир саазын төнген дээр ийиве, азы ам-даа келбээн деп-даа харыылаар. Чогум отчёт тургузарда ооң балыткалы документ чокка кандыг арга ажыглап турар чүве ирги? Кандыг-даа ажыл отчёт-учёттуг болгай.

Ооң-биле кады ангор, хой дүгүм Кара-Хөлдүң белеткел агентизинге чурттакчы чондан дужаары эвээжээн. Маңаа садарга өртээ эвээш дээш Тээлп, Хөнделең суурларже аппарып садып турары таарымча чок. Ынчангаш ол дүк күрүнеге дужаттынмайн, хууда кижилерниң-даа холунче кирип турар тавырылгалар бар.

Кара-Хөлде бо белеткел конторазының ажылын Кара-Хөл көдээ Советин-даа, ону харылаар өске-даа албан организациялар хайгаарал алыр үеви келген боор деп болаар мен.

Б. ХЕРТЕК.

АЖЫГЛАЛ ЧОК ТУРАР

«Бай-Тал» совхозтуң төвүүде Ленин кудумчузунга 1980 чылда кудук кылып, ажыгдалга киирген. Ону кыладыртыр кижилерни Кызылдан чалаан чүве. Кудукту тударынга өөрөш эвес түңнүг чарыгдал үнгейн чүгаажок.

Улуг, биче чурттакчылар чаа кудуктуг болганынга хөлчок өөрүп турганнар. Ындыг болза-даа ол өөрүшкү үр болбаан, үш-дөрт ай эрткенде кудук ажылдавастаан, үрелгеп. Оон бээр бо хүннерге чедир ону кылдыртыры-биле кычдаа, каңгыг-даа хемчег албаан. Хайыраан кудук ажыгдал чок туруп берген. Совхозтуң удурткучулары ол талазы-биле хемчег алырын бодап турар ирги бе?

Х. КАРА-ООЛ.
Ғай-Тайга район.

КИЖИЗИДИЛГЕ АЖЫЛЫНЫҢ КОШКААНДАН

Өөвүр районда «Кызыл тук» совхозтуң девискээринде доктаамал ажыды чок, ындамында ээн бажыңнарда болдүүчүп алгылаан врачалаан, таайылаан чамдык анмактарны бо-ла көрүп болур.

Чамдыкта көөрге ол оолдар-биле 9—10 класстарның өөреникчилери каттыжыпкан чорүп турарлар. Ол өөреникчилерниң өөренмейн, кимнар-биле чорүп турарын сууда ава-чедер-даа, башкылар-даа кичээнгейге ап хайгаарлы килбайн турар. Оон түрлүк чамдык башкылардың чурттап олурар бажыңнарының сонгалын белип буза шаап турар таарылгалар болгаш адырының нийти бүдүрүкчүдүү мурнуудагы беш чыл-биле демнээрге 6,3 хуу немежип, төрүүр малдың баш саны 7,8 хуугa өскен. Тудуг ажылының талазы-биле алдыгы беш чылда эрткен үш беш чылдарның бүдүргеи-биле дең хөмчээлдиг ажылдар кылдынган. Үлетпүрүнүң кол фонлузу алдыгы беш чылда 1,7 катап немешкен.

Аагар-бойдус шаптыктап турза-даа, чурттуң малчыннары 1980 чылда 8,5 сая малдың чаш төлүн менди камгалап алган. Чылда мал өстүрер планны Баян-Өлгий, Увс, Завхан, Булган, Архангай аймактар ажыр күүсеткен.

Шаанда өрген хакпаан ээн хову, шынааларда чаа суурлар, хоорайлар, улуг бүдүрүлге төптери тургустунган. Чижээлээрге, Кара-Хемниң шыназында үлетпүр төөг—чаа Дархан хоорай тыпты берген. Ында цемент заводунуң, силикаттыг туйлбу заводунуң, алгы-тон фабриказының, элеваторунуң, аш-чем комбинадының болгаш өске-даа социал-культураның албан черлериниң улуг бажыннары бедип үнген. Ол ышкаш чоокку чылдарда Буянгавын даглыг районунда Эрдэнэт деп, чаа хоорай тыптып, чес болгаш молибденниң улуг «үүжезин» ажыткан. Ында дагүлетпүрү тургустунган.

Моолга мурнакчы эртем-техника иштереп, өөредилге чеплери калбарып, эртемденнер саны база көвүдээн. Моол академик Т. Шагдырсүрэнниң удурткузы-биле чүрекке кезиишкиннерни чедишкинниг чорудуп турар. Он-муң кижиге эмнелгенин 105 орунү, 22 эмчи онаажып турар. Моол эртеминң шапкын хөгжүлдезининг бир тодаргай херечизи болза, малчын араттың оглу Гуррагчаның октаргай делгеминче үжүткүш, ээп келгенин чугаалаарга четчир.

Культура, литература болгаш уран чүүл, спорт болгаш күш-культура талазы-биле Моолдун делегейге мактадлыг көргүзүүлерни кайы хөй. Моолдун араттың революстуг нямның чурттун социал-экономиктиг хөгжүлдезининг талазы-биле эң-не сорулгазы болза, чуртту индустриа-аграрлыг болдурары азы социализмниң бүрүн тиилелгезин хандырары болгур.

О. ДАЛБЫЙ.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА-ның корреспондентилери дыңнадып тур

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

1. Быжыг үндезинге

ССРЭ-ниң болгаш ПУР-нуң аразында найырал, дузалажылга болгаш дайын соонда кады ажылдажылга дугайында керээниң 35 чыл оюн совет болгаш польша улустар эрткен неделяда калбаз-биле демдеглээн. 1945 чылдың апрель 21-де, гитлержи Германияны ашкан улуг Тиилелгениң байырлалының мурнуу чарыында, чарлынган ол керээ совет-польша харылзаалар хөгжүлдезининг кол угланышкынарын тодаратказ. Ийи улустуң, бүтүү социалистиг дем каттыштырылгазының эрге-ажыктарынга, тайбың болгаш Европага айыл чок чоруктун эрге-ажыктарынга 20 чыл дургузунда ол ышкаш барааш болуп келген. Найырал, кады ажылдажылга болгаш дузалажылга дугайында 1965 чылдың апрельде Варшавага чаа керээге ат салган. 1945 чылдың керээзининь салгалы болу берген бо кесээниң үндезини марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптери болган.

Дайын соондагы Польшаның хамаарышпас хөгжүлдезинче, ооң ыызыгаарларының өскерлиг чогум магадлаан советполша керээни чарганы политиктиг улуг ужур-дузалыг болуушкун болган. Анаа үндезилээн, бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалар тургустунган болгаш үре-түңнелиг хөгжүп келген, ол харылзааларның быжыг дөжээ найыраа, эвилел болгаш кады ажылдажыга. Варшава Керээзининь Организациязының болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле деминг хөделеңишкий болуп турар.

Ол документтиниң принциптеринге ылап дүүштүр хөделбиваан. Совет Эвилели Польшага дайын соондагы хоозуралды чок кылырынга, ооң улус ажыл-агыйын тургузарынга болгаш хөгжүдеринге деткимчең көргүскен. Металлургияның, машина тудуушкунунун, индустрияның өске-даа адырларының польша черде туттунган хөй санныг объектилери бистиң чурттарывыстың үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазының чаагай көргүзүү апарган. Социалистиг экономиктиг интеграцияның комплекстиг программазын боттандырарынга, ийи чурттуң материалдыг бүдүрүлгезининь кол адырларынга специализациялыг болгаш кооперастаашкынны хөгжүдеринге ССРЭ биле ПУР идепкейлиг киржип турар. Дайын соондагы эрткен чылдарда амыдыралның бүгү талалзарынга польша улустуң чедишкиннерни маргыш чок.

Ынчалзажок чурттуң партиязының болгаш чазааның моон мурнуудагы удурткулгазы иштии политиканга улуг алдагдалдарны болдурган. Барыын чүүге хоралакчы төптерге деткиттирген антисоциалистиг күштер ону ажыглай бергеи. Олар чуртта байдалды чидиглендирип, бүдүрүлгелериниң бир-дескээниң үндезини марксизм-ленинизмниң болгаш социалистиг интернационализмниң принциптеринден болган.

Дайын соондагы Польшаның хамаарышпас хөгжүлдезинче, ооң ыызыгаарларының өскерлиг чогум магадлаан советполша керээни чарганы политиктиг улуг ужур-дузалыг болуушкун болган. Анаа үндезилээн, бистиң чурттарывыстың аразында харылзаалар тургустунган болгаш үре-түңнелиг хөгжүп келген, ол харылзааларның быжыг дөжээ найыраа, эвилел болгаш кады ажылдажыга. Варшава Керээзининь Организациязының болгаш Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң шугуму-биле деминг хөделеңишкий болуп турар.

Ол документтиниң принциптеринге ылап дүүштүр хөделбиваан. Совет Эвилели Польшага дайын соондагы хоозуралды чок кылырынга, ооң улус ажыл-агыйын тургузарынга болгаш хөгжүдерин

Ном—билиглернің үндезини

АРГА-ХЕВИРНИ САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДЫП ТУРГАШ

Кандыг-даа кижиниң амыдыралынга номнуң ужур-дузазы көңчүг улуг дээрзи маргыш чок. Иланғыы бичии уругларның бүгү талазы кижизидилгезинге ол улуг салдарлыг. Ынчангаш бо херекке уруглар библиотеказы бодувуң үлүг-хуузун киирер ужурлуг болуп турар ужуру-даа ыяа.

Улуг-Хемниң район библиотеказының ажылдакчылары бистер бо талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп, хире-чергези-биле чедиишкиниг-даа болуп турар бис. Эрткен чылдың түңнелдерин-биле республиканың уруглар библиотекаларының аразынга шилгараан эки ажылдыг деп санаткан бис. Район иштинге база-да эки түңнелдиг болгай бис. Бо чылдагы ажыл-херектеривисти багай авес деп санап болур.

Уруглар-биле ажылды канаар организастап тургускавыл? Эрткен беш чылдарда иниги-биле, ол ышкаш 1980 чылда планның көргүзүглериве күүсеттинген. Бисте 1200 хире номчукчу бар. Ажылды план ёзугаар чорудуп турар. Бисте чылдың айларының планнары тургустунган. Оон аңгыда ажылдакчы бүрүзү турскай харылаар участоктуг, ол дээш харыысалгалыг болуп турар. Чижээлээрге, С. С. Салчак аныяк ажылдакчы, үш чыл ажылдап турар. Ол массалыг ажылдарны харылаавышаан, номчулга залынга ажылды база башкарар. Абонементиде Г. П. Баргоякова ажылдап турар, ол ыяаа ажылдаала алды чыл четкен. Уруглар библиотекаларынга ажылдаала он беш чыл четкен мен, бүгү-ле ажылдарны башкаржыр, көскү агитацияны харыылаар, планнар тургузар, оларның күүселдези дээш сагыш салыр. Бистер шупту-вус Канскинин библиотека техникумун доозкан бис.

Библиотеканың сорулгазы ном номчулгазынга школачыларны бүрүн хаара тудары, доктаамал номчулгага оларны 60 хуу чедир хаара тудары болур. Номчукчулар-биле ажылды чогумчалыг организастаан. Школалар-биле (ыдангыя Шагаан-Арыгның № 2 школазы-биле), ада-иелер-биле харылзаны тудуп турар бис. Ном бижидилгезиниң талазы-биле ада-иелер-биле доктаамал харылзажыш, херек апараа дыңнадып-даа турар бис. Номнарны үр тутпас дораан солуп алыр айтыгны чогумчалыг шинтпирлээри бистиң ажылывыска ужур-дузалыг.

Чоокта чаа уруглар номунуң неделязын эрттирдивис. «Ном чокта билиглер чоко» деп темага беседаларны чоруткан. Түс черниң радиозунга чүве чугаалап, номнар дугайында допчуладларны база кылган бис. Кандыг-даа ажылды уругларның назы-харының аайы-биле чорудары чугула болбайн аан. Бичии уруглар-биле ажылдың хевирин янзы-бүрү болдурган. «Бодуң кылып өөрен» деп конкурсту бичии уруглар-биле чоокта эрттирдивис. Уруглар янзы-бүрү ойнаарактарны тудуп кылганнар.

Номчулга залывыс улуг, дөртен кижи өлуруп болур. Массалыг хемчеглер эрттиреринге таарымчалыг. Уруглар маңаа тоолдар дыпнап, телевизордан уруглар дамчыдылгаларын-даа көрүп болурлар. Телевизорну, радиоланы эрткен чылын-на садып алган бис.

Хүн бүрү болуп турар болуушкуннар, кызыл календарь хүнпери болгаш төөгүлүг болуушкуннарның чангызын-даа халас эрттирбес бис. Янзы-бүрү делегелгелерни, буянчыларны, стендилерни доктаамал кылып, чаартып турар. Школачыларның номга сонуургалын бедидер, оларны бүгү тала-биле кижизидер херекке салдар чедирер дээш кызыл ажылдап келдивис. «Сээн амыдыралыңның хөөйлулары», «Мергежилди шилип ал», «Моңу номчу, ол солуң», «Пионер активчизиниң булуңу» дээш делегелгелерни уруглар сонуургаар. Улуг төрээн чуртуңа ынакшыл, күш-ажылга хандыкшыл, төрээн черни өөренири, күш-ажылдың кижилерин хүндүлеп көөрү чугула айтырыглар ол.

Библиотеканың ном фондузу 17 муң чедип турар, чаа номнарны ап турар бис. Уругларга тыва номнар ховар. Орус дылдан база очулдурар болза эки болгу дег. Эрткен чылдың көргүзүүглери-биле алырга бисте ном эргилдези бир ном номчукчуга ийи катап барган болуп турар. Оон-даа эки ажылдаары чугула болбайн аан. Оңу чедип алыр дээш бүгү күжүвүстү салыр бис.

Н. АЙЗЯТОВА,
Улуг-Хемниң уругларның район библиотеказының методизи.

«БҮГҮДЕГЕ ХҮНДҮТКЕЛДИГ ТЕАТР»

МОСКВА. Күрүненің төп концерт залында Ленинградтың миниатюралар театрының көргүзүглери болуп турар. Ук театрның артистери москвачыларга боттарының чаа ажылы — «Бүгүдеге хүндүткелдиг театр» деп шиизин бараалгадып турар. Сценарийниң автору, режиссёру болгаш уран чүүл удуртукчузу—СССР-ниң улустуң артизи, Ленинчи шаңналдың лауреады Аркадий Райкин.

ЧУРУКТА: шииниң сөөлгү көргүзүү. Ортузунда Аркадий Райкин.

В. МАСТЮКОВТУҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

«Сүт-Хөл» совхозтуң төвүзүде «Чинчи» ясли-салга шуут 50 бичии чаштар хүн бүрү омак-хөглүг өзүп-дорүүн турарлар. Уруг-дарының аңгы аппарын каш күш-ажыл кылыр аргалыг болуру—не кижиге улуг өөрүшкү. Суурла адаелер оон коллективинге чоргаарланып, идегээрлер.

Сүүрдан ырак эвестe совхозтуң-чүс ажыг төрүүр хунажын инектери турар. Амгы үеде

ЭГЕЛЕКЧИ ЭРГЕЛЕКЧИ

ажыл ышка тү-үктээн. Оларның кажаа-чыдының, колдавлексээрин аштап-арыглаар дээш ажыл-ла хей. Бо талазыбиле байладыы алыс хоочун коммунист, контролёр кижи болганда, селиниң эргелекчизи Сенденмаа Мурзунаевна Доржу тола билип ап, хемчегин алырын шинтирлээн. Оон удуртканы күш-ажылчы коллективтиң кежигүннери малчыннарга шеф-дузаны чедирер деп планнаан. Шеф хүнүнде барык шупту ажылдакчылар кээп, кажалар көржейин көптарып, өдээн аштап-арыгланнар. Маа төрүүр үеде бо хире ажыл малчыннарга улуг дуза болган.

Коммунист Сенденмаа Мурзунаевнаның үлегер-чижээ коллективинде аныяктарга улуг өөредиг болуп турар. Ол үжен ажыг чылдарда уруглар албан черлеринге ажылдап келген.

Б. САТ.

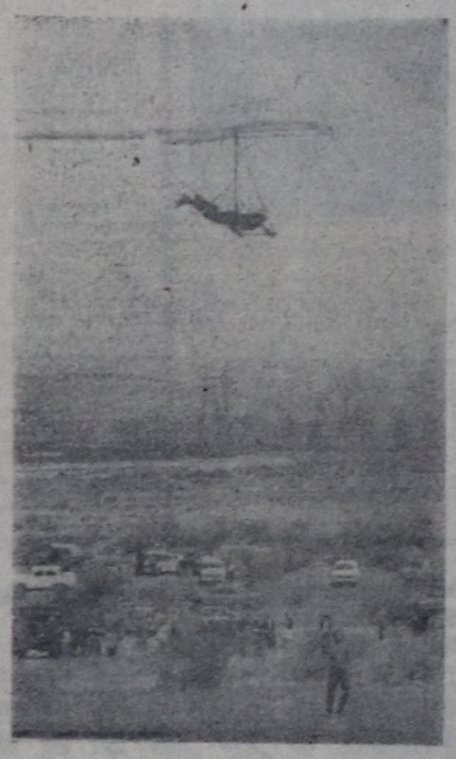
СПОРТ СПОРТ СПОРТ

КЫЗЫЛЧЫЛАР—ҮШКҮ ЧЕРДЕ

Дельтапланеризм спортунга Россия Федерацииязының Барыын Сибирь зоназының чемпионады бистиң республиканың найыралынга бир неделя дургузунда үргүлүлээш, доозулган. Боом даанның электеранге болган маргылдааны улус сонуургап көрген.

Тываның ак-көк дээринге үргүлүлеп келген дилимнерниң маргылдаазынга Томск областан келген дельтапланеристер бедик мергежилдиин, агаарга ужуп чораан аппарадын билдиглиг башкарып билирин көргүзүп, команда талазы-биле бирги черже үнген. Ынчангаш олар ам Россия Федерацииязының Краснодарга болур чемпионалынга киржир эргени чедип алган. А командаңың кежигүнү Александр Сутяган маргылдааның тулган чемпиону атка төлептиг болган.

Тюменьниң спортчулары — ийиги, а бистиң чаңгыс чер чурттутларывыс—үшкү шаңналдарның эдилекчилери болганнар. Тываның спортчулары ук маргылдаага багай эвес киришкен, а бир эвес белеткелин оон-даа эки чоруткан болза чемпион ат дээш туржуп болур арганыг турган. Тыванып дельтапланеристеринден Сергей Казанцев 25 спортчуларның аразындан 7-ги черни эзлээн.

ЧУРУКТА: дээрде хостуг ужудуушкун.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

«ТАЛАНТЫЛЫГ АНЫЯКТАР ХӨЙ»

ГЕТЕБОРГ. (СЭТА-ның тускай корр. В. Дворцов, В. Ролих). Шведскиниң шилиндек командазының ол тергинин Дак Седерстрем «Гетеборг—Постен» солунуң айтырыгларынга харыылаан, «хоккейниң шынары улам-на бедик кел чыдарг — деп чугаалаан. —Оон-биле кады делегей хоккейниң терминн — ССРЭ-ниң шилиндек командазының мергежили база улам улгадың турар. «Тре крунур»-биле маргылдаага шыкаш совет командадан эки ойнаары черле болдунмас деп бодаар мен. Ол талантылыг аныяктарны чугуруглуг-ган.»

Швед команданың оон өскө киржекчизи Матс Нзслундың:

—«ССРЭ-ниң шилиндек командазында ол ооллардың шүүт-ла малдап ханмас кижидир мен — дээн, свстерин ол-ла солуп база кирлаан. — Олар дээрге, хоккейниң кижи бүзүрээр арга чок мастерлер-дир.

Вратарь П. Линдмарк оон соонда «Гетеборг—Тидиниген» солунуң ажыладакчызының айтырыгларынга харыылаан, мынча дээн: «Ва оюн дендиин-ле сүртеннге болдуг! Бистер бир эвес курлавыр ертарь-биле-даа кады хаалга аксынга турган болзуусса, домей-де чайлап чок аштыпар турган-дыр бис».

САЛДАРЫ БАГАЙ

«Арагага хандыккаш...» деп чүүлге хамаарыштыр эш-өөрүн бижип турар болалдарын, санал-оналын бүрүн деткип, чүүлдүзүүнүн номчуп турар мен. Анда хамаарыштыр болдарымны бижикседим. Шынап-ла араганың хоразы улуг. Чамдык кижилериң ажылынге, амыдырал-чурттарлага харыысалга чок чоруу оон үнүп турар болгай. Оңу амыдырадын бо-ла көрүп болур. Анда хамаарыштыр даразында чижекти маңаа киирейн. Бистиң суурда бир аныяк эр кижи бар. Оон адын дорт адавайн, адының чүгле эге үжүүн адаар болай-дыр мен. Хөй-нитаның черлеринге А. кезээле эзирик чоруур, ында-мында алгыш-кырыш, шоп-содал үндүрген сураа дыңналыр. Орта эш-чем-даа чивейн, хөй арага ужун чоруп тургаш, үжен хар бээин четпейн, баярым дээр апарган. Эмчилерге шинчидерге, арага организмге хоралыг зарыгны тыныдырган болган, Араганың хоразы ол-дур. База чижек. Ы-ның ооллары ийи. Ол болу доктаамал арагалаар күш-ажылдан оспаксыраар. Ооллариның кижизидилгезинче көңгүге кичээнгей салбайн турар. Оон түңнелинде ооллар ада-нениң хайгаралыдазын үнүп, школазын ара каггаш, харын-даа арагаже сундулуг болу бергеннер. Ол үр-дээ болбайн, кем-херек үүлгеткеш, шинтиргеннер. Ада-нениң уругларга салдары ындыг болган. Чамдык ада-иелер уругдарының өөрүшкүлүг келир үезин болавайн, хүнүн бодап, арагаже сундугун чоруурлар Ол канчап-даа таарышпас.

Хөй чон оргузунга ариннүүрүн оксунган, эзирик чоруур кижилерни көөрге, көскүлеңи кончуг болур чүве. Ындыг кижилер хамаатыларының амыр-дыжын үреп турарлар болгай. Суг-Аксы суурнуң кудумчуларынга, садыг чанында эзирик тургулаар кижилерни бо-ла эскерип болур. Мындыг кижилерниң амдажыпкайн, хөй-нитиниң күжү-биле чогуур хемчегден оларга оңаан турар болза эки деп бодаар мен.

Садыг шугумуның ажылдакчыларының талазындан эзирлер суксуннар садарының чаңгыс аай чурумуи шынгыы сагыры чугула. Орулга киирип алырын бодавайн, хоойлу-дүрүмүү база шыңгыы сагыыр болза эки. Ынчангаш араганың уржуундан үстүнде ыяаш хажылышкыннар болдурбазы-биле суурнуң ботбашкарылгалыг бүгү хөй-нитиниң организациялары арагалаар чоруктар-биле эптеш чок демиселди чорудар апаар.

О. БОРАШ.

Чөөн-Хемчик район.

«Арагага хандыккаш...» деп чүүлге хамаарыштыр

АПРЕЛЬ 28-ТЕН МАЙ 3-КЕ ЧЕДИР ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Стена-далайжы». Мультфильм. 9.30 —«Билдингир-даа бол, элдептиг». 10.30 — Л. Бетховен—Скрипка болгаш фортепианога сонаттар. 11.20 — Медээлер. 11.25 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «КАМаз. Ийиги тургустунгазы». Документалдыг телефильм. 15.05 — Азербайджан ССР-ниң Күрүненің улустуң таңды ансамблиниң концерти. 16.00 — «Объектив». 16.30 — «Горизонт». Ленинградтан дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — Телелекторий. «Делегейниң социалистиг системазының хөгжүлдези, социалистиг чурттарның кады ажылдажылгазы». СЭКП обкомунуң лектору А. Б. Юмбуунуң чугаазы. 17.40 — «Чуруктуңнуң монологу». Документалдыг фильм. 18.00 — «Хөглуг өг». 18.30—18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Афганистан Демократтыг Республиканың чарлалының хүнүнге. «Апрель революциязының алыс шыны». Документалдыг телефильм. 19.50 — «Эрес-дидим чорук». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 21.00 —«Үе». Информастыг программа. 21.35—23.10—«Музыкалыг амыдырал». Тележурнал. Төңгенде— Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Мариэтта Шагинян». Ийиги фильм. 12.50— Дуржулгалыг педагогтуң кичээлдери. Физика башкызы А. Н. Митинниң дуржулгазындан. 13.20 — «Вольфганг Амадей Моцарт». 1-ги дамчыдылга. 13.50 — М. Шолоховтуң театр сценазында маадырлары. 14.30 — «Чүректиң үүлези». Уран-чечен фильм. 16.00 — 17.30 — Чапсар. 17.30 —ССРниң улустуң артизи Н. Отреич операдан арнялар күүсеир. (Орбита-3»). 18.00 — «Чурттуң ховуларында» («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45—«Моңгун дуюг». Тываның хөгжүм-шин театрының шинзи.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!» «Домино болгаш оон өөрү». Мультфильм. 20.15 — «Аныяктар дугайында ырлар». Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң ансамбли совет ырларыны күүсеидир. 20.45 — «Вятскиниң ардыгларын». Документалдыг телефильм. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Попрыгунья». Уран-чечен фильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси)— «Пахтакор» Тбилисилен дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—«Эрес-дидим чорук». Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 10.10 — «Ойнаар-кыстар дугайында». Телефильм. 10.30 — «Ырак болгаш чоок ыры». РСФСРниң улустуң артизи В. Левашов эрттирер. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сибирьден болгаш Ыракка Чөөн чүктен». Кинопрограмма: «Тюменьниң дуржулгалары». «Чүүү-даа шылаар». 15.15 — «Телестадион». 15.45 — «Горнистер, харыылаңар!» 16.15 — «Элээдилерге музыка кежээлер».

КЫЗЫЛДАН

17.55— «Май, Тайбың, Күш-ажыл!». Дамчыдылга. 18.30— 18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем дугайында». 19.30— Улустуң «Орус угуглалар» деп хөгжүм хереклелериниң концерти. 19.55 — «Эрес-дидим чорук». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 6-ты сериязы. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —23.25— «Кинопанорама». Төңгенде—Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы: «Чурукчу Ф. Решетникова», «Гобелен». 12.30 — «Силерге, адаелер». 13.00 — «Вольфганг Амадей Моцарт». 2-ги дамчыдылга. 13.40 — К. Симонов. Шүүлтер. Хүн дедегелеп. Сактыышкыннар. 14.25 — «Попрыгунья». Уран-чечен фильм. 16.00 — 17.55—Чапсар. 17.55 — «БАМ-ны тудуп тур бис». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45 — «Чүс оруктуң бирээзи—сээрии». 19.15—«Бистиң ажылчын киживис». Документалдыг фильм. 19.30—«Хөглуг өг». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!» «Илбилиг экран», 20.15 — «Номчулга дээрбээ», 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35—22.55— «Бүзүрээр сен бе, бүзүревес сен бе». Уран-чечен телефильм.

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Эрес-дидим чорук». Уран-чечен телефильм. 6-ты сериязы. 10.10 — «Горнистер, харыылаңар!» 10.40 — «Афган артистерниң концерти. 11.10 — Медээлер. 11.15 — 14.15—Чапсар. 14.15— Медээлер. 14.35— Вьетнам Социалистиг Республиканың тиледелге хүнүнге уткуштур. Кинопрограмма: «Тюменьниң дуржулгалары».

КЫЗЫЛДАН

16.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45—«Моңгун дуюг». Тываның хөгжүм-шин театрының шинзи.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!» «Домино болгаш оон өөрү». Мультфильм. 20.15 — «Аныяктар дугайында ырлар» Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң ансамбли совет ырларыны күүсеидир. 20.45 — «Вятскиниң ардыгларын». Документалдыг телефильм. 21.00— «Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Попрыгунья». Уран-чечен фильм. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Тбилиси)— «Пахтакор» Тбилисилен дамчыдылга.

АПРЕЛЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—«Эрес-дидим чорук». Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 10.10 — «Ойнаар-кыстар дугайында». Телефильм. 10.30 — «Ырак болгаш чоок ыры». РСФСРниң улустуң артизи В. Левашов эрттирер. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сибирьден болгаш Ыракка Чөөн чүктен». Кинопрограмма: «Тюменьниң дуржулгалары».

МАЙ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Москва». Кинотайылбыр. 9.05 — Совет чуруктуларның чуруктарын өзугаар байырлал композициязы. 9.15 — Воронежтиң Күрүненің орус улустуң хорунун концерти.

КЫЗЫЛДАН

9.55 — Делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскаатказан Кызылдың ажыл-ишчилериниң байырлыг ыяскаалы. В. И. Ленин аттыг шөлден дамчыдылга.

МОСКВАДАН

11.45 — «Ой, Оожум Дон, адам сен!» Музыкалыг фильм. 12.45 — «Космос оруктарында». 13.15 — ССРЭ-ниң улустарының танцылары болгаш ырлары. 13.45—Москва. Кызыл шөл. Делегейниң улустарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскаатказан дамчыдылга. Төңгенде — Делегейниң шилиндек фигуристерниң көргүзүглери. 17.00 — «Экранда кинокомедия». «Цирк». 18.30—18.45 — Чапсар. 18.45 — РСФСР-ниң алдарлыг артизи Г. Васильев ырлаар. 19.00 — «Кайгамчык эвес кайгамчыктыг үүлдер». Армян ССР-ниң улустуң артизи А. Акопян киржир. 19.40—Байырлалдың «Аскек оттугажы». 21.00 — Делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни байырлаан дугайында репортаж. 22.00—23.45 — «Ах-хөй оттугаштың» уламчызы.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

13.45 — Москва. Кызыл шөл. Делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү Май 1-ге тураскаатказан дамчыдылга. Төңгенде— шюнерлерниң байырлал конверти. 16.00 — «Эвилеллешкен республикаларның найысылаалдары». Документалдыг телефильм. 16.45 — Уругларның шоодуглуг «Ералаш» журналының арыннарындан. 17.25 — Р. Рождественский. «Ийи чүс он базым». Шүлүглел. Автор номчуур. 18.20— А. Лядов.—«Илбилиг хөл». Кинотурумал. 18.30—«Москвачы». Телеклуб. 20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!» Концертче чалаага. 20.15 — «Амыдыралче путевка». 21.00 — Делегейниң эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни байырлаан дугайында репортаж. 22.00—23.25—«Хүлээлге». Уран-чечен телефильм.

МАЙ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Медээлер. 8.20 — Эртенги сула шимчээшкин. 8.45— «Буратинонуң делгелгези». 9.15—«Эрес-дидим чорук» Хөй сериялыг уран-чечен телефильм. 7-ги сериязы. 10.20 — «Спортлотонуң» 18-ки тиражы. 10.30 — «Шактар чуртунда». Документалдыг телефильм. 10.50 — «Хөглуг аялгалар». Аныяк вокалистерниң концерти. 11.50 — «Школа». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. А. Гайдарның тоожузун өзугаар. 1-ги, 2-ги серилары. 14.00 — «Чусовта чай». Документалдыг телефильм. 14.15 — «Дириг амыстаннар дугайында». 15.15 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 15.45 — Мультфильмнер программазы: «Эң бичии гиом», «Гав деп аттыг моортайжыгаш», «Петьканың трюктары». 16.25 — «Эспаньола». Музыкалыг телешин. 17.55 — «Цирк ареназында». 18.40 — РСФСРниң улустуң артизи Т. Синявская романстар күүсеидир. 19.10—19.25 — Чапсар. 19.25 — «Катты бажы каткан эвес». Останкино концерт студиязында шоодуг кежээзи. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 — Н. Матвиенко, В. Шюртько, А. Чепурной оларның киржилгези-биле концерт. Киевтен дамчыдылга. 22.00 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Спартак» (М) — «Динамо» (М). 2-ги ужуражылга. В. И. Ленин аттыг Төв стадионунан дамчыдылга. 22.45 — 23.30 — Танцы залы. Төңгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Тихон Хренниковбиле ужуражылга». Фильм-концерт. 15.10 — «Уильям Шекспир». Хөй сериялыг уран-чечен фильм (Англия). 4-кү серияы. 16.10 — «Ол фантастиктиг делегей». Совет Эвилелиниң ийи даклыр Маадыры, ССРЭниң ужудукчу-космонавтызы Л. М. Гречко эрттирер. 17.20— Л. Леонов — «Алдын чүүзэ». Фильм-шин. 19.30 — «Музыкалыг киоск». Э. Беляева дамчыдылганы эрттирер. 20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удунар!» «Валя утбай чугаалап ор». 20.15 — «Казыкшыл» программазының почтазы». РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Ю. В. Белянинкова эрттирер. 21.00 — «Үе». Информастыг программа. 21.35 —«Алтыгыш». Уран-чечен телефильм. 22.40 — Балетчин аяк артистериниң күүселдези. 23.00—00.45 — Футболга ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Киев) —«Торпедо». Киевтен дамчыдылга.

МАЙ 3-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». Информастыг программа. 8.40 — «Сула шимчээшкинче чыскаалыңар!» 9.00 — Төп телевидениениң болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң эстрада-симфониктиг оркестриниң концерти. 9.25 — «Будильник». 9.55 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен!» 10.55 — «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 11.40 — «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 12.15 — «Школа». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 13.25 — «Музыкалыг киоск». 13.55 — «Москвада келген даштыкы чалчылар». 14.15 — «Кедээдеи дамчыдылга». 15.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 15.30 — «Спортчу гимнастиканың Европа чемпионады. Мадридтеи дамчыдылга. 16.30 — «Кинодан-чоруктар клубу». 17.30 — О. Респити — «Римниң фонтаннары». Симфониктиг поэма. 17.50 — «Делегей панорамазы». 18.35 — 18.50— Чапсар. 18.50— «Доштуг аренада». Телефильм. 19.20 — Уран-чечен фильм. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — Футбол дугайында тайылбыр. 22.05—23.45 —«Дээрбектиг улгатыраал». Эстрада программазы. Төңгенде — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

14.20 — «Ыры-81». 15.05 — «Уильям Шекспир». Хөй сериялыг уран-чечен фильм (Англия). 5 болгаш 6-ты сериялары. 17.00 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Спартак»— «Трактор». В. И. Ленин аттыг Төв стадионнуң биче спорт ареназынган дамчыдылга. 19.15 —«Оңа кырында бажың». «Поленово» музей-бажыңның дугайында. 19.45—«Улустуң аялгалары». 20.00—«Чаштар, тамчыктыг удунар!» 20.15 — «Андрэю Турсун-заденің поэзиязы». Гэруттуген хүнүнден бээр 70 харлаарында. 20.50 — В. Гавриилиниң ырларын Э. Хиль биле Т. Калиненко күүсеидир. 21.00—«Үе». Информастыг программа. 21.35 — «Мээң эртем ачам». Уран-чечен телефильм. 22.40—00.45 — Хоккейге ССРЭ чемпионады. «Сокол» —«Динамо» (М). Харьковтан дамчыдылга.

Агаар

Кызылдың агаар станциязының дамчыткашын өзугаар алырга республикага бүргеи аязын каан турар агаар болур. Хүнүң ийи дугаар чартыында болгаш дүне дымырадыр частаар. Барыын чүк утланымышкынныг хатты дургени секундада 3—8 метр чедир дургедээр. Дүне 0—5 градус, а хүндүе 5—10 градус чылыр.

Кызылга база-ла бүргеи, аязыр. Эртен эрте болгаш хүндүс дымырадыр чаар. Барыын чүк утланымышкынныг хаттың дургени секундада 3—8 метрден ашпас. Дүне—0, хүндүе 5—15 градус чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

АПРЕЛЬ 28-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Автобуска болуушкун» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40 (узатказы), 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Медальдарже орук» (2 сериялыг) 9.20, 12.10, **«Элээди оол болгаш хоойлу» деп киноклуб** 15.00, **«Сөөлгү кордал»** 17.00, **«Ада-иелер конференциязы»** 19.15 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сезиичиг кижи» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатказы) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Элээди оол болгаш хоойлу» деп киноклуб 13.20, **«Бөдүүн төөгү»** 15.20, 17.10, 19.00 (узатказы) шактарда.

Редакциянның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи эмыырал болгаш совет тургузут килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизинде 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27 информация килдизиниң 2-20-60 корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуң келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 943.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Ёвүдениниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле эргеленнинги типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1) ТС—00163

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 101 (11599) | 1981 чылдың апрель 29, среда | 1925 чылда үндезилеттингеи. | Өртээ 2 көп.

ХОВУ ТУРЛАА

Ховуларда тракторларның, машиналарның даажы хүндүс-даа, дүне-даа үзүктелиишкин чок. Тараа, бөдүүн база чулуктуг мал чемнерин бүдүрерини көвүдедир талазы-биле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирин амыдыралга боттандырар дээш республиканың ажыл-ишчилериниң он бирги беш чылдың бирги чылының часкы хову ажылдарынче кирипкени ол.

Трактор-хову бригадаларының төптери — турлаглар — хайнышкынныг хову ажылдарының кол чери. Ынчангаш механизаторларның, тараажыларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга бүгү-ле таарымчалыг байдалды аңаа тургузар, ону көскү агитация-биле эки дериир ужурлуг.

Республиканың совхозтарының хөй нуруузу хову турлагларын чогуур үезинде хынамчалыг септеп, дерип алган. Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң хову турлаглары үлегерлиг кылдынган. Чурттаар бажыңнар, столоваялар, чунар-бажыңнар, кызыл-булуңнар ажылдап турар. Көргүзүг самбыраларын, күш-ажылчы алдар туктарын кылган, социалистиг чарыштың негелделерин, шайнап-мактаарының хемчеглерин, часкы хову ажылдарын чорударының планын, механизаторларның алган социалистиг хүлээлгелерин, сезонда кылыр ажылының нормаларын, ажыл-ишчилерни сорук киирип турар лозуңнарны, плакаттарны көскү черде аскылаан. Партия, комсомол бөлүктерин тургускан. Часкы хову ажылдарының планын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседириңге политмассалыг ажылдың улуг рольду ойнаарын партком чугулалап көргеш, дуржулгалыг лекторларны, политинформаторларны, агитаторларны хову турлагларында быжыглаан, олар лекция, беседаны эрттирип, көргүзүг самбыраларын долдуруп, хүн бүрүнүң ажыл-ижинде чедиишкиннерни, четпестерни агитхуудустарга бижип турар. Социалистиг чарыштың түңнелин беш хонгаш-ла үндүргеш, оон тиилекчилеринге вымпелдерни, акша шанналын тыпсырын, күш-ажылчы алдар түгүн көдүрерин чурумчуткан. Оон уламындан мында часкы хову ажылдары организастыг эгелээн. Ылангыя ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Д. С. Дандарның удуртканы үш дугаар отряд социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда.

СЭКП Кызыл райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи «Тиилелге» совхозтуң парткомуниң (секретары Ч. Монгуш) часкы хову ажылдарының үезинде чорудуп турар политмассалыг ажылының, социалистиг чарышты организастаамының дуржулгазын нептередири-биле ол бүгү хемчеглерни чара парлааш совхозтарже тараткан.

Республиканың ажыл-агыйларында эки дериттинген, ажыл-ишчилерге таарымчалыг байдалдарны тургускан хову турлаглары эвээш эвес. Оларга «Улуг-Хая» совхозтуң Хайыракан салбырында «Дүжүт», «Коммунизмниң херели» совхозтуң Онгар-Ховуда, «Чыраа-Бажы» совхозтуң Улуг-Ховуда, «Барлык» совхозтуң болгаш өскелериниң-даа хову турлаглары хамааржыр.

Ынчалза-даа чамдык совхозтарның директорлары, агрономнары, салбырлар эргелекчилери механизаторларның дүи-хүн чок ажылдап, чурттаар хову турлагларынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче чогуур кичээнгей салбайн турар. «Дөн-Терезин», «Сукпак», «Х Улуг хурал»» совхозтарының хову турлагларында ниити байдал дыка куду. Ону экижидериниң хемчеглерин дүрген алыр херек.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерине дүүштүр чер ажылының культуразын бедиреринче, чаагай дүжүттү өстүрүп алырынче, көдээниң ажыл-ишчилери кичээнгейни салган. Олар он бирги беш чылдың баштайгы чылында бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ында тараа культураларының бир гектарындан 10 центнер, картофельден 80, ногаалардан 125, силос культураларындан—150 центнер чедир ортумак дүжүттү өстүрерини айыткан. Бо салдынган биче эвес сорулганы амыдыралга боттандырары-биле СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «1981 чылдың часкы хову ажылдарынга белеткелдиң болгаш ону эрттиреринниң талазы-биле немелде хемчеглернин дугайында» доктаалды хүлээп алган. Механизаторларның, тараажыларның амыдырал болгаш культура хандырылгазынга таарымчалыг байдалды тургузарын, оларның ортузунга агитмассалыг, организакчы ажылдарны экижидерин, социалистиг чарышты дээштиг, организастаарын ында база айыткан. Доктаалда айытkан хемчеглерни күүседир дээш партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары политиктиг база организакчы ажылды дээштиг чорудар хүлээлгелиг.

Часкы хову ажылдарын шынарлыг, чогуур хуусаазында, агротехниктиг чурумнар ёзугаар чедиишкиннг чорудар дээш механизаторларның ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалды тургузуп, оларның хандырылгазын турлаг бүрүзүнге улам экижидер херек.

СОВЕТ - ЛИВИЯ ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАР

Совет-ливия чугаалажыышкыннар апрель 27-де Кремльде эгелээн.

Совет таладан чугаалажыышкыннарны СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. А. Тихонов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның, секретары Б. Н. Пономарев чорудуп турар.

Ливия таладан — Ливия революциялыг удуртукчузу, Ливиянның социалистиг улусчу араб Джамахириясының баштыңы М. Каддафи, Чепсектиг күштерниң кол командылакчызы Абу Бакр Юнес Джабер. Даштыкы харылзаалар талазы-биле улусчу бюронуң секретары Абдель Ати Обейда, атомнуг энергетика херектериниң талазы-биле секретары Абдель Маджид Гауд, даштыкы херектер талазы-биле харылзаа секретары Али Абдель Салам Трейки, вар үлетпүр херектериниң талазы-биле секретары Омар Мустафа Мунтасер, электрификация херектериниң талазы-биле секретары Дж. Арбаш чорудуп турар.

Найыралдың болгаш ажыттаажыт чок чоруктуң байдалынга болуп эртип турар чугаалажыышкыннарның үезинде амгы делегей байдалының эң чугула айтырыглары, оон иштинде Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкте база Африкада байлалды чугаалажыш көргеи.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң көдүргени тайбыңы болгаш делегейге айыыл чок чоруктуу быжыглаар, империализмниң политиказынга ойтур шавыышкыны бээр сорулгалыг тодаргай хөделиишкиннерниң калбак программазының дугайын Л. И. Брежнев М. Каддафиге информастап чугаалаан.

Дайынзырак империалистиг бөлүктерниң, хамыктың мурнунда АКШ-тың буруузу-биле 70 чылдарның төнчүзүнде 80 чылдарның эгезинде үезе делегей ареназында байдалдың шыңгыы баксыраанын демдеглээн.

Империализмнин дайынзырак болгаш эжелекчи политиказынга ойтур шавыышкыны бээри, аңаа үндезилээш, бүгү делегейде депшилгелиг, национал-хосталгалыг болгаш демократтыг бүгү күштерни сырый каттыштырары амгы байдалдарда эң-не эгрежок чугула болуп турарынга бүзүрелди Л. И. Брежнев болгаш М. Каддафи илергейлээн.

Чоокку Чөөн чүкте хевээр артып турар душкүүрлүг байдал Израильдың дайынзырак үүлгедиглериниң. АКШ-тың ажыы-биле эжелекчи политиказының, арабтарга ожээтен шериг-политиктиг АКШ, Израиль болгаш араб эрге-ажыктарның өскерликчилери составтыг эвилелди ол районга турган дээш оларның оралдажыышкыннарының түңнелинде болдунганынга бүзүрелди Чоокку Чөөн чүкте байдалга хамаарыштыр санал-оналдарның ханы солчуушкунунуң үезинде илергейлээн. Кэмп-Дэвидтиң сүлчээзин боттандырынга контрольдуң сылдаа-биле АКШ-тың шериглерин Синайга тургузар дээш америкизраиль план онза айыылдыг болуп турар. Араб дегелейниң депшилгиг патриоттуг бүгү күштерин бо байдалдар турда сырый каттыштырарының, боттарының дүрүм ёзугаар эргелери дээш араб улустарның чөптүг демиселин чайгылыш чок деткип турар Совет Эвилелиндже болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске-даа чурттары-биле оларның найыралын, кады ажыллажылгазын быжыглаарының онза чугулазын ийи талалар демдеглээн.

Африкага колониализмнин болгаш расизмни бүрүн узуткаар дээш, Намибияны Преториянын расистиг ёзу-чурумунун дүрүм чок байлал-биле эжелеп алган турарын доп-дораан соксадыр болгаш намыби улустуң кара чангыс болгаш ёзулуг төлээлекчизинге — СВАПО-га эрге-чагырганы ламчыдып бээр дээш демиселбиле эң-сеткил каттыштырылгазын Л. И. Брежнев болгаш М. Каддафи балыткаан. Чадта байлалдың могумчалыг кылдыр экижип турары демдеглеттинген болгаш империалистиг база реаксыныг күштерниң Чадка болгаш ону долгандыр чимзеннишкиннерин соксаткан турар ужурлуг дээрзинге ийи таланың бүзүрели илергейлеттинген.

Совет-ливия харылзааларның политика, экономика, садыг болгаш өске-даа адырларга сөөлгү чылдарда чедиишкиннг болгаш улам быжыккан хөгжүлдезинге холбаштыр сеткил ханыышкыны Л. И. Брежнев болгаш М. Каддафи илергейлээн. Ийи улустарның эрге-ажыктарына, тайбыңын эрге-ажыктарына дүүштүр ийи чурттарның аразында кады ажыллажылганы ханыларының оруу-биле моон сонгаар-даа чоруурунга Совет Эвилелиниң болгаш Ливияның белеминиң дугайында олар медеглээнер.

Чугаалажыышкыннар үргүлүлеп турар.

(СЭТА).

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

1981 чылдың I кварталында РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал база күрүне бюджединиң күүселдезинин түңнелдерин РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң апрель 27-де болган хуралынга чугаалажып көргеи.

СЭКП-ниң XXVI съездизинин шиитпирлерин, партия ТКның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежневтиң айыткан түүлдерин болгаш соруглагларын, съездиниң бадылааны 1981-1985 чылдарда болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкынарын Россия Федерациязының ажылчы-чоннарының күш-ажылчы үлүг йөдүрүүшкүнбиле күүседип киришкенин хуралга демдеглээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты калбарткан түңнелинде бирги кварталда республиканың экономиказын улам шинай хөгжүдери, чоннуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин бедидери чедип алдынган. Үлетпүр будүрүлгезинин хемчээли 1980 чылдын ол үези-биле деңиээрге РСФСР-ниң девискээринге 2,5 хуу, а хүндө ортумаа-биле будүргенинге шилчидерге—3,9 көвүдээн. Үлетпүр продукциязын сайгарар, үлетпүрге күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүрер, автомобиль транспортунуң чүк сөөртүлгезинин болгаш үүрмектеп садар бараан саарылгазының талазы-биле планныг даалгалар ажыр күүсеттинген.

Көдээ ажыл-агыйның ажылишчилери часкы тарылгага үрезиннер болгаш техника белеткелин колдуунда дооскан, хөй районнарда хову ажылдарын эгелеп берген.

Күрүнеиң капитал салыышкынарының күсели-биле 5,6 миллиард рубль өртектиг хол фондуларны РСФСР-ниң девискээринге ажыглагга киирген. 1980 чылдың бирги кварталы-биле деңиээрге капитал салыышкынарын шинээдип алырын 3 хуу көвүдетпишаан, хол фондуларны 9 хуу хөй кылдыр ажыглагга киирген. Үлетпүрүң хөй адырларында чаа будүрүлге күүлерин, көдээ ажыл-агыйның болгаш өске-даа объектилерин ажыглагга киирген.

Партияның ажылдап кылганы социал программа амыдыралга чайгылыш чок боттанып, ажылчы чоннарның чаагай байдалы соксаал чокка бедип турар. 1980 чылдың ол үезинбиле деңиээрге үүрмектеп садар бараан саарылгазы 5,3 хуу, чонга амыдыралдың ачы-дузазын чедиргенинин хемчээли 7,4 хуу, оон иштинде көдээ черлерге—7,7 хуу көвүдээн. Күрүнеиң капитал салыышкынарының күсели-биле 4,5 млн. дөрбелчин метр ниити шөлдүг чурттагга бажыңнарын ажыглагга киирген. Хөй школаларны, эмнелгелерни, школа назыны четпээн бичии уругларның албан черлерин болгаш культура-амыдырал ужур-дузалыг өске-даа объектилерни тутkан.

Оон-биле чергелештир, чамдык министерстволар болгаш ведомстволар бирги кварталда элээн хөй көргүзүглер талазыбиле планның күүселдезин хандырбааның хуралга айыткан. Продукцияның чамдык хевирлерин, оон иштинде кургадып будурер хоолайларны, чымчак шывыг материалдарын, хөвея-саазын болгаш дүктеп кылган пестерни, хөм идиктерни, чалаң сүт продукциязын, мал саржаан будурер талазыбиле план чедир күүсеттинмээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, партия ТКның Отчёт илеткелинге эш Л. И. Брежневтиң айыткан түүлдерин болгаш соруглагларын, съездиниң бадылааны 1981-1985 чылдарда, болгаш 1990 чылга чедир үеде ССРЭниң экономиктиг база социал хөгжүлдезинин кол угланыышкынарын, а ол шыкаш «Он бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкиннг күүседир болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында» СЭКП ТК-ның ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның доктаалын удуртулга болдурбушаан, РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң күрүне планының база күрүне бюджединиң даалгаларын, 1981 чылда ажылчы чоннар коллективтериниң хүлээп алганы уткуштур планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни долдур болгаш ажыр күүседир, ниитилел будурүлгезин бүгү талалыг интенсификастаарынга, участок бүрүзүнге ажыл-агый чорудулгазын удуртуруи экижидеринге, план болгаш күүселденни чурумун быжыглаарынга үлелеэш, ниитилел будүрүлгезинин ажыктын улам шинай бедидер талазы-биле хемчеглерни боттандырарын РСФСР-ниң министерстволарынга, ведомстволарынга, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнарынга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели дааскан.

Доозаан тудугларның болгаш чедир тургустунмаан дериг-херекселдерниң хемчээлин кызырарының, будүрүлге күчүлерин база кол фондуларны ажыглалга киирер планнарны күүседириниң, материалдыг болгаш одалга-энергетика курлавырларын боттуг ажыглаарынга негелдени бедидериниң, контрольду күштелдиреринин, чоннуң хереглел барааннарын пемей будүреринге, ассортиментизин калбартырынга болгаш экижидеринге, оларның шынарын бедидеринге курлавырларны тыварының эргежок чугулазынче онза кичээнгейни угландырган.

Көдээ ажыл-агыйга эргежок чугула тёхниканы, минералдыг чемишчидилгелерни, үүшүү камгалалының химиктиг түүлдерин болгаш өске-даа материал-техниктиг курлавырларны чорудуп бээриниң немелде хемчеглерни алырын, часкы хову ажылдарын эң кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге эрттиреринге, хову ажылдарының планын күүседирип, а ол шыкаш бүгү көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүдүн алырынга быжыг үндезинни тургузар дээш тараа шөлдериниң эргежок чугула ажаалдааш хандырарын, мал ажылының продукциязын садып алыр талазы-биле даалгаларны күүседиринин база ажыр күүседириниң эргежок чугула хемчеглерни боттандырарын автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, крайкүүскомнарга болгаш облкүүскомнарга, РСФСР-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозунга, РСФСР-ниң Кат-чимис болгаш ногаа ажыл-агый министерствозунга, РСФСР-ниң көдээ ажыл-агый техниказының күркомитединге, хамаарышкан министерстволарга болгаш ведомстволарга дааскан.

Министерстволар болгаш ведомстволар, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары, каттыжыышкыннар, будүрүлгелер, тудуглар, колхозтар болгаш совхозтар, организациялар СЭКП-ниң XXVI съездизиниң айыткан өндүр чаагай соруглаларын чедиишкиннг күүседириниң, херээнге төлептиг салыышкынын киирер дээрзинге будүрүлди РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели илергейлээн.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСРниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы М. С. Соломенцев хуралга чүве чугаалаан.

(СЭТА)

НАЙЫРАЛЧЫ БАЙДАЛГА

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭниң Дээди Совединиң Президиумуң болгаш ССРЭ-ниң чазаа апрель 27-де Кремльдиң Улуг ордузунга Ливия араб социалистиг улусчу Джамахириязының Сентябрь 1-нии Улуг революциязының баштыңы М. Каддафиниң алдар-кадыы дээш дүштеки шайлалга кылган.

Дүштеки шайлалгага М. Каддафи-биле кады ону үдеп чоруур албаннын кижилери база келген.

Совет таладан шайлалгага эштер Л. И. Брежнев, А. А. Громыко, Н. А. Тихонов, Д. Ф. Устинов, К. У. Черненко, П. Н. Демичев, Б. Н. Пономарев, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының оралакчызы, ССРЭ-ниң министрлери, ССРЭ-ниң Күрүне комиттериниң даргалары, албаныың өске-даа кижилери барган.

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев дүштеки шайлалгага чүве чугаалаан.

Эш Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ чугаазы

Хүндүлүг эш Каддафи!
Хүндүлүг ливи өөнүктер!
Эштер!

Эш Каддафи; Силерге, Силериң-биле кады келген Ливияның удуртукчу ажылдакчыларынга маңаа, Кремльге база катап байыр чедирери өөрүүчүг-дүр.

Кажан ССРЭ биле Ливияның төлээлекчилери бот-боттарынга «эш» деп чугаалап турары бистиң аравыста тургустунган харылзааларның байдалын тодаргай көргүзүп турар. Ол харылзаалар дең эргенин, бот-боттарын хүндүлежиринин, революсчу эң-сеткил каттыжылгазының харылзаалары болгай.

Бистиң күрүнелеривис бот-боттарындан хөй талалар-биле ылгалып турар. Идеология талазы-биле-даа элээн карышкактар бистиң аравыста бар. Ынчалзажок ол байдал бистеринең эки эштер, улустарның эргелери болгаш хосталгазы дээш, империалистиг дарлалга болгаш агрессияга удур, быжыг база чөптүг тайбың болгаш социал депшилге даэш демиселге эжишкилер болурунга шаптыктавайн турар.

Делегей байдалының амгы нарыдаан үезинде бистиң кады ажылдажылгавыс онзагай ужур-дузалыг.

Ол нарыдаашкынның чылдагаанары тода билдингир. Ол дээрге империализмниң дайынзырак бөлүктериниң, социализмниң болгаш национал-хосталгалыг революциялардың дайынзырарының өске улустарның бойдус байлактарын болгаш күш-ажылын дарлаарынга, боо-чепсектерин эндере бүдүрерниге байырынга ынактарның политиказының хайы-дыр.

Вьетнамның болгаш Кубаның, Алжирниң болгаш Анголаның, Эфиопияның болгаш Афганистанның революсчу улустары, хамаарышпас Индияның болгаш араб чурттарның — американнарның чепсеглээнин Израильдың кожалары. Тэп болгаш Мурнуу Американың памлык чурттарының улустары —олар шуптузу империалисчи амгы колонизаторларның политиказы, хээлилээринин болгаш диверсияларның, интервенцияның болгаш улустарга удур ханыг дайынарның политиказы деп үүвени түс бүрүзүнде боттарының эктинге көргеи азы ам-даа көрүп турар. Империалистерин болгаш оларның хөлезээлекчилериниң кара сагыштыг нүгүлүн болгаш кыжанын Ливия-даа бодунуң луржулгазында көрген болгай.

Оларның үр үеде кара гуразында аажылап, ээлеп келген делегейи оларга ам барааң болбас, чагыртпас апар чыдар болгаш боттарының хамаарышпас оруу-биле чоруурунга долу шиитпирлиг деп үүвеге империалистер чөпшээрежир хөңүү, күзели чок.

Төөгү ол айтырыгны улустарның хосталгазының талазынче кылдыр шиитпирлеп турар. Бөгүнгү делегейде бүгү чурттарның үштүң ийи кезии колонниалдыг дарлалдан болгаш империалистиг хамаарылгадан хосталган чурттар-дыр.

Ындыг болзажок империалистерге улустарның күзелчүткүлдери-даа, төөгүнүң боттуг хоойлулары-даа хамаан чок. Улустарның хосталгалыг демисели оларны килеңнедип турар, ону олар «терроризм» деп адап алган. Өске улустарның хереглериңче холгаарлаарынга, боттарының шериг-политиктиг катап тергиделинге олар кандыг-даа чылдактарны ажылап турар. Ындыг чылдактар чөк болур болза, оларны боттары тып тургузуп турар.

Чижээ, кезек үеде Иранга түттурган америк дипломаттар дугайында айтырыгны алдан хүүнүң Вашингтону канчаан ажыглаан ийик, сактып көрээлинер. Олар аал-оранынче шагда-ла онча-менди чаңа берген. «Туттургаларны камгалаарга» деп сылдаг-биле Индий океанның болгаш Перся мутулдурнүң девискээринче оттаан АКШ-тың улус күүседир шериг флоду ол чоок-кавының күрүнелериниге болгаш бүгүнүнги тайбыңга айыылдыг байдалды тургуспушаан, ол-ла сугларында хөвээр эжикпизин.

Бир эвес олар, Перси мугулдурдан нефть сөөртүрүнүң оруктарының айыыл чөк чоруун делегей дугуржулгазыбиле идегелдиг хандырар дугайында чугаа дыңнаар хөңнү чок болза, АКШ болгаш оон эвилекчилери ол оруктуң айыыл чок чоруу дээш сагыш салып турар дээр болза кым бүзүрээрил?

Азы чөк болза Чоокку Чөөн чүкте байдалды бүрүнү-биле ап көрээлицер. Кемп-Дэвид сүлчээзинин авторлары болгаш ол угланыышкынны бөгүнде-даа уламчылап турарлар айтырыгны нинти тайбың «шиитпирлээр хөөнүг бирги базымны кылганы ол эвес, ындыг хөөн чөк деп үүве ам кижи бүрүзүнге илдең.

ССРЭ-ге бистиң база Силерниң Ливияг» болгаш «быжыг туруштуң фронтузу» дирткен өске-даа чурттарга эң эгезинден чугаалап турган үүлдер: Кемп-Дэвид баштайгы базым болган, үүгле Чоокку Чөөн чүкте быжыг тайбыңче эвес, а АКШ, Израиль болгаш салдатчы Египет составтыг арабтарга удур угланган шериг блогун тургузарынга бирги базым болган деп үүве бүтүлеге ам тода көөлдү.

Херек дээрге америк шериглери Синайга, араб Чөөн чүктүң өске-даа чамдык черлеринге үр үеде тургузарының планнарын ажыы-биле ажылдап кылырынга четти. Араб улустарга дорт кыжаныг ол эвес үүве бе? Оон эрткен ол оон ырак эвесте турар өске чурттарның айыыл чок чоруунга шыңгыы кыжаныг боол турар.

Бо айтырыг талазы-биле Ливияның ээлээн принципиалдыг туружун Совет Эвилелиниң бис бедии-биле үнелеп турар бис. Депшилгелиг өске чурттарбиле кады силер улустарның эргелеринге империалисчи чиңеннишкиннерге болгаш кыжаңгыларга удур төлептиг туружун турар силер.

Чоокку Чөөн чүкке быжыг болгаш чөптүг тайбыңны тургузарының чүгле чаңгыс аргазы бар дээрзинге ханызы-биле бүдүрээр бис. Ол арга дээрге, принципиалдыг болгаш боттуг бүгүа үндезилээш, Палестинаның араб улузунуң национал эргелерин боттандырарын киирештирбишаан, бүгү-ниити трапыштыр шиитпирлээшкинни ак сеткилдиг коллективтиг тыварының аргазы-дыр.

СЭКП-ниң XXVI съездизинде чоокка чаа чугаалаан түүлүмүң база катап онзалап деңгелээр бодай-дыр мен: бо ажылга чогумчалыг киржиринге, сонуургалдыг өске талалар-биле кады делегей конференциязынга киржиринге Совет Эвилели белеп.

База бир чүүл бар. Делегейниң бүгү-ле болуушкунизынга «Москваның холу» киришкен деп хөөрелип турар амгы америк администрация Африканың, Азияның болгаш Латин Америкаңың аныяк күрүнелери-биле харылзааларга «хөделириниң чурумнарының колекизи» деэр чүүлдү сагыыр дугайында дугуржул алырынче ССРЭ-ни болгаш оон эвилелчилерин кыйгыып турар. Ынчан делегейге байдал шөлээн болур ийик деп, олар бадыткап турар.

Маңаа холбаштыр түүү чугаалап болурул?

Адаанам ол күрүнелерге хамаарыштыр империалистиг дээрбедээшкинни, албадаашкыны мөңгежидер, кандыг-бир «салдар чедирерин» тургузар дээш ындыг «чурумнарны» кордап турар болза, аңаа кажан-даа чөпшээрешпес бис. Ол дээрге бистиң политикавыстың принциптеринге чөрүшкек болур ийик.

—Ынчаарга бүгү күрүнелер аразынга харылзаалларга дең эргенин принцивин болгаш делегей эргезининң бүгү-ниити хүлээп көрдүнген норма-чижектерин шыңгыы база бүрүн сагыыр дээш ССРЭ кезээде туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. Чижээ, ындыг норма-чижектер КНО-нуң Уставында, Хельсинкинин Түңнел актызында, ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың аразында 70 чылдарда кылдынган билдингир дугуржулгаларда кирген болгай. Ол дугуржулгаларны америк эрге-чагыргаларның амгы үеде күүсетпейн турарын хомудаачыт-дыр.

Үш диптерниң аныяк күрүнелери-биле харылзааларга ол норма-чижектерни амгы байдалга ажыглаары мындыг хевирлиг болур деп санап турар бис:

— Даштыкының холгаарлаашкыны чөкка бодунуң иштики херектерин улус бүрүзүнүң боду шиитпирлээр эргезин хүлээп көөрү; аныяк күрүнелерге хамаарыштыр тергиделдиң азы чагырарының кандыг-бир хевирлерин тургузарының азы кандыг-бир улуг күрүнениң «эрге-ажыктарының салларынга» оларны киириштиреринин ораллажыышкыннарындан ойталаары болур.

— Ол чурттарның девискээр талазы-биле будун чоруун, оларның кызыгаарларынга дээп болбазын хүндүлээри; ол чурттарны үүрмектээринче утланган чарылдырыкчы кандыгдаа шимчээшкиннерге кандыгдаа тетчимеңеи коргуспези.

— Африканың, Азияның болгаш Латин Американың күрүне бүрүзүнүң делегей амыдыралынга дең эргелиг киржир, делегейнин кайы-даа чурттары-биле харылзааларны калбартыр эргезин чугаажок хүлээп көөрү.

— Боттарының бойдус курлавырларынга ол күрүнелерниң бүрүн эргезин долузу-биле болгаш чугаажок хүлээп көөрү, а ол шыкаш делегейниң экономиктиг харылзааларынга оларның бүрүн дең эргезин херек кырынга хүлээп көөрү; КНО-нуң билдингир шиитпирлеринге дүштүр колониализмниң артышкыннарын үзуткаарынче, расизмни болгаш апартеидти когун үзе үзуткаарынче утланган оларның күжениишкиннерни деткинри.

— Африканың, Азияның болгаш Латин Американың күрүнелериниң хөй нуруузунуң шилип алганы каяа-даа каттышпазының байдалын хүндүлээри; улуг күрүнелериниң шериг-политиктиг блоктарынче оларны киирер дээш оралдажыышкыннардан ойталаары болур.

«Хөделириниң кодекизи» ындыг болза, бистер ону хүлээп көөрдеге белеп бис. Ону хүлээп көөрүнче болгаш сагыырынче Каттышкан Штаттарны, КНОнуң Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал өске-даа кежигүнинерин, бүгү күрүнелерни кыйгыып тур бис. Чогум-на ынчаарда делегейге байдал ёзулуг шөлээн болур болгаш улустар келир үезин улам-на бүзүрелдиг көөр аңаар.

Ливия-биле найыралдыг харылзаалары бистер бедии-биле үнелеп, бөгүн эгелээн чугаалажыышкынарның түңнелинде ол харылзаалар улам-на калбарар дээрзинге бүзүрел турарывысты адактың сөөлүнде чугаалаарын чөпшээреп көрүнер.

— Бистиң эргим өөнүүвүс, Ливия революциянның удуртукчузу эш Муамар Каддафи дээш!

— Хүндүлүг бүгү ливия аалчылар дээш!

— Совет болгаш ливия улустарның аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дээш!

— Бүгү улустарның хосталгазы болгаш дең эргези дээш, бүгү делегейге тайбың дээш!— кундаганы көдүрерин саналдап тур мен.

* * *

М. Каддафи харыы сөс ап чүве чугаалаан.

* * *

Л. И. Брежневтиң болгаш М. Каддафиниң чугааларын улуг кичээнгей-биле дыңнаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле утkаан.

Дүштеки шайлалга найыралдың эвилең байдалынга болуп эрткен.

(СЭТА)

КЫЗЫЛ ТУКТУ ТЫВЫСКАН

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш Тандының совхозтары бо чылдың эгезинде багай эвес ажылдаан. Бирги кварталда оон ишчилери 1045 тонна сүттү, 209 тонна эттн бүдүргеннер, ол дээрге планнатырганындан ажыг боон турар. Ол чедиишкиннер күрүнеге сүт садарын 125,2 хуу, эттн—131,3 хуу күүседир арганы берген. Республиканың төп районнарындан Тандының ишчилери тиилекчи болуп, бирги кварталдың түңнели-биле СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профэвилелдериниң область чөвүлелиниң база ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңналткан.

Ол бедик шаннадлы тыпсырынга тураскаатkан байырлыг хуралга совхозтарның удуртукулары, специалистери, партия организацияларының секретарьлары, будүрүлгениң мурнакчылары чыглып келгенер. Хуралды СЭКП райкомунуң бирги секретары В. В. Дунаевский ажыттkан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш районнуң ишчилериниң чедиишкиннери-биле холбаштыр изит байырны чедирбишаан, чаа-чаа чедиишкиннерин күзээн. Партияның съездизиниң эрткенинден болгаш түңнелдериниң дутайында чугаалап тура, ол Таңды районнуң ажыл-ишчилериниң мурнунда турар сорулгаларга доктааган. Оларның амгы үеде кол сорулгазы — часкы хову ажылдарын чедиишкиннг эрттирери, күскү дүжүтке база мал чеминиң культураларынга быжыг үндезинни тургузары, малдың кыштаглаашкынын чедиишкиннг эрттирери, оон чаш төлүн бүрүн камгалап алыры болуур дээрзин чугаалаан.

Г. Ч. Ширшин районнуң ишчилериниг шилчиир Кызыл тукту тывыскаш, социалистиг чарышка чаа-чаа чедиишкиннерлиг болуруп күзээн.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин база он бирги беш чылдың планныг онзаалдаларын чедиишкиннг күүседир дээш районнуң ишчилери бүгү күүжүн мөөңнээр дээрзин СЭКП райкомунуң бирги секретары Б. В. Дунаевский ишчилериниң өөнүүзүнден бүзүреттиеп.

(Бистиң коррр).

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң

шиитпирлерин — амыдыралга

МЕЛИОРАЦИЯНЫҢ ДУРЖУЛГА СТАНЦИЯЗЫ: эге базымнар, сорулгалар

«Чугаа болза, черлерни, ылаңгыя мелиорастаал черлерни, машиналарны, чемиштичидилгелерни, чемнерни ажыглаарыныӊ үре-түӊелдиниӊ шиитпирлин-биле бедидеринии, бүгү культураларыӊ дүжүттүүн улгаттырарыныӊ дугайында болуп турар. Ол чорук кадрларныӊ мергежилкин бедидерииге, эртемниӊ рекомендацияларыныӊ, делегей болгаш ада-чурт дуржулгазыӊ өөренирииге база ажыглаарыныӊ улам-на улуг кичээнгейин салырын иегеп турар»— деп, СЭКП ТК-ныӊ Отчёт илеткелиниге Л. И. Брежнев чугаалаан. СЭКП-ниӊ XXVI съездиниӊ салган бо сорулгалары бистиӊ республикага 1979 чылдыӊ төнчүзүнде тургустунган эртемниӊ чаа албан чери—Тываныӊ мелиорация талазы-биле дуржулга станциязыныӊ бүрүӊ-биле хамаарыжыр болгаш ооӊ ажыл-чорудулгазыныӊ дорт удуртулга болур.

Ук станция тургустунга-ла чаа чыл ажып турар. Бистиӊ дуржулга станциязы Красноярскиде Сибирьниӊ гидротехиника болгаш мелиорация талазы-биле эртем-шинчилел институдунуӊ хамаарыжыр.

Тываныӊ мелиорация талазы-биле дуржулга станциязыныӊ чорудар эртем-шинчилел ажылдарыныӊ кол темазы — сугну чаштырып тургаш чер суггарар машиналарыӊ аттыкан суунуӊ хөрүүнүӊ үрээрин эвээжелдер дуганыида эртем рекомендацияларын ажылдап кылыры. Ол талазы-биле шинчилел ажылын Дуржулга станциязы тургустунарыныӊ мурнуида-ла Саян экспедициязынга чорудуп турган. Ооӊ бээр үш чыл чедип турар. Ук шинчилелдериниӊ бо чылын доозар ужурлуг.

Ол эртем шинчилелдериниӊ ам кандыг түӊелдиӊ үндүрүп болурул? Сугну чаштырып чер суггарар ДДН-70 болгаш ДДА-100М машиналарны чөп ажыглаарыныӊ эртем сүмелерин бээри-биле ажылдап кылып турар. Үш чыл хире чорутқан эртем шинчилелдериниӊ мелээлериниӊ алырга, ДДН-70 болгаш ДДА-100М машиналарныӊ чаштырган суу хөрүүнүӊ кырында кандыг үрел турары тодараттыган. Ылаңгыя ий черлериӊ элезинелчек хөрүүнүн ол машиналарныӊ аттыкан суу чүүл шаап аппаар. Оны бадыткаары-биле мындыг чижектен ап көрээлиер. ДДН-70 машина-биле ий черни суггарарга, бир гектардан-на 3 тоӊна чедир хөрүүнүӊ чүүл шаап аппаар.

Хөрүүнүӊ мичээлдер суг чүүл шаап аппаарын болдурбас төлээле, чүнү кылза чогуурул? Маӊаа база-ла бистиӊ чорутқан эртем-шинчилелдеривис толаргай харыыны берип турар. Өдекти чемиштиидилге кылдыр хөйүӊ-биле (бир гектарга 100 тоӊна чедир) төгер: ооӊ соонда черни чалган чок андазыныӊ-биле 35—40 см хаӊы үлүдүлер; суггарар норма ёзугаар, 300 кубометр сугну дораан чаштырбайн. оны 3—5 кезек кылдыр үзүктеп суггарар; суггарар нормаӊы харыы үдаа бээр дизе, башгай хөрүүнүӊ суг-биле 5 мм чедир шинчилээн алыр: азы суггарар муриидиа черни культиватор-биле 6—8 см хаӊдыр үлүдүлер. Бо дурумнерни бүрүн сагыш, барымдаалаар болза, сугну чаштырып чер суггарар машиналарныӊ аттыкан суу хөрүүнүӊ чүүл шаап албас дээрзин кылган дуржулгалар бадыткаан.

Станцияныӊ чоруткан эртем шинчилелдериниӊ түӊелиидe ажылдап кылдынган турар, сугну чаштырып чер суггарар машиналарыны чөп ажыглаар талазы-биле эртем рекомендацияын бо чылдыӊ төнчүзүиде бадылаарыны-биле ССРЭ-ниӊ Эртем-техника талазы-биле күрүне комитединге киирген турар.

Сибирьниӊ гидрогехиактиг болгаш мелиорация талазы-биле эртем-шинчилел институ Тывага мооӊ муриидиа база өлээн ажылдарны кылып чорутқанын демгелезе чогуур. Чижээ, ол институттуӊ суггарылга технологиязыныӊ лабораториязының эргелекчизи Андрей Федорович Соколов Тывага суггарылга талазы-биле эртем-шинчилел ажылын Дуржулга станциязы тургустунарыныӊ мурнуида-ла Саян экспедициязынга чорудуп турган. Ооӊ бээр үш чыл чедип турар. Ук шинчилелдерии бо чылын доозар ужурлуг.

Ол эртем шинчилелдериниӊ ам кандыг түӊелдиӊ үндүрүп болурул? Сугну чаштырып чер суггарар ДДН-70 болгаш ДДА-100М машиналарны чөп ажыглаарыныӊ эртем сүмелерин бээри-биле ажылдап кылып турар. Үш чыл хире чорутқан эртем шинчилелдериниӊ мелээлериниӊ алырга, ДДН-70 болгаш ДДА-100М машиналарныӊ чаштырган суу хөрүүнүӊ кырында кандыг үрел турары тодараттыган. Ылаңгыя ий черлериӊ элезинелчек хөрүүнүӊ ол машиналарныӊ аттыкан суу чүүл шаап аппаар. Оны бадыткаары-биле мындыг чижектен ап көрээлиер. ДДН-70 машина-биле ий черни суггарарга, бир гектардан-на 3 тоӊна чедир хөрүүнүӊ чүүл шаап аппаар.

Хөрүүнүӊ мичээлдер суг чүүл шаап аппаарын болдурбас төлээле, чүнү кылза чогуурул? Маӊаа база-ла бистиӊ чорутқан эртем-шинчилелдеривис толаргай харыыны берип турар. Өдекти чемиштиидилге кылдыр хөйүӊ-биле (бир гектарга 100 тоӊна чедир) төгер: ооӊ соонда черни чалган чок андазыныӊ-биле 35—40 см хаӊы үлүдүлер; суггарар норма ёзугаар, 300 кубометр сугну дораан чаштырбайн. оны 3—5 кезек кылдыр үзүктеп суггарар; суггарар нормаӊы харыы үдаа бээр дизе, башгай хөрүүнүӊ суг-биле 5 мм чедир шинчилээн алыр: азы суггарар муриидиа черни культиватор-биле 6—8 см хаӊдыр үлүдүлер. Бо дурумнерни бүрүн сагыш, барымдаалаар болза, сугну чаштырып чер суггарар машиналарныӊ аттыкан суу хөрүүнүӊ чүүл шаап албас дээрзин кылган дуржулгалар бадыткаан

СИБИРЬ ЧЕРДЕ

Сибирьиң будурукчу күштерин шапкын хөгжүдер талазыбиле СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш ажылдап турар сибирьжидерниң амыдырал-чуртталгазы хүнден хүнче сайзырап орар. Оон-биле чергелештир кадыг-дошкун агаар-бойдустуг ол крайның чурттакчыларының культуразының материалдыг баазазын өстүрер, культура-чымдыыштың албан черлерин калбартыр, театр-концерт талазы-биле ажылын чаартыр дээш партия болгаш чазак доктаамал киченгейин салып келген. Литератураның болгаш уран чүүлүң ажылдакчылары күш-ажылчы коллективтер-биле сырый харылзаалыг болганындан оларның хөгжүлдези улам бурунгаарлап бар чыдар.

Сибирьниң культура амыдыралында чаа чүүлдериниң дугайында СЭТА-ның корреспондентилери чугаалап турлар.

ТЕАТРНЫҢ КӨДӘӘДЕ ФИЛИАЛЫ

Тюменьниң шия театрының филиалы Исетское суурда ажыттынган. Область төвүнден келген артистер көдәә сценага Э. Брагинский болгаш Э. Рязанов оларның «Мораль чок төөгүй деп шизин көргүскен болгаш тараажыларга, механизаторларга, малчыларга боттарының чогаадыкчы планнарын такыштырганнар.

Театр биле көдәә ишчилериниң аразында чарган керээзиниң болгаш чогаадыкчы кадыг ажылдажылгазының түнелинде үк филиал организастатыгган. Сөөлгү чылдарның дургузунда Тюменьниң ол коллективи шеф ажылының талазы-биле улуг дүрзүлганы моонен алган. Чижээ, артистер хөй чылдар дургузунда Боровскийниң күш фабриказы-биле харылзажып келген. Үк будурүлгеге оларның дузазы-биле улусчу театрны тургускан, шек бүрүзүнде бот-тывынгыр уран чүүлүң бөлгүммери ажылдап турар.

В. ЖИЛЯКОВ.
СЭТА-ның корр.

Тюмень.

ВАСИЛИЙ ЩУКШИНниҢ КЛУВУ

В. Шукшинниң чогаадыкчы ажынге хандыкшылдыгларының Барнаулда организастаттынган клувунуң киржикчилери ажык ном болгаш бышкан калина бүрүзүн боттарының эмблемазы кылдыр чүрүп алгаанар. Оон программазында номчулга конференцилары эрттирери, сураглыг мастерний фильмилерин көрүү, литературлуг кежээлер кирген.

Уругларның болгаш элээдилерниң фильмиерииниң М. Горький аттыг төп студиязының чогаадыкчы бөлүү-биле ужуражыр дээш келген кижилер дыка хөй болган. Үк студияга Шукшин боду кинолар тыгнан. Сөөлгү чылдарның дургузунда Тюменьниң ол коллективи шеф ажылының талазы-биле улуг дүрзүлганы моонен алган. Чижээ, артистер хөй чылдар дургузунда Боровскийниң күш фабриказы-биле харылзажып келген. Үк будурүлгеге оларның дузазы-биле улусчу театрны тургускан, шек бүрүзүнде бот-тывынгыр уран чүүлүң бөлгүммери ажылдап турар.

В. ЖИЛЯКОВ.
СЭТА-ның корр.

Тюмень.

«ЫРЫ-81»

Кузбасска болуп эрткен «Ыры-81» деп музыкалыг фестиваль «Күш-ажыл болгаш ыры» деп кыйгырыгның адазибиле болуп эрткен. Оон күүседевчилери болгаш композиторлар Кемеровога, шахтёрлар хоорайы Ленинск-Кузнецкиге, Берёзовскиге, Беловка, көдәә районнарга чогаадыкчы отчёттарын кылганнар.

Ол көргүлдениң эрттирери-биле ук черин таварылга болуп шилип албаан. Үлетпүрү сайгаакаа ол крайда кайгамчыктыг культура төөү тургустунган: онда мун хире клубтар болгаш Культура ордулары, элээн каш театрлар, филармония, он музыка болгаш уран чүүл школалары ажыттынган. Олар чүрттүң уран чүүл коллективтери-биле сырый харылзаалыг ажылдап турар. Чижээ, «Березка» деп хореография ансамбли областка гастрольдап чораан Кузбасстың ыры болгаш таңцы ансамбли-биле кадыг ажылдаар керээни база чарып алган.

Е. ПАСТУШЕНКО.
СЭТА-ның корр.

Кемерово.

УРАН ЧҮҮЛ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Красноярскиде сурагжаан делгелгениң ниити адын—«Барын Европаның уран чүүлүнүң тергиннери» деп адаар. Онда амгы совет болгаш даштыкы чүрүкчуларның сес мун ажыг ажылдарын, 60 мун хире репродукцияларын чыгган. Мурнунда коллекционер тургаан ажылчын ам делгелгениң директору И. Рехловтуң ажылдары оон эге тавазын салган. Шушенскоеден анза келген экспонаттарны дыка хөй хоорайларга болгаш суурларга көргүскеи.

Красноярск крайда дыка хөй улусчу галереялар бар. Оларны РСФСР-ниң Чүрүкчүлер эвилелиниң Красноярск организациязы шефтеп турар.

Б. ВАСИЛЬЕВ.
СЭТА-ның корр.

Красноярск.

ӨРТТЕН КАМГАЛААР

Арга-арыгны өрт айылынган камгалаары кижи бүрүзүнүң, хөй-ниитиниң херээ дээрзи биллингир. Чадаананың арга-ыяш ажыл-агый черинин Сүт-Хөл участогунда Алдаңдай Ховалыг баштаан 14 кижи составтыг коллектив бойдус камгалалын күштелдирер сорулга-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан.

Өрт аймылын болдурбазынче угланган плакаттарны көскү черлерде аскылаан. Чон ортузунга тайылбыр ажылын чорудуп, лекция, беседаларны номчуп турар. Школачылар бойдус камгалалынга боттарының үлүг-хуузун база киирип турар. Оон түнелинде Хемчик, Ак үнүнүң арыгларынга өртериниң саны эвээжээн.

Алдыы, Үстүү Ишкининерге, Шом-Шумга, Сүт-Хөлге, Кызыл-Тайгага, Манчүрекке чайлаглаар малчыннарның ортузунга бойдус камгалалынга хамаарышкан тайылбырларны кылып чорудары чугула.

Б. ОНДАР.

Чөөн-Хемчик район.

Республиканың улусчу контроль комитединде

ТРАНСФОРМАТОРЛАР «ДУЗАЛААН»

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1980 чылдың апрель 1-де болган хуралының айтыышкынарын удуртулга болдургаш, партияның директиваларын болгаш совет хоорлу-дүрүмүн, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң планнарын, күрүненің сагылгачүрүмүн быжыглаарының сорулгаларының күүселдезин хынаарынче республиканың улусчу контроль комитедиг кичээнгейин күштелирип турар. Ылаңгыя оттулар чүүл, энергетика курлавырларының чеп ажыглалының дугайында партияның болгаш чазактың доктаалдарын күүседири чугула айтырыгларын бирээзи. Ынчангаш бо талазы-биле айтырыгны комитет болдунуп хуралынга чугаалажып көрген.

«Оттулар чүүл, энергетика курлавырларын чеп ажыглаар дугайында партияның болгаш чазактың доктаалларын күүседир талазы-биле Тыва АССР-ниң Көдәә ажыл-агый министерствозунуң чамдык совхозтарынга Тыва АССР-ниң улусчу контроль комитединиң чоруткан хыналлалар түнелдеринің дугайында» доктаалын Көдәә ажыл-агый министерствозу (министрниң оралакызы В. П. Брокерт), «Красноярскэнерго» энергосбыттың Тыва салбыры (начальнигі В. И. Бахчиванжи) четпес күүседип турар. Республиканың совхозтарында амга чедир кол-кол ажыллар айыл-биле электроэнергия чарыгдалының нормазы чок, совхозтарга, оон ангыаңгы участоктарынга ону ажыглаарының лимиттерин түрүспаан болуп турар. Электроэнергия камналгазының талазы-биле хемчеглер ажылдап кылдыңаан, оон чарыгдалынга ажыл-агыйжы эвес чоруктарга эптеш чок байдалды тургуспаан.

«Красноярскэнерго» энергосбыттың, Тыва республика салбыры совхозтарының хереглеп турар электроэнергиязының үчёдуп чурумчүтпаан, оон ажыглалынга саналга кылыр хереккелдерни хөй кезиниле тургуспаан болгаш сентеттинмээн, будурүлгеге база социал-амылырал хереглелинге чарыгдал үчёдуп аңгылаваан болуп турар.

Энергияны ажыглаары дээш совхозтардан акша негээрде энергосбыттың ажылдакчыларының

Шын

4-ку арын ● 1981 ч. ● апрель 30

АЖЫТ-ЧАЖЫТ ЧОККА...

Эрги, чаа чанчылдар болгаш ёзулалдарга хамаарыштыр «Шын» солуннуң номчукчулары-биле «Төгерик столга» ужуражылга кежээзин СЭКП Тес-Хем райкому чоокта чаа «Кызыгаар» совхозтуң төвү Ак-Эрик суурга организастап эрттирген. Анаа ак-эрикчилерден аңгыда районнуң өске суурларындан көдээ Советтер, херээженнер чөвүлелдериниң болгаш агитквартиралар дарыглары олурушкан. СЭКП райкомунуң бирги, ийиги секретарьлары—П. Т. Дамба-Хуурак, С. С. Куулар, райкомнуң кылдыстер эргелекчилери, райкүүском даргазы И. У. Успун, ВЛКСМ райкомунуң ажылдакчылары, Тыва АССР-ниң иштики херектер министриниң оралакчызы Ф. И. Дажы, ВЛКСМ обкомунуң кылдыс эргелекчизи В. В. Содунам, «Шын» солуннуң редактору В. Ё. Шаравии «Төгерик столдуң» ажылынга киришкеннер.

Культура бажыныңын иштидаштында янзы-бүрү лозун, плакаттарны аскан. Оларның араазында «Суурувусту үлегерлиг, корум-чурумнуг, культурлуг суур болдураалы» деп кыйгырыг база бар. Культура бажыныңың коридорундан эгелээш ханаларында орус, тыва ыллдарда үлегер домактарны бижээш аскылаан. Коридорнуң бир булунунда ак шывыглыг, чараштыр дерээн столда янзы-бүрү аъш-чем: дүлген чыт, эттиг, ногаалыг салаттар, маныы, бууза, пова, боорзак, сүттен кылган чемнер дээш ооң-даа өске. Моон-биле кудаа кылырга аъш-чемни мынчаар база кылып, делгеп, салып болур деп көргүскени ол.

Чон Культура бажыныңың олуттарын долдур ээлепкен. Президиум столу аналдаазы дег эвес, бир янзы. Дөрт, беш столду ангы-ангы дерээн, хуралдың президиумунга чалаттаннар стол санында үш-дөрт-биле олурупканнар.

Чоокта чаа төрүттүнген бичии чаштарның төрүттүнген дугайында херечилелдерин тыпсыры-биле ёзулал эгелээн. Бо удаада суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы, башкы Е. Лоовай бичии хамаатыларның херечилелдерин оларның иелери Өшкү-Саар Калаа, Фанна Эрендей оларга кажан бичии чаштар 16 хар чедип, паспорт ап тургаш, чазып номчуур кылдыр бижээн чагаа-биле кады тывыскан. Иелериң ажылдап турар организацияларының белеткээн өртектиг белектерни ол-ла бүгү-биле кады тудускан. Ол ёзулал байырланчыг, чараш болган.

Дараазында СЭКП райкомунуң бирги секретары П. Т. Дамба-Хуурак кежээни ажыткаш, «төгерик столдуң» киржикчилерни таныштырган.

Тыва болгаш өске-даа улустарның эрги, чаа чанчылдарының болгаш ёзулалдарының дугайында, өг-бүлеге уруг-дарыг кижизидилгезиниң болгаш черле кижиниң ниити культуразының дугайында «Шын» солуннуң редактору В. С. Шаравии аңаа беседа кылып, бо талазы-биле редакциядан кээп турар чагаалларның көдүрүп турар айтырыгларынга доктаагаан.

Ниитизи-биле чугаа ажык болгаш сагыш-сеткилдиң ханызындан болган. Ылангыя сөөлгү үеде куда эрттирип турарында эки чанчылдар-биле чергелештир эргижирээн чанчылдарны ажыглап, аңаа араганы хемчээл чок ижип турарындан корум-чурум үрээшкиннерин саналдааннар бүрүү шаап чугаалап турганнар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи С. М. Алдын-Херелдиң саналы:

— Кижи өлеңип турар болганда куда кылыры чөп. Ынчалза-даа ону корум-чурумнуг эрттирер, кудага келир кижилерни эвээжедир, уругнуң, ооллуң ада-иезинден аңгыда эң чоок төрелдери, эш-өөрү келзе эки. Бисте ыңдыг эвес, төрел-эвес, чалаларга чок-даа кижилер четкилеп келгилээр.

Сөөлгү үеде чангыс куда эрттирериңге беш-алды катап шүүдеп, хөй үе-шактың чарыгдап турарын ол шүгүмчүлээн. Тодаргайлааргa — уруг айтырары, алырда баары, ооллуг, кысты олуруштурары, куданы кылыры, кудаларны аътказары. Ол-ла бүгү эрткен соонда чаа өглеңгеннер хамык эш-өөрүганыктарны чалааш, базып бир куда хевирлиг улуг шайлалга кылып турар апарган. Куданы мынчаар чарыыдадырга оон шыңары куду болур болгаш шүүдеп улуг, хөй үе-шак иегеттинер, ажыл-ишке шаптыктыг болу бээр.

Кудага хамаарыштыр пенсионер С. К. Идам мынчаар чугаалаан:

— Шаанда куда болган черге хөй арага ишпес, харын ойнаан-хөглээн турар боор чүве. Куда-дой болган черде эттен өске аъш-чем база бар болгай. Ам чүгле эът-эът дээр апарган элдеп чүве боор. Чүгле эът деп турбайн, харын чаа шагның иогаа холуп кылган амданныг чемнериден арбыдады кылыры кузенчиг-дир. Бөгүн көргеним делгээп чем сеткилимге кирди.

Совхоз бүдүрүлгезиниң хоочуну активчи пенсионер Х. Ч. Лахованың саналы:

— Амгы үеде амыдырал экижээниинден ыңдыг бе, куда кылырда хөлүн эрттир хөлзеп, хөй чарыгдал үндүрер апартан-дыр. Чоокка чедир-ле, дөртен-бежен чылдар үезинде бизин бо хүннерниң дег кудалар болуп турбаан. Чугаалажып, дугурушкан ийи кижи боттары чурттай бээр. Оларга ада, иези адын, малын үзүп бээрде бизин кудээзиниң азы кеминиң хирезин көрүп бээр турган. Эндере эт, мал, акша-төгерик алган өглеңгеннериң чамдыктары ол бүгүнүн үнезин биләбес, ажылдаар хөнүү чок, чеже-даа аңгы чурттан турза ада-иезинден акша, эът, чем негээр чөгенчиг кижилер-даа турар-дыр. Чаа өглеңгеннер эт-керекселди боттары ажылдап чораш тып алыр болза, мынчаарда оон үнезин билир, ажыл-ишке дүрген өөренир, эп-найыралдыг чурттаар апаар деп болаалдыг мен.

Ол ышкаш кижи өлгенде 7, 49 хонуктарын эрттирер, уругларыы 8 азы 10 класс дооскан дээш ийи-үш хүн улаштыр байырлап, ол бүгүнү арага-ле эрттирип турары канчаптаа шын эвес. Черле ынчаш бүгү ёзулалдар чүгле арага-биле холбашкан дээр болза алдагдал-дыр.

Күрүнеиин машина-техниказыяга кам-хайыра чок, оңу чогуур үезинде гаражка тургуспаанындан дүнелерде безин хөделдирип алган чоруп турары, ирели бээрге, ол-ла черинге каапгары ажыл-агыйжы эвес, харын үргедекчи чорук болур деп кежээнин киржикчилери чидин-биле шүгүмчүлээн.

Ак-эрикчилерде болгаш ниити районда корум-чурум үенин иегелдезинге дүүшпес, аңаа кошкак дээрзин иштики херектер министриниң оралакчызы Ф. И. Дажы саналынга чугаалаан. Тыва улустуң база бир чараш оюну болур банчык ойнаарын өскээр ажыглап, аразында мөлчүжүп ойнап турар апарганы бак чанчыл апар чыдар. Ол бүгүнү дарый чайладыр херек дээрзин ол сүмелээн. Ак-эрикчилер ол кежээ дыка хөй чүүлдерни чугаалашкан. Эң ылангыя багай чанчылдарны хаап, эки чанчылдарны дүрген шингээдип алырын дугурушкан. Ак-Эрик суурну корум-чурумнуг, чаагайжыттынган, чаагай ёзулалдарлыг, эки чанчылдарлыг, үлегерлиг суур кылдыр хуулдар деп быжыг бүзүрел-биле кежээни дооскан.

«Төгерик столга» чугаалажып турар бо айтырыг СЭКПниң XXVI съездизиниң шиитпирлерни амыдырала боттандырарының, чаа кижиин хевирлеп кижизидериниң дугайында база бир чугула чугаа деп аңаа ыыланнар үнелээн.

Кежээниң киржикчилери СЭКП, ВЛКСМ райкомнарының коллективтериниң солун концертин көргеннер.

С. ТАС-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

«ХЕМЧИК» АНСАМБЛЬ— УЛУСЧУ АНСАМБЛЬ

Эрткен дыштанар хүнде Барын-Хемчик райкүүскомунуң культура килдизиниң организастап түргүскааны «Хемчик» аттыг ыры-танцының ансамбли кызылчыларга солун концертин бараалгаткан. Оларны соруглаары— аңаа-ла концерт көргүзүп каар эвес, улусчу ансамбль деп бедик атты чедип алырын орадажыр дээш келгеннер.

Ук ансамбльди хүлээп алыры-биле Культура министерствозунуң уран чүүл чөвүлелиниң кежигүннери олудун эзлепкен.

Кожеге ажыттыларга, шевергин, чараштыр даарап кылган национал хептиг хөйнүң ыры болуу Р. Кенденбильдиң «Ак шайын» ырлап турда, байыр чедиришкинниг танцыны танцы болуу ээлдек, чымчак реп күүседирге, көрүкчүлер чайгаар-ла адын часкап, сеткил ханып, хүлээп алган.

Хөйнүң ыры болуу оол инай Р. Лесниковтуң таарыштырганы «Тандым турда» деп тыва улустуң ырызын, Д. Ахуновтуң «Партия баштап турар» деп ырларын Манчын-оол Монгуштуң дирижерланы-биле уран болгаш черлеэки күүседткен.

Дараазында номерлерни барын-хемчикчилер база-ла профессионал деңгеелге чоок күүседткенин мактавас аргажок. Ылангыя танцы болуу «Ча адыкчылары», «Ээлдек шыгыраан», «Долаана», «Хемчиктиң шыгыраажы», «Кадарчылар» деп танцыларны күүседткени ээлдек, аваангыр, артык шимээшкин чок чараш болган. С. Оюн, В. Куулар, О. Седей олар ук танцыларны чогаадыкчы ёзу-биле онзагай тургускан.

Национал хөгжүм херекселиниг А. Салчактың улуткаңы хомусчулар болгаш бызаанчы ансамбльдери-биле сыгытчылар чыва улустуң ааллаларын таалынчыг күүседткенин кижи патап-патап дыңнаксаазы кээр.

Уруглар болгаш ооллардың ыры ансамбльдериниң база солистериниң күүселдедери уран чүүл чөвүлелиниң болгаш көрүкчүлериң эки деп үнелелин алган.

Концерт соонда уран чүүл чөвүлелиниң кежигүннери түнелди үндүрген. Жанрлар айлы-биле специалистер сөс ап чугаалаан. Барын-Хемчиктиң бот-тывыкшыр артистеринге байыр чедирип, моон соңгаар-даа ансамбльдиң улуг чедиишкинниг болурун күзеп турган.

Концерттиң программазында чамдык четпестерни база айтып, оңу дарый эдип алырын ниити ыры дирижёру Т. Леонтьева, чогаалчы Л. Чадамба, композитор Р. Кенденбиль, партия обкомунуң культура секторунуң эргелекчизи А. Сорен олар ажыктыг сүмелерни бергеннер.

Түннелинде: «Хемчик» аттыг Барын-Хемчик районнуң ансамблинге ыры-танцының улусчу ансамбли деп бедик атты тыпсыр дёп уран чүүл чөвүлелиниң кежигүннери бир үн-биле бадылаан.

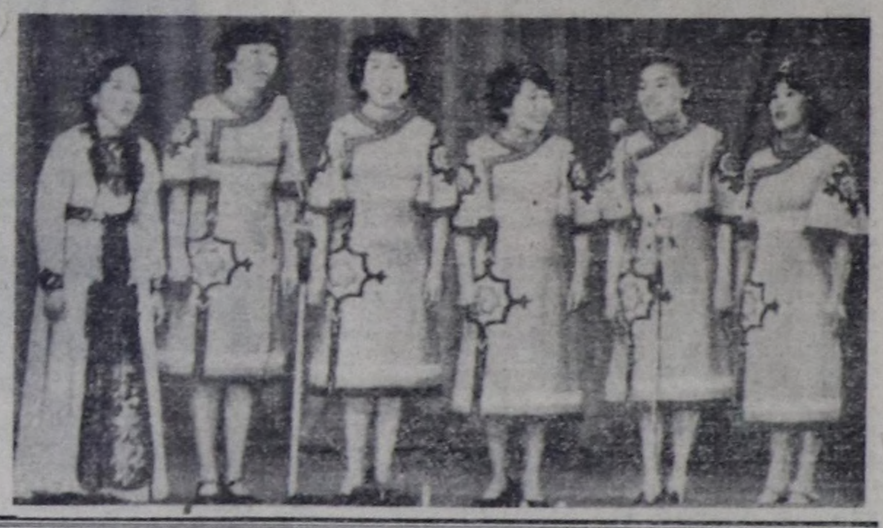
Ол ансамбль ам удаасе республиканың дашкаар Хакасияже болгаш Моол Арат Республикажже солун концерти-биле аалдап чедерин планнап турар.

С. БЮРБЕ.
Культура министерствозунуң уран чүүл чөвүлелиниң кежигүнү.

ЧУРУКТАРДА: херээженнер ансамбли күүселде үезинде; Тыва улустуң «Ырлажыылы» деп ырызын Раиса Сат биле Владимир Чысымаанның күүседип турары; «Хемчиктиң шыңгыраажы» деп танцы.

В. ЧАДАМБАНЫҢ фотолары.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

МӨҢГЕДЕ АРТТЫРГАН

Волейбол спорту республиканың булуң бүрүзүнде сайзыралды алган. Ацаа төлептиг үлүң дүңгү шырак дээн ойнакчылар— бөгүнгү хоочунар книрил турар. «Хоочун коктуг, хола кактыг» дижири ишкаш оларның хөй кезии ам-даа аянышинчизин салбаан, район, хоорай туржук, республика ужур-дузалыг маргылдааларга бедин бо-ла киржи берген тургулаар. Республиканың Күш-культура болгаш спорт комитеди спорттуң үстүнде хевиринге хоочуннар маргылдаазын 1979 чылдан бээр эртгирип эгелээн. Бо чылгы ыңдыг маргылдаа база организастыг байдалга эрткен. Республиканың хоочун волейболистерининң үш хүн дургузунда үргүлчүлээн маргылдаазынга шүүтү 10 команда киришкен. Баштайгы ийи хүн дугаар тырттышкынын ёзугаар бүгү командалар үш бөлүкке үстүп алган ойнаан. Шаңналдыг чер дээш ойнаар эргени түс-түс бөлүктүң тиилекчилери чедип алган. Кызыл хоорайның, республиканың «Хүндүлелдин демдээ» орденниг геологияшинчилел экспедициязының «Геолог», ол ышкаш Улуг-Хем районнуң шилиндек командалары аңаа кирген.

Сөөлгү хүн финалга ойнаар үш команда шак ынчаар баш удур тодараттына берген болзажок, оларның дараазындагы ниити 4 дугаар черни ээлээр волейболистерни сөөлүгте чедир кым-даа чугаалап шыдавас турган. Ынчангаш финал баштай Эрзин биле Чөөн-Хемчик районнарның волейболистерининң ужуражылгазы-биле эгелээн. Маңаа чөөн-хемчикчилер тиилелгени байырлап, дөрт дугаар черниң дугаар түннел ойнига улуг-салым-хуузун ынчаар үзе шиитпирлээн.

Дараазында Кызыл —«Геолог» командалары ойнаарыбиле үңүп келирге, найысылалдың «Херел» спорт залында холдур олурупкан аарыкчылар чылыы-биле уткуп алган. Маңаа тиилээн команда «3» деп санган уштунган дорт дизе ийи дугаар чер, а харын-даа чемпион ат дээш туржур болганда, оюн эгезинденне эгелеп чидиглеиген. А ооң кадында уттурган команда бирги чер дээш ойнаар эргезин чидирер болгай. Кызылдың командазындан Н. Кувезин, А. Шелогубов, К. Даржаа, В. Агбаан, С. Аракчаа, Ф. Дажы олар эгезинден-не эгелеп бир демниг ойнап, улай-улай күштүг кагыгларны кылып, билдилиг камгаланын турган ийи улаштыр тиилелгени чедип алган. «Геолог» командазының, черле ынчеш болуп эрткен маргылдааның эң хоочун ойнакчызы, 61 харлыг Иван Иванович Коржтуң, команданың кежигүннери В. Чадамба, А. Плеханов, Ю. Савва оларның оюннары база көрүкчүүн сонуургалын хайыктырганы чугаажок. Ол ышкаш маңаа геологтарның спортчу хеп-сыны чангыс аай, хевир-көрүштүг болганын чыылганнар база эскерген.

Мурнуку оюн үезинде турупкан болзажок, кыска дыштанылга соонда «Геолог» база катап ойнаары-биле шөлче сергек үңүп келген. Бо удавда оларның удурланыкчылары — Улуг-Хем район командазының кежигүннери. Баштайгы ийи оюнга кайы-даа команда ботдогунга улут «дыңышпайн» бир-бир удаа удушкан. Үш дугаар түннел оюнга улуг-хемчилер удурланыкчыларын 15:10 санга тиилээш, 1—2 дугаар чер дээш оюнну уламчылаар эргени алган.

Шилчиир кубоктуң ээзи кым болуруул. Кызыл азы Улуг-Хем бе? Шынзы-ла оңу тодарадыры ыңдыг белен эвес дээрзи оюннар үезинде биллиглеген. Шак ынчаар баштайгы оюнуң эгезинде улуг-хемчилер 4:0 санга мурнап эгелээн. Удаткан чок кызылчылар алды санны улай апкаш. Сан ам 6:4 апарганы ол. Бо оюнга инициативазын ол хевээр кошкатпайн кызылчылар тиилелгеге четкен. Ийиги оюн эгезинде Улуг-Хемден келген хоочун ойнакчылар база-ла беш улай кагыгларны чорутканд, чогуур санныарны алгылаан. Олардан Чодураа суурда школа директору О. Майыл-оол, «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң салбыр эргелекчизи Х. Тойлут-оол, ол-ла ажыл-агыйның инженер-механиги К. Дамба, спорттуң национал хевирлеринге РСФСР-ниң спорт мастерлери С. Ондар, Б. Монгуул-оол чергелиг ойнакчылар командада эш-өөрүнүң хей-зылын көдүрүп, кызымак ойнаан. Сөөлүнде кээп санныр ленишиен: 13:13. Ынчалзажок Кызыл уткан. Моок-биле үш чыл улай тиилелгени чедип ап турар Кызыл хоорайның командазы шилчиир кубокту боттарынга мөңгеде арттырган, бирги чергенин диплому база вымпел-биле шаңнаткан. Ийиги, үшкү черлерни Улуг-Хем район биле «Геолог» командазы ээлээн.

С. МОНГАЛ.
(Үрүкта: маргылдаа үези.
В. ЧАДАМБАНЫҢ фотозу.

СОЛУННУҢ ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Чөөн-Хемчик районнуң «Ленинчи орук» солуннуң шаңналы дээш Чадаана хоорайның он алды шилиндек шыдыраачыларының аразында шыдыраа маргылдаазы солун эрткен. Чидиг демиселдиң түнелинде районнуң шыырак шыдыраачыларының бирээзи, Чадааннын ыяш ажыл-агый черинин төлээзи Владимир Сарыглар 11 санны алган, бирги черже үнген. Ийиги черде — Чадаана автотранспорт бүдүрүлгезиниң шыдыраачызы Бичен-оол Күжүгет, а үшкүзүн база-ла ыяш ажыл-агый черинден Саян Монгуш алган.

Тиилекчини, ийиги-үшкү черни эзлээн шыдыраачыларны тус-тус чергенин дипломнары болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаан.

Маргылдааның киржикчизи, тыва эки турачы М. Бичен-оол маргылдааны эки организастыг, бедик деңгеелге эртгирени дээш судьялар Б. Седен-Хуурак биле М. Шаалыйга киржикчилерниң мурнундан өөрүп четтиргенин илередип, чылыг сөстерни сөглээн.

В. КҮЖҮГЕТ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 29-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05—«Эрес-дидим чорук». Уран-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 10.10 — «Ойлаар-кыстар дугайында». Телефильм. 10.30 — «Ырак болгаш чоок ыры». РСФСР-ниң улустуң артизи В. Левашов эрттирер. 11.30 — Медээлер. 11.35 — 14.15 — Чапсар. 14.15 — Медээлер. 14.35 — «Сибирьлеп болгаш Ыракка Чөөп чүктеп». Киноп рограмма: «Тюменьниң дуржулгалары» «Чүңү-даа шыдаар». 15.15 — «Телесталнои». 15.45 — «Горнистер, харыылаңар!» 16.15 — «Элээдилерге музыка кежээлери».

КЫЗЫЛДАН

17.55— «Май, Тайбың, Күш-ажыл!». Дамчыдылга. 18.30—18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Эртем дугайында». 19.30— Улустуң «Орус угулзалар» деп хөгжүм херекселдериниң концерти. 19.55 — «Эрес-дидим чорук». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 6-гы серия. 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35 —23.25— «Киноп анорама». Төнгенде—Бөгүн делегейде. Информастыг үндүрүлге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

12.00 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер программазы: «Чурукчу Ф. Решетников», «Гобелен». 12.30 — «Силерге, ада-иелер». 13.00 — «Вольфганг Амадей Моцарт». 2-ги дамчылыга. 13.40 — К. Симонов. Шүлүктер. Хүн демдеглели. Сактыышкынныар. 14.25 — «Попрыгунья». Уран-чечен фильм. 16.00 — 17.55—Чапсар. 17.55 — «БАМ-ны тудуп тур бяс». («Орбита-3»).

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45 —Спорт. Дельтапланеризм талазы-биле зона маргылдаазы 19.20 — Уругларга фильм. 19.30 — «Хөглүг өг». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удуңар!» «Илбилиг экран». 20.15 — «Номчулга дээрбээ». 21.00 — «Ут». Информастыг программа. 21.35—22.55— «Бүзүрээр сен бе, бүзүревес сен бе». Уран-чечен телефильм.

Аграар

Бөгүн республикага өскерлиг каап турар агаар болур. Соңгу-барыын чүк угланышкынныг хат секундада 9—14 метр чедир күштелир. Дүне 0—5 градус чылыдан хүндүс 15—20 градус чылыыр.

Кызылга база-ла өскерлиг каап турар агаар болур. Узуктелиишкинниг чаъстаар. Соңгу-барыын угланышкыныг хат дүне 25—30 метр чедир дүргедээр. Агаар дүне 0-тен хүндүс 18—20 градус чедир чылыыр.

Кино

АПРЕЛЬ 29-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Олимпиадабиле байырлашканы» 9.30, «Киискиткен гусарларның эскадрону» (2 сериялыг) 11.30, 14.20, 17.20, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таро — мактыстың төлү» 9.20, 11.00, 15.30, «Медальдарже орук» (2 сериялыг) 12.40, 17.10, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Достоевскийниң амыдыралында 26 хүннер» 15.00, 16.50, «Бөдүүн төөгү» 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Элээди оол болгаш хоойлуу» деп кинолекторий 13.20, «Дудуктер» 15.20, 17.10 шактарда.

«ШЫН» СОЛУННУҢ ШАҢНАЛЫ ДЭЭШ

Делегейниң ажылчы чонларының эң-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Май 1-ге тураскаатканд «Шын» солуннуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы болур.

Маргылдаа **майның 1-де Кызылда «Хүреш» стадионга 14 шакта эгелээр.** Аңаа 32 мөге хүрежир.

Бо маргылдаага киржирин күзээн мөгелер хоорайның күш-культура болгаш спорт комитединге даарта 15 шакка чедир бижидерин зарлады. **Адрези: Интернациональная кудумчузу, бажың № 1.**

Шүүлген, үжүүрлешкен, үшкү-дөрткү черлерни алган мөгелерге «Шын» солуннуң шаңналларын тыпсыр.

Редакциянын адреси: Кызыл, Шетинкия-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораалакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг киллдстерининиң 2-37-13, пропаганда киллдзининиң 2-31-75, культура киллдзининиң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллдзининиң 2-21-47, үлегүр киллдзининиң 2-31-75, чагаа киллдзининиң 2-41-27 информация киллдзининиң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17866. Чагыг № 944

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ком садыының херектериниң талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Шетинкия болгаш Кравченко кудумчузу, бажың

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 102 (11600) | 1981 чылдың апрель 30, четверг | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 2 көп

Коммунистиг тургузуушкуннуң авангардында чорупорар Кызыл туктарлыг коллективтерге, беш чылдың гвардейжилеринге алдар!

(СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Май 1-ге уткуштур

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ

«Красноярскуголь» будүрүлге каттыжыышкынының «Каа-Хем» хомүр-даш разрезининң коллективи май бүдүүзүнде күш-ажылчы тиилелгени чедип алган. Он бирги беш чылдың эгезинден бээр эрткен дөрт айларның дургузунда пландан дашкаар он муң тонна продукция будүрүнгеи. Ооң продукциязының чагыг республиканың даштындан база кээп турар. Разрезтиң Чадаанада салбыры база май мурнунуң социалистиг чарыжының күүселдезинге төлептиг үлүүн киирген.

Улустарның найыралы орденниң эдилекчизи чолаачы Я. Чебодаев коллективте калбарган «Беш чылды—хуусаа бетинде» деп чарыштың эгелекчизи. Ол эм үениң мурнап, июнь айның күш-ажылчы үлүүн доозар чоокшулай берген. Ол ышкаш бульдозерист П. Гребнев чыл эгезинден бээр планда көрдүнгенниден 3 муң 460 кубометр хөй даг массазын чайлаткан.

(Бистиң корр.)

ТУКТУ КӨДҮРГЕН

СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бюрозу районда сүт-бараан фермаларының май 1-ге уткуштур социалистиг чарыжының түннелиң үндүрген. Айыттынган үеде «Найырал» совхозтуң Үрбүн болгаш Кара-Тал сүт-бараан фермаларының коллективтери эң дээре көргүзүглерлиг болуп, бедик сорттуг сүттү дужаганнар.

Кара-Тал сүт-бараан фермазының саанчылары сөөлгү он хонукта сүт саар онаалдазын 120 хуу күүсеткеш, күрүнеге 9,8 тонна шынарлыг сүттү дужаган. Ынчангаш ол коллективке партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыспышаан, оларның күш-ажылчы чедиишкинниге турасклалын Күш-ажылчы алдарның тугун көдүрген.

К. МААДЫ.

ХООЧУННУҢ БРИГАДАЗЫ

1981 чылдың Май 1-ге СЭКП ТК-ның кыйгырыгларынга Кызылдың алгы заводунуң коллективи сорук кирип, социалистиг чарышты улам калбарткан. Ында Г. И. Гавриченконуң бригадазы чарыштың мурнуку одуруунда. Мурнакчы бригада апрельдиң планын хуусаа бетинде күүсеткен болгаш боттарының чедиишкинин Май 1-ниң байырлалынга турасклаатқан.

Кызылдың алгы заводунда хоочуннарның бирээзи Григорий Иванович Гавриченко 1953 чылдан тура ында үзүктел чол ажылдап келген. Ооң удуртканы бригада заводта мурнакчы бригадаларның бирээзи. «Он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг долдур болгаш ажыр күүседир дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыш дужайында» СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докгаалынга мурнакчы бригаданың кежигүнерн сорук кирип, боттарының алган социалистиг хүлээлгелерни хуусаа бетинде күүседир дээш олар турҗуп тураалар.

Бедик мергежилдиг мастерлиг бригадазы арга-курлавырын санап көргеш, бедиткен социалистиг хүлээлгени алган. 1981 чылдың планныг онаалдазын Улуг Октябрьның байырлалын таварыштыр күүседирни бригада кежигүнери шиитпирлээн.

Г. Гавриченконуң бригадазы бо чылдың эгезинден тура бедик темпилиг ажылдап келген. Бирги кварталдың планын олар ажыр күүсеткен, 1500 бродни идиктерни даараар тургаш, херек кырында 1560 эжеш идиктерни даараан. Оларның бригадазының кежигүнери аразында эп-найыралдыг, ында кижи бүрүзү-ле үлүг-нормазын ажыр күүседип турар.

Даараныкчылар Н. Чадамба, Т. Бекшээ, Н. Вергунов болгаш оон-даа өскелер бедик көргүзүглери дээш хөй удаа мактадып, шаңнадып келгенер. Хүүда планын Н. Чадамба—140 хуу, Н. Вергунов 177 хуу күүсеткен.

Заводта 28 чыл ажыг ажылдап келген бригадир Григорий Иванович ажыл-ишке кызымак, негелделиг-биле эш-өөрүнүң хүндүткелин чаалап алган. Бригада кежигүнериниң күш-ажылын шын организастап, кижи бүрүзүнге ажылды хуваап, ай, квартал планының күүселдезин чедип ап турарында хоочун бригадирниң билдилиг ажылындан бүгү чүве хамааржып турары билдингир. Заводтуң ажылчыннары-даа, инженер-техниктиг ажылдакчыларыда Григорий Ивановичини хүндүлээр.

Заводта Г. Гавриченконуң, Л. Ильинаның мурнакчы бригадалары чарышты баштап, коллективке эки үлегер-чижекти көргүзүп турар.

Н. ООРЖАК.

Часкы хову ажылдары

ЭЛЕГЕСТИҢ ШӨЛДЕРИНДЕ

Таңды районда Тока аттыг совхозтуң шөлдеринде бо хүнде часкы хову ажылдары кадын түлүктеп турар. Ыланғыя ооң № 2 трахтор-хову бригадазының механизаторлары чаштырылганы шалыпкын болган бедик агротехниктиг дениелге чорудуп турар. Совхозтуң тараа культураларының коллуг хөй нуруузу ол бригаданың шөлдеринде. Нинтизи-биле беш муң ажыг гектарга тараа база мал чеми культураларны он бирги беш чылдың баштайгы чазында чаштырар.

Бригадир Александр Максимович Христолюбов мынча диди.

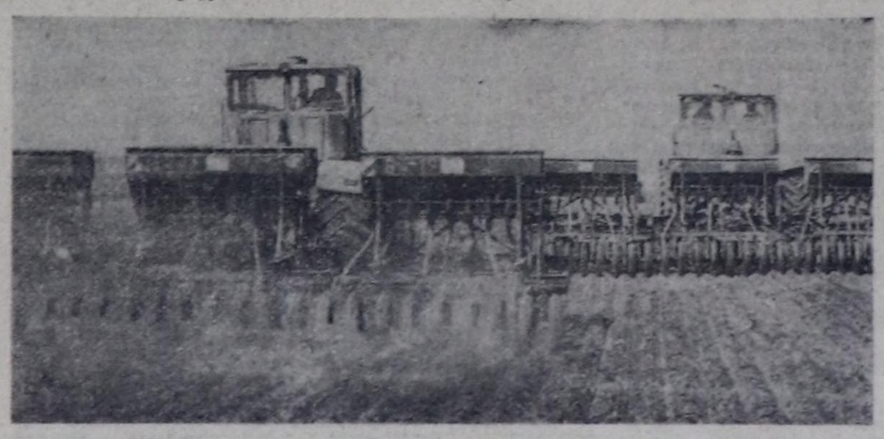
— Бо чылын бистиң бригаданың шөлдеринге час эрте эгеледи. Ацаа баш удур белеткенип алган болгаш, ажылдар шалыпкын эртиин тур. Бүгү шөлдерге шык базырыышкының чеди-ле ажыл хүнүнде доостувус. Кызыл-тасты чаштырарынче апрель 25-те эгелеп кирдивис. Ол үнелиг культураны барык-ла үш муң гектарга тарыыр. Он бирги беш чылдың баштайгы чазында чаштырылганы мурнунда чылдардан беш хонук эрте эгелеливис. Черниң ол-шыгы курганалакта чаштырылганы дүрген доозар дээш, механизаторлар шалыпкын ажылдап тур.

Бригаданың шөлдеринде тос агрегат ажылдап турар. Олар хүнде 200 гектар чедир чаштырып турар. Ол — ажылчыларның бригаданың механизаторлары күш-ажылчы чедиишкин-биле уткуп турар. Олар бо хүннерде 1000 ажыг гектарга кызыл-тасты чаштырган. Механизаторлардан Монгуш Темир-оол, Михаил Шойлаа, Ивай Сарыг-оол, Ооржак Шоктак, Тулуш Белек-оол, Оюн Кара-оол олар хүнде-ле бүдүн чартык — ийи нормаңы чаштырылгага күүседип турар. Бригаданың кежигүннери тараа культураларының чаштырылгазын Тинлелге хүнү — Май 9-ка чедир доозарын шиитпирлээн.

К. АРАКЧАА.

ЧУРУКТА: М. Темир-оол биле М. Шойлаа болгаш оларның чаштырылга агрегаттары.

Л. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Мал ажылы — шалыпчы фронт

МАЛЧЫННЫҢ САЛГАЛЫ

— Эртен аалывиска шеф болур. Хөй кижи баар. «Анай-хаак» агитквартираның коллективи чеде бээр. Ацаа барып дузалажып, часкы салгынга селгүүстээй-даа сен—дээш, кадарчы мени чер алыспайн, машинага олуртканы, чорупту.

Ыргак-Дагыр шанчыларлыг, Эдер-Куй даанын баарын өрү хайтывыс. Эң үстүкү шанчыгның артында, мыгыл шөлдүң кыдыында кадарчының аалыга келдивис.

Бо аныяк малчыннарның коданы хүр-чаагай кышты эрткен болду. Малдың күш-деңгелиң эки, чаш төлүү-даа чидириг чок. Төрүүр үүс хойга онааштыр ам 96 хураганы камгалап алган.

«Тээлю» совхозтуң хоочуннарының бирээзи чораан «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи пенсионер Хертек Адыг-оолдуң оглу Адыг-оол Кара-оол хойжулаа-ла тос чыл чеде берген. Ада-иезиниң изин баскан аныяк хойжу чыл бүрүде багай эвес көргүзүглерни чедип ап келген. Амгы үеде коданда 300 ажыг хойнуң хураганы менди болгаш семис-шырак.

Өтүүн херээжен ээзи Алдынкыс база малчын кижиниң уруу. Ооң адазы Иргит Сагды «Кара-Хөл» совхозтуң хоочуннарының бирээзи, база-ла «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи, пенсионер.

Хоочуннарның соон салгаан ажыл-ишчи аныяк кадарчыларның өдек-кыштаа арыг-силиг. Кыштың берге үезинде олар малчын эш-өөрүнге, бригаланың кадарчыларынга дузалап, боттарының күжү-биле белеткээн 10 тонна сигенни берген. Коданда ам-даа 10 тонна хире ногаан сараат кур чыл ашкан, малга четчир. Кадарчының өдээнде ийи чыл бурунгаар тутқан 600 хой кирер үлүг кажаа бар. Ооң бажында бедик улуг серилиг, чаш хураганнарның чылыг кажаазы таарымчалыг, улуг-биче хураганнар ажаар клеткаларлыг. Чылыглап казан суг кудар доскаар, мал чемгерер оңгачалар, кужур, дус база бар.

Үстүнде чугаалааным шефчилер совхоз төвүнүн «Анай-Хаак» аттыг агитквартираға хамаарышкан чээрби өрегениң 30 ажыг кижи ол хүн ацаа автобустуг четкен. Олар өдек чүдүрер бир самосвалдыг, бир дем-биле ажылдааш кажаанын өлээн казып, аныяк малчыннарга улуг дузаны чедиргеннер.

Агитквартираның коллективи совхозка бо чылын 10 тонна сигенни белеткээрин хүлээнген.

А. АДЫГБАЙ.

Хоочуннарның кыштаанда

Хоочун малчын Күнчү Салчактың кыштаа сүүрдан көстүп чыдар Мешпек-Бут деп черде. Ак-Баштыг биле Саадактың бедик сүүрлериниң аразында мөчек-мөчек улуг даглар эдээнде турар. Аалга чедир дөрт өрүлеп ховуну кежилдир эртер.

Ацаа час эрте дүжүп, тылаш, дагларның хары эрип, өът-сиген саргарып көстүп келгилээн. Хой көзини оолдапкан хойларны чоорту ынаар кадарып, немелде чем берип турар.

Коданның байдалы ниитиндиле хүр-чаагай кыш ашкан. Сиген, хөлүксаалыг чемнер, сула сүт-даа бар. Чайгы үеде кадарчының белеткеп алган 8 тонна ногаан сигени курлавырда. Ону чаш хураганнарга берип, оларның ажаалда чемгерилгези дээш олут орбас кадарчылар болду.

СЭКП райкомунуң бюро кежигүнү, хоочун хойжу Күнчү Балганович Салчак төрүүр үүс хойга онааштыр эрткен чылын 95 хураганны доруктурган. А бо чылын кыш берге-даа эрте, төрээн 240 хойдан ынча чаш төлдү чидириг чок камгалап алган. Коданда хой оолдавышаан турда четкеним ол.

Дуржулгалыг малчын Чалаа үгбай ында сакманшиктен, шупту-ла эрес-кежээ ажылдан турарлар. Хойларны откарар, сүттгарар, чаш хураганнарны чемгерер, эмискиктээр, эмзирер, үзер, кажаалаар дээш күш-ажылчы хүннер коданда хайныгып-ла турар.

Өтүүн херээжен ээзи Шангыр Сюрюновна— Маадыр-ие. Бо өг-бүледен ажылчын салгал өзүп орары база-ла чаагай херек. Улуг оглу Эрес-оол ында дузалакчы кадарчы болуп дөрт чыл ажылдап келген. База бир оглу— Кан-оол электроканнакчы. Мишазы Улан-Удэниң көдээ ажыл-агый институдунда эки өөредилгелиг студент. Шой-оол Совет Армиянын хүрээлеңинде, Валязы — эмчи, Ниназы—бухгалтер, Ниназы— кассир Тамаразы—башкы, эң хеймердери школачылар.

Үлегерлиг, ажыл-ишчи бо ег-бүлеге кым-даа чоргаарланыр.

А. ХЕРТЕК.

Мөңгүн-Тайга район.

МОСКВАДАН ЧОРУПКАН

Ливия революциязының удуртукчузу, Ливия араб социалистиг улусчу Джамахириянын баштыңы Муамар Каддафи апрель 29-та Москвадан чорупкан. Ол СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң чалаанын ёзугаар Совет Эвилелинге албанның найыралчы аян-чоруун кылып чораан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Б. Н. Пономарев, албанның өске-даа кижилери М. Каддафини аэродромга үдээн.

(СЭТА).

ТЕХНОЛОГТУГ ШЕНЕЛДЕЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП, апрель 28. (СЭТА). Космонавтылар Владимир Ковалёнок биле Виктор Савиных «Салют-6»—«Союз Т-4» эртемшинчилел комплекизиниң бортунда 47 хонук ажылдап турар. Космос акыумунуң болгаш децзи чок байдалга бусталдырышкының база ооң соонда соодарының аргазы-биле металл чайырлаашкыннарны «Испаритель» аппаратураның дузазы-биле кызып чорударының эзлчеглиг шенелделерин экипаж дүүн боттандырган. Ол ажылдарны орбита комплекизи хөлегелиг болгаш хүнүг талаларга чорда, кажан чайырлап турар будумелдериң кырының температуразы аңгы-аңгы боол турда кылып чоруткан. Шенелделериң сорулгазы болза космос аппараттарының даштыкы чайырын ужудуушкун үезинде катап тургузарының технологиязын ажылдап кылыры, ол чайырлаашкынны кылыр тургузугну чогаадыры болур.

Бөгүн космонавтылар «Испаритель» тургузугну адырган. ооң орнунда «Сплав» деп электрилиг суугуну тургускан. Кадмий-мөңгүн-суу-теллур составтыг полупроводник материалдың монокристаллдарын остурериниң алды хонук хуусаалыг шенелделерин ацаа эгелээр. Черниң бойдус курлавырларын шинчилээрииниң программазынга дүүштүр геофизиктиг шинчилелдерни чоруткан, эртем аппаратураларын хынаан, күш-дамыр мергежилгелерин кылган.

ТИИЛЕКЧИЛЕРГЕ ШАҢНАЛДАРНЫ ТЫВЫСКАН

Республиканың найысылалы — Кызыл хоорай Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болгаш СЭКП Төп Комитединиң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң шилчиир Кызыл тугун, база 1980 чылдың болгаш онгу беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседири дээш Бүгүроссияның социалистиг чарыжынга киришкеш, РСФСРниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун чаалап алганын билир болгай бис.

Кызылчылар чарыштың тугун бедик тудуп, темпини нөшкатпайн ажылдааш, 1981 чылдың бирги кварталының түннелинде эки нөргүзүглери дээш СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун алган.

Дүүн партияның хоорай комитединиң хуралдаар залынга найысылалдың үлетпүр будуруглелериниң, тудуг, транспорт организацияларының, садыгның, чоннуң амыдырал хандырылгазының мурнакчылары Кызыл тукту тыпсырынга турасклаатқан байырлыг митингиге чыглып келген.

Байырлыг хуралды партияның хоорай комитединиң бирги секретары — **А. И. Пожидаев** ажыткаш, СЭКП обкомунуң секретары **А. И. Ванжага** сөс берген. Чедиишкиннерни быжыглап, эки ажылдааш, база бир Кызыл тукту чаалап алганы-биле хоорайның ажылчыларының төлээлекчилеринге байыр чедирбишаан, Кызылдың ажылчы чоннарының чедиишкиннеринге болгаш он бирги беш чылда оларның мурнунда салдынган сорулгаларга доктаагаан.

Бо шаннал дээрге ажылчыларның, специалистерниң, хоорайның бүгү ажылчы чонунуң шудургу ажылдаанының түннели-дир. Ол дээрге он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседиринге ажылчы чонну мобилизастаар талазы-биле партия, совет, профсвилел болгаш комсомол организацияларының массаполитиктиг, организастыг ажылды чорутканының түннели-дир деп А. И. Ванжа демделээн.

Бо чедиишкиннерге Кызылдың эът комбинадының, «Тыва суг-тудуг» трестиң автобаазазының, Кызыл садыгның, «Кызыл ЦЭС тудуг» эргелелиниң, Тувкоммунэнергонуң болгаш оон-даа өске күш-ажылчы коллективтер төлептиг үлүг-хуузун киирген. Онгу беш чылдың түннелдери-биле 150 ажыг кызылчылар Төрээн чурттуң бедик шаңналдарын алган, оларның аразында даараныкга комбинадындан Раиса Тартановна Сумба, № 48 тудуг эргелелинде Валентина Биче-ооловна Борбак-оол, № 3 АТБ-дең Василий Александрович Жбанов, № 2 АТБ-дең Анатолий Иванович Галайко болгаш оон-даа өске мурнакчылар бар.

Мындыг чедиишкиннер-биле чергелештир кызылчыларның мурнунда салдынган сорулгалар улуг, ам-даа чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй, оларга СЭКП обкомунуң секретары доктаагаан.

Ол ышкаш продукцияның ассортиментизин калбартыр, шынарын экижидер ажылдар чогуур деңнелге чедир чорутунмайн турарынга база доктаагаан. Ынчангаш күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде четпестерни чайладыр, курлавырларны ажыглазарынче кичээнгейни күштеллирери негеттинер-дир деп, А. И. Ванжа айыткан.

Кызылдың ажыл-ишчилери үлетпүр продукциязын сайгарарының болгаш продукциязын кол хевирлерин будурериниң талазы-биле чыл планныг декабрь 28-те күүседир, дээди категорияның продукциязын будурерин 1,5 катап көвүдедирин боттарының социалистиг хүлээлгезинде көргеннер болгай. Найысылалдың ажылчы чону социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш төлептиг ажылдарынга бүзүрелии ол илереткен.

СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун эш А. И. Ванжа хоорайның ажылчы чоннарының төлээлекчилеринге тывыскан.

Бедик шаңналды алганы-биле холбаштыр найысылалдың күш-ажылчы коллективтериниң мурнакчыларының мурнундан Кызылдың эът комбинадының директору Б. М. Ховуспаев, № 48 тудуг эргелелиндең бригадир Т. В. Хертек, № 9 магазинниң садыгжызы Е. И. Огнёва олар санал бергеш, боттарының коллективтериниң мурнундан планныг онаалдаларны, социалистиг хүлээлгелерни күүседир дээш бүгүле билиг-мергежилиг берип ажылдаарын шиитпитканнар.

* * *

Онгу беш чылдың планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге улуг чедиишкиннерниг болганы дээш Тывадың автооруктарны тударының болгаш ажыглаарының талазы-биле будурулге эргелелиниң болүк ажылчыннары чазактың шаңналдарын чаалап алган. Онгу тыпсырынга турасклаатқан байырлыг хурал дүүн болган. Чарыштың тиилекчилериниге орденнерни болгаш медальдарны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазымың оралакчызы **В. Б. Добромыслов** тывыскан.

Боттарының даанган ажылынга ээ-харымсалгалыг чорууп көргүзүп, планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедиишкиниг күүсеткен мурнакчылар: чолаачы **П. П. Кабан**, тен лабораториянын начальниги **В. Н. Намай**, асфальтбетон заводунуң операторлары **В. П. Сафронов**, автогрейдер машинизи **С. Л. Лышов**, ажылчын **С. К. Сарыглар** олар тус-тус шаңналдарын дүүн алгылаан.

Кызылдың көвүрүг тудар эргелелиниң экскаватор машинизи Сергей Леонидович Лышов «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медалын ап тура, бодунуң болгаш өөрүнүң күш-ажылын бедин-биле үнелээни дээш коммунистиг партияга болгаш Совет чазакка өөрүп четтиргенин шаңнатканнарның мурнундан илереткиннаан, он бирги беш чылдың бирги чылынын болгаш бүгү беш чылдың планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиннииг күүседир дээш бүгү күүнүң мээнгизерин бүзүреткен.

СЕМИНАР-ХУРАЛ

ЧАДААНА. (Телефон-биле. «Шынның» корреспондентизи). Улус депутаттарының Байтайга, Барыын-Хемчик, Өвүр, Чоон-Хемчик, Улуг-Хем район болгаш Чадаана, Шагаан-Арыг хоорай Советтериниң ачы-ангы доктаамал комиссияларының даргаларының семинар-хуралы маңаа болуп эрткен. Ону Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме ажыткан, удуртуп эрттирген.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлериниге дүүштүр район болгаш хоорай Советтериниң доктаамал комиссияларының сорулгаларының дугайында илеткелди семинар-хуралга Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң организастыг килдизиниң эргелекчизи А. С. Поляков кылган.

Ооң соонда улус депутаттарының район Советтериниң чамдык доктаамал комиссияларының даргалары: Барыын-Хемчиктиң чаагайжыдыла болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле — В. Д. Оюлепко, Чоон-Хемчиктиң кадык камгалал болгаш социал хамыырыга талазы-биле — Х. С. Сат, Өвүрүнүң социалистиг хоойлу-дүрүмиг болгаш хойниитининиң корум-чурумун качгалаар талазы-биле — К. С. Донгак, Улуг-Хемниң улус өредилгези болгаш культура талазы-биле — Б. Б. Монгуш, Бай-Тайганың аныяктар херээниң талазы-биле — К. С. Бавуу, Чадаана хоорайның садыг, шиитининг чемненилгезиниң болгаш амыдырал хандырылганың талазы-биле—Т. С. Монгуш олар тус-тус доктаамал комиссияларның ажылының дугайын семинарның киржикчилеринге таныштырган болгаш дуржулгазын солуушканнар.

Семинар хуралдың түннелинде Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы М. К. Мендуме СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин база он бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкиннииг боттандырарынга хөлбаштыр улус депутаттарының Советтериниң болгаш оларның доктаамал комиссияларының мурнунда салдынган сорулгаларының дугайында делегеренгей чүве чугаалаан.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин — амыдыралга

СӨСТҮ АЖЫЛ-ХЕРЕК-БИЛЕ БЫЖЫГЛААР

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш Л. И. Брежневтиң съездиге ыллганы СЭКП ТК-ның Отчёдун бүгү совет улус ышкаш, «Тээли» совхозтуң коммунистери, ажыл-ишчилери боттарының ажыл-чорудулгазының зайынчы программазы кылдыр хүлээп алгаш, амыдыралга бүтандырарының хемчеглерин эп тураалар. Съездиниң ажылдап турган хүннеринде база амгы үеде оон материалдарын таныштырып, пропагандалаары-биле холбаштыр митингилерни, бүдүрүлге хураддарын, лекция, беседаларны чер-черге организастап чоруткан бис. Ында бир муң чыгам кижи киришкен болгаш 37 кижи сөс ап чүве чугаалаан. Оларның чамдыктары боттарының социалистиг хүлээлгелерин эде көрүп, бедиктеп хүлээлгелерни алгылаан болгаш партияның айыткан планнарын күүседиринге долу шиитпирлиин илергейлээннер.

Чижээ, Ээр-Хавак СБФ-зиниң. Кудуктуң, Шаттың хойжу бригалаларының ажыл-ишчилери бо чылдың планның оналдаларын хуусаа бетинде долдур болгаш ажыр күүседирин хүлээнген. Ол ышкаш совхозтуң автопарыгының болгаш МТМ-ниң каттышкан хураллыга ялдаачылар Е. Канбөл, Д. Сенги-Доржу, каннакчы К. Кара-Сал, токарь Н. Бержек олар оң бирги беш чыл планын 4 чыл 6 айда күүседирин хүлээнгеннер. Сааичылардан коммунистер Р. Билчей, Ч. Куулар, Л. Норбу, К. Сагды олар беш чыл планын 4 чыл 9 айда күүседирин хүлээнген. А. Хертек, М. Автыы, К. Төре, Ф. Хүрең олар төрүүр үүс хойга онаалтыр бо чылын 90—95 хураганны камгалап алырын хүлээнген болгаш сөзүн ээлээннер.

Совхозта социалистиг чарышта ниитизи-биле 479 кижи киржип, оларның 117-зи коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы деп бедик ат дээш демисежип турар.

Партияның съездизиниң өндүр улуг айтышкыннарын амыдыралга боттандырар дээш совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде шалынчы ээлчегин улам калбартып турар. Бо чылдың бирги кварталында совхозта социалистиг чарышка 29 кижи тиилекчи болуп, бедик көргүзүглерни чедип алган. Оларның 21-и коммунистер.

Совхоз бо чылын күрүнеге 391 тонна эътти, 406 тонна сүттү, 35 тонна дүкту садар планныг. Ол соруглаларны чедиишкиниг күүседирин хандырарынче, чугула кампания — кыштаглашкынны хүр-чаагай доозарынче ажыл-агыйның директиязының, ында партия, профэвилел организацияларының болгаш хөй-ниитиниң күжүн угландырган. Апрель төнүзүнге чедир төрүүр үүс хойга онааштыр 80,1 хураган менди алдынган. Өшкүнүң чартыындан хөй кезии оолдаакан, коданнарда оон массалыг оолдаашкыны үргүлчүлеп турар.

Совхозтуң экономиказының чугула адыры — мал ажылында оң бирги беш чылда шиитпирлезе чогуур айтырыглар, четпестер хөй. Бирги кварталда ажыл-агый күрүнеге эът база сүт садарының планын ниитизи-биле күүсетпээн. Ол бисти дүвүредип турар. Малдың өлүп хоразы, ону чидирип самчыглаар чоруктар амдаа бар. Эрткен чылдың ол үеэринге деннээрге бо чылдың бирги кварталында бода болгаш шээр малдың өлүп хоразы элээп кызырылган-на харын. Ынчалза-даа Кызыл-Даг салбырында мал хорамчазы хөй. Оон бир кол чыдагааны малдың ажаалда-тежээлдезин, каладың багай организастаанында, кадарчыларның харысалгазын бедитпейн, негелдени кошкак тургусканында. Үстүнде четпестерден чогуур түннелди үндүрүп, ниитининң малының баш санын немей өстүрер, оон продуктулуун бедидер, планныг оналдалар күүселдезин хандырар дээш организакчы ажылды үениң негелдезинге дүүштүр тургузары дирекциязының, совхозта партком, профэвилел болгаш өске-даа хөй-ниити организацияларының чугула соруглазы болур.

МАЛ ажылын улам ынай хөгжүдер төлээде, чер ажылының культуразын дыка бедидер апаар. Бо чугула айтырыгже кичээнгей бисте кошкак. Ол дугайында чоокта чаа совхозтуң бүгү коммунистериниң хуралынга шыгыны сайгарып, чугаалашкаш, боттандырар ужурлуг хемчеглерни дугурушкан. Ылангыя хөрээн болбазырадылгазын, культураларны өстүрениин агротехниказын эртемге үндезилеп, чорудар талазы-биле ажыл кошкак. Суггаттыг черлерниң ажыглалынга, буга-сумуи септелгезинге районнуң суг ажыл-агый эргелели ышкаш организациялардан дээштиг луза негеттинип келген. Оон аңгыда тарылга шөлүн калбартыр, кур болгаш куруккан черлерге культура-техниктиг ажылды сайзырадыр талазы-биле хемчеглерни ап чорудары негеттинип турар. Чайгаар үнген эки сигенниг бугалар үнарын делгемчидер талазы-биле улуг ажылды чорудар апаар.

Партияның ээлчеглиг XXVI съездизинге мал чеминиң четчир баазазын тургузарының улуг соруглаларын айыткан. Ынчангаш ол айтышкынналарга дүүштүр совхозка малдың хөй чемин белеткээринин айтырыын эртемге үндезилеп чорударында чер ажылының специалистериниң ролюн бедидер, өске-даа чугула соруглаларны шиитпирлээр ужурлуг бис.

Совхозтуң мурнунда амгы үеде бир чугула кампания — часкы тарылга эгелеп турар. Бо чылын 3200 гектарга тарылганы чорудар бис. Аңаа ажыглаар тракторлар болгаш кедээ ажыл-агыйның кожуг машиналары коллуунда белен. Ынчалза-даа тарылгага хереглезе чогуур үрезиннин чүгле 50 хуузу совхозта бары дыка четпес. Артканын сөөртүп алыр транспорт айтырыы бергеден келген. Ам ол талазы-биле хемчеглерни ап турар бис.

Ажыл-агыйда хожуласкынарны ажып эртериниң хээштиг хемчеглерин ап, он бирги беш чылдың баштайгы чылының планныг онаалдаларын долдур болгаш ажыр күүседиринче коммунистерниң, ажыл-ишчилериниң күжүн мобилизастаар, организакчы болгаш политмассалыг ажылды съездиниң негелделеринге дүүштүр тургузар дээш совхозта партком болгаш партия өге организациязы бүгү хемчеглерни ап чорудар.

Д. ХИРВАА.
Бай-Тайга районнуң «Тээли» совхозунда партком секретары.

ЭЛБЕК ЧЕМНИҢ МАГАДЫЛАЛЫ

Рапс — мал чеми болур үнелиг культура. Оон дүжүдү арбын болгаш чемгир шынары седик. Ол чаа культураны бистиң республикага бир-ле дугаарында 1980 чылда тарып өстүрерин шенеп көргеп. Оон үрезинин болгаш ногаан массазын эрткен күзүн ажаап алган.

Чаа культураны тарып өстүрерин дөрт районнуң төс ажыл-агыйы чоруткан. Ниитизи-биле рапсты 2012 гектарга тараан. 1257 гектардан ол сигеннин үрезинин, а 775 гектарны ногаан чем кылыр ажаап алган. Гектар черден ногаан массаның дүжүдү 75 центнер, а үрезинин —4,9 центнер болган.

Республикага ол культураның 20 тонна үрезинин сөөртүп эккелген. Оон үс алыр ужурлуг культура турган. Үрезининде үс 40—49 хуу чедип турар.

Рапсты тарып өстүргенинин баштайгы чылында-ла республиканың бүгү ажыл-агыйларынга 1981 чылда тарыырынга четчир үрезин алдынган. Он бирги беш чылдың баштайгы чылында рапсты республикага 5500 гектарга, оон чыштинде 1700 гектарны үрезинин алыры-биле тарыыры планнаттынган.

Рапсты тараанының баштайгы чылында оон дүжүдүнүң куду болганы ол чаа культураны суггат чок черге, чазын удур аңдарган, бок үнүштүг аңгыска тарааны-биле тайылбырлаттынар. Оон аңгыла рапстың дүжүдүн болур-чогуурулбиле ажаавааң. Ол культураны тарып өстүрериниң дуржулгазы республиканың чаңгыс-даа ажыл-агыйынга чок турган.

Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязынга рапсты эрткен чылын 100 гектарга тараан. Гектардан ортумак дүжүт 5,5 центнер болган. Дүжүтту чогуур үрезинде ажаагаң болза, гектардан — 7—10 центнерни ап болур турган. Маңаа кол чылдагаан — үрезинин алыр рапсты тавычалай кезерин озалдатканы. Ортаакы болгаш адакы каатырынга үрезинни төктүп эгелээнде, ону кестирип киргеп. Ажаап алырының дуржулгазы база чок турган. Кестирген соонда тавычаны 3—4 хонганда бастырып алыр ужурлуг. А бис ону барык-ла неделя четкенде бастырган. Ынчангаш чидириг улуг болган.

Чазын чаштырар рапста үс 49 хуу чедип турарын үстүнде айыткан болгай мен. Оон аңгыда белок-биле база байлак. Чижээ, бир килограмм рапс далганында белок 380 грамм чедип турар. Ынчаарга ол-ла хире чочак-тараа далганында белок 200 грамм, кызыл-тастыында — 120, арбайныында — 110 грамм болгай.

Урал артында Курган областа арбай-рапс холуксаазын мал чеми кылдыр белеткеп турар. 60 хуузу арбай болгаш 40 хуузу рапс болуп турар бир килограмм холуксааны аналиэтеп көөрге, ында 1,22 чемгерилге единицазы база 131,2 грамм протеин бар болган. А арбайын 80 хуу, рапсыын— 20 хуу кылыптарга бир килограмм холуксаанын чемгерилге единицазы 1,2, протеин 118,3 грамм апаар.

Ындыг турбуже, бистин республиканың совхозтары белок-витаминниг холуксааларны мал чеминге немевейн турары шын эвес. Чарбалап каан

Чер ажылының бедик культуразы
д э э ш

арбайга рапс үрезинин холуптар болза, чемнин хоолулуу 30 — 40 хуу бедип болур. Республиканың агрохимлабораториязының медээзинден алырга, мал чеми кылдыр ажыглап турар килограмм тараада ортумаа-биле 0,87 чемгерилге единицазы, 73,7 грамм хайлыр протеин бар болуп турар. Бир эвес чарбалап каан арбайга азы кызыл-таска рапс далганын холуптар болза, чемнин хоолулуу килограммда 1,2 чемгерилге единицазы, 118,3 грамм хайлыр протеин чедир бедиир апаар-дыр.

Бо үнелиг мал чеми культураны Канадада, Индияда, Польшада, ГДР-де, Францияда болгаш өске-даа чурттарда хөйү-биле тарып өстүрүп турар. Чижээ, ГДР-де рапстың бир гектарындан-на 30 центнер чедир үрезинни ажаап ап турар. Сөөлгү чылдарда ол культура Совет Прибалтика республикаларында, Украинада, Белоруссияда, Молдавияда калбаа-биле нептерээн. Ону Красноярск крайга 1980 чылда 21 муң гектарга тараан.

Тыванның кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязынга рапсты тарып өстүрер шенелдеви 1978 чылдан бээр чорудуп келген. Чөөн-Сибирь сорттуң үрезинин баштай Красноярск крайның Ужурек дуржулга станциязындан 20 килограммны эккелген. Ынчаарга 1980 чылда дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы рапстың бир тонна үрезинин дужааган. Ол-ла чылын дуржулга станциязы бодунуң үрезини-биле ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка 5 гектарга рапсты тараап болгаш оон 2,6 тонна үрезинни алган. Он бирги беш чылдың баштайгы чылында ол совхоз чазын чажар рапсты 120 гектар шөлге тарыыр. Оон 5 гектарындан үрезин алыр, артканын мал чеми кылдыр ажыглаар.

Рапсты үш үеге таарыштыр: майның эгезинде, июньнуң ортанда болгаш июньнуң төнчүзүнде азы июльдуң баштайгы он хонуунда тарыза чогуур. Сөөлүнде тараанын дона бергенде кескеш, хөй чемгерер. Хойларга үзүктелиишкин чок ногаан чем конвейерин ындыг янзы тургузуп болур.

Тыванның байдалдарынга рапсты майның эгезинде тарып болур. Ийи градус чылыгда, оон өзүмнери 5—6 хонганда көстүп кээр. Ногаан массазын ажыглаар кылдыр өзүп үнер үези 51 хонук болур. Эрте тарааңда рапсты июньнуң төнчүзүнде кезии болур. Баштай кескенинин соонда рапс 45—50 хонганда ийиги кезилденин ногаан массазын берип четтигер.

Бии-Хемниң сорт участогунга рапстың янзы-бүрү сорттарын ногаан масса болгаш үрезин алыры-биле шенеп көргенинин медээзинден алырга, Чөөн-Сибирь сорт ийи кезилдеде гектардан 268 центнер ногаан массаны болгаш, 15,6 центнер үрезинни берген. Оон өске «Торч» сорт гектардан олла дараалашкаа-биле 164 база 13,6 центнер дүжүтту берген. Васильковск сорт аң-не дүжүттүр болуп—гектарадн 377 болгаш 20,2 центнерни берген. Моон соңгаар шенеп көөрүчүк рапстың өл-ла сорттарының артык шынарлыын көргүзер апаар.

Амдыызында Чөөн-Сибирь сорттуң тарын өстүрерин сүмелеп турар бис. Ол сорт дүжүттүр болгаш ону мал аңы чиир. Сывының узуну 1,5—1,8 метр бедик болур, аажок бүрүленир. Сургаттыг черге тарыырга, гектардан 300 центнер чедир ногаан массаны бээр. Рапстың ногаан массазында белок барык-ла беш хуу чедип турар. Ол болза, тарымал тооруктуундан болгаш кукурузаныңдан ийи катап хөй-дүр.

В. САХАРОВСКИЙ.
Кедээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының мал чеми бүдүрүлгезиниң лабораториязының эргелекчизи.

ӨГ-БҮЛЕ БҮРҮЗҮНГЕ ЧАГАЙЖЫДЫ ТУТТУНГАН БАЖЫҢ

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң үр хүүсаалыг программазының дугайында СЭКП-ниң XXVI съездизиниң хүлээп алганы чаа программазында он бирги беш чылдың төнчүзүнде өг-бүле бүрүзүн чагайжыды туттунган чаа бажыңнар-биле хандырары көрдүнген. Ынчангаш совет күрүнениң хөй чылдар дургузунда салып келген соруглазы ам херек кырында күүсеттинериниң кырында келгени ол.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң тодаратканы чурттагга тудуунуң программазы ийи беш чылда кылдынар кылдыр планнаттынган. Ол үениң дургузунда 10 миллион чаа квартиралар болгаш чаңгыс аал чурттаар коттеджилер туттунар. Ол чорук колдуунда 100 миллион өг-бүлезерниң чурттагга байдалын экижидериниң айтырыын шиитпирлээр. Оон түнелиинде, бир эвес ам хоорай чурттакчыларының 80 хуузу чагайжыды туттунган аңгы-аңгы квартираларда чурттап турар болза, амгы бичии бажыңнарда чурттан турар өг-бүлелер 1990 чылда чаа бажыңнарлыг болур.

Чурттагга тудуунуң программазы сан-хөө болгаш материал-техниктиг хандырыгга талазы-биле быжыг үндезининг. Чурттагга тудуунга күрүнениң түскайлаң турар акша-хөрениин доктаамал өзүп турар болгаш амгы үеде чылда 18,7 миллиард рубль чедип турар. Дараазындагы беш чылда чурттагга тудуунга чарыгдаар акша-хөрениниң түңү оон-даа көвүдээр дээрзинге шигинир түрбес. Чурттагга тудуунуң талазы-биле чаартырыгга ажылдары ам чоруп турар. Чурттакчы бүрүзүнге-ле 16 дөрбелчин метр чурттагга шөлү өнаажыр кылдыр архитекторлар төлевилээн, азы өг-бүлениң кежигүн бүрүзүнге-ле бир комната өнаажыр апаар.

Программаның материал-техниктиг хандырылгазы — ол дээрге, конвейер хевирнин бажың тудар 500 чыгыы комбинаттары-дыр. Оон чылда кылыр ажылының ниити хемчээли 60 миллион дөрбелчин метр чурттагга шөлү болур. Бажың тудуунуң конвейерлиг аргазы дээрге, тудуг ажылының хөй кезиин заводка кылыры-дыр. Ынчангаш ол ажылды кыштың соок үелериңде белии кылып болур. Бажың тудуунуң заводка кылыр технологиязын амгы үеде кедээде база ажыглап эгелээн. Ындыг хевирнин 132 бүдүрүлгелерин кедээде тудуп кылган.

Мурнуку чылдарда ышкаш, чөнгө чурттагга бажыңнарын бээри болгаш бажың хөлезиниин хемчээли ол хевээр өскерилге чок артар. Бажың хөлезиин болгаш коммунал ачыдуза чедиргени дээш төлевир соөлгү он чылдарда өскерилбээн болгаш ортумак орудлыг өг-бүлениң алыр акшазының 4—5 хуузу болуп турар. Чурттакчы чөнүүң орудлазы өскен тудум-на коммунал төлээшкиннерниң ниити хемчээли үлам эвээжээр. (Тудугнуң болгаш газ, электричество, одалга, изин сүт хамаарышкан энергетика талазы-биле ачы-дуза чедирилгезиниң өртек-үнези улгатса-даа). Бажың хөлезиниңге киириидерден болгаш чурттагга фондузуңуң чарыгдалдарының аразында ылгалдыны күрүне бодунга алган. Ол түң бо хүннерде колдуунда-ла 7 миллиард рубль четкен.

Хууда болгаш кооперация күжү-биле тудуг кылырм үлам калбырган. Чурттагга тудуунуң ниити хемчээлиниң, ол түң эвээлдээ болза, чурттагга тудуунга чөнүүң ол салыышкынын күрүне деткип, чуртка ол айтырыгны дарый шиитпирлээринге немелде үндезин кылдыр көрүп турар.

Чээли бээринин хемчээли ол-ла хевээр — чылда салыышкынның 0,5 хуузу болуп артар. Чээлиниң ниити түңү чурттагга бажыңының өртээнин 60—80 хуузу болуп турар. Кадрларны кедээге быжыглары-биле оларга чээли төлээринин хемчээлин эвээжеткен — оон 50 хуузун совхозтарның болгаш колхозтарның күсели-биле төлээр. Ындыг байдал кедээге чурттагга тудуунуң хемчээлин улам өстүрген. Күрүне чээлиниңге киириидерден болгаш чурттагга фондузуңуң чарыгдалдарының аразында ылгалдыны күрүне бодунга алган. Ол түң бо хүннерде колдуунда-ла 1 миллион чурттагга бажыңнарын тутткан. Аңаа ниитининң болгаш күрүнениң үндүрген чарыгдалы—2 миллион рубль ажыг.

Чаа чурттагга квартиралары-ның тудуун бо беш чылда комплекстиг тударының айтырыын долуу-биле шиитпирлээр апаар. Ынчалза-даа чурттагга тудуу-биле чергелештир садытның болгаш амылырал хандырылгазының, чөнгө культура хандырылгазының тудугларын кады тударының айтырыында чедир шиитпирлеттинмейн турар түүлдер амдаа бар. Чурттаары-биле дүжааттының турар бажыңнарының тудуг-монтаж болгаш шеверлел ажылдарының шынары чогуур негелдеге четпейн турар. Чурттагга тудуунуң чаа программазы ол болгаш оон-даа өске айтырыгларны шиитпирлээринче кол кичээнгейин угландырар апаары чугаажок.

Александр ДЕДУЛ.
ПМА-ның экономиктиг тайылбырлакчызы.

ПРИКУМНУҢ ПЛАСТМАСС ЗАВОДУ АЖЫГЛАЛГА КИРГЕН

СТАВРОПОЛЬ КРАЙ. Химиктиг бүдүрүлгелерниң картазында чаа демдек көстүп келген. Ол дээрге, Прикумнуң пластмасс заводун ажыглалга кииргени ол. Ону тударында болгаш ажыглалга киирериңге киришкен бүгү кижилерге эш Л. И. Брежнев байыр чедиргеп. Эрткен беш чылдың дургузунда ажык шөлге бедик механизастаттынган комплекс бедип үнген. Ук бүдүрүлге ам безин бараан продукциязының чеди аңгы хевирин бүдүрүп турар. Оларның аразында полиэтилен, этилен, пропилен дээн ышкаш түүлдер бар. Заводтуң продукциязын досаарлар, ховулар суггарар үоолайлар, плёнкалар, уруглларга ойнаарактар болгаш өске-даа хөй-хөй түүлдерни кылырынга ажыглап турар. Бүдүрүлге күүзүн бүрүн шиңгээдип, алган соонда химиктер улус ажыл-агыйынга чыл санында 200000 тонна чиг-этти бээрлер.

ЧУРУКТА: газ хуваар цехте Людмила Дроздтуң удурткаңы комсомолчу-аныяктар эзлчээ. Ол эң тергиин коллективтериниң бирээзи.

К. ТАРУСОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ААЗААН СӨСТҮ — АЖЫЛ-ХЕРЕККЕ

Чаа Шагаан-Арыгда гастрономнуң садыгжылары СЭКП-ниң XXVI съездизиниң сорулгаларын, он бирги беш чылдың программаларын амыдыралга чедиишкинниг боттандырар дээш бүгү күжүн планныг оналдаларны күүседиринче угландырган. Аъш-чем магазинииниң садыгжылары Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил маттыштырылгазының хүнү — Май 1-ни төлептиг ажыл-иш-биле уткуур дээш социалистиг чарыжын улам калбартнан.

Гастроном ажыглалга киргеңден бээр үш чыл ажыл чоруур. Бо үеэнде дургузунда садыгжылар чөнгө бедик культурлуг бараан болуп, ай, квартал планнарын доктаамал күүседип келген. Онгу беш чыл планын ноябрь 25-те күүседир хүлээлгелиг турган, хуусаадан эрте 17-де боттандырган.

СЭКП-ниң XXVI съездизиниң садыгжылар эки ажылы-биле уткаан. Бо чылдың бирги кварталында 117 муң рубльдин баразының чөнгө садар планныг турган. Ол планын садыгжылар 128 муң рубль чедиргеп. Ынчангаш олар бирги кварталдың планын 114 хуу күүсеткеп.

Амгы үеде чурттакчы чөнүү аъш-чем аймаа болгаш өскедээ чугула хереглелдин баразынары-биле хандырары — кол соруглга. Бо бүгүнү садыгжылар хаңы өөренип көрүп, чөнүүн ажылдап турар черлериге садыгжылары организастап келген. Эът, дагаа чүүргазы, далган болгаш өскедээ аъш-чем аймаанын баразынары-биле хандырылга эжиккээн.

Он бирги беш чылдың оналдаларын чедиишкиниг долдур болгаш ажыр күүседир ажыл-ишчилериниң күжүн мобилизастаар, организакчы болгаш политмассалыг ажылды съездиниң негелделериниң дүүштүр тургузар дээш совхозта партком болгаш партия өге организациязы бүгү хемчеглерни ап чорудар.

Кассир Елена Есипенко ажылындан бичии када хосталгаш, чаш үругларлыг иелерге тускайлаан өрээлдиң эжини ажылыпты. Узун оруккa могап, шылаан не-чаштар ол өрээлди эвлептилер. Чамдык пассажирлериң дар чүүктери база шыгжаттынды. Эвлег дежурныйы Елена Александровнаның чай-хозуу ажыттан, оларның коллективиниң ажыл-ижин сонуургадым.

— Автостанцияның бо бажыны 1962 чылда ажыглалга киирген. Оон бээр-ле бо хүннерге чедир мында ажылдап келдим — дээш, ол чугаазын уламчылай берди. — Дыка үр үеним дургузунда бо коллективти уштап-баштап келгеш, назы-харым дөгүй бээрге аныяк кижи Лидия Андреевна Федотовага ажылымны хүлээдип бергеш, кассирлеп ажылдап тур мен. Бистиң коллектив пассажирлер аргыштырарының планын ай, квартал санында күүседип, аргышкан чөн-биле эвлеп-эвлеп ажылдап келдивис.

Автостанцияның коллективинде дөрт кижи бар. Олар элчип-селчип дежурныйлавышаан, кассирниң хүлээлгезин база күүседип турар. Кижи бүрүү үлүг-эвлүүн эки эртиргеш, ээжинге хүлээлип бээр. Оларның аразында найыралы бижыг, чөп-биле харылзаазы база багай эвес. Ук бүдүрүлгеле хөй чылдар дургузунда ажылдап келген Елена Александровнаны эш-өөрү болгаш тус черниң чурттакчылары ажаок хүндүлээр.

— Силерниң ажылыңарның онзагай талазы чүдел, Елена Александровна? — деп, бир чай кадымда чугаа эредим.

— Аргышкан чөнгө эвлеп-эвлек болбушаан, оларны тус-тус баар черлериниче аътхарары ийин—дээш кезек бодаып ора:—Ынчалза-даа чамдыкта пассажирлерден эвирик кээр таварылгалар бар. Олар бистиң-даа ажылывыска, чорук чораан кижилерге-даа дыка шаптыктыг. Эки-бак сөстер чулчураан, ол-бо кижилерге шорулган турар. Шак ындыг халаглыг пассажирлерниң оруун доза туруп, хөй-ниитиниң хөлгезиниге оларны олуртпайн келдивис. Ол бистиң хүлээлгелеривистиң бирээзи болгай—диди.

Ээлчеглиг рейс автобузубиле келген пассажирлер автостанцияже кирип эгелей бээрге, хоочун кассир Елена Есипенко билет садар дээш чоруптуу. Пассажирлер аргыштырарының шугумунга Елена Александровна хөй чылдарда ажылдап келгеш, пенсияже үнзе-даа, аныяктарга бодунуң үлегерин көргүзүп, ол-да ажылында ам-даа бараан болбушаан.

М. ОНДАР.

ПЕНСИЯЖЕ ҮНЗЕ-ДАА

Ынай-бээр аргышкан пассажирлерни олуртқан автобустар Туран хоорайның үстүү талазында автостанцияның чанында доктаар. Автобустан дүшкен пассажирлерниң чамдыызы даштын агарты чугайлаан чаңгыс кааттаар бажыңче үүрүн-сүдүрүк кирип турлар. Автостанцияның дежурный кассириниң хүлээлгезин ол хүн, Елена Александровна Есипенко күүсеәнп, чорук чораан кижилерни эвилеп-эвлек хүлээп ап, ында-бээр черлерже базар билеттерни салып эгелей берди.

— Бичии үругларлыг иелер бар-дыр, баштай олар билеттерни садып алзын — дээн оон хоюг үнү диңналырга, ээлчээн маңаан пассажирлер чаш үругларлыг иелерни мурнуиче эрттириптилер.

— Елена Александровна пенсиялай берген-даа болза, ам-даа ажыллавышаан. Оон омак-хөглүү, оюн-баштак ажы-чаңы ам-даа аныяктар-биле дөмей-дир ийин. Эрткен-дүшкен чөнгө эвилеп-эвлек, экиргек-дузаргак деп чүвези кедергей кижи-ле болгай — деп, бир улгады берген угбай чугаалаттынды.

Ээлдек-чымчак хүлээп алыышкынга база чоруур билет садып алганынга сеткил ханган пассажирлер ханаларының кылдыы дургаар салдыган узун саидайларда дыштанып олурлар. Орук кижилерни доктаар бо автостанцияның иштинин арыг-сылын эмге-сеспелиг хөлчок.

Часкы хүнүң хереллерн обнаан соңгаларның базарында тарымал чечектерни одуруглай тургузуп кази. Агарты чугайлаан ханаларда аргыжылганың дүрүмнериниден ушта бижилгелерни, пассажирлерге сүмелерни, коллективтиң күш, ажылчы чедиишкиннерни, социалистиг хүлээлгениң негелделерни бижээш аскан. Бо бичии коллективтиң социалистиг хүлээлгезин сонуургап ооң-чудум. Ында мындыг одуруглар база бар болду: «...Пассажирлерге бүгү талазы-биле таарымчалыг байдалдарны тургузар. Автостанцияның иштики дашпыкы девискээрин арыг-сылыг тургускаш, чавгайжыдылга ажылларын чорудар. Абакан хоорайның автостанция коллективин социалистиг чарышче кыбгырдывыс!»

Кассир Елена Есипенко ажылындан бичии када хосталгаш, чаш үругларлыг иелерге тускайлаан өрээлдиң эжини ажылыпты. Узун оруккa могап, шылаан не-чаштар ол өрээлди эвлептилер. Чамдык пассажирлериң дар чүүктери база шыгжаттынды. Эвлег дежурныйы Елена Александровнаның чай-хозуу ажыттан, оларның коллективиниң ажыл-ижин сонуургадым.

— Автостанцияның бо бажыны 1962 чылда ажыглалга киирген. Оон бээр-ле бо хүннерге чедир мында ажылдап келдим — дээш, ол чугаазын уламчылай берди. — Дыка үр үеним дургузунда бо коллективти уштап-баштап келгеш, назы-харым дөгүй бээрге аныяк кижи Лидия Андреевна Федотовага ажылымны хүлээдип бергеш, кассирлеп ажылдап тур мен. Бистиң коллектив пассажирлер аргыштырарының планын ай, квартал санында күүседип, аргышкан чөн-биле эвилеп-эвлек ажылдап келдивис.

Автостанцияның коллективинде дөрт кижи бар. Олар элчип-селчип дежурныйлавышаан, кассирниң хүлээлгезин база күүседип турар. Кижи бүрүү үлүг-эвлүүн эки эртиргеш, ээжинге хүлээлип бээр. Оларның аразында найыралы бижыг, чөп-биле харылзаазы база багай эвес. Ук бүдүрүлгеле хөй чылдар дургузунда ажылдап келген Елена Александровнаны эш-өөрү болгаш тус черниң чурттакчылары ажаок хүндүлээр.

— Силерниң ажылыңарның онзагай талазы чүдел, Елена Александровна? — деп, бир чай кадымда чугаа эредим.

— Аргышкан чөнгө эвилеп-эвлек болбушаан, оларны тус-тус баар черлериниче аътхарары ийин—дээш кезек бодаып ора:—Ынчалза-даа чамдыкта пассажирлерден эвирик кээр таварылгалар бар. Олар бистиң-даа ажылывыска, чорук чораан кижилерге-даа дыка шаптыктыг. Эки-бак сөстер чулчураан, ол-бо кижилерге шорулган турар. Шак ындыг халаглыг пассажирлерниң оруун доза туруп, хөй-ниитиниң хөлгезиниге оларны олуртпайн келдивис. Ол бистиң хүлээлгелеривистиң бирээзи болгай—диди.

Ээлчеглиг рейс автобузубиле келген пассажирлер автостанцияже кирип эгелей бээрге, хоочун кассир Елена Есипенко билет садар дээш чоруптуу. Пассажирлер аргыштырарының шугумунга Елена Александровна хөй чылдарда ажылдап келгеш, пенсияже үнзе-даа, аныяктарга бодунуң үлегерин көргүзүп, ол-да ажылында ам-даа бараан болбушаан.

М. ОНДАР.

АПШЕРОН УЖАРЫНЫҢ ЧАНЫНДА

Каспий Апшерон девискээриниң чанында сугда эштип чоруп турар суднону көөрге, аңаа-ла теплоходтардан ылгалыр чүвези чок ышкаш болур. Чүгле оон соонда сөөртүп алган чүүлү — чалгыгларның сейсмиктиг шимчээшкинин шинчилээр херексел.

Ол херекледе эптээн чүүлдер «Сулейман Багиров» деп суднонуң геофизиктериниң кара-өжегээр кылган чалгыгларын хүлээп алгаш, оон дугайын дамчыдып берип чоруур.

Суднонуң «артиллериязының» харылап турар инженер И. Ротаның командазын ёзугаар хей-биле эттинер үгер-бооларбатареязы далай дүвүнде шинчилеп турар участокче бооларр. Ындыг чепсектер шак-ла ындыг судноларныңдан дөрт катап хөй. Геологтар оларның дузазы-биле улам улуг чалгыгны алыр болгаш шинчилел ажылдарынга ол дыка улуг ужур-дузалыг.

Геофизиктер тускай участокче тырып каан агаарны «адып үндүрүпкеш», тускай аппаратураның дузазы-биле оон түнелин шинчилеп көөру-биле демдеглеп ап турар. Бо удаада оон башкарылга черинде— аныяк операторлар А. Акперов биле А. Сулейманов.

— Бо дериг-херекселдер Апшерон ужарының геологтуг тургузуунуң дугайын медээлеп турары ол-дур — деп, экспедицияның начальниги И. Гусейнов чугаалаан. — Суг адаанының канчаар-даа аажок узун дурттуг чалгыы геологтарның сонуургалын шагда-ла хаара түдуп келген. Сут 100 метр чедир терең болганда, элээн каш чылдар мурнунда Апшерон ужарынга чер өрүмнээрн болдунмас деп санаттынып турган болгай. Ынчалза-даа чад техника ол-даа сорулганы үзе шиитпирлээр арганы берип турар. «Сулейман Багиров» далай дүвүн кандыр өрүмнеп тургаш, шинчилээр таарымчалыг черлерни ынчаар тып берип турар.

Судно-лабораторияның кылган түңнелдерин ёзугаар геологтарның айыткан черлеринге бурильщиктерниң сут адаанда черни өрүмнеп эгелээр хүн ам ырак эвес арткан.

А. ГОЛЬДЕНБЕРГ.
Баку.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕН-БИЛЕ БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

БАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Оржумаа Донгаковна **Чүлдүм** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары орденниң II чергези-биле

Чечекмаа Салчаковна **Авырооп** — «Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Адашмаа Сааяевна **Комбу-Сүрүн** — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Маажык Амырзатовна **Хертек** — «Кара-Хөл» совхозтуң уруглар садының ажылдакчызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Байлак Адыг-ооловна **Очуроол** — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Анаймаа Хомушкуевна **Байыр** —«Тээли» совхозтуң саанчызы.

Санчатмаа Иргитовна **Доора** — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Серенмаа Хертековна **Тойбуха** — Шүй суурда харылзаа салбырының начальнигы.

Анчимаа Кууларовна **Хүрен-оол**— Шүй суурда өг-бүле эези.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ак-Тараа Хертековна **Аракча**—«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыны.

Аратмаа Чажапаановна **Догбал**—«Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Кожеш Серин-ооловна **Ооржак** — Тээли ортумак школазының башкызы.

Севилбаа Белековна **Салчак** —«Тээли» совхозтуң саанчызы.

Зоя Самбуевна **Хунай-оол**— райпо столовазының повары.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мая Лоосановна **Даваалап**— «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Маимара Сендажиевна **Донгак**—Ак-Довуракта амыдырал хандырылга комбинадының ажылдакчызы.

Тамара Монгушевна **Домбаанай** — Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле эези.

Уран Доржуевна **Монгуш**— «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Часкым Назындаевна **Ооржак**—Кызыл-Мажалык суурда өг-бүле эези.

Хөвеймаа Сүрүновна **Сарыглар**—«Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Биченей Хонай-ооловна **Хомушку**—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Дукер-оол Комбу-Доржуевна **Хомушку**—«Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Александра Дардаевна **Шаравии**—Ак-Довурак хоорайда өг-бүле эези.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Ханды Дыпыловна **Куулар**— «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Алдын-кыс Очуровна **Монгуш** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Маны Бадыевна **Чүльдүм**— Чыраа-Бажы суурда магазин эргелекчизи.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Өлчеймаа Сундуй-ооловна **Монгуш**—«Большевик» совхозтуң уруглар садының ажылдакчызы.

Чайлан Качыгаевна **Сат**— Кызыл-Тайга суурда ясли ажылдакчызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Күнзенмаа Чадамбаевна **Ондар**—Суг-Аксында № 1 эмнелгениң повары.

Тамара Содунамовна **Сат**— «Чыраа-Бажы» совхозтуң ажылчыны.

Ээирикпей Анай-ооловна **Ховалыг**—Кара-Чыраа суурда ясли эргелекчизи.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Борбак Семис-ооловна **Донгак**—«Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Чылбаковна **Монгуш**—«Алдан-Маадыр» совхозта ясли эргелекчизи.

Раиса Ыдыгжиевна **Ондар** — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Чечекпаа Дамба-Сүрүновна **Донгак**—«Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Тамара Хоюг-ооловна **Куулар** — «Большевик» совхозтуң ажылчыны.

Барынмаа Серээевна **Монгуш** —Чыргакы суурда участок эмнелгезиниң ажылдакчызы.

Бичи-Уруг Комбуштайевна **Монгуш**—«Чыраа-Бажы» совхозтуң саанчызы.

Диис Сотпаевна **Монгуш**— Кызыл-Тайга сес чыл школазының ажылдакчызы.

Евдокия Маадыр-ооловна **Монгуш**—«Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Кертик Тас-ооловна **Монгуш** —Бора-Тайга суурда ясли ажылдакчызы.

Алефтина Шоюновна **Ондар** —«Тыва» совхозтуң ажылчыны.

Диктан Кыспай-ооловна **Ховалыг**—Ишкин суурда уруглар садының ажылдакчызы.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Деспижек Сотпаевна **Иргит**— Бүрен-Бай-Хаак суурда өг-бүле эези.

Чодураа Александровна **Куулар**—«Ленинчи орук» совхозтуң ажылчыны.

Любовь Дармаевна **Чооду**— СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Бичи-Уруг Баяновна **Шамит** —СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажылчыны.

Зоя Мокеевна **Шимит** — Ильинка суурда өг-бүле эези.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Галина Эртинеевна **Салчак**— «Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Арагачы Елчеевна **Сапык** — Көк-Хаак сес чыл школазының ажылдакчызы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Ефимовна **Бортникова**—СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң агроному.

Килийма Николаевна **Салчак** —«Улуг Октябрь» совхозтуң саанчызы.

Мария Дарый-ооловна **Салчак** — «Енисей» совхозтуң ажылчыны.

Наталья Ивановна **Юркова**— Бүрен-Бай-Хаак ортумак школазының ажылдакчызы.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Достакай Сусуг-Көковна **Донгак**—«Тинлелге» совхозтуң ажылчыны.

Лариса Чылбак-ооловна **Сарыглар**— райкоопта садыгжы.

Любовь Хрисанфовна **Третьякова** — «Сукпак» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Дадармаа Дерликпеновна **Сат**—Кур-Чер суурда уруглардың музыка школазының ажылдакчызы.

МӨНГҮН-ТАЙГА РАЙОНДАН

Тос уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң I чергези-биле

Галина Хөмушкуевна **Шойдан**—Мугур-Аксының септелгетудуг участогунуң ажылчыны.

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Хорбин Донгаковна **Бегзи**— «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Диис Салчаковна **Кара-оол**— «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Сааяевна **Мандыпчы**— «Малчын» совхозтуң ажылчыны.

Татьяна Хертековна **Опаш**— Мөнгүн-Тайга райкүүскомунуң чуртталга-коммунал ажылагый эргелелиниң ажылчыны.

Иргит Намыевна **Чечекмаа**— «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иени «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Мария Буурулдайевна **Иргит** —«Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Чечена Чүлдүмовна **Куулар** —Успенка эге школазының башкызы.

Зинаида Мартан-ооловна **Ооржак** — Межегей ортумак школазының интернат ажылдакчызы.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Дечик-кыс Оюновна **Мумбалдай**—Успенка суурда ясли-сад ажылдакчызы.

Кара-кыс Сергеевна **Сувак**— «Россия» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Надежда Сергеевна **Оюн**— «Коммунизмиң херели» совхозтуң ажылчыны.

Валентина Станиславовна **Санкина**—Межегей ортумак школазының ажылдакчызы.

Клара Сергеевна **Тапынар**— Дуржулга станциязының ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1981 чылдың апрель 23.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

Апрель 13 — ВСР-ге тиилелгениң хүнү

ТИИЛЕЛГЕ СӨӨЛҮНДЕГИ АЛДЫ ЧЫЛДАР

Чоокта чаа хоталган Данант хоорайның «Ориент» деп гостиницазынга 1975 чылдың апрель 17-де чеде берген мен. «Американың үнү» радиостанция, Би-Би-Си болгаш Австралияның радиозу ынчаардагы Мурнуу Вьетнамда болуушкунарга хамаарыштыр боттарының сагыш човап, дүвүрээн медээлерин дамчыдып турган.

Мурнуу Вьетнамның ынчаардагы чалча «президентизи» Нгуен Ван Тхиеу бодунуң чалча шериглериге кыйгырыг кылып, «коммунистернин шаар халдаашкыннарын доктаадырын болгаш бүрүн тиилелгеге чедир тулчурун» негеп турган. Тхиеу дөрт-ле хонгаш, хөй алдыны япкаш, Тайвань-че дезе берген, а оон соонда каш-ла хонганда — 1975 чылдың апрель 30-де, 11 шак 30 минута турда чалча чазактың бажыңының кырынга Тиилелгениң Кызыл тугу кииский берген. «Хо Ши Мин» деп адаан кадыг-дошкун шаар халдаашкын шак ынчаар тиилелгелиг доозулган.

Ол тиилелге хенертен болган дайын чедишкини эвес-тир. Ол дээрге—бодунуң төрээн чуртуң катап каттыштырар дээш, даштыкының эжелекчилериге болгаш оларның түс черге турган саттыныкчы чалчаларынга удур маадырлыг вьетнам улустуң сыныш чок демиселиниң хөй чылдарда чедип алган дуржулгазының дүрүм ёзугаар чаагай үре-түйнели-дир. Дайынчы, политиктиг болгаш дипломаттыг фронтуларга хоталталыг демиселди удуртуп келген вьетнам коммунистеринин партиязының мерген угаанныг болгаш шинтпирлиг политиказы бүгү вьетнам улустуң маадырлыг тиилелгезинин үндезинни болган. Акыдүкма вьеткам улустуң 1975 чылдың чазынында чедип алган төөгүлүг тиилелгези Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның материалдыг база моральдыг дузаламчызы-биле сырый холбаалыг. «Хо Ши Мин» деп адаан шаар халдаашкын — вьетнам улустуң болгаш оон дайынчыларының шериг талазы-биле бедик мергежилиниң, маадырлыг чоруунуң тодаргай херечизи-дир.

Вьетнам улустуң төөгүлүг ол тиилелгезинден бээр ам алды чылдар эрткен. Вьетнам өнүктер-биле кады № 1 орук-биле Хошимин хоорайже бар чораан көрүүвүске, алды чылдар бурунгаар болган дайынның изи барык читкен болду. Француз колонизаторларның соон дарый чедип келген америк эжелекчилер чээрби чыл дургузуида вьетнам улуска улуг коғаралды таварыштырган. Вьетнам улустуң хоталгалыг шимчээшкинин базар дээш америк интервентилер оон төрээн черинче 7 миллион 850 муң тонна частыр чепсекти октаанар. Вьетнамның мурнуу чүгүне 1.300 муң га шөлдерни, 2.500 муң га эзимнер девискээрин америк химиктиг чепсек-биле хоранаан турган.

Катап каттышкан төрээн чуртка чаа амыдыралды тургузары дайынчы тиилелгени чедип алырындан безин тудак чок нарын, берге болган. Вьетнам 80 чылдарның дургузуида колониалдыг дарлалдың адаанга турул, 30 чылдарның дургузуида соксаал чок хоталгалыг дайынны чорудуп келген. Чүрттүн сонгу болгаш мурнуу безектери катап каттышкан соонда Вьетнамның тайбың тургузуушкуунуга Кыдаттың гегемонистиг чагырыкчылары мооңдактап келген болган амда мооңдактаарын оралдажып турар.

Чангыс аай бүгү Вьетнамның девискээринге социалистиг тургузуушкуунуң угланыышкыны Вьетнамның Коммунистиг партиязының 1976 чылда болган IV съездизи тодаргайлаан. Вьетнам коммунистерниң IV шуулганының сөөлүнде Вьетнам Социалистиг Республиканың ажылчы чоннары бергелерни ажып эртпишаан, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуунуга, чурттуң камгаланыр аргазын бижыглаарынга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алган. ВСР-ниң 1980 чылда хүлээп алган конституциязынга социалистиг тургузуушкуунуң дуржулгазын тодаргай айыткан. Социалистиг демократияның принциптерини болгаш Коммунистиг партияның удуртукчу ролюн кол хөөлү бадыткаан.

Социалистиг тургузуушкунга төлептиг салыышкының Вьетнамның мурнуу чүгүнүң ажылчы чоннары киирип турар. Мекоиг хемнин унунда суурларынче тараачывнар дедир ээп келген, америк эжелелдин үезинде октаттынган рис шөлдери катап чечектелип эгелээн. Вьетнамның аъш-чем продукциязының хөй кезии мурнуу районнарында будуүп турар. Көдээ суурларны амыдыралдың социалистиг оруунче шилчидиринин бижыг баазазы ында тургустунуп турар.

Вьетнамның мурнуу чүгүнүң кол улуг хоорайын оон мурнунда Сайгон деп адаар турган. Шаандакы Сайгонга кемжерек үүлгедиглери, ажыл чок чорук кедерээн турган. Франдургузуида вьетнам улуска улуг коғаралды таварыштырган. Вьетнам улустуң хоталгалыг шимчээшкинин базар дээш америк интервентилер оон төрээн черинче 7 миллион 850 муң тонна частыр чепсекти октаанар. Вьетнамның мурнуу чүгүнге 1.300 муң га шөлдерни, 2.500 муң га эзимнер девискээрин америк химиктиг чепсек-биле хоранаан турган.

Катап каттышкан төрээн чуртка чаа амыдыралды тургузары дайынчы тиилелгени чедип алырындан безин тудак чок нарын, берге болган. Вьетнам 80 чылдарның дургузуида колониалдыг дарлалдың адаанга турул, 30 чылдарның дургузуида соксаал чок хоталгалыг дайынны чорудуп келген. Чүрттүн сонгу болгаш мурнуу безектери катап каттышкан соонда Вьетнамның тайбың тургузуушкуунуга Кыдаттың гегемонистиг чагырыкчылары мооңдактап келген болган амда мооңдактаарын оралдажып турар.

Чангыс аай бүгү Вьетнамның девискээрине социалистиг тургузуушкуунуң угланыышкыны Вьетнамның Коммунистиг партиязының 1976 чылда болган IV съездизи тодаргайлаан. Вьетнам коммунистерниң IV шуулганының сөөлүнде Вьетнам Социалистиг Республиканың ажылчы чоннары бергелерни ажып эртпишаан, ажыл-агый болгаш культура тургузуушкуунуга, чурттуң камгаланыр аргазын бижыглаарынга чаа-чаа тиилелгелерни чедип алган. ВСР-ниң 1980 чылда хүлээп алган конституциязынга социалистиг тургузуушкуунуң дуржулгазын тодаргай айыткан. Социалистиг демократияның принциптерини болгаш Коммунистиг партияның удуртукчу ролюн кол хөөлү бадыткаан.

Социалистиг тургузуушкунга төлептиг салыышкының Вьетнамның мурнуу чүгүнүң ажылчы чоннары киирип турар. Мекоиг хемнин унунда суурларынче тараачывнар дедир ээп келген, америк эжелелдин үезинде октаттынган рис шөлдери катап чечектелип эгелээн. Вьетнамның аъш-чем продукциязының хөй кезии мурнуу районнарында будуүп турар. Көдээ суурларны амыдыралдың социалистиг оруунче шилчидиринин бижыг баазазы ында тургустунуп турар.

Вьетнамның мурнуу чүгүнүң кол улуг хоорайын оон мурнунда Сайгон деп адаар турган. Шаандакы Сайгонга кемжерек үүлгедиглери, ажыл чок чорук кедерээн турган. Социалистиг демократияның принциптерини болгаш Коммунистиг партияның удуртукчу ролюн кол хөөлү бадыткаан.

Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-зының кежигүнү, Хошимин хоорайның улусчу комитединиң амгы даргазы Май Ти Тхо 1975 чылдың апрель 30-де боттарының эштери-биле кады чажыт байдалдан үштүнүп, ажыы-биле ажылдап киирипкен.

— Фабрикаларда, заводтарда хоочуннар-биле кады аныяктар ажылдап турар. Дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринде хөй мун оолдар, кыстар эртембилиглерни чедип ап турар. Чечектелген социалистиг Вьетнамны тургузар талазы-биле партияның айыткан соруглазын олар алдарлыы-биле күүседир дээрзинге бүрүн бүүрээр бис— деп эш Май Ти Тхо чоргаарал-биле чугаалап турар.

Хошимин—Ханой.

А. МИНЕЕВ,
СЭТА-ның корр.

ПКАП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНУҢ КЫЙГЫРЫЫ

ВАРШАВА. (СЭТА). Май Бирниң байырлалынга киржириче бүгү ажылчы чоннарны, профэвилелдерни бала бот башкарылгалыг организацияларны Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-зының Политбюрозу кыйгырган. «Май Бириң байырлалынга киржилге социализмниң идеалдарын, а ол ышкаш социалистиг катап чаартылганын херээн долгандыр Польшаның ажылчы чоннарының сырый каттышканының херечизи болур» деп, кыйгырыгда демдеглээн.

Май 1-нин бүдүүзүнде Варшавага байырлыг хурал болуруп. ПАП агентилел дыңнаткан. Анаа ажылчын шимчээшкинниң хоочуннары, үлетпур болгаш албан черлериниң төлээлекчилери, культураның база эртеминиң ажылдакчылары киржир.

Варшавага Май Бириң чыскаалы мурнуку чылдардаазындан бичии өске болур: чижээ, хүндүлүг индирви тургуспас.

«Солидарность» деп профэвилел каттыжышкыны чаңчыл болган чыскаалларга киржирии бодунуң кежигүннеринге «сүмелеээн». Ынчангаш ол профэвилел каттыжышкыны ажылчы чоннарның делегей байырлалынга хөөн чогун оон-биле бадыткап коргускен.

ФКП ТК-НЫҢ ПЛЕНУМУ

ПАРИЖ. Француз Компартиянның Төп Комитединиң пленуму болуп эрткен болгаш президент сонгулдаларының бирги бадылаашкыннарының түннелин чугаалашкаш, ийиги бадылаашкыннарга хамаарыштыр ФКП-ниң туружун тодаргайлаан.

Бирги бадылаашкыннарның үезинде хөй бадылаашкынчарны алган чурттуң амгы президентизи В. Жискар Дэстэн болгаш Социалистиг партияның удуртукчузу Ф. Миттеран олар Францияның президентизинге кандидаттар болур.

Бирги бадылаашкыннарның үезинде Француз Компартиянның кандидады дээш бадылаашкыннарын берген сонгукчуларны ийиги бадылаашкыннар үезинде Ф. Миттеран дээш боттарының бадылаашкыннарын бээринче ФКП ТК-ның пленуму кыйгырган. Ажылчы чоннарның кол негелделерин хандырар дээш демиселди калбартырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, капиталдың мелүүгейинге удур, демократтыг эргежок чугула чаартылгаларны боттандырар, коммунистер киришкен чөөн үзелдиг чаңгыс эптиң чазаан тургузар соруглага-биле ынчаар шинтпирни хүлээп алганын пленумга чүүлдүг деп көрген резолюцияда демдеглээн.

ДҮШКҮҮРЛҮГ ЧОРУКТУҢ КОЛ ЧЫЛДАГААНЫ

МАПУТУ. (СЭТА). АКШ-тың президентизи Р. Рейганның делегей айтырыгларын шинтпирлээрин «чаа ёзу-биле» көөр деп чарлаан угланышкыны херек кырында «соок дайынның» политиказынче катап шилчиишкин болуп турарын Мозамбиктиң «Нотисиаш» солуну бижээн.

Американың Каттышкан Штаттарының дайын белеткелин агартыр дээш «коммунистиг кыжаныышкын» дээр шүүлдээшкинин америк администрация өөскүдүп турарын ол солун айыткан. АКШ-тың шериг корабльдериниң саны 600 чедирер, диптер аразынга ужугар ракеталарны чаартыр, шүүргелекчи болгаш бомбалакчы шериг самолёттарын эңдере бүдүрер сорулгалыг программаны Каттышкан Штаттарның хүлээп алганы солун демдеглээн.

АКШ-тың чазааның дайынзырак ол угланыышкыны—делегей байдалының дүшкүүрлүг чоруунуң кол, чылдагааны болуп турар деп, «Нотисиаш» айыткан. Дайынзырак Израильди, Мурнуу Африка Республикада расистерни, Чилиниң фашистиг хунтазын, Сальвадорда дерзин диктатураны Вашингтон деткип, демократтыг Афганистанга ажыы-биле кыжаныш турар.

«АФРИКАДАН ҮНҮП ЧОРЗУН»

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Мурнуу Африка Республикаага расистиг эрге-чагырга-биле Ак бажыңның сүлүээзинге удур, намибиа улустуң чөлгүг демиселин деткээн чыскаалдар Вашингтонга, Нью-Йоркка, Чикагога, Остинге болгаш АКШ-тың өске-даа элээн хөй хоорайларынга болган.

«Америк хөлезиленикчилер — Африкадан үнүп чорзун!», «Ездулуг өлүрүкчүлер — АКШ-тың Төп разведка эргелелиниң шпионнары-дыр» деп бижээн лозунгнарны тутқан чыскаалганнар АКШ-тың күрдепартаментизиниң бажыңының чанынга чыылган. Мурнуу Африкаага расистер-биле харылзаларны калбартырынче угланган Ак бажыңның политиказын олар шыгыы буруу шаап, Намибияның айтырыын чөптүг диктаторлаарынче АКШ-тың мооңдактап турарынга ханы кылеңээшкинин илерейлээнер.

Преторияның дерзин эргечагыргазын АКШ-тың деткип турарын шыгыы буруу шаап тур бис деп чыскаалганнарның медеглелинде айтыкан. Намибия улустуң дүрүм ёзугаар төлөөлекчизи кылдыр Мурнуубарлыын Африканың улусчу организациязын (СВАПО-ну) хүлээп көөрүнче, Намибияның иштики херектеринге холгарлаашкынны соксадырынче АКШ-тың администрациязын чыскаалганнар кыйгыргап.

РАСИЗМНИҢ ДЕРЗИИ ХЕВИРЛЕРИ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Американың Каттышкан Штаттарында экономика, социал болгаш политика талазы-биле сөөк-язы илгай көөр чорукка болгаш расизмге удур деминеседин айтырыгларын чурттун негрлер, аныяктар болгаш профэвилел организацияларының төлөөлекчилериниң Детройтуга болган семинарынга тугаалажып көргеп. АКШ-тың эрге-чагыргалары болгаш полицейжилер чурттун негр чонунга удур расизмниң эң-не дерзин хевирлерин ажыглап турарын көргүзүүлерниге ол база-ла оноза чутула.

Вашингтоннуң тускай политикалы чурттун бичe националдарынга, хамыктың мурнунда АКШ-тың үнүзин чурттакчылары — индейлерге болгаш негрлерге удур угланганын семинарга ханы киленнээшкин-биле шыңгыы буруу шапкан. «Блэк сколар» журналдың медээзин ёзугаар алырга-сеолгү 30 чылларда барык 4 муң негрлерни болгаш өске-даа биче националдарның төлөөлекчилерин АКШ-тың полицейжилери хандыгдаа чылдагаан чокка өлүрген.

А К Ш-Т Ы Ң ДЕТКИМЧЕЗИНГЕ Д А Я Н Г А Ш

ЛОНДОН. (СЭТА). Гантиде диктатор Дювальенин ханныг ёзу-чуруму чүгле АКШ-тың шериг болгаш экономиктиг дузаламчызының түннелинде эрге-чагыргада ызыртының туралын Лондоннуң «Гардиан» солуну бижээн. Дювальениң өг-бүлези болгаш оон чалчалары ол бичии чурттуң чонунуң амыдыралын чөвүлүүга хөй чылдарның дургузуида таварыштырып келген. Политиктиг удурланыкчыларын шаажылап өлүрер дерзин үүлгедиглерни Дювалье күрүне политиказының принцини болдурган. Ынчангаш америк империалистер делегейде анче өлүрүкчү, дерзин эргечагыргаларны болгаш болуктерни деткип турар.

«Гвардиан» солуннуң бижээнин ёзугаар алырга, АКШ-тың күрдепартаментизиниң тускай төлөөлекчизи генерал В. Уолтерс чоокта чаа Гантиге барып чораан болгаш ам-даа 600 миллион доллар түңүг шериг болгаш экономиктиг дузаламчыны Дювальеге бээрин дазаан. АКШ-тың ол шериг дузаламчызын Гантиниң чонун улам ынай үүткаларынга Дювалье ажыглаар бодап турар.

ПАРИЖ. (СЭТА). Гантиниң чонун барык чээрби беш чылдарның дургузуида Дювальениң ханныг эрге-чагыргазы хилинчектеп, оларның политиктиг, хамаалы эргелерин боогдан турарын Парижтиг «Жён Африк» солуну бижээн. Ол үенин дургузунда диктатураның кара бажыннарынга 3.000 патриоттар «ис чок читкен», 40 муң кижини шалжылап өлүрген. Каттышкан Нацилар Организациязының тускай медээзин ёзугаар алырга, 1975 чылдан бээр Гантиниң 100 муң чурттакчылары аштап өлген.

Мал ажылы — шалыпчы фронт

ОРУЛГАЛЫГ АДЫРНЫ ХӨГЖҮДЕРИНГЕ

Бистиң республиканың ажыл-агыйларында өшкүнүң ниити саны ам 112 муң баш чедип турар. Тыванның даглыг черлеринге холчок тааржыр, совет дүккүр уксаалының өшкүзүн көвүдедир өстүрер талазы-биле «Сүт-Хөл», «Тээли», «Тес-Хем», «Күш-ажылдың хостуу» болгаш өске-даа совхозтарда элээн ажылдар кылдынган болгаш уламчылап турар. Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязы бодунуң дузалал пунктуларын адаптынган ажыл-агыйларның чамдыктарында тургускан болгаш эң эки уксаалыг, бирги, ийиги класстың өшкүлерин аңгы коданнарга мөөңнеп тускайлаар ажылды эртем ажылдакчылары, специалистер чорудуп турар.

«Тээли» совхозка ажыл-агый иштининг тускайлаашкынын чорударда, өшкүнүң чүгле Кызыл-Даг салбырында мөөңнээн. Анында 7200 ажыг өшкүнүң төрүүрүн он бир, төрүвезин база он бир коданда тургускан. Оон ангыда 18 коданда 5600 хой база бар.

Салбырның шээр малы кыштың хүр ашкай болгаш хой кезии оолдашкан. Анайлар, хурагаинар шупту онча-менги өзүп-доругуп турар. Кызыл-Дагның малчыныары бо чылын 100 хойдан 88 хураганны, 100 өшкүден 86 анайны камгалап, доруктурар дээш хүлээлгезин харын-даа ажыр күүседиринге бүзүреллиглер.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Сандүү Салчак эрткен чылын тускайлап үскен бирги класстың аныяк өшкүзүн кадарып турар. Ам оон коданында 318 өшкүнүң бир дугаар оолдашкыны адакталган, анайлары шупту онча-менди.

Сандүү Лама-Сүүевич өшкү малдап эгелээ-ле чээрби дөрт дугаар чылды эртиирип турар. Ол онгу беш чылда мал төлү камгалап алырының планын ыракта ажыр күүседткен. Дуржулгалыг малчын чыл бүрүле эки көргүзүглерни чедип ап, эрткен 15 чылдарда 4735 анайны совхозунга өстүрүп берген. Бо чылын ол дунгуш өшкүлериниң 100 бажыңга онаштыр 90 анайны камгалап алыр, бир өшкүден-не 1,1 кг дүктү кыргыыр сорулганы салган ажылдап турар.

Оон аалындан кырлаң ажылдыр чурттап турар Сандыжап Комбуевич Хертек база-ла тускайлап үскен класстыг өшкүлерни кадарып турар. Эрес-кежээ малчының коданында мал оолдашкыны ам-даа уламчылап, бар анайлар эки өзүп-доругуп турарлар.

Бо хүннерде өшкү кадарчыларында база бир чымыштыг үе— кыргылда келген. Кызыл-Дагда кыргылда пунктузунда, өске-даа черлерде ышкаш, ажыл хайныышкынныг. Ында 24 кыргыкчы электриллиг хачылар-биле ажылдап, келген коданнарны саадал чок эртиирип турар. Ылангыя дуржулгалыг кыргыкчылар Александра Дагбал, Өшкү-Саар Лүдүп олар дыка шалыпкын ажылдап, хүнде 35 килограмм чедир дүктү кыргып турар. Кызылдагжылар күрүнеге бо чылын 6,5 тонна өшкү дүгү садар планын күүседиринге бүзүреллиг.

— Бистиинге өшкү ажылын улам ынай хөгжүдер дээш эвээш эвес ажылдарны кылып чорудуп турар—деп, салбыр эргелекчизи Б. Билчей чугаалады. — Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының дузалал пунктузун чоокта чаа мында тургускан. Оон дорт киржилгези-биле өшкүнү тарып боозадыр арганы ажыглап тургаш, уксаазын экижидер, класстыг өшкү коданнарын көвүдедир сорулга салдынган.

Черле ынчаш, дүккүр уксаалыг өшкү ажылының ажыктын амыдырал бадыткап турар-дыр: эрткен чылдың түннели-биле бистиң совхоз чүгле оон 79 муң рубльдиң арыг орулгазын алган.

Өшкү кадарчыларының амыдырал хандырылгазын экижилериниче улуг кичээнгейни салып турар бис. Ам малчыннар коллуунда кыжын-даа, чайында-даа кидис өглерде чурттап турарын барымдаалаш, оларга бажыңнар тудуп бээринче хөй күштү, акша-хөреңгини салып турар. Бо чайын ийи бажыңның тудуу доостур болгаш келир кыжын алды өг-бүле бажыннарга чурттаар. Бо беш чылла малчыныарның хөй кезии, харын-даа, шыдаттынар чүве болза, шупту-зуун чурттарга бажыңнары-биле хандырар бодап турар бис. Оон аңгыда бригада төвүн кылып, аңаа кызыл-булуңну, чунар-бажыңны тудар, кыштагларже электри шугуму чорудар апаар.

Салбыр эргелекчизиниң айытканы бо улуг сорулгалар бүрүн боттанган үеде Кызыл-Дагның малчыныарының, өшкү, сарлык, чылгы кадарчыларының амыдырал байдалы амгыдан ораанчок экижий берген турары чугаажок. Орулгалыг алыр — өшкү ажылын буруугаар хөгжүдеринге ол база-ла оноза чутула.

Х-К. МОНГУШ.

Япониянын найысылалы Токио делегейде эң улуг хоорайларның бирээзи. Ында 12 миллион кижи чурттап турар.

Токио—чүгле Японияда эвес, делегейде эң чугула үаетпур, садыг болгаш сан-хөө төвү болуп турар. Ында хөй санныг заводтар, фабрикалар, улуг-улуг банкылар болгаш садыг фирмалары, япон болгаш даштыкы монополияларның штаб-квартиралары бар. Хоорайда архитектура байлак, күдүмчулар янзы-бүрү. Ук хоорай Азияда эң улуг культура төптериниң бирээзи.

ЧУРУКТА: найысылалдың Гинзаза деп району. Ында бүтү делегейге сураглыг садыг кварталдары бар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СӨРЭ-НИҢ УАЧД-ЗИНДЕ ЧАА ЧҮҮЛДЕР

ССРЭ-ниң УАЧД-зинде ажыттынган «Үлетпүрге күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бәрииниң бригада формалары» деп делгелгенин баштай көөрге, онзаланыр чүүлү чок ышкаш: чырыткыланчак стендилерден, кылыгларының хевирлериннен тургустунган. Ынчалза-даа ону баштай көөрге, ындыг ышкаш сагыжырар. оон ылгалчак чүүлү ажыл-агыйны дешпилелиг арга-биле башкарып чорударынга, бүдүрүлгени углап-башкарарын сайзырангай-жыдарынга тураскаатынганы болур.

Бригада принцивин ёзугаар организастаттынган чаа хевирнин бригадаларында заводтарның, фабрикаларның, туңгларның ажыл-ишчилериниң чартык кезии амгы үеде ажылдап турарлар. Чижээ, «Атоммаш» каттыжышкыны күш-ажылды организастаарының ындыг аргазынче бүрүү-биле шилчип киргеи. Ленинградтың болгаш Свердловск областың бригада хевири калбаа-биле ажыглаттынып турар бүдүрүлге черлери эрткен беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинин, ачызында продукциянын немелде өзүлдезин 90 ажыг хуу чедирген.

Делгелгеге баштай бараанарның бодалдары:

Свердловскиниң М. И. Калинин аттыг машина тудуушкун заводунуң эптекчи-слесары А. БРЯНЦЕВ.

— Чаа хевириниң бригадазы дээрге, тудуш хөлбаалыг ажылдавышаан, кижи бүрүзүн ангылай көрбес коллектив-тир.

Горькийниң Воробьев аттыг машина тудуушкун заводунуң инженери А. СИЗИН.

— Ол арганың ажыктыын амыдырал бадыткаан. Ынчалза-даа шинтпирлеттинмээн айтырыглары ам-даа бар. Оларның бирээзи бо-дур: дузалал бүдүрүлгезинге ындыг бригаданы канчаар организастаарыл алы оон чамдык кежигүнериниң ажылга киришкенинин хемчээлин канчап шын тодарадырыл. Бо айтырыгларга харыыны ол делгелгеден билип алыксап тур мен...

Бүдүрүлгени интенсификастаары ажылдың байдалын экижидери болгаш ажылдаар черлерни таарымчалыг болгулары-биле үзүлбес харыдзаалыг. «Бүдүрүлге черинге күш-ажылды камгалаарын удуртуруның комплекстиг системазының» дугайында делгиирлер ындыг айтырыгларның канчаар шиитпирлеттинин болурунуң дугайын көргүзүп турар.

Бүдүрүлге черинге айыыл чок ажылдаарының стандартарының системаларының дээштиин ол делгиирлер тодаргай айтып, күш-ажылды камгаларын комплекстиг башкарарының программазының боттавып турарын көргүзүп турар. Оларны боттандырарынга онгу беш чылда миллион-миллион рубльди чарыгааны билдингир.

(СЭТА).

ХҮЛЭЭП АЛЫРЫНГА БЕЛЕН

Частың болгаш күш-ажылдың байырлалы — Делегейниң ажылчы чоннарының эп-сеткил каттыштырылгазының хүнү — Майның Бирин республика найысылалының ажылчы чоннарының күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турар. Майның 1—ажылчы чоннарның күш-ажылчы чедиишкиннерин түңнеп көөрүнүң байырлалы болуру-биле кады оларның дыштанып, ойнап-хөглээриниң, спортчу маргылдааларының база байырлалы болгай.

Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы республика найысылалының ажылчы чоннарының үстүг шактарын эрттирип, спортчу маргылдааларны чорудар болгаш дыштаныр эр ынак чери. Парктың чайгы сезону чыл санында-ла Майның Бириниң байырлалының хүнүнде ажыттынары чаңчыл апарган. Ажыдыышкынның мурнунда парктың администрациязы, бүгү коллективи үлүг белеткел ажылдарын кылып турар.

— Бистиң парктың ажылдакчылары Кызыл хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң, ылаңгыя комсомолчуларының болгаш аныяктарының дузазы-биле оон девискээрин арыглаар, тротуарларны, газоннарны белеткээр талазы-биле үлүг ажылды кылып чоруткан — деп, оон директору Константин Петрович Воронков чугаалаан. — Бо чылдың чайгы сезонунга белеткел ажылдарының үезинде немелде тудугларыны, а ол ышкаш эрги бажыңнарны чаартып, септээн. Аттракционнар немешкен. Ылаңгыя уруглар ойнаар шөлдерни септеп, чаарткан болгаш будаан. Парктың сезонга белеткели бо чылын мурнукузундан эки бөөп турар.

Дыштанылга парыгының спорт шөлдери спортчуларны болгаш көрүкчүлерни хүлээп алырынга белен. Волейбол, баскетбол шөлдери, ча адар болгаш баг кагар черлер Майның бириниң хүнүнде спортчу маргылдааларның төвү болу бээр дугайын К. П. Воронков чугаалаан, оларны харыылап, хайгаарал турар чогуур организацияларның сезонга белеткелинин кошкаан тодаргай чижектер-биле көргускен. Чижээ, «Хүреш» стадионнуң байдалы ындыг-ла көрүштүр эвес.

Майның бирнин, ийинин болгаш үштүң хүнүнде найысылалдың дыштанылга парыгынга оон чайгы сезонун ажыдарынга тураскаткан спортчу маргылдаалар болгулаар. Майның бирде дүштекиниң 12 шакта ажыдыышкын болур. Оон соонда массалыг оюннар эгелээр. 14 шакта «Хүреш» стадионга «Шын» солуннуң шаңналы дээш эң пилиндеи 32 мөгелериниң хүгежи эгелээр. Ол чаңчыл болган сураглыг маргылдаа соонда парктың спорт шөлдеринге янзы-бүрү хевирлиг спортчу маргылдаалар болур. Ча адарының талазы-биле хууда бирги чер дээш, спортүң чайгы сезонунуң ажыттынарынга тураскаатткан чиик атлетика талазы-биле маргылдаалар дыка солуп болур. Ол ышкаш городки — бат кагарының маргылдаазын база-ла оон түскай шөлүнден барып көрүп болур. Сөөлгү чылдарда спорт инитилелдериниң командалаарының аразынга теннис талазы-биле маргылдаа база-ла май байырлалының хүннеринде болуру чаңчыл апарган. Спортчу коллективтерниң аразынга волейболга маргылдаа хөй көрүкчүлерни чыыр.

Парктың шаңналы дээш шахмат талазы-биле блиц-маргылдаага хоорайның шыырак дээш шыдыраачылары белеткенген. Майның Бириигге турасказткан спортчу маргылдааларының соонда футбол маргылдаазы болур. Футболистер ол өөнүнга кубок дээш боттарының спортчу мергежилин көргүзерлер.

Май байырлалының хүннеринде бүгү аттракционнар, уруглар ойнаар черлер үргүлчү ажылдаар. А кежээлерде парктың шаңналы дээш танцы ойнаашкыннары база болгулаар.

Кызыл хоорайның культуранын болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгы дыштанакчыларны хүлээп алырынга белеп.

ЧУРУНТА: парк байырлал бүдүүзүнде.

Т. МОНГУШ.
А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Репортаж

МАЙ 1 БҮДҮҮЗҮНҮҢ ӨДНЕРИ

Байырлал бүдүүзүнде аңаа белеткенип, янзы-бүрү ажылдар кылыры кымга-даа өөрүнчүг, байырланчыг. А мергежилиин аайы-биле байырлалга белеткенир кижилер база турар.

Май 1— бөмбүрзектиң кайгамчык хүннериниң бирээзи. Бистиң чуртувустуң найысылалы Москвага база ынчан чырык хүн хүлүмзүрүүр, сагышсеткилди хайыктырып кээрыры чаңчыланыр. А кежээ дүжүн кезирге, хоорайның кырынга янзы-бүрү өңнүг сайгылганнар кыва бээр.

Москва Май 1-ни байырлаарынга канчаар белеткенин турарыг көргүзери-биле СЭТА-ның корреспондентилери репортажын Пушкин шөлүнден эгелээн. Советтериң аныяк чурту баштайгы байырлалын моон эгелээн болгай. Май 1-ниң байырлалынга алдан чыл дургузунда Москваның эң хоочун фонарь кыпсыкчызы Иван Тихонович Туманов киржип келген.

— Май 1-нин бүдүүзүнде, маңаа келген санымда-ла баштайгы совет байырлалдарны уткуур дээш белеткенин турганывысты сактып кээр мен— деп, хоочун чугаалаар.— Ол байырлалдарның бирээзи-ле чурттуң төөгүзү-дүр: революцияның бир чыл оюн, съезд ажыттынган хүн, Магниткана ажыгладга киргени, Тиилелге хүнү болган космосту чагырганы... Үе арткеи тудум хоорайның хевири өскерлип турар. Ам хын турар чырыктарның өңү бедин таныттынмас апарган. Шаандагы турган оюн фонарьларны ам чаңгыс улуг сайгылгаан солуптар апарган.

Иван Тихонович кудумчу чырыдып турар улуг лампаларның бирээзинче айыткаш, чугаалады:

— Шаанда кежээки кудумчуларга хол-биле кааспан турган кылган лампалар-биле чырыдып турган бис, макеттерни-даа, транспарантыларны-даа, плакаттарны-даа хол-биле кылыр чүве болгай. Кажан мен фронтуже чоруй бадырымга мээң орнумну кадайым залеикен.

Иван Тихоновичиниң мергежилги — чырыткы кыпсыры. Үөэрби чыдарда хүнде-ле хой-хой километрлерни чадаг эртип турган. Ыяш чаданы эгин кырынга салгаш-ла, базыптар. Баштай лампаларны кыпсырда бир эргиир оон ону өжүрер дээш база кылаштап чорутар.

Ам пайысылалда ртутьтуг болгаш патрийлиг 170 мун хире күчүлүг электродампадар бар. Ону өжүрүп, кыпсырынга кол дузалакчы — амгы үениң техниказы. Чижээ, гидравликтиг автовышка бир кол дузалакчы ол. Ол бедик черден монтажниктерни дүжүрүп эккелгенин көрүп турдувус.

Монтажчылар-биле танышпывыс. Ажылдың удуртукчузу С. Кузнецов болду.

— Бо байырлал хүнүнге бир ай бурунгаар-ла белеткенип эгелээн бис— деп, бригадир чугаалады.— Бүдүн заводтуң кааспалгалы адактарлып турарын эскердинер бе? Ол чырыткыларны пайысылалдың кудумчуларынга азаар дээш дыка хөй специалистер кызымак ажылдаан болдуг ийин. Чурукчулар, конструкторлар-даа киржип-ле турган. Ол дээрге «Газовет» заводтуң бүдүн коллективи-дир.

С. Кузнецовтуң бригадазы Май 1-де Москваның кудумчуларынга дежурныйлаарлар. Олар 300 установкаларны хайгаараарлар.

Пайысылалды кааспалгалыг турар монтажчыларны «бедиктер тевикчилери» деп шын-на адаан турарлар. Иллюминацияның оттары хоорайның фонарьларындан аазап бедик черге турар болгай. Үстүкү ажылчын шөлге чораан, аңаа ылап бүзуредивис. Москваның күрүне университединиң Ленин дагларында эң бедиин кижи бүрүзү билир. Май 1-ниң кежээзинде университеттиң шыышык бажында янзы-бүрү оттар кайыын бээр көстүр. Оон-оон муң лампалар кывар. Ол янзы-бүрү оттарны бедик черже үнер монтажчылар бир чүе ажыг метр бедикке аппарып азып турарлар. Ындыг ажылды боттандырарынга күш-даамыр талазы-биле сайзырангай, альпинистиң аргаларын билир кижи шыдаар.

Байырлал бүдүүзүнүң хоорайы Ленин дагларындан адыын оюунда чүве дег көстүр. Чурукчулар болгаш архитекторлар хоорайның район бүрүзүн кайгамчык болдурар дээш чүткүлүг ажылдап турары оон илден. Москвачыларның масалыы-биле дыштанып черинге чырык динамиктиг төптерни тургускан.

Калинин проспектизинде архитектура ансамблиниң сонгаларындан «МАЙ 1» дээн сөстү улуг-улуг үжүктерлиг сөстер чырый бээр. Космиктиг шинчилелдер институдунуң бажыңының чамыдан электрилиг салют дээрже дүндүүштелир. Ленин проспектизинин чырыткылыг панорамазының темазы — СЭКП-ниң XXVI съездизиниң кайгамчыктыг планнары, совет кижилерниң күш-ажылчы тиилелгелери.

Чырыткы дээрге, пайысылалдың каастагаларының бир кезии-дир. Муң-муң кызыл туктар киискинир, 200 мун чечектер айыраң-чайт апаар. Ол дээрге биске байырладыы улам өң киирип турар муң-муң холдарның ачызы-дыр.

М. БОРОДЫНЯ,
И. ЛОГОВСКИЙ,
СЭТА-ның корр.

Мосива.

Республиканың культура амыдыралы

«САЯН» ЫРЫН ДЫҢНАП ОРГАШ...

Тываларның ындыл-сүзүк, омакшыл-хей-аъдын сиинирген, дүлгээзининг, шапкын хөгжүлделиг танцылаашкынларны күштүг, болбаазыраткан хөгжүм херекселдерииге үдеткен «Межегейнин», «Тере-Хаяның» аялгаларын демиргомус, сыгыт-хөөмей солуп, орус улустуң делгем, терең Волга дугайында ыры-биле үи алчып турда, кижи көрүп, дыңнап-ла ханмас.

Бартаазыныңг тоол — «Хая-Мергең»-биле өзектээн «Иви», «Улу-биле тулчуушкун», «Хаяның самы» деп танцылар миниатюраларын «Оттуушкун» дээр дамбыраларлыг көргүзүгбиле хаап турда, эргиниң буураашкыны, чаз чүүлдүң бодарап тиилээнии сагышка кирип келир. Моол, вьетнам улустарының чаңчыл-сүзүүн илереткен «Баяттарнын самы», «Челбиишпиг кыстар» деп танцылар миниатюралары-биле болгаш «Тываның чалыы назыны» деп бедик көдүрүүшкүнүг акробатчыткан көргүзүг-биле ханы философтуг, чогаадыкчы ёзу-биле эптеп тургускан бүдүи композиция доостур чүве чораан.

Хеп-сын, арын-шырай, хөгжүм каасталгазы эстетиктиг чаражы-биле кижиниң сагыжындан дек-ле ырап читпес, ёзулуг-ла тыва аян-шинчиге үидезилеттингени-биле онзагай.

Ыры, танцы, солистерии—Евгения Салчактың, Надежда Куулардың, Дамба-Доржу Саттың, Светлана Сүрүнүң, Борис Монгуштуң, Хисат Аминовтуң болгаш Монгуш Доигактың мергежилдиг күүсселлери концерттиң бедик уткашынарлыг болуруи хандырып шыдап турар.

Бо дээрге ам чаа-ла оң ийи харлап бар чоруур күрүвеиин ыры болгаш танцының «Саян» ансамблиниң Мугур-Аксының чурттакчыларынга көргүзүп чораан бараалгадыы-дыр.

Концертти ийи удаа улуг сонуургал болгаш таалал-биле көргениим соонда, залдан чамдык көрүкчүлериинң «эрай тывазывас» дээн үнелээшкиннерибиле бо дугайты төпшээрешпес кижи болдум. Мен болаарымга мында национал колориттен чүү-даа когарабаан, харын-даа программаны интернационалчы үидезинге тургускаш, коллектив идея талазы-биле удуп алганы көргүзүгүнүң бүгү чорудулгазындан көскү болган. Чүгле тыва аян-шинчи-биле чүү шоолуг чер алыр бооо! Бистиң уран чүүлүвүс чогумна хөй национальлыг бүдүшынары-биле чараш болгаш байлак. Ол дугайын эрткен чайын Кызылга болган акыдуцма литературалрынын Бүгүзээлел фестивалынга киришкеш, көрүп бүзүрээн мен.

С. МОЛДУРГА.

ЧОРУУ ЧОГУЗУН!

«Тиилелге» совхозтуң Культура бажыңын күш-ажылчы кижилер — тараажымлар, саанчылар долдур олурупкан. Олар ырак-узак Барыын-Хемчиктиң Кызыл-Мажалык Культура бажыңындан аалдап келген «Хемчик» ансамблиниң бот-тывынгыр артистериниң оюнуңуң эгелээрии четтикпейн манап органнар. Чарлакчылар бачым часкы тарылганың ажыл-ижинде киржип турар кижилерге байыр чедирип, концертти ажыткаинар.

«Аяк шай» деп байыр чедиришкиннииг көргүзүг-биле концерт эгелээн. Кааз-шинии кылдыр кеттинген көлээ артистер композитор Ростислав Кеиденбильдиң «Аяк шай» деп ырызын күүседип турда, «Аяктар» деп танцыны ырыга чүүлдештир сюжет композициялыг кылдыр тургусканы таарымчалыг.

Тыва улус шаг-үеден бээр даажок хүндүлээчел чон. Олар аяк шайны кезээде хамыкты мурнай сөңнээр чаңчылдыг. Бо композиция тыва улустуң буруңгу культуразының эстетиктиг чаңчылдарын үргүлүү, сагып чоруурун база катап сагындырып турар.

Концерттиң номер бүрүзү солун, эки тургустунган болгаш белеткеттингеи. «Тыва кызы» деп ырыны Сагаан-оол Монгуштуң, «Коңгулуурлар» деп моол ырыны Көгел Чойганмаанын, «Чашпы-Хем» деп улустуң ырын Владимир Чысынмааның күүсеткении болгаш өске-даа хөй-хөй номерлерни көрүкчүлер даажок сонуургап, катап-катап адыш часкап, дилеп турганнар.

Концерттиң жанрлары янзы-бүрү болганы-биле улам солун. Тыва аас чогаалының хомусчулар ансамбли тыва аялгаларны аккордтап ойнап турары концертти улам шынар киирген.

Уран чүүлдүң хоочун ажылдакчылары Сайхоо Оюнуң тургускан танцылары, Александр Салчактың удуртканы национал хөгжүм херекселдериниң күүселлезии сонуургавас аргажок.

«Долаана», «Ча адыгжылары», «Оюмаа» деп танцыларны амгы үеиин негелдезинге дүүштүр музыказын болгаш шинчээшкинии рифмалаштыр тургусканын магаладывыс.

Бисте ансамбльдер хөй эвес. Күрүеиниң «Саян» база «Аян» профессионал ансамбльдериниң көргүзүү чүгле бистиң республикада эвес, Совет Эвилелинде сурагжый берген. Оон-биле чергелештир «Сыгырга», «Хемчик» дээн ышкаш көлээ ботгывынгыр артистериң солуп көргүзүглуг ансамбльдери тыптып кээп турарын онзалап демдеглеп, оны деткинри чугула.

Көлээ бот-тывынгыр уран чүүлдүң киржикчилериниң көргүзүү профессионал артистерге деңнежии кел чыдарын улуг чедиишкин деп болаар мен.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу музыка школаларлыг черлерге ындыг ансамбльдерии тургузарынга боттуг дузаны чедирер болза эки. «Хемчик» ансамбльдиң районнарга концерт көргүзүү культура амыдыралында чаа чүүл болур.

К. МОНГУШ.
өөредилге комбинадының директору.
Кызыл район.

ХҮНДҮТКЕЛДИГ

Кежээ имиртиннеи бергенде эк-көк кабиналыг машина эмнелге чанында доктаапты. Аиаа үткүй хааржакчыгаш туткан эмчи үнүп келгеш, чолаачыбиле чугаалажы берди.

— Кайнаар хаптарыңар ол, Анчимаа Төгерикпейевна? — деп, эмчидеи сонуургадым.

— Ак-Чыраа салбырындан чалалга келди. Ирбидейниң бетии кыдыында малчын Эрелчин Кутузовтуң аалынга баарым ол — дээш, далажыптылар. Ындыг чалалгалар 18 чыл дургузунда эмчиге чеже болбаан дээрил. Ол ажылынга пат чаңчыккан. Оон мергежилиигге ынаан, бергелерге торулбазын тус черниң чону билир. Ынчангаш эмчизинге чоргаарланырлар. Бо удаада малчының өг-бүлезиизде бир кижи аар аараак. Ол аарыг кижини улаштыр Самагалдай эмчизинге чедирер. Дүиүң карангыы дивейи, дүрген дуза чедирерибиле оларның далажыпханнары бо.

Кызылдың медицина училищезии Анчимаа Төгерикпейевна дооскан. Өөрүүнүн хөй кезии республиканың анги-акгы хоорай, суурларынче ажылдаарыбиле чоруткан. А ол боду Тес-Хемче ажылдаар айтыышкын алган. Самагалдайның кол эмчизиниге кээрге, ону Берт-Даг суурунга ажылдаарын сүмелээн. Кол эмчиниң сүмезин А. Эртине күзелдии-биле хүлээп алгаш, өскен суурунга ажылдай берген.

Тус черниң эмнелге пунктузунга каш чыл улаштыр ажылдааш, теорияга алган билиин эмыдыралга быжыг холбаан. Шынап-ла, Анчимаа школага безин өөредилгези эки диртип келген. Ажылынга база ол дег үнелелдии ап, чоннуң кадыын камгалаар херекке билиин, күжүн чажам дивес бараалгадып чоруур.

Ие-чаштыг камгалаары бистин чуртувуста бирги чергенин айтырыы. Эмнелге пунктузунда бо ажылче чогуур кичээнгей салдыныр, чамдык хемчеглер чоруттунуп келген. Чижээ, саатлыг хөрээжениерии даңзыга ап, хайгааралга алыры чаңчыл болу берген. Янзы-бүрү халдавырлыг аарыгларга удур тарыылкыны уруглarга чорудуп турар. Баш бурунгаар кылган хемчеглер нечаштың кадыын камгалаарынга улуг салдарлыг.

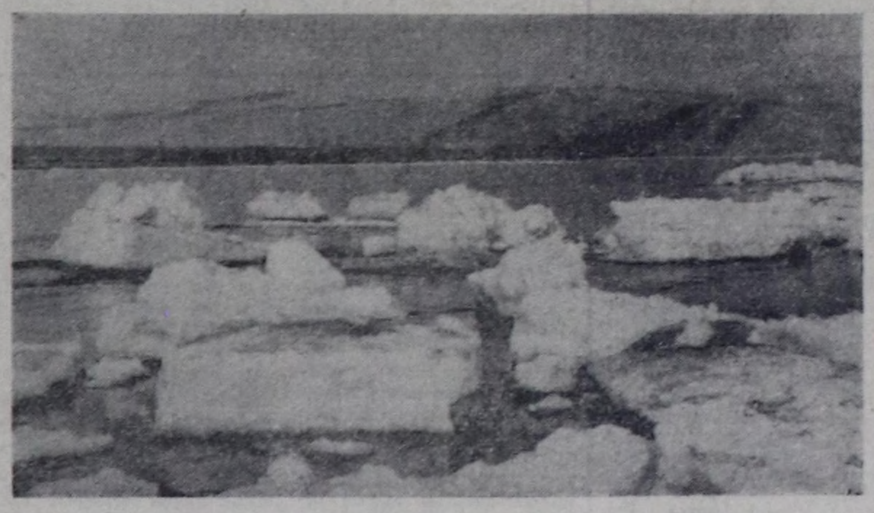
Анчимаа Төгерикпейевнаның хүлээп алган чаштары омакхөглүг өзүп турар. Божаан нелер буянныг холдуг эмчизиниге өөрүшкүзүп илередип, оон арга-сүмени ап чанарлар. Эмчиниң бир-ле дугаар хинии кескен чаштары ортумак школаны бо чылын доозарлар. Оларның назы-хары А. Эртиненнің ажыл стажы-биле чажыт. Ооллар, уруглар ажылга ынак, мергежилиниг сундулуг эмчизии сегкилиниң хэнызындан хүндүлээрлер.

Суурда хереэженнер төвүлелии удуртуруи Анчимаа Төгерикпейевнага дааскан. Ол хөй-ниити ажылынга идепкейлиг болгаш төвүлелди үш чыл иштинде билдирлиг башкарып келген. Райониуң хереэженнер төвүлелдериниң аразынга чарлаттынган социалистиг чарышка эрткен чылдың түңнелиизде мурнуку черии ээлээн. Ынчан шилчиир Кызыл тук-биле шаңнаткан. Хереэженнер төвүлелиниң көлээ Совет күүскому болгаш өске-даа активтер-биле быжыг харылзаалыг ажылдап турар.

Район Соведииниң депутады эмчиии амыдырал-чуртталгазы өскелерге үлегерлиг. Адаиении ажыл-амыдыралга чүткүлдүүн беш оглуг доозээн. Оолдарының улуу Монгул техникага хандыышылдыг. Ол Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң механизация салбырында чедиишкиниг өөренип турар. Артканнары тус черниң ортумак школазының эки өөредилгелиг өөреиичилериинин одуруунда.

«Күш-ажыл — кижиии каастаар» деп, чоииуң мерген домаа бар. Шынап-ла, кандыгдаа мергежилдии кижизи ак сеткилдиг ажылдаарга, чоорту чоиунга үнеледип, мурнакчыларның одуруунче идии үндүре бөөр. А. Эртиненің ажылдап чорууру база шак-ла ындыг. Онаашкан ажылынга харыысалгалыг, идепкейлиг хөй-ниитичи дээш эрткен беш чылдың сөөлгү чылында «Кадык камгалалының тергиини» деп хөрек демдээ-биле ол шаңнаткан. Ленинчи юбилей медаль оон хөрээи каастап чоруур.

С. АРТЫНА.
Тес-Хем район.

С. ФЕОКТИСТОВТУҢ «Дош бадып тур» деп фотоэтюду.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». Информастыг программа. 8.40 — Эртенги сула шимчээшкин. 9.05 — «Эрес-дилим чоруқ». Уран-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 10.10 — «Горнистер, харыылацар!» 10.40 — Афган артистериниң концерти. 11.10 — Медээлер. 11.15 — 14.15—Чапсар. 14.15—Медээлер. 14.35— Вьетнам Социалистиг Республиканың тиилелге хүнүнге уткуштур. Киноирограмма. 15.05 — «Шыдыраа школазы». 15.35—И. С. Бах— Оркестрлиг ийи фортепианога концерт. Ленинградтан дамчыдылга. 15.55 — «Москва чоогунуң ужуражылгалары». 16.25 — «Хөглүг старттар». 17.10 — «Аграфена Гликаның ырлары». 17.50 — «Миллионарның ленинчи университеди». «Эстетиктиг кижизидилге—мозу-шынар кижизидилгези». 18.20 — «Халыш». Мультфильм.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер.

МОСКВАДАН

18.45—Бөгүи делегейде. 19.00 —«Хоорайда ҷас». Киночуруумал. 19.10 — Молдав ССР-ниң Күрүеиниң академиктиг ансамблиниң улустуң «Жок» таицызының концерти. Кишинёвтан дамчыдылга. 19.55 — «Эрес-дилим чоруқ». Хөй сериялыг уран-чечен телефильм 7-ги сериязы. 21.00 — «Ye». Информастыг программа. 21.35 —23.25—Политиктиг ырлар кежээзи. Чапсарда — Бөгүи делегейде. Информастыг удурулге.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

12.00 — «Бистиң садывыс». 12.30 — География. Мурнуу Азия. Индостан болгаш Индоган чавызаажы. 13.00 — В. И. Лебедев-Кумачының шулуктеря болгаш ырлары. 13.30 —Совет чурула уран чүүлү. «Бистиң күш-ажылывыс арын-шүүрүвүстүң херээ». 14.00 — Адыгурттуң Улуг дайыныиың чылдарында литература. 14.30— «Бүзүрээр сеи бе, бүзүревес сеи бе». Уран-чечен телефильм. 15.50—18.30 — Чапсар.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — 18.45 — Телемедээлер. 18.45 — Чарлалдар. 18.50 — «Бистеи чарыдбас үе». Документалдыг фильм. 19.30 — «Май, Тайбың, Күш-ажыл!» Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

20.00 — «Чаштар, тамчыктыг удуңдар!», «Капитошка». Мультфильм. 20.15 — «Эрес-дилим чоруқ». Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу-космонавтызы Г. Т. Береговойиуң дугайында. 21.00 —«Ye». Информастыг программа. 21.35 — 23.45 — «Амыдыралдың дал ортузу». Уран-чечен телефильм. 1-ги болгаш 2-ги сериялары.

Агаар

Бөгүн республикага көжер булуттаар, чер-черлерге биче чаъс чаар. Соңгу-барыын чүк угланыышкыныыг хат секундада 9—14 метр чедир, а дүне 25—30 метр чедир дүргедээр, дүне секундада 25—30 метр чедир күштелир. Агаарның температуразы дүне 2—7 чылыгдан 0—5 градус чедир соор. Хүндүс 7—18 градус чылыыр.

Кызылга база-ла көжер булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүк угланыышкыныыг хат секундада 9—14 метр чедир, а дүне 25—30 метр чедир дүгедээр. Дүне 1—3-тең, хүндүс 16—18 градус чедир чылыг болур.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

КИНО

АПРЕЛЬ 30-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Олимпиадабиле байырлашканы» 9.30, **«Киискиткеи гусарларның эскадроиу»** (2 сериялыг) 11.30, 14.20, 17.20, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Таро—мангыс төлүү» 9.20, 11.00, 15.30, **«Медальдарже орук»** (2 сериялыг) 12.40, 17.10, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Достоевскиниң амыдыралында 26 хүннер» 16.50, **«Болүүи төөгү»** 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Автобуска болуушкун» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (узатказ) шактарда.

Республиканың хөгжүм-шии театрыига Ленинчи комсомол шаңналының лауреалы. Бүгүзээлелдиң болгаш делегей конкурстарының лауреады, аныяктарның болгаш студентилериниң Гаванага болган XI Бүгү-делегей фестивалының лауреады «Воронежтиң кыстары» эстрада ансамблиниң концерти май 1-де болур.

Концерткке Николай Коицов (түскай жанр), Ириид Хохлова (пародиялар, баштактар), Маргарита Долматова болгаш Вячеслав Агапов (танцы) олар киржирлер.

Музыка башкарыкчызы Юрий Романов.

Концерттер 17 болгаш 19.30 шактарда эгелээр.

Билеттерни филармонияның кассазындан база «Саян» универмагындан садып ап болур. Чагыгларыны 2-16—69 телефон-биле хүлээп ап турар.

«Шын» солуннуң шаңналы дээш тыва хүреш маргылдаазы даарта, 14 шакта, «Хүреш» стадионунга болур. Аңаа 32 мөге хүрежир.

Редакциияның адреси: Кызыл, Шетинкин-Кравченко кудумчузу, бажыи № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ. Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75 харыысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи эмыдырал болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-75, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, үлетпүр киллизиниң 2-31-75, чагаа киллизиниң 2-41-27 информация киллизиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Типаж 17866 Чагыг № 245

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериин талазы-биле эргелелиинин типографиязы (Кызыл, Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыи № 1)

ТС—00171